

İTHAF

Bu kitabı, Allah'ın dinini yüceltmeye çalışanlara ithaf ediyorum. En güzel isimleri ve en yüce sıfatlarıyla Mevla Azze ve Celle'den niyazım, bu kitabın O'nun rızasına muvafık olmasıdır. Nitekim O şöyle buyurmaktadır:

“Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık salih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak tutmasın.”¹ (Kehf, 110)

Prof. Ali Muhammed Sallâbî

RAVZA YAYINLARI: 449

Eyyûbîler Devleti Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi

Müellif : Prof. Ali Muhammed Sallâbi
Editör : Mustafa Kasadar
Türkçesi : Şerafettin Şenaslan

Dizgi : Ravza
Tashih&Redaksiyon : Mustafa Çalışkan / Sinan Aktürk
Kapak : Yunus Karaaslan
İç Düzen : İrfan Kahramanoğlu / Sinan Aktürk

Baskı&Cilt : Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Davut Paşa Cad. Kale İş Merk.
No: 51-52 Topkapı-İST
Tel: 0212. 481 94 11

© Ravza Yayınları 2006

Prof. Ali Muhammed Sallabi'nin eserlerinin Türkçe yayın hakları müellif tarafından
Ravza Yayınları / Mustafa Kasadar'a devredilmiş olup her hakkı saklıdır.

Sertifika No: 31896

4. BASKI
OCAK 2018 İSTANBUL

RAVZA YAYINLARI
Büyük Reşit Paşa Cad. No:22/42
Vezneciler-İSTANBUL
Tel: 0212-528 46 17
0212-514 27 31

www.ravzakitap.com
e-mail: ravzasiparis@hotmail.com

Prof. Ali Muhammed SALLÂBÎ

EYYÜBÎLER DEVLETİ
SELAHADDİN
EYYÛBÎ

Ve Kudüs'ün Yeniden Fethi

Türkçesi:
Şerafettin ŞENASLAN

RAVZA YAYINLARI
İSTANBUL - 2018

MUKADDİME

Prof. Ali Muhammed Sallâbi

1963 yılında Libya'nın Bingazi şehrinde doğdu. Lisans eğitimini Medine-i Münevvere Üniversitesi Davet ve Usulu'd-Din Fakültesinde, 1992-1993'te derece ile tamamladı.

Ümmü Derman İslâm Üniversitesi, Usul Fakültesinde 1996 yılında master yaptı.

“Kur'an-ı Kerim'de Temkin Anlayışı” adlı doktora çalışmasını Ümmü Derman İslâm Üniversitesi, İslâmî Araştırmalar Bölümünde tamamladı.

Bu tarihten sonra kendisini tamamen İslâm Tarihi araştırmalarına vakfeden müellifin yazdığı eserler, İslâm dünyasında büyük kabul gördü ve kısa bir sürede ünü her tarafa yayıldı. İslâm Tarihi ile alakalı, hepsi derin araştırma ürünü olan yirmiyi aşkın eseri yayınlandı. Şu an Katar'da bir araştırma kurumunda çalışmakta olan yazarın Türkçe'ye çevrilen ve Türkçe olarak yayınlanan eserleri şunlardır:

- 1- Sîret'ün-Nebeviyye / Olaylar ve Tahlili
- 2- Hz. Ebu Bekir / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 3- Hz. Ömer / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 4- Hz. Osman / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 5- Hz. Ali / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 6- Hz. Hasan / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 7- Emeviler Dönemi
- 8- Selçuklular Dönemi
- 9- Eyyübiler ve Selahaddin Eyyübi
- 10- Zengiler ve Nureddin Zengi
- 11- Murabıtlar Devleti
- 12- Osmanlı Devleti
- 13- İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmet
- 14- İmam Gazali
- 15- Abdulkadir Geylani

Hamd, Allah'a aittir. Yardımı ve hidayeti O'ndan diler ve O'na istiğfar ederiz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüğünden O'na sığınırız. Allah'ın hidayet ettiğini kimse dalaletle sürükleyemez, O'nun dalalette bıraktığını da kimse hidayete erdiremez. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Yalnızca O vardır. O'nun ortağı yoktur. Yine ben şahadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür.

“Ey iman edenler, Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslüman olarak ölün.”²

“Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden sakının. Adını anarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz ki Allah sizi gözetliyor.”³

“Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. (Çünkü bu sebeple Allah) işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse büyük kurtuluşa ermiş olur.”⁴

Ya Rabbi, celalinin ve azametinin gereği üzere sana hamd olsun. Rızana kavuşmak için sana hamd olsun, rızana kavuştuktan sonra da sana hamd olsun. Bu kitap; Nübüvvet, Hulefa-i Raşidin, Emeviler, Selçuklular, Zengiler, Murabıtlar, Muvahhidînler ve Osmanlılar dönemiyle ilgili daha önce neşrettiğimiz kitapların bir devamıdır. O dönemlerle ilgili şu kitaplarımız çıkmıştı: *Es-Sîretü'n Nebeviye*, *Ebubekir, Ömer bin el-Hattab, Osman bin Affan, Ali bin Ebu Talib, Hasan bin Ali, Muaviye bin Ebu Süfyan, Ömer bin Abdülaziz, Fıkhü'n Nasr ve't Temkin fi'l Kur'ani'l Kerim, Es-Simarü'z Zekiye li'l Hareketi's Senûsiyye, Es-Sultan Muhammed el-Fatih, Eş-Şeyh Abdülkadir el-Geylânî, El-İmamu'l Gazalî, Hakikatü'l Hilaf Beyne's Sahabe, Fikru'l Havaric*

² Âli İmran, 102

³ Nisa, 1

⁴ Ahzab, 70-71

veş Şia fî Mizani Ehli's Sünneti ve'l Cema'a, El-Vesetiyye fî'l Kur'ani'l Kerim, Akidetü'l Müslimîn fî Sıfatı Rabbi'l Âlemîn. Bu kitaba “*Selahaddin el-Eyyûbî, Fatımî Devleti'ni Sona Erdirme Gayreti ve Kudüs'ü Kurtarışı*” adını verdim. Bu kitap, Haçlı Seferleriyle ilgili serimizin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Daha önce bu hususta “*Selçuklular*” ve “*Zengiler*” adlı kitaplarımız çıkmıştı. Allah Teâlâ'dan en güzel isimleri ve en yüce sıfatlarıyla bu çalışmamızın rızasına muvafık olmasını ve kullarına faydalı olmasını istiyoruz. Ayrıca bu tarihî serimizi tamamlamaya bizi muvaffak kılmasını Allah'tan niyaz ediyoruz.

Bu kitap, Haçlılarla Sünni Müslümanlar arasında geçen mücadeleden bahsetmektedir. Birinci bölümde Eyyûbî Devleti'nin kuruluşundan önceki Haçlı Seferlerinden bahsedilmiştir. Orada Haçlı Seferlerinin tarihî köklerine inilmiştir. Bizanslılarla Müslümanlar arasındaki mücadeleden, Müslümanların Endülüste'ki mücadelesinden, Papa İkinci Urban'ın liderlik ettiği Haçlı Seferlerinin tabii yapısından, İslam âlemini tam bir kuşatma altına alan hareketten ve Osmanlıların onlara karşı mukavemetinden ve modern sömürge hareketlerinden bahsedilmiştir. Orada Haçlı Seferlerinin en önemli sebeplerine değindim. Dinî, siyasi, içtimai ve iktisadi sebepleri açıkladım.

Akdeniz havzasında, Sicilya'da, Endülüste ve Afrika'da değişen dengelerden, Bizans imparatorunun Papa İkinci Urban'dan yardım istemesinden, İkinci Urban'ın şahsiyetinden, Haçlı Seferleri için öngördüğü kapsamlı projesinden bahsettim. Birinci Haçlı Seferi'nin çıkışını, istiladan sonraki stratejilerini, Selçuklular döneminde mukavemet unsurlarının ortaya çıkışını, fakih ve kadıların cihada iştirak edişlerini, insanları savaşa teşvik edişlerini, mukavemet unsurları içinde yer alan şairlerin rolünü açıkladım. İmadüddin Zengî'den önceki Selçuklu cihad liderlerinin hususiyetlerinden ve Haçlılara karşı verdikleri mücadeleden bahsettim. Musul Emîri Kıvamuddevle Karboğa, yine Musul Emîri Çökürmüş, Mardin ve Diyarbakır Emîri Sekman bin Artuk, Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan ve Musul Emîri Şerefüddin Mevdûd bin Tuntekin. Şerefüddin Mevdûd'un Haçlılara karşı hamleleri İmadüddin Zengî'nin hamlelerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Selçuklu emîrleri döneminde cihad hareketine karşı en büyük engelleri anlattım. O engellerin en önemlisi olan Bâtınilige değindim; ki o asırda Bâtınilik İslami cihad liderlerine karşı odaklanmıştı, onları yok ediyordu. Sanki onların zehirli hançerleri Şam ve Cezire topraklarında Haçlılar lehine Müslümanlar aleyhine yollar açıyordu. Onlar sayesinde Haçlıların ayakları bu topraklara daha sağlam basıyordu. Tarihî vakalar İslami cihad önderlerinin bu asırda şehadete nasıl erdiğini ispat etmektedir. Önce Şerefüddin Mevdûd suikasta kurban gitti, sonra Aksungur el-Borsukî onu takip etti. Sünni Müslümanların karşısında iki düşman birden vardı: Haçlılar ve İsmailîler.

Haçlılara karşı mücadelede Müslümanların yolunu kesen, onlara engel olanlar İsmailîlerdi. İmadüddin büyük mücadelelerden sonra hedeflerinden bir kısmını hayata geçirdi ve İslam tarihinde özel bir yere sahip oldu. O, güçlü bir asker ve güçlü bir siyasetçiydi. Şuurlu bir Müslüman'dı. Haçlılardan önce İslam âlemini kuşatan tehlikenin farkındaydı. Tarihî şartları Müslümanlar lehine dönüştürmeyi başardı. Önce parçalı vaziyetteki İslami güçleri tek bir devlet çatısı altında topladı. Yapabileceğinin azamisini yaptı. Tek bir İslami cephe oluşturdu ve Haçlıların karşısında durdu.

Hicri 539 yılında Urfa'yı fethetmesi İmadüddin'in en büyük başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Urfa'nın Müslümanların eline geçmesi Batı Avrupa'da infial uyandırdı ve derhâl yeni bir Haçlı seferi hazırlıklarına girişildi. Urfa'nın fethi Haçlıları korkutmuştu. Bu, Yakın Doğu'daki Haçlı binasının sallantıda olduğunu gösteriyordu. İmadüddin'in oğulları Nureddin ve Seyfeddin Gazi'ler Şam topraklarında İkinci Haçlı Seferi'ne karşı mücadele ettiler. İkinci Haçlı Seferi'nde Dımaşk (Şam) halkı ile birlikte zaferler kazandılar.

İkinci Haçlı Seferi'nin başarısız oluşunun hemen akabinde Nureddin fırsatı değerlendirdi ve Şam topraklarındaki İslami oluşumları Dımaşk hâkiminin hâkimiyetinde birleştirdi. Daha sonra Haçlılarla mücadeleye girişti. Onun bu başarılı mücadelesi bölgedeki diğer İslami unsurları cesaretlendirdi. Anadolu Selçukluları, Artuklular ve Türkmenler başta Urfa ve Antakya olmak üzere Haçlılara karşı saldırıya geçtiler. Hatta Haçlılara karşı ittifaka girdiler. Nureddin Zengî Şam topraklarında bulunan İslami unsurları kuzeyde Urfadan güneyde Havran'a kadar kendi komutası altında birleştirmeyi başardı. Merkezi Dımaşk olan birleşik bir İslami devlet oluşmuştu. Nil'den Fırat'a kadar uzanan tek İslami cepheyi -ki Haçlı tehlikesine karşı hakkıyla mücadele verecek unsur buydu- oluşturmak için atılan ilk adımdı bu. Nureddin'in Fatımî Devleti'yle ilgili ilişkilerinden, Fatımî Devleti'nin ve Şii İsmailîlerin köklerinden, onların Kuzey Afrika'da işlediği şeni işlerden bahsettim. Bazı davetçilerinin Ubeydullah el-Mehdi hakkında aşırılığa kaçtığından, yaptıkları zalimlik ve haksızlıklardan bahsettim. İmam Malik mezhebi üzere fetva verilmesini yasakladıklarını, meşhur bazı sünnetleri iptal ettiklerini, Müslümanların bir araya gelmesini yasakladıklarını, Ehl-i Sünnet kitaplarını itlaf ettiklerini, Ehl-i Sünnet âlimlerini ders vermekten menettiklerini, şer'i şerifi tadil ettiklerini, farzları ıskat ettiklerini, hilal görülmeden önce insanları oruç bozmaya zorladıklarını, Ehl-i Sünnet mezhebi üzere olan halifelerin bıraktıkları eserleri yok ettiklerini, mescide atlarla girdiklerini anlattım.

Kuzey Afrikalıların Fatımî Devleti'ne karşı mücadele şekillerinden bahsettim. Pasif savunma, münazara yoluyla savunma, silahlı çatışma şeklinde savunma, telif eserler vermek suretiyle savunma şeklindeki mücadele şekillerini açıkladım. Ehl-i

Sünnet şairlerinin oynadığı rolü zikrettim. Fatımî Devleti'nin Kuzey Afrika'da yok olup Mısır'a intikal edişini açıkladım. Ehl-i Sünnet inancının ihyasında ve Şii düşüncesine karşı mücadelede Nizamiye medreselerinin oynadığı rolü anlattım. Şiiliğin imhasında İmam Gazalî'nin gösterdiği gayreti zikrettim. Nureddin'in askerlerinin Mısır'a yaptığı birinci, ikinci ve üçüncü seferden bahsettim. Fatımî Devleti'nin sona erdirilişini ele aldım. Bu sona erdiriliş esnasında tatbik olunan tedriciliği zikrettim. Fatımî halifesinin aşağılanması, Fatımî sarayında tutuluşunu, hutbelerde isminin zikredilişinin kaldırılışını, Fatımî düşüncesinin okutulmasının yasaklanmasını, Şii kitaplarının itlaf edilmesini, Şiiliğe ve Fatımîliğe ait bütün bayram kutlamalarının kaldırılışını, Fatımî işaretlerin ve paraların kaldırılışını, Fatımî ailesine mensup kişilerin muhafaza edilmesini, Fatımî başkentinin zayıflatılmasını, Eyyûbîlerin Fatımî ailesinin Ehlibeyt'e mensup olmadığı fikrini ihya etmesini anlattım. Selahaddin'in Nureddin dönemindeki fetihlerinden, Haçlılara karşı cihadından, onları İslam topraklarından çıkarışından bahsettim. Yine Nureddin ile Selahaddin arasında var olduğu söylenen soğukluk meselesinden bahsettim.

Bu kitabın ikinci bölümünde Eyyûbî Devleti'nin kuruluşundan bahsettim. Selahaddin Eyyûbî'nin aile köklerini, doğumunu ve büyümesini anlattım. Selahaddin'in şahsi özelliklerini zikrettim. Takvasını, ibadetini, adaletini, cesaretini, cömertliğini, kararlılığını, hilmini, kişiliği muhafaza edişini, sabrını, sabrının karşılığını Allah'tan beklemesini ve vefakârlığını zikrettim. Devletin inancını, Eyyûbî Devleti'nin Sünni medreselerin inşasını yaygınlaştırmasını anlattım. Selahiye Medresesini, Meşhedü'l Hüseyinî Medresesini, Fadiliye Medresesini, El-Kemaliye Darülhadisini zikrettim. Eyyûbîlerin Şam ve Cezire'deki ilmî çalışmalarından bahsettim. Kur'an-ı Kerim, hadis, Sünni inanç esasları ve fıkhi esaslar üzerinde yaptıkları çalışmalardan bahsettim. Eyyûbîlerin hac yollarını korumada gösterdiği ihtimamı zikrettim. Eyyûbîlerin Mısır, Şam ve Yemen'de Şiiliğe karşı yaptıkları mücadeleden bahsettim. Ulema ve fukahanın Selahaddin nezdindeki itibarını zikrettim. Tahrir divanında önemli bir yetkisi olan, Selahaddin'in ordusunu geliştiren, Fatımî mukavemetini bitiren, Mısır devlet idaresini yeniden tanzim eden, Mısır'da Sünni mezhep esaslarının ihyasına gayret eden ve Haçlılara karşı cihad eden Kadı Fadl'dan bahsettim. Yine onun İslam âlemini birleştirme hırslarından bahsettim.

Kadı Fadl dâhilde ve hariçte Sultan Selahaddin adına konuşan biriydi. İbni Kesir'in beyanına göre o, Selahaddin'e ailesinden ve çocuklarından daha yakındı. Sultan Selahaddin, Kadı Fadl'ı övdüğü bir sözünde şöyle diyordu: "Siz zannetmeyin ki ben beldeleri sizin kılıçlarınızla aldım; bilakis ben o beldeleri Kadı Fadl'ın kalemıyla aldım. Eyyûbî Devleti'nde Kadı Fadl'ın makamı çok yüksekti. Selahaddin'in sağ kolu gibiydi. Nitekim Selahaddin onu veziri ve müsteşarı yapmış, onunla istişare etmeden hiçbir emir vermemiştir. İşte bu âlim, destekçi, kalkınmacı âlimlerdendir.

Bugün İslam âlemi onun gibi birine ne kadar da muhtaç! Ehl-i Sünnet'e hizmet için her türlü fedakârlığı gösterdi. İştin çekinmedi. İdari meselelerde ve haber toplama da hırsıyla çalıştı. Sahih akidede kardeşi olanlarla dayanışma içine girdi ve Ehl-i Sünnet'e hizmette temayüz etti. Selahaddin'e Ehl-i Sünnet mezhebi esaslarına uygun ilmî planlar hazırladı. Selahaddin'den hiçbir şeyi esirgemedi. Bütün tecrübesini ve bilgisini ortaya koydu. Bu âlimin hayatı şer'i şerifin maksadını anlamada medrese gibiydi. Devlet yıkan ve devlet kuran biriydi. Şiilere karşı muamelede bize örnekti. Şiiler için hayır istemeyi, onların kanını dökmemeyi ve onlara hakikati öğretmeyi öğretiyordu. Kuvvet kullanılmasına gelince; kuvvetin ancak entrikalara ve askerî oluşumlara karşı kullanılmasını söylüyordu. Mecburiyet olmadıkça kuvvetin kullanılmaması gerektiğini ifade ediyordu. Nitekim Fatımî Devleti'nin yıkılışı böyle oldu. Bu devletin, siyasi, fikrî ve askerî cihetten çökmesi için çeşitli metotlar uyguladı. Yine İskenderiye'de Ebu Tahir es-Selefi ve Ebu Tahir bin Avf el-Maliki'nin İslam'a hizmet çerçevesinde yaptıkları çalışmaları beyan ettim. Selahaddin onları ziyarete gider, ilimlerinden istifade ederdi. Fakih İsa el-Hekârî'den ve vezirlikte Selahaddin'e destek oluşundan bahsettim. Nureddin ile Selahaddin'in barışmasında ve Musul halkıyla sulh yapılmasında oynadığı rolü zikrettim. Görevlendirildiği her bir işin üstesinden nasıl geldiğini anlattım. Cesaretini, meydan savaşlarında gösterdiği kahramanlıkları ve orada gösterdiği komuta kabiliyetini zikrettim. Yine allame Kadı El-İmad el-İsfehânî'den bahsettim. Vezirdi; Sünni İslam esaslarına uygun olarak yaptığı hizmette gösterdiği gayreti anlattım.

Hülasa; Selahaddin nezdinde âlimler ve fakihler yüksek bir makama sahiptiler. Dolayısıyla ondan maddi ve manevi cihetle her türlü ikramı, ihsanı, takdir ve hürmeti görüyorlardı. Daha sonra Selahaddin'in iktisadi ıslah çalışmalarından bahsettim. Ziraat, ticaret ve sanayiye önem verişinden, vergileri ilga ettiğinden, şer'i gelirlerle yetindiğinden bahsettim. Hastaneler, tekkeler, şehir dışında yolcuların kalacağı kervansaraylar, şehirleri birbirine bağlayan yollar inşa ettiğini zikrettim. Toplumsal düzeni sağlamaya, bidat ve hurafeleri ortadan kaldırmaya, ahlaksızlığı yok etmeye yönelik çalışmalarını anlattım. Şehircilik ve devlet idaresi ile ilgili ıslah çalışmalarını zikrettim. Onun devrindeki askerî yapıdan bahsettim. İktâ yapısının geliştirilmesini, askerî divanı, ordunun elbisesini ve askerî eğitim şeklini zikrettim. Mühendislik, tıp, posta tanzimi ve istihbarat gibi orduya tabi grupları anlattım. Savaş ve barış hâllerindeki durumların idaresini, harp meclisini, savaş taktiklerini, baskınları, nöbetleşe savaşı, şehirlerin tahribini, yolların korunmasını, körfez, kale ve surların korunmasını, savaş mevsimlerinden istifade şeklini, esirlere yapılan muameleyi zikrettim. Selahaddin'le Haçlılar arasında yapılan anlaşmalardan, Selahaddin'in askerlerinin kara ve denizde kullandığı silahlardan, Selahaddin'in donanmasında kuzey Afrikalıların oynadığı rolden bahsettim. İslami cephenin birleştirilmesi için gösterdiği gay-

retten ve Fatımî İsmailî Şii çalışmalarının suikastlar yoluyla yaptıkları karşı mücadeleden bahsettim. Allah'ın izni ve tevfiğiyle başarısız olduklarını zikrettim. Hittîn Savaşı'ndan önce Selahaddin'in Abbasi hilafetiyle, Bizanslılarla ve Haçlılarla olan ilişkisinden bahsettim.

Üçüncü bölümde Hittîn Savaşı'nı, Kudüs'ün fethini ve Üçüncü Haçlı Seferi'ni anlattım. Hittîn Savaşı'na dair hadiseleri, İslami hücumların başlangıcını, Haçlıların gördükleri zararı, Müslümanların Hittîn Savaşı'nda muzaffer olma sebeplerini, Müslümanların sebeplere yapışmasını, Selahaddin'in ileri görüşlülüğünü, siyasi dehasını, ihlas ve samimiyetini anlattım. Şer'i şerifi tatbik edişini, bunun neticesi olarak da Allah Teâlâ'nın ona izzet, şeref, istikrar, güven, zafer ve fetih verdiğini zikrettim. Zafere ulaşmada adaletin ne kadar ehemmiyetli olduğunu anlattım. Allah'a bağlı ve tedbirden sonra O'na tevekkül eden Müslüman mücahit bir nesil yetirdiğini zikrettim. İstihbarat faaliyetlerinin başarısından bahsettim. Hittîn Savaşı'na karşı İslam âleminin ve Haçlı dünyasının verdiği olumlu olumsuz tepkiyi zikrettim. Kudüs'ün fethinden evvel sahillerin fethini anlattım. Hittîn Savaşı'nın neticelerine değindim. Selahaddin'in Kudüs'ü kurtarmak için hazırladığı plandan bahsettim. Şuurlandırma, asker toplama, kapsamlı bir hazırlık, muhasara, savaş, hücum, görüşmeler, sonra da Kudüs'ü teslim alma ve hürriyetine kavuşturma. Selahaddin'in verdiği sözü tutması ve esirlere, yaşlılara ve kadınlara, öldürülenlerin kadınlarına ve kızlarına dokunmaması: Hristiyanların kutsallarına dokunmaması... O, yüksek bir şahsiyete sahipti, Kudüs'ün fethinde Raşit halife Ömer bin el-Hattab (ra)'a iktida ederek vaadini yerine getirdi. O, bununla sadece Allah için yapıyordu. Selahaddin döneminde savaşta da olsa barışta da olsa görüşlere ve inançlara ilişilmedi. Yüksek insani değerlere ve yüksek İslami değerlere saygı gösterildi. Nitekim şair şöyle demektedir:

*“Biz hâkim olduğumuzda seciyemiz affetmektir,
Siz hâkim olduğunuzda ise geniş vadilerde kanlar akar.
Sizler esirleri öldürmeyi helal saydınız,
Biz ise her daim affettik, ikram ettik.
Aramızdaki bu fark size yeter,
Zira her kap içindekini sızdırır.”*

Selahaddin'in Kudüs'teki ıslah çalışmalarını ve İslam âleminin her bir cihetine fetihnameleri götüren heyetleri gönderişini anlattım. Abbasi halifesiyle yaşadığı ihtilafa değindim. Kudüs ve sair fetihlerde ulemanın da varlığından bahsettim. Selahaddin'in methi ve Kudüs'ün fethi için söylenen kasidelerden örnekler verdim. Mesela, Ebu Ali el-Hasan bin Ali el-Cüveynî bir kasidesinde şöyle diyor:

*“Sema orduları bu sultanın yardımcısıdır,
Bunda şüphe eden varsa bu fetih bunun delilidir.
İnsanlar bu anlattığımız şeyi ne zaman gördüler,*

*Çok çok önceleri geçip gitti.
Bu fetihler enbiya fetihleri gibidir,
Bunların şükürden başka da bir karşılığı yok.
Frenk kralları onun elinde av hayvanı gibi oldu,
Bu zamana kadar böyle zayıf, böyle zelil olmamışlardı.”*

Kudüs'ün kurtarılmasından alınacak ibret ve derslerden bahsettim. Ümmetin uyarılışında ve sahih İslam akidesi üzere İslami bir neslin yetiştirilmesinde rabbani âlimlerin ehemmiyetini zikrettim. Dostluğun Allah'a, O'nun Resûlüne ve Müslümanlara hasredilme meselesini ele aldım. Ümmetin birliğinden bahsettim. İslami bir düşünce yapısının oluşması, ileri görüşlü stratejiye sahip olma, hadiseleri tahlil edebilen ilmî kadroların oluşturulması meselelerine değindim. Ümmet için tevbenin ehemmiyetinden ve gınahtan sonra Allah'a dönüşten bahsettim. Filistin'in ve sair tutsak İslam topraklarının ancak ve ancak cihadla kurtarılacağından bahsettim.

Üçüncü Haçlı Seferi'nin sebeplerinden ve Batı Avrupalıların Kudüs'ü kurtarmak için yaptıkları kapsamlı çalışmalardan bahsettim. Bu sefere katılan krallardan, kontlardan, şövalyelerden ve din adamlarından bahsettim. Almanya imparatoru, İngiltere kralı ve Fransa kralı bu sefere katılmışlardı.

Ne var ki onlar Allah Teâlâ'nın fazlı inayetiyle hiçbir şey yapamadılar. Allah'ın yardımıyla Selahaddin ve etrafındaki Müslümanlar hedefe varmaları yolunda onlara geçit vermediler. Selahaddin'in kardeşi Melik Adil ile İngiltere Kralı Arslan Yürekli Rişar arasında yapılan ve on beş ay süren görüşmelerin tabii yapısından bahsettim. Bu Haçlı seferi Haçlıların Müslümanları büyük ölçüde tanımasına ve anlamasına neden oldu. İki taraf birbirine aşırı derecede yanaştı. Bu da bir anlaşma projesi ortaya konulmasına sebep oldu. Yine Arslan Yürekli Rişar hastalandığında Selahaddin ona kendi doktorunu gönderdi, aynı zamanda ona meyve ve kar da gönderdi. Bu yakınlaşma Frenkler üzerinde büyük etki yaptı. Bu etkilerden bazılarını nakledelim:

- O dönemde Müslümanların sahip olduğu ilim ve teknik Batı'ya taşındı. Onlar bu ilim ve teknik bilgilerine dayanarak çok sayıda kitaplar telif ettiler ve kanunlar çıkardılar.

- Dokuma, boyama, madencilik ve camcılık gibi çok sayıda sanat hakkında edindikleri bilgileri Avrupa'ya taşıdılar. Ayrıca şehircilikle ilgili bazı bilgileri de öğrendiler. Avrupa'nın sanayi, ticaret ve teknik gelişiminde bu nakillerin büyük tesiri oldu.

- Batı medeniyeti İslam medeniyetinden öyle etkilendi ki, bu, Batı medeniyetinin o asırda yaşadığı karanlık denizlerden çıkmasına ve gelişip serpilmesine sebep oldu. Nitekim bu hususu Müslüman tarihçilerden önce Batılı müsteşrikler ifade etmiştir.

Selahaddin'in hastalığını, son demlerini, hocalarından birinin yanından ayrıl-

madığını, yanında Kur'an-ı Kerim okunduğunu, okuyucu “O’ndan başka ilah yoktur. O’na tevekkül ettim.”⁵ ayetine gelince gülümsediğini, yüzünün aydınlandığını ve ruhunu yaratıcısına o şekilde teslim ettiğini zikrettim. Kasasında bir dinar ve otuz altı dirhemden (diğer bir rivayete göre de kırk yedi dirhemden) başka bir şey bırakmadığını, ev, arsa, akar, bostan ve emlak cinsinden başka bir şey bırakmadığını anlattım. Kitabı, İmadü’l İsfehânî’nin Selahaddin için söylediği mersiye ile bitirdim. İmad o mersiyede şöyle diyordu:

*“İslam’a yardım için geceleri uymuyordu,
Cennet bahçelerinde rahat etmek için.
Tek kişinin öldüğünü zannetmeyin,
Onun ölümü âlemlerin ölümü gibidir.”*

Selahaddin’in ölümü insanları etkiledi. Hatta Avrupalı tarihçiler bile onun adaletinden gücünden kuvvetinden ve müsamahakârlığından bahsettiler. Onu Haçlı Seferlerinin yapıldığı asırların tamamının şahit olduğu en büyük şahsiyet olarak gösterdiler. Allah’ın izniyle onun sireti Müslüman nesle en büyük azim örneklerini sunmakta ve bu nesli Ehl-i Sünnet sancağı altında büyük İslam medeniyeti esaslarına yönlendirmektedir. Selahaddin’in vefatıyla tarihin parlak ve temiz bir sayfalarından biri dürlmüş oldu. Tarih, Şehit Nureddin Mahmud gibi bir adama daha şahit olmuştu. Onun sevdası mal-mülk sevdası değildi. Saltanat tantanasına asla heves etmedi. Hâkimiyet gücü onu hak caddesinden saptıramadı. Onun sevdası İslam’ın muzafferiyeti, en büyük tutkusu da şeriatın muhafazasıydı. En büyük hedeflerinden biri de İslam topraklarını Haçlı sürülerinden temizlemek, onları hezimete uğratarak geldikleri yere göndermekti.

Bu kitap vesilesiyle alınacak derslerden biri de, Selahaddin döneminde mücadele eden tarafları tanımadır. Canını dişine takarak birbirini öğüten üç taraf vardı. Birincisi, İkinci Urban’ın liderliğindeki Kilisenin önderlik ettiği Haçlılardı. İkincisi, Mısır’daki Fatımî Devleti’nin önderlik ettiği Rafîzî Şii’lerdi. Üçüncüsü de, Nureddin’den sonra Selahaddin’in sancağını taşıdığı sahih İslam akidesini temsil edenlerdi. Ehl-i Sünnet halk ve devlet olarak bir taraftan Ehl-i Sünnet itikadını yaymaya ve sahih İslam akidesini ümmetin gönlüne sokmaya çalışıyor, bir taraftan Şii Fatımîler tarafından halkın kafasına sokulan şüpheleri izaleye çalışıyor, bir taraftan da ümmeti Haçlılara karşı mücadeleye hazırlıyordu. Her şey iç içeydi ve birlikte yürüyordu. Kudüs’ün kurtuluşu ve Fatımî Devleti’nin yıkılışı ancak Fatımî Devleti’nin siyasi ve fikrî cihetten yıkılışından sonra olmuştur. Fikrî, itikadi ve kültürel zaferler kazanılmadan bunların olması mümkün değildi.

Kudüs’ü kurtaranlar, kaleleri, surları ve şehirleri Haçlılardan temizleyenler sa-

hih İslam itikadına sahip olanlardı. Onlar Bâtınilerin içeriden verdiği zararı gördüler ve tüm kararlılıkla önce ona yöneldiler. Yüz üstü kapaklandığı yerden kalkmak isteyen milletler tarihi iyi okumalıdır, kendi tarihlerini okuyup dersler çıkarırlarsa ayağa kalkarlar ve geleceğe daha emin adımlarla yürürler. Tarih okumak araştırıcının, komutanın, liderin ve kralın ömrünü artırır. Tarihî şuur da yaşanan hadiselerin seyrini değiştirmeye ve geleceği daha net görebilmeye yardımcı olur. Bu sebeple Allah Teâlâ’nın koyduğu sünnetleri ve kanunları tarih ilmi yoluyla tanıyıp anlamayan kişiler ne ilerleyebilirler ne de kalkınmalarını gerçekleştirebilirler.

Kalkınma genel olarak silaha ve dile ihtiyaç duyar. Güçlü bir kalem ve güçlü bir dil olmaksızın hiçbir kalkınma planının başarılı olduğu görülmemiştir. Kalplerde olanı ifade eden, ona çağıran, insanlar arasında o gerçekleri yayan, faydalı kitapları ortaya çıkaran dil ve kalp olmadan kalkınma olmaz. Bunlar mücadele ve çatışma dünyasında zaruri olan şeylerdir. Fikir, inanç, kültür ve medeniyet alanlarındaki çatışmalarda bunlara ihtiyaç duyulur. Siyasi ve askerî çatışmalardan önce bu çatışma yaşanır. Genişleme arzusunda olan her siyasi hareket kendisini müdafaa edecek belli bir itikada, belli bir fikre ve belli bir kültüre ihtiyaç duyar.

Haçlı Seferleriyle ilgili eserler -ki Selçuklular, Zengî Devleti ve bu kitap o eserlerden çıktı- bu hususta dünya çapında olan olmayan bütün sorulara cevap vermektedir. Tarihin bu dönemi, İslam’ın, sadık bir imana ve sağlam niyete sahip olan, sorumluluğunu bilen ve sünnetullah istikametinde yürüyen kişiler önderliğinde her ne zaman olursa olsun kadir olacağına delildir.

Bu mukaddimeyi hicri 1428 yılında Şaban ayının 15’inde ikindiden sonra saat dörtte bitirdim. İşin başında da sonunda da fazilet Allah’a aittir. Allah Teâlâ’dan bu amelimi kabul buyurmasını, kullarını bundan istifade ettirmesini, ihsan ve kereminden bereketler ihsan etmesini diliyorum. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Allah’ın insanlara verdiği rahmeti önleyebilecek yoktur. O’nun önlediğini de ardından salıverecek yoktur. O, güçlüdür, hâkimdir.”⁶ Bu kitabın sonunda yüce Rabbimin huzurunda huşu dolu bir kalple duruyor ve onun fazlı keremini itiraf ediyorum. Güç ve kuvvetin benden olmadığını itiraf ediyor ve bütün harekât ve sekenatımda, yaşamımda ve ölümümde O’na sığınıyorum. Beni yaratan Allah’tır, ihsan ve ikram eden O’dur. O benim Rabbimdir; kerem sahibidir; yardım eden O’dur bana. O, yücelerin yücesidir. Muvaffak kılan O’dur. Eğer beni kendi nefsim ve kendi aklıma bıraksa, eğer beni parmaklarımın arasındaki kaleme terk etse akıl donakalır, hafıza şaşar, parmaklar yazmaz olur, duydular düşünceler taşlaşır, kalem ifadeden âciz kalır.

Ya Rabbi, biliyorsun ki kitaplarımda kendilerinden bahsettiğim kişiler hakkında bazı kıssalar ya da haberler zikrettim. Biliyorsun ki onların hatırasını canlandır-

mayı sadece senin dinine yardım için yaptım. Bunu sadece ve sadece senin rızanı kazanmak için yaptım, ya Ekreme'l Ekremîn. Allah'ım, bana razı olduğun şeyleri göster, sadrımı ona genişlet. Allah'ım, rızana muvafık olmayan şeylerden beni uzaklaştır, kalbimden ve fikrimden onları sür çıkar. Allah'ım, senin en güzel isimlerinle ve senin en yüce sıfatlarınla senden istiyorum, şu amelimi rızana muvafık kıl, kullarını ondan müstefid eyle. Yazdığım her harf için bana ecir ihsan eyle ve o ecirleri mizanda karşıma çıkar.

Bu kitapların yazımında bana yardımcı olan kardeşlerime de ecirler ihsan eyle. Bu kitabı okuyan bütün kardeşlerimden bu fakiri duada unutmamalarını, Allah'ın af, rahmet, mağfiret ve bereketinden istifade etmesi için ona da dua etmelerini istirham ediyorum. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “**Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy.**”⁷

Bu kitabı Rabbimin şu ayetiyle bitiriyorum:

“**Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla; kalbimizde müminlere karşı kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz sen şefkatlisin, merhametlisin.**”⁸

Şair şöyle diyor:

*“Hayret doğrusu! Ben onlara hasret duyuyorum,
Onları soruyorum karşılaştığım kişilere hâlbuki onlar benimle,
Gözlerim onları arıyor onlar gözbebeklerimde olduğu hâlde,
Kalbim onları istiyor onlar içimde olduğu hâlde...”*

Rabbinin affına, rahmetine, mağfiret ve rızasına muhtaç, Ali Muhammed es-Sallâbî,

Allah onu, ana babasını ve bütün Müslümanları mağfiret eylesin.

Kıymetli kardeşlerim, bu kitapla ve sair kitaplarımla ilgili olumlu olumsuz düşüncelerinizi bana iletmeniz beni memnun edecektir. Kardeşlerimden benim için gıyabımda ihlas üzere, doğru yol üzere ve İslam'a hizmet yolunda yürümem için dua etmelerini istirham ediyorum.

Mail adresi: abumohamad2@maktoob.com

BİRİNCİ BÖLÜM

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN ÖNCEKİ HAÇLI SEFERLERİ

⁷ Neml, 19

⁸ Haşr, 10

BİRİNCİ KONU

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN ÖNCEKİ HAÇLI SEFERLERİ

Haçlı Seferlerinin Tarihî Kökleri

Şunu ifade edelim ki Müslümanlarla (Batılı olan-olmayan) Haçlılar arasındaki savaş hicri beşinci asrın sonlarında başlayıp yedinci asırda sona ermedi. Bilakis bu seferler İslam'ın zuhuruyla başlayan uzun bir mücadelenin devamıdır.⁹ Bu mücadele İslam'ın zuhurundan bu asra kadar farklı şekillerde süregelmıştır. Bu mücadele alanlarını altı ayrı başlıkta toplayabiliriz. Bu merhalelerden biri rolünü bitirdikten sonra çok geçmeden diğeri devreye girmiş, dünyanın çeşitli yerlerinde İslami gücü yok etmek üzere büyük bir hırs ve büyük bir sertlikle imkânlarını sonuna kadar seferber etmişlerdir.¹⁰ Bu merhaleleri arz edelim:

Bizanslılar

Bizanslıların İslam'a karşı ilk hareketi Risalet Asrında gerçekleşmiştir. Hicret'in beşinci yılından itibaren gerçekleştirilen Dûmetü'l-Cendel, Zâtü's-Selâsil, Mûte ve Tebük savaşları ve son olarak da Üsâme bin Zeyd ordusunun Bizans topraklarına doğru sefer düzenlemesi sebebiyle Bizans güneyden gelen tehdidi hissetmeye başladı. Yeni doğan bu devlet, Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki Arap kabileleriyle eski Rum efendileri arasındaki bağı kesince işin vahameti Bizans tarafından daha da iyi anlaşıldı. Bundan sonra Bizanslılar İslami kuvvetlere bazen bizzat kendileri saldırmış ve bazen de İslami saldırılara mukavemet göstermişlerdir. Ne var ki onlar bu yeni tehdidin kapasitesini her geçen gün daha iyi anlamışlar ve onu durdurmak için hazırlıklara girişmişlerdir. Ancak onların bu hazırlıkları hiçbir zaman yeterli olmamış ve Resûlullah (s.a.v)'in vefatını müteakiben İslam orduları Bizans topraklarına

⁹ Durûsun ve Teemmülâtün fi'l Hurûbi's Salîbiyye, Ebu Faris, 30

¹⁰ Hecemâtün Mudâddetün fi't Tarihi'l İslâmî, Dr. İmadüddin, 26

akın akın girmiştir.¹¹ Bizanslılar Asya ve Afrika'daki bir kısım topraklarından Raşit Halifeler döneminde çıkarılmışlardır. Bu dönemde Bizanslılar Müslümanlara karşı karada ve denizde büyük mücadeleler verdiler. Ancak onların mücadeleleri büyük ölçüde hüsrarla sonuçlandı. Bizanslıların başarısızlığı Emevilerin ısrarlı takibi sonucu sonraki asırda da devam etti.¹² Özellikle Emevi Devleti'nin kurucusu Muaviye (ra) döneminde, Abdülmelik bin Mervan ve oğulları Velid ve Süleyman dönemlerinde bu başarısızlık daha da perçinlendi. Bu hususta daha fazla bilgi edinmek isteyenler "*Ed-Devletü'l Emeviyye*" adlı eserimize müracaat edebilirler.

Bizanslılar Emevilerden sonra Şam'da, Mısır'da ve Kuzey Afrika'da bazı çalışmalar yapmak istediyseler de Kuzey Afrika'da ve geniş Akdeniz sahillerinde bütünüyle başarısız oldular. Avrupa'daki toprakları dışında ellerinde sadece Anadolu toprakları kaldı. Zamanla tehlike içeren hücumları azaldı. Zira Anadolu'da küçük bir bölgeye sıkışmışlardı. Müslüman idarecilerin uyanıklığı sebebiyle geniş çaplı saldırılar yapamıyorlardı. Çünkü Müslüman idareciler hem hudut boylarını tahkim ediyorlar, hem de Bizans Devleti'ne karşı hücumlara ara vermiyorlardı. Hatta bizzat başkent İstanbul'a yönelik seferler de düzenliyorlardı. Bu faaliyetler çoğu zaman Bizans imparatoruna rahat hareket etme ve kapsamlı karşı hücumlar gerçekleştirme imkânı vermiyordu. Ne var ki hicri dördüncü asrın başlarında Abbasi Devleti'nin zayıflaması Bizanslılara bazı imkânlar bahşetti. Selçukluların ortaya çıkışı İslami cihad hareketine yeni bir güç verdi. Selçuklu Sultanı Sultan Alp Arslan döneminde hicri 463 yılında yapılan Malazgirt Savaşı'nda kesin bir zafer kazanıldı ve Bizans'ın gücü kırıldı. Bu zafer Bizans'ın karşı hücumlarının durdurulması manasına geliyordu. Osmanlılar eliyle tamamen yok edilinceye kadar birkaç asır daha bu hâl üzere devam etti.¹³ Bu hususu *Ed-Devletü'l Osmaniyye* adlı kitabımda genişçe ele aldım.¹⁴

İspanyollar

Endülüs toprakları başlangıçtan itibaren kuzeyden gelen karşı hücumlara maruz kaldı. Yaklaşık üç asır Emeviler bu hücumlara karşı, karşı hücumları gerçekleştirdiler ve onları İberya Yarımadası'nın kuzeyine hapsedtiler. Daha sonra ardı ardına yepyeni iki dalga geldi. Birinci dalga Fa'stan gelen Murabıtlardı.¹⁵ Murabıtlar hicri 479'da İspanya Hristiyanlarına karşı Zelâka Savaşı'nda büyük bir zafer kazandılar. İkinci dalga onlardan sonra gelen Muvahhidînlerdi. Onlar da hicri 591'de Hristi-

yanlara karşı Erek Savaşı'nı yaptılar ve kesin bir zafer elde ettiler.¹⁶ Müslümanlar yaklaşık dört asır bu şekilde eşit silahlarla İspanyollara karşı mücadele ettiler.¹⁷ Ancak Müslümanlar bu durumu sonuna kadar devam ettiremediler. Kendi aralarında bölündüler ve birbirleriyle çatıştılar. Bu durum güç dengesini Hristiyanlar lehine çevirdi. Onlar da Müslümanlara karşı başarı üzerine başarı kazandılar ve sonunda oradaki son İslam memleketi Gırnata hicri 897 yılında düştü ve Ferdinand ile İzabella'nın hâkimiyetine girdi. Gırnata'ya giren İspanyollar orada beşer tarihinin en kanlı ve en çirkin sayfalarını yazdılar. Devlet idaresi, Kilise ve teftiş mahkemeleri birlikte hareket ederek İslam'ın İspanya'daki mevcudiyetine son vermek ve onu İspanyol haritasından silmek üzere dinî değerler bir yana insanlık değerlerini bile hiçe sayan yöntemler uyguladılar. Müslüman halkı zorla Hristiyanlaştırmaya çalıştılar.¹⁸

Haçlı Seferleri

Haçlı Seferleri, İslam'a karşı Haçlılardan gelen bir cevaptır. Kökleri İslam'ın zuhuruna ve Müslümanların Arap Yarımadası'ndan çıkıp Bizans'la çatışmasına dayanmaktadır. Bu seferler canlı bir organizma gibi asırlar içinde gelişti durdu. Bir merhale bitmeden ikincisi meydana geldi. Hicri 488-690 (miladi 1095-1291) yılları arasında uzadı gitti. Haçlı Seferlerinin bu kadar uzun sürmesinin çok sayıda sebebi var. Hristiyanların bu zaman dilimi içinde ipini koparıp yıkıcı Haçlı dalgası hâline niçin geldiğini araştıranlar bunun sebeplerini öğrenebilirler.¹⁹ Tarihçiler Haçlı Seferlerinin çıkış sebebinin Haçlı sömürüsü olduğu üzerinde hemfikirlerdir. Batı Avrupa'da doğan ve İslam beldelerine -Şam'a, Irak'a, Anadolu'ya, Mısır'a ve Tunus'a- silahlı hücumlar gerçekleştiren Haçlıların hedefi Müslümanları yok etmek ve Beytül-makdis'i ele geçirmektir. On birinci asırda Batı Avrupa'da organize olan bu seferlerin sebepleri dinî, içtimai, fıkri, iktisadi ve siyasi idi. Ancak hedeflerin gerçekleşmesi için maske olarak din kullanıldı.²⁰ Haçlı savaşları meselesi aslında yeni ve istisnai bir şey değildi.²¹ Bu sebeple diyoruz ki; Haçlı Seferlerinin hicri 488 ila 690 yılları ile tahdit edilmesi Dr. Said Âşûr'un da dediği gibi yanlış bir tahdittir. Bu tespit sağlam bir delile dayanmamakta ve Haçlı Seferlerini tam olarak kapsamamaktadır. Sadece onun bir parçasını kapsamaktadır. Ayrıca onun köklerini, aslını ve neticelerini de içermemektedir.²²

16 Age, 383-384

17 Age, 28

18 Age, 28

19 El-Hurûbu's Salibiyye fî Şimâli Afrika, 10

20 Tarihu'l Hurûbi's Salibiyye, 15

21 Hecemâtün Mudâddetün, 32

22 El-Hareketü's Salibiyye, Mahmud Saïd İmrân, 15

11 Age, 26

12 Age, 26-27

13 Age, 37

14 Ed-Devletü'l Osmaniyye, 125-140

15 Hecemâtün Mudâddetün, 28

Haçlı Seferlerine karşı Müslümanlar -mezhepleri farklı da olsa- tek vücut hâlinde mukabelede bulundular. Mücahitler bu uzun dönem içinde büyük faaliyetler yürüttüler ve büyük işler başardılar. Bütün cephelelere koştular ve savaştılar. İki asırda da mukavemet etmekten kaçmadılar, zelil düşmediler ve silah bırakmadılar. Hemen her lahza hedefe süratle varmak üzere atlarına binmek için hazır oldular. Bir takım düşünceler onları cihada koştırmaktan alıkoymadı. Büyük tarihî mücadeleler yeni yeni mücahitler doğurur ve o mücahitler şehadete susamış bir vaziyette kahramanlık ruhuyla meydanlara atılırlar.²³

Haçlı Kuşatması

İspanya'daki Müslümanlar yok edildikten sonra İspanya ve Portekiz başta olmak üzere İngiltere, Hollanda ve Fransa, Afrika ve Asya'da Müslümanlara karşı bilinen tarihî sömürge operasyonlarını gerçekleştirdiler. Bu sömürge operasyonları Osmanlının çöküşüne kadar sürdü. Mısır ve Şam yorgun ve bitkindi. Ümit Burnu'nun bulunuşu Avrupalıların güçlenmesinde ve rakiplerine öldürücü darbeyi vurmasında ana faktör oldu. Osmanlılara gelince, onlar Avrupa'nın şarktaki bu keşiflerine dikkatleri çevirdiler. Ancak ilk etapta bu sömürü faaliyetlerini durduramadılar. Birkaç asır sonra Avrupalılara karşı cephele oluşmaya başladı. Halklar ve mahallî İslami hareketler ölümüne savaşlar verdiler. Düşmana karşı büyük kahramanlıklar gösterdiler ve hemen her yerde onlara ölümcül darbeler vurdular.²⁴ Osmanlılar, Müslümanların ticaret yollarını tıkamaya çalışan Portekizlilerden ve İspanyollardan İslam âlemini kurtardı. Onlar Fas sahillerine baskın düzenliyorlardı. Osmanlılar ise Mera-keş dışında bütün Fas'a hâkim oldular. Akdeniz'in sahillerinde ve adalarında İspanyollara karşı mücadeleye giriştiler ve onlara galip geldiler. Osmanlı deniz kuvvetleri İslam'ı ve Müslümanları Akdeniz kıyılarında muhafaza altına aldı. Yine on sekizinci asrın başlarında Afrika'nın doğu sahillerine ve Hint Okyanusu'nun kuzeyine hâkim oldular. Bu durum Avrupalıları korkuttu. Ahmed bin Saîd miladi 1740 yılında Umman'da onlara karşı durdu ve Portekizliler bu mıntıkeyi geri almaktan ümidi kestiler. Umman, Endülüs'ün düşüşünden sonra en büyük Arap gücüydü. Onun yükselişi hicri 1000-1250 yılları arasında devam etti. Kızıldeniz koylarına, Hint Okyanusu'na, Arap Körfezi'ne ve Ümit Burnu'na kadar Doğu Afrika'ya hâkim oldu. Birkaç nesil sonra Ummanlılar bu üç büyük denizin efendileri oldular. Portekiz donanmalarını Hint, İran ve Afrika sahillerinden sürüp çıkarabilecek kadar güçlü donanmaları oldu. İngilizler Asya ve Afrika'daki menfaatlerinin bu deniz ülkesi tarafından tehdit edildiğini görünce harekete geçti ve seksen yıllık bir zayıflatma ope-

²³ Hecemâtün Mudâddetün, 3

²⁴ Age, 37

rasyonundan sonra İngiliz donanması bu ülkenin şehirlerini topa tuttu ve bu gücü ortadan kaldırdı.²⁵

Sömürgecilik

Bir sonraki Haçlı dalga eski medeniyet havzalarında hayat alanları bulmaya çalışan sanayi devriminin sevk ettiği Avrupalı sömürgecilerdi. Zaruri ham maddelerin temini ve ürünlerin tanıtımı ve satılması gerekiyordu. Afrikalılar köleleştirilip ucuz işçi olarak kullanılmaya başlandı. Afrikalıların köleleştirilip yurtlarından alınıp götürülmesi Avrupalılar tarafından işlenmiş karanlık cinayetlerden biridir. Afrika'dan götürülen kurbanların büyük çoğunluğu Müslüman halkların çocuklarıydı. Bu sömürge faaliyetleri İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya ve bir noktaya kadar Almanya tarafından gerçekleştirildi. Sömürge faaliyetleri yirminci asra kadar sürdü. Bu devletlerin ilk avı İslam dünyasıydı. Hatta sınırlı birkaç gayrimüslim bölgeyi istisna edecek olursak yegâne avı İslam dünyasıydı diyebiliriz. İktisadi hedefler hemen her zaman Haçlı hedeflerin arkasından geliyordu. Bu hususta çok sayıda delil arz edebiliriz. İngiliz Başbakanı Gladston, İngiliz Meclisinde yaptığı bir konuşmada eline Mushaf'ı almış şöyle diyordu: “Bu kitap Mısırlıların kalplerinde ve kafalarında olduğu müddetçe onlara asla sahip olamayız.”²⁶

Yine İngiliz Haçlı komutanı, Birinci Dünya Harbi'nden sonra sarhoş olarak Kudüs'e giriyor ve müttetikleri onu güler yüzle ve saygıyla karşılıyordu. O da İslam'a ve Müslümanlara karşı Haçlı kinini gizlemiyor, Kudüs'ü ve Filistin'i fethetmiş muzaffer bir Haçlı komutanı gibi sevincini izhar ediyor ve şöyle diyordu: “Haçlı Seferleri şimdi sona ermiştir.”²⁷ Bu sözünü şunu demek istiyordu: Haçlı Seferlerinin hedefi, Kudüs'ü ele geçirmek ve orada Haçlı hâkimiyetini kurmaktır. İki asır boyunca İslam ülkelerine saldıran, Kudüs'ü ve Filistin'i hicri 492 yılında istila eden, ancak 583 yılında elinden çıkaran Haçlı sürüleri bu hedefi gerçekleştirememiştir. Ama Haçlılar bu hedefi Birinci Dünya Harbi'nde gerçekleştirdiler. Kudüs'ü ve Filistin'i istila ettiler ve oralara hâkim oldular. Fransız Haçlı komutanı da Selahaddin'in Şam'daki mezarı başına gitmiş ve “İşte biz döndük, ey Selahaddin.” demiştir.²⁸

Haçlı Seferleri devam etti. İngiltere Filistin'i Yahudilere verdi ve orada bir Yahudi devleti kurdu. Bu devletin yaşatılması için idari ve askerî kararlar alındı ve icra edildi. Yahudilere askerî eğitim verildi ve silahlandırıldı. İngiliz ordusuna ait silahların bir kısmı onlara devredildi. İngilizler Filistin'deki hâkimiyetlerinin sona erdiğini

²⁵ El-İslam ve Hareket'ü Tarih, Enver Cündi, 393-394

²⁶ Hecemâtün Mudâddetün, 40

²⁷ Durûsun ve Teemmülâtün, 35

²⁸ Age, 434

açıkladıkları 15 Mayıs 1948 tarihinde ellerindeki bütün silahları Yahudilere bıraktılar. Filistin'in birçok şehri ve köyü Yahudilere teslim edildi. O dönemde Filistinli birinin silah edinmesi silahlı eğitim görmesi kesinlikle yasaktı. Silah ve mühimmat edinen bir Filistinli o günlerde büyük cezalara maruz kalıyordu. Yaygın ceza idamdı. O dönemde binlerce mücahit İngilizlerin kurduğu Haçlı idam sehpalarına gönderilmiş ve şehit edilmişti. On binlercesi de hapishanelere kapatılmıştı.²⁹ Bu sömürge hareketi, faaliyetlerini Katolik ve Protestan kiliselerinin misyonerlik faaliyetleriyle birlikte yürüttü. İslam dünyasının muhtelif yerlerinde sömürge faaliyetlerinin daha rahat yürütülebilmesi için misyonerlik faaliyeti yürüten merkezler kuruldu.³⁰ Ancak bu Haçlı sömürü faaliyetleri yoluna selamete devam edemedi. Müslüman halklar bu gücün önünde boyun eğmediler. Bilakis kolları sıvadılar ve imanın gücüyle ayaklandılar ve harekete geçtiler. Ölümüne mücadele ettiler, şehadete koştu- lar. Maddi ve askerî imkânları az olsa da Batılıları şaşkına çeviren ve onlara hareket imkânı vermeyen işler başardılar. Onları hezimete uğrattılar. Onların yoluna dikenli teller ve mayınlar döşediler. Sonunda halklarını, inançlarını ve memleketlerini esaretten kurtarmayı başardılar. Öyle mücadele örnekleri sergilediler ki bunlar Doğu- lulardan önce Batılılar tarafından zikredilmiş ve tarihin ak yapraklı sayfaları arasın- daki yerini almıştır.³¹ Muhammed bin Abdülkerim Hattabî'nin Fas'taki mücadelesi- ni, Abdülkadir el-Cezairî'nin Cezayir'deki mücadelesini, yine Cezayir'de Abdülha- mid bin Bâdis ve Muhammed bin Beşir el-İbrahîmî'nin başkanlığındaki İslam âlim- leri birliğinin mücadelesini ve Libya'daki Ömer Muhtar'ın mücadelesini misal vere- biliriz. Haçlı Seferleri bitmedi, bitmeyecek. Afganistan'da, Irak'ta ve Filistin'de olan bitenler bu söylediklerimizin delilidir.

29 Hecemâtün Mudâddetün, 41

30 Age, 41

31 Age, 41

İKİNCİ KONU

HAÇLI SEFERLERİNİN EN ÖNEMLİ SEBEPLERİ

Bu dönemde Avrupa derebeyler arasındaki mahallî harplere ve çatışmalara sah- ne oluyor ve bu çatışmalar sebebiyle Batı Avrupa'daki iktisadi ve içtimai durum her geçen gün kötüye gidiyordu.³² Ayrıca o dönemde Hristiyan Batı dünyasının iki re- isi -ki onlar; papa ve imparator- birbiriyle çatışma içindeydi. Bu çatışmalar Avru- pa'yı etkisi altına alıyor, kasıp kavuruyordu. Papalık bu dönemde büyük bir kuvve- te ve geniş bir nüfuza sahipti. Papalık bu nüfuzunu kullanarak bütün dünya Hiris- tiyanlarının ruhanî lideri olmayı hedefliyordu.³³ Bu sebeple Doğu Ortodoks Kilise- si ile Batı Katolik Kilisesi arasındaki mevcut ihtilaflar devam ediyordu. Zira onlar- dan her biri diğerine karşı kendisini daha evla görüyordu. Bu sebeple Doğu ülkele- rine Haçlı seferi açılması fikri Papa İkinci Urban'a açılınca o, iki Kilise arasındaki nizayı bitirmek ve Ortodoks Kilisesini Katolik Kilisesine ilhak etmek için bunu fir- sat addetti. Bütün bunlar Müslümanlara karşı kutsal savaş, Bizanslıları himaye ve Filistin'deki kutsal arazilerin geri alınması adı altında yapıldı.³⁴ Papalığın daha başka gizli hedefleri de vardı. Kilise Batı Avrupa'daki güçlü derebeylerin nüfuzundan kur- tulmak istiyordu, sürüp giden harplerin kutsal savaş adı altında başka bir yöne yön- lendirilmesi ve bitirilmesi isteniyordu ve Doğu'da daha iyi hayat şartlarının kapıları- nın kendilerine bu kutsal savaş yoluyla açılacağı söyleniyordu.³⁵ Haçlı Seferlerinin gizli sebepleri hususunda görüşler farklıdır. Bazıları bu Seferlerin maddi sebeplerle yapıldığını, bazıları da Orta Çağ Avrupa'sının o bilinen dinî taassubu sebebiyle ya- pıldığını söylemektedir. İşin gerçeği o ki, bu seferlerin sebepleri arasında dinî olan- lar olduğu gibi dinî olmayan başka sebepler de vardı. Yeni devletler kurma ve büyük servetler edinme arzusu da bunlar arasındaydı. Eski ve yeni tarihçilerin ekseriyeti bu savaşların dinî savaşlar olduğunu kabul etmektedirler. İsa (as)'ın kabrinin -ki bu on- ların itikadına göredir- ele geçirilmesi ve mukaddes toprakların Müslümanlardan

32 El-Hurûbu's Salıbiyye, 21-24

33 Age, 1/32

34 Devru'l Fukaha ve'l Ulema fi'l Cihad Zıdde's Salıbiyyîn fi Asya, 32

35 Memleketü Beyti'l Makdis, Ömer Kemal Tevfik 18-19-32-33

geri alınması ana sebebin dinî olduğunu göstermektedir. Bazı tarihçilere göre de sebepler iktisadi genişlemeye yöneliktir. İşin hakikati, Haçlı Seferlerinin bu sebepler mecmuasının tamamının bir neticesidir. Siyasi, iktisadi ve içtimai sebepler yüzünden ayağa kalkılmış, din ise zikredilen maksatları gizlemek üzere maske olarak kullanılmıştır.³⁶ Ancak böyle de olsa bu savaşlarda dinî sebebin baskın olmadığını söylemek mümkün değildir. Şimdi bu sebepleri genişçe ele alalım.

Dinî Sebep

Haçlı sürülerini savaş alanına süren ana sebeplerden biri de dinî sebeptir. Haçlı Seferlerinde din öne çıkarıldığı için askerlerin elbiseleri, silahları ve sair eşyaları üzerine sembol olarak haç koyuldu. Hedef bizzat Filistin'di.³⁷ Dini ihya hareketi Batı Avrupa'da miladi onuncu asırda zuhur etmiş ve on birinci asırda zirveye ulaşmıştı. Bu hareket Papalık müessesesini güçlendirmiş ve insanlardaki dinî şevki canlandırmıştı. Bu şevk Kilise dışı haricî bir nefesle oluşmuştu. Haçlı Seferleri fikri zuhur edince Kiliseler Batı Avrupa'yı geniş bir çalışma alanı olarak kullandılar.³⁸ Bu da Kudüs'ün Müslümanlardan kurtarılması adına oldu.³⁹ Haçlı Seferlerine çağırılan en meşhur kişi Papa İkinci Urban'dı. Müslümanlara ve Şam topraklarına karşı saldırıya teşvik eden en önemli kişi o idi. Şartlar hazırды. Fransa'nın Klerment şehrinde on gün süren bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Kilise mensubu üç yüzden fazla kişi katıldı.⁴⁰ Yine Avrupa'nın değişik bölgelerinden gelen liderler de bu toplantıya katıldılar. Ayrıca Bizans imparatorunun gönderdiği bir heyet ve İtalya şehirlerini temsilen gelen mümessiller de bu toplantıda hazır oldular. Papa konuşmasında dinleyicileri etkilemeyi başardı. Topluluk içinden "Bu, Allah'ın iradesi!" şeklinde tezahüratlar yükseldi. Orada bulunanlar sembol olsun diye Haç edinmeye koştular.⁴¹ Papa bu konuşmasında Avrupa'nın Müslümanlar tarafından Kostantiniye cihetinden kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan dem vurdu. Hristiyanların Doğu'da zulüm gördüğünden ve kilise ve manastırların yok edildiğinden bahsetti. Sonra da oradakileri Müslümanlardan intikam almaya teşvik etti.⁴² Hakikat şu ki, papanın Doğu Hristiyanlarının baskı altında yaşadığı iddiası yalandan ibaretti. Böyle bir şey hem İslam'ın ruhuna uymuyor, hem de Doğu Hristiyanları tam bir İslami koruma altında yaşıyorlardı.⁴³ Bu seferlerde dillerinden düşürmedikleri parolaları

36 El-Udvânü's Salibî, Selahaddin Nevvar, 22

37 El-Hurubu's Salibiyye ve'l Üsretü'z Zengiyye, Şakir Ahmed Ebu Zeyd, 17

38 El-Hareketü's Salibiyye, 1/20

39 El-Cihad ve't Tecdit, Muhammed Hamid, 80

40 Eserü's Şarkî'l İslamî, 81

41 Eş-Şarku'l Ednâ, Es-SeyyidEl-Bâz, 13-14

42 Kısasatü'l Hadâra, 4/16

43 El-Cihad ve't Tecdit, 81

da "Hristiyan hacılar Beytülmakdis'e hacca giderken baskı ve zulme ve düşmanlığa maruz kalıyorlar." cümlesiydi. Bu da batıl bir iddia idi.⁴⁴ Avrupalı büyük tarihçilerden biri diyor ki: "Hristiyanların İslam ülkelerinde ve bilhassa Yakın Doğu'da ferdi baskılara maruz kalmasını Haçlı Seferleri için hakiki sebep olarak göstermek hiçbir şekilde doğru değildir. Çünkü Hristiyanlar İslami idare altında dinî olan olmayan bütün alanlarda tam bir hürriyete sahiptiler. Eski kiliselerini muhafaza edebildikleri gibi yeni kiliseler ve manastırlar da inşa edebiliyorlardı. Dinî içerikli çok sayıda kitapları kütüphanelerinde toplayabiliyorlardı."⁴⁵

Kiliselerin tahribine ve manastırların yok edilmesine dair iddialar delilsizdir. Müslümanlara karşı cephe açmak için uydurulmuş yaygın propagandadan başka bir şey değildir. Herhangi bir köyde böyle bir şey olmuş olabilir. Ancak bu esas alınmaz. Zira İslam beldelerinde Hristiyanlara ve kiliselerine karşı Müslümanların muamelesi böyle değildi.⁴⁶

Çok sayıda insaflı tarihçi şöyle diyor: "Selçukluların idaresi altında yaşayan Hristiyanlar Bizans İmparatorluğu'nun merkezinde yaşayan kardeşlerinden daha mutluydular. Doğu'da Selçukluların Hristiyanlara baskı yaptığına dair bir delil bulunmamıştır."⁴⁷ Ne var ki papanın haykırışı ateşliydi, kin doluydu. Saçma sapan sözlerinin vahim sonuçlarını düşünmüyordu. Eğer düşünseydi, şu sözleriyle etbaini ne söylüyor olabilirdi? "Gidin, şu barbarları rahatsız edin. Mukaddes toprakları kâfirlerin elinden kurtarın. Onları kendiniz için alın. Orası Tevrat'ta da zikredildiği üzere süt ve balın taşıdığı yerdir."⁴⁸

Papa, Haçlı Seferlerine katılanların tamamının günahının affedileceğini ve vergi vermekten muaf tutulacağını vaad ettiği gibi sefere çıkanların ailelerinin sefer müddetinde Kilise tarafından korunacağını da vaat etti.⁴⁹ Dinî sebepler kapsamına şu da dâhil olabilir; Batı'da Kilise tarafından keramet ve mucize haberleri yayıldı. Mesih'in ikinci defa yeryüzüne inişinin yaklaştığı, onun inişinden önce istiğfara ve ameli salihe yönelmek gerektiği ve mukaddes toprakların da bir an önce ele geçirilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaştırıldı.⁵⁰ Papa halktaki bu şevkin uzun süreli olmayacağını biliyordu. Yemin etmeye ve Kıyamet Kilisesi'nde ayine davet etti. Korkaklara, zaaf göstereceklerle ya da geri döneceklerle lanet okudu. Kilisenin bu çağrısına uymayanları Kilisenin aforoz edeceği tehdidinde bulundu.⁵¹ Duyguları kendi

44 El-Gazvu's Salibî, Dr. Ali Abdülhalim Mahmud, 108

45 El-Hareketü's Salibiyye, Saîd Âşûr, 1/30

46 El-Gazvu's Salibî, 109

47 El-Hareketü's Salibiyye, 1/26-28

48 Et-Tarihu'l İslamî ve'l Hadâratü'l İslamiyye, Dr. Ahmed Şelebî, 5/438

49 Eserü's Şarkî'l İslamî, 26

50 El-Vesit fî Tarihi Filistin, 152

51 Age, 152

planı istikametinde yönlendirmesi onun dehasını ve gücünü göstermektedir. O asırlarda Kilise, Batı Avrupalı insanlar üzerinde etkiliydi. Yine etkili oldu ve insanlar Kilise tarafından bu savaşa sürüklendiler. Kilisenin daveti üzerine insanlar büyük gruplar hâlinde İslam topraklarına doğru yola çıktılar.⁵² Haçlıların İslam'a ve Müslümanlara karşı kin ve nefretini unutamayız. Müslümanlar onların hâkimiyetindeki toprakları çekip almışlar, baskı altında inim inim inleyen köleleri azat etmişler ve ellerindeki mülkü almışlar. Bu sebeple onların sadırlarındaki kin ve nefret kazanı köpürdü de köpürdü, kalplerindeki düşmanlık ateşi alevlendi de alevlendi. Kaybettiklerini elde etmek ve kendilerini sıkıntıya sokanlardan intikam almak ve memleketlerini parçalamak için fırsatlar gözetlemeye başladılar.⁵³ Malının büyük çoğunluğunu İslami fetih hareketi tarihini yazmak için harcayan meşhur müsteşrik Emîr Lion Keytanî (1869-1926) “*İslam'ın Yıllığı*” adlı eserinin mukaddimesinde İslam ve Müslümanlara karşı kin ve nefretin sebebini bakın nasıl açıklıyor: O, bu ameliyle Müslümanlardan gelen musibetin sırrını anlamaya çalışıyor. (Kadastrifika İslamika) “Bu musibet de, Müslümanların yeryüzünün çeşitli yerlerinde yaşayan Hristiyan halkı Hristiyanlıktan koparması ve onları Muhammed'in risaletini kabule ikna etmesidir. Bu hâlâ devam etmekte ve Hristiyanlıktan kopup gelen kişiler Muhammed'e nebi ve resûl olarak iman etmektedirler.”⁵⁴

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Kendi dinlerine uymadıkça ne Yahudiler ve ne de Hristiyanlar senden asla hoşlanmayacaklardır. De ki: ‘Doğru yol, sadece Allah’ın yoludur.’ Eğer sana gelen bilgiden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah tarafından ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulamazsın.”⁵⁵

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Eğer güç yetirirlerse, sizi dininizden geri çevirinceye kadar sizinle savaşmayı sürdürürler; sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, artık onların bütün yapıp-etmeleri (amelleri) dünyada da, ahirette de boşa çıkmıştır ve onlar ateşin halkıdır, onda sürekli kalacaklardır.”⁵⁶

Siyasi Sebep

Haçlı Seferlerine katılan kralların ve prenslerin bazı siyasi emelleri vardı ki onlar Şam ve Filistin'e varmadan önce de oraya yerleştikten sonra da bu emellerini gizli

tutamadılar. Malumdur ki; derebeylik sistemi araziye ihtiyaç duyan bir sistemdir. Arazi ne kadar büyük ne kadar geniş olursa derebeyin toplumdaki konumu o kadar üstün olur. Ancak bu sistemde prensler ve şövalyeler büyük müşkülâtlarla karşı karşıyaydılar. O da; kendilerine ait toprakların olmamasıydı. Bu, onları herhangi bir nüfuzu olmayan alelade biri gibi kılıyordu. Bu, prenslerin ve şövalyelerin birçoğunun zamanla topraksız kalmasına sebep oluyordu. Çünkü bu sistemin ana kuralına göre toprak derebeyinin en büyük oğluna kalıyordu. Toprak sahibi derebeyi öldüğünde toprağın tamamı en büyük oğula geçiyordu.⁵⁷ Bu, diğer erkek çocukların topraksız kalması demekti. Toprak sahibi olmayan prensler ve şövalyeler bu sorunu toprak vârisi olan kadınlarla evlenmek suretiyle aşmaya çalışıyorlardı ya da toprak elde etmek üzere düşman topraklara saldırıyorlardı. Haçlı Seferleri bu tip prenslere ve şövalyelere yeni bir kapı açıyordu. Papanın nidasına derhâl icabet ettiler ve bu savaşta pay sahibi olmak için koştular. Batı'da yitirdiklerini Doğu'da elde edebilirler ve orada kendilerine ait prenslikler kurabilirlerdi. Toprak sahibi olan bazı prens ve şövalyeler de bu Haçlı seferine şan ve şeref kazanmak için katılıyorlardı.

Haçlı Seferleri ile ilgili eserleri tetkik ettiğimizde ilk Haçlı seferine katılan prenslerin bazı siyasi hedeflerinin olduğunu görürüz. Onlar elde ettikleri ganimetleri daha tam olarak ele geçirmeden dağıtmaya başladılar. Aralarındaki nizamın nasıl kökleştiğini yeri geldikçe göreceğiz. Antakya önlerine geldiklerinde her biri başarının kendisine ait olmasını istediğinden birbirleriyle nasıl mücadele ettiklerini, yolda daha Beytûlmakdis'e varmadan imkânlar elde edenlerin bununla yetindiklerini ve Beytûlmakdis'e doğru yürüyenlerden -ki asıl hedef buydu- ayrıldıklarını ve onlara katılmadıklarını, herhangi bir şehre girdiklerinde de idare ve hâkimiyet hususunda birbirleriyle devamlı çeliştiklerini göreceğiz. Papalık, krallar ve prensler arasındaki bu çatışmanın durması için hayli uğraştı. Müslümanların kuşatmasına karşı uyanık olunması gerektiği ve Haçlıların birlik beraberlik içinde olması gerektiği gibi uyarılarda bulunduysa da bu çığlıklar boşa çıktı. Çünkü prenslerin asıl hedefi siyasi idi. Papanın rızasının olup olmaması onlar için o kadar önemli değildi. Hatta onlardan bazıları Haçlı kardeşlerine karşı etraftaki Müslüman kuvvetlerle birlikte hareket etmekten sakınmıyordu. Bu da, menfaat meselesi işin içine girdiğinde onların dinî hassasiyetlerinin zayıfladığını göstermektedir.⁵⁸ Bizans İmparatoru Aleksius'a gelince o, bu sefere katılan prenslerin hedeflerine itiraz etmedi. Çünkü ele geçen yerleri Türkler baskın düzenlemeden önce kolayca geri alabilirdi. Ayrıca Bizans sınırında tampon görevi gören bir Hristiyan prensliğinin olması da mümkündü. Zaten o toprakların hâkimiyet hakkı ona aitti. Bunu garanti etmek için de Batılı liderlerden sadakat yemini istedi. Bu şekilde iki ayrı Hristiyan grubun menfaatleri İslam top-

⁵² Tarihü'l Vatani'l Arabî, 22

⁵³ Esbâbu'z Zaaf fî'l Ümmeti'l İslamiyye, 157

⁵⁴ El-Gazvu's Salibî, 110

⁵⁵ Bakara, 120

⁵⁶ Bakara, 217

⁵⁷ Avrupa fî Usûri'l Vustâ, 2/49; El-Vesît fî Tarihi Filistin, 154

⁵⁸ El-Vesît fî Tarihi Filistin, 155

raklarına karşı saldırı hususunda birbiriyle uyuytu. Şu da var ki; Hristiyanları Haçlı Seferlerine iten maddi ve manevi sebepleri birbirinden ayırmak o kadar kolay değildir. Fakirlik, para kazanma hırsı ve maceraperest ruhu gibi faktörler Haçlı Seferleri için uygun bir ortam oluştuyordu. Şu kadar var ki, bu faktörler “Mukaddes Harp” fikri ortaya çıkıncaya kadar kendisini göstermemişti. O da dinî bir faktördü. Şurası açıktır ki; İslam dünyasına karşı savaşma fikrinin oluşumunda Papalığın siyasetinin de, Bizans Devleti’nin siyasetinin de, İspanya ile Müslümanlar arasında devam edegelen savaşların etkisi de vardır. Bu sebeple Müslümanlara karşı harp ilan etmek kolay oldu. İspanyollar ve Fransızlar Endülüs topraklarında Müslümanlara karşı harekete geçtiler. Bu savaş da “Mukaddes Savaş” adını aldı. Müslümanlar cihetinde de iş bu minval üzereydi. Murabıtlar Fas’ta cihad ilan etmişlerdi. Hristiyanlar da aynı hâleti ruhiye içinde akın akın Doğu’ya gidiyorlardı. Büyük tarihçi İbnî’l Esîr haricî tehlikeyi kapsamlı bir şekilde görmüş ve İslam dünyasının her bölgesine -doğusuna ve batısına- karşı umumi bir savaşın olduğunu ve kanalların en büyük nehere doğru aktığını ifade etmiştir. Yani; Orta Çağın en güçlü medeniyetinin üzerine -ki o, İslam devletidir- ecnebilerin düzenli birliklerle savaş açtığını söylemiştir.⁵⁹

İbnî’l Esîr Haçlı Seferlerinin başarıya ulaşma sebeplerini açıkça beyan etmiş ve Endülüs, Sicilya, Şam ve Filistin halklarının tefrikaya düştüğünü, şahsi menfaat peşinde koştuğunu, önceki Müslümanlarda bulunan cihad ruhunu yitirdiklerini zikretmiştir.⁶⁰ Aşıkâr olan şu ki; Batı Kilisesi Müslümanlarla harp etmenin yanında sahip olduğu nüfuz alanını genişletmek ve Doğu Kilisesine hâkim olmak istiyordu. Haçlı Seferlerinde direkt Kiliseye bağlı dinî cemaatler de vardı. Bu cemaatler oldukça da faal ve etkiliydiler. İsbiteriyye Şövalyeleri onlardandı. Onlar Haçlıların Doğu’daki mülklerini muhafaza ediyorlar ve mukaddes mekânları himaye ediyorlardı. Direkt olarak papaya bağlıydılar. Beytûlmakdis kiliseleri dinî faaliyetlerini yürütmek için gelirlerinin onda birini onlara tahsis etmişlerdi. Mescid-i Aksa’da Süleyman (as)’ın heykelinin kalıntısının yanını kendilerine merkez edinen Mabet Şövalyeleri de oradaydı. Papalık ve Kilise mensupları Kilise kararlarını uygulamayan kişilere -aforoz etmek suretiyle- baskı uyguluyorlardı. Birinin aforoz edilmesi, dünyada kendisiyle ilginin kesilmesi, ahirette de cennet nimetlerinden mahrum kalması demekti.⁶¹

İçtimai Sebep

Orta Çağda Avrupa toplumu çeşitli sınıflardan müteşekkildi. Din adamları sınıfı ve asilzadeler ve şövalyelerden oluşan muhâripler sınıfı önde gelen sınıflardı.⁶²

⁵⁹ Age, 156

⁶⁰ Age, 156

⁶¹ Tarihu’l Vatani’l Arabî, 24

⁶² El-Cihad ve’t Tecdit, 84

Köylü sınıfı ise ekseriyeti oluşturmalarına rağmen ikinci sınıfı temsil ediyordu. İlk iki sınıfın ihtiyaçlarını da karşılamak için çok çalışmak mecburiyetindeydiler. Avrupa köylüsünün eli kolu bağlıydı. Derebeylerin taleplerini karşılamak zorundaydılar. Papa onların içinde bulunduğu bu durumu çok iyi biliyordu. Onları derebeylerini terk edip Doğu’daki hayra koşmaya teşvik etti. Binlerce çiftçi bu derebeylik sistemi içinde çok kötü durumda yaşıyordu. Kendileri için ağaç köklerinden ve dallarından kulübelere inşa etmişler ve üzerini de toprakla ve samanla örtmüşlerdi. Bu kulübelere ne bir penceresi ve ne de eşyası vardı. Bilakis çiftçilerin biriktirdiği her şey derebeyinin malı sayılıyordu. Çünkü çiftçilerin şahsi mülk edinmeleri yasaktı.⁶³ Ürettikleri şeylere sahip olamamaları bir yana derebeylerine karşı birçok hizmet alanında da ağır sorumlulukları vardı.

Miladi on birinci asır Avrupa halkının çoğunluğunun yaşadığı sıkıntılı durum bu idi. Haçlı Seferleri için yapılan çağrı hayatı sıkıntı ve zillet içinde geçen bu büyük çoğunluk için kurtuluş ümidi olmuştu. Katılacakları bu seferin tehlikelerini içinde bulundukları duruma göre daha hafif görüyorlardı. Eğer ölürlerse bu onlar için kurtuluş olacaktı, eğer başarırlarsa bu da içinde bulundukları durumdan daha iyi bir hayat demekti.⁶⁴ Kilise bu kişilerin aklını nasıl çececeğini, İslam’a ve Müslümanlara karşı onların kalplerini nasıl kinlendireceğini çok iyi biliyordu. “Beytûlmakdis’i ve mukaddes kabri kurtaracaksınız; Rab ve Baba sizden razı olacak.” diye onları aldattı. Bu sebeple onları kimse şeni cinayetler işlemekten menetmedi. Bilakis onlara göre bir Müslüman’ı öldürmek sevap kazanma vesilesi idi.⁶⁵

İktisadi Sebep

Haçlı Seferlerinin başlamasının en büyük sebeplerinden biri de -dinî sebeplerden sonra- İslam ülkelerinin sahip olduğu zenginliktir. Papa Urban o günkü Avrupa’nın iktisadi durumundan bahsetmiş ve iktisadi faktörlerin ehemmiyetine değinmiştir:

“Bir şeyi istiyorsunuz, ama elde edemiyorsunuz. Üzerinde yaşadığınız arazi sizi çevreleyen denizler ve etrafınızdaki dağlar sebebiyle size dar geliyor. Araziden yeterli yiyecek çıkmıyor. Bu sebeple sizler birbirinizi boğazlıyorsunuz, birbirinizi kırıp geçiriyorsunuz. Uruşelim, meyveleri cihetiyle misli benzeri olmayan bir yer. Bilakis orası mutluluklar yurdudur.”⁶⁶

Bütün vesikalar on birinci asrın sonlarında Batı Avrupa’nın iktisadi durumunun kötü olduğunu göstermektedir. Birinci Haçlı Seferi’nden az önce Fransa’da

⁶³ Age, 84

⁶⁴ Tarihu’l Vatani’l Arabî, 24

⁶⁵ Eseru’ş Şarki’l İslamî, Dr. Abdullah Rebiî, 138

⁶⁶ Age, 34

halk kapsamlı açlıkla boğuşuyordu. Bu sebeple diğer ülkelere nazaran Fransa'dan daha çok kişi bu seferlere katılmıştır. Fransa'da o yıllarda kriz büyüktü, bu sebeple insanlar ot ve yaprak yiyordu. Haçlı Seferleri bu aç insanlar için bu kötü durumdan kurtulmak için yeni bir kapı olmuştu. İlk Haçlı seferine katılanların geçtikleri güzergâh üzerinde yaşayan Hristiyan halkı da soyup soğana çevirmesi bunu göstermektedir.⁶⁷ Aynı şekilde İtalya, Fransa ve İspanyol şehir tüccarlarından da büyük bir grup menfaat temini için bu seferlere iştirak ettiler. Ticaret yollarını ellerine geçiren Haçlılar onlara ayrıcalık tanıyor ve bu şekilde onlar büyük servetler elde ediyorlardı. Bu sebeple onların deniz filoları Şam'daki ana merkezleri istila etmede büyük roller üstlendiler. Cenevizliler hicri 490 (miladi 1097) yılında Antakya'yı istila eden Fransızlara yardım ettiler. Venedikliler de iki yıl sonra Latinlerin Beytülmakdis'i istila etmesinde rol oynadılar. Onların tamamının tek hedefi vardı. O da, kâr etmek ve maddi menfaat elde etmektir. Dinî sebep onları ilgilendirmiyordu. O günkü Venediklilerin şiarını bildiğimizde meseleyi daha iyi anlarız. Onların şiarı şu idi: "Önce Venedikli, sonra Hristiyan olalım."⁶⁸ Bu sebeple İtalya cumhuriyetleri (Cenova, Bizza ve Venedik) Doğu'da Haçlı liderleri ile çeşitli antlaşmalar imzaladılar ve bu anlaşmalarla önemli iktisadi imtiyazlar elde ettiler.⁶⁹

Akdeniz Havzasında Güç Deneleri Değişiyor

Hicri beşinci asrın (miladi on birinci asır) ortalarından bu yana Batı Avrupa Haçlı hareketinin merkezi oldu. Bizans Devleti zayıflamış, güçlü Selçuklu darbeleri altında iyice sersemlemişti. Bu sebeple Batı Avrupadan yardım talep ediyordu. Bu arada Batı'daki (Endülüs ve Sicilya) Müslümanların durumu kötüye gidiyordu. Ama düşmanı gibi kolay yardım alamıyordu. Batı Avrupa, Endülüs Müslümanlarına karşı savaşta İspanyol Hristiyanlarına her çeşit desteği veriyordu. Bu durum Murabıtları ve Sicilya Müslümanlarını Afrika'dan yardım istemeye sevk etti. Bütün bunlar Haçlı Seferlerini evrensel hâle dönüştürdü.⁷⁰ Papalık bunu destekliyor, propagandasını yapıyor, insanları oraya yönlendiriyor ve manevi destek sağlıyordu. Bu Haçlı savaşı, Papa İkinci Urban'ın hicri 488 (miladi 1095) senesinde Haçlı Seferlerinin başladığını ilan edişinden önceydi.⁷¹ Bu sebeple Afrika, Haçlılarla mücadele alanlarından biri olarak addedilir. Afrika cephesi birkaç asır Haçlı düşman birliğinin faal olduğu bir alandı. Oraya karşı ardı ardına saldırılarda bulundular. Azimle

67 El-Hareketü's Salibiyye, 1/30-32

68 El-Hurûbu's Salibiyyetü'l Mukaddemâtü's Siyasiyye, 249

69 El-Cihad ve't Tecdit, 83

70 El-Hurûbu's Salibiyye fi Şimali Afrika, 11-13

71 Age, 12

kararlılıkla saldırıları sürdürdü. Başarısızlıkları onların azmini kırmadı. Modern Avrupa'nın sömürge ateşiyle yanan ilk İslam beldeleri de yine bu Batı İslam beldeleri oldu. Tabii ki bunun coğrafi ve tarihî sebepleri var. Önemlileri de şunlardır: Haçlı merkezi Batı Avrupa'ya çok yakın olması, Avrupalıların bu bölgedeki Müslümanları -iki taraf arasında irtibat kolaylığının olması sebebiyle- siyasi, iktisadi ve içtimai cihetten diğer Müslümanlara göre daha iyi tanımaları, Avrupa'daki cihad yükünü diğer Müslümanlardan daha çok onlar yüklediği için Avrupalıların Batı'da yaşayan Müslümanlara karşı duydukları şiddetli kin, bu Müslümanlar birlik beraberlik içinde oldukları ve şuurlu bir idare ile yönetildikleri vakit Avrupalıların hissettiği endişe. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Avrupa bu bölgedeki Müslümanların felaket yaşamasını istiyor ve fırsatını bulduğunda onlara saldırıyordu. Haçlı kuvvetlerini tetikleyenler bekledikleri fırsatı hicri beşinci asrın ortalarında buldular ve harekete geçtiler. Zira Batı'daki İslam beldeleri kendi aralarında parçalanmıştı ve hızlı adımlarla yok oluşa doğru gidiyordu. Doğu'daki Müslümanların durumu da onlardan iyi değildi. İşte Doğu'daki ve Batı'daki Müslümanların başına ne geldiyse bu bölünmüşlük, parçalanmışlık yüzünden geldi. Bugün o günlere ne kadar da benziyor. Müslümanlar parçalanınca düşman bu geniş kapıdan içeri giriyor ve onları kendi topraklarında vuruyor. Dün de öyleydi, bugünde öyle... Haçlı kuvvetleri Müslümanları aynı anda üç cephede (Endülüs, Sicilya ve Afrika) birden vurmak için ölümcül bir dalga hâlinde harekete geçtiler.⁷²

1- Endülüs

Endülüs Müslümanları o asrın ortalarından beri Kastilya Devleti'nin öncülüğünde İspanyol Hristiyanlarının hücumlarına maruz kalıyordu. İslam şehirleri ve müstahkem kaleler ardı ardına Hristiyanların eline geçiyor, Haçlılar Müslümanlara karşı habire zaferler elde ediyorlardı. Bu zaferler hicri 478 senesinde Kastilya Kralı Altıncı Alfonso tarafından Tuleytula'nın alınışıyla taçlandı. Bu musibet İslam âlemini baştanbaşa endişeye sevk etti. Hristiyan İspanyolların uyguladığı bu daimi baskı karşısında Endülüs Müslümanları Murabıtlardan yardım istediler. Onlar da bu zorba kuvvete karşı onlara ardı ardına yardım gönderdiler. Hatta onların emîri Yusuf bin Taşfin kalabalık askerle Endülüs'e geçti ve Altıncı Alfonso ile karşılaştı. Hicri 479 senesinde yapılan Zelâka Savaşı'nda Murabıtlar ve onlara yardım eden Endülüslüler muhteşem bir zafer elde etmek suretiyle İslam cihad tarihine parlak bir sayfa kazandırdılar. Bu savaşta kazanılan zafer sonucu İspanyol Haçlı ilerlemesi durdurulmuş oldu.

72 Age, 13

2- Sicilya

Normanların yeni bir güç olarak uluslararası siyaset meydanına çıkışı Batı Akdeniz'deki dengelerin Hristiyanların lehine doğru dönmesine yol açmıştır. Bu yeni gelenler kısa zamanda İtalya'nın güneyinde kendilerine yer buldular ve Papa İkinci Nikola onların en büyük lideri Ciskard'ı miladi 1059 yılında Milfö Konferansı'nda tanıdı. O da Papalığın rızasını kazanmak için kuvvetlerini Sicilya Müslümanlarının üzerine gönderme planını açıkladı. Bu, iki cihetten Papalığın işine geliyordu. Birincisi; Haçlı hedeflerinin gerçekleşmesi buna ihtiyaç vardı. İkincisi; Norman tehlikesini Papalığın mülkünden uzaklaştırmaktı. Bu sebeple Papalık bu planı destekledi ve papa, Ciskard'a teberrük olsun diye kutsal bayrak gönderdi. Beklenen fütuhatların Mesih adına olmasında da ısrar etti ve bunun Roma'ya gönderilecek hediyelerden daha önemli olduğunu vurguladı.⁷³ Birinci Ricar döneminde hicri 484 senesinde ada tamamıyla istila edildi. Ertesi sene kuvvetleriyle Malta'ya geçti ve orayı da aldı. Daha sonra Afrika'ya göz dikti ve oranın da işini bitirmek için fırsat kollamaya başladı.⁷⁴

3- Afrika

Afrika, o dönemde Haçlı düşmanlardan payını alanların sonuncusu oldu. Bu, İtalya deniz şehirleri eliyle oldu. Bu asırdan önce Orta Akdeniz sularına hâkim olanlar, İslam ve Bizans donanmaları idi. Bu asrın başlarında ise her iki taraf da dâhilî meseleler yüzünden içine çekilmiş olduğundan denizler bu şehirlere kalmıştı. Bu şehirlere ait donanmalar önce -Mücahit Âmiri'nin donanmasıyla karşılaşmaktan korktukları için- sadece Avrupa kıyılarında geziyorlardı. Daha sonra zamanla güçlendiler ve mezkûr asrın ortalarında Akdeniz'in doğusunda da batısında da görülmeye başladılar. Bu şehirler başlangıçtan itibaren güçlerini menfaat elde etmek üzere Haçlıların hizmetine sundular. Papa Dokuzuncu Leon'un teşvikiyle hicri 442 (miladi 1063) yılında Cenova ve Biza ittifakı Müslüman Sardunya Adası'nı istila etti. Limanlarını ve mahallelerini tahrip ettiler, büyük ganimetler elde ettiler. Bu donanmalar Sicilya cephesinde de, Endülüs cephesinde de Müslümanlara karşı savaşmıştı. Müslümanların Endülüs'ten atılmasında pay sahibi oldular ve ganimetten paylarına düşeni aldılar. Mirye şehrini denizden muhasara ettiler ve bu şehir onlara yüz on üç bin dinar fidye vermek suretiyle bu durumdan kurtuldu. Yine Balansiye şehrini de yağmalanmaması için yirmi bin dinar ödeme yapmak zorunda bıraktılar. Yine birkaç defa Doğu Adalarına (Bilyar adalarına) saldırdılar.

Bunun neticesi olarak, İtalya deniz gücü Orta Akdeniz'e hâkim güç hâline geldi. Bu durum onları daha ilerilere gitmeye sevk etti. Faaliyet alanlarını o dönemde deniz kuvvetleriyle korunan Afrika'ya yöneltti. Bir taraftan Afrikalıların Sicilya'daki kardeşlerine yardım etmesine mâni olmak istiyorlar, bir taraftan da Afrika'daki Haçlı hedeflerini gerçekleştirmek istiyorlardı. Cenova ve Biza'ya ait iki büyük donanma ve bir de papanın desteğiyle hazırlanan başka bir askerî birlik hicri 480 (miladi 1087) yılında Mehdiye şehrine hücum etmek üzere harekete geçti. Yani bu, Tuleytula'nın istilasından iki yıl sonra, Sicilya'nın tamamen istilasından az önce idi ki Sicilya'nın da kalesinden başka her yeri istila edilmişti. Kale de kale sahibi Temim bin Ma'z'ın müttefik güçlere ödediği büyük fidye sayesinde elinde kalmıştı. Ma'z onlarla bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmanın maddelerinden birine göre Temim, Afrika sularında İtalyan gemilerine saldırmamayı taahhüt ediyordu. Yine onlara -yerinde de zikredileceği üzere- ülkesinde ticari imtiyazlar veriyordu. Bu zikredilenlere göre anlaşılan şu ki, Batı İslam ülkelerine karşı Haçlı saldırıları hicri beşinci asrın ortalarında (miladi on birinci asır) başlamıştır. Bunun dümencisi de Papalıktı. Savaş üç cephede birden devam ediyordu ki Afrika da onlardan biriydi. Bu hücumların Haçlı hareketinin bir parçası olduğunda elbette şüphe yok. Bu da Haçlı Seferlerinin Doğu'dan önce Batı'da başladığını göstermektedir. Hicri 491 yılı hadiselerini anlatırken İbni Esîr'in söyledikleri de bu hakikati tekit etmektedir.⁷⁵ O şöyle diyor: "Fransız Devleti'nin zuhurunun başlangıcı, güçlenmesi ve İslam ülkelerine saldırıp bir kısmını istila etmesi 478 senesinde oldu. Tuleytula ve sair Endülüs şehirlerini ele geçirdiler, sonra 484 senesinde Sicilya Adası'na yöneldiler ve orayı zaptettiler, sonra Afrika'ya saldırdılar. Orada da bazı yerleri ele geçirdiler. 490 senesinde de Şam beldelerine doğru yola çıktılar."⁷⁶

Haçlı kuvvetlerinin birçoğu Doğu'ya gitse de Afrika'nın istila edilmesi fikri zihinlerinde sabit kaldı. Normanlar Afrika'yı istila etmek için fırsat kolladılar, sonunda bu, İkinci Ricar döneminde gerçekleşti ve hicri 543 (miladi 1148) yılında Trablus'tan Tunus şehrine kadar olan sahillerin büyük kısmını istila ettiler. Haçlı Seferleri Doğu cephesinde yıkım yaparken Afrika cephesinde de yıkıma devam ediyordu. Normanlar faaliyetlerine devam ediyorlardı. Sonunda Muvahhidîn Devleti'nin reisi Abdülmümin bin Ali karşı harekete geçti ve hicri 555 (miladi 1160) yılında onları son kaleleri Mehdiyye'den sürüp çıkardı.⁷⁷ Batı İslam cephesinde güç dengelerinin Müslümanlar lehine değişmesi, Doğu İslam cephesinde de Nureddin Mahmud Zengî ve Selahaddin Eyyûbî dönemlerinde güç dengelerinin Müslümanlar lehine değişmesinde etkili olmuştur. İnşallah ileride bunu anlatacağız.

⁷³ Age, 14

⁷⁴ Age, 15

⁷⁵ El-Hurûbu's Salıbiyye fî Şimali Afrika, 16

⁷⁶ Age, 17

⁷⁷ Age, 18

Bizans İmparatoru'nun Papa İkinci Urban'dan Yardım İstemesi

İmparator Aleksios Komnen (miladi 1081-1118) yıllarında Papa İkinci Urban'dan Selçuklulara karşı yardım istedi. Bu yardım talebi ilk talep değildi. Daha önce İmparator Yedinci Mihail de Malazgirt Savaşı'ndan sonra hicri 463 yılında Papa Yedinci Gregori'den yardım talep etmişti. Bizans, Türklere karşı savaşa çağırıyordu. Çünkü Bizans'a göre Anadolu, Beytûlmakdis'ten daha önemliydi.⁷⁸ Bizans başkenti Selçukluların tehdidi altına girdiğinden imparator iki Kilisenin birleştirilmesi karşılığında papadan yardım istedi. Papa Yedinci Gregori, İmparator Yedinci Mihail'e hem dinî hem de siyasi sebeplerle müspet cevap verdi. Göndereceği ordu sebebiyle bir taraftan iki Kilise birleşecek, diğer taraftan da Papalığın nüfuzu Batı'da olduğu gibi Doğu'da da artacaktı. Ne var ki Yedinci Gregori ile İmparator Dördüncü Henry arasında patlak veren savaş papanın bu planının gerçekleşmesine mâni oldu. İmparator Yedinci Mihail'den sonraki İmparator Aleksios Komnen hicri 478 yılında Papa İkinci Urban'a ve ileri gelen derebeylerine mektup yazdı. Doğu'daki kardeşlerine yardım etmelerini ve Selçuklu tehlikesine karşı Kostantiniyye'yi himaye etmelerini istiyordu.⁷⁹ İmparatorun arzusu bazı paralı askerlerin Bizans'a gönderilmesi idi. Ancak papa, Bizans Devleti'nin hizmetine girmek istemiyor, Doğu'ya gönderilecek Haçlı yardımlarının Papalığın kontrolünde olmasını istiyordu. Bu değişik fikir Hristiyan Latin dünyasının büyük bir ordu toplamasına sebep oldu. Devlet idarecilerinin emrine girecek paralı askerlerin gönderilmesi düşünülmedi bile... Papanın bu tasarrufunda, yeni fikirlerin ortaya atılmasının, fırsatların değerlendirilmesinin ve ele geçen hemen her bir fırsatın projeye hizmet etmesi için kullanılmasının ehemmiyeti göze çarpmaktadır. Onun bu tasarrufundan bizler de ders almalı ve bunu İslami projeler için uygulamalıyız. Bu fikir değişikliği başlangıçtan itibaren Bizanslılarla Haçlılar arasında bazı sıkıntılara sebep oldu. Tarihen sabittir ki; Haçlı hareketinin ilk sorumlusu Papa İkinci Urban'dır. Zira bu fikrin banisi odur.⁸⁰ Batı Kilisesi teşkilatı da onun bu fikrini desteklemiştir. Muasırı olan Latin tarihçileri de bu fikrin uygulanmasındaki başrolün ona ait olduğunu söylemişlerdir.⁸¹

Papa İkinci Urban'ın Şahsiyeti ve Haçlı Seferleri İçin Hazırladığı Kapsamlı Projesi

İkinci Urban, hicri 427 (miladi 1035) yılında Şatyon'da doğdu. İsmi, Avdo idi. Karsûsiyyûn sistemini kuran Aziz Berno'dan ders aldı. Hicri 461 (miladi 1068) yı-

linda Makun yakınlarındaki Kalvinî manastırında rahip oldu ve Papa Yedinci Gregori'nin hizmetine girdi. Daha sonra tayini hicri 473 (miladi 1085) yılında kardinal piskopos olarak Lavstien'e çıktı. Hicri 477-478 (miladi 1084-1085) yıllarında Almanya'da çalıştı. Papa Yedinci Gregori ile İmparator Dördüncü Henry arasındaki mücadelede papanın yanında oldu. İkinci Urban, hicri 478 (miladi 1085) yılında Saksonya'da akdedilen Kilise Meclisine katıldı. 16 Aralık 1087 yılında Mont Kasi-no'da Papa Üçüncü Viktor ölünce Üçüncü Keyment yoluyla Roma üzerindeki hâkimiyet tamamlandı. Uzun bir gecikmeden sonra İkinci Urban'ın Roma'nın güneyindeki Terakina'da seçimi tamamlandı ve hicri 481-493 (miladi 1088-1099) yıllarında İkinci Urban ismini taşıdı.⁸² Bu adamın hayatını incelediğimizde çok çalışkan biri olduğunu ve ana Kilisenin nüfuzunu artırmak için çok çalıştığını görürüz. İspanya'ya yönelik tutumu bize mühim bir boyutu sunmaktadır. İspanyollar Müslümanların hâkimiyeti altındaki yerleri ele geçirince bu papa oraları Roma Kilisesinin nüfuzu altına almaya çalışmıştır. İkinci Urban'ın Müslümanlara karşı savaşta İspanyollara yardım ettiğinde şüphe yoktur. O, bu hususta Papa İkinci Aleksandır'ın yolundan gidiyordu. Bu durum gösteriyor ki, Roma'daki Papalığın büyük bir planı vardı ve Papalık bu planı uygulamak için son derece hırslı çalışıyordu. Papalar değişse de plan değişmiyordu. Papaların takip ettiği stratejilerde önemli benzerlikler vardı. Roma Kilisesinin nüfuzunun artırılması, Kiliselerin birleştirilmesi, kaç mal olursa olsun ve her nerede olursa olsun Müslümanlar düşmandır ve onlarla çarpışılmalıdır.⁸³ Bizans'tan gelen yardım çağrıları çok olsa da İkinci Urban'dan önceki papalar bu işe başka sebepler yüzünden eğilemediler. Bu fırsat Papa İkinci Urban'a düştü. Miladi 1095 (hicri 488) yılının Mart ayında İtalya'nın Beyakinza toplantısında İmparator Aleksios Komnenos'un davetine yöneldi. Şu kadar var ki, Beyakinza toplantısında papanın Doğu Müslümanlarına karşı savaş açılması fikri başarısızlıkla sonuçlandı.⁸⁴

1- İkinci Urban Güney Fransa'da Kilise Toplantısı Yapıyor

Beyakinza toplantısındaki başarısızlık azimli ve kararlı papayı fikrinden caydırmadı. Mümkün olan diğer yollara başvurdu. Planını hayata geçirmek için kendi memleketi Fransa'ya gitti. Bu seçim onun zekâsına delalet etmektedir. Güney Fransa Müslümanlara karşı savaşan İspanyollarla temas hâlindeydi. Ayrıca orası onun memleketiydi. Bu sebeple onun fikrinin orada kabul edilmesi mümkündü. Kendi halkını o daha iyi biliyordu. Aynı zamanda orasının özel bir tarihi vardı. Müslümanlar tarafından "Şehitler Sarayı" adıyla bilinen savaş hicri 114 (miladi 732) yılın-

78 Age, 253

79 El-Harbu ve'r Rûmu'l Latin, 1/150

80 El-Hurûbu's Salibiyye, 254

81 Age, 254

82 El-Harbu's Salibiyye ve'l Alâkât beyne's Şerki ve'l Garb, 63

83 Age, 65

84 Age, 65

da orada yapıldı. Müslümanlar bu savaşta yenildiler ve İslami ilerleme bu şekilde durdurulmuş oldu. Papanın Clermont Konsilindeki konuşmasını incelediğimizde bu zeki adamın bu zaviyelerden hiçbirini göz ardı etmediğini anlıyoruz. Her ne olursa olsun papa Fransa'nın güneyindeki Clermont şehrine gitti. Orada Kilise Meclisini topladı. Kilise ile ilgili çok sayıda mesele ele alındı. 27 Kasım 1095 günü papa dinleyicilere önemli bir konuşma yaptı.⁸⁵

2- Papa İkinci Urban'ın Yaptığı Konuşma

Papa İkinci Urban'ın hicri 488 (miladi 1095) yılında Clermont'ta akdedilen dinî toplantıda yaptığı konuşma bu toplantıya katılanlar üzerinde hayli etkili oldu. Konuşma hamasi duyguları tahrik etmiş, insanları çılgına çevirmişti. Nitekim “*Arap Medeniyeti*” adlı kitabın yazarı Güstav Löbon da bunu şu şekilde ifade etmiştir: “O tam bir çılgınlık nöbetiydi.”⁸⁶

Papa konuşmasında şöyle diyordu:

“Ey Fransa halkı, ey Allah'ın sevgili seçkin halkı, Filistin'den ve Kostantiniye'den hüzmün verici haberler geldi. Bu haberlere göre Allah'tan uzak lanetlik bir toplum o beldelerde, Doğu'daki Hristiyan beldelerinde azdı da azdı. Kutsal kurban sofraları alt üst edildi. Kiliseler soyuldu, yıkıldı ve yakıldı. Esir aldıkları kişilerin bir kısmını beldelerine sürdüler, bir kısmını da şiddetli işkencelerden sonra öldürdüler. Kutsal mekânları murdarlıklarıyla kirlettiler. Bizans İmparatorluğu'nun ulaşım yollarını kestiler. Çok sayıda şehri ele geçirdiler. Elde ettikleri toprakların genişliği bir yolcunun iki ayda baştan başa aşamayacağı kadardı. Peki, bu mezalimin intikamını kim alacak? Bu arazileri siz geri almazsanız kim alacak? Siz alacaksınız, ey Allah'ın sevgili kulları. Size karşı savaşanlara karşı savaşta şeref ve kahramanlık sizde, zelil kılma kudreti de sizde. Selefimizin yaptıkları kalplerinizi güçlendirsın. Şarلمان ve diğer şeref ve azamet sahibi krallarınızı düşünün. Rabbimiz ve kurtarıcımız Mesih'in kabrini düşünün. O kabir şimdi murdar milletlerin elinde. Diğer mukaddes mekânlar da aynı şekilde kirletildi. Sahip olduğunuz mülkler ya da ailevi işleriniz sizi oturmaya sevk etmesin. Üzerinde yaşadığınız arazi sizi çevreleyen denizler ve etrafınızdaki dağlar sebebiyle size dar geliyor. Araziden yeterli yiyecek çıkmıyor. Bu sebeple sizler birbirinizi boğazlıyorsunuz, birbirinizi kırıp geçiriyorsunuz. Dâhilî savaşlar sebebiyle birçoğunuz ölüp gidiyor. Kalplerinizi kin ve nefret kirlerinden arındırın. Aranızdaki nizamı bırakın. Mukaddes kabre doğru yola çıkın. O arazileri o murdar adamlardan alın, siz sahip olun. Urşelim, meyveleri cihetiyle misli benzeri olmayan bir yer. Bilakis orası mutluluklar yurdudur. Dünyanın ortasındaki en bü-

⁸⁵ Age, 66

⁸⁶ Devru'l Fukaha ve'l Ulema, 237

yük şehir sizden yardım istiyor, onu kurtarmanızı bekliyor. Kalkın, kararlı bir şekilde yola çıkın, günahlarınızdan kurtulun. Bu sebeple göklerin melekûtunda fena bulmayan bir şerefe nail olacağınıza inanın.”⁸⁷

Papa İkinci Urban'ın yaptığı bu hamasi konuşmanın dinleyiciler üzerindeki etkisi büyük oldu. Papa konuşmasını bitirdiğinde oradakiler tek bir ağızdan “Bu, Allah'ın iradesi!” diye tezahüratta bulundular.⁸⁸ Papa henüz konuşmasını bitirmemişti ki Piskopos Edhimar Dö Montilin ona doğru gitti ve ayakları önünde diz çöktü. Sonra da bu mukaddes sefer için kendisine izin vermesini istedi. Bu etkili sahne oradakilerin duygularını harekete geçirdi ve yüzlercesi Edhimar gibi gelip papanın önünde diz çöktüler. Ellerine haçları aldılar ve hep birlikte mukaddes mekânları kurtaracaklarına dair yemin ettiler. Bu hadiseyi yakından takip eden tarihçi rahip Robert diyor ki: “Ne kadar çok insan! Her yaştan, her seviyeden, Clermont Konsili boyunca haç taktılar ve mukaddes şehri kurtaracaklarına dair yemin ettiler. Sayıları üç yüz bine ulaşmıştı.”⁸⁹

Papa İkinci Urban, Edhimar'ı bu ateşli çıkışı sebebiyle şahsi temsilcisi olarak tayin etti. Görevi de herkese bu seferin Kilisenin başkanlığında yapıldığını açıklamaktı.⁹⁰

3- Papa İkinci Urban'ın Konuşmasından Çıkarılacak Şeyler

Dr. Muhammed Mu'nis Haçlı Seferleri hususunda güzel bir çalışma yaptı. Onların kaynaklarına müracaat etti ve papanın bu konuşmasını onun muasırı dört tarihçinin nakillerine dayanarak tahlil etti. O tarihçiler; Fuşiya Şarteri, Rober Rahip, Cuirit Nucti ve Yudrik Dûlî idi. Fuşiya Şarteri, Clermont Konsiline iştirak eden tarihçilerdendi. Bu dört tarihçinin papanın konuşması ile ilgili rivayetlerini mukayeseli olarak ele alırsak hakikate ulaşmamız mümkün olur. Bu rivayetlerin mukayesesi sonucu şu neticeleri elde etmemiz mümkündür;

a- Papa Konuşmasını Fransızlara Yaptı

Kendi milletinin şan ve şerefi üzerinde yoğunlaştı. Allah Teâlâ'nın onları diğerlerinden beldeleriyle ve Katolik inançlarıyla diğerlerinden üstün kıldığını beyan etti. Tarihî kahramanlarını onlara hatırlattı. Şarl Martel ve Şarلمان'dan ve onların Hristiyanlığa yaptığı büyük hizmetlerden bahsetti. Bu tarihî hafızanın daha büyük tarihî hadiselerle zemin teşkil edeceğini söyledi.

⁸⁷ Kısasü'l Hadâra, 15/15-16; Vesâiku'l Hurûbi's Salîbiyye, 99-100

⁸⁸ Devru'l Fukaha ve'l Ulema, 237

⁸⁹ Age, 237

⁹⁰ Age, 238; El-Hurûbu's Salîbiyye, 51

b- Papa Müessif Haberlerin Varlığına İşaret Etti

Şark tarafında rahatsız edici üzücü hadiselerin olduğunu, bunu da Allah'tan uzak, lanetlik bir milletin yaptığını ifade etti. Onların kalbiyle ve ruhuyla hiçbir zaman Allah'a yönelmediklerini söyledi. Bununla o, Selçukluları kastediyordu. Doğulu Hristiyanları boğazladıklarını ve kiliselere atlarını bağladıklarını ifade etti. O kanların, Batılı Hristiyanları kâfir düşmanlarının pençesinden onları kurtarması için çağırdığını söyledi.

c- Papa Dinleyicilerin Dünyevi Hırsını da Etkilemeye Çalıştı

Doğu'nun zenginliğinden bahsetti. Batı arazilerinin -özellikle de Fransa topraklarının- halkına yetmediğini söyledi. İnsanlardan süt ve balın oluk oluk aktığı Kenan illerine, Doğu'ya gitmelerini söyledi. Bu açık delil, Haçlı Seferlerinin çıkışında iktisadi boyutun da mevcut olduğunu tartışmasız olarak göstermektedir. Bu husus daha ilk anlarda bu şekilde açıklanmıştır.

d- Papa Silahını Alıp Doğu'ya Doğru Yola Çıkanların Bütün Günahlarının Affedileceğini Söyledi

Diğer bir deyişle Kilisenin onları bağışladığını ifade etti. Kişi bu hedefi gerçekleştirme yolunda şehit düşerse aziz Hristiyan şehitlerinden sayılacaktı.

e- Papa Beytülmakdis'e İşaret Etti

Onu arzın cenneti ve dünyanın kalbi olarak vassetti. Onun Mesih'in doğum yeri olduğunu zikretti. Yine dinleyicilere onun onları kâfirlerin pençesinden kurtarmaya çağırdığını zikretti. Burada şunu söyleyelim; Beytülmakdis bu konuşmada önemli bir yer tuttu. Çünkü dinleyicilerin dinî duyguları harekete geçirilmek isteniyordu. Bu konuşma ile ilgili bize ulaşan bütün rivayetlerde Beytülmakdis'in konuşmanın merkezinde olduğunu ve önemli bir yer işgal ettiğini görüyoruz. Bu da mukaddes bir mekân olması cihetiyle tamamen mantıki bir durumdur.

f- Papa Dinleyicilerin Dinî Duygularını Harekete Geçirmek İçin Konuşmasını Kitabı Mukaddesten Parçalar Okumak Suretiyle Kuvvetlendirdi

Ya da konuşmasına bu şekilde kutsallık vermeye çalıştı. Papa özellikle o günkü insanların daha çok ezbere bildiği metinleri zikretmiştir. Mesela Matta İncili'nde bu ibarelerin bir benzeri şöyle geçmektedir: "Kim ana babasını benden daha çok severse bana mülaki olamaz. Kim oğlunu ya da kızını benden daha çok severse bana mülaki olamaz."⁹¹ Yine şu ibare: "Kim haçı alıp beni takip etmezse bana mülaki olamaz."⁹²

91 El-Hurûbu's Salibiyye, 68

92 El-Kitabu'l Mukaddes, Matta, 10-27,28

g- Papa İkinci Urban Nezdindeki Öncelikler

Papa İkinci Urban fikirlerini ustalıkla arz ediyor, aynı şekilde bazılarını ustalıkla gizliyordu. Papa konuşmasını Beytülmakdis etrafında yoğunlaştırıyor, Batı Avrupalılar da tereddüt etmeksizin oraya gidişin tek yol olduğunu düşünüyorlardı. Kafalara bu hedef nakşoluyordu. Dolayısıyla konuşmada Kiliselerin birleştirilmesi ve Kostantiniyye Kilisesinin Roma Kilisesine tabi kılınması ile ilgili bir tek ibare bile geçmiyordu. Yine o konuşmada Hristiyanlaştırma hedeflerinden bahsedilmiyordu. Hâlbuki bu, bu planın ana hedeflerinden biriydi. Bu gizliliğin sebebi ne idi? Papalık bu işte bazı öncelikli işlerin olduğunu ve bunların geri kalmaması gerektiğini düşünmüş olabilir. Hristiyan birliği hedef birliğine muhtaçtı ve farklı hedeflerin ortaya atılması daha ilk andan itibaren başarısızlık getirebilir, plan suya düşebilirdi. Bu sebeple papanın konuşması diğer hedefleri gizlemiş, açıklamamıştı. Beytülmakdis'in istilasından sonra diğer hedeflerin açıkça ifade edilmesiyle ilgili çok sayıda örnek görüyoruz. Bu da bu etkili dinî müessesenin hedeflerini -bir defada değil de- peyderpey gerçekleştirmek istediğine dair açık bir delildir. Bir defada gerçekleştirmek istemesi plan için tehlikeli olabilirdi. Bana göre bu, Papa İkinci Urban da böyle düşünüyordu. Zira bu planın ilk sahibi o idi. Aslında papanın Clermont Konsilinde yaptığı konuşma tarihî yönden de büyük önem arz etmektedir. Zira daha önce kendi asrından (Orta Çağ Avrupa'sından) bu şekilde bahseden bir konuşma işitmedik. Yine bu kadar çok sayıda Avrupalıyı asli topraklarından çıkarıp Doğu'ya sevk eden bir konuşma da işitmedik. Bu sebeple bu konuşmaya normal bir konuşma gibi bakmamak gerekir. Bilakis bu konuşma Orta Çağda Batı dünyasının İslam dünyasına karşı ilan ettiği "dünya harbi" ilanı gibidir. Bu sözde ne bir mübalağa ve ne de yanlış var. Bilakis bu ilanın hemen akabinde meydana gelen hadiseler bunun tarihî şahididirler. Papanın konuşmasından sonra orada olanların tek bir ağızdan "Bu, Allah'ın iradesi!" şeklinde tezahüratta bulunmaları da Hristiyanların İslam'a ve Müslümanlara karşı denli savaşmak istediklerini göstermektedir. Haç sembolü olarak kullandılar ve bu sebeple de kendilerine "Haçlılar" adı verildi.⁹³

h- Papa İkinci Urban'ın Kapsamlı Bir Plan Ortaya Koyabilme Kudreti

Papa İkinci Urban; dilleri, örf-âdetleri ve hedefleri tamamen farklı Batılı toplumları bir plan etrafında toplayabilmiştir. Tabii ki halkları bir araya toplayan bu Haçlı fikri o halkların hareketine muvafık düşmeseydi başarılı olamazdı. On birinci asrda Batı Avrupalı adamın düşüncesi ile Papalığın siyaseti birbirine paraleldi. Kutsal savaş düşüncesi bir dereceye kadar onların kafasında da vardı. Zira on birinci asrın ilk güneş ışıklarının sökün etmesiyle ve Mesih'ten sonra bir bin yılın tamamlanmasıyla Batı Avrupa'da dini ihya hareketi başlamış ve insanlar günahkâr oldukları

93 El-Hurûbu's Salibiyye, 69

düşüncesiyle tevbeye yönelmişlerdi. Günahkâr oldukları hissi onların gönüllerinde derinleşmişti. Gerçek şu ki on birinci asrın Batı Avrupa'sıyla ilgili kaynakları okuyan kişi insanların ısrarla günahlarının bağışlanmasını istediğini görür. Mesih'ten sonra bin yılın geçmesi insanların duygularını etkilemiş, akıllar ve vicdanlar kıyametin gelişini bekler olmuşlardı. Gezici vaizler Batı Avrupa'nın hemen her köşesinde insanları zühde, tevbe ve havariler gibi yaşamaya teşvik ediyorlardı. İşte Avrupa toplumuna hâkim olan bu dinî coşkunkluk diğer din mensuplarına karşı, hatta Katolik mezhebi dışındaki diğer Hristiyan mezheplerine karşı taassuba dönüştü. "Antakya ilahileri" olarak bilinen Haçlı savaşlarının içeriğinde buna dair güçlü deliller var. Katolikler arasında "mağlup putperest"lerden intikam alma hırsı yaygındı. İlahiye göre sadece Mesih için çarpışanlar Hristiyandı. Yine ilahiye göre Katolik Kilisesinin inançlarını benimsemeyenler Hristiyan değildi. On birinci asırdaki Avrupalı halkın düşüncesi işte bu idi. Bu düşünce Haçlı hareketinin ortaya koyduğu genel ideolojik savaşların hedeflerinden biriydi. Papa İkinci Urban'ın Haçlı Seferlerine çağırdığı o konuşması o günkü Batılı toplumun ideolojik çerçevede sahip olduğu bütün fikirleri temsil ettiği için başarıyı yakaladı. Dili, örfü, âdeti ve alışkanlıkları farklı da olsa insanları bir araya topladı. Clermont'ta bulunan dinleyicilerin papaya toptan icabet etmesi sadece onun belîğ konuşmasından kaynaklanmıyordu. Bu icabet, duygularına tercüman olan planı duyan dinleyicilerin sevincini ifade ediyordu. Kutsal savaş fikri müthiş bir örtüydü. Bu örtü altında herkes dinî ve dünyevi rüyalarını rahatça gerçekleştirebilme imkânı bulabilecekti. Tarihî kaynaklarda ve muasır ilmî eserlerde Haçlıları övgüyle vafeden onlarca ibare bulabiliriz. "Mesih'in Şövalyeleri", "Mesih'in Adamları", Mesih'in Ordusu", "Kutsal Halk" ve "Rabb'in Halkı" gibi ibareler bunlardan bir kısmı. Bu ifadelerin tümü Haçlı Seferlerinin zihinlere kök saldığını göstermektedir. Şöyle ki, bu seferlere iştirak eden insanlar, bunu -papa da olsa- herhangi bir mahlûğun emriyle değil, bizzat Rabb'in emriyle yaptıklarına inanıyorlardı.⁹⁴

4- Papa'nın Konuşmasından Sonra Yapılan İstişare Toplantısı

Papa İkinci Urban, Hristiyan din adamlarıyla bir araya geldi ve Müslümanlara karşı savaşacak asker ve sivillerin toplanmasını aralarında istişare ettiler. Bütün piskoposlar oradaydı. Bu istişare toplantısında şu kararları aldılar:

- Cezaya çarptırılmayı gerektiren bir suç işlemiş suçlular bu kutsal savaşa iştirak ederlerse cezaya çarptırılmaktan muaf olacaklar.

94 El-Halifetü'l İdeolojiye li'l Hurûbi's Salibiyye, Dr. Kâsım Abdullah, 24-25

- Malı ve akarı olup da onu terk edip kutsal topraklara savaşa gidenlerin malı ve akarı yokluğu esnasında Kilisenin himayesinde olacaktır ve o geri döndüğünde malı ve akarı tam olarak kendisine iade edilecektir.

- Bu sefere katılan herkesin haç işareti kullanması zaruridir.

- Haç edinen herkes Beytülmakdis'e gidişe dair vaadini yerine getirmelidir. Beytülmakdis'e varmadan geri dönenler Kilise tarafından aforoz edilirler.

- Kâfirlerin (Müslümanların) elinden alınan beldeler Kiliseye verilmelidir.

- Her fert Bakire Meryem Bayramı'nda vatanını terk etmeye hazır olmalıdır.

- Bütün ordular Kostantiniyye'de toplanmalıdır.

Papa bu kararı tebliğ etmek üzere piskoposlarını Hristiyan Batı dünyasına hükmeden krallara ve derebeylerine gönderdi.⁹⁵

5- Haçlı Propagandası

Papa İkinci Urban'ın konuşmasından sonra ikinci önemli merhaleye, Haçlı propagandasına geçildi. Planın başarılı olması için çok sayıda kişinin muhtelif mekânlara gidip faal bir propaganda yapması gerekiyordu. İlk Haçlı seferinin propagandasını yapacak propaganda ordusu hazırды. Bunlar Papa İkinci Urban'ın konuşmasına şahitlik edenlerdi. Bunların hedefi; bu Haçlı fikrini karşılaştıkları kişilere tasavvurlarına göre anlatmaktı. Bu arada Papa İkinci Urban da boş durmadı. Başka şehirlere gidip toplantılar düzenledi. Tur, Bordo ve Neymez şehirlerine gitti, oralar da dokuz ay bu yeni planın propagandasını yaptı.⁹⁶ Yine bu Haçlı planı için çok sayıda mektup gönderdi. Mektupları Mesih inananlarına gönderiyordu. Kalandroz'a, Bolona'ya, Mebruz'a gönderiyordu. Sirdanya, Rusillon, Bisalon ve İmporyas kontlarına gönderiyordu. Bu mektuplar Clermont Konsilinin devamı ve tamamlayıcısı idi. Haçlı Seferleri için yapılan propaganda bu şekilde tamamlanmış oluyordu.⁹⁷

6- İkinci Urban'ın Zeki Planı

Papa İkinci Urban'ın Haçlı planı için gönderdiği mektuplarda Clermont konuşmasında ele alınmayan hususların zikredildiğini görmekteyiz. Bivey Piskoposu Edhimar'ın Papalık tarafından yetkilendirildiği ve emirlerine papanın emirleri gibi itaat edilmesi gerektiği, piskoposların izni olmaksızın hiçbir papazın ya da rahibin

95 Durûs ve Temmülât, 18

96 El-Hurûbu's Salibiyye, 69

97 Age, 70

Doğu'ya gidemeyeceği, ayrıca manastır yöneticilerinin herhangi bir itaatsizlikten kaçınmaları gerektiği bu mektuplarda zikredilmiştir. Şunu idrak etmemiz gerekmektedir: Elimizde bulunan bu vesikalar Papa İkinci Urban'ın çok zeki biri olduğunu bize göstermektedir. Bu sebeple onun bu merhalede Haçlı planının tamamını kapsamlı bir şekilde planladığını görüyoruz. Doğu'ya doğru hareket edenlerin, amirlerine her ne olursa olsun tam itaat etmeleri gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Yine bu mektuplarda papanın Hristiyan dünyasının birliği fikrinde ısrar ettiğini görüyoruz. Avrupalıların yanlı propagandalarına göre Doğu'daki Hristiyanların başına gelenler Batı Avrupalıların da aleyhine olan şeylerdi. Buna göre onlara yardım etmek Hristiyan olarak Fransızların ve diğer Hristiyanların üzerine düşmektedir. Her hâlükârda tabii semere, papanın ve beraberindeki Kilise ileri gelenlerinin planlaması ve propagandası sayesinde ve savaş için münasip zamanın seçimine sayesinde elde edilmiştir.

7- Abid Petros

Abid Petros Papa İkinci Urban'ın konuşmasından etkilenmişti. Onun insanlar üzerinde etkisi büyüktü. Eşğine biner, bir beldeden diğerine giderdi. Eski elbiseler giyer, yalınayak yürürdü. Tarihçi Rahip Robert onun hakkında şöyle diyor: “Bu Petros Haçlı Seferlerinin lideri idi. Verası ve takvası ile diğer papazların ve piskoposların ilerisindeydi. Ekmek ve et yemezdi. Onun yemeği balıktı. Az içecek içer ve kaba olmak şartıyla az yiyecek yerdı.⁹⁸ Eski elbiseler içinde olmasına rağmen onda erkek kadın herkesi kendisine cezbeden garip bir güç vardı. Toplumunu kendisine cezbediyordu. Fakir fukara takımından yaklaşık on beş bin kişiyi peşine takmıştı. Bir belde-den öbürüne ardında gidiyorlardı. Birçoğu silah kullanmasını da at üzerinde savaşmasını da bilmiyordu ama şevk ve heyecan içindeydiler. Daha önce hiçbir harp yüzü görmemişti. Abid Petros'un konuşmaları ve görüntüsü onları öyle etkilemişti ki onlar onun arkasına hiçbir şeyi düşünmeden takıldılar. Onun konuşmaları ateşli ve ağlamalı idi. Kâfirlere lanet ağzından eksik olmazdı. Mesih'in kabrini kurtarmak üzere harekete geçenleri Rabbin mağfiret edeceğini söylüyordu. Verdiği misaller insanların kalplerine etki ediyordu.”⁹⁹

Şunu ifade edelim ki Haçlı Seferlerine katılanları mağfiretle müjdeleyen Abid Petros gibi yüzlerce binlerce vaiz vardı.¹⁰⁰ İnsanlar bu vaizlerden etkileniyorlardı. Tarihçi Bodrî o zaman ki hadiseleri şöyle vafsediyor: “Bazı Hristiyanlar samimiyetlerini göstermek için göğüslerine kızgın demirlerle haç işareti yaptırıyorlar, bazıları

98 Devru'l Fukaha, 239

99 Age, 239

100 Dirasâtün fî Tarihi'l Alakât, 21

da onların göğüsleri üzerindeki bu haç işaretini görüyorlar ve bunun ilahi bir mucize olarak göğüslere işlendiğine inanıyorlardı.”¹⁰¹

İşte bu topluluklar işittikleri bu sözler sebebiyle mukaddes topraklara gitmek üzere hazırlıklara başladılar. Hatta birçoğu mağfiret olunmak ve Allah'ın rızasına kavuşmak için sahip olduğu bütün malı hazırlık yapmak üzere sattı. Evlatlarını yola salan babalar mutluydular, kocalarını yolcu eden kadınlar sevinçliydimler. Eşi benzeri görülmemiş bir heyecan yaşıyordu. Herkes bu işe odaklanmıştı.¹⁰² İlk Haçlı seferine katılmak üzere memleketlerini terk edenler mutlu, geride kalanlar sa bu sefere iştirak edemedikleri için mutsuzdu.¹⁰³

8- Müslümanların Gafleti

Emeviler döneminde İslam devletinin istihbarat birimleri vardı. Hem devlet sınırları içinde ve hem de devlet sınırları haricinde istihbarat faaliyetlerini yürütürler, devlet lehine çalışırlardı. Hz. Muaviye'nin istihbarat birimleri Bizans sarayına sızmıştı. Abbasi Devleti'ne gelince, biz ne Abbasi ve ne de Fatımî halifelerinden birinin Papa Urban'ın konuşmasına cevap mahiyetinde bir şeyler söylediğini bilmiyoruz. Müslümanların da Clermont'ta cereyan eden hadiseleri ve sonrasını bildiğine dair herhangi bir bilgi de yok elimizde. Herhâlde bunun sebebi Abbasilerle Fatımîlerin birbiriyle niza etmesi ve birbirine galebe çalmaya çalışmasıdır. Onlar derin bir uyku içindeyken ilk Haçlı orduları Şam'a ulaştı.¹⁰⁴ İbni Kalansî'nin de yazılarında zikrettiği üzere Haçlıların haberi Müslümanlara Şam'a gelmelerinden önce hicri 490 (miladi 1097) senesinde ulaştı. Bu hususta o şöyle diyor: İslam aleyhine olan bu çirkin hadisenin haberi ulaştığında büyük endişe yaşandı, korku ve tefrika arttı.¹⁰⁵ İlk Haçlı dalgasına karşı koyanlar -Şam'a varmalarından az önce- Anadolu'daki Selçuklulardı. Selçuklular ilk Haçlı dalgasını kolaylıkla kırdıkları gibi Anadolu'daki topraklarını da muhafaza ettiler.¹⁰⁶ İnşallah bunun açıklaması ileride gelecektir.

Haçlılar yetenekli komutanlar tarafından idare ediliyordu. Hedef belliydi. Asker dinç, gayretli ve azimliydi. Asker içinde yapılan konuşmalar etkili oluyordu. Konuşmalarda iktisadi, siyasi, içtimai ve dinî unsurlar kullanılıyor, insanlar teşvik ediliyordu. Nitekim papa da insanları Doğu'ya sevk etmek için her türlü unsuru kullanmış ve bunda da başarılı olmuştu.

101 Devru'l Fukaha, 240

102 Age, 240

103 Age, 240

104 Age, 241

105 Devru'l Fukaha, 241

106 Age, 241

ÜÇÜNCÜ KONU

İLK HAÇLI SEFERİNİN BAŞLAMASI

Papa, Clermont'ta Haçlı seferine davet için yaptığı konuşmadan sonra kilise görevlilerinden beldelerine dönmelerini ve insanları bu sefere yönlendirmelerini istedi. Kilise görevlileri bu bütün gayretlerini ortaya koydular. Papa ve adamlarının bu büyük propagandası tabii meyvelerini vermeye başladı ve insanlar Haçlı seferine çıkmak üzere harekete geçtiler. İlk Haçlı seferi iki kısımdan oluşuyordu; Birincisi; genel saldırı, ikincisi; kralların saldırısı. Bu ilk Haçlı seferinin iki kısmı da o günkü bütün tarihçilerin de (Latin, Bizanslı ya da Müslüman tarihçiler) ifade ettiği gibi büyük ehemmiyeti haizdi. Haçlı Seferleri konusunda uzman kişiler de aynı şeyi ifade etmektedirler. Bunun sebebi bu seferin Müslümanlar açısından tehlikeli neticeler vermesidir. Zira bu sefer neticesinde Doğu'da Haçlı krallıkları kuruldu. Bunlardan bir kısmı da iki asırlık bir zaman diliminde o topraklarda hüküm sürdü.¹⁰⁷ Bu Haçlı seferi sonucu tam dört Latin krallığı kuruldu. Birincisi; Fırat'ın üst taraflarında Urfa Krallığı, ikincisi; Şam'ın üst tarafında Antakya Krallığı, üçüncüsü; Şam'ın sahil kısmında Trablus Krallığı, dördüncüsü de; Filistin'in kalbinde, Beytülmakdis'te, Kudûs Krallığı idi.¹⁰⁸ Bunun yanında dört de büyük kontluk kurulmuştu. Sayda, Yafa, Askalan ve Celil Kontlukları. Bir de Haçlı kralı tarafından on iki büyük arazi sadakat payı olarak yandaşlara verildi. Bunlar da Ersûf, Hebron, Dârûm, Kayseriya, Nablus, Beysan, Hayfa, Tebnîn, Banyas, Keyfa, Lud ve Beyrut idi.¹⁰⁹ Şunu zikretmek gerekir ki Haçlılar tarafından gerçekleştirilen bu başarı çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Onlardan bir kısmını arz edelim:

- İslam âlemi içinde birlik beraberliğin olmayışı,
- Selçuklu hanedanı içinde yaşanan saltanat kavgaları,
- Rafizi Fatımî Devleti'nin mevcudiyeti,

- Endülüs Emevi Devleti'nin düşmesi,
- Şam topraklarında yaşayan Hıristiyan halkın haricî unsurlara yardım etmesi,
- Bazı Arap emîrliklerinin Haçlılara karşı savaşmaktan kaçınması,
- Rafizi Bâtını İsmailîlerin Haçlılara karşı cihadı akamete uğratmada oynadıkları rol,
- Şii Rafizi Bâtını fikrin yaygınlaşması,
- Haçlı Seferlerinden önce iktisadi hayatın dibe vurması,
- Bizans Devleti'nin zayıflığı,
- Frenk şövalyelerinin bu işe el atması,
- Haçlı Seferleri için Batı'nın daimi yardımı,
- Halk üzerinde siyasi baskıların olması,
- İslam âlimlerinin şer'i meselelerin fer'i bahisleriyle meşgul olmaları. Bütün bu sebepleri Selçuklular hakkında yazdığım kitapta daha tafsilatlı bir şekilde anlattım.¹¹⁰

Haçlıların İşgalden Sonraki Stratejisi

Burada şunu ifade eldim ki; Bu bölgeye giren yabancı işgal birliklerinin buralarda daha fazla kalabilmesi için stratejiler geliştirmesi gerekiyordu. Onların uyguladığı stratejilerden bir kısmını arz edelim:

- Bu bölgelerin işgaline yol açan en büyük sebebin devamını sağlamaktı ki bu da; Müslümanlar arasındaki dağınıklığın imkân nispetinde devam ettirilmesi idi. Çünkü bu durum, Müslümanların tek bir güç hâlinde hareket etmelerine imkân vermiyordu. Bu sebeple önce Müslümanların bir araya gelmesine imkân vermeyen stratejik bölgelerin ele geçirilmesiyle işe başlandı. Irak ile Şam arasındaki Ruha bu sebeple işgal edildi. Mısır ile Şam beldeleri arasında bulunan Kerek ve Şevbek gibi beldelerin ele geçirilmesi de bu yüzdendi. Bu işgaller arazinin yapısına göre yapılmıştı. Bir de beşerî coğrafya dikkati nazara alınarak işgaller yapıldı. Hem millet ve hem de mezhep farklılıklarını esas alan işgaller de yapıldı. Bu uğurda çeşitli tehdit ve teşvik metotlarını kullandılar. Birine karşı diğeriyle anlaşmalar yaptılar. Birbiriyle mücadele içinde olan Sünni ve Şii tarafların bu mücadelesi onlara yardımcı oldu. Bölgede yaşayan Hıristiyan azınlıklar da onların işgalinde onlara yardımcı oldu.

- Haçlı kuvvetleri işgal ettikleri bölgelerle Batı Avrupa arasındaki bağlantıyı asla koparmıyordu. Bu sebeple Şam bölgesinin sahillerini işgal ettiler. Mümkün mer-

¹⁰⁷ El-Hurûbu's Salıbiyye beyne'l Meşrik ve'l Meğrib, 71

¹⁰⁸ Devru'l Fukaha, 37

¹⁰⁹ Age, 27

¹¹⁰ Devletü's Selacika, 500-525

tebe iç kısımlara girmemeye dikkat ettiler. Çünkü iç kısımlarla bağlantı kısa zamanda kopabilirdi. Ayrıca bugün bölük pörçük vaziyette olan Müslümanlar yarın birleşebilir ve iç kısımda olan oluşumlar bir anda muhasara altında kalıp yok olabilirdi.

- Haçlılar hemen her merhalede kendilerine yandaşlar aramışlar ve onlarla anlaşmalar yapmışlardır. Bazen bu anlaşmalar, İslam dünyasına birlikte saldırmak üzere yapılmış, bazen de kendilerine yardım etmeleri mukabilinde bazı iktisadi imtiyazlar vaad etmek üzere yapılmıştır. Bizans'la yaptıkları anlaşmalar, bazı İtalya şehir devletleriyle yaptıkları anlaşmalar ve daha sonra -İslam dünyasının korkulu rüyası hâline gelen- Moğollarla yaptıkları anlaşmalar bu şekildedir.¹¹¹

- Haçlı kuvvetleri Doğu'ya geldiklerinde halkın çoğunluğu Müslüman'dı ve Hristiyanlar azınlıktaydı. Bu sorunu çözmede çeşitli yollara başvurdular. Önce işgal ettikleri topraklardaki Müslümanları ya öldürdüler ya da göçe zorladılar. Daha sonra kendilerine hizmet edenleri maslahat icabı orada bıraktılar. Ayrıca işgal ettikleri topraklara Batı Avrupa'dan, Ermenistan'dan ya da İslami beldelerde yaşayan Hristiyan topluluklardan insanlar getirdiler. Askerî hizmetlerin en iyi şekilde ifa edilebilmesi için hemen her tabakada insanın toplum içinde var olmasını istiyorlardı. Onların kurduğu bu toplumda en kalabalık grup da dinî cemaatlerdi.¹¹²

- Haçlı kuvvetleri kendi askerî bilgilerine ve İslam beldelerinde öğrendikleri askerî bilgilere dayanarak askerî yapıları güçlendirdiler. İslami unsurların hareketlerini gözlemek üzere erken uyarı istasyonlarına benzer şekilde bunları düzenlediler. Bu yapılar İslami büyük grupların bir araya gelebileceği yerlerde ya da Müslümanların menfaatine zarar verecek şekilde ticaret yollarına yakın yerlerde inşa edildi.

- Haçlılar Müslümanlara karşı savaşta ani saldırılara ve vur kaç taktiğine başvuruyorlardı. Bu taktik sayesinde çok sayıda kişiye ihtiyaç duyulmuyordu. Bu taktikte belirli bir müddet içinde belirli bir yere baskın düzenleniyordu. Mesela; hasat zamanı köylere baskınlar düzenleniyordu ki bu da büyük bir askerî güç gerektirmiyordu. Ne var ki bu taktik Müslümanlara büyük zarar veriyordu.

- Haçlılar Müslümanların bir kısmıyla daha rahat mücadele edebilmek için diğerleriyle anlaşma yoluna gidiyorlar ya da bazı tavizler veriyorlardı. Müslümanlar bölük pörçük iken bu strateji hayli başarılı oluyordu. Hatta bazen bir kısım Müslümanlar diğer Müslümanlara karşı Haçlılarla birlikte savaşıyorlardı. Bu bazen Haçlıların teklifiyle, bazen de Müslümanların teklifiyle oluyordu.

- Haçlılar, Haçlı Seferlerinin devamı ve Doğu'daki Haçlıların varlığını korumaya yönelik yardımların devamı için Batı Avrupa'da Haçlı Seferleri ruhunu canlı tutmaya çalışıyorlardı. Avrupa ile daimi bir iletişim vardı. Oradan daima beşerî ve

maddi yardımlar geliyordu. Avrupalı krallar Doğu'daki Haçlı prensliklerine karşı büyük sorumluluklar hissediyorlar ve onlara çeşitli şekillerde yardımlarda bulunuyorlardı.

- Haçlılar zamanla yeni yeni stratejiler geliştiriyorlardı. Haçlıların Şam topraklarında kalması için Mısır'a hâkim olmaları ya da Mısır'ı mücadele alanından çıkarmaları gerekiyordu. Bu sebeple sonraki Seferlerin bir kısmının Mısır'a yapıldığını görmekteyiz. Haçlı Seferleri tarihini inceleyenler onların bu hususta bazı başarılar elde ettiklerine şahit olurlar.

- Haçlıların bir kısmı Müslümanları mukaddes mekânlarında vurmaya yelten-diler. Yine ticaret yollarını ve hac kabilelerini vurdular. Bu işlere yeltenenler Kerek ve Şevbek prenslikleri idi.

- Haçlı prenslikleri, Papalık, din adamları ve mütefekkirler askerî başarısızlıktan sonra yeni stratejiler geliştirmeye ve askerî olmayan yöntemlerle bölgeyi Hristiyanlaştırmaya çalıştılar. Müslümanlar arasında Hristiyanlaştırma faaliyetlerine daha fazla yöneldiler. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz şey; bu stratejinin başarılı olup olmaması değil, başarısız olan askerî strateji yerine böyle bir stratejinin de başarıya ulaşmak üzere onlar tarafından uygulanışdır.

- Haçlılar mezhep farklılığını nazarı itibara almadan Doğu'daki Hristiyanların müdafii olduklarını iddia ediyorlardı. Selçuklulara karşı Bizans'ı kurtarmak için geldiklerini söylüyorlardı. Müslüman beldelerine savaş açmalarının sebebinin o beldelerde yaşayan Hristiyan halkı Müslümanların boyunduruğundan kurtarmak olduğunu ifade ediyorlardı. Bu propagandalar Ermenilerin ve Süryanilerin desteğini almalarını sağlıyordu. Bu ilk zamanlarda böyleydi. Zamanla yok oldu gitti.¹¹³ Bâtını hareketlerle anlaşmalara yöneldiler.

Genel olarak Haçlılar tarafından bu stratejiler kullanıldı. Ancak her bir prenslik kendi şartlarına uygun olan stratejiyi kullandı. Hatta bazı prensliklerin bu genel ilkelerin zıddını yaptığı da oldu. Bu stratejileri serdedince şunu anladık: Bu stratejilere karşı mukavemet göstermek ve başarılı olmak için Müslümanlara düşen şey; ya karşı stratejiler geliştirmek ya da bu stratejileri düşmanın uygulamasına mâni olmaktır. Şunu ifade edelim ki Müslümanlar Haçlıların bu stratejilerine karşı cevap verdiler ve bu mücadele İmadüddin ve Nureddin Zengî'den başlayarak Selahaddin Eyyûbî'ye kadar ve Memluklara kadar merhale merhale gelişti. Burada Zengîler, Eyyûbîler ve Memluklar devrinde her şey dört dörtlüktü demiyoruz. Bilakis bazen İslami tarafın ya da bazı kuvvetlerin ya da bazı fertlerin Haçlı stratejilerine yardım ettiği de oluyordu.¹¹⁴

111 Dirasâtün fî Tarihi'l Eyyûbîn, 27

112 Age, 28

113 Age, 31

114 Age, 31

Selçukluların Gösterdiği Mukavemet

Kudûs'un düşmesi çok sayıdaki fakihî, kadîyî ve emîrî uykusundan uyandırdı. Yaşadıkları beldeler tehlikeye girince işin mahiyetini daha iyi idrak ettiler. Bu sebeple Şam, Halep ve Trablus fakihleri ve kadıları hem Bağdat'taki merkezi idareden ve hem de askerî güç bulunduran mahallî idarelerden yardım talep ettiler.¹¹⁵ Şam beldelerindeki fukaha ve kadılar sadece yardım istemekle yetinmediler. Bilakis insanları Haçlı istilasına karşı uyarmaya çalıştılar ve bu hususta yazılar yazdılar ve eserler telif ettiler. Müslümanları bu hususta şuurlandırmaya çalıştılar. Zira o günlerde Şam beldeleri siyasi ve mezhebî mücadeleler sebebiyle birbiriyle boğuşuyordu. Bu sebeple buna şiddetle ihtiyaç vardı. Âlimler yazdıkları eserlerle insanları aydınlatmaya çalıştılar. Bu eserler iki grupta ele alınabilir. Birincisi, daha önceki klasik eserlerin ve vaazların benzerlerinin yapılması ve insanlara dinin emirlerinin açıklanması. İkincisi, insanların direkt olarak cihada yönlendirilmesi. Çünkü müminlerin imanına zafar arız olmuş, dinî emirler terk edilmişti. Bu sebeple âlimler Şam beldelerinde cihaddan önce ve cihad esnasında çok sayıda eserler telif ettiler. Burada cihada teşvik eden ve dinî emirleri insanlara anlatan eserleri yazan âlimlerden bahsedelim. Onlardan öne çıkanlardan biri de Fakih Ali bin Tahir es-Sülemî idi.

Fakih Ali bin Tahir es-Sülemî (H 431-500/M 1039-1106)

O, Ali bin Tahir bin Cafer el-Kaysî es-Sülemî ed-Dımaşkî eş-Şafîî'dir. Şam beldeleri âlimlerindendir. Bu dönemde ateşli bir vaize dönüşmüş ve ateşli bir cihad teşvikçisi olmuştur. Şam ve Filistin mescitlerinde verdiği vaazlar ve derslerde bu hususta ateşli konuşmalar irad etmiştir. Onun bu konuşmaları ve dersleri hicri 492 (miladi 1098) yılında Beytülmakdis'in düşmesinden sonra ele aldığı "Cihad" adlı eserinde görülmektedir. O orada insanları Haçlılara karşı cihada teşvik ediyordu.¹¹⁶ Sülemî bu kitabın ilk kısımlarında o günün Şam beldelerinin ve İslam âleminin içinde bulunduğu durumu anlatıyor, sonra Endülü'sü, Sicilya'yı ve Şam'ı hedef alan Haçlıların genel siyasetini anlatıyor. Haçlıların hedef birliğine ilk dikkat çeken kişi o idi. Endülü's'te de, Sicilya'da da Şam'da da hedeflerinin aynı olduğunu ilk önce o ifade etmiştir. Daha sonraki tarihçiler onun bu görüşünü almışlar ve geliştirmişlerdir. İbnî'l Esîr şöyle diyor: "Frenk devleti kuruldu, kuvvetlendi, İslam beldelerine saldırdı ve bir kısmını 478 yılında istila etti. Tuleytula'ya ve sair Endülü's şehirlerine hâkim oldu. Sonra 484 yılında Sicilya Adası'na saldırıp ele geçirdi. 490 yılında da Şam beldelerine doğru yola çıktılar."¹¹⁷

¹¹⁵ Mevkıfu Fukahai's Şam ve Kudâtiha mine'l Gazvi's Salibî, 68

¹¹⁶ Age, 93

¹¹⁷ El-Kâmil fi't Tarih, 8/397

Sülemî, Haçlıların Doğu'da ve Batı'daki başarılarının arkasındaki en büyük faktörün onların kendi gücü değil, İslam âleminin zayıflığı ve bölünmüşlüğü olduğunu söylüyordu. Özellikle Şam'daki bölünmüşlüğe dikkat çekiyordu. Çünkü o orada yaşadı, orada çabaladı ve halkın cihada karşı gevşekliğini gördü.¹¹⁸ Sülemî savaş olsun olmasın her Müslüman'ın cihad bilinci içinde olması gerektiğini, Müslüman emîr ve halifelerin cihaddan geri durmamaları gerektiğini zikretmiştir. Müslüman emîrin görevlerinden birinin de hemen her yıl İslam belde haricine seferler düzenlemesi olduğunu beyan etmiştir. Bunu da dünya menfaati ve ganimet elde etmek için değil, İslam diyarını gayrimüslim saldırılarından muhafaza etmek ve İslam düşmanlarına Müslümanların gücünü göstermek ve korku salmak için, savaşı İslam topraklarından düşman topraklarına taşımak için yapmalıdır.¹¹⁹ Sülemî Müslüman emîrlere bu gazaların hedefinin sadece toprağı ve akideyi korumak olmadığını, ayrıca emîrlerin hâkimiyetinin de korunması ve onların hâkimiyetine şu veya bu şekilde tasallut edenlerin o hâkimiyet alanlarından çıkarılması gerektiğini de zikretmiştir. O, bu şekilde emîrlerin hamasi duygularını harekete geçirmeye ve onları cihada sevk etmeye çalışıyordu.¹²⁰ Bu zorluğun ortadan kaldırılması ve Haçlıların sökülüp atılması için sefelin yoluna revan olan mücahit emîr ve komutanlara tabi olunması gerektiğini de halka ilan ediyordu.¹²¹ Sülemî'nin cihad hakkındaki bu kitabını okuyanlar onun derin çabasını göreceklerdir. O, Beytülmakdis'in hürmetinin çiğnendiğine ve kutsiyetinin ayaklar altına alındığına inanıyordu. Bu sebeple ilk etapta Beytülmakdis'in kurtarılması gerektiğini ifade ediyordu.¹²² "Büyük çaba sarf edin ki bu cihadda Allah'ın rahmetine nail olasınız. İnşallah bu büyük fetih sayesinde muzaffer kişilerden olursunuz."¹²³ Zengî hanedanı ve Eyyûbî hanedanı dönemlerinde Haçlılara karşı birlik beraberlik içinde savaşılmasından önce Sülemî, Şam, Irak ve Anadolu'nun Haçlılara karşı birlik beraberlik içinde savaşması gerektiğini ifade eden ilk kişidir.¹²⁴ Bu alanda önder kişilerden sayılır. Ayrıca Sülemî, Müslümanları nefis terbiyesine ve ıslahına da çağırıyordu. Şöyle diyordu:

"Nefislerinize karşı cihadı düşmana karşı cihaddan öne alınız. Zira nefisleriniz size onlardan daha düşmandır. Onları yaratana isyandan menedin ki diğer düşmanınıza karşı beklediğiniz zaferi elde edesiniz."¹²⁵ Sülemî'ye göre Haçlı belası durup dururken gelmemiştir. O, Müslümanların, içinde bulunduğu dinî gevşekliğı müşa-

¹¹⁸ Mevkıfu Fukaha, 94

¹¹⁹ Age, 95

¹²⁰ Age, 95

¹²¹ Age, 96

¹²² Age, 96

¹²³ Age, 97

¹²⁴ Age, 98

¹²⁵ Age, 98

hede ediyordu. Bu sebeple insanları Allah’a dönmeye ve nefislerin ıslahına davet ediyordu. Allah’ın kitabına dönmeye, günahları azaltmaya ve cihadın kapısını çalmaya davet ediyordu. Şöyle diyordu:

“Cihad etmekteki gayeniz Rabbinizin rızasını kazanmak ve kendinizi ve sair Müslüman kardeşlerinizi muhafaza etmek olsun. Böyle olsun ki gazanızın sevabına nail olasınız.”¹²⁶ Sülemî, bütün Müslümanları Haçlılara karşı birlik olmaya davet ediyordu. Şamlıları, Ceziretü’l Arab’dakileri ve Mısırlıları... Onları nefislerini ıslaha, birbirini affa ve cihada katılmaya davet ediyordu. Bu şekilde olursa umduklarına nail olabileceklerini söylüyordu.¹²⁷ Şöyle diyordu: “Eğer Müslüman idareciler aralarındaki ihtilafları, kin ve nefretleri unutmazlarsa cehalet içinde yüzüyorlar demektir. Onlar, ‘Musibetler gelince kin ve nefretler gider.’ darbimeselini bilmiyorlar mı?”¹²⁸

Sülemî, “Cihad” adlı kitabının birçok yerinde nasihat ediyor, uyarıyor ve teşvik ediyor. Şam’daki Emevi Camisi’nde verdiği derslerde ve yaptığı konuşmalarda, ayrıca Şam ve Filistin beldelerinde yaptığı konuşmalarda devlet idarecilerine cihadın gerekliliğini bildiriyordu.¹²⁹ Cihada dair her ne varsa o, onları zikrediyordu.¹³⁰ Sülemî, Cihad adlı kitabında Doğu Müslümanlarının bölük pörçük olmasının sebeplerini ve başta Şam olmak üzere Müslümanların içinde bulundukları zafiyeti anlatıyor. Bunun da tedavisinin nefislerin ıslahı ve Allah’ın dinine dönüş olduğunu söylüyor. Bundan sonra kin ve nefreti bir tarafa bırakıp Haçlılara karşı ittifak edilmesini ve bu şekilde Haçlılara karşı cihada çıkılmasını ifade ediyor. Bu işin birlik beraberlik olmadan tamamlanamayacağını zikrediyor. Bu sebeple kitabında belirli bir lideri ya da belirli bir grubu muhatap almıyor, genel olarak herkese hitap ediyor. Kur’an ayetlerinden, sünneti seniyyeden, siyer, meğâzî ve tefsir kitaplarından deliller getiriyor. Bütün mevzuları Şam beldelerine yönelik Haçlı tehlikesine getirip bağlıyor. Bu da onun bu konuya hâkim olduğunu ve bütün bilgileri yerli yerinde kullandığını göstermektedir.¹³¹ Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılıyor ki cihada ilk davet, Müslüman idarecilerden değil de Müslüman âlimlerden, fakihlerden ve yazarlardan gelmiştir. Sülemî cihada davet eden ilk kişilerden addedilmektedir. Sülemî, Cihad adlı kitabını erken bir devirde yazmıştır. Bu da onun Şam’ın çetrefilli meselelerini derinlemesine idrak edecek şekilde zeki olduğunu göstermektedir. Ne var ki o günlerde şartlar oluşmadığından onun o erken devirde cihada daveti başarı sağlamamıştır. Ancak onun kitabı Zengîler ve Eyyûbîler dönemleri için hazırlık teşkil etmiştir. Üstat Ramazan Hüseyin Saviş, Sülemî’nin Cihad adlı kitabını tahkik etmiş

¹²⁶ Age, 98

¹²⁷ Age, 98

¹²⁸ Age, 98

¹²⁹ Age, 98

¹³⁰ Age, 98

¹³¹ Age, 99

ve 1992 yılında Batı Trablus’ta Fatih Üniversitesinde mastır tezi olarak sunmuştur.¹³²

Fakih ve Kadıların Cihada Fiilî Olarak Katılması

Fakihlerin cihada koştuklarına, Müslümanları ve İslam topraklarını savunduklarına dair çok sayıda örnek bulabiliriz. Cihad etmek üzere savaş alanlarına dalan fakihlerden biri de Cebele kalesi kadısı “İbni Salîha” namıyla maruf Kadı Ebu Muhammed Abdullah bin Mansur’dur. Babası Mansur’un hicri 494 (miladi 1100) yılında vefatından sonra bu kalenin komutanlığına geçmiştir. Askerî bilgisi son derece iyi idi. Çünkü o askerliği seçmiş ve o hususta ustalaşmıştı. Onun bu husustaki maharetleri Frenklerin hicri 494 (miladi 1100) yılında Cebele kalesini muhasara altına aldıkları zaman daha çok ortaya çıkmıştır. O önce bugün psikolojik harp olarak adlandırılan yöntemi uygulamış ve düşman kuvvetleri arasında panik havası estirmeye çalıştı. Sultan Berkyaruk’un Şam’a yardım etmek üzere yola çıktığı ve gelmek üzere olduğu haberini düşman askeri arasında yaydı. Bu haber düşman üzerinde hayli etkili olmuş ve paniğe kapılan Frenkler muhasarayı kaldırıp gitmişlerdi. Ne var ki Frenkler bu haberin asılsız olduğunu anlayınca tekrar geri dönmüşler ve şehri tekrar muhasara altına almışlardı. Ancak Kadı Ebu Muhammed Abdullah bu hileyi başka bir şekilde devreye soktu. Bu sefer de Mısırlıların yardım için yola çıktıkları haberini yaydı. Yine korkuya kapılan Frenkler muhasarayı kaldırdılar ve çekip gittiler.¹³³ Öyle görünüyor ki Frenklerin kale hakkında ve bu kadı’nın askerlerinin sayısı hakkında yeterli malumatları yoktu. Eğer olsaydı her iki defasında da muhasarayı bırakmazlardı. Sonunda Frenkler Mısır’dan da yardım gelmediğini öğrendiler ve üçüncü defa geri döndüler ve hicri 494 yılının Şaban ayında kaleyi muhasara altına aldılar. Kadı Ebu Muhammed Frenklerin eski taktikleri öğrendiğini bildiğinden yeni bir taktik denedi. Kale içindeki Hristiyanlarla anlaştı, kalenin teslimini görüşmek üzere onlardan bir heyeti Frenklere gönderdi ve kaleyi teslim almak üzere bir süvari birliği göndermelerini istedi. İleri gelen kişilerden ve kahramanlardan oluşan üç yüz kişilik süvari birliği olsun diyordu. Frenkler bunu kabul ettiler. Kadı Ebu Abdullah onlara tuzak kurmuştu.¹³⁴ Kaleye yaklaştıklarında bir bir iplere dolanmaya ve kale surlarına doğru çekilmeye başladılar. Kale surlarına yükselenlerin kelleri vuruldu ve bu şekilde onların tamamı kılıçtan geçirildi. Daha sonra da kelleri Frenklere atıldı.¹³⁵ Cebele kadısının bu entrika ve başarıları Frenkleri bir türlü durduramadı. Her en olursa olsun kaleyi almak istiyorlardı. Tahtadan kula inşa etti-

¹³² Age, 93

¹³³ Age, 120

¹³⁴ Age, 120

¹³⁵ Age, 121

ler ve kalenin kulelerinden birini yıktılar. Bu durum Cebele kadısını yıldırma ve içinde bulundukları tehlikeden kurtuluşun çareleri aramaya başladı. Teslimi düşünmedi bile. Diğer başarıların ardından düşmana zarar veren yeni bir başarıya daha imza attı. Bu sefer de Haçlılara başka bir tuzağa düşürdü. Şehrin surlarında gedikler açtırdı. Öyle anlaşıyor ki o gedikler surların arka kısmındaydı. Bu, ordunun topluca çıkışını kolaylaştırmak içindi.¹³⁶ Kadı Ebu Muhammed Abdullah ve askerleri Frenklerle savaşmak üzere kapılardan çıkıp hezimete uğramış görüntüsü verdiler, geri çekilmeye başladılar. Onları takip eden Frenkler kapana giriyorlardı. Kapıya kadar Kadı Ebu Muhammed ve adamlarını takip ettiler. İşte tam bu anda surlara açılan o gediklerden çıkan askerler Frenkleri arkadan kuşattı ve Frenkler hezimete uğramış bir vaziyette kaçıp gittiler.¹³⁷

Kadı Ebu Muhammed Abdullah bu kale müdafaasında bazı askerî teknikler ve taktikler kullandı. Onun Haçlı Seferleri döneminde kullandığı psikolojik harp metodu İslam askerî savaş metotları içinde yeni bir şey değildi. Zira Resûlullah (s.a.v) bunu Hicret'in beşinci yılında Hendek Muharebesi'nde kullanmıştır. Orada düşmanın hiç bilmediği bir metodu kullanmak suretiyle düşmanı hezimete uğratmıştır. Yine Hicret'in sekizinci yılında yapılan Mûte Harbi'nde Halid bin Velid psikolojik harp taktiği kullanmak suretiyle kesin bir malubiyeti zafere dönüştürmesini bilmiştir. Gece vakti yardım gelmiş gibi sesler çıkarılmasını emretmiş, askerin ve bayrakların saflardaki yerlerini değiştirmişti. Düşman Rum birlikleri de ertesi gün Müslümanlara yardım geldiği zehabına kapılarak geri çekilmiş, Halid bin Velid de bunu bir fırsat bilerek daha fazla yara almadan askeri geri çekmeye muvaffak olmuştu. Psikolojik harp taktikleri daha başka muharebelerde de uygulandı. Hicri on üçüncü yılda yapılan Yermük muharebesi de bunlardan biridir. Orada da Halid bin Velid kuvvetlerini birliklere ayırmış, sağdakileri sola soldakileri sağa öndekileri arkaya arkadakileri öne almak suretiyle düşmanı yardım geldiği zehabına sokarak korkutmuş ve onları hezimete uğratmıştır.¹³⁸

Fakih ve Kadıların Savaş Alanlarındaki Teşviki

Halep kadısı Ebu'l Fadl bin Haşşab'ın şahsiyeti bu alanda öne çıkıyor. Halep, hicri 513 (miladi 1119) yılında Haçlılar tarafından kuşatıldığında Kadı İbni'l Haşşab elinde mızrak olduğu hâlde bir taşın üzerine çıkmış insanları cihada davet eden belîğ bir konuşma yaptı. Bu konuşma ile insanların duygularını harekete geçirdi ve onları ağılattı Bu konuşmadan sonra insanlar Haçlılara karşı canla başla savaşmaya

¹³⁶ Age, 121

¹³⁷ El-Kâmil fi't Tarih, 8/425

¹³⁸ Age, 122

yöneldiler.¹³⁹ O sene Halepliler şehirlerini muhafaza ettilerse de Haçlılar hicri 518 (miladi 1124) yılında Halep'i almak üzere tekrar harekete geçtiler. Önce Halep'e yardım gitmesin diye mücavir alanlardaki bütün köyleri tahrip ettiler. Önce Haran'a indiler, sonra kuzeyden Halep'e geldiler. Kadı İbni'l Haşşab bu savaşta da büyük roller üstlendi. Musul Emîri Emîr Aksungur'u savaşa bizzat o teşvik etti. Haçlı saldırılarına karşı Selçuklu emîrlerinin Musul'da, Şam'da ve sair şehirlerde oynadıkları rolü anlatırken İnşaallah bu hususu daha genişçe anlatacağız.

Haçlılara Karşı Mücadelede Şairlerin Oynadığı Rol

Bazı şairler Müslümanların Haçlılara karşı harekete geçirilmesinde büyük roller üstlendiler. Vatan topraklarını istila eden ve namusları çiğneyen Haçlı saldırılarını ve buna karşı ümmetin durumunu vafettiller. Kadı Herevî'ye ait olduğu söylenen -ki Ebu'l Muzaffer Ebyurdî'ye ait olduğu da söylendi- ve şu beyitlerle başlayan kaside çokça meşhurdur:

*"Sicim gibi yaşlara kanı karıştırdık,
Kötü söz söylemeye bile mecal kalmadı bizde.
Kişinin en kötü silahı akıttığı gözyaşındır,
Zira harp ateşini keskin kılıçlar alevlendirir."*

Bu beyitlerde şair insanların şiddetli ve devamlı ağlamaları sebebiyle kan ağladıklarını söylüyor. Onlar öyle ağladılar ki bu ağlama kendilerinde hiçbir mecal bırakmadı. Kötü söz söylemeye bile mecalleri kalmadı. Ne var ki bu ağlamanın savaşta hiçbir faydası yoktu. Zira harp ateşini alevlendiren şey keskin kılıçlardan başkası değildi.

*"Ey Müslüman evladı, sizin arkanızda,
Atların ayak tabanlarıyla zirveye çıkmış harpler var.
Güven ve mutluluk içinde ki uyku mu bu,
Taze çiçeklerin hayatı gibi bir hayat mı yoksa?
Göz nasıl olur da alabildiğine uyur,
Her uyuyanı uyandıran musibetler yanında.
Şam'daki kardeşlerinizin dinlenme yerleri,
Ya at sırtı ya da yırtıcıların karnı oldu.
Rum onlara zilleti tattırdı,
Sizler hâlâ zenginliğin kuyruğunda gidiyor, kibar davranıyorsunuz."*

Şair burada Şam'daki savaşan kardeşlerine yardım etmeyip geri duranlara sesleniyor. Müslümanlara ateşli bir nida ile sesleniyor. Ey Müslüman evladı, uykudan

¹³⁹ Age, 122

uyan diyor. Ani bir saldırı sizin de izzet sahiplerinizi zelil kılar, diyor. Sonra onlara ve uykularına taaccüp ediyor. Zira çok uzak olmayan Şam'da kardeşlerinin başına böyle şeyler gelirken rahat ve emin bir şekilde nasıl uyuyorlar. Hâlbuki kardeşleri uyku için çok kısa zaman dahi bulamıyor. Onların zamanının büyük bir kısmı at sırtında savaşmakla geçiyor ya da onlara şehadet nasip oluyor da yırtıcı hayvanlar onların cesetlerini kapışıyor. Onların cesetlerini defnedecek biri olmuyor. Belki de düşmanlarının eline esir düşüyorlar da zilleti tadıyorlar. Size gelince, siz de bu arada güzel elbiseler içinde Müslüman adı altında ya da düşmanla ittifak kurarak oradan oraya gezinip duruyorsunuz.

*“Ümmetimi görüyorum mızraklarını,
İleri uzatmıyorlar, dinin de destekçileri zayıf.
Helak olmaktan korkarak ateşten kaçınıyorlar,
Arın kendilerine yapışacağını unutuyorlar.
Arap kahramanları bu sıkıntıya razı mı oluyor?
Acem pehlivanları da zillet içinde uyukluyor.
Ecir istemiyorsanız, bari savaş gürültüleri koptuğunda,
Ganimet sevdasıyla geliniz.”*

Şair kendi kavmine mensup bazı kişilerin cihaddan geri durduklarını görüyor ve acı çekiyor. Düşmanı zayıflatacak mücadele içine girmekten uzak durdukları için hezimete maruz kalacaklarını ve bu arın da kendilerine yeteceğini söylüyor. Arap olan olmayan Müslüman kahramanlarının bu durumu nasıl kabullendiklerine şaşıtığını ifade ediyor. Daha sonra dinin müdafaasından, mahremlerin müdafaasından bahsediyor. Bunun kalbe elem verdiğini, dökülen gözyaşlarının duyguları derinden etkilediğini, artık evvela din için ayağa kalkılması gerektiğini, eğer din için ayağa kalkılmıyorsa kadınların, vatanların ve mülklerin korunması için ayağa kalkılması gerektiğini söylüyor. Din için intikam alma, cihada çıkma ve şehadet şerbetini içme duygusunu yitirip dünyevi sebeplerle harekete geçmenin de iman zafiyetinden kaynaklandığını ifade ediyor.

Başka bir şair de Beytülmakdis ile ilgili olarak bakın ne diyor:

*“Küfür İslam’a ziyan verdi,
Din için uzun uzun ağlandı.
Haklar zayi oldu, kılıçlar çekildi,
Kanlar aktı.
Nice Müslümanların malı-mülkü selb edildi,
Nice kadınların namusu çiğnendi.
Nice mescitler kiliseye çevrildi,
Mihraplar üzerine haçlar dikildi.
Domuz kanı onlar katında mübarek,*

*Mushafları tahrif etmek güzel şey.
Eğer çocuklar bu işleri idrak etse,
Yüzlerinde yaşlılık izleri görülürdü.
Namuslara hâlel geldiğinde,
Erkekler huzur mu bulacak?
Allah için İslam için harekete geçip,
Müdafaa etmeli değil mi yaşlı-genç herkes?
Her basiret sahibine söyle, her nerede olurlarsa olsunlar,
Allah’a icabet edin, yazıklar olsun size, icabet edin.”¹⁴⁰*

Şair Ebu Abdullah Ahmed bin Muhammed İbni Hayyat da Şam'da ileri gelen devlet ricalini harekete geçirmek için uzun bir şiir yazmış ve onları cihada teşvik etmiştir. Şiirini şöyle tamamlamıştır:

*“Dininizi ve mahremlerinizi koruyun,
Ölümü yok oluş bilmeyen kişiler gibi.
Gedikleri kapatın kelle alarak,
Artık gedikler kapatılmalı.
Müşriklerin kelleleri olgunlaştı,
Hasat zamanı geldi, gaflet etmeyin.
Artık onlar zayıf düşürülmeli,
Boyları postları devrilmeli.”¹⁴¹*

Haçlılara karşı mücadelede fakihler, kadılar, edipler ve şairlerin etkisi büyük oldu. İnşallah bahisleri geldikçe bunları açıklayacağız.

İmadüddin Zengî'den Önceki Selçuklu Cihad Önderleri

Haçlılara karşı mücadele tarihiyle ilgili kabul gören hakikat şu ki; Haçlılara karşı ilk mücadele Şam beldelerine mücavir olan Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki havzada oldu. Burası Fırat ve Dicle nehirleri arasında olduğu için ada olarak adlandırılmıştır. Mudar ve Bekr kabilelerinin beldelerini kapsamaktadır. Bu adanın havası güzeldir, toprakları bereketlidir. Orada büyük şehirler, muhkem kaleler ve surlar vardı.¹⁴² Haçlılara karşı ilk mukavemetin bu bölgeden oluşunun sebepleri şunlardır:

- Ada mıntıkası Haçlı ateşiyle yanan ilk İslami mıntikalardandır. Haçlılar Urfa'yı istila etmişler ve orada hicri 490 (miladi 1097) yılında ilk Haçlı kontluğunu kurmuşlardır. Bölge halkı Haçlıların bölgelerine iyice girip yerleşebileceği kaygısıyla derhâl karşı harekete geçmiş ve mukavemet göstermiştir.

¹⁴⁰ En-Nucûmu'z Zahire, 5/151

¹⁴¹ Divan-ı İbni'l Hayat, 182

¹⁴² El-Cihad Zıdde's Salibiyyîn, 123; Nureddin Mahmud ve Salibiyyîn, 11

- Bu bölge Bizans Devleti'ne hudut olması sebebiyle İslam'ın ilk asrından itibaren mücadele alanı olmuştur. Emevi ve Abbasi dönemlerinde de Rumlarla mücadelede müdafaa hattı burası olmuştur. Haçlı saldırılarının akabinde kurulan ve Bağdat'taki Abbasi hilafetine karşı büyük tehlike arz eden Haçlı Urfa Kontluğu'na karşı burası mücadeleye başlamıştır.

- Bu bölge hicri beşinci yılın ikinci yarısında miladi on birinci asırda Selçukluların girişine şahit oldu. Selçuklular at yetiştiriciliğinde ileri düzeydeydiler ve İslam'a delicesine bağlıydılar. Mezhebî olarak da Sünnî'ydiler. Selçuklular bölge için taze kandı. O bölgede yaşayan diğer İslami topluluklara göre onlar daha dindardı ve Allah yolunda cihad etmeyi seviyorlardı.¹⁴³

- Su kaynaklarının çokluğu, bereketli ve geniş zirai alanların oluşu, atlar ve sair hayvanlar için geniş otlakların oluşu sebebiyle bölge büyük servetlere ve gelir kaynaklarına sahipti. Ayrıca bölge hem tabii yönden ve hem de inşa edilen kaleler vasıtasıyla iyi korunuyordu. Musul, Âmed, Mardin ve Keyfa kalesi buna örnektir. Bu tip şehirler coğrafi yönden korunaklı oldukları için buralara âni baskınların düzenlenmesi son derece zordu. İkinci olarak da Haçlı saldırılarına karşı güçlü kalelerle korunuyorlardı. Ne var ki İslami cihadın liderlerinin Haçlı Urfa Kontluğu'nun kendileri için oluşturduğu tehlikeyi unuttuklarını söylemek mümkün değildir. Yine Haçlıların Abbasi hilafetine son vermek için Bağdat'a saldırılarından da endişe ediyorlardı.¹⁴⁴ Buna göre Urfa'yı Haçlıların elinden almak maksadıyla cihad hareketinin bu bölgede başlaması kimseyi şaşırtmamalı.¹⁴⁵

1- Musul Emîri Kıvamuddevle Karbuka'nın Cihadı

İslami mukavemet fikri hicri 491 (miladi 1097) yılından itibaren tatbikata girdi. Musul Emîri Kıvamuddevle Karbuka, Antakya'nın Haçlıların eline düşmemesi için toparlayabildiği kadar asker topladı. Ne var ki Antakya yolundayken durdu, Urfa'yı kuşattı. Bu kuşatma üç hafta sürdü. Bu da Haçlılara Antakya'yı almaları için bir fırsat oldu. Eğer Karbuka direkt olarak Antakya'ya gitseydi, Antakya ona teslim edilecekti ve muhasara altına alınanların şartları değişecekti.¹⁴⁶ Karbuka Antakya'nın düştüğü haberini alınca Urfa muhasarasını kaldırdı ve Fırat'ı geçerek Şam'a gitti. Mercidabık da konakladı. Dimaşk emîri, Dukak bin Tetiş, Zahiruddin Tuğtekin Atabek Dukak, Humus Emîri Cenahuddevle Hüseyin, Sincar Emîri Arslan Taşı, Beytûlmakdis Emîri Sekman bin Artuk ve İbni'l Esîr'in zikrettiğine göre durumu

¹⁴³ El-İmârâtü'l Artukiyye fi Şam ve'l Cezire, 201

¹⁴⁴ El-Cihad Zıdde's Salibiyyin, 137

¹⁴⁵ Age, 138

¹⁴⁶ Age, 138

bu zikredilenler kadar güçlü olmayan çok sayıda emîr orada toplandı.¹⁴⁷ Bütün emîrlere Karbuka'nın komutası altına girdiler ve hicri 491 (miladi 1097) yılında Antakya'ya doğru harekete geçtiler. Antakya kalesi hâlâ Müslümanların elindeydi. Antakya'ya ulaştıklarında Haçlıları muhasara altına aldılar. Haçlılar zor duruma düşmüştü. Zira hem içeriden hem de dışarıdan muhasara altına alınmışlardı. Yiyecekleri azaldı, leş ve ağaç yaprakları yemeye başladılar. Durumları son derece kötüydü.¹⁴⁸ Karbuka'ya bir heyet gönderdiler. Antakya'dan sağ salim çıkmak için izin istiyorlardı. Ancak Karbuka onların bu talebini reddetti. Onlara, "Savaşmadan çıkmazsınız." dedi.¹⁴⁹

Haçlıların içinde Petros Borselmeyo adında bir keşiş vardı. Onlara kutsal savaşla ilgili uyduruk bir kıssa anlattı. Bu kıssa Haçlıların maneviyatını güçlendirdi. Komutanlarının etrafında çöreklandılar. Müslümanlara karşı cesaretleri güçlendi. Parça parça şehirden çıkmaya başladılar. Sonunda tamamı şehirden çıktı. Sayıları oldukça kabarıktı, Müslümanlara saldırdılar ve hezimete uğrattılar. Müslümanlar dağıldı.¹⁵⁰ Karbuka'nın komutası altındaki Müslüman birlikler başarısız olmuştu. Karbuka komutasındaki Müslüman birliklerin son derece kötü durumda olan Haçlı birliklerine yenik düşmesinin en önemli sebeplerini tarihçiler şu şekilde sıralıyor:

- Musul Emîri Karbuka Urfa'yı muhasara edip üç hafta kaybetmiş, bu arada Haçlılar Antakya'ya girmişti. Antakya'ya giren Haçlılar Antakya kalesinde bulunan Müslümanlar tarafından ya da dışarıdan gelebilecek kuvvetlere karşı daima dikkatli oldular.¹⁵¹

- Karbuka'nın mahiyetindeki askerler Araplardan, Türklerden ve sair unsurlardan oluşuyordu. Aralarında iyi bir organizasyon yoktu. Bir de Dimaşk Emîri Rıdvan Araplarla Türkler arasındaki ruhi birliği bozacak işler yapmıştı.

- Karbuka'nın ciddi bir askerî planı yoktu. Karbuka'nın Antakya'dan grup grup çıkan Haçlılara karşı iş bitirici darbeyi vurmak üzere askerlerine müsaade etmemesi bunun en iyi açıklamasıdır. Öyle anlaşıyor ki o, bunu yaparsa onların sadece öncü birliklerini yok edeceğini sanıyordu.¹⁵²

- Karbuka'nın beraberindeki emîrlere kötü davranması. Bu da hezimetin ve başarısızlığın bir sebebiydi. Onlara bir nevi hükmetmeye ve kötü davranmaya başlamış, onların her hâlükârda kendisinden ayrılmayacaklarını sanmıştı.¹⁵³

¹⁴⁷ El-Kâmil fi Tarih, 8/400

¹⁴⁸ Age, 8/400

¹⁴⁹ Age, 8/400

¹⁵⁰ Age, 8/400

¹⁵¹ Tarihu'l Hurûbi's Salibiyye, 2/328

¹⁵² Age, 2/350

¹⁵³ El-Cihad Zıdde's Salibiyyin, 140

- Kutsal savaş ile ilgili uyduruk kıssanın Haçlıların maneviyatını yükseltmiş olması.

Ayrıca Karbuka Antakya'ya varmadan önce Haçlı liderleri Şam Emîri Dukak ile mektuplaşmışlar ve ona Şam'ın kuzeyinde bulunan topraklarda gözlerinin olmadığını bildirmişlerdi.¹⁵⁴ Bu durum şunu söylememize mâni değildir: Karbuka'nın mücadelesi Antakya'nın Haçlıların eline düşmesine mâni oldu, Haçlılara karşı İslami cihad fikrinin oluşmasına sebep oldu, ayrıca Müslümanlar ittifak kurduğunda Haçlılar için ne denli tehlikeli olacakları hususu Haçlılara ayan oldu. Yine daha sonra cihad sancağını taşıyacak olan Müslüman liderlere bu hususta takip edilecek sağlam yolu gösterdi. Musul Emîri Karbuka, hicri 495 (miladi 1102) yılında sultan Berkıyruk bin Melikşah ile kardeşi Muhammed bin Melikşah arasındaki niza esnasında Azerbaycan'da vefat etti. Onun vefatından sonra Musul kendini Selçuklu nizama kaptırmayıp Haçlılara karşı cihad edecek birini bulamadı.¹⁵⁵

2- Musul Emîri Çökürmüş'ün, Mardin ve Diyarbakır Hâkimi Seman bin Artuk'un Cihadi

Musul atabeği Karbuka'nın ölümü iç savaşlara sebep oldu. Karbuka kendisinden sonra idareye Sungurca'nın geçmesini vasiyet etmişti. Sungurca onun emîrlere biriydi. Türklere ona itaat etmelerini emretmişti. Ancak Keyfa kalesindeki naibi Musa Türkmanî ona karşı çıktı. Musul ileri gelenleri onu davet ettilerse de o, Musul'un hâkimiyeti meselesinde kendisiyle nizaya girenleri Sultan Berkıyruk'un naibi olma vasfıyla öldürmeyi başardı.¹⁵⁶ Bu çalkantıları fırsat addeden İbni Ömer Adası hâkimi Şemsüddeve Çökürmüş, Nusaybin'e girdi ve oraya hâkim oldu. Musa, Musul'a kaçıp sığındı. Çökürmüş onu uzun süre orada muhasara altına aldı. Bunun üzerine Musa Diyarbakır'daki Sekman Artukî'den yardım istedi. Yardımına mukabil kendisine Keyfa kalesini ve on bin dinar vereceğini vaad etti. Süleyman bu teklifi kabul etti ve yardımı gönderdi. Yardımın gelişi sebebiyle Çökürmüş Musul muhasarasını kaldırmak mecburiyetinde kaldı. Musa, Sekman'ı karşılamak üzere çıktığında kölelerinden biri tarafından yolda öldürüldü, ordusu dağıldı. Bunun üzerine Sekman derhâl Keyfa kalesine döndü ve oraya hâkim oldu. Bu arada Çökürmüş Musul'a gitti ve halkın sevinç gösterileri arasında şehre girdi.¹⁵⁷

Çökürmüş hicri 495-500 (miladi 1101-1106) yılları arasında Musul emîri oldu. Diyarbakır'daki Artukoğulları Emîri Sekman bin Artuk ile anlaşma yaptı. Haç-

lıların adanın merkezine doğru ilerleyişini durdurmak istiyordu. Zira Haçlılar ardı ardına zaferler kazanıyorlar ve Müslüman emîrlere arasındaki mücadeleyi fırsat bilecek Irak'a, Cezire'ye (Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki bölge) ve Şam'a giden yolların birleştiği noktadaki Harran'ı almak istiyorlardı. Üstelik Harran'ın alınması İran, Irak, Cezire ve Şam'daki Müslümanlar arasındaki irtibatı kesecek, Haçlılara Musul'a saldırma imkânı verecek, Urfa Haçlı Kontluğu güvenlik çemberi altına alınmış olacak ve Cezire bölgesi de tamamıyla Haçlıların hâkimiyetine girecekti. Bütün bu ihtimaller Çökürmüş ve Sekman'ı aralarındaki köklü nizayı bırakıp hep birlikte Haçlı ilerleyişini durdurmaya sevk etti.¹⁵⁸

a- Harran Savaşı ve Haçlılara Karşı Müslümanların Zaferi

Çökürmüş ve Sekman birbirlerini Harran meselesinde birleşmeye davet ettiler. Her biri diğerine Allah için savaşacağını ve sadece Allah'ın rızasını kazanma niyetinde olduğunu bildirdi. Her ikisi de diğerinin teklifini kabul etti. Habur'da Re'sûl-Ayn'de bir araya geldiler. Anlaşma yapıldıktan sonra Türklerden, Araplardan ve Kürtlerden oluşan on bin kişilik bir orduyla Urfa'yı düşürmek üzere hareket ettiler. Urfa Kontu İkinci Boudouin onların Re'sûl-Ayn'de bir araya geldikleri haberini işitince Joscelin ve Bohemund'den yardım istedi ve onlara hücum için Harran'a yönelmelerini teklif etti. Boudouin Urfa'da küçük bir muhafız birliği bıraktıktan sonra şövalyelerden ve Ermenilerden oluşan küçük bir birlikle Harran'a yollandı. Harran'a yaklaştığında Tel Bâşir Kontu Joscelin, Antakya Kontu Bohemund, onun kız kardeşinin oğlu Tancred, Antakya patriği ve Haçlı süvarilerinden oluşan büyük bir orduyla birleşti. Bu ordu içinde çok sayıda Ermeni ve din adamı da vardı. Ordu, üç bin süvariden ve bir o kadar da piyadeden oluşuyordu. Bu ordu Şam topraklarının kuzeyindeki Haçlıların çıkarabileceği en büyük orduydı. Tabii ki kale muhafızları bu sayının dışında kalıyordu. Bu ordu Harran önünde toplandığında Çökürmüş ve müttefiki Sekman Urfa yolundaydılar.¹⁵⁹

Haçlılar muhasaradan az bir zaman sonra neredeyse Harran'ı işgal edeceklerdi. Boudouin ve Bohemund arasında ihtilaf baş gösterdi. Her biri şehrin işgalinden sonra şehirde kendi bayrağının dalgalanmasını istiyordu. Onların bu durumu Harran'ın direnmesine yardımcı oldu ve Müslümanlara beldenin düşmemesi için hareket etme fırsatı verdi. Şaban ayının 9. günü taraflar Belîh Nehri kıyısında karşılaştılar. Müslümanlar yenik düşmüş gibi yaparak geri kaçmaya başladılar, Haçlılar da onları takibe başladılar, arada iki fersahlık mesafe kalınca derhâl geri dönerek Haçlılara saldırdılar ve onların büyük gücünü kırdılar.¹⁶⁰ Yanlarındaki malları ve eşyala-

¹⁵⁴ Age, 140

¹⁵⁵ Düvelü'l İslam, Zehebî, 2/250

¹⁵⁶ Tarihu'z Zengiyî, 62

¹⁵⁷ Age, 63

¹⁵⁸ El-Mukavemetü'l İslamiyye li'l Gazvî's Salîbî, İmadüddin Halil, 95

¹⁵⁹ Age, 96; El-Hurûbu's Salîbiyye ve Simât 2/71-72

¹⁶⁰ Age, 96

rı ganimet olarak aldılar.¹⁶¹ Antakya Kontu Bohemund ve kız kardeşinin oğlu Tancred savaş kızıştığında Müslümanlara arkadan saldırmak üzere bir tepeye gizlenmişlerdi. Tepeye çıktıklarında arkadaşlarının hezimete uğradığını ve ordugâhlarının talan edildiğini gördüler. Geceye kadar yerlerinde kaldılar. Sonra da kaçıp gittiler. Müslümanlar onları fark edince peşlerine düştüler ve çok sayıda kişiyi öldürdüler ve esir aldılar. Bohemund ve Tancred ise Urfa'ya kaçmayı başardılar. Boudouin ve Joscelin esir düştüler. Boudouin hezimete uğrayınca komutanlarından bir grupla birlikte Belih Nehri'ne atladılar. Ancak çamur onların seri hareket etmesine mâni oldu. Sekman'ın Türkmen komutanlarından biri onlara yetişip esir aldı. Sonra da onları Sekman'a götürdü.¹⁶²

b- Çökürmüş ile Sekman Arasındaki İhtilaf

Çökürmüş'ün adamları Haçlı ganimetlerinden aslan payını Sekman'ın güçlerinin aldığını görünce efendilerine, “Onlar ganimetlerle dönerken bizim bu şekilde dönmemiz insanlar ve Türkmenler nezdindeki itibarımızı ne hâle sokar?” dediler ve ona Boudouin'i kaçırmayı teklif ettiler. Bunun üzerine Çökürmüş bazı adamlarını Haçlı Kontu Boudouin'i kaçırmak üzere Sekman'ın ordugâhına gönderdi. Onlar da görevlerini yerine getirdiler. O esnada Sekman ordugâhta değildi. Durumu öğrenince bozuldu ve arkadaşlarını savaşa hazırladı. Ancak çok geçmemişti ki adamlarına, “Kin ve nefretimi dindirme karşılığında düşmanın Müslümanların durumunu görüp sevinmesine razı olamam.” dedi.¹⁶³ Kuvvetleriyle oradan hareket etti. Haçlıların silahlarını ve bayraklarını aldı. Arkadaşlarına onların elbiselerini giydirdi ve atlarına bindirdi. Diyarbakır'a bağlı Şebuhtan bölgesinin kalelerine doğru ilerledi. Haçlılar onları kendi adamları sanarak kalelerden çıkıp karşılıyorlardı. Sekman da onları karşılıyor ve öldürüyor, sonra da kalelere saldırıyordu. Bu şekilde mıntıkadaki birkaç kaleyi ele geçirdi. Daha sonra Diyarbakır'a kendi yerine döndü.¹⁶⁴

c- Çökürmüş'ün Hezimet

Çökürmüş, müttefiki geri döndükten sonra savaşa devam etmeye karar verdi. Urfa'nın doğusuna doğru uzanan Şebuhtan bölgesindeki Haçlı kalelerine saldırma-ya başladı. Geri tarafı güvene almak istiyordu. İlerleyişi geldi Urfa'ya dayandı. Daha önce Haçlıların ağır davranması sebebiyle Harran Haçlıların eline düşmüştü. Şimdi de Müslümanların ağır davranması sebebiyle Urfa Haçlıların elinde kaldı. Zira Tancred çeşitli müdafaa araçlarını hazırlamak için yeterli zamanı buldu. Bu sebeple Çökürmüş'ün ilk saldırılarına cevap vermeyi başardı. Bunu da ora yerlilerinin ve Er-

menilerin gösterdikleri kahramanlığa borçluydu. Şiddetli baskılar sebebiyle vakit geçirmeden Bohmen'den yardım istedi. O da çok sayıda sıkıntıyla karşı karşıya idi. Ne var ki önceliği Urfa'ya verdi. Tehlikenin oradan uzaklaştırılması gerekiyordu. Kız kardeşinin oğluna yardıma koştu. Yolların kötü durumu sebebiyle yavaş ilerliyordu. Tancred gelecek yardımdan ümidi kesti ve muhafızlarına fecirden önce hücum etmek üzere yerlerini almalarını emretti. Karanlıkta güven içinde yatan Türkler üzerine saldırdılar. Bohmen'in gelişiyle zafer tamamlandı. Çökürmüş panik içinde kaçtı. Ordugâhını büyük bir servetle geride bıraktı. Frenkler Harran hezimetinin intikamını almışlar ve Urfa'yı muhafaza etmişlerdi.¹⁶⁵ Tancred'in eline düşen esirler arasında Selçuklu emîrelerinden ve Çökürmüş'ün ev hanımlarından biri de vardı. Çökürmüş onu kurtarmak için on beş bin bizent fidye vermeyi ya da onunla Kont Boudouin'i değiştirmeyi teklif etti. Bu teklif haberi Beytülmakdis'e ulaşınca Kont Boudouin, Bohemund'a bir mektup yazdı ve bu fırsatı kaçırmamasını ve serbest kalması için gerekli muameleyi yapmasını söyledi. Ancak Bohmen ve Tancred'in paraya ihtiyaçları vardı. Ayrıca Boudouin geri dönerse Tancred Urfa'dan ayrılacak Antakya'ya geri dönecekti. Bu sebeple konta müspet bir cevap vermediler. Çökürmüş'ün teklifini de fidye miktarını belki biraz daha artırır diye derhâl kabul etmediler. Ancak çok geçmeden Çökürmüş'ün nakdî teklifini kabul ettiler ve bu şekilde Boudouin de esarete kaldı.¹⁶⁶

d- Harran Savaşı'nın Neticeleri

Bu savaş her iki taraf için de önemli neticeler getirmiştir. Önemlilerini arz edelim:

- Haçlı ilerleyişi ve Müslümanlar aleyhine doğruya doğru genişleme çalışmaları durduruldu. Irak'a ve Cezire'ye doğru genişleme emelleri sona erdi.

- Bohemund'un Halep'i alma ve Antakya Kontluğu'nu büyük bir devlete dönüştürme rüyaları sona erdi. Halep'i almak suretiyle Şam, Cezire ve Anadolu arasındaki irtibatı koparma hedefi suya düştü.

- Urfa bölgesinin gidişatı değişti. Bu kontluk, kontluğu zayıflatan çok sayıda dâhilî sıkıntılar yaşamaya başladı. Özellikle Ermeniler, Ermeni Kilisesine karşı Latinler tarafından yapılan haksız muameleyi sindiremediklerinden hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başladılar. Yaşadıkları baskı onları Türklerle işbirliğine sevk etti. Urfa bu sebeple neredeyse Müslümanların eline geçiyordu.¹⁶⁷

- Haçlılar tarafından alınıp Antakya Kontluğu'na katılan İslam topraklarının geri alınması için fırsat doğdu.

¹⁶¹ Age, 96

¹⁶² Age, 97

¹⁶³ El-Kâmil, 8/466

¹⁶⁴ Age, 8/466; El-Mukavemetü'l İslamiyye, 97

¹⁶⁵ El-Hurûbu's Salibiyye, 98

¹⁶⁶ El-Mukavemetü'l İslamiyye, 99

¹⁶⁷ Tarihu'z Zengiyyîn, 65

- Boudouin'in esir düşmesinden sonra Urfa, Tancred'in yönetimine girdi. Bohemund da kuzeydeki kontların en güçlüsü hâline geldi.

- Zafer şartları Müslümanlarla Bizanslıları müşterek düşmana karşı biraz daha yaklaştırdı.

İbni Kalanisî neticelerin önemini şu sözleriyle ifade ediyor:

“Müslümanlar için güzel bir zaferdi. Zira Haçlılara karşı böyle bir zafer elde etmemişlerdi. Bu zafer sebebiyle Haçlıların maneviyatı bozuldu, şevki kırıldı, gücü zayıfladı. Buna mukabil Müslümanların maneviyatı güçlendi. Dine hizmet ve kâfirlere karşı mücadele hususundaki kararlılıkları arttı. Bu zafer sebebiyle insanlar birbirlerini müjdelediler. Haçlılara karşı zarar verebileceklerini ve zafer nöbetinin kendilerine döneceğini bu şekilde anladılar.”

- Haçlıların yenilmezliğine dair oluşan efsane yıkıldı.

- Bizans İmparatoru Aleksios, müttefiki Boudouin'in fidyesini ödemediği için Bohemund'u eleştirme fırsatı buldu. Ayrıca Tancred'in daha önce işgal ettiği birkaç şehri ve mevkiyi istila etmesi için silahlı kuvvetlerine emir verdi. Bizans donanması da Lazkiye ile Tarsus arasındaki sahil şehirlerinin ele geçirilmesine iştirak etti. Ayrıca Bizanslılar Kıbrıs'taki deniz üslerini Bohemund'un amansız düşmanı Raymond'a yardım etmek için kullandılar. Raymond Trablus civarında Antakya'nın güney hizasında bir kontluk kurmaya çalışıyordu.¹⁶⁸

İşte Çökürmüş ve müttefiki Sekman'a Haçlı Seferleri tarihinde böyle önemli bir rol oynamaları ve İslam âlemine Haçlılara karşı ilk zaferi hediye etmeleri takdir olundu. Artık Haçlı kuvvetlerine ardı ardına darbeleri vuracak komutanların ve ittifakların önü açılmış oldu. Bu komutanlardan ilki Musul Selçuklu Hâkimi Mevdûd, sonuncusu da Selahaddin idi. İlgazi, Artuk oğlu Belek, Aksungur el-Borsukî, sonra da İmadüddin ve Nureddin Zengî kardeşler bu arada geldiler.¹⁶⁹

e- Çökürmüş'ün Cihada Devam Etmesi

Harran zaferinden sonra bazı menfi hadiseler yaşansa da Çökürmüş bu meydana başka zaferler peşindeydi. Henüz iki yıl geçmemişti ki hicri 499 (miladi 1106) yılının sonlarına doğru Sultan Muhammed'den Haçlılara karşı yeni bir hücum yapmaları emrini aldı. Diğer beldelerdeki emîrlerle irtibata geçti ve ittifakı kurdu. Halep Emîri Rıdvan, Mardin Emîri İlgazi Artukî, Sincar Emîri Elbi Timurtaş ve Fars emîrlerinin büyüklerinden Asbahz Sava müttefikler arasındaydı. Ne var ki İlgazi'nin, adı geçen diğer emîrlere sunduğu fikir teklif edilen bu planın uygulanmasına mâni oldu. İlgazi onlardan Çökürmüş'ün bazı işlerine kızan Sultan Muham-

med'in kalbini kazanmak için önce Musul Emîri Çökürmüş'e saldırmayı teklif etti. Ayrıca bu şekilde Haçlılara karşı Musul'un mali ve askerî imkânlarından da istifade edebileceklerini bildirdi. Onlar da ona muvafakat ettiler. Hep birlikte Musul'a tabi Nusaybin'e saldırdılar. Ancak Çökürmüş'ün emriyle naipleri Rıdvan ve İlgazi arasında anlaşmazlık husule getirdiler. Rıdvan Nusaybin surları önünde bir ziyafet verdi. İlgazi'yi oldubittiye getirip yakalattı, zincire vurdu ve hapsetti. Ancak onun Türkmen adamları onu kurtarmayı başardılar ve Rıdvan'ın ordugâhına ani bir baskın düzenlediler. Bu baskın onu çekilmeye ve Halep'e dönmeye mecbur bıraktı. Maalesef bu ittifak asıl hedefi Haçlılara karşı tek bir adım atamadan dağılıp gitti.¹⁷⁰

Bütün bu hadiseler Çökürmüş'ün hakiki düşmanlarına karşı hücum etme azmini kırmadı. Kendisine karşı birlik kurup saldıran emîrlerin çalışması boşa çıkar çıkmaz Urfa'ya saldırdı. Urfa'nın o günkü yöneticisi Richard Salreno'nun adamlarının hücumunu başarıyla kırdıktan sonra Selçuklu kaynaklı yeni zorlukların üstesinden gelmek üzere Musul'a döndü. Bunun üzerinden çok zaman geçmemişti ki Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan bin Süleyman Urfa'ya doğru yürüdü. Çökürmüş'ün Harran'daki naipleri bunu fırsat bilerek beldeyi kendilerinden teslim almak üzere gelmesi için ona haber gönderdiler. Kılıç Arslan da oraya hareket etti ve Harran'a girdi. İnsanlar Frenklere karşı cihad edileceği için seviniyordu.¹⁷¹ Bir müddet sonra şiddetli bir hastalığa yakalandı. Bu hastalık sebebiyle arkadaşlarından bir grubu orayı himaye etmek üzere bıraktıktan sonra Harran'ı terk etti. Öyle görünüyor ki Kılıç Arslan gücü kuvveti, istiklali ve nüfuzu arttıkça etrafındaki emîrlere karşı sertleşiyordu. Zira emîrler arasında -imkân geliştirme çalışmaları sebebiyle- ihtilaflar ve zıtlıklar öteden beri sürüp gidiyordu. Çökürmüş'ün Musul'da karşılaştığı zorluklar ve Selçuklularla arasındaki ilişkinin dibe vurması onu Haçlılara karşı cihaddan uzak tuttu. Çökürmüş öldürülünce de Musul halkı, Çökürmüş'ün Harran'daki naiplerinin yaptığını yaptı ve Kılıç Arslan'ı Musul'a hükmetmesi için davet etti.¹⁷²

3- Musul Hâkimi Çökürmüş'ün ve Mardin ve Diyarbakır'ın Hâkimi Sekman'ın Cihadı

Haçlıların Şam ve Filistin topraklarındaki başarısı çok geçmeden bütün Batı Avrupada duyuldu. Oralara gidip savaşmayı düşünmeyenler -sevap kazanma ve bağışlanma bir yana- dünyevi kazançlar elde etmek üzere harekete geçtiler. Zikredildiğine göre Doğu'daki Haçlılar daha çok savaşçıya ve daha çok adama muhtaçtı. Müslümanlara karşı yapılan harbin devam etmesi, alınan toprakların genişletilmesi ve elde edilen kazançların muhafazası gerekiyordu.

¹⁷⁰ Age, 103

¹⁷¹ Age, 103

¹⁷² El-Mukavemetül İslamiyye, 104

¹⁶⁸ El-Mukavemetül İslamiyye, 100

¹⁶⁹ Age, 102

Batı toplumu buna icabet etti. Yeni bir Haçlı uyanışı oluştu ve Doğu'ya doğru yeni gruplar yola çıktı. İlk grup Lombardlılardan oluşuyordu. Hicri 494 (miladi 1101) yılında Milan Başpiskoposu Anselm komutasında İtalya'dan ayrıldılar. Başpiskoposun yanında ileri gelenlerden oluşan bir grup da vardı. Biyandart Kontu Albert, Barma Kontu Cüyuzbert ve Montiblo Kontu Hevi onlar arasındaydı.¹⁷³ Öyle görünüyor ki, Lombartlılar'dan oluşan bu grubun sayısı çok olsa da her tür sınıftan adamı içeriyordu. Zira şövalye ve muharip güçlerden çok az kişi bu gruba katılmıştı. Ekseriyeti savaşmasını iyi bilmeyen kişilerden oluşuyordu. Nizam-intizama ihtiyaçları vardı. İstanbul'un kenar mahallelerine varır varmaz çalıp çırpmağa yağmalamaya başladılar. Bunun üzerine Bizans imparatoru onları süratle Anadolu'ya geçirdi. Cumadelula (mart) ayı idi, İzmit'te konakladılar ve diğer grupların gelmesini beklediler.¹⁷⁴ Çok geçmeden Stefan Billo komutasında Fransızlardan oluşan grup geldi. Bu arada Konrad komutasında bir Alman birliği boğazı geçip geldi. Onlar da ordugâhlarını Lombardlıların yanına kurdular. İki grubun adedi iki yüz ila üç yüz bin kişiydi. Bizans İmparatoru Aleksios Komnen arkadaşı Toloz Kontu Raymond'u genel komutan tayin etti ve onların yanına Tsitas komutasında bir Bizans birliğini kattı.¹⁷⁵

a- Merzifon Savaşı

Kalabalık Haçlı ordusu mukaddes topraklara vasil olma gayesiyle İzmit'ten yola çıktı. Yol üzerindeki Anadolu toprakları da tekrardan ele geçirilecekti. Bu sebeple imparator Stefan Billo ordunun önceki grubun geçtiği yollardan gitmesini, Konya üzerinden gitmesini tavsiye etti. Ne var ki Lombartlar mukaddes topraklara ilk etapta gitmeyi istemiyorlardı. Onların niyeti önce kendilerini zaferden zafere koşturacağına inandıkları ve kahraman addettikleri Bohemund'u esaretten kurtarmaktı. İbni'l Esîr, "Bu Haçlı güruhunun hedefi Bohemund'u esaretten kurtarmaktı." diyor.¹⁷⁶

Bazı komutanlar itiraz etse de güruhu oluşturan fertler Kılıç Arslan'a tabi Ankara yoluyla Danişmend topraklarına yöneldi. Oradan Çankırı'ya yöneldiler. Amasya ve Niksar'a gitmek üzere ana yola girmek istiyorlardı. Kılıç Arslan onları takip ediyor, ancak kalabalık oldukları için onlara saldırıyordu. Haçlı ordusunun önünde tedrici olarak geri çekiliyor ve geçtiği beldeleri tahrip ediyordu. Başta gıda malzemeleri olmak üzere Haçlılara lazım olabilecek şeyleri yakıyordu. Bu arada Haçlı kuvvetlerine karşı Türk kuvvetleri toplanarak yeni bir ittifak oluşturmuyordu. Danişmendli Gümüştekin Gazi ile Kılıç Arslan yeni bir ittifak oluşturdular. Gü-

müştekin Halep Emîri Rıdvan'ı da asker göndermeye teşvik etti.¹⁷⁷

Haçlılar Çankırı'ya vasil olunca orada güçlü bir Türk garnizonuyla karşılaştılar. Şehre giremedikleri için civar köyleri yağmaladıktan sonra yollarına devam ettiler. Ancak yiyecek azlığı, şiddetli sıcak ve Türklerin zaman zaman yaptığı baskınlar sebebiyle bitkin düştüler. Raymond kesin bir yok oluştan kurtulmak için kuzey doğuya, Kastamonu'ya doğru gitmeyi, oradan da Karadeniz kıyısındaki Bizans şehirlerinden birine gitmeyi teklif etti. Kastamonu'ya hem yavaş hem de meşakkatliydi. Zira yiyecek tükenmiş, yol güzergâhındaki zirai mahsuller Türkler tarafından imha edilmiş ve kuyular kapatılmıştı. Türklerin ani baskınlarına maruz kalan Haçlıları Raymond zar zor toparlıyordu. Kastamonu civarına geldiklerinde Raymond'un Türkler arasından sahile yol bulması gerekiyordu. Halîs Nehri'ni geçerek Danişmendoğulları yurduna girdiler ve Merzifon'a vardılar.¹⁷⁸ Türkler Haçlı kuvvetlerinin tamamen bitkin düştüğünü anlayınca ilerlediler ve çarpışmaya başladılar. Çok geçmeden Haçlılar dağıldılar ve kadınlarını ve ruhbanlarını geride bırakarak savaş alanından kaçtılar. Raymond küçük bir tepeye sığınmıştı. Fransızlar ve Almanlar gelip onu kurtardılar. Bundan sonra savaş kazanamayacağını anlayınca da gece vakti kaçtı. Haçlı ordugâhını ve muharip güç olmayanları ganimet olarak Türklerle bırakarak orayı terk etti.¹⁷⁹ Kovalamaca devam etti ve süvarilerin dışında kimse kurtulamadı. Haçlılar ordunun beşte dördünü kaybetmişti.¹⁸⁰ Türkler savaştan sonra çok sayıda silah ele geçirdiler ve çok sayıda kişiyi esir aldılar.

Raymond çok geçmeden Karadeniz kıyısındaki Bizans şehri Bafra'ya ulaştı. Oradan bir Bizans gemisine binerek İstanbul'a gitti.¹⁸¹ Latin tarihçi Albert of Öks, Raymond'un orduyu Kastamonu'ya yönlendirmesi için Türklerden rüşvet aldığını söylese de, bu olacak şey değildir. Zira yürüyüşün seyrini ve yürüyüş esnasındaki hadiseleri araştıranlar Raymond'un önce Lombartları Danişmendoğulları yurduna girmemeleri yönünde ikna etmek için çok çaba sarf ettiğini, sonra da içine düştükleri kritik durumdan orduyu çıkarmak için çokça gayret gösterdiğini görecektir. Kastamonu yolunu seçmesi ise ordunun içine düştüğü sıkıntı sebebiyle olmuştur. Savaştan kaçmasına gelince, önce Lombardlar, sonra da lejyonlar kaçınca savaşı devam ettiremeyeceğini anladı ve kaçtı.¹⁸²

b- Birinci Ereğli Savaşı

Haçlıların Merzifon'da karşılaştığı musibet Devriliyum'daki zaferin ardından

173 Tarih-i Selacikati'r Rûm fî Asya, 96

174 Age, 96

175 Age, 97

176 Age, 97

177 El-Hurûbu's Salıbiyye, 2/43

178 Tarih-i Selacikati'r Rûm, 98

179 Age, 98

180 Age, 98

181 Age, 99

182 Age, 99

elde ettikleri şöhreti yok etti. Bu sonuncu musibete de benzemiyordu. Lombartların İzmit'i terk ettikleri vakitte Nifor Kontu Vilyem komutasında on beş bin kişiden oluşan Fransız süvari ve piyade birlikleri İstanbul'a ulaşmıştı. Vilyem Lombartlara yetişmek için acele etti. İzmit'e gitmek üzere derhâl İstanbul'u terk etti. Haçlı güruhunun Ankara'ya doğru hareket ettiğini öğrenince o da oraya doğru hareket etti. Kolaylıkla Ankara'ya vardı. Ancak o Haçlı güruhunun nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Bu sebeple kontun Konya'ya gitmekten başka çaresi kalmadı. Konya'ya gince de şehri muhasara altına aldı. Selçuklu birlikleri şehri müdafaa ettiler. Ne kadar uğraştıysa şehre bir türlü giremedi ve muhasara başarısız oldu. Sonunda muhasarayı bırakıp oradan ayrıldı.¹⁸³

Bu esnada Selçuklular ve müttefikleri Lombartları yok etmekle meşguldüler. Kılıç Arslan ve Gümüştekin Gazi yeni düşmanın gelişini zafer kutlamaları esnasında haber aldılar. Derhâl güneye doğru hareket ettiler. Vilyem'den önce Ereğli'ye vardılar. Vilyem'in askerleri çok yavaş hareket ediyordu. Ereğli'ye vardıklarında bitkin durumdaydılar. İşte tam bu sırada Türkler saldırıya geçti ve uzun sürmeyen bir çatışmadan sonra Frenk ordusu kont ve altı arkadaşı dışında tamamen yok oldu.¹⁸⁴

c- İkinci Ereğli Savaşı

Kılıç Arslan'ın müttefikleriyle birlikte kazandığı bu zaferden hemen sonra Aquitanyalılar ve Bavyeralılardan oluşan üçüncü bir Haçlı ordusunun Anadolu'ya girdiği öğrenildi. Bu Haçlı ordusu Aquitania Dükü Dokuzuncu Guillaume'un kumandasındaki Fransızlar ve Bayera Dükü Dördüncü Welf'in idaresindeki Almanlardan müteşekkildi. Orduda altmış bin savaşçı vardı. İstanbul'dan Konya'ya doğru hareket etti. Daha önce Bohemund'un takip ettiği güzergâhı kullandılar. Türkler de daha önce kullandıkları yöntemi kullandılar. Mahsulleri yok edip kuyuları kapattılar. Bu kalabalık grup Konya'ya gelince orayı virane bir hâlde buldu. Selçuklular şehri boşaltmış ve yiyecek namına ne varsa almış götürmüştü. Bahçeleri ve bostanları da Haçlıların istifade edemeyeceği şekilde tahrip etmişlerdi.¹⁸⁵ Haçlılar Konya'da durmadılar, Ereğli'ye doğru hareket ettiler. Büyük zorluklar çekiyorlardı, açlık ve susuzluk had safhadaydı. Türklerin ani baskınları da zaman zaman devam ediyordu. Ereğli'ye girdikleri şehri terk edilmiş bir şekilde buldular.¹⁸⁶ Müslüman savaşçılar Haçlıları gözlüyordu. Ereğli'nin çevresindeki ormanlarda pusuya yatmışlardı. Haçlılar Ereğli suyuna gelip oradan içmeye başlayınca aniden saldırdılar. Haçlıların birlikleri kısa zamanda dağıldı. Dokuzuncu Guillaume ve Dördüncü Welf'in de aralarında olduğu küçük bir azınlık dışında bütün Haçlılar kılıçtan geçirildi. Onlar da büyük zorluklar içinde önce Tarsus'a, oradan da Antakya'ya kaçtılar.¹⁸⁷

¹⁸³ Age, 99

¹⁸⁴ Age, 99,100

¹⁸⁵ Age, 100

¹⁸⁶ Age, 100

¹⁸⁷ Age, 100

d- Kılıç Arslan'ın Bu Savaşlarının Neticeleri

Her üç grubun da gayreti boşa çıkmış, Haçlılar tam bir hezimet yaşamışlardı. Bu durum Haçlı Seferlerinin seyrini değiştirmiş, genelde Türklere, özelde de Selçuklulara büyük kazanımlar sağlamıştı. Bu neticelerin önemlilerini arz edelim:

- Selçuklular ilk seferde almış oldukları hezimetin intikamını almış oldular. Bu savaşlar neticesinde onların Anadolu'dan atılamayacakları anlaşıldı. Ardı ardına gelen zaferler Türklerin maneviyatını artırdı.

- Anadolu topraklarından Şam beldelerine giden yolun Haçlı ve Bizans kuvvetleri için güvenli olmadığı anlaşıldı. İlk sefere katılanlar bu yolu aşmayı başarmışlarsa da sonrakiler büyük bir ordu olmaksızın bu yolu aşmayı göze alamadılar. Deniz yoluyla gitmek ise büyük masraflar gerektiriyordu. Bu masrafları da herkesin karşılaması mümkün değildi. Bu yol, güvensizliği sebebiyle birkaç yıl Haçlılara kapalı kaldı.¹⁸⁸

- Haçlılar karşılaştıkları musibetlerin sorumluluğunu Bizans'a yüklediler. Onlar arasında yayılan şayiye göre, Haçlıları, gidilmesi planlanan yoldan çıkaran Raymond, bunu Bizans'ın sevkiyle yapmış ve Haçlıları daha önce planlanan tuzağa düşürmüştü. Ama işin aslı böyle değildi. Zira Latinler yaptıkları hataları üzerine yükleyecekleri bir günah keçisi arıyorlardı. Bu sebeple Bizans'ı kötülediler ve başlarına gelen musibetin sorumluluğunu onlara yüklediler.¹⁸⁹

- Bu zaferler Kılıç Arslan'ın itibarını artırmıştı. Bu sebeple Anadolu'daki diğer Türkler de ona katıldılar. Kılıç Arslan hâkimiyetini en üst seviyeye çıkarmaya çalıştı ve İstanbul'u Şam topraklarına bağlayan ana yolun üzerindeki başkent Konya'da ikamet etti.¹⁹⁰

- Danişmendoğulları Fırat havzasındaki fetihlerini hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleştirdiler. Urfa Haçlı Kontluğu ile hemhudut oldular. 23 Zilhicce 495 (miladi 18 Eylül 1102) tarihinde Malatya'yı da fethedip hâkimini esir aldılar.

- Haçlıların Şam topraklarına çekilişi Selçuklular ile Danişmendliler arasındaki düşmanlığı ve mücadeleyi geri getirdi. İki büyük Türk ailesi Malatya'nın alınması ve Bohemund'un fidye ile salıverilmesi hususunda birbirine düştüler. Bölgedeki Türk ittifakı bu şekilde bozulmuş oldu.¹⁹¹

- Kılıç Arslan'ın vefatı: Çökürmüş'ün oğlu Zengî, Kılıç Arslan'dan yardım istedi. Kılıç Arslan o vakit Malatya'daydı. Musul'u ona teslim edeceğini vaad etmişti. Kılıç Arslan ülke topraklarını genişletme maksadıyla bunu bir fırsat addetti ve Zen-

¹⁸⁸ Age, 101

¹⁸⁹ Age, 101

¹⁹⁰ Age, 101

¹⁹¹ Age, 101

g'ye yardıma koştı. Çavli onun hareketini öğrenince şehirden çekildi. Çökürmüş esaret hayatı yaşarken ani bir ölümle ölmüştü. Bir cihetten onu pazarlık konusu yapmak istiyor, diğer cihetten Kılıç Arslan'a karşı savaşamayacağını biliyordu. Bu sebeple konumunu güçlendirmek üzere çeşitli ittifaklara yöneldi.¹⁹² Ancak Kılıç Arslan Musul halkının sevinç gösterileri arasında Musul'a girdi. Kılıç Arslan hürriyetlerine saygı gösterileceğine dair onlara söz verdi ve bazı idari işleri düzenledi.¹⁹³ Çavli'ye gelince, o, Sincar'a çekildi. Artukoğullarından İlgazi ve Halep Emîri Rıdvan ile görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonunda Kılıç Arslan'ın Musul'dan çıkarılması ve daha sonra Antakya'ya hücum kararı alındı. Hicri 500 (miladi 1107) yılında Kılıç Arslan'la yapılan muharebede Kılıç Arslan hezimete uğradı ve Habur Nehri'nde boğuldu. Birinci Kılıç Arslan Anadolu Selçukluları arasında özel bir yere sahiptir. Ölümü civarda yaşayanları üzüntüye gark etmiştir.

- Anadolu Selçukluları Birinci Kılıç Arslan gibi bir lideri çıkaramadılar. Bizans imparatorunun Selçuklulara karşı baskıları her geçen gün arttı. Hatta imparator Selçukluların iç işlerine dahi karışmaya başladı. İmparator Aleksios Komnen Batı Anadolu'daki topraklara ve güney sahillerine rahatlıkla hâkim oldu.

- Birinci Kılıç Arslan'ın vefatı, Büyük Selçuklu Devleti'nin ömrünü yaklaşık bir asır uzattı. Büyük Selçuklu Devleti içeriden dâhilî bölünmeler, taht kavgaları ve iç savaşlarla ihata edilmiş, dışarıdan da Haşşaî ve Haçlı tehlikesiyle çepeçevre kuşatılmıştı. Bu durum Birinci Kılıç Arslan'a Büyük Selçuklu Devleti'nin iç işlerine müdahale etme noktasında cesaret veriyordu. O, bütün Selçuklu güçlerini tek bir çatı altında birleştirmek istiyordu. Buna da gücü vardı. Dâhilî ve haricî siyasi şartlar onun lehineydi. Ne var ki vefatı Büyük Selçuklu Devleti'ni yok olmaktan kurtardı ve ömrünü uzattı.

- Birinci Kılıç Arslan'ın vefatı Anadolu Selçuklularının büyük Selçuklulardan ayrılışında önemli bir dönüm noktası addedilmektedir. Büyük Selçuklu Devleti'ni çepeçevre kuşatan dâhilî ve haricî tehlikeler, onları diğer Selçuklu kollarının iç işlerine karışmaktan menetmiştir. Özellikle Şam ve Anadolu'daki Selçuklulara karışmamışlardır. Ne var ki Anadolu Selçuklu Devleti ta o zamana kadar büyük Selçuklu Devleti'ne tabi idi, hicri 552 (miladi 1157) yılına kadar da tamamen müstakil değildi.¹⁹⁴

- Birinci Kılıç Arslan'ın ölümüyle Selçuklular arasındaki birliğin teminatı olan Şam Selçukluları gücünü kaybetti. Şam topraklarındaki Selçuklu liderliği her geçen gün gerilemeye başladı. Çünkü Tetüş'ün iki oğul Rıdvan ve Dukak beşinci hicri as-

¹⁹² Tarihü'z Zengiyî, 68

¹⁹³ Age, 68

¹⁹⁴ Tarih-i Selacikati'r Rûm, 111

rın sonlarında ve ertesi asrın başlarında bir türlü siyasi güce sahip olamadılar. Daimi sıkıntılar içinde boğuştu. Şam, Irak ve sair topraklarda Selçukluların çözülmesinin en büyük sebebi herhâlde Selçuklu hanedanı ile bağlantılı çok sayıda büyük hanedanlıkların ortaya çıkışıdır. Bu hanedanlıklara "Atabekler" denilmiş ve bunun yanında olanlara da "Atabek" denilmiştir.¹⁹⁵

- Kılıç Arslan'ın vefatı Bizans İmparatorluğu üzerindeki büyük bir tehlikeyi ortadan kaldırdı. Zira Bohemund hicri 501 (miladi 1107) yılında müstahkem kale Durazu'dan hareketle Balkan şehirlerine saldırmak için hazırlık yapıyordu. Bizans İmparatoru Aleksios Komnen Durazu'yu kurtarmak için güney doğudaki sınır beldelelerini feda etti ve Kılıç Arslan'la bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Kılıç Arslan'dan askerî yardım alabilecekti. Ne var ki onun ani vefatı ve yerine geçebilecek güçlü bir şahsiyetin olmayışı imparatora Bohemund tehlikesine karşı rahat bir şekilde mukabele etme fırsatı verdi ve Bohemund'u hicri 502 (miladi 1108) yılında hezimete uğrattı.¹⁹⁶

- Kılıç Arslan'ın vefatı Anadolu'daki durumu istikrarsızlaştırdı. Zira onun dört oğlundan en büyüğü Melikşah Habur Savaşı'ndan sonra Sultan Muhammed'in eline esir düşmüştü. Kılıç Arslan'ın dul eşi Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan (Kılıç Arslan'ın en küçük oğlu) adına Malatya ve doğu vilayetlerine oğlu hâkim olmuş ve bu arada oğlunun hâkimiyetini tanıyan Artuklu Belek Gazi ile evlenmişti. Kılıç Arslan'ın diğer oğullarına gelince; Mesud, Danişmendliler yurdunda; Arab da Konya'da idi.¹⁹⁷

- Anadolu Selçuklularının merkezi idaresinin çöküşü Bizanslıların lehine olmadı. Çünkü kendi başına buyruk olanlar Bizans topraklarına saldırmaya başladılar. Buna rağmen imparator hudut mıntıkasındaki bazı kaleleri istila etmeyi başardı.¹⁹⁸ Ancak o, Şam topraklarına yönelmedi. Bu da dâhilî sorunlarını halletmekle uğraşan Selçukluların işine yaradı.¹⁹⁹

- Çavli Sakavu, Kılıç Arslan'ın hicri 500 (miladi 1107) yılındaki vefatından ve Habur Nehri'nde boğulmasından sonra Musul'a girdi. Musul'daki kötü idaresi sebebiyle insanlar tarafından sevilmiyordu. Ayrıca Çökürmüş'ün aksine o, Selçuklu Sultanı Sultan Muhammed'i tanımıyor ve hutbeyi kendi adına okutuyordu.²⁰⁰ Kısa- ca istiklalini ilan etmiş ve Selçuklu sultanıyla bütün bağı koparmıştı. Bunun üzerine Sultan Muhammed hicri 501 yılının Zilkade ayında kendi adamlarından Mev-

¹⁹⁵ Age, 111

¹⁹⁶ Age, 112

¹⁹⁷ Age, 112

¹⁹⁸ Age, 112

¹⁹⁹ Age, 112

²⁰⁰ Tarihü'z Zengiyî, 68

dûd bin Tuntekin'i, Çavli üzerine sevk etti. Ona onu Musul'dan atmasını, yerine kendisinin geçmesini emretti.²⁰¹ Bunun üzerine Çavli Musul'dan tekrar kaçma mecburiyetinde kaldı. Cezireye gitti. Bütün Selçuklu düşmanları orada onun etrafında toplandı. Mezidoğulları da onların başında geliyordu. Ayrıca o, mücavir Haçlı kuvvetleriyle anlaşma yapmaktan da çekinmedi. Urfa Kontu İkinci Boudouin'i serbest bıraktı ve onunla Selçuklulara kaşı anlaşma imzaladı.²⁰² Mevdûd, hicri 502 yılının Safer ayında insanların sevgi gösterileri eşliğinde Musul'a girdi.²⁰³

4- Şerefüddavle Mevdûd bin Tuntekin (H 501-507/M 1108-1113)

Haçlılara karşı cihad tarihinde Mevdûd'un özel bir yeri vardır. Bunun birkaç önemli sebebi vardı. İslami hedefleri gerçekleştirme yoluna baş koymuştu. Dâhilî siyasette son derece adil, müsamahakâr ve kudretli biriydi. Cihad hareketine önderlik ediyordu. Bu hususta çeşitli planlamalar yapmıştı. İlk defa Haçlılara karşı İslami kuvvetleri bir araya o getirdi. Bunu tam olarak daha sonra Artuklular ve Zengîler döneminde tebellür ettiğini görmekteyiz. Son olarak da Haçlılara karşı başarılar kazandı ve zaferler elde etti. Biri Filistin'in merkezinde bulunan Taberiye Dağları'nda gerçekleşmişti ki burası Musul'un eski idarecileri ve düşmanları arasında meydana gelen mücadele alanlarından uzak bir bölgeydi. Daha sonra cihad ve mukavemet hareketinin azılı düşmanları eliyle öldürüleceği yere, Şam Camisi'ne gitti ve suikasta uğradı. Suikasta uğraması bütün Müslümanları üzüntüye sevk etti. Şehit olmadan az önce söylediği sözler onun nasıl bir kahraman ve nasıl bir mücahit olduğunu göstermektedir.²⁰⁴

a- Mevdûd'un Urfa'ya Yaptığı İlk Saldırı

Musul'da işler yoluna girdikten birkaç ay sonra Selçuklu Sultanı Muhammed bin Melikşah Haçlılara karşı harekete geçmesi için Mevdûd'a emir verdi. Emri alan Mevdûd derhâl harekete geçti ve Haçlılara karşı İslami bir ittifak oluşturmaya başladı. Mardin Emîri Artuklu İlgazi, Ermenistan Emîri Sekman el-Kutbî -ki Ermenistan Şahı olarak bilinir- ve çok sayıda gönüllü kişi Haçlılara karşı ittifak oluşturdu.²⁰⁵ Haçlılara karşı ilk defa bu kadar çok emîr bir araya gelmişti. Bu sebeple bu hamle Haçlılara karşı mücadelede yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Parçalanmışlık ve başarısızlık bundan böyle ittifaka ve saldırıya dönüşüyordu.²⁰⁶

201 Age, 68

202 Age, 68

203 El-Bâhir, İbni'l Esîr, 17

204 El-Mukavemetü'l İslamiyye, 112

205 Age, 113; Tarihu'z Zengiyyîn, 69

206 Nureddin Mahmud, Hüseyin Munis, 123

Urfa'daki Haçlılar Müslümanların bu ittifakını öğrenir öğrenmez Beytûlmakdis'e bir elçi gönderdiler ve Boudouin'den acil yardım istediler. Urfa'ya karşı Müslümanlarla ittifak içinde olduğunu bildiklerinden Antakya Kontu Tancred'den yardım istemediler. Boudouin o vakit Beyrut'u muhasara ediyordu. Beyrut'u istila ettikten sonra kuzeye doğru harekete geçti. Trablus kontu da ona eşlik etti. Yoldayken bazı Ermeni reisleri de onlara iltihak etti. Zilhicce ayının sonlarına doğru Urfa'ya ulaştılar. Atabek Mevdûd iki ay müddetle Urfa'yı muhasara ettiği hâlde hiçbir şey yapamamıştı. Beytûlmakdis'ten gelen orduyu görünce muhasarayı bırakıp Harran'a geri döndü. Şam atabeği Tuğtekin onunla orada birleşti.²⁰⁷ Boudouin İslam ordularını bölgeden atmaya karar vermişti. Ancak bu işi yapmadan önce Haçlı ordularını birleştirmesi gerekiyordu. Bu sebeple Antakya Kontu Tancred'i davet etti. Urfa kontu ile onu barıştırdı.²⁰⁸ Mevdûd Haçlıları kendi merkezlerinden uzaklaştırmak için biraz daha içerilere çekildi. Plana göre aniden geri dönecek ve Haçlıları çember içine alacaktı. Ancak Haçlılar onları takip etmeyip ayrıldılar ve beldelerine geri döndüler. Bunun birkaç sebebi vardı ki önemlileri şunlardır:

- Kont Boudouin, Mevdûd'un planını sezmişti. Ayrıca Fatımîlerin Beyrut'u geri almak için harekete geçtikleri haberini almıştı. Bu sebeple orayı terk edip gitti.²⁰⁹

- Haçlılar arasında Halep Emîri Rıdvan'ın Antakya'ya saldırı hazırlığı içinde olduğu haberi yayılmıştı. Bu sebeple Antakya Kontu Tancred o mahalli terk etti.

- Kont Boudouin Fırat Nehri'nin her iki tarafını korumaya çalışmanın faydasız olduğunu, dolayısıyla sağ tarafa geçilmesini, Urfa kalesine ve sair küçük kalelere sığınılmasını ve askerî imkânların bu yönde kullanılmasını söyledi. Haçlılar kalelere çekilince Mevdûd'un yapacak bir şeyi kalmadı. Sadece karşı yakaya geçmeye çalışan Haçlılara saldırdı ve Musul'a geri döndü.²¹⁰

b- Mevdûd'un Urfa'ya Yaptığı İkinci Saldırı

İki seneden az bir zaman geçmişti ki Halep ahalisinin gönderdiği bir heyet cihada davet için Bağdat'a geldi. Halep ahalisi Rıdvan'ın Haçlılara boyun eğdiğini, Haçlılar karşısında Şam Müslümanlarının başarısızlığını ve bazı mekânların düşmanın eline geçtiğini görüyorlardı. Halep halkının gönderdiği heyetin imdat çağrılarını Bağdat halkını ve fakihleri harekete geçirdi. Büyük gösteriler yapıldı ve yetki sahiplerinden cihad ilan etmeleri ve Haçlı yürüyüşünü durdurmak için asker sevk edilmesi talep edildi. İslam halifesi Selçuklu sultanıyla temasa geçti ve ondan bu işe el

207 Zeyl-i Tarih-i Dimaşk, İbni'l Kalansî, 271

208 Tarihu'z Zengiyyîn, 70

209 Age, 70

210 Age, 70

atmasını ve Müslümanların imdat çağrılarına tez yollu icabet etmesini talep etti. O da Musul Emîri Mevdûd'a haber gönderdi ve ondan bu iş için yeni bir müttefik ordu hazırlamasını ve komutayı da oğlu Melik'e vermesini emretti.²¹¹ Selçuklu Devleti'ne mensup bütün emîrler Musul emîrinin komutasında bir araya geldiler. Halât, Tebriz ve Diyarbakır'ın bir bölümünün emîri Sekman el-Kutbî, Artuklu İlgazi'nin yerine oğlu Ayaz, iki Kürt emîr ki Merağa Emîri Ahmedil ve Erbil Emîri Ebu'l Heyca, Hemedan Emîri Borsuk'un iki oğlu Eylengi ve Zengî'nin önderliğinde bir kısım Fars emîrleri toplandılar.²¹² Müttefik birlikler hicri 505 yılının Muharrem ayında (miladi Temmuz 1111) Fırat'ın iki yakasında bulunan bazı yerleri fethetmekle işe başladılar. Sonra Urfa'yı muhasara altına aldılar. Bu hamle Urfa halkını korkuttu. Ancak Urfa kalesinin sağlamlığı ve halkının azmi onlara geçit vermedi. Müslümanlar bu işten bir netice alamayınca Mevdûd, Fırat'ı geçip Tel Bâşir'e saldırmayı düşündü.²¹³ Düşman Fırat'ı geçer, kendileri ile savaşır ve bu şekilde onları yeneriz, diye düşünüyordu. Ancak bu, bir hataydı. Zira Haçlılar sahip oldukları sandallarla ve sair imkânlarla karşıya geçtiler ve düşmek üzere olan Urfa'ya yiyecek ve mühimmat getirdiler.²¹⁴

Müslüman kuvvetler tarafından baskı altına alınan Tel Bâşir Kontu Joscelin, harekete geçti ve Müslüman kuvvetlerin büyük parçasına komuta eden Kürt lider Ahmedil'e rüşvet teklif etti. Bunun üzerine Ahmedil diğer emîrlerin muhalefetine rağmen çekip gitti.²¹⁵ Çok geçmeden Rıdvan Mevdûd'dan yardım istedi ve onu Halep'e çağırdı. Haçlı mevzilerine saldırımları için onu çağırıyordu. Bunun üzerine Mevdûd Tel Bâşir'i terk etti ve kuvvetlerinin başında Halep'e yöneldi. Tel Bâşir'den çok uzaklaşmamışlardı ki Joscelin süvarileriyle birlikte geri birliklerine saldırdı. Yaklaşık bin kişiyi öldürdü ve beldesine ganimetlerle döndü. Rıdvan'ın daveti samimi değildi. Müslüman kuvvetler Halep'e yanaşınca şehrin kapılarını onlara kapadı. Halk herhangi bir olumsuz harekette bulunmasın diye de şehrin ileri gelenlerinden çok sayıda kişiyi hapsedti ve elinde rehin olarak tuttu. Mevdûd'un yapacak bir şeyi yoktu. Kuzeyde bazı Haçlı beldelerine baskın düzenledikten sonra Güneye, Şîzer'e doğru hareket etti. Şîzer'de Trablus'u geri almak için Bağdat'a yardım istemeye giden Tuğtekin ile buluştu. Ancak Tuğtekin Dımaşk'ın kendisinden alınmasından korktu ve Haçlılarla gizli bir anlaşma yaptı. Şîzer'de karargâh kurmuş olan Tancred Ufamiye'ye döndü ve Boudouin'den yardım istedi. O da onun çağrısına icabet etti ve Doğu'daki Haçlı birliklerine kendisine iltihak etmeleri için haber gönderdi. Birçoğu onun çağrısına icabet ettiler.

211 El-Mukavemetü'l İslamiyye, 115

212 Zeyl-i Tarihi Dımaşk, 278-279

213 Tarihu'z Zengiyyîn, 73

214 Nehru'z Zeheb, Gazzî, 3/82

215 Mir'atü'z Zaman, 8/35-36; El-Mukavemetü'l İslamiyye, 116

Tancred Antakya civarındaki etbâna da haber göndermişti. Mevdûd sayıları on altı bine baliğ olan Haçlı birlikleri toplanmadan önce Şîzer surları arkasındaki konumunu güçlendirdi. Düşmanla meydan muharebesi yapmaktan kaçındı. Zira ordusunun durumu iyi değildi. Tuğtekin ondan Haçlılara karşı güneyde, Filistin'de savaşma sözü almadan savaşmak istemiyordu. Hâlbuki bu, askerî açıdan oldukça büyük bir risk içeriyordu. Borsuk el-Kürdî hastalandı ve beldesine geri dönmeye niyetlendi. Sekman el-Kutbî aniden vefat etti ve askeri onun naaşını alıp kuzeye doğru gittiler. Ahmedil, Sekman'dan geri kalan araziden bir şeyler koparmak için askerleriyle çekildi gitti. Mevdûd'un günden güne azalan askerleriyle herhangi bir hücum yapması mümkün değildi. Ayrıca o, kışı Musul'dan uzakta geçirmek de istemiyordu. Bu sebeple Musul'a geri döndü.²¹⁶ Bazı emîrlerin yaptığı hatalar derhâl meyvesini verdi ve Haçlılara karşı -Çökürmüş ve Sekman'ın Belih'te kazandığı gibi- olası bir zafer kazanılmadı. Bu hadiseler Müslümanlar arasındaki kopukluğun ne boyutlarda olduğunu ve buna karşı Haçlıların, Şam'ın güneyinde ve kuzeyinde Beytül-makdis Kontu Boudouin komutasında nasıl bir araya geldiklerini göstermektedir.²¹⁷

Halep Emîri Rıdvan'ın yaptıkları baştanbaşa rezaletti. Hem İsmailîlerle ve hem de Haçlılarla anlaşma yapmıştı. Onlarla, onların düşmanı Müslümanlara karşı anlaşma yapmıştı. Hicri 501 yılında Musul Emîri Çavli'ye karşı Antakya kontu ile ittifak yapmıştı. Emîr Mevdûd Antakya'ya ve Tel Bâşir'e saldırdığında Rıdvan ona yardım etmeyi kabul etmemiş ve şehrin kapılarını onun yüzüne kapamıştı. Hatta mücahitlere karşı Tancred ile anlaşma yapmış, şehrin kapıları on yedi gün İslam ordularına kapalı kalmıştı.²¹⁸ Ne var ki Haçlılar ona hiçbir itibar vermediler ve Halep'i hicri 504 yılında muhasara ettiler. Muhasara şiddetlendi, öyle oldu ki insanlar leş ve ağaç yaprakları yemeye başladılar. Muhasarayı kaldırmaları karşılığında Rıdvan Haçlılara büyük vergiler ödemeyi kabul etti.²¹⁹ Rafîzi İsmailîler de Halep'te büyük itibar kazandılar. Rıdvan onların görüşüne meylediyor ve onlara yardım ediyordu. Onların siyasi düşmanlarını da hapsediyordu.²²⁰ Fatımîlere meylediyor ve Müsta'li ve veziri Efdal adına hutbe okutuyordu. Onlar adına hutbe okuma işi iki yıl sürdü. Kötü ahlaklı biriydi. Bâtınîlere yakındı. Halep'te onlar için davet merkezleri kurmuş, onlar da çoğalmıştı. Hicri 507 yılında helak oldu gitti.²²¹ Tarihçi Ebu'l Mehasin onu şöyle anlatıyor: "Tamahkâr, cimri ve kötü ahlaklı biriydi. Halka karşı kalbinde zerre miktarı merhamet yoktu. Frenkler baskın düzenliyor, namuslara dokunuyor, o ise hiçbir şey yapmıyordu."²²² Ehras (Dilsiz) namıyla maruf oğlu Alp Ars-

216 Age, 8/35-36; Age, 118

217 El-Mukavemetü'l İslamiyye, 118

218 Zübdetü'l Haleb, 2/159; El-Cihad ve't Tecdid, 119

219 El-Kâmil fi't Tarih, 8/544

220 El-Cihad ve't Tecdid, 119

221 El-Kâmil fi't Tarih, 8/552; Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 19/315

222 En-Nucûmu'z Zahire, 5/205

lan İsmailîleri gözden düşürdü ve onların lideri Ebu Tahir es-Sâîğ'i ve diğer İsmailî liderleri katletti.

c- Mevdûd'un Urfa'ya Yaptığı Üçüncü Saldırı

Cihad alanında Mevdûd yalnız kalmıştı. Öyle olsa da yılmadı hicri 505 yılının Zilkade ayında kalktı, aniden Urfa'ya saldırdı. Şehri muhasara etti, ancak şehir buna dayandı. O arada orada askerî bir güç bırakıp Suruç'a hücum etmeyi düşündü. Orası Haçlıların Fırat'ın iki yakasındaki ikinci kalesiydi. Mevdûd'un bu taktiği askeri bölmüş ve Haçlı hücumlarına karşı zayıflatmıştı. Neticede Tel Bâşir Kontu Joscelin onlara saldırdı ve çok sayıda adamını öldürdü. Mevdûd'un Urfa'ya dönmekten başka çaresi kalmamıştı. Joscelin daha hızlı hareket etti ve Boudouin Dö Bourg'a yardım etmek üzere Urfa'ya gitti. Bu esnada Urfa kaynıyordu. Ermeniler Boudouin'e karşı harekete geçmişler ve kendilerini Haçlılardan kurtarması için Mevdûd'dan yardım istemişlerdi. Şehrin doğu cihetine hâkim olan kalenin ele geçirilmesinde Müslüman askerlere yardımcı olacaklarına dair söz verdiler. Orayı ele geçirdikten sonra şehrin diğer kısımlarını ele geçirmek kolaydı. Ancak Joscelin'in oraya intikali bu planın tatbikine mâni oldu ve Müslümanlar dönüp gittiler. Şehri Haçlıların elinden almaya muvaffak olamadılar.²²³

d- Mevdûd'un Beytûlmakdis Krallığı'na Yaptığı Saldırı

Selçuklu Sultanı Sultan Muhammed Haçlılara karşı cihadı Mevdûd'a havale etmişti. Zira Cezire ve Şam beldelerindeki temsilcisi o idi. Bu sebeple o cihaddan kopmadı. Hicri 507 yılının başlarında Dımaşk atabegi Tuğtekin'in yardım çağrısına cevap verdi ve Haçlılara karşı savaşmak üzere müttetik İslami kuvvetlerin başında olduğu hâlde Beytûlmakdis'e gitti. Beytûlmakdis Haçlı kuvvetleri Dımaşk Emîrliği'ne karşı şiddetli saldırılarda bulunmuşlardı. Teym Vadisi'nden girip Ba'lebekke'ye kadar uzanmışlardı. Sincar Emîri Temürek ve Mardin Emîri Ayaz bin İlğazi de bu ittifaka katılmışlardı.²²⁴ Müslümanların hedefi Filistin mıntokasıydı. Kudüs Kralı Boudouin'i Dımaşk topraklarına çekmeyi başardılar. Ürdün Nehri'nin üst kısmında bulunan Sanbara'ya kadar geldi. Muharrem ayının 13. günü karşılaşma oldu ve bu karşılaşma Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Haçlılar büyük bir hezimete uğradılar. Kudüs kralı Taberiye'ye döndü.²²⁵ Çok geçmeden Antakya Kontu Roger ve Trablus Kontu Bonza ona yardıma geldiler. Urfa kontu gelemedi. Zira Urfa'nın daimi korumaya ihtiyacı vardı.²²⁶ Zaferden sonra Müslümanlar yürüyüşe devam ettiler ve Taberiye'ye ulaştılar. Haçlı ittifakına karşı saldırma riskini göze alamadılar. Zira kış ayı girmişti. Dımaşk'a çekilme kararı aldılar.²²⁷ Kudüs Krallığı topraklarında

223 Tarihu'z Zengiyîn, 76

224 El-Kâmil fi't Tarih, 8/550

225 Age, 8/550

226 Zeyl-i Tarihi Dımaşk, 294-297

227 Age, 297

Haçlılara karşı Musul ve Dımaşk ilk defa birlikte hareket etmişti. Mevdûd'un bu başarısı Müslümanlara güven aşıladı. Müslümanlar artık müdafaadan hücumla geçmiş ve Haçlılara karşı ittifak fikri tebellür etmişti. Bundan böyle Müslüman emirler samimi niyetlerle yeni kazanımlara hazırды.²²⁸

e- Mevdûd'un Öldürülüşü

Mevdûd ve müttetikleri İsfahân'daki Selçuklu sultanı Sultan Muhammed'e zafer haberini vermek üzere elçi gönderdiler. Elçiyle birlikte bazı ganimetler ve ileri gelen birkaç Frenk esir de gönderdiler. Müslümanlar memleketlerinden uzaktaydılar. Lojistik destekten yoksundular. Soğuklar da şiddetlenmişti. Bu faktörler onları ilkbaharda tekrar dönmek üzere Rebiülevvel ayının 21'inde bölgedeki operasyonu durdurmaya ve Dımaşk'a dönmeye mecbur etti. Bütün bu kararlar, Selçuklu Sultanı Sultan Muhammed'in cevabi mektubundan sonra alındı.²²⁹ Mevdûd, rebiülevvel ayında Tuğtekin ile birlikte Cuma namazını kılmak üzere Dımaşk Camisi'ne gelmişti. Namaz kılındıktan sonra Tuğtekin ile birlikte el ele cami avlusuna çıktılar. O esnada Bâtınilerden biri saldırdı ve onu dört yerinden hançerledi. Bâtını öldürüldü ve başı uçuruldu. Kimse onu tanııyordu, yakıldı. Mevdûd o gün oruçluydu. Tuğtekin'in evine götürüldü. Orucunu bozması için çok ısrar ettilerse de o bunu kabul etmedi ve "Hayır, Allah'a oruçlu olarak vasil olmak istiyorum." dedi. O gün vefat etti. Allah rahmet eylesin.²³⁰

Bu, cihad kahramanı büyüğün ölümü sebebiyle Müslümanlar çok üzüldüler. Zira o, ihlası, cesareti ve fedakârlığı ile tanınıyordu. Haçlı beldelerinin merkezinde müttetiki ile elde ettiği zaferden sonra onun bu ani kaybı bütün Müslümanları derinden üzmüşü. Bu hüznün Dımaşk halkının her ferdi üzerinde görülüyordu. Uzun zamandan beri böyle bir hüznün yaşanmamıştı. Halk onun şehadet haberini işitinceye kadar kurtulması için dualar etti ve umudunu yitirmedi. Birkaç saat sonra şehadet haberini alınca da tekrar o acılı hüznü büründü.²³¹ Kudüs kralı, Tuğtekin'e şöyle bir mektup yazdı:

*"Ümmet bayram gününde mabudunun beytinde liderini öldürdü. Allah üzerine yaraşan o ümmeti helak etmektir."*²³²

Ne var ki Kudüs kralı ve diğer Haçlı liderleri o gün işin iç yüzünü bilmiyormuş gibi yapıyorlar ve bu değerlendirmeleri yapıyorlardı. Hâlbuki bu suikastı gerçekleştirenler Haçlılara en çok destek verenler ve İslami cihad hareketine en çok darbe vuranlardı. Kahraman mücahidin şehit edilmesi sebebiyle bu ümmetin neler hissetti-

228 Tarihu'z Zengiyîn, 77

229 El-Mukavemetü'l İslamiyye, 122

230 El-Kâmil fi't Tarih, 8/551

231 Tarih-i Dımaşk, İbnî'l Kalanîsî, 187-188

232 El-Kâmil fi't Tarih, 8/551

ğini çok iyi biliyoruz. Onu şehit edenler Bâtını Rafizi unsurlardı. Bu fırka Hasan Sabbah adındaki kişi tarafından İran'da kurulmuştu ve aşırı şiddeti benimsiyordu. Onlar Sünni Müslümanlardan Haçlılardan daha çok nefret ediyorlardı. Rafizi Fatımî Devleti de onlara bu hususta yardım ediyordu.²³³ Bugün de yaşadıklarımız buna en büyük delil teşkil etmiyor mu?

f- İslam Kahramanı Mevdûd'un Hücumlarının Getirdiği Neticeler

İslam kahramanı Mevdûd'un hücumları başarısız olsa da Haçlılara karşı İslami cihad hareketinin tarihî seyrini değiştirmiştir. Onun bu hücumlarının faydalarını şu şekilde hülâsa edebiliriz:

- Mevdûd'un emîrliği kısa olsa da Haçlılara karşı İslami mücadele tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde cihad fikri eylem hâline dönüşmüştür.²³⁴

- Mevdûd'un hamleleri İmadüddin Zengî'nin hamlelerinin bir öncüsüdür. Tabii bu arada Urfa'nın hicri 539 (miladi 1144) yılında fethedilinceye kadar Faruk ez-Zemenî'nin çalışmalarını da görmezlikten gelmek olmaz. Urfa ve Tel Bâşir halkına baskı uygulayan Mevdûd'un bu çalışmaları Zengî'nin çalışmaları için hazırlık mahiyetindedir. Zira cihad kafilesi cihada komuta eden her bir komutanı birbirine bağlar.

- Mevdûd'un hamleleri Şam ve Cezire'de bulunan Müslüman kuvvetlerin zafiyetini ve Haçlılara karşı mücadelede bir kısmının samimi olmadığını ortaya koymaktadır.²³⁵

Mevdûd'un gösterdiği bu mücadeleye rağmen bazılarının Haçlılara karşı cihad hareketini başlatan kişi olarak İmadüddin Zengî'yi gösterdiklerine şahit oluyoruz.²³⁶ Ama bu hem vakıya ters, hem de Selçuklu idaresine karşı bir haksızlıktır. İmadüddin Zengî'nin büyük başarısını, yani bölgede kurulan ilk Haçlı kontluğunu yıkışını görüp gözleri kamaşmış tarihçiler bunu söylemişlerdir. Onlar önceki merhalelerin bunun yanında bir şey olmadığını tasavvur etmişlerdir. Ancak gerçekte önceki merhaleler fethin hakiki hazırlayıcısıdır. İbni'l Esîr'in Zengî hanedanlığının kurucusu hakkında yazdığı kitap şöyle ya da böyle bütün tarihçileri etkilemiş ve tarihçilerde böyle bir düşünce oluşmuştur. Mevdûd'un Celil'deki Haçlı mevcudiyetine başarılı bir darbe indirmesi iftihar olarak ona yeter. Hâlbuki orası yaklaşık yirmi yıl Müslümanların faaliyetlerinden uzak olan bir yerdi. Haçlı Kudüs Krallığı'nın kurucusunu hezimete uğratması ona yeter. Şunu görüyoruz ki; İslami cihad komutanlarının her biri diğerini tamamlıyor ve aralarında hiçbir husumet de yok. Mev-

²³³ El-Mukavemetü'l İslamiyye, 124

²³⁴ Şerefüddin Mevdûd, Abdülğani Ramazan, 150

²³⁵ Age, 156

²³⁶ Age, 157

dûd'un yaptığını sonraları Selahaddin yapıyor. Bu sebeple şunu diyebiliriz: Bugün Sanbara, yarın Hittîn. Bu, hicri altıncı asra ait bölge tarihinin ispat ettiği şeydir.²³⁷

Her hâlükârda Mevdûd'un çalışmalarını Karboğa, Çökürmüş ve Çavli Sakavu gibi kendisinden öncekilerin çalışmalarıyla mukayese ettiğimizde daha ileride olduğunu görürüz. Karboğa Antakya'nın yardımına koştu. Çökürmüş, Sekman bin Artuk ile ittifak kurarak işi daha da ilerletti ve hicri 498 (miladi 1104) yılında Harran Savaşı'nı kazandı. Mevdûd ise onlardan daha büyük işler başardı. Haçlıları hicri 507 (miladi 1113) yılında Sanbara Savaşı'nda hezimete uğrattı. Yani Müslümanlar dokuz yıl içine Haçlılara karşı iki büyük zafer sıgırdılar. Şu kadar var ki; her iki savaşta da düşmanın tamamen yok edildiğini ya da bir daha belini doğrultamayacak şekilde belinin kırıldığını söyleyemiyoruz. Müslümanlar arasındaki siyasi gruplaşmalar ve komuta önderleri arasındaki kin ve nefret buna mâni oluyordu.²³⁸

5- Mardin Emîri Necmeddin İlgazi

Haçlılara karşı cihad hareketi Selçuklu idaresi altındaki Musul emîrlerinin önderliğinde olmuştur. Sultan Muhammed bin Melikşah hicri 512 (miladi 1117) yılında vefat edince Selçukluların Irak'taki durumu kötüye gitmeye başladı. Sultan Mahmud bin Muhammed Melikşah, Aksungur'u Musul'dan Bağdat'a davet etmiş, bu nedenle de Musul Haçlılara karşı yapılan İslami cihad hareketine geçici olarak önderlik edememiştir. Bu arada önderlik Mardin Emîri Necmeddin İlgazi'ye geçmiştir. İlgazi evvela hicri 511 (miladi 1117) yılında öneminden dolayı Halep'i ele geçirmekle işe başladı. Haçlılara karşı savaşacak yönetim için -yönetim ister siyasi ister askerî olsun- bu şehrin önemi büyüktü. Zira Halep beşerî, askerî, siyasi ve iktisadi yönden stratejik öneme sahipti. Ayrıca Halep iki Haçlı kontluğu (Antakya ve Urfa Kontlukları) arasında bulunuyordu. Aynı zamanda buradan Cizre mıntıkasına yayılmış Müslüman Türkmen kuvvetleriyle iletişim kurulabiliyordu. Bu sebeple buraya hâkim olmak cihad hareketine önderlik edecek kişiye önderlik kapısını açmak demektir. Bu kapı Necmeddin İlgazi'ye, kardeşinin oğlu Belek bin Behram'a, onlardan sonra Aksungur el-Borsukî'ye, İmadüddin Zengî'ye, ondan sonra da Nureddin Mahmud'a açıldı.²³⁹ Necmeddin İlgazi Halep'i hicri 511 (miladi 1117) yılında aldı. Bu şöyle oldu: Halep'te durum her geçen gün kötüye gidiyor, halk hayvanlarına yedirecek bir şey bulamıyordu. Bu durumu gören Haçlılar şehri ele geçirmek için harekete geçtiler. Halep halkı şehrin Haçlıların eline düşmesinden korkuyordu. Bu sebeple zikredilen tarihte Necmeddin İlgazi'yi davete ve şehri ona teslim etmeye mec-

²³⁷ El-Hurûbu's Salibiyye, 157

²³⁸ Age, 158

²³⁹ El-İmarâtü'l Artukiyye fî Biladî Şam ve'l Cezire, 234-235

bur kaldılar. İlgazi Bâlis gibi Halep'e tabi yerleri de ele geçirdi ve Haçlılarla anlaşma yapmak üzere bazı kişilerin bir kısım mallarını müsadere etti. Onun bu hareketi Halep halkının ve askerlerinin hoşuna gitmemişti. İbni'l Adîm'in ifadesine göre oğlu Hüsameddin Timurtaş'ı Halep'e vekil bırakarak Mardin'e gitti. Bâlis'te bulunan ordu aynı yılda başgösteren pahalılığı fırsat bilerek Haçlılara şehri teslim edeceklerine dair haber gönderdiler. Bunun üzerine İlgazi Türkmen ordusuyla birlikte Halep'e gelmek mecburiyetinde kaldı. Tehlikeyi anlayan Haçlılar geri çekildiler ve İlgazi şehri ikinci defa teslim aldı. Haçlılarla saldırmazlık anlaşması yaptıktan sonra Mardin'e geri döndü.²⁴⁰

Haçlıların Anlaşmayı Bozmaları

İlgazi şehri terk ettikten sonra Haçlılar bunu bir fırsat bilip Azâz'a baskın düzenlediler ve muhasara altına aldılar. Sonunda oradaki Müslümanlar teslim olmak mecburiyetinde kaldılar. Bunun üzerine Halep halkı Haçlılara mektup yazarak İlgazi'nin yaptığı anlaşma üzere onlarla anlaşma yapmak istediklerini, dört ayda bir bin dinar verebileceklerini, Tel Hırak'ı, ayrıca Halep'in kuzeyini ve batısını da Haçlılara terk edebileceklerini bildirdiler.²⁴¹ Halep'e dair haberler kendisine ulaştığında Necmeddin İlgazi çok sinirlendi. Ancak askerinin azlığı sebebiyle oraya gidemedi. Asker toplamak üzere Cizre mıntıkasının doğusuna yöneldi. Hicri 512 (miladi 1118) yılında Haçlıları Halep'ten çıkarma hususunu görüşmek üzere Devser kalesinde Zahiruddin Tuğtekin ile bir araya geldiler. Ne var ki bu ikisine de nasip olmadı. Zira Haçlılar Bezâga'ya hâkim olduktan sonra Halep'teki hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdi. İbni'l Adîm'in zikrettiğine göre Halep'te halk perişan durumdaydı ve ölümler artmıştı.²⁴² Bunun üzerine Halep halkı Bağdat'taki Abbasi hilafetinden ve Selçuklu Devleti'nden yardım istedi. Ancak Abbasi hilafeti zayıflığından dolayı, Selçuklu Devleti de iç karışıklıklar sebebiyle yardım edemediler.

Haçlılara Karşı Genel Seferberliğin İlanı

Necmeddin İlgazi bir türlü Haçlılarla karşı karşıya gelememişti. Tuğtekin'den ayrıldı ve Mardin'e döndü. Asker toplamak ve Haçlılara karşı şiddetli bir savaşa girmek istiyordu.²⁴³ Mardin'de yirmi binden fazla Türkmeni bir araya getirdi.²⁴⁴ Haçlıların baskısı yüzünden yiyecek yokluğu çeken Halep halkı zor durumdaydı. İlgazi

240 Zübdetü'l Haleb, 2/180; El-Cihad Zıdde's Salibiyyin fi Ş Şarkı'l İslamî, 125

241 Age, 2/185-186

242 Age, 2/186

243 Age, 2/186

244 Age, 2/187-190

Haçlılara karşı genel seferberlik ilan edilmesi için, ayrıca Abbasi Halifesi Müstersid Billah'a ve Selçuklu Sultanı Mahmud bin Muhammed Melikşah'a Haçlıların Cizre vilayetlerinde neler yaptıklarını, Urfa yakınlarındaki kaleyi ele geçirdiklerini ve kale emîri İbni Atîr'i öldürdüklerini bildirmek üzere elçiler gönderdi.²⁴⁵ Necmeddin İlgazi ile Zahiruddin Tuğtekin hicri 512 (miladi 1118) yılında ertesi sene Safer ayında Şam topraklarında Haçlılara karşı savaşmak üzere anlaşmışlardı. Safer ayı gelmeden önce İlgazi Urfa'ya yöneldi ve muhasara altına aldı. Sonunda Haçlılar muhasaranın kaldırılması karşılığında ellerindeki esirleri serbest bırakabileceklerini bildirdiler. İlgazi bunu kabul etti. Ancak onlara Antakya ile savaştıkları takdirde Antakya'ya yardım etmemeleri şartını koştu. Onlar da bunu kabul ettiler. İlgazi'nin bu isabetli adımı sayesinde Haçlı kuvvetlerinden biri diğerlerinden koparılmış oluyordu. Bu, Cizre mıntıkasındaki Haçlıların Müslüman emîrlerin talepleri karşısında ne denli zayıf olduklarını göstermektedir.²⁴⁶

Sahatüddem Savaşı

İlgazi Haçlı saldırılarına karşı arkayı sağlama alınca Şam topraklarına yöneldi. Üsâme bin Mübarek el-Küllâbî ve Bedlîs ve Erzen Emîri Doğan Arslan ona katıldılar. Hicri 513 (miladi 1119) yılı Rebiülevvel ayında Sermeda bölgesindeki Esârib'e ulaştı. Orada Tuğtekin'in gelişini bekledi. Haçlılar Antakya Kontu Roger komutasında Tel Akın'a inmişler ve orada bir kale yapmaya başlamışlardı. Yolun darlığı sebebiyle Necmeddin İlgazi'nin kendilerine bir baskın düzenleyeceği akıllarına gelmemişti. Sonra onlar Müslümanların Esârib'e ya da Zeredna'ya saldıracaklarını düşünüyorlardı. Ayrıca kendi konumlarının daha iyi olduğunu düşünüyorlardı. Hatta bu sebeple İlgazi'ye, "Bize gelmek için kendini yorma, biz sana geliyoruz." diye haber göndermişlerdi.²⁴⁷

İlgazi'nin müttefikinin gelişi uzayınca yanındaki emîrlerin görüşlerine uyarak Haçlılara karşı bir an önce baskın düzenlemek üzere harekete geçti. Haçlılar ne olup bittiğini anlamadan İslam ordusuna ait bayrakların onları her taraftan kuşattığını gördüler. Takvim 16 Rebiülevvel 513'ü gösteriyordu. Günlerden cumaydı. Halep kadısı Ebu'l Fadl İbni'l Haşşab kalktı, belîğ bir konuşma yaptı. Müslüman askerlerin cihad azmini biletti. Konuşmadan sonra Müslüman askerler her bir cihetten bir anda saldırdılar. Haçlılar üzerine yağın oklar çekirge sürüsü gibiydi. Sonra kılıçlar tarafından budandılar. Onlardan geriye çok az kişi kaldı. Onlar da ölümler ve yaralılar arasındaydı. Müslümanlarla karşılaşmak için acele edip Kudüs, Trablus ve sair

245 El-Cihad Zıdde's Salibiyyin, 153

246 El-İmarâtü'l Artukiyye fi Biladi's Şam ve'l Cezire, İmâdüddin Halil, 241

247 Zübdetü'l Haleb, 2/190; El-Cihad Zıdde's Salibiyyin, 154

Haçlı kontluklarından gelmek üzere olan kuvvetleri beklemeden harekete geçen Antakya Kontu Roger de öldürülenler arasındaydı. Yetmiş küsur ileri gelen Haçlı şövalyesi de esir alınmıştı. Üç yüz bin dinar karşılığında serbest bırakılmalarını talep ettiler. Ancak Necmeddin İlgazi onların tamamının öldürülmesini emretti.²⁴⁸ Bu hadise orada çok sayıda Haçlı öldürüldüğü için Latin tarihçiler tarafından ve onlardan nakillerde bulunan muasır tarihçiler tarafından “Kan Sahası” adıyla anılmaktadır. Bu savaşta öldürülen Müslüman sayısı ise yok denecek kadar azdı.²⁴⁹

Sahatüddem Savaşı’nda Haçlılara Karşı Elde Edilen Zaferin Boyutları

Necmeddin İlgazi’nin Haçlılara karşı kazandığı zaferin etkileri sadece askerî değildi. Bu zafer Şam ve Cizre’deki Müslüman emirlerin bir araya gelmesine ve Haçlılar karşısında tek bir cephe oluşturmalarına sebep oldu. Ayrıca bu zaferle Halep Haçlı tehlikesinden uzak kalmış, özellikle de aynı yıl içinde Esârib’e yakın kalenin alınmasıyla bu daha da pekişmişti. Yine bu zafer Antakya’yı liderinden ve ordusundan mahrum bırakmıştı. Yine bu zafer Antakya’daki Süryanileri ve Ermenileri Haçlılarla olan birlikliklerinin getirisini ve götürüsünü düşünmeye sevk etti. Öyle görünüyor ki daha sonra onlar bu sebeple Batılı Haçlıların elinden kurtulmak için harekete geçtiler.²⁵⁰ İbni’l Adîm’in nakline göre Necmeddin İlgazi savaşın bitmesinden sonra Roger’in çadırına gitmiş, mücahitler de ellerine geçirdikleri ganimetleri teslim etmek üzere ona getirmişlerdi. Ancak o, ganimetten hiçbir pay almamış, tamamını mücahitler arasında pay etmişti. Sadece Müslüman sultanlara hediye olarak göndermek üzere bazı silahlardan almıştı. Bunu da onları Haçlılara karşı cihada teşvik için yapmıştı.²⁵¹ İlgazi Şam’ın kuzeyinde ardı ardına zaferler kazanmış, bu zaferler sebebiyle de Müslümanlar huzura ve istikrara kavuşmuştu.

Müslümanlar, Antakya Kontu Roger’e yardıma gelen Kudüs Kralı Boudouin önderliğindeki Haçlı kuvvetlerini de tam bir hezimete uğrattılar.²⁵² Necmeddin İlgazi bununla yetinmedi. Müttefiki Tuğtekin ile Ertah’ta bir araya geldi ve orada Esârib ve Zeredna üzerine yürüme kararı aldılar. Oraları ele geçirdiler. Sonra İlgazi çok az sayıda askerle Dânis’e yürüdü. Kudüs Kralı Boudouin ve Zeredna Kontu Robert ile karşılaştı. Taraflar arasında hicri 513 (miladi 1119) yılının Cumadelula ayında savaş oldu. Zafer yine Necmeddin’in, hezimet yine Haçlılarındı. Haçlılar savaş ala-

nından kaçıp Hâb kalesine sığındılar.²⁵³ Daha sonra İlgazi Halep’e döndü. Adamları da dönüş yolunda iken Haçlı kuvvetleriyle birlikte giden Zeredna Kontu Robert’le karşılaştılar. İlgazi’nin adamları derhâl hücumla geçti ve Haçlılardan sağ salım kalanlar Hâb kalesine dönmek mecburiyetinde kaldılar. Bu çatışmada Roger Müslümanların eline esir düştü. Onu Halep’e, İlgazi’nin yanına götürdüler. Dımaşk’ta Tuğtekin’e karşı oynadığı rolden dolayı onu hapsederek öldürdü.²⁵⁴ Hicri 513 (miladi 1119) yılı Cumadelula ayının sonlarında İlgazi bazı mali sıkıntılar sebebiyle Halep’i terk edip Mardin’e gitti.²⁵⁵

Antakya Muhasarası ve Kudüs Kralıyla Anlaşma Yapılması

Necmeddin İlgazi Mardin’de idari işlerle meşgul olurken cihaddan da geri durmuyordu. Hicri 514 (miladi 1120) yılında Türkmenlerden oluşturduğu orduyla Fırat’ı geçip Şam topraklarına gitti. Tuğtekin’le birleşerek Antakya üzerine yürüdüler ve Antakya’yı muhasara altına aldılar. Bir şey yapamadılar. Daha sonra Kinnesrin’e girdiler ve bir gün bir gece orayı muhasara altına aldılar. Orada da bir başarı sağlayamadılar. Zahiruddin Tuğtekin, İlgazi’ye muhasarayı kaldırıp geri dönme teklifinde bulundu. İlgazi de bu teklifi kabul etti. Zira Haçlıların gücü kuvveti yerindeydi, İlgazi bunu görüyordu. Halep’e döndükten sonra Türkmenlerden oluşan askerleri dağıldı. Bunun üzerine İlgazi, Kudüs Kralı İkinci Boudouin’le bir anlaşma yapmak mecburiyetinde kaldı. Buna göre İlgazi, Maarra’yı, Küfürtâb’ı, Barra’yı ve Semmâk Dağı’nda küçük bir köyü Haçlılara bıraktı. Anlaşma müddeti yılın sonuna kadardı.²⁵⁶

Haçlıların Anlaşmayı Bozması

Haçlılar yaptıkları anlaşmaya sadık kalmadılar. Tel Bâşir Kontu Joscelin hicri 514 (miladi 1120) yılında Halep’e tabi bazı beldelere saldırdı. Bunun üzerine Halep halkı Kudüs Kralı İkinci Boudouin’e Joscelin’in yaptıklarını anlatan ve sert bir ifadeler içeren bir mektup gönderdiler. O da onlara “Joscelin benim hâkimiyetimde olan biri değil.” diye cevap verdi.²⁵⁷ Haçlılar burada durmadılar, Antakya’daki Haçlılar Şizer beldesine saldırdılar ve Müslümanlardan bir grubu esir aldılar. Şizer Emiri Ebu’l Asâkir Sultan bin Munkız’dan bazı despotça isteklerde bulundular. O da ba-

248 El-Cihad Zıdde’s Salıbiyyîn, 154

249 Eş-Şarku’l Evsat ve’l Hurûbu’s Salıbiyye, 1/473; El-İmarâtü’l Artukiyye, 242

250 El-Cihad Zıdde’s Salıbiyyîn, 155; El-İtibar, 40-41

251 Age, 155; Zübdetü’l Haleb, 2/190

252 Age, 155

253 Age, 156; Zübdetü’l Haleb, 2/190

254 Tarihu’l Hurûbi’s Salıbiyye, 2/245

255 El-Cihad Zıdde’s Salıbiyyîn, 156

256 Age, 156

257 Age, 156-157

zı mali ödemelerde bulunmak üzere onlarla anlaşma yapma mecburiyetinde kaldı.²⁵⁸ Ayrıca Haçlılar İlgazi'nin Halep'te olmamasını fırsat bilerek hicri 515 (miladi 1121) yılı Safer ayında Esârib'e saldırdılar. Oradaki evleri ve kaleleri yaktılar. Halep'e de saldırdılar. İkinci Boudouin harekete geçti ve şehri muhasara altına aldı. Muhasara neticesi Halep halkından elli kişi Haçlıların eline esir düştü. Ancak Halep halkı Müslüman kardeşlerini Haçlıların elinden kurtardılar ve Haçlıları Antakya'ya dönmek zorunda bıraktılar.²⁵⁹ Necmeddin İlgazi bazı vakitler Mardin'de kalmak mecburiyetindeydi. Mardin'de kaldığı zamanlar Halep'te yerine oğlu Süleyman'ı bırakıyordu. Öyle görünüyor ki Haçlılarla anlaşma yapmasını oğlu Süleyman'a mektupla o emretmişti. Anlaşma gereği Haçlılar Sermîn'e, Leylûn beldesine, Halep ve Esârib civarında bulunan bazı zirai topraklara sahip oldular.²⁶⁰

Süleyman bin İlgazi'nin Babasına İsyan Edişi

Süleyman bin İlgazi'nin Haçlılarla yaptığı anlaşma Müslümanların lehine değildi. Buna rağmen o, Haleplilerin sıkıntılarını gidermek yerine babasına isyan etti ve Halep'te istiklalini ilan etti. Süleyman'ın bu adımı Haçlıları cesaretlendirdi ve hicri 515 (miladi 1121) yılı Cumadelahire ayında Halep'i sıkıştırmaya ve Halep çevresindeki bazı mıntıkaları istila etmeye başladılar. Ayrıca Süleyman'dan Kudüs Kralı İkinci Boudouin lehine Esârib'den çekilmesini talep ettiler. Ancak Esârib'in Müslüman halkı Haçlılara teslim olmaya yanaşmadılar. Onların mukavemeti Boudouin'i Antakya'ya, oradan da Kudüs'e çekilmeye mecbur bıraktı.²⁶¹

İsyanın Bastırılması

Necmeddin İlgazi oğlu Süleyman'ın isyanını duyar duymaz derhâl Halep'e gitti ve isyan hareketinin arkasında olanları cezalandırdı. Arkadaşlarının cezalandırıldığını gören Süleyman öldürülmekten korktu ve Dımaşk'a kaçtı. Dımaşk Emîri Tuğtekin'den sığınma talebinde bulundu. İlgazi Halep'teki isyanı bastırdıktan sonra kardeşinin oğlu Bedruddevle Süleyman bin Abdülcebbar bin Artuk'u yerine vekil bıraktı. Haçlılarla da bir yıllığına yeni bir anlaşma yaptı. İlgazi'nin hedefi zaman kazanmak ve bu müddet içersinde Diyarbakır'a gidip Haçlılara karşı adam toplamaktı. Ayrıca Haçlıların Halep'e karşı muhtemel bir saldırısını önlemektir. Zira kardeşinin oğlu böyle bir saldırıya karşı mukavemet gösteremeyebilirdi.²⁶² Necmeddin İl-

²⁵⁸ Age, 157

²⁵⁹ Age, 157; Zübdetü'l Haleb, 2/199

²⁶⁰ Age, 157; Age, 2/199-205

²⁶¹ Age, 2/199-205

²⁶² El-İmarâtü'l Artukiyye, 60

gazi Mardin'de Türkmenlerden çok sayıda asker toplamayı başardı ve Kudüs Kralı Boudouin ile Trablus Kontu Yonz arasındaki anlaşmazlığı fırsat addederek hicri 516 (miladi 1122) yılında askerleriyle birlikte Şam topraklarına gitti. Belek bin Behram ve Zahiruddin Tuğtekin de bu sefer de onunla birlikte olmasına rağmen net bir zafer elde edilemedi. Bunun tek faydası Haçlıların Halep'e uzanamaması oldu.²⁶³

İlgazi'nin Vefatı ve Bunun Müslümanlar Üzerindeki Etkisi

Hicri 516 (miladi 1122) yılının Ramazan ayında Necmeddin İlgazi sıhhatinin bozulduğunu hissetti. Vefat yeri Meyyafarikayn'e gitti. Onun vefatı Şam Müslümanları için de Cizre Müslümanları için de büyük kayıp olmuştur. Ama bu musibet en çok Haleplilere ağır gelmişti. Zira Necmeddin İlgazi Haçlı liderlerinin Halep'e yönelik istila heveslerini yok etmişti. Onun vefatının etkileri bu kadarla sınırlı kalmadı. Emîrliği parçalandı ve oğulları arasında taksim edildi. Hüsamettin Timurtaş Mardin'e, Süleyman Meyyafarikayn'e emîr oldu. Halep, İlgazi'nin yeğeni Süleyman bin Abdülcebbar bin Artuk'a kaldı. Diğer yeğeni Belek bin Behram bin Artuk da Hartibrit kalesini muhafaza etti, daha sonra buraya Harran'ı ilave etti.²⁶⁴ Halep, İlgazi'nin Cizre'nin kuzeyinden toplayıp Halep'e getirttiği Türkmen askerlere çok ihtiyaç duyuyordu. İlgazi zamanında Müslümanlar için merkez olan bu yer ondan sonra Haçlı saldırılarının hedefi hâline geldi. Süleyman bin Abdülcebbar bin Artuk, İlgazi'nin vefatını fırsat addeden Haçlıların saldırılarını karşılamakta zayıf kalıyordu. Bu sebeple Haçlılar Kudüs Kralı İkinci Boudouin'in komutasında Fırat Nehri kıyısındaki Bezâga ve Bâlis'e saldırdılar. Haçlı kralı bu kadarla kalmadı, Bîra kalesini istila etti. Bu şekilde Halep Haçlılar tarafından dört bir yandan kuşatılmış oldu. Bu durum Süleyman bin Abdülcebbar'ı hicri 517 (miladi 1123) yılında Haçlılarla anlaşma yapmaya sevk etti. Bu anlaşma gereği Süleyman Esârib kalesinden çekildi.²⁶⁵

6- Belek bin Behram bin Artuk

İlgazi'den sonra cihad sancağını İlgazi'nin yeğeni, Hartibrit kalesi emîri Belek bin Behram teslim aldı. Belek Haçlıların amansız düşmanıydı. Hedefi onlarla mücadele edip işlerini bitirmektir. Sadece Cizre mıntıkasında değil, Şam topraklarında da onlarla mücadele hâlindeydi. Amcası Necmeddin İlgazi'nin hastalığı zamanında bile hicri 516 (miladi 1122) yılı Recep ayında Urfa'yı muhasara altına almıştı. Muhasara uzun sürmesine rağmen herhangi bir netice alamamış, çekilmek mecburiyetinde kalmıştı. Müslümanların amansız düşmanı Joscelin ve Kudüs Kralı Boudo-

²⁶³ Zübdetü'l Haleb, 2/205; El-Cihad Zıdde's Salibiyyin, 158

²⁶⁴ Eş-Şarku'l Evsat ve'l Hurûbu's Salibiyye, 1/480-481

²⁶⁵ El-Kâmil fi't Tarih, 8/632

uin, Bîre’de buluşup Belek’in dağınık şekilde geri çekilen askerlerine saldırmayı planladılar. Ancak Belek, Joscelin ve beraberindekilere karşı çamurlu bir arazide tuzak kurmayı başardı. Onlar çamur sebebiyle hızlı hareket edemiyorlardı. Belek’in yanında yaklaşık dört yüz kişi vardı. Haçlıları ok yağmuruna tuttular. Hızlı hareket edemediklerinden Haçlıların çoğu öldürüldü. Hicri 516 (miladi 1122) yılında Joscelin ve teyzesinin oğlu, Bîre Kontu Caliran esir alındı. Belek bin Behram’ın kazandığı bu zafer sebebiyle Şam topraklarındaki Haçlıların maneviyatı kırıldı, Müslümanların da maneviyatı yükseldi ve hemen her yerde Haçlılara karşı saldırı planlarına başladılar.²⁶⁶ Belek bin Behram, Joscelin ve beraberindeki esirlere mukabil Haçlılardan Urfa’yı terk etmelerini istedi. Ancak onlar bu teklifi kabul etmediler ve “Bizler ülkemize karşı kervandaki develere benzeriz. Kervanın yükünü taşıyan develerden biri kesilirse onun yükü diğer develere yüklenir. Bugün iş başında olanlar yarın gidecek yerlerine başkaları gelecek.” dediler.²⁶⁷ Bunun üzerine Belek esirlerini Hartibrit kalesine nakletti ve onları orada muhafaza edecek sayıda asker bırakarak hicri 517 (miladi 1123) yılında Urfa Kontluğu’na bağlı olan Kerker kalesinin üzerine yürüdü. Antakya’dan sonra Urfa’nın da vesayeti kendisine geçen Kudüs Kralı Boudouin, esir düşen Joscelin’i ve beraberindekileri kurtarmak, Kerker’in Müslümanların eline geçmesine mâni olmak ve Haçlıların bölgede hâlâ güçlü olduklarını Müslümanlara ispatlamak mecburiyetinde olduğunu biliyordu. Bu sebeple ordusuyla birlikte Fırat’ın bir kolu olan Sanca Irmağı’nın doğu yakasına kadar geldi. Onların harekâtını öğrenen Belek, Kerker’in muhasarasını kaldırmış ve Kudüs Kralı Boudouin’e karşı savaşmak üzere ırmağın karşı tarafında ordugâhını kurmuştu. Hicret’in 517. yılında Safer ayının 19’unda taraflar arasında şiddetli bir savaş oldu. Müslüman askerlerin azlığına rağmen Haçlılar hezimete uğradılar. Savaş sadece Haçlıların hezimetıyla sonuçlanmamış, bunun yanında Kudüs kralı da esir düşmüş, Kerker kalesi de ele geçirilmişti. Belek yeni esirlerini de önceki esirlerin yanına, Hartibrit kalesine nakletti.²⁶⁸ Haçlıların hâkimiyetindeki Urfa, Antakya ve Kudüs şehirleri bu şekilde kendilerini muhafaza edecek liderlerden mahrum kalmış oluyordu. Cizre ve Şam topraklarında yaşayan Haçlıların durumu son derece sıkıntılıydı. Ancak Müslümanlar bu fırsatı iyi değerlendiremediler ve Haçlıların bölgedeki mevcudiyetine bir son veremediler.²⁶⁹

Haçlıların Halep’i Muhasara Altına Alması

Belek bin Behram bin Artuk esirleri Hartibrit kalesinde topladıktan sonra hicri 517 (miladi 1123) yılının Rebiülevvel ayında ele geçirmek üzere Harran’a yönel-

di. Harran’ı ele geçirdikten sonra Süleyman bin Abdülcebbar’ın hâkimiyetindeki Halep’i ele geçirmeyi düşünüyordu. Çünkü orası stratejik öneme sahip bir yerdi. Orası olmadan Haçlılara karşı bölgede kesin bir zafer elde edilmesi mümkün değildi. Orasını elde ederse Haçlılara karşı merkez üssü yapacak ve daha geniş imkânlarla oradan onlara karşı savaşacaktı.²⁷⁰ Bu sebeple Halep’i muhasara altına aldı. Hicri 517 yılının Cumadelula ayının başlarında oradakiler salı günü sabahı şehri ona teslim etmek mecburiyetinde kaldılar.²⁷¹ Ne var ki Belek bin Behram Haçlılara karşı mücadelesini başlatmadan önce bir haber aldı. Hartibrit kalesinde esir bulunan Joscelin’in Belek’in iyilik edip ihsanda bulunduğu ve Hartibrit’te kalmalarına müsaade ettiği Ermenilerin yardımıyla kaleden kaçtığı haberi geldi. Belek derhâl harekete geçti ve süratle Hartibrit kalesine gitti. Kısa zamanda duruma hâkim oldu, oradaki-leri Ermenileri cezalandırdı ve geri kalan esirleri Harran’a nakletti.²⁷²

Hartibrit’ten kaçan Urfa Kontu Joscelin ise kısa zamanda Kudüs ve Antakya Haçlılarından oluşan bir ordu kurdu ve Halep’i muhasara altına aldı. Haçlılar sadece muhasara ile yetinmediler, etraftaki yerleşim birimlerindeki kabirleri bile söktüler. O yılın Ramazan ayına kadar bu muhasara sürdü. Daha sonra Joscelin Tel Bâşir’e geri döndü. Joscelin’in gidişinden sonra Halep halkı rahat bir nefes alamadı. Çünkü onun gidişinden sonra Antakya Haçlıları geldiler. Halep halkının diğer Müslüman şehirlerle irtibatı kesilmişti. İhtiyaç maddelerinin bir kısmı o şehirlerden geliyordu.²⁷³

Belek bin Behram, Halep halkını içine düştükleri bu kötü durumdan kurtarma ve Haçlılara önemli bir darbe vurma maksadıyla Musul Emîri Aksungur el-Borsukî’den ve Şam Emîri Zahiriddin Tuğtekin’den yardım isteme yoluna gitti. Ancak bundan sonra Halep’e dönebilir, oradaki işleri yoluna sokabilirdi. Musul Emîri Aksungur el-Borsukî ve Şam Emîri Tuğtekin kuvvetleriyle birlikte geldiler. Hep birlikte Fırat’ı geçip İzaz’a geldiler. Haçlılar daha önce gelmiş ve mevzilenmişlerdi, Müslümanları oradan atmayı başardılar. Müslüman emîrlerden her biri kendi şehrine geri döndü. Belek de hicri 518 (miladi 1124) yılında Halep’e gitti. Orada kendisine karşı gelenleri bertaraf etti, anarşiye çapulculuğa yeltenenleri cezalandırdı. Selçuklularla bağlarını güçlendirmek için de Rıdvan bin Tetüş’ün kızlarından biriyle evlendi. Halep’i Şam topraklarındaki merkez üssü yaptı. Haçlılara oradan saldıracaktı. Harran’daki esirleri de Halep kalesine nakletti. Öyle görünüyor ki Belek, kendi yokluğu esnasında oradakilerin o esirleri salıvermeyeceğinden emindi. Bunun delili de; İzaz’da Haçlılara karşı savaşmak üzere askerî birlikler oluşturduğunda kendisine kar-

266 Nureddin Mahmud ve’s Salıbiyyûn, Hasan Habeşi, 20

267 El-Cihad Zıdde’s Salıbiyyîn fi’ş Şarki’l İslamî, 160

268 Nureddin Mahmud ve’s Salıbiyyîn, 20

269 El-Cihad Zıdde’s Salıbiyyîn, 160

270 El-İmaratü’l Artukiyye, 268

271 El-Kâmil fi’t Tarih, 8/632-633

272 El-Cihad Zıdde’s Salıbiyyîn, 161

273 Age, 161

şı olan Halep halkının esirleri salıverme ihtimaline karşı herhangi bir tedbir almasıdır.²⁷⁴

Belek bin Behram'ın Öldürülüşü

Belek bin Behram'ı ecel durdurdu. Frence'yi kuşatmıştı, Menbec kalesi yakınlarında kimin attığı belli olmayan bir ok ona isabet etti ve ölümüne sebep oldu. Onun ölümü askeri telaşa sevk etti ve dağıldılar. Onun ölümüyle Müslümanlar büyük bir komutanı kaybettiler. Yaptığı işler onun büyük bir komutan ve büyük bir lider olduğunu ispat ediyordu. O, Cizre'de ve Şam'da Müslümanları Haçlılara karşı çarpışmada tek çatı altında toplayan adamdı. Onun hicri 518 (miladi 1124) yılındaki ölümüyle Artukluların Haçlılara karşı cihadda İslami cihad önderliği sona ermiş oluyordu. Belek bin Behram'ın ölümünden sonra Hüsamettin Timurtaş bin İlgazi Halep'i ele geçirdi. Ne var ki onun zamanında Halep bir türlü istikrar bulamadı. Oradaki durum günden güne kötüye gitti. Hüsamettin Timurtaş zevk ve eğlenceye dalmıştı, devlet işleriyle ciddi manada ilgilenmiyordu. Onun devlet işlerine ve cihada karşı gevşekliği Şizer Emîri Ebu'l Asakir'in Kudüs Kralı Boudouin'in serbest bırakılması hususundaki aracılığını kabul etmeye kadar varmıştı.²⁷⁵ Bu durum Haçlıların Müslümanlara karşı cesaretini iyice kırarak, ayrıca ileriki merhalede İslami cihada önderlik edecek olan Musul Emîri Aksungur el-Borsukî ile Şam Emîri Zahuriddin'i de harekete geçirmişti.²⁷⁶

7- Musul Emîri Aksungur el-Borsukî'nin Halep'i Kurtarma Teşebbüsü

a- Halep Haçlılara Karşı Duruyor

Halep Haçlıların bölgeye gelişinden bu yana çok sayıda baskıya ve hücumu maruz kalmıştı. Şüphesiz ki hicri 518 yılındaki kuşatma onların en tehlikeli olanıydı. Haçlılar bu şehrin stratejik önemini iyice kavramışlardı. Beşerî, askerî, siyasi ve iktisadi cihetten önemi büyüktü. Ayrıca şehirlerin birleştiği bir noktada bulunuyordu. Doğusunda Urfa Haçlı Kontluğu, batısında da Antakya Haçlı Kontluğu vardı. Ayrıca Cizre, Fırat, Anadolu ve Şam'ın kuzey bölgelerine yayılmış bulunan İslami Türkmen kuvvetleriyle de irtibat hâlindeydi. Haçlılara karşı İslami hareketin devamlılığı ve İslami hedeflerin gerçekleştirilmesi için merkez üssü konumundaydı. Buna mukabil Halep'in düşmesi Haçlı şehirlerini birbirine bağlayacak, Urfa ile An-

takya arasındaki irtibatı güvene alacak ve iki kontluk arasında siyasi ve askerî bir birliğin tesisine yol açacaktı. Bu da Haçlılara büyük güç katacaktı.²⁷⁷

Halepliler durumun bu şekilde gitmesi hâlinde şehrin elde tutulmasının mümkün olmadığını ve Halep'in güçlü kuvvetli bir emîre teslim edilmesi gerektiğini biliyorlardı. Bu sebeple Diyarbakır Emîri İlgazi Artukî'ye şehiri teslim almak üzere gelmesi için haber gönderdiler. İlgazi de hicri 511 yılında geldi ve şehrin yönetimini ele aldı. Hâkimiyetini şehre tabi olan mıntikalarda da kurdu. Ne var ki Diyarbakır'daki meşguliyetleri sebebiyle Diyarbakır'a gidiyor, bu sebeple çoğu zaman Halep'ten uzak kalıyordu. Bu da Haçlıların Halep'e ve Halep'e mücavir alanlara saldırmasına imkân veriyordu.

Hicret'in 516. yılı Ramazan ayında İlgazi vefat etti, onun sahip olduğu emîrlik oğulları arasında paylaşıldı ve savaşçı güçler Diyarbakır'da kaldı. Savaşçı güçlerin Halep'ten uzak kalması Haçlılar için büyük fırsattı. Derhâl harekete geçtiler. Ancak onun kardeşinin oğlu Belek bin Behram'ın ortaya çıkışı ve Haçlılara karşı cihad hareketinin komutasını üstlenmesi Haçlıların hevesini kursaklarında bıraktı. Böylece Halep büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu. Belek'in iki sene sonra öldürülüşü ve yerine başarısız biri olan, amcasının oğlu Hüsamettin Timurtaş'ın geçmesi Haçlıların yeniden heveslenmelerine neden oldu. Tarihçi İbni Nedim, Hüsameddin Timurtaş'ın hâkimiyete geçişinden sonra Halep'teki durumun her geçen gün nasıl geriye gittiğini bakın nasıl anlatıyor: “Timurtaş Halep'e hâkim olunca zevk ve eğlenceye daldı. Devlet işleriyle ciddi bir şekilde ilgilenmiyordu. Bu sebeple durum kötüye gitti ve Müslümanların işi zayıfladı.”²⁷⁸

Timurtaş hâkimiyete geçtikten sonra Belek'in esir aldığı Kudüs Kralı Boudouin'i serbest bırakmakla işe başladı. Bunu da önemsiz bir para karşılığında yaptı. Onu hapisten çıkardıktan sonra meclisinde oturttu. Birlikte yeyip içtiler. Üzerindeki sultan elbisesini çıkardı ona giydirdi. Esir düştüğü gün üzerinde bulunduğu atını da ona iade etti.²⁷⁹ Daha sonra da Diyarbakır'a çekti gitti. Bölge siyasetinden kendini tecrit ediyor, Haçlılara karşı savaşmayı düşünmüyordu. Onun bu siyaseti Haçlılara önceki senelerde gerçekleştiremediklerini gerçekleştirme fırsatı veriyordu. Haçlılar derhâl harekete geçtiler. Hicri 518 yılında Halep, o uzun Haçlı Seferleri tarihinde en tehlikeli muhasarasına şahit oldu.²⁸⁰

b- Hille Emîri Debis bin Sadaka el-Mezidî'nin Hıyaneti

Halep'i düşürme faaliyetleri Arap emîrlerinden biri olan Debis bin Sadaka el-Mezidî'nin hıyanetiyle başladı. Debis, Bağdat'ın güneyinde bulunan Hille şehrinin

²⁷⁴ Age, 164; Zübdetü'l Haleb, 2/216-217

²⁷⁵ Age, 162-163

²⁷⁶ Age, 163

²⁷⁷ Dirasât Tarihiyye, 12-13

²⁷⁸ Zübdetü'l Haleb, 2/220

²⁷⁹ El-İ'tibar, 103

²⁸⁰ Dirasât Tarihiyye, 14

emîri idi. Her daim hıyanet içinde olduğundan Abbasi hilafetinden ve Selçuklu saltanatından kaçıyordu. Haçlılara, Halep'te yardımcılar olduğunu ve eğer onlar kendisini hücum eden askerin başında görürlerse şehri kendisine teslim edeceklerini söyledi. Ayrıca o kişilerin Şii olduklarını, bu sebeple kendisine meylettiklerini de söyledi. Ayrıca Boudouin'e ve Juscolin'e kendisine yardım ettikleri için çok şey vereceğini vaat etti. Onlara, "Ben Halep'te sizin adamınız olacağım, size itaat edeceğim." dedi. En sonunda Haçlılarla şu hususta ittifak etti: Halep kendisinin olacaktı, Halep'teki mallar da Haçlıların olacaktı. Bir de Halep'e yakın yerler de Haçlılara kalacaktı.²⁸¹

Boudouin kuvvetlerinin başında geldi ve Halep'e yakın olan Kuvayk Irmağı kenarına indi. Etraftaki bütün zirai alanları harap etti. Oradan Halep'e yürüdü ve Şaban ayının sonlarına doğru orada karargâhını kurdu. Urfa Kontu Juscolin de -babaları gibi Şii olan²⁸² Debis bin Sadaka ile birlikte Halep önlerine diğer taraftan geldi. Ekinleri tahrip ettiler. Yüz bin dinar civarında bir hasar verdiler. Daha sonra Boudouin ile birleştiler. Halep'in düşmesi hâlinde ganimetten pay almayı uman ve bu sebeple Haçlılarla birlikte hareket eden başka hainler de vardı: Sultan Şah bin Rıdvan es-Selçukî, İsa bin Salim bin Malik el-Ukaylî, Yağî Siyan bin Abdülcebbar el-Artukî...

Halep her bir cihetten kuşatma altına alındı.²⁸³ Şehir düşmeden oradan ayrılmamaya söz verdiler. Muhasara uzun sürse de sonuna kadar bu işe devam edeceklerini söylediler. Sıcaktan ve soğuktan korunmak için evler yaptılar.²⁸⁴ Ayrıca üç yüz çadır kurmuşlardı. O gün Halep'teki süvari sayısı beş yüzü geçmiyordu.²⁸⁵

c- Haçlıların Halep Halkını Korkutmaya Yönelik Faaliyetleri

Haçlılar önce Halep ekonomisini ayakta tutan ekinlere zarar verdiler. Ağacları kestiler, bostanları ve tarlaları tahrip ettiler. Daha sonra Müslüman mezarlarına yöneldiler. Kabirleri açıp kefenleri soydular. Tabutları sofra olarak kullanmaya başladılar. Bedenleri henüz çürümemiş olan cesetleri mezarlardan çıkarıp ayaklarına ip bağlayarak Haleplilerin gözü önünde sürüklemeye başladılar. Bir yandan da, "Bu, sizin peygamberiniz Muhammed!" diye bağırlıyorlardı. Halep'i muhasara edenlerden bir kısmı da eline Mushaf'ı alıp, "Ey Müslümanlar, kitabınıza bakın!" diye sesleniyorlardı. Sonra da onu elleriyle parçalıyorlardı. Hatta Kur'an-ı Kerim'i atın kuyruğunun altına bağlayanlar vardı. At pislediğinde elleriyle alkış tutuyorlar ve şen şakrak bir vaziyette kahkaha atıyorlardı.²⁸⁶

281 El-İ'tibar, 103; Zübdetü'l Haleb, 2/222-223

282 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 19/613

283 Zübdetü'l Haleb, 2/225-226

284 El-Kâmil fi't Tarih, 8/642

285 Zübdetü'l Haleb, 2/224-225; Dirasât Tarihiye, 15

286 Dirasât Tarihiye, 15

d- Halep Halkının Direnci

Haçlılar bununla yetinmediler, ellerine geçirdikleri Müslümanlara müslle yapmaya başladılar. Halepliler de onlara aynıyla mukabelede bulunmak mecburiyetinde kaldılar. Halep'teki İslami mukavemetin öncüsü Kadı Ebu'l Fadl bin Haşşab idi. Müdafaa teknikleri hususunda iyi bir eğitim görmüştü. Halep'teki nüfuzu da yüksekti. Haçlı birliklerine karşı ani baskınlar düzenlenmesi emrini veriyor ve Halep savışçıları da Haçlılar üzerine gizli baskınlar düzenlemek suretiyle bu emri yerine getiriyorlardı. Bazılarını öldürüyorlar, bazılarını esir alıyorlar ve geldikleri yerden geri dönüyorlardı. Çatışmalar bu minval üzere devam ederken bir yandan da anlaşma yapılmaya çalışılıyor, taraflar arasında elçiler gidip geliyordu, ancak bundan hiçbir netice alınamadı.

e- Halep Halkı Diyarbakır Emîrinden Yardım İstiyor

Halep'teki Müslümanların durumu kötüye gidiyordu. Baskı ve açlık onları bunaltmaya başlamıştı. Halep Emîri Bedreddin Artukî ve şehir ileri gelenleri Diyarbakır Emîri Hüsamettin Timurtaş'tan yardım istemek üzere bir heyetin gönderilmesine karar verdiler. Üç kişilik bir heyet gece vakti gizlice yola çıktı ve Diyarbakır'ın merkezi Mardin'e gitti. Oraya vardıklarında Hüsamettin Timurtaş o yıl ölen kardeşinin hâkim olduğu toprakları ele geçirmeye çalışıyordu. Bu iş, Halep'in ihmeline ve Halep'ten gelen heyetin taleplerine müspet cevap verilmemesine sebep oluyordu. Heyet, Mardin'de uzun bir zaman bekledi. Hüsamettin'i Halep'i muhasaradan kurtarmak üzere harekete geçmeye teşvik ettiler. O onlara söz veriyor, umutlandırıyor, ancak uzun zaman geçtiği hâlde bir şey yapmıyordu. Onlar ona bu iş için çatışmasına gerek olmadığını, sadece gelmesiyle bile bu işlerin düzeleceğini, Halep halkının Haçlılara mukavemet göstereceğini söylediler.²⁸⁷ Ancak onların bütün gayretleri boşa çıktı. Hüsamettin Timurtaş, Halep'e gittiği takdirde merkezin zayıflayacağını düşünüyordu, heyetin bir başka emîrden yardım istemesi durumunda da Halep'in elinden çıkacağından korkuyordu. Bu sebeple heyeti orada tutmaya çalışıyordu. Heyet taleplerine müspet bir cevap alamayınca Musul'un Selçuklu valisi Aksungur el-Borsukî'den yardım istemeye gitti.²⁸⁸

f- Aksungur el-Borsukî'nin Halep Heyetine Müspet Cevabı

El-Borsukî o günlerde çok hastaydı. Yanına doktorlardan başkası giremiyordu. Onun bu durumunu Debis'e haber verdiler. O da bunu askerlerine müjdeledi. Askerleri sevinçten tekbir ve tehliller getirmeye başladılar. Haleplilere, "Yardımlarını umduğunuz kişi ölmüş." diye seslendiler. Bu haber Haleplilere çok ağır gelmişti.²⁸⁹

287 Dirasât Tarihiye, 16

288 Zübdetü'l Haleb, 2/227; Dirasât Tarihiye, 17

289 Dirasât Tarihiye, 17

Halep heyeti Borsukî'nin huzuruna varmak için izin istedi. İzin verilince içeri girdiler ve Halep'in içinde bulunduğu kötü durumu bildirdiler, sonra da yardım istediler. Aksungur el-Borsukî onlara, "Ne kadar hasta olduğumu görüyorsunuz. Ancak nezrim olsun ki eğer şu hastalığımдан kurtulursam bu iş için bütün gücümü sarf edeceğim. Düşmanlarınızla savaşıp ve sizin beldenizi müdafaa edeceğim." dedi. Bu sözün üzerinden daha üç gün geçmemişti ki ateşi düştü ve iyileşme emareleri göstermeye başladı. Derhâl Musul dışına çadırını kurdu ve askerlerine Haçlılarla savaşmak ve Halep'i kurtarmak üzere hazırlanmalarını emretti. Birkaç gün içinde askerleriyle birlikte Rahba'ya doğru hareket etti. Oradan Şam Emîri Tuğtekin'e ve Humus Emîri Hayırhan'a bu işte kendisine yardımcı olmaları için haber gönderdi. Bu iki emîr de onun davetine iştirak ettiler ve askerlerini bu sefere katılmak üzere gönderdiler. Aksungur o esnada Halep yakınlarında bulunan Bâlis'e doğru gidiyordu. Oraya varınca Halep kalesinin kendi adamlarına teslim edilmesini talep etmek üzere adamlarını gönderdi. Haçlılar karşısında herhangi bir hezimet yaşanması durumunda kaledeki muhafızlar onları koruyacaktı. Halepliler onun bu talebini olumlu karşıladılar ve askerler kalelere yerleştirildi. Herhangi bir geri çekiliş yaşanması durumunda geri koruma sağlanmış oldu. Askerler yerlerini aldıktan sonra Aksungur, Halep'i sıkboğaz eden Haçlılara karşı harekete geçti.²⁹⁰

Aksungur el-Borsukî'nin öncü kuvvetleri hicri 518. yılın Zilhicce ayının 22'sinde Halep önlerinde görüldü. Borsukî'nin düzenli kuvvetleri yaklaşıncı Haçlılar kendileri için daha güvenli bir bölgeye çekildiler. Bundan sonra müdafaa savaşı vereceklerdi. Antakya yolu üzerindeki Cevsen Dağı'nın eteklerinde ordugâhlarını kurdular. Bu esnada Halepliler kalelerinden çıktılar ve bir kısmı Haçlıların çadırlarını yağmalarken bir kısmı da Aksungur el-Borsukî'yi karşılamaya yöneldiler. Aksungur acele etmedi. Haçlıların şimdiki konumunu ve kendi konumunu etüt etti. Askerini yeniden düzene soktu. Halep'in düşmesine sebebiyet verecek bir hezimetin yaşanmasını istemiyordu. Keşif gücünü askerin konuşlanacağı yerin tespiti için gönderdi ve şu planını açıkladı:

"Üzerimize saldırımlarından ve Müslümanlara zarar vermelerinden emin değiliz. Ancak Allah onların belasını verecek. Şimdilik şehre girelim, onu güçlendirelim. İnşallah daha sonra o Haçlılar için toplanıp üzerlerine hücum edeceğiz."

Bu planını açıkladıktan sonra Aksungur el-Borsukî Halep'e girdi ve sorunlarını çözmeye çalıştı. Bu arada şehrin iktisadi ve içtimai seviyesi yükseldi. Adalet bütün şehre yayıldı, haksız vergiler kaldırıldı. Bu arada sıkıntı ve pahalılığın giderilmesi için şehre dışarıdan erzak getirildi. Bu arada Halep'in kendi ziraî faaliyetleri de normal hâle döndü. Tarlalarına gidemeyen çiftçiler tarlalarına döndüler. Emniyet ve istikrarın sağlanmasından sonra ticarî faaliyetler de normale döndü.²⁹¹

290 Nehru'z Zeheb, Gazî, 3/86; Dirasât Tarihiye, 18

291 Dirasât Tarihiye, 19

Aksungur işte bu şekilde Haçlı muhasarasını kaldırdı. Haçlı Seferlerinin başlamasından bu yana ilk defa tehlikeye düşen bu önemli yer, Haçlıların elinden bu şekilde bir birlikle kurtarıldı. O da savaşmadan. Birlik kurmak, şimdi Aksungur'a, daha sonra İmadüddin ez-Zengî'ye Haçlılara karşı zafer kazanmada büyük fırsatlar sundu.²⁹² Muasır İngiliz tarihçi Stefan Rennesman şöyle diyor:

"Borsukî'nin temellerini attığı bu yolda yürüyen Müslümanlar zamanla Şam topraklarında Zengîlerin, Eyyûbîlerin ve Memlukların önderliğinde birleşik devletler kurdular. Beytûlmakdis'te Haçlı krallığı kuran Haçlılar daha önce birbirinden kopuk ve zayıf kuvvetlerle çarpışıyorlardı. Halep'in Musul ile birleşmesi Şam topraklarındaki Haçlı varlığını ortadan kaldıran İslami cephenin bütünleşmesinin bir başlangıcıdır."²⁹³

Dikkatimizi çeken şey şu ki; Sünni İslam'ın korunması için Müslümanların harekete geçmesi ve bu hususta önderlik edenin Türk, Arap ya da başka bir milliyetten olup olmadığına bakmamasıdır. Burada mühim olan; Ehl-i Sünnet sancağı altında İslam'ı ve Müslümanları müdafaa edebilecek biri olup olmadığıdır.

g- Aksungur el-Borsukî'nin Öldürülüşü

Hicret'in 520. yılı Zilkade ayının 8'inde Kasîmüddele Aksungur el-Borsukî Musul'da öldürüldü. Cuma günü camide Cuma namazı kılarken Bâtınilerden tarafından bıçaklandı. O gece rüyasında bazı köpeklerin hücumuna uğradığını ve bir kısmını öldürdüğünü, ancak bir kısmının kendisine galip geldiklerini görmüştü. Bu rüyasını arkadaşlarına anlattığında Birkaç evden dışarı çıkmaması tavsiyesinde bulundular. Bunun üzerine o, "Hiçbir şey için Cuma namazını terk etmem." dedi ve arkadaşlarını susturdu. Eline Kur'an'ı aldığı da karşısına çıkan ilk ayet "Allah'ın emri şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir."²⁹⁴ ayetiydi. Atına bindi ve namaza gitti. İlk safta namaz kılıyordu. Rüya gördüğü köpeklerin sayısınca on küsur adam üzerine çullandı. Bıçaklamaya başladılar. Üçünü orada kendi eliyle hakladı, sonra da ruhunu teslim etti. Allah ondan razı olsun. Türk asıllı hayırlı biriydi. İlim ehlini ve salih kişileri severdi. Adalet üzere hükmederdi. Namazları vaktinde kılar, gece namazına da kalkardı.²⁹⁵

h- Cihad Hareketinin Önündeki En Büyük Engel Bâtıniler

Bâtınilerin o asırdaki en büyük düşmanları İslami cihad liderleriydi. Sanki onların zehirli hançerleri Haçlılara çalışıyor, onların bölgedeki hâkimiyetini güçlendiriyordu. Tarihî vakalar bunun şahididirler. Daha önce İslami hareket önderlerinden

292 Age, 20

293 El-Şarku'l Evsat ve'l Hurubu's Salibiyye, 1/345-485-486

294 Ahzab, 38

295 El-Kâmil fi't Tarih, 8/651

Şerefüddin Mevdûd bu yolda şehadet şerbetini içmişti. Şimdi de Aksungur el-Borsukî içiyordu. O zamanlar İslami hareketin önündeki en büyük engel İsmaililerdi. Ümmetin o zaman ki bütün düşmanları gözden geçirilirse bu görülecektir.²⁹⁶

Aksungur el-Borsukî şehadet şerbetini içse de Allah yolundaki cihad durmadı. Allah yolunda savaşmak üzere ne liderler sıraya girdi ve ne listeler oluşturuldu. Hicret'in 521. yılı (miladi 1127) Rebiülevvel ayında Sultan Mahmud, Musul emîrliğini İmadüddin Zengî'ye verdi. İmadüddin Zengî'nin tarih sahnesine çıkışıyla Haçlı mücadelesinde yeni bir dönem başladı ve Müslümanlarla Haçlılar arasındaki kuvvet dengesi değişti.²⁹⁷ İmadüddin Haçlılara karşı müttefik İslami bir güç oluşturmaya başladı. Kendisine yakın olan kaleleri teker teker ele geçirdi. Cezîretü İbni Ömer'i, Nusaybin'i, Sincar'ı, Habur beldelerini ve Harran'ı aldı. Daha sonra Şam'ın kuzeyindeki en büyük İslami merkezi, Halep'i hâkimiyeti altına almayı tasarlıyordu. Oradaki durumun kötüye gidişi ve Haçlıların Halep'i tehdit edişi ona bu fırsatı verdi. Urfa Kontu İkinci Joscelin ve Antakya Kontu İkinci Bohemund Halep'i sıkıştırtıyordu. İmadüddin derhâl harekete geçti ve Halep halkı onu sevinçle karşıladı. Hicri 522 yılı (miladi Ağustos 1128) Cumadelahire ayının 13'ünde Pazartesi günü şehre girdi. Oraya hâkim oldu ve işlerini düzene soktu. İbni'l Esîr bu fethin ehemmiyetini şöyle ifade ediyor:

“Eğer Allah Teâlâ, Şehid'in bu hâkimiyetini Müslümanlara ihsan etmeseydi Frenkler Şam'ın tamamına hâkim olurlardı.”²⁹⁸

İmadüddin Zengî'nin En Büyük Başarılarından Biri: Urfa'nın Fethi

İmadüddin Zengî planladığı şeyleri büyük oranda başarmış biri. Başardığı hususlar sebebiyle İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Parlak bir siyasetçi, başarılı bir asker ve şuurlu bir Müslüman'dır. İslam âlemini kuşatan Haçlı tehlikesini sezmiş ve tarihî şartları Müslümanlar lehine çevirmeyi başarmıştır. Önce Müslümanları parçalara bölen sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmış, birbirinden kopuk şehirleri ve emîrlikleri bir araya getirmeye uğraşmış, bölgedeki Müslümanları tek bir devlet çatısı altında toplamaya çalışmış ve bunu başarmıştır. İki büyük hedefi vardı. Onları da olabildiğince başardı. Birincisi, İslami cepheyi tek bir çatı altında toplamak; ikincisi, Haçlılara büyük darbe vurmak. Bu hususu “*Zengî Devleti*” adlı kitabımda İmadüddin Zengî'den bahsederken uzun uzadıya anlattım.

296 El-Hurubu's Salibiyye, 161

297 Devru'l Fukaha ve'l Ulema fi's Şarki'l Edna, 48

298 El-Kâmil fi't Tarih, 8/664

Urfa'nın fethi, İmadüddin Zengî'nin en büyük başarılarından biri olarak görülür. Urfa Haçlı Kontluğu, Doğu'da kurulan ilk Haçlı emîrliğidir. Hicri 491 (miladi 1097) yılında Birinci Boudouin önderliğinde kurulmuştur. Hicri 494 (miladi 1097) yılında Kudüs Kralı Godefroi'nin ölümünden sonra yönetimi Kudüs Krallığı'na geçmiştir.²⁹⁹ Urfa Kontluğu bulunduğu mevki itibariyle diğer Haçlı emîrliklerinden farklıydı. Orta Fırat havzasında oluşu sebebiyle diğer Haçlı emîrliklerin karşılaşmadığı zorluklarla karşılaşılıyordu. Abbasi hilafet merkezine yakın oluşu ve Selçuklu sultanı Sultan Melikşah'ın hicri 485 (miladi 1092) yılında ölümünden sonra Selçukluların dağılışı sürecine girmesi sebebiyle etrafa dağılan Türkmenlerle karşı karşıya kalınması zorunluluğu bu zorlukları getiriyordu.³⁰⁰ Urfa'nın önemi, sadece stratejik mevkiinden kaynaklanmıyordu. Şam topraklarındaki ilk Haçlı müdafaa hattı orası idi. Şam, Irak, Cezire ve Anadolu topraklarını birbirine bağlayan ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada bulunuyordu.³⁰¹ Urfa, Filistin'deki kutsal mekânlar arasında sayılmadığı hâlde Haçlılar burayı Kudüs, Antakya ve İstanbul'dan sonra en kutsal mekân olarak kabul etmişlerdir. Servetin büyük olması Urfa kontlarına hâkimiyet arazilerini genişletme fırsatı verdi. Urfa Kontluğu, Fırat Nehri'nin her iki yakasına da hâkimdi. Kuzeyden güneye, Behnesî ve Keysûm'dan başlayarak Menbec'e kadar uzanıyordu. Batıdan da Râvendân ve Ayn-ı Sâniye'den itibaren doğuya doğru uzanıyordu. Urfa'nın yöneticilerinin kuvvet ve cesaretle tanınıyor olması ve Müslümanlara karşı mücadelede ön safta yer almaları da Urfa'ya ayrı bir önem kazandırıyordu. Hâlbuki Urfa'nın iki büyük zaafı vardı. Birincisi; arazisi, tabii korunaklardan yoksun idi. İkincisi; Orada yerleşik bulunan halk, bir bütün değildi. Doğulu Hristiyanlardan (Süryaniler ve Ermeniler), Batılı Hristiyanlardan ve Sürûc ve Bire gibi şehirlerin tamamı da Haçlılara boyun eğmiş Müslümanlardan oluşuyordu.³⁰² Urfa sadece Haçlılar nezdinde önemli bir yer değildi. Müslümanlar nezdinde de önemliydi ve hâkim olunması gereken bir yerdi. İbni'l Esîr, Musul ve Halep şehirleri arasında yer alması sebebiyle Urfa'ya Şam'daki ve Irak'taki Müslümanların hâkim olmak istediklerini zikretmektedir.³⁰³

1- Urfa Kontluğu'nun Dâhilî Durumu

Urfa'nın dâhilî durumu İmadüddin Zengî'nin lehineydi. İkinci Joscelin şahsiyeti zayıf biriydi. Heva ve hevesinin arkasında koşan, siyasi becerisi olmayan ve uzağı göremeyen biriydi. Ayrıca küçük yaştan itibaren Ermenilere meyilli biri olarak

299 El-Cihad Zıdde's Salibiyyîn fi's Şark, 230

300 Selacikatü İran ve'l Irak, 84

301 İmaretü'r Reha, 34

302 El-Cihad Zıdde's Salibiyyîn, 231

303 Et-Tarihu'l Bâhir, 66

yetişmişti. Çünkü annesi onlardandı. Bölgede yaşayan Doğulu Hristiyanları Batılı Hristiyanlara üstün tutuyordu. Onun bu tavrı Haçlı süvarilerinin hoşuna gitmemiş ve ülkede dâhilî istikrarsızlık meydana gelmişti. İkinci Joscelin keyf ehli bir adamdı. İmadüddin Zengî onun ülkesine saldırdığında o, şehri bırakıp Fırat'ın batı yakasındaki Tel Bâşir'e gitmişti. Ayrıca Urfa Kontluğu'nun etrafında Müslümanlar yaşıyordu. Fırat Nehri, Şam bölgesindeki diğer Haçlılarla olan irtibatını kesiyordu. Bütün bunlar, Urfa'nın nasıl ele geçirildiği hakkında bize genel bir kanaat verebilir. Şunu da ilave edelim ki; Bu kontluk, Halep, Musul, Bağdat ve Anadolu arasındaki ulaşım yolları için önemli ölçüde tehlike idi. Ayrıca İmadüddin Zengî'ye düşmanlık besleyen Müslüman emîrliklerini fitlemek suretiyle Müslümanlar arasında oluşabilecek vahdeti parçalıyordu.³⁰⁴ Binaenaleyh Urfa'nın fethi, siyasi, askerî, iktisadi ve dinî cihetten zaruret hâlini almıştı.³⁰⁵

2- Fetih Çalışmaları

İmadüddin Zengî, Urfa Kontluğu aleyhine olan bu şartları fırsat bildi ve en kısa zamanda hedefe vardıracak çalışmaları başlattı. Joscelin ve ordusu orada olduğu müddetçe orayı alamayacağını biliyordu. Bu sebeple onu oradan çıkarmanın yollarını düşündü. Âmed'e yöneldi. Niyeti başka olduğu hâlde orayı muhasara altına alacakmış gibi yaptı. O esnada Urfa kontunun ne yapacağını gözlemlemek üzere Urfa'ya gözlemcilerini göndermişti. İmadüddin Zengî'nin Diyarbakır'a yollandığını gören ve Haçlı beldelerine saldırmayacağına inanan Joscelin ordusunun başında Urfa'yı terk etti³⁰⁶ ve zevk ve eğlenceye dalmak üzere Fırat'ın batı yakasındaki Tel Bâşir'e gitti. Urfa'nın muhafazasını Ermenilerden, Süryanilerden, Nasturilerden ve Yakubilerden oluşan halka bırakmıştı. Onların büyük çoğunluğu tüccardı. Savaşmayı bilmiyorlardı. Urfa kalesini savunmak üzere oraya bırakılan askerler de paralı askerlerdi.³⁰⁷ İmadüddin Zengî'nin gözcüleri sonunda beklediği haberi kendisine ulaştırdılar. Bunun üzerine İmadüddin Zengî derhâl harekete geçti. Bölgede eli silah tutan kişileri Allah yolunda savaşmak üzere davet etti ve hızlı giden develerle Urfa üzerine yürüdü. Urfa çok geçmeden dört bir yandan kuşatma altına alındı. İmadüddin Zengî hedefini savaşmaksızın gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Urfa halkına mektup gönderdi. Şehri kendisine teslim etmeleri karşılığında onlara aman vermeyi taahhüt etti. Barış yoluyla girdikleri takdirde ne şehre ne de oradakilere dokunulmayacağı vaadinde bulundu. Ancak onlar bu teklifi kabul etmediler.³⁰⁸ Bunun üzerine İma-

304 Tarihu'z Zengiyyîn fi'l Musul ve Bilâdi's Şam, 149

305 Age, 149

306 El-Bâhir, 67; İmadüddin Zengî, 151

307 İmadüddin Zengî, 152

308 Age, 152

düddin kuşatmayı sıklaştırdı. Kale surlarını yıkmak üzere büyük mancınıklar getirmişti. Bu önemli mevkiyi kurtarmak üzere diğer Haçlıların harekete geçip kale önlerine gelmesine fırsat vermeden işin bitirilmesi gerekiyordu. Urfa'nın kuşatıldığı haberini alan Joscelin diğer Haçlı emîrliklerinden acil yardım istedi. Ancak onun bu çağrısına Kudüs vasisi Milzand'dan başkası icabet etmedi. Onun da yardımı işi işten geçtikten sonra bölgeye ulaştı.³⁰⁹ Şehre girmeye ya da şehrin müdafaasını güçlendirecek yardımı göndermeye çok çalıştı. Ancak önü kesildi, yardımın şehre ulaşmasına mâni olundu. Hicri 539 yılında Cumadelahire ayının yirmi altısında kuşatmanın başlamasından yirmi sekiz gün sonra kalenin bazı bölgeleri ele geçirildi. Kuşatma bütün şiddetiyle devam ediyordu. Sonunda Müslüman askerler şehre girmeye muvaffak oldular. İki gün sonra da kale teslim oldu. Yakubi papazı Bersûm Urfa'nın teslimini görüşmek üzere İmadüddin Zengî'nin yanına geldi.³¹⁰

3- İmadüddin Zengî'nin Urfa'da Uyguladığı Siyaset

İmadüddin Zengî, Urfa gibi bir şehrin -fetihten sonra- tahrip edilmesini uygun görmemişti.³¹¹ Öldürme, esir alma ve yağmalamayı bırakmalarını, ayrıca ele geçirdikleri ganimetleri ve kadınları da bırakmalarını askerlerine emretti. Emir -birkaç kayıp dışında- derhâl yerine getirildi. Daha sonra Urfa'nın bozulan düzenini düzeltmeye yönelik emirler çıkardı. Haftalar süren savaş Urfa'yı hayli tahrip etmişti. Urfa halkına iyi davranılacağına dair söz verildi ve adalet herkese şamil kılındı.³¹² İmadüddin'in bir hedefi de; Doğu asıllı olan Hristiyanlarla Katolik olan Hristiyanları karşı karşıya getirmektir. Bu sebeple Katolik kiliselerini yıktırdı, ancak Doğu kiliselerine dokunmadı.³¹³

4- İmadüddin'in Urfa'yı Almasına Yardımcı Olan Sebepler

İmadüddin'in Urfa'yı fethetmesine yardımcı olan sebeplerden bazıları şunlardır:

- İslami cihad hareketi geçen zaman zarfında bazı tecrübeler elde etmişti. Bu tecrübeler ilk düşürülecek Haçlı emîrliğinin Urfa Emîrliği olmasını işaret ediyordu. Musul atabekleri Urfa üzerine kırk yılı aşkın bir süre daimi seferler düzenlemişlerdi. Bu, Urfa'nın ölüme yavaşça gitmesi demekti. Sonunda zikredilen tarihte yıkıldı gitti.

309 El-Hareketü's Salibiyye, 2/605-606; İmadüddin Zengî, 152

310 İmadüddin Zengî, 153

311 Tarihu'z Zengiyyîn fi'l Musul, 153

312 Zeylû Tarih-i Dımaşk, 280; İmadüddin Zengî, 153

313 İmadüddin Zengî, 153

- İmadüddin Zengî'nin askerî dehası. İmadüddin Zengî Haçlılarla işi yokmuş gibi bir görüntü verdi, Urfa kontunun ve ona bağlı askerlerin Urfa'dan uzaklaşmasını sağladı ve sonra da bu fırsatı değerlendirerek ani bir hücumla bu emîrliği çökertti. İmadüddin Zengî'nin bu icraatı, onun, bu büyük askerî operasyon için en uygun zamanı seçtiğini göstermektedir.

- Urfa ve Antakya Kontlukları arasındaki ihtilaf Urfa Kontluğu aleyhine işledi, siyasi ve askerî yönden zora düşmesine ve helake maruz kalmasına sebep oldu.³¹⁴

- Urfa Kontu İkinci Joscelin, babası Birinci Joscelin gibi siyasi ve askerî yeterliliğe sahip biri değildi. Zevk ve eğlence adamıydı. Hatta sırf bu iş için Urfa'yı terk edip Tel Bâşir'e gidişi çok defa vaki olmuştu. İşte onun bu zaafını Müslümanlar gördüler ve en iyi şekilde değerlendirdiler. Onun yokluğunda Urfa'ya saldırdılar ve Urfa'yı aldılar.³¹⁵

- Öyle görünüyor ki ikinci nesil Haçlılar, Haçlı mevcudiyetini oluşturan ve onu muhafaza eden birinci nesil Haçlılar gibi bu mevcudiyeti muhafazaya muktedir olamadılar. Hatta onlar etrafı Müslümanlar tarafından çevrili olan bu önemli mevkiin önemini de idrak edemediler. Bu şekilde İslami cihad hareketinin büyük komutanı İmadüddin Zengî'nin başarısına şuursuzca katkıda bulunmuş oldular.³¹⁶

- Batılı tarihçilerden bir kısmı, Urfa'nın düşüşüne sebep olarak sadece dâhilî sebepleri göstermekte ve bununla da Müslümanların askerî ve siyasi faaliyetlerini zayıf göstermeye çalışmaktadırlar. Ne var ki tarihî mantık, bizi hicri 539 (miladi 1144) yılındaki zaferin dâhilî ve haricî sebepler neticesinde vuku bulduğunu düşünmeye sevk etmektedir. Dâhilî sebepler ve neticeleri ne olursa olsun Urfa gibi bir şehrin askerî operasyonlar olmaksızın düşmesini düşünmek mümkün değildir. Bu da İmadüddin Zengî gibi bir komutana ve onun askerlerine nasip olmuştur.³¹⁷

5- Fakih Musa el-Ermenî'nin Urfa'nın Fethinde Gösterdiği İcraat ve Sicilya'da Olanlar

Fakih Musa el-Ermenî'nin Urfa'nın Fethinde Gösterdiği İcraat

Musul medreselerinin birinde muallim olan Fakih müezzin Musa el-Ermenî, Urfa'nın fethinde şükranla layık bir icraata imza atmıştır. İmadüddin Zengî hicri

314 El-Hurûbu's Salibiyye, 162

315 Age, 162

316 Age, 163

317 Age, 163

539 (miladi 1145) yılında Urfa'ya saldırdığında saldırıya katılanlar arasında o da vardı. Saldırı esnasında psikolojik harp metotlarından birini kullanmak aklına geldi ve derhâl çarşıya gidip Ermeni elbiseleri satın aldı. Ermeni elbiselerini giyince Haçlılar tarafından tanınmayacak ve kolayca şehre girebilecekti.³¹⁸

Kendisi anlatıyor: “Çarşıya gidip Ermeni elbiseleri satın aldım. Onlar gibi giyindim. Sonra şehre gittim, durumu inceledim. Camiye gidince minareyi gördüm. Kendi kendime, ‘Minareye çıkayım ve bir ezan okuyayım, bakalım neler olacak?’ dedim. Minareye çıktım ve ezan okumaya başladım. Ben, ‘Allahu Ekber, Allahu Ekber’ diye ezan okumaya başlayınca surlardaki kâfirler, ‘Müslümanlar şehre diğer taraftan saldırmışlar’ diye bağırışmaya başladılar. Savaşmayı bırakıp surlardan aşağı indiler. Bunun üzerine Müslümanlar surlara tırmandılar ve şehre hücum ettiler.”³¹⁹

Sicilya Adası'nın Kralı

Sicilya Adası'nda salihlerden biri Frenklerin elinde tutsaktı. Sicilya Adası kralı ona ikram eder ve onu yanındaki ruhbanlardan ve papazlardan önde tutardı. Onun yanına gider, görüşüne müracaat ederdi. Urfa'nın fethedildiği günlerde o kral, Afrika'ya bir ordu göndermişti. Bu ordu gittikleri yerlere baskınlar düzenlemiş, malları yağmalamış ve insanları esir almıştı. Ordunun başarı haberleri krala geldiğinde kral o salih kişiyle birlikte oturuyordu. Salih kişi uyuklar vaziyetteydi. Kral onu uyandırdı ve:

“Ey fakih, bak bizimkiler Müslümanlara neler neler yapmış. Muhammed neredeydi, niçin onlara yardıma gelmedi?” dedi.

Salih kişi ona:

“O, Urfa'nın fethiyle meşguldü.” diye cevap verdi.

Onun bu cevabına oradakiler gülüştüler.

Kral onlara:

“Gülmeyin, Allah'a andolsun ki bu adam bilmeden konuşmuyor.” dedi ve bu haber kendisini kederlendirdi.

Çok geçmeden Urfa'nın Müslümanlar tarafından fethedildiği haberi geldi ve kendi ordularının elde ettiği zaferi unutturdu. Çünkü Urfa'nın Hıristiyanlar nezdindeki değeri çok büyüktü.³²⁰

318 Mevkıfı Fukahai's Şam ve Kudâtüha mine'l Gazvi's Salibi, 122

319 Age, 122; Buğyetü't Taleb fî Tarihi Haleb, 9/3851

320 Kitabu'r Ravzateyn, fî Ahbârî'd Devleteyn, 1/141

Ölümünden Sonra Şehidin Rüyada Görülmesi

Anlatıldığına göre salihlerden bir zat şöyle demiştir:

“Ölümünden sonra bir şehidi rüyamda gördüm. Çok güzel bir hâldeydi. Ona, ‘Allah Teâlâ sana ne mukabelede bulundu?’ diye sordum.

‘Beni bağışladı.’ dedi.

Ona, ‘Hangi sebepten?’ diye sordum.

‘Urfa’nın fethi sebebiyle.’ dedi.”³²¹

Urfalıların Başarısız Girişimi

Urfa’nın fethinden bir yıl sonra orada yaşayan Ermeniler Müslümanları arkadan vurma ve Urfa’da yeniden Haçlı düzenini kurma planları yapmaya başladılar. Haçlı düzenini kurup Joscelin’i Urfa’ya çağıracaklardı. Ancak İmadüddin Zengî bu tehlikeli girişimi fark eder etmez derhâl harekete geçti ve bu girişimde yer alanları yakalayıp idam etti. Daha sonraları böyle bir hadise yaşanmasın diye de Ermenilerden çok sayıda kişiyi Urfa’dan sürgün etti.³²²

6- Urfa Fethinin Neticeleri

Urfa’nın fethi, İmadüddin Zengî’nin, hâkimiyeti boyunca Haçlılara karşı gerçekleştirmiş olduğu en büyük başarısıdır. Bu zaferin hem İslam dünyasında ve hem de Hristiyan dünyasında önemli neticeleri olmuştur. Önemlilerini arz edelim:

a- Urfa’nın fethiyle anlaşılmış oldu ki; İslami cihad hareketi siyasi ve askerî cihetten çocukluk devresini geride bırakmış rüşt çağına ermiştir. Bu, başta Mevdûd olmak üzere önceki komutanların yaptıklarını görmezlikten gelmek değildir. İlk Haçlı emîrliği Müslümanların eline şimdi geçmişti. Bu bir başlangıçtı. Bugün Urfa, yarın diğer emîrlıklar teker teker yıkılacaktı. Nitekim öyle de oldu. Bugünden itibaren saatin akrebi geri dönmeyecekti. Bilakis güvenle, başarıyla ve zaferle ileriye, da-ima ileriye doğru ilerleyecekti.

b- Tarih ilmi gösteriyor ki; Müslüman arazide yuvalanan bu tip gayrişer’i oluşumlar kalıcı olmuyor. Zira bölgenin dinî hüviyete sahip evlatları böyle oluşumları kabul etmiyor, etmeyecek. Urfa’nın fethiyle Irak’ın kuzeyi bir bütün hâline geldi. Anadolu Selçuklularını, Irak Selçuklularını ve Fars beldelerini birbirinden ayıran Haçlı oluşumu uzun süre devam edemedi.³²³

c- Haçlıların yaşadıkları alanlara karşı baskı arttı. Haçlıların yaşadıkları alanlar uzunlamasına olan bir şekli andırıyordu. Kuzeyden güneye, Antakya’dan Reşrâş’a kadar uzanıyordu. Doğudan batıya, Ürdün Nehri’nden -Askalan dışında- Şam sahillerine kadar uzanıyordu. Eski durum bozulmuştu. Haçlı süngüsünün ucu bir daha onarılmamak üzere Urfa’da kırılmıştı. Kabzası ise diğer Haçlıların elindeydi. Bu sebeple İslami kuvvetlerin askerî baskısı sahil cihetine doğru artmaya başladı. Sanki coğrafi seviyede bir savaş yaşanıyor, sanki sırtlarla sahiller birbiriyle savaşıyordu. Sahiller esasen Avrupa’dan gelen haricî yardımlarla ayakta dururken sırtlar ise -Müslümanlar arasında oluşan birlik beraberlik sebebiyle her geçen gün artan- kendi mahallî imkânlarıyla savaşıyorlardı.

d- Urfa’nın bu şekilde düşüşü, Doğu Haçlıları arasında mevcut olan stratejik savunma ittifakını ve Batı Avrupalı Haçlıları harekete geçirdi. Batı’nın, Doğu’ya yapmış olduğu siyasi ve tarihî yardımlarının parça parça elden gitmesine göz yumması mümkün değildi. Her şeyi tekrar yerli yerine yerleştirmek ve Musul Emîrliği’nin faaliyetlerini kırmak için müdahale yapılması gerekiyordu. İşte bu sebeple hicri 542-544 (miladi 1147-1149) yılları arasında “İkinci Haçlı Seferi” diye meşhur olan sefer yapıldı. Bu sefer, sadece Urfa’nın düşüşü sebebiyle başlatılmıştı. Bu, şunu gösteriyor: İslami cihad önderleri tesir gücü az olan mahallî güçlere karşı değil, dünya çapında güçlere karşı mücadele ediyorlardı. Bu da, onları İslam tarihinde mute-na bir konuma yükseltmektedir.

e- Bu başarının getirdiği neticelerden biri de, İmadüddin Zengî’nin itibarının en yüksek seviyeye ulaşmasıdır. Bundan önce dar alanda faaliyet gösteren bir idareci konumundaydı. Urfa’nın fethinden sonra ismi Latin ve Süryani çevrelerde çokça zikredilmeye başladı. Zira bu, Doğu’daki Latinlerin hayatına -daha önce misli görülmemiş bir şekilde- etki etti. İmadüddin Zengî, Müslümanlar nezdinde de önemli bir konuma yükseldi.³²⁴ Selçuklu Sultanı Mesud ve Abbasi Halifesi El-Muktefa Li-emrillah ona layık olduğu lakaplarla hitap ettiler. Ona “Muzaffer Emîr”, “İslam’ın Temel Direği”, “Sultanların Yardımcısı”, “Müslüman Ordularının Lideri”, “Irak ve Şam Emîrlerinin Emîri” gibi lakaplar taktılar.³²⁵ Bu zafer, İmadüddin Zengî’yi dinin en önde gelen muhafızı ve mücahidi konumuna yükseltti. İslami mahfillerde onu şahsiyeti konuşuluyordu. Bu fetih, Urfa’nın etrafındaki kalelerin de fethini kolaylaştırdı. İmadüddin onları da fethetmek suretiyle bölgedeki fetih çalışmalarını tamamladı ve bölgeye tamamıyla hâkim oldu. Urfa’nın fethi, İmadüddin’in emîrliğine yönelik olası Haçlı saldırılarını da durdurmuş oldu. Saldırı tehlikesi ortadan kalkınca yöre halkı korkudan sonra güvene ulaşmış oldu.³²⁶

³²¹ Age, 1/141

³²² İmadüddin Zengî, 157

³²³ El-Hurûbu’s Salibiyye, 164-165

³²⁴ El-Hurûbu’s Salibiyye, 165

³²⁵ Tarihü’z Zengiyyîn, 156

³²⁶ Age, 156

7- Müsteşrik Cohn Lamont'un İmadüddin Hakkındaki Görüşleri

Müsteşrik Cohn Lamont, geçen asrın ilk yarısında yaşamış Amerikalı tarihçilerin en meşhurlarındandır. Haçlılarla ilgili çok sayıda eser vermiştir. Kudüs arazisi ile ilgili son derece güzel bir çalışması vardır. Ayrıca “*Haçlı Seferleri ve Cihad*” adında bir çalışması vardır. John Lamont, bu çalışmasında o günkü Müslümanların kafasında cihad fikrinin olmadığını iddia etmekte ve Müslüman liderlerin sadece siyasi ve iktisadi sebeplerle hareket ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla İmadüddin Zengî'nin cihad kahramanı olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Kemaleddin bin Adîm'in de zikrettiği üzere o, Urfa'yı ele geçirmeyi uzun zamandan beri planlasa da bu işe çok geç girişmiştir. Onu bu işe Harran Emîri Cemalüddin Ebu'l Meâlî teşvik etmiş ve bu şehrin kolayca nasıl fethedileceğini ona açıklamıştır.³²⁷

John Lamont düşüncelerini şöyle ifade ediyor: “Zahir olan o ki; O, siyasi nedenlerle Urfa'nın fethini düşünüyordu ve başkalarının teşvikiyle bunu başardı.”³²⁸ Lamont devam ediyor: “Zengî'nin Hama ve Halep'e hâkim olması, ayrıca Artuklulara karşı savaşması onun nezdinde Haçlılara karşı savaşmaktan daha önemliydi. Hatta o, maslahat gördüğünde Latinlerle ittifak kurmaktan da geri durmuyordu.”³²⁹

John Lamont'un Bu Görüşlerini Şu Şekilde Çürütmek Mümkün

- İmadüddin Zengî'nin Urfa'nın fethine geç olarak girişi onun cihad faaliyetlerini azaltmaz. Zira o, önce Urfa'ya bağlı kale ve sığınaklara karşı baskınlar düzenleyerek Urfa Kontluğu'nun gücünü kırmayı, sonra da bizzat merkeze saldırıyı planlıyordu. Bu baskınlar neticesi Urfa Kontluğu'nun güçlü ve zayıf noktalarını da tespit edip öğrenmeyi hedefliyordu. Harran emîrinin onu teşvik etmesi meselesine gelince; eğer İmadüddin'in bu hususta bir planı olmasaydı bu teşvik bir fayda veremeyecekti. Zira bu kontluğun fethi zor görünüyordu. Nitekim Lamont'un şu sözleri de bunu desteklemektedir: “Zengîler uzun zamandan beri bunu planlıyorlardı.”

İmadüddin'in bu fetih için acele etmemesi meselesine gelince; O, Haçlılara karşı erken bir çatışmaya girerek başarısız olmayı istemiyordu. Bu sebeple tedbirli davrandı ve uygun zamanı bekledi. Nitekim Latin, Süryani ve Arap kaynakları da onun bu tavrını siyasi dehasının alametlerinden biri olarak zikretmişlerdir.

John Lamont'un, “Urfa'nın fethi, İmadüddin'in düşündüğü bir şey değildi.” şeklindeki iddiası gerçekten büyük bir iddia. Ancak bu iddia, kendisini destekleye-

cek hiçbir tarihî delile dayanmamakta. Herkesin bildiği bir şey var ki; Zengî, Mevdûd'un ordusuna katılmıştı. İbnî'l Esîr'in ifadesiyle, “Onunla birlikte savaşlara katılmıştı.”³³⁰ Şüphesiz ki o, bu arada Urfa'nın fethinin önemini kavramış, hatta fetih düşüncesi uzun zaman içinde onun zihnine yerleşmişti. Mevdûd'un daha önce başaramadığını başarmayı istemiş de olabilir. Ama o, Urfa'nın fethini zaruri bir iş olarak görüyordu. Çünkü Musul'a en yakın olan Haçlı hedefi orasıydı. Bu hedefi ele geçirmek Şam'ın kuzeyi ile irtibatı kolaylaştıracaktı.³³¹

- John Lamont'un, Zengî'nin, siyasi maslahatı için Latinlerle bile ittifak kurduğunu söylemesi, Zengî'nin siyasi dehasına delalet eder. Zira o, aynı anda iki cep hede birden savaşmamak için bazen Haçlılarla ittifaka gitmiştir. Çünkü o, bir yandan Haçlılarla savaşırken bir yandan da siyasi rakipleriyle savaşıyordu. Haçlılarla ittifaka gitmesinin bir faydası da; bu ittifaklar sebebiyle Haçlıların kendisinden endişe etmemelerini sağlamaktı. Ama niyeti belliydi, onu gizli tutuyordu. Zamanı geldiğinde bir anda harekete geçti ve şehri muhasara altına aldı.³³²

- “Zengî'nin hedefi sadece Urfa'yı fethetmek değil, Müslüman da olsa Haçlı da olsa komşularının aleyhine devletini kurmaya çalışmaktı.” sözüne gelince; hicri altıncı ve yedinci (miladi on ikinci ve on üçüncü) asırlarda zuhur eden İslami liderlikleri düşündüğümüzde bu liderliklerin cihada katkıda bulunduklarını, aynı zamanda siyasi menfaatlerini de göz ardı etmediklerini görürüz. Bu liderlikler siyasi komşularının aleyhine de olsa devlet temellerini güçlendirmek için gayret gösteriyorlardı. Şu var ki; burada dikkat edilmesi gereken şey, elde edilen gücün ümmetin meseleleri için kullanılmasıdır. O da cihaddır. Zira böyle büyük bir gücün Haçlılara karşı zillet içinde durması ve bazı siyasi zorluklarla karşılaşacak, bazı kişiler ölecek, bazı kişiler yaralanacak diye olumsuz tavırlar içine girmesi mümkün olsa da yerinde durmaz ve gerçek sahibi olduğu toprakları ele geçirmek için Haçlılar üzerine saldırır. Bölgenin siyasi yapısını değiştirmek üzere gücünü cihad alanına taşır.³³³

- Haçlı Seferleriyle ilgili olarak müsteşriklerin yazdıklarını müşahade eden kişi, müsteşriklerin bir kısmının, Müslümanların kazandıkları zaferleri lekelemeye ve bir manada zaferi Müslümanların ellerinden almaya çalıştığını görecektir. Bu, onların Müslümanlara karşı kin ve nefretinden kaynaklanmaktadır. Onlar özellikle İslam'ın en yüksek mertebelerinden biri olan cihad düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Bu sebeple cihadı inkâr etmekte ve cihad hakkında şüpheler uyandırmaya çalışmaktadırlar. Müslümanların geçmiş cihad örneklerini göz önüne alarak şimdide ve gelecekte bu örneklerle hareket etmelerine mâni olmaya çalışmaktadırlar. Bu hususta şu-

330 Age, 167; El-Bâhir, 17

331 Age, 167

332 Age, 167

333 Age, 168

327 El-Hurûbu's Salibiyye, 166

328 Age, 166

329 Age, 166

nu söylememiz mümkündür: İslami cihad hareketi Haçlı Seferleri esnasında gün geçtikçe gelişti ve İslam topraklarını işgal eden Haçlılar üzerinde odaklandı. İlk zamanlar Müslümanlar birbirleriyle uğraşıyorlardı, zayıf düşmüşlerdi. Papalığın bölgeyle ilgili Hristiyanlaştırmaya dair büyük planları vardı. Ancak cihad hareketi onları bu planları hayata geçirmekten menetti.³³⁴

Eski ve yeni Batılı kaynaklar bu büyük mücahidin şahsiyetini lekelemeye çalışmaktadırlar. Yeni kaynakların en meşhurlarından biri olan “*Kutsal Savaş, Haçlı Seferleri ve Bugünkü Dünya Üzerindeki Etkileri*” adlı kitabın yazarı Karl Armstrong, İmadüddin Zengî hakkında şöyle diyor: “Bu adam ardından gidilecek bir lider değildi. Bilakis sarhoşun, kavgacının biriydi. Nadiren sarhoşluktan ayılırdı. Asrındaki diğer savaşçıların büyük çoğunluğu gibi katı kalpli, zorba biriydi.”³³⁵

İmadüddin Zengî'nin yaşayışı bu adamları yalanlamaktadır. İmadüddin Zengî'den bahseden tarihçilerimiz onu “şehit” olarak tavsif etmişlerdir. Onların şehadeti en büyük rütbe, en büyük makam ve en büyük madalyadır. Onlar bu büyük makamı ehli olmayan kişi için söylemezler. Onun yaşayışı hakkında da, “Emirler içinde sireti en güzel olan ve en adil olan kişidir. Halkı adalet içinde yaşamış, hiçbir kuvvetli zayıfı ezememiştir.” demişlerdir.³³⁶ Şeriata hürmet eder, hadleri ikame ederdi. Bu sebeple kadılar tayin etmişti.

Bu tip müsteşriklerin hedefleri şunlardır:

- Cihad liderlerini karalamak suretiyle Müslüman nesillerin azmini kırmak ve himmetini köreltmek. Onlara kendisine tabi olabilecekleri cihad önderi olmadığı düşüncesini empoze etmek,

- Cihad ve şehadet ruhunu köreltmek suretiyle Müslümanları istedikleri gibi sevk edecekleri sürüler hâline getirmek,

- Yalan ve karalama metotlarıyla ümmeti tarihinden koparmak, tarihiyle ilgilenmemeye sevk etmek ve ondan dersler ve ibretler çıkarmaktan uzaklaştırmak.

Onların yazıları Haçlı ruhuyla yazılmış yazılar olduğundan Haçlı planlarını başarısızlığa mahkûm eden kahramanlara kin ve nefretle yaklaşmaktadırlar. İmadüddin Zengî'yi de bu sebeple karalamaktadırlar. İmadüddin Zengî ve -Kadı Şehrezûrî gibi- yanındaki yardımcılarının yaşayışı, hakikatleri gizlemeye çalışan ve büyük kişilere çamur atmaya kalkan müsteşriklerin yalanını kesip atar. Onun cihad tecrübesi, günümüz vakalarında örnek alınacak bir tecrübedir. Dolayısıyla bize düşen derin bir tahlille onun cihadını incelemek ve ümmetin ayağa kalkması için ciddi bir çalışma ile bu gibi örneklerden istifade etmektir.

³³⁴ Age, 168

³³⁵ El-Harbu'l Mukaddese, 245

³³⁶ Kitabu'r Ravzateyn, fi Ahbari'd Devleteyn, 1/157

8- Urfa'nın Fethi Sebebiyle Şairlerin İmadüddin'i Methetmesi

Çok sayıdaki araştırmacı yazar Haçlı Seferleriyle ilgili edebiyatla ilgilenmez. Hatta birçoğu müsteşriklerin ağzıyla konuşur ve o dönem edebiyatının çöküş dönemi yaşadığını söyler. Tabii ki müsteşriklerin hedefi, insanların Haçlı Seferleriyle ilgili tarihi ve edebiyatı bilmelerini istememesidir. Bunun da çok sayıda sebebi var. Bazılarını arz edelim: Haçlıların vahşetine ve mezalimine şahit olmamızı istememeleri. İslam sancağını taşıyan (Arap, Türk ve Kürt asıllı) kahramanların tarihini öğrenmemizi istememeleri. Onların kavmiyetçilik, milletçilik ve sair cahiliye unsurları için değil, Allah yolunda O'nun rızası için koşturduklarını, O'nun yolunda O'nun rızası için cihad ettiklerini ve O'nun yolunda O'nun rızası için zaferden zafere koşturduklarını öğrenmemizi istememeleri. O döneme ait edebiyatı daha tafsilatlı bir şekilde incelediğimizde görüşlerimizin müspet yönde değiştiğini fark edeceğiz. Çünkü biz bilinmesi gerekli çok şeyi oradan öğreneceğiz. Hamasete, savaş meydanlarına ve kahramanların methine dair çok sayıda güzel şiirin söylendiğini orada göreceğiz. Yine orada hüznün yüklü şiirlere de şahit olacağız.³³⁷ İşte size Urfa'nın fethine ve İmadüddin Zengî'nin methine dair bir demet şiir; İbnî'l Esîr Urfa'yı fethetmek üzere hareket eden İmadüddin'in ordusunu bakın nasıl vafediyor:

*“Süvarilerle dolu bir orduyla,
Ki karayı silah denizi zannettim.
Kırmızı renkli mızrak uçları,
Rüzgârın ağzıyla bize konuşuyor.
Ordusu gece karanlığı gibi,
En gözde kısmı sabahın direkleri gibi.
Kudret anında vazgeçer affederler, ancak,
İki af arasındaki afları çok azdır.
Sebatı kalp için kalptir,
Heybeti de organ için organdır.”*³³⁸

Kayserânî Urfa'nın fethinde İmadüddin'i methediyor:

*“O kılıçtır, sana fayda verecek şey ancak onun kavgasıdır,
Mülk onun bağı olmaksızın elde tutulur mu?”*

Bu fetih gönüllere ferahlık vermişti. Urfa'nın fethiyle Frenkler de Müslümanlara değişik bir nazarla bakmaya başladılar. İmadüddin Zengî, Urfa'yı yarım asırlık bir zaman zarfından sonra yeniden İslam beldesine dönüştürdü. Nitekim kaside de şöyle deniyor:

³³⁷ Şi'ru'l Cihad eş-Şamî, 10

³³⁸ Kitabu'r Ravzateyn, 1/139

*“Urfa'nın fethinde delalet var,
 Kâfirlerin itikadından gayrısına.
 Meryemoğlu'nun doğum gününde zafer bekliyorlardı,
 O'nun doğumu onlara bir fayda vermedi.
 İfk şehrinde elli yıldan bu yana,
 Hint demiri bile kesmez oldu.
 Görüş alanı kayboldu,
 Gözler ona baksa da gözbebekleri onu görmüyor.
 İdaresi krallara zor geldi,
 Tam idarecisini buluncaya kadar.
 Etrafında parlayan mızrak uçları,
 Kıvılcımlar gibi, ancak iki elinde çakmak taşı var.
 Onu iki ateş yakıyor; harp ve aldatma ateşi,
 Hayran bırakan şey de onun surları ve (surların) çöküşü.
 Ey dalalet esirleri artık nereye böyle,
 Sizin sapkınlığınız zelil oldu, onun rüşdü ise yüceldi.
 Yavaş olun, bu muzaffer kişiye mâni olacak şey yok,
 Onun azmi kaza sebeplerine direnmiyor.
 Görüşü isabetli, eğer azmini odaklasa,
 Zülkarneyn gibi sağlam bir set inşa eder.
 Küfür elebaşlarına söyle, bundan böyle,
 Mülkleri onun mülkü, beldeleri onun beldesi.
 Ey gece karanlıkları, artık sabah oldu,
 Ey zalim, zulmün uzaması onu yedi bitirdi.
 Eğer azmederse Seyhan suyu atlarını suladığı yer olur,
 Kostantiniyye bahçeleri de atlarını otlattığı yer olur.”³³⁹
 Bu hususta kadı Kemalettin bin Şehrezûrî'nin de bir kasidesi var:
 “Melekler ordusu size yardım etti,
 Üst üste birliklerle.
 Yıkıcı rüzgârdan sonra saba rüzgârı esti,
 Nübüvvet ordusuna kim galip gelebilir.
 Artık nereye ey helak esirleri,
 Gökler bile kaçanlar için daraldı.
 Bundan böyle Frenk illerine,
 Giden yollar da daraldı.
 Avin olmadığı yerde aslan kendini topluyorsa,
 Bil ki o aslan tam bir yırtıcıdır.”³⁴⁰*

339 Age, 1/143

340 Age, 1/144

9- Urfa'nın Fethinden Sonra Meydana Gelen Askerî Hadiseler

Urfa'nın fethi sonraki olayların bir başlangıcıydı. İmadüddin Zengî için bu kontluğa tabi diğer kaleleri fethetmek zor olmadı. Bölgedeki Haçlıların zayıflığından yararlandı ve Suruç'a yöneldi. Suruç'un muhafızları Suruç'u terk edip kaçmışlardı. İmadüddin oraya hâkim oldu. Etrafta bulunan kaleler de ardı ardına düşmeye başladı.³⁴¹ İmadüddin her ne yapmak istiyorsa onu başarıyor, her nereye yöneliyorsa orayı ele geçiriyordu.³⁴² Daha sonra Fırat'a bakan Bîre kalesine yöneldi. Bîre kalesi İkinci Juscolin'in elinde kalan önemli kalelerden biriydi. En müstahkem kale de bu idi. İmadüddin kaleyi kuşattı. Kaleye yiyecek ve sair ihtiyaç maddelerinin girişini durdurdu. Kale teslim olmak üzere iken Musul'daki naibinin öldürüldüğü haberi kendisine ulaştı. Kuşatmayı kaldırmak ve işleri düzene sokmak üzere emirliğinin merkezine gitmek mecburiyetinde kaldı. Kuşatmayı kaldırıp gitse de kaledekiler onun ikinci defa gelip kaleyi kuşatacağı korkusunu yaşıyorlardı. Bu sebeple Hüsameddin Timurtaş el-Artukî'ye haber gönderip kaleyi ona teslim etmek istediklerini söylediler. Çünkü kalenin kendilerine aşırı düşman olan birinin eline düşmesini istemiyorlardı. Urfa Haçlıları Fırat'ın doğu yakasındaki bütün kalelerini işte bu şekilde kaybetmiş oldular.³⁴³ İkinci Joscelin'in elinde o geniş topraklardan geriye Fırat'ın batı yakasında bulunan birkaç kale kalmış oldu. Daha sonra Nureddin Mahmud geldi ve bütün bu kaleleri onların elinden zorla alarak ilk Haçlı kontluğunun mevcudiyetine son verdi.³⁴⁴

10- İmadüddin Zengî'nin Haçlılara Karşı Savaşta Uyguladığı Metotlar

İmadüddin Zengî Haçlılara karşı savaşta sadece nizami harp yöntemlerini kullanmadı. Çünkü bu, onun Şam'da devamlı kalmasını ve bütün ordusunu bu işe tahsis etmesini gerektiren bir şeydi. Bu da Irak'ta ortaya çıkan müşkül meselelerin çözümsüz bırakılması demektir. Bu sebeple o, baskın sistemini kullandı. Yani; düşmana ani baskınlar düzenliyor ve derhâl çekiliyordu. Baskın sistemini özellikle Şam'dan uzak olduğu zamanlarda kullanıyor ve bundan da iyi neticeler elde ediyordu.

Birincisi; bu, Haçlıları korkuya sevk ediyor ve onlara düzenli kuvvetler oluşturma fırsatı vermiyordu. Dolayısıyla onlar Müslümanlara karşı hücum yapamıyorlar ve Müslüman beldelerine saldırıyorlardı.

341 Zeyl-i Tarihi Dımaşk, 280; İmadüddin Zengî, 156

342 Age, 157

343 Mefrecü'l Kürûb, 1/96; İmadüddin Zengî, 157

344 İmadüddin Zengî, 158

İkincisi; düşmanın askerî ve iktisadi gücü zayıflıyordu. Çünkü bu baskınlarla adamlar öldürülüyor, esirler alınıyor, mallar yağma ediliyor ve çeşitli tahribatlar yapılıyordu.

Üçüncüsü; Şam'ın kuzeyinde bulunan Haçlı merkezleri arasındaki irtibat kesilmişti. Bu, onlara toparlanma fırsatı vermediğinden bir türlü bir araya gelemiyorlar ve Müslümanlara darbe vuramıyorlardı.³⁴⁵

İmadüddin Zengî bu savaş taktiğinde özellikle Türkmenleri kullanıyordu. Türkmen komutanlarla ilişkileri sağlamdı ve en üst harbî makamları onlara vermişti. Onlar arasında oldukça yetenekli ve cesaretli kişiler vardı. Bu kişiler bugün gerilla savaşı olarak adlandırdığımız savaş metodunu çok iyi kullanıyorlardı. Bunları mevkiinin ehemmiyetine binaen Halep'e yerleştirdi. Halep, iki Haçlı kontluğu (Antakya ve Urfa Kontlukları) arasındaydı ve ikisini birbirine bağlayan yolların geçiş noktasındaydı. Burası Haçlı beldelerine, Haçlı hareketliliğine, onlara yardıma gelenlere ve onlara erzak ve mühimmat getirenlere karşı ani hücumların yapıldığı üst idi. Bu Türkmen gruplar düşman ordularına, ordugâhlarına, kafilelerine ve toplanma merkezlerine karşı baskınlar düzenliyorlardı. Bu Türkmenlerin baskın düzenlemediği yıl yoktu. Bu baskınlar neticesi düşmana büyük hasar veriyorlardı. Mesela hicri 524 yılının Recep ayında İmadüddin Zengî'nin oluşturduğu kuvvetler Azaz'a baskın düzenlemişti.³⁴⁶

Ertesi yıl Halep'in kuzeyinde Süvar ile Joscelin arasında bir çarpışma yaşanmış, bu çarpışma Haçlıların zaferiyle sonuçlanmış ve çok sayıda Müslüman ölmüştü. Bunun üzerine Süvar, Esârib'in varoşlarına baskın düzenlemiş ve çokça mal ve ürünü ele geçirmişti. Ertesi yıl (hicri 526) Tel Bâşir'e saldırmışlar ve çok sayıda adamı öldürmüşlerdi.³⁴⁷ Süvar ve askerlerinin baskınları fırsat düştükçe devam etmiştir. Hicri 527 yılının Safer ayı, taraflar arasında birkaç çatışmaya sahne olmuştur. Çatışmalardan biri Kınnesrin yakınlarında olmuştur. Kudüs Kralı Boudouin, Halep civarına saldırmaya çalışmış, karşısına Süvar ve askerinden bir grup çıkmıştı. Çatışmada Müslümanlar hezimete uğramış ve Halep'e çekilmişlerdi. Ancak o cesur komutan çok geçmeden onların üzerine tekrar saldırmış ve onlardan çok sayıda kişiyi öldürmüş, yine çok sayıda kişiyi esir almıştı. Geri kalanlar da hezimete uğramış bir vaziyette beldelerine dönmüşlerdi. Süvar da alınan kellelerle ve esirlerle birlikte Halep'e geri dönmüştü. O gün gerçekten görülecek bir gündü.³⁴⁸

Bu hadise üzerinden birkaç gün geçmişti ki Urfa Haçlıları Halep arazilerine baskın düzenlediler. Süvar, Menbec Emîri Hassan Ba'lebekî ile birlikte onlara karşı

³⁴⁵ Age, 158

³⁴⁶ Mefrecü'l Kürûb, 1/4; İmadüddin Zengî, 159

³⁴⁷ İmadüddin Zengî, 160

³⁴⁸ Age, 160; Zeyl-i Tarihi Dımaşk, 240-241

çıktı ve onlara ani bir baskın düzenledi. Birçoğu öldürüldü, geri kalanlar da esir alındı. Tek bir adamının burnu bile kanamadan Halep'e geri döndü.³⁴⁹ Aynı yılın Cumadelula ayında Süvar, kuvvetlerinin başında olduğu hâlde Tel Bâşir'e baskın düzenledi. Tel Bâşir Haçlıları ona karşı mukabelede bulundularsa da hezimetini tatmaktan kurtulamadılar. Süvar orada bin kelle aldı ve kelleleri Halep'e götürdü.³⁵⁰

Ertesi yılın Rebiülevvel ayında Katmûs mevkii lideri, Antakya süvarilerinden oluşan bir gücün başında Kınnesrin'e saldırdı. Onları da Süvar'ın komutasında Halep askeri karşıladı. Çatışma Haçlıların zaferiyle sonuçlandı ve Zengî'nin komutanı onlarla anlaşma yapmak mecburiyetinde kaldı. Çok geçmeden Haçlı birliklerinden birine seri bir baskın düzenlediler ve birçoğunu öldürdüler ve o şekilde Halep'e döndüler. Hezimetten sonra insanlar bu habere sevindi. Kısa zaman sonra Urfa süvarileri Haçlı ordugâhına giderken Halep'in kuzey bölgelerine saldırdılar. Süvar ve müttefiki Menbec emîri onların karşısına çıktı. Birçoklarını öldürdüler, geri kalanlar da esir alındı.³⁵¹ Aynı yıl Süvar, Cezer ve Zeredna mıntıkasında Haçlılar üzerine geniş bir baskın düzenledi.³⁵² Harim yakınlarında düşmana büyük zayıat verdirdi, sonra ganimetlerle Halep'e geri döndü.³⁵³

Ani baskınların alanı gitgide genişletiliyordu. Hicri 530 yılının Recep ayında Süvar'ın komutasında bir baskın gerçekleştirildi. Süvar, Türkmenlerden oluşan üç bin kişilik süvari ordusuyla birlikte Lazkiye'ye ani bir baskın düzenledi. Haçlılar böyle bir baskını beklemiyorlardı. Süvar bu baskında yedi bin kişiyi esir aldı ve çokça ganimet elde etti. Onlarca Haçlı köyü ve mezarı basılmış, çok sayıda esir ve ganimet elde edilmişti. Süvar'ın elde ettiği bu zafer bölgedeki bütün Müslümanları sevindirmişti. Kuzey Haçlıları için bu, tam bir felaketti. Böyle bir şeyi kesinlikle beklemiyorlardı.³⁵⁴ Hicri 529 ve 530 yıllarında Antakya bazı dâhilî sıkıntılar yaşıyordu. İçeride iktidar kavgaları devam ettiği için bu kontluk Müslümanların baskınlarına karşı güçsüz kalıyordu.³⁵⁵ Müslüman komutanlar bu fırsattan yararlanmış ve kuzey Haçlılarına karşı büyük bir zafer kazanmışlardı. Ertesi yılın sonlarına doğru Süvar, büyük bir Bizans birliğine karşı ani baskın düzenledi. Birlik doğruya doğru ilerliyordu. Süvar onlardan bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı, sonra da Halep'e geri döndü.³⁵⁶

Bu baskın üzerinden birkaç ay geçtikten sonra Bizanslılarla Haçlılar müşterek

³⁴⁹ Age, 160

³⁵⁰ Age, 161

³⁵¹ Zübdetü'l Haleb, 2/252

³⁵² Cezer, Halep'e ait bir kasabadır. Mu'cemu'l Buldan, 2/71

³⁵³ Zübdetü'l Haleb, 2/254; İmadüddin Zengî, 161

³⁵⁴ Zeyl-i Tarihi Dımaşk, 255-256; İmadüddin Zengî, 161

³⁵⁵ El-Hurûbu's Salibiyye, 1/510; İmadüddin Zengî, 161

³⁵⁶ Zübdetü'l Haleb, 2/263; İmadüddin Zengî, 162

bir orduyla Halep yakınlarındaki Esârib kalesine saldırdılar. Hedeflerini gerçekleştirdikten sonra ele geçirdikleri Müslüman esirleri burada toplamaya başladılar. Çok geçmeden Süvar, kuvvetlerinin başında olduğu hâlde harekete geçti ve Haçlı ve Bizans kuvvetlerinin müşterek korumasındaki kaleye saldırdı. Elllerinde bulunan Müslüman esirlerin birçoğunu kurtardı. Onlarla birlikte Halep'e döndüğünde emîrlere böyle bir zafer kazanması sebebiyle Halep halkı büyük bir sevinç yaşadı.³⁵⁷ Hicri 533 yılında Süvar, birkaç Haçlı bölgesine saldırdı ve bazı ganimetler elde etti. Ancak Haçlı süvarileri ona yetiştiriler ve hezimete uğratıp yaklaşık bin askerini esir aldılar. O da askerlerinden geri kalanlarla birlikte Halep'e geri döndü.³⁵⁸ Taraflar arasındaki çatışmalar sonraki yıllarda devam etti. Zengî'nin Dimaşk'ı ele geçirme teşebbüsünün akamete uğramasından sonra hicri 534 ve 535 yıllarında bu baskınlara ara verildi. Zira Haçlılarla Dimaşklılar ona karşı birleşmişlerdi. Hicri 536 yılında çatışmalar yeniden başladı ve sonraki yıllarda devam etti. Bu yılın ilk aylarında Haçlılar Halep'in batı yakasındaki bölgelere ani bir baskın düzenlediler. Onların ayrılışından sonra Süvar Türkmenlerden oluşan bir birliği oğlu Alemuddin'in komutasında gönderdi. Birlik Haçlı mevkilerine baskın düzenledi ve Antakya surları önüne kadar geldi. Daha sonra çok sayıda ganimetle Halep'e geri döndü.³⁵⁹ Kısa bir aradan sonra Türk komutan Lice komutasında kuzey bölgesi Haçlıları üzerine baskın düzenlendi. Lice çok sayıda kişiyi öldürdü ve esir aldı. Öldürülenlerin sayısının yedi yüz olduğu zikredilmiştir.³⁶⁰ Aynı yılın Ramazan ayında Süvar, Cisru'l Hadid yakınlarındaki Haçlı ordugâhına saldırdı. Asi Nehri'ni geçtikten sonra düşman birliklerine saldırdı ve ordugâhtaki askerinin büyük çoğunluğunu öldürdü, geri kalanını da esir aldı.³⁶¹ Ertesi yıl Antakya kontu Halep yakınlarındaki Buzaa Vadisi'ne baskın düzenledi, karşısına Süvar çıkınca da geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Joscelin Fırat kıyılarında yaşayan halka saldırdı ve dokuz yüz kişiyi esir aldı. Daha sonra Joscelin'le -Antakya kontunun katılmadığı- bir barış anlaşması yapıldı.³⁶² Antakya Kontluğu ile Halep kuvvetleri arasındaki çatışma bu minval üzere sürüp gitti. Hicri 538 yılının Cumadelula ayında Antakya tüccarlarından oluşan büyük bir kafilé süvari birliklerinin koruması altında yakınlardaki Haçlı şehirlerinden birine gidiyordu. Yanlarında çok sayıda mal vardı. Müslümanlar onlara ani bir saldırı düzenledi ve onları koruyan süvari birliğinin tamamını yok ederek kafiléyi ele geçirdiler. Kafilédeki bütün değerli eşyalar da ganimet olarak ele geçirildi.³⁶³ Aynı yılın Zilkade ayının sonlarında Halep süvarilerinden oluşan grup Basû-

³⁵⁷ İmadüddin Zengî, 162

³⁵⁸ Age, 162; Zübdetü'l Haleb, 2/271

³⁵⁹ Age, 162; Age, 2/275

³⁶⁰ Age, 163; Age, 2/275

³⁶¹ Age, 163; Age, 2/276

³⁶² Age, 163

³⁶³ Zeyl-i Tarihi Dimaşk, 278; Zübdetü'l Haleb, 2/277-278

ta'dan ayrılan Haçlı süvarilerine saldırdılar ve onları yok ettiler. Basûta sahibini de esir aldılar ve Süvar onu Halep'te hapsedti.³⁶⁴

İmadüddin Zengî'nin İslami cepheyi oluşturma ve Haçlılara karşı yıkıcı darbeyi vurma programını hayata geçirmek üzere bazı metotları kullandığını görmekteyiz. İmadüddin Zengî'nin Cezire ve Şam'daki Müslüman emîrlere, mahallî liderlerle ve Kürt ve Türkmen kabileleriyle olan ilişkisini incelediğimizde onun uzak görüşlü bir siyaset ve parlak bir askerî plan dâhilinde hareket ettiğini ve ona göre savaş ve barış yaptığını görmekteyiz. O, resmî açıdan da Selçuklu Sultanı Mahmud bin Muhammed bin Melikşah'tan hicri 522 yılında Musul, Cezire ve Şam üzerindeki şer'i otoritenin İmadüddin Zengî olduğunu ikrar eden bir ferman almıştı. Bu ferman gelecek yılları da kapsıyordu. Ancak bu ferman otoritenin fiilî olarak kullanılması için kâfi gelmiyordu. Zira bu zaman zarfında çok sayıda emîr Selçuklu sultanından kendisini koparmış, müstakil hareket etmeye başlamıştı. Siyasi, iktisadi, coğrafi ve beşerî imkânlarını kendileri için kullanmaya başlamışlardı. O hâlde bölgede yoğun hâlde bulunan bu emîrliklere boyun eğdirilmesi gerekiyordu. Bu emîrliklere hücum edilmesi gerekiyordu, ancak bunun bazı mahzurları da vardı. Birincisi; hücum maruz kalan bu emîrliklerin müdafaa için birleşip daha sonra karşı harekâta geçebilecek olması. Nitekim Artuklularla ilgili hadiselerde böyle olmuştu. İkincisi; bileziğin bileği sardığı gibi İmadüddin'i her bir taraftan kuşatmış olan mahallî liderlerin zafer kazanması durumunda geri dönüş imkânının bulunmaması. Ancak o, bu riski de göze almış ve daha başından itibaren mahallî liderlerin üzerine gitmiştir. Hırsı ve cesareti sebebiyle, ayrıca Haçlılara karşı yaptığı mücadeleden dolayı halk nezdinde kazandığı itibar sebebiyle bu işe girişti. Sultanın onunla ilgili yayınladığı ferman da bu işte onun lehine idi. Musul, Cezire ve Şam'daki otoritesi sultan tarafından kabul edilmişti. Bu ferman otoritenin sağlanması için mahallî oluşumlara karşı İmadüddin Zengî'ye her türlü müdahale hakkını veriyordu.³⁶⁵ Bütün bunlar yanında İmadüddin Zengî siyasi ve askerî güce sahipti ve uzak görüşlü biriydi. O, daha başından itibaren şunu biliyordu ki mahallî liderlerle anlaşma yapsa ve onlara karşı iyi davranrsa zamanla onlar onun emîrliği için tehlike unsuru hâline gelecekler. Hem stratejik bölgede bulunuyorlardı, hem de İmadüddin'in emîrliğine yakındılar. Bölgede yüksek hâkimiyet noktaları vardı, Musul'a eğiliydi, arka tarafı dağ silsilesiyle, yoğun nehirlerle ve müstahkem kalelerle çevriliydi. Ayrıca bu mahallî liderler Doğu'ya hücum eden Haçlılara karşı da kayıtsız kalmışlar, onların bu siyaseti Müslümanların beşerî, askerî ve iktisadi imkânlarını dağıtmış ve güçlü düşman karşısında Müslüman emîrlikleri âciz duruma düşürmüştür. Zengî'nin şimdi yapacağı şey, bu dağılık hâldeki emîrlikleri bir araya getirmek ve tek bir İslami cephe altında toplamaktır.

³⁶⁴ İmadüddin Zengî, 163; Age, 2/278

³⁶⁵ Age, 165

İmadüddin Zengî'nin Tarih Sahnesinde Oynadığı Siyasi ve Askerî Rolün Neticesi

İmadüddin Zengî'nin, programını büyük ölçüde gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu çalışması sebebiyle İslam tarihi onu parlak bir siyasetçi, başarılı bir asker ve şuurlu bir Müslüman olarak kaydetmiştir. O, İslam dünyasını kuşatan Haçlı tehlikesini çok iyi idrak etmiş biriydi. Bu sebeple çok çalıştı ve şartları Müslümanların lehine dönüştürmeyi başardı. Önce Müslümanları bölen parçalayan unsurları ortadan kaldırarak şehirleri ve emîrlikleri tek devlet çatısı altında topladı, sonra bu gücü olabildiğince kullanmak suretiyle Haçlı yürüyüşünü durdurmaya çalıştı. Daha sonra Haçlı üstleri üzerine düzenli saldırılar düzenlemeye başladı. İmadüddin Zengî bazı zamanlarda şartlar gereği Haçlılarla barış anlaşması da yapıyordu. Çünkü o, bir taraftan Haçlılarla savaşırken bir taraftan da emîrlığının doğu ve kuzey doğu sınırlarının güvenliğini de sağlıyordu.

Bu bölgelerde yaşayan Kürtler ve Türkmenler onun emîrliği için tehlike oluşturuyorlardı. Haçlı emîrlikleriyle çatıştığı dönemlerde ya da Musul'dan uzaklaştığı dönemlerde bu tehlike daha da büyüyordu.³⁶⁶ Bu hususlar bize Zengî'nin İslam tarihinde oynadığı müspet rolün ehemmiyetini açıkça göstermektedir. Zira o, gün geçtikte artan Haçlı tehlikesine karşı Müslüman kuvvetleri bir program altında toplayan ilk kişidir. Hassaten Mevdûd bin Tuntekin (hicri 502-507), Artuklu İlgazi ve Belek (hicri 512-518) zamanında yapılan ciddi çalışmalar Haçlı yürüyüşünü durduramamıştı.³⁶⁷ Şayet o, Haçlılara karşı mücadelede zirvede iken öldürülmeseydi de Dimaşk'ı alsaydı ve Şam topraklarında yaşayan Müslümanları bir araya toplayabilseydi programının geri kalan kısmını da tamamlamış olacaktı ve onun İslam tarihinde oynadığı müspet rol daha açık bir şekilde görülecekti. Nitekim onun Nured-din Mahmud'un ve Selahaddin'in çalışmaları İmadüddin'in işini tamamlamaktan ve onun açtığı yoldan yürümekten ibaretti.³⁶⁸

İkinci Haçlı Seferi

Urfa'nın Müslümanların eline geçmesi Batı Avrupa'yı korkuya düşürmüştü, yeni bir Haçlı kuvvetinin bölgeye acilen gönderilmesine karar verilmişti. Onların Urfa'ya karşı bu tavrı sadece şehrin Hristiyanlar nezdindeki kutsallığından kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda orası Yakın Doğu'da Hristiyanların kurduğu ilk Hristiyan kontluk idi. Oranın düşmesi ilk Haçlı Seferleri vasıtasıyla Yakın Doğu'da kurulan

Haçlı binasının yıkılmaya yüz tuttuğunu gösteriyordu. Batılılar derhâl tamir görmemesi durumunda bu binanın kısa zaman içinde yıkılacağını idrak etmişlerdi.³⁶⁹ Bu arada Doğulu Frenklerin yardım nidaları da Papa Üçüncü Eugenius'a ulaştı. Urfa'nın düşüşünden sonra Kudüs kraliçesi, yardım talep etmek üzere papaya yüksek seviyede bir heyet göndermişti.³⁷⁰ Papa, Alman İmparatoru Üçüncü Konrad ile Fransa Kralı Yedinci Louis'yi Müslümanlara karşı Doğulu Haçlılara yardım etmek üzere harekete geçmeye teşvik etti. Aynı zamanda meşhur din adamlarından biri olan Bernard'ı da Haçlı seferine katılmaları için insanları teşvik etmek üzere görevlendirdi. Bernard, Papa İkinci Urban'ın hicri 490 (miladi 1095) yılında ilk Haçlı seferi için yaptığını yapmaya başladı.³⁷¹ Alman İmparatoru Üçüncü Konrad ile Fransa Kralı Yedinci Louis papanın davetine icabet ettiler ve ordularıyla birlikte İstanbul'a gittiler, oradan da boğazı geçerek Anadolu'ya geçtiler.³⁷²

1- Selçuklular Alman Ordusunu Hezimete Uğrattıyor

Alman ordusu Fransız ordusundan birkaç gün önce yola çıkmıştı, önden ilerliyordu. İzmit'in doğusunda bulunan Dorylaion mıntıkasına geldiğinde Anadolu Selçukluları Sultanı Mesud'un komutasındaki askerlerin eline düştü. Önce Sultan Mesud askerî bir taktikle geri çekildi. Alman ordusu Frikya içlerine doğru ilerlemeye başladı. Sultan Mesud askerini bölgeyi ihata eden dağların tepelerine yaydı. Alman ordusu Dorylaion yakınlarındaki nehre varınca Selçuklu askerlerinin baskını gecikmedi. Yorgunluk ve susuzluk Alman ordusunu bitap düşürmüştü. Komuta düzenini yitirdiler, dağlara doğru kaçışmaya başladılar. Ne var ki Selçuklular onları dört bir yandan kuşattı ve onları ok yağmuruna tuttular. Alman askerleri Selçukluları uzaklaştırmak için ok kullanma becerilerini ortaya koyamadılar. Atları da açtı. Üçüncü Konrad geri çekilmeye ve geldiği yerden geri dönmeye karar verdi. Ancak Selçuklular onları kendi hâllerine terk etmediler. Onlara her bir cihetten baskınlar düzenlediler. Alman ordusu çok kötü duruma düştü. Kimileri öldürülüyor, kimileri de esir alınıyordu. Savaş alanı ürküntü veren bir mezbaha gibiydi. Alman ordusunun onda dokuzu öldürülmüştü. Alman İmparatoru Üçüncü Konrad bile biri başından olmak üzere iki yara almıştı.³⁷³ Konrad askerlerini toparlamaya çalıştıysa da bir türlü muvaffak olamadı. Akşam olunca da hayatta kalanlarla birlikte geri çekildi ve savaş alanından kaçtı. Yanındaki az sayıda askerle birlikte İznik'e geri döndü. Selçuklular Alman ordugâhında bulunan atları, silahları ve yiyecek malzemelerini ele geçirdiler. Ayrıca çok sayıda Alman askerini de esir aldılar. Elde edilen ganimetler o

366 İmadüddin Zengî, 166

367 Age, 166

368 Age, 166

369 Tarihu'z Zengiyyin, 171

370 Devru Nureddin fi Nahdati'l Ümmet, 94

371 Age, 94

372 Age, 94

373 Tarihu Selacikati'r Rûm, 146

kadar çoktu ki İslam şehirlerinin çarşılarında satılması aylar sürdü.³⁷⁴ Bu kesin zafer sebebiyle diyoruz ki; Alman ordusunun hedefe varmada yaşadığı bu başarısızlık, İkinci Haçlı Seferi'ni kötü yönde etkileyen sebeplerden biridir.³⁷⁵

2- Anadolu Selçukluları Fransız Ordusunun İlerleyişini Zora Sokuyor

Fransız ordusu, Fransa Kralı Yedinci Louis komutasında Alman ordusundan daha sonra yola çıktı. Fransız ordusundaki asker sayısı Alman ordusundaki asker sayısı kadardı. Ama ona göre biraz daha düzenliydi. Fransa kralının karısı İlyanur da bu sefere katılanlar arasındaydı.³⁷⁶ Selçuklular ile Almanlar arasında çatışma olurken Fransız kuvvetleri İstanbul'a yeni geliyordu. Bizans Kralı Birinci Manuel Komnenos Fransız ordusunun İstanbul'da kalmasını istemiyordu. Bu sebeple Fransa kralına Alman kuvvetlerinin Türklere karşı zafer kazandığını söyleyerek onları İstanbul'dan alelacele göndermeye çalıştı. Almanların zaferine ortak olmak isteyen Fransızlar da acele ederek İzmit'e doğru hareket ettiler. Yolda Almanların hezimet haberini aldıklarında iş işten geçmişti. Almanlardan geri kalanlar da onlara katıldı.³⁷⁷ Fransa Kralı Louis yürüyüşünü ihtiyatlı olarak devam ettirdi. Bizans topraklarında ilerliyordu. Denizli'ye varmak üzereydiler. Menderes Nehri'ni geçmek istediklerinde karşılarına Türkler çıktı. Şiddetli bir çatışmadan sonra nehri geçmeyi başardılar ve Denizli'ye vardılar. Denizli'den sonra Honaz Dağı'ndaki Kazıkbeli Geçidi'ni aşarken karşılarına tekrar Türkler çıktı ve orada Türkler tarafından mağlup edildiler. Fransız ordusunu yok olmaktan akşamın oluşu kurtardı. Karanlık basınca Türkler herhangi bir sürprizle karşılaşmamak için geri çekildi.³⁷⁸ Daha sonra Fransız askerleri zorlukla Antalya'ya ulaştılar, oradan da deniz yolunu kullanmak suretiyle Bizans gemileriyle Kudüs'e geçtiler.³⁷⁹ Onları orada Kudüs Kralı Üçüncü Boudouin, din adamları ve ileri gelen komutanlar karşıladı. Kudüs kralı, Fransa kralı ve Alman kralı aralarında durum müzakeresi yaptılar ve kendilerine hedef belirlediler. İlk hedef olarak da Dımaşk'a saldırmayı kararlaştırdılar.³⁸⁰

3- Haçlılar Dımaşk'a Saldırıyor

Birleşik Haçlı orduları Dımaşk'a doğru harekete geçti. Dımaşk Hâkimi Muci-

ruddin Âbık bin Muhammed, atebeki ise Muinuddin Üner idi. Muciruddin Haçlılara en yakın olan ve onlarla dayanışma içine giren Müslüman emîrlerdendi.³⁸¹ Bu sebeple bu büyük Haçlı ordusunun ilk kurbanı olacak şehrin Dımaşk olacağını beklemiyordu. Fransızların niyetlerini anlayınca ve Haçlı ordusunun Dımaşk'a doğru yürüyüşünü görünce şehrin muhafızı için gerekli bütün tedbirleri aldı. Nureddin Mahmud'dan ve Seyfeddin İlgazi'den de yardım istedi.³⁸² Nureddin Mahmud'un âdeti inceden inceye durum müzakeresi yapmak ve ona göre hareket etmektir. İkinci Haçlı Seferi hem bölge, hem de dünya için hicri 543 (miladi 1148) yılının en büyük hadisesi idi. Nureddin Mahmud'un da hicri 541 (miladi 1146) yılında iktidara geçişinden bu yana bu türden yaşadığı ilk hadise idi. Nureddin bu Haçlı seferinde ilk hedefin kendi şehri Halep olacağını düşünüyordu. Zira bu sefer, Urfa'nın hicri 539 (miladi 1144) yılında İmadüddin Zengî eliyle düşüşü sebebiyle oluşturulmuş bir seferdi. Ancak seferin beklenen hedefi değişmiş, Haçlılar zaptetmek üzere Dımaşk'a yönelmişti. Bu değişiklik Nureddin için sürpriz bir değişiklikti. Dımaşk Hâkimi Muciruddin Âbık ve onun atabegî Muinuddin Üner için de sürpriz olmuştu. Çünkü onlar Haçlıların bölgedeki tek Müslüman dostları idi. İki taraf arasında İmadüddin Zengî'ye karşı sağlam ittifaklar yapılmış, İmadüddin Zengî'nin Dımaşk'ı alma teşebbüslerine karşı birlikte mücadele edilmişti. Haçlıların Halep'i Dımaşk'a saldırmaları asla düşünülmüyordu. Ancak Nureddin Mahmud bu beklenmedik değişiklikten istifade etmesini bildi. Onun adımı ne rastgele atılmış bir adımdı, ne de bazı tarihçilerin dediği gibi ahmakça atılmış bir adımdı.³⁸³ Bilakis o, Dımaşk üzerine saldırmak üzere Akka'da toplanan Haçlı yığınlarının vücuda getirdiği durumu inceden inceye düşünmüştü.³⁸⁴

Nureddin Mahmud, Haçlıların Birinci ve İkinci Haçlı Seferlerini, İsa (as)'ın kabrini Müslümanlardan almak ve Hristiyanların Kudüs'e yaptıkları hac yolculuğunun yol güvenliğini sağlamak maksadıyla gerçekleştirmediklerini anlamıştı. Bu seferlere önderlik eden Hristiyan din adamları böyle zannetseler durum bu değildi. İkinci Haçlı Seferi'nin asıl hedefi Hristiyanların elinden çıkan Urfa'nın intikamını almak da değildi. Zira İkinci Haçlı Seferi'nin yönü Dımaşk'a yönelmişti. Hâlbuki onlar Haçlıların bölgedeki dostlarıydı. Urfa'nın intikamı alınmak istenseydi Halep'e ya da Urfa'ya yönelinecekti. Nureddin Mahmud, Frenklerin bütün şark bölgelerini ele geçirmeyi hedeflediklerini, daha önce Roma imparatorlarının yaptığı gibi bütün bölgeyi hâkimiyetleri altına almayı istediklerini anlamıştı. Onlar için hedefe giden yolda Müslümanlar arasında hiçbir fark yoktu. Onlarla dayanışma içine girenle onlara karşı mücadele edenler aynıydı. Onlar bölgenin tamamını ele geçirmek ve ta-

374 Zeyl-i Tarihi Dımaşk, 197

375 Tarihu Selacikati'r Rûm, 146

376 Age, 147

377 Age, 147

378 Age, 147

379 Devru Nureddin fî Nahdati'l Ümmet, 95

380 Age, 95

381 Age, 96

382 Age, 96

383 Tarihu Hurûbi's Salibiyye, 523

384 Nureddin Mahmud Siretü Mücahid Sadık, 212-213

mamına hâkim olmak istiyorlardı. Buna göre Dımaşk'tan başlamak en uygunu idi. Zira orası Şam topraklarının kalbi idi, toprakları diğer Müslüman emîrlıklere göre daha genişti, geliri daha çoktu, askerî yönden de diğerlerine göre daha zayıftı. Dımaşk'tan sonra Halep'e, Urfa'ya ve Musul'a yönelinecekti. Uzaktan bakan, "Bu tehlike benden uzakta" diyemeyecekti, zira bu harp kapsamlı bir harpti. Bir zaman sonra da olsa tehlike kapıya dayanacaktı. İş böyle olunca uzak görüşlü Nureddin'e düşen şey, Dımaşk ile Halep arasında bir fark olmadığını görmek ve işin başında harbe girmekti. Dımaşk'ın Halep, Musul ve sair İslam beldelerinin muhafazası için ilk müdafaa hattı olduğunu görmektir. İşte bu sebeple o, Haçlılara karşı Dımaşk emriyle birlikte hareket etmek üzere Humus ve Balebek yakınlarında kardeşi Musul Emiri Seyfeddin İlgazi ile birlikte askerlerini topladı. Dımaşk'a saldıran Haçlı ordusunun ilk başarısızlık sebebi bu ordu idi. Nureddin Mahmud bu hadiseden kendi kanaatini ve bu kanaate göre tavır alışıını destekleyen büyük dersler çıkarmıştı. O derslerden bir kısmını arz edelim:

Haçlı tehlikesine karşı mücadelede ve İslam beldelerini onların elinden alma faaliyetlerinde Müslüman emîrliklerin bir araya gelişinin önemi, Dımaşk Emîrligi'nin Haçlılara karşı mücadeledeki stratejik önemi, karşılığı her ne olursa olsun oraya hâkim olma zarureti, Hilal-Haç mücadelesinde Haçlı kontluklarıyla birlikte hareket eden Avrupa Haçlılarının mücadeledeki itibarlarını yitirmesi.³⁸⁵

4- İkinci Haçlı Seferi'nde Hristiyan Din Adamlarının Rolü

Hicri 539 (miladi 1144) yılında Urfa'nın İmadüddin Zengî eliyle düşüşü Batı Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. Haber Avrupa şehirlerine ulaşır ulaşmaz Avrupa başkentlerine korku ve endişe hâkim oldu. Haçlılar mukaddes topraklardaki Haçlı kontlukları için sonun başlangıcının yaşandığını idrak etmişlerdi. Derhâl bir toplantı yapıldı ve toplantıda Papa Üçüncü Eugenius'a, yeni bir Haçlı seferini başlatması için talepte bulunmak üzere bir heyet yollanması kararı alındı. Urfa'nın tekrar ele geçirilmesi için Avrupa'da süratle büyük bir faaliyet başladı. Papa Eugenius, Fransa Kralı Yedinci Louis'i ve Alman İmparatoru Üçüncü Konrad'ı bu işe liderlik etmeye davet etti. Fransa Kralı Yedinci Louis papanın talebini olumlu karşıladı ve bu hususu görüşmek üzere adamlarını topladı. Adamlarının bu işe pek hevesli olmadıklarını görünce papanın davetine icabeti üç ay sonraya erteledi. Fransadaki Başpapaz Bernard'a gitti. Bernard çok şöhretli bir din adamıydı ve -İngiliz tarihçi Rannisman'ın ifadesiyle- otoritesi kralın otoritesinden daha fazlaydı. İkna ve tesir gücü yüksekti. Yedinci Louis ve Papa Eugenius yeni bir Haçlı seferinin tertibi için ondan yardım istediler. O da onların isteğine icabet etti ve bu gayretin başarılı ol-

ması için elinden geleni yaptı.³⁸⁶ Elli yıl önce Papa İkinci Urban Klerment şehrinde nasıl ilk Haçlı seferi için davet çalışmaları yaptıysa şimdi de Papaz Bernard, Fizilia Kilisesi'nin dışında İkinci Haçlı Seferi için aynı şeyi yapıyordu. Konuşması savaşı ve macerayı sevenlerin kalplerine işliyordu. Belağat ve fesahatı insanları etkiliyordu. Onu dinleyenler, "Haç isteriz!" diye bağırılmışlar o da dış elbisesini çıkarıp haç şeklinde dikilmesini emretmişti. Bundan sonra Kilise mensupları bu sefere iştirak eden herkese haç diktiler.³⁸⁷ Birkaç gün sonra Papaz Bernard papaya bir mektup yazarak din adamlarının insanları nasıl etkilediklerini ve nasıl itaat ettiklerini anlattı. Şöyle dedi:

"Onlara emrettim, onlar da itaat ettiler. Emri çıkaranların bir otoritesi olmadı. Taatimi semerelendirdim. Ağzımı açıp konuştuğumda Haçlıların sayısı arttı. Sayılamayacak kadar çoklar. Şehirler köyler boşaldı. Nerdeyse yedi kadına bir erkek düşmeye başladı. Her yerde kocası hayatta olan dul kadınlarla karşılaşıyorsunuz."³⁸⁸

Fransa'daki muvaffakiyeti Papaz Bernard'ın şevkini artırdı ve derhâl Almanya'ya geçti. Alman halkını da bu sefere çekmek için şehirleri dolaşmaya başladı. Alman İmparatoru Üçüncü Konrad da ondan etkilendi ve bu sefere katılmaya karar verdi. Papaz Bernard, Almanlardan papanın gönderdiği bu ilanı bütün Avrupa şehirlerine ulaştırmalarını ve kutsal toprakların kurtarılması için üzerlerine düşeni yapmalarını istedi.³⁸⁹

Haçlı seferine katılanların Kudüs'te yaptığı toplantıda alınan karar Dımaşk'a saldırmak ve Dımaşk'ı ele geçirmektir. Dımaşk muhasarasına Hristiyan din adamları da katılmıştı. Askerle iç içeydiler. Alman İmparatoru Üçüncü Konrad'ın yanında İlyas adında yaşlı bir papaz vardı. Uzun sakallıydı ve Almanların kendisine inandığı biriydi. Dımaşk'ı muhasara altına aldıklarında bu papaz eşeğine bindi. Boynuna bir haç asmış, elinde de bir haç vardı. Bütün papazları etrafına toplanmıştı. Krallar ve süvariler de yanına geldiler. Çadır muhafızları dışında bu muhasaraya katılan herkes oraya toplanmıştı. Bu papaz öne çıktı ve bu topluluğa hitap etti, "Mesih bugün Dımaşk'ı alacağımı ve beni kimsenin durduramayacağını bana vaat etti." dedi. Ne var ki verdiği haber doğru çıkmadı. İslam mücahitlerinden biri ona saldırdı ve onu eşeğiyle birlikte öldürdü.³⁹⁰

5- Haçlılara Karşı Dımaşklıların Zaferi

Hicri 543 yılının Rebiülevvel ayında Frenkler Dımaşk'a yürüdüler. Müslü-

386 Tarihu'l Hurûbi's Salibiyye, 2/407-409

387 Devru'l Fukaha ve'l Ulemai'l Müslimîn fi Şarki'l Edna, 254

388 Age, 255

389 Age, 255

390 Age, 255

manlar da onlara karşı çıktı. Çatışmalarda her iki taraftan da çok sayıda kişi öldü. Beşinci günü Seyfeddin Gazi ve kardeşi Nureddin yirmi bin kişiden oluşan kuvvetlerin başında oldukları hâlde şehrin müdafaası için geldiler. Dımaşk halkı Allah'a yalvarıyor, yardım istiyordu. Hz. Osman'a ait Mushaf caminin avlusuna çıkarılmıştı. Herkes Allah'a yalvarıyordu. Kadınlar, çocuklar da oradaydı. Herkes Allah'a ihtiyaç arz ediyorlardı. Allah da onlara yardım etti. Nitekim ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır:

“(Onlar mı hayırlı) yoksa kendine yalvardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimleri yapan mı?”³⁹¹ Allah Teâlâ Dımaşk halkına yardımı Musul ve Halep askerlerini en uygun zamanda göndermek suretiyle yapmıştı. Seyfeddin Gazi ve Nureddin Frenklere karşı birlikte hareket etmek üzere Muinuddin Öner'le irtibata geçtiler. Seyfeddin olası bir bozgun durumunda şehrin savunulması zarureti gereği şehre adamlar yerleştirmeyi teklif ettiler. Ancak Dımaşk Hâkimi Muinuddin Öner bu teklifi kabul etmedi. Seyfeddin ve Nureddin'in şehre girmesini istemiyordu. Bu arada Haçlılara Dımaşk'a saldırımları hâlinde şehri Seyfeddin'e ya da Nureddin'e teslim edeceğini bildirdi. Kudüs kralıyla mektuplaşarak Dımaşk önünden çekilmeleri hâlinde Banyas kalesini kendilerine teslim edeceğini vaat etti. Bir taraftan bu mektuplaşmalar devam ediyor, bir taraftan da Haçlılar, şehrin teslim alınması durumunda şehre kimin hâkim olacağını tartışıyorlardı.³⁹²

Kudüs kralı Muinuddin Öner'in teklifini kabul etti. İmparator Üçüncü Konrad ile Yedinci Louis'i de geri çekilmeye ikna ettiler. Onlara çekilmedikleri takdirde Muinuddin'in şehri Seyfeddin Gazi'ye teslim edeceğini, onun da şehre hâkim olması durumunda daha sonra Kudüs ve sair Haçlı kontluklarına saldıracağını ve Doğu'daki Haçlı varlığını tamamen silebileceğini söylediler. Bunun üzerine Haçlı orduları Filistin'e geri çekildiler. Daha sonra Alman İmparatoru Üçüncü Konrad oradan deniz yoluyla önce İstanbul'a, oradan da Almanya'ya gitti. Yedinci Louis ise birkaç ay daha bölgede kaldıktan sonra deniz yoluyla Fransa'ya geri döndü.³⁹³

Frenklerin en büyük hamlesi Müslüman emîrliklerin dayanışması sayesinde kısa zamanda başarısızla neticelendi. Musul, Halep, Dımaşk ve Anadolu Selçukluları düşman karşısında tek bir vücut oldular. Düşmanla çatışmaya ve mukavemet göstermeye azmettiler. Hâlbuki Birinci Haçlı Seferi'nde böyle olmamıştı. Müslüman emîrliklerin birbirinden kopuk oluşu ve mukavemet göstermede azimli olmayışları

391 Neml, 62

392 Tarihu Hurûbi's Salibiyye, 2/255

393 Nureddin Mahmud, 96

Haçlıların hedeflerini gerçekleştirmesine sebep olmuştu. İkinci Haçlı Seferi'nin başarısız oluşu en çok Dımaşk hâkimine, ondan sonra da Nureddin Mahmud'a yaramıştı. Haçlıların hiçbir şey elde edemeden Dımaşk önlerinden çekilmesi Nureddin'in ve kardeşi Seyfeddin'in oynadığı rolün ehemmiyetini gösteriyordu. Ayrıca Müslüman emîrliklerin birbirleriyle dayanışma içine girmesi hâlinde nelere muktedir olacakları da görülmüştü. Nureddin Mahmud, Haçlıların bugüne kadar almış oldukları yerlerin onlardan alınması için Müslüman emîrliklerin tek bir vücut hâlinde hareket etmesini zaruri görüyordu. Bu İkinci Haçlı Seferi münasebetiyle Dımaşk'ın stratejik önemini de iyiden iyiye idrak etmişti. Dımaşk beşerî ve maddi imkânları çok olan bir emîrlikti. Ayrıca en büyük Haçlı krallığıyla (Kudüs Krallığı) hemhuduttu. Nureddin Dımaşk'ı ele geçirmeyi kafasına koydu. Bu düşüncesini hayata geçirmek için her türlü barışçı fırsatı değerlendiriyor ve bu alanda babasından öğrendiği tecrübelerden istifade ediyordu.³⁹⁴

6- Faslı fakihlerin Dımaşk Müdafaasına Katılması

Bu çatışmalara Şam fukahası dışında fakihler de katıldı. Bu çatışmalar esnasında Şam topraklarında yaşayan Faslı ve Endülüslü fakihler de bu çatışmalara katıldılar. Hicri 543 (miladi 1147) yılında Haçlılar Dımaşk'a saldırdığında bu fakihler çatışmalara katılmak üzere Dımaşk şehri askerlerine katıldılar. Faslı Fakih Hüccetü'l İslam Ebu'l Haccac Yusuf bin Dûnas el-Fendelâvî el-Malikî ve Şeyh Abdurrahman el-Halhûnî de onlar arasındaydı.³⁹⁵ Şeyh Fendelâvî zahit ve abid bir âlimdi. Piyade olarak çatışmalara gidiyordu. O esnada onu Dımaşk Hâkimi Muinuddin gördü. Ona selam verdi ve “Ey şeyh, sen mazursun. Biz senin yerine de savaşıyoruz. Sende savaşacak güç yok.” dedi.

Bunun üzerine o, “Ben sattım, O satın aldı. Bu anlaşmayı ne bozarız, ne de bozmak isteriz.” Yani o Allah Teâlâ'nın şu sözünü kastediyordu: “**Muhakkak ki Allah müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.**”³⁹⁶ Düşmana doğru ilerledi ve şehit düşünceye kadar düşmana karşı savaştı.³⁹⁷ Allah ondan razı olsun. Şeyh Halhûnî de kahramanca savaştı ve sonunda şehit düştü.³⁹⁸ Şehit düştükten sonra Şeyh Fendelâvî'yi rüyada gördüler ve “Neredesin?” diye sordular. O, “Adn cennetinde karşılıklı tahtlar üzerindeyim.” dedi.³⁹⁹

394 Devru Nureddin, 97

395 Mevkîfu Fukahai's Şam, 125

396 Tevbe, 111

397 Ahbaru'r Ravzateyn, 1/190

398 Devru'l Fukaha, 117

399 Ahbaru'r Ravzateyn, 1/191

7- Ebu'n Nedy Hassan bin Nemîr el-Kelbî Dımaşk Sahibi

Muciruddin Hakkında Şöyle Demmiştir

*"Şu ovada dur, umulur ki sen benim kurtarıcım olursun,
O ovanın hoş rüzgârıyla ve talihimin yaver gitmesiyle.
Frenklere karşı savaşanlar boyun eğdirmek için savaşıyorlar,
Çatışma anında atlar sel misali.
Hızlı ok atan yayla kahramanca savaşıyor,
Küheylanlarla sınırlarda dolanır.
Parıldayan keskin kılıçlarla,
Tozun dumanın içinde.
İslam sancağının altına girer,
Ahmed'in şeriati sebebiyle hamd ile saldırır."*⁴⁰⁰

İkinci Haçlı Seferinin Neticeleri ve İkinci Haçlı Seferi'ni Doğuran Sebepler

- Batı Avrupa'nın Bizans İmparatorluğu'na karşı düşmanlığı; Alman İmparatoru Üçüncü Konrad ve Fransa Kralı Yedinci Louis'in Bizans topraklarında karşılaşmaları zorluklar taraflar arasındaki düşmanlığı derinleştirdi. Miladi on ikinci (hicri altıncı) asırdan itibaren gittikçe artan ve miladi on üçüncü (hicri yedinci) asırda zirveye ulaşan bir düşmanlıktı bu.

- Bu sefer, Doğu'daki Haçlıların tabii mevcudiyetlerini etkilemişti; Haçlı hareketi Batı Avrupa ile stratejik savunma ittifakı kurmuştu. Batı Avrupa, bölgedeki Haçlı gücünün ayakta durması, gelişip büyümesi için maddi ve manevi yardımı gönderiyor, düşman bir muhitin ortasında onu mümkün olduğunca himaye etmeye çabalıyordu. Başarı için yola çıkılan, ama başarısızlıkla karşılaşan İkinci Haçlı Seferi'nin neticesi bize şunu gösteriyor: Bölgeye Avrupa'dan yardım gelmesi onlara hiçbir fayda sağlamadı. Hadsiz hudutsuz bir hırsla ve tamaha sahip olmaları onlara Müslümanların yurtlarına sahip olma imkânı vermedi. Doğu'daki Haçlıların durumu anasından uzakta olan bir bebeğe çok benzemektedir. Bu bebeğin gelişmesi ve büyümesi anasıyla irtibatı daimi olmadığından tabii değildi. Anaya ihtiyaç duyması da onun zaaf noktasıydı. Müslümanlara karşı mücadelede dışa bağımlı olmak haki bir hal çaresi değildi.⁴⁰¹ İsrail'in bu asırdaki durumu da bunun bir benzeridir.

- Bölgedeki Haçlı varlığı kendi mahallî imkânlarıyla hicri 539 (miladi 1144) yılındaki olguyu değiştirmekten âcizdi. Ana vatandan aldıkları yardımla da bu olguyu değiştiremediler. Haçlıların yaptığı hatalar bir yana bu hataları yapmasalardı bile

saatin akrebini tersine çevirmeye güçleri yetmeyecekti. Artık Müslümanlar için ardi ardına zafer kazanma zamanı gelmişti. Artık Haçlıların bölgeden nihai olarak tardedilmesi zamanı gelmişti. Çünkü onlar Haçlıların bölgeye yerleşmesine zemin hazırlayan bölünmüşlükten kurtulmuşlar, ittifak kurmak suretiyle bunu telafi etmişlerdi.

- Nureddin Mahmud'un yıldızının parlaması; Dımaşklılar Nureddin Mahmud'un siyasi hesaplarından korksalar da bu sefer, onun Halep'te bulunmasını zaruri kılıyordu. Dımaşklılar bu hadiseden önce de onunla dostluk ilişkileri kurmuşlardı.⁴⁰² Onun Şam topraklarının kuzeyindeki konumu çok güçlüydü. Dımaşklılar onun bu siyasi gücünü zımni olarak itiraf ediyorlar ve dünkü müttefikleri Kudüs Krallığı'na karşı ondan yardım istiyorlardı.⁴⁰³

- Dımaşk idarecilerinin zayıflığı; Bu Haçlı seferi Dımaşk Atabekliği'nin ne kadar zayıf olduğunu ortaya koydu. Zira o, üzerine yürüyen Haçlılara karşı bir varlık gösterememiş ve bu sebeple dışarıdan askerî yardım istemişti. Şüphesiz ki Nureddin Mahmud bu zafiyeti net bir şekilde görmüş ve İslami cepheyi tek çatı altında toplamak ve Dımaşk'ı da buna ilave etmek için daha çok gayret etmiştir.⁴⁰⁴

- Arîme kalesinin yıkılışı; Nureddin Mahmud lehine olan her fırsatı değerlendiriyordu. Toloz Kontu Berdrand İkinci Haçlı Seferi'nde Fransızlarla birlikte bölgeye gelmiş, Haçlı seferinin bitişinden sonra Fransızlarla birlikte çekip gitmemişti. Deniz yoluyla sahile yakın bir şekilde kuzeye doğru ilerliyordu. Trablus Kontluğu topraklarına geldiğinde karaya indi ve yanındaki süvarilerle birlikte Trablus Kontluğu'na bağlı Arîme kalesine saldırdı. Kaleyi ele geçirdikten sonra oraya yerleşti ve Trablus'a Trablus Kontu Raymond'tan daha çok hak sahibi olduğunu, bu sebeple bütün Trablus topraklarını istila edeceğini söyledi. Trablus Kontu Raymond diğer Frenk önderlerinden yardım istemiş, ancak istediği yardımı alamamıştı. Bunun üzerine Nureddin ve Muinuddin'den yardım istedi. Onlar bu çağrıya derhâl icabet ettiler. Kuşatmadan sonra kaleyi ele geçirdiler. Daha sonra kalede ne kadar adam varsa tamamını esir aldılar ve kaleyi yerle bir ettiler. Sonra da kendi şehirlerine geri döndüler.⁴⁰⁵ Bu hadise İkinci Haçlı Seferi'nin Doğu Haçlılarını ne denli zaafa uğrattığının bir göstergesidir.⁴⁰⁶

- Müslümanların kalbindeki Haçlı korkusunun kırılması; Tarihçilerden bir kısmı İkinci Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla neticelenmesinin Hilal-Haç mücadelesindeki dengeyi bozduğunu ifade etmektedir. Bu Haçlı seferinden sonra Haçlıların Şam topraklarındaki gücü azalmaya yüz tuttu ve İslami kuvvetler de Haçlı kontluklarına

400 Age, 1/193

401 El-Hurûbu's Salibiyye, 184

402 Age, 184

403 Age, 185

404 Age, 185

405 Devru Nureddin Mahmud, 97

406 Age, 98

karşı cesaretle baskınlar düzenlemeye başladı. Bu arada Haçlılara karşı yeni bir cihad yıldızı doğdu. Bu, Nureddin Mahmud Zengî idi. Nureddin, babasının, Haçlılara karşı İslami cepheyi birleştirmeye dair projelerini hayata geçiriyordu. Bu projeleri tamamlamak ise Selahaddin'e nasip olacak ve Haçlı Seferlerinin bitirilmesi için gerekli alt yapıyı o kuracaktı. Nureddin, başarısız geçen İkinci Haçlı Seferi'nin oluşturduğu şartlardan istifade etmesini bildi ve Dımaşk hâkiminin aleyhine olarak Şam toprakları Müslümanlarını kendi hâkimiyeti altında topladı. Daha sonra Haçlılara karşı başarılı bir cihad hareketine girişti. Onun bu hareketi diğer İslami güçleri, yani; Anadolu Selçuklularını, Artukluları ve Türkmenleri cesaretlendirdi. Hassaten Antakya ve Urfa bölgesindeki Haçlılara karşı saldırılara giriştiler. Nureddin Zengî, kuzeyden güneye bütün Şam topraklarını kendi yönetiminde toplayıncaya kadar bölgedeki İslami unsurlar ittifak kurdular ve Haçlılara karşı o şekilde savaştılar. Nureddin'in hâkim olduğu topraklar kuzeyde Urfa'dan başlıyor güneyde Havran'da bitiyordu. Devlet merkezi Dımaşk idi. Bu, Nil'den Fırat'a kadar uzanan sahada Haçlı tehlikesine karşı bihakkın mücadele edecek tek İslami cephenin oluşturulmasındaki ilk adımdı.⁴⁰⁷ İşte bu, İkinci Haçlı Seferi'nin en önemli neticesidir.

DÖRDÜNCÜ KONU

NUREDDİN'İN FATİMİ DEVLETİ'NE KARŞI SİYASETİ

Şii İsmailîyenin Kökleri ve Fatimî Devleti

İmam Cafer bin Muhammed es-Sadık'ın ölümünden sonra kendilerini Cafer Sadık'a nispet eden Şiiler iki fırkaya ayrıldılar. Birinci fırka; Cafer Sadık'tan sonra oğlu Musa Kazım'ı imam tanıdı. İkinci fırka ise; Musa Kazım'ı imam tanımadı. Onlar, "Cafer'den sonra oğlu İsmail imamdır." dediler. Bu fırka İsmailîye olarak tanınan fırkadır.⁴⁰⁸

Abdulkahir Bağdadî, İsmailîler hakkında şöyle diyor: "Bunlar, Cafer Sadık'ı, ondan sonra da oğlu İsmail'i imam tanıyanlardır."⁴⁰⁹ Şehristanî şöyle diyor: "İsmailîler, imametın Cafer Sadık'ın en büyük oğlu İsmail'e ait olduğunu ve daha işin başında bu işin ona nasla tevdi edildiğini iddia etmek suretiyle Musa Kazımcılardan ve İsna Aşerîyye taifesinden ayrıldılar. Onlar şöyle dediler: "Cafer Sadık (ra), Resûlullah (s.a.v)'in Hatice (ra)'dan sonra uyguladığı sünnetinde olduğu gibi, Ali (ra)'ın Fatıma'dan sonraki uygulamasında olduğu gibi İsmail'in annesi olan cariyesi üzerine evlilik yapmadı ve ondan sonra cariyeye de almadı."⁴¹⁰

İsmailîye, Şii fırkalarından biri olup Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'e nispet edilmektedir. Bu fırka çok sayıda isim ve lakaplarla tanınmaktadır. "Bâtıniyye" lakabı onlardan biridir. "Her zahirin bir bâtını ve her ayetin bir tevili var." Sözlerinden dolayı onlara bu lakap verilmiştir. Karamita ve Mazdekiyye lakapları da onlara aittir. Irak beldelerinde bu lakaplarla tanınırlar. Horasan'da onlara "Et-Talimiyyetü'l Mülhide" denir. Ancak onlar bu isim ve lakaplarla tanınmayı sevmezler. Onlar, "Biz İsmailîye taifesiyiz. Biz, diğer Şii gruplarından bu isimle ayrılırız." derler.⁴¹¹

Hicri 296 (miladi 909) yılında Ebu Abdullah eş-Şii eliyle Kayravan'ın düşme-

⁴⁰⁸ Ed-Devletü'l Fatimiyye, Sallabî, 35

⁴⁰⁹ El-Fark beyne'l Fırak, 62

⁴¹⁰ El-Milel ve'n Nihal, 1/191

⁴¹¹ Age, 1/192

sinden sonra Kuzey Afrika'da Rafîzî Fatîmî Devleti kuruldu.⁴¹² Ubeydullah el-Mehdî'ye hicri 297 (miladi 910) yılında Kayravan'da biat edildi. Bazı tarihçilere göre on sene hâkimiyette kaldı.⁴¹³

1- İlk Şii Halifesi Ubeydullah el-Mehdi

Ubeydullah Ebu Muhammed, İslam'ı tersyüz eden Bâtını Ubeydîlerin ilk halifesidir. Onlar Rafizîliği ilan edip İsmailîye mezhebini gizli tuttular. Etrafa davetçiler göndererek cahilleri kandırdılar.⁴¹⁴ Zehebi Ubeydullah'ın nesebi hakkında şunları söylüyor: “Muhakkikler şöyle demiştir: ‘O babası belli olmayan biridir. Seyyid İbni Tabataba ona nesebini sorduğunda o, ‘Yarın onu sana çıkaracağım.’ demiş, ertesi gün olunca da bir miktar külçe altın çıkarmış, sonra da kılıcını kınından yarıya kadar çekmiş ve ‘İşte benim nesebim.’ demiş, sonra da yerdeki altının talan edilmesini emretmiş ve ‘Bu da benim şerefim.’ demiştir.”⁴¹⁵

Libya müftüsü Şeyh Tahir ez-Zâvî, Ubeydullah el-Mehdî'nin nesebi hakkında şunları söylüyor: “O, Ubeydiye Devleti'nin kurucusu ve ilk hâkimidir. Aslen Iraklıdır. Hicri 260 yılında Kûfe'de doğdu. Şam'ın kuzey bölgesinde Bâtınîlerin merkezi olan Selemiyye beldesinde gizlendi. Selemiyye'ye yerleşinceye kadar Saîd bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Meymun el-Kaddah adıyla biliniyordu. Selemiyye İsmailîlerin yerleşim birimidir. Ali bin Hasan bin Ahmed bin Muhammed bin İsmail bin Cafer Sadık orada öldü. İsmailîler onun için orada gizli mezarlar inşa ettiler. İmameti de İsmail bin Cafer es-Sadık'ın zürriyetinden nikâh-ı ruhi ile onun oğullarına geçtiğine karar verdiler.”⁴¹⁶ Müftü devam ediyor: “Ubeydullah el-Mehdî'nin aslı budur. Ona nispet edilen Ubeydîlerin aslı da budur.”⁴¹⁷

Zikredildiğine göre Ubeydullah eş-Şii Afrika'ya, yani; Tunus'a girdiğinde Şii olduğunu söylüyor ve Ali bin Ebî Talip, Mikdat, Ammar bin Yasir, Selmanı Farisi ve Ebu Zer el-Gıfârî dışındaki bütün ashaba ve Resûlullah (s.a.v)'in bütün hanımlarına küfrediyordu. Resûlullah (s.a.v)'in, bu zikredilenler dışındaki bütün ashabinın irtidat ettiğine inanıyordu.⁴¹⁸ Ubeydoğulları zamanında Kayravan'ın Ehl-i Sünnet halkı büyük zulüm çekiyordu. Çok defa büyük sıkıntılar yaşıyorlardı.⁴¹⁹ Ubeydoğulları hâkimiyetlerini güçlendirdikten sonra çarşı ve sokaklarda secili sözlerle asha-

412 Mevsûatü'l Mağrib El-Arabî, 2/60

413 Age, 2/70

414 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 15/141

415 Age, 2/70

416 Tarihu'l Fethi'l Arabî fî Libiya, 253

417 Ed-Devletü'l Fatîmiyye, Sallabî, 47

418 Cuhûdu Ulemai'l Mağrib fî'd Difa' an Akîdeti Ehli's Sünnet, 291

419 Tertibu'l Medârik, 2/318

ba küfürler ediyorlardı.⁴²⁰ Hatta bu küfürlerin bir kısmı Resûlullah (s.a.v)'e kadar ulaşıyordu. Mesela bu küfürlerden birinde şöyle deniyordu: “Mağaraya ve içinde barındırdıklarına, kisveye ve içine aldıklarına lanet edin.” Burada kastedilen mağara Resûlullah (s.a.v)'in Hz. Ebubekir'le birlikte sığındığı Sevr mağarasıydı. Bu küfür Hz. Ebubekir'e gittiği gibi Hz. Peygamber'e de gitmektedir. Çünkü o da o mağaradaydı. Aynı şekilde kisvenin örttükleri de Ehlibeyt idi. Sözün devamında da onlara küfredilmiştir.⁴²¹ Onlar dükkân kapıları üzerine koç ve eşek kafası asıyorlar, üzerine sahabe ismi yazdıkları kâğıtları o kafalar üzerine asıyorlardı. Bu hususta konuşan ya da harekete geçen kişiler derhâl öldürülüyor ve müsleye maruz kalıyordu.⁴²²

2- Kuzey Afrika'da Ubeydîlerin İşlediği Cürümlerden Bazıları

a- Bazı Davetçilerin Ubeydullah el-Mehdi Hakkındaki Aşırılığı

Onlar Ubeydullah'ı ilah makamına çıkardılar, gaybı bildiğini iddia ettiler. Onun peygamber olduğunu söylediler.

Bedreddin bin Kadı Şühbe şöyle diyor:

“Mehdi'nin Fas'ta ona ve ona itaate davet eden adamları vardı. İnsanlardan ona bağlılığa dair söz alıyorlar ve onlara onun emirlerini aktarıyorlardı. Kimi, Mehdi'nin Resûlullah (s.a.v)'in oğlu olduğunu ve Allah'ın mahlûkatı arasındaki hücceti olduğunu söylüyor. Kimi Mehdi'nin yaratıcı ve rızık verici Allah olduğunu söylüyor.”⁴²³

Onun ilah olduğuna dair iddiaları onların sözlerinde, fiillerinde ve şiirlerinde kendini göstermektedir. Ahmed Belvî en-Nuhas adında biri vardı. Namaz kıldığında seccadesini Mehdi'nin olduğu Fas'a çevirir, o tarafa doğru namaz kılar. Mehdi, Mehdiye şehrine gittiğinde de seccadesini oraya doğru çevirir, o tarafa doğru namaz kılar.⁴²⁴ Onun bulunduğu yeri Kâbe addederdi. Bu görüş onun taraftarları nezdinde baskın olan görüştü. Ubeydoğullarının şairlerinden biri Mehdi Meydiyye şehrine gittiğinde bakın ne diyor:

“Ey saygıdeğer melik mübarek olsun sana,

Sonsuza dek gülcükler içeren gelişin.

Fas illerinde yüce oldun,

Kabul olunan namazların kılındığı oruçların tutulduğu yerde.

Ora korunmuş harem Mehdiyye'dir,

420 Age, 2/318

421 Cuhûdu Ulemai Mağrib, 291

422 Age, 291

423 El-Kevakibu'd Dürriyye, 204-205

424 El-Beyanu'l Mağrib, 1/258-259

*Haram beldenin Tihamesi gibi.
Makamı İbrahim sanki orada,
Makam olmasa da ayaklarını görürsün.
Hacılar rüknü örtse de, bizim için,
Sizin kasrınızın arsası örtülmeli.
Dünya sana ait ve senin neslin,
Her nerede olursa olsunlar ebedî imamdırlar.*"⁴²⁵

Onlar onun gaybı bildiğini iddia ediyorlar. Yemin ettiklerinde bazıları, "Gayb olanı ve olmayanı bilen efendimizin hakkı için" diyor. Hâlbuki gaybı bilmek ulûhiyet sıfatlarındandır. Dolayısıyla gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. Nitekim ayeti kerimede şöyle buyurulmuştur:

"De ki: 'Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka bilen yoktur.' Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."⁴²⁶ Yine şöyle buyurulmuştur:

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu ki apaçık kitaptadır; ancak O bilir."⁴²⁷

Yine mahlûk üzerine yemin edilmez, yemin yaratıcı üzerine edilir. Nitekim Re-sûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim yemin edecekse Allah ile yemin etsin ya da sussun." Babalar üzerine yemin etmeyi yasaklayan hadisler de varittir.⁴²⁸

b- Onların Mezhebine Karşı Gelenlere Zulmedip İdam Etmeleri

Daha önce Kadı İyaz'ın lisanı ile onların ashabı kirama küfrettiklerini, koçbaşları üzerine sahabe ismi yazılı kâğıtları takıp dükkânlara astıklarını ve daha başka nice şeni işler yaptıklarını zikretmiştik.⁴²⁹ Öldürürüz, diyerek korkutmak suretiyle insanları kendi mezheplerine girmeye zorluyorlardı. Tek bir seferde tam dört bin kişiyi idam etmişlerdi. Kabisî anlatıyor: "Mehdiye şehrindeki Daru'l Bahr da -Burası Ubeydîlerin hapishanesi idi- işkence sebebiyle ölen âlim, abid ve salih kişiler dört bindi."⁴³⁰ Bu sayıya Kayravan sokaklarında öldürülen ve müsle yapılan kişiler dâhil değildir. Bu durum, ilmî hayatı oldukça etkiledi. Bununla birlikte karşılaşılan bu zorluklar Fas halkının sabrını, azmini ve kitap ve sünnete bağlılığını artırmaktan başka işe yaramadı.

⁴²⁵ Age, 1/221

⁴²⁶ Neml, 65

⁴²⁷ En'am, 59

⁴²⁸ Kitabu't Tevhid, 90

⁴²⁹ Cuhûdu Ulemai Mağrib, 312

⁴³⁰ Medresetü'l Hadis bi'l Kayravan, 1/76

c- İmam Malik'in Mezhebine Göre Fetva Vermenin Yasaklanması

İmam Malik'in mezhebine göre fetva verilmesini yasakladılar. Fetva vermenin cezası dayak yemek, hapsedilmek ve bazen de öldürülmekti. Resmen psikolojik terör uygulanıyordu. Öldürülen kişi Kayravan sokaklarında dolaştırılıyor ve "İşte bu, Malik'in mezhebi üzere gitmenin cezası!" diye nida ediliyordu. Onların mezhebin-den olmayanlara fetva verme ruhsatı yoktu.

d- Bazı Mütevatir ve Meşhur Sünnetleri İptal Etmeleri

Bazı mütevatir ve meşhur sünnetleri iptal ettikleri gibi bazılarına ilaveler yapıyorlardı. Mesela ezana "Hayya ala hayril amel" sözünü ilave etmişler, hâkimiyete gelişlerinden bir sene sonra da teravihi yasaklamışlardı.⁴³¹ Bu sebepler yüzünden insanların çoğu camiye gitmeyi terk ettiler. "Hayya ala hayril amel" sözünü terk eden müezzin de acınacak hâle geliyordu. Bu sözü terk eden bir müezzin Şiiler tarafından şikâyet edilmiş ve ceza olarak dili kesildikten sonra gözleri arasına konarak Kayravan sokaklarında dolaştırılmış, sonra da öldürülmüştü.⁴³² Ancak bazı zeki âlimler Ubeydîlerin bu olayların arkasındaki habis maksatlarını keşfetmişlerdi. O da, namaz kılan insanları mescitlerden uzaklaştırmaktı. Bu mefseleti def için müezzinlere "Hayya ala hayril amel" sözünü ilave etmelerini söylediler. Çünkü bunun terki daha büyük mefselete yol açıyordu. Bu âlimlerden biri de, Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed Mesrur el-Abdî ed-Debbağ (vefatı hicri 359) idi.⁴³³ Takva sahibi bir âlimdi. Ubeydîlerin asıl maksadını anlamıştı. Müezzinlere şöyle diyordu: "İçinizden sünnet üzere okuyun. Bunu bitirdikten sonra "Hayya ala hayril amel" deyin. Ubeydîler mescitleri boşaltmak istiyorlar. Sizlerin bunu söylemesi mescitlerin boşalmasından daha hayırlıdır."⁴³⁴

e- İnsanların Bir Araya Gelmesini Menetmeleri

Fatımî Devleti halkın toplu bir şekilde isyan etmesinden korktuğu için bir araya toplanmasını menediyordu. Bu sebeple gecenin evvelinde düdük çalınıyor, düdük çalındıktan sonra dışarıda gezenlerin boyunları vuruluyordu. Âlimlerden biri öldüğünde cenazesine katılan insanları dağıtıyorlardı.⁴³⁵ Bu fiil, bugün, kendi sözünden başkasının sözünü tanımayan tağut ve Firavunların ülkelerinde, polis devletlerinde hâlâ devam etmektedir. Firavun: "Ben size kendi görüşümden başkasını söylemiyorum. Ben size ancak doğru yolu gösteriyorum." dedi."⁴³⁶

⁴³¹ Cuhûdu Ulemai'l Mağrib, 309

⁴³² El-Beyanu'l Mağrib, 1/182,183

⁴³³ Tertibu'l Medarik, 2/525-528

⁴³⁴ Age, 2/526

⁴³⁵ Riyadü'n Nüfus, 2/29

⁴³⁶ Mümin, 29

f- Ehl-i Sünnet Kitaplarının Yok Edilmesi

Ehl-i Sünnet kitaplarını yok ettiler, insanların bu kitapları birbirlerine alıp vermelerini de yasakladılar. Ebu Muhammed bin Ebu Haşim et-Tecîbî'nin (vefatı hicri 346) bizzat eliyle yazdığı yedi kantar⁴³⁷ tutarındaki eserlerine ölümünden sonra el koydular.⁴³⁸

g- Ehl-i Sünnet Âlimlerini Ders Vermekten Menettiler

Ehl-i Sünnet âlimlerini mescitlerde ders vermekten, ilmi yaymaktan ve talebelerle bir araya gelmekten menettiler. Ubeydîlerden korkulduğu için Ehl-i Sünnet kitapları ancak evlerde okunuyordu. Ebu Muhammed bin Ebu Zeyd, Ebu Muhammed bin et-Tübban ve diğerleri Kayravan'daki Sünnilerin üstadı Ebubekir bin el-Lebbad'a gizlice gidiyorlardı. Ubeydoğullarından korkularından kitaplarını bellerine saklıyorlar, kitaplar terden ıslanıyordu.⁴³⁹

h- Şeriatı Kaldırdılar

Kendi davetlerine tabi olanlardan şeriatı kaldırdılar ve farzları düşürdüler. Kendilerine tabi olan kişileri bir barakaya sokuyorlar, sonra da Ubeydullah üzerine tersyüz edilmiş bir post giydiği hâlde elleri ve ayakları üzerinde ilerleyerek onların yanına geliyordu. Onlara “Beh” diyor, sonra da onlara bu yaptığı işlerin manasını açıklıyor, şöyle diyordu: “El ve ayak üzerinde gelişimin sebebi size hayvan gibi olduğunuzu, üzerinize hiçbir şeyin gerekmediğini, ne namaz, ne oruç, ne zekât ne de diğer farzlardan herhangi birinin size gerekmediğini ve bütün bunların sizin üzerinizden düştüğünü bildirmektir. Ters yüz edilmiş post giymemin sebebi dininizi değiştirdiğini size bildirmektir. ‘Beh’ dememin sebebi zina yapmak ve şarap içmek gibi bütün işlerin size helal olduğunu bildirmektir.”⁴⁴⁰

i- Hilalin Görülmesinden Önce İnsanların Bayram Yapmaya Zorlanması

Çoğu zaman şevval hilali görülmeden önce insanları bayram yapmaya zorluyorlardı.⁴⁴¹ Hilal görülmeden oruca son verilmeyeceği fetvasını veren âlimleri öldürüyorlardı. Nitekim Burka şehri kadısı Fakih İbni'l Hubulî'yi bu şekilde fetva verdi diye öldürmüşlerdi.

Zehebî, âlimlerin hayatına dair yazdığı eserde şöyle diyor:

“Şehit imam, Burka şehri kadısı, Muhammed bin el-Hubulî. Burka valisi ona geldi ve ‘Yarın bayram.’ dedi.

437 Kantar; Mısır: 44,93 kg; Tunus: 53,9 kg; Suriye: 256,4 kg.

438 Riyadü'n Nüfus, 2/29

439 Medresetü'l Hadis, 1/76

440 Riyadü'n Nüfus, 2/504

441 Medresetü'l Kayravan, 1/73

O, ‘Hilali görelim. Hilali görmeden insanlara bayram yaptırırsak vebali üzerimize olur.’ dedi.

Vali, ‘Bu husus için Mansur’un emri geldi.’ dedi.

Ubeydîler hilali gözetlemiyorlar, hesaba göre bayram yapıyorlardı. Hilal görülmemişti. Ertesi gün davullar çalındı, bayraklar asıldı ve bayram hazırlıkları yapılma-ya başlandı.

Kadı, ‘Bayram namazına çıkmam.’ dedi.

Vali onun yerine bir başkasına emretti, o namazı kıldırdı. Kadı Muhammed el-Hubulî'nin yaptıklarını da Mansur'a yazdı. Mansur da Kadı'nın kendisine gönderilmesini emretti. Mansur, ‘Bu işlerden vazgeçtiğini söyle seni affedelim.’ dedi. Kadı bu teklife yanaşmadı. Bunun üzerine Mansur, ölünceye kadar kadı'nın güneş altında asılı vaziyette bekletilmesini emretti. Kadı susuzluktan yanıyor, su istiyordu ama ona su verilmiyordu. Daha sonra onu darağacına astılar. Allah'ın laneti zalimler üzerine olsun.”⁴⁴²

j- Ehl-i Sünnet Olan İdarecilerin İzlerinin Yok Edilmesi

Fatimî Devleti idarecileri Fas'ta kendilerinden önceki Ehl-i Sünnet olan idarecilerin izlerini yok etmeye çalıştılar. Kale ve mescitleri inşa ettirmiş ve üzerlerine isimlerini yazdırmış olan önceki idarecilerin isimleri Ubeydullah'ın emriyle siliniyor yerine Ubeydullah'ın ismi yazılıyordu. Bu Rafizi, Kasrı Ziyad'da ibadet eden abidleri de oradan çıkarmış, orayı silah deposu yapmıştı.⁴⁴³

k- Atlarının Mescitlere Girişi

Ubeydullah'ın çok sayıdaki günahlarından biri de ona ait atların mescide sokulmasıydı. Atları kullananlara, “Mescide nasıl giriyorsunuz?” dendiğinde onlar, “Onların dışkısı ve idrarı temizdir. Çünkü onlar Mehdi'nin atlarıdır.” diyorlardı. Bir defasında mescit görevlisi buna karşı çıkmış, onu Mehdi'nin yanına götürüp katletmişlerdi. İbni Azârî anlatıyor: Ubeydullah hayatının son demlerinde kötü bir illete yakalandı. Dübüründe oluşan kurtçuklar onun bağırsaklarını yiyordu. Bu böyle devam etti ve sonunda helak oldu gitti.⁴⁴⁴

Muasır Müslümanlar, Fatimî Devleti'nin tarihini okuyorlar, ancak bu devlet hakkında sadece siyasi tarihiyle ilgili bilgileri öğreniyorlar. “Falan gitti, onun yerine filan geldi” gibi. Yine, “Bu devlet ilme ve ilmin neşrine çok önem veriyordu” deniyor. Bu devletin önem verdiği ilim felsefeydi, ilmin neşrinden kastedilen de felsefe kitaplarının neşredilmesi idi. Fatimîlerin, Ehl-i Sünnet âlimlerine ne zulümler çek-tirdiklerini maalesef çok az kişi hatırlıyor. Hatta İslam tarihini okuyanlar Fatimî

442 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 15/374

443 Riyadü'n Nüfus, 2/29

444 El-Yu'dü't Tarih, Muhammed Abduh, 39

Muiz Lidinillah'ı bir kahraman olarak tanırırlar. Bütün bunların sebebi tarihi sorgulamadan almaya çalışmaktır. Hatta günümüz tarihçilerinden bir kısmı müsteşriklerin ya da Rafizilerin fikirlerinden doğrudan doğruya etkilenmiştir. Hakikatlerin örtülmesi ve tarihin karalanması için onlara bir de paralar verilmiştir. Bâtını Rafizilerle Müslümanlar arasındaki mücadele günümüzde de devam etmektedir. Ancak mücadelenin şekli ve görüntüsü değişmiştir o kadar, yoksa fikirler ölmez, değişik şekillerde de olsa devam eder. İslam düşmanları, ümmetin, Resûlullah (s.a.v)'den, ashabı kiramdan ve Ehlibeyt'ten aldığı sahih akideyi yok etmek için hâlâ gizli ve açık şekilde gece gündüz çalışıyorlar.

3- Faslıların Fatımî Ubeydî Devleti'ne Karşı Mücadele Şekilleri

Faslı Ehl-i Sünnet âlimleri Şiiliğe karşı mücadelede çeşitli taktikler kullandılar. Pasif savunma, müzakere yoluyla savunma ve silahlı savunma bu mücadele şekillerinden bazılarıdır. Başka mücadele şekilleri de kullandılar. Kitaplar yazdılar, şiirler söylediler ve sair mücadele tekniklerini kullandılar.

a- Pasif Savunma

Faslı Ehl-i Sünnet âlimlerinin Şii cereyana karşı kullandığı ilk mücadele yöntemi bu idi. Bununla kastettiğimiz şudur: Onlar Şiilikle bağlantılı olan her şeyden ve hâkim Şii iktidardan uzak durdular. Onlar devletin kadılarından da devlet görevlilerinden de uzak durdular. Güçleri nispetinde de o devlete vergi vermekten kaçındılar.⁴⁴⁵ Cuma namazlarını boykot ettiler. Zira Cuma namazlarında minberler üzerinden Resûlullah (s.a.v)'in ashabına küfrediliyordu. Bu boykot sebebiyle Kayravan'da bir zaman Cuma namazı kılınmadı.⁴⁴⁶ Vaiz Abdüssamed'in yaptığı gibi kimileri onlara beddua etmekle yetindi.⁴⁴⁷ Ebu İshak es-Sibaî de rukye yaparken Fatiha, İhlas ve Muavizeteyn'i okuduktan sonra, "Ubeydullah ve zürriyetine karşı kinim sebebiyle, nebiye, onun ashabına ve Ehlibeyt'ine olan sevgim sebebiyle her kime rukye yapmışsam ona şifa ver, ya Rabbi." derdi.⁴⁴⁸ Onların uyguladığı pasif savunma taktiklerinden biri de; Fatımî sultanının maiyetinin arkasından gidenlerden, o sultanla irtibat hâlinde olanlardan ve onu temize çıkarmaya çalışanlardan da uzak durmaktır. Onlar bu hususta şu ayeti kerimeyle amel ediyorlardı:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah'a ve Peygamberine karşı gelenlere, sevgi beslediklerini görmezsin."⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Mukaddimetü Hüseyin Mu'nis Ala Riyadi'n Nüfus, 17

⁴⁴⁶ El-Beyanu'l Mağrib, 1/277

⁴⁴⁷ Mealimu'l İman, 3/237

⁴⁴⁸ Age, 3/71

⁴⁴⁹ Mücadele, 22

Kayravan fakihleri Ubeydoğulları sultanlarıyla irtibat hâlinde olduğu, onların hediyelerini kabul ettiği ve onların nesebinin sağlam olduğunu göstermek üzere kitap telif ettiği için Halef bin Ebu'l Kâsım el-Berâzî'ye karşı tavır aldılar. Onun kendi el yazısıyla yazdığı şu beyti görünce de ona karşı tavırları büsbütün şiddetlendi. O beytinde Ubeydoğullarını övüyor, şöyle diyordu:

"Onlar öyle bir topluluktur ki bina ettiklerine en güzelini bina ederler, Söz verdiklerinde yerine getirirler, düğüm attıklarında da sağlam düğüm atarlar."

Bütün bu sebeplerden dolayı Kayravan fukahası onun kitaplarının dışlanması ve okunmaması için fetva verdi. Bu fetvadın sonra o Sicilya'ya göç etmek mecburiyetinde kaldı ve orada Sicilya valisi tarafından büyük itibar gördü.⁴⁵⁰

b- Müzakere Yoluyla Savunma

Faslı Ehl-i Sünnet âlimlerinin Şii Rafizilere karşı en çok ve en yaygın kullandıkları yöntem müzakere yoluyla savunma yöntemi idi. Tartışma ve münazara se-masında çok sayıda Ehl-i Sünnet âliminin yıldızı parladı. Onlar Ehl-i Sünnet'in lisanı ve dinin özünün müdafii idiler. Münazara meydanında yıldızı parlayan âlimlerden biri Şeyh Abdullah bin et-Tübban (vefatı hicri 371) idi.⁴⁵¹ Ubeydoğullarına karşı münazaraları sebebiyle meşhur olduğu ve Ehl-i Sünnet'i müdafaa yöntemini bildiği için çeşitli şehirlerden insanlar ona gelmeye başladı. Münazara ilmindeki kabiliyeti ve insanları aydınlatıcılığı yanında o, ölümden korkmayan cesur biriydi. Kayravan valisi münazara için âlimleri arıyordu. Âlimler İbni Ebi Zeyd el-Kayravanî'nin evinde toplandılar.

Tübban onlara, "Ben ona gidiyorum. Sizin önünüzde canımı Allah için feda ediyorum. Çünkü eğer o size gelirse bu, İslam aleyhine büyük bir zaaf vukua getirir." dedi.⁴⁵² Daha sonra Kayravan valisine gitti. Onu ve yanında bulunan cemaatini -ki onlar münazara yapmak üzere oraya gelmişlerdi- delillerle susturdu. Onlar münazara alanında hezimete uğramalarına rağmen onu kendi mezheplerine davet etmekten utanmadılar. Ancak o bundan kaçındı ve "Helali ve haramı bilen ve yetmiş iki fırkayı reddeden altmış yaşındaki bir yaşlıya bu teklif edilir mi? Eğer beni ikiye biçseniz yine de mezhebimi terk etmem." dedi.⁴⁵³ Onların yanından çıktığında Fatımî Devleti'nin adamları kılıçları çekmiş vaziyette onu takip ediyordu. Bu şekilde insanları korkutmaya çalışıyorlardı. O, bu baskı altında olduğunda bile insanları hayra sevk ediyor ve onlara nasihat ediyordu. Onlara korkmadan şunları söylüyordu:

⁴⁵⁰ Cuhûdu Ulemai'l Mağrib, 324

⁴⁵¹ Tertibu'l Medarik, 2/517-524; Şeceretü'n Nûr ez-Zengiyye, 1/95-96

⁴⁵² Mealimu'l İman, 3/113

⁴⁵³ Cuhûdu Ulemai'l Mağrib, 327

“Dininize sıkıca sarılın. Sizinle Allah arasında İslam’dan başkası yok. Ondan koparsanız helak olursunuz.”⁴⁵⁴

Halkın Ubeydoğullarının fitnesine düşmesinden korkuyordu. Şöyle diyordu:

“Allah’a andolsun ki, ben onların günah işlemesinden korkmuyorum. Zira onların Mevlası kerem sahibidir. Ama ben onların Ubeydoğullarının küfründen şüphe etmelerinden ve bu sebeple cehenneme girmelerinden korkuyorum.”⁴⁵⁵

Fatımî Devleti’nin davetçilerine karşı İslam’ı müdafaa eden, hak ve adil delilleri serdedip onları susturan meşhur kişilerden biri de Ebu Osman Saîd bin El-Haddad (vefatı hicri 302) idi. Ebu Osman Ehl-i Sünnet’in dili ve Fas’ın Ahmed bin Hanbel’iydi. Sülemî onun hakkında şöyle diyor: “Fakihti, salihiti, fasih konuşurdu, ibadeti severdi. Münazarada ve batıl fırkalara cevap vermede zamanının bir tanesiydi.”⁴⁵⁶

Huşenî onun hakkında şöyle diyor:

“Ehl-i Sünnet’e karşı olan bidat sahiplerine gerekli cevabı veriyordu. Bu husustaki kabiliyeti tecrübeyle sabitti. Müslümanları en güzel şekilde temsil ediyordu. Hatta Kayravan halkı onu Ahmed bin Hanbel’e benzetiyorlardı.”⁴⁵⁷

Maliki onun hakkında şöyle diyor:

“İnatçı kâfirlerden Ebu Ubeydullah eş-Şii, onun kardeşi Ebu’l Abbas ve Ubeydullah ile dinî tartışmaları oldu. O tartışmalarda onların küfrünü, zındıklığını ve dine verdikleri zararı ortaya çıkardı.”⁴⁵⁸

Fatımî Devleti Fas’ta insanları bazen münazara yoluyla bazen da tehdit yoluyla mezheplerine girmeye zorluyorlardı. Bu, insanları korkutmuştu. Ebu Saîd’e geldiler ve ondan takıyye yapmasını istediler. O bundan kaçındı ve şöyle dedi: “Doksanını aşmış biriyim. Yaşamaya ihtiyacım yok. Bana düşen dini muhafaza için münazara etmek ya da bu hususta bir mazeret beyan etmektir.” O, dediğini yaptı ve gerçekleri söyledi. O, Şiilere karşı münazarada Allah’tan sonra en çok güvenilen kişiydi.⁴⁵⁹

Onun Münazaralarından Bazıları

Hiz. Ebubekir ile Hiz. Ali’nin birbirine üstünlüğü meselesi: Bu münazaralar Mealim kitabının yazarının da belirttiği gibi önce Hiz. Ebubekir ile Hiz. Ali’nin bir-

⁴⁵⁴ Age, 327

⁴⁵⁵ Mealimu’l İman, 3/91

⁴⁵⁶ Cuhûdu Ulemai’l Mağrib, 328

⁴⁵⁷ Tabakatu’l Huşenî, 199; Mealimu’l İman, 2/209

⁴⁵⁸ Rıyadu’n Nüfus, 2/75

⁴⁵⁹ Mealimu’l İman, 2/298; Cuhûdu Ulemai’l Mağrib, 329

birine üstünlüğü meselesiyle başlıyordu. İbni’l Haddad ile Ebu Ubeydullah eş-Şii münazara için bir araya geldiklerinde Ebu Ubeydullah eş-Şii, İbni’l Haddad’a sordu: “Sizler beş kişiden müteşekkil kısa ashabı üzerine başkasını mı üstün tutuyorsunuz?” dedi. Kısa ashabı ile Hiz. Muhammed (s.a.v)’i, Hiz. Ali’yi, Hiz. Fatıma’yı, Hiz. Hasan’ı ve Hiz. Hüseyin’i kastediyordu. Başkasını sözü ile de Hiz. Ebubekir’i kastediyordu. İbni’l Haddad sordu: “Hangisi daha üstün. Altıncıları Cebrail olan beş mi, yoksa üçüncüleri Allah olan iki mi?” dedi.⁴⁶⁰ Şii sustu, cevap veremedi.

Hiz. Ali’nin mevlalığı (dostluğu) meselesi: Bu münazarada Ubeydullah eş-Şii, Resûlullah (s.a.v)’in, “**Ben kimin mevlası (dostu, efendisi) isem Ali’de onun mevlasıdır.**” hadisindeki mevla kelimesini kölelikle ilgili olan velayet şeklinde kabul ettirmek isteyerek, “İnsanlara ne oluyor ki bize kul köle olmuyorlar?” dedi. Bunun üzerine İbni’l Haddad, “Resûlullah (s.a.v) orada kölelikle ilgili efendiliği değil, dinle ilgili efendiliği kastetmiştir.” dedi, sonra da, “**Allah’ın kendisine kitap, bilgi ve peygamberlik vermiş olduğu hiçbir kişinin kalkıp da insanlara, ‘Allah’a değil bana kul olun!’ diyebilme yetkisi yoktur. Ancak, ‘Kitabı öğretmekte ve ders alıp vermekte olmanız sebebiyle Allah yolunun erleri olunuz!’ der. Ve hiçbir zaman melekleri ve peygamberleri tanrılar edinmenizi de emredemez. O hâlde siz, Müslüman olduktan sonra, size inkârcı olmanızı emredebilir mi?**”⁴⁶¹ ayetlerini okudu ve “Allah, peygamberine vermediği bir şeyi başkasına vermez. Hiz. Ali peygamber değildi. Peygamberin veziri idi.” dedi.⁴⁶² Her iki taraf arasında cereyan eden münazaralardan bazı küçük parçalar sunduk.

c- Silahlı Savunma

Faslı âlimler, pasif savunma ve müzakere yoluyla savunma ile yetinmemişler, bilakis bazıları da silahlarını alıp savaşmak üzere harekete geçmiştir. Cebele bin Hamûd es-Sadeî sınır karakolunu terk edip Kayravan’a gelmişti. Bu hususta konuştuğunda şöyle diyordu:

“Bizler aramızda deniz olan düşmana karşı nöbet tutuyorduk. Şimdi ise bu düşman arazimize inmiş vaziyettedir. Bu düşman o düşmandan daha kötüdür. Bunlara karşı cihad etmek şirk ehline karşı cihad etmekten daha üstündür.”⁴⁶³

Cebele bu hususta, “**Ey iman edenler, önce yakın çevrenizdeki kâfirlerle çarpışın.**”⁴⁶⁴ ayetini delil getiriyordu. Onlardan biri de Ebu’l Kâsım Hasan bin Müferic (vefatı hicri 309) idi. Ebu’l Kâsım, Ubeydîlere karşı ilk karşı çıkanlar arasınday-

⁴⁶⁰ Süneni Tirmizî ve Tuhfetü’l Ahvezî, 3797, Hasen gariptir.

⁴⁶¹ Âli İmran, 79-80

⁴⁶² Cuhûdu Ulemai’l Mağrib, 331

⁴⁶³ Mealimu’l İman, 2/185; Ulemau’l Mağrib, 337

⁴⁶⁴ Tevbe, 123

dı. Şehit olarak öldü. Onu Ubeydullah Mehdi öldürdü. Ebu Abdullah es-Sidrî adında salih bir kişiyle birlikte asıldı. Ubeydullah'a karşı cihad etmek üzere biat etmişti, insanları cihada teşvik ediyordu. Onunla ilgili haberler Ubeydullah'a ulaşınca öldürülmesini emretti.⁴⁶⁵

Daha sonra âlimler büyük bir adım attılar ve Fatimî Devleti'ne karşı savaşmanın vücutbiyetine dair fetva yayınladılar. Fetvanın yayınlanması Ehl-i Sünnet âlimlerinin toplanmasından ve istişare etmesinden sonra oldu. Fasit akideleri sebebiyle küfür üzere olduklarına hükmettikleri Fatımîlere karşı ehli kıbleden olanlarla ittifak kurdular.

Şeyh Fakih Ebubekir bin Abdurrahman el-Havlânî anlatıyor:

“Şeyh Ebu İshak es-Sibâî (ra), Ebu Yezid'in yanında Ubeydoğullarına karşı savaşmak üzere Afrika şeyhleriyle birlikte yola çıktı. Eliyle Ebu Yezid'in askerlerini gösteriyor ve “Bunlar kible ehlidir.” diyordu. Karşıdakiler için de, “Onlar ehli kible değildir.” diyordu. Sonra da “Bize düşen şey, ehli kıbleden olanla birlikte ehli kiblede olmayana karşı savaşmaktır. Eğer savaşı kazanırsak Ebu Yezid'in idaresi altına girmeyiz. Çünkü o Haricî'dir. Allah Teâlâ ona karşı aramızdan adaletli bir imam çıkarır ve o imam onun şerrini bizden uzaklaştırır.” dedi.

Ebu'l Arab İbni Temim, Ebu Abdilmelik Mervan, Ebu İshak es-Sibaî, Ebu'l Fadl, Ebu Süleyman Rebi' bin el-Kattan ve daha başka çok sayıda fakih ve abid onunla birlikte çıkmıştı.⁴⁶⁶ Âlimler, ileri gelenler ve halktan çok sayıda kişi oradaydı. Sayılamayacak kadar çoktular. Âlim ve salih kişilerden çok yaşlı olanlar dışında herkes oradaydı. Rebi' el-Kattan safların en önündeydi. Atına binmiş, silahlarını kuşanmıştı. Mushaf'ı da boynuna asılıydı. Dua ediyordu, “Allah'ım, senin ve peygamberinin düşmanlarına karşı cihad etmek üzere toplanan şu Müslüman topluluğa katılmayı bana nasip ettiğin için sana hamd olsun.” diyordu.⁴⁶⁷

Ehl-i Sünnet âlimleri bu karşılaşmada büyük yararlılıklar gösterdiler. Allah yolunda İslam düşmanlarına karşı mücadelede en güzel örnekleri sergilediler. Seksenin üzerinde âlim şehit düştü. Rebi' el-Kattan ve Mumis de onlar arasındaydı. Büyük başarılar kazandılar. Son anda karşılaştıkları o ihanet anı olmasaydı Mehdiye şehri ni ele geçireceklerdi. O ihanet anından sonra işler tersine döndü. Bu ihanet Ebu Yezid'den gelmişti. Ebu Yezid, Ehl-i Sünnet'e karşı olan çirkin yüzünü burada göstermiş, adamlarına, “Düşmanla karşılaştığınızda Kayravanlılardan ayrılın. Düşman bizi değil onları öldürsün. Biz de onlardan kurtulmuş olalım.” demişti.⁴⁶⁸ Bu çirkin işi

yapmaktaki maksadı onlardan kurtulmaktı. O zannediyordu ki Kayravan âlimleri ve imamları öldürüldüğünde Kayravan halkı ona tabi olacak.⁴⁶⁹ Ama onun istediği gibi olmadı, çok kötü bir yenilgiye uğradı. Kendi adamlarından çok sayıda kişi düşman saflarına geçince yanındaki az sayıdaki adamlarla birlikte feci bir şekilde öldürüldü. Bu savaş 30 Muharrem 336 tarihinde sona erdi.⁴⁷⁰

Sünnilerle Şiiler arasındaki bu çatışma daha sonra bütün Fas'a yayıldı ve Ubeydoğullarını Fas'tan çıkarıncaya kadar yeni nesiller arasında devam etti. Bir zaman sonra Sünniler iyiden iyiye güçlendiler ve Şii merkezlerine baskınlar düzenlemeye başladılar. Buldukları Şiileri öldürüyorlar ve mallarını alıyorlardı. İbni'l Uzarî, El-Beyanu'l Mağrib adlı eserinde şöyle diyor: “Kayravan şehrinde korkudan Şii olduklarını gizleyen bir grup vardı. Halk onlara aniden saldırdı. Kadın erkek demeden birçoğunu öldürdüler ve mallarına ve evlerine el koydular.”⁴⁷¹

Kadı İyaz bu hadiseyi anlatıyor, şöyle diyor: “Bu hadise Muharrem ayının ortalarında bir Cuma günü başladı. Halk, Kayravan'da Rafizilerin üzerine saldırdı. Onları en feci şekilde öldürüp yaktılar. Mallarına el koydular, evlerini yıktılar. Kadınlarını ve çocuklarını da katlettiler. Onları ayaklarından tutup sürüklediler. Bu, Allah'ın onlar üzerine azap olarak gönderdiği sayha gibiydi. Hareket Kayravan sınırlarını aştı, Meydiyye şehrine ve sair şehirlere uzandı. Oradaki bütün Şiiler öldürüldü ve yakıldı. Afrika'da gizlenenler dışında onlardan kimse kalmadı.”⁴⁷² Mukavemet hareketinin en şiddetli ve en zararlı olanı işte bu idi. Allah Teâlâ Fas arazisinde bidat nevinden her ne varsa tamamını bu hareketle temizledi.

d- Telif Yoluyla Savunma

Telif yoluyla savunma yöntemi, Şiilere karşı kullanılan en şerefli ve en faydalı savunma yöntemi idi. Zira bu yöntem Şiileri daha çok endişelendiriyor ve uykularını kaçırıyordu. Dolayısıyla bu yöntemi kullananlara karşı harp ilan etmişlerdi. Ayrıca bu yöntem umumun hakkı daha iyi görmesini ve Ehl-i Sünnet itikadının kalplere daha sağlam yerleşmesini sağlıyordu. Bu telif eserler iki kısma ayrılıyordu:

- Akidevi meseleleri “Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat” tarzına uygun olarak ele alan eserler. Bu eserlerin ele aldığı meseleler içinde şu meseleler de bulunuyordu: Ehl-i Sünnet nezdinde imamet meselesi, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin birbirine üstünlüğü meselesi, İlk üç halifenin şer'i halife oldukları, Resûlullah (s.a.v)'in ashabını herhangi bir ayırım yapmadan sevmek, Şiilerin aksine -ki onlar, ashabı kiramın çok azı müstesna tamamını küfürle itham ediyorlardı- ashabı ki-

465 Riyadü'n Nüfus, 2/169-172

466 Ed-Devletü'l Fatimiye, Sallabî, 78

467 Mealimu'l İman, 3/37-42

468 El-Beyanu'l Mağrib, 1/218

469 Age, 1/218

470 Cuhûdu Ulemai Mağrib, 344

471 El-Beyanu'l Mağrib, 1/268

472 Tertibu'l Medarik, 2/625

ramın tamamının adil kişiler olduklarına inanmak. Bu savunma sisteminin etkisi büyüktü. İnsanlar dinlerini böylelikle daha iyi öğreniyorlardı ve hak mezhep bu şekilde daha iyi yayılıyordu. Bu sayede insanlar bu akideye ters düşenlerin İslam'a ters düşüklerine ve İslam dairesinden dışarı çıktıklarına inanıyorlardı. Ayrıca düşmanlık, savaş, boykot ve sair hususlarda düşmana karşı nasıl tavır alınıyorsa -tevbe edip döner diye- onlara da o şekilde tavır alınması gerektiğine inanıyorlardı.⁴⁷³

- İkinci nevi eserler ise, özellikle Şiilere ve Şii itikadına cevap vermek üzere yazılmış eserlerdi. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu eserlerin yazılmasını özel şartlar gerekli kılmıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri Şiilere cevap vermek, onların şüphelerini gidermek ve batıl itikatlarını çürütmek mecburiyetinde kaldılar. Bu gruba dair yazılan eserlere örnek verecek olursak İmam Muhammed bin Sahnûn'un yazdığı iki "*İmamet*" kitabı. Her iki kitap da bu hususa dair yazılmış geniş kapsamlı eserdir.

İsa bin Miskin şöyle diyor: "Bu hususta o iki kitabın bir benzeri daha yazılmadı."⁴⁷⁴ İmam İbrahim bin Abdullah ez-Zebidî'nin "*Kitabu'l İmame*" si. Yine onun yazdığı "*Kitabu'r Red Ale'r Rafıza*" adlı kitabı. Bu iki kitap İmam İbrahim'in Fatımî Devleti tarafından hapse atılıp işkence görmesine sebep oldu. Bu yöntem de düşmana karşı savunmada oldukça etkili oldu.⁴⁷⁵

e- Ehl-i Sünnet Şairlerinin Savunması

Kitap telifinin yanında bir silah daha kullanıldı. O da, Ubeydoğullarının şiir yoluyla kötülenmesi ve yerilmesi idi. Bu meydana at koşturan çok sayıda şair vardı. Ebu'l Kâsım el-Fezarî onlardan biriydi. O, hem onların, hem de onların gidişatını vafsediyordu:

*"Sultanlarına kul oldular, zannettiler ki,
Onlarla birlikte toptan kurtulacaklar.
Adımlarını şeytanla birlikte attılar,
O, onlara eğriyi doğru gösterdi.
Sıddık'tan ve Faruk'tan yüz çevirdiler,
Hakkı kabule yanaşmadılar.
Onlara karşı havlayan köpek İbni'l Eved'i,
Ve Temim'in lanetlik Ebu Kıdare'sini tercih ettiler.
Cehennem köpeklerine tabi oldular ve,
Allah'ın yıldız kıldırdığı kişilerden geri durdular.
Yahudi mi? Hristiyan mı? Yoksa,
Sonradan olana ezeli diyen dehrî mi onlar?"*

⁴⁷³ Cuhûdu Ulemai'l Mağrib, 349

⁴⁷⁴ Age, 349

⁴⁷⁵ Age, 349

*Yoksa onlar Sabiilerden mi, yoksa,
Yıldızlara ibadet eden ve müneccimlik yapan gruptan mı?
Yoksa zındık muattıla taifesinden mi onlar,
Ne azap ne de mükâfat var yarın, diyen.
Yoksa onlar Mecusiler mi,
Karanlığa ve nura tazim gösteren.
Onların küfrüyle kulları imtihan eden Allah'ı tesbih ederim,
Ve onların şirkiyle bir süreden beri, Rahîmdir O.
Ya Rabbi, onlara lanet et ve onları,
Ebu Yezid ile birlikte elemli bir azaba kavuştur."*⁴⁷⁶

Şehir ve bölgelere yayılmış "Râiye" adlı meşhur kasidesinde de şöyle diyor:

*"Yaygın ve kapsamlı fitneye hayret ettim,
Piçin ve şedit kâfirin eliyle gelen.
Şehirler ve köyler sarsıldı,
Zamanın rengi değişti.
İrz sahiplerine arz dar geldi,
Sığınaklar ve müstahkem binalar fayda vermedi.
Kayrahan ve sakinlerini kurtardı,
Onları koruyan Allah kadirdir.
Ora halkını ilmen ihata etmiştir,
Kalplerde olanı da inceden inceye bilir.
Onlara afiyet ve güvenle ikram etti,
Örtülerin de örtüsünü attı.
Orada büyük âlimler var etti,
Sınırı olmayan denizler gibi.
Önceki âlimlerin hocaları,
Bakılsa onlar gibisi bulunmaz.
Orada hayır sahibi abidler var,
Öncekiler de sonrakiler de çok iyi.
Onlar esirleri azat ederler,
Baskın düzenleyene fidyeyi verip.
Onların bütün sıkıntılarına yettik de,
Kötülükler onlardan zail oldu gitti.
Kalplerdeki endişeyi giderdik,
Damarları kurutan ve körlere zarar veren.
Barındırdık, destek verdik ve biz,
Onların ehli ve onların bir parçasıyız."*

⁴⁷⁶ Riyadü'n Nüfus, 2/494-495

*Yemeğimiz onların yemeği oldu,
Evimiz onların evi.
Allah'ın sevabı bizim hazinemiz,
Onlardan biri bize teşekkür etti.
Kayravan ve sakinleri olmasaydı,
Yemekleri yiterdi, beyinleri ve ilikleri de.
Onların kaleleri gibi kalelerimiz yok,
Sarp dağlarla da çevrili değiliz.
Bizi kuşatan surlarımız da yok, ancak,
Arşın Rabbinin muhafazası bizim surumuz.”*
Şairin şiiri sonlara doğru şöyle bitiyor:
“Resûlullah ve Sıddık sevgisi ile,
Saadet ve sevinç umulur.
Onlardan sonrakileri de toptan seviyoruz,
İhtilaf ettikleri şeylerde Rableri gafurdur.
Anam babam ve canım feda olsun,
Müjdecî ve uyarıcı Muhammed'e.
Yaşadığım müddetçe onu öveceğim,
Maiyetimle birlikte, destekleyen ya da talep eden.”⁴⁷⁷

4- Muiz Lidinillah el-Fatimî ve Mısır'a Girişi

Muiz, Mısır emîrlerini ve idarecilerini yakından takip ediyordu. Mısır'ı almayı kafaya koymuştu. Kafûr el-Ahşîdî'nin ölümünden sonra Mısır'da karışıklıklar vukua geldi. Muiz bu fırsatı değerlendirdi. Kayravan ile Mısır hududu arasına kuyular açtırdı, evler bina ettirdi. Büyük bir ordu topladı. Cevher es-Sakalî'yi de bu ordunun başına geçirdi. Orduda yüz binden çok asker vardı. Bütün emîrlere ve valilere Cevher es-Sakalî'ye itaat etmelerini ve onu takip etmelerini emretti. Ubeydiye ordusu Bâtını mezhebini Mısır'a taşımak üzere harekete geçti. Kuzey Afrika'da Ehl-i Sünnet âlimlerinin önderliğinde elli yıldır devam eden şiddetli çatışmalar ve krizlerden kurtulacaklardı. Muiz, Abbasi Devleti'ne tabi Ahşîdî yönetiminin zayıflığından istifade etti ve zehirli okunu attı. Hedef, Mısır'a hâkim olmak ve Abbasi Devleti'ne son vermektir. Hicret'in 358. yılında Cumadelahire ayında ordu Cevher es-Sakalî komutasında Mısır'a girdi. Bu sefer esnasında hiçbir zorlukla da karşılaşmadı. Cevher es-Sakalî, Ezher'i inşa ettiren kişidir. İsmailîye mezhebine mensup davetçilerin yetiştirileceği yer olarak kuruldu ve inşası hicri 361 yılında tamamlandı. Mısır tamamen hazır hâle getirildikten sonra Muiz, askerini, maiyetini, ailesini ve mallar-

rını yanına alarak Kuzey Afrika'dan Mısır'a geçti. Kendisi Mısır'ın idaresini ele alırken Kuzey Afrika'nın liderliğini de Emîr Sanhacî'ye bıraktı. Muiz, Trablus, Sebte ve Burka'yı da Mısır'a bağladı. Muiz'in yanında onu övgüde aşırı giden şairi Muhammed bin Hani vardı. O onun hakkında şöyle diyordu:

*“Sanki sen Nebi Muhammed gibisin,
Senin yardımcılarının da Ensar gibidir.
Senin dilemediğin şey kaderde vaki olmaz,
Binaenaleyh hükmet, tek ve güçlü olan sensin.
Yarın şefaati fayda verecek odur,
Gerçekten de onu gören ateş söner.”*

Yine o, Muiz hakkında şunları söylüyor:

*“Nur sensin, bütün nurlar karanlıktır,
Üst sensin, her üst aşağıdır.
Kullarını rızıklandır fazlı şefaatinle,
Onları yaklaştır, zira sen güçlüsün.”*

Yine o şöyle diyor:

*“Onu intikam alan, aziz ve kadir olan,
Helak edici günahları affeden, bağışlayan olarak çağırırsın.
Yemin ederim ki eğer sen halife olmasaydın,
Mesih'ten sonra Mesih olarak çağırılırdın.
O yüksek semalar senin şanına şahadet ederdi,
Kur'an da seni methedici olarak inerti.”*

Muiz'in, Mısır'a doğru göç yolculuğu hicri 362 yılında başladı. Şairi İbni Hani ise Burka'da 362 yılının Recep ayında kırk iki yaşında olduğu hâlde öldürüldü. Cesedini köpek ölüsü gibi Burka sahiline atılmış bir vaziyette buldular. Muiz onun öldürülüşüne çok üzüldü ve “Bu adam bizim medarı iftiharımızdı. Doğu şairlerine karşı onunla üstün çıkmayı umuyorduk. Ama bu nasip olmadı.” dedi.⁴⁷⁸

Muiz'in Mısır'a doğru göç yolculuğu devam etti ve Mısır hududuna vardı. İskenderiye'ye hicri 362 yılında Şaban ayının 23. günü ulaştı. Mısır'da komutanlardan, emîrlerden ve idarecilerden oluşan büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Muiz'in hâkimiyeti batıda Septe'den doğuda Mekke'ye kadar uzanıyordu. Atlas Okyanusu sahillerinde yaşayanlar onun emirlerine göre hareket ediyorlardı. Muiz Mısır'da iki buçuk yıl kaldı. Hicri 365. yılda Rebiülevvel ayının 7. günü Kahire'de öldü. Onun Afrika ve Mısır'daki hâkimiyeti yirmi üç yıl sürdü.⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ El-Fethu'l Arabî fî Libiya, 362

⁴⁷⁹ Age, 362

Zehebi anlatıyor:

“Bu dönem, Rafiziliğin, Ubeydiye Devleti eliyle Mısır’a, Şam’a, Hicaz’a ve Mağrip’e; Büyeoğulları eliyle de Irak’a, Cezire’ye ve İran’a hâkim olduğu, kendini gösterdiği ve kibirlendikçe kibirlendiği bir dönem olmuştur. Halife Muti’in Büyeoğulları yanındaki etkisi zayıftı. Bedeni de zayıftı, daha sonra felç oldu ve konuşamamaya başladı. Daha sonra onu azlettiler ve yerine oğlu Et-Tai’ Lillah’ı getirdiler. Hutbe onun adına okunuyor, sikke onun adına basılıyor ve bazı işlere de o bakıyordu. Muiz’in memleketi ise daha büyük ve daha güçlü idi.”⁴⁸⁰

5- Fatımî Devleti’nin Kuzey Afrika’daki Varlığının Sona Erişi

Bazı Maliki fakihleri Mısır’daki Fatımî Devleti’ne tabi Sanhaca Devleti’nde devlet idari heyetine kadar girdiler. Yetki sahibi bazı vezir ve emîrleri etki almak suretiyle Ehl-i Sünnet âlimlerine karşı yapılan devlet baskısının hafiflemesini sağladılar. Allame Ebu’l Hasan ez-Zeccal, Emîr Muiz bin Bâdis es-Sanhacî’yi Ehl-i Sünnet itikadı üzere yetiştirdi. Bu çalışma, Muiz’in hicri 406 yılında Afrika’ya hâkim oluştundan sonra meyvelerini vermeye başladı. Allame Ebu’l Hasan’ın bu çalışması gizli olmuş, Rafizilerden kimse bunu hissetmemişti. Bu âlim, akidesi sağlam, ahlak ve fazilet sahibi biriydi. Rafizi Şii mezhebine buğzederdi. Muiz bin Bâdis’in beynine ve kalbine sağlam bilgileri yerleştirdi. Şii İsmailî mezhebi Kuzey Afrika’da Muiz’in eliyle son buldu.

Zehebî, Muiz’i şöyle anlatıyor:

“Mehabetli bir sultandı. Cesaretliydi, hedefleri yüksekti. İlmi severdi, cömertti. Şairler tarafından methedilmiştir. İmam Ebu Hanife hazretlerinin mezhebi Afrika’da çoğalmıştı. İhtilafa son vermek için memleket ahalisini İmam Malik hazretlerinin mezhebine geçirdi. Ubeydoğullarına itaati terk ettikten sonra Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah adına hutbe okuttu. Fatımî Devleti reisi Mustansır onu tehdit ettiyse de korkutamadı.⁴⁸¹ Tehdit içeren uzun mektubunda kısaca, *“İtaat hususunda babalarının yolunu takip edemedin mi?”* diyordu. Ancak Muiz ona şu cevabı verdi: “Senin seleflerinden önce benim ecdadım Mağrip illerinin sultanı idi. Onların diğerlerine nispetle hizmeti önceliklerinden de büyüktür. Diğerleri onları geride bıraktıysa da şimdi onlar kılıçlarıyla öne çıktılar.”⁴⁸²

Tarihî kitapların bildirdiğine göre; Muiz bin Bâdis, Şiiliğe ve Mısır’daki yöneticilere tedrici olarak düşman kesildi, orduda ve sair devlet idari teşkilatlarında Ehl-

i Sünnet unsurların gücünü artırdıktan sonra hicri 435 yılında kimliğini ortaya koydu. Daha sonra Bâtını itikadın ve ashâbı kirama sövenlerin temizlenmesi çalışmalarına koyuldu. Hz. Ebubekir’e ve Hz. Ömer’e açıkça küfredenlerin öldürülmesi emir verdi. Kuzey Afrika’da yaşayan halkın tamamı Ubeydîlerden kalma bu sokma batıl itikadın yok edilmesi için seferber oldu. Bu hayırlı işin başarılmasında öncülük ettiği için âlimler ve fakihler Muiz bin Bâdis’i kutladılar. Şairler de onu övmek üzere şiirler yazdılar. Kâsım bin Mervan bu hadise hakkında bakın ne diyor:

*“Her yerde öldürülecekler,
Kayra’van’da öldürüldükleri gibi.”*

Bir başkası da şöyle diyor:

*“Ey Muizzüddin rıf’atla yaşa,
Sevinçle, neşeyle, huzurla yaşa.
Sen razı kıldın Nebi Mustafa’yı,
Ve Atik’i⁴⁸³ sefil lanetlikler hakkında.
Onların öldürülüşünü âdet hâline getirdin,
Her devlette ve en ücra köşelerde.”⁴⁸⁴*

Muiz bin Bâdis önce Ehl-i Sünnet olan halka, âlimlere ve fakihlere yaklaştı, sonra Mısır’daki Ubeydîlerden tamamen koptu. Daha sonra Maliki mezhebini devletin resmî mezhebi ilan etti, Abbasi halifesine bağlandığını ilan etti, Fatımî Devleti’ne ait bayrak, parola ve sair alamet ve işaretleri kaldırdı, yerine Abbasi Devleti’ne ait alamet ve işaretleri koydu. Yüz kırk beş yıldan beri halkın kullanmakta olduğu ve üzerinde Ubeydîlerin ismi olan dirhem ve dinarların tedavülden kaldırılmasını, yerine başka sikkelerin basılmasını emretti. Basılan sikkelerin bir yüzünde “Lailahe illellah, Muhammedün Resûlullah” sözü, diğer yüzünde, *“Ve men yebteği gayra’l İslami dinen felen yukbele minhu. Fehuve fi’l ahreti mine’l hasirîn”*⁴⁸⁵ ayeti yazılıydı. Muiz; Saferiyye, Nekariyye, Mu’tezile ve İbâziyye gibi Ehl-i Sünnet dışındaki mezheplerin tamamının işini bitirdi. Hicri 443 yılında Burka Emîri Cebbare bin Muhtar, Muiz’e itaatini ilan etti ve Burka’nın tamamı Muiz bin Bâdis’e bağlandı. Trablus’ta Şii İsmailîye tairesine karşı ilk temizlik harekâtını allame Ali bin Muhammed el-Muntasır başlattı. Künyesi Ebu’l Hasan idi. Hicret’in 432 yılında dar-ı bekaya göç etti.⁴⁸⁶

6- Selçukluların Irak’taki Şiiliğin Önüne Geçme Çalışmaları

Fatımî Devleti Irak’a ve Doğu’ya hâkim olmaya çalışıyordu. Bu sebeple oralara

480 Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 15/113-114

481 Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 18/140

482 Tarihu’l Fethi’l Arabî fi Libiya, 289

483 Atik, Hz. Ebubekir’in lakabıdır.

484 Age, 289

485 Âli İmran, 85

486 Tarihu’l Fethi’l Arabî, 290-291

davetçiler gönderdi. Fatımî halifeleri Irak'taki siyasi çalkantılardan istifade ederek davetlerini yaymaya çalışıyorlardı. Fatımî Halifesi ez-Zahir li İ'zazi Dinillah, hicri 425 yılında Bağdat'a davetçiler gönderdi. İnsanlardan çok sayıda kişi onlara katıldı.⁴⁸⁷ Fatımî Halifesi Mustansır Billah döneminde Şii davetçilerin Doğu'daki çalışmaları daha da arttı. Daha sonra bu davetçiler İran'a, Horasan'a ve Maverâünnehr'e gönderildi. Şii davetçilerinin en meşhuru El-Müeyyed fi'ddin Hibetullah eş-Şîrâzî idi. Sadece El-Müeyyed olarak da bilinir. Bu adam, Abbasi Devleti'nin askerî komutanlarından biri olan Besâsîrî'yi etkilemeyi başardı. Besâsîrî de Bağdat'a hâkim oldu ve Abbasi Halifesi El-Kaim bi Emrillah'ı alaşağı etti. Hutbeleri Fatımî Devleti adına okuttu ve Abbasi Devleti'nin Bağdat'la bağlantısını kesti. Halifeyi Bağdat'tan çıkarıp Enbar'a götürdü ve Hâdis'e de hapsedti. Hâdis'e'nin sahibi Mehâriş bin Muclî el-Ukaylî halifeye bizzat hizmet etti. O, Ukayloğullarının ileri gelenlerindendi. Mustansır'ın idaresi döneminde Bağdat'ta kırk Cuma Fatımîler adına hutbe okundu.⁴⁸⁸ Besâsîrî, Kureyş bin Bedran ile yaptığı anlaşmayı bozmaya ve Abbasi halifesini alıp Mısır'a sürmeye çalıştı. Ancak Kureyş buna karşı çıktı ve Hâdis'e'nin sahibi olan amcasının oğlu Emîr Muhyiddin bin Mehâriş el-Ukaylî ile halifenin can güvenliği hususunda anlaştılar. Buna rağmen Besâsîrî, Halife El-Kaim Biemrillah'ın Hâdis'e'ye göçmesine şartlı olarak müsaade etti. Onu, Hz. Fatıma'nın nesli varken Abbasoğullarının hilafette hiçbir hakkı olmadığını itiraf etmeye ve bunu bir name ile belgelen-dirmeye mecbur bıraktı.⁴⁸⁹

Besâsîrî bununla da yetinmedi, halifenin elbiselerine, sarığına ve tahtına da el koydu ve onları Fatımî Halifesi Mustansır Billah'a verdi. Besâsîrî önce avam taifesinden bazı serserileri kullandı. Onları silahlandırdı ve hilafet sarayını yağmalamaya gönderdi. Kerh'in Şii halkı Basra kapısındaki Ehl-i Sünnet mensubu kişilerin evlerini yağmaladılar. Kadılar kadısı Damğânî'nin evi yağmlandı. Çok sayıda sicil defteri ve hikmetli meseleler içeren kitaplar talan edildi. Kitapların bir kısmı attarlara satıldı. Halifenin adamlarının evleri yağmlandı. Ezana "Hayya ala hayril amel" sözü ilave edildi. Bağdat'ın bütün camilerinde bütün namazlarda bu şekilde ezan okundu. Hutbeler Fatımî halifesi adına okundu. Fatımî halifesi adına altın ve gümüş sikeler basıldı. Hilafet sarayı basıldığında Sadrazam Ebu'l Kâsım yakalanmış, Besâsîrî tarafından çeşitli hakaretlere maruz kalmış ve şiddetli dayak yemişti. Hilafet sarayı da halk tarafından yağmalanmıştı. Hilafet sarayından götürülen mücevheratın, ipeklilerin, mobilyaların, elbiselerin haddi hesabı yoktu.

Hicret'in 450. yılında Kurban Bayramı gününde Besâsîrî hatiplere ve müezzinlere beyaz elbiseler giydirdi. Onun ve arkadaşlarının üzerindeki elbise de bunun ay-

nı idi. Mısır sultanı için hutbe okuttu. Rafiziler son derece sevinçliyidiler. Ezan bütün Irak'ta "Hayya ala hayril amel" sözüyle birlikte okunuyordu. Besâsîrî ileri gelen Bağdatlılardan büyük bir intikam aldı. Kendisine düşmanlık edenleri mahvetti, diğerlerine çeşitli ihsanlarda bulundu. Zilhicce ayının bitmesine iki gün kala pazartesi günü Sadrazam Ebu'l Kâsım bin el-Müslime'yi yanına getirtti. Ebu'l Kâsım'ın üzerinde yün bir cüppe ve başında da keçeden mamul bir külah vardı. Boynunda da muskaya benzer meşin bir gerdanlık vardı. Deveye bindirildi.⁴⁹⁰ O hâlde şehirde dolaştırılıyor, arkasından gelenler ona ellerindeki meşin parçalarla vuruyorlardı. Kerh'e geldiğinde üzerine pislikler atıldı ve yüzüne tükürüldü. Lanetlere ve küfürlerle muhatap oldu. Şiiler her yerde her zaman imkân bulduklarında muhaliflerine böyle davranırlar. Hilafet sarayının karşısında durdurulduğunda o şu ayeti kerimeyi okuyordu:

"De ki: 'Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsın; dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu sen, her şeye kadırsın.'"⁴⁹¹

Daha sonra ona boynuzları olan bir öküz derisi giydirildi. Avurtlarına çengel takılarak canlı vaziyette çarşıya gerildi. Gün sonuna kadar orada can çekişti, sonra da öldü. Allah rahmet etsin. Son sözü, "Beni said olarak yaşatan ve şehit olarak öldüren Allah'a hamd olsun." idi.⁴⁹²

Rafizilerin değişmeyen psikolojik yapıları şu: Zayıf olduklarında sevgi gösterisinde bulunurlar, candan davranırlar ve yaltaklık ederler; kuvvetlendiklerinde de her türlü azgınlığa, yağmaya, intikama tevessül ederler. Buveyhîleri bölgeden Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey çıkardı. Bağdat'ın dışında kendisinden ayrılanlara karşı harp ediyor ve devletin temellerini sağlamlaştırıyordu. Fitneyi bertaraf ettikten sonra ordusuyla Bağdat'a yöneldi ve Abbasi halifesini esaretten kurtarıp eski makamına yerleştirdi. Besâsîrî'yi de yakaladı ve öldürdü. Bu şekilde Irak yeniden Sünni Abbasi hilafetine kavuştu. Bu tarihî hadiseleri Selçuklu Devleti ile ilgili kitabımda genişçe ele aldım. Selçuklular, Abbasi hilafetine bağlı şehirlerde faaliyet gösteren Fatımî davetçilerin ne denli büyük tehlikeler arz ettiklerini idrak etmişlerdi. Bu sebeple Bağdat'ta işleri tam olarak ele aldıktan sonra sağlam bir siyaset takip ettiler ve vakit geçirmeden Fatımî davetçilerin üzerine gittiler. Fars beldelerinde Şiiliği yayan davetçiler şiddetle cezalandırıldı. Şii devlet adamları ve din görevlileri derhâl görevden uzaklaştırıldı ve yerlerine Sünni görevliler yerleştirildi.⁴⁹³

487 Devletü's Selacika, Sallâbî, 54

488 Ahbaru'd Düveli'l Munkatua, 3/430

489 El-Hutat, El-Makrizî, 1/439

490 El-Bidâye ve'n Nihâye, 15/759

491 Âli İmran, 26

492 Devletü's Selacika, Sallâbî, 82

493 Age, 68

7- Nizamiye Medreseleri ve Bu Medreselerin Sünniliğin İhyasında ve Şiiliğe Karşı Mücadelede Oynadığı Rol

Sultan Alp Arslan'ın hicri 455 yılında Selçuklu tahtına geçmesinin hemen akabinde Şii İmamî, İsmailî cereyanların önüne geçmek için Nizamiye medreselerinin inşası fikri belirmeye başladı. Bu sultan, muktedir dindar bir Sünnî'yi vezir olarak atadı. Lakabı “Nizamülmülk” olan bu kişi; Hasan bin Ali bin İshak et-Tûsî idi. Bu vezir, Şii İsmailî cereyanlara karşı sadece siyasi güçle gidilmesinin uzun dönemde başarılı olmayacağını biliyordu. Siyasi gücün yanında fikrî gücün de olması gerekiyordu. Zira İmamî olsun, İsmailî olsun Şiiler hem bu dönemde hem de daha önceki dönemlerde davet alanında çeşitli fikrî çalışmalar yürütüyorlardı. Bu fikrî çalışmalara mümasil fikrî çalışmalarla mukabele edilmeli, ilmî deliller ortaya konulmalıydı.⁴⁹⁴ Fatimî Devleti, davetçilerini, Şii mezhebini yaymak için hicri 378 yılında kurduğu Ezher Üniversitesinde yetiştiriyordu.⁴⁹⁵

İsmailî mezhebini yaymak üzere İslami beldelere gönderilecek olan davetçilere eğitim programlarının dışında uzmanlık eğitimi de veriliyordu. Bu sistemli çalışma bazı doğu bölgelerinde oldukça etkili olmuştu.⁴⁹⁶ Bütün bu sebeplerden dolayı Nizamülmülk, Şia'ya karşı kendi yayılma yöntemleriyle mukabele etmeye karar verdi. Tabii ki fikrî mücadelenin yanında siyasi mücadeleyi de devam ettirecekti.⁴⁹⁷ Ümmet, Allah'ın kitabı, Resûlullah (s.a.v)'in sünneti ve ilahi kaynaklardan beslenen “Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat” akidesi üzere yetiştirilecekti. İşte bu sebeple onun adına nispet edilen Nizamiye medreselerini inşa ettirmeye karar verdi. Bu medreselerin Selçuklular adına değil de onun adına nispet edilmesi; inşasına onun karar vermesi, projesini onun hazırlaması, o medreseler için geniş vakıflar tesis etmesi ve o medreselere ilmî yeterliliği olan hocaları tayin etmesi sebebiyledir.⁴⁹⁸

Allah Teâlâ Nizamülmülk'e siyasi, ilmî ve dinî cihetten tarihte benzeri az görülür muvaffakiyetler ihsan etti. Medreseleri uzun zaman yaşadı. Hassaten Bağdat Nizamiye medreseleri yaklaşık dört asır devam etti. Oradan en son mezun olanlardan biri de hicri 817 yılında vefat eden, kamus sahibi Fîruzabadî'dir. Nizamiye medreseleri hicri dokuzuncu asrın sonlarında kapandı.⁴⁹⁹ Bu medreseler Şafii mezhebi üzere Sünnî âlimler yetiştirdiler. Uzun zaman devlet kadrolarında görev alacak kişiler buradan yetişti. Özellikle kadılar, hisbe görevlileri ve müftüler -ki o asırda bunlar

önemli görevlerdi- buradan mezun oldu. İslam âlemine buradan yayıldılar ve Mısır'daki Bâtiniye mezhebinin hudutlarını yarıp kuzey Afrika'ya ulaştılar, oradaki Sünnî mevcudiyetine de destek verdiler. Bu medreselerden mezun olan kişiler Nizamülmülk'ün projesini çizdiği büyük hedefleri gerçekleştirdiler. Mezun olduktan sonra Ehl-i Sünnet akaidini, Şafii fikhını, hadis ve sair ilimleri öğretmek üzere değişik beldelelere gittiler. Gittikleri yerlerde Ehl-i Sünnet inancını yerleştirdiler. Onlardan kimi kadılık ve müftülük makamlarına yerleşti. Kimi devletin önemli üst düzey idari kadrolarında görev aldı. Subkî, Bağdat Nizamiye medreselerinin ilk hocası Ebu İshak eş-Şirazî'nin şöyle dediğini naklediyor: “Horasan'a gittim. Hangi şehre, hangi köye gittiysem oranın kadısı, müftüsü ya da hatibi benim öğrencim ya da arkadaşımdı.”⁵⁰⁰

Bu medreseler Ehl-i Sünnet inancının kökleşmesinde büyük rol oynamıştır. Yine bu medreselerin en büyük faydası, Şiiliğin nüfuzunu kırması olmuştur. Özellikle de Şiiliğe karşı bu medreselerde yazılan eserlerden sonra. Şii Rafizilere karşı geniş çaplı savaş açan mütefekkirlerin başında da İmam Gazalî vardı.⁵⁰¹ Nizamiye medreseleri, kültürü, âlimleri ve yetiştirdiği adamlar vasıtasıyla Nureddin Zengî ve Eyyûbîlerin yolunu açmış ve hedefe varmayı kolaylaştırmıştır. Şiilerin nüfuz alanı olan Şam ve Mısır gibi yerlerde özellikle bu merhalede sahih İslami faaliyetler onlar tarafından yürütülmüştür.⁵⁰²

Bugün de Müslümanlar dünyanın dört bir yanında yeni bir Bâtini proje ile karşı karşıyadır. Bu proje, Allah'ın kitabını, Resûl'ün sünnetini, ümmetin inancını, tarihini ve manevi değerlerini hedef almıştır. Buna karşı hâlâ ders almayacak, hâlâ uyanmayacak mıyız? Buna karşı Resûlullah (s.a.v)'in getirdiği sahih İslam'a davette sünnetullah'a sarılmayacak mıyız? Alp Arslan gibi cesur liderlerimiz, Nizamülmülk gibi himmet ve gayret sahibi bakanlarımız olmayacak mı bizim? Cüveynî, Gazalî, Begavî ve Geylanî gibi âlimlerimiz olmayacak mı? Kur'an, sünnet ve ashab müdafasını eşi benzeri olmayan şekilde yürüten Faslı âlimler gibi âlimlerimiz olmayacak mı? Onlara karşı sağlam İslami fikirler geliştirmeli değil miyiz? İslam'ın sahih inancını, şanlı tarihini, mükemmel açılımlarını yaymak için modern iletişim vasıtalarını kullanmayacak mıyız? İnterneti, uydu televizyonlarını, gazeteleri, dergileri, kitapları, toplantıları, konferansları, akademileri, üniversiteleri ve sair unsurları bu yolda kullanmalı değil miyiz? Bunu da ancak Allah rızası için yapmalıyız. Ahiret hayatını kazanmak, nebilerle, sıddıklarla, şehitlerle ve salihlerle arkadaş olmak için yapmalıyız.

500 Tabakatü's Şafiiyye, 3/89

501 Devletü's Selacika, 203

502 Devletü's Selacika, 304

494 Age, 291

495 Age, 291

496 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 179

497 Age, 179

498 Age, 179

499 Nizamu'l Mülk, 401

8- Bâtını Şiilerin Hezimete Uğratılmasında İmam Gazali'nin Gösterdiği Gayret

Nizamiye medreselerinin meyvelerinden biri de Sünniliğin öne geçmesini sağlamasıdır. Bu kolay bir iş değildi. Bilakis omuz omuza, fedakârâne bir şekilde bitkin düşene kadar çalışmanın bir neticesi idi. Bunun en bariz neticelerinden biri Şiiliğin nüfuzunun azalmasıdır. Özellikle bu, Nizamiye medreselerinde telif edilen eserler sayesinde olmuştur. Rafizi Şiilere geniş çaplı harp ilan eden mütefekkirlerin başında Sünnî âlim İmam Gazali geliyordu. Zira kendisinin dediğine göre o, bu hususa dair birkaç kitap yazmıştır. Onların en meşhuru, hicri 487 yılında Halife Müstazhir'in emriyle yazdığı “*Rafizilerin Rezillikleri*” adlı kitaptır. İmam Gazali'nin İsmailîye fırkasına karşı bu cesur duruşu insanı gerçekten etkiliyor. Zira o, bu kitabı İsmailîlerin davetçilerinin Fars beldelerinde arttığı ve arz ettikleri tehlikenin büyüdüğü bir zamanda yazmıştır. Hatta onlar o dönemde bulundukları beldelerde kale ve surlar inşa ediyorlar, insanların güvenliğini tehdit ediyorlar, başta liderlere ve mütefekkilere yönelik olmak üzere -ki Nizamülmülk onlardan biriydi- geniş çaplı komplolar düzenliyorlardı. İşte Gazali o dönemde otoritenin yönlendirmesiyle böyle bir işe girişmiş ve hakiki İslam'ı müdafaa etme görevini seve seve bihakkın yerine getirmiştir.⁵⁰³

İslami hedeflerin gerçekleştirilmesi için siyasi otorite ile âlimlerin bir araya gelmesi ne güzel şey! Bâtını cereyanını durdurmak ve nüfuzunu kırmak için Nizamiye medreselerinin yaptığı şey ne güzel... Fatimî Devleti, felsefe ve Bâtını akide ile donanmış ve dinî ve siyasi bir oluşum olarak zuhur etmişti. Üstat Nedvî'nin de dediği gibi; O, İslam aleyhine felsefeden daha fazla tehlike arz ediyordu. Zira felsefe fildişi kulelerinde yaşıyor, halktan uzakta bulunuyordu.⁵⁰⁴ Bâtınıye ise toplum içine sızıyor ve zehirini orada akıtıyordu. Güçlü kışkırtma faaliyetleri yapıyorlardı. Beşinci asrın sonlarında onlar aleyhine Gazali'den daha etkili kitap yazıp onların sırlarını açığa çıkaran ve fikirlerini çürüten olmamıştır. Gazali'nin Rafiziler aleyhine yazdığı yazılar oldukça etkiliydi. Zira güçlü bir düşünce yapısına sahip olduğu gibi yaygın şöhreti de Rafizilere karşı tesir gücünü artırıyordu. İlimleri şer'i ilimler ve felsefe, mantık ve kelam gibi akli ilimler diye ikiye ayırmak suretiyle Bâtınıliğin köklerini kuruttu. Onlar hakkında şu meşhur sözünü söyledi: “Onların zahiri Rafizilik, batını ise katıksız küfürdür. Onlar Şiilikle kendilerini gizliyorlar. Hâlbuki onların Şiilikle hiçbir alakası yok. Bu, ehli İslam'ı aldatmak için arkasına gizlendikleri maskeden başka bir şey değil.”⁵⁰⁵

Yine Gazali'nin bu taifeyi tenkide devam ettiği, onların maskelerini düşürdü-

ğü, fikirlerindeki çelişkileri ortaya çıkardığı, amellerinin çirkinliklerini ve kötü niyetlerini ortaya döktüğü zikredilenler arasındadır. Malum olan şey şu ki; o dönemde Rafizileri tenkit etmek kişinin hayatına mal olabiliyordu. Büyük devlet adamı Nizamülmülk'ün öldürüldüğünü görmüştü. Bâtıniler, devlet adamı olsun, ilim adamı olsun, kendileri için tehlikeli gördükleri kişileri tehdit ediyorlardı. Hançerlemek, yemeğe zehir katmak ya da incelikle uyguladıkları daha başka metotlarla düşmanlarını saf dışı ediyorlardı. Bu, hakkın müdafası ve batıla karşı durulması hususunda Gazali'nin ne denli cesur biri olduğunu göstermektedir. Netice her ne olursa olsun Allah Teâlâ'nın takdir ettiği şeyin dışında bir şey vuku bulmayacaktı.⁵⁰⁶ Bu, yeni Bâtınıliğe karşı mücadelede hakkı temsil etmelerini muasır âlimlere hatırlatan bir derstir. Onlardan korkan nice uysal âlimler gördüm. Öldürülmekten, tutuklanmaktan ya da o taifenin karşı tavrına maruz kalmaktan korkan nicelerini gördüm. Yine Bâtınilerin narkozunu yiyenleri, onlara ölçüsüzce yaltaklananları ve şu fani dünyanın geçici hesapları için hareket edenleri gördüm. Onları kendi başlarına bırakmışlar da onlar ümmetin itikadı ve mukaddesatı ile oynuyorlar. Onlar Müslüman halkların bu taife tarafından narkozlandığını, bu taifenin ümmetin akaidine ve ahlakına zarar verdiğini gördükleri hâlde bir şey yapmıyorlar ve bu yapılanlara ortak oluyorlar. Onlar kalplerin ve gözlerin dehşetten yerlerinden fırlayacağı ve Allah Teâlâ'nın sadıkları sadakatlerinden sorgulayacağı o günden korkmuyorlar mı?

Nureddin'in Mısır'a Karşı Askerî Saldırıları

Fatimî veziri İbni Salar, Sünnî idi. Şam topraklarındaki Haçlılara karşı müşterek askerî operasyon yapmak üzere Nureddin ile irtibata geçti. Nureddin, kuvvetleriyle kuzeyden saldırarak, Fatimî kuvvetleri de Haçlı sahil şehirlerine denizden saldıracaktı. Üsâme bin Munkız iki taraf arasında aracılık yaptı. İbni Salar ona Taberiye'ye karşı birlikte savaşma karşılığında Halep sultanı adına mal ve hediye verme teklifinde bulundu. Aynı zamanda Fatimî donanması Gazze'ye hücum edecekti. Nureddin'in bu teklifi kabul etmesi hâlinde İbni Munkız ona yardımı sebebiyle mal verecekti. Kabul etmemesi hâlinde ise İbni Munkız Askalan'da Haçlılara karşı savaşmak üzere süvari birlikleri hazırlayacaktı. Ancak o, Busra'ya gidip Nureddin'le görüştüğünde kendisinin Dımaşk meselesiyle meşgul olduğunu, bunun da Fatimîlerle müşterek bir operasyona girmeye mâni olduğunu söyledi. Zira Dımaşk o günlerde henüz onun eline geçmemişti.⁵⁰⁷ İbni Salar, Haçlılara karşı mücadelesine devam etti. Hicri 546 (miladi 1151) yılında büyük paralar harcamak suretiyle bir donanma hazırladı. Bu donanma ile birlikte Haçlı sahil şehirlerine hücum etti. Zehebî, İbni

503 Ricalu'l Fikri ve'd Davet, 1/204; Gazali, Kardavî, 57

504 El-Cihad mine'l Hicre ile'd Dave, 147

505 El-İmamü'l Gazali beyne Madhihi ve Nakidihi, 60

506 Age, 62

507 Fennü's Sıra' El-İslamî, 83

Salar hakkında bakın ne diyor: “Cesur bir kahramandı. Atılgandı, heybetliydi. Şafii mezhebine mensuptu. Ubeydilerin dini üzere değildi. Selfâ ile bir araya geldi ve onun için bir medrese inşa ettirdi. Ancak o, katı, kaba ve zalim biriydi.”⁵⁰⁸

Talai’ bin Ruzzîk’in vezirliği döneminde önceki çalışmalar yenilendi. Yine Üsame bin Munkız aracılığı ile Nureddin Mahmud ile bağlantı kuruldu. Ancak Nureddin acele etmiyor, uygun zamanın henüz gelmediğini düşünüyordu. Üsame bin Munkız ile Melik Salih Ebu’l Gârât Talai’ bin Ruzzîk arasında karşılıklı şiirler söyleniyordu; Talai’ bin Ruzzîk şöyle diyordu:

“Nureddin’e söyleyin kılıcı köreltmesin,
Karanlık gecelerin hükmetmesine meydan vermesin.
Düşman arazisine saldırmak için hazırlansın,
Gevşeklik göstermesin fütur getirmesin biraz gayreti varsa.”⁵⁰⁹

Üsame bin Munkız için de şöyle diyordu:

“Ey himmetiyle yükselen efendi,
Yüksek rütbelere.
Başkaları bundan mahrum ise,
Bu meziyettir.
Sen dostsun,
Güzel huylu bir dost.
Sana haber verdim, ordumuz,
Cahiliyede yaptığını yaptı.
Düşman üzerine yürüdü,
Kahramanları iki yüz seriyyeden oluşuyor.
Biri sabah erken baskın düzenliyor,
Diğeri bunu akşam tekrarlıyor.
Zavallı Frenkler,
Büyük belayla karşılaştılar.
Onların başları geldi,
Sehmurîlerin başları üzerinde.
Çok sayıda esir alındı,
Arzulandığı gibi.
Kalk, Mecdüddin’e haber ver,
Açıkça durumu bildir.
Nureddin’e de ısrar et,
Bu durumu söyle.

508 İttiazu’l Hunefa, 3/202

509 Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 20/282

Onun her daim budur,
İşi ve niyeti.
Küfür topluluğunu yok etmek,
Doğu topraklarındaki.
Umulur ki o harekete geçer,
Bu sebeple bu kalanlar da yok edilir.
Ya dine yardım için,
Ya mülk için ya da hamiyet için.”⁵¹⁰

Yine Üsame bin Munkız’a yazdığı bir şiirde şöyle diyordu:

“İbni Munkız’a söyle,
Fazilet ve kemaldeki derecesini.
Bu sebeple insanların,
Onun iyiliklerinin muhatabı olduğunu.
Sana kaç defa gönderdik,
Tez yollu şiirler.
Onlardan yüz çevirdin, umduğumuzda,
Senin iyiliklerine vasıl olmayı.
Bize bir söz diyemez miydin,
Bir şey yapmasan da.
Seni sabırla bekleyeceğiz.
Sevgiyle ve umutla.
Haberleri sana bildireceğiz,
Sağır edercesine kısa ya da uzun.
Senin birliklerin yürüdü,
Şam’ı almak için, toprakları çiğniyor.
Düşmanı sıkıştırıyor,
Ard arda giden bütün atlar.”⁵¹¹

Şöyle devam ediyor:

“Şayet Nureddin,
Gelse, onlara güzel bir ders veririz.
Açıktan açığa yürütse orduları,
Onlarla karşılaşmak için.
Bize de kendi halkına da vermiş olur,
Söylediklerinin cevabını.
Gördüğüm şu ki Frenkleri tamamı,
Kalelerinde hapis hâлиндeler.

510 Ahbaru’d Devleteyn, 1/366

511 Kitabur Ravzateyn, 1/368

*Yürüyüş için hazırlanın,
Batıya ya da kuzeye doğru.
Eğer kaçınır, bir kenara atarsa,
Nasihati, kenara çekilirse.
Yapacak bir şeyimiz kalmaz,
Yaratıcımızın hükmünü beklemekten başka.”⁵¹²*

İbni Munkız ona bir kaside ile cevap verdi. O kasideden bazı yerleri naklede-
lim:

*“Ey ahlak cihetiyle vezirlerin en şereflişi,
Ey fiiliyle onların en iyisi.
Ne kadar da çok uyardın kulu,
Yeterince uyardın.
Senin itabın ve serzenişin,
Nail olunamayacak şan ve şereftir.
Ancak bu serzeniş kaynatıyor,
Damarlardaki kanı.”*

Şöyle devam ediyor:

*“Ellerini sevgiyle uzat,
Nureddin'e ve onu adam gibi karşıla.
Zira o, bu beldelerin hamisidir,
Şam toprakları onun sayesinde duruyor.
Frenk mülkünü o yok ediyor,
Topluluklarını an be an o dağıtıyor.
O, güzel hasletleri kendinde toplamış biri,
Yüceliklerden hiçbirini bırakmadı.
Kendisine bakanlara görüldüğünde,
Onların gözleri kemal görür.
Müslümanlar için ikinizin varlığı,
Himaye, dünya için de güzelliştir.”⁵¹³*

Nureddin, Talai' bin Ruzzîk ile askerî ittifaka girmede. Ancak o, diplomatik ilişkilere önem veriyordu. Hicri 552 (miladi 1157) yılında Mısır'a elçi gönderdi. Ertesi yıl bunu tekrar etti. Mısır da Nureddin'in elçisine otuz bin dinar tutarında hediyeler ve silahlar vermek suretiyle, ayrıca Haçlılara karşı verdiği mücadelede kendisine destek olmak üzere yetmiş bin dinar vermek suretiyle mukabelede bulundu.⁵¹⁴ Nureddin'in hicri 554 (miladi 1159) yılında da başka bir elçilik heyetini Mısır'a

gönderdiğini ve Fatımîlerin o heyeti de iyi karşıladığını görmekteyiz. Bunun mantıki izahı şu: Fatımîler hicri 555 (miladi 1153) yılında Askalan'ı kaybedince Haçlı tehlikesini önceye nazaran daha çok hissetmeye başladılar ve Nureddin'in siyasi ve askerî ağırlığından istifade etmelerinin gerekliliğini anladılar.⁵¹⁵

1- Nureddin'i Mısır'ın Fethine İten Sebepler

Mısır'ın fethi Nureddin'in en büyük başarılarından biridir. İki asrı aşan bir dönem içinde İslam âleminin çeşitli bölgelerine siyasi ve itikadi fesadı yayan Fatımî Devleti bu şekilde sona ermiş oldu. Bu devlet, Şam topraklarına saldıran Haçlılarla ittifaka girmiş ve onlarla birlikte hareket etmişti. İslam diyarında Bâtınilîği yayan da bu devletti. Son zamanlarda Fatımî Devleti'ne siyasi çalkantılar hâkim olmuş, devlet hâkimiyeti Fatımî halifelerinin elinden çıkıp vezirlerin eline geçmişti. Bu, Haçlılar için bulunmaz bir fırsattı. Derhâl harekete geçtiler. Mısır'ı almak için üst üste saldırılar düzenlediler. Nureddin'in burada kayıtsız kalması düşünülemezdi. Hem Mısır'ı Haçlı saldırılarından kurtarmak ve hem de Kenan illerine “Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat” mezhebini hâkim kılmak ve İslam birliğini tesis etmek üzere harekete geçti.⁵¹⁶ Nureddin'i Mısır'ı almaya sevk eden amilleri şu şekilde özetleyebiliriz:

a- Birinci amil; son zamanlarda Mısır'a hâkim olan siyasi çalkantılar. Siyasi çalkantılar sebebiyle devlet devlet olmaktan çıkmıştı, tam bir kaos yaşanıyordu. Vezirler arasındaki ya da vezirlerle halifeler arasındaki mücadele sebebiyle Halifeler ve vezirler öldürülüyordu. Fatımî Halifesi Zafir, kendi veziri eliyle öldürülmüştü. Ondan sonra gelen halifeler vezirlerin emrine girdiler, onlar ne istediye onu yaptılar. Vezirler arasındaki mücadele devam ediyor, birbirlerini öldürüyorlardı. Bir yıl içinde sadarete üç vezir geçmişti. Adil bin Ruzzîk, Şâver ve Dargâm. Devlet zayıflamış, anarşi her yere hâkim olmuştu. Bu mücadele Şâver'in Mısır'dan ayrılışıyla bitti. Şâver, Dargâm'ın tardı sebebiyle Mısır'dan ayrılmıştı. Derhâl Nureddin Mahmud'a gitti ve ondan yardım istedi. Şam ve Mısır topraklarının birleştirilmesi yolunda Nureddin'in beklediği fırsat buydu.

b- İkinci amil; Nureddin, Haçlıların Mısır ile ilgili düşüncelerini biliyor ve Haçlılara karşı Mısır'ın da İslami cephe içine alınması gerektiğini düşünüyordu. Hicri 549 yılında Abbasi halifesinden Şam ve Mısır topraklarında serbest hareket etme yetkisi aldıktan sonra bu işe tam olarak girişti.⁵¹⁷

c- Üçüncü amil; Fatımî Devleti'ni sona erdiren en büyük sebeplerden biri de

⁵¹² Kitabu'r Ravzateyn, 1/369

⁵¹³ Age, 1/370

⁵¹⁴ Fennü's Sıra' El-İslamî, 84

⁵¹⁵ Age, 84

⁵¹⁶ El-Cihad ve't Tecdid, 195

⁵¹⁷ Age, 196

bu devletin Bâtını bir mezhebe sahip oluşuydu. Bâtınlık Müslümanların birliğini beraberliğini bozmuş, Bâtıniler de İslam düşmanlarıyla birlikte Müslümanlara karşı çeşitli entrikalar içine girmişlerdi.⁵¹⁸ Hem dinî hem de siyasi bir birlik oluşturulması zaruri idi. Bu sebeple Kenan illerinin, Şam topraklarına katılması ve Abbasi hilafetine bağlanması gerekiyordu.⁵¹⁹

Nureddin'in Mısır'a karşı saldırı için beklediği şartlar oluşmuştu. Fatımî veziri Şâver bin Mucîr es-Sâdî Dımaşk'a gelmiş, kendisini Mısır'dan zorla çıkaran ve makamına geçen Dargâm'a karşı Nureddin'den yardım istiyordu. Kendisine yardım edildiği takdirde de Nureddin'in Mısır'daki naibi olacağını ve askerlerin ücreti dışında Mısır'ın yıllık gelirinin üçte birini vereceğini taahhüt ediyordu. Esedüddin Şirkuh'un askeriyle birlikte Mısır'da kalabileceğini ve Mısır'ın idari meselelerinde Nureddin adına kendisiyle birlikte tasarruf etme yetkisine sahip olacağını da taahhüt ediyordu.⁵²⁰ Ancak Nureddin müteredditti. Bu işi uzun uzun düşündü. Bir diğerine karşı birine yardım edecekti. Bir türlü karar veremiyordu. Sonunda istihare yaptı. Şâver'in samimi olup olmadığı bir yana işin içinde Kudüs'e ve sahiller hâkim olan Haçlı tehlikesi de vardı.⁵²¹ Sonunda Mısır'a karşı Esedüddin Şirkuh komutasında hicri 559'da başlayıp 569'a kadar süren hamlelere girişti.⁵²²

2- Nuriye Devleti'nin İlk Seferi (Hicri 559)

Nureddin Mahmud, birliklerini ilk iki hedefi gerçekleştirmek üzere Esedüddin Şirkuh komutasında Mısır'a gönderdi.

- Mısır'ın dâhilî durumunu içeriden görmek. Şâver makamına geri döndüğü takdirde askerinin masraflarını karşılayacağını ve Şirkuh'un askeriyle birlikte Mısır'da kalacağını taahhüt etmişti.

- Fatımî veziri Şâver'in eski makamına döndürülmesi.

Dargâm, Şam'da Şâver lehine yapılan hazırlıklardan haberdardı. Kendine göre tedbirler almaya çalıştı. Güçlerin dengelenmesi için Birinci Amori'den yardım istedi. Nureddin Mahmud'a karşı kendisine yardım edilmesini, bunun mukabilinde yıllık ne kadar cizye isterlerse vereceğini ve Mısır'ın Haçlılarla birlikte hareket edeceğini vaad etti. Dargâm, Fatımî Halifesi Adîd'i de bu ittifakı imzalamaya zorladı.⁵²³ Tabiidir ki Birinci Amori bu teklifi derhâl kabul etti. Zira bu teklif ona Mısır'a giriş

⁵¹⁸ Age, 197

⁵¹⁹ Mısır ve Şam fi Ahdi'l Eyyûbiyyin, 13

⁵²⁰ El-Kâmil fi'l Tarih, 198

⁵²¹ Age, 198

⁵²² El-Cihad ve't Tecdid, 198

⁵²³ Tarihu'z Zengiyyin fi'l Musul ve Şam, 328

için inanılmaz bir fırsat sunmuş oluyordu. Yarım asırdan bu yana Haçlıların gözledikleri şey de buydu. Mısır'a gidiş için derhâl bir birlik hazırladı. Bu arada Şirkuh da hicri 559 yılının Cumadelahire ayında (miladi Nisan 1164) kardeşinin oğlu Selahaddin Yusuf bin Eyyûb ile ordusunun başında Mısır'a hareket etmişti. Selahaddin o günlerde yirmi yedisine girmek üzereydi. Ordu, planlanan güzergâh üzerinde gidiyordu. Yol, Haçlıların hâkimiyeti alanındaki topraklardan geçiyordu.⁵²⁴ Mısır'a giden ordudaki askerlerin başına bir iş gelmemesi için Nureddin iki tedbir aldı.

Birincisi; Herhangi bir baskına karşı Dımaşk sınırına kadar kendi askerleriyle birlikte bu orduya eşlik etti. İkincisi; Haçlıların dikkatlerini Mısır'dan uzaklaştırmak için Dımaşk'la hem hudut olan Kudüs Krallığı'nın kuzey bölgelerine saldırılar düzenledi.⁵²⁵

Şirkuh, yanında Şâver olduğu hâlde kalabalık ordusuyla birlikte sahrayı geçti. Kerek'e, Şevbek'e, Eyl'e ve Süveyş'e, oradan da Kahire'ye geçti. Hızlıca yol aldı ve Haçlıların yardımını gelmeden Süveyş Geçidi'ni geçti. Dargâm, onlara karşı kardeşi Nâsiruddin komutasında askerî bir birlik gönderdi. Taraflar Belbis'te karşı karşıya geldiler ve Esedüddin Şirkuh çok açık bir zafer kazandı. Nâsiruddin mağlup bir vaziyette Kahire'ye geri döndü. Esedüddin Şirkuh onu takip etti ve Cumadelahire ayının sonlarında Mısır'ın başşehirine vasil oldu. Bu sefer karşısına bütün gücüyle Dargâm çıktı. Bu savaşın son savaşı olduğunu anlamıştı. İki ordu Kahire surları altında karşılaştı. Çetin bir savaş oldu. Ordu, halk ve halife Dargâm'dan ayrıldıktan sonra savaş Şirkuh'un galibiyetiyle sonuçlandı. Dargâm kaçma teşebbüsünde bulunduyorsa da hicri 559 yılının Recep ayında (miladi Haziran 1164) Seyide Nefise'nin kabri yakınlarında bir yerde yakalandı ve öldürüldü. Kardeşi Nâsiruddin de öldürüldü. Esedüddin Şirkuh Kahire'ye muzaffer olarak girdi ve Şâver'i eski makamına yerleştirdi. Askerî birliğini de Kahire'nin dışına yerleştirdi.⁵²⁶

Şâver eski makamına döndükten sonra Şirkuh ile olan münasebetlerinde mizacının gereği olan entrikalara yöneldi. İnsanlara kötü muamele ediyor, Nureddin Mahmud'a verdiği sözleri unutmuş görünüyordu. Çok geçmedi, hıyanet alametleri zuhur etti ve ittifakı bozdu. Şirkuh'tan derhâl Mısır'ı terk etmesini ve kuvvetleriyle birlikte Şam'a gitmesini istedi. Ancak Şirkuh onun bu talebini olumlu karşılamadı ve derhâl harekete geçti. Belbis'ten istilaya başladı ve doğu beldelerine hâkim oldu.⁵²⁷ Bunun üzerine Şâver, Birinci Amori'den yardım istedi. Birinci Amori Mısır'a gidiş hazırlıklarına başladı. Ancak önce Şâver'i Nureddin hususunda korkutmaya ve bir takım şartlar ileri sürmeye başladı. Şartları şuydu:

⁵²⁴ En-Nevâdiru's Sultaniye, 76

⁵²⁵ Tarihu'z Zengiyyin, 329

⁵²⁶ Age, 329

⁵²⁷ Age, 330; El-Bâhir, 121,122

- Kudüs'ten Nil Nehri'ne kadar olan her bir merhale karşılığında bin dinar verilecek. Kudüs'ten Nil Nehri'ne kadar yirmi yedi merhale vardı.

- Kudüs Krallığı ordularının bel kemiği mesabesindeki şövalyelerin her birine ayrı ayrı hediyeler verilecek. Bu hediye şövalyelerin savaşa teşviki için verilecekti.

- Esedüddin Şirkuh'un Mısır'dan çıkarılması çalışmalarına mukabil atların yemleri de verilecek.⁵²⁸

Şâver, bu şekilde büyük düşmanları ile siyasi oyunlar oynamaya ve onları kendi menfaatleri için kullanmaya çalışıyordu. Şüphe yok ki Birinci Amori Mısır'daki siyasi ve askerî durumu yakından takip ediyordu. Esedüddin Şirkuh'un Mısır'a karşı harekete geçtiği haberi onu korkutmuştu. Şâver'in daveti kendisine ulaştığında ise bunu memnuniyetle karşıladı. Müttefik farklı olsa da -daha önceki müttefik Dargâm idi- fırsatı kaçırmadı. Onun meselesi Mısır'a girmekti, gerisi onun düşündürmüyordu.⁵²⁹

3- Amori'nin Mısır'a İkinci Hamlesi

Birinci Amori'nin Mısır çıkarması başarısızlıkla neticelendi ve geri çekilip Kudüs'e dönmeye mecbur kaldı. Hicri 558 (miladi 1163) yılında Mısır'a giriş için yeni bir fırsat daha doğdu. Birinci Amori, Şâver'den yeni davet almıştı. Derhâl bir toplantı yaptı. Toplantıya Kudüs'ün bütün baronları gelmişti. Birinci Amori bu toplantıda Mısır'ı Haçlılar hesabına almaya çalıştıklarını söyledi. Mısır seferi için yapılacak masrafları karşılayabileceklerini, ayrıca Kudüs'ün savunmasında da herhangi bir ak-sama olmayacağını açıkladı. Yine Avrupa'dan çok sayıda hacının Kudüs'e geldiğini herhangi bir savaş vukuunda onlardan da yararlanılabileceğini beyan etti. Toplantıdan Şâver'in davetine icabet kararı çıktı. Bu karardan sonra Kudüs kralı, kendi yokluğu döneminde Kudüs'e Antakya Kontu Üçüncü Bohemund'un bakmasını kararlaştırdı.⁵³⁰ Kudüs kralı hicri 559'un Ramazan (miladi Ağustos 1164) ayında kuvvetlerinin başında olduğu hâlde Mısır'a doğru yola çıktı. Fâkûs'a vasıl oluşunun hemen akabinde Şâver'le görüştü. Belbis'teki Şirkuh'u muhasara etmek üzere ittifak kurdular. Şirkuh üç ay süren muhasaraya mukavemet gösterdi.⁵³¹

Üç ay sonra Amori birden karar değiştirdi ve Şirkuh'a bir anlaşma önerdi. Gel birlikte Mısır'dan çıkalım dedi. Neler olmuştu da Amori bu teklifi yapıyordu? İşte Nureddin'in askerî dehası ve eşsiz komuta kabiliyeti burada da kendisini göstermiş-

ti. Birinci Amori, Nureddin Mahmud'un Kudüs Krallığı'na ait topraklara saldırdığına dair üzücü haberler almıştı. Kendi topraklarını savunması ve bunun için de geri dönmesi gerekiyordu. Şirkuh'un Belbis'teki bu mukavemeti sebebiyle bu seferinin de başarısızlıkla neticeleneceğini anlamıştı. Esedüddin Şirkuh'un durumu da kötüydü. Yiyecek tükenmeye başlamıştı. Haçlı ve Fatimî askerleri de sayıca kalabalıktı. Askerî durum Şirkuh'un lehine değildi. Bu sebeple Mısır'ı birlikte terk etme teklifini görüşmeyi kabul etti.⁵³² Fiilî olarak görüşmeler tamamlandı. Buna göre iki ordu Zilhicce ayında aynı anda Mısır'dan çıkacaktı. Sina Yarımadası boyunca karşılıklı olarak Mısır'ı terk edeceklerdi ve Mısır'ın idaresi Şâver'e kalacaktı. İki ordu Mısır'ı terk edip çıktı. Şirkuh bulunduğu yeri en son terk edenler arasındaydı.⁵³³

Bu mücadelede kazanan taraf Şâver'di. Her şey onun lehine işlemişti. Önce Dargâm'dan kurtulmuştu. Şimdi de Şam ordusundan ve Haçlılardan birlikte kurtuluyordu. Sonraki iki yıl boyunca Mısır'da hükmetti.⁵³⁴ Esedüddin Şirkuh Mısır'dan dönüşünden sonra kendisini Nureddin Mahmud'un emrine verdi. Ama o, her daim Mısır'ı düşünüyor, meclislerinde Mısır'dan bahsediyordu. Orada edindiği dostları ona yeni bilgileri ulaştırıyorlar ve onunla görüş alışverişinde bulunuyorlardı. Bu arada Nureddin onu bir iş için Bağdat'a gönderdi. Hilafet merkezine gidişini fırsat addetti ve halife El-Müstencid Billah'a Mısır'dan, Mısır'la ilgili haberlerden ve Mısır'da yaşadığı hadiselerden bahsetti ve onun hamasi duygularını kamçıladi. İşittiği şeylerden oldukça etkilenen halife onu Mısır'a tekrar gitmeye teşvik etti.⁵³⁵

Esedüddin Şirkuh'un Mısır harekâtı hedeflenen neticeyi vermese de işin niha-yetinde Nureddin'in Şam topraklarındaki gücü iyice sağlamlaşmış, bölgenin en büyük güçlerinden biri olmuş ve İslam âlemindeki şan ve şöhreti iyiden iyiye artmıştı. Bu arada Haçlı sınırları da sahile doğru çekilmiş ve Haçlılara tam bir ümitsizlik hâli arız olmuştu.⁵³⁶ Her ne olursa olsun Şirkuh ve Amori'nin her ikisi de Mısır'a gadretmişti. Onların her ikisi de Mısır'ın içine düştüğü siyasi çalkantıları ve iktisadi bunalımı biliyorlardı. Onlar Mısır'ın maddi zenginliklerini ve korkunç insan gücünü de biliyorlardı. Mısır hangi kefeye girse o kefenin ağır basacağı bilinen bir şeydi. Onların Mısır'dan çıkışı Şâver için bulunmaz fırsattı. Eski alışkanlıklarına geri döndü ve halka zulmedip öldürmeye ve mallarına el koymaya başladı. Fatimî Halifesi Adîd'in hiçbir hükmü yürümüyordu. Onu dinleyen yoktu. Adîd'in üzerindeki baskılar artınca onu bu durumdan kurtarması için Nureddin'e mektup yazdı.⁵³⁷

⁵³² Age, 331

⁵³³ Age, 331

⁵³⁴ Age, 332

⁵³⁵ Age, 332

⁵³⁶ Age, 332

⁵³⁷ En-Nucûmu'z Zahire, 5/348

⁵²⁸ Age, 330

⁵²⁹ Age, 330

⁵³⁰ El-Kâmil fi't Tarih, 331

⁵³¹ Tarihu'z Zengiyîn, 331

4- Nuriye Devleti'nin İkinci Seferi

Nureddin Mahmud Zengî gerekli kuvvetleri hazırladı ve hicri 562 (miladi 1167) yılında Esedüddin Şirkuh'un komutasında Mısır'a gönderdi. Şirkuh'un yeğeni Selahaddin de onunla birlikteydi. Onunla birlikte komutanlardan oluşan bir grup da vardı.⁵³⁸ Ordu iki bin süvariden oluşuyordu.⁵³⁹ Nureddin Haçlıların taarruz ihtimaline karşı sınır boylarına kadar onlarla birlikte gitti.⁵⁴⁰ Ordu tehlikelerle dolu yollardan geçti. Güzergâh üzerinde Haçlı şehirleri vardı. Haçlılar Kerek ve Şevbek'te pusuya yatmışlardı. Ani baskınlar düzenliyorlar ve çeşitli sıkıntılar veriyorlardı. Şirkuh ve askerleri vatanlarından uzaktaydılar. Bedeviler yanlarına geliyor ve onlara dair haberleri Haçlılara iletiyorlardı. Gizlenmek için güzergâhı değiştirdikleri de oluyordu. Tabii şartlar ilerlemelerini zorlaştırıyordu. Hatta bir defasında şiddetli bir kum fırtınasına yakalanmışlardı. Bu kum fırtınası az sayıda da olsa bazı askerlerin ölmesine ve bazı malların da telef olmasına sebep olmuştu. Bütün bu zor şartlara rağmen Mısır'a ulaştılar. Şâver, Esedüddin Şirkuh'un Mısır'a bir daha gitmemek üzere geldiğini anlamış, bu sebeple Birinci Amori'den yardım istemeye karar vermişti. Bu hususta gevşeklik göstermedi ve derhâl Kudüs kralıyla irtibata geçti. Nureddin Mahmud'un Mısır'da muvaffak olması durumunda Kudüs Krallığı için büyük bir tehlike olacağını söyleyerek ittifak teklifinde bulundu. Birinci Amori bu teklifi memnuniyetle karşıladı. Zira Mısır topraklarında onun da gözü vardı. Ayrıca Nureddin Mahmud ve askerlerinin o topraklardan uzaklaştırılması gerekiyordu. Zira Nureddin'in Mısır'ı alması durumunda Haçlı toprakları, Nureddin'in toprakları arasında sıkışmış olacaktı.⁵⁴¹ Hazırlıklar daha tamamlanmadan Esedüddin Şirkuh'un Sina Çölü'nü geçtiği haberi geldi. Birinci Amori onun geçişini engellemek için hazırdaki askerlerini gönderdiyse de geç kaldı.⁵⁴² Esedüddin Şirkuh yürüyüşünü durduran şiddetli kum fırtınasına yakalanmasına ve bazı askerlerini kaybetmesine rağmen Rebiülahir (Şubat) ayında Süveyş Geçidi'ne sağ salim ulaştı. Esedüddin Şirkuh Haçlı ordusunun Mısır'a doğru hareket ettiğini öğrendi. Haçlılarla erken bir çatışmaya girmemek için çölü güney batı tarafından geçti. Kahire'nin güneyine kırk mil uzaklıktaki İtfih cihetinden Nil Nehri'ne ulaştı.⁵⁴³ Oradan batı yakasına geçti ve ilerlemesine devam etti. Sonunda Cîze'ye ulaştı ve Fustat'ın karşısında karargâhını kurdu. Elli küsur gün batı yakası beldelerinde tasarruf edip hükmetti.⁵⁴⁴

538 Tarihu'z Zengiyyîn, 342

539 Kitabu'r Ravzateyn, 2/13

540 Tarihu'z Zengiyyîn, 342

541 Age, 343; Mefrecü'l Kürûb, 1/149

542 Age, 343

543 Age, 343

544 Age, 343

a- Amori'nin Mısır'a Üçüncü Hamlesi ve Haçlılarla Fatımîler Arasında Yapılan Anlaşma

Birinci Amori hicri 562 yılının Rebiülevvel ayında (miladi Ocak 1167) ayında Mısır'a üçüncü hamleyi yapmak üzere Kudüs'ten ayrıldı. Her zamanki yolu takip ederek Gazze'den Arış'e geçti. Oradan da çölü geçip Belbis'e dayandı. Onun bu ani hareketi Şâver'i ürkütmüştü. Ama onunla bir anlaşma yapmak niyetinde değildi. Şirkuh'un İtfih'e geldiğinden haberi yoktu. İşin hakikatini öğrenmek üzere gözcülerini çöle gönderdikten sonra Şirkuh'un geldiğine inandı. Bu haberi alır almaz Haçlı kralını karşılamaya gitti ve onunla görüşme yaptı. Birinci Amori onu Nil'in doğu yakasındaki karargâhında karşıladı. Burası Kahire surlarına bir mil uzaklıktaydı.⁵⁴⁵ Şâver, Esedüddin Şirkuh'un Mısır'dan çıkarılması karşılığında Kudüs Kralı Amori'ye dört yüz bin altın vermeyi taahhüt etti. Meblağın yarısı peşin, diğer yarısı da daha sonra verilecekti.⁵⁴⁶ Bu ittifakı güçlendirmek ve buna resmî bir mahiyet kazandırmak üzere Birinci Amori ordusundaki ileri gelen kişileri muvafakatini almak üzere Fatımî halifesine gönderdi. Elçiler Fatımî devlet sarayında karşılandılar ve anlaşma tasdik edildi.⁵⁴⁷ Tabiidir ki bu anlaşma en çok Haçlıların hoşuna gitmişti. Zira bu anlaşma hem Haçlıları Mısır'ın ve Fatımî hilafetinin hamisi kılıyor, hem de Haçlıların bu beldedeki tek rakibi Esedüddin Şirkuh'un bölgeden uzaklaştırılmasını içeriyordu.⁵⁴⁸

b- Babeyn Savaşı

Esedüddin Şirkuh ve askerleri Saîd'e doğru yürüyüşe geçtiler ve Babeyn adıyla bilinen mevkiye ulaştılar. Mısır ve Frenk askerleri de arkadan gelip onlara Cumadelula ayının yirmi beşinde yetiştiler. Şirkuh onlar hakkında bilgi toplaması için bir takım casuslar göndermişti. Casuslar geri döndüklerinde onların asker ve teçhizat yönünden hayli iyi oldukları ve kendileriyle karşılaşma azminde oldukları haberini getirdiler. Şirkuh da onlarla savaşmak, aralarında kılıcın hükmetmesini istiyordu. Ancak arkadaşlarının gevşeklik gösterebileceğinden korkuyordu. Çünkü sayıları çok azdı ve vatanlarından uzaktaydılar. Muhtemel bir çatışmada ordunun büyük yara alacağı kesindi. Arkadaşlarıyla istişare etti. Her biri Şam topraklarına geri dönülmesi gerektiğini söylediler. "Burada bir hezimete uğrasak -ki bunun böyle olacağında da hiçbir şüphe yok- nereye kime sığınacağız? Bu topraklarda yaşayan herkes, askerinden, halkına, çiftçisine varıncaya kadar bizim düşmanımız. Her biri kanımızı içmek için fırsat gözlüyor." dediler.

İki bin kişiden oluşan bir ordunun düşman toprakları içinde on binlerce kişi-

545 Velim es-Sûrî, 2/896

546 Age, 2/899; Tarihu'z Zengiyyîn, 344

547 Tarihu'z Zengiyyîn, 344

548 Age, 344

den oluşan bir orduyla karşılaşmak istememesi gayet doğaldı. Vatanlarından çok uzaklardaydılar ve içinde bulundukları topraklarda yaşayan herkes onların düşmanıydı. Asker içinde cesaretiyle maruf Şerefüddin Bozguş adında biri vardı. Düşünceler söylendikten sonra ayağa kalktı ve “Öldürülmekten, yaralanmaktan ya da esir alınmaktan korkanlar askerlik yapmasın. Gitsin çiftçilik yapsın ya da evde kadınlarla otursun. Allah’a andolsun ki o adil sultanın huzuruna galip ya da mağlup bir vaziyette dönmezseniz korkarım ki bugüne kadar size verdiklerini geri alır. Sonra da size ‘Bir taraftan Müslümanların mallarını yiyorsunuz, diğer taraftan düşmandan kaçılıyorsunuz. Mısır gibi bir ülkeyi de küffara terk ediyorsunuz. Bu nasıl şey?’ der.” dedi.

Onun bu konuşmasından sonra Esedüddin Şirkuh da, “İşte benim fikrim de bu ve ben bunu uygulayacağım.” dedi. Selahaddin Yusuf bin Eyyûb da onlara muvafakat etti. Bundan sonra savaşıma azminde olanların sayısı arttı ve sonunda bütün ordu savaş azminde olduğunu bildirdi. Bu hadise, bize Nureddin Mahmud’un asker üzerindeki manevi hâkimiyetini göstermektedir. Onun heybeti askerinden komutanına kadar herkesin kalbine işlemiştir.

Ordu yerinde kaldı. Mısır ve Frenk askerleri yanaşıyordu. Burada Esedüddin Şirkuh’un askerî dehası ve tecrübesi zuhur etti ve ağırlıkların merkeze toplanmasını istedi. Onlar askerî malzemelerin tamamını yanlarında taşıyorlardı. Başka bir yere bırakamazlardı. Zira bölge halkı tarafından derhâl talan edilirdi. Askerî ağırlıklar merkezde toplandıktan sonra yeğeni Selahaddin’i merkezdeki birliklerin başına koydu ve onlara, “Frenkler ve Mısırlılar benim merkezde olduğumu düşünüp bütün güçleriyle merkeze saldıracaklar. Onlar size saldırdıklarında kendinizi tehlikeye atacak şekilde karşılık vermeyin. Onların önünde geri çekilin. Onlar sizi takip etmeyi bırakıp geri döndüklerinde de siz onları takip edin.” dedi. Daha sonra cesaret ve metanetleriyle nam yapmış olanlardan bir grup oluşturdu ve onlarla sağ cenahta durdu. İki ordu karşı karşıya gelince Frenkler Esedüddin Şirkuh’un dediği gibi onun merkezde olduğunu düşünerek merkeze yüklendiler. Merkezdekiler onlara karşı çatışmış gibi yaparak geri çekilmeye başladılar. Frenkler onları takibe koyuldu. Bunun üzerine Esedüddin yanındakilerle birlikte geride kalan Frenk askerlerine hücum etti. Onları kırıp geçirdi, öldürülen ve esir alınan Frenkler hayli kalabalıktı. Gerisi darmadağın oldu. Merkeze yüklenip de geri çekilenleri takip eden Frenkler geriye baktıklarında savaş alanında kendi adamlarını göremediler. Kısa zaman içinde onlar da hezimete uğratıldılar. İşte tarihin kaydettiği ibret levhalarından biri de budur. İki bin kişilik süvari ordusu on binlerden oluşan birleşik Mısır ve Frenk ordularını mağlup ediyor.⁵⁴⁹

549 El-Bâhir, 132-133; Kitabu’r Ravzateyn, 2/13

c- İskenderiye’nin Muhasara Edilmesi

Esedüddin Şirkuh daha sonra İskenderiye Körfezi’ne yürüdü. Güzergâh üzerindeki köylerden ve arazilerden vergisini aldı. İskenderiye’ye vardığında şehri savaşmadan teslim aldı. Şehir halkı savaşmaksızın şehri teslim ettiler. O, yeğeni Selahaddin’i orada bırakarak Saîd’e döndü. Orayı da teslim aldı ve vergileri tahsil etti. Orada kaldı ve Ramazan’ı orada geçirdi. Bu arada Mısırlılar ve Frenkler Kahire’ye geri dönmüşler, öldürülenlerin yerine yeni adamlar almışlardı. Kalabalık bir orduyla İskenderiye üzerine yürüdüler. Karşılarında askerleriyle birlikte Selahaddin vardı. Şehri onlar koruyorlardı. Şehir halkı da Frenklerden korktukları için onlara yardım etti. Muhasara şiddetlendi, şehirdeki yiyecek miktarı azaldı. Şehir halkı buna sabre diyordu. Bu arada Şirkuh, İskenderiye’yi muhasara edenlere karşı Saîd’den yola çıktı. Şâver, Şirkuh’un yanındaki bazı Türkmenleri yoldan çıkarmıştı. Mısır ve Frenk elçileri ona anlaşma yapma talebiyle geldiler.⁵⁵⁰

d- Mısır’dan Çekilme Hususunda Yapılan Nuriye-Haçlı Anlaşması

Taraflar arasında yapılan görüşmelerden sonra şu şartlarla barış anlaşması yapıldı:

- İskenderiye’den muhasara kaldırılacak,
- Karşılıklı esir değişimi yapılacaktır,
- İskenderiye’deki Nuriye askerlerinin çıkışına izin verilecek,
- Şirkuh askerleriyle birlikte Mısır’dan çıkacak,
- Onlara yolda Haçlı kuvvetleri tarafından taarruz edilemeyecek.

Barış şartlarını ve bu barış şartlarına ne derece uyulduğunu düşünürsek şunu ifade edebiliriz:

Şirkuh ve Haçlı-Fatımî ittifakı şu hususlar üzerinde anlaşma yaptılar:

- Nureddin’in askerleri ve Haçlı askerleri Mısır’ı terk edecek,
- Karşılıklı esir değişimi yapılacaktır,
- Şâver, Şirkuh’un adamlarına yardım eden İskenderiye’deki ve sair yerlerdeki halkı cezalandırmayacak.⁵⁵¹

Birinci Amori, Selahaddin’in İskenderiye’yi terk edişi esnasında şevval ayında şehre girdi. Bu arada ikisi karşılaştılar ve birbirine hayran kaldılar. Kudüs Kralı Amori yaralı Müslüman askerlerin Şam topraklarına götürülebilmesi için Selahad-

550 Kitabu’r Ravzateyn, 2/14

551 Tarihu’z Zengiyyin, 350

din'e binit yardımında bulundu.⁵⁵² Selahaddin'in şehri terk edişiyile şehir ahalisinin sıkıntısı daha da arttı. Şâver'in adamları şehre geliyor, Selahaddin'e destek verenleri tutukluyorlardı. Nitekim tutukluların serbest bırakılması için Şâver'e nasihat eden Birinci Amori'ye bunu Selahaddin ihanetin delili olarak söylemişti.⁵⁵³ Bu, Şâver'in ikinci ihanetiydi. Bu, Selahaddin için büyük bir ders oldu. Bir daha onu aynı şeyi yapmaya bırakmayacak ve hicri 564 (miladi 1168) yılında Mısır'a yeniden döndüğünde onu bizzat kendisi cezalandıracaktı.⁵⁵⁴

e- Haçlı Ordularının Mısır'ı Himayesi

Esedüddin Şirkuh ve Selahaddin Mısır'ı Zilkade (Eylül) ayında terk ettiler. Birinci Amori birkaç hafta daha orada kaldı. Bu esnada Kahire'ye gitti ve Haçlı himayesini güçlendirmek üzere bir anlaşma yaptı. Buna göre

- Mısırlılar Haçlılara her sene yüz bin dinar ödeyeceklerdi,
- Kahire kapılarını Nureddin Mahmud'un adamlarına karşı korumak üzere Haçlı süvarilerinden oluşan bir birlik Kahire'de kalacaktı,
- Kudüs kralı adına Kahire'de bir delege kalacak ve o, Kahire'nin idari işlerine katılacaktı.⁵⁵⁵

Birinci Amori'nin kafasında Mısır'ı alma düşüncesi hâlâ vardı. Şam topraklarındaki işlerini rayına oturtuktan sonra tekrar geri dönmeyi düşünüyordu. Zira Mısır zengin bir memleketti. Mısır'ın alınması Şam topraklarındaki Haçlı varlığını da destekleyecekti. Birinci Amori yapılan anlaşmadan sonra Filistin'e geri döndü.⁵⁵⁶ Bu faaliyetler Nureddin'e karşı Mısır'ın himayesini güçlendirmiş ve Nureddin ile Amori arasındaki yarışı devam ettirmiştir.⁵⁵⁷

5- Nuriye Devleti'nin Üçüncü Seferi (Hicri 564)

Bu seferin sebebi şu idi: Frenkler Kahire'de sayıca artmışlar, Kahire kapılarını ele geçirip oradaki Müslümanlara zorla hâkim olmuşlardı. Onlara karşı savaşacak kimseler olmadığını görünce de Mısır'ı alması için kralları Amori'ye haber göndermişler ve bu işin çok kolay olacağını bildirmişlerdi. Amori işin kötüye varma ihtimalinden korksa da istemeye istemeye harekete geçti. Safer ayı başlarında Belbîs'i ele geçirdi ve yağmaladı. Oradakilerin bir kısmını öldürdüler, diğerlerini esir aldılar.

⁵⁵² Age, 351

⁵⁵³ Tarihu'l Fatımiyyin, 494

⁵⁵⁴ Age, 495

⁵⁵⁵ Age, 495

⁵⁵⁶ En-Nucûmu'z Zâhire, 5/349

⁵⁵⁷ Tarihu'l Fatımiyyin, 495

Daha sonra Fustat'a yürüdü. Şâver, Fustat'ın yakılmasını ve halkının oradan Kahire'ye nakledilmesini emretti. Şehirdeki malların Frenklerin eline geçmesini istemiyordu. Fustat elli dört gün yandı. Daha sonra Frenkler Kahire'yi kuşattılar. Halk büyük bir sıkıntı içindeydi. Mısır askerlerinin komutası Şâver'deydi. Ancak Haçlıları oradan uzaklaştırmaya gücü yetmiyordu. Bir çare aradı Kral Amori'ye bir mektup yazdı ve bir milyon Mısır altını vermeyi taahhüt etti. Bir kısmını peşin bir kısmını da daha sonra verecekti. Yüz bin altını verdi ve onlardan kuşatmayı kaldırmalarını istedi. Geri kalan miktarı verebilmesi için mal toplaması gerektiğini ve bu sebeple Haçlı askerlerinin geri çekilmeleri gerektiğini söyledi. Onlar da kuşatmayı kaldırdılar ve yakınlarda bir yere geri çekildiler. Şâver para toplamaya başladı. Ancak beş bin altından fazla bir şey bulamadı. Zira Mısırlıların evleri yanmış, malları gasbedilmişti.⁵⁵⁸

a- Fatımî Halifesi Adîd, Nureddin Mahmud'dan Yardım İstiyor

Mısır yangınının hemen akabinde Fatımî Halifesi Adîd, Nureddin'e bir mektup gönderdi. Mektupta ondan yardım istiyor ve Haçlılara karşı Müslümanların güçsüz kaldığını söylüyordu. Mektupta kadınların hissiyatını da ifade ediyordu. Şöyle diyordu:

*"Kasrımdaki kadınlar da senden kendilerini Frenklerden kurtarmanı istiyorlar."*⁵⁵⁹

Fatımî halifesi Mısır'ın Haçlılardan kurtarılmasına mukabil şu taahhütlerde de bulunuyordu:

- Mısır beldelerinin üçte birini ona verecek,
- Komutanlara bazı araziler verilecek,
- Şirkuh'un Mısır'da kalmasına müsaade edilecek.⁵⁶⁰

b- Esedüddin Şirkuh Mısır'a Gidiyor ve Kahire'ye Giriyor

Nureddin derhâl güçlü bir ordu hazırladı ve ordu komutanı Şirkuh'a iki yüz bin altın verdi. Ayrıca elbiseler, binitler ve silahlar da verdi. Asker ve hazine onun emrindeydi. Dilediği şeyi alabilecekti. Şirkuh asker arasından iki bin süvari seçti. Türkmen süvarilerinden de altı bin kişi topladı. Nureddin ve Şirkuh Dımaşk kapısına kadar, oradan da Re'sü'l Ma' mevkiine kadar birlikte gittiler.⁵⁶¹ Nureddin burada her bir süvariye yirmi dinar verdi. Ayrıca Şirkuh'un yanına komutanlardan bir grubu da kattı. Selahaddin de onlar arasındaydı.⁵⁶² Esedüddin Şirkuh tam bir gay-

⁵⁵⁸ El-Cihad ve't Tecdid, 202

⁵⁵⁹ Age, 202

⁵⁶⁰ Tarihu'l Fatımiyyin, 504

⁵⁶¹ El-Cihad ve't Tecdid, 202

⁵⁶² Age, 202

retle yol aldı. Mısır’a yanaştığında onu gören Frenkler korkudan beldelerine kaçtılar. Onların sağ salim Kahire’ye vardıkları haberini alan Nureddin çok sevindi ve bu müjdeli haberin her yana ilan edilmesini emretti. Esedüddin Kahire’ye vardığında içeri girdi ve Fatımî Halifesi Adîd ile buluştu. Mısır halkı çok sevinçliydi. Halife Adîd ona taltiflerde bulundu ve askerlerine bol bol tayinler ihсан olundu.⁵⁶³

c- Şâver’in Öldürülmesi

Şâver başka hesaplar içindeydi. Bir taraftan Esedüddin Şirkuh’a yaranmaya çalışıyor, ona mal mülk, askerlerine de maaş vereceği taahhüdünde bulunuyor, diğer taraftan ihanet yollarına sapıyordu. Esedüddin ve komutanları için bir ziyafet tertip edip onları o ziyafette öldürmeyi planlıyordu. Ancak oğlu Kâmil onu bundan sakındırdı. Ona, “Vallahi, eğer böyle bir şeye tevessül edersen bunu Esedüddin’e haber veririm.” dedi.

Babası ona, “Vallahi, eğer böyle bir şey yapmasam hepimiz öldürüleceğiz.” dedi.

Kâmil, “Eğer biz öldürülürsek beldemize hâkim olanlar Müslümanlar olacak, bu, öldürüldüğümüzde beldemize Frenklerin hâkim olmasından daha hayırlıdır. Şirkuh’un öldürüldüğünü duydukları anda Frenkler kapımızda olacaklar. O zaman Adîd, Nureddin’den ne kadar yardım isterse istesin Nureddin ona bir asker göndermeyecek. Frenkler de memleketimize hâkim olacaklar.” dedi.

Bunun üzerine Şâver bu kararından vazgeçti.⁵⁶⁴ Sonunda Selahaddin ve beraberindeki bazı komutanlar bu sahtekâr hainden kurtulmayı kararlaştırdılar ve onu tutukladılar. Fatımî Halifesi Adîd bunu duyunca Şirkuh’a haber gönderdi ve onun kellesini istedi. Esedüddin Şirkuh da hicri 643 yılı Rebiüssani ayının 27’sinde onun başının vurulmasını ve Fatımî halifesine gönderilmesini emretti.⁵⁶⁵

d- Adîd’in Sadrazamlığına Esedüddin Bakıyor

Esedüddin Kahire’ye girdikten sonra Adîd’in kasrına gitmiş, o da onu sadaret makamına getirmişti. Ayrıca ona “Nusret Olunmuş Emîr” ve “Orduların Emîri” lakabını vermişti. Esedüddin idari görevlere güvendiği kişileri yerleştirdi ve askerine dirlikler verdi. Birçok muvaffakiyetleri sebebiyle şairler Esedüddin Şirkuh’u övdüler. İmad şöyle diyor:

*“Beşerin ulaşamadığı şerefe ulaştın,
Kudret sahiplerinin âciz kaldığı şeye nail oldun.
Adalette ve atiklikte tek oldun,*

⁵⁶³ Kitabu’r Ravzateyn, 2/55

⁵⁶⁴ Age, 2/56

⁵⁶⁵ El-Cihad ve’l Tecdid, 203

*Söyle bize; sen Ali misin yoksa Ömer mi?
Fahret, zira yeryüzü krallarını zelil etti,
Senin başarıların, her biri seni düşünüyor.
Uyuduğunda onlar sen uyanıktın,
Durduğunda onlar sen hareket ettin.
Korktuğunda onlar sen saldırdın,
Kısaldığında onlar sen uzadın.”⁵⁶⁶*

e- Esedüddin Şirkuh’un Vefatı

Şirkuh’un vezirliği uzun sürmedi. Hicri 564 yılı Cumadelahire ayının 22. günü vefat etti. İki ay beş gün bu görevde kalmıştı. Allah Teâlâ’nın rahmeti üzerine olsun. Ondan sonra bu göreve yeğeni Selahaddin geçti.⁵⁶⁷ Esedüddin Şirkuh, Nureddin’in en büyük komutanlarından biriydi. Bu adil sultan onu en büyük adım için hazırlıyordu. O da Mısır’ın Şam topraklarına katılmasıydı. Esedüddin Şirkuh askerine karşı son derece müşfik biriydi. Kesin karardıydı. Askerî nizam intizam içine sokmasını bilirdi. Askeri ondan çekinir ve onu severdi. Tehlikeli büyük çatışmalara onlarla birlikte daldı.⁵⁶⁸ Allah Teâlâ İslam’ı ve Müslümanları onunla faydalandırdı. Ona Nureddin’in önderliğinde yürüyen Haçlı mücadelesinde pay sahibi olmayı nasip etti. Şirkuh güçlü kuvvetli, zeki biriydi. Allah yolunda sabretmesini bilirdi. Kâfirlere karşı son derece şiddetliydi. Allah için düşman üzerine kelle koltukta daldı. Hayır ve hasenatı severdi, dindardı. Dindarları ve ilim ehlini severdi. Başkalarını kendi nefesine tercih ederdi. Ailesine ve akrabalarına karşı da çok müşfikti. Çok konuşmazdı. Öldüğünde geriye çok sayıda mal bıraktı. Beş yüz köle başta olmak üzere, atlar, binitler, develer ve daha çok sayıda mallar bıraktı. Onun nesli Eyyûbî Devleti’nin inşasında pay sahibi olan Esedilerdir.⁵⁶⁹

Selahaddin’in Mısır’daki Vezirliği ve Önemli Başarıları

Selahaddin, amcası Esedüddin Şirkuh ile birlikteyken yeterliliğini ispat etmiş biriydi. Amcası vefat edince yerine o geçti. Otuz bir yaşındaydı. Fatımî Halifesi Adîd onu bu işe nasbetti. Çünkü komutanlar arasında en genç olanı o idi. Başkaları bu iş için heves edebilirdi. Bu şekilde bunun önü kesilmiş ve diğer komutanların bağlılığı içtenlikle sağlanmış oldu. Fatımî Halifesi Adîd’in “Muzaffer Sultan” lakabını taktığı Selahaddin Fatımîleri kısa zamanda şaşırttı ve onların sevgisini kazanmaya başladı. Amcasının topladığı malları onlara dağıttı. İnsanlar ona meylettiler ve

⁵⁶⁶ Kitabu’r Ravzateyn, 203,204

⁵⁶⁷ El-Cihad ve’l Tecdid, 204

⁵⁶⁸ Age, 204

⁵⁶⁹ El-Mevsûatü’s Şâmile, 24/73

onu sevdiler. Ordu üzerindeki hâkimiyeti de tamdı. Selahaddin, Nureddin Mahmud döneminde gerçekten büyük işler başardı. Bölgedeki güç merkezlerini çöktürdü.

1- Hilafet Emininin Entrikaları

Selahaddin sadaret makamına geçtikten sonra Mısır'da bazı hadiseler ortaya çıktı. Mısır tehlikeli bir merhaleden geçiyordu. Fatımî Devleti hâlâ mevcuttu. Fatımî ordusu ve ileri gelen devlet ricali ona destek veriyordu. Haçlılar ise Mısır'ın doğu kapıları yakınlarında pusuda bekliyorlardı. Dolayısıyla Selahaddin Mısır'ın idaresinde başarılı olmalıydı. Çok geçmeden devlet işlerinde büyük başarılar imza attı. Öyle görünüyor ki o, hilafete ait olanlar da dâhil bütün otoriteyi kendi elinde tutmak istiyor ve bunun için bazı tedbirler alıyordu. Aldığı tedbirlerden bazıları şunlardı:

- Mısır halkına mal dağıtmak suretiyle onların sevgisini kazanması,
- Kendilerine iyi davranmak suretiyle orduya tam olarak hâkim olması,
- Nureddin'in yeni askerî yardımlarıyla merkezi güçlendirmesi. Nureddin'in gönderdiği askerî yardımların biriyle de Selahaddin'in kardeşi Turanşah bin Eyyûb gelmişti.⁵⁷⁰

Selahaddin'in aldığı tedbirler onun devlet üzerindeki gücünü artırmıştı. Buna mukabil Fatımî Halifesi Adîd'in ve imamet merkezinin nüfuzu azalmıştı. Bu durum hilafet emini Tevaşi'nin hoşuna gitmiyordu. O zenciydi ve Sudan askerlerinin komutanıydı. Selahaddin'in çalışmaları eğer böyle devam ederse Fatımî Devleti'nin er ya da geç işinin biteceğini anlamıştı. Öyle görünüyor ki o, Şâver'den sonra sadarete geçmeyi arzulayanlardandı. Buna nail olamayınca Selahaddin'e karşı entrika düzenlemeye girişti. Kudüs Kralı Birinci Amori ile temasa geçti ve ondan Mısır'a saldırmasını istedi. Amori'nin icabet etmesi durumunda Selahaddin ona karşı savaşmak üzere Kahire dışına çıkacak ve bu arada kendisi de yanındakilerle birlikte Kahire'yi ele geçirecekti. Sadarete geçtikten sonra da Mısır'ı Haçlılarla bölüşecekti. Ne var ki Selahaddin'in adamlarından biri Birinci Amori'ye giden hilafet emininin adamını gördü. Onun mesleri ve bağları onu şüphelendirdi. Bağlarını çözünce içindeki mektup ortaya çıktı. Bunun üzerine Selahaddin bu fırsatı ganimet bildi ve derhâl hilafet emininin işini bitirdi. Ancak Mısır'daki bu karışıklık Mısır'a saldırma hususunda Haçlıları cesaretlendirmişti.⁵⁷¹ Selahaddin hilafet sarayında görevli olan bütün Sudanlıları saraydan uzaklaştırdı. Sarayın idaresine Bahattin Karakuş'u getirdi. Bun-

⁵⁷⁰ Tarihu'l Fatımiyyin, 509; El-Bidâye ve'n Nihâye, 16/433

⁵⁷¹ Tarihu'l Fatımiyyin, 510

dan sonra küçük büyük sarayda her ne yapılacaksa onun emriyle yapılacaktı.⁵⁷²

2- Sudan Vakası

Hilafet emini Sudanlı Tevaşi'nin öldürülmesi ve Sudanlı görevlilerin saraydan uzaklaştırılmaları Sudanlıları kızdırdı. Yaklaşık elli bin kişi bir araya geldiler ve Selahaddin'in adamlarıyla iki saray arasında çatışmaya başladılar. İki taraftan da çok sayıda insan öldü. Adîd saraydan çatışmayı seyrediyordu. Şam askerleri üzerine saraydan taş ve ok atılmıştı. Bunun Adîd'in emriyle olduğu da söylendi. Bundan haberi olmadığı da söylendi. Nâsır Selahaddin'in kardeşi Şemsüddeve Turanşah da çatışmalar arasındaydı. Nureddin onu kardeşi Selahaddin'e destek olsun diye göndermişti. Turanşah, Adîd'in çatışmayı seyrettiği platformun yakılmasını emretti. Bunun üzerine kapılar açıldı ve "Müminlerin emiri size bu Sudanlıları aranızdan ve beldenizden çıkarmanızı emrediyor." diye nida edildi. Bu nidadan sonra Şamlılar güçlendi ve Sudan orduları zayıf düştü. Bunun hemen akabinde Selahaddin Bab-ı Züveyle'deki Mansure adıyla bilinen mahallelerine adamlar gönderdi. Sudanlıların evleri ve aileleri oradaydı. Selahaddin'in gönderdiği adamlar onların mahallesini ateşe verdiler. Bunun üzerine onlar kaçmaya başladılar. Şamlılar da onları takibe aldılar ve onlardan çok sayıda kişiyi öldürdüler. Daha sonra onlar Selahaddin'den eman dilediler, o da onlara eman verdi ve onları Cize'ye çıkardı. Daha sonra Selahaddin'in kardeşi Şemsüddeve Turanşah onlara saldırdı ve onların çoğunu öldürdü. Onlardan çok az kişi kaldı.

"İşte enkaz yığınınına dönüşmüş evleri! Sebep zalimlikleridir."⁵⁷³

Öyle görünüyor ki; Fatımî Halifesi Adîd hilafet emininin çevirdiği bu entrikadan haberdardı. Zira hilafet sarayı içinde onun haberi olmadan böyle bir şeyin vuku bulması düşünülemez. Ayrıca Adîd'in çatışmayı seyrettiği esnada hilafet sarayından Selahaddin'in askerleri üzerine taş ve ok atılması da bunu teyit etmektedir.⁵⁷⁴

Bundan sonra bu tip entrikaların takibi görevi Tahrir Divanının sorumluluğuna verildi. Tahrir divanının başında Kadı Fadl bulunuyordu. Kadı Fadl Mısır'da Fatımî nüfuzunu kıran ve Ehl-i Sünnet mezhebini güçlendiren biriydi. Allah'ın izniyle Eyyûbî Devleti'ni anlatırken ondan uzun uzadıya bahsedeceğiz.

Tahrir divanı kâtiplerinin takip kontrolü Kadı Fadl'ın sorumluluğundaydı. Mısır'da hemen her cihete gözcüler gönderilmişti. Sarayda, asker arasında, sınır boylarında, posta dairelerinde, Mısır'la Frenkler arasındaki ulaşım yollarında gözcü-

⁵⁷² El-Bidâye ve'n Nihâye, 16/434

⁵⁷³ Neml, 52

⁵⁷⁴ Et-Tarik ile'l Kudüs, 91

ler vardı. Bu gözcüler Kadı Fadl'la irtibat içindeydiler. Ya elçiler ya da posta güvercinleri vasıtasıyla ona mektuplar gönderiyorlardı.⁵⁷⁵

3- Ermenilerin İşinin Bitirilmesi

Selahaddin Sudanlıların gücünü kırdıktan sonra beklemeksizin Ermenilerin gücünü kırmaya yöneldi. Kuvvet ve sayı itibarıyla onlar Sudanlılardan sonra geliyordu. İki saray arasında bulunan, Ermenilere ait bir mahalli ateşe verdi. Orada çok sayıda Ermeni askeri vardı. Birçoğu okçuydu ve hükûmetten maaş alıyorlardı. Selahaddin'in askerleri Sudanlılara karşı savaşıırken onlar ok atmak suretiyle Selahaddin'in adamlarının hareketini engellemeye çalışmışlardı. Şimdi de cezalarını bulmuşlardı. Geri kalanlarını Selahaddin Saîd'e sürdü.⁵⁷⁶ Sudanlıların ve Ermenilerin gücünü kıran Selahaddin bu şekilde Fatımîlerin gücünü de iyiden iyiye zayıflatmış oluyordu. Artık Fatımî Devleti'ne son vermek uzak bir şey değildi.⁵⁷⁷

4- Selahaddin'in Ordusunu Güçlendirmek İçin Gösterdiği İhtimam

Selahaddin Eyyûbî, sadarete geçtiği andan itibaren Mısır'ın yeni ordusunun nüvesini teşkil eden Eyyûbî ordusunu hazırlama gayreti içine girdi. Mısır'ı bu ordu savunacaktı. Frenklere karşı bu ordu mücadele edecekti. Fatımî ordusunun içinde bulunduğu çöküntü gizli bir şey değildi. Zira hicri 559-564 (miladi 1163-1168) yılları arasında Mısır'a üç sefer yapmış, bu esnada Mısır ordusunun içinde bulunduğu durumu yakından görmüştü. Bu ordunun beşerî ve harbî kabiliyetlerini de biliyordu. Ordu tamamen ırk esasına göre tanzim edilmişti. Orduda Sudanlılar, Ermeniler, Mısırlılar, Deylemliler, Türkler ve İranlılar vardı. Her bir ırkın ordu içindeki durumunu da biliyordu.⁵⁷⁸ Kadı Fadl, Ruzzîk bin Salih döneminde bu kuvvetlerin idaresinde çalışmış ve onunla birlikte Şamlıların İkinci Mısır seferinde bazı çatışmalara da iştirak etmişti. Bu kuvvetlerin orada otorite hususunda birbirleriyle yarışmalarına şahit olmuştu. Onların bu tutumu orduyu zayıflatmış ve Mısır'ın istiklalini -hatta bekasını- koruyamaz hâle getirmişti. Kadı Fadl, Ordu Divanında ve Tahrir Divanında çalıştığı için, ayrıca casus ve elçilerin başında olduğu için ordu hakkında çok şeyler biliyordu. Ordunun iç meselelerini, ordudaki her bir grubun pozisyonunu ve her bir komutanın gerçek niyetini iyi biliyordu. Bu bilgileri Selahaddin'le paylaşmaktan geri durmadı. Hatta onu Eyyûbî ordusunu kurmaya da teşvik etti.

⁵⁷⁵ El-Kadı Fadl, 130-131

⁵⁷⁶ Age, 133

⁵⁷⁷ Age, 133

⁵⁷⁸ Age, 126

Uzun müddet Selahaddin'le birlikte çalıştı. Onun askerlerinin tanzimi, hazırlanması ve mali gelirleriyle ilgilendi. Selahaddin'le birlikte savaşmak üzere Mısır'dan Şam'a gitti. Frenklere karşı yeniden savaşmak için hazırlık yapmak üzere Şam'dan Mısır'a döndü. Selahaddin sadaretinin başlangıç dönemlerinde büyük bir ordu kurdu. Ordunun sayısı ve gücü her geçen gün artıyor ve Frenklere karşı yapılan operasyonlar her geçen gün genişliyordu. Bu ordunun birimleri şöyle sıralanıyordu: Özel koruma birlikleri, nizami ordu, sonra da toprak sahibi emîr ve askerlerinden oluşan halk birlikleriydi.⁵⁷⁹ Bu hususu Selahaddin ve Eyyûbî Devleti başlığı altında inşallah daha uzun bir şekilde ele alacağız.

Müşterek Haçlı-Bizans Saldırısı ve Dimyat Kuşatması (Hicri 565)

Mısır'ın fethinden ve Selahaddin'in sadarete geçişinden sonra Frenkler tehlikeli durumda olduklarını anladılar. Kudüs Kralı Amori, Mısır'a karşı savaşmak üzere Bizans imparatoruyla ittifak kurdu ve çok geçmeden donanmayla gelip Dimyat'ı kuşattılar.⁵⁸⁰ Bunun üzerine Selahaddin, dayısı Şihabüddin Mahmud ve kardeşinin oğlu Takıyyüddin Ömer'in komutasında kuvvetlerini gönderdi. Nureddin'e de içinde bulundukları tehlikeli durumu bildiren bir mektup gönderdi. Orada şöyle diyordu:

*“Dimyat'a geç kalırsan eğer Frenklerin eline geçecek. Oraya sen gidersen eğer Mısır halkı aleyhime dönecek, bana itaat etmeyecek. Frenkler önden vururken bana onlar arkadan vuracak. Bu da bizim sonumuz olacak.”*⁵⁸¹

Nureddin kendisinden bekleneni yaptı ve önce Selahaddin'e asker gönderdi. Sonra da bizzat kendisi Şam topraklarındaki Frenk beldelerine saldırdı. Frenk kalelerine ve surlarına baskınlar düzenledi. Nureddin'in seriyyeleri Mısır üzerindeki baskıyı azaltmak için o zamana kadar gidilmeyen yerlere gittiler. Bu baskınlar Selahaddin'e Mısır'daki hâkimiyetini güçlendirmesi için yardımcı oldu.⁵⁸² Selahaddin, Şam topraklarının sahil şeridini Haçlılardan temizleme emelini ancak bundan sonra gerçekleştirebilecekti. Dimyat'ı savunanlar şehrin müdafaasında büyük kahramanlıklar gösterdiler. Nehre kalın bir zincir çektiler. Zincir sebebiyle Rum gemileri şehre doğru ilerleyemedi. Şehri müdafa eden Müslümanlar Bizans gemilerine büyük hasarlar verdiler. Bu arada şiddetli sağanak yağmurlar Haçlı ordugâhını bataklığa dönüştürdü. Bunun üzerine elli gün süren Dimyat kuşatmasını bırakarak ülkelerine döndü.

⁵⁷⁹ Age, 127

⁵⁸⁰ El-Cihad ve't Tecdid, 207

⁵⁸¹ Age, 207

⁵⁸² Devru Nureddin Mahmud fî Nahdati'l Ümme, 160

ler. Bizans donanmasına gelince, o da denize açıldıktan kısa bir süre sonra şiddetli bir fırtınaya yakalandı ve gemilerin çoğu batmaktan kurtulamadılar. Allah'ın yardımını gelmiş, işi bitirmişti.⁵⁸³

1- Dimyat Kuşatmasında Haçlıların Başarısızlığının Sebepleri

Haçlı-Bizans ordularının Dimyat kuşatmasındaki başarısızlığı bazı sebeplere dayanmaktadır. Bu sebeplerden bir kısmı Müslümanlarla, bir kısmı Haçlılarla, bir kısmı Bizanslılarla, bir kısmı da müştereken Haçlılarla ve Bizanslılara alakalıdır.

a- Müslümanlarla Alakalı Olan Sebepler

- Şehre saldıranlara karşı Dimyat halkının kararlı mücadelesi,
- Selahaddin'in şehre derhâl silah ve yiyecek göndermesinin kuşatma altındaki şehir halkının maneviyatını artırması,
- İslam beldesine saldıranlara karşı Şam ve Mısır'daki İslami kuvvetler arasındaki samimi dayanışma,
- İslami kuvvetlerin savaş gücü, dakik planlama yapabilme ve uygulama kabiliyeti,
- Nureddin Mahmud'un tavrı: Önce Selahaddin'e ardı ardına birlikler gönderdi. Sonra da bizzat başında olduğu birliklerle Haçlı beldelerine saldırdı. Erkeleri öldürdü, kadın ve çocukları esir aldı. Bu arada çok sayıda da ganimet elde etti. Dimyat'taki Haçlılar Nureddin'in bu faaliyetini duyunca Dimyat'ı terk etmek mecburiyetinde kaldılar.⁵⁸⁴

- Müslümanların, önlerine gelen fırsatı iyi değerlendirmeleri: Bizanslıların açlıkla boğuşmalarını fırsat bilerek üzerlerine baskın düzenlemeleri. Bizans gemilerini yakmak için rüzgârın esişini de fırsat saymaları.⁵⁸⁵ Bütün bunlardan daha önemlisi Allah Teâlâ'nın Müslümanlara muvaffakiyet vermesi, onları muhafaza edip yardım göndermesidir.

b- Haçlılarla Alakalı Sebepler

- Kudüs Kralı Birinci Amori bölgeye intikal ettikten sonra üç gün Bizans donanmasının gelmesini bekledi. Bu arada Müslümanlar şehri sağlamlaştırdılar, adam ve teçhizat tedarikini yaptılar.⁵⁸⁶

⁵⁸³ El-Cihad ve't Tecdid, 208

⁵⁸⁴ El-Bidâye ve'n Nihâye, 16/440

⁵⁸⁵ Tarihu'z Zengiyyin, 380; Mealimu't Tarihi'l Bizantiyye, 330

⁵⁸⁶ Age, 380

- Bizans güçleri Müslümanların hücumuna maruz kaldığında Haçlı kuvvetleri onlara yardım etmekten uzak kaldı, seyirci durumuna düştü.⁵⁸⁷

c- Bizanslılarla Alakalı Sebepler

- Bizans komutanı Kontostifanos'un Bizans donanmasını gereği üzere kullanamaması. Anlaşılan o ki, o, denizci değil, karacıydı.
- Bizans donanması sadece Dimyat sahiline asker taşımada kullanıldı.
- Nil Nehri'nde gemilerin bitişik vaziyette bırakılması Müslümanlara onlardan bir kısmını yakma fırsatı verdi.
- Bizanslı komutanların askerî kuralları uygulamada gösterdikleri gevşeklik. Askerî operasyonlar sırasında gemi kaptanları gece vakti gemileri terk ediyor, dışarıda geceliyorlardı.

- Bizans kuvvetlerine hâkim olan açlık.

d- Haçlılar ve Bizanslılarla Alakalı Müşterek Sebepler

- Sefer için uygun zamanın seçilmemesi. Kuşatmanın kış ayında yapılması. Öyle ki onlar ordugâhı bataklığa çeviren sellerle ve gemileri sahilten uzaklaştıran fırtınalarla boğuştu.
- Müttefik güçlerin konuşlandığı mekân kötüydü. Burası sahili bir mil uzunlukta olan bir yerd. Sayıları elli bini bulan askerler bu dar mekâna sığmıyordu. Bu dar mekânda askerler hareket kabiliyetlerini kaybetmişler, başarılı bir savaş için yayılmaya ihtiyaç duyuyorlardı.
- Müttefiklerin uygun olmayan yere konuşlanmaları onları Müslümanların atışları ve hücumları için açık hedef hâline getiriyordu.
- Müttefik güçlerin tek bir komuta kademesi altında birleşmemesi. Hâlbuki bu iki ordu birlikte hareket etmek mecburiyetindeydi. Kuşatmanın başarısız olmasına sebep olan şeylerden biri de; her iki tarafın diğer tarafı itham etmesiydi.

2- Dimyat Kuşatmasının Sonuçları

- Dimyat'a yönelik müşterek Haçlı-Bizans saldırısının başarısız oluşu, Yakın Doğu tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Eğer bu Haçlı ittifakı hedefe varabilseydi Şam ve Mısır birliğinin kurulmasına -ki bu birlik Şam topraklarındaki Haçlılar için büyük bir tehlike oluşturunuyordu- mâni olacak, Müslümanların Haçlılara karşı mukavemetini iyiden iyiye kırarak ve onları bölgeden çıkarıp atacaktı.

⁵⁸⁷ Age, 380

- Bu Haçlı ittifakının başarısız oluşu Selahaddin'in geleceği için de önemli bir dönüm noktası oldu. Bu tehlikeli dönemde o, Haçlı saldırılarından beldeyi muhafaza edeceğine çöküş dönemini yaşayan Fatimî Devleti'ni inandırdı. Ayrıca o bu dönemde dâhilî entrikacıların entrikalarıyla da mücadele ediyordu. Onun bu başarısı gönülleri fethetti.

- Müslümanlar artık doğrudan doğruya Haçlıları tehdit etmeye başladılar. Haçlılar her geçen gün İslami baskının arttığını hissediyordu. Önceden güçlerini sadece kuzeyde Nureddin'e karşı mücadele yoğunlaştırırken şimdi güneyde Selahaddin'le de mücadele etmek durumundaydılar. Dolayısıyla güçlerini kuzeye ve güneye yaymak mecburiyetindeydiler.⁵⁸⁸

- Selahaddin'in sadaret makamına geçişi Fatimî Devleti'nin sonunun başlangıcı olduğu gibi Haçlı ordularının Dimyat önlerindeki malubiyeti de bu devletin yıkılışı için önemli bir adım oldu. Fatimî Halifesi Adîd, Selahaddin'in nüfuzundan kurtulmak istediye de buna muvaffak olamadı. Selahaddin ele geçen fırsatları değerlendirdi ve yetkiyi tek başına ele aldı. Daha sonra Şii İsmailîye mezhebini zayıflatma girişimlerine yöneldi. Fatimî Devleti onun güçlü pençesi altındaydı. Bir şey yapamıyordu. Nizasız Mısır'ın tek efendisi oydu.⁵⁸⁹

3- Necmüddin Eyyûb'un Mısır'a Gidişi

Selahaddin, babası Necmüddin'i Mısır'a göndermesini Nureddin'den talep etti. Nureddin bunu uygun gördü ve Necmüddin Eyyûb'dan Mısır yolculuğu için hazırlanmasını istedi. Selahaddin'e vermesi için ona bir mektup verdi. Mektupta Fatimî Devleti'ni acilen sona erdirmesini ve hutbeleri Abbasi halifesi adına okumasını emrediyordu.⁵⁹⁰ Necmüddin'in Mısır'a giden kafilesi hayli kalabalıktı. Kafilede tacirler ve Mısır'da görev alacak kişiler vardı. Nureddin Haçlıların kafileye saldırmasından korkuyordu. Ordusuyla Kerek üzerine yürüdü ve orayı muhasara altına aldı. Kafilenin tehlikeli bölgeyi geçtiği haberini alınca da muhasarayı kaldırdı ve Dımaşk'a geri döndü.⁵⁹¹ Selahaddin'in babası Necmüddin hicri 565 yılında Recep ayının 24'ünde Kahire'ye ulaştı. Fatimî Halifesi Adîd onu karşılamak üzere yollara düştü ve ona son derece hürmetkâr davrandı. Selahaddin'in babası Necmüddin'le buluşması Yusuf (as)'ın babası Yakub (as) ile buluşmasına ne kadar da benziyordu. Yakub (as) Mısır'a geldiğinde oğlu Mısır sultanıydı. Babasına "Allah'ın izniyle Mısır'a güven içinde giriniz."⁵⁹² dedi.

588 Tarihu'z Zengiyîn, 381

589 Age, 382

590 Devru Nureddin Mahmud, 115

591 Age, 116

592 Yusuf, 99

Selahaddin ile Adîd Selahaddin'in babasını karşıladıkları vakit kurralardan biri, "Ana babasını tahtın üzerine oturttu, hepsi onun önünde (Allah'a secde edip) eğildiler. O zaman Yusuf, 'Babacığım! İşte bu, vaktiyle gördüğüm rüyanın çıkışıdır.' dedi."⁵⁹³ ayetini okudu. Selahaddin babasına karşı her zamanki gibi edepli idi. Hâkimiyete onu getirdi. Ancak o bunu kabul etmedi ve "Oğlum, Allah bu işe ehil olduğun için seni seçti. Binaenaleyh saadet mevkiini değiştirmek layık değildir." dedi.⁵⁹⁴ Selahaddin de hazinenin idaresini ona verdi ve onu Kahire körfezi'ne bakan Lü'lü' mevkiine yerleştirdi.⁵⁹⁵ Ammare el-Yemenî Selahaddin'in babasıyla buluşmasını şöyle anlatıyor:

*"Mısır onunla düzeldi, daha önceden,
Hastalıktan şikâyet ediyor, ama tabip fayda vermiyordu.
Onun asrında bir mucize gerçekleşti,
Zaman hayranlık uyandıran şeyleri gösterdi.
Allah Yusuf'un hadisesini tekrardan yaşattı,
Yaklaşık olarak onunla.
Kardeşleri ve babası geldiler,
Peyderpey tertip üzere Mısır'a."⁵⁹⁶*

Nakledildiğine göre Selahaddin Sadaret odasında babasıyla birlikte aynı şilte üzerine oturmuşlardı. Necmüddin anlatmaya başladı:

"Selahaddin, Tikrit kalesinden çıkarıldığımız gece doğmuştu. Bunu bir uğursuzluk saydım. Yanımda Hristiyan bir kâtip vardı. Bana, "Efendim, nereden biliyorsun, beklide bu çocuk kadri yüce bir sultan olacaktır." dedi. Onun bu sözü beni etkiledi ve ona karşı daima farklı duygularla yanaştım." dedi. Onun bu anlattıklarını oradakiler hayretler içinde dinlediler.⁵⁹⁷

Necmüddin Eyyûb, hicri 568 yılında vefat etti. Necmüddin Eyyûb, Zilhicce ayının 18'inde bir pazartesi günü Kahire'de Nasr kapısı yanında atı üzerinde gidiyordu. Birden atı şahlandı ve yere düştü. Oradan alınıp evine götürüldü. Sekiz gün sonra salı günü vefat etti. Kerem sahibi merhametli biriydi. Yumuşak huyluydu. Kapısı gelip gidenlerle dolup taşardı. Cömertliği sebebiyle elindeki varını dağıtırdı.⁵⁹⁸ Necmüddin insanlar nezdinde de hayır-hasenat ehli, dindar biri olarak bilinirdi. İnsanları idare etmesini bilirdi. İlim ehli dindar kişilere ikram ederdi. Şehirdeki dindar kişileri arar ziyaretlerine giderdi.⁵⁹⁹ Selahaddin Kerek ve Şevbek üzerine yürü-

593 Yusuf, 100

594 Mefrecü'l Kurûb, 1/186

595 Age, 1/186

596 Uyûnu'r Ravzateyn, 1/301-302

597 Uyûnu'r Ravzateyn, 1/304

598 Kitabu'r Ravzateyn, 2/248

599 Age, 2/252

müş, Haçlılarla mücadele ediyordu. Babası öldüğünde Kahire’de değildi. Babasının naaşı sultan sarayının içindeki mezarlığa Esedüddin’in kabri yanına defnedildi. Yıllar sonra o ikisinin kabri oradan alınıp Medinetü’n Nebi’deki Vezir Cemalettin İsfahânî’nin türbesine nakledildi.⁶⁰⁰ Ammare el-Yemenî onun için mersiye söyledi. Şöyle diyordu:

*“Hayat neşesi uzun sürse de kederle biter,
Ölüm gelip çattığında hiçbir şey geri kalmaz.
Zamanın dili her daim bizi uyarıyor,
Ayetler ve uyarılar bize tesir etse de.
Dünya bizi aldattı deme,
Ölümün aldatması yok.
Ölümün kâsesinden herkes içecek,
Onun sarhoşluğundan ne kadın kurtulur ne de erkek.
Nice kibirli kişiler onun elinde zilleti tattılar,
Kaderin elinden tuttuğu kişinin kadri kıymeti düşmez.
Ali de Osman da onun pençesine havale edildiler,
Ebubekir de Ömer de ondan kurtulamadı.
Kim musibeti için matem tutmak isterse,
Geri baksın da Resûlullah için matem tutsun.”⁶⁰¹*

Necmuddin’in erkek çocuklarının adları; Selahaddin Yusuf en-Nâsır, Seyfeddin Ebubekir el-Adil, Şemsüddeve Turanşah, Şehinşah, Şeyhul İslam Tuğtekin, Tacul Mulûk Bûrî idi.⁶⁰²

Fatımî Hilafetinin Ortadan Kaldırılışı

Bu adım, Selahaddin’in en önemli başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Nureddin bunu çok istiyordu. Mısır’daki naibi Selahaddin’e hutbenin Abbasi Halifesi Müstencid adına okutulmasını emretmişti. Ancak Selahaddin, Mısır halkının -Fatımîlere meyli sebebiyle- kıyama kalkmasından endişe ettiğini ve bu iş için ortamın henüz hazır olmadığını mazeret sadedinde beyan ediyordu. Ama Nureddin bu mazeretleri dinlemedi ve Selahaddin’e kesin emrini verdiği mektubu gönderdi. Abbasi Halifesi Nureddin’e yazdığı mektubunda Mısır’da kendi adına hutbe okunması işinin niçin geciktiğini sormuş ve onu kınamıştı. Bu sebeple Nureddin, Necmuddin’i Mısır’a gönderirken ona verdiği mektupta, *“Bu derhâl yapılması gereken bir iş. Ölüm gelmeden ve iş iştin geçmeden evvel bu faziletli ve bu şerefli işi yaparak na-*

sibimizi alalım. Özellikle vaktin imamı El-Müstencid bu işin olmasını çok istiyor. Bu onun en önemli isteklerinden biri.” diyordu.

Selahaddin ise tereddüt içindeydi. Akıbetin kötüye gitmesinden endişe ediyordu. Ubeydîlerin mirası Mısır’daydı. İki asırdan fazla buralara onlar hükmetmişti. Bu öyle kolay bir şey değildi. Nureddin ise Mısır’ın fethini Allah’ın hem kendisine hem de Müslümanlara ihsanı olarak düşünüyordu. Dolayısıyla bu ihsanın gereği olarak bir an evvel Ehl-i Sünnet mezhebi üzere İslam beldelerinin birleştirilmesi ve bidat ve hurafelerin izalesi gerektiğine inanıyordu. Nureddin, Selahaddin’in içinde bulunduğu şartları çok iyi biliyordu. Ona, ona layık şekilde hitap ediyordu. Dileseydi onu Mısır’dan alır başka yere tayin ederdi. Nitekim Necmuddin’in, oğlu Selahaddin’e Mısır’da söylediği de buydu. “Eğer seni azletmek isteseydi bunu yapar, dilediği kişiyi bu hususta görevlendirirdi.”⁶⁰³

Nureddin’in Selahaddin’e karşı hürmetini gösteren delillerden biri de şu: Nureddin, İbni Ebî Asrûn’u Mısır’a kadı olarak gönderirken ona şöyle diyordu: “Sizi Mısır’a gönderiyorum. Bu, arkadaşım Selahaddin’in muvafakatiyle oldu. Allah onu muvaffak etsin. Ona çok çok çok müteşekkirim. Allah onu hayırla mükâfatlandır-sın ve onu yaşatsın. Zira salihlerin ve hayırlı kişilerin yaşamasında büyük fayda var.”⁶⁰⁴ Her iki komutan arasında karşılıklı hürmet ve karşılıklı takdir vardı. İnşallah onlar arasındaki ilişkiyi daha uzun yazacağız ve İbni Ebî Tayy er-Rafîzî’nin rivayetlerine dayanarak yazı yazarlara cevaplar vereceğiz. Zira İbni Ebî Tayy er-Rafîzî her fırsatta onları karalayan, onlar arasındaki ilişkileri bozuk gösteren ve onların kişiliklerine saldıran biridir.

1- Fatımî Halifesi Adına Okunan Hutbenin

Tedrici Olarak Kaldırılması

Selahaddin bu hususta büyük devlet adamı Kadı Fadl’dan istifade etmiştir. Fatımî Devleti’nin ve Bâtını Şii mezhebinin sona erdirilmesi için Kadı Fadl belirli bir plan hazırlamış, Selahaddin de bu planı harfiyen uygulamıştır. Selahaddin önce yapacağı devrim için Mısırlıları hazırladı. Fatımî Devleti’nin kolunu kanadını kırdı. Şii kadıları azletti, Davet Meclislerini kaldırdı, Şii mezhebinin esaslarını yürürlükten kaldırdı. hicri 565 yılında “Hayye ala hayril amel, Muhammed ve Ali hayril beşer” şeklindeki ilavelerle okunan ezanı kaldırdı. Makrizi diyor ki: “Bu, devlete giren ilk leke idi.”⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Age, 2/249

⁶⁰¹ Uyûnu’r Ravzateyn, 1/259

⁶⁰² El-Mevsûatü’ş Şamile fî Tarihi’l Hurûbî’s Salibiyye, 24/146

⁶⁰³ El-Cihad ve’t Tecdid, 215

⁶⁰⁴ Age, 215

⁶⁰⁵ El-Makrizi, 3/317; El-Kadı Fadıl, 137

Daha sonra hicri 565 (miladi 1169) yılında Zilhicce ayının 10’unda Cuma günü Cuma hutbesinde Hulefa-i Raşidin olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin isimlerinin okunmasını emretti. Daha sonra Fatımî Halifesi Adîd’in ismi Şiilerin karalanmasını çağrıştıran bir ifadeyle okundu. Hatip orada “Allah’ım, Adîd Lidinillah’ı ıslah eyle.” diyordu.⁶⁰⁶

Kahire’de kadılık mevkiine Sünni fakih İsa el-Hekârî getirildi. Şafii kadıları bütün beldelerde görev aldılar. Sünni mezhebin tahsili için medreseler inşa edildi. Bütün bu faaliyetler Adîd’in ümüğünü sıkan şeylerdi. Bu arada Adîd’in tahsisatı azaltıldı, saraydaki mallar, atlar ve köleler üzerindeki tasarrufu sona erdirildi. Hilafet törenlerinden mahrum edildi. Bunlar, bayramlarda ve sair günlerde yapılan resmî törenlerdi. Saraydan ayrılmasına nadir sebepler dışında müsaade edilmiyordu. Selahaddin’in babası Necmuddin Eyyûb’u Kahire’ye geldiği gün karşılamak üzere saraydan çıkışı bunlardan biriydi. Selahaddin, Fatımî ordusunun komutanlarına da aynı planı uyguladı. Onların nüfuzunu bu şekilde kırdı ve sonunda bir gecede onları yakaladı ve onların yerlerine kendi arkadaşlarını yerleştirdi. Onların ellerindeki arazileri de kendi adamlarına verdi.⁶⁰⁷

Fatımî Halifesi Adîd, bütün bunları üzüntü ve kederle takip ediyor, ama bir şey yapamıyordu. Selahaddin’e bel bağlamıştı, ama şimdi hüsrandıydı. Odasına çekildi, üzüntü, keder ve hastalıkla boğuşmaya başladı.⁶⁰⁸ Selahaddin son demlerini yaşayan Fatımî Devleti’ni yıkmak için en uygun zamanın geldiğini anladı ve büyük bir meclis kurdu. Meclise emîrler, ordu komutanları, Ehl-i Sünnet fakihleri ve mu tasavvıflar katıldılar. Selahaddin onlara düşüncelerini sordu. Orada hazır olanların tamamı bu nihai adımın atılması görüşündeydi.⁶⁰⁹

Hicri 567 yılı başında Selahaddin, Fatımî Devleti adına hutbe okutulmasını durdurdu. Bu işi de tedrici olarak uyguladı. Hicri 567 yılı Muharrem ayının ilk haftası Adîd’in ismini hutbeden kaldırttı. İkinci hafta da Abbasi Halifesi El-Müstencid Billah’ın adına hutbe okundu. Bu şekilde -bir daha dönmek üzere- Fatımîler adına hutbe okuma işi bitirilmiş oldu.⁶¹⁰ Şunu da ifade edelim ki İskenderiye’de Abbasiler adına hutbe okutulma işi Kahire ve Mısır’dan iki hafta önce oldu. Zira burası Fatımîler döneminde de Ehl-i Sünnet mezhebi üzere devam ediyordu.⁶¹¹ Adîd o yıl Muharrem’in onunda öldü.⁶¹² Denir ki; Adîd’in ölümünü duyan Selahaddin, onun adının hutbelerden kaldırılması işinde acele ettiğini düşünerek pişman olmuştu.

606 El-Kadı Fadıl, 137

607 Selahaddin Eyyûbî, Kadri Kal’ecî, 161

608 Age, 162

609 Age, 162

610 El-Kadı Fadıl, 137

611 Tarihu Mısır El-İslamiyye, 59

612 El-Kadı Fadıl, 139

“Onun bugün öleceğini bilseydik hutbelerden ismini kaldırmak suretiyle ona eziyet vermezdik.” dedi. Onun bu sözü üzerine Kadı Fadl da ona, “Efendim, onun ismini hutbeden kaldırmayacağınızı bilseydi ölmezdi.” dedi.⁶¹³ Fatımî Devleti’nin defterinin dürüldüğü bu son anda Selahaddin, kâtibi ve müsteşarı arasında geçen bu espriye oradakiler gülerek karşılık verdiler.⁶¹⁴

2- Adîd’in Ölümü (Hicri 567)

İbni Kesîr diyor ki: “Adîd; lügatte ‘kesen’ demektir. Nitekim Resûlullah (s.a.v) Mekke hakkında ‘Oranın ağacı kesilmez.’ buyurmuştu. Onların devleti ona gelince kesildi. İsmi, Abdullah; künyesi, Ebu Muhammed bin Yusuf el-Hafız bin Muhammed bin Mustansır bin Zahir bin Hâkim bin Aziz bin Muiz bin Mansur bin Kaim bin Mehdi idi. Adîd 546 yılında doğdu. Yirmi bir yaşında iken öldü. Kötü bir yaşıntısı vardı. Kindar bir Şii idi. Gücü yetseydi Ehl-i Sünnet’e mensup olanların tümünü öldürürdü.”⁶¹⁵

3- Fatımî Devleti’nin Zevali Bütün Müslümanları Sevindirdi

Fatımî Devleti’nin ortadan kaldırılışı ile ilgili haber Nureddin’e ulaştığında bu hususu bildiren bir mektubu İbni Ebî Asrûn ile Abbasi halifesine gönderdi. Bunun üzerine Bağdat süslendi. Kapılar, kubbeler ve sair her yer tezyin edildi. Müslümanlar son derece sevinç içindeydiler. Zira Fatımîlerin Muiz döneminde 359 yılında Mısır’a hâkim olmalarından bu yana Mısır diyarında Abbasiler adına hutbe okuma işi kesilmişti. İki yüz sekiz yıl boyunca hutbeler Fatımîler adına okutulmuştu.⁶¹⁶ Bütün İslam dünyasında yankı uyandıran bu hadise şairleri de etkilemiş, onları da harekete geçirmişti. İmad el-İsfehânî bakın ne diyor:

*“Nesebi gayrisahih Adîd öldü,
Artık bidat sahibi Mısır’da ağzını açamıyor.
Asrının firavunuydu geçti gitti,
Geldi Yusuf hükmediyor tek başına.
Azgınlığın közü söndü,
Şirk yangınından kurtardı.
Birlik beraberlik oldu,
Dosdoğru yola girildi.*

613 Age, 139

614 Age, 139

615 El-Bidâye ve’n Nihâye, 16/451

616 Age, 16/450

*Abbasoğullarının hak şiarı,
Yükseltince batıl gizlendi.
Tevhid davetçileri hazırda bekliyor,
Onların ortaklarından intikam alarak.
Dalalet ehli karanlıklar içinde kaldı,
Taş atarak gayba körcesine.
Zulmete düştü cahiller,
Yüksek minberler ıstık almadı.
Müstezi' döndü kazançla,
Düşmüş hakkı kaldırarak.
Baskı kuran devletin mazereti var,
Nice haksızlıklardan sonra din muzaffer oldu.
İslami duygular neşeyle canlandı,
İmanın ön dişleri tebessümle ışıldamaya başladı.
Hidayet yüzleri sevinçle neşelendiler,
Küfür, nedametinden dişini kırsın artık.*⁶¹⁷

Nureddin Mahmud, Haçlı mevcudiyetinin ortadan kaldırılması ve Şam topraklarındaki Bâtını cereyanının durdurulması için Fatimî Devleti'nin izalesini stratejik bir hedef olarak görüyordu. Bu sebeple o, Mısır'da sağlam İslam esaslarının hâkim olmasını çok istiyordu. Bunun için gerekli planları yaptı, gerekli orduları hazırladı ve bu orduların başına iş bilen komutanları tayin etti. Sonunda Allah Teâlâ onun dileğini ihlas sahibi ve güvenilir komutanı Selahaddin -ki o da Nureddin'in siyasetini takip eden biriydi- eliyle yerine getirdi. Bâtınilere ait bu devletin yıkılması sebebiyle hem ümmet ve hem de ümmetin liderleri ne kadar sevinse layıktır.

4- Fatimîlerin Mısır'dan İzale Edilmelerinden Alınacak Dersler

Fatimîlerin hâkimiyeti iki yüz seksen küsur yıl devam etti. Dün gibi, geçti gitiler. Sanki hiç yaşamadılar. İlk Fatimî sultanı Mehdi idi. Selemye ehliydendi. İsmi Said'di. Yahudiydi; Fas'a gittiğinde kendisini Ubeydullah olarak tanıttı. Kendisinin Hz. Fatıma soyundan geldiğini, dolayısıyla seyyid olduğunu iddia etti. Kendisinin mehdi olduğu iddiasında da bulundu. Ebubekir el-Bakillânî, Şeyh Ebu Hamid el-İsferâyinî ve daha başka büyük âlimler de bunu ifade etmektedir. Bu nesebi gayrisahih, sahtekâr adam yalanlarıyla bu beldede itibar gördü. Cahil abidler onun peşine takıldılar. Bu şekilde güç ve kuvvet kazandı. Daha sonra kendisine nispet ettiği Mehdiye şehrini kurdu. Kendisine itaat edilen bir kral hâline geldi. Rafiziliği öne çıkarıyor, katıksız küfrü gizliyordu. Ondan sonra hâkimiyete oğlu Kaim geçti, sonra Mansur, sonra Muiz geçti. Muiz, Mısır'a ilk girenleri ve Kahire şehrini inşa edenle-

ridir. Ondan sonra Aziz, sonra Hâkim, sonra Zahir, sonra Mustansır, sonra Müsta'li, sonra Âmir, sonra Hafız, sonra Zafir, sonra Faiz, sonra da Adîd geçti. Adîd onların sonuncuları oldu. Onların tamamı on dört kişidir. Onların hâkimiyet müddeti iki yüz doksan küsur yıldır. Halifeler içinde en zengin, en zorba ve en zalim olanlar Fatimîler oldular. Yaşayış tarzı en berbat olanlar ve nesli bozuk olanlar onlardı. Onların devletinde bidatler, hurafeler ve kötülükler alabildiğine yayılmış, fesat ehli çoğalmıştı. İlim ve amel ehli salih kişiler onların yanında yok gibiydi. Şam topraklarında Nusayrilik, Dürzilik ve Haşhaşilik artmıştı. Şam topraklarına ait bütün sahil-lere Haçlılar hâkim olmuştu. Haçlılar Kudüs'ü, Nablus'u, Aclun'u, Gavra'yı, Gazze'yi, Askalan'ı Kerek'i, Şevbek'i, Taberiyye'yi, Banyas'ı, Sûr'u, Aşlis'i, Sayda'yı, Beyrut'u, Akka'yı, Safed'i, Trablus'u, Antakya'yı, Âyas'ı ve Sis'i, Âmed'i, Urfa'yı, Re'sû'l-Ayn'ı ve bunlardan başka beldeleri ele geçirdiler. Sayısını Allah'tan başka kimsenin bilmediği kadar insan öldürdüler. Müslüman kadınlara ve çocuklara musallat oldular. Neredeyse Dimaşk'ı da ele geçireceklerdi. Ancak Allah inayetiyle orayı muhafaza etti. Fatimîler tarihe karıştıktan sonra bu beldeler gerçek sahiplerine, Müslümanlara geri döndü. Allah Teâlâ kâfirleri hüsrana uğrattı. Dünyada da ahirette de onları yapageldikleri şeyler sebebiyle baş aşağı etmiştir.⁶¹⁸

Fatimî Devleti'ni Yeniden Tesis Etmek İçin Yapılan Çalışmaların Akamete Uğratılması

Mısır'da toplum ve devlet bir dönüşüm yaşıyordu. Hilafet, sistem, müesseseler ve devlet adamları değişiyordu. İki asırdan beri Mısır'a hükmeden ve hemen her sahaya tesir eden yapı tamamıyla gidiyor, yerine müesseseleriyle ve devlet adamlarıyla yeni bir sistem kuruluyordu. Değişim tedrici olarak başladı. Selahaddin halkı kendi yanına çekmeye çalıştı ve bunu da büyük ölçüde başardı. Ne var ki Fatimî devlet adamları, mütefekkirleri, nüfuz ve imtiyazlarını kaybeden gruplar bunu kabul etmek istemiyorlardı.⁶¹⁹ Ordusu, komutanları, divan görevlileri, sekretaryası, Ruzzîkoğulları ve Şâveroğulları gibi önceki vezirlerin aileleri Selahaddin'in idaresini alaşağı etme ve Fatimî Devleti'ni yeniden kurma planları yapmaya başladılar.⁶²⁰

İmadüddin el-İsfahân anlatıyor: “Fatimî Devleti'nin fanatik davetçilerinden bir grup kendi aralarında toplandı. Gizli gizli görüşmeler yaptılar, dayanışma içine girdiler. Arzularını gerçekleştirebileceklerini, işi tersine çevirebileceklerini sandılar. Halife ve vezir tayin ettiler. Görüş ve tedbir açısından her şey yolundaydı. Geceleri bir araya geliyorlar, gündüzleri gizliyorlardı.”⁶²¹

618 Bidâye ve'n Nihâye, 16/457

619 Selahaddin el-Kaid ve Asruh, 168

620 Kitab'u'r Ravzateyn, 2/282

621 Age, 2/282

Öyle görünüyor ki onlar bu entrikalarını sistemli bir şekilde yürütüyorlardı. Zira halife ve vezir bile tayin etmişlerdi. Sonra birkaç defa Frenklerle mektuplaşmışlar, bu mektuplaşmaların birinde onlardan Selahaddin'in yokluğunda Mısır'a saldırmalarını istemişlerdi. Bu kişiler Ammaretü'l Yemenî etrafında toplanmışlardı. Ammare, Ehl-i Sünnet mezhebine bağlı fakih ve edip biriydi. Fatimî dostuydu. Frenklerle yapılan yazışmaları o yürütüyordu. Bu entrikacılar mücadelelerinde başarıya ulaşacaklarını zannediyorlardı. Ancak onlar Kadı Fadl'ın Tahrir Divanı yoluyla onları takip ettiğinden habersizdiler. Kadı Fadl onların sırrını keşfetmek için uygun zamanı kolluyordu. Kaynaklar bu entrikaların ortaya çıkarılmasında iki kıssadan bahsetmektedir. Onların daha sağlam olanı şu: Tahrir divanında görevli olan kâtiplerden Abdüssamed el-Kâtip Kadı Fadl'a son derece saygı gösteren biriydi. Ona hizmet ediyor, ona yaklaşmaya çalışıyor ve ona karşı tevazuda aşırı davranıyordu. Günün birinde bu saygıdan eser kalmadı. Kadı Fadl, bu bir sebebe dayanmalı, diye düşündü. Selahaddin'e karşı içinde kötü bir niyet beslemesinden endişe etti. Vaiz İbni Neca'yı çağırdı ve ona durumu anlattı. Ondan işin hakikatini öğrenmesini istedi. Selahaddin'den yana bir sebep bulamadı. Diğer taraftan işi inceleyince mesele çözüldü. Bunun üzerine Kadı Fadl onu Selahaddin'e gönderdi. Ona, "Şimdi Selahaddin'e git, meseleyi olduğu gibi ona anlat." dedi. O da Selahaddin'in yanına gitti. Selahaddin camideydi. Durumu ona anlattı. Bunun üzerine Selahaddin entrikada ismi geçenleri çağırttı ve onları sorguladı. Onlar da cürümlerini ikrar ettiler. Selahaddin önce onları hapsedti, sonra asılmalarını emretti.⁶²²

İkinci rivayete göre ise mesele şöyle idi: Bu entrikacılar Vaiz Zeynüddin bin Neca'yı aralarına aldılar. O da başlangıçta onları destekliyormuş gibi yaptı, daha sonra durumu Selahaddin'e bildirdi. Ayrıca Selahaddin'den İbni Kâmil'e ait olan gayrimenkullerin kendisine verilmesini istedi. Selahaddin onun bu talebine olumlu cevap verdi, sonra da onlarla birlikte olmasını ve durumlarını iyiden iyiye öğrenmesini emretti. O da her bir şeyi öğreniyor ve Selahaddin'e haber veriyordu. Daha sonra Selahaddin'e Frenklerden bir elçi geldi, bir hediye ile birlikte bir mektup getirdi. Ama bu elçi gizli bir mektubu da entrikacılar getirmişti. Bu haber de Selahaddin'e ulaşmıştı.⁶²³ Kadı Fadl Selahaddin adına Nureddin'e yazdığı bir mektupta bu entrikayı bütün tafsilatıyla anlattı. Bu entrikayı en ince ayrıntılarına kadar öğrenmek için entrikacılar arasına adam soktuğunu ve o entrikacılar çetesini çokerttiğini ifade etti. Yine o mektupta Mısır Tahrir Divanında Frenk gözcülerin olduğuna ve dışarıdan da divanla ilişki içinde olan başkaları olduğuna işaret etti.⁶²⁴

Selahaddin'in icra ettirdiği tahkikat bittikten sonra Kadı Fadl eliyle Nureddin'e

yazdığı mektupta entrika kapsamlı bir şekilde anlatılıyordu. Entrikanın başlangıcı, gelişmesi, açığa çıkışı ve entrikaya önderlik edenlerin evleri önünde asılışı bütün ayrıntılarına kadar anlatılıyordu.⁶²⁵

1- Selahaddin, Fatimî Devleti'ni sona erdirdikten sonra bile Mısır ordusunu ve Fatimî sarayı halkını devletin düşmanı olarak görüyordu. Bu sebeple onlardan her an bir karşı çıkış bekliyor ve onlara karşı tedbiri elden bırakmıyordu. Daimi surette onları gözetim altında bulunduruyor ve güven duyduğu gözcüleri ve adamları bu iş için görevlendiriyordu. Buna rağmen onlar bir takım gizli faaliyetlerde bulunmayı başardılar.

2- Onlar -Abbasi hutbesi okunmaya başladığı andan yakalanıncaya kadar- hiçbir ay ve hiçbir yıl geçmedi ki onlar o süreç içinde entrika içinde olmasınlar. Yakalanıncaya kadar faaliyetlerine devam ettiler, toplantılar yaptılar, Haçlılarla irtibata geçtiler. Onlara, isteklerine muvafakat edeceklerini bildirdiler. Frenklere yazdıkları çok sayıda mektupta onları Mısır'a yürümeye teşvik ediyorlardı.⁶²⁶ Ancak Frenkler Selahaddin'den korktukları için onlara müspet cevap veremiyorlardı, ama aynı zamanda onlara en uygun zamanda yardım edeceklerini söylüyorlardı.

3- Selahaddin, Kerek ve Şevbek üzerine ikinci defa saldırdığında ordusunun büyük bir kısmını yanında götürmüştü. Bunu fırsat addeden entrikacılar Haçlı kralına mektup yazdılar ve ona birlikte hareket etme teklifinde bulundular. Mektupta şöyle diyorlardı:

*"O uzakta. Fırsat hâsıl oldu. Amori kuvvetleriyle birlikte Sahr ya da Eyl'e ilerlerse o, Selahaddin'in önünü keser ve Mısır'a dönmesine mâni olur. İşte o zaman saray erkânı, Mısır'ın önceki Fatimî ordusu, Sudanlılar, Ermeniler ve İsmailîler bütünüyle harekete geçer ve Selahaddin'in başkentteki ailesinin, yardımcılarının ve adamlarının işini bitirirler."*⁶²⁷

Ancak Selahaddin'in uyanıklığı, taktikleri ve yaptığı manevralar Amori'nin kafasını karıştırmıştı. Selahaddin Ürdün'ün güneyini bir baştan bir başa geçmiş, Halil Dağları'ndaki Kermel sularına ulaşmıştı. Amori, Selahaddin'in ne yapmak istediği öğrenmek istiyordu. Kendisinin harekete geçmesinden sonra Ürdün Nehri'nin ve Ölüdeniz'in batı yakasına yönelmesinden korkuyordu.

4- Entrikacılar umutlarını tüketmemişti. Kral Amori'nin kâtibi Corc, Selahaddin'e mektup getirdiğinde onunla irtibata geçmişler ve onunla Kral Amori'ye bir mektup göndermişlerdi. Mektupta şöyle diyordu:

"Askerler şu an uzaktalar, hasat mevsiminin yaklaşması sebebiyle arazilerinin ba-

622 El-Kadı Fadl, 146

623 Age, 146; Mefrecü'l Kürûb, 1/244-245

624 El-Kadı Fadl, 146

625 Selahaddin el-Kaid, 169

626 Kitabu'r Ravzateyn, 2/278

627 Age, 2/287

şına gittiler. Bu sebeple Kahire’de onlardan çok az adam kaldı. Körfezlerden birine bir donanma göndersen Selahaddin’in yanındakiler harekete geçer, Selahaddin de şehirde yalnız kalır. İşte o zaman biz harekete geçeriz ve daha önce zikrettiğimiz devrimi gerçekleştirebiliriz.”⁶²⁸

Bu da onların isyan için en uygun zamanı kollarını göstermektedir. Bu zaman da hasat zamanı idi. Zira hasat zamanı ikta sahibi emîrlere askerleriyle birlikte arazi-lerine gidiyorlar, hisselerini alıyorlardı. Orta Çağ boyunca bu muntıkada yaşanan ve bilinen bir şeydi bu.⁶²⁹

5- Kral Amori Mısır’daki durumu öğrenmek, entrikacılarla irtibata geçmek ve onlarla görüşmek istediğinde Corc’u Selahaddin’e elçi olarak gönderiyordu. “Zahiren bize geliyor, ama gizlice onlarla görüşüyordu. Bize nefislerimizin kabul etmeyeceği güzellikler sergiliyordu, onlarla da bilgimizin dışında olmayan çirkin anlaşmalar yapıyordu. Bu müddet zarfında saray ehli ve Mısırlı askerler Frenklere çok sayıda elçiler ve mektuplar göndermişlerdi.”⁶³⁰

6- Selahaddin’in bu dönemde uyguladığı siyaset şu idi: Yardımcıları bu gruplara mensup herhangi birinden şüphe ettiklerinde o kişiyi tutukluyor, aleyhine herhangi bir delil ispat edemediklerinde de onu bırakıyordu. Onun bu affı ve yumuşaklığı onlardaki hırsı ve sertliği artırıyorlardı.⁶³¹

7- Bu entrikacılar aynı zamanda Şam topraklarındaki İsmailiye en-Nizariyye grubunun lideri Şeyhu’l Cebel Sinan ile de irtibat içindeydiler.⁶³² “Davet aynı davet, birlik aynı birlik, iki taraf arasında var olan ihtilaf birliği bozacak bir ihtilaf değil, dolayısıyla yardım etmekten geri durmamalı.” diyerek ondan yardım istiyorlardı.⁶³³ Ondaki krallara yaptıkları suikastlara benzer bir suikastla ya da kendilerine has başka bir yöntemle bu işi halletmelerini istiyorlardı. Ona gönderdikleri elçi Fatimî devlet adamlarından İbni Karcala’nın dayısı idi.⁶³⁴ Öyle görünüyor ki onlar entrika anlaşıldığında Şeyhu’l Cebel Sinan’ın yanındaydılar, bunun üzerine Haçlılara sığındılar.⁶³⁵

8- Entrikacılar Sicilya kralıyla direkt olarak mı irtibata geçtiler yoksa Haçlı Kralı Amori vasıtasıyla mı geçtiler bunu bilmiyoruz. Ancak donanma entrika başarisız olmadan önce geldi. İki yüz gemiden oluşuyordu. Çok sayıda süvari ve piyade-

den oluşan bir orduyu taşıyordu. Büyük hasar aldılar. Kral Amori ise entrikacıların işi bitirildiği için ittifak sebebiyle kara yoluyla gelmedi.⁶³⁶

9- Corc’un elçilik göreviyle Selahaddin’in divanına en son gelişinde Haçlılardan olduğunda şüphe etmediğimiz bazı kâtipler onun iyilik elçisi değil, sahtekâr elçi olduğunu beyan ederek divana geldiler. Selahaddin’in adamları fark ettirmeden Corc’u takibe aldılar. Zahirde de ondan şüphe etmiyormuş gibi davrandılar. Corc, Fatimî sarayı mensuplarından bir cemaatle, entrikayı tertip edenlerle, eski Fatimî ordu mensuplarıyla, Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan bazı gruplarla buluştu. Bu arada Selahaddin’in adamları onların arasına onların cemaatine mensup bir gözcüyü sokmayı başardılar. Onlara kendi adamlarıyla içeriden darbe vurdular. O gözcü onlara dair haberleri Selahaddin’in adamlarına nakletmeye başladı.⁶³⁷

10- Entrika çerçevesi etrafında bazı şayialar halk arasında yayılmaya başlayınca Selahaddin’in adamları işin açığa çıkmasından korktular. Bu arada fitne unsuru olan liderler kaçtılar. Derhâl tutuklanmalarına karar verildi. Teker teker Selahaddin’in huzuruna getirildiler. Böyle bir oluşum içine girdiklerini itiraf ettiler, mazeret olarak da maaşlarının kesilmesini ve mallarının ellerinden alınmasını öne sürdüler.⁶³⁸

11- Hem tahkikat ve hem de kendi itiraflarıyla ortaya çıktı ki onlar kendilerine halife ve vezir tayin etmişler. Ancak kimin halife olacağı ve hangi aileden (Şâver ailesinden mi yoksa Ruzzîk ailesinden mi) vezir olacağı hususunda ihtilafa düşmüşler.

12- Selahaddin onlara ne yapılacağı hususunu âlimlere danıştı. Onlar da öldürülmeleri yönünde fetva verdiler. Selahaddin bu fetvayı uygulamakta tereddüt edince fetva ehli ve istişare heyeti hükmün infazı hususunda acele edilmesi gerektiğini bildirdiler. Öldürülmeleri ve asılmaları yönünde fetva verilmişti. Saray kapılarının önünde ve evlerinin karşısında öldürülüp asıldılar.⁶³⁹ Öldürülenler arasında meşhur olanlar şunlardı: Şair Ammare bin Ali el-Yemenî, Abdüssamed el-Kâtip, Kadı el-Uveyris, Daidduat İbni Abdil Kaviy. Kadı Fadl, eskiden aralarında bazı husumetler olsa da Ammare’nin affedilmesi için Selahaddin nezdinde şefaathçi oldu. Ancak Ammare bunun bir düzen olduğunu hesap ederek kabul etmedi. Bunun üzerine o da diğerleriyle birlikte asıldı.⁶⁴⁰

13- Saray ahalisine gelince, onlar ilk önce hapsedildiler. Daha sonra da muhtelif yerlere nakledildiler. Sarayı kardeşi Adil’e verdi. Zira Selahaddin, onlar orada kal-

628 Age, 2/288

629 Selahaddin el-Kaid, 170

630 Kitabu’r Ravzateyn, 2/287

631 Age, 2/287

632 Age, 2/287

633 Age, 2/289

634 Age, 2/289

635 Age, 2/289

636 Age, 172

637 Age, 172

638 Age, 172

639 Kitabu’r Ravzateyn, 2/289

640 Selahaddin el-Kaid, 173

dığı müddetçe Fatimî Devleti'yle ilgili düşüncelerinin kesilmeyeceğini düşünüyordu. Orası dalalet için dikilmiş bir tuzak gibi, bidat ve hurafeler için kurulmuş bir makam gibiydi.⁶⁴¹

14- İsmailîye taifesi Mısır'dan tamamen çıkarıldı. Diğerlerine gelince, saray halkı, eski ordu mensupları ve Sudanlılar Saîd'in en uzak beldelerine sürüldüler.⁶⁴²

15- Bu hususta yapılan araştırmalar halkının çoğunluğu Ehl-i Sünnet olan İskenderiye'de "Kudeyd el-Kıfas" adında bir kadın davetçinin olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu kadının şöhreti Şam ve Mısır'da yaygındı. İskenderiye Körfezi'nde yaşayan esnaf ve sanatkarlar kazançlarının bir kısmını bu kadına veriyorlar, kadınlar da sahip oldukları malın bir kısmını ona gönderiyorlardı.⁶⁴³ Bu kadının yanında küfür içeren nameler ve rukyeler bulunuyordu.⁶⁴⁴ Selahaddin Eyyûbî, Allah Teâlâ'nın fazlıyla sabır ve kararlılıkla bu fitnelerin üzerine gitti ve sonunda Fatimî saray halından geri kalanları, büyük devlet adamlarını, onların maiyetini, ordularını ve Sudanlıları merkezden uzaklaştırmak suretiyle fitne unsuru olmaktan çıkardı.⁶⁴⁵

Şair Ammare bin Ali el-Yemenî

Zehebi onun hakkında şöyle diyor:

"Ebu Muhammed. Ammare bin Ali bin Zeydan el-Hikemî el-Mezhecî el-Yemenî eş-Şafii. Şairdir; divanı meşhurdur. Hicri 515 yılında doğdu. Bir müddet Zebidî'den fıkıh dersleri aldı. 549 yılında hacca gitti. Mekke Emîri Kâsım bin Feleyte onu Mısır'daki Fatimî Halifesi Faiz'e elçi olarak gönderdi. O da Mısır'a gittiğinde onu şiiriyle övdü. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkında sahih itikada sahipti."

Kendisi diyor ki:

"Salih bin Ruzzâk benimle tartışmaya girdi. 'Ebubekir ve Ömer hakkında ne düşünüyorsun?' diye sordu. Be de ona 'Şuna inanıyorum ki, eğer onlar olmasaydı ne biz Müslüman kalırdık, ne de siz Müslüman kalırdınız. Onları sevmek herkese vaciptir.' dedim. O da güldü. İyi huylu, aklıselim sahibi biriydi. Ehl-i Sünnet fakihlerinin sözlerini işitmişti."

Zehebi diyor ki:

"Bu hadise, Rafizi olmasına rağmen Salih'in hilm sahibi biri olduğunu göstermektedir."⁶⁴⁶

641 Kitabu'r Ravzateyn, 2/290

642 Selahaddin el-Kaid, 173

643 Kitabu'r Ravzateyn, 2/290

644 Age, 2/290

645 Selahaddin el-Kaid, 173

646 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 20/595-595

İbni Vasil, Ammare el-Yemenî'nin Fatimîleri sevmeyeceğini şöyle anlatıyor:

"Ammare bin Ali el-Yemenî onlara taassup derecesinde bağlı biriydi. Çünkü o onların yanına Yemen'den gelmiş, onlar da ona bol bol ihsanda bulunmuşlardı. O da bunu her daim göz önünde bulundurmuş ve onlara vefa göstermiştir. Nitekim 'İnsan ihsanın kölesidir' denir. O onların mezhebinden değildi. Şafii mezhebine bağlıydı, Sünni idi. Onların hâkimiyeti zail olduğunda en güzel şiirlerle onlara merisiler söylemiş ve onları diliyle müdafaa etmiştir. Zira onun onları eliyle müdafaa etmesi mümkün değildi. Daha sonra onlar eski hâkimiyetlerini geri getirmek için harekete geçtiklerinde o da onlara katıldı. Onların ihsanına böyle mukabele ediyordu. Ama bu onu -daha önce de zikri geçtiği üzere- ölüme sürükledi."⁶⁴⁷ Ammare'nin Şiiliğe meyli de zikredilmiş ve şu beyti buna delil getirilmiştir:

*"Onların cömertlikteki derecesi sünnet ehlinin derecesi gibidir,
Şiilik inancında bana muhalefet etseler de."*

Zehebi bu beyte şu açıklamayı getirmiştir: "Keşke sadece Şiileşseydi, keşke sadece Rafizileşseydi." dendi ki, bu, tam bir sapma ve tam bir zındıklıktır. Zira Ammare Fatimîleri ve Adîd'i övdüğü bir mersiyesinde şöyle diyordu:

*"Üzüntüm, zamanın imamı Adîd için,
Faydasız kişinin üzüntüsü tek olanın ayrılığı için.
Vezirleriyle oturdum, emîrleriyle sohbet ettim,
Sonsuz övgü ehli kişilerdi onlar.
Üzüntüm, sarayının odaları boş kaldı,
Ey nebinin oğlu heyetlerin izdihamından.
Askerlerinle de tektin,
Okyanus dalgaları gibi çoktular.
Hilafet vekiline görev verdin,
Ancak yüz üstü yıkıldı, iyiyi kötünden ayıramadı.
Umulur ki geceler size getirir,
O güzellikleri yeniden."⁶⁴⁸*

Ammare el-Yemenî'nin Fatimîler için yas tutması, onların bidatleri ve töreleri için üzülmeye, Mısır'da yeni kurulan Sünni devlete karşı çıkışı ve Resûlullah (s.a.v)'in neslinden oldukları iddiasıyla Fatimîleri ve yalanlarını müdafaa edişi gerçekten hayret uyandırıyor bende. Şu fani dünya için sağlam İslam inancı terk edilir mi? İhsanlar, makam ve mevkiiler kişiye sağlam inancını bıraktırabilir mi? Rafizi Şii devletinin kalıntıları ardından ağlanır mı? İslam topraklarında Haçlılara karşı en güçlü mukavemeti gösteren İslami oluşuma karşı entrika faaliyetleri yürütenlerle birlikte olunabilir mi? Bu gerçekten acayip bir şey.

647 Mefrecü'l Kürûb, 1/212

648 Kitabu'r Ravzateyn, 2/293

İskenderiye Muharasası

İskenderiye halkı Mısır'daki Sünni projenin başarılı olmasına büyük katkı sağlamıştı. Selahaddin, İskenderiye'de muhasara altına alındığında onlar da ona eşi benzeri görülmemiş bir şekilde kahramanca yardım etmişlerdi. Başta İskenderiyeliler olmak üzere Mısır halkı, eskiden de şimdi de ümmet davasına sahip çıkmıştır. Mısır, fikrî altyapısı, maddi imkânları, akıcı kalemleri ve bozulmamış fitratı sayesinde tarihte Fatımîlerin, bugün de Batılıların karşısına dikilebilmiştir. Mısırlılar, tarihte Bâtını Şii nüfuzuna ve Haçlı saldırılarına karşı mücadele verdiler. Ehl-i Sünnet mensubu kardeşleriyle her daim ittifak içinde oldular. İtikadi, fikrî, siyasi, askerî ve iktisadi alanlarda onlara destek verdiler. Bâtını Şii oluşumu bu çalışma neticesinde yıkıldı gitti. Bu sebeple Rafizi yazarların Mısırlılara karşı kin ve nefret beslediklerini görürüz. Onlar Mısırlılar hakkında şöyle derler:

“Mısır halkı Davud (as)’ın diliyle lanetlendi de Allah onlardan bir kısmını maymunlara ve domuzlara dönüştürdü.⁶⁴⁹ Allah, İsrailoğullarına ancak Mısır’a girdikten sonra lanet etmiş ve ancak oradan çıktıktan sonra onlardan razı olmuştur.”⁶⁵⁰

Yine şöyle derler:

“Mısır ne kötü yerdir. Orası Allah’ın, İsrailoğullarına gazap ettiği kişileri hapsettği yerdir.”⁶⁵¹

Yine şöyle derler:

“Mısır’dan uzaklaşın. Orada kalmayı arzu etmeyin. Zira orada kalmak gevşekliğe neden olur.”⁶⁵²

Onların kitaplarında Mısır’ı ve Mısır halkını kötüleyen ve Mısır halkından sakınılmasını emreden bazı rivayetler de bulunmaktadır. Onlar bu rivayetleri Resûlullah (s.a.v)’e, Muhammed el-Bakır’a ve Ali el-Bakır’a dayandırmaktadırlar. İslam’ın ilk asırlarındaki Mısır hakkındaki Rafizi görüşleri budur. Bu rivayetlere dayanan Şiiler, o devirlerde Mısır’ın en kötü belde olduğunu, Mısır halkının da en bedbaht ve kâfir insanlar olduğunu söylemişlerdir.⁶⁵³

Bu rivayetler Rafizilerin Mısır halkına karşı duyduğu kin ve nefreti en iyi şekilde ifade etmektedir. Çünkü onlar İsmailî Ubeydîleri Kenan illerinden temizleyen Selahaddin’e yardım etmişlerdi. Onların Mısır ve Mısır halkı hakkındaki bu karanlık sözleri nerede, Nebi Muhammed (as)’ın Mısır halkına iyilik yapılmasına dair yaptığı tavsiye nerede?⁶⁵⁴

649 Biharul Envar, 60/208; Tefsir-i Kummi, 596

650 Tefsir-i Ayâşî, 1/304; El-Burhan, 1/456

651 Age, 1/305; Age, 1/457

652 Biharul Envar, 60/211; Usûlü’ş Şia, 2/900

653 Age, 5/208

654 Müslim, 2/2970

Kıymetli okuyucu, sana İskenderiye halkının İslam’ı ve Mısır’daki yeni Sünni devletini muhafaza etmedeki gayretini anlatayım. İskenderiye hicri 569 yılının son günlerinde (miladi Temmuz 1174) muhasara altına alındı. Normandiya donanması iki yüz gemiden oluşuyordu.⁶⁵⁵ Yüz seksen gemiden oluştuğu da söylendi. Gemilerde elli bin adam vardı. Bunların otuz bini savaşçıydı. Fatımîlere dost olan Kudüs ve Sicilya kralları Şii Rafizi devletini Mısır’da yeniden inşa etmek için harekete geçmişlerdi. Normanlar, Zilhiccenin on altısında İskenderiye önlerinde göründüler. Onlar gelmeden önce içerideki işbirlikçileri tespit edilmiş ve işleri bitirilmişti. Ayrıca bu arada Kudüs Kralı Birinci Amurî de ölmüştü. Normanlar İskenderiye’ye saldırdılar ve önce sahilde bulunan birkaç Mısır gemisini batırdılar. Eyyûbî ordusu ve İskenderiye halkı üstün kahramanlıklar sergiliyorlardı. Düşmanın İskenderiye surları karşısında kurduğu kuleleri yaktılar. Sabırla savaşıyorlardı. Selahaddin, İskenderiye’de değildi. İskenderiye’ye ulaştığında İskenderiye’deki Müslüman savaşçılar, yorgunluğu ve acıyı unuttular. Her biri bir Selahaddin kesildi, her biri ayrı bir destan yazdı.⁶⁵⁶ Haçlılar için teslim olmaktan başka çıkar yol kalmamıştı. Bir kısmı kılıçlara yem oldu, bir kısmı da esir düştü.⁶⁵⁷ Selahaddin’in ordusu ve İskenderiye halkı, Haçlılara öyle bir darbe vurdular ki onlar Selahaddin döneminde bir daha böyle bir tecrübeye girişmediler. Ancak Selahaddin’in vefatından çeyrek asır sonra böyle bir şeye tekrar cüret edebildiler.⁶⁵⁸

Kenzüddevle’nin Çevirdiği Entrika

Selahaddin, Mısır’da hicri 570 yılında yeni bir entrika ile karşı karşıya kalmıştı. Avsan valisi, Arapları ve Sudanlıları başına toplamış, Kahire’ye yönelmişti. Fatımî Devleti’nin yeniden kurulmasını istiyordu. Bu uğurda çokça mal harcamıştı. Kendisi gibi düşünen çok sayıda kişi de ona iştirak etmişti. Selahaddin’in emîrlerinden on kişiyi katletti. Bu arada Tûd nahiyesinden Kıyas bin Şâdî isimli bir adam çıktı. Kûs beldesini ele geçirdi ve mallarını yağmaladı. Bunun üzerine Selahaddin onun üzerine büyük bir ordu ile kardeşi Melik Adil’i gönderdi. Melik Adil onun üzerine yürüdü, ordusunu dağıttı ve onu öldürdü. Daha sonra Kenzüddevle üzerine yürüdü. Tûd nahiyesinde onunla karşılaştı. Çok çetin bir savaş oldu. Çok sayıda askerin öldürülmesinden sonra Kenzüddevle kaçtı. Daha sonra yakalandı ve öldürüldü. Melik Adil, zaferden sonra Safer ayının on sekizinde Kahire’ye döndü.⁶⁵⁹ Selahaddin bu şekilde fitnenin önünü aldı ve bu şekilde fitnecilerin kökünü kesti. Şair Mütenebbi’nin şu beyti buna tam tamına uygunluk göstermektedir:

655 El-Ceyşü’l Eyyûbî fî Ahdi Selahhaddin, 382

656 El-Ceyşü’l Eyyûbî, 383

657 Age, 383

658 Age, 383

659 Sîretü Selahhaddin, 47-48; Selahaddin, Abdullah Ulvan, 38

*“Azim sahiplerinin azmî kadar güzellikler gelir,
İhsan sahiplerinin iyiliği kadar iyilikler gelir.
Küçük kişiler nezdinde küçük şeyler büyür,
Büyükler nezdinde de büyük şeyler küçülür.”*⁶⁶⁰

Bâtını Şii Mezhebini ve Fatımî Kültürünü Yok Etmek Üzere Selahaddin'in Aldığı Tedbirler

Herhangi bir belde siyasi nizamı değiştirmek, oradaki mezhebi yok etmek için yeterli değildir. Bu değişim, zecrî tedbirler dışında alınacak tedbirlere ve uzun yıllara ihtiyaç duymaktadır.⁶⁶¹ Bu sebeple Selahaddin, Mısır'daki Fatımî izlerini tamamen silebilmek için çok sayıda tedbir aldı. Bu tedbirlerin bir kısmı şiddet, sertlik ve ani müdahaleler içeriyordu. Bir kısmı da iknaya dayanıyor ve uzun zamana bırakılıyordu. Selahaddin bu tedbirlerin bir kısmında askerî gücü kullandı, bir kısmında da eğitim, öğretim ve ikna yolunu kullandı. Bu iş için çeşitli hayır müesseseleri ve vakıflar kurdu.⁶⁶² Selahaddin'in aldığı tedbirlerden bir kısmını arz edelim:

1- Fatımî Halifesi Adid'in Zelil Kılınması

Selahaddin, işe Fatımî Halifesi Adid'i zelil kılmakla başladı. İsmailî inanç bütünüyle “Velayet” fikri üzerine bina edilmiş ve Fatımî idareciler de bu inanç üzerinden kendilerine kutsallık payı çıkarmışlardı. Selahaddin'in babası Necmeddin, Mısır'a geldiğinde Fatımî Halifesi Adid onu karşılamaya mecbur kalmıştı. Fatımî geleneklerinde ve devlet teamülünde böyle bir şey yoktu.

Ebu Şâme anlatıyor:

“Adid onu karşılamak için Futûh kapısına kadar gitti. Onlarda böyle bir âdet yoktu. İnsanların yaşadığı hayret verici günlerden biriydi.”⁶⁶³

Hatta Adid, devlet teamüllerine ve Fatımî geleneklerine ters düşen bir şeyi daha yapmak mecburiyetinde kalmış, Selahaddin'e, ordu vezirlerine verdiği lakaplardan birini vermişti. Ona çeşitli yetkiler vermiş ve onu “El-Melikü'l Efdal” lakabıyla lakaplandırmıştı. Ona sarayından kıymetli hediyeler ve ihsanlar getirmişti.⁶⁶⁴ Selahaddin onu halkın gözünden düşürme faaliyetlerine devam etti. Cihad için ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle onun şahsi mülklerine ve atlarına el koydu. Hatta Adid so-

na kalan atını da vermeyi teklif etti. Ancak Selahaddin buna ihtiyaç olmadığını bildirdi.⁶⁶⁵ Şüphe yok ki bu uygulamalar halifeyi uzlete sevk ediyor ve gerekli gereksiz yerlerde halkın önüne çıkmasına mâni oluyordu. Bu da halkın onu unutmasını sağlıyordu.⁶⁶⁶

2- Adid'in Fatımî Hilafet Sarayından Uzaklaştırılması

Selahaddin, Fatımî hilafet sarayına devletin Kürt emîrlerini yerleştirdi. Bu uygulama, Fatımî Devleti'nin düşüşünü tekit ediyordu. Zira asırlar boyu Fatımî Devleti “Saraylar Devleti” adıyla adlandırılıyordu.⁶⁶⁷ Fatımî halifeleri başkent Kahire'deki bu saraylarda oturuyorlardı. Selahaddin, hicri 566 (miladi 1170) yılında bu Fatımî saraylarına el koymuş ve onları hizmetçisi Karakuş'a teslim etmişti. Daha sonra oralara ordu mensuplarını ve onların ailelerini yerleştirmişti. Babasını da körfezdeki İnci Kasrı'na yerleştirmişti. Merkez saraya da Selahaddin'in yerine kardeşi Melik Adil yerleşmişti.⁶⁶⁸

3- Ezher Camisi'nde Fatımî Halifesi Adına Hutbe Okutulması İşine ve Ezher Medresesinde Fatımî Fikirlerinin Okutulması İşine Son Verilmesi

Selahaddin, hicri 567 (miladi 1171) yılında Mısır'da Fatımîlere karşı öldürücü darbeyi vurdu. Bu tarihte Şii İsmailîlerin mezheplerini yaymak üzere kurdukları Ezher Medresesinin camisinde Fatımîler adına okunan hutbeye son verildi. Kadılık görevine getirilen Sadreddin Abdülmelik bin Derbas, mezhebinin gereği üzere amel etti ve Cuma'nın bir şehirde iki yerde kılınmasını yasakladı. İmam Şafii hazretlerinin mezhebi bir şehirde iki camide hutbe kılınmasına imkân vermiyordu. Buna binâen Ezher Camisi'nde hutbe okunma işi kaldırıldı. Daha geniş olduğu için Cuma namazı El-Hâkim Camisi'nde kılındı. O tarihten, Melik Zahir Baybars dönemine gelinceye kadar tam bir asır Ezher Camisi'nde Cuma namazı kılınmadı.⁶⁶⁹

Bu cesur adıma Selahaddin de Fatımîlerin Mısır'a soktuğu ve asırlarca yaşattığı Şii gelenekleri izale etmek suretiyle destek verdi. “Hayye ala hayril amel” sözünü ezandan çıkardı. Ezan aslı üzere okunmaya başlandı.⁶⁷⁰ Fatımîler döneminde ezanda Fatımî halifelerine verilen selam da ezandan kaldırıldı.⁶⁷¹ Cuma namazları el-Hâkim Camisi'nde kılınmaya ve hutbeler Sünnî esasları üzere okunmaya başladı. Hut-

⁶⁶⁰ Selahaddin, Abdullah Ulvan, 38

⁶⁶¹ Tarihu Mısır'l İslamiyye, 56

⁶⁶² Age, 56

⁶⁶³ Age, 56

⁶⁶⁴ Age, 57

⁶⁶⁵ Age, 57

⁶⁶⁶ Age, 57

⁶⁶⁷ Age, 57

⁶⁶⁸ Age, 57

⁶⁶⁹ El-Hutat, Makrizi, 4/53

⁶⁷⁰ Age, 4/46; Tarihu Mısır'l İslamiyye, 93

⁶⁷¹ Tarihu Mısır'l İslamiyye, 93

bede ashabı kirama, tabiîne, Resûlullah (s.a.v)’in hanımlarına ve amcaları Hamza ve Abbas’a -Allah onlardan razı olsun- dualar ediliyordu. Hutbe okuyan imam Abbasi hilafetinde olduğu gibi siyah elbiseler giyyordu.⁶⁷² Önce Ezher’de hutbe okutulma işi, sonra medresede Şii esaslarına göre verilen tedrisat işi sona erdirildi, daha sonra Ezher Medresesi, Sünni esaslar üzerine tedrisat yapan medreseye dönüştürüldü. Bu durum bugüne kadar da bu şekilde devam etti. Bu zaman zarfında çok sayıda İslam âlimi Ezher’e geldi ve orada eğitim gördü. Daha sonra da her bir âlim aldığı ilmi hem Mısır’da hem de dünyanın sair birçok yerinde yaydı.⁶⁷³

4- Şii İsmailî Kitapların Yakılıp Yok Edilmesi

Selahaddin, Fatimî saltanatı ile ilgili eşyalara ve Fatimî sarayına ait hazinelere de el attı. Onların bir kısmını Nureddin Zengi’ye, bir kısmını da Abbasi halifesine hediye etti. Kalan kısmını da satışa çıkardı. Satışa çıkarılan mallar o kadar çoktu ki onların satışı on yıl boyunca sürdü.⁶⁷⁴ O mallar gelip gidenler vasıtasıyla diğer şehirlere de intikal etti.⁶⁷⁵ Selahaddin, İsmailîlerin Fatimî saray kütüphanesindeki mezhep kitaplarını da ele geçirmişti. Onları yaktı ve küllerini Mukattam Dağı’na attırdı. Mezhep dışı olan diğer kitapları da ulemanın büyüklerine ve devletinin yanında olanlara dağıttı. İmad el-İsfahanî, Kadı Fadl ve Ebu Şâme el-İsfahanî onlardan bazıları idi. Anlaşılan o ki Selahaddin’in asıl gayesi Şii Rafizî kitaplarını yakıp yok etmektir.⁶⁷⁶ Gerçek şu ki, Şii İsmailî mezhebinin yayılışında bu kitapların büyük etkisi vardı. Şii davetçileri mezheplerini yaymak için bu kitaplardan istifade ediyorlardı. Eyyûbî hâkimiyeti Mısır’daki bütün İsmailî kitapları yaktı. Geride sadece Yemen ve Hindistan’da bulunan İsmailîlerin ellerinde kalanlar kaldı.⁶⁷⁷

5- Fatimîlere Ait Bütün Mezhebi Bayramlar İlga Edildi

Selahaddin, Şii mezhebine ait kutlamaların ve matemlerin Mısır halkı üzerindeki etkisini de görüyordu. Bu kutlamalar ve matemler Şii inancını gönüllere kazıyordu. Bu sebeple Fatimîlere ait bütün mezhebî bayramlar ilga edildi. Selahaddin’in bu siyasi faaliyeti sayesinde kitap ve sünnete ters düşen bütün bidatler ve hurafeler yok edilmiş oldu. Buna mukabil Sünni camianın kutladığı dinî bayramlar ve dinî merasimler kutlanmaya başlandı. Günümüze kadar da bu, bu şekilde devam etti.⁶⁷⁸

⁶⁷² Age, 94

⁶⁷³ Age, 97

⁶⁷⁴ Age, 61; Kitabu’r Ravzateyn, 2/210

⁶⁷⁵ Age, 61

⁶⁷⁶ Age, 62

⁶⁷⁷ Age, 62

⁶⁷⁸ Tarihu’ş Şuûbi’l İslamiyye, 63-64-65

6- Fatimî Alametlerinin ve Paralarının Yok Edilmesi

Mısır’da Fatimîlere ait alametler ve tedavüldeki paralar kaldırıldı. Özellikle de Fatimî inancını resmeden ve üzerinde “Lailahe İllellah, Muhammedun Resûlullah, Aliyyun Veliyyullah” yazanlar, Fatimî halifelerinin isimlerini taşıyanlar yok edildi. Paraların bir kısmı Şii mezhebince bayram addedilen günlerde devlete yakın kişilere Şii mezhebine daha fazla meyletsinler diye hatıra olarak dağıtılan hatıra paraları idi.⁶⁷⁹

7- Fatimî Ailesine Mensup Kişilerin Muhafazası

Sultan Selahaddin, Adid’in ailesini ve çocuklarını saray dışında bir yerde koruma altına almış, onları yalnızlaştırmıştı. Onlara yetecek miktarda bir maaş takdir etmiş ve onlara dair işleri hizmetçisi Karakuş’a havale etmişti. Çöküşün hızlı olması için de erkeklerle kadınların arasını ayırmıştı.⁶⁸⁰ Eyyûbîler takip ettikleri bu siyaset sayesinde Fatimîleri kendi kontrollerinde tutmuşlar ve onları kendi başlarına terk edip başlarına başkalarının toplanmasına ve devletlerini yeniden tesis için harekete geçmelerine müsaade etmemişlerdir.⁶⁸¹

8- Fatimî Başkentinin Zayıf Düşürülmesi

Eyyûbîler, Mısır idare merkezini Cebel kalesine taşıdılar. Bu, Haçlı saldırılarına karşı Mısır’ın korunmasına yönelik alınmış bir karardı. Ancak Eyyûbîler bu fırsatı değerlendirdiler ve Fatimîlerin başkenti olan Kahire’yi gözden düşürmeye çalıştılar. Kahire, asırlar boyu onların saltanat şehri olmuştu. Fatimî halifelerinin tamamı, askerî mensuplar ve devlet adamları hep oradaydı. Aynı zamanda orası askerî bir kale olarak kullanılıyordu. Zira halkın çoğu Fustat’ta (Kahire’de bir bölge) yaşıyordu.⁶⁸²

Makrizî, Kahire’nin gözden düşürülmesiyle ilgili şunları söylüyor:

“Kahire kale ve hilafet merkezi olmaktan çıktı, sadece halkın yaşadığı bir yere dönüştü. İzzetten sonra zilleti tattı. İşte sultanların işi böyledir. Onlar kendilerinden önce gelenlerin izlerini silerler ve düşmanlarının hatıratını yok ederler.”⁶⁸³

Ancak Selahaddin bu yaptığını Allah için yapıyordu.

⁶⁷⁹ Age, 66

⁶⁸⁰ Kitabu’r Ravzateyn, 2/210

⁶⁸¹ Tarihu Şuûbi’l İslamiyye, 66

⁶⁸² El-İmaretü’l Arabiyye fî Mısri’l İslamiyye, 324-326

⁶⁸³ Tarihu Mısri’l İslamiyye, 68

9- Eyyûbîler, Fatımîlerin, Resûlullah (s.a.v)'in Neslinden Olmadığı Fikrini Canlı Tutuyor

Eyyûbîler, Fatımîlerin, Resûlullah (s.a.v)'in neslinden gelmediği, bilakis Mecusilerin ya da Yahudilerin soyundan geldiği savını canlı tutuyorlar ve onlardan kalan kültürü imha ediyorlardı. Fatımîlerin nesep hususuna dair iddialarını tamamıyla çürütüyorlardı. Güvenilir âlimler de onları rezil etmek için üzerlerine düşen gayreti gösteriyorlardı. İbni Hallikan, İbni Ebî Şâme, İbni Vâsıl ve diğerleri bunlar arasındadır. Onlar Fatımîlere Ubeydullah bin Meymûn el-Kaddah el-Mecûsî'nin neslinden oldukları için “Benî Ubeyd” diyorlardı. Hatta Ebu Şâme, Fatımîlerin Resûlullah (s.a.v)'in neslinden olmadığını ispat için bir kitap yazdı.⁶⁸⁴ Ebu Şâme, “Kitabu'r Ravzateyn” adlı eserinde de bu hususa uzun uzun değinmiştir.⁶⁸⁵

10- İşte Ehl-i Sünnet, Nureddin Mahmud Liderliğinde Fatımî Devleti'ni Bu Şekilde Ortadan Kaldırdı ve Kültürünü Bu Şekilde Yok Etti

Mısır'da bu mezhebin tabileri takibe alındı ve Şiilik kapalı kapılar arkasında kaldı, gizlenmeye başladı. Mısır'da hicri 564 (miladi 1168) yılından itibaren Nureddin'in askerlerinin istikrarlı çalışması Şii İsmailî mezhebini ortadan kaldırmaya başladı. Selahaddin'in önderliğindeki Eyyûbîler döneminde de Mısır'da, Yemen'de ve Şam'da İsmailî faaliyetlerin durdurulmasına yönelik çalışmalar devam etti. Gaznelilerin, Selçukluların ve Zengîlerin çalışması neticesinde Şii İsmailîye mezhebi İran ve Şam'da tamamen yok edildi. Buralara baştan başa Sünnilik hâkim oldu. Mısır'da da Şiilik zamanla zayıfladı sonunda yerine Ehl-i Sünnet mezhebi hâkim oldu.⁶⁸⁶

Nureddin ve Selahaddin gibi Ehl-i Sünnet liderlerin aldığı tedbirler meyvelerini verdi. Mısır'da Şii Rafizî mezhebi tamamen yok edildi. Bu başarı derin bir anlayışın ürünüdür. Bugün ümmet buna ne kadar muhtaç. Bidat ve hurafelerin İslam toplumundan sökülüp atılması için kapsamlı projelere ihtiyaç var. Hem İslam'ı aslı üzere benimsetecek, hem Bâtîni fikirleri yok edecek, hem de İslam ümmetini hakkını almasını bilen ve cihad yolunda yürüyen kişiler olarak yetiştirecek projeler olmalı bunlar.

Selahaddin ve Eyyûbîler; Sünniliğin ihyası, Rafizî Şiiliğe karşı durulması, ümmetin cihad için yetiştirilmesi yolunda Nureddin'in tecrübelerinden istifade ettiler. Bu sebeple Selahaddin'in sıfırdan başladığını söylemek mümkün değildir. O, bu yolda Nureddin'in tecrübelerinden istifade etti. Sünni medreselerin inşası, hadis

mekteplerinin kurulması, mahkemelerin Sünni esaslar üzere hükmetmesi, Ehl-i Sünnet mezhebini yaygınlaştırmak için hisbe teşkilatını kurması, Sünni tasavvufu teşvik etmesi, Ehl-i Sünnet esaslarını neşrecek faaliyetlerde bulunmak üzere çeşitli vakıflar kurması bunların başında gelmektedir. Eyyûbî Devleti'ni anlatırken inşallah bunlardan daha uzun bahsedeceğiz. Araştırmacı Muhammed Hamdan Halid el-Kaysî Ürdün'deki Yermük Üniversitesinde Selahaddin'in Mısır'daki eğitim faaliyetleri ile ilgili çalışmasını konu alan bir doktora tezi hazırladı. O tez bu hususla ilgili sorulacak sorulara yeterli bilgiyi sunmaktadır.

Hicri 569 (miladi 1174) yılında Nureddin'in memleketi; Sudan'ı, Hicaz'ı ve Yemen'i de sınırları içine aldı. Doğudaki İslam toprakları tek bir idareci tarafından yönetilen tek bir devlet hâline gelmişti. O idareci de ta baştan beri Şam topraklarını Haçlılardan kurtarma planları yapan biriydi. Derdi buydu.⁶⁸⁷ İşte bu hedef ufukta görünüyordu. Kudüs'ü fethettikten sonra Mescid-i Aksa'ya konulmak üzere görkemli bir minber yapılması emrini bile vermişti.⁶⁸⁸ Selahaddin'e Mısır ordusu ile birlikte Haçlı Kerek kalesi önlerine gelmesini ve kendisine katılmasını yazdı.⁶⁸⁹ Selahaddin Nureddin'in emrettiği gibi harekete geçti ve Kerek'in güneyindeki Şevbek kalesini muhasara altına aldı. Nureddin bu haberi alınca Selahaddin'le buluşmak üzere Şam'dan yola çıktı. Ancak oraya varmadan önce Selahaddin'den bir mektup aldı. Selahaddin mektupta Mısır'da işlerin karıştığını ve muarızların Mısır'a hâkim olmasından korktuğunu, bu sebeple geri dönmek mecburiyetinde olduğunu ve ertesi sene tekrardan Nureddin'le birlikte cihada çıkmak istediğini bildiriyordu.⁶⁹⁰ Nureddin, kâfirleri Şam topraklarından bütünüyle söküp atmayı isteyen biriydi. Fatımî saraylarına ait altın ve inci işlemeli çeşitli eşyalar kendisine geldiğinde o şöyle demişti:

“Vallahi bizim bu mala ihtiyacımız yok. Onunla (Selahaddin'le) ihtiyacımızı kapatmaya çalışmıyoruz. O, bizim Mısır için harcadığımız altını biliyor ve altına ihtiyacımız olmadığını da biliyor. Ancak o biliyor ki Şam körfezleri küffarın temizlenmesi için mala ve adama muhtaç.”⁶⁹¹

Yani o, mal ve adamı ancak küffarı Şam sahillerinden söküp atmak için istiyordu.⁶⁹² Stratejik hedefler açısından Nureddin ile Selahaddin müttefikti. Ancak Selahaddin Mısır'da bir karışıklığın çıkmasından korkuyordu. Mısır'daki işlerin yoluna girmesi onun ilk hedefiydi, Mısır'a öncelik veriyordu. Bu sebeple geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Öyle görünüyor ki Nureddin ordusuyla Mısır'a gitmeyi ve Mısır askerleriyle birlikte Haçlıları oradan kuşatmayı düşünüyordu. Selahaddin, Nured-

687 Devru Nureddin fî Nahdati'l Ümme, 118

688 Age, 118

689 Age, 118

690 Age, 118; El-Bâhir, 158

691 El-Cihad ve't Tecdit, 213

684 Kitabu'r Ravzateyn, Tarihu Misri'l İslamiyye, 70

685 Kitabu'r Ravzateyn, 2/214-223

686 Tarihu Misri'l İslamiyye, 76

din'in bu niyetini anladı ve aralarında babası Necmeddin ve dayısı Şihabeddin el-Harimî'nin de bulunduğu aile fertlerini⁶⁹³ ve bir kısım ordu komutanlarını topladı ve onlarla istişare yaptı. Nureddin'in Mısır'a gelmeyi ve kendisini görevden azletmeyi istediğini söyledi. Adı Ömer olan yeğenlerinden biri Nureddin'e karşı savaşmak üzere hazırlık yapmaları gerektiğini söyledi. Orada bulunanlardan bir kısmı da onun bu fikrine iştirak ettiler. Bunun üzerine Selahaddin'in babası ileri atıldı ve onların bu sözünü şiddetle reddetti. Şöyle dedi:

“Ben senin babanım, bu da senin dayın Şihabüddin. Bizler seni şu gördüklerinden daha çok severiz. Ancak Allah'a andolsun ki ben ve dayın, Nureddin'in önünde yeri öpmekten başka bir şey yapmayız. Senin boynunu vurmaya bize emretse bunu yaparız. Bunu biz yaparsak başkaları haydi haydi yapar. Yanındaki emîrlerin hiçbirisi Nureddin'i tek başına görse at üstünde duramaz. Bu beldeler ona aittir. Bizler onun köleleri ve buradaki naiplerimiz. Seni azletmek isterse dinler ve itaat ederiz. Benim görüşüm şudur: Ona bir mektup gönder. O mektupta şöyle yaz: ‘Buraya gelmek üzere harekete geçmek istediğin haberi bana ulaştı. Buna ihtiyaç var mı? Herhangi birini gönder, ipi boynuma geçirsin ve beni sana getirsin. Buna karşı gelecek kimse de yok burada.’”⁶⁹⁴

Necmeddin bunu dedikten sonra oradakilere de:

“Kalkın gidin. Her birimiz Nureddin'in köleleriyiz. O bize dilediğini yapar.” dedi.

Oradakiler dağıldılar ve çoğu orada olanları Nureddin'e yazdı.⁶⁹⁵ Necmeddin, Eyyûb oğlu Selahaddin ile baş başa kalınca ona:

“Sen tecrübesiz cahil birisin. Bu kadar adamı buraya topluyor ve düşündüklerini onlara söylüyorsun. Nureddin ona karşı çıkacağını bir işitse ilk işi senin üzerine gelmek olur. Eğer o buraya gelirse yanında ona karşı savaştıracak kimseyi bulamazsın. Seni yakalar ona teslim ederler. Şimdi onlar bu toplantıdan sonra Nureddin'e mektup yazacaklar ve benim söylediklerimi nakledecekler. Şimdi sen de ona bir mektup yaz ve ona, ‘Bana karşı harekete geçmene ne hacet var ki? Alelade bir adam gelsin beni boynumda ip olduğu hâlde sana getirsin.’ de. O bunu işitince seninle uğraşmayacak, kendi katında daha önemli olan şeylerle meşgul olacaktır.”⁶⁹⁶

Necmeddin Eyyûb, Nureddin Zengî'yi çok seven ona son derece bağlı biriydi. Selahaddin, babasının dediğini yaptı. Nureddin -Allah ondan razı olsun- işin bu

minval üzere olduğunu görünce niyetini değiştirdi. Durum Necmeddin'in dediği gibiydi.⁶⁹⁷

Hicri 568 (miladi 1173) yılının Şevval ayında Selahaddin ordusu ile birlikte Kerek'e gitti ve kuşattı. Önceki sene bu kararı almışlardı. Durumu Nureddin'e bildirdi. Nureddin de onunla birleşmek üzere Şam'dan yola çıktı. Ürdün'ün ortalarında bulunan Rakîm'e ulaştınca Selahaddin'den bir mektup aldı. Selahaddin mektubunda babasının Mısır'da hasta olduğunu, ölmesinden korktuğunu, eğer ölürse Mısırlılar bunu bir fırsat addedip beldeye hâkim olabileceklerini, dolayısıyla Mısır'a dönmek mecburiyetinde olduğunu söylüyordu.⁶⁹⁸ Nureddin durumu öğrenince:

“Onun Mısır'ı muhafaza etmesi bizim için başka şeylerden daha hayırlıdır.” dedi.

Çok geçmeden Selahaddin'in korktuğu hadiseler ortaya çıkmaya başladı. Hilafet Emîni Cevher büyük bir ayaklanma başlattı. Ondan sonra Ammare el-Yemenî ve Şii Rafîzi mezhebi taraftarlarının da iştirak ettiği büyük bir kalkışma oldu. Daha önce bunu anlatmıştık. Hicri 568 yılında Nureddin Haçlılar üzerine baskınlar düzenledi. İmad el-İsfahanî bu adil sultan ile birlikteydi. Nureddin ona, “Bu olanlar hakkında neler diyorsun?” deyince o da onu şu kaside ile methetti. Bu hadise Nureddin'in Havran savunması zamanında vuku bulmuştu:

*“İman sancağı senin nusretinle bağlandı,
Senin asrında iyilikler zuhur etti.
Ey güçlü sultanları mağlup eden,
Ey aslanları avlayan, ey süvarilerin kahramanı.
Ey sultanları tacından tahtından eden,
Taç sahipleri üzerine övgüyü hak ettin.
Mahmud halk arasında övülüyor,
Her iklimde, her lisanda.
Ey fazilette tek olan, ey eşi olmayan,
Yemin ederim ki arz üzerinde senin gibi biri daha yok.
Senin en sevdiğin şey cihad,
İşte bu senin için ebedî emandır.
Nice defalar senin kılıcın,
Müşrikleri zelil etti.
Frenklerle ilgili yaşadığın nice vakalar,
Afakta ve bütün beldelerde anlatılıp duruyor.
Onların krallarının boynunu ele geçirdin,
Zillet içinde hapislerde tuttun onları.*

692 Age, 213

693 Devru Nureddin fî Nahdati'l Ümme, 118

694 Kitabu'r Ravzateyn, 2/228

695 Age, 2/228

696 Age, 2/229

697 Age, 1/228

698 Age, 2/228

*Boyunlarına bukağılar taktın,
Zillet içinde oldukları hâlde çenelerinden çektin.”*
Kaside şöyle devam ediyor:
“Ey Nureddin, onların küfür zulmetini ortadan kaldırdın,
En açık delilleri getirdiğinde.
Onlarla karşılaşmadan evvel fikirle,
Hezimete uğrattın onları.
İslam için sağlam bir direk oldun,
Küfrün de direkleri senin sebebinle sarsıldı.
Azminle dalalet esaslarını ezip geçtin,
İman binasını sapasağlam kurdun.
Haydi söyle, senin gibi mücahit biri nerede?
Ne aleni ne de gizli böyle biri var mı?
Onlarla karşılaştığında kendi gücüne değil,
Ancak Allah'ın yardımına güvendin.
En uzak hedeflere ulaştın yardımla,
Buna ne güç yeter ne de imkân.
Dünya ve uzak yerleri,
El attığında sana boyun eğdi.
Irak'tan Şam'a, oradan da,
Mısır'a, Kûs'a ve Asvan'a.
Diğer yerlerden seni alıkoyan,
Seni alıkoyan Hemedan'dan farz olan cihaddır.
Rumlar ve Frenkler senden bela gördüler,
Türklerle, Kürtlerle ve Araplarla.
Görücü gözetici Allah'a boyun eğdin,
Bütün kralların da boynu sana büküldü.
Amr'ın gücü Haydar'ın kahramanlığı,
Kusay'ın hitabeti ve Selman'ın takvası sende.
Uzun ömürlü ol, selamet içinde yaşa,
Huzurla sultan olarak sonsuza dek.”⁶⁹⁹

Yakın Batıyı Ele Geçirmesi

Selahaddin Mısır'daki bütün planlarını gerçekleştirdi. Hudut boylarını sağlamlaştırdı. Herhangi bir baskın esnasında alınamayacak duruma getirdi. Daha sonra yakın batıya yöneldi. Kuzey Afrika ilk İslam fetihlerden itibaren Mısır'la bir parça gibiydi. Selahaddin'in oralara yönelmesi ve oraların tabii servetlerinden istifade et-

mek istemesi tabii bir şeydi. Ayrıca oranın alınması mevkii itibarıyla Mısır'ın batı hudutlarını himayeyi kolaylaştırıyordu. Hicri 568 (miladi 1173) yılında Selahaddin yakın batıya Şerefüddin Karkuş komutasında askerî bir kuvvet gönderdi. Şerefüddin, Takiyyuddin Ömer bin Şehinşah bin Eyyûb'un kölesi idi. Trablus'a, Burka'ya ve hatta Kabis'e varıncaya kadar yakın batı şehirlerini ele geçirdi. Mehdiye, Sefakis, Kafsa ve Tunus'a değmedi.⁷⁰⁰

Yemen'i Ele Geçirmesi

Yemen'in alınması Haçlılara karşı İslam dünyasını tek bir cephe altında tutmak isteyen Nureddin'in planıydı.⁷⁰¹ Yemen'in alınması şu faydaları getirdi:

1- Fatımîlerin dost ve yardımcılarına baskı yapıldı. Özellikle Yemen valisi Abdünnebi bin Mehdi, Mısır Fatimî halifesine bağlı bir Rafizi idi.

2- Selahaddin Yemen'i alarak Mısır'ın güney hudutlarını sağlama aldı. Zira Yemen, Kızıldeniz'in güney kapısı idi. Askerî cihetten de, ticari cihetten de güney taraf güvenlik altına alındı. Bu sayede Kızıldeniz'e hâkim olmak isteyen Haçlılar da, Hristiyan dinine mensup Habeşliler de bölgeye yanaşmaktan uzak tutulmuştu. Yemen'in alınması Mısır'ı kuzeyden Akdeniz cihetinden Haçlı kısıkcı altına alınmaktan ve güneyde de Kızıldeniz sahilleri cihetinden Habeş kısıkcısına alınmaktan korumuş oluyordu.

3- Yemen, o günlerde istikrarsız bir dönem yaşıyordu. Siyasi, dinî ve mezhebî çatışmalar dur durak bilmiyordu. Zebîd ve San'a arasındaki çatışmalar hiç mi hiç kesilmiyordu. Beklenen mehdi olduğu iddiasında bulunan Abdünnebi bin Mehdi, Yemen'e hâkim olmuştu. Abbasiler adına okunan hutbeyi kestirmiş kendi adına okutmaya başlamıştı. “İmam” adıyla adlandırıldı. Babasının kabri üzerine büyük bir kubbe inşa ettirdi ve Yemenlilere Mekke'ye değil, oraya haccetmelerini emretti. Mekke'ye hacca gitmek isteyenleri de bundan menetti.

4- Selahaddin bu kötülöklere bir son vermek istiyordu. Yemen halkı kendisine bir imdat mektubu da göndermişti.⁷⁰² Selahaddin büyük kardeşi Şemsüddevle Turanşah komutasında bir birlik gönderdi. Turanşah önce Mekke'ye gitti, orada umre yaptıktan sonra Zebîd üzerine yürüdü ve orayı zaptetti. Daha sonra Aden'e yürüdü. Orayı da ele geçirdi. Askeri yağma yapmaktan menetti. Onlara, “Buraları harap etmek için değil, imar etmek ve sahip olmak için geldik.” dedi. Daha sonra diğer kalelere kalelere yürüdü ve oraları da ele geçirdi. Yemen'in tamamını ele geçirdi ve ora-

⁷⁰⁰ Tarihu'l Eyyûbiyyin fi Mısır ve Biladî Şam, 46

⁷⁰¹ Tarihu'l Yemen El-İslami, Dr. Muhammed Abduh es-Surûrî, 211

⁷⁰² Tarihu'l Eyyûbiyyin, 48

da Abbasi halifesi adına hutbe okutmaya başladı.⁷⁰³ Abdünnebi adındaki sahtekâr öldürüldü ve Yemen bütün sıkıntılarından kurtularak eski hâline döndü.⁷⁰⁴ Şemsüddeve, kardeşi Selahaddin'e bu zaferi müjdeledi ve o da bu haberi Nureddin'e bildirdi. Nureddin de Yemen'in fethini Abbasi halifesine müjdeledi ve hutbelerin onun adına okunduğunu haber verdi.⁷⁰⁵

Nûbe Beldelerinin Fethi

Nûbe, o zamanlar Hıristiyan bir memleketti. Başkenti Nil'in üst taraflarında bulunan Dungala şehri idi. İslami fetihlerden itibaren Mısır'la sağlam bağlarla bağlı idi. Mısır'da Eyyûbî Devleti kurulduktan sonra Selahaddin Mısır'ın güneyini muhafaza için Nûbe beldelerini ele geçirmeyi istedi. Kardeşi Turanşah'ı hicri 568 (miladi 1173) yılı Cumadelahire ayında Nûbe beldelerine gönderdi. Turanşah İbrîm'i, Sebiyy'i ve Ganem'i fethetti. Sonra Kûs'a döndü. İslam daha önce Müslüman atlarının çığnemediği yerlere bu şekilde girmiş oldu. İbrahim el-Kürdî'yi oraya vali tayin etti. Bu fetih İslam'ın bölgedeki yayılışına mâni olan unsurları bertaraf etmiş oldu.⁷⁰⁶

Selahaddin ile Nureddin'in Arasının Bozuk Oluşu Meselesi

Nureddin ile Selahaddin arasındaki ilişkiden tarihçiler bahsetmektedir. İbni'l Esîr ve Ebu Şâme, Nureddin ile Selahaddin arasında 567 yılında başlayan soğukluğu İbni Ebî Tayy'den nakletmişlerdir. Kerek'i muhasara etmek üzere anlaşmışlar, daha Nureddin Kerek'e gelmeden Selahaddin Mısır'a dönmüştü.⁷⁰⁷ Diğer tarihçiler bu haberi İbni'l Esîr'den ve İbni Ebî Şâme'den nakletmişlerdir.⁷⁰⁸ Muasır müelliflerin bir kısmı da meselenin iç yüzünü araştırmaksızın onları takip etmişler, ikisi arasındaki soğukluk meselesinde yaptıkları açıklamalarda haddi aşan açıklamalarda bulunmuşlardır. Nureddin'le Selahaddin'i birbirine düşman göstermişlerdir. Her birinin diğerinden korktuğunu, Selahaddin'in Nureddin'in hâkimiyetinden kurtulmak istediğini, Kerek'in Nureddin ile Selahaddin'in arasını ayıran son damla olduğunu, Nureddin'in Selahaddin ve babası Necmeddin'i Mısır'a göndermekle hata ettiğini düşündüğünü, Yine Nureddin'in Selahaddin'i tehlikeli bir hasım olarak tanımladığını ve daha başka şeyleri yazmışlardır.⁷⁰⁹ Bu batıl düşüncelerin aslı yoktur. İbni Ebî Tayy ve İbni'l Esîr dışında hiç kimse böyle bir şey söylememiştir.

703 Et-Tarik ila Beyti'l Makdis, 96

704 Age, 96

705 Age, 96

706 Cihadü'l Eyyûbiyyin ve'l Memâlik Zıdde's Salıbiyyin ve'l Moğol, 52

707 El-Bâhir, 158; Kitabu'r Ravzateyn, 2/227

708 Nureddin Zengî fi'l Edebi'l Arabî, 116

709 Nureddin Mahmud fi'l Edebi'l Arabî, 117

İbni Ebî Tayy, bu iki kişi arasındaki ilişkiyi yalanla kötü göstermiştir. O, Nureddin'i kötülemekle, ona layık olmayan sözleri söylemekle bilinen biridir. Zira Nureddin Halep'te Şiileri zelil kılan ve Ehl-i Sünnet'i güçlendiren kişidir. İbni Ebî Tayy'ın babası Şiilerin büyüklerindendi. Nureddin onu Halep'ten sürdü. Bu sebeple İbni Ebî Tayy, Nureddin' saldırmakta ve yalanlarıyla iki büyük şahsiyetin arasını bozukmuş gibi göstermektedir.⁷¹⁰

İbni'l Esîr'in de Selahaddin hakkında yazdığı şeyler eleştirilmiştir. O, her fırsatta Selahaddin'i eleştiren biridir. Özellikle de Nureddin'le onu karşı karşıya getirmeyi benimsemiş biridir.⁷¹¹ İbni'l Esîr, "El-Kâmil fi't Tarih" ve "El-Bahir fi Tarihi'd Devleti'l Atabekiyye" kitaplarında Zengî ailesinden bahsederken görüşlerini arz etmiş, diğer tarihçiler de ondan nakletmiştir. Onun anlattıklarının özeti şudur:

"Selahaddin, üstadı Nureddin'e karşı vefakâr biri değildi, Mısır'da nüfuzunu kurduktan sonra istiklali düşünmüştür, Şam'la liderlik yarışına girmiştir."

İbni'l Esîr, bu görüşlerini Selahaddin'in ölümünden sonra yazdı.⁷¹² Selahaddin ölmeden önce askeri başında Şam beldelerine sefer düzenlemiş, üstadı Nureddin'in topraklarını kendi topraklarına katmıştı. Selahaddin'in bu çıkışı İslami cepheyi birleştirmek içindi. İmadüddin Zengî ve Nureddin Zengî'nin uzun süre yaptıkları da buydu. Nureddin'in vefatından sonra devleti zayıflamış ve parçalanma noktasına gelmişti. Zengî ailesi ikiye bölünmüş, bir kısmı Dımaşk'ta bir kısmı da Halep'te gruplaşmıştı. Nureddin'in oğlu Salih İsmail babasının memleketini tek bir çatı altında tutamamıştı.⁷¹³ Selahaddin Abbasi halifesine ve Nureddin'in oğluna mektup yazmış, Şam topraklarına harekât yapma sebebinin Haçlılara karşı Müslümanları tek çatı altında toplama isteği olduğunu beyan etmiştir.⁷¹⁴ İbni'l Esîr'in zikrettiği ve bazı tarihçilerin ondan naklettiği Selahaddin'in Nureddin'in ailesine düşman olduğuna ve Nureddin'in vefatından sonra Selahaddin'in yaptıklarına dair sözlerin ana kaynağı İbni'l Esîr'dir. İbni'l Esîr, Zengî ailesinin dostuydu, ayrıca Selahaddin'i de sevmiyordu. Çünkü Selahaddin, Zengî ailesinin hükmettiği toprakları ellerinden almıştı. İbni'l Esîr, "El-Kâmil" ve "El-Bahir" adlı kitaplarında Selahaddin'i eleştirmiştir. Gerçekte ise o, komutanı Nureddin'e karşı son derece itaatkâr bir askerdi. Buna dair delilleri arz edelim:

1- İmad el-İsfehanî anlatıyor:

"Selahaddin Nureddin'in emrinden çıkmazdı. Güçlü güvenilir biri olarak onun için çalışırdı. Bütün işlerinde onun güçlü reyine danışırdı."⁷¹⁵

710 Kitabu'r Ravzateyn, 2/117-118

711 Dirase fi Tarihi'l Eyyûbiyyin ve'l Memâlik, 62

712 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 22

713 Age, 22

714 Mir'atü'z Zaman, 8/327-328; Tarihu Mısri'l İslamiyye, 22

715 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 23

2- Ebu Şâme, İbni'l Esîr'in, "Selahaddin Nureddin'e itaat etmezdi." şeklindeki eleştirisini çürütüyordu. Ebu Şâme'nin görüşüne göre Nureddin, Selahaddin'in kendine sormadan mal dağıtmasına ve keyfî davranmasına ses çıkarmamıştır.⁷¹⁶ Ebu Şâme bu görüşünü bizzat şahit olduğu Nureddin'in el yazısıyla yazılmış mektubu delil olarak göstererek desteklemektedir. Nureddin, Kadı Şerefüddin bin Ebî Asrûn'a -ki o, önce Şam'da, daha sonra da Mısır'da kadılık yapmıştır- yazdığı o mektupta Selahaddin'in Mısır'da Sünni mezhebi yararına, Fatimî ve Şiilerin aleyhine büyük faaliyetler yürüttüğünü belirtiyor ve Ebu Asrûn'dan bu önemli hususta Selahaddin'e yardımcı olmasını istiyordu.⁷¹⁷

3- Selahaddin'in Mısır'da Fatimî Devleti'ni bitirmek üzere attığı bütün adımlar Nureddin'in emriyle gerçekleşiyordu. Nitekim Fatimî Devleti'nin bitirilişi Selahaddin'in babası Necmeddin Eyyûb'un Mısır'a gelişinden sonra olmuştur. Necmeddin Eyyûb'u Fatimî Devleti'ni bitirmesi için oğluna yardım etmek üzere Mısır'a gönderen Nureddin'dir.⁷¹⁸

4- Selahaddin'in Nureddin'e tam bağlı olduğunu ve Mısır'da onun naibi olduğunu gösteren önemli delillerden biri de, Fatimî Halifesi Adid'in veziri olduğu andan itibaren Fatimî Devleti'nin bütün bölgelerinde hutbeyi Nureddin'in adına okutmasıdır.⁷¹⁹ Hutbeler Abbasi halifesi adına okunmaya başlandıktan sonra hatip, Abbasi halifesinden sonra Nureddin için dua ediyordu. Mısır'da basılan paranın üzerine de Abbasi Halifesi Müstezi Biemrillah'ın ismi ile adil sultan Nureddin'in ismi birlikte yazılıyordu. Her ikisinin ismi bir yüze nakşedilmişti.⁷²⁰

5- Nureddin'in veziri İbni Kaysarani'nin Mısır'ın Nureddin'e göndereceği vergiyi hesaplamak üzere hicri 568-569 yılında Mısır'a gelmesi Mısır'ın Nureddin'e tabi olduğunu gösteren hususlardan biridir.⁷²¹

6- Abbasi hilafeti bu hususu çok iyi biliyordu. Bu sebeple Nureddin'e gönderdiği hilatlarla Selahaddin'e gönderdiği hilatlar tamamen farklıydı. Selahaddin'e gönderilen hilatlar Nureddin'e gönderilenlerden daha az oluyordu. Ayrıca Nureddin'e halife tarafından iki kılıç takılmıştı. Bu kılıçlar Şam ve Mısır'a işaret ediyordu. Yine Nureddin'in de Şam'dan Selahaddin'e, ailesine ve emîrlarına gönderdiği hilatlar de Selahaddin'in Nureddin'e tabi olduğunu göstermektedir.⁷²²

7- Selahaddin devlet resmî işlerinde sultana karşı edebi elden bırakmamıştır.

⁷¹⁶ Age, 23

⁷¹⁷ Age, 23

⁷¹⁸ Age, 24

⁷¹⁹ Age, 24

⁷²⁰ Age, 24; Es-Sülûk, Markizi, 1/45

⁷²¹ Age, 24

⁷²² Age, 25; Mefrecü'l Kürûb, 1/219

Kendisini Nureddin'le asla eşit görmüyordu. Hatta hilat giyme meselesini dahi sormak üzere Şam'a heyet göndermişti. Ayrıca Mısır için takdir edilen vergiyi her yıl vermeye devam ediyordu.⁷²³

8- Selahaddin'in Fatimî hilafetini düşürmesi, hutbeleri Abbasi halifesi adına okutması ve Mısır'daki Şii İsmailî faaliyetleri durdurması hep Nureddin'in emriyle olmuştu. Nureddin'in, Selahaddin'in babası Necmeddin'i Mısır'a gönderişinden sonra bu icraatlar gerçekleştirildi. Selahaddin'in Yemen'i ele geçişi de Nureddin'in emriyle olmuştu. Onun emriyle oradaki tüm Şii İsmailî faaliyetler durdurulmuştu. Hatta bu müjdeyi Abbasi halifesine Nureddin bizzat gidip haber vermişti. Yine yakın batının alınması ve Nûbe'ye saldırı emrini veren de Nureddin'di. Nureddin, Abbasi halifesine yazdığı mektupta Kostantiniyye ve Kudüs fetihlerinin yakın olduğunu bildiriyordu.⁷²⁴ Nureddin o mektupta şöyle diyordu:

*"Kostantiniyye ve Kudüs fethiye doğru koşuyor. Allah Teâlâ keremiyle ehli İslam'a fâtihterin devşirdiklerini sunuyor. Hizmetkâra da imamın rızasına işler nasip ediyor. Bu parlak günlerin güzellikleri cümlesinden olarak Nûbe'nin bazı beldelerinin fethedildiğini bildireyim. Nûbe'de Müslüman atlarının daha önce çiğnemediği yerler ele geçirildi. Yine Mısır askerleri Burka ve kalelerini ele geçirdiler, Mağrib hududuna dayandılar."*⁷²⁵

9- Mısır'a hâkim oluşundan Nureddin'in vefatına kadar devam eden zaman zarfında Selahaddin, dostluk ve bağlılığını göstermek üzere Fatimî saraylarından ele geçirdiği hediyelik eşyaları Nureddin'e göndermeye devam ediyordu. Ayrıca Selahaddin Mısır'daki küçük büyük her bir şeyden Nureddin'i haberdar ediyordu. Amaretü'l Yemenî'nin de aralarında bulunduğu Fatimîler lehine ayaklanmada bulunanların listesini içeren defteri ona gönderdiğini görüyoruz.⁷²⁶ Nureddin ve Selahaddin'in Haçlılara karşı ortak stratejiler belirlemesi de onlar arasındaki dayanışmayı göstermektedir.

Ebu Şâme diyor ki:

"Hicri 568 (miladi 1172) yılında iki sultan Nureddin Şam'da, Selahaddin Mısır'da bu sene Haçlılara karşı cihadı üstlendiler."

İmad da bu hadiseyi "İki sultanın Haçlılara karşı cihadı" şeklinde ifade etmiştir.⁷²⁷ Bu, Selahaddin'in Abbasi halifesine yazdığı mektupta ifade ettiği şeydir. Mektupta Haçlılara karşı Nureddin'le Mısır ve Şam'dan birlikte saldırmak üzere anlaştık-

⁷²³ Age, 26; Es-Sülûk, 1/47

⁷²⁴ Age, 27; Mefrecü'l Kürûb, 1/235

⁷²⁵ Age, 27; Age, 1/235

⁷²⁶ Age, 27; Age, 1/235

⁷²⁷ Age, 27; Age, 1/228

larını bildirmektedir. Selahaddin askeriyle birlikte karadan ve denizden saldırarak, Nureddin de sahilden ve çölden saldıracaktı.⁷²⁸

10- Nureddin'in hicri 569 (miladi 1173) yılında ölümünden sonra dahi Selahaddin, Nureddin'in ailesine bağlılık göstermiştir. Onun oğlu Salih İsmail adına hutbe okutmuş ve onun adına para bastırmıştır.⁷²⁹ Buna göre Nureddin'in vefatına kadar Mısır ve Şam'ın Nureddin'in önderliğinde tek çatı altında birleştiğini söyleyebiliriz.⁷³⁰ Selahaddin onun Mısır'daki bir adamı idi. Nitekim İmad el-İsfahanî'nin Nureddin'i methederken söylediği de budur:

*“Mısır mülkü sebebiyle sultana tebrikler olsun,
Allah'ın yardımından dolayı müjdelere sana.
Mısır mülkü ve Şam mülkü düzüldüler,
İslam'ın izzet düğümüne intizam içinde.”*⁷³¹

Nureddin'le Selahaddin arası hiçbir zaman düşmanlık seviyesine ulaşacak şekilde bozulmamıştır. Aralarında bazı tarihçi ve yazarların dediği gibi kin ve nefret doğuracak derecede ihtilaf meydana gelmemiştir. Nureddin Mısır'a gelir kaynağı olarak bakıyordu. Haçlılara karşı Şam topraklarında yürütülen cihad faaliyetlerinin masraflarını oradan karşılıyordu. Ayrıca Mısır onun için beşerî kaynak da oluşturuyordu. Selahaddin ise Fatimî taraftarlarının Haçlılarla birleşerek Mısır'da bir tehlike oluşturabileceklerini biliyordu. Bu sebeple Mısır'a hâkim olabilecek güçlü bir ordu kurdu. Selahaddin için Mısır'da kurulan yeni devletin temellerini sağlamlaştırmak Şam ile ilgili meselelerle uğraşmaktan daha önemliydi.⁷³² Selahaddin, Kerek'in muhasarasını terk edip Mısır'a dönerken Nureddin'e dönüş mazeretini iletecek bir elçi göndermişti. Elçi mazereti beyan ettikten sonra Nureddin ona, “Mısır'ın muhafazası katımızda başka şeylerden daha hayırlıdır.” dedi.⁷³³ Onun bu sözü ile Selahaddin'in fikri aynı şeydi.

Selahaddin Sünniliğin yayılması için Nureddin'in yolunda yürüdü. İslam'da liderlik herhangi bir ailenin tekelinde değildir. Ne Zengî ailesinin, ne Eyyûbî ailesinin, ne de başka bir ailenin tekelinde değildir. Hangi ailenin çalışması daha çoksa ve Allah da o aileye muvaffakiyetler ihsan etmişse Müslümanların gönlü o aileye kayar, o aileye destek verirler ve o aile önderlik makamına geçer. İşte Hz. Ebubekir, Resûlullah (s.a.v)'in vefatından sonra ümmet onu öne geçirdi ve ona biat etti. Yine Ömer yürüyüşünü en kâmil manada tamamladı. Hz. Osman da Hz. Ali de onların

⁷²⁸ Age, 27

⁷²⁹ Tarihu Mısri'l İslamiyye, 28; Es-Sülûk, 1/55

⁷³⁰ Age, 28

⁷³¹ Age, 28

⁷³² Nureddin Zengî fi'l Edebi'l Arabi fi'l Hurûbi's Salibiyye, 119

⁷³³ Age, 119; Zübdetü'l Haleb, 2/339

arkasından kâmil manada yürüyüşlerini tamamladılar. Selahaddin'e göre dine ve Müslümanlara hizmet etmek her şeyden önde gelmektedir.

Nureddin Mahmud'un Vefatı

İmad el-İsfahanî anlatıyor:

“Allah'ın rahmeti üzerine olsun Nureddin, oğlu Salih İsmail'in Ramazan Bayramı'nda sünnet edilmesini emretmişti. Dımaşk'taki dükkanlar günlerce kapalı kaldı. Hem bayram hem de sünnet düğünü sebebiyle onu tebrik ettim, söylediğim kasidede şöyle diyordum:

*“İki bayram, fıtır ve sünnet,
Yakın bir fetih ve nusret.
Her ikisi de sana,
Hayırlar ve ecirler getirsin.”*⁷³⁴

Şöyle devam ediyor:

“Bayram günü pazar günüydü, Nureddin mutad olduğu üzere sevinçliydi. Etrafında muhafızlar vardı. Kader ona şöyle diyordu: ‘Bu en son bayramın, Yeşil Meydan'ın kuzey kısmında atıcılık oyunları oynanan yerde durdu. Çadırını Yeşil Meydan'ın ön kısmına kurdurmuştu. Minberin getirilmesini emretti. Kazasker Şemseddin bin el-Ferraşi hutbeyi okudu. Namaz kılındıktan ve tesbihler çekildikten sonra kaleye döndü. Çok neşeliydi. Sofrası Türk sofrası ve sultanlar sofrası şeklinde kurulmuştu. Özel sofrasına oturduk. Onda azalmayan yitip gitmeyen bir kemalat vardı.’⁷³⁵

Pazartesi günü büyüklerle oturup kalktı, âlimlerle sohbet etti. Himamüddin Medud da onlar arasındaydı. O, ekabirden sayılan biriydi. Önceleri Halep valisi idi. Daha sonra tecrübe ve kabiliyetleri arttı da arttı. Makam mevkiine aldanmasın diye Nureddin'e nasihat yollu:

‘Gelecek yıl bayramda burada olabilecek miyiz acaba?’ diye sordu.

Nureddin:

‘Bir ay sonra olabilecek miyiz?’ diye sor, zira bir yıl çok uzun.’ dedi.

Kader onların dediği gibi cereyan etti ve Nureddin bir ay sonrasına, Himam da ertesi yıla ulaşamadı. Bu konuşmadan sonra Nureddin yakın dostlarıyla top oyunu oynadı. Yaranguşi adlı başka bir emîr onun bu hâline itiraz etti ve ona “Baş” dedi, sonra da âdeti dışında ona karşı kaba ve soğuk davrandı. Onu kınadı ve bundan me-

⁷³⁴ Kitabu'r Ravzateyn, 2/308

⁷³⁵ Age, 2/308

netti. Bunun üzerine Nureddin de kaleye gitti ve hastalandı. Bir hafta insanlardan uzak durdu, hastalığıyla meşgul oldu. O, hastalıkla boğuşurken insanlar sünnet düğünüyle neşeleniyorlardı. O, cevru cefada iken insanlar zevku sefada idiler. Ama onların da neşesi sonunda mateme dönüştü. Nureddin'in yerine oğlu Salih İsmail geçti.⁷³⁶

Nureddin'in hastalığı devam edince hekimler ona damardan kan aldırması gerektiğini söylediler. Ancak o buna yanaşmadı. Heybetinden dolayı da ona ısrar edemediler. Sonunda Şevval ayının on birinde bir Çarşamba günü darı fenadan darı bekaya intikal etti. Allah Teâlâ'nın veli ve salih kullarından biriydi.⁷³⁷ Boğucu bir hastalığa yakalanmıştı. Hekimler onu tedavide yetersiz kaldılar.⁷³⁸ 569 yılında Şevval ayının on birinde Çarşamba günü Cenabı Hakk'a yürüdü. Dımaşk kalesine defnedildi. Daha sonra oradan alınıp Hanefiler için bina ettiği medresenin yanındaki türbeye nakledildi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Rahmetli şehadeti çok isteyen biriydi. 'Şehadete o kadar koştum, ama bir türlü yetişemedim.' derdi."

Zehebi diyor ki:

"O şehadete yatağında iken kavuştu."

İnsanlar da onu "Şehid Nureddin" diye andılar. Şairler onu kasideleriyle övdüler. İmad el-İsfehani'nin şu kasidesi en güzellerinden biridir:

"Onun nurunun yokluğuyla din karanlıklar içinde,

Emîrin yokluğuyla devir bulutlarla kapalı.

Yas tutsun İslam, ehlini himaye edene,

Şam da matem tutsun mülkünün muhafızına.

Ne kadar da önemi büyük biriydi o,

Bu sözler tam da ona layık.

Yokluğuyla esef edenler ne kadar çok,

Rakiplerinin gözleri ancak şimdi güldü.

İnsan ne kadar da unutkan,

Yoksa ölüm hatırlatmada yeterli değil mi?

Mescit ve medreseleri bina eden kimdi?

Allah için, ihlas ile.

Kimdi gazalarıyla İslam'a hizmet eden?

Kimdi onun temel direği olan, kimdi ona arka çıkan?

Kimdi Frenklere ve hempalarına karşı duran?

Kimdi doğru yolda esiri serbest bırakan?

Kimdi zor işlerin üstesinden gelen?

Kimdi zamanın çetinliklerini kolaylaştıran?

Kimdi reyîyle meseleleri halleden?

Kimdi karanlıkları nuruyla aydınlatan?

Kimdi kerem sahibi, kimdi kötülükleri izale eden?

Kimdi yetime el atan, kimdi kırığı onaran?

Kimdi beldelere bakan, kimdi ordularını zafere koşturan?

Kimdi cihada koşan, kimdi işleri yoluna sokan?

Kimdi sabah akşam,

Gazadan gazaya koşturan?

Zannetmiyorum ki Muhammed'in dininin nuru,

Sönecek; şirk karanlıkları devam edecek.

Zor mu geldi bana hidayet yolundaki bir aslanın kaybı,

Gücün ve desteğin yok oluşu?

Zor mu geldi bana onu görememek mahfillerde,

Işığıyla aydınlanamamak huzurunda?

Yazık şu parmak uçlarına,

O gittiğinden beri cömertlik de azaldı.

Muhammed'in şeriatını ihya eden sendin,

Vefatından sonra onun esaslarıyla hükmeden sendin.

Kayserlerin kalelerini fethettin,

Beldelerine daldın, saray ehli kadınları aldın götürdün.

Fena yurdundan ve ehlinden bıktın da,

Beka yurduna ve hurilere mi gittin?

Kudüs'ü fethedeceğini,

Zamanın yakın olduğunu söylememiş miydin?

Ey Nureddin'in naaşını taşıyanlar, durun,

Hayret, size bu büyük dağı nasıl kaldırabiliyorsunuz?

Ey naaşını götürenler, salih amellerden,

Çok güzel kokular koklattınız.

Gök melekleri onun defni için indiler,

Onun mezarı kıyısına dizildiler.

Ondan sonraya kalmak ona da cefa,

Vefakârlık edip onunla birlikte gidemez miydim?

Görüp gözetiminin rızasını kazandın da,

⁷³⁶ Age, 2/309

⁷³⁷ Age, 2/310

⁷³⁸ Age, 2/313

İnci nakışlı ipeklileri giydin, etekleri sürüdüün.

Firdevs-i Â'lâ'da yerleştin,

*Ecrini alarak meserrete gark oldun.*⁷³⁹

Nureddin'in vefatından sonra cihad bayrağını onun ihlaslı talebesi Selahaddin aldı. Cihadını üstadı Nureddin'in kurduğu esaslar istikametinde yürüttü ve müşriklerle kâmil manada mücadele etti.

İKİNCİ BÖLÜM

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

BİRİNCİ KONU

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

Selahaddin'in Nesebi, Ailesi ve Yetiřmesi

Selahaddin, asalet ve şeref sahibi bir Kürt aileye mensuptur. Bu aile de nesep cihetinden Kürtlerin en asil aşiretlerinden biri olan Revâdiyye aşiretine mensuptur.⁷⁴⁰ Bu aşiret, Ermenistan'ın başkenti Tiflis yakınlarında Azerbaycan'ın en son hududu olan Duin beldesinden gelmiştir. Eyyûbîler, Eyyûb bin Şâdî'ye nispet edilmişlerdir. İbni'l Esîr onları Kürtlerin en asil kişileri olarak tanıtır. Zira onlardan hiçbir kölelik zilletine düşmemiştir.⁷⁴¹

Selahaddin'in babası Necmeddin Eyyûb ile amcası Esedüddin Şirkuh Irak'a geldiklerinde çoban değildiler. Siyaset ve idarecilik hususunda yüksek derecede bilgi sahibiydiler.⁷⁴² Şu kadar var ki bazı Eyyûbîler Kürt asıllı olduklarını inkâr etmişler ve Arap asıllı olduklarını, özellikle de Emevi sülalesine mensup olduklarını söylemişlerdir.⁷⁴³ Eyyûbîlerin aslı nereye dayanırsa dayansın tarih sahnesine çıkışları hicretin altıncı asrında (miladi on ikinci asır) büyük dedeleri Şâdî'nin Tikrit kalesinde idari göreve gelmesiyle başlamıştır. Tikrit kalesi o günlerde Selçuklu Sultanı Muhammed bin Melikşah'ın emîrlerinden biri olan Behruz el-Hadim'in iktasıydı.⁷⁴⁴

Tikrit, Dicle Nehri'nin batı yakasında, Samerra şehrinin kuzeyinde bulunmaktadır. Irak ve Şam toprakları arasındaki ana yollara hükmeden bir yerdi. Halkın ekseriyeti Kürtlerden oluşuyordu. Şâdî, oraya oğulları Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şirkuh ile birlikte göç etmişti. İdari makamlarda gitgide yükseldi, sonunda asayiş müdürü oldu. Öldüğünde yerine oğlu Necmeddin Eyyûb geçti.⁷⁴⁵

Acayip olan o ki, bazı araştırmacılar çeşitli ayak oyunları ile Selahaddin'in aile-

740 Et-Tarihu'l Bahir fi'd Devleti'l Atabekiyye, 119

741 Age, 119

742 El-Hutat, Markizi, 3/404

743 Tarihu Beyti'l Makdis, 132

744 Age, 132

745 Age, 132

sini baba tarafından Mudar’a, oradan da Adnan’a kadar ulaştırmaktadırlar. İlmî olmayan ve gerçeklerle bağdaşmayan bu iddialarıyla onlar sanki Arap olmayan kişilerin güzel işler başaramayacaklarını ve bütün güzelliklerin sadece Araplara mahsus olduğunu söylemektedirler. Onların bu kısa görüşlerine göre Arap olmayan bir Müslüman şeref sahibi olamaz, medeniyetler kuramaz, nam salamaz,⁷⁴⁶ kılıcıyla ve lisanıyla dinine yardım edemez. Hâlbuki tarihi bir araştırsak ve İslam medeniyetinin inşasında görev alan büyükleri inceleysek İslam dinine giren nice milletlerin İslam medeniyetinin inşasında pay sahibi olduklarını görürüz. İşte Fatih Sultan Mehmed, İmadüddin ve Nureddin Türk’tüler. Nizamülmülk Fars’tı. Eyyûbîler Kürt’tü. Yusuf bin Taşfîn Berberi’ydi. Allah Teâlâ Araplara da İslam risaletinin neşriyle ikramda bulundu. Allah Teâlâ dinine bağlananları yüceltti. Biz kör taassuba ve kafa-taşçılığa karşıyız. İslam’ın bu husustaki ilkesi, “Müminler kardeşler.”⁷⁴⁷ ilkesidir. Bu ilkenin değişmesi söz konusu değildir.⁷⁴⁸ Yine diğer bir ilkesi, “Allah katında sizin en üstününüz en muttaki olanınızdır.”⁷⁴⁹ ilkesidir.

Necmeddin Eyyûb, Selçuklu Sultanı Muhammed bin Melikşah’a karşı iyi hizmetlerde bulundu. Onun güvenilirliğini, zekâsını ve cesaretini gören sultan onu Tikrit kalesinin idaresiyle görevlendirdi. O, bu görevi de en iyi şekilde yerine getirdi, kaleyi en iyi şekilde muhafaza etti. Eşkıyadan ve serserilerden o bölgeyi temizledi, orayı en iyi şekilde imar etti.⁷⁵⁰ Ebu Şâme’nin zikrettiğine göre Selahaddin’in amcası Esedüddin Şirkuh da Selçuklular nezdinde itibar kazanmış, bu sebeple ona Tikrit’te ve yakın çevresinde ikta olarak bazı araziler verilmişti. İktâ o kadar çoktu ki, senelik vergisi dokuz yüz dinardı.⁷⁵¹ Bu o asır için büyük bir meblağdı.⁷⁵²

Selahaddin’in Doğumu

Selahaddin Eyyûbî, hicri 532 (miladi 1137) yılında Tikrit kalesinde doğdu. Tikrit, Bağdat ile Musul arasında tarihî bir şehirdir. En yüksek yerine muhkem bir kale yapılmıştır. Kale Dicle’ye bakmakta olup Fars hükümdarları tarafından büyük bir taş üzerine bina edilmiştir. Hem zahire deposu olarak, hem de düşmanı gözetleme yeri olarak düşünülmüştür. Hz. Ömer döneminde hicretin on altıncı yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.⁷⁵³ Kaderin cilvelerinden biri de şu ki; Sela-

⁷⁴⁶ Selahaddin el-Eyyûbî, Abdullah Ulvan, 17

⁷⁴⁷ Hucurât, 10

⁷⁴⁸ Selahaddin el-Eyyûbî, 18

⁷⁴⁹ Hucurât, 13

⁷⁵⁰ Kitabü’r Ravzateyn, 2/252

⁷⁵¹ Age, 2/257

⁷⁵² Tarihu Beyti’l Makdis, 133

⁷⁵³ Mu’cemu’l Buldan, 2/491

haddin, Bağdat valisi Mücahidüddin Behruz’un, Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Esedüddin Şirkuh’un Tikrit’i derhâl terk etmesini emrettiği gece dünyaya gelmişti. Kale komutanlarından biri şehirdeki bir kadına musallat olmuş, kadın yardım istemiş, Esedüddin Şirkuh da onun yardımına koşup onu lekeleyen adamı öldürmüştü.

Behruz şaşkındı; onları şehirde tutmalı mıydı, yoksa şehri terk etmelerini mi istemeliydi? Şehirde tutsa diğer komutanlar onlara bir zarar verebilirdi. Onlara derhâl terk etmelerini emretmekten başka çıkar yol bulamamıştı. İki adam Musul’a gitmek üzere ailelerini de yanlarına alıp şehirden ayrıldılar. Musul’a giden yolda o gece Selahaddin doğdu. Vefeyâtü’l A’yan sahibi anlatıyor:

“Necmeddin bu yeni çocuğun doğuşunu uğursuzluğa yormuştu. Çocuğun çığlıkları arasında şehri terk ediyorlardı. Hatta bir ara ağlayan çocuğunu öldürmek istedi. Ancak onu yanındakilerden biri bundan menetti, ona, ‘Efendim, görüyorum ki sen bu çocuğu uğursuz addettin. Onun ne günahı var? Bunu hak edecek ne yaptı ki? O faydası zararı olmayan bir çocuk daha. Senin başına gelen musibetler ise Allah’ın kaderi ve kazası. Ne biliyorsun belki de bu çocuk bir gün gelir kadri yüce büyük bir sultan olur. Belki de Allah Teâlâ ona büyük işler yaptırır. O daha çocuk; onu bırak. Onun hiçbir günahı yok. O senin içinde bulunduğun sıkıntıyı da bilmiyor.’ dedi. Bu sözler Necmeddin Eyyûb’un kalbine tesir etti de derhâl hakka rucü etti, sahih İslam’a tabi oldu.”⁷⁵⁴

Selahaddin’in Yetiştmesi

İki kardeş Necmeddin Eyyûb ve Şirkuh, Bağdat’tan Musul’a, İmadüddin Zengî’nin yanına gittiler. İmadüddin onları en iyi şekilde karşıladı. Onlara ikram ve ihsanda bulundu, atıyyeler verdi. Onun onlara ikram ve ihsanda bulunmasının sebebi bir defasında onu öldürülmekten ya da esir düşmekten kurtarmalarıydı. Bu şöyle olmuştu: Musul Atabeki İmadüddin Zengî, Tikrit yakınlarında bir yerde savaşmış, ordusu yenik düşmüştü. Ordusu geri çekilirken yolu Tikrit’e uğramış, o gün Tikrit valisi olan Necmeddin Eyyûb ona ve ordusuna iyi davranmıştı. Dileseydi onu ve ordusunu yok edebilirdi ya da esir alabilirdi. Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Şirkuh kötülüğe karşı iyilikle mukabele ettiler ve selamete Musul’a gitmesi için ona kolaylık gösterdiler. İşte onların bu iyiliği karşılığını bulmuş, eserini vermişti. Eyyûbî Devleti’nin inşasına ve Selahaddin gibi bir komutanın elinde İslam’ın şerefine yüceltilmesine sebep oldu.⁷⁵⁵

İki kardeş Musul’a varınca -dediğimiz gibi- İmadüddin onları ikram ve ihsanla

⁷⁵⁴ Selahaddin, Ulvan, 21

⁷⁵⁵ Selahaddin, Ulvan, 21; El-Mevsûatü’ş Şamile, 24/142

karşıladı. Tikrit'te kendisine karşı yaptıkları iyiliğe iyilikle mukabele etti. Her ikisine de rahat etmeleri için ikta verdi.⁷⁵⁶ İmadüddin'in ikram ve ihsanı sayesinde Eyyûbî ailesi ilerledi. Necmeddin ve kardeşi Şirkuh, İmadüddin'in en iyi komutanlarından oldular. İmadüddin öldürüldükten sonra Nureddin diğer kardeşlerine galebe çaldı. Bu, Eyyûbîlerin yardımı sayesinde oldu. Dımaşk'ı mülküne katmayı başardı. Selahaddin, Dımaşk'ta büyüdü. İslami ilimleri orada öğrendi. Ata binmeyi, ok atıp kılıç kullanmayı ve sair askerî bilgileri orada öğrendi.⁷⁵⁷ Nureddin Mahmud Zengî, hicri 534 yılında Balebek'i alınca oraya Necmeddin Eyyûb'u vali tayin etti. Ne var ki Dımaşk Valisi Muciruddin, Necmeddin Eyyûb'u Balebek'te muhasara altına aldı. Necmeddin, Nureddin Mahmut'tan ve kardeşi Seyfeddin Gazi'den yardım istedi. Ancak her ikisi de ona yardım edemediler. Uzun bir muhasaradan sonra anlaşma yapıldı ve Muciruddin Dımaşk'a geri döndü. Selahaddin'in ilk çocukluk yılları hicri 534 (miladi 1140) yılları bu şekilde Balebek'te geçti. Bu arada zaman zaman Haçlıların İslam beldelerine baskınlar düzenlediğini işitiyordu. Yine hicri 546 yılında Haçlılar Balebek'e mücavir olan ovaya saldırmışlar, Necmeddin ve Esedüddin Şirkuh onlara karşı çıkmış ve onları hezimete uğratarak bazılarını esir almışlardı.⁷⁵⁸ Aynı yıl Selahaddin, amcası Esedüddin Şirkuh'un hizmetine girdi.⁷⁵⁹ Esedüddin Şirkuh, babasının ölümünden sonra Zengîlerin önderliğini elinde tutan Nureddin'in muhafız birliği komutanıydı. Öyle görünüyor ki Nureddin, Selahaddin'deki askerî ve idari kabiliyeti görmüştü.

Ebu Şâme diyor ki:

“Selahaddin, Nureddin'in huzuruna girdi, öne doğru ilerledi, Nureddin onu kabul etti ve ona iyi bir ikta verdi.⁷⁶⁰ Ona güvendi, onun kendine yaklaştırdı ve ona has adamları arasına aldı. O da onun yanında ilerlemeye ve yükselmeye devam etti. Zira onda yükselmeyi gerekli kılan kabiliyetler görülüyordu.”⁷⁶¹

Nureddin, devlet işleri, vergiler ve tazminatlarla ilgili meselelerde amcası Şirkuh'a danışması için Selahaddin'i görevlendirmişti. Nureddin ileri gelen komutanlarıyla istişareye büyük önem veriyordu.⁷⁶² Selahaddin'in bu görevi -bu asırda- sır kâtibi olarak adlandırılmaktadır. Yani o, Nureddin'in sır kâtibiydi.⁷⁶³

Selahaddin'in bu resmî görevi hakkında İbnî'l Furat bize daha detaylı bilgiler vermektedir, şöyle demektedir:

⁷⁵⁶ Age, 21

⁷⁵⁷ Mevsûatü't Tarihî'l İslamî, Şelebî, 5/187

⁷⁵⁸ Kitabu'r Ravzateyn, 1/48

⁷⁵⁹ Age, 1/48; El-Fikru's Sûki'l Eyyûbî, 82

⁷⁶⁰ En-Nevadiru's Sultaniye, 6; Age, 82

⁷⁶¹ El-Kevakibu'd Dürriyye fi's Sireit'n Nuriye, 43

⁷⁶² El-Fikru's Sûki'l Eyyûbî, 83

⁷⁶³ Age, 83

“Selahaddin yetişinceye kadar babasının yanından ayrılmadı. Adil sultan Nureddin Dımaşk'ı ele geçirdikten sonra Emîr Necmeddin Eyyûb oğlu Selahaddin'i onun hizmetine verdi. Selahaddin'in saadet yıldızı parlamaya başlamıştı. Selahaddin hayır yolunu, iyilik yapmayı, cihad yolunda mücadele etmeyi ondan öğrendi. Sonunda amcası Esedüddin Şirkuh ile birlikte Mısır'a gitti. Amcası Esedüddin Şirkuh emir ve yasakları veriyordu. Selahaddin ise bizzat işleri tedvir ediyor, sorunlarla yüzleşiyor, onları dikkatle çözümlemeye çalışıyordu.⁷⁶⁴ Selahaddin, İslami ilimleri ve askerî bilgileri babası ile birlikte Balebek'te iken öğrendi. Bunun yanında atla oynanan çeşitli oyunlarda da maharet sahibiydi.”⁷⁶⁵

Bu bilgilere dayanarak şunu söyleyebiliriz: Selahaddin önemli bir askerî makama gelmeden önce de siyasi ve askerî gelişmeleri yakından takip ediyordu. Haçlılarla mücadele ve Nureddin'in, babası Necmeddin'e ve amcası Şirkuh'a karşı itimadı işlerin içinde olmasa da onu etkilemiş olmalıdır. Yine ileride devletin yüksek kademelerinde görev almak üzere kendisini hazırlamak istemiş olmalıdır.⁷⁶⁶ Kısaca şunu diyebiliriz: Selahaddin ailesinin yanında büyüdü. Siyasi tecrübeleri babasının yanında kazandı, askerî tecrübeleri amcasının yanında elde etti. Siyasi ve askerî dehası giderek gelişti. Asrının ilimlerini öğrendi, Kur'an'ı ezberledi, fıkıh ve hadis okudu. Kutbeddin Nisaburî gibi, Şam ve Cezire'nin büyük âlimlerinden dersler aldı.⁷⁶⁷ Selahaddin, adil sultan Nureddin'den de büyük ölçüde istifade etti. Dinî sorumlulukları ve din için fedayı can etmeyi cana minnet bilmeyi ondan öğrendi. İhlas ve samimiyeti, fedakârlığı, namazlardan sonraki niyazı, cihada olan aşkı onda gördü. İslami büyük projeleri ondan aldı, Şii Rafizilere ve Haçlılara karşı nasıl mücadele edeceğini ondan öğrendi. Bu hususları Zengî Devleti ve Şehid Nureddin Mahmud'un hayat hikâyesi adlı eserlerimde uzun uzun anlattım.

Selahaddin izzet mertebelerini teker teker geçti. Ata binmeyi, muharebe ve cihad taktiklerini bir bir öğrendi. Siyaset ve idare işlerinde uzmanlaştı. Şairin dediği gibi:

*“Bizdeki gençler yetişir,
Babaları gibi.”*

Nureddin Zengî, Dımaşk'ı aldıktan sonra Selahaddin orada kalmış ve kabiliyetleri orada daha çok zuhur etmişti. Orada hürmet ve takdir görüyordu. Hatta orada Dımaşk hâkimi gibi itibar görüyordu. Toplum nezdinde ahlaklı dindar olarak tanınıyordu. Nureddin döneminde Dımaşk emniyet amirliği görevi ona tevdi edilmişti. O bu görevi en iyi şekilde yerine getirdi. Dımaşk'ı hırsızlardan ve kötü kişilerin kötülüklerinden temizledi. Şam topraklarına emniyet ve istikrar geldi. İnsanlar

⁷⁶⁴ Eş-Şarku'l Edna fi'l Usûri'l Vusta, 54

⁷⁶⁵ El-Fikru's Sûki'l Eyyûbî, 83

huzur ve güven içinde yaşamaya başladılar. Şair Hassan bin Numeyr -ki “Arkale” diye meşhurdur- onun hakkında bakın ne diyor:

*“Ey Şam hırsızları, durun beni dinleyin,
Size bir nasihatim bir sözüm var.
Kerem sahibi Nebî'nin isimlendirdiği kişi size geldi,
Akıl ve güzellik sahibi Yusuf.
Onun zamanında kadınların eli kesildi,
Bunun zamanında ise erkeklerin.”*

Selahaddin'in Mısır'da geçirdiği günler, onun kahramanlığının ve askerî maharetlerinin ortaya çıktığı dönemlerdir. Mısır'a yapılan üç çıkarmada da amcası Şirkuh ile birlikteydi. Onun ileri gelen adamları arasındaydı. Muharebe taktikleri hususundaki kabiliyetleri orada zuhur etmişti. Mısır'ı Rafizi Fatımîlerin kirli ellerinden kurtarıp Nuriyye Devleti'ne bağlamak üzere gelmişlerdi.

Eyyûbî Devleti'nin Başlangıç Tarihi

Tarihçiler, Eyyûbî Devleti'nin başlangıç tarihinde ihtilaf hâlinde dirler. Bazıları, Eyyûbî Devleti'nin başlangıcını Selahaddin'in Fatımî Halifesi Adid'in sadrazamı oluşundan itibaren -hicri 564 (miladi 1169) yılından- başlatır. Bazıları da Mısır'da Abbasi halifesi adına hutbe okutulup Fatımî Devleti'ne son verildiği tarihten -hicri 567 (miladi 1171)- başlatır. Selahaddin'in sadaret makamına geçişi, Fatımî Devleti'ne son vermede hayli etkili olduğu doğrudur, ancak şer'i cihetten bakıldığında o, hicri 569 (miladi 1171) yılında Nureddin vefat edinceye kadar Nureddin'e bağlı kalmıştır. Bu sebeple bize göre Eyyûbî Devleti'nin başlangıç tarihi Nureddin Mahmud Zengî'nin vefat tarihidir. Nitekim Abbasi Halifesi Müstezi Billah da onu hicri 570 (miladi 1175) yılında tanımıştır.⁷⁶⁸

⁷⁶⁶ Age, 84

⁷⁶⁷ El-Kudüs Terihen ve Hadareten, 182

⁷⁶⁸ Age, 140

İKİNCİ KONU

SELAHADDİN'İN AHLAKI

Selahaddin, ahlaki cihetten de büyük bir şahsiyetti. Bu ahlaki özellikleri sebebiyle o, büyük hedefleri gerçekleştirebilmiştir; Cesareti, kerem sahibi oluşu, vefakârlığı, müsamahakârlığı, hilmi, adaleti, affı, kişiliği, Allah'a yönelişi, cihadı sevmesi, sabrı, yaptıklarının karşılığını Allah'tan beklemesi, ilme karşı düşkünlüğü, tevazuu ile meşhurdur. Bunlardan bir kısmını anlatalım:

İbadet ve Takvası

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Eğer kentlerin halkı inanmış ve Bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı, onlara göğün ve yerin bolluklarını verirdik. Ama yalanladılar; bu yüzden onları, yaptıklarına karşılık yakalayırverdik.”⁷⁶⁹

Takva ve kapsamlı bir kulluk kulu düşmanın hilelerinden ve tuzaklarından muhafaza eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Sabreder ve sakınırsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Allah işlediklerinin hepsini ilmiyle kuşatmıştır.”⁷⁷⁰

Şüphesiz ki takva, kulluk, haşyet, hüsnüzan ve itimat Allah'a karşı Müslüman'da olması gereken ilk şeylerden ve en üstün vasıflardandır. Zira bu, Müslüman'ı yenilgi nedir bilmeyen bir aslan, ölüm korkusu taşımayan bir yiğit, zorbalardan çekinmeyen bir kahraman yapar. İşte imana ve ibadete dair bu vasıflar, yiğit komutan Selahaddin'de vardı.⁷⁷¹ Selahaddin döneminde yaşamış, onunla bir araya gelmiş ve ona dair haberlerden bahsetmiş İbni Şeddad namıyla maruf Kadı Bahaddin'in yazdıklarına bir göz atalım. O bize gördüklerini anlatıyor:

⁷⁶⁹ A'raf, 96

⁷⁷⁰ Âli İmran, 120

⁷⁷¹ Selahaddin el-Eyyûbî Betalu Hittin, 139

İtikadı

Selahaddin itikadı sağlam biriydi. Allah Teâlâ'yı çokça zikrederdi. İlim ehli şeyhler ve ileri gelen fakihler vasıtasıyla ilmî delilleriyle elde etmişti. Bu sebeple itikadını teşbih inancından (Allah Teâlâ'yı herhangi bir şeye benzetmekten) korudu. Tadile de düşmedi. (Allah Teâlâ'nın sıfatlarını yok saymadı). İleri gelen âlimler nezdinde itibar görene yöneldi. İmam Kutbeddin en-Nisaburî'nin itikada dair kendisi için yazdığı kitaba sarıldı. O kitapta ihtiyaç duyduğu her şey vardı. O, bu kitabı küçük çocuklarına dahi öğretiyordu. Öyle ki küçük yaşta oldukları hâlde kitaptakiler onların beyinlerinde yer etti. Onları babalarının önünde o kitabı ezberden okurken gördüm.

Namazı

Cemaatle namaza çok dikkat ederdi. Hatta bir defasında cemaatsiz namaz kılmadığını zikretmişti. Hasta olduğu zamanlarda da imamı çağırır, ayağa kaldırılmasını söyler ve o şekilde cemaatle kılardı. Revatip sünnetlere de dikkat ederdi. Gece kalktığına kıldığı namazlar vardı. Sabah namazına kadar buna devam ederdi. Şu-urunu yitirmediği müddetçe namazı terk etmezdi. Allah ondan razı olsun; bir defasında onu ölüm hastalığına yakalandığında ayakta namaz kılarken görmüştüm. Şu-urunu yitirdiği üç gün namazını terk etmişti. Namaz vakti geldiğinde hareket hâlindeyse binitinden iner ve namazını kılardı.⁷⁷²

Zekâtı

Ölünceye kadar yanında kendisine zekât farz olacak kadar mal biriktirmedi. Sadakaya gelince, sahip olduğu ne kadar mal varsa verip tükettirdi. O kadar çok mala sahip olmasına rağmen öldüğünde hazinesinde altın ve gümüş cinsinden kırk yedi Nâsırıyye dirhemi, bir de bir çekirdek altın vardı. Ne mülk, ne ev, ne akar, ne bostan, ne köy, ne mezra, ne de mal-mülk cinsinden başka bir şey bırakmadı. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Orucu

Hastalığı sebebiyle çeşitli Ramazan oruçlarından kazası vardı. Kadı Fadl o günleri tespit etmiş, o da öldüğü yıl Kudüs'te onları kaza etmişti. Hastalıklar ve cihad meşguliyeti ona son zamanlara kadar oruçlarını kaza etmesine mahal vermemişti.

772 Sîretü Sultan Nâsır Selahaddin, İbni Şeddad, 58

Oruç ona iyi gelmiyordu, sıhhatini bozuyordu. Ama o oruç kazalarını tutmaya azmetmişti.⁷⁷³ Ben orada yanında günlerce kaldım o, o günlerde oruç tutuyordu. Doktoru ona kızıyor, o ise onu dinlemiyordu, “Ne olacağını bilmiyorum.” diyordu, Allah nezdinde kendini temize çıkarıyordu. Üzerindeki bütün kazaları tamamlayınca kadar oruca devam etti, bitirdi.⁷⁷⁴

Haccı

Selahaddin hac yapmaya niyetliydi. Özellikle de öldüğü sene kesin karar vermiş, bütün hac hazırlıkları tamamlamıştı. Yola çıkmaktan başka bir şey kalmamıştı. Ancak vaktin darlığı ve bazı masrafların gerekliliği ona çıkış imkânını vermedi. O da bunu ertesi seneye geciktirdi. Ama bu arada Allah Teâlâ'nın takdiri tecelli etti ve Selahaddin ahirete yürüdü. Bu, avam-havas herkesin bildiği bir şey.⁷⁷⁵

Kur'an-ı Kerim'i Dinlemesi

Selahaddin, Kur'an-ı Kerim dinlemeyi çok severdi. Hatta imamını kendisi seçer, Kur'an ilimlerini bilmesine ve iyi bir hafız olmasına dikkat ederdi. Gece vakti surlar üzerinde yanına gelen kişiye Kur'an'dan okumasını söyler, iki, üç, dört cüz okutur, kendisi de dinlerdi.⁷⁷⁶ Genel toplantılarında da yirmi ve daha çok ayet okutmak onun âdetiydi. Babalarının yanında çocuklarına Kur'an okuturdu. Kıraatini beğendiğinde onu kendisine yaklaştırır, onunla birlikte yemek yerdi. Ona ve babasına arazi verirdi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun kalbi yufka, gözü yaşlı biriydi. Çoğu zaman Kur'an'ı işittiğinde kalbi titrer, gözleri yaşarırdı.⁷⁷⁷

Hadis-i Şerif Dinlemesi

Allah'ın rahmeti üzerine olsun hadis dinlemeyi de çok severdi. Hadis birikimi çok olan herhangi bir hadis şeyhini işittiğinde eğer o, sultanların meclisine gelenlerden olursa onu davet eder, geldiğinde de kendisi, çocukları, köleleri ve orada olanlar hadis rivayetlerini dinlerlerdi. İnsanlara hadis rivayeti esnasında saygı ifadesi olmak üzere oturmalarını emrederdi. Eğer o hadis şeyhi sultanların meclisine gelmeyenlerden olursa o onun meclisine gider, onu meclisinde dinlerdi. İskenderiye'de Hafız El-İsfehani'nin meclisine çokça gidip gelmiş ve ondan çok sayıda hadis riva-

773 Age, 59

774 Age, 59

775 Age, 59

776 Age, 59

777 Age, 60

yet etmiştir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun kendi başına da çok hadis okurdu. Beni yanına davet eder, bir hadis kitabı çıkarır, okurdu. İbret içeren herhangi bir hadis okuduğunda da kalbi duygulanır, gözleri yaşarırdı.⁷⁷⁸

Dinin Alametlerine Tazim Göstermesi

Allah'ın rahmeti üzerine olsun dinin alametlerine karşı tazimi çoktu. Kâinatın sonradan yaratıldığını, iyyinin cennetlik, kötünün cehennemlik olduğunu söylerdi. Şer'i şerifin naklettiği her ne varsa hepsine inanırdı. Kalbi şer'i şerife dönüktü, felsefecilere, dehrîlere ve sair sapkın kelmacılar a buğzederdi. Oğlu Halep Emîri Melik Zahir'e orada boy gösteren Sühreverdî adlı bir gencin öldürölmesi emrini vermişti. O genç şer'i şerifin esaslarına karşı çıkıyor ve kendine göre o esasları çürötmeye çalışıyordu. Selahaddin'in oğlu Melik Zahir, haber kendine ulaşır ulaşmaz genci yakaladı, sonra da günlerce asılı bıraktı, sonra öldürdü.

Allah'a Karşı Hüsnüzannı

İbni Şeddad anlatıyor:

“Selahaddin'in Allah'a karşı hüsnüzannı büyüktü. O'na güveni sonsuzdu. Her şeyiyle O'na dönüktü. Buna çok defalar şahit oldum, anlatayım: Allah onları zelil kılsın Frenkler, Beytû'n Nevbe'ye iniyorlardı. Burası Kudüs'e yakın bir yerdi. Aralarında bir merhale mesafe vardı. Sultan da Kudüs'teydi. Kuşatma yapan düşmanı gözetlemek üzere yüksek kuleler bina etmişti. Ayrıca düşman arasına soktuğu casuslar vasıtasıyla düşmanın Kudüs'ü kuşatma ve bu yolda savaşma azminde olduğu haberlerini almıştı. Bu haber Müslümanları telaşa sevk etmişti. Selahaddin, emîrlerini çağırıldı. Müslümanların içinde bulunduğu durumu anlattı ve Kudüs'te kalıp kalmama hususunu onlarla müzakere etti. Onlar da asıl düşündüklerini değil de başka şeyler söylemeye başladılar. Tamamı Selahaddin'in Kudüs'te kalmasında bir fayda olmadığını, bunun İslam'a büyük zarar vereceğini söylediler. Kendilerinin Kudüs'te kalacağını, Selahaddin'in de askerî bir birlikle birlikte Kudüs'ü terk etmesini, onları Akka'da olduğu gibi arkadan kuşatmasını, onları erzak tedarikinde sıkıştırmasını, kendilerinin de şehri savunacağını söylediler. Selahaddin de şehirde kalma hususunda ısrar etti. İstişare Meclisi bu şekilde dağıldı.

Selahaddin biliyordu ki kendisi şehri terk ederse şehirde kimse kalmayacak. Emîrler evlerine gidince onlar tarafından biri geldi ve Selahaddin'e, kardeşi Melik Adil ya da onun çocuklarından biri başlarında kalmazsa burada kalmayacaklarını

bildirdiler. Aslında bu, onların şehirde kalmak istemediklerine dair bir işaretti. Darlandı, canı sıkıldı. Morali bozuk, kafası karışık. O gece onun yanında hizmetindeydim. Mevsim kıştı. Baş başa ikimiz kalmıştık. Allah'tan başka yanımızda kime yoktu. Çeşitli yeminler ediyor ve yeminlerin gerektirdiği sözleri söylüyorduk. Sonunda ona acımaya başladım. Hastalanacağından korktum. Zira böyle zamanlarda kan basıncında yükselmeler oluyordu. Ondan -belki biraz uyur diye- yatmasını istihham ettim. Bana, ‘Herhâlde uykun geldi?’ dedi. Sonra kalktı.

Eve gitmedim, bazı işlerimi yapmaya başladım. O arada ezan okundu, sabah oldu. Çoğu vakit namazları onunla birlikte kılıyordum. Onun yanına gittim. Ayaklarını yıkıyordu:

‘Bu gece uyumadım.’ dedi.

Ben de:

‘Biliyorum.’ dedim.

‘Nereden biliyorsun?’ diye sordu.

Ben de, ‘Çünkü ben de uyumadım. Uyumaya vakit olmadı ki.’ dedim.

Namaz kıldıktan sonra konuya döndük.

Ona:

‘Aklıma bir şey geldi, Allah'ın izniyle bunun faydalı olacağını zannediyorum.’ dedim.

‘O nedir?’ diye sordu.

Ona:

‘Bu belanın defi için Allah'a yönelmek ve işleri ona havale etmek.’ dedim.

‘Bunu nasıl yapacağız?’ diye sordu.

‘Bugün Cuma. Efendimiz kuşluk vakti güzel bir yıkansın, âdeti üzere El-Aksa Camisi'nde Nebi (s.a.v)'in miraca çıktığı yerde namaz kılsın, güvendiği biri eliyle gizlice sadaka versin, daha sonra efendimiz ezan ile kamet arasında iki rekât namaz kılsın ve namazda secdede Allah'a yalvarsın. Bu hususta sahih hadis var. İçinden şöyle dersin: ‘Ya ilahî, dinine yardım için bütün sebepler yetersiz kaldı. Sana yönelmekten ve sana havale etmekten başka yapacak bir şeyimiz yok. Sen bize yetersin, Sen ne güzel vekilsin.’ Allah Teâlâ seni muradına nail olmaktan mahrum etmez.’

Selahaddin bütün bunları yaptı. Ben de her zamanki gibi onun yanında namaz kıldım. Ezan ve kamet arasında iki rekât namaz kıldı. Secdeye vardığında gözyaşları içindeydi. Sakalı ve seccadesi ıslanmıştı. Ne dediğini işitmiyordum. O gün daha bitmemişti ki kulelerin birinden düşmanı gözetleyen İzzeddin Cürdik'ten bir name

geldi. Frenkler içinde bir karışıklığın olduğundan bahsediyordu. Düşman askerinin tamamının at binip sahraya sürdüğünü, Kaimu'z Zahira'ya vardıktan sonra geri dönüp çadırlarına girdiklerini bildiriyordu. Cumartesi günü de bunun gibi yaptıklarını bildiren ikinci bir name geldi. Gündüz vakti düşman içinde neler olup bittiğini haber veren casuslar geldi. Casuslar, onların aralarında ihtilafa düştüğünü, Fransızların Kudüs'ü kuşatmaları gerektiğini söylediklerini, İngilizlerin ise Selahaddin'in şehirdeki bütün suları kullanışsız hâle getirebileceğini, dolayısıyla Hıristiyanları mahvetmenin bir anlamının olmadığını söylediklerini bildirdiler. Sahraya doğru gitmeleri savaş hususunda istişareyi at üzerinde yapmaları sebebiyle olmuştu. Bu istişare sonucunda aralarından on kişilik bir heyet seçtiler. Bu on kişinin söyleyeceği hiçbir şeye muhalefet etmeyeceklerine dair anlaştılar. Pazartesi günü sabah vakti müjdeci geldi, onların Remle tarafına gittiği haberini verdi. Onun Allah Teâlâ'ya yönelişinin eserini bu şekilde müşahade ettim.⁷⁷⁹

Adaleti

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Muhakkak ki Allah; adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁷⁸⁰

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”⁷⁸¹

Adalet, Selahaddin Eyyûbî'nin en bariz vasıflarından biriydi. O, adaletin Allah Teâlâ'nın sırlarından biri olduğuna inanıyordu. Yakinen inanıyordu ki, adalet imanın semerelerinden biriydi. Selahaddin adaleti üstadı Nureddin Mahmud Zengî'den öğrenmiş, onun yolundan yürümüştü. Selahaddin adildi, güçlüye karşı zayıfın yanındaydı. Adaletin tesisi için haftada iki gün -pazartesi ve perşembe günleri- genele açık toplantılar yapardı. Fakihler, âlimler ve kadılar da oraya gelirdi. Küçük büyük genç yaşlı herkes kendisine ulaşabilsin diye bu toplantılar yapılır ve kapılar bütün davacılara açık tutulurdu. Seferde ve hazarda bunu yapardı. Kendisine anlatılanları dinler, zulmü ortadan kaldırırdı. Devlet işleri ve sair işlerin yoğunluğu se-

bebiyle kendisine geleni dinlemezlik etmezdi. Bu toplantılardan sonra bir saat kadar kâtibiyle bir araya gelirdi. Bu, bazen gündüz bazen de gece olurdu. Kendisine anlatılanları kayda alırdı. Ne bir davacıyı ne de bir ihtiyaç sahibini geri çevirmezdi. Böyle olduğu hâlde o, her daim Allah'ı zikreder ve her daim Kur'an okurdu. Halka karşı müşfikti. Dinin hizmetkârıydı. Kur'an tilavetinin müdavimiydi. Kur'an'ı anlar, onunla amel ederdi. Onu asla terk etmedi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Biri ondan yardım istemişse o, durmuş ve onun talebini dinlemiş, varsa zulmü bertaraf etmiştir. Dımaşk halkından İbni Züheyr adında biri kardeşinin oğlu Takiyyüddin'e karşı ondan yardım istedi. O da Takiyyüddin'in dava meclisine getirilmesini emretti. Ancak şehadeti makbul iki kişi onun, Hama Kadısı Ebu'l Kâsım Eminüddin'i dava hakkında vekil kıldığına dair şهادette bulundu. Bunun üzerine davacılarla yüzleşmek üzere Ebu'l Kâsım'ın getirilmesi emredildi. Ebu'l Kâsım sultanın önemli adamlarından biriydi. O geldikten sonra mahkeme başladı. İş geldi, Takiyyüddin'in yemin etmesine dayandı. Dava meclisi bu şekilde sona erdi. Gece yarısı Takiyyüddin'in getirilmesine karar verilmişti. Takiyyüddin de sultanın çok sevdiği kişilerden biriydi. Ancak bu onu hakka tabi olmaktan menetmedi.⁷⁸²

Onun adaletine delalet eden hususlardan biri de davalı olduğu zamanlar hasmıyla yan yana durur, buna canı sıkılmazdı. Zira onun nazarında hak, tabi olunması gereken şeydi. Ömer el-Hallatî adında bir tacir Selahaddin'den davacı olmuştu. Sungur adındaki bir kölesini ve onun çoklu servetini haksız yere aldığını iddia ediyordu. Tacir, Kadı İbni Şeddad'ın yanına geldiğinde Selahaddin büyük bir olgunluk gösterdi ve hasmı ile yan yana durdu. Her biri kendisini haklı çıkaracak delillerini ve şahitlerini ortaya koydu. Mahkeme sonunda adamın sahtekâr biri olduğu anlaşıldı. Selahaddin korka korka yanından uzaklaşan bu adama bir şey demediği gibi bir de ona bir hilat ve bir miktar da para verdi. Cezalandırmaya gücü yettiği hâlde onu affetti.⁷⁸³ Onun adaletine delalet eden şeylerden biri de halkın menfaati için geceleri uykusuz kalması ve bazı vergileri kaldırmasıdır. İbni Cübeyr, Selahaddin'in din ve dünya için güzel bir hatıralar bıraktığını ifade etmiş ve onun Mısır'da kendisinden evle konulan çok sayıda vergiyi kaldırdığını söylemiştir. Ondan önce büyük olsun küçük olsun bütün alışverişlerde vergi tahsil ediliyordu. Hatta Nil suyundan içmek bile vergiye tabiydi. Selahaddin bütün bunları kaldırdı.⁷⁸⁴ Fatımîler döneminde Mekke ve Medine'nin imarına sarf edilmek ve orada yaşayan fukaraya dağıtılmak üzere hacılardan yedi buçuk dinar vergi alınıyordu. Fatımîler vergi alımında çok aşırı gidiyorlardı. Vergisini veremeyenleri de işkenceye tabi tutuyorlardı. Ancak Selahaddin bütün bu vergileri kaldırdı. Hicaz fakirleri için bağış yapmak isteyenlerden

⁷⁷⁹ Age, 64

⁷⁸⁰ Nahl, 90

⁷⁸¹ Nisa, 135

⁷⁸² Siretî's Sultan Nâsir, 66

⁷⁸³ Age, 69; Selahaddin, Ulvan, 143

⁷⁸⁴ Rihletü İbni Cübeyr; Ulvan, Selahaddin, 143

aldı, bağışı yerlerine harcadı. Onun bu vergileri kaldırması hacılara rahatlık getirdi. Çünkü hacıların birçoğu fakir olduğu için bu vergiyi veremiyordu. Allah Teâlâ müminleri bu adil sultan vasıtasıyla kurtarmış oldu.⁷⁸⁵ Adalet, mülkün olmazsa olmazı ve devletin en güçlü direğidir. Zira bu, halkı sultana itaate ve ülfete sevk eder. İşler onunla düzgün gider, mallar onunla artar, halk onunla hayat bulur, meziyetler onunla kemale erer. Nitekim Allah Teâlâ da insanları buna sevk ve teşvik etmiştir.⁷⁸⁶

Cesareti

Cesaret, sultanlarda olması gerekli hasletlerden biridir. Cesaret varsa eşit derecedeki sultanların cesareti kırılır, memleket toprakları ve halk düşman taarruzundan korunmuş olur.⁷⁸⁷ Selahaddin çok cesur biriydi. Güçlü bir karakteri vardı. Sıkıntılara katlanır, sabrederdi. Hiçbir şey onu yıldıramazdı. Bir defasında Frenkler hazırlıklı şekilde kalabalık bir grupta gelmişler, ardı ardına saldırıyorlardı. Selahaddin ise dimdik ayakta duruyor, azimle sabırla onlara karşı mukabele ediyordu. Bir gün tam yetmiş küsur Frenk gemisi Akka'ya ulaşmıştı. Ben ikindi namazından sonra oturdum saydım, akşama kadar bu sayıda gemi Akka'ya ulaştı. Bu durum Selahaddin'in mücadele azmini artırıyordu. Az sayıda kişiyle kalabalık ordulara karşı savaşıyordu.

İbni Şeddad anlatıyor:

“Sahil kesimi hâkimlerinden Balyan bin Barzan’a Haçlıların sayısını sordum. O, anlaşma günü Selahaddin'in yanındaydı. Tercüman onun şöyle dediğini nakletti:

‘Ben ve Sayda hâkimi -yine diğer hâkimler ve ileri gelenler- askere yüksek bir tepeden baktık. Ne kadar oldukları hususunda tahmin yürütmeye çalıştık. Sayda hâkimi, beş yüz bin kişi civarında olduğunu söyledi, ben de altı yüz bin kişi civarında olduğunu söyledim.’ dedi.

Bunun üzerine ben ona:

‘Onlardan ne kadarı öldü?’ diye sordum.

‘Yaklaşık yüz bin kişi öldürüldü. Ancak ölen ve boğulanların sayısını bilmiyoruz. O kadar kişiden geriye küçük bir grup döndü.’ dedi.

Selahaddin düşmana yakın olduğumuz zamanlarda düşman etrafında bir ya da iki kez tur atardı. Savaş kızıştığında da saflar arasında dolaşırdı, beraberinde de yanında yedek bir at olan bir çocuk olurdu. Çocuk sağ taraftan sol tarafa sol taraftan

⁷⁸⁵ Age, 144

⁷⁸⁶ En-Nehcü'l Meslûk fî Siyaseti's Sülûk, 103

⁷⁸⁷ Age, 103

sağ tarafa geçmek isteyenlerin yerlerini değiştirirdi. Selahaddin herkesin en uygun yerde olmasını emrederdi. Düşmanın faaliyetlerini bizzat takip ederdi.”⁷⁸⁸

İbni Şeddad anlatıyor:

“Saflar arasında iken Selahaddin'e bir parça hadis okundu. O esnada ben ona:

‘Bütün şerefli mekânlarda hadisi şerif okunmuştur. Ancak savaş için tertip edilen saflar arasında hadis okunduğu bize nakledilmedi. Eğer efendimiz uygun görürlerse bunu yapalım, bu iyi olur.’ dedim.

O da izin verdi. Hadis okuyacak kişi ve okuyacağı parça getirildi. Bizler saflar arasında atlarımızın üzerinde olduğumuz hâlde hadisleri dinledik. Bu esnada bazen ilerliyor, bazen da duruyorduk. Düşmanın sayısını çok gördüğü ve onların gücünden çekindiği vaki değildir. Buna rağmen o, hal çareleri aramaktan ve tedbir almaktan da geri durmamıştır. Akka Çayırılığı'nda büyük bir çatışma olmuş, Müslümanlar hezimete uğramıştı. Düşman merkeze saldırmış, merkezdeki kuvvetleri öldürmüş, kös ve sancak yere düşmüştü. Buna rağmen Selahaddin az sayıda askerle sebat etmişti. Yakınlardaki bir tepeye çıkmışlar, kaçan adamlarını utandırarak toparlamaya çalışıyorlardı. Adamlar toparlandı ve düşman üzerine saldırıldı, o gün piyade ve süvari olmak üzere yetmiş bin düşman askeri öldürüldü.⁷⁸⁹ Mücadele devam ediyordu, düşmanın çokluğuna rağmen Selahaddin dimdik ayakta idi. Müslümanların zayıflığını görünce sulha yanaştı. Zira o, onlardan mesuldü. Çok sayıda düşman öldürülmüştü, buna rağmen onlar zafer kazanmayı ümit ediyorlar, biz ise ümitsizdik. Maslahat sulh yapmakta idi. Kader ve kaza ne yönde tecelli ettiyse o zuhur etti.”⁷⁹⁰

Cömertliği

Cömertlik, üstün ahlakın özü, faziletlerin en üst derecesidir. Ahlak onunla vasıflanmıştır.

Enes (ra) diyor ki:

“Nebi (s.a.v) insanların en iyisi, en cömerdi ve en cesuru idi.”⁷⁹¹

Cabir (ra) da şöyle diyor:

“Nebi (s.a.v) kendisinden bir şey istenildiğinde asla ‘Hayır’ dememiştir.”⁷⁹²

İmam Şafii şöyle diyor:

⁷⁸⁸ Sîretü's Sultan en-Nâsır, Selahaddin, 73

⁷⁸⁹ Age, 74

⁷⁹⁰ Age, 74

⁷⁹¹ Buhari, 3040

⁷⁹² Buhari, 6034

*“Mahlukat arasında işlediğin günahlar çok olsa da,
Onların örtüsü olması seni sevindirir.
Bütün kötülükleri sehavetle örtersin,
Zira denildiği üzere sehavet her ayıbı örter.”*⁷⁹³

Selahaddin Eyyûbî'nin cömertliği ne yazıyı ne de zikri gerektirmiyor, ancak genel olarak buna da değinelim. O kadar çok şeye sahip oldu ve öldü. Öldüğünde hazinesinde altın ve gümüş cinsinden sadece kırk yedi Nâsiriyye dirhemi, bir de bir çekirdek altın vardı.⁷⁹⁴ Selahaddin'in cömertliği meşhurdu. Fatimî saraylarında bulunan malları ve mücevheratı emîrlere ve adamlarına dağıttı. Kendisine hiçbir şey ayırmadı. Beldeleri bile ihsan ediyordu. Âmed'i aldığı Karaaslan onu ondan istemiş, o da vermişti.⁷⁹⁵ Zenginlik anında verdiği gibi sıkıntı ve darlık anında da veriyordu. Bir defasında kendisi şöyle demişti:

“Allah'a andolsun ki, eğer şu dünya onu isteyeneye verilse ben onu ona çok görmem. İsteyen kişiye sahip olduğum malın tamamını versem, bunu, onun bana istemek suretiyle yüzü suyu dökmesinden üstün tutmam.”⁷⁹⁶

Cömertliği o kadar genişti ki, mal dolabında mal olduğunu biliyorsa o gece onu dağıtmadan rahat etmezdi. Birine bir şey verse de yanındakiler, “Bu verdiğin şey ona yetmez.” deseler, bunun üzerine o daha fazlasını verirdi.⁷⁹⁷ Yaşlı birini gördüğünde ona merhamet eder, ikram ve ihsanda bulunurdu. Yanına bir yetim getirildiğinde de ona şefkat gösterir yardımda bulunurdu. Yakınlarından güvenilir biri varsa yardımını ona teslim ederdi. Yoksa onun terbiye ve kefaletini üzerine alacak güvenilir birini bulur, yardımı ona teslim ederdi.

İmad el-İsfehanî onun cömertliğini anlatıyor:

“Selahaddin, olanı da olmayanı da veriyordu. Mal yoksa mal geldiğinde vermek üzere söz veriyordu. Mal geldiğinde de söz verdiğinden daha fazlasını veriyordu. İsteyeni reddettiği asla vaki olmamıştır. İsteyen kişiye espiriler yapar, ondan mühlet istiyormuş gibi, ‘Şu an yanımızda hiçbir şey yok.’ derdi,⁷⁹⁸ sonra ona istediğinden fazlasını verir, sonra da hiçbir şey vermemiş gibi yüzünü buruştururdu.⁷⁹⁹ Hicri 585 yılının Recep ayında Haçlıların Akka'ya geldikleri günden 588 yılında anlaşma yapıp gittikleri güne kadar geçen üç yıl boyunca yanında cihad edenlere hediye ettiği atlar sayıldı da on iki bin baş at hediye etmiş olduğu görüldü.”

793 El-Ahlak beyne't Tab'i ve't Tetabbu, 159

794 Sîretü'n Nâsır Selahaddin, 70

795 Age, 70

796 Tarihu'l Eyyûbiyyin fi Mısır, 221

797 Age, 221

798 El-Fethu'l Kasiyy, 629

799 Sîretü's Sultan, 49

İbni Şeddad buna şu ilavede bulunuyor:

“Onun cömertliğini görenler bu sayıyı azımsarlar. Zira o, savaşta yaralanan ya da öldürülen atlar için de sahibine para ödüyordu. Atı olmayan biri geldiğinde ona at verilirdi, at yoksa verileceğine dair söz verilirdi.⁸⁰⁰ Ölünceye kadar zekâta tabi malı olmadı. Malını sadaka olarak dağıtıyordu. O kadar çok mala sahip olmasına rağmen öldüğünde hazinesinde altın ve gümüş cinsinden kırk yedi Nâsiriyye dirhemi, bir de bir çekirdek altın vardı. Ne mülk, ne ev, ne akar, ne bostan, ne köy, ne mezra, ne de mal-mülk cinsinden başka bir şey bırakmadı. Bu, onun ne kadar cömert biri olduğunu gösteren açık bir delildir.”⁸⁰¹

Kadı İbni Şeddad diyor ki:

“Bir defasında onunla sohbet ediyorduk. ‘Bu insanlar içinde mala, toprağa bakar gibi bakanlar var.’ dedi. Bu sözünü sanki kendisini kastediyordu.”⁸⁰²

Cihada Verdiği Önem

Selahaddin cihada büyük önem veren biriydi. Biri, Selahaddin ilk zuhurundan itibaren cihad dışında hiçbir şey için tek kuruş harcamadı, diye yemin etse onun bu yemini boşa çıkmaz. Cihad sevgisi ve aşkı onun baştan başa kuşatmıştı. Bu sebeple o, konuştuğunda ancak cihaddan konuşur, ancak cihad aletleriyle meşgul olur ve ancak cihad adamlarına değer verirdi. Allah yolunda cihad uğrunda ailesini, çocuklarını, vatanını, evini ve sair sevdiklerini terk etmişti.⁸⁰³ Rüzgârın vurup savurduğu çadırın gölgesinde yaşamayı tercih etmişti. Akka'da rüzgârlı bir gecede çadırı üzerine düşmüştü. Burçta olmasaydı o onu öldürürdü. Bu, ancak onun azmini ve sabrını artırdı. Onun gözüne girmek isteyenler onu cihada teşvik ederler ve ona cihada dair haberlerden naklederlerdi. Hatta sırf onun için cihad hakkında kitaplar da telif edilmişti.

İbni Şeddad diyor ki:

“Ben de bu hususta kitap telif edenlerden biriydim. O kitapta cihad adabını anlattım, bu hususa dair ayetleri ve hadisleri zikrettim, anlaşılmayacak yerleri açıkladım. O kitabı çok okuyordu. Daha sonra oğlu Melik Efdal o kitabı ondan aldı ve zaman sonra, ‘Ondan aldıklarımı sana nakledeyim mi?’ dedi. Bunu 584 yılının Zilkade ayında Mısır askeri Mısır'a dönerken dedi. Askerin başında Selahaddin'in kardeşi Melik Adil vardı. Selahaddin onu yolcu etmek ve bayram namazını Kudüs-ü

800 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 222

801 Age, 222

802 Sîretü's Sultan, 71

803 Age, 76

Şerif'te kılmak için ona eşlik etmişti. Biz de onun hizmetinde gittik. Bayram namazını Kudüs'te kıldıktan sonra Askalan'a kadar onlarla birlikte gitmeye, orada onları uğurladıktan sonra sahil yoluyla geri dönüp Akka'ya kadar olan sahil beldelerini yakından incelemeye niyet etti. Ona bunu yapmamasını söylediler. Çünkü onlardan ayrıldığında askerin sayısının azalacağını, surlarda onları gözetleyen Haçlıların bunu fırsat addedeceklerini ve bunun büyük bir tehlike arz ettiğini ifade ettiler. O onları dinlemedi. Kardeşini yolcu etti. Asker, Askalan'daydı. Biz de onun hizmetinde sahil yoluyla Akka'ya yollandık. Mevsim kıştı. Hava çok soğuktu ve deniz de çok dalgalıydı. Dalgalar Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi dağlar gibiydi. Denizi ilk görüşümdü. Çok korkmuştum. O esnada, 'Gel bir mil denizde git, bütün dünya senin olsun.' deseler bunu kabul etmeyeceğimi düşündüm. Para pul kazanmak için deniz yolculuğuna çıkanları da küçümsedim. Denizin hareketi ve dalgaların şiddeti beni hayli korkutmuştu. Ben bu hâlde iken Selahaddin -rahîmehullah- bana döndü ve:

'Sana bir şey diyeyim mi?' dedi.

Ben de:

'Buyurun.' dedim.

'Andolsun ki Allah Teâlâ bana diğer sahilleri fethetmeyi nasip ederse onları idarecilere teslim edeceğim ve sonra denize açılacak, adaları fethetmeye gideceğim. Yeryüzünde Allah'ı inkâr eden hiç kimse kalmayınca ya da ben bu uğurda ölünceye kadar buna devam edeceğim.'

Onun bu sözleri beni hayli etkilemiş, önceki korkuyu üzerimden alıp gitmişti.

Ona:

'Şu yeryüzünde efendimizden daha cesur ve Allah'ın dini için ondan daha çok koşturan biri yok.' dedim.

"Nasıl?" dedi.

'Cesarete gelince, ne şu deniz ne de şiddetli dalgaları onu korkutmuyor. Dini ne yardıma gelince, efendimiz bir ya da birkaç bölgedeki kâfirleri temizlemekle yetinmiyor, bütün dünyadaki kâfirleri temizlemeyi niyet ediyor.' dedim. Sonra da, 'Bu güzel bir niyet. Ancak efendimiz şu denizde asker götürecektir. Onlar İslam'ın gücü kuvveti. Bunu yapması gerekmiyor.' dedim.

Bunun üzerine bana:

'Sana bir fetva sorayım. Ölümünün en şerefli hangisi?' dedi.

'Allah yolunda olan ölüm.' dedim.

'Bizim de gayemiz en şerefli ölümle ölmek.' dedi.⁸⁰⁴

Selahaddin Şam'da idi, cihad etmek ve Haçlıları İslam topraklarından taretmek istiyordu. Ancak bazı işler onu bundan alıkoyuyor, o da buna fena hâlde üzülüyordu. Kadı Fadl ona üzüntüsünü hafifletme maksadıyla bir mektup yazdı. Şöyle diyordu:

*"Efendimizin, evden çıkış niyetini gerçekleştiremediğine üzülmeye gerekmiyor. Burada niyet önemli. Allah Teâlâ kulunun niyetini bilmiyor mu? O, kuluna gücünün fevkindeki şeyi yüklemes. Niyetini düzgün tutmasını ister. Zira taat teklifinin mahalli orasıdır. Kula sorulacak şey gücü yettiği kadarıdır. Eğer Allah Teâlâ -kul itaat üzere olduğu hâlde- cihad sebeplerini ortadan kaldırır ve bunu ileri bir tarihe ertelerse bu, o kul için bir ihsandır. O kul niyeti sebebiyle ecrini alır. Şayet efendimiz büyük fetihleri kısa zamanda gerçekleştirse İslam dünyasıyla İslam düşmanları arasındaki meseleleri hallu fasl etse cihad teklifi ümmet üzerinden düşer, murabıtların doldurduğu ecir sayfaları da dürlürdü."*⁸⁰⁵

Hilmi

Hilim güzel ahlakın adresi ve yüce himmetin göstergesidir. Bu sebeple o, ahlakın en üst noktasıdır. Dolayısıyla akıl sahibi kişilere layık olan hilim sahibi olmaktır. Huzur, sükûn ve tatlı muamele kişiyi rahatlatır, övgüye mazhar kılar. Kişi bu büyük ahlak ile ahlaklanmadıkça asalet sahibi biri olamaz.⁸⁰⁶ Nitekim ayeti kerimede şöyle buyurulmuştur:

"Affi al, iyiliği emret, cahillerden de yüz çevir."⁸⁰⁷

Şair şöyle demiştir:

*"Günahlardan geçmek,
Sanki günahkâr birini tanımamak demektir.
Kendisine yapılanı görmemek demektir,
Müslümanlara kötülük dokunmadıkça."*⁸⁰⁸

Sultan Selahaddin, büyük hilim sahibiydi. Çok defa suçluları affederdi. Güzel ahlaklıydı, kötülüklere karşı sabırlıydı. Arkadaşlarından hata edenler olursa görmezlikten gelirdi. Birinden kötü bir şey işittiğinde bunu ona haber vermez ve ona hissettirmezdi. Bir defasında oturuyordu. Köleleri birbirlerine ayakkabılarını atmaya başladılar. Ayakkabılardan biri sultanın yakınlarında bir yere düştü. O ise bunu görmezden geldi ve başka bir tarafa baktı.⁸⁰⁹

805 Beytü'l Makdis ve'l Mescidü'l Aksa, 112

806 El-Ahlak beyne't Tab'i ve't Tetabbu, 138

807 A'raf, 199

808 El-Ahlak beyne't Tab'i ve't Tetabbu, 140

809 El-Mevsûatü's Şamile, 24/449

Kadı Şihabeddin anlatıyor:

“Bir defasında sultanın yanındaydım; katırım ürküp kaçtı, ben de üstündeydim. Bu arada hayvan sultanı sıkıştırdı, ona bir zarar vereceğinden korkuyordum. O ise o esnada tebessüm ediyordu. Yine bir defasında hazineden iki kese Mısır altını çalınmış, yerine iki kese para konmuştu. Sorumlulara altını getirip teslim etmelerinden başka bir ceza vermedi.”⁸¹⁰

Kadı İbni Şeddad anlatıyor:

“Merc-i Uyûn denilen yerde onun hizmetindeydim. Bu, Frenklerin Akka'ya gelişinden önceydi. Onun âdeti şöyleydi: Ata binme zamanı ata biner, sonra iner insanlarla birlikte yemek yedi. Daha sonra özel çadırında istirahataya çekilir, uyurdu. Daha sonra kalkar, namaz kılar ve ben hizmetinde olduğum hâlde tek başına otururdu. Birlikte hadis ve fıkıh okurduk. Fıkıh konularını içeren Selim Razi'nin muhtasar kitabından bana okur, sonra da kalkardı. Bir defasında âdeti olduğu üzere yemeğini yemiş, sonra da kalkmıştı.

Ona:

‘Namaz vakti yanaştı.’ dediler.

O da tekrar oturdu ve:

‘Namazı kılarız, sonra uyuruz.’ dedi. Canı sıkkın bir şekilde konuşmaya başladı. Mecliste lüzumsuz kişiler yoktu.

O esnada kendisine değer verdiği kişilerden biri ona doğru ilerledi ve ona bazı mücahitlerin hayat hikâyelerini içeren bir kitap sundu.

Ona:

‘Şimdi canımız sıkkın, bu kalsın daha sonra getirirsin.’ dedi.

Ama adam bunu yapmadı. Kitabı onun yüzüne doğru yaklaştırdı ve okumak için açtı. En başta ismi yazılı kişi üzerinde durdu ve onu tanıttı.

Selahaddin:

‘O müstahak bir adam.’ dedi.

O kişi de:

‘Efendimiz bunu onaylasın.’ dedi.

Selahaddin:

‘Şimdi burada mürekkep kalem yok.’ dedi.

Mürekkep kalem büyük çadırdaydı, oraya da Selahaddin'den başkası giremiyordu.

O adam:

‘Mürekkep kalem büyük çadırda değil mi?’ dedi.

Bunun manası, ondan mürekkep kalem getirmesini istiyordu.

Selahaddin mürekkep kalem getirdi, sonra da:

‘Vallahi, doğru söylüyor.’ dedi ve mürekkep kalem ile onun gösterdiği yeri onayladı.

Bu esnada ben dedim ki:

‘Allah Teâlâ peygamberi hakkında, ‘Muhakkak ki sen en büyük ahlak üzeresin.’ buyuruyor, görüyorum ki efendimizin de ahlakı onun ahlakı gibi.’

Bunun üzerine o:

‘Bu bize bir zarar vermez. Biz onun ihtiyacını giderdik ve sevap kazandık.’ dedi.

Onun yerinde bir başkası olsaydı sinirinden hop oturup hop kalkardı. İnsanlara karşı tavrı daima böyleydi.”⁸¹¹

Selahaddin, kendisinden yardım isteyenlerin ve zulme maruz kalanların sesini işiten ve onların yardımına koşan biriydi. Nadir vakalardan birini sana anlatayım:

“Müslümanlar Kayseriya'ye saldırmışlardı. Bunun üzerine orada olanlar Yafa'dakilerden yardım istediler. İngiltere Kralı Rışar da oradaydı. Yanındakilerin büyük bir bölümünü Kayseriya'ya yardıma gönderdi. Yardımın geç kalmasından ve Kayseriya'nın düşmesinden korkuyordu. Yanında çok az asker kalmıştı ve gidenler de hayli uzaktaydı. Selahaddin Kayseriya'ya ulaşınca yardımın geldiğini ve şehri muhafaza altına aldığını gördü. Orada bir şey yapamayacağını anladı ve o gece durmaksızın Yafa'ya at sürdü. Sabah vakti Yafa'ya ulaştı. İngiltere Kralı Rışar'ın yanında on yedi süvari ve üç yüz de piyade askeri vardı. Şehrin dışına bir çadır kurmuşlar orada kalıyorlardı. İslam askeri sabah vakti baskın düzenlediğinde melun derhâl at bindi. İyi bir savaşçıydı. Savaş taktiklerini çok iyi biliyordu. Askerinin önünde durdu ve şehre girmede. İslam askeri onların arkalarına şehir tarafından dolandı. Asker savaş düzeni aldı. Sultan Selahaddin fırsatın değerlendirilmesini ve hamle yapılmasını emretti. Bu esnada Kürt emîrlerinden biri ona kendisine tahsis edilen iktanın az olduğunu kaba bir eda ile söyledi. Bu durum üzerine Selahaddin onların o gün hiçbir şey bilmediklerini anladı ve onları bırakıp oradan ayrıldı. Kurulan çadırının da sökülmesini emretti. Onu gören diğer askerler de düşmanın çevresini bırakıp ayrıldılar. Sultanın birilerini öldürüp sallandıracağını düşünüyorlardı. Sultan Yâzûr'a kadar durmayıp sürdü. Yâzûr'a gelince orada konakladı. Orası Yafa'ya yakın bir yerdi.

810 El-Mevsûatü's Şamile, 24/449

811 Sîretü'n Nâsir, 86

Çadırı kuruldu, oraya indi. Askerler de kendi çadırlarını kurmuşlardı. Emîrlerden korku içinde olanlar, öldürülmesi için emredileceğini düşünenler vardı. Beni yanına çağırncaya kadar ben de korkudan yanına gitmedim. Baş başa kaldık; Dımaşk'tan çokça meyve gelmişti.

‘Emîrleri çağırın, gelsinler bir şeyler yesinler.’ dedi. Korka korka geldiler. İçeri girdiklerinde huzur ve güven bir bir yüzle karşılaştılar. Yedikten sonra da hiçbir şey olmamış gibi çıkıp gittiler.”⁸¹²

Onun hilmi sadece kendi arkadaşlarına, kendi halkına ve kendi askerlerine yönelik değildi. Ona karşı savaşınlara karşı da hilmini muhafaza ediyordu.⁸¹³ İnşallah bu hususa dair açıklamalarda bulunacağız.

Fazileti Muhafaza Etmesi

Fazilet, güzel ahlak ve adaba dair her bir şeyin bir araya gelmesi kişideki şahsiyetin kemale ulaşmasıdır. Bu, kişiyi yüceltir. Gözler onun heybetiyle dolar. Fazilet sahibi kişiden güzel fiiller sudûr eder. Şeriat, akıl ve örf onun yaptıklarını över.⁸¹⁴

İbni'l Kayyım şöyle diyor:

“Faziletin hakikati; düşük ve rezil sözlerden, fiillerden ve ahlaktan kaçınmaktır. Dilin fazileti, yumuşak ve tatlı oluşudur. Ondaki meyvelerin kolaylıkla devşirilmesidir. Ahlaki fazilet, sevdiğine ve sevmediğine karşı imkân tanımaktır. Mal fazileti; aklın, şeriatın ve örfün istediği yerlere sarf edilmesidir. Makam mevki fazileti, ihtiyaç duyanlara sarf edilmesidir. İyiliğin fazileti, acele edilmesi ve kolaylaştırılmasıdır. Kendisine yapılan iyiliğin bilinmesidir. Görmemezlikten gelinmemesi, sonradan unutulmamasıdır. Bu faziletler yapma ile ilgili olup terk ile ilgili olanlar da vardır. Onlar da; düşmanlığı, azarı, sorgulamayı ve tartışmayı terk etmektir.”⁸¹⁵

Sultan Selahaddin, fazilet sahibi biriydi. Çok utangaçtı, kendisine gelen misafirleri neşeli bir yüzle ağırlıyordu. Kendisine gelenleri yedirmeden göndermezdi. Bir söz verdiğinde kesinlikle yerine getirirdi. Kendisine gelen heyetlere kâfir de olsalar ikram ederdi.

Kadı İbni Şeddad anlatıyor:

“Nâsırâ'da iken onun huzuruna Sayda kontunun geldiğini gördüm. Ona hürmet etti, ikramda bulundu. Onunla birlikte yemek yedi. Daha sonra ona İslâm'a girmesi tavsiyesinde bulundu. Şeyhlerden, ilim erbabından ve fazilet sahiplerinden

812 Sîretü'n Nâsir, 88

813 Selahaddin el-Eyyûbî, Ulvan, 149

814 Tarifat, Cürcânî, 111

815 Tehzibu Medarici's Salikin, 2/697-699

biri yanına geldiğinde de ikram ve ihsanda bulunurdu. Tanınan meşayihlerden birinin gelmesi hâlinde kesinlikle yanına gelebileceğini ve ihsan ve ikramdan nasıpdar kılınacağını bize hatırlatırdı. 584 yılında yanımıza ilim ve tasavvuf ehli biri geldi. İlimle meşgul oluyordu. Hacca gitmiş, sonra da Beytülmakdis'i ziyarete gelmişti. Bu isteğini yerine getirdikten sonra orada sultanın hizmetlerini görmüş, onu ziyaret etmeyi düşünmüştü. Mansur kışlasında yanımıza geldi. Çadıra girinceye kadar onu fark edemedim. Onu görünce ona, ‘Merhaba’ dedim ve geliş sebebini sordum. O da sultanın hizmetlerini gördüğünü, bu sebeple kendisini ziyarete söyledi. O gece sultana böyle bir adamın geldiğini haber verdim. O da onu yanına davet etti. Ondan hadis dinledi. O da onu hayra teşvik etti. Daha sonra huzurdan çıktık, adam o gece benim çadırımda kaldı. Sabah namazını kıldıktan sonra benimle vedalaştı, gidiyordu. Onun sultanla vedalaşmadan çekip gitmek istemesi hoşuma gitmemişti. Ona bunu söyledim, ama o buna iltifat etmedi. ‘Ben ihtiyacımı gördüm. Benim derdim onu görmek ve onu ziyaret etmektir, ona da nail oldum.’ dedi ve gitti. Birkaç gün sonra sultan o adamı sordu. Ben de ona olan biteni haber verdim. Sultan sinirlendi. ‘Gidişinden nasıl haberim olmaz? Böyle bir adam kapımıza kadar geliyor ve bizden hiçbir ihsan görmeden yanımızdan ayrılıyor?’ dedi. Bunu hoş karşılamadığını belirtti. Bunun üzerine ben de Dımaşk Kadısı Muhyiddin'e bir mektup yazmak mecburiyetinde kaldım. O adamı bulmasını ve gönderdiğim mektubu ona ulaştırmasını söyledim. O mektupta ona, sultanın kendisiyle vedalaşmadan çekip gitmesini hoş karşılamadığını, geldiği takdirde iyi edeceğini yazdım. Çok geçmedi, adam geldi. Ben de Selahaddin'e bir mektup yazıp adamın geldiğini bildirdim. O da onu alıp kendisine götürmemi emretti. Adam sultanın huzuruna girince sultan onu güler yüzle karşıladı ve yokluğuna üzüldüğünü belirtti. Sonra da onu günlerce yanında tuttu. Daha sonra ona güzel bir hilat giydirdi, güzel bir binek hayvanı verdi, ailesine, yakınlarına ve komşularına verilmek üzere çok sayıda elbise hediye etti ve istifade edeceği miktarda para verdi. Adam sultanın yanından ayrıldığında bol bol teşekkür ve dua ediyordu.”⁸¹⁶

İbni Şeddad anlatıyor:

“Selahaddin'in yanına Haçlı esirlerinden birini getirmişlerdi. Adam çok korkmuştu, beti benzi atmış, tir tir titriyordu. Tercüman ona:

‘Neden korkuyorsun?’ diye sordu.

Adam:

‘Bu yüzü (Selahaddin'in yüzü) görmeden önce korkuyordum. Ancak huzura getirilip onu gördükten sonra anladım ki hayırdan başka bir şey görmeyeceğim.’ dedi.

816 Sîretü'n Nâsir, 91

Bunun üzerine Selahaddin ona acıdı, ihsanda bulunup azat etti.⁸¹⁷

Yine bir defasında onun hizmetindeydim. Frenklere karşı savaşıyorduk. Gözcülerden biri geldi. Yanında yanan yakılan, ağlayan ve eliyle göğsüne vuran bir kadın vardı.

Gözcü:

‘Bu kadın Frenklerin yanından çıktı. Huzurunuzda çıkmak istedi. Biz de onu getirdik.’ dedi.

Sultan Selahaddin tercümana kadına derdini sormasını emretti.

Kadın:

‘Müslüman hırsızlar gece vakti gelip çadırıma girdiler ve kızımı kaçırdılar. Gece sabaha kadar yardım istedim. Bana, ‘Sultan merhametli biridir. Biz seni onun yanına götürceğiz, kızını ondan istersin.’ dediler ve beni buraya getirdiler. Senden kızımı istiyorum.’ dedi.

Sultan kadına acımış, gözleri yaşarmıştı. Asker çarşısına gönderdiği birine kızı aramasını, bulduğunda da parasıyla satın alıp getirmesini emretti. Bir saat geçmemişti ki çarşıya gönderilen süvari asker, küçük kız omzunda olduğu hâlde çıkageldi. Kadın onları görür görmez yere kapandı ve toprağa yüz sürmeye başladı. Kadının bu hâli insanları duygulandırmış, ağlatmıştı. Kadın gözlerini semaya kaldırdı ve bir şeyler mırıldandı. Daha sonra ona kızı verildi ve alınıp düşman kampına kadar götürüldü.”⁸¹⁸

Kerek Kontu Prens Ernad, 583 yılında Frenk kralıyla birlikte Sultan Selahaddin’in huzuruna getirildiler. Hittîn Savaşı’nda esir düşmüşlerdi. Vaka meşhurdur. Yeri geldiğinde inşallah daha geniş olarak anlatacağız. Melun Ernad zorba bir kâfirdi. Müslümanlarla Haçlılar arasında sulh anlaşması varken Mısır’dan gelen bir kafiye vurmuş, anlaşmaya ihanet etmişti. Kafiyelekileri yakalayıp esir almış, çeşitli işkencelerden geçirdikten sonra hapse atmıştı. Kendisine anlaşmanın varlığı hatırlatıldığında da, “Muhammed’inize söyleyin gelsin sizi kurtarsın.” demişti. Bu haber Sultan Selahaddin’e ulaştınca eğer onu yakalarsa bizzat öldüreceğine dair yemin etti. İşte şimdi Allah Teâlâ ona bu imkânı vermişti. Nezrin yerine getirme zamanıydı. Kralla birlikte huzura getirildi. Kral su istedi, içmesi için su getirildi. İçtikten sonra suyu Ernat’a verdi. Sultan Selahaddin tercümana, “Krala de ki; suyu sana verdik. Ona gelince ona ne su ne de yiyecek vermeyeceğiz. Zira murûet, yemek yedirdiğimiz kişiye dokunmamamızı gerektirir.” Daha sonra onun boynunu bizzat kendisi vurarak nezrinini yerine getirdi. Akka’yı aldı ve Müslüman esirleri esaretten kurtardı.

⁸¹⁷ Age, 91

⁸¹⁸ Sîretü’n Nâsir, 92

Yaklaşık dört bin esir vardı. Her birine memleketine ve ailesine kavuşacak kadar para verdi.⁸¹⁹

Kadı İbni Şeddad onun geniş müsamahakârlığı ve büyük şahsiyeti hakkında şu örneği veriyor:

“İngiltere Kralı Rişar -ki o, Selahaddin’in en büyük düşmanıydı- hastalandığında Sultan Selahaddin ona kar ve meyve göndermişti. Haçlılar Müslüman düşmanları tarafından gördükleri bu âlicenaplıktan dolayı hayrete düştüler.”⁸²⁰

Selahaddin uyumlu ve yumuşak huylu biriydi. Latifeyi severdi. Arapların nesebini, hâllerini ve tarihî seyirlerini bilirdi. Dünyanın çeşitli hâllerinden ender rastlanan hususlardan haberi vardı. Onunla sohbet eden kişi başkalarından duymadığı şeyleri ondan duyardı. Güzel ahlak sahibiydi. Bizden biri kendi hastalığını ve onun tedavisini ona sorardı. Meclisi kötü sözlerden uzak idi. Meclisinde hayırdan başka bir şey konuşulmazdı. Dinlemesini bilir, hayırdan başka şeye kulak vermezdi. Kötü söz söylemezdi.

İbni Şeddad diyor ki:

“Asla ve asla birine sövdüğünü işitmedim. Kalemimi de bir Müslüman’a sıkıntı verecek şekilde kullanmamıştır.”⁸²¹ Ahde vefa gösterir, verdiği sözü yerine getirirdi. Yanına bir yetim getirildiğinde onun bakımını üstlenmiş güvenilir biri varsa yetim adına ona masraflarını karşılayacak para verirdi, yoksa ona terbiyesini üstlenecek bir bakıcı bulur ve masraflarını karşılardı. Yaşlı birini gördüğünde ona hürmet eder, ikram ve ihsanda bulunurdu. Hakkın rahmetine kavuşuncaya bu minval üzere yaşadı.”⁸²²

Sabır ve Sabrının Karşılığını Allah’tan Beklemesi

Sabır, ahlakın başı, dinde ilerleyişin yolu ve büyük başarıdır. Güzel ahlaka dair hiçbir şey yoktur ki o, gelip sabra dayanmasın. Dolayısıyla sabır, güzel ahlakın ana temelidir. Sabır kelimesinin aslı; menetmek ve iyilik etmektir. Sabır; nefsi matem tutmaktan, dili şikâyetten, azaları da yaka paça yırtmaktan yüze ve sair yerlere vurmaktan menetmektir. Sabrın hakikati, kişiyi iyi ve güzel olmayan fiilleri işlemekten alıkoyan ahlaki fazilettir. Nefsi doğru işlere sevk eden güçtür.⁸²³ “Sabır, bela karşısında edebi muhafaza etmektir.” denildi.⁸²⁴ Allah Teâlâ sabrı yüce kitabının doksan

⁸¹⁹ Sîretü’n Nâsir, 92

⁸²⁰ Selahaddin el-Eyyûbî, Ulvan, 151

⁸²¹ Sîretü’n Nâsir, 93

⁸²² Age, 93-94

⁸²³ El-Ahlak beyne’t Tab’i ve’t Tetabbu, 197

⁸²⁴ Age, 197

küsur yerinde vücutiyete delalet edecek şekilde zikretmiştir. Sabra mukabil büyük dereceler ve büyük hayırlar ihsan edeceğini bildirmiştir. Hayır ve dereceleri onun meyvesi kılmıştır. Şöyle buyurmuştur:

“İşte Rablerinden mağfiret (salavat) ve rahmet onların üzerinedir ve doğru yolu bulanlar da onlardır.”⁸²⁵

Sa'd bin Ebî Vakkas (ra)'tan nakledildiğine göre şöyle demiştir:

“Ya Resûlallah, en çok belaya maruz kalan insanlar kimlerdir?” diye sordum.

‘Peygamberler, sonra derecelerine göre (veliler ve salihler) gelir. Kul, dinine göre belaya maruz kalır. Dininde sağlam ise maruz kaldığı bela da şiddetlidir. Dininde gevşekse ona göre belaya maruz kalır. Kula belalar gelir de gelir, sonunda onun üzerinde hiçbir günah kalmaz.’ buyurdu.”⁸²⁶

Şair şöyle demiştir:

*“Sabret biraz, Allah’a yapış,
Acele etme, zira âcizlik eceleciliktedir.
Sabır, ismi gibi acıdır,
Ancak akıbeti baldan da tatlıdır.”*

Sultan Selahaddin, hayatın acılığına ve sertliğine karşı sabrediyordu. İstese bunlara katlanmayabilirdi. Cihad meydanlarında, çatışma alanlarında ve musibet anlarında sabır örnekleri sunuyor ve karşılığını da sadece Allah’tan bekliyordu.

Kadı İbni Şeddad anlatıyor:

“Akka merasındaydı. Çok hastaydı. Vücudunda belden dizlere kadar olan bölgede çok sayıda çıban çıkmıştı. Çıbanlar sebebiyle oturamıyor, çadırında iken yanı üzerine uzanıyordu. Önüne yemeği getirilmişti. Oturup yiyemeyeceği için yemeğin götürülüp insanlara dağıtılmasını emretti. Buna rağmen o, düşmana yakın bir yerdeki harp çadırına yerleşmişti. Askerini savaş hazırlığı yapmak üzere merkez, sağ ve sol cenah birlikleri olarak ayırdı. Vücudundaki onca çıbana rağmen o sabahın köründen öğle namazına kadar, yine ikindiden akşama kadar at sırtından inmiyordu. Çıbanların verdiği sıkıntıya sabrediyordu. Ben buna hayret ediyordum. Bana, ‘Ata bindiğimde çıbanların verdiği sıkıntı gidiyor, inince tekrar geliyor.’ dedi. Bu, rabbani yardımdan başkası değildi. Bir gün yine hastalanmıştı. Biz Harrûbe’deydik. Hastalığı sebebiyle Tel Hacer’e gidemedi. Haçlılar bunu öğrendiler. Bu arada Müslümanlara baskınlar yapabileceklerini düşündüler. Tel’in altındaki kuyulara kadar geldiler. Sultan Selahaddin derhâl sefer için hazırlıkların yapılmasını emretti. Sincar Emîri İmadüddin de hastaydı. Ona izin verdi. Düşman bizimle karşılaşmak üzere

ilerledi. Sultan Selahaddin de acılar içinde olduğu hâlde at bindi. Askerî harp düzene soktu. Sağ cenahın başına Melik Adil’i, sol cenahın başına Takiyyuddîn’i yerleştirdi. Merkeze de oğulları Melik Zahir ile Melik Efdal’i yerleştirdi. Kendisi de geri plana yerleşti. Tepeden ilk inen Haçlı askeri yakalanıp öldürüldü. Kendisine önce Müslüman olması teklif edildi, kabul etmeyince de öldürüldü. Düşman nehrin başını tutmak istiyordu, o da onlara arkalarından dolandı ve çadırları ile onlar arasına girdi. Bir saat gidiyor, sonra iniyor dinleniyordu. Güneşin sıcaklığı sebebiyle bir mendille başına gölge yapıyordu. Düşman herhangi bir zayıflık hissetmesin diye çadır kurdurmuyordu. Bu böyle devam etti, sonunda düşman nehir başını tuttu. O da onların karşısındaki bir tepeye indi. Askere silah altında gecelemelerini emretti. Tepenin üstünde ona bir çadır kurmuştuk. Ben ve doktor onun hizmetindeydik. Bazen uyuyor, bazen da uyanıyor, düşmanı gözlüyordu. Düşman nehrin batı yakasından çadırlarına doğru gittiler. İşte o gün Müslümanlar onları şiddetli bir şekilde sıkıştırdılar. O gün Sultan Selahaddin oğulları Melik Zahir, Melik Efdal ve Melik Zafir’i, ayrıca yanındaki diğer kişilerin tamamını gönderdi. Yanında ben, doktor ve ellerinde alem ve bayraklar olan kölelerden başka kimse kalmamıştı. Uzaktan bakan orada çok sayıda kişinin var olduğunu zannederdi. Düşman yürüyüşüne devam etti. Aralarında ölenler oluyordu. Ölenleri gömüyorlar, yaralananları taşıyorlardı. Onlar yola devam ediyor, biz de uzaktan onları görüyorduk. Büyük sıkıntıdaydılar. Köprünün yanına indiler. Frenkler attan inince Müslümanlar onlara karşı bir şey yapamayacaklarını düşündüler. Zira onlar yerde daha iyi savunma yapıyorlardı. Müslüman askerleri günün akşamına kadar at sırtında düşman karşısında bekledi. Sultan Selahaddin onlara dün gece sabahladıkları gibi sabahlamalarını onlara emretti. Düşman çatışmanın şiddetinden dolayı zorlukla çadırlarına doğru ilerledi. Çadır tarafından gelen yardım sebebiyle çadırlara varabildiler. Sultan Selahaddin’in şu sabrına bir bak da nerelere vardığını bir düşün.”⁸²⁷

Kadı İbni Şeddad anlatıyor:

“Sultan Selahaddin’in İsmail adında henüz bülüğa ermiş bir çocuğu vardı. Ölüm haberini kendisine ulaştırdılar. Kendini kitaba verdi, kimseye bundan bahsetmedi. Biz bu haberi başkalarından öğrendik. Onun ölümüyle ilgili hiçbir şey sezdirmemiş, sadece kitabı okuduğunda gözleri yaşarmıştı.”⁸²⁸

Safed’i muhasara ettiği gece yanındaydım. ‘Bu gece uyumak yok, beş tane mancınık kurulacak.’ dedi. Her bir mancınığı kurmak üzere adamlar görevlendirdi. Gece boyu onun hizmetindeydik. Son derece neşeliydi. Görevliler geliyor, falanın mancınığı duruldu, filanın mancınığı kuruldu, diye tekmiller veriyorlardı. Sabaha kadar mancınıklar kuruldu. Sadece zincirlerin takılması kalmıştı. Gece hem çok so-

825 Bakara, 157

826 Sahihu'l Câmi, Elbânî, 1/992; Es-Silsiletü's Sahiha, 143

827 Sîretü'n Nâsır, 82

828 Age, 83

ğuk hem de yağışlıydı. Yine Remle’de Haçlılara karşı savaşıyorduk. Kardeşinin oğlu Takiyyuddin’in ölüm haberi geldi.⁸²⁹ Düşman Yâzûr’daydı. Bizimle onlar arasında bir at koşumu mesafe vardı. Melik Adil’i, Alemüddin Süleyman bin Cender’i, Sabi-kuddin bin Dâye’yi, İzzeddin el-Mukaddem’i yanında çağırttı. Diğer insanlar çadır-dan uzaklaştırıldılar. Bir ok atımı mesafede kimse bırakılmamıştı. Sultan Selahad-din kitabı çıkarıp okumaya başladı. Ağlamaya başladı, o kadar ağladı ki sebebini bil-mediğimiz hâlde bizi de ağlattı. Daha sonra boğulurcasına, ‘Takiyyuddin öldü.’ de-di.⁸³⁰ Sonra da şiddetle ağlamaya başladı, insanlar da onunla birlikte ağlıyorlardı. Ben kendime geldim ve ‘Bu hâlden dolayı Allah’a istiğfar ederiz. Siz nerede ve ne iş üzerinde olduğunuza bakın. Başka şeyden yüz çevirin.’ dedim. Bunun üzerine Sela-haddin, ‘Evet, Allah’a istiğfar ediyorum,’ dedi. Bunu tekrar etmeye başladı. Sonra yüzünü yıkamak için su getirilmesini istedi. Daha sonra yemeğin getirilmesini iste-di, insanlar geldiler. Düşman Yafa’ya dönünceye, biz de ağırlıklarımızın olduğu Natrûn’a geri dönünceye kadar bu haberi kimse duymadı.’⁸³¹

Vefakârlığı

Vefa, en yüksek vasıflardan ve en yüce huylardan biridir. Allah Teâlâ bu vasıfla vasıflanmalarını kullarına emretmiş, bu vasıfta olanları övmüştür. Şöyle buyurmuş-tur:

“Ey iman edenler, akitleri yerine getirin.”⁸³²

Yine şöyle buyurmuştur;

“Onlar nezirlerini yerine getirirler, fenalığı yaygın olan günün şerrinden kor-
karlar.”⁸³³

Şair şöyle demiştir:

*“Bir şey hakkında evet dediysen onu tamamla,
Zira evet demek hür kişi için borçtur, gerekliliktir.
Değilse hayır de, rahat et bununla,
İnsanlar sana yalancı demesinler.”*⁸³⁴

Selahaddin Eyyûbî ahde vefada örnek gösterilen biriydi. Söz verdi mi kesinlik-le verdiği sözü tutardı. Selahaddin Kudüs’ü aldıktan sonra bazı Hıristiyanlar şehri terk ettiler. Terk edenler arasında Kudüs patriği de vardı.

829 Age, 84

830 Age, 84

831 Age, 84

832 Mâide, 1

833 İnsan, 7

834 En-Nehcü’l Meslûk fî Siyaseti’l Mülûk, 117

İbni Vasıl anlatıyor:

“Kudüs patriği Kudüs’ü terk ederken yanında çeşitli mallar vardı. Selahaddin ona dokunmadı. Ona, ‘Bu malları ondan al, Müslümanları güçlendir.’ dediklerinde o, ‘Ben kimseye gadretmem.’ dedi ve Frenklerden herhangi birine ne kadar vergi yüklediyse ona aynısını yükledi. O da on dinardı. Daha sonra patriği ve onunla bir-likte şehirden çıkanları sağ salim Sûr şehrine götürmek üzere muhafızlar tayin etti. Sûr şehri Hittîn Muharebesi’ndeki hezimetten sonra Haçlıların toplandığı, elden çı-kan şehirleri tekrardan geri almak üzere üs olarak kullandığı bir şehirdi.”⁸³⁵

Tevazu

Tevazu, Rahman’ın has kullarının vasıflarındandır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Rahman’ın kulları yeryüzünde mütevazı yürürler.”⁸³⁶

Tevazu, Allah Teâlâ’nın kulu sevdiğine işarettir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle bu-yuruyor:

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kına-yanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah’ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah’ın lütfu ve ilmi genişdir.”⁸³⁷

İbni Kesîr şöyle diyor:

“Bu vasıflar kâmil müminlerin vasıflarıdır. Mümin din kardeşine karşı müteva-zı, (din düşmanı) hasmına karşı izzetli olmalıdır.”⁸³⁸

Sultan Selahaddin tevazu sahibiydi. Cana yakın biriydi. İnsanlarla birlikte olur, onların sıkıntılarına katlanırdı. Arkadaşlarından hiçbirine karşı üstünlük tasladığı vaki olmamıştır. Hoşuna gitmeyen şeyler vuku bulursa sabrederdi, görmezlikten ge-lirdi. Yanındaki birinden hoşla gitmeyecek şeyler işitse ona karşı hırçınlaşmaz ve bu-nu başkasına söylemezdi. Cihada dair kıssalar anlatılırken izdihamdan dolayı onun halısı da çiğnenir, ancak o bundan rahatsız olmazdı. İbni Şeddad’ın katırı bir defa-sında o üzerinde olduğu hâlde ürküp kaçmış, katır bu esnada Sultan Selahaddin’in kalçasını incitmişti. Sultan Selahaddin kızmadığı gibi tebessüm de etmişti.⁸³⁹

835 Mefrecü’l Kürûb, 2/211; Hittîn beyne Ahbari Muerrihiha ve Şi’ri Muasiriha, 46

836 Furkan, 63

837 Mâide, 54

838 Tefsir-i İbni Kesîr, 2/73

839 En-Nevâdiru’s Sultaniye, 63

Sultan Selahaddin etbai için örnek bir önderdi. Bir şeyi önce kendisi yapıyor, sonra etbaina emrediyordu. Onun bu tasarrufu onun selim idrak sahibi biri olduğunu göstermektedir. Zira o biliyordu ki herhangi bir toplumda en yüksek mekân iş yapanlara aittir. Fertlerin ve toplumun ıslahında iş ana temeldir. Sosyal ilişkilerin tamamı bu mihver etrafında dönmektedir. Bu sebeple avam olsun havas olsun herkes onu sever, onun emrinde hizmete koşardı. Onun başarısının ve gücünün sırrı işte buydu. Başkalarının kabalık ve korkutma ile kazandığını o, şefkat, muhabbet ve uygun hareketle kazanıyordu.⁸⁴⁰ Arkadaşları ona benzemeye çalışıyorlar, iyilikte yarışıyorlardı.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

‘Biz onların gönüllerinde olan kini çıkardık.’⁸⁴¹

Kudüs surlarının yapılmasına ve hendeğin kazılmasına karar verdiğinde işe önce kendisi başladı. Omzunda taş taşıdı. Onun bu çalışmasını gören fakihler, zenginler, akrabalar ve zayıflar da harekete geçtiler. Bu sebeple insanlar ona hürmet gösteriyordu. Hicri 587 (miladi 1191) yılında Anadolu Selçukluları Sultanı Muizzüddin Kayserşah bin Kılıçaslan, Sultan Selahaddin’in yanına gelmişti. Sultan Selahaddin ikram ve ihsanda bulundu ve onu kardeşi Adil’in kızıyla evlendirdi. Selahaddin onu uğurlamak üzere ata bindiğinde o, ata binmedi yürümeye başladı. Bunun üzerine Sultan Selahaddin de atından indi, yürümeye başladı. Sultan Selahaddin atına bineceği sıra Muizzüddin atına binmesi için ona yardım etti. O günlerde Musul Hâkimi Alaaddin bin İzzeddin de Sultan Selahaddin’in yanındaydı. O da Sultan Selahaddin’e karşı tevazuundan elbisesini yere sermişti. Orada bulunanlardan biri Selahaddin’e karşı gösterilen bu hürmet karşısında şöyle fısıldadı: ‘Ey Eyyûboğlu, hangi ölümle ölürsen öl, gam çekme. Selçuklu sultanı seni ata bindiriyor, bu da Atabek Zengi’nin oğlu.’ dedi.⁸⁴²

Eyyûbî Devleti’nin kurucusunun ahlakına dair kısa bir özet arz ettik. Sultan Selahaddin güzel ahlakın bütün şubeleriyle muttasıf biriydi. Himmeti yüceydi, sorun çözmede mahirdi, plan proje yapmada, yönlendirmede, takip ve kontrolde uzmandı. Allah Teâlâ’nın, kendisine ihsan ettiği bu vasıflar vesilesiyle o, Şam’ı, Musul’u, Mısır’ı ve sair beldeleri tek çatı altında toplamış, Haçlılara karşı Hittîn’de büyük bir zafer kazanmış ve Beytülmakdis’i Haçlılardan geri almıştı. Onun amansız gayretleri fert, toplum ve devlet ölçeğinde büyük neticeler vermişti. Bâtınilere ve Haçlılara karşı yaptığı çalışmalar İslam âlemine örnek oldu. Sultan Selahaddin Kudüs’ü alıp İngiltere Kralı Aslan Yürekli Rişar’la anlaşma yaptıktan sonra oğlu Zahir

Gazi’yi Halep’e gönderdi. Onu göndermeden önce ona bazı tavsiyelerde bulunmuştu. O tavsiyelerde Sultan Selahaddin gücünü aldığı şeyi ifade ediyordu, şöyle diyordu:

“Allah Teâlâ’ya karşı takva üzere ol. Zira takva her hayrın başıdır. Allah Teâlâ’nın emrettiği şeyleri yapmanı sana emrediyorum. Zira senin kurtuluşun bundadır. Kan dökmekten ve bu sebeple silah kuşanmaktan seni sakındırırım. Zira kan davası bitmez. Halkın kalbini kazanmayı ve sorunlarıyla ilgilenmeni sana tavsiye ederim. Sen onlar üzerinde benim ve Allah Teâlâ’nın emîrisin. Emîrlerin, devlet ricalinin ve ileri gelenlerin kalplerini kazan. İnsanlara karşı yakın ol. Kimseye karşı kin tutma. Zira ölüm herkesi alıp götürecektir. İnsanlarla aranda vaki olacak şeylerden sakın. Zira onların hakkı onların rızasıyla zail olur. Allah Teâlâ ile aranda olan şeye gelince O’na tevbe istiğfar ettiğin müddetçe seni affeder. Zira O, kerem sahibidir.”⁸⁴³

⁸⁴⁰ Tarihu’l Eyyûbiyyin, 225

⁸⁴¹ Hicr, 47

⁸⁴² Tarihu’l Eyyûbiyyin, 225

⁸⁴³ En-Nevâdiru’s Sultaniye, 352-353

ÜÇÜNCÜ KONU

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN AKİDESİ

Zengîler ve Eyyûbîler döneminde İslam ümmeti bölgede aslına rücu etti ve Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat itikadına yöneldi. Sapma dönemi uzun sürmüş, bidat ve hurafeler yayılmıştı. Bütün bu sapkınlıklara Mısır merkezli Fatımî Devleti ön ayak oluyordu. Zengî ve Eyyûbî devletlerinin en büyük başarısı kitap ve sünnete geri dönmektir. Adalet tesis edilmiş, bidat ve hurafeler yok edilmişti. İslam devleti katıksız İslam boyasıyla boyanmıştı. Sultan Selahaddin, Nureddin Zengî'nin açtığı yolda yürümüş, her alanda şer'i şerifi tatbik edip uygulamıştı. Adalet tesis edilmiş, mezalime son verilmişti. Mezalimin kaldırılması ile bizzat kendisi ilgileniyordu. Bu hususta kadınlara ve fakihlere güveniyordu. Sultan Selahaddin; iman, ibadet, takva ve haşyet sahibi biriydi. Allah'tan korkuyor, O'na güveniyor, O'na sığınıyordu. İman-ı sağlamdı. Allah'ı çok çok zikrederdi. İslam devletini Resûlullah (s.a.v)'in gösterdiği istikamet üzere, Hulefa-i Raşidin'in tatbikatı üzere, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat itikadı üzere yönetiyordu. Selahaddin'in vefatından sonra Eyyûbîler bu itikad üzere yollarına devam ettiler. Selahaddin dinî şiarlara büyük tazim gösteren biriydi. Felsefecilere, yoldan çıkmış kelamcılara ve şer'i şerife karşı çıkanlara buğzederdi. Memleketi dâhilinde inkârcı birinin varlığını işittiğinde öldürülmesi için emir verirdi. Rafîzî Şiilere harp ilan etmiş, Nureddin'in bu meseleyle ilgili planlarını uygulamış ve Rafîzî Fatımî Devleti'ne son vermişti. Fatımî Devleti'nin işi bittikten sonra da bu fasit itikadın halk üzerindeki etkisini kaldırmaya ve sahih İslam esaslarını zihinlere yerleştirmeye yönelik başarılı faaliyetlerde bulunmuştur. Eyyûbî Devleti bu alanda Zengîlerden, Selçuklulardan ve Gaznevîlerden yardım aldı. Selahaddin Eyyûbî, devlet temellerini Ehl-i Sünnet inancı üzerine oturttu. Eşariyye mezhebini esas aldı ve herhangi bir sapmaya karşı her daim uyanık durdu. Eyyûbî sultanlarının büyük bölümü bu mezhebin esaslarını biliyorlardı.⁸⁴⁴

İbni Şeddad, Selahaddin Eyyûbî'yi anlatırken şöyle diyor:

“Akidesi sağlamdı. Allah Teâlâ'yı çokça zikrederdi. İtikat esaslarını ilim hocala-

rından ve ileri gelen fakihlerden delilleriyle birlikte tahsil etti. Bu sayede itikadı saptırmalardan korunmuş oldu. Kutbeddin Nişaburî, onun için bu hususta bir kitap yazdı. O kitapta bu hususa dair ihtiyaç duyulan her şey yazılıydı. Sultan Selahaddin küçük çocuklarını da toplar bu itikadı onlara belletirdi. Bu itikadı onların zihinlerine küçük yaşta iken nakşetmeye çalışırdı. O kitabı çocuklarına huzurunda okuturken de şahit oldum.⁸⁴⁵ Eyyûbî Devleti Ehl-i Sünnet inancını Mısır'da yaymaya ve Ehl-i Sünnet'in fikir çevrelerinde ekili olması için azami gayret göstermiştir.”⁸⁴⁶

Eyyûbîlerin Sünni Medreseler İnşa Etmesi

Bu merhale hicri 572 (miladi 1176) yılında başladı. Selahaddin, Şam topraklarının büyük bölümünü hâkimiyeti altına aldıktan sonra idari işler için Mısır'a dönmüştü. O yıl iki medresenin birden inşasını emretti. Bunlardan biri Şafiiler içindi ve İmam Şafii'nin kabri yanında kuruldu. “Salahiyye Medresesi” olarak bilinmektedir. İkincisi ise Hanefiler için kuruldu. Bundan sonra başta Kahire olmak üzere birçok şehirde Eyyûbî emîrleri tarafından medreseler inşa edilmiştir. Bu medreseler o kadar çoktur ki her birini burada anlatmamız imkânsızdır. Bu dönemde devlet ricali tarafından medrese inşa etmek âdet hâline gelmişti.⁸⁴⁷ Biz burada Mısır'ın Şii mezhebinden Ehl-i Sünnet mezhebine geçişinde etkisi olan en meşhur medreselerden bahsedeceğiz.⁸⁴⁸

1- Salahiyye Medresesi

Bu medresenin inşasına hicri 572 (miladi 1176) yılında İmam Şafii hazretlerinin kabri yanında başlanmıştır. Burası İmam Şafii için vakfedilmişti. Suyutî o medrese için, “Orası medreselerin tacıdır.” diyor, sonra da oradaki tedrisatın zahit âlim Necmeddin el-Habûşânî'ye tevdi edildiğini zikrediyor. İbni Cübeyr hicri 578 (miladi 1183) yılında Zilhicce ayının sonlarına doğru gelmiş, bu medreseyi ziyaret etmişti. Medresenin genişletme faaliyetleri hâlâ devam ediyordu. İbni Cübeyr, bu belde-lerde böyle bir medresenin olmadığını, ne genişlikte ne de güzellikte bir benzeri olmadığını ifade etmiştir. Bu medreseyi gezen kişi müstakil bir şehri gezdiğini zanneder. Medresenin masrafları birçok yerden karşılanmaktadır. Medreselerin masraflarıyla da medrese şeyhi Habûşânî ilgilenmektedir. Bu beldelerin sultanı Sultan Selahaddin ona bu konuda tam bir yetki vermiş ve ona, “Sen kendini bu işe ver ve has-

⁸⁴⁵ En-Nevadiru's Sultaniye, 7

⁸⁴⁶ Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 246

⁸⁴⁷ Age, 233

⁸⁴⁸ Age, 233

sas davran, masraflar bize ait.” demişti. İbni Cübeyr, Hâbüşânî ile karşılaşmak istediğini, zira onun Endülüste hayli meşhur olduğunu zikrediyor.⁸⁴⁹ İbni Cübeyr’in bu açıklaması Sultan Selahaddin’in medreseler için seçtiği hocalarda ilim, fazilet ve takva aradığını ve onlar arasında İslam âleminde meşhur olmuş kişilerin de olduğunu göstermektedir. Zira Selahaddin’in gerçekleştirmek istediği hedeflere ancak bu şekilde ulaşılabilir ve dünyanın her bir köşesinden zeki ilim talepleri bu şekilde cezbedilebilirdi.⁸⁵⁰

2- Meşhed-i Hüseyin Medresesi

Sultan Selahaddin, Hz. Hüseyin’e nispet edilen -ancak doğru olmayan- meşhedin yakınlarına kurduğu medresedir. Selahaddin bu medrese için büyük vakıflar kurmuştur.⁸⁵¹ Nitekim Meşhed-i Hüseyin’den bahsederken Makrizî de buna işaret etmiş, şöyle demiştir:

“Muzaffer sultan beldeye hâkim olduktan sonra orada tedris halkaları kurdurdu. Bu görevi de Fakih Bahau’d Dımaşkî’ye vermişti. Fakih Bahau’d Dımaşkî markatın önündeki mihrapta oturuyor, öyle ders veriyordu. Daha sonra Muinuddin Hasan İbni Şeyhiş Şuyûh zamanında vakıf gelirlerinden toplanan paralarla ders odaları yaptırıldı.”⁸⁵²

Sultan Selahaddin’in Mısır’da Sünni medreseler inşa etmekteki amacı Şii mezhebini yok etmek ve Sünni mezhebini yerleştirmektir. Medreselerden birinin Meşhed-i Hüseyin’in yanında inşa ettirilmesinin en büyük sebebi budur. Orası Mısır’daki Şiilerin son kalesi mesabesindeydi. Geri kalan Şiiler oraya çöreklenmişler, cahil halkın duygularını istismar ederek Şiiliğe meylettirmeye çalışıyorlardı. Bu sebeple bu mekânda Fatimî Şiilerin bidatleriyle savaştıracak bir medrese inşası zaruri idi.⁸⁵³

3- Fadiliyye Medresesi

O asırda inşa edilen önemli medreselerden biridir. Bu medrese Kadı Fadl’ın hicri 580 (miladi 1184) yılında bina ettirdiği ve Şafiilerle Malikilere vakfettiği medresedir. Medresenin salonlarından biri Kur’an okutmaya ve kıraat ilimleri talimine tahsis edilmiştir. Kadı Fadl bu medreseye çok sayıda kitap vakfetmiştir. Bu kitapların sayısının yüz bin olduğunu söyleyenler oldu. Bu medresenin yanına yetimlerin

849 Rihletü İbni Cübeyr, 21

850 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 234

851 El-Vefeyât, İbni Hallikan, 6/206

852 El-Mevaz ve’l İtibar, 1/427,428

853 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 235

talim ve tedrisatı için bir bina inşa edildi. Makrizî bu medreseyi anlatırken, “Bu medrese Kahire’nin en büyük medreselerinden biridir.” diyor.⁸⁵⁴

Sultan Selahaddin’in kardeşi Sultan Adil, Malikiler için bir medrese inşa etmiştir. Yine onun veziri Safiyyuddin Abdullah bin Şakir (vefatı hicri 630/miladi 1232) Fatimî veziri Yakup bin Küllis’in evinin olduğu yerde bir maliki medresesi inşa etmiştir. İbni Şakir, İmam Malik hazretlerinin mezhebi üzere âlim ve fakih biriydi.⁸⁵⁵

4- Kemaliye Hadis Medresesi

Melik Kâmil bin Adil, hadis dinlemesini çok seven biriydi. Ehl-i Sünnet mezhebini ve ehlini severdi. Bu mezhebin yayılması için çalışırdı. Hicri 622 (miladi 1225) yılında inşa ettirdiği bu medrese Kahire’nin ilk hadis medresesiydi. Bu medrese hadisi şeriflerle iştigal edenlere, onlardan sonra da Şafii fakihlerine vakfedilmişti. Bu medresenin şeyhliği -İbni Dihye namıyla maruf- Hafız Ömer bin Hasan el-Endelusi’ye (vefatı hicri 633/miladi 1235) tevdi edilmişti. İbni Dihye hadis ilmini iyi bilen ve kendini bu ilme veren biriydi. Melik Kâmil onun elinde yetişmişti.⁸⁵⁶

5- Salihyye Medresesi

Bu medrese Salih Necmeddin Eyyûb bin Kâmil tarafından Fatimîlerin şark saraylarının olduğu yere inşa edilmiştir. İnşasına hicri 639 (miladi 1241) yılında başlanmıştır. Müstensiriyye medreseleri örnek alınarak inşa edilmiştir. Bu medrese dört mezhebe vakfedilmiş olup dört mezhebe ait dersler burada okutuluyordu. Markizi bu medrese hakkında şöyle diyor: “Bu medrese Mısır’da dört mezhebin aynı mekânda okutulduğu ilk medresedir.”⁸⁵⁷ Bu medresenin asıl önemi, Sünniliğin Mısır’da yayılmasında Hanbelilere de pay sahibi olma fırsatı vermesidir. Bu tarihe kadar Eyyûbiler bu mezhep için herhangi bir medrese inşa ettirmemişlerdi. Onlar için medrese inşa edilmemesi onları Mısır’da nadir sayıda bırakmıştır. Nitekim Suyutî Mısır’daki Hanbeli fakihlerinden bahsederken bunu ifade etmektedir: “Onların sayıları Mısır’da gerçekten çok az. Yedinci asır ve sonraki dönemler dışında onlarla ilgili bir bilgi iştmedim.” Daha sonra Suyutî bunun sırrını şöyle açıklıyor: “Ahmed’in mezhebi, Ubeydilerin Mısır’ı işgal ettiği dördüncü asra kadar Irak dışında görülmemişti. Ubeydiler Mısır’a girince oradaki üç mezhebin imamların bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da sürgün ettiler. Daha sonra da Rafizi Şii mezhebini yerleştirdiler. Onların devleti orada yıkılınca da diğer mezhep âlimleri oraya geri döndüler.”⁸⁵⁸

854 El-Mevaz ve’l İtibar, 2/366

855 Age, 2/365-371

856 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 236

857 Age, 236

858 Hüsni’l Muhadara, 1/480

Eyyûbiler medreseleri sadece Kahire’de inşa etmediler. Mısır’ın en ücra yerlerinde bile medreseler inşa ettiler. Takıyyüddin Ömer Feyyûm’de biri Şafiiler için, diğeri de Malikiler için olmak üzere iki medrese inşa ettirdi.⁸⁵⁹ Sultan Selahaddin, İskenderiye’de hicri 577 (miladi 1181) yılında Şafiiler için bir medrese inşa ettirdi.⁸⁶⁰ Bu medreselerde ders veren hocaların ve ders alan talebelerinin masraflarını karşılamak üzere vakıflar kurulmuştu. Bu sayede kabiliyetli hocalar ve zeki talebeler bölgeye çekilebiliyordu. Medreselerdeki ilmi hayatın devamlılığı için medreseleri yaşatacak vakıflar şarttı.

İbni Cübeyr şöyle diyor:

“Bu beldenin (İskenderiye) övünç kaynaklarından ikisi medreseler ve tekkelerdir. Buralar talebeler ve zahitler için inşa edilmiştir. Uzak yerlerden gelen talebeler ve zahitler buralara yerleşiyorlardı. Talebeler istedikleri ilimleri bu medreselerde öğreniyordu. Sultan buralara çok önem verdiğinden buradakiler için hamamlar inşa etmişti. Ayrıca hastalananların tedavi edilmesi için de hastaneler inşa etmiş ve doktorlar görevlendirmişti.”⁸⁶¹

İbni Cübeyr, İskenderiye’deki mescitlerin çokluğuna değiniyor, bir mekânda dört ya da beş mescidin varlığından söz ediyordu. Bazı mescitlerin külliye hâlinde olduğunu, yani mescit ile medresenin birlikte olduğunu ifade ediyordu. Bu mescitlerin tamamında maaşı sultan tarafından verilen imamlar olduğunu zikrediyordu. Bu imamların bir kısmının beş Mısır dinarı, bir kısmının daha çok, bir kısmının da daha az maaş aldığını zikrediyordu.⁸⁶² İbni Cübeyr’in çizdiği bu resim bize Sultan Selahaddin’in İskenderiye’ye diğer şehirlere göre daha çok itina ettiğini göstermektedir. Çünkü İskenderiye şehri Fatımîler döneminde de Sünniliğin kalesi idi. O dönemlerin sonunda orada iki Sünni medrese vardı. Biri Malikiler içindi. Bu, “Hafız bin Avf ez-Zühri Medresesi” idi. Diğer medrese Şafiiler içindi. Bu da “Hafız Selefî Medresesi”dir. Bu iki medrese Fatımîler döneminde Mısır’daki Sünni mirasın korunmasında büyük roller oynadılar. Hatta Kadı Fadıl Selahaddin adına Nureddin’e yazdığı bir mektupta bunu hakikati zikretmiş, şöyle demiştir:

*“İskenderiye Körfezi, umumen Ehl-i Sünnet mezhebindedir.”*⁸⁶³

Selahaddin’in Fatımî döneminde bile Sünniliğini muhafaza etmiş bir beldedeki vakıfları bu kadar çoksa Fatımîliğin revaçta olduğu beldelerde kurduğu vakıflar bundan daha çoktur. Zira onun Necmeddin Habûşânî’ye takdir ettiği maaş, tedris

859 El-Mevaz ve’l İtibar, 2/365

860 El-Hafız es-Selefi, Mahmud Zeytun, 140

861 Rihletü İbni Cübeyr, 15

862 Age, 16-17

863 Kitabü’r Ravzateyn, Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 238

için kırk dinar, medrese vakıflarını idare ettiği için on dinar, ayrıca günlük altmış rıtıl ekmek ve iki tulum Nil suyu idi.

İbni Cübeyr, Sultan Selahaddin’in Kahire’deki faaliyetlerini anlatarak resmi tamamlıyor, şöyle diyor:

“Şaşılacak şey şu ki; Karafe’nin tamamı mescit ve gariplerin, âlimlerin, salihlerin ve fakirlerin sığındığı binalardan oluşuyordu. Buraların masrafları sultan tarafından karşılanıyordu. Mısır ve Kahire’deki medreselerin masraflarını da sultan karşılıyordu. Tespitimize göre bunların tamamının aylık masrafı iki bin kûsur Mısır dinarı idi.”⁸⁶⁴

Bununla anlaşılıyor ki Sultan Selahaddin, Mısır’da Sünniliğin dirilmesi için sadece medreseler inşa etmekle kalmamış, İslam âleminin her bir yanından âlimlerin gelmesini ve Mısır’da fikrî canlılığın oluşmasını istiyordu. Zira Fatımîler Mısır’daki Sünni âlimleri tamamen yok etmişlerdi. Yukarıda, üç mezhebe mensup imamları Fatımîlerin yok ettiklerini ya da sürdüklerini, Fatımî Devleti yıkıldıktan sonra Sünni mezheplere mensup çok sayıda âlimin bölgeye geldiğini İmam Suyutî’den nakletmiştik. Sünni imamların Mısır’a gelişindeki en büyük amil, Sultan Selahaddin’in teşviki idi. Mısır’da sufiler için ilk tekkeyi kuran da Sultan Selahaddin’dir. Uzak belgelerden gelen fakir sufilerin kalmaları için buraları kurdu. Buraları yaşatmak için de büyük vakıflar kurdu. Şeyhuşşuyûh makamındaki şeyh bu yerlerin idaresini yürütüyordu. Makrizî’nin zikrettiğine göre oradaki sufiler ilim ve takva ile bilinen kişilerdi. Orada kalan sufilerin sayısı üç yüz civarındaydı. Günlük ekmek, et ve helva tayinleri vardı, yıllık olarak da kendilerine kırk dirhemlik elbise parası veriliyordu. Onların bu masrafını da sultan karşılıyordu. Tekkenin yakınlarında bir yerde onlar için hamam inşa edilmişti. Onlardan biri sefere çıkmak istediğinde maksadını tamamlamak için harcırah alıyordu.⁸⁶⁵ Sufilere bu kadar önem verilmesinin sebebi - kanaatime göre- Sünniliğin ihyası idi. Zira o asırda mutedil tasavvuf erbabı kişiler hem idarecilerden ve hem de halktan rağbet ve hürmet görüyorlardı. Fatımîler mezheplerini yaymak için Mısır’da çokça yöntemler denemişler, insanların itikadını değiştirememişlerse de onların duygularını etkilemeyi başarmışlardır. Hz. Hüseyin için yapılan merasimler, gösteriler, ağlayıp sızlamalar, Ehlibeyt’e mensup olanların doğum yıldönümlerinin kutlanması halk üzerinde etkili olmuştur. Fatımîlerin bu ve benzeri kutlamaları insanların duyguları üzerinde etki etmiştir. Hatta bu etkinin kalıntıları bugün bile devam etmektedir. Sultan Selahaddin, Sünniliğin ihyası için her bir yandan âlimleri getirtti. Onlar ilim ve fikirleriyle Sünniliğin ihyasına çalıştılar. Ancak Fatımîler daha çok duygulara hitap ederek insanları yoldan çıkarmışlardı. Bu

864 Rihletü İbni Receb, 22

865 El-Mevaz ve’l İtibar, 2/415,416

alanın doldurulması gerekiyordu. İşte bu alanı o gün sufiler doldurabilirdi. Onlarda bu kabiliyet vardı. Müsamahakâr oluşları, zahit oluşları, vaaz, zikir ve sair meclisleri insanların bu duygusal yönüne hitap ediyordu. Nitekim öyle de oldu, Eyyûbîler döneminde Mısır halkının nazarları sufiler üzerinde odaklandı, onların tarzı ve âdetleri halk tarafından benimsendi.

Markizi anlatıyor, diyor ki:

“İnsanlar Mısır’ın çeşitli yerlerinden kalkıp Kahire’ye, ‘Said es-Süeda’ tekkesine geliyorlardı. Orada Cuma namazını kılmak üzere tekkeden çıkan sufileri teberrüken izliyorlardı.”⁸⁶⁶

Sultan Selahaddin ve ondan sonra gelenlerin üstün çalışması Kahire’yi, Şam, Bağdat ve Kurtuba gibi diğer İslam kültür merkezleriyle yarışacak noktaya getirdi. Hâlbuki Fatımîler Mısır’ın Sünnilikle olan bütün irtibatını kesmiş, işini bitirmişti. Tabii ki bu noktaya gelmesi iki buçuk asırdan fazla zaman aldı.⁸⁶⁷

Eyyûbîlerin Şam ve Cezire’deki Gayretleri

Eyyûbîlerin Mısır’a bu denli önem vermesi sair beldeleri ve şehirleri ihmal ettikleri anlamına gelmemektedir. Onların hâkim oldukları bütün beldelelere Sünniliği yaymaya çalıştıklarını görüyoruz. Eyyûbî sultanları, emîrleri, devlet adamları, vezirleri, komutanları, âlimleri, kâtipleri, hülâsa kadın erkek herkes Şam ve Cezire bölgelerinde medreseler inşa etmişlerdir. Sultan Selahaddin Kudüs’te Şafiiler için, Dımaşk’ta da Malikiler için medrese inşa etmiştir. Takiyyuddin Ömer, Urfa’da bir medrese inşa etmiştir. Aziz Osman bin Selahaddin, Dımaşk’ta bir medrese inşa etmiştir. Onun yapımına kardeşi Efdal başlamıştır. Bu medrese “Aziziye Medresesi” olarak bilinmektedir. Muazzam İsa bin Adil, Dımaşk’ta Hanefiler için bir medrese inşa etmiştir. Bu medrese de “Muazzamiye Medresesi” olarak bilinmektedir.⁸⁶⁸ Selahaddin’in kardeşi Seyfülislam, Dımaşk’ta Hanbeliler için bir medrese kurmuştur.⁸⁶⁹ Eşref Musa bin Adil bu şehirde “Eşrefiyye” namıyla maruf darülhadişi kurmuştur.⁸⁷⁰ Kadı Fadl, Emeviyye Camisi’nin yakınında “Fadiliyye” namıyla maruf darülhadişi kurmuştur.⁸⁷¹ Selahaddin’in kız kardeşi Sitti Şam (Zümrüt hatun) Dımaşk’ta Şafiiler için bir medrese inşa ettirdi.⁸⁷² Yine diğer kız kardeşi Rabia hatun

Dımaşk’ta Hanbeliler için bir medrese inşa ettirdi.⁸⁷³ Medreseler o kadar çoktu ki İzzeddin bin Şeddad, sadece Dımaşk’ta doksan iki medrese olduğunu zikretmiştir. Bu medreselerde Sünni mezheplerden herhangi biri öğretiliyordu. Burada müstakil medreselerden bahsediyoruz. Emevi Camisi gibi talim ve tedrisin yapıldığı yerler bunların haricindedir.⁸⁷⁴ İbni Cübeyr, Dımaşk’taki ilmî hayattan, özellikle de mescitlerdeki ve vakıflardaki ilmî faaliyetlerden bahsetmektedir. Hicri 580 (miladi 1180) yılında bu şehri ziyaret ettiğinde bu faaliyetlere şahit olmuştur. Emevi Camisi hakkında şöyle demektedir:

“Orada ders halkaları kurulmuş olup hocalara geniş imkânlar sunulmuştur. Caminin batı tarafındaki köşe Malikilerin tedrisat yapması için ayrılmıştır. Orada Faslı talebeler ders görmektedir. Onlara da belli bir maaş verilmektedir. Bu camiye şerifin gariplere ve medrese talebelerine tahsis edilmiş çok sayıda müstemilatı bulunmaktadır.”⁸⁷⁵

İbni Cübeyr diğer yerlerden de bahsetmektedir:

“Çok sayıda vakıf bostanlar ve araziler bulunmaktadır. Bu vakıf araziler neredeyse şehrin tamamını içermektedir. Mescit, medrese ve tekke binaları devamlı yenilenmektedir. Sultan bu iş için, orada yaşayanlar için ve orada görevli olanlar için tahsisatlar ayırmıştır. Mescit, medrese ve tekke inşa ettiren asalet sahibi zengin kadınlar da vardır. Bunlar da buraları için mallarından sarf etmektedirler. Ayrıca emîrler de bu hususta geri kalmamaktadır. Kısacası onlar bu mübarek yolda birbirleriyle yarışmaktadırlar.”⁸⁷⁶

Halep de Eyyûbîlerin ve onların yardımcılarının bu gayretlerinden önemli pay alan şehirlerden biridir. Selahaddin’in oğlu Zahir Gazi orada Şafiiler ve Hanefiler için müşterek bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medresenin idarecisi Kadı Bahauddin bin Şeddad idi. Kadı Bahauddin ayrıca hem burada ders veriyor, hem de bütün Halep vakıflarının yönetimiyle ilgileniyordu.⁸⁷⁷ İbni Şeddad, Şafiiler için Sahibiyye Medresesini inşa ettirdi. Onun yakınlarında darülhadiş bina ettirdi. Moğol istilasına kadar hadis ehli orada toplanır, hadis okur ve yazarlardı. Buranın masraflarının karşılanması için de Halep köylerinden birini vakfetmişti. Darülhadişin yanına da sufiler için bir bina inşa ettirmişti.⁸⁷⁸ Eyyûbîler döneminde Halep ilim merkezi hâline gelmişti. Çeşitli bölgelerden gelen talebeler burada okurlardı. Bu, Allah Teâlâ’nın fazlı, sonra da Kadı İbni Şeddad’ın çalışmaları neticesinde olmuştu. Kadı

866 El-Mevaz ve’l İtibar, 2/415

867 Siretü’l Kahire, 240

868 Ed-Daris fi Tarihi’l Medaris, 1/579

869 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 241

870 Ed-Daris fi Tarihi’l Medaris, 1/19

871 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 241

872 Age, 241

873 Age, 241

874 Age, 241

875 Rihletü İbni Cübeyr, 220

876 Age, 223

877 A’lâmi’n Nübelâ, 4/355-356

878 Et-Tarihu’s Siyasi, 242

Şeddad, burada düzenli bir çalışma yürütmüştü. Onun zamanında medreseler imar edilmiş, her bir taraftan fakihler gelmiş, ilimle iştigal artmıştı. İbni Hallikan da kendisi ve kardeşinin Kadı İbni Şeddad'ın inşa ettirdiği ve bizzat kendisinin ders verdiği medresede okuduğunu zikretmektedir. Yine İbni Hallikan, İbni Şeddad zamanında Halep'teki âlimlerin büyük hürmet gördüklerini, özellikle de İbni Şeddad'ın medresesindeki âlimlerin sultanın huzuruna çıkışları ve Ramazanda onunla birlikte iftar etmeleri sebebiyle büyük hürmete muhatap olduklarını zikretmektedir. Kadı, Cuma namazından sonra camide umuma açık hadis dersi veriyordu.⁸⁷⁹ İbni Vasil da hicri 627 (miladi 1230) yılı sonlarında fıkıh, usul, nahiv ve lügat okumak üzere, ayrıca İbni Şeddad ile karşılaşp feyzinden istifade etmek üzere Halep'e gittiğini ve Sahibiyye Medresesine yerleştiğini ifade etmektedir.⁸⁸⁰

Eyyûbîler Döneminde Sünni Kültürün Unsurları

Selahaddin Eyyûbî ve ondan sonra gelen Eyyûbî sultanları hâkim oldukları beldelerde Ehl-i Sünnet mezhebinin kökleşmesi için kapsamlı çalışmalar yapmışlardır. Kahire, İskenderiye, Dımaşk, Halep ve sair hâkim oldukları şehir ve beldelerde bu çalışmaları yürütmüşlerdir. Eyyûbîlerin ihtimam gösterdikleri Sünni unsurların önemlilerini arz edelim:

1- Kur'an-ı Kerim

Eyyûbîler, hâkim oldukları beldelerde Kur'an-ı Kerim'in küçüklere öğretilmesi ve ezberletilmesi için özel itina gösteriyorlardı. İbni Cübeyr anlatıyor; Selahaddin Mısır'da fakir ve yetim çocukların eğitilmesi için çok sayıda imaret inşa ettirmiş ve oralara hocalar tayin etmiştir. Masraflar tamamen sultan tarafından karşılanıyordu.⁸⁸¹ Kadı Bahaüddin İbni Şeddad, Sultan Selahaddin'in Kur'an-ı Kerim tedrisatına verdiği önemi anlatırken sultanın Kur'an-ı Kerim okuyan küçük bir çocuğun yanına geldiğini, okuyuşunu beğenip çocuğu kendisine yaklaştırdığını, onu sofrasına oturttüğünü, ona ve babasına kendi mezrasından arazi verdiğini zikrediyor. Arkasında devamlı namaz kılacağı imamın Kur'an hafızı olmasına ve Kur'an ilimlerini bilmesine dikkat ediyordu.⁸⁸² Yine Kadı Fadl'ın, Kahire'deki medresesinin yanı başına yetimlere Kur'an okutulması için bir yer inşa ettirdiği zikredilmektedir. Ayrıca o, inşa ettirdiği medresenin salonlarından birini de Kur'an ilimlerinin öğretilmesi

için tahsis etmiştir. İbni Cübeyr, Dımaşk'a gittiğinde Emevi Camisi'nin sabah akşam Kur'an okuyanlarla dolu olduğunu görmüştür. Kur'an okuyan bu kimseler için günlük tahsisat vardı. Bu kişiler beş yüz kişiden çoktu. Sabah vakti kıraat bittikten sonra her bir okuyucunun yanına çocuklar gider, okuyucudan Kur'an okumayı öğrenirdi. Kur'an öğrenen bu çocuklara da -zengin kişilerin çocukları hariç- belli bir miktar para verilirdi. Zengin çocukları da harçlıklarını babalarından alırlardı.⁸⁸³ Dımaşk'taki Eşrefiyye Hadis Medresesinde ve Halep'teki Kahiriyye Medresesinde de kıraat ilimleri okutulurdu.⁸⁸⁴

2- Hadisi Şerif

Eyyûbîler, hadise büyük önem verdiler. Onların hadise verdiği bu önem, Mısır ve Şam'da yaşayan İslam toplumunun iki önemli ihtiyacına cevap vermeyi hedefliyordu. Biri umuma yönelikti, diğeri ise bazı çevrelerle ilgiliydi. Umuma yönelik olanı, Müslümanlar amansız bir düşman ile karşı karşıya idi. Müslümanları onlara karşı savaşmaya teşvik gerekiyordu. Bunun için de bu bahse dair hadislerin bilinmesi ve zikredilmesi gerekiyordu. Bu sebeple Selahaddin Resûlullah (s.a.v)'in hadislerini devamlı dinliyor ve tekrar ediyordu. Hatta bu hususta telif eserler verilmesini teşvik ediyordu. İmadü'l İsfahanî, İskenderiye'ye onu ziyarete gittiğinde onunla birlikte hadis dinlemek üzere Hafız Selefi'ye gidip gittiklerini zikrediyor.⁸⁸⁵ Yine o ve çocukları İskenderiye fakihî İbni Avf ez-Zühri'ye İmam Malik'in Muvatta'ını dinlemeye gidiyorlardı. Bu, hicri 577 (miladi 1181) yılındaydı.⁸⁸⁶

Bahaüddin İbni Şeddad, Selahaddin'i anlatırken şöyle diyor:

“O, hadis dinlemeye çokça rağbet ederdi. İdarecilerin meclisine gitmeyen âlimleri ziyaret ederdi. Tek başına hadis okumayı severdi. Bazen yalnız otururken beni çağırır, bazı hadis kitaplarını getirir okurdu.⁸⁸⁷ Ona yaklaşmak isteyenler onu cihada teşvik eder ya da ona cihada dair bazı kıssalar zikrederdi. Hatta onun için cihada dair bazı kitaplar telif edilmişti. Ben de bu hususta kitap yazanlardan biriydim. O kitapta cihad adabını yazdım. Cihada ve cihadın faziletine dair ayetleri ve hadisleri zikrettim. Allah'ın rahmeti üzerine olsun onu çokça mütalaa ederdi, onu daha sonra ondan oğlu Efdal aldı.”⁸⁸⁸

Hadis ilmine önem veren sadece Selahaddin değildi, diğer Eyyûbî emîrleri de

879 Vefeyâtü'l A'yan, 6/87-89

880 Mefrecü'l Kürûb, 4/311-312

881 Rihletü İbni Cübeyr, 25

882 Siretü Selahaddin, 9; Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 243

883 Rihletü İbni Cübeyr, 220

884 A'lâmi'n Nübelâ, 4/355-356; Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 244

885 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 245

886 Tabakatü's Şafiyye, 4/226

887 Siretü Selahaddin, 10; Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 245

888 At Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 245

hadis dinlemeye ve rivayet etmeye özen gösteriyorlardı. Takıyyuddin Ömer İskenderiye’de Selefî’den hadis dinleyenlerdendi.⁸⁸⁹ Melik Kâmil, Nureddin’in yolunda yürüyenlerdendi. Mısır’da ilk hadis medresesini kuran odur. Suyutî onun sünnete ve sünnet ehline son derece saygı gösterdiğini, Selefî’den hadis dinlediğini ve ondan icazet aldığını ifade etmektedir.⁸⁹⁰ İbni’l Cevzî’nin torunu da onun “Sahihi Müslim” hakkında güzel şeyler söylediği ifade etmiştir.⁸⁹¹ Eşref bin Adil de Dımaşk’ta inşa ettirdiği Eşrefiyye Medresesinde “Sahihi Buhari”yi dinlemiştir.⁸⁹²

Eyyûbîlerin hadisi şerife bu kadar önem vermeleri genel bir ihtiyaçtan kaynaklanıyordu. Cihada teşvik, Müslümanların bilgilendirilme yoluyla terbiyesi ve bu sayede imkânların artırılması için bu gerekiyordu. Hadis ilmine yönelmeyi gerektiren özel durumlar da vardı. Uzun zamandan beri Şii hâkimiyeti altında kalan çevreler için bu gerekiyordu. Zira Şiiler, Ehlibeyt’ten olmayan ravilerin rivayetini sahih kabul etmemektedirler. Ehlibeyt’e nispet ettikleri de uydurma ve yalandan başka bir şey değil. Nitekim Zürare, Cafer el-Cûfî ve daha başka sahtekârlar böyle yapmıştır. Onlar Ehlibeyt’e mensup olmamayı rivayette eleştiri unsuru olarak kabul ettiler.⁸⁹³ Bu sebeple Mısır’da hadis ilminin ihyası gerekiyordu.⁸⁹⁴

3- Sünni İnanç Esasları

Eyyûbîler, İmam Eş’arî hazretlerinin mezhep esaslarını muhafazaya önem vermişlerdir. İmam Eş’arî, ilmin her alanında ilim sancağını taşıyan biriydi. Çok sayıda ilmi kendinde cem edenlerden biriydi.⁸⁹⁵

Zehebî onun hakkında şöyle diyor:

“Allame, kelimcilerin imamı, şaşkınlık veren bir idrake ve zekâyâ sahipti. Mutezile mezhebinde iken yıldızı parlamış, daha sonra bu yolun yanlışlığını görmüş ve ondan uzaklaşmıştır. Allah’a tevbe etmiş, sonra da Mutezile mezhebini redde yönelmiş ve ehline cevaplar vermiştir.”⁸⁹⁶

Zehebî başka bir yerde şöyle diyor:

“Ebu’l Hasen çok zeki biriydi. İlimde derinleşmişti. İlminin genişliğini gösteren güzel telifleri vardır.⁸⁹⁷ Ebu’l Hasen’e ait usule dair dört telif eser gördüm. O ki-

889 El-Mevazı ve’l İtibar, 2/265

890 Hüsnü’l Muhadara, 2/33-34; Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 245

891 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri, 245

892 Ed-Daris fi Tarihi’l Medaris, 1/19-21

893 Et-Tarihu’s Siyasi ve’l Fikri,

894 Age, 246

895 Şübetü’l Akide li Ebi’l Hasen El-Eş’arî, 21

896 Siretü A’lâmi’n Nübelâ, 15/86

897 Age, 15/87

taplarda sıfatlar hususunda selefin kaidelerini zikrediyordu. Orada, ‘İbare nasıl gel-diye öyledir. Ben de bu şekilde der ve bu şekilde inanırım, tevile sapmam.’ diyordu.”⁸⁹⁸

Kadı İyaz onun hakkında şöyle demiştir:

“Ehl-i Sünnet lehine kitaplar telif etti, sünnetin ispatı için deliller ikame etti, bidat ehlinin sıfatlar, rüyetullah, kelim ve kudret sıfatlarının kadim oluşu, sırat, mi-zan, şefaât, Havz-ı Kevser ve kabir azabı gibi meseleler hakkında söylediklerini red-detti. Onlara kitaptan ve sünnetten deliller getirdi, akli deliller sundu. Onların ve inkârcı Rafizilerin ortaya attığı şüpheleri giderdi. Bu hususta ümmetin faydalandığı geniş hacimli eserler kaleme aldı.”⁸⁹⁹

İbni Asakir onu müdafaa etmek üzere müstakil bir eser yazdı. O eserde onu methetti ve onun mücedditlerden olduğunu söyledi. Onun kavmi ve aşireti hakkın-da varit olan rivayetleri zikretti. Sübkî de “Tabakatü’ş Şafiyye” adlı eserinde benzer şeyler söyledi:

“Üstadımız, Allah Teâlâ’ya götüren önderimiz, Şeyh Ebu’l Hasen el-Eş’arî el-Basrî. Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat mezhebinin üstadı, kelimcilerin imamı, Resûllerin Efendisî’nin sünnetinin yardımcısı ve dinin müdafii. Müslümanların itikadını ko-rumak için gayret sarf eden, çalışmalarının eseri kıyamete dek sürececek olan. Allame, takva sahibi ve ihsan ehli. Şer’i şerifi asılsız sözlerden muhafaza eden. İslam’a yardım ayağa kalkan ve gerektiği üzere bu işi yerine getiren.”

Bunlar, onun hakkında söylediği sözlerden bir kısmı.⁹⁰⁰ Daha başka âlimler de onu methedip övmüşler sünnete yardımcı olduğunu ve Mutezile ve sair bidat ehli-ne karşı cevaplar verdiğini zikretmişlerdir.⁹⁰¹

a- Ebu’l Hasen el-Eş’arî’nin geçirdiği Merhaleler

Ebu’l Hasen el-Eş’arî itikadi alanda üç merhale geçirmiştir:

Birinci Merhale: Ebu’l Hasen el-Eş’arî’den bahseden bütün kaynaklar onun bi-rinci merhaleyi Mutezile mezhebinin gölgesinde geçirdiğini zikretmektedirler. O, kırk yaşına kadar hocası Cübaî’den ayrılmamış, hatta annesini de onunla evlendirmişti.⁹⁰²

İkinci Merhale: Bu, Mutezile’ye karşı çıkışından sonraki merhalelerdir. Bu mer-halede Abdullah bin Saîd bin Küllab el-Basrî’nin yoluna girdi.⁹⁰³ Bu dönemde Ab-

898 Age, 15/86

899 Tertibu’l Medarik, 5/24

900 Tabakâtü’s Sübkî, 3/347

901 Mevkıfu İbni Teymiyye mine’l Eşaire, 1/339

902 Şübetü’l Akide beyne Ebi’l Hasen ve’l Müntesibine İleyh, 42

903 Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 11/174

dullah bin Küllab'ın koyduğu esaslara dayanarak Mutezile'ye cevap vermeye başladı.⁹⁰⁴ İbni Teymiyye de, “Ebu'l Hasen el-Eş'arî, Mutezile mezhebinden ayrıldıktan sonra Ebu Muhammed bin Küllab'ın yoluna girdi.” demiştir.⁹⁰⁵ Bu merhalede o, “Kitabu'l Luma' fi'r Reddi âlâ Ehli'z Zeyğ ve'l Bide” adlı eserini yazdı.⁹⁰⁶

İbni Küllab, Mutezile ve Cehmiyye mezhebine mensup olanlara Ehl-i Sünnet'e ve ehli hadise meyilli bir yolla cevaplar veriyordu. Ancak o, münazaralarında ve cevaplarında daha çok kıyas yolunu tercih ediyordu. Bu da onun onların koyduğu esasları uygulamasına ve böylece bidat ve hurafelerin onun vasıtasıyla dine girmesine sebep oluyordu.⁹⁰⁷ İbni Küllab, yepyeni bir mezhep ihdas etmişti. Onun mezhebinde selefinin yoluna uyan şeyler de Mutezile ve Cehmiyye mezheplerine uyan şeyler de vardı.⁹⁰⁸

Bu hususta İbni Teymiyye şöyle diyor:

“Ebu Muhammed bin Küllab'tan önce insanlar iki sınıfa ayrılıyordu. Biri, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat mezhebine mensup olanlar ki, bunlar, Allah Teâlâ'nın sıfatlarına ve kulların fiillerini Allah Teâlâ'nın takdir etmiş olduğuna inanmaktadırlar. İkincisi, Cehmiyye ve Mutezile mezhebine mensup olanlar ki, bunlar da ne Allah'ın sıfatlarına ne de kulların fiillerini Allah Teâlâ'nın takdir etmiş olduğuna inanmamaktadırlar. İbni Küllab ise Allah Teâlâ'nın sıfatlarına inanmakla birlikte onun meşîyyetine ve kudretine taalluk eden fiil ve sair şeylerin O'nunla kaim olduğuna inanmaktadır.”⁹⁰⁹

Ebu'l Abbas el-Kalanisî ve Ebu'l Hasen el-Eş'arî bu hususta ona muvafakat ettiler.⁹¹⁰ İmam Ahmed bin Hanbel ve sair selef imamları bu durumundan dolayı insanları İbni Küllab'tan ve ona tabi olanlardan sakındırdılar.⁹¹¹ İbni Küllab el-Basrî'nin girdiği bu yola daha önce hiç kimse girmemişti. Eş'arî ona muvafakat etti ve Cehmiyye ve Mutezile taifesine karşı bu yolda mücadeleye başladı.⁹¹²

Üçüncü Merhale: Eş'arî, İbni Küllab'ın açtığı yolda bir müddet kaldı ve Mutezile ve diğerlerine bu yolda mücadele etti. Ancak Allah Teâlâ onun basiretini açtı ve ona hakkı gösterdi. Bu onun Ehl-i Sünnet mezhebine tam olarak girişi, bu yola tam olarak bağlanması ve bu yolun tarzını benimsemesi demektir. Allah Teâlâ'nın iradesi

904 Şübetü'l Akide beyne Ebi'l Hasen ve'l Müntesibine İleyh, 42

905 El-Fetava, 5/556; 3/103

906 Şübetü'l Akide beyne Ebi'l Hasen ve'l Müntesibine İleyh, 42

907 Age, 43

908 Şübetü'l Akide beyne Ebi'l Hasen ve'l Müntesibine İleyh, 44

909 El-Fetava, 13/131-154

910 Muvafakatü Sarihi'l Makul li Sahihi'l Menkûl, Minhacü's Sünn'e'nin kenarında, 2/4-5

911 Mecmû'u'l Fetava, 12/368

912 Şübetü'l Akide, 45

buydu. Sair bütün mezheplerden teberi etti ve selef yoluna ve mezhebine davete başladı. İmam Ahmed bin Hanbel'e bağlandı. Bu merhaleyi itikadi alandaki ehemmiyetine binaen üç ayrı yönden ispat ettik:

Birinci Yön: Âlimlerin sözleri: İmam ve âlimlerden çok sayıda kişi Eş'arî'nin selefi salihinin mezhebine tam olarak döndüğünü ifade etmiştir. Bu imamlar onun hayatını tamamıyla inceledikten ve onun son görüşlerini iyice öğrendikten sonra bu yönde şahadet etmişlerdir. Bu âlimlerden bir kısmının ismini zikrederim:

- Şeyhülislam İbni Teymiyye,⁹¹³

- Öğrencisi Hafız İbni'l Kayyım,⁹¹⁴

- Hafız Zehebî,⁹¹⁵

- Hafız İbni Kesîr.

İbni Kesîr şöyle demiştir:

“Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin üç durumundan bahsedilmiştir:

Birincisi, Mutezile mezhebinde olduğu durum ki sonunda bundan kesin bir şekilde rücu etmiştir.

İkincisi, yedi akli sıfatın var olduğunu söylemesi ki onlar; Hayat, İlim, Kudret, İrade, Semi, Basar ve Kelam sıfatlarıdır. Haberî sıfatları tevil etmesi ki onlar Vech (yüz), Yedeyn (iki el), Kadem (ayak) Sâk (bacak, baldır) ve benzerleridir.

Üçüncüsü, bütün bu sıfatlara selefi salihinin yolu üzere keyfiyet ve teşbihten uzak olarak inanmaktır. Son olarak kaleme aldığı 'İbane' adlı eserinde takip ettiği yol budur.”⁹¹⁶

- Şeyh Numan el-Alûsî,⁹¹⁷

- Şeyh Ebu'l Meâlî Mahmûd el-Alûsî,⁹¹⁸

- Allame Muhibbuddin Hatib. Muhibbuddin Hatib, İmam Eş'arî'nin geçirdiği merhaleleri zikredip en sonunda selef mezhebine geçtiğini zikrediyor, şöyle diyor:

“Ebu'l Hasen el-Eş'arî Ali bin İsmail, kelam imamlarının büyüklerindendir.

913 El-Fetava, 6/53

914 İctimau'l Cuyûşî'l İslamiyye, 112

915 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 15/86

916 İthafu's Sâdedi'l Muttekin, Murtaza ez-Zebîdî, 48

917 Cilâu'l Ayneyn 213

918 Gayetü'l Emânî fi'r Reddi ale'n Nebhânî, 2/408

Yetişme devirleri Mutezile mezhebinde iken geçti. Cübaî'ye öğrencilik yaptı. Daha sonra ömrünün yarılarında ve olgunluk döneminin başlangıcında Allah Teâlâ onun basiretini açtı. Mutezile'nin sapkınlıklarından rücu ettiğini beyan etti. Bu dönemde son derece gayretliydi. Eserler telif etti, münazaralarda bulundu, Mutezile'ye cevaplar içeren dersler verdi. Cedel ve tevil yolu arasında orta yolu -selefin yolunu- benimsedi. Gayb âlemine dair naslarda her ne geçiyorsa onların varlığını kabul eden selefin mezhebine tam rücu etti. Son kitaplarında bunu açıkça zikretti. İnsanların ellerinde bulunan 'İbane' adlı eseri bu kitaplardan biridir. Onun hâl tercümesini yazanlar bu kitabın onun son kitabı olduğunu zikrederler. Allah Teâlâ'nın onun hakkındaki iradesi bu yönde oldu. Bunun dışında ona nispet edilen sözler ve fikirlerden o rücu etmiştir.”⁹¹⁹

İkinci Yön: Hafız Zekeriyya es-Sâcî ile karşılaşması. Mutezile mezhebinden ayrıldıktan ve İbni Küllab'ın yolundan uzaklaştıktan sonra ehli hadisten inancı sağlam olduğu bilinen imamlara gitti. Onlardan selefin ve hadis ehlinin yolunu öğrenmek istiyordu. O imamların en meşhurlarından biri de Basra Muhaddisi Hafız Zekeriyya es-Sâcî idi.⁹²⁰

İbni Teymiyye, Eş'arî hakkında şunları söylüyor:

“Basra'da Zekeriyya es-Sâcî'den Hadis usulü ilmini öğrendi. Bağdat'a gittiğinde Bağdat Hanbelilerinden başka şeyler öğrendi. Kendisinin de ashabının da kitaplarında belirttiği üzere bu onun son hâli idi.”⁹²¹

Zehebî, Hafız Sâcî'nin hâl tercemesini anlatırken şöyle diyor:

“Ebu'l Hasen el-Eş'arî ondan hadis ehlinin ve selefin usullerini öğrendi.”⁹²² Başka bir yerde de Sâcî'den bahsederken şöyle demektedir:

“Ebu'l Hasen el-Eş'arî, selefin sıfatlara dair sözlerini ondan öğrenmiş ve birçok eserini buna dayanarak kaleme almıştır.”⁹²³

Eş'arî'nin Muhaddis Hafız Zekeriyya es-Sâcî ile karşılaştığını söyleyenler, bu karşılaşmanın Eş'arî üzerinde büyük değişiklikler yaptığını ifade etmişlerdir. İbni'l Kayyım⁹²⁴ ve İbni Kesîr⁹²⁵ onlar arasındadır.⁹²⁶

Üçüncü Yön: İbane adlı eseri telif etmesi ve bu kitabın ona ait oluşunun ispa-

919 El-Munteka, Zehebî, Muhibbuddin Hatib Şerhi, 41

920 Şübetü'l Akide, 49

921 El-Fetava, 3/288

922 Tezkiretül Hafız Zehebî, 2/709

923 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 14/198

924 İctimau'l Cuyûş, 97

925 El-Bidaye ve'n Nihaye, 11/131

926 Şübetü'l Akide, 50

tı. İmam Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin telif ettiği son eser “İbane” adlı kitabıdır. Bu kitapta o, İmam Ahmed bin Hanbel'e tabi olduğunu ve selefi salihinin akidesine bağlılığını söylemiş, daha sonra da selefi salihinin akidesini zikretmiştir. Öncekilerden ve sonrakilerden çok sayıda imam bu kitabın ona ait olduğunu ifade etmiştir.⁹²⁷ İbni'n Nedim zaman olarak Eş'arî'ye en yakın olan âlimlerdendir. Hicri 385 yılında vefat etmiştir. “Fihrist” adlı eserinde Eş'arî'nin hâl tercemesini sunarken telif ettiği eserlerden bir kısmını da zikretmiştir. “Et-Tebyin an Usûli'd Din” adlı eseri de onlar arasında zikretmiştir. Daha sonra İbni Asakir gelmiş, Eş'arî'yi savunmuştur. “İbane” adlı eserin ona ait olduğunu ispat etmiş ve “Et-Tebyin” adlı eserinden çok sayıda nakillerde bulunmuştur.

İbni Asakir, Eş'arî hakkında şunları söylemiştir:

“Onun tasnif ettiği eserler ilim ehli arasında meşhurdur, bilinmektedir. İsabetli görüşleri muhakkikler katında maruftur. İbane adlı eserine muttali olanlar onun ilim ve diyanet cihetinden konumunu öğrenirler.”⁹²⁸

Daha sonra İbni Derbas (vefatı hicri 659) geldi. Eş'arî'yi müdafaa etmek üzere bir kitap yazdı ve İbane adlı eserin ona ait olduğunu ispat etti. Şöyle dedi:

“Bundan sonra, ey kardeşler, bilin ki -Allah bizi ve sizi sağlam dine ve sıratı müstakime hidayet etsin- İmam Ebu'l Hasen Ali bin İsmail el-Eş'arî'nin telif ettiği ‘El-İbane an Usûli'd Diyan' adlı eser onun üzerinde bulunduğu itikadı açıklamaktadır. Allah'ın fazlı keremiyle Mutezile mezhebinden ayrıldıktan sonra kabul ettiği itikadi görüşleri beyan etmektedir. Bu kitaba muhalif olan ve ona nispet edilen bütün sözlerden o rücu etmiş, Allah'a sığınmıştır. O, bu kitapta sahabeden, tabiünden, geçmiş hadis âlimlerinden ve Ahmed bin Hanbel'den gelen rivayetleri nakletmiş ve itikadını bu esaslar üzerine kurmuştur. Onun delalet ettiği şey Allah'ın kitabı ve O'nun peygamberinin sünnetidir. Onun bunu bırakıp başka bir görüşe yöneldiği söylenebilir mi? Allah'ın kitabını ve peygamberinin sünnetini bırakıp nereye dönecek? Sahabe, tabiîn ve geçmiş hadis imamlarının üzerinde olduğu şeyi bile bile bunun hilafına olan şeye mi dönecek? Vallahi, avamdan olan bir Müslüman için bile bu düşünülemezken dinde imam olan biri için düşünülebilir mi?”

Daha sonra İbni Derbas bu kitabın ona ait olduğunu ispat ediyor, onu övüyor ve ona nispet edilen bidat ve hurafelerden beri olduğunu söylüyor. Birçok imam, fakih ve hadis hafızı onun eserlerinden nakillerde bulundular. İbane kitabının Ebu'l Hasen el-Eş'arî'ye ait olduğunu söyleyen çok sayıda imam var. Onlardan bazılarını arz edelim:

927 Şeyh Hammad El-Ensârî yazdığı bir risalede Eş'arî'nin selef mezhebine rücu ettiğini ispatlamıştır.

928 Tebyinu Kizbi'l Müfyeri, 28

- Kurraların imamı Ebu'l Hasen bin Ali bin İbrahim el-Fâsî (vefatı hicri 446)
- Hafız Ebu Osman es-Sabûnî (vefatı hicri 449),
- Fakih Hafız Ebubekir el-Beyhakî (vefatı hicri 458),
- İmam Fakih Ebu'l Feth Nasru'l Makdisî (vefatı hicri 490),
- Fıkıhta "Zehair" adlı eserin yazarı olan Fakih Ebu'l Mealî (vefatı hicri 550).⁹²⁹

İbane kitabının Ebu'l Hasen el-Eş'arî'ye ait olduğunu söyleyen, ancak, İbni Derbas'ın isimlerini zikretmediği daha çok sayıda âlim var:

- İmam İbni Teymiyye (vefatı hicri 728),
- Hafız Zehebî (vefatı hicri 748).

Zehebî demiştir ki:

"İbane adlı kitap Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin tasnif ettiği en meşhur eserlerden biridir. Hafız İbni Asakir ona dayanmış, İmam Nevevî ise onu kendi eliyle istinsah etmiştir."⁹³⁰

- İmam İbni'l Kayyım (vefatı hicri 771),⁹³¹
- Hafız İbni Kesîr (vefatı hicri 774),
- Allame İbni Ferhun el-Malikî (vefatı hicri 799).⁹³²

İbane adlı eserin Eş'arî'ye ait olduğu ve onun son eseri olduğunu söyleyen sayılamayacak sayıda âlim ve imam vardır.⁹³³

b- İmam Eş'arî'nin Tarihteki Büyüklüğünün Sırrı

Ebu'l Hasen el-Eş'arî büyük değişimi yaşadıktan sonra Ehl-i Sünnet itikadına davete yöneldi ve onu müdafaa etmeye başladı. Bu hususta büyük bir gayret içindeydi. Mutezile ehlinin meclislerine gidiyor, onlara cevaplar veriyor ve ikna olduğu hususta onları da ikna etmeye çalışıyordu. Bu husustaki çalışması önceki çalışmasından daha büyüktü. Bizzat gidiyor, onlarla tartışıyordu.

Kendisine:

"Bidat ehlini terk etmen emredildiği hâlde sen niçin onların yanına gidiyorsun?" deniliyordu.

929 Şübetü'l Akide, 52

930 Muhtasarü'l Uluw, 239

931 İctimau'l Cüyûş, 113

932 Ed-Dıbacü'l Mezheb, 195

933 Şübetü'l Akide, 53

O ise:

"Onlar, makam mevki sahibi kişiler. Kimileri vali, kimileri de kadı. Makam mevkileri sebebiyle onlar benim yanıma gelmezler. Onlar benim yanıma gelmezse ben de onların yanına gitmezsem hak nasıl zuhur edecek? Ehl-i Sünnet'i delillerini nasıl bilecekler?" diyordu.⁹³⁴

Onun Ehl-i Sünnet'i müdafaa sadedinde yaptığı bu büyük çalışma övgü ve takdire şayandır. Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin akli seviyesi muasırlarının ve akranlarının akli seviyesinden çok çok üstündü. Keskin zekâsıyla Mutezile'nin delillerini ve itikatlarını kolaylıkla çürütüyordu. Talebelerinin şüphelerini ve problemlerini kolaylıkla çözen derin bir âlim gibiydi. İmam Ebu'l Hasen el-Eş'arî kalam ilminde müçtehit bir imamdı ve bu ilmin kurucularından biriydi. Ondan sonra gelen kalamcılarının tamamı onun zekâsına, ilmî derinliğine, dikkatine ve isabetli fikirlerine hayran kalmışlardır.⁹³⁵

c- Ebu'l Hasen el-Eş'arî Tabi Olduğu Akideyi Açıklıyor

Şöyle diyor:

"Dediğimiz söz şudur: Dinimiz diyanetimiz, Rabbimizin kitabına, Peygamberimiz (s.a.v)'in sünnetine, sahabe, tabiîn ve hadis imamlarından rivayet edilen şeylere bağlıdır. Biz buna yapışıyor, biz Ebu Abdullah Ahmed bin Muhammed bin Hanbel'in -ki Allah yüzünü ak eylesin, derecesini yükseltsin ve ecrini kat kat artırsın- dediğini diyoruz. Onun sözlerine muhalif olan sözlere muhalifiz. Zira o, fazilet sahibi bir imam, kâmil bir önderdir. Allah Teâlâ onunla hakkı açığa çıkardı. Dalaletleri onunla kaldırdı. Yolu onunla aydınlattı. Bidatçilerin bidatlerini, yoldan sapanların sapkınlıklarını ve şüphe edenlerin şüphelerini onunla izale etti."⁹³⁶

Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat ehlinin mezhebine olan hizmeti basit bir hizmet değildi. Onunla Hanbeliler ve hadisçiler güç bulmuştu. Onun zekâsı, akli ve kelami tartışmalarda ortaya deliller sunuyordu. Mutezile ve felsefe ehli ile meseleleri bir bir tartışıyordu. Onlara onların kullandığı dille ve onların bildiği üslupla cevaplar veriyordu. Onlara bu dinin akılla teyit edildiğini ispat ediyordu. Dinin akılla ters düşmediğini ve çatışmadığını onlara gösteriyordu.⁹³⁷

Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin İnancının Kaynağı

Eş'arî, itikada ve ilahiyata dair meselelerin kaynağının kitap ve sünnet olduğuna inanıyordu. Sadece akli, kıyası ve Yunan metafiziğini kaynak olarak kabul etmi-

934 Tebyinu Kizbi'l Müfyeri, 116

935 Ricalü'l Fikr ve'd Dave fi'l İslam, 1/143-144

936 Ricalü'l Fikr 1/145

937 Age, 1/147

yordu. Ancak o, zamanın değişimi ve ecnebi dinler ve felsefelerle olan irtibat sebebiyle ana yoldan sapmalar meydana gelmesi karşısında suskunluğu tercih etmiyordu. Böyle bir suskunluğun İslam'a zarar vereceğine ve sünnetin mehabetini yitireceğine inanıyordu. Sonunda sünnet ilmen ve aklen zayıflayacak, din âlimleri ve temsilcileri bu akımlar karşısında âciz kalacak, sapık akımlar bu fırsatı değerlendirip Ehl-i Sünnet akidesini bozacak, şek ve şüpheler kalplere zerk edilecek, kültürlü zeki gençler sapkın tarafa çekecekti. İmam Eş'arî, itikadın kaynağının vahiy ve Muhammedî nübüvvet olduğuna inanıyordu. Ona göre itikadı bilmenin yolu kitap, sünnet ve sahabe-i kiramdan nakledilen şeylerdi. Mutezile ile onun arasındaki fark buydu. Onun yolu, Mutezile'nin gittiği yolun aksi idi. Ancak o, bu selim akideyi müdafaa için, yeni nesillerin kalbine bu itikadı yerleştirmek için asrın ilmî dilini ve tartışma metodunu kullanmanın gerekliliğine inanıyordu. O, sadece bununla kalmıyor, bu işin bu asırdaki en büyük cihad ve en büyük sevap olduğunu söylüyordu. Bazı Hanbeliler ve hadisçilerle onun arasındaki fark buydu. Onlar böyle bir şeyi günah addeyorlar ve bundan sakınıyorlardı.⁹³⁸

d- Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin Bazı Eserleri

Ebu'l Hasen el-Eş'arî sadece münazaralarla iktifa etmedi, Ehl-i Sünnet'in müdafaası için çok sayıda eser kaleme aldı. İslam akidesini açıkladı, Kur'an tefsiri yazdı. Kur'an tefsiri hakkında onun en az otuz ciltten oluştuğu söylenmiştir. Bazı müellifler onun eserlerinin üç yüze balığ olduğunu söylemiştir.⁹³⁹ Eserlerinin çoğu Mutezile'ye cevap olarak yazılmıştır. Diğer grup ve mezheplere cevap olarak yazılmış eserleri de vardır. "El-Fusûl" onlardan biridir. Bu kitapta felsefecilere, tabiatçılara, dehrilere (dinsizlere), Brahmanlara, Yahudilere, Hıristiyanlara ve Mecusilere cevaplar verilmiştir. On iki ciltten oluşan büyük bir kitaptır.

İbni Hallikan onun eserlerinden "El-Luma", "İzahu'l Burhan", "Et-Tebyin an Usûli'd Din", "Eş-Şerh ve't Tafsîl fi'r Reddi âlâ Ehli'l İfki ve't Tadrîl" adlı eserlerini zikretmiştir. Onun kelama dair eserlerinden başla şeriata dair eserleri de vardır. "Kıyas", "İçtihat", "Haberu'l Vahid" ve tevatürü inkâr eden Ravendî'ye cevap mahiyetinde yazdığı kitap bunlardandır. Vefatından dört yıl önce hicri 320 yılında yazdığı "Umed" adlı eserinde o güne kadar altmış sekiz eser yazdığını ifade etmiştir. O kitapların çoğunun hacmi on ciltten fazla olacak şekilde büyüktü. Ömrünün son dönemlerinde de çok sayıda kitap yazmıştır. "Makalatü'l İslamiyyin" adlı eseri onun sadece bir kalamcı olmadığını göstermektedir. Akaid ilmi tarihinde güvenilir bir tarihçi olduğunu da göstermektedir. Müsteşrikler bile onun dikkatini, güvenilirliğini, doğruyu araştırmadaki gayretini takdir etmişlerdir.⁹⁴⁰ Gruplar ve mezhepler hakkın-

⁹³⁸ Age, 1/148

⁹³⁹ Tebyinu Kizbi'l Müfyeri, 123

⁹⁴⁰ Ricalü'l Fikri ve'd Dave, 1/150

da yazdıkları onun nakildeki güvenilirliğine ve dikkatine delalet etmektedir.⁹⁴¹

e- İbadetteki Gayreti

Ebu'l Hasen el-Eş'arî sadece bir ilim adamı, bir araştırmacı, bir düşünür değildi. Bilakis o, ilimde imamlık ve müçtehitlik derecesine çıktığı gibi ibadette ve üstün ahlakta da üstün derecelere vasil olmuştu. Önceki âlimlerin mümtaz vasfı buydu. İlimle meşgul olmaları onları ibadet ve taatten alıkoymuyordu. Talim ve tedrisle ibadeti ve zühdü bir arada yürütüyorlardı.

Fakih Ahmed bin Ali şöyle diyor:

"İmam Ebu'l Hasen'e Basra'da yıllarca hizmet ettim. Ölünceye kadar Bağdat'ta onunla birlikte yaşadım. Ondan daha çok vera sahibi birini ve daha çok haramdan korunanını görmedim. Dünya işlerinde ondan daha zahit olan ve ahiret işlerinde de ondan daha gayretli olan bir üstat görmedim."⁹⁴²

Ebu'l Hüseyin es-Servî onun gece ibadetini, meşguliyetini ve ibadete karşı aşırı hırsını anlatıyor.⁹⁴³ İbni Hallikan diyor ki: "Bilal bin Ebu Berde bin Ebu Musa'nın vakfedip geride bıraktığı arazinin gelirlerinden yiyordu. Günlük nafakası on yedi dirhemdi." Hatip de böyle demiştir.⁹⁴⁴

f- Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin Ölmeden Önceki Akidesi

1- Allah'ı, meleklerini, resûllerini ve Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğunu ikrar etmek,

2- Cennet ve cehennem hak olduğunu, kıyametin kesin kopacağını ve Allah Teâlâ'nın kabirdekileri dirilteceğini ikrar etmek,

3- Allah Teâlâ'nın -"Rahman, arş üzerine istiva etti."⁹⁴⁵ ayetinde ifade edildiği gibi- arşının üzerinde olduğunu ikrar etmek,

4- Allah Teâlâ'nın "İki elimle yarattım."⁹⁴⁶ ayetinde ifade edildiği gibi keyfiyetten âri iki eli olduğunu ikrar etmek,

5- Allah Teâlâ'nın "Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu."⁹⁴⁷ ayetinde ifade edildiği gibi keyfiyetten âri iki gözü olduğunu ikrar etmek,

6- Allah Teâlâ'nın "Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi bakır kalır."⁹⁴⁸ ayetinde ifade edildiği gibi keyfiyetten âri vechi olduğunu ikrar etmek,

⁹⁴¹ Age, 1/150

⁹⁴² Tebyinu Kizbi'l Müfyeri, 141

⁹⁴³ Ricalü'l Fikri ve'd Dave, 1/150

⁹⁴⁴ Vefeyâtü'l A'yan, 1/412

⁹⁴⁵ Taha, 5

⁹⁴⁶ Sâd, 75

⁹⁴⁷ Kamer, 14

⁹⁴⁸ Rahman, 27

7- Allah Teâlâ'nın isimleri hakkında Mutezile ve Haricîlerin dediği gibi “Bunlar Allah'ın gayridir.” denmez,

8- Allah Teâlâ'nın ilim sahibi olduğunu ikrar etmek. Nitekim Allah Teâlâ “**Onu ilmiyle indirdi.**”⁹⁴⁹ ve “**Onun ilmi dışında hiçbir dişi hamile kalmaz ve doğurmaz.**”⁹⁵⁰

9- Allah Teâlâ'nın semi ve basar sıfatlarına sahip olduğuna inanmak; Mutezile'nin inkâr ettiği gibi inkâr etmemek,

10- Allah Teâlâ'nın kudret sıfatı olduğuna inanmak. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Onlar, gerçekten kendilerini yaratan Allah'ı görmediler mi? O, kuvvet bakımından kendilerinden daha üstündür.**”⁹⁵¹

11- Allah dilemedikçe yeryüzünde ne bir hayır ne de bir şey vücuda gelebilir.

12- Var olan her bir şey Allah Teâlâ'nın dilemesiyle meydana gelir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.**”⁹⁵² Müslümanlar da, “Allah Teâlâ'nın dilediği oldu, dilemediği olmadı.” derler.

13- Kişi bir şeyi zamanından önce yapamaz.

14- Allah'tan başka ilah yoktur. Kulların amellerini ve seyyiatını da yaratan Hz. Allah'tır. Kullar hiçbir şeyi yaratmaya güç getiremez.

15- Kur'an Allah Teâlâ'nın kelimidir, mahluk değildir.

16- “Kur'an'ın lafzı mahluktur.” diyen bidatçidir. Kur'an'ın lafzı mahluktur da denmez, mahluk değildir de denmez.

17- Kıyamet gününde Allah Teâlâ dolunay gecesinde ay nasıl görülüyorsa onun gibi rahatlıkla gözle görülecektir. O'nu müminler görecektir, kâfirler göremeyecektir. Zira onlar Allah Teâlâ'yı görmekten mahrumdurlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Hayır, şüphesiz onlar o gün, Rabblerinden mahrum kalacaklardır.**”⁹⁵³ Musa (as), Allah Teâlâ'yı dünyada iken görmek istediğinde Allah Teâlâ dağa tecelli etti de dağ paramparça oldu. Ona kendisini dünyada değil, ahirette göreceğini bildirdi.

18- Hırsızlık ve zina gibi büyük günahlar sebebiyle ehli kibleyi tekfir etmezler. Büyük günah işleseler de işleyen mümindir.

19- Onlar nezdinde iman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine

949 Nisa, 166

950 Fâtır, 11

951 Fussilet, 15

952 Tekvir, 29

953 Mutaffifin, 15

inanmak. Hayır, şer, acı, tatlı her ne varsa hepsinin kader çerçevesinde olduğuna inanmak. Olan bir şeyin olmaması, olmayan bir şeyin de olması söz konusu değildir.

20- İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed (as)'ın O'nun kulu ve resûlü olduğuna inanmaktır. Onlara göre İslam başka, iman başka şeydir.

21- Allah Teâlâ kalpleri evirip çevirendir.

22- Resûlullah (s.a.v)'in şefaati haktır. O da ümmetin büyük günah sahipleri içindir. Kabir azabı vardır. Havz-ı Kevser haktır, Sırat haktır, ölümden sonra diriliş haktır.

23- Allah Teâlâ'nın kullarını hesaba çekmesi haktır. O'nun huzurunda kulların duruşu haktır.

24- İman, söz ve amelle olur. Artar ve eksilir. Mahluktur da denilmez, mahluk değildir de denilmez.

25- Allah Teâlâ'nın isimleri Allah'ın kendisidir.

26- Büyük günah sahiplerinden herhangi biri için, “Bu adam cehennemliktir”, muvahhitlerden herhangi biri için de “Bu cennetliktir” demezler. Zira Allah Teâlâ dilediğini yükseltir, dilediğini alçaltır. Onların işi Allah Teâlâ'nın elindedir. Dilerse azap eder, dilerse bağışlar. Resûlullah (s.a.v)'den rivayet edildiği üzere Allah Teâlâ muvahhitlerden bir kısmını cehennemden çıkaracaktır.

27- Dinde gösterişten ve tartışmadan kaçınırlar. Kader tartışmalarına girmezler. Resûlullah (s.a.v)'e dayanan sahih rivayetlere teslim olurlar. Nasıl ve niçin diye sormazlar. Çünkü bunlar bidattir.

28- Allah Teâlâ şerri emretmedi, bilakis yasakladı. Hayrı emretti, irade etse de şerre razı olmadı.

29- Allah Teâlâ'nın, peygamberine arkadaş olarak seçtiği kişilerin hakkını teslim ederler. Onların faziletini tanırlar ve onlar arasında meydana gelen hadiseler hakkında dillerini tutarlar.

30- Fazilet cihetiyle Hz. Ebubekir'i, sonra Hz. Ömer'i, sonra Hz. Osman'ı, sonra Hz. Ali'yi -Allah her birinden razı olsun- öne alırlar.

31- Onların Raşit Halifeler olduklarına, hakka hidayet ettiklerine ve Nebi (s.a.v)'den sonra insanların en hayırlıları olduklarına inanırlar.

32- Resûlullah (s.a.v)'den nakledilen, “**Muhakkak ki Allah dünya semasına nüzul eder ve ‘İstiğfar eden yok mu?’ der.**” hadisi şerifine inanırlar.

33- “**Bir şeyde niza ettiğinizde onu Allah'a ve Resûlüne götürün.**”⁹⁵⁴ ayetinde olduğu gibi kitaba ve sünnete sarılırlar.

954 Nisa, 59

34- Selefi salihinden olan din imamlarına tabi olmayı bidat addetmezler.

35- **“Rabbin ve melekler saf saf gelir.”**⁹⁵⁵ ayetinde olduğu gibi Allah Teâlâ'nın kıyamet gününde geleceğine inanırlar.

36- **“Biz ona şah damarından daha yakınız.”**⁹⁵⁶ ayetinde olduğu gibi Allah Teâlâ'nın kullarına yaklaşacağına inanırlar.

37- Cemaatle kılınan Cuma, bayram ve sair namazların iyi-kötü her bir imamın arkasında kılınacağına inanırlar.

38- Mesler üzerine meshedilmesini sünnet kabul ederler ve bunun hazardsa ve seferde olabileceğine inanırlar.

39- Resûlullah (s.a.v)'in çıkışından itibaren Deccal'e karşı savaşa ve ondan sonrasına kadar müşriklere karşı cihadın farz olduğuna inanırlar.

40- Müslüman idarecilerin hayrı için dua ederler, onlara karşı ayaklanmazlar ve fitne yolunda savaşırlar.

41- Deccal'in çıkacağına ve İsa bin Meryem (as)'ın onu öldüreceğine inanırlar.

42- Münker Nekir'in var olduğuna, Mirac'a inanırlar.

43- Müslüman mevtalar için yapılan duaların ve verilen sadakaların onlara ulaştığına inanırlar.

44- Sihirin varlığına ve sihirbazın küfrüne inanırlar.

45- Ehli kiblede olup da ölen kişi iyi de olsa kötü de olsa onun cenaze namazını kılarlar.

46- Cennet ve cehennemin yaratılmış olduğuna inanırlar.

47- Ölen kişinin eceliyle öldüğüne, öldürülen kişinin de eceliyle öldürüldüğüne inanırlar.

48- Helal olsun, haram olsun rızık Allah'tandır. Rızkı O verir.

49- Şeytan insan ile konuşur, ona vesvese verir ve onu şüpheye düşürür.

50- Allah Teâlâ'nın bazı salih kullarına kerametler lütfetmesi mümkündür.

51- Sünnet, Kur'an'ı neshedemez.⁹⁵⁷

52- Çocukken ölenlerin durumu Allah'ın dilemesine kalmıştır. Dilerse onlara azap eder, dilerse başka şey yapar.

53- Allah Teâlâ amel edeceklerin ne amel edeceğini biliyordu ve bunu yazmıştı. Bütün işler O'nun elindedir.

54- Allah Teâlâ'nın hükmüne sabrederler, emrettiğini alır, yasakladığından kaçınırlar, ihlasla amel ederler, Müslümanlara nasihat ederler, ibadet edenlerle ibadet ederler, büyük günahlardan, zinadan, yalan sözden, ırkçılıktan, kibirden, ucuptan, insanları aşağılamaktan kaçınırlar.

55- Bidate davet eden her davetçiden uzak dururlar.

56- Kur'an kıraatiyle, hadis yazmakla, fıkhi eserlere bakmakla meşgul olurlar. Tevazuyu elden bırakmazlar. Güzel ahlak sahibidirler. Kötülükten el çekip iyilik ederler. Gıybet ve iftiradan uzak dururlar.

57- Onların sözleri bunlar. Onların bütün bu sözlerini kabul ediyor ve altına imzamızı atıyoruz. Muvaffakiyet Allah'tandır. O bize yeter. Ne güzel vekildir O. O'na tevekkül eder, O'ndan isteriz. Gidiş O'nadır.⁹⁵⁸

İmam Ebu'l Hasen el-Eş'arî'nin açıkladığı itikadı bu idi. Vefatından sonra geride bıraktığı eserlerde var olan itikat bu. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat usulüne dayanan bu esaslar Selçuklular, Zengiler, Eyyûbîler, Memluklar ve Osmanlılar döneminde medreselerde okutulmuş günümüze kadar gelmiştir. Gerçeği ifade etmek gerekirse Eş'arîlik İmam Eş'arî'nin ölümüyle olduğu gibi kalmış değildir. Bilakis bazı gelişmeler göstermiştir. Zira bazı meselelerde Eş'arî imamların sözleri birbirinden farklıdır. İmam Ebu'l Hasen el-Eş'arî'ye bazı meselelerde Ebubekir Bakıllânî, İbni Fûrek, Abdülkahir el-Bağdadî, Beyhakî, Kuşeyrî, Cüveynî ve Gazalî gibi kişiler muhalefet etmişlerdir. Dr. Abdurrahman bin Salih el-Mahmud “Mevkifu İbni Teymiyye mine'l Eşaire” adlı kıymetli eserinde bu gelişmeyi genişçe anlatmıştır.

Vefatı

Ebu'l Hasen el-Eş'arî, hicri 324 yılında Bağdat'ta vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.⁹⁵⁹ Cenazesinde, “Bugün sünnetin yardımcısı öldü.” diye nida edilmiştir.⁹⁶⁰ Eyyûbî Devleti'nin üzerinde yürüdüğü Sünni akide buydu. Şii Rafiziler, Hz. Ali'nin imametine dair nas olduğunu iddia ediyorlar ve mezheplerini bu esas üzerine bina ediyorlardı. Ehl-i Sünnet imamaları da Saîde'nin sakifesi altında ümmetin Hz. Ebubekir'i seçip ona biat ettiklerini söylüyorlar ve buna dayanarak böyle bir nas olmadığını ifade ediyorlardı.⁹⁶¹ Sünni davetçiler ayrıca Abbasi hilafetinin şer'i oluşunu ve bütün Müslüman beldeleri kapsadığını da ifade ediyorlar ve Şii İsmailî düşüncenin ayıp ve kusurlarını ortaya döküyorlardı. Fatımî halifelerinin Hz. Ali soyundan gel-

955 Fecr, 22

956 Kaf, 16

957 Bu, Ehlişünnet'in üzerinde ihtilaf ettiği ve uzun uzun tartıştığı bir meseledir.

958 İtikadu Ehli's Sünne, Dr. Muhammed Abdurrahman El-Hamis, 11-171

959 Vefeyâtü'l A'yan, 1/412

960 Ricalü'l Fikri ve'd Dave, 1/151

961 Tarihu Misri'l İslamiyye, 150

dikleri iddiasını da çürütüyorlardı. Eyyûbiler, Mısır'da ve sair hükmettikleri yerlerde Sünniliğin yayılması için Selçukluların ve Zengîlerin tecrübelerinden istifade ettiler. Eyyûbiler, Şii İsmailî davetin işini bitirdikten sonra bir taraftan Sünni İslam akidesini, bir taraftan da Sünni Şafii fikhını yerleştirdiler.⁹⁶²

4- Fıkhi Eğitim

Eyyûbiler Sünni İslam kültürünün bu yönüne de büyük önem verdiler. Bunu çok sayıda inşa ettikleri medreseler vasıtasıyla yaptılar. Bu medreseleri ya bir mezhebe ya da birden çok Sünni mezhebe müşterek olarak vakfettirler. Nitekim Fadiliyye Medresesi Şafilere ve Malikilere, Halep'teki Zahiriye Medresesi de Şafilere ve Hanefilere vakfedilmişti. Salih Necmeddin Eyyûb'un Kahire'de inşa ettirdiği Salihyye Medresesi de de dört Sünni mezhebe vakfedilmişti. Ancak Eyyûbî Devleti'nin resmî mezhebi Şafii olduğu için Eyyûbiler bu mezhebe daha çok önem verdiler. Hüküm bu mezhebe göre veriliyordu. Melik el-Muazzam İsa bin Adil -ki o Hanefîydi- dışında bütün Eyyûbî sultanları Şafiiydiler. Oğulları bu hususta da ona tabi oldular. Bunun yanında Eyyûbî Devleti'nin üst mevkilerine gelen kişiler de Şafiiydiler. Kadı Fadl, İmad el-İsfahânî, Bahauddin bin Şeddad gibileri örnek gösterilebilir. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Nureddin Hanefî idi. Ancak onun devlet adamlarının büyük kısmı Şafii idiler. Kadı Kemal Şehrezûrî, İbni Ebî Asrûn gibi birçoğu da Nizamiye medreselerinde okumuştur.⁹⁶³

Rafizi İsmailîler, Mısır'daki Sünni varlığını yok etmişlerdi. Eyyûbiler gelince o asırdaki Sünni unsurları harekete geçirdiler ve Sünniliği orada yaydılar. Sünni unsurlar Kur'an ve sünnet esasları etrafında birleşiyordu. Medreselerde hadis ve fıkıh eğitimi veriliyor, ayrıca bu eğitime yardımcı olacak sarf, nahiv, edebiyat ve lügat gibi dersler veriliyordu. Bu medreselerde felsefenin yeri yoktu. Felsefe tahsili yapmak isteyenler bunu çekinerek yapıyorlardı. Zira Sünni ilmî çevrelerde bu iyi karşılanmıyordu. Felsefeyle meşgul olanlar Sünni ilim çevrelerinden güler yüz bulamıyorlardı.⁹⁶⁴ Bunun misalleri hayli çoktur; mesela Selahaddin felsefecilere, Muattıla mezhebinden olanlara ve dehrîlere buğzeden biriydi.⁹⁶⁵ Öyle görünüyor ki bu çevrenin felsefi ilimlere karşı düşmanlığı iki sebebe dayanıyordu:

Birincisi; Şii Fatımî Devleti inanç sistemlerini oluşturmada ve ona davet etmede felsefeye büyük ölçüde yer vermişti. Felsefenin reddi onların reddi idi. Ayrıca Sünni imamlar İslam dininin kolay ve anlaşılır bir din olduğunu, herkes tarafından

rahatlıkla anlaşılabilirliğini, dolayısıyla ne felsefe ne de mantık ilmine ihtiyaç duymadığını söylemişlerdir. İbni Salah da fetvalarında bunu ifade etmiştir.⁹⁶⁶

İkincisi; İmam Gazali "Tehâfütü'l Felasife" adlı eserini yazdıktan sonra felsefe eski cazibesini yitirmiş, yüksek mevkilerden aşağılara düşmüştü. Kendinden sonraki asırlarda Sünni çevrelerde İmam Gazali'nin büyük bir tesiri vardı.⁹⁶⁷

Eyyûbîlerin Abbasi Hilafet Devletini İhya Edışı

Eyyûbiler hicri 567 (miladi 1171) yılında Fatımîlerin işine son verdikten sonra hicri altıncı asrın sonunda ve yedinci asrın başında İslam beldelerinin birçok yerinde Abbasi hilafet devletinin nüfuzunu ihya etmeyi başardılar. Hicri 569 (miladi 1173) yılında Yemen'i aldılar. Yemen, Fatımî davetinin en eski ve en güçlü merkezlerinden biri sayılıyordu. Oradaki Fatımî daveti lideri Abdünnebi bin Mehdi'yi öldürdüler. Yemen minberlerinden Abbasi halifesi adına hutbe okuttular. Nüfuzlarını Yemen'den Haremeyn-i Şerifeyn'e ulaştırdılar. Mekke ve Medine minberlerinden de Bağdat'taki Abbasi halifesi adına hutbe okuttular.⁹⁶⁸ Bu adım sayesinde Abbasi halifesinin İslam dünyasındaki ruhani gücü daha da arttı. Zira Haremeyn-i Şerifeyn'in hamisi konumuna yükselmişti. Bu iş uzun zamandan beri Fatımîlerin elindeydi.⁹⁶⁹ Burada Eyyûbîlerin Yemen'i fethiyle ilgili olarak Mısırlı, Yemenli ve Şamlı muasır tarihçilerin işaret ettiği birkaç husus var.⁹⁷⁰ Bu fetih, Fatımî davetin işinin bitirilmesine yönelik ideolojik bir adımdı. Selçuklular ve Zengîlerin hedeflediği şeyi Eyyûbîler başarmıştı. Ama bu, hiçbir şekilde Eyyûbîlerin Nureddin Zengî'den ayrıldıkları manasına gelmemektedir.⁹⁷¹ Yemen'i fetheden Eyyûbîler oraya yanlarında Sünni davet kitapları götürmüşler ve bu kitapların orada yaygınlaşması için gayret sarf etmişlerdir. Zeydi imamların hâkimiyeti döneminde ve Fatımîlerin Yemen'e hâkim olduktan sonra Deylem'den getirilen Mutezile, Zeydiyye ve Şii kitapları yok edildi.⁹⁷² Ayrıca Eyyûbîler Kuzey Afrika beldelerini Abbasiler lehine Muvahhidin Devleti'nden koparıp kendilerine bağlamaya çalıştılar. Selahaddin, Abbasi halifelerine büyük saygı duyuyordu. O bu hususta Nureddin'in gittiği istikamette gidiyordu. O, halifeye itaatkâr olduğu için İbni'l Cevzi'nin torunu olarak vassfediliyordu.⁹⁷³ Onun bu hürmeti köklü imanından kaynaklanıyordu. Selahaddin Halep'i aldığıında Kadı

966 El-Hayatü'l İlmiye fi Mısır ve Şam, 6

967 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 251

968 Rihletü İbni Cübeyr, 73; Tarihu Mısri'l İslamiyye, 183

969 En-Nüfuzu'l Fatımî fi Cezireti'l Arab, 183

970 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 183

971 Age, 183

972 Age, 183

973 Mir'atü'z Zaman, 8/213; Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 251

962 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 136,163

963 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 244

964 Age, 248

965 Siretü Selahaddin, 10

Fadl, Halife En-Nâsır'a Selahaddin adına mektup yazmıştı. O mektupta bu açıkça görülmektedir. Mektupta şöyle deniyordu:

*“Maksatlar üçtür: Allah yolunda cihad, Allah'ın kullarına zulmetmekten el çekmek, bir de Allah'ın halifesine itaat. Bu hizmetkârın fethettiği beldelerdeki hedefi bunlardır. Allah biliyor ki o dünya malı için savaşıyor. O ancak bu işlerin gerçekleşmesini istiyor.”*⁹⁷⁴

Halife Nâsır Lidinillah, “Melik Nâsır” lakabını kullandığı için Selahaddin'i azarlamıştı. Çünkü bu, aynı zamanda onun da, yani emîrülümünün de lakabıydı. Selahaddin gönderdiği mektupta ondan özür diledi ve bunun Halife Müstezî zamanında olduğunu ancak eğer kendisi ona başka bir lakap verirse onu kullanacağını ifade etti. Halifeye karşı son derece edepli davrandı.⁹⁷⁵ Eyyûbî sultanlarının büyük kısmı bu minval üzere yürüdüler.⁹⁷⁶

Eyyûbîlerin Hac ve Haremeyn-i Şerifeyn'in Yollarını Himaye Etmeleri

Abbasi hâkimiyetinin yeniden Hicaz'a dönüşü ve Şii Fatımî Devleti'nin mukaddes topraklardan uzaklaştırılmasındaki en büyük pay Allah'ın izniyle Selçuklulara aittir. Nureddin Zengî, Mekke ve Medine halkına büyük iyiliklerde bulunuyordu. Medine'yi muhafaza için asker göndermişti. Mekke emîrine iktalar vermişti. Dimaşk ve Hicaz arasındaki hac yollarını muhafaza için Arap emîrlere iktalar vermişti. Peygamber şehri Medine'nin surunu tamamlamıştı. Orada su kaynakları çıkarmıştı. Haremeyn minberlerinde Abbasi halifesinin isminden sonra onun ismi zikrediliyordu.⁹⁷⁷ Eyyûbî ailesinin tarihiyle ve tarih sahnesine çıkışıyla ilgilenenler için burada önemli bir malumat var. Bu ailenin reisi Necmeddin Eyyûb, Nureddin'in hizmetine girdiğinde kendisine Şam hac emîrlîği görevi verilmişti. Bu görev ailenin güçlenmesinde hayli etkili olmuştur. Necmeddin Eyyûb bu göreve hicri 551 (miladi 1156) yılında geldi. Daha sonra Nureddin bu görevi Necmeddin'in kardeşi Esedüddin Şirkuh'a verdi ve onu “Dimaşk Hac Emîri” olarak görevlendirdi.⁹⁷⁸ Şirkuh Haremeyn-i Şerifeyn'de dinî hizmetlere ve hayır işlerine büyük önem verdi, bu yolda büyük harcamalar yaptı. Öldüğünde Mescid-i Nebevi civarında bir yere defnedilmeyi vasiyet etti.⁹⁷⁹ Eyyûbî sultanları bu vasiyeti yerine getirdiler ve Necmeddin Eyyûb ile kardeşi Şirkuh'un naaşlarını, Mısır'da defnedildikten sonra Medine'ye naklettiler.⁹⁸⁰

974 Kitabur Ravzateyn, 2/48; Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 252

975 Hüsnü'l Muhadara, 2/20; Tabakatü's Şafiyye, 4/341

976 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 252

977 Ez-Zehbü'l Mesbûk; Tarihu Mısri'l İslamiyye, 203

978 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 204

979 Age, 204; Mir'atü'z Zaman, 8/250

980 Age, 204; Age, 8/278

Abbasi hâkimiyeti, Eyyûbîler vasıtasıyla Hicaz'da devam etti. Mescid-i Haram'da hutbeler Mekke emîri tarafından Abbasi halifesi adına okunuyordu. Mısır'da Eyyûbî sultanı tarafından, Yemen'de de Eyyûbî emîrlerinden biri tarafından Abbasi-ler adına okunuyordu. Yine Kâbe'nin örtüsü Abbasi hilafetini temsil eder şekilde siyah renkteydi. Onun üzerine kırmızı renkli iplerle Abbasi halifesinin ismi ve onun için dualar yazılıyordu.⁹⁸¹ Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi'nin imar işi de Abbasi halifelerinin yetkisindeydi. Yine Arefe günü Arafat'ta sadece Abbasi halifesinin sancağı dikiliyordu.⁹⁸² Bunlar Abbasi hilafetinin Harem bölgesi üzerindeki hâkimiyetini teyit ediyordu. Kâbe'nin örtüsüyle Irak hac emîri ilgileniyordu.⁹⁸³ Mekke hatibinin giydiği hilatler de Abbasi geleneklerine göre siyah renkteydi ve bu hilatler Bağdat'tan gönderiliyordu. İbni Cübeyr'in de naklettiği üzere o sair Abbasi beldele-riindeki hatipler gibi giyiniyor ve o şekilde minbere çıkıyordu.⁹⁸⁴

1- Haremeyn-i Şerifeyn'in Hizmetkârı Selahaddin el-Eyyûbî

Selahaddin Eyyûbî, Abbasi hilafetini ihya etmek ve Sünni İslam davetine yardım etmek suretiyle genel hâkimiyeti ve Haçlılara karşı İslami cephenin öncülüğünü üstadı Nureddin Zengî'den miras aldı. Yine hac işi ve hac yollarının güvenliği de ona kalmıştı. Hicri 572 yılında Kızıldeniz yoluyla hacca gelenlerden alınan vergiyi kaldırdı. Bunun yerine Mekke emîrine her sene deniz yoluyla sekiz bin irdeb⁹⁸⁵ buğday gönderiyordu. Bir bu kadar da Mekke'deki hastanelere dağıtılmak üzere gönderiyordu. Bunun yanında Mekke ve Medine'de hacılar için çeşitli vakıflar inşa ettirmişti.⁹⁸⁶ Bu vakıflar hac ibadetini yapan hacıların bazı harcamalarını karşılıyorlardı.⁹⁸⁷ Ayrıca Mekke emîrine Mısır ve Yemen'de iktalar verilmişti.⁹⁸⁸ Yine Medine emîri Cumaz ve çocukları için Mısır'da vakıflar kuruldu. Eyyûbî kaynakları bunu zikretmese de şer'i sicil dosyalarında bunlar kayıtlıdır.⁹⁸⁹ Selahaddin bunu tüccardan alınan haksız vergilerin kaldırılması için yapıyordu. Bu şekilde hac yolu insanlara kolaylaştırılmış oluyordu. Zira vergiler yüzünden hacıların önü kesiliyor ve hacılar hac farızasını yerine getiremiyorlardı.⁹⁹⁰ Selahaddin'in Haremeyn-i Şerifeyn hizmetkârlığı ve hacılar için yaptığı bu çalışmalar onu bütün İslam âleminin lideri konumuna yükseltiyordu.⁹⁹¹

981 Age, 205

982 Age, 207; En-Nücumu'z Zahire, 6/105

983 Age, 206; Rihletü İbni Cübeyr, 30,31

984 Age, 206

985 İrdeb; Mısır'da kullanılan bir hacim birimidir. Bir İrdeb, 198 litredir.

986 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 207; Mir'atü'z Zaman, 8/338

987 Age, 207; Rihletü İbni Cübeyr, 30,31

988 Age, 207

989 Age, 208

990 Age, 208

991 Age, 209

Selahaddin'in çalışmaları İslam âlemini etkilemişti. Haremeyn minberlerinde Abbasi halifesinden ve Mekke emîrinden sonra onun ismi zikrediliyordu. İnsanlar her yerde onun için dua ediyordu. Allah Teâlâ bir kulunu sevdi mi onun muhabbeti bütün insanları sarar. İnsanların ona dua etmesi onların bir göreviydi. Zira o onlar için çalışıyor, haksız vergileri onların lehine kaldırıyor.⁹⁹² İbni Cübeyr, hatibin Selahaddin için yaptığı duadan sonra âmin seslerinin coşkuyla yükseldiğini zikrediyor. Şöyle diyor; O güzel işler yapıyordu ve bu işler herkes tarafından biliniyordu. O sebeple dua bittiğinde âmin sesleri yükseliyordu, kalplere uzanan dillerden, samimi niyetlerle. Kalpler huşu potasında eriyor, diller bunu söylüyordu. Allah bu adil sultana güzellikler ihsan etmişti. Bütün insanlar onu seviyordu. Allah'ın kulları O'nun yeryüzündeki şahitleridir.⁹⁹³

İbni Cübeyr şöyle diyor:

“Emîr Muksir'e bir mektup gönderdiğini öğrendik. O mektupta hacılara her türlü hayır ve iyiliğin yapılmasını ve rahat ettirilmelerini, onlara karşı düşmanca tavırdan sakınmalarını yazıyordu. 'Biz ve siz hacıların hürmetiyle hareket ediyoruz.' diyordu. Bu güzel metodu ve bu güzel niyeti bir düşün. Allah Teâlâ kullarına ihsan da bulunana ihsanını artırır, onları muhafaza edeni muhafaza eder. Nitekim Allah ihsan sahiplerini mükâfatlandıracağına kefildir.⁹⁹⁴ Gerçek şu ki Selahaddin hac yollarının güvenliği için elinden gelen hiçbir şeyi esirgememiştir. Bu işe her daim öncelik vermiş ve Mekke emîrine, Haremeyn'e gelen hacılara karşı iyi davranılmasını nasihat etmiştir. Burka emîrine de Fas'tan ve Endülüs'ten gelip ülkelerinden geçen hacılara iyi davranılmasını yazmıştır.⁹⁹⁵ Medine emîriyle de dostluğu en üst düzeyde tutuyor, onun elçilerine hürmet ediyor ve onları Medine emîrinin elçileri oldukları için hediyelere boğuyordu.⁹⁹⁶

2- Selahaddin'in Mısır, Fas ve Endülüs'ten Kara Yoluyla Gelen Hacılar İçin Karayolunu Güvenlik Altına Alışı

Haçlılar, İslam'ın esaslarından biri olan hac farızasının İslami birliği tesis ettiğini ve Müslümanlara ruh birliği kazandırdığını idrak etmişlerdi. Müslümanlar arasındaki bağları sağlamlaştırdığını, fikrî birlikliği sağladığını ve tek bir toplum oluşturduğunu anlamışlardı. Bu sebeple zaman zaman Sina çölünden geçen hac ve ticaret kabilelerine saldırıyorlardı. Yolda hacılara saldırılması onları başka bir yolu

tercih etmeye zorluyordu. Endülüs, Fas ve Mısır'dan giden hacılar daha uzun yoldan gidiyorlardı. İskenderiye'den Fustat'a, oradan Kûs şehrine, oradan da hacılar İzab Çölü yoluyla gidiyorlardı. İzab çölünden geçtikten sonra da Kızıldeniz kıyısındaki İzab limanına ulaşıyorlardı. Oradan da küçük gemilere binerek Cidde limanına ulaşıyorlardı. Bu yolculuk gerçekten uzun ve meşakkatli bir yolculuktu.⁹⁹⁷ Haçlılar Sina karayolunu kesmişlerdi. Kerek kalesini ele geçirdikten sonra bu bölgedeki hâkimiyet onlardaydı. Bu kaleyi geri almak Nureddin Zengî'nin en büyük hedeflerinden biriydi.⁹⁹⁸ Selahaddin Eyyûbî'nin de Mısır'da Nureddin'in naibi iken hedeflerinden biri buydu. Bu sebeple Nureddin Kerek'i aynı anda Şam ve Mısır cihetinden muhasara altına aldı. Kerek'in düşmesi an meselesiydi, ama olmadı.⁹⁹⁹ Selahaddin'in sultan olduktan sonraki ilk işi Kerek'in alınması olmuştu. Sina Çölü'nü hacı ve tüccar kabilelerine açmak istiyordu. Kesintiden sonra kara yolunun açılmasını arzuluyordu. Ernat'ın Kızıldeniz yoluyla Hicaz'a saldırma ve Resûlullah (s.a.v)'in naaşını alıp götürme planları yapması haccın Müslümanlar nezdindeki ehemmiyetini bildiğini göstermektedir. Mısır donanması komutanı Lü'lü, Frenk esirlerini aşağılanmış bir vaziyette Kahire'ye soktu.

İbni Cübeyr anlatıyor:

“Lü'lü bu esirlerden bir kısmını öldürölmek üzere Medine-i Münevvere'ye gönderdi.¹⁰⁰⁰ Bu olmayacak bir şey değildi. Zira Selahaddin'in lakabı “Hadimü'l Haremeyni's Şerifeyn” ve “Müşriklerin elinden Kudüs'ü kurtaran adam” idi.¹⁰⁰¹ İslam âleminin hac yollarının güvenliğini tesis etmekten daha büyük bir meselesi olmazdı. Nitekim bunu Selahaddin'in tarihçisi İmad el-İsfahanî açıkça beyan ediyor. Selahaddin'i Beytülmakdis'in fethine sevk eden en büyük amillerden biri de Mekke'ye giden hac yolunun güvenliğini sağlamaktı.¹⁰⁰²

3- Eyyûbî Sultanlarının Hacca Verdikleri Önem

Eyyûbîler, hac yollarının güvenliğine ve Irak hac sancağının korunmasına büyük önem veriyorlardı. Bu sancak halifenin İslam âlemi üzerindeki ruhani liderliğini temsil ediyordu. Bu, Selahaddin hayatta iken Yemen'e giden Eyyûbîler sayesinde olmuştu. Haremeyn'de Mısır sultanı Selahaddin'e duadan sonra onlara dua ediliyordu.¹⁰⁰³ Hicri 582 (miladi 1186) yılında Yemen Eyyûbî meliki Seyfulislam Tüştekin

992 Age, 210; Rihletü İbni Cübeyr, 73

993 Age, 210; Age, 80

994 Rihletü İbni Cübeyr, 74

995 Age, 210

996 Subhu'l Aş'a 1/59-61; Tarihu Mısır, 210

997 Rihletü İbni Cübeyr, 38-53

998 El-Bahir, 158; Tarihu Mısır'ı İslamiyye, 212

999 Tarihu Mısır'ı İslamiyye, 212

1000 Mefrecü'l Kürûb, 2/127-132

1001 En-Nevadiru's Sultaniye, Tarihu Mısır, 213

1002 El-Feth, İmad, 191; Tarihu Mısır'ı İslamiyye, 213

1003 Rihletü İbni Cübeyr, 80

Kâbe'ye gitti. “Hayye ala hayril amel” sözleriyle okunan ezanı yasakladı ve Mekke emîrinden Kâbe'nin anahtarını istedi. Fiilî olarak Harem'in hamisi olmak istiyordu. Mekke emîri Kâbe'nin kapısını kilitledi ve anahtarı Şeybeoğullarından bir nefere verdi. Nitekim Resûlullah (s.a.v) Kâbe'nin anahtarlarının kıyamete dek onlarda kalacağını zikretmişti. Tüştekin'i anahtarları talep etmekten uzaklaştırmaya çalışıyordu. Ama Tüştekin onu tehdit etti, bunun üzerine Mekke emîri ona boyun eğdi ve anahtarları Tüştekin'e verdi. O da anahtarları alıp Şeybeoğullarına verdi.¹⁰⁰⁴ Selahaddin'in hayat hikâyesini yazan tarihçiler onun Şam hac kafilesini karşılamak üzere resmî törenler ihdas ettiğini zikrederler. O sıralarda o Şam'daydı. Selahaddin askerî elbiseler içinde askerî bir birlikle çıkıyor, bütün yollar tutuluyor ve belirli bir yoldan Dımaşk'a giriliyordu.¹⁰⁰⁵

Tarihçiler, Eyyûbî sultanlarının Haçlılara karşı yapılan cihad sebebiyle hacca gidemediklerini kaydederler. Eyyûbîler içinde sadece Selahaddin'in kardeşi, Yemen Fatihî ve Yemen'in ilk Eyyûbî meliki Melik el-Muazzam Şemsüddavle Turan Şah haccetmiştir.¹⁰⁰⁶ Daha sonra Mısır sultanı Melik Kâmil'in oğlu “Baksis” adıyla maruf Melik Mes'ud haccetti.¹⁰⁰⁷ Şam Eyyûbîlerinden Dımaşk'ın sahibi Melik el-Muazzam İsa bin Adil Ebubekir ve Kerek'in sahibi Melik Nâsır Davud el-Muazzam İsa haccettiler.¹⁰⁰⁸ Selahaddin'den itibaren Eyyûbîler Haremeyn'in ve hac yollarının muhafazasını ve hac farızasının sorunsuz bir şekilde ifasını üstlendiler. Irak hac sancığı emîrinin nüfuzunu bütün Hicaz bölgesinde korudular. Eyyûbîler, Abbasilerin ve Abbasilerin yürüttüğü davanın hamisi oldular. Bu davanın bütün İslam beldelelerinde neşrine çalıştılar. Fas beldelerine hâkim olan Muvahhidîn Devleti'nin nüfuzu altında olan yerlerde de Haçlılardan geri alınan İslam beldelerinde de bu davayı neşre çalıştılar. Eyyûbîlerin, Abbasi halifesini himaye etmesi ve sair melikleri ona itaate zorlamaları onların şer'i ömrünü uzattı ve onları İslam âleminin siyasi lideri hâline getirdi.¹⁰⁰⁹ Şunu ifade edelim ki, Nureddin ve onun talebesi Selahaddin'den önce hac farızasının selamete ifası için harekete geçen Sünnî lider Sultan Mahmud Gaznevî idi. Sultan Mahmud Gaznevî şark İslam tarihinde “Sultan” adıyla zuhur eden ilk liderdi.¹⁰¹⁰ Daha sonra ona Selçuklular vâris oldular. Selçuklu Sultanı Sultan Melikşah, hac yollarıyla ilgili büyük çalışmalar yaptı ve kendisinden sonrakilere güzel örnekler sundu. Hicaz yolunda su havuzları inşa ettirdi. Hac yolunda alınan vergileri kaldırdı. Haremeyn-i Şerife'nin emîrlere kaybolan gelirlerini karşılamak üze-

1004 Mir'atü'z Zaman, 8/388; Tarihu Mısri'l İslamiyye, 213

1005 En-Nevadiru's Sultaniye, Tarihu Mısır, 226

1006 Ez-Zehbü'l Mesbûk, 70-73; Tarihu Mısır, 227

1007 Tarihu Mısır, 227

1008 Ez-Zehbü'l Mesbûk, 76-79

1009 Tarihu Mısır, 232

1010 Age, 232

re iktalar tahsis etti. Daha önce onlar her bir hacıdan yedi dinar alıyorlardı. Yine o, çölde yaşayan bedevilere ve Kâbe'ye mücavir alanlarda yaşayanlara dağıtılmak üzere çeşitli ihsanlar gönderiyordu.¹⁰¹¹

Eyyûbîlerin Mısır, Şam ve Yemen'de Şiiliğe Karşı Yaptıkları Mücadele

Herhangi bir belde siyasi nizamı değiştirmek oradaki mezhebi yok etmek için yeterli değildir. Bu değişim, zecrî tedbirler dışında alınacak tedbirlere ve uzun yıllara ihtiyaç duymaktadır.¹⁰¹² Bu sebeple Selahaddin Mısır'daki Fatimî izlerini tamamen silebilmek için çok sayıda tedbir aldı. Bu tedbirlerin bir kısmı şiddet, sertlik ve ani müdahaleler içeriyordu. Bir kısmı da iknaya dayanıyor ve uzun zamana bırakılıyordu. Selahaddin bu tedbirlerin bir kısmında askerî gücü kullandı, bir kısmında da eğitim, öğretim ve ikna yolunu kullandı. Bu iş için çeşitli hayır müesseseleri ve vakıflar kurdu.¹⁰¹³ Bu stratejinin uygulanmasında Kadı Fadl'ın büyük rolü oldu. “Fatimî Devleti'nin zevali” bahsini anlatırken bu tedbirlerin bir kısmını arz etmiştim. Bu tedbirlerin önemlilerini başlıklar hâlinde arz edeyim:

Fatimî halifesi Adid'in zelil kılınması, Adid'in Fatimî hilafet sarayından uzaklaştırılması, Ezher Camisi'nde Fatimî halifesi adına hutbe okutulması işine ve Ezher Medresesinde Fatimî fikirlerinin okutulması işine son verilmesi, Şii İsmailî kitapların yakılıp yok edilmesi, Fatimîlere ait bütün mezhebî bayramların ilgası, Fatimî alametlerinin ve paralarının yok edilmesi, Fatimî ailesine mensup kişilerin muhafazası, Fatimî başkentinin zayıf düşürülmesi, Fatimîlerin Resûlullah (s.a.v)'in neslinden olmadığı fikrinin canlı tutulması, Şam ve Yemen topraklarındaki Fatimî artıklarının takibat altına alınması.¹⁰¹⁴

Mısır'daki Şiiiler ve onların yardımcıları Mısır içlerine kaçtılar ve Fatimî Devleti'ne bağlı Arap emîrlere birinin -ki adı Kenzüddevle idi- etrafında toplandılar. Selahaddin kardeşi Adil'i bir ordu ile onun üzerine gönderdi ve bu fitneye bir son verdi.¹⁰¹⁵ Eyyûbî Devleti, Fatimî İsmailî mezhebini ihyaya yönelik bütün faaliyetlerin üzerine kararlılıkla gittiler ve Şii kültürünü yok edip yerine Sünniliği yerleştirmeye muvaffak oldular. Fatimî taraftarlarını Kahire'de de Mısır içlerinde de takibe aldılar. Onlardan hiçbir mezhebini açığa çıkarmaya cesaret edemedi ve mezhepleri Mısır'da söndü gitti.¹⁰¹⁶ Şam ve Yemen'de de onları takibe aldılar. Oralarda da Şiili-

1011 Age, 233

1012 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 56

1013 Age, 181

1014 Age, 53-77

1015 Age, 75

1016 Age, 77

ğin kökünü kazıdılar. Gaznelilerin, Selçukluların ve Zengîlerin İran ve Şam'da Şiiliğe karşı yürüttükleri mücadeleyi tamamladılar. Şiiliğe karşı mücadele edip Sünniliği yaydılar. İsmailîler Fatımî Devleti'nin çöküşüyle yaşadıkları yıkımın bir benzerini daha önce Gazneliler ve Selçuklular döneminde yaşamamışlardı. Fatımî Devleti tarihteki en büyük Şii devletiydi. Hilafetle yönetiliyordu. Neredeyse bütün İslam dünyasına hâkim olacaktı. Bağdat'ta bile hicri 450 (miladi 1058) yılında hutbeler Fatımîler adına okunmuştu.¹⁰¹⁷ Bütün bu anlattıklarımızı göz önünde bulunduracak olursak Şiilerin Selahaddin'e neden düşman olduklarını anlamak zor olmaz. Çünkü o onların Mısır'daki en büyük devletlerini yıktı.¹⁰¹⁸ Bu sebeple Şii kalemler tarih boyunca Sultan Selahaddin'i karalamaya devam ettiler. Şiilik, Mısır'da her geçen gün gücünü yitirdi, sonunda yok oldu gitti. Mısır bir bütün hâlinde Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat mezhebine bağlandı.

Eyyûbîlerin Sünniliğin İhyası Çalışmalarına Yardımcı Olan Faktörler

Eyyûbîlerin, Sünniliği ihya çalışmasında başarılı olması çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Şunu ifade edelim ki, Şii İsmailî mezhebin kökü sağlam değildi. Mısırlıların bu mezhebe karşı ilgisi iki cihetten kaynaklanıyordu. Birincisi, bu mezhebe mensup olan bazı kişilerin mezhebin neşri için aşırı çalışması. Onlar çeşitli sebeplerle insanları bir araya topluyorlar, onlara yemekler yediriyor, hediyeler veriyorlardı. Çeşitli vesilelerle bir araya toplanan insanlara çeşitli ikramlarda bulunuluyor ve mezhep propagandası yapıyordu. Hayatın her alanında şaşaalı ve yaldızlı görüntülerle ortaya çıkılıyordu.¹⁰¹⁹ İkincisi ise insanlar bu mezhebe ya mal, makam, mevki ve itibar sebebiyle giriyorlar ya da sürgüne veya işkenceye maruz kalma korkusuyla giriyorlardı. Her iki grup da mezhebe tam inanmış değildi, sağlam bir inançla bu mezhebe bağlı değildiler. Fatımîler insanları mezheplerine sokmak için teşvik ve korkutma yöntemini birlikte kullanmışlardı. Yakup bin Kils, Aziz döneminde sadarete geçtiğinde âlimlerinde evinde toplamış ve onlara maaş bağlamıştır. Fatımîler Mısır'da yönetimlerini sağlamlaştırdıktan sonra bütün görevlilerin kendi mezheplerine tabi olmasını mecburi kıldılar. Makam mevkii sahipleri makam mevkilerini korumak ya da makamda yükselmek için Şii İsmailî mezhebine mensup olduklarını göstermek mecburiyetindeydiler. Öyle görünüyor ki devlet hizmetinde görev almak isteyen bazı Sünniler, Sünni oldukları hâlde kendilerini Şii gibi gösterdiler.¹⁰²⁰ Fatımîlerin insanları kendi mezheplerine dönmelerini sağlamak için uyguladıkları baskı yöntemleri ise çoktu. Hicri 381 (miladi 991) yılında bir adam, yanında İmam Ma-

¹⁰¹⁷ Tarihu Mısır, 75

¹⁰¹⁸ Age, 77

¹⁰¹⁹ Age, 412-413

¹⁰²⁰ Tarihu Devleti'l Fatımîyye, 218

lik'in Muvatta'sı var diye dövüldü ve sokak sokak teşhir edildi.¹⁰²¹ Hicri 395 (miladi 1004) yılında Hâkim Biemrillah döneminde Ehl-i Sünnet'e mensup kişiler büyük baskılarla karşılaştılar. Ashabı kirama sövgü içeren sözleri yazıp evlerine asmaya mecbur edildiler. Onlar da bu işi kerhen de olsa yapmak mecburiyetinde kaldı. Hâkim döneminde de baskılar devam etti. İnsanlar korkudan Şiiliğe girdiler. Kadı'l kudat oturmuş, her bir yerden insanlar getirilmişti. İzdiham oldu, insanlar birbirlerini ezdiler, kadın erkek çok sayıda kişi öldü.¹⁰²² Zahir döneminde Malikilerin nüfuzu hâlâ güçlüydü. Hicri 416 (miladi 1025) yılında Zahir, Maliki fakihlerini Mısır'dan sürmek mecburiyetinde kaldı. Daha sonra Şii davetçilerine insanlara Şii inanç esaslarını ezberletmeleri için emir verdi. Ezberleyenlere de mal mülk verileceği vaadinde bulundu.¹⁰²³ Bu hadiseler bize Şiiliğin Mısır'da kalplere kök salmadığını göstermektedir. Selahaddin gelince Sünni medreseleri inşa etti. Daha sonra da kadılık işini Şafiilere havale edip Fatımî hilafetini lağvetti. Fatımî Devleti'nin lağvından sonra Malikiler ve Şafiiler nüfuz kazandılar. İsmailîler önce gizlendiler, sonra Mısır'dan tamamen silindiler.¹⁰²⁴ Allah'a hamdü senalar olsun. Şii Rafiziler yıkılıp gittikten bu yana Mısır'da tırnak tuturmaya çalıştılsa da, kahraman Mısırlıların aziz dinlerine karşı sevgisi ve Sünni esaslara karşı ölümüne bağlılığı buna yol vermedi. Onlar Allah'ın kitabını selim bir akılla idrak ettiler, Resûlünün sünnetine muhabbetle sarıldılar ve Raşit Halifelerin önderliğinde yollarına devam ettiler. Onların bu hâli Şiilelerin çalışmalarını rüzgâra verdi. Sünni medreseler, ümmetin kitap ve sünnete bağlanmasını, bidat ve hurafelerden uzaklaşmasını temin etti. Ümmete Bidat ve hurafelere dair Kur'an ve sünnette olan nehyi hatırlattı. Allah'a ve Resûlüne itaate dair ayetler gayet açıktı:

“De ki: ‘Allah’a itaat edin, Peygamber’e de itaat edin. Eğer yüz çevirseniz şunu bilin ki, Peygamber’in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)’dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber’e düşen, sadece açık seçik duyurmaktır.”¹⁰²⁵

“O’nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”¹⁰²⁶

Eyyûbîlerin çalışmasına yardımcı olan faktörlerden biri de, Mısır'ın o dönemde âlimler için cazibe merkezi hâline gelmesiydi. Farklı mezheplere mensup Sünni

¹⁰²¹ El-Mevâz ve'l İtibar, 2/341; Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 254

¹⁰²² Age, 2/341; Age, 254

¹⁰²³ Age, 2/341-342

¹⁰²⁴ Age, 2/343; Et-Tarihu's Siyasi, 255

¹⁰²⁵ Nûr, 54

¹⁰²⁶ Nûr, 63

âlimler gayretli çalışmalar yaptılar ve Mısır'ın Sünni âleme dönüşünde pay sahibi oldular. Talim tedris yoluyla, vaaz ve nasihatler yoluyla ve kitap telifi yoluyla Ehl-i Sünnet'i canlandırdılar. Bu çalışmalar Mısır'da kalan Şii artıklarını her geçen gün zayıflattı. Eyyûbîlere eşlik eden bu âlimler sorumluluklarının bilincinde olan ilim, amel, ahlak ve fazilet sahibi kişilerdi. Onlardan bazıları da Kadı Fadl, İmad el-İsfahanî, Bahaüddin bin Şeddad, Şerefüddin bin Ebî Asrûn ve İz bin Abdüsselam gibi siyasetle iç içeydi. İçlerinde Fakih İsa el-Hekârî gibi harp meydanlarından kopmayan âlimler vardı. Onlardan birçoğu idarecilerin yüzüne hakkı haykırabilecek ve onlara nasihat edebilecek cesarete sahip kişilerdi. Onlar halk için tam örnek kişilerdi. Bu sebeple onların halk üzerindeki tesirleri büyüktü.¹⁰²⁷ Ayrıca Eyyûbîlerden çok sayıda kişi âlim derecesinde bilgi sahibi kişilerdi. İnşallah ileride bu hususu genişçe değineceğiz.

Selahaddin'in Doğruya Yönlendirışı

Selahaddin Eyyûbî Müslüman bir lider, siyasi bir komutan olarak mektuplarında hayra ve iyiliğe yönlendiriyordu. Onlardan bir kısmını arz edelim;

1- Veliyyülemre İtaat

Abbasi halifesine itaatkâr olduğunu ifade ederken şöyle diyor:

“Bizler ancak imama itaat etmek suretiyle dindar oluruz. Bu işi biz dinin rûkûnlarından biri olarak görüyoruz.”¹⁰²⁸

2- Davet Kürsülerinin Bidat ve Hurafelerden Arındırılması

Davet kürsülerinin Şii davetçilerden arındırılmasıyla ilgili olarak şöyle diyor:

“Davet kürsülerinin o köksüz sapıkların kirlerinden arındırılması ile ilgili olarak yaptığımız hiçbir şeyi dünya için yapmadık. Dolayısıyla karşılığı ahirette olacak bir şeyin karşılığını burada beklemiyoruz. Şu da var ki Allah Teâlâ'nın nimetlerinden bahsetmek vaciptir.”¹⁰²⁹

3- Mezhep Taassubunu Yasaklaması

Mısır'da farklı mezheplere mensup kişiler arasında tartışma çıkmıştı. Bunun üzerine Selahaddin, Mısır'da onun yerine bakan kardeşi Adil'e bir mektup yazdı, o mektupta şöyle diyordu:

“Mısır'la ilgili bir haber bize ulaştı. Fakihlerden bir grup, kılıç ehli bir grupla bir-

1027 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 255,256

1028 Mizmaru'l Hakaik 62-65; Eseru Cuhudi Selahaddin et-Terbeviyye, 82

1029 Eseru Selahaddin et-Terbeviyye, 83

lik olup kötü sözler sarfetmişler. Allah Teâlâ'nın yok edip öldürdüğü cahiliye asabiyetini diriltmişler. Allah Teâlâ'nın, 'Allah'ın ipine toptan sarılın.’¹⁰³⁰ ayetini işitip itaat eden kişiler için delil olarak yeter. Taassup, mezhep müntesiplerinin kalplerini kin ve nefretle doldurur. Allah Teâlâ ihtilaf ehliyle bile mücadeleden sakındırdı. Buna göre ittifak ehliyle mücadele nasıl olur? Ancak sözüün güzelini söylemek başka. Burada ne bir iyi niyet ne de bir fayda görmüyoruz. Halefe düşen selefin edebini takınmaktır.”¹⁰³¹

4- Halka Karşı Adalet ve İyilikte Bulunmaya Teşviki

Valilerini şu sözüyle yönlendiriyordu:

“Halka adil davransın. Zira o halk ona emanettir. Adaleti ihsan derecesine vardırınsın. Valiler heva ve heveslerine göre hareket etmesinler, şeytan onlar üzerinde tasarruf edecek bir yön bulmasın.”¹⁰³²

Selahaddin şöyle diyordu:

“Bu zamanda rüşvet almak yaygınlaştı. Bu, Resûlullah (s.a.v)'in emrini yok eden bir şeydir. O alınması yasak bir şeydir. O, yedirenin de yiyenin de lanete müstahak olduğu faiz gibidir.”¹⁰³³

5- Kadılık İşlerine Önem Vermesi

Şöyle diyor:

“Kadılar; şeriatın direkleri, uygulayıcıların askerleri ve ilmin mahzenleridirler. Kadılar güvenilir kişiler olmalı. Kadılık kadı olmak isteyenlere değil, ondan kaçan kişilere tevdi edilmeli.”¹⁰³⁴

Selahaddin Eyyûbî, kitap ve sünnete dayanan esaslara sarılıyor, bidat ve hurafeleri tasfiye ediyordu. Sahih İslam inancının esaslarını korumak için çeşitli yöntemler kullanıyordu. Talim ve tedrise önem veriyordu. Nihayet bu çalışmalar semere verdi ve o, büyük parlak zaferler kazandı. Kudüs'ü ve sair beldeleri Haçlılardan geri aldı.

1030 Âli İmran, 103

1031 Kitabu'r Ravzateyn, 2/178

1032 Subhu'l Aşa, Kalkaşandî, 3/144-148

1033 Age, 3/144-148; Eseru Cuhudi Selahaddin, 84

1034 Age, 3/144

DÖRDÜNCÜ KONU

ÂLİM VE FAKİHLERİN SELAHADDİN EYYÛBÎ NEZDİNDEKİ YERİ

Selahaddin Eyyûbî, Şii Bâtını oluşuma ve Haçlı saldırılarına karşı rabbani bir önderlik olmadan karşı konamayacağını biliyordu. İslam ümmetini sağlam adımlarla hedefe taşıyacak olan buydu. Bu rabbani önderliğin başında da rabbani âlimlerin olması gerekiyordu. Onlar rabbani önderliğin kalbi ve düşünen aklı olacaktı. Selahaddin Eyyûbî, beldelerin kurtarılması ve bir çatı altında toplanması işinin sadece siyasi ve askerî bir iş olmadığını biliyordu. Bu çerçevesi daha geniş bir şeydi. Rafizi Şii mezhebine karşı durmak gerekiyordu. Bu, dâhilî bir tehlikeydi. İslam ümmetinin akidesini içeriden bozuyordu. Hristiyan Avrupa ile de medeniyet mücadelesi gerekiyordu. Bu köklü bir iman olmadan olursa başarılar geçici ve cüzi olacaktı. Bugün alınanlar ertesi gün kaybedilecekti. Bir savaşı kazanmak ya da bir kaleyi almak tam bir başarı sayılmaz. Ne zaman ki iman köklü olur, İslami kimlikler muhafaza edilir işte o zaman askerî ve siyasi çalışmalar başarıya ulaşır. Toplumun gücü ve kuvveti artar. Bir şeyi elde tutmak sadece askerî başarılarla olmaz, bir iki çarpışmada düşmeyen bir yer üçüncü dördüncü çarpışmada elden gidebilir, dolayısıyla yılların gayreti ve yıllarca akıtılan kan da bu şekilde heder olur gider.¹⁰³⁵

Selahaddin Eyyûbî devrindeki ilmî çalışma ve âlimlere verilen önem aslında Nureddin Mahmud Zengî devrinin tabii bir devamıdır. O devirdeki ilmî çalışmalar ne felsefi bir nazariye oldu ne de devlet idaresinde donuk bir yapı oldu. Onun hedefi itikadi esasları kalplere yerleştirmekti. Eyyûbîler, âlimlere değer veriyorlar ve Sünni itikadın yerleştirilmesinde onlara imkân tanıyorlardı. Selahaddin Eyyûbî'nin bizzat kendisi ilmî delilleriyle ilim ehlinde ve ileri gelen fakihlerden öğrenmişti. Neyin bilinmesi gerektiğini çok iyi biliyordu. Yanında bir konu müzakere edilse daha önce âlimlerin değinmediği bir mesele de olsa o konuda önemli şeyler söyleyebiliyordu.¹⁰³⁶ Kendisine yakın olan âlimlerle baş başa kalır onlardan hadise ve fıkha da-

ir meseleleri müzakere ederdi. Kadıların meclislerine katılırdı.¹⁰³⁷ Hadisi şerif dinlemeye karşı çok meraklı olduğunu daha önce zikretmiştik. Büyük muhaddislerin meclislerine katılır onlardan hadis öğrenirdi. Öğullarını da ilme ve âlimlere değer veren kişiler olarak yetiştirdi. İlim meclislerine giderken onları da yanında götürürdü. Bazı dinî kitapları onlarla birlikte okurdu. Onlar da ilme ve ilim ehline değer veren kişiler olarak yetiştirildi.¹⁰³⁸ Selahaddin Zengî dönemindeki âlimleri muhafaza etti, onlara ikram ve ihsanda bulundu ve onlarla dayanışma içine girdi. Onun devletindeki vezir ve emîrlere ileri gelen meşhur âlimlerdi. Veziri, kâtibi ve müsteşarı Kadı Fadl Abdürrahîm bin Ali hakkında bakın Selahaddin neler söylüyor:

“Beldeleri kılıcımla değil, Kadı Fadl'ın reyleriyle fethettim.”

Kadı Fadl, siyasi dehasının yanında yüksek bir ahlaka da sahipti. Çok oruç tutar, çok namaz kılar ve çok Kur'an okurdu. Mütevazı idi, hastaları ziyaret eder, muhtaçlara yardım ederdi.¹⁰³⁹ Selahaddin dönemindeki âlimlerin ileri gelenlerinden birkaç tanesini arz edip siyasi, ilmî ve cihadi faaliyetlerine değinelim:

Kadı Fadl

Arap edebiyatı ustası, allame, imam. Kadı Fadl, dini ihya eden, memleketin bereketi, fasih konuşanların efendisi. Ebu Ali Abdürrahîm bin Ali bin Hasan el-Askalanî. “El-İnşa es-Salahî” adlı divanın sahibi. Hicri 529 yılında doğdu. Ebu't Tahir es-Selefi, Ebu Muhammed el-Osmanî, Ebu'l Kâsım bin Asakir, Ebu't Tahir bin Avf ve Osman bin Ferec el-Abderî'den dersler aldı.¹⁰⁴⁰ Fesahat ve belağatta son noktaya ulaşmıştı. Bu bapta çok kabiliyetliydi. Daima yeni şeyler söylüyordu, ulaştığı nokta ulaşılamaz bir noktaydı.¹⁰⁴¹

Bu ilmi, “El-İnşa li'l Adid” adlı eserin sahibi Muvaffak Yusuf bin el-Hallal'dan öğrendi. Bir müddet körfezde hizmet etti, daha sonra Salih bin Ruzzîk'in oğlu onu Tahrir Divanında görevlendirdi.¹⁰⁴²

İmad anlatıyor:

“Hak yolda hükmetti. Salih amel cinsinden her ne varsa, cennet vaadi olan her ne varsa, iyilik cinsinden her ne varsa hepsini işledi. Başta kölelerin azat edilmesiyle ilgili vakıflar olmak üzere köleler ve vakıflar hakkındaki faaliyetleri sayılamayacak

¹⁰³⁵ Asru'd Devleti'z Zengiyye, Sallâbî, 249

¹⁰³⁶ Sîretü Selahaddin, İbni Şeddad, 256

¹⁰³⁷ Age, 13-28

¹⁰³⁸ Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 256

¹⁰³⁹ Hakeza Zahera Cilu Selahaddin, 262

¹⁰⁴⁰ Sîretü A'lâmi'n Nübelâ, 21/339

¹⁰⁴¹ Age, 21/339

¹⁰⁴² Age, 21/339

kadar çoktur. Maliki ve Şafii medreselerinin kurulmasına ön ayak olmuş, maddi destek sağlamıştır. Yetimler için okuma yazma öğreten mektepler kurmuştur. Kadılık yapmış, haktan hukuktan ayrılmamıştır. Sultan onu dinler, ona itaat ederdi. Fethedilen beldeler onun fikir anahtarlarıyla fethedilmişti. Ben de onun hasenatına ve onun eserlerine dâhil biriyim. Yazıları zafer birlikleri gibiydi. İfade kabiliyeti çok yüksekti. Asırlara hükmeden bir ifade şekli vardı. Sanki sihir düğümlerine üfürüyordu. Belağatı devlete de memlekete de fayda veriyordu. Birini güzelleştiriyor, diğerini ikmal ediyordu. Selahaddin'in asrı onunla diğer asırlara üstün geliyordu. Onun üslubu kendinden öncekilerin üslubunu unutturdu. Bir duayı ya da bir lafzı ne yazısında ne de ifadesinde tekrarladığını kesinlikle görmedim.”¹⁰⁴³

“Harîde” adlı eserinde onun hakkında şöyle diyor:

“Mısır ileri gelenlerini zikretmeye başlamadan önce asrında yaşayanların tamamı onun denizinde bir damla hâlinde olan kişiden, Kadı Fadl'dan bahsedeceğim.”

Daha sonra şöyle diyor:

“O, diğer şeriatları nesheden Şeriat-ı Muhammediye gibiydi. Her daim yeni fikirler ortaya atardı. Mülkü muhafaza eden, kadrolar oluşturan görüşleri vardı. Bir günde söyledikleri tedvin edilecek olsa bu ilim ehli için büyük malzeme olurdu. Kus'un fesahati, Kays'ın ileri görüşlülüğü, Hatem'in cömertliği ve Amr'ın kahramanlığı ona yetişebilir mi?¹⁰⁴⁴ Ne fiilinde başa kakma, ne de sözünde bir yalan vardı. Vefakârdı, kişilik sahibiydi. Yığitti, temiz kalpliydi. Keramet sahibi veli kullarandı. Ne farzları ne de nafileleri işlemekte fütur etmezdi.”¹⁰⁴⁵

Hafız Münzirî onun hakkında şunları söylüyor:

“Sultan ona tamamen meyletmmişti. Onun yanında çoklarından öndeydi. İyiliği çoktu. Çok sayıda güzel eserleri vardır.”¹⁰⁴⁶

Muvaffak Abdüllatif onun hakkında şöyle diyor:

“Kadı Fadl, yazı ve kitap hastası biriydi. Dindardı, iffet ve takva abidesiydi. Gece virdine, nafile oruca ve Kur'an tilavetine devam ederdi. Esedüddin işbaşına geçince onu yanına çağırdı ve ona hayran oldu. Daha sonra Selahaddin onu has adamı yaptı. Nefsi lezzetlere dala biri değildi, hasenatı çokça yapardı. Teheccüde kalkar, tefsir ve edebiyatla meşgul olurdu. Başkalarının yazmadığı kadar çok inşa yazdı. İbni Sinau'l Mülk'ün yanında inşasından yirmi iki cilt okudu. İbni'l Kattan'ın yanında da yirmi cilt okudu. Az yerdi, çok evlenmedi, sade giyerdi. Beyazı tercih ederdi. Kölesi ya da binitini yeden kişi onunla birlikte binitine binerdi. Cena-

zelere çokça iştirak ederdi. Hastaları ziyaret ederdi. Gizlide ve açıkta yaptığı iyilikler bilinmektedir. Bünyesi zayıftı. Kibar görünüşlüydü. Hafif kamburu vardı. Taylasanla üzerini örtüyordu. Daima nefsinı kınar, başkasına bakmazdı. İlim ehli yanına gelir gider, onlara ihsanda bulunurdu. Düşmanlarından intikam almaz, iyilik ve af ile mukabelede bulunurdu. Yıllık geliri -Hindistan ve Fas'taki ticarethane gelirleri hariç- yaklaşık elli bin dinardı. Ölümü ani oldu.”¹⁰⁴⁷

Ebu Şâme onun hakkında şöyle diyor:

“Akıllı, olgun görüşlü idi. Sultan Selahaddin nezdindeki itibarı büyüktü. Sıkıntı anlarında Selahaddin onun görüşünü alır, ona danışırdu. Onu dinler, ona itaat ederdi. Sultan beldeleri onun fikir anahtarlarıyla fethetti. Onun yazıları zafer birlikleri gibiydi.”¹⁰⁴⁸

Kadı Fadl, Sultan Selahaddin döneminde çok sayıda işte görev almıştı. Onlardan bir kısmını arz edelim:

1- Tahrir Divanı Reisliği

Selahaddin Eyyûbî, Mısır'da Fatımî Devleti'nin veziri olduğu dönemde sultan konumundaydı ve o lakapla lakaplanıyordu. Kadı Fadl da Tahrir Divanı reisi idi, o da onun veziri gibiydi.¹⁰⁴⁹ Kadı Fadl, Tahrir Divanı reis yardımcısı olduğu hâlde reis gibi işliyordu. Üstadı, Tahrir Divanı reisi, Şeyh Muvaffak Ebu'l Haccac Yusuf bin Hallal'a hürmet gösteriyor, reis yardımcısı adı altında görev yapıyordu. Hatta bir defa olsun hocasına onun işlerini yaptığını hissettirmemiştir. İbni Hallal da onun kadrini biliyor ve onu seviyordu. Bir defasında ona makamını bırakmayı teklif etmiş, ancak o babasına karşı vefakâr evladın muamelesi gibi muamele etmiş ve ahir ömründe hocasını hayal kırıklığına uğratmamıştır.¹⁰⁵⁰

Tahrir divanı reisliği, Kadı Fadl'ın en son istediği makamıydı. Mısır'da yirmi bir yıllık görev hayatında bu yolda çokça sıkıntılar çekmişti. Mısırlı bazı kâtipler bu makama gelmek için ne fırıldaklar çeviriyorlardı. Bu makama geldikten sonra “En Büyük Efendi”, “En Büyük Şeyh”, “Dest-i Şerif'in Kâtibi” ve “Tahrir Divanı Reisi” lakaplarını almıştı.¹⁰⁵¹ Ancak en çok kullanılan lakabı “Kadı Fadl” idi. Hatta asıl ismi Abdürrahîm el-Bîsanî el-Askalanî'den daha çok bu lakapla tanınır oldu. El-Bîsanî onun doğduğu yeri, Askalanî de onun vefat ettiği yeri işaret ediyordu. Özellikle ona dair yazılarda bu lakap kullanılır oldu. Kadı Fadl, Tahrir Divanında görev aldı-

1043 Age, 21/340

1044 Age, 21/342

1045 Age, 21/342

1046 Age, 21/342

1047 Age, 21/343

1048 Kitabu'r Ravzateyn, 2/241

1049 El-Kadı'l Fadıl, 124

1050 Age, 125

1051 Age, 125

ğında orada kendisinden daha yaşlı ve tecrübeli kişiler vardı. Bazılarına talebelik yaptı, bilgi kazandı. Kadı Esîr bin Beyan onlardan biriydi. Onların yanında çalışmaya başladı. Kadı Fadl makam atlarken onlar makamlarında duruyorlardı. Kuvvetli hafızası, keskin zekâsı, bulunduğu yere intibak sağlama kabiliyeti, komutadaki güç ve zafiyet noktalarını anlamadaki sezgisi onu hızla üst makamlara taşıdı. Ancak onun edebî üslubu onun önünü tamamen açtı. Bu, edebiyatın siyaset üzerindeki etkisini, bu asırda devlet ricalinin edebiyata ve edebiyatçılara verdiği değeri ve edebiyata kabiliyetli olanların korunduğunu gösteriyordu.¹⁰⁵² Kadı Fadl Tahrir Divanı resiliğine geldiğinde Selahaddin'le birlikte Fatimî Devleti'ni tedricen yıkma faaliyetlerine başlamışlardı. Bu yönde atılan adımların ilki, inkılabı gerçekleştirecek Eyyûbî ordusunun kurulması oldu.¹⁰⁵³

2- Kadı Fadl ve Selahaddin'in Ordusu

Selahaddin Eyyûbî Mısır'da sadaret makamına geçince Haçlılara karşı Mısır'ı muhafaza edecek ve onlara karşı savaşacak yeni Mısır ordusunun temellerini atmaya başladı. Bu arada Fatimî ordusunun harekete geçmesinden korkmuyordu. Zira o hicri 559-564 yılları arasında Mısır'a üç sefer yapmış, bu arada bu ordunun beşerî ve mali gücünü ve harbî yapılanmasını öğrenmişti. Fatimî ordusu gruplardan oluşuyordu ve ırk esasına dayanıyordu. Orduda Sudanlı, Ermeni, Mısırlı, Deylemli, Türk ve Arap gruplar vardı. Her bir grubun yapısını ve kapasitesini en ince detayına kadar biliyordu.¹⁰⁵⁴ Kadı Fadl, Ruzzîk bin Salih döneminde bu orduların idaresinde görev almış ve Haçlıların Mısır'a ikinci saldırısında bazı çatışmalarda bulunmuştu. Bu grupların komuta meselesinde birbirleriyle yarıştıklarını ve Mısır'ın istiklalini ve hatta bekasını bile muhafaza edemeyecek derecede zafiyet gösterdiklerini bizzat müşahade etmişti. Kadı Fadl Ordu Divanında ve Ordu Divanı ile birlikte çalışan Tahrir Divanında çalıştığından ordu hakkında çok şeyler biliyordu. Gözcüler ve elçiler onun emrindeydi. Bu sebeple her bir grubun ve her bir komutanın kapasitesini çok iyi biliyordu. Bu bilgileri Selahaddin Eyyûbî'ye vermekten çekinmediği gibi onu Eyyûbî ordusunu kurmaya teşvik eden de o olmuştu. Selahaddin'le birlikte çalıştığı uzun zaman zarfında onun ordusunun kuruluşunda, yapılandırılmasında ve mali gelirlerinin karşılanmasında görev aldı. Selahaddin'le birlikte savaşmak üzere Mısır'da Şam'a gidiyor, sonra da Haçlılara karşı yeniden savaşmak üzere hazırlık yapma maksadıyla Şam'dan Mısır'a dönüyordu.¹⁰⁵⁵ Bu esnada Kadı Fadl Tahrir Divanının reisi ve Eyyûbî Devleti'nin veziri idi. Ordudaki küçük büyük her şeyle ilgileniyordu.

¹⁰⁵² Age, 125

¹⁰⁵³ Age, 126

¹⁰⁵⁴ Age, 126

¹⁰⁵⁵ Age, 127

Harp planlarının hazırlanmasına katkı sağlıyordu. Ordu ve donanma masrafları ile o ilgileniyordu. Bu göreve Selahaddin'le çalıştığı müddetçe devam etti.¹⁰⁵⁶

3- Kadı Fadl ve Fatimî Ayaklanmasının Bitirilişi

Kadı Fadl siyasi faaliyetlere Selahaddin'in vezirliği döneminde başladı. Çünkü o, Fatimî sarayını, ordunun düzenini, vezirlerin ve idarecilerin durumlarını çok iyi biliyordu. Bu müesseseler çeşitli entrikaların çevrildiği fesat yuvaları hâline gelmiş ve bu müesseselerde görev alan kişiler de bu sonu gelmez entrikaların aktörleri olmuşlardı. Kadı Fadl daha önce onlarla çalışmış, onları yakından tanımıştı. Ancak o biliyordu ki onlar nüfuzlarının kırıldığını görünce Haçlılardan da Mısır halkından da yardım istemekten geri durmayacaklardı. Özellikle de Selahaddin ya da Eyyûbî hâkimiyetini kendileri için bir tehlike olarak görürlerse harekete geçeceklerdi. Bu sebeple o, bu müesseselere ve gruplara adamlarını yerleştirdi. Şerrinden korktuğu kişileri de adamları vasıtasıyla takibe aldı. Bu müesseseler ve gruplar Selahaddin Eyyûbî hâkimiyetine karşı harekete geçmişler, planlar yapıyorlardı. Bu karşı hareketin liderliğini de hilafet emini yapıyordu. Selahaddin başa geçer geçmez onlar da harekete geçmişti. Entrika takip işi, Tahrir Divanına verilmişti. Bizzat Kadı Fadl bu işi takip ediyordu. Kadı Fadl hem divanda çalışanları hem de daha önce çalışıp ayrılmış olanları takibe almıştı. Kadı Fadl'ın çalışmaları netice vermiş ve hilafet emininin Selahaddin'e karşı bir entrika içinde olduğunu keşfetmişti. Önce onun gücü kırıldı, daha sonra Ermenilerin gücü kırıldı. Ermeniler, Sudanlılardan sonraki ikinci büyük güçtü. İki saray arasındaki Ermenilere ait bina yakıldı. Orada çok sayıda Ermeni askeri vardı. Birçoğu okçu olan bu askerler devletten maaş alıyorlardı. Bu askerler Selahaddin Sudanlılarla çatışırken Selahaddin'in askerlerine ok atmak suretiyle Selahaddin'in askerlerinin hareketini kısıtlıyorlardı. Bu şekilde cezalarını bulmuş oldular. Onlardan geri kalan kılıç artıkları da Mısır'ın üst bölgesine sürüldü.¹⁰⁵⁷ Fatimîlerin gücü Selahaddin'in vezirliğe geçişinin ilk beş ayında tamamen kırıldı. Sonraki iki yılda Mısır idari nizamı Sünni Eyyûbî nizamına dönüştürüldü. Bu dönüştürülmede ve Fatimî hilafetinin işinin bitirilmesinde Kadı Fadl büyük roller üstlendi.¹⁰⁵⁸

4- Mısır'da İdari Nizamın Yeniden Tesisi

Kadı Fadl, Fatimî idari nizamının merkezinde Fatimîlere dost olan divan ehli

¹⁰⁵⁶ Age, 129

¹⁰⁵⁷ El-Kadı'l Fadıl, 130-133

¹⁰⁵⁸ Age, 134

kişilerden ve kâtiplerden kurtulma faaliyetine girişti. İşi gereği devlet adamlarını, divan ehlini ve kâtipleri tanıyor, onların siyasi ve mezhebî temayüllerini biliyordu. Bir kısmıyla dost bir kısmıyla da düşmandı. Kurtulmak istediği kişilerden kurtulma zamanı gelmişti. Nitekim öyle de yaptı. Şii İsmailî, Hristiyan, Yahudi ve sair unsurlardan olup da Fatımî artıklarla entrika içine girebileceğinden korktuğu ya da divan görevini istismar ederek Haçlılarla irtibata geçebileceğinden korktuğu çok sayıda kişiyi görevinden aldı. Abbasi halifesine ve Nureddin'e yazdığı çok sayıda mektupta bu kâtiplerin tehlikesine işaret etti. Selahaddin Eyyûbî adına hicri 570 (miladi 1174) yılında Halife Müstezî'ye yazdığı mektupta Fatımîlerin yönetimindeki Mısır'ı şöyle vassfediyordu:

“O Fatımîlerin saraylarında onların taraftarları var. Davetçilerinin kalpleri fitne fesat dolu, kâtipleri arasında da kalemleri okun yaptığı şeyi yapanlar var.”

Nitekim daha sonra Selahaddin'in hâkimiyetini bitirmek üzere çevirdikleri entrikalar onun zannını doğru çıkardı. Nitekim o, dostluğunda şüphe ettiği kâtip ve idarecileri görevden aldı, dostluklarına inandığı idarecileri ise görevinde bıraktı. Yine bu inkılabın gerçekleştirilmesinde kendilerine, bilgilerine ve desteklerine ihtiyaç duyduğu kişileri de görevinde bıraktı. Ordu Divanı Reisi El-Hatîr bin Memâtî de onlardan biriydi. İbni Memâtî, Kadı Fadl'ın arkadaşıydı. Şâver döneminde Ordu Divanında görev almıştı. Esedüddin Şirkuh vasıtasıyla Sünni mezhebine geçti. Hicri 578 yılında vefat edinceye kadar Kadı Fadl'ın yakını oldu.¹⁰⁵⁹ Kadı Fadl onun ölümünden sonra yerine oğlu Esat bin Memâtî'yi tayin etti. Esat da babası gibi Kadı Fadl'a karşı sadakat gösterdi. Öyle ki Kadı Fadl Mısır'da yokluğu döneminde onun idaresine ve dostluğuna güveniyordu. Kadı Fadl, El-Esir bin Beyan'ı da görevinde bıraktı. O da divanın başka bir biriminde reisti. O da Sünni'ydi. İbni Beyan, yaşça Kadı Fadl'dan büyüktü. Kadı Fadl divana talebe olarak girdiğinde o orada çalışıyordu. İskenderiye'den Kahire'ye döndüğünde de onu müdafaa etmişti. Kadı Fadl, İbni Beyan iş yapamaz hâle gelinceye kadar onu görevde bıraktı, ona son derece güveniyordu. İş yapamaz hâle gelince de onu belirli bir maaş takdir ederek emekliye sevk etti.¹⁰⁶⁰ Ebu'l Hasen el-Mahzûmî'yi de görevinde bıraktı. O da Sünni'ydi. O da Meclis Divanına bakıyordu. Kadı Fadl bir taraftan divan reisliği yapıyor, diğer taraftan Selahaddin'in veziri olarak işliyor ve sair devlet ricalini Selahaddin'in hedefleri istikametinde yönlendiriyordu.¹⁰⁶¹

5- Kadı Fadl ve Mısır'da Sünniliğin İhyası

Mısır'daki Sünniliğin ihya merkezi İskenderiye idi. Bu ihya hareketi bazı âlim-

ler vasıtasıyla gerçekleşmişti. Fas'tan gelen Ebubekir Tartûşî, doğudan gelen Selefî bu âlimler arasındaydı. Mısır'da medreseler inşa edildi ve o medreseler Sünniliğin ihyasında ve Haçlılara karşı cihad hareketinde oldukça etkili oldu. İskenderiye halkının Esedüddin'e ve Selahaddin'e yardım edişi bunu en iyi şekilde açıklamaktadır. Kahire o günlerde İskenderiye gibi değildi. Orada Sünni medreseler ve fakihler yoktu. Ancak Selahaddin'in siyaset sahnesine çıkışından sonra durum değişti. Nureddin ve Esedüddin, Selahaddin vezir olmadan önce Mısır dâhilinde halktan Sünni destek almışlardı. Ancak bu unsurlar tek başına kâfi değildi. Mısır'ın tedrici Sünnileştirilme sürecinin tamamlanması için kültür devrimi yapılması gerekiyordu. Selahaddin de öyle yaptı ve ıslahata başladı. Fatımîlerin nihai olarak bitirilişinden önce hicri 566 (miladi 1170-71) yılında dört mezhebin okutulduğu medreseleri inşa ettirdi. İlk medrese Şafii mezhebi üzere tedrisat veriyordu. Bu medrese kendi türünün ilki idi. Hicri 566 (miladi 1170) yılında Amr bin el-Âs Camisi yakınlarında Maliki Medresesini inşa ettirdi. Selahaddin'in kardeşinin oğlu Takıyyüddin Ömer bin Şehinşah bin Eyyûb da Şafii mezhebi üzere tedrisat veren bir medrese inşa ettirdi ve bu medrese için çok sayıda yer vakfetti.¹⁰⁶²

Bu medreseler Mısır'daki Sünni hareketin temelleriydi. Eyyûbîlerden birçoğu Selahaddin döneminde de ondan sonraki dönemde de bu hareketin oluşmasına katkıda bulundular. Kadı Fadl da en zengin medrese ile bu harekete katkı sağladı. Zira orada Fatımîlerden kalma zengin bir kütüphane kurmuştu. Medreseler Nureddin'in Şam'da inşa ettirdiği medreselerin bir benzeriydi. O da Bağdat'taki Nizamiye medreselerini bu medreseler için örnek almıştı. Ders işleme metodu ve işlenen konular birbirine benziyordu. Bu medreselerin masraflarının karşılanması ve medreselere muallim tedariki Kadı Fadl'ın sorumluluğundaydı. Kadı Fadl'ın Selahaddin Eyyûbî'nin vezirliği döneminde yaptığı ıslahatlardan biri de; dinî müesseselere bakan vakıfları maliyeden ayırıp müstakil olarak vezire bağlamasıdır. Selahaddin Eyyûbî'nin vezirliği döneminde de sonraki dönemde de dinî müesseselerin idaresi onun sorumluluğu altındaydı. Muallimleri, Kur'an okuyucularını, hadis hocalarını, vaizleri ve imamları o seçiyordu.¹⁰⁶³ Bütün bu unsurlar değişim araçlarıydı. Bu kişilerin seçiminde Selahaddin, Kadı Fadl'ın bilgi ve becerisine güveniyordu. Zira o Mısır'da yaşayan biriydi. Şam'a intikal ettiğinde de bu sorumluluk onun üzerindeydi. Selahaddin dinî faaliyetler ve eğitim işlerinde onunla istişare ediyordu. Mısır'da inkılap gerçekleştirildikten ve Fatımî müesseselerin tırnakları söküldükten sonra hicri 565 (miladi 1169) yılında Fatımî hilafetinin şiarları kaldırılmaya başlandı. Evvela “Hayye ala hayril amel Muhammed ve Ali hayrul beşer” şeklinde okunan ezan iptal edildi. Makrizî, bunun devlete giren ilk leke olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶⁴

1059 En-Nüzumu'l Maliye fi Mısır, 80-93

1060 El-Kadı'l Fadıl, 135

1061 Age, 135

1062 El-Hutat, 2/364

1063 El-Kadı'l Fadıl, 136

1064 İttiazu'l Hunefa, 3/317

- Daha sonra hicri 565 (miladi 1169-70) yılı Zilhicce ayının onunda Cuma günü hutbelerde Hulefa-i Raşidin'in -ki bunlar; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir- adlarının okunmasını emretti.¹⁰⁶⁵

- Daha sonra Fatımî Halifesi Adid'in ismi Şiiilerin karalanmasını çağrıştıran bir ifadeyle okundu. Hatip orada, "Allah'ım, Adid Lidinillah'ı ıslah eyle." diyordu.¹⁰⁶⁶

- Kahire'de kadılık makamına Fakih İsa el-Hekârî getirildi. İsa el-Hekârî de aslen Kürt'tü. Selahaddin'e yakın kişilerdendi.

- Mısır'daki Şii kadıları görevden alındı. Adid'in mülküne el kondu, sarayları Bahaiddin Karakuş el-Esedî'ye teslim edildi. Selahaddin Mısır'da öyle bir hâkimiyet kurdu ki küçük büyük herkes kontrol altına alındı. Halife Adid, sarayında mahpus gibiydi.¹⁰⁶⁷

- Hicri 567 (miladi 1171-72) yılının başlangıcında Selahaddin, Fatımîler adına okunan hutbeye son verdi. Bu da tedrici olarak yapıldı. Hicri 567 yılı Muharrem'in ilk Cuması Adid'in ismi hutbeden kaldırıldı. İkinci hafta hutbe Abbasi Halifesi Müstezî Biemrillah Ebu Muhammed el-Hasen bin el-Müstencid Billah adına okundu. Fatımîler adına hutbe okuma işine son verildi.¹⁰⁶⁸

Adid de hicri 567 (miladi 1171-72) yılı Muharrem ayının onunda öldü.¹⁰⁶⁹ O yılın Aşurası diğer Aşuralardan farklı oldu. Fatımî Devleti'nin ileri gelenleri Aşura günü yapageldikleri bidat ve hurafeleri o yıl yapamadılar. Onlar daha önce Hz. Ali evladı hakkında uydurdukları yalan yanlış kıssaları anlatmak suretiyle kalplere kin ve nefret tohumları ekiyorlar, Hulefa-i Raşidin'e ve Emevilere küfürler ediyorlardı. Daha sonra evlerine gidiyorlar, çeşidi bol aşure yemeğinden yiyorlardı. Ertesi gün de yeni bir yıla başlıyorlardı. Onların nazarları idarecilerine dönüktü. Halife, Aşura günü sarayında kalırdı. Kuşluk vakti kadılar kadısı ve beraberindekiler özel elbiseler içinde oldukları hâlde binitlerine binerler ve Hz. Hüseyin'e ait olduğu iddia edilen mezarı ziyaret ederlerdi. Yanlarında saray kurraları ve hatipleri de olurdu. Vezir, meclisin başında oturur, sağında ve solunda kadı ve Şii davetçisi olurdu. Kurralar ard arda Kur'an-ı Kerim okumaya başlarlar, geri kalan kişiler onları huşu içinde dinlerdi. Onlar bitirince şairler ayağa kalkar, bu günün anısına nazmettikleri şiirleri okurlardı. Bu şairler âdeten saray dışındaki şairler olurdu. Şiirler, Ehlibeyt için okunan kasidelerden ibaretti. Vezir Şii olursa işi azıtırlar, Sünni olursa fazla uzatmazlardı. Bu merasim yaklaşık üç saat sürerdi. Kur'an tilaveti ve kasidelerin okunmasının

ardından halifenin elçileri gelir, onları davet ederdi. Orayı ilk terk eden vezir olurdu, küçük bir mendille birlikte orayı terk eder, evine giderdi. Kadılar kadısı ve Şii davetçisi beraberindeki kişilerle birlikte sarayın altın kapısı önüne giderler, başka zamanlarda görmedikleri bir manzarayla karşılaşırldı. O kıymetli halılar kaldırılmış, yerine basit hasırlar serilmiş olurdu. Kapı görevlisi orada oturup onları beklerdi. Onlar gelince otururlar, belenin ileri gelenleri, âlimler, fakihler ve askerler etrafı doldururdu. Kurralar ikinci defa okumaya başlar, kaside okuyucuları ikinci defa okur ve hazırun ikinci defa ağlardı. Daha sonra hüznün sofrası serilirdi. Sofrada yaklaşık bin kâse mercimek, tatlı, sirke, peynir, süt, bal hurma, mayalanmamış ekmek ve rengi kasten değiştirilmiş ekmek olurdu. Öğle vakti kapı görevlisi ve sofrası sahibi insanları içeri sokarlardı. İçeri ilk giren kadı ve Şii davetçisi olurdu. Onların yanına vezirin yerine kapı sahibi otururdu. Daha sonra bu sofradan yemek isteyenler içeri girer, yerlerdi. Yemekten sonra orayı terk ederler, ağlayıcılar Kahire sokaklarını gezer ağlar, ağlatırlardı. Esnaf ikindiye kadar dükkânını kapatır, ikindiden sonra açardı.¹⁰⁷⁰ Bu bidatin işlenişinden sonra hayat tabii seyrine dönerdi.

Hicri 567 (miladi 1171) yılının aşure merasimi bambaşkaydı. Mısırlıların alışık olduğu bir aşure merasimi değildi. Orada ne kadılar kadısı ne de Şii davetçisi vardı. Zira onlar azledilmişlerdi. Kaside okuyanlar ve Kahire sokaklarını gezen ağlayıcılar da yoktu. O gün bambaşka bir gündü, bambaşka bir merasim yapılyordu. O gün Mısırlıların iki asrı aşan müddetten beri yapageldikleri geleneklerin yıkılışı merasimi vardı. O gün o merasim ve geleneklerin bütün boyutlarıyla yok edildiği bir gündü. Selahaddin, vezirin âdeti olduğu üzere Hz. Hüseyin'in kabri olduğu iddia edilen yere gitmemişti. Bilakis Amr bin el-Âs Camisi'ne gitmiş, orada namaz kılmıştı. Yanında çok sayıda Şam ve Mısır ahalisinden insanlar vardı. Namazdan sonra bir yere oturdu. Yanında Kadı Fadl vardı. Fatımî hilafetini ilga ettikleri geçen Cumadan bu yana yaptıkları şeyleri aralarında konuşuyorlardı. O esnada askerlerden biri hızla içeri girdi ve onlara yöneldi. Onlara bir şey dedi ve dışarı çıktı. Selahaddin ile Kadı Fadl birbirlerine bakıyorlardı. Kadı Fadl ona göz kırptı ve aralarında gülüşüler. Daha sonra Selahaddin'in yüz şekli değişti ve "Onun bu gün öleceğini bilseydik hutbelerden ismini kaldırmak suretiyle ona eziyet vermezdik." dedi. Onun bu sözü üzerine Kadı Fadl güldü ve "Efendim, onun ismini hutbeden kaldırmayacağınızı bilseydi ölmezdi." dedi.¹⁰⁷¹ Vezir, Selahaddin ile onun kâtibi ve müsteşarı arasındaki bu espiriye orada bulunanların tamamı güldü. Fatımî Devleti'nin en son safhası da bu şekilde dürülmüş oldu. Fatımî halifelerinin sonuncusu Adid, hicri 567 (miladi 1171) yılında Hüseyin bin Ali'nin şehit edildiği aşure gününde vefat etmişti.¹⁰⁷²

1065 Age, 3/317

1066 El-Kadı Fadıl, 137

1067 İttiazu'l Hunefa, 3/325-326

1068 Age, 3/325

1069 El-Kadı'l Fadıl, 137

1070 El-Hutat, 1/431-490

1071 El-Kadı'l Fadıl, 139

1072 Age, 139

6- Kadı Fadl ve Fatımî Devleti'nin Çökertilışı

Mısırlı Tarihçi Makrizî, Fatımîlerin çökertilmesi aşamasında Kadı Fadl'ın oynadığı rolü şöyle anlatıyor:

“Selahaddin, Fatımî Devleti'nin ortadan kaldırılması hususunda muradına nail olana kadar ondan yardım aldı. Onu veziri ve müsteşarı yaptı.”¹⁰⁷³

“Yardım aldı” kelimesi Fatımî Devleti'nin ortadan kaldırılması hususunda Selahaddin'in planlarını uygulamada Kadı Fadl'ın oynadığı role işaret etmektedir. Selahaddin'in Kadı Fadl'ı kendisine vezir olarak seçmesi, onun bu önemli planda oynadığı rolü ve ondan önce de Eyyûbî Devleti'nin temellerini atmada oynadığı rolü takdir ettiğini göstermektedir. Yine bu seçim, Selahaddin'in Fatımîlerin bertaraf edilmesinde Kadı Fadl'ın oynadığı rolü beğendiğini ve geleceğe dair planlarda ona büyük roller düşeceğini itirafır. Selahaddin, Kadı Fadl'ı seçmesinin semeresini vefatına kadar devşirmiştir. Kadı Fadl'ın Esedüddin zamanından beri Mısır idaresindeki çalışmaları ve Selahaddin dönemindeki yazıları Mısır'daki Sünni oluşuma büyük destek verdiğini göstermektedir. İslam âlemini parçalayan faktörleri yok etmek, Haçlı saldırılarına karşı Mısır'ı korumak ve Filistin'i geri almak üzere yapılmış geniş kapsamlı Sünni planlarını uygulamaya çalışmıştır. Selahaddin Eyyûbî ile birlikte olduğu zamanlar bu hedeflerini gerçekleştirme fırsatı bulmuş ve bu yolda gayret sarf etmiştir.¹⁰⁷⁴ Ayrıca Selahaddin'i Mısır'ı Haçlılardan koruyabilecek güçlü bir komutan olarak görüyordu, bu sebeple bilgi ve tecrübesini onun hizmetine vermiştir. Onun bu yardımı Mısır'da -bazı zorluklardan sonra- dâhilî istikrarı sağladı. Selahaddin, Kadı Fadl'ın akıllı ve bilgili biri olduğunu anlamış ve Mısır'da gerçekleştirmek istediği hedefleri bu adam vasıtasıyla gerçekleştirebileceğine inanmıştı. İşte bu şekilde bu iki büyük adam en büyük hedeflerini gerçekleştirebilmek için birbirlerine destek oldular.¹⁰⁷⁵ Kadı Fadl, büyük bir devlet adamı büyük bir siyasetçiydi. Siyaset, zekâ ve kabiliyet onda cem olmuştu. Hedefi de büyüktü. Kendisini o büyük hedefe kilitlemiş, o hedefi gerçekleştirmek için günlerce sabretmişti. Yeri ve zamanı geldiğinde de üzerine düşen tarihî rolü oynamıştı. Ehl-i Sünnet yolunun İslam yolu olduğuna kesin inanıyordu. Ondaki başka yolların ancak ihtilafa ve iman zayıflığına götüreceğini biliyordu. Filistin topraklarını hiçbir zaman unutmamıştı. Zamanı geldiğinde geri alınacağına inanıyordu. Selahaddin'in Filistin cihadındaki samimiyetine de inanıyordu. Bu sebeple azmi de çabası da artmıştı. Seçimi onu Selahaddin'in devletinde Selahaddin'in veziri ve o devletin ikinci adamı hâline getirdi. Bütün planlamalarda ve çalışmalarda yer aldığı için de hedefini ve düşüncelerini başarıyla gerçekleştirdi.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷³ El-Hutat, 2/266

¹⁰⁷⁴ El-Kadı'l Fadıl, 141

¹⁰⁷⁵ Age, 157

¹⁰⁷⁶ Age, 159

Kadı Fadl içeride ve dışarıda Sultan Selahaddin adına konuşma yetkisine sahip biriydi. İbni Kesîr'in ifadesiyle, “O, Selahaddin nezdinde ehlinde ve çocuğundan daha üstündü.”¹⁰⁷⁷ Sultan onun faziletini ifade eder ve “Siz zannetmeyin ki ben beldeleri sizin kılıçlarınızla aldım, Bilakis ben o beldeleri Kadı Fadl'ın kalemiyle aldım.” derdi.¹⁰⁷⁸ Kadı Fadl devletin en üst makamlarına yükselmişti. Selahaddin'in sağ kolu gibiydi. Nitekim Selahaddin onu veziri ve müsteşarı yapmıştı. Ona danışmadan, onun görüşünü almadan bir karar vermiyor ve uygulamaya geçmiyordu.¹⁰⁷⁹ Bu rabbani âlim bize önemli dersler öğretiyor. İnzivaya çekilmeme, sosyal faaliyetlere katılma, bilgi ve tecrübeyi artırma, Ehl-i Sünnet'e hizmet yolunda sahih akide sahibi kişilerle dayanışma içinde olma, kudret ve imkânların Sünni inanca hizmet edecek şekilde kullanılması bunlar arasındadır. Kadı Fadl bilgi birikimini ve tecrübesini Sultan Selahaddin'in hizmetine sunmuş ve hiçbir hususta ona karşı cimrilik etmemiştir. Kadı Fadl'ın hayatı iyi incelendiğinde şer'i şerifin hedeflerinin anlaşılmasında bir medrese olduğu görülür. Devletler yıkan ve devletler kuran bir adamdır o. Şiilere karşı muamelesi, onlara karşı adil oluşu, onların hayrı için çalışması, onların kanlarını dökmekten kaçınması ve onları bilgilendirmek için aşırı gayret göstermesi onun ne denli derin bir mütefekkir ve büyük bir müftü olduğunu göstermektedir. O, askerî gücü ancak entrikacılara ve askerî güç kullanmak üzere harekete geçenlere karşı kullanmıştır.

7- Kadı Fadl ve Cihadı

Kadı Fadl Şam topraklarında yaptığı bütün gazalarda Selahaddin'e iştirak etmiş, daha sonra maliye yönetimi için Mısır'a geçmiş, orada kalmıştır. Ordu ve donanmanın teçhizi sorumluluğu da ondaydı. Sonraları Şam topraklarına, Selahaddin'in yanına dönmüş, ölümüne kadar onun yanından ayrılmamıştır. Kadı İbni Şeddad ile birlikte hicri 589 (miladi 1193) yılına kadar onun yanında olmuştur.¹⁰⁸⁰ Kadı Fadl'ın Salahîyye Devleti'ndeki yüksek konumunu gösteren çok sayıda hadise vardır. Sultan Selahaddin hicri 571 (miladi 1176) yılında Şam topraklarında Sıfı merasında mukimdi. Haçlılar ona barış yapmayı teklif ettiler. O da Şam'da kuraklık olduğu için barış yapmak mecburiyetinde kaldı. Anlaşmadan sonra ordusunu Kadı Fadl'ın eşliğinde Mısır'a gönderdi. Selahaddin bir yandan askerinin Mısır'da istirahat edip güçlenmesini isterken, diğer yandan da kendisinin yokluğu döneminde Mısır'da olabilecek ayaklanmalara karşı tedbir almış oluyordu. Bu sebeple orduyu Ka-

¹⁰⁷⁷ El-Bidaye ve'n Nihaye; Devru'l Fukaha ve'l Ulema, 132

¹⁰⁷⁸ En-Nücumu'z Zahire, 6/157

¹⁰⁷⁹ El-Hutat, 2/366; Devru'l Fukaha ve'l Ulema, 132

¹⁰⁸⁰ Vefeyatü'l A'yan, 7/202-203

dı Fadl'ın eşliğinde göndermişti.¹⁰⁸¹ Kadı Fadl cihadında daima Sultan Selahaddin'in yanındaydı. Hicri 573 (miladi 1177) yılında Sultan Selahaddin'e yazdığı mektupta hac farızasını eda etmek istediğini ve bu sebeple kendisiyle birlikte Haçlılara karşı cihad edemeyeceğini bildiren mektubu bunu teyit etmektedir.

İbni Vasıl diyor ki:

“Kadı Fadl, ertesi sene hac etme niyetiyle Mısır'da kaldı. Bu arada sultana bir mektup yazdı, orada şöyle diyordu:

Efendimizin teessüfüne gelince, evinden çıkarken yaptığı hac niyetini gerçekleştirememiş ve bazı mânialar onun önüne çıkmışsa bunun hiçbir önemi yok. Çünkü efendimizin niyeti sağlam. Allah kulunu bilmiyor mu? O, faile güç yetiremediği fiilin tamamını sormuyor. Ancak niyetten soruyor. Zira niyet teklif mahallidir. Bir de güç yetirebildiği şeyden güç yetiremediği kadarını soruyor. Efendimiz cihada yapışmışsa ve murada giden yolları temizlemişse taatte demektir. Nitekim Allah Teâlâ ona bunu uzun müddet nasip etmiştir. Onun emeli budur. Sevap da meşakkat nispetindedir. Hac sevabı da meşakkatı sebebiyle büyüktür. Şayet efendimiz büyük fetihler gerçekleştirse ve şirk ehliyle İslam ehli arasındaki işi bitirse cihad teklifi düşer ve hudutlarda tutulan nöbetler sebebiyle tutulan sevap defterleri dürülürdü.”¹⁰⁸²

8- Kadı Fadl ve Edebiyat

Kadı Fadl asrının edebiyatçısıydı. Nesirde bir medrese gibiydi. Nesri onu edebiyatçılar arasında ölümsüz kıldı. Mahir bir idareciydi. Hayatını halkının hizmetine vermişti. Yabancı milletler tarafından zorla gasbedilmiş İslam beldelerini kurtarmak için cihad ediyordu. Bu hususta üzerine düşen görevini bihakkın yerine getiriyordu. Öyle ki tarihçiler tarafından asrının örnek şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Çoğu Kadı Fadl'ın tarzına -ki bu, bazılarına zor gelse de- selam durmuştur. Bu, onun kültürünün genişliğine ve edebiyat, hadis, fıkıh ve sair ilimlerin inceliklerine vâkıf olduğuna delalet etmektedir. Yine onun Kur'an'ın derinliklerine vâkıf olduğunu göstermektedir. Kadı Fadl asrının en büyük kütüphanesine sahipti. Tarihçiler bunu dillendirmekte ve kütüphanenin muhtevasından haber vermektedirler. Oradaki kitapların yüz bine balığ olduğunu zikretmektedirler. Böyle bir kişi ya da onun asrı ifade yokluğu çeker denilebilir mi? O, sadece siyasetçi ya da idareci biri değildi. O, aynı zamanda asrının en büyük muallimlerinden biriydi. Belli bir zaman tedris için oturmuş, talebe yetiştirmişti. Diğer dillerde genelde yaygın iki şekil vardı ki bunlardan biri şiir, diğeri nesirdi. Arap dilinde ise bir üçüncü şekil daha vardı.

1081 El-Kâmil fi't Tarih, 10/79

1082 Mefrecü'l Kürûb, 2/68; El-Kadı'l Fadl, 349

Bunların birincisi ve en eskisi şiirdi ki, şiirin kaynağı cahiliye şiiri idi. Bu ifade şekli şimdiye kadar da bu devam etmektedir. İkincisi nesirdi. Tarih, felsefe, fıkıh, usul, tefsir ve sair ilimlere dair kitaplarda bu ifade şekli kullanılmıştır. Üçüncü ifade şekli ise sanat içeren nesir üslubudur. Secili kısa hikâyeler ve mektup edebiyatı buna örnektir. Kadı Fadl ve o asırda yaşayan kişiler nezdinde bu usul çok makbuldü. Sadece içerdiği sanat sebebiyle değil, tesirli olduğu için kabul görüyordu. Kadı Fadl ve asrında yaşayan kişilerin yazdığı mektuplarda siyasi ve sosyal açıklamalar ve muhtelif manaları içeren secili kısa hikâyeler bulunmaktaydı.¹⁰⁸³ Bu mektuplarda edebî üsluba ters düşen herhangi bir ifade bulunmazdı. Mektuplar edebî olduğu gibi, hikmetler, darbimeseller ve hadisi şerifler içerir, Kur'an'dan iktibaslar taşırdı. Ayrıca zamana ve hadiselerle göre bazı resimler taşıdığı da olurdu.¹⁰⁸⁴

9- Selahaddin'in Vefatından Sonra Birliğe Daveti

Kadı Fadl, Selahaddin Eyyûbî'nin vefatından sonra da ülkedeki manevi makamını muhafaza etti. Mısır Sultanı Aziz Osman onun kıymetini biliyor ve ona hürmet ediyordu. Onu kendisine müsteşar edinmek de istemişti. Ne var ki Kadı Fadl bu dönemde devlet işlerine karışmak istemiyordu. Siyaset dünyasından çekilmeyi ve geri kalan ömrünü Fadiliyye Medresesinde avama hizmetle geçirmeyi tercih etmişti. Şüphesiz ki bu dönemde siyaseti terk etmesinin çeşitli sebepleri vardı; Selahaddin'in vefatıyla o, bütün emellerini kendisiyle gerçekleştirdiği bir adamı kaybetmişti. Kadı Fadl onun döneminde bir başkasının ulaşmayı düşünemeyeceği yüksek mevkilere ulaşmıştı. Hayatının büyük bir kısmını -ihlas ve samimiyetle- ona danışmanlık yapmakla geçirmişti. Hâli hayatında iken ondan ayrılmaya gücü yetmezdi. Ölümünde de bu böyle oldu. Selahaddin'i kaybetmesi onu hayata küstürdü. Hatta bazı mektuplarında Selahaddin'le ahirette karşılaşmak için can attığını ifade ediyordu. Şöyle diyordu:

*“Dostlarla sonsuza dek yaşayacak gibi dünyaya bağlanmadık. Uzun sürse de bir gün ölümün kapımızı çalacağını bildik. Dostlar teker teker göçüp gidiyor. Onları özliyoruz, her geçen gün bizi onlara yaklaştıran bir merhale, nefesler de bizi onlara yaklaştıran adımlar oldu. Her geçen gün onlara doğru yaklaşıyoruz. Her geçen gün onlara doğru seyrediyoruz. Ama buluşma zamanı azaldığı kadar hüüzün azalmıyor doğru su.”*¹⁰⁸⁵

Hemen her münasebetle Selahaddin'i anardı. Onun yaptığı iyilikleri görür onu hatırlardı. Etrafında insanlar gördüğünde onun sureti hatırına gelirdi. Mektuplarından birinde İmadüddin'e şöyle diyordu:

1083 El-Kadı'l Fadl, 349-350

1084 Age, 350

1085 El-Kadı'l Fadl, 344

*“En tatlı gün o vaat günü, yani haşır günü olacak. Onunla buluştuğumuz günün gecesi de Kadir Gecesi olacak. O yaşarken hayat tatlı idi, vefat edince de vefat. Onun seven kişiyle o, iki kişi değildir.”*¹⁰⁸⁶

Selahaddin'in vefatından sonra siyasi çevreye girmedi. Devlet parçalanmış, Selahaddin döneminde ifa ettiği göreve de birkaç kişi getirilmişti. Onlar arasında kendilerine görev verilmesini istemediği kişiler vardı. Melik Adil'in veziri Safiyyuddin Şeker ve Melik Efdal'ın veziri Ziyaeddin onlardandı. Ziyaeddin daha başından itibaren Melik Efdal'ı babasının arkadaşlarından ve onun müsteşarlarından uzaklaştırmaya çalışan biriydi. Kadı Fadl Selahaddin'in vefatıyla gidişatının sonunun geldiğini anlamıştı. Bu duygularını o bazı mektuplarında da ifade etmişti. Birinde şöyle diyordu:

*“Artık yaşamaktan usandım. Hizmet ettiğim kişi için göz mesabesindeydim, şimdi ise bir toz gibiyim. Ömrün çoğu kederle geçer, ancak onun en zorlusu ömrün sonlarında çekilen sıkıntıdır. Zira o vakitler kişi aşiretinin gerisinde kalır.”*¹⁰⁸⁷

Şöyle demek mümkündür: Selahaddin'in vefatıyla büyük bir rüya sona erdi. Kadı Fadl ömrünün büyük bir kısmını bu rüya için harcamıştı. Birleşmesi ve güçlenmesi için ne kadar çalıştıysa da o ülke, Selahaddin'in oğulları tarafından parçalanmıştı. Onlar birbirleriyle yarışıyor ve birbirlerini boğazlıyorlardı. Bencillik yapıyorlardı. Sınır boylarında pusuya yatmış düşmandan haberleri yoktu. Kadı Fadl onları birleşmeye ve yakınlaşmaya davet ediyordu. Bir araya gelmenin zarureti onlara her fırsatta dile getiriyordu. Selahaddin'in oğlu Melik Zahir'e yazdığı bir mektupta babasına nasihat ettiği gibi nasihat ediyor, şöyle diyordu:

*“Durum şundan ibaret. Aranızda bir ittifak oluşursa sadece değerli bir şahsiyeti kaybetmiş olacaksınız. Değilse gelecek musibetler onun acısından daha beter olacak.”*¹⁰⁸⁸

Kadı Fadl, Selahaddin'in oğulları Mısır Sultanı Aziz Osman ile Şam Sultanı Efdal arasını bulmaya çalıştı.¹⁰⁸⁹ Adil'i Selahaddin'in kardeşi Ebubekir ile güçlendirmeye gayret etti. Ebubekir, Selahaddin'in en büyük yakını ve en tecrübeli adamıydı. Haçlılara karşı kardeşi Selahaddin gibi metanetle savaşmış biriydi. Hicri 593 (miladi 1196) yılında ona yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

“Lanetlik düşmanın Beyrut yakınlarına yeniden gelip beldelere korku salmasıyla analar süt çocuklarından geçmiş ve sıkıntıya düşmüştür. Bu hususun düşünülmesi lazımdır. İslam'ın ayağı bugün kayar giderse İslam da kayar gider. Gayret olmazsa zafer de olmaz. Bu ayak Adil'dir. Gayret ise geçmiş kılıç gayretidir. Allah'tan korkun, Al-

1086 Age, 344

1087 Age, 345

1088 Vefeyatü'l A'yan, 7/205; El-Kadı'l Fadl, 345

1089 El-Kadı'l Fadl, 345

*lah'tan. Kalbinizi sabit kılın, yataklarınızı terk edin. Allah yolunda uykusuz kalın. Gece uyuma gecesi değildir. Ne Zeyd'in ne de Amr'ın sözüne bakılmaz. Falanın faydası ve zararı var da denmez. Sizler Allah'ın yeryüzündeki gölgesiniz. Bu nispete bağlı kaldığınız sürece Allah gölgesini kaldırmaz. Sabredin, Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir. Gevşemeyin. Nâsır (Selahaddin) gittiyse Allah zafere ulaştırılanların en hayırlısıdır. Bu, kalkacak bir durum, bitecek bir musibet, sabaha erecek bir gece ve kâra ulaşacak bir ticarettir.”*¹⁰⁹⁰

Ne var ki o, ikinci defa bazı şehirlerin Haçlılarına eline düştüğünü gördü. Selahaddin ile birlikte cem ettikleri topluluklarının dağılması onu hüznlendirdi. Ümitsizliği arttı ve uzlete çekildi. Siyaset alanından çekilmesinden sonra hastalıkları büsbütün arttı. Zaten bünyesi zayıf, hastalığı çok olan biriydi. Nitekim bu sebeple Selahaddin döneminde bazı seferlere de iştirak edememişti. Selahaddin'den sonra hastalığının ve zayıflığının arttığını çok sayıda mektubunda ifade etmektedir.¹⁰⁹¹ Dostu İmad el-İsfehani'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

*“Efendimiz, gençliğini yitiren yaşlının ve savaşa çağırıldığında ağır davranan zayıfın hâlini bilir. Sanki bugünlerden başka gün görmedim. Sanki dünyayı ölüm üzerinden çekip çıkarsın diye giydim. Gece vakti uyurken ya da kuşluk vakti şekerleme esnasında Allah'ın emrinin gelip kapımı çalmasını bekledim.”*¹⁰⁹²

Yine ona yazdığı bir mektupta ona bedenî durumunu anlatıyor, şöyle diyor:

*“İki ayağımı da nikris hastalığı sardı. Yanım yerden kalkmıyor. Vücudumda hastalıktan başka sağlam bir şey kalmadı. Hastalık şeytanı ile baş başa kaldığımda basıp bağıcıyorum.”*¹⁰⁹³

Yine ona yazdığı başka bir mektupta şöyle diyor:

*“Sıhhat durumuma gelince, bedenimin iflasını sorma. Mafsallar kopuyor gibi, dişler tamponlarla ayakta, nikris aldı başını gitti, bir de kişiyi noksanlaştıran bir ziyade var, o da, korunmak için tuttuğum asa.”*¹⁰⁹⁴

Yine son dönemlerinde çektiği sancıları İmad'a anlatıyor, şöyle diyor

*“Hizmetçilerin ahlakı, nereden bileceksin ki o nedir? O, kavurucu ateştir. Sabrı onların hizmet ederken verdiği sıkıntılara tercih eder oldum. Aç kalıyorum, bana yemek verin demiyorum; susuz kalıyorum, bana su verin demiyorum.”*¹⁰⁹⁵

1090 Age, 346

1091 Age, 346

1092 Age, 347

1093 Age, 347

1094 Age, 347

1095 Age, 347

10- Vefatı

Kadı Fadl, hicri 596 (miladi 1199) yılında Rebiülevvel ayının altısında bu maddi ve manevi sıkıntıları çektikten sonra vefat etti. İmad el-İsfehani bu senenin hadiselerinden bahsederken onun da yasını tutuyor, şöyle diyordu:

“Dünya ve ahirette fazilet ehli kişiler için en büyük afet, en büyük musibet ve büyük facia tamam oldu. Kadı Fadl, Kahire'deki evinde dar-ı fenadan dar-ı bekaya irtihal etti.”¹⁰⁹⁶

Vefatı hakkında şunları zikrediyor:

“Vefatından önceki gece medresesindeydi. Medresenin müderrisi Fakih İbni Selame ile birlikte oturdu. Dilediği kadar onunla sohbet etti. Gece boyu güler yüzlü ve neşeliydi. Sohbet güzeldi, konuşma uzun sürmüştü. Daha sonra sapaşğlam bir vaziyette evine gitti. Kölesine, ‘Uykum geldiğinde hamam ihtiyaçlarını ve odamı hazırla.’ dedi. Seher vakti köle bildirmek üzere ona geldi. Ama o kölenin sözüne al-dırmadı. O, Kevser suyunu hamam suyuna tercih etmişti. Yanına babası geldi. Onu suskun ve solgun bir vaziyette buldu. Ecelin eşiğinde olduğunu anladı. O gün ondan sadece gizli inilti işitildi. Allah Teâlâ'nın ahbine sadık olduğunu anladı. Daha sonra ‘Kadı Saîd’ olarak ruhunu teslim etti.”¹⁰⁹⁷

İmadüddin el-İsfehani “Şehit ve hamd edici olarak gitti” sözüyle onun vefatına tarih düştü. Yaşadığı müddetçe salih amel cinsinden her ne varsa işlemekten geri durmamıştır. Karşılığında cennet vadi olanlar ve iyilik cinsinden olanlar onun işlemekten geri durmadığı şeylerdi. Kölelerle ilgili yaptığı şeyler ve hayır yolundaki vakıfları sayılamayacak kadar çoktur. Müslüman kölelerin azat edilmesiyle ilgili olarak kurduğu vakıflar hayli çoktu. Şafii ve Malikiler için evinin yanında bir medrese kurmuş, yetim çocuklar için de sübyan mektebi inşa ettirmiştir. Bu vakıflar kıyamete dek onun ikinci hayatı olacak ve ameli kesilmeyecektir. Sultan Selahaddin de onun hakkında ‘beldeleri onun fikir anahtarlarıyla fethettiğini’ söylemiştir.¹⁰⁹⁸

Hafız Selefi

O, Hafız Ebu't Tahir Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed es-Selefi el-İsfehani'dir.¹⁰⁹⁹ Mısır'a doğudan hicret edip gelen âlimlerdendir. O âlimler İskenderiye'ye yerleştiler ve Ehl-i Sünnet mezhebinin yayılmasına büyük katkıda bulundular.

1096 Age, 347

1097 Age, 347

1098 Age, 348

1099 Vefeyatü'l A'yan, 1/225; El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 16

1- İskenderiye'ye Gelişi

Selefi, İskenderiye'ye hicri 511 senesinde geldi. Yaşı otuz altıydı. Derin ilim sahibiydi. Hadis ilminde uzman âlimler derecesine baliğ olmuş, bu meydana fikrî olgunluğa kavuşmuştu. Çok sayıda ülkeye gitmiş, çok sayıda hadis âlimiyle görüşmüş, onlardan ilim öğrenmişti. Hadis kurallarını, rivayet şekillerini, hadis ıstılahlarını onlardan öğrendi. Onların eserlerinden seçkin bilgileri ve nadir nükteleri ictibas etti. Seri yazısıyla çok sayıda cüzün kopyasını çıkardı.¹¹⁰⁰ Yazı ve telifte uzman-
dı, tecrübe sahibiydi. İsfehan'daki ve Bağdat'taki şeyleri için ayrı ayrı mu'cemler kaleme aldı.¹¹⁰¹ İskenderiye'ye gelmeden önce hadis rivayeti ve tedrisi faaliyetinde bulunuyordu. Bu o işe hicri 492 yılında kendi memleketi İsfehan'da başlamıştı. Dimaşk'ta ikamet ettiği yıllarda da (hicri 509-511 yılları arası) tedris faaliyetiyle meşgul oldu. İskenderiye'ye geldiğinde Selefi'nin uzman olduğu alan sadece hadis ilmi değildi. Bunun yanında o, Şafii fıkhında da fakih idi. O, fikhî Bağdat Nizamiye medresesinde üstatları Elkiya el-Herrasî, Fahu'l İslam Şaşı ve Yusuf bin Ali ez-Zincanî'den öğrenmişti. Diğer yandan Selefi kıraat ilmini de iyi biliyordu. Vucûhat üzerinde uzmandı. Bu ilimde de asrının meşhur kıraat âlimlerinden ders almıştı.¹¹⁰²

Zehebî diyor ki:

“Hafız Abdülgani el-Makdisî hattıyla bana Selefi'nin kıraat hocalarının isimleri nakledildi. O, Âsım kıraatini Ebu Saîd el-Mutarriz'den okudu.¹¹⁰³ Hamza ve Kisaî rivayetlerini Muhammed bin Ebu Nasr el-Kassar'dan okudu.¹¹⁰⁴ Kanûn kıraatini Nasr bin Muhammed eş-Şirazi'den okudu.¹¹⁰⁵ Kunbul rivayetini Abdullah bin Ahmed el-Harkî'den okudu.¹¹⁰⁶ Onların bir kısmından hicri 491 yılında okudu. Selefi bütün bu ilimlere daha İskenderiye'ye gelmeden önce vâkıf idi. Ayrıca o, edebiyat ve Arap dilinde de uzmandı. Bu ilimleri de Bağdat'ta iken Nizamiye Medresesi edebiyat üstadı, meşhur lügat âlimi Ebu Zekeriya Yahya bin Ali et-Tebrizî'den okumuştur. Şairdi, şiir yazardı. Şiir dinlemesini de severdi. Selema'ta hadis derslerini hikmet içeren beytlerle sonlandırırdu.”¹¹⁰⁷

Selefi, İskenderiye'yi ve halkını seviyordu. Onlar da ona gereken hürmeti gösteriyorlardı. Selefi, İskenderiye'nin ikameti için en uygun yer olduğunu gördü. Çünkü burası istifade edeceği ve ettireceği bir yerdi. Endülüs'e gitme fikrinden vaz-

1100 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ; El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 16

1101 Ebu't Tahir es-Selefi, 96

1102 Age, 97

1103 Âsım; Ebubekir Âsım bin Ebi'n Nücûd'dur. Hicri 127 yılında vefat etti. (Vefayâtü'l A'yan, 2/224)

1104 Hamza; Hamza bin Habib bin Ammare'dir.

1105 Kanûn; İsa bin Verdan ez-Zergâdır. Lakabı “Kanûn” idi. Medine'nin kıraat hocasıdır.

1106 Kunbul; Abdurrahman bin Halid El-Mekki'dir. Mekke'de emniyet amiriydi.

1107 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 99

geçip burada kalmaya karar verdi. Onun bu kararı İskenderiye halkından gereken ilgiyi görmesi dışında birkaç sebebe daha dayanıyordu. O sebeplerden bazılarını arz edelim:

- İskenderiye coğrafi cihetten İslam memleketlerinin tam ortasında bulunuyordu. Doğusunda Hicaz, batısında Kuzey Afrika ve Endülüs bulunuyordu. Kuzey Afrika ve Endülüs'ten gelen hacılar hac yolculuğu esnasında orada günlerce dinleniyorlar ve sefer yorgunluklarını atıyorlardı. Memleketlerine dönerken de orada kalıp dinleniyorlardı. Bu istirahat esnasında fırsatı değerlendiren âlimler ve edipler ora âlimlerinin ve ediplerinin meclislerine katılıyorlardı. Hem dinliyorlar hem de katkı sağlıyorlardı. Karşılıklı ilim ve kültür alışverişinde bulunuyorlardı.

- Altıncı hicri asrın başlarında İskenderiye, memleketleri Haçlı saldırılarına maruz kalan Şam âlimlerinin toplandığı yer hâline gelmişti. Kudüs, remle ve Filistin'in sahil şeridi Haçlıların eline geçmişti. Orada yaşayan âlimler orayı terk etmek mecburiyetinde kalmışlardı.

- Normanlar hicri beşinci asrın ikinci yarısında Sicilya Adası'nı alınca çok sayıda Sicilyalı Müslüman âlim orayı terk etmek mecburiyetinde kaldı. Yine Endülüs'te yaşanan bazı siyasi çalkantılar sebebiyle Endülüs ulemasından bir kısmı orayı terk etti. Maliki fakihi meşhur Ebubekir et-Tartûşî de onlar arasındaydı.

- Fatımî idaresine bağlı olsalar da Kahire'ye nispeten İskenderiye'de olanlar itikadi cihetten daha özgürdüler. İtikaden Sünni, amelen Maliki mezhebine mensup-tular. Bu nispi özgürlük Mısır'a giden kafileleri -Kahire yerine- Sünniliğe ters düşen Fatımî Şiiliğin baskısından uzaktaki İskenderiye'ye yönlendiriyordu. Bu ve daha başka sebepler yüzünden Hafız Selefi başlangıçta oraya yerleşmeye heves etti, sonra orada iyice yerleşti. Yaşı ilerledi, sonunda orada İskenderiyeli bir hanımla evlendi. Bununla oraya iyice yerleşmiş oldu. İskenderiye Valisi Adil bin Salar, Adiliye Medresesini inşa edip idaresini ona verince oradan ayrılma niyeti tamamen gitti. Orada kaldı ve iyi hâl üzere yaşadı. Ölünceye kadar sevdiği o şehri terk etmedi.¹¹⁰⁸

2- İlmî Faaliyeti ve Medresesi

Hafız Selefi, hadis eğitimine İskenderiye'ye vardığı hicri 511 yılında başladı. İskenderiye muhaddisi, İbni'l Hattab lakabıyla meşhur Şeyh Ebu Abdullah er-Razî hicri 525 yılında vefat edince onun makamına geçti ve nizasız İskenderiye hadis şeyhi oldu. Daha sonra şöhreti her geçen gün arttı. Endülüs hacıları onun haberlerini gittikleri yerlere kadar götürüyorlardı. Mısır ve Mısır dışındaki hadis talebeleri onun şöhretini işitiyor, ona geliyorlardı. İskenderiye'nin büyük muhaddisi ve yetkin

1108 Age, 101

hafızı için hemen her istikametten insanlar geliyor, başına üşüşüyorlardı. Hadis eğitimi ve rivayet işi orada bu şekilde faal olduğu için oranın kıymeti büyüktü. Şöyle denir: “Selefi, oraya gidip yerleşinceye kadar İskenderiye'de hadis ilmi azdı ve Mısır'a tabi idi. O gelince hadis ve kıraat ilimleri için oraya gidilir oldu.”¹¹⁰⁹

3- Adiliye (Selefiyye) Medresesi

Selefi, hadis derslerini çeyrek asır kâh mescitte kâh evinde verdi. “Melik Adil” lakabıyla bilinen Ebu'l Hasen Ali bin Salar, İskenderiye'ye vali oluncaya kadar bu böyle devam etti. Melik Adil ona ikram ve ihsanda bulundu ve onun için “Adiliye Medresesi” adı verilen bir medrese inşa ettirdi. Medrese medreseyi inşa ettirenin adına nispet edilmişti. Daha sonra medrese müderrisi Selefi'nin adına nispeten “Selefiyye Medresesi” olarak tanındı.¹¹¹⁰ Dr. Cemaleddin eş-Şeyyal, “A'lâmu'l İskenderiye” adlı eserinde o medresenin hicri 544 yılında inşa edildiğini zikretmektedir.¹¹¹¹ Yine Dr. Hasan Abdülhamid Salih de medresenin aynı yıl inşa edildiğini zikretmektedir.¹¹¹² Tarihî kaynaklar İbni Salar'ın Sünni ve Kürt olduğunu ifade etmektedir.¹¹¹³ O, Ehl-i Sünnet inancına mensup olduğunu İskenderiye'ye vali olduktan sonra izhar etti. Daha sonra Fatımî hâkimiyetine karşı Halep Atabeki Nureddin Mahmud ile mektuplaşmaya başladı. Aralarında sevgi ve dostluk meydana geldi. Nureddin ona maddi yardımda bulundu. Zira İbni Salar kendisi gibi Sünni idi. Ayrıca Nureddin Mısır'ı da almak istiyordu.¹¹¹⁴ Belki de Nureddin Mahmud, Fatımî Şii mezhebini Suriye'de nasıl yıkılmışsa o metodu kullanmasını ve bunun için medreseler inşa etmesini mektuplarında İbni Salar'a teklif etmiş, İbni Salar da bu teklifi kabul edip bu medreseyi inşa etmiştir. İbni Salar medreseyi inşa ettikten sonra oraya İskenderiye'nin muhaddisi Sünni Hafız Selefi'yi muallim olarak görevlendirdi.¹¹¹⁵ Tabii ki bütün bu faaliyetler İbni Salar'ın İskenderiye valisi olduğu dönemde, hicri 544 yılının Şaban ayının 15'inde vezirliğe geçişinden önce oldu. Fatımî Halifesi Zafir korkmuş, İbni Salar'ın tehlikesini hissetmişti. Onun kurduğu Sünni medrese etkili olmaya başlamış, Ehl-i Sünnet'ten olan kişiler de onun etrafına toplanmaya başlamıştı. Dolayısıyla Fatımî halifesi ondan çekinmiş ve ona tuzak kurmak istemişti. Vezirliğe Mağrip asıllı Şii Necmeddin İbni Masal'ı getirdi. Bu durum Sünni olan İbni Salar'ı kızdırmıştı. İskenderiye'deki Sünni taraftarlarını topladı ve Kahire'ye yürüdü.

1109 El-İlan bi't Tevbiḥ limen Zemme't Tarih, 294

1110 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 104

1111 A'lâmu'l İskenderiye, 137

1112 El-Hafız Ebu't Tahir, 105

1113 Vefeyatü'l A'yan, 2/76

1114 Tariḥu'd Devleti'l Fatımîye fi Mısır, 183

1115 El-Hareketü'l Fikriye fi Mısır, 158

Hicri 544 yılında Ramazan ayının 14'ünde Cezire yakınlarında İbni Masal'ı hezime uğrattı ve Kahire'ye girdi.¹¹¹⁶ İbni Salar ile İbni Masal arasındaki çekişmenin hakiki sebebinin, Nureddin'in destek verdiği Sünnilik ile Fatımî halifesinin temsil ettiği Şiilik arasındaki niza olduğunu söylersek haddi aşmış olmayız.¹¹¹⁷ Bu medresenin inşası İskenderiye halkını sevince boğmuş, bu büyük hediyeye karşı valileri İbni Salar'a karşı teşekkürü bir borç bilmişlerdi. Şairleri onu methüsena ediyor, ona karşı samimi duygularını ifade ediyorlardı.¹¹¹⁸

Hafız es-Selefi bu medresenin yönetimine getirildikten sonra medrese Mısır halkının Ehl-i Sünnet mezhebine dönüşünde pozitif rol oynamaya başladı ve fikir ve kültür erbabı için merkez hâline geldi. Hadis âlimleri ve talebeleri, fıkıh ve kıraat âlimleri, edipler, şairler, tarihçiler ve hikâye yazarları orada toplanmaya başladı. İskenderiye'ye gidip gelenler ve orada verilen derslerden etkilenenler arttı. Bu Medresenin İskenderiye halkı üzerindeki tesiri şu iki hadisede bilhassa kendisini göstermektedir.

Birincisi, valileri İbni Salar ile birlikte Kahire'deki sadaret makamını basmışlardı. İkincisi, Fatımî veziri Şâver'e ve onun müttetikleri Haçlılara karşı Selahaddin'le birlikte savaşmışlar ve destek vermişlerdi. Üç ay süren şiddetli muhasaraya rağmen onu tek başına bırakmamışlardı. Bilakis onunla birlikte yan yana, omuz omuza savaşmışlar, Şâver ve Haçlılar muhasarayı kaldırmaya kadar da her türlü fedakârlığı yapmaktan geri durmamışlardı.¹¹¹⁹ Selahaddin Eyyûbî de İskenderiye halkının yaptığı bu iyiliği hiçbir zaman unutmamıştı. Fatımî Devleti yıkılıp Eyyûbî Devleti kurulduktan sonra Selahaddin İskenderiye'ye özel itina gösterdi. Ayrıca İskenderiye, Mısır'ın korunmasında da stratejik bir öneme sahipti. İskenderiye halkının Selahaddin nezdindeki itibarı büyüktü. Çünkü onlar Hicri 562 yılında Şâver kendisini muhasara ettiğinde ona karşı yiğitçe savaşmışlar, adam, mal ve silah cihetinden ellerinden geleni esirgememişlerdi. Bu sebeple Selahaddin'in Mısır hâkimiyetini ele geçirir geçirmez İskenderiye surlarının onarılmasını, burçlarının ve kalelerinin sağlamlaştırılmasını ve orada daha başka binalar inşa edilmesini emretmesini garip karşılamak gerekir. Selahaddin'in İskenderiye için yaptıkları bundan ibaret değil elbette. Hicri 572 yılında İskenderiye'ye gidip durumu bizzat yakından incelediğini ve eksik gördüğü hususlarda gerekli talimatları verdiğini görüyoruz.¹¹²⁰ İskenderiye, Selahaddin'in koruması ve gözetimi altındaydı. Orada bazı inşa faaliyetlerinin yapılmasını emrediyor, durumunu takip ediyor ve oraya önem veriyordu. Hicri 577 yılında

oraya ikinci bir ziyaret gerçekleştirdi. Orada yapılan ıslah faaliyetlerini ve yapılmasını emrettiği binaları inceledi. Yapımı tamamlanmayanların bir an önce bitirilmesini emretti. Selahaddin'in ikinci ziyaretini İmad el-İsfahanî anlatıyor:

“Sultan hicri 577 yılında Ramazan ayından sonra deniz yoluyla İskenderiye'ye gitti. Surların yanında çadır kurdurdu. Yenilenmiş ve tamir edilmiş surları inceledi. Bitirilmemiş olan yerlerin bitirilmesi için özen gösterilmesini emretti.”¹¹²¹

Bu ziyaret sebebiyle İskenderiye'de çok sayıda sosyal tesis inşa edildi. Yabancı talebeler için büyük bir medrese inşa edildi. Öğrenciler orada çeşitli ilimleri öğreniyorlardı. Yine yabancı öğrenciler için yurtlar ve hamamlar inşa edildi. Ayrıca orada ücretsiz hizmet veren bir hastane kuruldu ve hastaneye orada hizmet verecek doktorlar tayin edildi.¹¹²² Daha sonra İskenderiye'de hızlı şekilde art arda medreseler inşa edildi. Zira Selahaddin'in hedefi Fatımî Şii fikrini Mısır'da bir an önce yok etmektir. Bu nedenle kısa zamanda çok sayıda medrese inşa edildi. İskenderiye'yi ziyaret eden tarihçiler bunu yazmaktadırlar. Hicri 561 (miladi 1164) yılında İskenderiye'yi ziyaret eden ve orada bir müddet kalan İbni Huzeyme, orada ilim talebeleri için yüz seksen tane medrese olduğunu zikretmektedir.¹¹²³ Selahaddin bu ikinci ziyaretinde İskenderiye'de büyük bir mescit inşa edilmesini ve Cuma ve bayram namazlarının bundan sonra orada kılınmasını emretti. Fatımî döneminde Cuma ve bayram namazları şehrin en büyük mescidi olan Attarlar Mescidi'nde kılınıyordu.¹¹²⁴ Daha sonra orada daha önceki mescitlere göre daha büyük bir mescit inşa edildi. Bu dönemde oradaki mescitlerin sayısı yüksek bir rakama ulaştı. Şehri ziyaret eden tarihçilerin verdiği rakamlar muhtelif olup bazıları mübalağada hayli ileri gitmiştir.¹¹²⁵ Hicri 578 yılında -Selahaddin döneminde- İskenderiye'yi ziyaret eden İbni Cübeyr şehirdeki mescitlerin çokluğundan bahsetmekte ve “Yeryüzünde en çok mescit olan yer burası. Ancak mescitlerin sayısını bazıları çok bazıları da az göstermektedir. Çok gösterenler şehirde on iki bin mescit olduğunu, az gösterenler ise sekiz bin civarında mescit olduğunu zikretmektedirler. Başka rakam verenler de var. Kısaca orada çok sayıda mescit var. Aynı mekânda dört-beş mescit olabildiği gibi birbiriyle kaynaşmış, tek bir mescit görüntüsü veren mescitler de var. Bu mescitlerin tamamında görevli ve devlet tarafından maaşlı imamlar bulunmaktadır.”¹¹²⁶ Selahaddin Eyyûbî'den sonra altıncı hicri asrın nihayetine kadar Eyyûbîler aynı siyaseti devam ettirdiler ve İskenderiye'nin imarına önem verdiler.¹¹²⁷

1121 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 61

1122 Age, 61

1123 Age, 62

1124 Tarihu'l Mesacidi'l Eseriyye, Hasan Abdülvehhab, 67

1125 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 62

1126 Rihletü İbni Cübeyr, 43

1127 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 63

1116 El-Kâmil, İbni'l Esîr; El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 106

1117 Tarihu'd Devleti'l Fatimiye, 184

1118 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 106

1119 Age, 107

1120 Mefrecü'l Kürûb, 1/56

4- Ebu't Tahir es-Selefi'nin Öne Çıkan Vasıfları

a- Ciddi Bir Şahsiyetti

Hafız es-Selefi hayatını tedrise, mütalaaya, yazıya ve konferanslara hasretmişti. Bu hususta bıkmama ve usanma nedir bilmiyordu. Talebesi Hafız Abdülkadir er-Rehavî'nin de ifade ettiği gibi hayatı tam bir ciddiyet içinde geçmişti.

Rehavî anlatıyor:

“Bana ulaşan bilgilere göre Selefi, İskenderiye’de kaldığı müddet içinde bir defa dışında ne bir bahçeye ne de bir dinlenme yerine gitmemiş, medresede bulunmuştur. Yanına her girdiğimizde onu mütalaa hâlinde görüyorduk. O, İskenderiye’deki minareleri ancak evinin penceresinden görmüştür.”¹¹²⁸

İbni'l İmad da onun hakkında şöyle diyor:

“Selefi altmış küsur yıl İskenderiye’de kaldı. Bu zaman zarfında kendini ilme, mütalaaya ve kitap yazmaya verdi.”¹¹²⁹

b- Meclisine Katılanlara Hürmet Göstermesi

Allah ondan razı olsun halim selim, mütevazı biriydi. Kendisine gidenlere kucak açar, sever sevilirdi. Sıkıntılara katlanırdı. Yabancı kişilerin kabalıklarına sabrederdi. Misafiri severdi. Kendisine gelen her kim olursa olsun samimi duygularla karşılardı. Onlara karşı lütufkâr davranmaktan kaçınmazdı.

Halil es-Safedî onun hakkında şöyle diyor:

“Hiç kimseye karşı kaba davrandığı görülmemiştir. Yanından ayrılan kişi gönül hoşluğuyla ayrılırdı. Bununla birlikte o, ders esnasında -makam ve mevkii ne olursa olsun- birilerinin bir başka şeyle meşgul olmasına, yanındakiyle konuşmasına ya da bir başkasının dersi takip etmesine mâni olmasına müsaade etmezdi. Sözü bittiğinde öğrencilere de derse katkıda bulunma fırsatı tanırdı. Hafız Zehebî'nin zikrettiğine göre bir defasında Sultan Selahaddin ve kardeşi hadis dinlemek üzere onun meclisine gitmişlerdi. Ders esnasında kısık bir sesle aralarında konuştular. Vezirleri o ikisine döndü ve bu işe razı olmadığını bildirdi. ‘Bu da ne? Biz Resûlullah (s.a.v)’in hadislerini okuyoruz, siz ise konuşuyorsunuz.’ dedi. Bunun üzerine her ikisi de sustu.”¹¹³⁰

c- Mütalaa ve Kitap Toplama Sevgisi

Allah ondan razı olsun mütaalayı çok severdi. Bilgisi derindi, ilimde ısrarcıydı, müşkül meseleleri araştırırdı. Dersten sonra ya bir kitap okur ya başka birinin kitabından alıntılar yapar ya da o kitaplar üzerine açıklamalar yapardı.

1128 Age, 114

1129 Şezeratü'z Zeheb, 4/255

1130 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 118

Talebesi Hafız Abdülkadir er-Rehavî onu şöyle anlatıyor:

“Yanına girdiğimizde onu bir şeyi mütalaa ederken görürdük. Kitapları çok se-verdi. Kitaba sahip olmayı çok isterdi. Vakit darlığı sebebiyle niceleyemediği çok sayıda kitabı vardı. Vefat ettiğinde o kitaplardan birçoğunun küflendiği ve sayfalarının birbirine yapışmış olduğu görüldü. İskenderiye’nin rutubetli havası birçoğunun telef olmasına sebep olmuştu.”¹¹³¹

Kendisine gelen malları da derhâl elinden çıkarırdı.

5- Kültürlü Kişilerle Olan İrtibatı

Önceleri mescitte sonraları medresede oluşturduğu ders halkaları onunla kültürlü kişiler arasında köprü vazifesi görüyordu. Bu halkalar vasıtasıyla geniş bir çevre edindi. Hadis âlimleri ve talebeleri, fikir adamları, hatip, yazar ve şair gibi edebiyatçılar, vali ve kadı gibi devlet adamları, sanatkârlar, doktorlar, mühendisler, tüccarlar, kitap mücellitleri, mescit imamı, vaizler, müezzinler ve sair işlerle meşgul olanlardı bunlar. Ayrıca hac için Kuzey Afrika’dan ve Endülüsten gelip İskenderiye’de istirahat eden hacıların da irtibat hâlindeydi. Şairlerle olan irtibatı daha fazlaydı. Onlarla samimi dostluklar kurmuştu. Onlarla aynı meclisi paylaşıyor, onlardan şiir dinliyordu. Hatta karşılıklı şiirler okudukları da oluyordu. Zira o da onlar gibi şairdi. Şiir okur ve tenkit ederdi. Hafız Zehebî onun bu yönü hakkında, “Şiirden hoşlanırdı. Şiir söyler, kendisini methedenlere karşılık verirdi.” demiştir.¹¹³²

6- Avamla İrtibatı

Avamla son derece iyiydi. Onlar onu kendilerinden çok üstün görüyorlar ve bazı vakitlerde takvası ve dürüstlüğü sebebiyle teberrüken ziyaretine geliyorlardı. Ona karşı hürmette ileri gidiyorlar ve onda bereket olduğuna inanıyorlardı.¹¹³³ Hafız Zehebî'nin naklettiği şu hadise buna bir örnektir. Herhangi bir kadın doğum sıkıntısı çektiğinde İskenderiye halkı derhâl ona giderler ve bu sıkıntının zail olması için ondan bir şeyler yazmasını isterlerdi. O da onlara mâni olmaz, yazardı. Kâğıda yazdığı şey şu idi:

“Allah’ım, onlar benim hakkımda iyi şeyler düşünüyorlar, onların benim hakkımdaki düşüncelerini bozma.”¹¹³⁴

1131 Age, 119

1132 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ; El-hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 128

1133 El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefi, 130

1134 Age, 130

7- Fatımî Devleti'yle İlişkisi

Selefi, sair İskenderiye âlimlerine işkence ettikleri gibi kendisine eziyet etmesinler diye ya da daha önce Muhaddis Ebu İshak el-Mısrî'ye yaptıkları gibi kendisini hadis dersi vermekten menetmesinler diye gücü yettiği nispette Fatımî Devleti'yle çatışmaktan kaçındı.¹¹³⁵ Onları kendi aleyhine çevirecek şekilde tenkit etmekten ve aleyhlerine kötü söz söylemekten kaçındı. Onlar da ona dokunmadılar, kendi hâline bıraktılar. Hatta onlardan bir kısmı onun derslerine katılır, hadis dinlerdi. Hafız Selefi'nin risaleti tebliğdeki bu başarısı, Fatımî Devleti'nin yıldızının batmaya yüz tuttuğu zamanlara denk gelmesinden kaynaklanıyordu. Hicri 511-567 yılları arası Fatımî Devleti'nin çöküş yıllarıydı. Halifelerin gücü yoktu; ne irade ne de idare onların elinde değildi. Gidişat birbirleriyle didişen vezirlerin elindeydi. Vezirler, Fatımî Şii mezhebinin muhafazasına hâkimiyete geçmeyi ve hâkimiyeti ellerinde bulundurmaya istedikleri oranda önem vermiyorlardı. Hatta onlar arasında Sünni vezirler dahi vardı.¹¹³⁶ Bu vezirlerin tamamı, hangi mezhebe mensup olurlarsa olsunlar mezhep meseleleri onları az ya da çok ilgilendirmiyordu. İskenderiye'deki Sünni valilerle iyi ilişkiler içindeydi. Onlar da onu sevip sayıyorlar, ona karşı hürmette kusur etmiyorlardı, kadrini biliyorlar ve derslerine iştirak ediyorlardı. Vali Kıstatü'l Âmirî ile Selefi arasında dostluk vardı, aralarında mektuplaşıyorlardı. “Mu'cemu's Sefer” adlı eserde ondan şöyle bahsetmektedir:

“Bu Kısta, adalete meyleden akıllı idarecilerden biridir. Kitap mütalaa etmekte azimkârdır. Daha çok tarihe ve öncekilerin hayat hikâyelerine meraklıdır. Aramızda dostluk olup mektuplaşıyoruz.”¹¹³⁷

İskenderiye Vali Yardımcısı Ebu'r Rıza Abdullah bin Fadl bin Düleyl el-Hadramî'nin hâl tercemesini verirken şöyle diyor:

“Bana gelir gider, şüpheye düştüğü meseleleri sorardı. Bana İbni Battal'ın Buharî şerhini rivayet yönüyle değil dirayet yönüyle okudu.”¹¹³⁸

İskenderiye Valisi Adil bin Salar'a gelince, İbni Salar ona ikram ve ihsanda bulunmuş, onu layık olduğu makama yükseltmiştir. Onun için Adiliye Medresesini inşa etmiş, yönetim ve tedris işiyle onu görevlendirmiştir. Medrese masraflarını karşılamak için de geliri bol vakıflar kurmuştur. Hafız Selefi'nin Fatımî devlet adamlarıyla ilişkisine dair örnekler bunlar. Görüldüğü üzere onlarla arası iyiydi. Onun kıymetini biliyorlar ve hürmet ediyorlardı. Buna rağmen o, onlardan hiçbirini ne evinde ne de makamında ziyaret etmedi.¹¹³⁹

1135 Age, 132

1136 Age, 134

1137 Age, 136

1138 Age, 136

1139 Age, 136

8- Eyyûbî Devlet Adamlarıyla İlişkisi

Hafız Selefi, Şii Fatımî Devleti'nin zevaline ve onun enkazı üzerine Sünni Eyyûbî Devleti'nin kuruluşuna çok sevinmişti. Eyyûbîler daha ilk andan itibaren insanları Ehl-i Sünnet itikadına davet ettiler, Fatımî Şii davetine ait görüntülerden sakındırdılar. Fatımî Şii mezhebinin geri getirme çalışmaları yürütenleri korkuttular. Buna rağmen Hafız Selefi, Eyyûbî sultanlarından ya da emîrlerinden hiçbirinin kapısını ne tebrik etmek ne de teşekkür etmek için çalmadı. Daha önce Fatımî idarecilerine karşı tutumu ne ise onlara karşı tutumu da o oldu. Selefi'nin bu tutumu onu Eyyûbî sultanları ve emîrleri nezdinde yüceltti. Onun ders halkalarına katılmaya başladılar. Başkaları nasıl dinliyorsa onlar da o şekilde saygıyla ve takdirle dinlediler. Sultan Selahaddin, Mısır sultanı olması hasebiyle yüksek konumu ve mehabetine rağmen kalktı Kahire'den İskenderiye'ye gitti. İki oğlu Efdal ve Aziz, kardeşi Adil, kâtibi İmad el-İsfahanî ve Eyyûbî Devleti'nin ileri gelen devlet ricali de onunla birlikteydi. Hem ziyaret için hem de hadis dinlemek için oraya gitmişlerdi.¹¹⁴⁰ Kadı İbni Şeddad, Sultan Selahaddin'in ahlakından ve hadisi şerif dinleme sevgisinden bahsederken bu ziyarete değinmiş, şöyle demiştir:

“Sultan, hadis dinlemeyi çok severdi. Hadis ilminde derin birini işittiğinde eğer o sultanın yanına gidenlerden biri ise onu davet eder ve ondan hadis dinlerdi. Eğer sultanın yanına gidenlerden değilse o onun yanına gider, hadis dinlerdi. İskenderiye'de Hafız Selefi'nin gidip gelmiş ve ondan çok sayıda hadis rivayet etmiştir.”¹¹⁴¹

Kitabu'r Ravzateyn sahibi Ebu Şâme, İmad el-İsfahanî'den bu ziyareti bütün tafsilatıyla nakletmektedir:

“Sultan, Şaban ayının yirmi ikisinde Çarşamba günü Kahire'den ayrıldı. İki oğlu Efdal ve Aziz de yanındaydı. Daha sonra İskenderiye Körfezi'ne vardık. Sultan ile birlikte Üstat Hafız Ebu't Tahir Ahmed bin Muhammed es-Selefi'nin meclislerine gidip geliyorduk. Onun derslerine devam ettik. İman nuru ve saadetini yüzünde görüyorduk. Üç gün onun derslerine katıldık. Perşembe, cuma ve cumartesi. Bu üç günü ömrümüzün en hayırlı günleri addediyoruz.¹¹⁴² Bu ziyaret esnasında meydana gelen hadiselerden biri de şu idi: Sultanın kardeşi Melik Adil ders esnasında kardeşi Selahaddin'e yaklaşmış ve kulağına bir şeyler fısıldamıştı. Hafız Selefi, o ikisini bu durumda görünce onları tekdir etmiş ve bu işe rıza göstermediğini izhar etmiştir.”¹¹⁴³

1140 Es-Sülûk, Makrizî; Hafız Ebu't Tahir, 137

1141 En-Nevadiru's Sultaniye, 7; El-Hafız Ebu't Tahir, 138

1142 El-Hafız Ebu't Tahir, 138

1143 Age, 139

9- Selefî'nin Şairliği ve Şairlerle Olan İlişkisi

Hafız Selefî şairdi. Şiir hususunda dirayet ve tecrübe sahibi biriydi. Şairleri ve şiir okuyanları dinlerdi. Kendisini methedenlere bol bol ihsanda bulunurdu.¹¹⁴⁴ Şiiri ezberlemeyi, rivayetini ve meclislerinde ondan deliller getirmeyi severdi. Hoşuna giden şiirleri meclis arkadaşlarına defalarca tekrar ederdi. Şairin şu sözünü çokça tekrar ederdi:

*“Dediler ki: ‘Evin nüfusu sakinleridir.’
Benim katımda sizler nüfusun da nüfususunuz.”*

Yine şu şiiri çokça tekrar ederdi:

*“Her musibette ilahtan korkarız,
Musibet kalktıktan sonra da O’nu unuturuz.
Dualarımıza icabet edilmesini nasıl istiyoruz,
Onun yolunu günahlarla kestik biz.”*

Yine şu şiiri çokça tekrar ederdi:

*“Yaşlılık izleri yanaklarımda da saçlarımda da göründü,
Kötü arkadaş, görüyorum ki o beni bırakmayacak.
Gençlik gitti, dedim ki: ‘Bir an olsa da dur,
Sana veda edeyim.’ Dedi ki: ‘Sen bana yetişirsin.”*

Yine şu şiiri çokça tekrar ederdi:

*“Evim kerem sahiplerinin evidir ve nefsim,
Hür bir nefistir, zilleti küfür olarak görür.”¹¹⁴⁵*

Ebu İshak eş-Şirazî'nin vefakâr dost hakkında söylediği şu şiiri çok beğenirdi:

*“İnsanlara vefakâr dost hakkında sordum,
Öyle biri yok, dediler.
Hür birini bulursan sevgiyle sarıl ona,
Zira dünyada hür kişi çok azdır.”¹¹⁴⁶*

Onunla bazı şairler arasında geçen hikâyeler kitaplarda zikredilmektedir. O hikâyelerden birini burada nakledelim. Zira bu hikâyede onun duygularının coştüğunu, ailesine ve memleketi İsfahan'a karşı hasretinin arttığını görüyoruz. “İbni Melîh” namıyla maruf Ebu Muhammed Abdullah bin Muhammed et-Tecîbî el-Endelûsî diyor ki:

“Ebu'l Haccac İbni'ş Şeyh, Ebu Tahir es-Selefî'ye şu beyitleri okudu:

*‘Ey gözümün nurunu alan,
Ey yüksekliklere ve zinetlere sahip olan.
Senin kölen olduğum andan itibaren fahrım arttı,
Sizin mülkünüz olmaklığımla noksanlığım ve kusurum zail oldu.
Okumak ya da rivayet olunmak üzere size geldim,
Ama evime eli boş döndüm.
Boş bir kalple, bir şey elde edemedim,
Hiçbir şeye ehil değilmişim gibi.
İnsanlar ise senden hayırla ayrılıyorlar,
Ben ise eli boş dönüyorum.
Garip olmaktan başka ne günahım var,
Kavmim ile benim arama girildi.”*

Ebu Muhammed İbni Melih diyor ki:

“Ebu'l Haccac bana dedi ki: ‘Şeyh Ebu’ Tahir, ben bu son beyti okuyunca duyulandı ve ağlamaya başladı. Yüksek sesle:

‘Kavmim ile benim arama girildi.’ dedi.

Vatanı İsfahan'ın, geride kalan kardeşlerinin ve akrabalarının hasreti onu dağlamıştı. Ağladı, ağladı, sonra bayıldı. Talebeleri beni azarlamaya başladılar, ‘Nedir bu başımıza getirdiklerin?’ dediler. Şeyhi evine götürdüler. Ancak dört gün sonra dışarı çıkabildi.”¹¹⁴⁷

Selefî'nin kendisi de şiir yazıyordu. Onun şiirlerinden biri de şu idi:

*“Hadis ilmi adamların ilmidir,
İttiba için bidatleri terk etti onlar.
Gece karanlığında onu yazarlar,
Sabah olunca da dinlemek üzere koşarlar.”¹¹⁴⁸*

Allah Teâlâ'nın, kendisine hadis ilmiyle ikramda bulunduğunu ifade ediyor, şöyle diyor:

*“Bir gün ilim denizlerinden bana bahsedildi,
Benim denizim Mustafa'nın sözleridir, başkası değil.
O, büyük okyanustur, ondan başkası ise,
Ondan akan küçük nehirlerdir.”¹¹⁴⁹*

Uzun bir kasidesinde İmam Şafii hazretlerini methediyordu, orada şöyle diyor:

¹¹⁴⁴ Age, 170

¹¹⁴⁵ El-Hafız Ebu't Tahir, 173

¹¹⁴⁶ Age, 173

¹¹⁴⁷ El-Hafız Ebu't Tahir, 173

¹¹⁴⁸ Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/36

¹¹⁴⁹ El-Hafız Ebu't Tahir es-Selefî, 180

*“Ey din-i Muhammedî isteyen kişi,
Sana Şafî’yi ve dediklerini tavsiye ederim.
Muhammed bin İdris’i kastediyorum,
Rütbe ve kemal cihetinden insanlığın fevkine çıkanı.
Benzerlerinin tamamının üstüne çıktı,
Hidayet güneşi o, diğerleri ise hilal gibi.
Onun arkadaşlarını ve dostlarını da arıyorum,
Allah’a andolsun ki o onların en üstünü.
Onlarla güzelleş, onların hizbinden ol,
Güzellik istiyorsan eğer güzel onlardır.”*

Bu kasidede Mücessime ve Muattıla mezheplerine karşı cevaplar veriyor ve Şafî mezhebine mensup meşhur kişileri tek tek zikrediyor. Sonra şöyle diyor:

*“Bil ki, onların en azizi ve en büyüğü,
İnsanların üstadı ahlak ve fiilde.
Allah yolunda, levmeden levminden korkmayan ve,
Çektiği eziyetlere aldırmayandır.
İşte o, iktida edenlerin imamı İbni Hanbel’dir,
Hasletiyile âlimlere fark atandır o.”¹¹⁵⁰*

10- Vefatı

Hicri 576 yılı Rebiüssani ayının beşinci günü, Cuma günü sabahı -Cuma gecesi de dendi- Selefî’nin hayat güneşi İskenderiye semalarından ebediyete doğru uful etti. Hayır dolu uzun bir ömür bu şekilde sona erdi. Bir asırlık bir zaman ilim, tedris, mütalaa, yazı ve tahsil içinde geçmişti. Bu yolda bir gün olsun mola vermemiş, onu hiçbir mânia durduramamıştı. Hayatının son akşamında bile yoluna devam ediyordu.¹¹⁵¹ Namazını Cuma namazından sonra Abdullah bin Amr bin el-Âs Camisi’nde arkadaşı İskenderiye fakihî (Maliki mezhebi fakihî) Ebu Tahir bin Avf kıldırıldı. Va’le Kabristanı’na defnedildi. İbni Hallikan o kabristan hakkında, “O kabristan sur içinde yeşil kapı yanındadır.” demektedir.¹¹⁵² Tartûşî ve daha başka salih kişilerin kabirleri de oradadır.¹¹⁵³

Kitabu’r Ravzateyn sahibi, meşhur tarihçi Ebu Şâme onun kabrini ziyaret etmiş ve bunu hicri 576 yılı hadiselerinden biri olarak zikretmiştir. Orada şöyle diyor:

“Hafız Selefî orada vefat etti. Yeşil kapı içindeki kabrini ziyaret ettim.”¹¹⁵⁴

Hafız Selefî, bu ümmetin büyük âlimlerinden biridir. Hicri altıncı asır boyunca mevcudiyetiyle İskenderiye’ye hadis ve kıraat ilimlerinde şöhret kazandırdı. İskenderiye halkı da bu büyük âlimin kıymetini bilmiş ve onunla iftihar etmiştir. Yeni nesillere onu tanıtmış onun adını yaşatmak ya da onun mirasını yaymak üzere okullara ve medreselere adını vermiştir.¹¹⁵⁵

Ebu Tahir bin Avf el-İskenderânî

Malikilerin üstadı, Sadru’l İslam, İmam İsmail bin Mekki bin İsmail bin İsa bin Avf bin Yakup bin Muhammed bin İsa bin Abdülmelik bin Hamid ibni Sahibi’n Nebi el-Kureyşî ez-Zührî el-Avfî el-İskenderî el-Malikî. Abdurrahman bin Avf (ra)’ın neslindendir.¹¹⁵⁶ 485 yılında doğru Üstat Ebubekir et-Tartuşî’den ders aldı. Sivrildi ve akranlarını geride bıraktı. Tartuşî’den ve Ebu Abdullah er-Râzî’den Muvatta’yı rivayet etti. Asrının imamı idi. Fıkıh ilminde yaşadığı devirde eşi benzeri yoktu. Fetva ona sorulurdu. Vera ve takva sahibiydi, ibadet ehliydi.¹¹⁵⁷ Tevazu ehli ve şeref sahibiydi.¹¹⁵⁸ Ebu Tahir bin Avf, Şii Fatımî Devleti’nin sonlarına yetişmiş ve Eyyûbî Devleti’nin kuruluşuna şahitlik etmiştir.

Selahaddin hicri 577 yılında İskenderiye’ye gittiğinde oğulları ve ileri gelen devlet adamlarıyla birlikte Ebu Tahir bin Avf’ın derslerine katıldı. İmam Malik’in kitabı Muvatta’nın tamamını Üstadı Tartuşî’nin rivayetiyle ondan dinlediler. Bu hadiseyi İmad el-İsfahanî nakletmektedir. Nitekim o da bu ziyaretinde Selahaddin’le birlikteydi. Şöyle anlatıyor:

“Sultan, hicri 577 yılında Ramazan ayından sonra deniz yoluyla İskenderiye’ye gitti. Surların yanında çadır kurdurdu. Yenilenmiş ve tamir edilmiş surları inceledi. Bitirilmemiş olan yerlerin bitirilmesi için özen gösterilmesini emretti. Sonra da, “Şeyh Ebu Tahir bin Avf’ın kıymetini bilmeliyiz. Şevval ayının son on gününde İmam Malik’in Muvatta’sını Tartuşî’nin rivayetiyle ondan dinledik. Çocukları Sultan Selahaddin’in İbni Avf’a talebe olması sebebiyle büyük hayırlara nail olduğunu düşünmektedir. Hatta Kadı Fadl Abdürrahîm bin Ali el-Bîsanî Sultan Selahaddin’e gönderdiği belîğ bir mektupta onu bu sebeple tebrik etmiş ve onun iki oğluyla birlikte Muvatta’yı dinlemek üzere İbni Avf’a gitmesini Harunürreşid’in iki oğluyla birlikte aynı kitabı İmam Malik’ten dinlemek üzere gitmesine benzetmiştir.

1154 Kitabu’r Ravzateyn; Hafız Ebu’r Tahir, 255

1155 El-Hafız Ebu’r Tahir es-Selefî, 255

1156 Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 21/122

1157 Age, 21/123

1158 Ed-Dibacü’l Müzehheb, İbni Ferhun 95

1150 Age, 183,184

1151 Age, 254

1152 Eski İskenderiye kapılarından biri olup batı tarafında bulunuyordu.

1153 Vefeyatü’l A’yan, 1/221

Kadı Fadl mektupta şöyle demektedir:

“Allah, efendimiz Melik Nâsır’ın devletini daim eylesin. O, din ve dünyanın erdemi, İslam ve Müslümanların sultanı emîrülümünün devletinin ihya edicisidir. Allah onu ilmin ayağına gidişi sebebiyle said eylesin ve onu bu hayırlarda daim eylesin. Onu hayır ambarlarına ulaştırsın. Bu nimeti şükürü için halka dağıt. Zira bu öyle bir nimettir ki bunun şükürü ancak onu dağıtmaktır. Allah kendi yolundaki yolculuğunuzu mübarek eylesin. Allah yolundaki iki gününüz mübarek olsun. Nitekim o iki günden başkası da olmaz. O iki günü bahşeden Allah’a hamd olsun. Biri, kalemle mürekkebin akıtıldığı gün, diğeri ise kılıçla kâfir kanı akıtıldığı gün. Birincisinde Mustafa (s.a.v)’in hadisi istenir ve onun eseri örtülemeyecek bir göze olur. İkincisinde ise hidayete sevk eden şeriata yardım edilir ve onun gözdesi, galebe çalınmaz bir eser olur. Âlimlerin himmeti hadisleri dinlemek ve nakletmek üzere yolculuk yapanları kuşatmıştır. Bu hususta kitaplar yazmışlar, insanları bu hususta yolculuk yapmaya teşvik etmişler ve ilim ehlini yüceltmişlerdir. ‘Falan, falanın müsnedini dinlemek için yolculuğa çıktı, Zeyd yaşadığı yer uzakta olmasına rağmen hadis dinlemek üzere Amr’ın yanına gitti.’ demişlerdir. İşte bu yolculuğun sahibi de kendini ilme vermiş biri. Yaşadığı müddetçe onunla iştiğal etmiş, bütün düşüncesini buna odaklamış ve sair büyük işler onu bundan alıkoymamıştır. En dar zamanlarında bile hayırlara koşmuş, sair hayırlar içinde ilme ayrı bir değer vermiştir. Her dakika her an kendisini verdiği cihaddan ilme de zaman ayırmıştır. Harunürreşid dışında hiçbir sultan hakkında sultanın ilim için yola çıktığını nakletmemiştir. Harunürreşid, iki oğlu ile birlikte Muvatta’yı dinlemek üzere İmam Malik’e gitmişti. Her ikisi de Muvatta’yı dinlemek için yolculuk etti. Harunürreşid, İmam Malik’ten kendisi ve oğullarına Muvatta dersleri vermesini istemişti. O da ona, ‘Bu, amcanın oğlu Resûlullah (s.a.v)’in sünnetidir. Senden başkası onu setreder, senin gibiler ise neşreder.’ demişti. Bu da zaman içindeki ikinci sefer, efendimiz Harunürreşid’in yerinde, oğullarınız Ali ile Osman da onun oğulları Me’mun ve Emin yerinde. Harunürreşid’in rivayetiyle olan Muvatta, Mısır kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu o kütüphane için büyük bir bereket, önemli bir hazinedir. Bunun yanında orada Musa bin Cafer hattıyla Me’mun’dan gelen diğer rivayet de var. O da orada. Her ikisiyle de teberra olunur.”¹¹⁵⁹

Bundan sonra İbni Avf’ın Selahaddin nezdindeki daha da arttı. Onu yüceltiyor, ona hürmet ve saygı gösteriyordu. Dinî ve dünyevi herhangi bir meselede sıkıntıya düştüğünde görüşünü almak üzere ona mektup yazıyordu. İbni Ferhun bu sözünü şöyle doğrulamaktadır: “Sultan Selahaddin Yusuf bin Eyyûb, İbni Avf’a büyük değer verir, onunla mektuplaşır ve ona fetvalar sorardı.”¹¹⁶⁰

Safedî, “Nüketü’l Himyan” adlı eserinde Kadı Şerefüddin Abdullah bin Ebî Asrûn’un terceme-i hâlini sunarken bu mektuplaşma hadisesinden bahsetmektedir. Bu kadı ahir ömründe kadılık makamında iken gözlerini kaybetti. Gözlerini kaybettikten sonra görevde kalıp kalmaması hususunda büyük tartışmalar yaşandı. İbni Ebî Asrûn görevde kalmak istiyordu. Bu sebeple kadı’nın âmâ olabileceğine dair bir risale yazdı. Ancak bu, çoğunluğun kabul etmediği bir görüş idi. Öyle görünüyordu ki Selahaddin İbni Ebî Asrûn’un gönlünü hoş tutmak ve bu yaşlı hâlinde onu kırmak istemiyordu.

Safedî diyor ki:

“Sultan Selahaddin, Kadı Fadl’a kendi el yazısıyla bir mektup yazdı. Orada kadı diyor ki: ‘Âmâ olan kadı’nın kadılığı caizdir. Şeyh Ebu Tahir bin Avf el-İskenderî ile görüşür, âmânın kadılığıyla ilgili olarak varit olan hadisleri ondan sorarsın.’ diyordu.”¹¹⁶¹

Sultan Selahaddin, İbni Avf’ın görüşünü ve fetvasını kabul eden biriydi. İhraç mallarına konan verginin iadesini ifade ettiği fetvasını alınca derhâl fetvasına icabet etmişti. Bu vergi yabancılar vasıtasıyla İskenderiye’den çıkarılan mallara konmuş, geliri de İskenderiye fakihlerine dağıtılıyordu.¹¹⁶²

Kaynaklar İbni Avf’ın sadece tedrisat işi ile değil, telif işiyle de meşgul olduğunu zikretmektedir. Suyutî, “Onun telif eserleri var.” demektedir.¹¹⁶³ Usulu’d din alanında “Tezkiretü’t Tezkire” adlı eser ona aittir. Başka telifleri de var.¹¹⁶⁴

İbni Avf, hicri 581 yılında doksan altı yaşında olduğu hâlde vefat etti ve İskenderiye’de defnedildi.¹¹⁶⁵ Ebu’t Tahir es-Selefi ile Ebu’t Tahir İbni Avf’ın ilmin neşri ve Sünniliğin canlandırılması için yaptıkları çalışma en büyük cihaddır. Zira niyet sağlam ise ilim talebiyle meşgul olmak ve onu başkalarına öğretmek en büyük cihaddır. Buna başka hiçbir amel denk değildir. Çünkü ilim ve dinin ihyası, cahillerin irşadı, hayra davet ve şerden sakındırma ilimle olur.¹¹⁶⁶

İlim, birkaç yakınlığı ihtiva eden bir ibadettir. Onunla meşgul olmak kişiyi Allah’a yaklaştırır. Zira imamların birçoğu onu ana ibadetler üzerine üstün kılmıştır. İlimin yaygın olduğu dönemde bu böyleyse ilmin unutulduğu bu zamanda nasıl olur? Onunla meşgul olmak Nebi (s.a.v)’in mirasını artırır ve kim ilim öğrenmek üzere bir yola girerse Allah ona cennet yolunu kolaylaştırır. Onun faydası hem sahi-

1161 El-Vefeyât 2/256; Nüketü’l Himyan, 185

1162 A’lamu’l İskenderiye, 120

1163 Age, 120

1164 Age, 121

1165 Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 21/122; Es-Sünnetü’n Nebeviye fi’l Karni’s Sadis, 677

1166 El-Esbab ve’l A’mal Elleti Yudaafu Bihe’s Sevab, 74

1159 Kitabu’r Ravzateyn, 2/24-25

1160 A’lamu’l İskenderiye, 119

bine hem de başkalarına ulaşır. Ayrıca onun faydası sahibine hayatta iken de ölü iken de ulaşır. Kişi öldüğünde ameli kesilir, sayfalar dürülür, ilim ehlinin hasenatı ise o ilimden istifade edildiği müddetçe devam eder. Akıllı kişiye gereken o ki, kıymetli zamanını ve ömrünün cevherini boşa harcamamak, ihtiyaç günü için kullanmaktır.¹¹⁶⁷

Abdullah bin Ebî Asrûn

İmam, allame, mahir fakih, yegâne üstat, Şafiilerin üstadı, Kadılar kadısı, dinin şerefi, Şam ehlinin âlimi, Ebu Sa'd Abdullah bin Muhammed bin Hibetullah ibni'l Mutahhar bin Ali ibni Ebî Asrûn bin Ebi's Seriy, aslen Temim kabilesinden olup Musul'lu ve Şafiî'dir.¹¹⁶⁸ İbni Ebî Asrûn, Nureddin Zengî döneminde Sincar, Nusaybin, Harran ve sair Diyarbakır şehirlerinde kadılık görevine baktı. O, oralarda kadılar kadısı gibi işliyordu. Oradaki kadılar onun emri ve gözetimi altındaydı ve onun tayiniyle göreve geliyordu.¹¹⁶⁹ Hicri 492 ya da 493 yılında Musul'da dünyaya geldi. Çok sayıda âlimden ders aldı, daha sonra hicri 545 (miladi 1150) yılında Halep'e geçti. Daha sonra hicri 549 (miladi 1154) yılında Nureddin'in Dımaşk'a girişiyle o da Dımaşk'a gitti. Halep Camisi'nde dersler verdi ve orada yerleşti. Fıkıh ve mezheplere dair çok sayıda eser yazdı. Çok sayıda talebe yetiştirdi. Birinci sınıf fakih. Asrının en fakih kişisi olarak nitelendirilmiştir. Asrında yaşayan Şafiilerin imamıydı. İlim ve ameli birlikte götürülenlerdendi. Nureddin nezdinde süratle yükseldi Halep, Humus, Balebek ve sair şehirlerdeki medrese yapımlarında Nureddin onu görevlendirdi. Çok geçmeden onu Diyarbakır'a kadı tayin etti ve ona geniş salahiyetler tanıdı.¹¹⁷⁰ Hicri 566 (miladi 1170) yılında onu Bağdat'taki Halife Müstezî'ye elçi olarak gönderdi.¹¹⁷¹

1- Abdullah bin Ebî Asrûn ve Selahaddin Eyyûbî

Selahaddin Eyyûbî, Abdullah bin Ebî Asrûn'u Nureddin Mahmud Zengî döneminden tanıyordu. Her ikisi de onun gölgesinde ve onun korumasında yetişmişti. Her ikisi de değerli adamları arasındaydı. Biri kadılık, hüküm, fetva, tedris ve ilimle iştigal ediyor, diğeri de askerî işlerle iştigal ediyordu. Nureddin Mahmud Zengî döneminden beri ikisi de birbirini seviyor ve takdir ediyordu. Her ikisi de birbirini iyi tanıyor ve birbirlerine karşı saygıda kusur etmiyordu. Selahaddin'in İb-

ni Ebî Asrûn'a Mısır'dan gönderdiği mektup bunun bir delilidir. Âlimler arasından bizzat onu seçmesi de onu diğerlerine üstün tuttuğunu ve hadiseleri yönlendirme kabiliyetine sahip biri olduğunu itiraf ettiğini göstermektedir. Bu sebeple mektubunda ona karşı serzenişte bulunuyor ve kendisine karşı oluşan cephenin kırılması için kendisiyle birlikte çalışmasını ümit ettiğini zikrediyordu. Abdullah bin Ebî Asrûn bu ittifakı benimsememiş ve bu ittifaka katılmamıştı. Müslümanlara zaaf arız olduğu için üzüldüğü muhakkaktır. Hatta bu ittifakın kırılması için birlikte çalışmak ve ilan edilmiş hedefe gidişi bir an evvel gerçekleştirmek -ki o, İslam topraklarındaki Haçlı sürülerinin tardedilmesi- için Selahaddin'in Mısır'dan gelmesini de istiyordu.¹¹⁷² Nureddin Mahmud Zengî vefat edince emîrler aralarında ihtilafa düşmüştü. İbni Ebî Asrûn bu hengâmede Selahaddin'in Mısır'dan Şam'a gelişini destekliyordu. Evvela o, bu ittifakı desteklemiyor ve bu hususta Şam emîrleri ve kadıları gibi düşünüyordu. Nitekim o, toplumun ileri gelen şahsiyetlerinden biriydi. İkinci olarak o, Selahaddin'e karşı durmayı talep eden emirlere karşı çıkıyor ve onun Şam topraklarına sokulmaması için faaliyet gösterilmesi talebini reddediyordu. Selahaddin onu Mısır'a kadı olarak tayin etti.¹¹⁷³ Ancak o, Selahaddin Şam'a gelmeden önce Nureddin Mahmud Zengî'nin oğlu Salih İsmail ile birlikte Şam'dan Halep'e gitti. Ancak orada fazla kalmadı Selahaddin orada iken hicri 572 yılında ikinci defa Şam'a döndü. Gelişi Şam Kadısı Kemaleddin Şehrezûrî'nin rahmet-i Rahman'a kavuşmak üzere olduğu zamana denk gelmişti. Onu yıkayan, kefenleyen ve teşyi edenlerin başında giden de o idi.¹¹⁷⁴

2- İbni Ebî Asrûn'un Kadılığa Tayin Edilişi

Kemaleddin Şehrezûrî ecelinin yaklaştığını hissedince Şam kadılığını kardeşinin oğlu "Ziyaeddin" lakaplı Ebu'l Fezail Kâsım bin Yahya bin Abdullah'a bıraktı. Ziyaeddin buna layık biriydi. Bu sebeple Selahaddin bu tayini kabul etti. Bunun hilafı söz konusu olamaz. Zira kadılık miras bırakılmanın söz konusu olmadığı büyük rütbelerden biridir.¹¹⁷⁵ Kemaleddin Şehrezûrî, Selahaddin'in Dımaşk'a gelmesi için gayret edenlerdendi. Çünkü o, Haçlılara Selahaddin'in sair emîrlerden daha etkili olacağına inanıyordu. Kemaleddin Şehrezûrî'nin Müslümanların menfaatini her şeyin üstünde görmesi ve Selahaddin'i Haçlılarla anlaşma yoluna giden sair emîrlerden üstün tutması onun güzel amellerindendir.¹¹⁷⁶ İnşallah bu hususta ileride daha detaylı bilgi vereceğiz.

¹¹⁶⁷ Age, 74

¹¹⁶⁸ Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/126

¹¹⁶⁹ Asru'd Devleti'z Zengiyye, Sallâbî, 241

¹¹⁷⁰ Age, 242

¹¹⁷¹ Age, 243; Mir'atü'z Zaman, 8/283

¹¹⁷² El-Medarisü'l Asrûniyye fî Biladi's Şam, Dr. Sadık Ahmed, 29

¹¹⁷³ Es-Sülûk, Markizî; El-Medarisü'l Asrûniyye, 29

¹¹⁷⁴ Mefrecü'l Kürûb, 2/50; Age, 29

¹¹⁷⁵ El-Medarisü'l Asrûniyye, 31

¹¹⁷⁶ Age, 34

Ancak Kemaleddin Şehrezûrî'nin vefatından sonra Selahaddin kadılığa İbni Ebî Asrûn'u getirmek istiyordu. Bunun birkaç sebebi vardı ki şunlardır:

a- Abdullah bin Ebî Asrûn'un ilmî ve edebî kişiliği. O, yaşadığı dönemde Şafii mezhebinin üstadı idi. Muasırlarının birçoğu bunu ifade etmişlerdir.¹¹⁷⁷

b- Selahaddin Eyyûbî, Şafii olanları çok seviyordu. Zira kendisi de Şafii'ydi ve bazı vakitler işi taassup derecesine kadar vardıyordu. Ayrıca o, kendi devletinde tek bir mezhebin -ki o Şafii mezhebidir- hüküm sürmesini istiyordu.

c- Selahaddin'in Abdullah bin Ebî Asrûn'u kadı olarak seçmesi Dımaşk'a gelinden sonra değil, bilakis Makrizî'nin de ifade ettiği gibi onu daha önce Mısır'a kadı tayin etmişti. İbni Ebî Asrûn, aynı yıl (hicri 570 yılı) Selahaddin'e Haçlılarla barış yapmaktan sakındıran bir mektup göndermişti.¹¹⁷⁸ Onun bu tavrı Selahaddin'in onu daha çok sevmesine ve daha çok takdir etmesine sebep olmuş ve ileride kendi kadısı olmasını temenni etmesine sebep olmuştur.

d- Selahaddin Eyyûbî ile İbni Ebî Asrûn arasındaki ilişki daha da ileriye. İbni Ebî Asrûn, hicri 572 yılında Dımaşk kalesinde ikamet eden Emîr Muinuddin Öner'in kızı ve Nureddin Mahmud Zengî'nin vefat etmeden önceki hanımı İsmetüddin ile Selahaddin'i evlendirme işini üstlenmişti.¹¹⁷⁹

e- Eyyûbî Devleti'nde görev alan Kadı Fadl gibi önemli şahsiyetler Şam kadılar kadılığına Abdullah bin Ebî Asrûn'un getirilmesini destekliyorlardı. Kadı Fadl ile İbni Ebî Asrûn iyi arkadaşlıklar. İbni Ebî Asrûn mektuplarında ona "Muciru'd Din (Dinin Hamisi) Kadı Fadl" diye hitap eder, ona hürmet gösterir kadri kıymetini bildirir.¹¹⁸⁰ Selahaddin'in emîrlerinden biri olan Fakih İsa el-Hekârî de bunu destekliyordu. O, Abdullah bin Ebî Asrûn'un talebesiydi ve onun Şam kadılar kadısı olmasını temenni ediyordu.¹¹⁸¹ Selahaddin'in Abdullah bin Ebî Asrûn'a meyletmesinde ve onu kadılığa tayin etmesinde bu iki şahsiyetin büyük etkisi olduğunda elbette şüphe yok. Zira insanlar gittikleri yerlerde kendi meşrebinden ve kendi mezhebinden olanları görmek isterler.¹¹⁸²

f- Selahaddin, Abdullah bin Ebî Asrûn'u tayin etmek istiyordu, ancak Ziyaeddin'i de kırmak istemiyordu. Bu sebeple önce Abdullah bin Ebî Asrûn ve adamları Ziyaeddin'in azledileceğini haberini yayıldı. Ziyaeddin de bu haberi işitir işitmez tereddüt etmeden geldi, istifasını sundu.¹¹⁸³ Belki de bütün bu sebepler Şerefüddin

bin Ebî Asrûn'un hicri 573 yılında Selahaddin Eyyûbî'ye tabi Şam topraklarında kadılar kadılığına tayin edilmesinin sebebidir.¹¹⁸⁴ Ancak Selahaddin bu tayinde bir şart koşmuş ve Kemaleddin Şehrezûrî'nin yardımcısı Muhyiddin Ebu'l Mealî Muhammed bin Zekiyyuddin'i hüküm ve kadılıkta ona ortak yapmıştır. Kaynaklara dayalı olarak ikisi birlikte hükmedecek ve karar ikisi tarafından verilecekti. Şartın kabulünden sonra sultan o ikisini birden göreve nasbetti.¹¹⁸⁵

3- İbni Ebî Asrûn'un İlmî Eserleri

İbni Ebî Asrûn, özel hasletlere sahip bir şahsiyetti. "En-Nücumu'z Zahire" adlı eserin sahibi onu, "İmamdır, fazilet sahibidir, kitap yazan biridir." diye vasfetmiştir.¹¹⁸⁶ "Tabakatü's Şafiiyye" adlı eserin sahibi Sübkî onu, "Dımaşk'a dışarıdan gelip yerleşmiş, orada kadılar kadısı olmuş, oranın âlimi ve reisi" diye vasfetmiştir.¹¹⁸⁷ Muvaffakuddin İbni Kudame el-Makdisî ondan şöyle bahsetmektedir:

"Asrında Şafiilerin imamı idi. İbni Salah onu asrının en fakihi olarak vasfetmiş ve fetva ve hükümlerin ona dayandırıldığını zikretmiştir."¹¹⁸⁸

İmad el-İsfahanî de onu şöyle vasfetmiştir:

"Hüccetü'l İslam, Irak ve Şam müftüsü, ilim üstadı, allame, fetvalarıyla şer'i şerifin ayakta durduğu kişi, övünç ve iftihar vesilesi, bu asırda Şafii mezhebinin en iyi bilen kişi, fazileti her yerde duyulmuş, mezhepte faydalı eserler vermiş kişi."¹¹⁸⁹

İbni Ebî Asrûn'un yazdığı eserlerden biri, "Safvetü'l Mezheb fî Nihayeti'l Matlab"dır. Bu eser yedi cilttir. "El-İntisar" dört cilttir, "El-Mürşid" iki cilttir, "Ez-Zerîa fî Marifeti's Şeria" tek cilttir, Hilaf ilminde kaleme aldığı "Et-Teysîr" dört cilttir, "Meâhizü'n Nazar", "Muhtasaru'l Ferâiz" ve "İrşadü'l Mağrib".

İbni Ebî Asrûn, bu son eseri tamamlamadan Halep'e gitmiştir.¹¹⁹⁰ İbni Ebî Asrûn'un daha başka eserleri de vardır. Bunlar; "Et-Tenbih fî Marifeti'l Ahkam", iki ciltlik "Fevaidü'l Mühezzeb", "El-Muvafık ve'l Muhalif", iki ciltlik "Fevaidü'l Münzirî" adındaki kitaplardır ve âmânın kadılık yapmasının caiz oluşuna dair bir risaledir.¹¹⁹¹

Bağdadî, "Fî Hidayeti'l Arifîn" adlı eserinde "Fetâva" ve "Müselsetat fî'l Hadis" adlı eserlerini de zikretmektedir.¹¹⁹²

1184 Age, 38; Sene'l Berki's Şamî, 113

1185 Sene'l Berki's Şamî; El-Medarisü'l Asrûniyye, 39

1186 En-Nücumu'z Zahire, 6/109; El-Medarisü'l Asrûniyye, 122

1187 Tabakatü's Şafiiyye, 7/132; Age, 122

1188 El-Medarisü'l Asrûniyye, 122

1189 Age, 122; Haridetü'l Kasr, Şuarau's Şam, 2/351

1190 Age, 123

1191 Age, 123

1192 Age, 124

1177 Age, 34; Mefrecü'l Kürûb, 2/50

1178 Age, 34; Mefrecü'l Kürûb, 2/50

1179 Age, 35; Age, 1/231

1180 Age, 35; Age, 1/231

1181 Age, 36; Vefeyatü'l A'yan, 3/163

1182 Age, 36

1183 Age, 37

4- Şerefüddin İbni Ebî Asrûn'un Edebî Eserleri

Şerefüddin; fıkıh, usul, hilaf, fetva, kadılık ve edebiyat alanlarında meşhurdu. Şairdi, edipti. İmad el-İsfahanî ve başkaları ona ait çok sayıda şiiri nakletmişlerdir. Şiirleri dokunaklıdır, ufuk açıcıdır ve hayat tecrübeleriyle doludur. Şiirlerinden birkaçını arz edelim:

*“Her topluluk parçalanmaya doğru gider,
Her duru şey bir gün gelir bulanır.
Sen eğlencede ve kuruntudasın hâlâ,
Ölüm her an kapıda.
Kuruntuların aldattığı kişi,
Serabın pençeleriyle yakalanır.
Vay sana ey nefsim, samimi ol, zira Rabbim,
Sadırların gizlediklerini görendir.”*¹¹⁹³

Şu da onun şiiri:

*“Ona karşı hüznümü mü bana soruyorsun,
İniltilerimi ve taşkın iştihakımı.
Hayırda kal, kalbim ona susadı,
Onu buluşmaktan başkası kandırmaz.”*

Şu da onun şiiri:

*“Ey ondan ayrılıştımdan sonraki hâlimi soran,
Allah etmesin, ondan uzaklaştırmasın kalbimi.
Gözyaşı yemin etti, göz kapaklarını kurutmayacak,
Uyku da ziyaret etmeyecek ona kavuşuncaya kadar.”*¹¹⁹⁴

İşte İbni Ebî Asrûn'un şahsiyeti buydu. O, birçok yönden kâmil biriydi. Kadılık, fetva, siyaset, idare, diplomasi ve elçilik alanlarındaki kabiliyetlerini görmekteyiz. İlim ve edebiyattaki kabiliyeti de onu en üst mevkilere yükseltmişti. O, kadılar kadısı ve asrında Şafiilerin imamı idi.¹¹⁹⁵

5- Abbasi Halifesine Müjdeyi Götürmesi

Kadı Şerefüddin İbni Ebî Asrûn'un yerine getirdiği mühim vazifelerden biri de, hicri 567 (miladi 1171) yılında Abbasi halifesine gitmesi ve ona Selahaddin'in Mısır'da hutbeyi Fatımîler adına değil, Abbasi Halifesi El-Müstezî Billah adına okuduğunu müjdelemesidir. İbni Ebî Asrûn bu müjdeli haberi metin hâline getirmişti. Geçiş güzergâhındaki şehirlerin tamamında onu okuyordu. Bağdat'a vasil olduğun-

da bu müjdeli haberin duyulmadığı şehir kalmamıştı. Başkanı olduğu heyet Bağdat'a vardığında Abbasi halifesi ve Bağdat halkı tarafından sevgi, muhabbet, ihsan ve ihramla karşılandı.¹¹⁹⁶ Kadı Şerefüddin İbni Ebî Asrûn ilim ve fikirleriyle siyaset alanında boy göstermeye devam etti. Hicri 583 (miladi 1187) yılında meydana gelen Hittîn Savaşı'na dek Bağdat'taki hilafet merkezine Selahaddin'in gönderdiği elçi İbni Ebî Asrûn'du. Tarihçiler onun bu büyük savaşa Selahaddin ile birlikte katıldığını zikretmektedirler. Selahaddin bu büyük savaşta Şam sahil şeridindeki şehirlerin birçoğunu ve Kudüs'ü ele geçirmişti.¹¹⁹⁷

6- Abdullah bin Ebî Asrûn Gözlerini Yitiriyor

Şerefüddin İbni Ebî Asrûn, hicri 577 yılına kadar kadı olarak hükmetmeye devam etti. Hicri 577 yılında gözlerini yitirince insanlar onun kaza ehliyetini yitirdiğinden dem vurmaya başladılar. Selahaddin zor durumda kalmıştı. Gözlerini yitiren dostunu kadılık makamından azletmek suretiyle üzmemek istemiyordu. Ama diğer taraftan da İbni Ebî Asrûn'un ehliyetsiz oluşunu gerekçe gösteren âlimlerin tenkitleriyle karşılaşılıyordu. Şerefüddin İbni Ebî Asrûn, bu soruna karşı tek başına mücadele etti. Âmânın da kadılık yapabileceğine dair bir kitap yazdı. Ancak onun bu görüşü fukahanın çoğunluğunun görüşüne muhalifti. İbni Ebî Asrûn bu husustaki dayanağı Rûyânî'ye ait “Cem'ul Cevami” adlı eserdeki bir görüştü. İbni Ebî Asrûn bu görüşü tercih etmiş ve âmânın kadılık yapabileceğine dair bir kitap yazmıştı. Cumhur ise âmâ, hasımları ve şahitleri tanıyamayacak, dolayısıyla da kendisine arz edilen meselede nasıl hüküm verecek?” diyordu. Âmânın kadılık yapabileceğini söyleyen de, Allah'ın peygamberi Şuayb (as)'ın âmâ olduğunu, gözlerini yitirdikten sonra nebilüğünü yitirmediklerini delil getirmektedir. Yani “Nebi nebilüğünü yitirmezse kadı kadılığını elbette yitirmez, çünkü nebi kadıdan daha şerefli.” diyordu. Ona cevap olarak şöyle denildi: “Şuayb (as)'ın âmâlığı sabit bir bilgi değildir. Bunu kabul etsek bile ona iman edenler çok azdı. Belki de kendi aralarında hükmedecek birine muhtaç değildiler. Kendi aralarında hükmedecek birine muhtaç olduklarını farz etsek bile Şuayb (as)'a vahiy iniyor ve ona kesin hükmü bildiriyordu. Kadı için böyle bir şey söz konusu değildir.”¹¹⁹⁸

Bir tarafta Şerefüddin İbni Ebî Asrûn diğer tarafta bütün Şam uleması vardı. Bu müşkül mesele karşısında Selahaddin şaşırılmıştı, ne yapmalıydı? Selahaddin Kadı Fadl'a döndü. Kadı Fadl o sırada Mısır'daydı. Ona bir mektup yazarak derhâl bu müşkül meseleye eğilmesini ve bu hususta Ebu Tahir bin Avf el-İskenderî'den de

1193 Age, 126; En-Nücumu'z Zahire, 6/110

1194 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/128-129

1195 El-Medarisü'l Asrûniyye, 128

1196 Es-Sülûk, 1/64-65

1197 Devru'l Fukaha ve'l Ulema fi Şarki'l Edna, 135

1198 Mefrecü'l Kürûb, 2/51/Nüketü'l Himyan, 60

yardım alarak âmânın kadılık yapma meselesinde varit olan hadisleri ona sormasını istedi.¹¹⁹⁹ Bu meseleyi kendisinin halledemediğini de ifade etmişti. Çok geçmeden Kadı Fadl'ın cevabi mektubu geldi. Mektupta şöyle diyordu:

*“Bu iş iki şekilde halledilebilir: Ya kadı, baba vasfıyla görevde kalır, görüşü, fetvası ve bereketi devam eder, onun yerine oğlu bakar. Ancak burada kadıya ilk hatada azledilme şartı getirilir ya da iş İmam Kutbeddin'e havale edilir. O, meşayihin arta kalanı ve âlimlerin sadırıdır. Hiç kimsenin kendisinden daha üstün âlimler varken öne geçmesi caiz değildir.”*¹²⁰⁰

Bu cevap Salahaddin'i rahatlatmıştı. Mesele zorlanmadan halledilecekti. Şerefüddin kadıların başında kalmaya devam etti. İş, hakiki hâkim babası olma kaydıyla oğlu Muhyiddin Ebî Hamid Muhammed bin Şerefüddin'e havale edildi. Muhyiddin, insanlara babasının naibi olduğunu söylüyor, ancak kadılığı kendisinin yapmadığını söylemiyordu. İşte bu şekilde Şerefüddin İbni Ebî Asrûn Şam beldelerinde kadılık yapmaya devam etti. Bu, hem kendini müdafaa edip fıkıhın derinliklerine dalması ve âmânın kadılık yapabileceğine dair delilleri çıkarması sebebiyle olmuştu, hem de Salahaddin'in ve Kadı Fadl'ın ona destek vermeleri sebebiyle olmuştu.¹²⁰¹

7- İbni Ebî Asrûn'un Vefatı

Kadı İbni Ebî Asrûn, 585 yılında Ramazan ayının on birinde vefat etti.¹²⁰² İbni Ebî Asrûn'un vefat haberi Mısır'da bulunan Kadı Fadl'a ulaşınca taziye münasebetiyle bir mektup yazdı:

“Zatı şahanelerinin mektubu bize vasil oldu. Allah onun işlerini asan eylesin, halkını sevindirsın, ona hayır yollarını kolaylaştırsın, sözünde ve filinde O'nun rızasını gözetmeye sevk etsin. Mektupta bir haber var ki İslam için büyük bir kayıptan bahsetmekte. İmam Şerefüddin İbni Ebî Asrûn'un vefatı kader ve kazanın bir cilvesi. Allah ona rahmet eylesin. Onun ölümüyle yeryüzü daraldı, din ehli kişiler üzüldü, diğerleri sevindi. İlimde dikilmiş bir âlemde, selefi salihinin bakayası sayılırdı. Şam'da ilmi o ek-ti, her amel edenin amelinden ona da bir pay var. Allah ondan razı olsun ve onun mezarını rahmet suyuyla yusun. O kadar eseri geride bırakan kişi ölmedi, Muhyiddin gibi bir oğul bırakan kişi ölmedi. Vallahi onun ilmi ve eserleri bana teselli vermektedir. Cenazesine katılamadığım ve naaşının ardından yürüyemediğim için üzgünüm. Yine defin anında orada bulunmayı Allah'a yaklaşıma vesilesi kılmadığım için üzgünüm. Onu

1199 Vefeyâtü'l A'yan, 3/54; El-Medarisü'l Asrûniyye, 41

1200 Mefrecü'l Kürûb, 2/67-68; Age, 41

1201 El-Medarisü'l Asrûniyye, 41

1202 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/129

*kaybedişimiz, bereketlerinden ve dualarından mahrum oluşumuz sebebiyle ne denli üzüntülü olduğumu Allah biliyor. Allah'a hamd olsun ki o, iyilik ehli çocuklar bırakmadan ve ilim talebeleri yetiştirmeden ölmedi. O, medreseler ve mescitler inşa etti, gece-sini ve gündüzünü rükû ve secdelerle ihya etti. O, şerefiyle yaşıyor, onun yokluğuyla asıl ölen bizleriz.”*¹²⁰³

Fakih İsa el-Hekârî

O, Fakih Ziyaeddin Ebu Muhammed İsa bin Muhammed bin İsa el-Hekârî'dir. Eyyûbî devlet adamlarından biriydi. Kendisiyle istişare edilir ve görüşlerine itibar edilirdi. Halep'te Zücacıye Medresesinde fıkıh tedrisiyle meşgul oldu. Salahaddin'in amcası Esedüddin Şirküh ile karşılaştıktan sonra onun imamı oldu. Beş vakit namazı ona o kıldırıyordu. Esedüddin Mısır'a gidip vezirlik makamına geçince İsa onun yanındaydı. Salahaddin de onunla istişare ediyor ve onun nasihatlerini dinliyordu. Salahaddin'e karşı başkasının söyleyemeyeceği sert sözler sarf ederdi, Salahaddin ile halk arasında halkın lehine aracılık ediyordu.¹²⁰⁴

1- Vezirliği Hususunda Salahaddin'i Desteklemesi

Selahaddin, Halife Adid'in tayiniyle vezir olunca vezirlikte gözü olan bazı emîrlar (Nureddin Mahmud Zengî'nin emîrları) buna itiraz etti. Salahaddin'e itaat etmekten ve onun hizmetine girmekten imtina ettiler.¹²⁰⁵ Fakih İsa el-Hekârî olmasaydı neredeyse Mısır'da Nureddin'in kuvvetleri arasında fitne çıkıyordu. İsa el-Hekârî Kürtlerdendi. Bu emîrları toparlamaya çalıştı. Kimini teşvik kimini tehditle yola getirdi. Ancak Aynu'd Devle el-Yârûkî Nureddin Mahmud ez-Zengî'ye hizmet için Şam'a dönmeye karar verdi.¹²⁰⁶ İşte İsa el-Hekârî vezirliği meselesinde Salahaddin'e böyle yardımcı oldu. Güçlü şahsiyeti ve zekâsı sebebiyle işleri Salahaddin'in lehine çevirdi. Bu sayede Salahaddin bu mücadeleden daha önemli işlere -yani Haçlılara karşı en büyük cihada- zaman ayırma fırsatı bulmuş oldu.¹²⁰⁷

2- Salahaddin ile Nureddin'in Arasını Bulması

Selahaddin Kerek kalesine gidemediği için Nureddin Mahmud Zengî ile aralarında soğukluk hâsıl olmuştu. İşte burada İsa el-Hekârî devreye girmiş, Nureddin'e

1203 El-Medarisü'l Asrûniyye, 192

1204 Vefeyâtü'l A'yan, 3/497; Tabakatü's Şafiyye, 7/255

1205 Devru'l Fukaha ve'l Ulema, 123

1206 El-Bahir, 142

1207 Devru'l Fukaha ve'l Ulema, 124

aracı olarak gidip meseleyi açıklığa kavuşturmuştu. O da onun aracılığını kabul etmiş ve onunla Selahaddin'e mektup göndermişti. Mektubun içeriği, “Mısır’ın muhafazası bizim için başka şeylerden daha önemlidir.” şeklindeydi.¹²⁰⁸ Selahaddin birçok hususta ona güvenirdi. Bu sebeple Fakih İsa ileri gelen Eyyûbî emîrlerinden biri oldu. Selahaddin onun ilmine, aklına ve görüşlerine değer veriyordu. Hükme dair meselelerde ona danışıyor ve görüşünden ayrılmıyordu.¹²⁰⁹

3- Musul Halkıyla Barış Yapılmasındaki Payı

Zaman zaman zuhur eden hadiseler bu fakihin Eyyûbî Devleti içindeki ehemmiyetini ve konumunu teyit etmiştir. Selahaddin, Haçlılara karşı Musul’u da İslami cepheye dâhil etmek istiyordu. Bu sebeple hicri 578 (miladi 1182) yılında Musul’u muhasara edip Musul Atabeki İzzeddin Mesud’dan alma girişiminde bulundu. Taraflar arasında vukua gelen birkaç çatışmadan sonra araya Abbasi halifesi girdi. Taraflar arasında barış yapılması için kendi adına Şeyhuşşuyûh Sadreddin’i göndermişti.¹²¹⁰ Sadreddin de Selahaddin’den taraflar arasında barış görüşmeleri yapmak üzere güvendiği birini göndermesini istedi. Bunun üzerine Selahaddin görüşme yapmak ve isteklerini bildirmek üzere huzura Kadı Fadl’ı ve İsa el-Hekârî’yi gönderdi. Onlar da şeyhuşşuyûhun yanına gittiler. Kadı Fadl da İsa el-Hekârî de Selahaddin adına görüşmeye katılmıştı, görüşme sonunda taraflar arasında barış yapıldı. Anlaşmadan sonra Selahaddin Musul’dan ayrıldı ve bu şekilde Müslüman kanı akıtılmasına mâni olundu.¹²¹¹

4- Halât Veziri ile Yapılan Görüşme

Fakih İsa el-Hekârî, hicri 581 (miladi 1185) yılında başka bir diplomatik faaliyette rol aldı. Sultan Selahaddin onu Halât veziri ile kendi adına görüşme yapmak üzere göndermişti. Halât Şahı Ermeni Sekman ölmüş, Seyfeddin Bektimur da onun sahip olduğu yerlere sahip olmuştu. Bunun üzerine Acem Şahı Pehlivan Atabek Şemseddin Muhammed bin İlideniz Halât’ı ondan almak üzere harekete geçti. Halât Veziri Mecdüddin bin Muvaffak bin Reşik de oraya hâkim olmak istiyordu. Bu sebeple Selahaddin’e duruma müdahil olması için haber gönderdi. Haberi alan Sultan Selahaddin meseleyi etraflı şekilde müzakere etmek üzere Fakih İsa el-Hekârî’yi gönderdi. Halât veziri ona acele edilmesi ve Pehlivan gelmeden evvel sultanın gel-

mesi gerektiğini bildirdi. Bu görüşmeler olurken Sultan Selahaddin, Halât’a doğru Musul’dan yola çıkmıştı. Gelişmeleri haber alan Pehlivan korkuya kapıldı ve Halât veziriyle barış anlaşması yapıp ülkesine geri döndü. İsa el-Hekârî diplomatik görevini başarıyla bitirmiş, anlaşmazlıklar sona ermiş, barış yapılmış, kalpler fethedilmişti.¹²¹²

5- Mühim İşlerin Adamı

Sultan Selahaddin, hicri 582 (miladi 1186) yılında Mısır ve Şam’da geleceğe yönelik bazı tadilatlar yapmaya başladı. Bu tadilatlar naipleriyle ilgiliydi. Ölümünden sonra ülkedeki huzur ve güvenin yok olmaması, çocukları arasında ihtilafın zuhur etmemesi ve ülkenin parçalanmaması için bunun yapılması gerekiyordu. Kendisi Haçlılara karşı iş bitirici şiddetli bir savaşa hazırlanıyordu. Bu arada hastalandı, Harran’daydı. Kardeşinin oğlu, Mısır’daki naibi Takiyyuddin Ömer ile kendi oğlu Melik Efdal Mısır’da baskıcı bir yönetim uyguladıkları haberini aldı. Bu onun baskıcı bir yönetimi arzuladığını gösteriyordu. Bunun üzerine İsa el-Hekârî’yi Takiyyuddin’i oradan çıkarması ve yerine geçmesi için Mısır’a gönderdi. İsa el-Hekârî onun nezdinde değerli biriydi, orduda sözü geçerliydi.¹²¹³ Fakih İsa el-Hekârî görevi kabul etti ve Mısır’a gitti. Kendisine emredileni yerine getirdi ve Selahaddin’in kardeşi Adil gelinceye kadar orada kaldı. Selahaddin’in oğlu Aziz Osman’a eşlik etti. Bu, Selahaddin’in ona ne kadar güvendiğini ve onun Mısır ordusu üzerinde ne denli etkili olduğunu bildiğini göstermektedir.¹²¹⁴

6- Haçlılara Karşı Savaştaki Cesareti

Selahaddin’in işleri yoluna girdikten ve Şam cephesinde cihadı başlattıktan sonra fukaha ve ulemadan çok sayıda gönüllü cihada katıldı. Fakih İsa el-Hekârî de onlar arasındaydı. Silahını kuşanmış Allah yolunda cihad saflarına girmişti. Asker elbisesi giymişti, ama fukaha sarığı başındaydı.¹²¹⁵ Bu fakihin fiili olarak cihada iştirak edişini İslami kaynaklar zikretmektedir. Hicri 573 (miladi 1177) yılında Selahaddin ile birlikte Haçlılara karşı Askalan’da savaşmak üzere çıktığında baskın düzenlenmiş çok sayıda Haçlı öldürülmüş, çok sayıda esir alınmış ve Askalan’ın etrafı yakılmıştı. Daha sonra Selahaddin yanındakilerle birlikte Remle’ye gitmiş, orada da çok sayıda ganimet ve esir alınmıştı. Bu arada askerler ganimetlere odaklanmış, et-

¹²⁰⁸ Age, 62

¹²⁰⁹ Age, 124

¹²¹⁰ Kitabu’r Ravzateyn; Devru’l Fukaha, 126

¹²¹¹ Age, 127

¹²¹² Mefrecü’l Kürûb, 2/168-169

¹²¹³ Devru’l Fukaha, 128

¹²¹⁴ Age, 129

¹²¹⁵ Vefeyatü’l A’yan, 3/498

raftaki köylere ve mıntikalara dağılmış, Salahaddin ise yanındaki küçük bir grupla birlikte kalmıştı. O esnada Haçlılar ani bir hücumla onlara saldırmış, düzeni bozulsa da Müslümanlar Haçlılara karşı savaşmışlar, ne var ki hezimete uğrayıp birçoğu öldürülmüş birçoğu da esir düşmüştü. Fakih Ziyaeddin İsa el-Hekârî ve kardeşi Zahiruddin de esir düşenler arasındaydı. İbni'l Esîr, "İsa el-Hekârî, o gün en şiddetli çarpışanlardan biriydi." demektedir.¹²¹⁶

Fakih İsa el-Hekârî'nin Salahaddin nezdindeki itibarını görmek için tarihçilerin zikrettiklerine bir bakalım: "Salahaddin iki yıl sonra onu kurtarmak için altmış bin dinar ödedi."¹²¹⁷ Tarihçiler, Salahaddin'in Fakih İsa el-Hekârî'yi esaretten kurtarmak için ayrıca yanındaki Haçlı esirlerini bıraktığını zikretmektedirler. Bu hadise bize Fakih İsa el-Hekârî'nin Sultan Salahaddin nezdinde ne denli değerli biri olduğunu göstermektedir.¹²¹⁸ Fakih İsa el-Hekârî hicri 585 yılında rahmeti Rahman'a kavuştu.¹²¹⁹

Zeynüddin Ali bin Neca

Eyyûbî Devleti'nin kuruluş aşamasında -hicri 569 (miladi 1174) yılında- bazı âlim ve fakihlerin devletin emniyet ve selameti için gösterdikleri çaba zikredilmeye değerdir. Şiilerden bir grup Mısır'da Fatimî hilafetini yeniden diriltmek üzere harekete geçmiş, mal ve toprak vaat etmek suretiyle Sicilya'daki ve Şam'daki Haçlılardan yardım istemişlerdi. Planları şöyleydi: Haçlılar kapıya dayandığında Salahaddin onları karşılamak üzere kuvvetleriyle birlikte çıkacak, bu arada entrikacılar da içeriden karşı devrimi gerçekleştirmek üzere harekete geçecekler ve Sultan Salahaddin iki ateş arasında kalacaktı. Kuvvetler ikiye bölünürse bir taraftan Haçlılar karşısında mağlup olunacak, diğer taraftan entrikacılar da iktidara geçeceklerdi. Bu Şii entrikacıların başında Fakih Şair Ammâre bin Ebu'l Hasen el-Yemenî, Kâtip Abdüssamed ve Kadı Hibetullah ibni Abdullah el-Uveyris başta olmak üzere Mısır ordusundan, Sudanlılardan, saray erkanından olanlar, ayrıca Salahaddin'in emîrlerinden ve ordusundan olanlar da vardı.¹²²⁰ Elbette ki bu plan, şahsi menfaatlerini gerçekleştirmek ve din düşmanlarına karşı savaşan Sünnî İslam devletini çökertmek için, Müslümanlara karşı savaşmak üzere Haçlılardan yardım isteyen Şiilerin açık bir hıyanetiydi. Bu hıyanet öyle bir dereceye varmıştı ki Haçlılara karşı savaşması gerekenler onları Mısır'a gelmeleri mukabilinde mal vermek suretiyle teşvik etmişlerdi.¹²²¹

1216 Mefrecü'l Kürûb, 2/59-60

1217 Kitabu'r Ravzateyn; Devru'l Fukaha, 125

1218 Devru'l Fukaha, 125

1219 Vefeyatü'l A'yan, 3/497

1220 Mefrecü'l Kürûb, 1/243-244

1221 Devru'l Fukaha, 130

Allah Teâlâ; ihlas sahibi, şuurlu, İslam'ın menfaatlerini gözeten ve İslami cephenin birliği için çalışan fakihlerden biriyle -ki o, Zeynüddin Ali'dir- bu entrikayı boşa çıkardı.

İbni'l Esîr diyor ki:

"Allah Teâlâ'nın lütfu ile Mısırlı grup "İbni Neciye" adıyla tanınan vaiz ve kadı Zeynüddin Ali bin Neca'yı aralarına aldılar.¹²²² Halife, vezir, davetçiler ve kadılar sırasıyla dizilmişti.¹²²³ Kadı İbni Neca onların arasına girince davet ettikleri tehlikeli şeyi öğrendi. Bu entrikayı bütün tafsilatıyla Salahaddin'e anlattı. Salahaddin de ona onlardan ayrılmasını, dediklerini yapmasını ve yeni haberleri kendisine bildirmesini söyledi. O da bunu uyguladı ve yapmak istedikleri her şeyi öğrendi.¹²²⁴ Bu şekilde Salahaddin de yapmak istedikleri her şeyi öğreniyordu. Bu arada Frenk kralının bir elçisi hediye ve mektup getirdi. Zahirde Salahaddin'e gelmişti, ancak aslında o entrikacılar geliyordu. Salahaddin zaman zaman onlara bazı Hristiyanları gönderir, onlardan da bazı elçiler gelirdi. Bu elçi gelmeden önce geleceği bildirilmişti. Elçi geldikten sonra Salahaddin ona güvendiği Hristiyanlardan bir casus gönderdi. O, elçiyle arkadaş olunca elçi ona işin hakikatini söyledi.¹²²⁵ Salahaddin, Kadı İbni Neca tarafından kendisine bildirilen haberlerin gerçekliğini o anda teyit etmiş oldu. Fitne zuhur etmeden evvel harekete geçti ve entrikacıların tamamını yakaladı ve işlerini bitirdi."¹²²⁶

Bu hadiseden sonra Sultan, Zeynüddin Ali bin Neca'yı kendisine yaklaştırdı. Ona bazı hediyeler ve iktalar verdi. Ne muradı varsa hepsini verdi. Sultan Salahaddin onunla istişare eder, görüşünü alır, bilgisi ve ahlakı sebebiyle onu severdi.¹²²⁷ Salahaddin, zor meseleleri çözmedeki kabiliyeti sebebiyle İbni Neca'yı Amr bin el-Âs olarak adlandırır ve görüşünü uygulardı. Mısır'daki birçok devlet adamı Zeynüddin ibni Neca'nın görüşünden ayrılmazdı. Melik Aziz Osman bin Salahaddin ona, "Bir hususta bir maslahat görürsen onu bize yaz. Ben senin görüşünle amel edeceğim." demişti.¹²²⁸

Sibt bin el-Cevzî, İbni Neca'nın vaaz ve hadis nakliyle meşgul olduğunu, Salahaddin ve çocuklarının onun meclisine gidip vaazını dinlediklerini zikretmiştir. Salahaddin nezdindeki itibarı çok büyüktü. Salahaddin Haçlılara karşı savaşmak üzere çıktığında yaşadığı hadiseleri Zeynüddin ibni Neca'ya yazardı.¹²²⁹ Nitekim hicri

1222 Vefeyatü'l A'yan, 2/530

1223 Es-Sülûk, 1/244-245

1224 Mefrecü'l Kürûb, 1/244-245

1225 El-Kâmil fi't Tarih; Devru'l Fukaha, 131

1226 Kitabu'r Ravzateyn, 1/219-224

1227 Devru'l Fukaha, 131

1228 Et-Tabakat, İbni Receb, 1/437-438

1229 Hakeza Zahera Cilü Salahaddin, 283

570 (miladi 1174) yılında Humus kalesini fethettiğinde de uzunca bir mektupta Humus kalesini ona anlatmıştı.¹²³⁰ Sultan Selahaddin Şam'a yerleşme kararı verdiğinde İbni Neca onu bu fikrinden caydırmak için mektup yazmış, o mektupta Mısır'dan, Nil'den, Mısır'ın güzelliklerinden, mescitlerinden ve sair ziyaret edilecek yerlerden bahsetmiş, hatta Mısır'ın faziletlerinden bahsederken ona ayetlerden, haberlerden ve edebî eserlerden deliller sunmuştur. Selahaddin de ona cevap verdiği mektupta Şam'ın faziletinden ve güzelliğinden bahsetmiş ve Allah Teâlâ'nın Kur'an'da ona yemin ettiğini bildirmiştir. Sonra da vatani Dımaşk'a hasret duymama sebebiyle onu kınamış ve onu oraya taşınmaya davet etmiştir. Selahaddin mektubunu şöyle sonlandırmıştır:

*“Allah, Zeynüddin'i Şam'a gelmeye muvaffak kılsın da o kötülerden olmaya razı olmasın ve kötülüklerden bahsetmesin. İnşallah hakka döner de arkadaşına kavuşmak suretiyle onu mutlu kılar.”*¹²³¹

Her ne olursa olsun İbni Neca, Selahaddin'le çalışmaya devam etti. Kudüs'e fatih olarak birlikte girdiler ve Mescid-i Aksa'daki ilk vaazı o verdi. İnşallah bu hususu ileride daha geniş bir şekilde ele alacağız. Lakabı “Zeynuddin” olan Ebu'l Hasen Ali bin İbrahim bin Neca el-Hanbelî hicri 599 yılında rahmeti Rahman'a kavuştu.¹²³²

El-İmad el-İsfahânî

Kadı, imam, allame, müftü, metin yazarı, vezir, İmadüddin Ebu Abdullah Muhammed ibni Hamid bin Muhammed bin Abdullah bin Ali bin Mahmud bin Hibe el-İsfahanî. “İbni Ehi'l Aziz” olarak tanınmaktadır. Bağdat'a geldi, Nizamiye Medresesine yerleşti. Ebu Mansur Saîd İbni'r Rezaz'dan fıkıh eğitimi aldı. Arapça ve hilaf ilminde uzmanlaştı. Mektup yazma sanatında üstün konuma yükseldi. Kitaplar yazdı ve meşhur oldu.¹²³³ İbni Hübeyre ile buluştu. Daha sonra hicri 562 yılında Dımaşk'a gitti ve devlette görev aldı. Melik Nureddin'in kalemiydi. Arapçanın yanında Farsça da yazıyordu. Nureddin onu Müstencid'e elçi olarak göndermişti. Hicri 567 yılında İmadiyye Medresesinde görev aldı, sonra divan sorumlusu oldu. Nureddin'in vefatından sonra boşta kaldı. Bunun üzerine Musul'a gitti ve orada hastalandı. Daha sonra Halep'e döndü. Hicri 570 yılıydı ve Selahaddin, Musul'u muhasara ediyordu. Onu methetti ve ondan ayrıldı. O da onu kendine kâtip edindi ve kendisine yaklaştırdı. Kadı Fadl önemli işler için Mısır'da kalıyordu.

¹²³⁰ Age, 283

¹²³¹ Age, 284

¹²³² Vefeyatü'l A'yan, 2/530

¹²³³ Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/345

Onun yerini İmad dolduruyordu.¹²³⁴ İmad, bütün işlerde Kadı Fadl'ın yardımcısı idi. Eski görevine dönmüş Selahaddin'in sır kâtibi olmuştu.¹²³⁵ Selahaddin onu kâtibî yapmış, ona güvenmişti. Onu kendisine yaklaştırmış ve has adamlarından kıl- mıştı. Sultan ona mallar veriyor, o da onları dağıtıyordu. Onun onayladığı şeyi sul- tan da onaylıyordu, başkalarına sormuyordu. Kendisine müracaat edenlerin ihtiya- cını görüyordu. Vezirlerin ve ileri gelen devlet adamlarının sıkça ziyaret ettiği biriy- di. Kadı Fadl'ın Selahaddin nezdindeki itibarına yetişemediyse de durum bundan ibaretti. Daha sonra İmad, Kadı Fadl'dan daha çok Selahaddin'le birlikte oldu. Ka- dı Fadl idari işler sebebiyle çok defa sultandan ayrılıyor, Kahire'de ya da Dımaşk'ta kalıyordu. İmad, Selahaddin döneminde çok sayıda risale, genelge ve müjdeli haber yazmış, İstişare Meclisine girmiştir.¹²³⁶

Hicri 589 yılında Sultan Selahaddin'in vefatı ile İmad'ın yıldızı söndü. İşleri kötüye gitti. Selahaddin'in oğulları, ona babalarının yaptığı muameleyi yapmıyor- du. Onu merkezden uzaklaştırdılar. Bu sebeple İmad, “El-Berkuş Şamî” adlı eserini mukaddimesinde şöyle diyor:

“Allah, kerem sahibini tarafına alınca oğulları memleketi pay ettiler. Onlara, ‘Onun girdiği yola girin, yaptığını yapın.’ dedim. Onlar benim kıymetimi biliyor- lardı, ancak sonradan düşünceleri değişti ve beni görevden alıp maaşımı kestiler.”¹²³⁷

Hâl tercemesi yazan müellifler, Selahaddin'in vefatından sonra İmad'a dair hiç- bir şey zikretmezler.

Yakût diyor ki:

“O, evine kapandı, kendini kitap yazmaya verdi.”¹²³⁸

İbni Hallikan da onun evine kapandığını ve kitap yazma işiyle meşgul olduğunu zikretmektedir.¹²³⁹ Öyle görünüyor ki İmad daha sonra tedris ve telife döndü. Bu, Kadı Fadl'ın ona hicri 595 yılında Mısır'dan yazdığı mektuplarda görülmekte- dir. Kadı Fadl ona uzlet hayatının zorluklarından şikâyet ediyor ve onun, kendisini derse ve telife vermesini şükür gerektiren bir nimet olarak nitelendiriyordu. Şöyle diyordu:

“Efendimizin bildiği üzere uzletteyim, Ne var ki bu uzlette sükûnet yok. “El-Ber- guş Şamî” adlı eserini bekliyoruz. Bu zamanda efendimizin ders, tedris ve tasnif ile

¹²³⁴ Age, 21/346

¹²³⁵ El-İmadü'l İsfahanî, Dr. Hüseyin Asi, 21

¹²³⁶ Age, 21-22

¹²³⁷ El-Berkuş Şamî, 52; El-İmad El-İsfahanî, 24

¹²³⁸ İrşadü'l Edib, 7/85

¹²³⁹ Vefeyatü'l A'yan, 5/152

*meşgul olması âlimler için şükürü gerektiren bir nimettir. Zira bu tada fukahânın büyükleri nail olurlar.*¹²⁴⁰

Onun söylediği şiirlerden:

“Melik Nâsır Salah’tan insanlara,

Doğru şeyler ve büyük yardım geldi.

O, güneştir ve onun beldelerdeki yörüngesi,

Gittiği yerler ve eğeri de onun yatağıdır.

Saldırdığında, ihsan ettiğinde ya da diz çöküp oturduğunda,

*Aslan da neymiş? Hatem de kimmiş? Sebîr de neymiş?*¹²⁴¹

İmad el-İsfehanî hicri 597 yılı Ramazan ayının ilk günlerinde (miladi 5 Haziran 1121) rahmeti Rahman’a erişti. Nasr kapısı dışındaki Sufiyye mezarlığına defnedildi.¹²⁴²

Habûşânî

Büyük fakih, zahit, Necmeddin Ebu’l Berekat Muhammed bin Muvaffak bin Saîd el-Habûşânî. Şafî mezhebine mensup olup sufidir. Muhammed bin Yahya’dan fıkıh dersi aldı ve bu hususta uzmanlaştı.¹²⁴³ On altı ciltten oluşan “Muhit” adlı eserini hazırlıyordu. Aslen Nisabur’ludur. Sultan Selahaddin onu kendisine yaklaştırdı ve ona güvenirdi. Fazilet ehli biriydi. Zahit bir hayatı vardı. Dinde tavizsizdi. Mısır’a gidişinden önce, “Mısır’a gidiyorum, Benî Ubeyd el-Yahudî’nin mülkünü izale edeceğim.” diyordu. Kahire’ye yerleşti. Saray ehlini açıkça eleştiriyordu. Onları karalamayı dilinden düşürmüyordu. Ona hayret ediyorlardı ve ona büyük miktarda para teklif ettiler. Bu paranın dört bin dinar olduğu da söylendi. O, kendisine gelen elçiye, “Yazıklar olsun sana! Bu bidat de ne böyle?” dedi. Sonra da ondan önce davrandı ve onun önüne altınları attı ve ona vurdu. Hâlbuki başındaki sarık çok eski bir sarıktı.¹²⁴⁴

Hicri 565 yılında Mısır’a geldiğinde mescitlerden birine yerleşmişti. O arada Fatımî Halifesi Adid Lidinillah bir rüya gördü. Rüyasında bildiği bir mescitten bir akrep çıkmış onu sokmuştu. Korkuyla uyandı. Rüya tabircisini çağırdı, ona gördüğü rüyayı anlattı. O da, “Emîrûlmüminîn o mescitte mukim olan birinden eziyet görür.” dedi. Halife valiye emir vererek mescitteki kişinin huzura getirilmesini emretti. Vali de mescitte kalan sufiyi huzura getirdi. Adid, ona nereli olduğunu, Mısır’a

ne zaman ve niçin geldiğini sordu. Ama ona korktuğu şeyden bahsetmedi. Sufinin zafiyeti ve doğru sözlülüğü ortadaydı. Ona mal verdi, sonra da, “Ey şeyh, bizim için dua et.” dedi ve serbest bıraktı. Çok geçmedi Dımaşk’tan Şirkuh geldi. Daha sonra Selahaddin Yusuf bin Eyyûb, Adid’in veziri oldu ve Fatımî Devleti’ni yok etme çalışmalarına başladı. Bu hususa dair Mısır fakihlerinden fetvalar aldı. En katı fetvaları veren Habûşânî idi. O, onların kötülüklerini sayıp döküyor, onların imansız olduklarını söylüyordu. Onları yerin dibine geçiriyordu.¹²⁴⁵

İyiliği emreder, kötülükten nehyederdi. Bir defasında Mısır naibinin kapıcısı Muzafferüddin Ömer Habûşânî’ye gelmiş:

“Takiyyuddin’in sana selamı var.” demişti.

O da ona:

“O, ‘Takiyyuddin’ değil, ‘Şakiyyüddin’dir. Allah’ın selameti onun üzerine olmasın.” demişti.

Kapıcı:

“O, özür diliyor ve diyor ki: ‘Onun içki satma yeri yok.’” dedi.

Habûşânî:

“Yalan söylüyor.” dedi.

Kapıcı:

“Eğer böyle bir yer varsa onu bize göster.” dedi.

Habûşânî:

“Yaklaş.” dedi.

O da yaklaşıncı saçından tuttu ve başına vurmaya başladı. Sonra da:

“Ben içkici değilim ki içki satılan yerleri bileyim.” dedi.

Onun elinden onu zor kurtardılar.¹²⁴⁶

Ömür boyu ne bir sultandan ne de bir vakıftan bir şey almadı. Kendi memleketinden gelirken üzerinde bulunan elbiseyle defnedildi. Gelirken memleketinden getirdiği bir dağarcıktan yerdi.¹²⁴⁷ Hicri 587 yılında Zilkade ayında rahmet-i Rahman’a erişti.¹²⁴⁸

Selahaddin döneminde yaşayan bazı âlimlerden bahsettik. Bu âlim ve fakihlerin Selahaddin nezdindeki itibarı çok yüksekti. Onun meclisi ilim ve fazilet sahibi kişilerle doluydu.

¹²⁴⁰ Kitabu’r Ravzateyn; El-İmad El-İsfehanî, 26

¹²⁴¹ Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 21/249

¹²⁴² El-İmadü’l İsfehanî

¹²⁴³ Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 21/204

¹²⁴⁴ Age, 21/205; Tabakatü’s Sübkî, 7/15

¹²⁴⁵ El-Mevsûatü’ş Şamile fî Tarihi’l Hurûbi’s Salibiyye, 25/427-428

¹²⁴⁶ Siyeru A’lâmi’n Nübelâ, 21/207

¹²⁴⁷ Age, 21/207

¹²⁴⁸ Age, 21/207

Bu hususta İmad şöyle diyor:

“O, hadisleri isnatlarıyla dinlemeyi tercih ederdi, âlimler onun yanında faydalı şer’i meselelerden bahsederlerdi. Daimî olarak fakihlerle sohbet edişi ve kadılarla bir araya gelişi sebebiyle şer’i hükümleri ve delillerini onlardan daha iyi bilirdi.”¹²⁴⁹

Nitekim İbni Şeddad şöyle demektedir:

“Hadis ilminde derin bir âlimi işittiğinde eğer o âlim sultanın meclisine gidenlerden ise onu davet eder ve rivayet ettiği hadisleri dinlerdi. Orada hazır olan çocukları ve has hizmetçileri de orada onu dinlerlerdi. Eğer o âlim, sultanın kapısını çalmayanlardan ve onların meclislerine gitmeyenlerden ise onun meclisine kendisi gider, orada dinlerdi.”¹²⁵⁰

Selahaddin, İmam Kutbeddin en-Nisabûrî ile de sıkı ilişkilere sahipti. Zira o, ilim ehli kişilerle irtibat hâlindeydi, gerekli ilmî meseleleri onlarla müzakere ediyordu.¹²⁵¹ Sözün özü şu: Selahaddin nezdinde âlim ve fakihlerin itibarı büyüktü, her türlü maddi ve manevi desteği görüyorlardı. Görüşlerine itibar ediliyor, hayatın her alanına hitap eden şer’i meselelerde onlara danışılıyordu. Âlim ve fakihlerin insanlar ve hükûmetler üzerindeki manevi otoritesi o dönemde çok yüksekti. Hükûmetler savunma sisteminin dizginlerini de Fakih İsa el-Hekârî gibi ilim ve fıkıh adamlarına teslim etmişlerdi. Zira onlar hem dinî hem de harbî sahada kendilerini yetiştirmiş uzman kişilerdi.¹²⁵²

1249 Devru’l Fukaha ve’l Ulema, 138

1250 Age, 138; En-Nevadiru’s Sultaniye, 7

1251 Age, 138

1252 Age, 139

BEŞİNCİ KONU

İKTİSADİ ISLAH VE HARCAMA NOKTALARI

Sultan Selahaddin döneminde bolluk bereket vardı. Gelir çoktu ve gelir kaynakları da çeşitliydi. Gelir kaynaklarını kısaca arz edelim:

- Mısır hâkimiyetini ele geçirdikten sonra ele geçen Fatımî hazineleri,
- Gayrimüslimlerden alınan cizye,
- Esirlerin salıverilmesi karşılığında alınan fidye,
- Harp yoluyla elde edilen ganimetler,
- Sulh yoluyla fethedilen beldelerde arazi sahiplerinden alınan haraç.

Bunlar dışında başka şer’i gelir kaynakları da vardı. Selahaddin, devletin gelirlerini çarçur eden ve onları rastgele kullanan biri değildi. Bütün gelirler Allah yolunda sarf ediliyor, devlet ve millet menfaati için kullanılıyordu. Kaleler surlar inşa ediliyor, onarılması gerekenler onarılıyor ve şehirlerin imarında kullanılıyordu.¹²⁵³

Ziraat ve Ticarete Verdiği Önem

Selahaddin Eyyûbî, muharebeler sebebiyle meydana gelen açlık felaketinden kurtulmak için ziraata ve sulama işlerine önem verdi. Zirai alanlarda her türlü mahsul ekiliyordu. Mısır ve Şam zirai mahsullerin tüketimi, iktisadi faaliyetlerin güçlendirilmesi ve ordunun gerekli donanımı için birbirini takviye ediyordu. İki belde Frenklerin hain saldırılarına karşı dayanışma içine girmiş omuz omuza vermişti. İslam ordusuna gerekli olan her türlü teçhizat ve gıda temin edilebiliyordu.

Selahaddin ticarete de önem vermişti. Onun döneminde Mısır, Doğu ile Batı’yı birbirine bağlayan köprü gibiydi. Bu ticaret sebebiyle birçok Avrupa şehri de canlanmıştı. İtalya’nın Venedik ve Biza şehirlerini buna örnek gösterebiliriz. Selahaddin, Venediklilerin İskenderiye’de ticari bir pazar kurmalarına müsaade etmişti. Selahaddin iktisadi faaliyetlerin gelişmesi ve üretimin artması için pazarlara çok

1253 Selahaddin Eyyûbî, Abdullah Ulvan, 175

önem vermiştir. Mısır ve Şam'da çok sayıda pazar kuruluyordu. Ayrıca o, pazarların ıslahına ve genişletilmesine de önem verdi. Hicri 578 yılında -Selahaddin dönemi- bu ülkeye gelip pazarları gezen İbni Cübeyr, onları çok beğendiğini kaydetmiştir. Halep'ten bahsederken şöyle demiştir:

“Şehrin yerleşim alanı çok geniş, planlaması ve görünüşü güzel. Çarşıları geniş, her şey düzen içinde, bir tarafında bir sanat kolu diğer taraflarında diğer sanat kol- ları bulunmaktadır. Çarşıların üstü keresteyle kapanmış, çarşı ahalisi onların gölge- sinde işini yapıyor. Oradaki her bir çarşı merakla bakan kişileri hayran bırakıyor. Dükkanların çoğu ahşaptan yapılmış olup ahşap sanatına dair güzel örnekler sun- maktadırlar.”¹²⁵⁴

Nâsır Hüsrev, Salahaddin döneminde Şam şehirlerinden Trablus'a gitmiş, “Se- fername” adlı eserinde o şehri anlatmış, şöyle demiştir:

“O, güzel bir şehirdir. Etrafında tarlalar ve bostanlar var. Çok sayıda şeker ka- mışı, narenciye ağacı, muz ve limon ağaçları var. Orada dört, beş ya da altı katlı yün eğirme mekânları var. Caddeleri ve çarşıları güzel ve temiz. Hatta her bir çarşı süslü bir saray gibi. Şehrin ortasında büyük bir cami var. Temiz, sağlam ve güzel nakışlı. Bahçesinde büyük bir kubbe, onun altında mermer bir havuz, onun ortasında da sarı bakırdan mamul bir fiske var. Çarşıda beş musluklu çeşme de var. Çeşmeden bol su akıyor, insanlar o sudan alıp ihtiyaçlarını gideriyorlar.”¹²⁵⁵

Sanata Önem Vermesi

Selahaddin; silah, mensucat, kumaş, ipekli elbise, at eyeri ve cam sanatına bü- yük önem verdi. Yine onun döneminde iktisadi faaliyetleri canlandıran, üretimi ar- tıran ve devletin güçlenmesine sebep olan çömlekçilik, gemicilik ve gemi donanım sanatı da ilerlemişti.¹²⁵⁶ Eyyûbî Devleti'nde esnaf ve sanatkârlar geleneklere son de- rece bağlıydılar. Atalarından kendilerine kalan mirasa sahip çıkıyorlardı. Oluştur- dukları esnaf ve sanatkâr birlikleri vasıtasıyla haklarını koruyorlar ve görevlerini de kâmil manada yerine getiriyorlardı. Toplum da onlara saygı duyuyor, devlet de on- ları nüfuzuyla destekliyordu.¹²⁵⁷ Bu esnaf ve sanatkârlar vasıtasıyla o sanatların sırları devam ediyordu. Bazen bu sırlar kişiler ya da aileler vasıtasıyla da devam ettiği oluyordu. Mesela bir sanata dair bir sır bazen bir aile vasıtasıyla babadan oğula inti- kal ediyordu. O sır yabancı birine öğretilmiyordu. Eyyûbîler döneminde sanatkârlar- ın yoğun olduğu yerler şunlardır:

¹²⁵⁴ Salahaddin Eyyûbî, 176

¹²⁵⁵ Age, 177

¹²⁵⁶ El-Funûnu'l İslamiyye li'l Asri'l Eyyûbî, 1/54

¹²⁵⁷ Age, 1/55

1- Kahire Şehri

Kahire şehri, devletin başkenti olsun ya da Mısır halkının yaşama alanı olsun diye kurulmadı. Bilakis halife, halifenin haremî, askerleri ve has adamları için ku- ruldu. Bu sebeple Fustat ve uzantılarından uzakta bir yerde kuruldu. Ancak bir asır sonra önemli bir yerleşim alanı hâline geldi ve her tabakadan insan oraya yerleşti. Eyyûbî döneminde ise Kahire, esnaf ve sanatkârlar tarafından büyük ilgi gördü ve Kahire'nin her bucağına sanatkârlar faaliyetlerini yürütmek üzere yayıldılar.¹²⁵⁸

Şu bir gerçek ki Nâsır Salahaddin Eyyûbî döneminde Kahire çarşıları gelişti. İktisadi ve sosyal alanlarda yapılan değişiklikler genel olarak çarşı ürünlerindeki talebi artırdı. Ülkede yaşanan gelişme anında çarşılar da yansıdı ve çarşılar değişim sürecine girdi. Sadece bir tür eşyanın satıldığı çarşılar açıldı. Bu tür çarşıların ortaya çıkışı Salahaddin Eyyûbî dönemidir. Dikkat edilirse onun devrindeki önemli çarşı- ların tek tip eşya satan çarşılar olduğu görülecektir. Onlardan önce böyle çarşılar bi- linmiyordu. Sadece dikili elbiselerin, yatak, sergi, örtü gibi şeylerin satıldığı çarşılar vardı. Yine Büyük Cemelun Çarşısı, Salahaddin döneminde inşa edilmişti. Bu çar- şıda sadece ipekli kumaşlar satılıyordu. Bazı çarşılarda sadece çeyiz ve bilezik gibi gelinlik şeyler satılıyordu. Yine iki saray arasında sadece ok ve yay gibi her türlü as- kerî malzemenin satıldığı çarşı vardı. Yine sultanın emîrlere, vezirlere ve kadırlara giydirdiği elbiseleri satan, ayrıca askerî elbiseleri satan çarşılar vardı. Eyyûbîler dö- neminde bazı çarşılar ve sanatkârlar Fustat'tan Kahire'ye taşındılar. Bu tabii bir şey- di, çünkü Salahaddin döneminde halkın Kahire'ye yerleşmesine müsaade edilmişti. Bu, sanatkârlar ve tacirler için bulunmaz bir fırsattı, zira Kahire'de faaliyetlerini dev- let adamlarına ve emîrlere yakın olarak sürdüreceklerdi.¹²⁵⁹

2- Fustat Şehri

Fustat şehri, hicri 564 yılında Fatımî veziri Şâver tarafından yakılmıştı. Diyebi- liriz ki, Eyyûbîlerin özel bir çalışması olmasaydı bu şehir bitmişti. Esedüddin Şirkuh vezir olunca bu şehrin imarına önem verdi. Ondan sonra kardeşinin oğlu Selahad- din bu mühim işi devam ettirdi ve Fustat'a büyük önem verdi. Camilerini ve ana bi- nalarını yeniledi. Orada medreseler inşa etti. Bu şehrin korunması için de şehri Ka- hire ile birlikte tek sur içine aldı. İmar faaliyetleriyle birlikte şehir tedricî olarak can- lanmaya başladı. Fustat'ta bina yapmak için en uygun zamandı. Binalar inşa edildi, çarşılar ve atölyeler kuruldu.¹²⁶⁰ Fustat atölyelerine “Mesâbik (Dökümhaneler)” is- mi verildi. “Mesâbiku'n Nuhas (Bakır Dökümhaneleri)” ve “Mesâbiku'l Fûlâz (Çe-

¹²⁵⁸ Age, 2/139

¹²⁵⁹ Umranu'l Kahire, 227-333

¹²⁶⁰ Age, 249-252

lik Dökümhaneleri)” gibi isimlerle zikredildiği de oldu. Fustat’taki bu dökümhaneler Mısır’daki sanatkârların ihtiyaç duyduğu ham maddeyi hazır hâle getiriyorlardı. Hazır hâle gelen bu ham maddeyi alan sanatkârlar da onları silaha, harp aletlerine, ev aletlerine ve çeşitli sanat eserlerine çeviriyorlardı.¹²⁶¹

3- Tennîs¹²⁶²

Tennîs, Eyyûbîler döneminde en önemli mensucat üretim merkezlerinden biri idi. Çok sayıda tarihçi ve seyyah oranın mensucatından övgüyle bahsetmiştir. Tennîs, Melik Kâmil Muhammed bin Eyyûb tarafından harap edilinceye kadar sanatkâr ve tüccar halkının çalışkanlığıyla mamur idi. Ancak Melik Kâmil hicri 624 (miladi 1226) yılında şehrin surunu ve evlerini yıktırmıştır.¹²⁶³

4- Diğer Merkezler

Dimyat, Ehmîm, İskenderiye, Ceziretü’r Ravda, Dımaşk ve Halep gibi şehirler de Eyyûbîler döneminin meşhur üretim merkezlerindendi.¹²⁶⁴

Vergilerin Kaldırılması ve Şer’i Gelirlerle İktifa Edilmesi

Vefatından sonra Selahaddin’in kasasında bir altın ve kırk yedi dirhemden başka bir şey bulunamamasına şaşmamalı. Devletin geliri de çoktu, askerî harcamalar da çoktu. Hâkimiyetine geçen şehirler geliyordu. Bu sebeple gelirleri de artıyor, harcamaları da artıyordu. Onun daimî kuralı şu idi:

1- Şer’i olmayan vergiler fethedilen bütün şehirlerden kaldırılacak.

2- Zekât, cizye, haraç, ganimetler ve ticaret karşılığında alınan onda bir miktar gelikle yetinilecek.

Onun en önemli gelir kaynağı Mısır’dı. Orayı memleketi sayıyordu. Selahaddin Eyyûbî’nin kaldırdığı gayrişer’i gelirlerin arasında Kuzey Afrikalı hacılardan alınan vergiler vardı. Bunu kaldırdı, Yemen tacirlerinden alınan vergiyi kaldırdı, fethettiği zaman Dımaşk’taki benzeri vergileri kaldırdı. Yine Halep, Sincar ve Rakka’daki bu tip vergileri kaldırdı. Rakka’da vergileri ilga ettiğinde bir genelge yayınlamıştı. O genelgede onun mali siyaseti görünmektedir:

¹²⁶¹ El-Funûnu’l İslamiyye fi’l Asr’il Eyyûbî, 2/143

¹²⁶² Güzel şehirlerden biridir, Ferma ile Dimyat arasında Mısır’a yakın bir adadır.

¹²⁶³ El-Funûnu’l İslamiyye fi’l Asr’il Eyyûbî, 2/146

¹²⁶⁴ Age, 2/146-148

“Emîrlerin en kötüsü kesesini şişiren, halkını bitirendir. Onların haktan en uzak olanı halktan hak adı altında haksız yere alandır. Kim Allah için bir şeyi terk ederse Allah ona bedel verir. Kim Allah için borç verirse karşılığını görür. Rakka’yı fethettiğimizde yenip bitirilmek üzere olan bir zenginlikle ve Allah’ın yapılmasını haram kıldığı bir zulümle karşılaştık. Nefsimize ve tarafımızdan tayin edilen idarecilerimizin tamamına bu vergileri kaldırmayı gerekli kıldık. Bu kapıların kapatılmasını, vergi defterlerinden bu vergilerin kaldırılmasını ve zengin olsun fakir olsun herkese bu hususta müsamaha gösterilmesini emrettik.”¹²⁶⁵

Yine Salit’ta, Belka’da Cebeli Avf’ta, Sevad’da ve Golan’da Haçlıların aldıkları vergiyi de kaldırdı. Frenkler mahsulün yarısını alıyorlardı. Selahaddin ise Fatımîlerin kaldırdığı zekâtı yeniden getirdi. Gayrişer’i vergiler yerine onu alıyordu. Zekâtın alınmasına büyük önem verdi ve zekât toplamak için adamlar görevlendirdi. Zekât gelirleri diğer gelirlere göre çok düşüktü.¹²⁶⁶ Zekât; altundan, gümüşten, ticaret eşyasından, hayvanlardan ve tarla mahsullerinden alınıyordu. Susam, keten tohumu, zeytin ve yeşillik gibi gıda maddeleri de bundan muaftı.¹²⁶⁷ Mısır’da haraç zamanında alınıyordu. Hicri 567 yılında Kıpti güneş takvimi hicri takvime çevrilince vergi toplama vakti ürün alma zamanından önceye geliyordu, Selahaddin bunu değiştirdi. Şam ve Cezire’deki diğer beldelerde ise haraç feddan ölçü birimine göre alınıyordu.¹²⁶⁸ Bir feddan araziden alınan buğday ve arpa vergisi iki erdeb idi.¹²⁶⁹ Üzüm ve meyve ağaçları gibi bazı ürünlerden nakdi vergi alınıyordu. Bu da bir feddan araziden bir dinar ile beş dinar arasında değişiyordu. Üçüncü yıl üç dinarı geçmezdi. Zimmet ehli cizye öderlerdi. Sabiler, kadınlar ve din adamları bundan muaftı. Cizye de kişilerin durumuna göre değişirdi. Bir dinardan dört buçuk dinara kadar alındığı olurdu. Ancak herkes her yıl adam başı iki buçuk dirhem vermek mecburiyetindeydi. Madenler ve ahşap, silah yapımında kullanıldığı için Selahaddin bunların tekeli elinde bulundurdu. Bunları yurt dışına kaçırانları şiddetle cezalandırdı.¹²⁷⁰ Devlet gelirlerinin büyük kısmı muharebeye, kalelere, surlara, kulelere, medreselere, mescitlere, kervansaraylara, tekkelere ve devlet memurlarına gidiyordu.¹²⁷¹

Selahaddin Dönemindeki Hastaneler

Selahaddin Eyyûbî döneminde tıp tedrisatı veren özel medreseler yoktu. Tıp

¹²⁶⁵ Selahaddin el-Faris, 388

¹²⁶⁶ Age, 388

¹²⁶⁷ Age, 388

¹²⁶⁸ Feddan; Alan ölçü birimi: 4200 m2

¹²⁶⁹ Erdeb; Bir hacim birimi: 198 lt.

¹²⁷⁰ Selahaddin el-Faris, 389

¹²⁷¹ Age, 389

eğitimi hastanelerde veriliyordu. Hazırlık dönemini bitiren talebe hastalar arasına giriyor ve hastaları muayene edip hastalıkları iyileştirmeye çalışıyordu.¹²⁷² Selahaddin kendi döneminde bazı hastaneler inşa ettirdi. Onlardan bir kısmını arz edelim:

1- Kahire'deki Nâsırî Hastanesi

Selahaddin Eyyûbî Kahire'de Nâsırıyye Hastanesini kurdu. Büyük saraylardan birini hastaneye çevirdi. Gürültü patırtıdan oluşu sebebiyle bu sarayı seçmişti.¹²⁷³

Dr. Ahmed İsa diyor ki:

“Bimaristan en-Nâsırî ya da Bimaristan es-Selahî ya da Bimaristan-ı Selahaddin. Sultan Selahaddin hicri 567 (miladi 1171) yılında Mısır'a hâkim olunca Fatımî sarayına el koydu. Sarayda El-Aziz Billah'ın hicri 384 (miladi 994) yılında yaptırdığı büyük bir giriş vardı. Sultan Selahaddin orayı hastaneye çevirdi. Orası sarayın içindeki eski hastanedir.”¹²⁷⁴

Kadı Fadl diyor ki:

“Sultan Selahaddin Yusuf bin Eyyûb hastalar ve zayıflar için hastane açılmasını emretti. Bunun için sarayda bir mekân seçildi. Maliyeden iki yüz dinar aylık tahsisat ayrıldı. Doktorlar, göz hekimleri, ameliyatçılar, hasta bakıcılar ve hizmetçiler tutuldu. İnsanlar orada fayda gördüler ve rahat ettiler.¹²⁷⁵ Nâsırî Hastanesi en iyi şekilde döşenmişti. En güzel hastanelerden biriydi. Hastanın tedavi ve rahatı için orada her şey vardı.”¹²⁷⁶

İbni Cübeyr, Selahaddin'in Kahire'de yaptırdığı hastaneyi anlatıyor:

“Şahit olduğumuz güzelliklerden biri de sultanın Kahire'de yaptırdığı hastane idi. O, çok güzel bir saray. Hem güzel, hem de geniş. Oraya işin ehli bir idareci tayin edildi. Onun yanında bir ilaç dolabı var. O dolapta da çeşitli hastalıklar için hazırlanmış şuruplar ve ilaçlar var. Bu sarayın odalarına sedirler konulmuş, hastalar sabah akşam orada oturuyorlar ve kendilerine uygun gelen yiyeceği ve içeceği orada alıyorlar. Bu mekânın karşısında kadınlara ayrılmış bir mekân var. Onlar için de ayrı görevliler var. Bu iki yerin dışında avlusu geniş başka bir yer daha var ki orası akıl hastalarına ayrılmış. Odaların pencerelerine demir parmaklıklar yapılmış. Onlarla da ilgilenen ayrı görevliler var. Sultan hastanelerin durumunu soruyor öğreniyor. Bu hususta da son derece dikkatli ve hassas davranıyor.”¹²⁷⁷

1272 Tarihu'l Eyyûbiyyin fî Mısır ve Biladîş Şam, 214

1273 El-Müsteşfeyatü'l İslamiyye, Abdullah, Abdürrezzak, 236

1274 Tarihu'l Bimaristânât fî'l İslam, 76,77

1275 El-Müsteşfeyatü'l İslamiyye, 236

1276 Age, 236

1277 Age, 237

Ali Mübarek Paşa şöyle diyor:

“Sultan Selahaddin Yusuf bin Eyyûb hâkimiyete geçince hilafet sarayını oturmaları için kendi emîrlere dağıttı. Oradaki bir bölümü de hastane yaptı. Orası eski hastane olarak bilinen yerdir.¹²⁷⁸ Nâsırî Hastanesinde çalışan doktorlara gelince, onların en meşhurları; Radiyyüddin er-Rahabî, İbrahim bin er-Reis Meymun, İbni Ebî Useybea, Es-Sedî bin Ebu'l Beyan, Kadı Nefisüddin bin Zübeyr idi.”¹²⁷⁹

2- İskenderiye Hastanesi

Selahaddin bu hastaneyi hicri 577 yılında İskenderiye'ye girdiğinde yaptırdı. Daha sonra Ebu't Tahir bin Ebî Avf'tan Muvatta dersi almış, Kuzey Afrikalılar için bir ev inşa ettirmiş, bir de kardeşi Turanşah adına orada bir medrese inşa ettirmişti.¹²⁸⁰

3- Kudüs'teki Salahiyye Hastanesi

Selahaddin Eyyûbî bu hastaneyi Kudüs'ü Haçlılardan kurtardıktan sonra hicri 583 (miladi 1187) yılında inşa ettirdi. Filistin Ansiklopedisi bu hastane hakkında şunları zikrediyor:

“Bu, Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin eserlerinden biridir.¹²⁸¹ Selahaddin onu vakfetti ve oraya büyük doktorlar tayin etti. Hizmetin devamı için de çok sayıda vakfın gelirini oraya bağladı. Bu hastane o dönemdeki hastanelerin en meşhurlarındandır. Bu hastanede hastaların tedavisi yanında tıp ilmi de tahsil ediliyordu.”¹²⁸²

4- Akka Hastanesi

Sultan Selahaddin, Kudüs'ü fethedip Haçlılardan geri aldıktan sonra Dımaşk'a gitti. Yolda Akka'ya uğradı. Akka'ya vardığında kaleye yerleşti ve oranın imarı için Bahaddin Karakuş'u görevlendirdi. Tapınak şövalyelerine ait bir binayı ikiye ayırdı, fukara ve fukaha için vakfetti. Piskoposlara ait binayı hastane hâline getirdi. Bunlar için gelir getiren vakıflar kurdu. Bunların idaresini de Akka Kadısı Cemaleddin bin Şeyh Ebu'n Necib'e verdi. Daha sonra muzaffer bir şekilde Dımaşk'a döndü.¹²⁸³

1278 Age, 337

1279 Age, 338

1280 Age, 339

1281 Age, 251

1282 Age, 253

1283 Age, 255

Ayrıca bu hastaneler son derece geniş yerlerdi. Biri diğerinin tamamen aynısı değildi. Her birinin kendine ait farklı bir dekorasyonu vardı. Bahçelerin alanı farklı farklıydı. Bahçelerdeki fiskiyeler bile birbirinden farklıydı. Ancak hastanelerde bulunması gerekli ana unsurlar vardı ki bunlar her birinde vardı:

a- Erkekler için ayrı, kadınlar için ayrı kısımlar vardı. Bunlar birbirinden ayrıydı.

b- Her hastalık ayrı bir mekânda tedavi ediliyordu. Mesela humma hastalığı tedavisi görenler bir mekânda, akıl hastaları başka bir mekânda, göz hastaları başka bir mekâdaydı.¹²⁸⁴

c- İyileşmeye yüz tutmuş hastalar için ayrı odalar bulunuyordu.

d- Hasta tedavi odaları bulunuyordu.

e- Başhekime ve sair dairecilere ait odalar bulunuyordu.

f- Başhekimin talebelerine ders verdiği salon bulunuyordu.

g- Kütüphane bulunuyordu.

h- Hastaya yararlı yemeklerin pişirildiği, ayrıca şurup ve sair ilaçların kaynatılarak hazırlandığı mutfak bulunuyordu.

i- İlaçların hazırlanması için eczane bulunuyordu.

j- Depo bulunuyordu.

k- Ölülerin yıkanması için bir salon bulunuyordu.

l- Mescit bulunuyordu.

m- Banyo ve tuvaletler bulunuyordu.

Ayrıca bu hastaneler içinde meyveli-meyvesiz ağaçlar, kokulu çiçekler bulunan avlular ve bahçeler bulunuyordu. Yine bazı hastanelerin müstemilatı içinde personel evleri bulunuyordu.¹²⁸⁵

Sufi Hangâhları (Tekkeleri)

Hangâh kelimesi Farsça bir kelime olup asıl manası, “sofra” ya da “sultanın yemek yediği yer”dir. Sonraları tekke ve zaviyeler için ya da hayır hasenat yapmak isteyen sultanların ve emîrlerin sair beldelerden gelen kimsesiz Müslümanların barınması, geçimlerinin temini ve eğitimlerini tamamlamaları için yaptırdıkları binalar için kullanılır oldu. Bu hangâhlarda beş vakit namazın kılınacağı özel mekânlar var-

dı. Ancak Cuma namazları oralarda kılınmıyordu.¹²⁸⁶ Sufi tekkeleri medrese gibiydi. Zira zahidane hayat yaşamak üzere inzivaya çekilen kişiler buralarda fiili bir eğitimden geçiyorlardı. Bu kişiler halktan normal kişiler olabildiği gibi, sanat ve meslek erbabı kişiler de olabiliyordu. Bu kişiler yollarda ve çarşılarında emribilmaruf nehyaniilmünker yaparlardı. Şekil ve vazife yönüyle bakıldığında hangâhların medreselere benzediğini görüyoruz.¹²⁸⁷

Kısaca söylemek gerekirse, hangâhlar ilim ve ibadet için inşa edilmiş müesseselerdi. Bu müesseseler İslam toplumunda çıkışından itibaren önemli dinî, sosyal ve kültürel roller üstlenmişlerdir. Buralar öncelikle fıkıh mezhepleri ve hadis ilimleri için akademi gibiydi. İkinci olarak birçok ilme dair kitapları ihtiva eden kütüphaneleriyle İslami kültürün neşir merkezleriydiler.¹²⁸⁸ Hangâhtaki görevler çok ve çeşitliydi. Hangâhın şeyhi, imamı, vakfın idarecisi, mezhep müderrisleri, asistanlar, doktor, tabiat ilimleri uzmanı, kütüphaneci, kâtip, müezzin, battaniyeci, hamam sorumlusu, mutfak sorumlusu, şeyhin hizmetkârı, Kur’an cüzlerinin konulduğu sandığın hizmetkârı, kapıcılar, yatak sericileri, su taşıyıcıları, ateş yakanlar ve diğerleri. Hangâhlardaki bu görevler, oralardaki görevlerin çeşitliliğini göstermektedir. Görevliler hangâhtaki görevlerinin ücretini o hangâhın vakfının mali durumuna uygun şekilde nakdî olarak alıyorlardı. Ayrıca vakıf, her bir görevliye et, süt, yağ, bal, pirinç, zerzevat, tatlı, elbise ve sabun gibi erzak da dağıtıyordu.¹²⁸⁹ Sultan Selahaddin, üstadı Nureddin’in yolundan gitti ve bu müesseselere ve orada kalan sufilere önem verdi. Onlara iyi davrandı ve birçok hususta onlara danıştı. Âlimlerini yüceltti, onlarla birlikte oturdu ve onların nasihatlerini dinledi. Onlar da Haçlılara karşı birçok cephele onunla birlikte savaştılar.¹²⁹⁰ Selahaddin, babası Necmeddin Eyyûb’un yanında yetişmişti. Necmeddin Eyyûb güzel ahlaklı, hayırsever biriydi. Fakirlere ve sufilere ihsanda bulunur, onlarla oturup kalkardı.¹²⁹¹

İbni Kesîr şöyle diyor:

“O, cesur biriydi, çokça namaz kılardı, Mısır diyarında ve Dımaşk’ta ona ait birer hangâh vardı.”¹²⁹²

İbni Hallikan, Balebek’te onun adına izafe edilen “Necmiyye” adında bir sufi hangâhı gördüğünü ifade etmekte ve Necmeddin Eyyûb’un çok dürüst biri olduğunu zikretmektedir.¹²⁹³ Ancak Selahaddin daha çok Nureddin’in ahlakından ve şahsi-

1286 Hanegâvâtü’s Sûfiyye fi Mısır, 1/22

1287 Age, 1/22

1288 Age, 1/23

1289 Age, 1/23-24

1290 Selahaddin ve’s Salibiyyun, Ahmed eş-Şâmî, 81

1291 El-Kâmil fi’l Tarih; El-Butûletü ve’l Fida İnde’s Sûfiyye, 103

1292 El-Bidâye ve’n Nihâye; El-Butûletü ve’l Fida, 103

1293 Vefeyâtü’l A’yan, 1/257

1284 Tanzimu Sanaati’t Tıb Hilale’l Arabiyyeti’l İslamiyye, 522

1285 Age, 523

yetinden etkilendi. Hayır işlerini, ehlullahı sevmeyi ve cihada koşmayı daha çok ondan öğrendi. Selefinin gittiği yola girdi ve bölgeyi Haçlı mikroplarından temizlemekten önce Müslümanlar arasında birlik kurmak ve Müslümanlarının maneviyatının güçlenmesi için tam on iki yıl (570-582) bekledi. Bu sebeple hangâhlar, tekke ve zaviyeler kurdu. Oraları askerî ve eğitim medreselerine çevirdi.

Safedî şöyle diyor:

“Bütün bunlarda Nureddin’i geride bıraktı.”

Sonra da şu şiiri söyledi:

*“Nureddin’in başlattıklarını devam ettirdi,
Bir de mümkün olduğu kadar iyiliği ziyad etti.”*¹²⁹⁴

Bu meseleleri Mısır’a ilk sokan kişi olarak Selahaddin gösterilir.

Kalkaşandî şöyle diyor:

“Tekke ve zaviyelere gelince; Eyyûbî Devleti’nden önce Mısır’da böyle bir şey yoktu. Bunları oraya ilk sokan Selahaddin bin Eyyûb’dur.”¹²⁹⁵

Makrizî, Suyûtî ve daha başkaları da bu hususta ona iştirak edip şöyle diyorlar:

“Mısır’da sufiler için ilk hangâhı inşa eden ve bu hangâhın masraflarını karşılamak için çok sayıda vakıf kuran Selahaddin’dur. Orada kalanlar ilim ehli salih kişilerdi. Hangâhların idaresi feyz ve bereketleri umulan büyük şeyhlerin elindeydi. Onlar arasında vezirler, emîrler, devlet adamları, ordu komutanları ve asker yetiştiricileri vardı.”¹²⁹⁶

Endülüslü seyyah İbni Cübeyr, Doğu’ya yaptığı seyahatte bunu gözlemlemiş ve şöyle demiştir:

“Bu beldenin (Mısır’ın) övülesi hususlarından biri de, ki bunun övüncü aslında sultana aittir, medreseler ve ibadet için bina edilen dergâhlardır. Bu güzel çığırı burada açan Sultan Selahaddin’dur. O, dürüstlüğü ve muvaffakiyetiyle Allah’a vasil olmuş muzaffer Selahaddin’dur.”¹²⁹⁷

Allah’ın rahmeti üzerine olsun her nereye giderse oraya yan yana medreseler ve hangâhlar inşa etmiştir. Hicri 583 yılında Kudüs’ü fethettiğinde Müslümanlara Kiyamet Kilisesi’ni muhafaza etmelerini emretmiş, onun yakınlarında bir yere Şafii fukahası için bir medrese ve sufiler için de bir tekke inşa ettirmiştir. Bu şekilde her iki taifeye de ihsanda bulunmuştur.¹²⁹⁸ Akka’yı fethettiğinde tapınak şövalyelerinden

1294 El-Butûletü ve’l Fida, 104

1295 Subhu’l Aşâ, 3/417

1296 El-Hutat, 2/417; El-Butûletü ve’l Fida, 104

1297 Rihletü İbni Cübeyr, 46; Age, 104

1298 El-Fethu’l Kasiy, 145

geriye kalan binanın yarısını sufilere, diğer yarısını da medrese olmak üzere fukahaya tahsis etmiştir.¹²⁹⁹

Selahaddin’in bu tip faaliyetlerini garip karşılamıyoruz. Zira her iki grup da savaşlarında ve fetihlerinde onun yanında yer alıyordu. Tarihçiler -başta Kudüs fethindeki katılımlar olmak üzere- bu katılımları bize nakletmektedirler.

İbni Hallikan şöyle diyor:

“Bu büyük bir fetihtir. İlim ehli çok sayıda âlim ve hırka ehli çok sayıda zahit bu fethi katıldı.”¹³⁰⁰

Bu söz İbni’l Verdî’nin tarihinde zikrettikleri teyit etmektedir:

“Onun fethine Mısır ve Şam’dan çok sayıda hırka ehli zahit ve âlim katıldı. Öyle ki onlardan hiç kimse geride kalmadı.”¹³⁰¹

Selahaddin’in yanında kendilerine fikir danıştığı âlim sufiler vardı. Ayrıca onların ordudaki varlığı askerinin ve müritlerinin maneviyatını yükseltiyor ve düşmana karşı nadir cesaret ve kahramanlık örnekleri sergiliyorlardı.¹³⁰² Tasavvuf ehli Selahaddin’i seviyordu. Zira o da zahit biriydi. Kendisine zekât farz olmamıştı. Öldüğünde de kırk yedi Nâsiriyye dirhemi ve bir altından başka bir şey bırakmamıştı. Ne mülk, ne ev, ne akar, ne bostan ne de başka bir şey bırakmadı. Sağdan soldan rüzgârın üfürdüğü bir çadırın gölgesinde yaşadı.¹³⁰³ Selahaddin nezdinde altınla toprak arasında bir fark yoktu.

İbni Şeddad şöyle diyor:

“Bir defasında sohbet esnasında şöyle dedi: ‘İnsanlar arasında öyleleri var ki onlar altın ile toprak arasında hiçbir fark görmezler.’ Bu sözle o kendisini kastediyordu.”¹³⁰⁴

Selahaddin’in zühdünü ifade eden ve yemesinde ve giyiminde sadeliği tercih ettiğini bildiren çok sayıda rivayet var. Bunun yanında onun keremi, fakihler ve sufiler üzerine âdeta yağardı. Gelirini tekke ve zaviyelerin hizmetine vakfettiği çok sayıda köy vardı.¹³⁰⁵

Selahaddin Eyyûbî, şehir dışında şehirleri birbirine bağlayan yollarda kervansaraylar inşa ettirdi. Bu hizmet o yolu kullanan yolcular içindi. İbni Cübeyr, Humus

1299 Vefeyâtü’l A’yan, 7/179

1300 Tetimmetü’l Muhtasar fî Ahbari’l Beşer, 2/147

1301 El-Butûletü ve’l Fida, 106

1302 En-Nevadiru’s Sultaniye, 6,16

1303 El-Butûletü ve’l Fida, 107

1304 Tarihu’l Eyyûbiyyin, 215

1305 El-Butûletü ve’l Fida, 108

ile Dımaşk'ı birbirine bağlayan yol üzerinde Selahaddin'in inşa ettirmiş olduğu kervansarayı gördüğünü zikretmektedir. Bu han, "Han es-Sultan" olarak adlandırılıyordu. Yine Emîr Karakuş da "Han es-Sebil"i inşa ettirmişti.¹³⁰⁶

Selahaddin Eyyûbî, âlimleri ve sufileri Mısır'a çekmeye çok önem verdi. Sufiler için hangâhlar inşa ettirdi. Çeşitli beldelelerden gelen fukara sufiler orada kalıyorlardı. Oranın masraflarını karşılamak üzere büyük vakıflar kurup idaresini de "Şeyhuşşuyûh" namıyla bilinen şeyhe veriyordu.

Makrizî anlatıyor:

"Orada kalan sufiler ilim ehli salih kişilerdi. Sayıları üç yüzü bulmuştu. Günlük yemek ihtiyaçları sultan tarafından karşılanıyor, her bir sufiye günlük ekmek ve helva veriliyordu. Elbise parası olarak da yılda bir kırk dirhem veriliyordu. Hangâhın yakınlarında onlar için bir hamam da inşa ettirmişti. Onlardan herhangi biri sefere çıkmak istediğinde gideceği yere ulaşması için harcırah alırdı."¹³⁰⁷

Sufilere bu kadar ilgi göstermesinin bazı sebepleri vardı. Bu, Ehl-i Sünnet mezhebinin ihyasına yönelikti. Zira mutedil tasavvuf erbabı o asırda hem idareciler ve hem de halk tarafından büyük itibar görüyordu. Ama Mısır'da belli maksadın gerçekleşmesi için onlara özel ihtiyaç vardı. Fatımîler Mısır'a girdiklerinde insanları kendi mezheplerine davet etmişler, ancak bir karşılık bulamamışlardı. Bunun üzerine onların duygularına hitap etmek suretiyle davete devam etmişler, Hz. Hüseyin'in şehit edilişiyle ilgili matem meclisleri düzenlemişler ve halkı hüzünlendirip ağlatmışlar. Ayrıca Ehlibeyt'e mensup kişilerin doğum günlerinde merasimler düzenlemişler. Bütün bu faaliyetler Mısırlıların duygularını etkilemiş, hatta bugün bile bunun etkileri Mısır halkı üzerinde görülmektedir. Selahaddin Ehl-i Sünnet mezhebinin ihyası için Ehl-i Sünnet âlimlerini Mısır'a çekmeye çalıştı. Onlar ilimleriyle ve fikirleriyle üzerlerine düşeni yaptılar. Ancak Fatımîler insanların duygularına hitap ederek gönüllere hâkim olmuşlardı. Duygulara hitap etmeyince bir boşluk doğuyordu.¹³⁰⁸ Sünni mutasavvıflar o gün için bunu başaracak konumdaydı. Müsamahakâr bir yapıları vardı. Dünyaya karşı zahittiler. Vaaz, zikir ve sair yollarla insanlara hitap edebiliyorlardı.¹³⁰⁹ Selahaddin de, ondan önce Nureddin de Şiilere ve Haçlılara karşı mücadelede Sünni mutasavvıflardan istifade etmişlerdir.

Toplumun Islahı

Selahaddin Eyyûbî dönemi Haçlılara karşı mücadelede ciddiyet dönemidir. Bu

dönem, her türlü şaşaadan, gösteriştan, tantanadan ve israftan uzak bir dönemdir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun askerlerine ve halkına bu yönde güzel bir örnek sunuyordu. Sade elbiseler giyiyor, sade yiyecekler yiyor ve sade mekânlarda oturuyordu. İmad el-İsfehani onun elbisesini ve oturup kalkışını anlatıyor, şöyle diyor:

Keten, pamuk ve yün işi, giyilmesi helal olan şeyleri giyerdi. Onunla oturup sohbet eden biri tevazuu sebebiyle sultanla oturup konuştuğunu hissetmezdi.¹³¹⁰

Selahaddin sportif biriydi. Ata binmeyi ve top oynamayı sever ve buna teşvik ederdi. Top ve çevgen yarışmalarını seyretmeye giderdi.¹³¹¹ Öğleden sonra at biner, devlet ricaliyle birlikte yarışmaların yapıldığı mekâna giderdi. Meydana vardığında oyunları seyretmek üzere atından iner, ikinci vaktine kadar seyredirdi. Bu yarışmalara bazı has adamlarıyla katıldığı da olurdu. İnsanlar nezdindeki önemli hobilerden biri de avcılıktı. Bazen gruplar hâlinde, bazen da tek tek kuş, kaz, tavşan vurmaya ya da balık tutmaya giderlerdi. Onlar bunu savaşa hazırlık olsun diye yaparlardı.

Selahaddin'in İslam toplumunda gerçekleştirdiği büyük ıslahatlardan biri de, Fatımîler döneminde yaygın olan ahlaksız faaliyetlerin durdurulmasıdır. Özellikle Nevruz ve sair bayram günlerinde bu faaliyetler artıyordu. Bu ahlaksız faaliyetlerin ne boyutlara geldiğini öğrenmek isteyenler Makrizî'nin Hutat'ındaki ifadelerine bir kulak versinler:

"Nevruz Bayramı'nda kötülükler ayyuka çıkıyordu. İnsanlar yollara düşüyorlar, başkalarına musallat oluyorlardı. Onlardan hediye koparmaya çalışıyorlardı. Fası kadınlar ellerinde müzik aletleri olduğu hâlde halifenin seyretmesi için halifenin sarayına (İnci Sarayı'na) gidiyorlardı. Sesler yükseliyor, yollarda içkiler içiliyordu. İnsanlar birbirlerine su, içki, hatta pislik atıyorlardı. Birisi dışarı çıksa ya üzeri pislenmesin diye rüşvet veriyor ya da rezil oluyordu."¹³¹²

Selahaddin Eyyûbî bütün bu rezillikleri sona erdirdi. Temiz bir toplum oluşturdu. Üstün İslam ahlakını hâkim kıldı. Selahaddin Eyyûbî'nin iptal ettiği kötülüklerden biri de, çeşitli münasebetlerle yaşatılan bidatlerdi. Mesela Aşura günü Fatımîler nezdinde hüzün ve yas günüydü. Bu günde ağlamalar, feryadü figanlar ayyuka çıkıyordu. İşyerleri kapanıyor, çarşılar kilitleniyordu. İnsanlar tamamen bir kargaşa yaşıyordu. Sanki en çok sevdikleri birini kaybetmişlerdi. İşte Selahaddin bütün bu bidat ve hurafeleri kaldırmaya muvaffak oldu.¹³¹³

Halka dağıttığı ihsan ve ikramı boldu. Fakirlik korkusu duymadan veriyordu. Zira onun mala bakışı toprağa bakışı gibiydi. Daha önce de zikrettiğimiz gibi öldü-

1306 El-Mevâiz ve'l İtibar, 2/415-416

1307 Et-Tarihu's Siyasi ve'l Fikri, 240

1308 Age, 240

1309 Age, 240

1310 Selahaddin el-Eyyûbî, Abdullah Nasih, 178

1311 Çevgen; at üstünde değnek ve topla oynanan cirite benzer bir oyun.

1312 Selahaddin el-Eyyûbî, Ulvan, 179

1313 Age, 180

günde hazinesinde altın ve gümüş cinsinden kırk yedi Nâsiriyye dirhemi, bir de bir çekirdek altın vardı. Ne mülk, ne ev, ne akar, ne bostan, ne köy, ne mezra, ne de mal mülk cinsinden başka bir şey bırakmadı. Malını ıslah çalışmalarına, harp araçlarına ve halktan hak edenlere sarf etti. Bu tutumuyla o, toplum üzerindeki sorumluluğunu bihakkın yerine getirmiş, devlete tam hâkim olabilmiş ve halka örnek bir şahsiyet olmuştur.

Selahaddin'i ölümsüzleştiren işlerinden biri de, halkın belini büken vergileri kaldırmasıdır. Mekke emîrinin koyduğu vergileri bile kaldırmıştır. Mekke emîri hacca gelen her hacıdan vergi alıyordu, bu da hacılara zulüm demektir. Selahaddin gelince bütün bunları kaldırdı ve Mekke emîrine her sene deniz yoluyla sekiz bin ırdeb¹³¹⁴ buğday gönderiyordu. Bir bu kadar da Mekke'deki hastanelere dağıtmak üzere gönderiyordu. Bunun yanında Mekke ve Medine'de hacılar için çeşitli vakıflar inşa ettirmişti.¹³¹⁵ Bu vakıflar hac ibadetini yapan hacıların bazı harcamalarını karşıyorlardı.¹³¹⁶ Bu yaptıkları onun iyi niyetini, İslam toplumunun selametini ve birlik beraberliğini istediğini ve zulümden sakındırdığını göstermektedir. Halep valiliğine getirdiği oğlu Melik Zahir'e yaptığı nasihati Kadı İbni Şeddad naklediyor:

“Allah Teâlâ'ya karşı takva üzere ol. Zira takva her hayrın başıdır. Allah Teâlâ'nın emrettiği şeyleri yapmanı sana emrediyorum. Zira senin kurtuluşun bundadır. Kan dökmekten ve bu sebeple silah kuşanmaktan seni sakındırırım. Zira kan davası bitmez. Halkın kalbini kazanmayı ve sorunlarıyla ilgilenmeni sana tavsiye ederim. Sen onlar üzerinde benim ve Allah Teâlâ'nın emîrisin. Emîrlerin, devlet ricalinin ve ileri gelenlerin kalplerini kazan. İnsanlara karşı yakın ol. Kimseye karşı kin tutma. Zira ölüm herkesi alıp götürecektir. İnsanlarla aranda vaki olacak şeylerden sakın. Zira onların hakkı onların rızasıyla zail olur. Allah Teâlâ ile aranda olan şeye gelince O'na tevbe istiğfar ettiğin müddetçe seni affeder. Zira O, kerem sahibidir.”¹³¹⁷

Selahaddin Eyyûbî, bütün bunları toplumun ıslahı, İslam ahlakının toplumda yaygınlaşması ve İslam toplumunun en güzel hasletlerle bezenmesi için yaptı.¹³¹⁸

İmar Islah Çalışmaları

Kahire surunun inşası bu ıslah çalışmalarından biridir. Surun birçok yeri yıkılmıştı, giren çıkan belli değildi. Bunun üzerine suru inşa etti. Surun inşası için Ba-

1314 ırdeb; Mısır'da kullanılan bir hacim birimidir. Bir ırdeb; 198 litredir.

1315 Tarihu Mısri'l İslamiyye, 207; Mir'atü'z Zaman, 8/338

1316 Age, 207; Rihletü İbni Cübeyr, 30,31

1317 Selahaddin, Ulvan, 181

1318 Age, 181

haddin Karakuş'u görevlendirdi. Bu sur o günkü kahire şehrini oluşturan şehirleri baştan sona çevreliyordu. O günkü Kahire, şu şehirlerin birleşiminden oluşuyordu: Amr bin el-Âs'ın kurduğu Fustat şehri, Salih bin Ali el-Abbâsî'nin kurduğu Asker şehri ve Cevher es-Sakalî'nin kurduğu Kahire şehri. Bu surun inşa edilmesindeki hedef şehrin müdafaasıydı. Bu surun yanında bir de Kal'etü'l Cebel inşa edildi. Bu da hıyanet eden düşmanların kötülüklerini defetmek için inşa edilmişti. Şu kadar var ki Selahaddin savaşlarla meşgul olduğu için bu binayı tamamlayamamıştır. Bu kale Mısır tarihinin en sağlam yapılarından biri olarak gösterilir. Selahaddin'in inşa ettirdiği kalelerden biri de Sina Yarımadası'ndaki Sina kalesidir. Burası Süveyş şehrine kuzey doğudan 57 kilometre uzaklıktadır. Kalenin güney kısmına yan yana iki mescit ve büyük bir su sarnıcı inşa ettirmiştir. Sarnıcın iki kapısından birinin üzerine şunlar yazılmıştır:

“Bismillahirrahmanirrahîm

Allah'ın salâtı, Efendimiz Muhammed üzerine olsun. Allah, efendimiz Nâsır'ın, İslam sultanının, müminlerin emîrinin mülkünü daim eylesin. Bu sarnıcı Melik Ali bin Nâsır el-Adil Muzaffer yaptırmıştır. Hicri beş yüz doksan yılının Şaban ayında bitirilmiştir.”¹³¹⁹

Üstat Neûm Şakir, “Tarih-i Sina ve Araplar” adlı eserinde bu kaleyi ve bu iki mescidi gidip gördüğünü, kalenin kuzey batısında büyük bir kapı olduğunu, kapının üst eşiği üzerinde dört köşeli tarihî bir taşın olduğunu ve üzerine açık bir yazıyla Selahaddin isminin yazılı olduğunu görmüştür. Yazı şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahîm

Allah, Muhammed üzerine salat etsin. Allah, efendimiz Melik Nâsır Selahaddin'in, İslam ve Müslümanların sultanı Yusuf el-Adil Nâsır'ın mülkünü daim eylesin. Cumadelahire, yıl hicri 583.”¹³²⁰

Selahaddin Eyyûbî, sadece askerî yapılarla ilgilenmedi. Ravda ve Cîze adalarını imar etti. Su seviyesinin tespiti için aletler inşa ettirdi, su kanalları açtırdı. Hastaneler, medreseler ve hangâhlar inşa ettirdi. Cîze ve Ravda şehirleri Selahaddin döneminin önemli beldelerindendi. İbni Cübeyr, “Rihle” adlı eserinde şöyle diyor:

“Cîze'de her gün büyük bir pazar kuruluyor. Cîze ile Mısır arasında içine güzel meskenlerin ve dinlenme yerlerinin olduğu başka bir ada var. Yine onunla Mısır arasında Nil kıyısında bulunan bir körfez var. Körfezde Cuma namazları da kılınan bir mescit var. Nil sularının artıp eksildiğini gösteren alet bu camiye bağlı. Cami taş ve mermerden yapılmış olup sanat ve tekniği kendinde birleştirmiştir.”¹³²¹

1319 Selahaddin el-Eyyûbî, 168

1320 Age, 169

1321 Age, 170

Selahaddin sulama kanalları inşa ettirmiş, donanmayı yenilemiştir. Donanma için özel bir defter açmış ve onu kardeşi Adil'e teslim etmiştir. İskenderiye ve Dimyat Mısır'ın en önemli askerî deniz üstlerinden biriydi. Fustat ve Kûs, Nil'deki en büyük limanlardı. Savaş gemileri bu limanlarda inşa ediliyor ve Allah'ın dinini yüceltmek ve tüm dünyada İslam sancağını dalgalandırmak için savaşmak üzere denize açılıyordu. Selahaddin Haçlılara karşı mücadelede İskenderiye'nin stratejik ehemmiyetini iyi biliyordu. Bu sebeple surlarını ve burçlarını tamir ettiriyor; hastaneler, köprüler, çiftçiler için de sulama kanalları inşa ettiriyordu.¹³²²

Selahaddin Eyyûbî döneminde imar faaliyetleri çok gelişmişti. Bunun bir takım sebepleri vardı ki onlar: Dinî, coğrafi, siyasi, idari, iktisadi, harbî, içtimai ve kültürel sebeplerdi. Dr. Adnan Muhammed Fayiz el-Harisî, "Umranu'l Kahire ve Hutatuha fî Ahdi Selahaddin el-Eyyûbî" adlı değerli eserinde bu sebepleri uzun uzadıya açıklamaktadır.¹³²³

Dr. İzzeddin Ferah ise Eyyûbî dönemine ait mimarinin özelliklerinden bahsetmekte, şöyle demektedir:

"Eyyûbî dönemi imar faaliyetlerinde önde gelen şey bu sağlamlaştırma faaliyetleridir. Burçlar, surlar, kapılar ve kaleler bu faaliyetler çerçevesinde yenilenmiştir. Selahaddin'in inşa ettirdiği kapılar "Başûra" adı verilen yeni bir model tipiydi ki bunlar yeni bir mimari tarzı olup kalelerin muhafazasını daha da güçlendiriyordu. Kapılar kırılıp içeri girildiğinde direkt kaleye girilemiyordu. Bilakis iki taraflı burçların arasında bir boşluğa giriliyordu. Oraya giren düşman askeri iki taraflı burçlardan atılan oklara muhatap oluyor, sığınacak bir yer bulamıyordu. Yine Selahaddin döneminde kalelerin güçlendirilmesinde kullanılan yeni bir unsur vardı. O da; sur duvarından daha yüksekte olan taştan yapılmış balkonlardı. Orada bulunan askerler düşman askerine ok atıyorlardı. Üstat Karizvil, Doğu mimarisinin Mısır'da doğup orada geliştiğini ispat etmiş, bu fikrin dışarıdan gelmediğini söylemiştir. Bu sırada kireç taşı süslemeleri ve marangozluk bir hayli kullanılmış ve gelişmiştir. Nesih yazısı da bu sırada zuhur etmiş ve kûfi yazısıyla birlikte yan yana kullanılmıştır.¹³²⁴

İdari Islah Çalışmaları

Eyyûbî Devleti'nin zuhuru, Fatımî idare şeklini tamamen ortadan kaldırmış ve yepyeni idari bir sistem getirmiştir. Kalkaşandî, Eyyûbî Devleti'nin Fatımî yönetim düzenine ait birçok idari unsuru değiştirdiğini zikretmektedir.¹³²⁵ Zira Eyyûbîler, İslam

lam âleminin doğusundan gelirken yanlarında yepyeni bir idari ruhla gelmişlerdi. Bunun kaynağı Selçuklu, Zengî ve Abbasi idare sistemiydi. Değişiklikler idari sisteme getirdikleri yeniliklerden kaynaklanıyordu. En dikkat çekici yeniliklerden biri de -saltanat naibi gibi- yeni makamların ihdasıydı.¹³²⁶ Haçlılara karşı yapılan savaşlar yüzünden sultan ülkeden dışarı çıkıyor ve yokluğu esnasında memlekette sultanın işlerini yürütecek birine ihtiyaç duyuluyordu. Bu sebeple Selahaddin ülkesini birkaç idari merkeze ayırdı. Her bir merkez kendi içinde müstakildi. Bu merkezler; Mısır, Şam, Kuzey Irak, Nûbe, Kuzey Afrika, Yemen ve Hicaz'dı. Selahaddin hâkimiyet yıllarının çoğunu savaş alanlarında geçirmişti. Ancak genel planlama, uygulama ve kontrol ona aitti. Devletin en üst siyasetini o şekillendiriyordu. Uygulamayı mahallî idarelere bırakıyordu. Kısaca o, bizim "adem-i merkezîyetçilik" dediğimiz sistemi uyguluyordu. Bütün hâkimiyet unsurları Selahaddin'in elinde değildi. O, merkezi hükûmetin idaresindeydi. O, hâkimiyet unsurları taksim edildiğinde bölgeler arasında rekabet olacağına, her bölgenin kendi uzmanlık alanında ilerleyeceğine ve diğerleriyle bir denge kuracağına inanıyordu. Nitekim bir iş, yetkin kişiler arasında taksim edildiğinde iş süratle ortaya çıktığı gibi işin meydana gelişinde de çok sayıda mezîyetler ortaya çıkıyor.¹³²⁷ Kahire onun hükûmet merkeziydi, naipleri ve vezirleri orada kalıyorlardı. Emîrlar sair merkezlere oradan ulaştırılıyordu. Şam ise onun Haçlılara karşı muharebe ve cihad alanıydı.¹³²⁸

Devletin önemli idari kademelerine oğullarını, akrabalarını ve güvendiği kişileri getirmişti. Bu, idari düzenin korunması içindi. Onların seçiminde akla önem veriyordu. Hatta devletin maslahatı için oğlu Melik Zafir Gazi'yi Halep emîrliğinden azletmiş, yerine kardeşi Adil'i getirmişti. İslami bir emîrliği kendi topraklarına kattığında oranın emîri kendisine tabi olmak isterse onu yerinde bırakıyordu. Tabi olmak istemeyeni serbest bırakıyor, dilediği yere gitmesine müsaade ediyordu. Onlarla anlaşmak için barışçı yöntemler kullanıyordu. Valilerden herhangi biri bir hata yaptığında onu görmezden gelir ve güler yüz gösterirdi. Nitekim Takiyyuddin Ömer'e böyle davranmıştı. Takiyyuddin, Mısır valiliğinden azledildiği için onun emrinden çıkmış ve Kuzey Afrika'ya gitmek istemişti, Selahaddin ona yumuşak davrandı. O, bir idareci atarken de azlederken de umumun menfaatini gözetirdi. Ayrıca siyasi ve askerî şartları da göz önünde bulundururdu. Onun siyaseti adalet ve tevazu ile birlikte yürüyordu. Kimsenin izzeti nefsine dokunmuyor, kimseye karşı kabalık göstermiyor ve kimseye karşı kibir taslamıyordu. Zorbalık onun yapısında yoktu.¹³²⁹

1322 Age, 170

1323 Umranu'l Kahire ve Hutatuha fî Ahdi Selahaddin, 40-69

1324 Fadlu'l Müslümîn Ale'l Hadaratî'l Urûbiyye, 228

1325 Subhu'l Aşa, 4/50; Umranu'l Kahire, 224

1326 Umranu'l Kahire, 224

1327 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 211

1328 Age, 211

1329 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 212

Bahaddin Karakuş

Eyyûbî devlet adamlarından biridir. Bahaddin Karakuş Rumî bir köle idi. Orta Asya'daki köylerden birinden kaçtı, şehirden şehre geçerek Şam'a ulaştı. Orada da Esedüddin Şirkuh'un hizmetine girdi. Esedüddin onda asalet ve cesaret alametleri gördü ve onu kendisine yakınlaştırdı. Daha sonra süvari eğitimi aldı, muharebe taktiklerini geliştirdi. O arada, Bahaddin bin Abdullah el-Esedî ismini aldı. Kendisini satın alan ve yetiştiren Esedüddin Şirkuh'a nispeten "Esedî" lakabını almıştı. Ayrıca onun Müslüman olmasına sebep olan da o idi. Çok geçmedi Bahaddin'in ordudaki rütbesi yükselmeye başladı, sonunda emîr mertebesine yükseldi. Kahraman komutan Esedüddin Şirkuh'un komuta ettiği ordunun başında gidenlerdendi. O ordu, Fatımîlerin son dönemlerinde Mısır'a girmiş, daha sonra Selahaddin Eyyûbî'nin komutasında Fatımî Devleti'ni tarihten silmişti. Karakuş, Türklerde kartala verilen bir isimdir. Heybet ve cesaret sahibi kişilere bu isim veriliyordu.

İbni Hallikan onun hakkında şunları zikrediyor:

"Denildi ki, o, Sultan Selahaddin'in amcası Esedüddin Şirkuh'un kölesiydi. Onun tarafından azat edildi. Selahaddin Mısır'da hâkimiyete geçince sarayın yönetimini ona verdi. Daha sonra Mısır diyarında Karakuş, Selahaddin'in yerine baktı ve Selahaddin, Mısır'ın işlerini ona havale etti. Orayı idare edebileceğine inanıyor, ona güveniyordu. Karakuş büyük hedefler peşinde olan biriydi."¹³³⁰

İbni Kesîr, "El-Bidaye ve'n Nihaye" adlı eserinde onun hakkında şunları söylüyor:

"Emîr Bahaddin Karakuş, âlim ve fakih biriydi. Ancak o, kendisini idari ve askerî görevlere adamıştı."¹³³¹

Emîr Bahaddin Karakuş'un hayatı İslam'a ve Müslümanlara hizmetle geçmiş, bu yolda o büyük başarılarla imza atmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir. Selahaddin döneminde ondan ayrılmamış, onun ölümünden sonra ise İslam ve Müslümanların düşmanları ve hasetçiler tarafından tuzağa düşürülmüştür.¹³³² Başarıyla yerine getirdiği görevlerden birkaçını arz edelim:

Fatımî Sarayını Koruması

Selahaddin, saray hazinesinden Ehl-i Sünnet düşmanlarına herhangi bir şey gitmemesi için Fatımî sarayının muhafızlığına onu getirmişti. Emîr Karakuş bu gö-

revi en iyi şekilde yerine getirdi. Fatımî sarayını gece gündüz bekledi. Ehl-i Sünnet'e karşı entrika kurmak isteyenler gerekli malzemeleri saraydan karşılamak istedilerse de buna muvaffak olamadılar. Bu da kurmak istedikleri entrikanın başarısızlık sebeplerinden biri olmuştu.¹³³³ Daha önce de zikrettiğimiz gibi bu, halife emininin kurduğu bir entrikaydı. Fatımî sarayında gözlerin görmediği hazineler vardı. Kıymetli elbiseler, değerli kolyeler, nefis mücevherler, yakutlar, zümrütler, inciler, altın takılar ve gümüş eşyalar vardı. Emîr Karakuş bu hazineyi en iyi şekilde muhafaza etti.¹³³⁴

Cebel Kalesini İnşa Etmesi

Sultan Selahaddin Şam'dan döndüğünde Emîr Bahaddin Karakuş'un, kendi yokluğunda gerçekleştirdiği başarılarını gördü. Emîr Bahaddin'in başarılarında mühendislik dehası görülüyordu. Bunun üzerine Selahaddin ona Mısır'ın muhafazası için bir kale yapmasını emretti. Kaleyi nereye ve ne büyüklükte inşa edeceğini de ona bıraktı. Emîr Bahaddin de kale için Kahire'nin tümünü yukarıdan gören Mu-kattam Dağı üzerinde bir yer seçti. Hicri 572 yılında kalenin yapımına başladı. Bu kale Fustat ve Kahire gibi şehirlerin askerî yönden muhafazası için yapılıyordu. Bu sebeple dış kısım müstahkem bir şekilde inşa ediliyor, sağlam burçlarla ve kapılarla da destekleniyordu. İç kısım ise görenleri hayrete sevk edecek şekilde yüksek duvarlardan oluşuyordu. Kale yüksek bir taş tepe üzerine inşa edilmiş olduğundan sağlamlığı ve zaptedilmezliği daha da artıyordu.¹³³⁵

İbni Cübeyr, "Rihle" adlı eserinde şöyle diyor:

"Kahire'ye bitişik olan kaleyi de gördük. Çok müstahkem bir kale. Sultan da burada kalmak istiyor. Kalenin surları Mısır ve Kahire'yi ihata eder vaziyette uzanıyor. Bu binanın yapımında çalışanlar ve mermer kesmek, taş yontmak, hendek kazmak ve o zikredilen büyük surları dikmek gibi sıkıntılı ve zahmetli işleri yapanlar çok sayıdaki kâfir Rum esirleriydi. Kazmalarla taşta hendek kazıyorlardı. Onlardan başkası böyle bir sıkıntıya sokulamazdı."¹³³⁶

Yusuf Kuyusu

Emîr Bahaddin, bu kalenin içine bir de su kuyusu inşa ettirdi. Kale taş üzerinde olduğundan tabii ki taşı deldirerek kuyuyu kazdırdı. Bu kuyu hâlâ mevcut olup

1330 Vefeyatü'l A'yan; Hükmü Karakuş, 15

1331 El-Bidaye ve'n Nihaye; Hükmü Karakuş, 15

1332 Hükmü Karakuş, 15

1333 El-Faşûş fî Ahkami Karakuş, 34

1334 Hükmü Karakuş, 19

1335 Age, 22

1336 Rihletü İbni Cübeyr, 52

“Yusuf Kuyusu” olarak adlandırılmaktadır. Kuyuya bu ismin verilmesi Yusuf Selahaddin’in isminden dolayıdır.¹³³⁷

Üstat Ali Paşa Mübarek diyor ki:

“Kale içinde bulunan kuyuyu Selahaddin Eyyûbî döneminde Karakuş yaptırmıştır. Kale düşman tarafından muhasara edildiğinde kalede su olsun diye yapılmıştır.”¹³³⁸

Kahire Suru

Emîr Bahaddin, hicri 567 yılında kaleyi inşa ettikten sonra Fatımîlerin inşa ettiği Kahire’nin kuzey surunu batıya uzattı. Sur Nil Nehri kıyısındaki Maksiy limanına kadar uzanıyordu. Onun şimdiki yeri Ramses Meydanı’ndaki Yeni Fetih Mescidi’nin olduğu yerdir. Kale taşları kaldırılmadan önce kale duvarları o mescidin bulunduğu sahada birbirine ekleniyordu. Yine sur, doğu cihetinden de gelip Fatımîlerin eskiden inşa ettiği -Ed-Derbü’l Ahmer Mahallesi’nin doğusunda bulunan- kuzey suruna uzanıyordu. Üçüncü bir sur da kalenin güneyinden gelip Fustat şehrinin Karafe kapısına dayanıyordu. Onun uzunluğu beş buçuk kilometre kadardı.¹³³⁹ Emîr Karakuş’un inşa ettirdiği bu sur o günkü Kahire’yi ihata eden üçüncü surdu. Birinci suru rum komutan Cevher es-Sakalî inşa ettirmişti. İkinci suru da ordu komutanı yardımcısı, Fatımî Bedrü’l Cemalî yaptırmıştı. Önceki surların ikisi de kerpiçten yapılmıştı. Karakuş’un yaptırdığı üçüncüsü ise taştandı.¹³⁴⁰ Bu sur dört şehri ihata ediyordu. Birincisi, o zamanki Kahire şehri ki o, Amr bin el-Âs hazretlerinin inşa ettirdiği Fustat şehri idi. İkincisi, Salih bin Ali el-Abbasi’nin inşa ettirdiği Asker şehri. Üçüncüsü, Cevher es-Sakalî’nin inşa ettirdiği Kahire şehri. Dördüncüsü de Mısır’dı. Büyük Kahire suru o asırda inşa edilmiş en büyük askerî yapılardan biridir. Bu işin sorumluluğunu üzerine alan Emîr Bahaddin Karakuş bu harbî yapının inşasında büyük mühendislik harikaları ortaya koymuştur. Bu sebeple Sultan Selahaddin harbî bir yapı yapılacağı zaman Emîr Bahaddin’den yardım istemekten geri durmamıştır.¹³⁴¹

Cîze Köprüsü ve Maksiy Kalesi

Emîr Bahaddin’in inşa ettirdiği yapılardan biri de Mısır şehrinin karşısında Nil

¹³³⁷ Hükmü Karakuş, 24

¹³³⁸ Age, 23; El-Hutatü’ Tevfikiyye, 1/69

¹³³⁹ Age, 26

¹³⁴⁰ El-Faşûş, 40

¹³⁴¹ Hükmü Karakuş, 27

ile Ehram arasında uzanan köprüünün altındaki Cîze kemerli taş köprüsüdür.¹³⁴² Nakledildiğine göre Cîze’de bulunan küçük ehramın dağınık taşları alınıp bu köprüde kullanıldı.¹³⁴³ Emîr Bahaddin Karakuş’un inşa ettirdiği yapılardan biri de Maksiy kalesiydi. Bu kale büyük bir burçtan oluşuyordu ve Kahire surunun bitiminde Bahr kapısı yanındaki caminin civarında bulunan Hulefa Köprüsü mahallinde idi. Bu köprüünün yerinde bugün vakıflara ait iki bina var ki, bu binalar, doğu cihetindeki deniz ile Babu’l Hadid Meydanı’nın birleştiği noktaya mücavir alandır.¹³⁴⁴

Akka Valiliğine Naspı ve Oranın Surunu Onarması

Hicri 585 yılı Muharrem ayında Selahaddin Eyyûbî Akka’ya gitti ve oranın durumunu düzeltmek için orada kaldı. Oranın sorumluluğunu Emîr Bahaddin Karakuş’a verdi ve Akka’yı imar etmesini ve surunu da onarmasını ona emretti.¹³⁴⁵ İnşallah ileride Akka’dan ve Akka’da neler olduğundan bahsedeceğiz.

Hükmü Karakuş Darbimeselinin Aslı¹³⁴⁶

Bahaddin Karakuş, Selahaddin’in en başarılı ve en cesur komutanlarından biriydi. Bir defasında Haçlılara esir düşmüş, Selahaddin onu geri almak için dört bin dinar vermiş ve onu geri aldığına çok sevinmişti. Öyle görünüyor ki Karakuş, Fatımîlerin ortadan kaldırılmasında planlı bir siyaset takip ediyor bu plana göre Fatımî bakayasını da her daim baskı altında tutuyor, sıkboğaz ediyordu. Bu sebeple onlar ona karşı iftira ve karalama kampanyaları düzenlemekten başka bir şey yapamıyorlardı. Onun hakkında bir kitap yazmışlar, adını da “El-Faşûş fî Ahkâmı Karakuş” koymuşlardı. Nitekim bu iftiralar günümüz cahil insanların ağızlarında da dolaşmaktadır.¹³⁴⁷

İbni Hallikan, insanların, Mısır’da Selahaddin Eyyûbî’nin yerine bakan Emîr Bahaddin Karakuş’a nispet ettikleri ve Esad bin Mematî’nin de “El-Faşûş fî Ahkâmı Karakuş” adlı eserinde zikrettiği acayip hükümlerin onun gibi birinden sadır olmasını uzak görüyor ve onların uydurma olduğunu söylüyor. Daha sonra Selahaddin’in memleket idaresinde ona itimat edip güvendiğini ve onun devlet idaresine vukufiyeti olmasaydı o işleri ona bırakmayacağını zikrediyor.¹³⁴⁸ Çıkışından günü-

¹³⁴² Age, 27

¹³⁴³ Age, 28; Şezeratü’z Zeheb 4/331-332

¹³⁴⁴ Age, 28; En-Nücum 4/39

¹³⁴⁵ Age, 29

¹³⁴⁶ Bu, bizde de Hükmü Karakûşî diye kullanılmaktadır. (Çevirmen)

¹³⁴⁷ Hükmü Karakuş, 41

¹³⁴⁸ Age, 41

müze kadar dillerde dolaşan darbimeselin aslı budur. İbni Mematî'nin küçük hacimli bu kitabı halk dilinde yazılmış olup gülünç hikâyeler anlatmakta ve Emîr Karakuş'u dile dolayıp karalamaktadır. Onu Nasreddin Hoca tiplemesinde olduğu gibi insanları güldüren biri olarak göstermektedir. İbni Mematî'nin bu kitabı yazmak-taki maksadı Emîr Bahaddin Karakuş'u karalamaktan başka bir şey değildir.¹³⁴⁹

Gerçek şu ki, Emîr Bahaddin Karakuş'u, Selahaddin'i ve Eyyûbî Devleti'ni karalayan bu kitabın yazılma sebebi tamamen siyasiydi ve propaganda amaçlıydı. Kitabın asıl hedefi, başarıların zirvesindeki Selahaddin Eyyûbî ve Eyyûbî Devleti'ydi. Fatımî Devleti'ni bitiren ve Haçlılara galebe çalan Eyyûbî Devleti'ni zayıflatmaya yönelik bir faaliyetti bu. Kitabın Sultan Selahaddin'e nasihat mektubu şeklinde yazılması ve yazıda avam dilinin kullanılması yazarın dehasına ve kötü niyetine delalet etmektedir. Yazar maksadına ulaştı ve kitabın ihtiva ettiği yalanlar gerçekmiş gibi insanların dillerinde dolaşmaya başladı. Hatta Suyûtî bile bundan etkilenmiş, bu hikâyeleri talebelerine nakletmiştir. Ancak o, Emîr Bahaddin Karakuş'un salih biri olduğunu, hayır ve hasenatı çok sevdiğini de ifade etmiş biridir.¹³⁵⁰

“El-Faşûş fî Hükmi Karakuş” adlı eserin hedefi Emîr Bahaddin'e karşı olan güveni sarsmaktır. Zira Emîr Bahaddin, Selahaddin Eyyûbî'nin en önemli komutanlarından ve sıkıntılı dönemlerde kendisinden yardım aldığı güvenilir yardımcılardan biri idi. Kitabın bir hedefi de Şii Fatımî Devleti'ni ortadan kaldıran Sünni Eyyûbî Devleti'ne karşı halkı tahrik etmek kışkırtmaktı. Kısaca, bu kitap, Sünniliğe karşı Şiiliğin siyasi propaganda aracından başka bir şey değildir.

1349 Age, 41

1350 Age, 53; Karakuş ve Nevadiruh, 69

ALTINCI KONU

SELAHADDİN DÖNEMİNDE ASKERÎ NİZAM

Selahaddin Eyyûbî, düşmanın saldırı ihtimaline binaen kale ve surları inşa etmeye ve orduyu yeniden yapılandırmaya başladı. Haçlılar karada zayıf, denizde güçlüydü. Bunu bildiği için deniz güçlerini kuvvetlendirmeye odaklandı. Şam sahillerinde yaşayan Haçlılara deniz yoluyla silah, mühimmat ve asker yardımı geliyordu. Bu sebeple karadan yapılan baskılar kâr etmiyordu. Bu yardımın kesilebilmesi için güçlü bir donanmaya ihtiyaç vardı. Ayrıca Mısır devletinin yapısı hem güçsüz hem de dağınıktı. Haçlılara karşı mücadeleye girişmeden evvel idari ve şer'i cihetten yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Ayrıca Selahaddin Akdeniz ile Kızıldeniz arasındaki ticaret yollarının önemini fark etmiş ve Akdeniz şehirleri tacirlerinin menfaatleriyle Latin ülkeleri krallarının menfaatlerinin orta, Kuzey ve Batı Avrupa'da geliştiğini görmüştü. Bunun üzerine o, Latin ülkeleri krallarıyla irtibatı kesmeleri şartıyla onlarla ticari anlaşmalar imzaladı. Ayrıca Selahaddin, Haçlıların Şam ve Filistin sahillerindeki hâkimiyetlerini Kızıldeniz'e doğru genişletmek istediklerini de fark etmişti. Bu da Hicaz'a hacca giden Müslüman kafilelerin ve ticaret kervanlarının Haçlı tehdidine maruz kalması demekti. Deniz ticaret yollarını güvenlik altına almak ve hac kafilelerine karşı korsanlık faaliyetlerine yol vermemek amacıyla Yemen'e asker gönderdi.¹³⁵¹

Selahaddin Döneminde Harbî İktân Gelişmesi

Eyyûbîler iktâyı harbî hizmetler mukabilinde veriyorlardı. Şu kadar var ki iktâ olarak verilen araziler sonraki nesillere miras kalmıyordu. İktân verilmesi iktâ arazisinin mülkiyetinin verildiği manasına gelmiyordu. Yine iktâ sahibinin bu araziden uzun süre istifade edeceği manasına da gelmiyordu. Bilakis iktânın verilmesi, iktâ sahibine, kendisi ve emri altındaki askeri için -edasıyla mükellef oldukları askerî ve sivil görevler mukabilinde- belirli bir vergiyi tahsil etme yetkisi veriyordu. Selahaddin Mısır arazisini iktâ şeklinde dağıtmaya başladı. Bir kısmını kendi ailesine, bir kısmını emîrlere, bir kısmını da ordu komutanlarına dağıttı. Babası Necmed-

1351 Selahaddin Eyyûbî, Sukûtu'l Kudüs ve Tahriruha, 94-95

din'e; İskenderiye, Dimyat ve Buhayra'yı ikta olarak verdi. Kardeşi Şemseddin Turanşah'a; Kûs, Asvan, Îzâb'ı ikta olarak verdi. Makrizî'nin "Hutat" adlı eserinde ifade ettikleri de bunu teyit etmektedir.

Makrizî şöyle diyor:

"Mısır arazisi, Selahaddin Yusuf bin Eyyûb'dan bu yana sultan, emîrleri ve ordusu arasında ikta olarak kullanılagelmektedir."¹³⁵²

Selahaddin döneminde harbî iktaların dağıtımı sadece Mısır arazisine mahsus değildir. Bilakis Selahaddin'in hâkim olduğu bütün beldelerde bu uygulama tatbik edilmiştir. Selahaddin emîrlere ve orduya ikta verirken birkaç hedefi göz önünde bulunduruyordu. Onlardan biri, ele geçirilen beldede kalıcı olmayı sağlamaktı. Mesela hicri 570 (miladi 1174) yılında Humus ve Hama'yı ele geçirdiğinde Humus'u amcasının oğlu Nâsirüddin Muhammed Esedüddin Şirkuh'a, Hama'yı da dayısı Şihabüddin el-Hazimî'ye verdi.¹³⁵³ Selahaddin iktayı İslami birliğin gerçekleşmesi için araç olarak kullandığı da oluyordu. Bîre'ye indiğinde etraf meliklerine mektup yazıp, "Kâfirlere karşı cihadda sultanın askeri, etbai ve yardımcısı olma şartıyla her kim gelirse ona beldesini geri vereceğim." demesi bunun bir örneğidir.¹³⁵⁴ İmadüddin Zengî ve Musul Atebeki İzzeddin Mes'ûd ile yaptığı gibi. Yine hicri 579 (miladi 1183) yılında Ayntab atabeki ona mektup göndererek emrine girdiğini bildirmiş, o da ona ikta vermiştir.¹³⁵⁵

Selahaddin başarılı olan adamlarına da iktalar veriyordu. Keyfa kalesi emîrine -gerçekleştirdiği hizmetler sebebiyle- mükâfat olarak Âmed'i vermesi buna bir örnektir.¹³⁵⁶ Hicri 588 (miladi 1192) yılında Haçlılar ellerinde esir bulunan Seyfeddin el-Meştub'u bırakınca Selahaddin onu son derece iyi karşılamış ve ona Nablus'u ikta olarak vermiştir.¹³⁵⁷

Ülke güvenliğini düşünerek ikta verdiği de oluyordu. Nitekim çok defa hıyanet eden ve Haçlılara mahsulat taşıyan Arap kabilelerine de ikta vermiştir. Cüzam ve Salebe kabilelerine Mısır'ın çeşitli yerlerinden iktalar vermiştir. Bunu güvenliğin tesisi ve bu Arapları cihada teşvik için yapmıştır.¹³⁵⁸

Eyyûbîlerin ikta sisteminde ikta arazisinin birinden diğerine geçişine imkân tanıyordu. Ancak bu intikal veraset yoluyla olmuyordu. Selahaddin döneminde veraset yoluyla intikal hadisesi sadece üç defa gerçekleşti.¹³⁵⁹

¹³⁵² El-Hutat, Makrizî, 1/97

¹³⁵³ Selahaddin ve's Salibiyyun, Abdullah El-Gamidi, 102

¹³⁵⁴ Mefrecü'l Kürûb, 2/139

¹³⁵⁵ Age, 2/139

¹³⁵⁶ En-Nücumu'z Zahire, 6/94

¹³⁵⁷ Mefrecü'l Kürûb, 2/381; Selahaddin ve's Salibiyyun, 102

¹³⁵⁸ En-Nazmu'l Maliye fi Mısır, 29

¹³⁵⁹ Selahaddin ve's Salibiyyun, 103

İkta yoluyla elde edilen gelir karşılığında ikta sahibi bazı sorumluluklar altına giriyordu. Bunlar harbî olan olmayan sorumluluklardı. Harbî olan sorumluluklar, harp zamanı asker vermektir. Harbî olmayan sorumluluklar; sultanın emirlerini uygulamak, ikta arazisi dâhilindeki güvenliği tesis etmek ve ikta arazisi içinde yaşayan halkın menfaatini gözetmektir. Bunun yanında ikta sahibinin bazı sivil sorumlulukları da vardı. Köylerle, ikta arazisinin ziraatıyla ve sultanla ilgili bazı hizmetlerin gerçekleştirilmesi o sorumluluklardandı.¹³⁶⁰

İkta arazisi kanalların açılması ve köprülerin kurulmasıyla daha elverişli hale getirilebiliyorsa ikta sahibi bütün gücünü sarf etmek suretiyle bunu yapmak mecburiyetindeydi. Yine ikta sahipleri beldenin ihtiyaç duyduğu köprüleri ve ziraat için ihtiyaç duyulan küçük bentleri yapmak ve korumak mecburiyetindeydi. Küçük bentler köyler için büyük öneme sahipti. Büyük bentler ve köprüler ise büyük araziler içindi. Bu bentleri kurma sorumluluğu ikta sahipleri üzerinde değildi. Ancak onlar sultana inşa esnasında adam, sığır, aletler ve sair iş gücüyle alakalı elemanları veriyorlardı. Yine onlar kanal kazma ve temizleme işine de iştirak ediyorlardı.¹³⁶¹

Selahaddin asker maaşı ödeme hususunda selefi Zengîlerin yolundan gitti ve maaş yerine emîrlere ikta verdi. Haçlılara karşı cihada çıkacağı zaman ikta sahiplerine haber veriyor, hazır askeri alıp cihada çıkıyordu.¹³⁶² İkta verme yetkisi Selahaddin'deydi ve dilediği zaman bunu feshetme yetkisine sahipti. İkta sahibi görevlerini yerine getirmediğinde ya da harbî görevlerin yerine getirilmesinde herhangi bir gevşeklik gösterdiğinde bu söz konusuydu. Hicri 573 (miladi 1177) yılında Selahaddin Kürtlerden oluşan bir grubun ekmeğini kesmişti. Sebebi de, Arnold'un komuta ettiği Haçlı askerlerine karşı Remle'de Tel es-Safiye yanında İslam askerlerinin hezime uğramasına sebep olmalarıydı.¹³⁶³

Gerçek şu ki, Selahaddin'in ordusu açısından bakıldığında bu harbî ikta sisteminin önemi büyüktü.¹³⁶⁴ İkta sahibi yetiştirdiği askerlerin samimiyetinden ve ölümüne savaşmasından da sorumluydu. Askerdeki herhangi bir gevşeklik iktanın feshine sebep olabiliyordu.

Bazı ikta sahipleri kendi askerleriyle düşmana karşı savaşıyordu. İbni Vasil ve İbni Kesîr'in zikrettiğine göre Balebek ikta sahibi İzzeddin Ferahşah, hicri 575 (miladi 1179) yılında Safed'e baskın düzenlemiş ve çok sayıda Haçlı askeri öldürdükten ve çokça ganimet elde ettikten sonra sağ salim geri dönmüştü.¹³⁶⁵

¹³⁶⁰ Age, 105

¹³⁶¹ El-Hutat, 1/101; En-Nazmu'l Maliye, 34

¹³⁶² En-Nücumu'z Zahire, 6/29; Selahaddin ve's Salibiyyun, 106

¹³⁶³ Es-Sülûk, 1/64-65; Age, 106

¹³⁶⁴ Selahaddin, 107

¹³⁶⁵ Age, 107

Bütün bunlara ilave olarak diyebiliriz ki, harbî ikta sistemi, Eyyûbî Devleti'nin en önemli gelirlerinden biriydi. Zira sultanın askerleri ve ikta sahibi emîrlerin askerleri için daimî gelir kaynağıydı. Ayrıca harp zamanı önemli askerî harcamalar da buradan karşılanıyordu.¹³⁶⁶ Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Selahaddin, harbî ikta sistemini tatbik etmek suretiyle askerini yetiştirmiş, silah ve mühimmatla donatmıştır.¹³⁶⁷

Ordu Divanı

Bu divan, orduya mahsus işlerden sorumluydu. Bu müessesenin başında müessesenin meselelerini iyi bilen biri vardı. Onun Müslüman olması ve üst rütbeye sahip olması şarttı.¹³⁶⁸ Bu divan, bugünkü “Savunma Bakanlığı”nın yürüttüğü işleri yürütüyordu. Onun başındaki kişi askerinin durumunu iyi bilmek mecburiyetindeydi. Hazırda olanlar, olmayanlar, hastalar, ölümlerin kaydı ondaydı. Onlardan o sorumluydu.¹³⁶⁹ Asker sayısı ve onların istihkakı ile ilgili listelerin hazırlanması Ordu Divanının sorumluluğundaydı.

İbni Hallikan, Melik Zahir Kıyaseddin bin Salah'ın hâl tercemesini sunarken diyor ki:

“Melik Zahir, bir gün asker meselesi sebebiyle oturdu. Ordu divanı da yanındaydı. Önünden her geçen askere ismini soruyor, listeye kaydedilmesini söylüyordu.¹³⁷⁰ Ordu divanında görevli kişiler ikta sahiplerini tabakalarına ve iktası dâhilindeki asker sayısına göre sicil defterine kaydediyorlardı. Her ikta sahibinin isminin karşısına iktası yazılırken açık ifadelerle değil de şifreli olarak yazılıyordu. Herhâlde bu, güvenlik gerekçesiyle uygulanan bir şeydi. Tabii ki bu uygulama sultanın fermanına binaen yapıyordu.”¹³⁷¹

Öyle görünüyor ki, Ordu Divanı Selahaddin'in önem verdiği yerlerin askerî cihetten güçlendirilmesi ve masraflarının karşılanması faaliyetlerini de takip ediyordu. Nitekim Selahaddin, Şam beldelerinde olduğu bir zamanda Mısır'a Haçlı saldırısı olmasından korkuyordu. Bu sebeple büyük masraflar yapılarak Kahire'de Eyyûbî suru ve Cebel-i Mukattam'da da Cebel kalesi inşa edildi.¹³⁷² Yine Dimyat şehrinin askerî cihetten güçlendirilmesi kapsamında -Makrizî'nin ifadesine göre- bir milyon dinar harcanmıştı.¹³⁷³ Selahaddin döneminde Ordu Divanındaki en önemli ki-

¹³⁶⁶ En-Nazmu'l Maliye fi Mısır, 40

¹³⁶⁷ Selahaddin ve's Salibiyyun, 110

¹³⁶⁸ El-Ceyşü'l Eyyûbî fi Ahdi Selahaddin, 120

¹³⁶⁹ Age, 120

¹³⁷⁰ Vefeyatü'l A'yan, 4/6-7

¹³⁷¹ En-Nazmu'l Maliye, 62; Selahaddin ve's Salibiyyun, 110

¹³⁷² Selahaddin ve's Salibiyyun, 110

¹³⁷³ El-Hutat, 1/215; Selahaddin ve's Salibiyyun, 110

şi nazırdı. Divanda olup biten her bir işten sorumlu olan kişi o idi. Nazırdan sonra divan mütevellisi geliyordu. Onun görevi de nazırın talimatlarını uygulamaktı.¹³⁷⁴

Asker Kıyafeti

Eyyûbî Devleti, Mısır yönetimine Fatımî Devleti'nden sonra gelmiş, devletin yapısıyla ilgili birçok hususta onlara muhalefet edip onlara ait birçok şeyi değiştirmiştir. Bu hususta Musul Atabeki İmadüddin Zengî dönemindeki ve ondan sonra gelen oğlu adaletli sultan Nureddin Mahmud Zengî dönemindeki Atabekiyye Devleti'nin uygulamalarını uygulamıştır. Onlar başlarına sarıdan mamul miğferler giiyorlardı. Miğferlerin üzerinde sarık yoktu. Saçlar ise miğferin altından uzanıyordu. Bu, emîrlerde de böyleydi, sair askerlerde de böyleydi.¹³⁷⁵ Genel olarak Eyyûbî Devleti askerlerinin kıyafeti genelde Zengî Devleti askerlerinin kıyafetinin bir uzantısı şeklindeydi.

Erzak ve Mühimmat

Erzak ve mühimmat normalde ordunun art kısmında taşınıyordu. Bunlara “Ağırlık” adı veriliyordu. Ancak bazen bu maddeler ordunun orta kısmında, yani merkeze yakın bir yerde taşınıyordu. Düşmanın onları ele geçirmesinden ve bu sebeple muzaffer olmasından endişe edildiği zamanlarda bu yola giriyorlardı herhâlde. Hicri 584 (miladi 1188) yılında Cumadelula ayı ortalarında sultan düşmana karşı harekete geçti. Birlikler düzene sokuldu, önce sağ cenah harekete geçti, merkez ortada, sol cenah da en arkadaydı. Sol cenahın başında Muzafferüddin İbni Zeynüddin vardı. Ağırlıklar orta kısımdaydı.¹³⁷⁶ Gördüğümüz kadarıyla askerler kendileri için zaruri erzakı yanlarında taşıyorlardı. Erzak deriden mamul bir çantaya konuyor ve çanta da omuza asılıyordu. Sefer hazırlıklarına girişildiğinde askerler çarşıya gidiyor ve zaruri ihtiyaç maddelerini kendileri satın alıyorlardı. Bu, genelde ekmek, peynir, soğan, sarımsak, kurutulmuş et, baklagiller ve hububat cinsinden bazı şeyler, meyve ve hurma oluyordu.¹³⁷⁷ Hicri 573 (miladi 1177) yılında mağlubiyetle neticelenen Remle Seferi için yapılan hazırlığı Kâtip İmad o meşhur üslubuyla anlatıyor:

“Asker içinde “On günlük erzak satın alın.” diye nida edildi. Asker çarşısına alım için yazdı. Bunun üzerine çarşıdaki fiyatlar yükseldi.”¹³⁷⁸

¹³⁷⁴ El-Ceyşü'l Eyyûbî fi Ahdi Selahaddin, 122

¹³⁷⁵ Age, 122

¹³⁷⁶ Mefrecü'l Kürûb, 2/256; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 127

¹³⁷⁷ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 127

¹³⁷⁸ Sene'l Berk, 1/253

Hittîn Savaşı'ndan sonra hicri 584 (miladi 1188) yılında Müslümanlar sahildeki Haçlı Trablus Kontluğuna baskınlar düzenliyorlardı. Asker içinde, “Bizler sahil kesimine gideceğiz. Orada yiyecek az. Düşman kendi vatanında ve etraftan da onlara yardım gelecek. Dolayısıyla bir aylık yiyecek alın.” diye nida edildi.¹³⁷⁹

Haçlılar Akka'yı muhasara altına almıştı. Uzun süren muhasara neticesinde Akka'dakiler zor anlar yaşıyorlardı. Emîr Bahaddin Karakuş sultana Akka'daki yiyeceğin azlığını bildiren bir mektup yazdı. Sultan Selahaddin derhâl büyük bir gemi hazırladı ve Akka'ya gönderdi. Akka'ya selamete ulaşabilmesi için de gemiye önceleri Hristiyan olan Beyrut halkından bazı kişileri koydu. Akka'yı muhasara edenlere hile yapacaklardı. Onlar gibi konuşacaklar ve onlar gibi giyineceklerdi. Ayrıca Selahaddin gemi direğine haç çekilmesini ve güverteye domuz koymalarını emretti. Bu şekilde gemi Akka'ya doğru hareket etti. Yolda Haçlılarla karşılaştılar. Ancak onlar rollerini iyi yaptılar ve Hristiyan oldukları zannıyla bırakıldılar. Sonunda muhasara altına alınan şehrin limanına girdiler.¹³⁸⁰ Gemide çoklu erzak vardı. Erzak dört yüz çuval buğday, peynir, soğan, sarımsak, koyun ve sair ihtiyaç duyulan şeylerden oluşuyordu.¹³⁸¹ Muhasara uzun sürdüğü için bu erzak gönderme işi tekerrür etti. Bu sefer ki erzak erzakın bol olduğu Mısır'dan gidiyordu.¹³⁸² Müslümanlar Akka'nın düşmemesi için çok sayıda yeni yöntemler denediler, ancak hezimete mâni olamadılar. Hezimetin sebebi, erzak ve mühimmatın ulaştırılmasında yaşanan zorluktu. Erzak ve mühimmat yollarının kesilmesi sebebiyle Eyyûbî ordusunun eline geçen bazı Haçlı şehirleri de vardı.¹³⁸³ Bu sebeple Eyyûbî ordusunun düşmanın erzak ve mühimmat yollarını kestğini, onları bu yolla zayıf düşürüp teslim almaya çalıştığını görüyoruz. Yine düşmanın zirai alanlarını tarumar ettiklerini ve ağaçlarını kestiklerini görüyoruz. Nitekim Kerek Kontu Ronald Şatyon'un gücünü kırmak için Kerek'teki ağaçları kestiler ve tarladaki ziraat mahsullerini mahvetteler.¹³⁸⁴

Asker Sevkiyatı

Sevkiyat ile kastettiğimiz şey, askerin savaş alanına sevki ya da düşman hücumlarına karşı mukavemet düzenine sokulmasıdır. Sevkiyat şekli, personel yapısı, savaş aletleri, erzak ve mühimmatta değişiklikler olsa da sevkiyat hadisesi dün ne ise bugün de odur. Sevkiyat anında Eyyûbî ordusunun intikal şekli beşli sistemdi.¹³⁸⁵

1379 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 127

1380 Age, 128; El-Fethu'l Kasiy, 417

1381 Mefrecü'l Kürûb, 2/330

1382 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 128

1383 Age, 129

1384 Age, 129

1385 Age, 143

1- Beşli Sistem

Bu sistemi ilk kullanan Selahaddin değildir. Ondan önce bu sistem vardı ve kullanılıyordu. O da kendisinden önce kullanılan bu sistemi aldı ve kullandı.¹³⁸⁶ Eyyûbî ordusunun intikal esnasındaki düzeni insan bedenindeki ana organların düzenine ya da haça benziyordu. Orta kısım askerin kalbi mesabesinde, öncü kuvvetler baş mesabesinde, sağ ve sol cenahlar iki kolları mesabesinde, artçı kuvvetler iki ayak mesabesindeydi. Ordu bu şekilde beş kısma bölündüğü için buna beşli sistem adı verildi.¹³⁸⁷

Sultanın yeri normalde merkezdi. Emîrlerin kendisini görebilmeleri ve talimatlarını anında alabilmeleri için sultanın yanında bayraklar olurdu. Bazı zamanlarda askeri savaşa teşvik ve düşmana korku salmak için öne geçtiği olurdu. Selahaddin sağ ve sol cenahların başına tanınmış komutanları ve emîrleri yerleştiriyordu. Öncü birlikler ise seri hareket eden hafif süvari birliklerinden oluşuyordu.¹³⁸⁸

2- Hassa Askeri

Selahaddin'in etrafında bulunan askerlerdi bunlar. Birinci görevleri sultanı korumaktı. Çeşitli savaşlarda üzerlerine düşeni yapmışlar, sahil şeridinin fethinde ve müstahkem Haçlı kalelerinin alınmasında büyük roller üstlenmişlerdi. İbni'l Esîr, Berziyye kalesinin fethinden bahsederken Selahaddin'in ordusunu üç kısma ayırdığını, her bir kısmın kaleye münavebeli olarak saldırdığını, Selahaddin'in hassa askerine sıra geldiğinde ise onların sıcak havaya rağmen şiddetle savaştıklarını zikrediyor.¹³⁸⁹

Akka muhasarasında da onlar büyük yararlılıklar göstermişlerdi. Akka etrafında bulunan Telharube, Şefamer ve Telkeysan arasında sultanla birlikte mekik dokuyanlar onlardı. Hicri 588 (miladi 1192) yılında kış ayının gelişi sebebiyle diğer askerler istirahat etmek üzere memleketlerine gitmişlerdi. Sultanın yanında sadece hassa askerleri kalmıştı. Hassa askerlerinin çoğu Mısırlı askerlerdi.¹³⁹⁰ Eyyûbî ordusu ordu merkezi sadece bu askerlerden oluşuyordu. Bu da onların ne denli önemli bir birlik olduğunu göstermektedir. İbni Şeddad'ın -ki o da bu birliğin askeriye zikrettiğine göre sultanın sadece hassa askeriyle birlikte düşman üzerine gittiği de vaki idi.¹³⁹¹ Bu askerî grup sultanın ismiyle anılıyordu. Onlara “Salahiyye Grubu”

1386 Age, 144

1387 Age, 144

1388 Age, 146; Mefrecü'l Kürûb, 2/295

1389 El-Kâmil; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 148

1390 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 149

1391 Age, 149

ya da “Nâsiriyye Grubu” deniyordu. Savaşçı bir birlik hangi büyük komutanın emri altında savaşıyorsa o komutanın ismiyle anılıyordu. Çünkü o birlik onun hizmetçilerinden ve kölelerinden oluşuyordu. Nuriye Birliği, Nureddin Mahmud’un kölelerinden oluşuyordu. Esediyye Birliği, Esedüddin Şirkuh’un kölelerinden oluşuyordu. Ebu Şâme, Esedüddin Şirkuh’un terekesi arasında beş yüz kölenin ve bir grup hizmetçinin olduğunu ve bunlara “Esediyye” denildiğini zikretmektedir.¹³⁹² Bu, Eyyûbî ordusunun kölelerden oluştuğunu göstermektedir. Memluklar dönemi Mısır ordusu da büyük çoğunlukla bu köle Türklerin ve sair Kürtlerin neslinden gelenlerden oluşmuştu.¹³⁹³ Eyyûbîler, Selçukluların ve Atabeklerin yolundan gitmişler ve orduda çoğunlukla Türk köleleri istihdam etmişlerdir. Eyyûbîler ve Eyyûbî ailesi ne atabekti ne de birinin kölesiydi. Hatta Eyyûboğullarından hiçbiri köle durumuna düşmemiştir.¹³⁹⁴

3- Kullandığı Silahlara Göre Askerî Sınıflar

Selahaddin Eyyûbî’nin ordusu çeşitli birliklere ayrılmıştı. Her iki yüz ya da yüz ya da yetmiş süvarinin başında bir komutan bulunurdu.¹³⁹⁵ “Bu hamle, falan birliğin hamlesi.” denirdi.¹³⁹⁶ Muharip birlik olsun destek birliği olsun her bir birliğin kendine has görevleri vardı. Bu görevler kullandıkları silah ve mühimmata göre idi. Herkes kendisine verilen görevi yapıyordu, sorumluluk onun boynundaydı. Askerî bir operasyonda birlikler koordineli bir şekilde savaşmaz ve birbirine destek olmazsa başarı sağlaması düşünülemez. Eyyûbî ordusunda -tali sınıflar hariç- iki ana sınıf vardı. Biri süvari sınıfı, diğeri de piyade sınıfıydı.

a- Süvari Sınıfı

Ordunun kiriydi bunlar. Ana görevleri, savaşmak ve düşman hakkında bilgi toplamaktı. Hücum, keşif, düşmanın geri püskürtülmesi ve dönüş yolunun kesilip destek almaktan mahrum bırakılması gibi işler seri hareket isteyen operasyonlardı. Bu sınıfa seçilenler, daha çok bu görevleri yapabilecek kapasiteye sahip zeki, bilgili ve tecrübeli kişilerdi. Keşif esnasında düşmanla çatışmaya girmekten sakınırlardı. Düşmanın gücünü ve zayıf noktalarını öğrenmeye çalışırlardı. Ayrıca süvariler tehlikeye maruz kalan bölgeye yardıma koşarlardı. Onlar Tarsusî’nin de zikrettiği gibi saf tertibi üzere duran piyadelerin arkasında dururlardı. Süvariler ve kahramanlar piyadelerin arkasında dururlar, hamle yapmayı beklerlerdi. Hamle zamanı geldiğinde de önleri açılır piyade desteğinde saldırırlardı.¹³⁹⁷ Gerçek bir süvaride olması ge-

reken hasletler şunlardı: Sportif sağlam bir beden, savaş tecrübesi, boğuşma bilgisi, mızrak kullanma ve ok atma bilgisi.¹³⁹⁸ Süvariler, kılıç ve uzun mızrak kullanırlardı. Başlarında miğfer, üzerlerinde zırh ve ellerinde kalkan olurdu. Atlarının üzerinde eyer ve zırh olurdu.¹³⁹⁹

b- Piyade Sınıfı

Piyade sınıfı, ordunun büyük kısmını oluştururdu. Savaşın yükünü çekenler ve sıkıntılara katlananlar onlardı. Taşydıkları silahlar hafifti. Çünkü onlar piyadeydi. Kılıç, yay ve harbe kullanıyorlardı. Hendeklerde olan düşman askerlerini oradan çıkarıp etkisiz hâle getiriyorlardı.¹⁴⁰⁰ Piyadelerin en önemli görevleri, intikal esnasında düşman tarafından orduya baskın düzenlenmesine mâni olmak ve silah ve mühimmat sevkıyatı esnasında kabileleri korumaktı. Ordu düzeninde piyadeler en önde saf düzeni alır, süvari ve kahramanlar ise onların arkasında yer alırdı.¹⁴⁰¹

c- Destek Birlikleri (Tali Sınıflar)

Bu birlikler kullandıkları silah ve malzemeye ve yaptıkları işe göre adlandırılıyordu. Mancınık birlikleri, koçbaşı birlikleri, ateş mancınığı birlikleri, muhabere birlikleri, lojistik birlikleri ve saire.¹⁴⁰²

Selahaddin Eyyûbî, savaşa gitmeden önce askerini düzene sokar, birliklerin düzen içindeki yerlerini gösterir, eksikleri giderir ve askerlerin silahlarını kontrol ederdi. Hittîn’e doğru hareket etmeden az önce de aynı şeyi yaptı. Orduyu düzene soktu, birlikleri yerlerine yerleştirdi, her birliğin emîrini ve görevini belirledi. Sağ cennahta ve sol cennahta olanlara yerlerini gösterdi. Yerlerinden ayrılmamalarını ve askerlerin de onlardan kopmamasını söyledi. Sancağı çıkardı. Her bir birliğe yanındaki birlikle birlikte hareket etmesini söyledi. Sonra da, “Düşman beldesine girdiğimizde birliklerimizin düzeni bu şekilde olacak.” dedi.¹⁴⁰³

Orduda görevi askere nida etmek, savaşa teşvik etmek ve kahramanlık duygularını kamçılama olan biri vardı. Konumu itibarıyla Selahaddin’e yakın biri idi. “Çavuş” olarak adlandırılıyordu. Askere savaşa hazır olmalarını nida eder ya da çatışma esnasında düşman bir noktada gedik açmışsa o gedik kapatmak üzere bazı birlikleri oraya çağırır ya da “Ey muvahhit askerler, İslam için vurun!” gibi naralar atarak askerleri cesaretlendirirdi.¹⁴⁰⁴

1392 Kitabu’r Ravzateyn; El-Ceyşü’l Eyyûbî, 149

1393 Age, 149; En-Nücumu’z Zahire, 6/124

1394 Age, 151

1395 Age, 153

1396 Age, 153

1397 Age, 154

1398 Age, 155

1399 El-Hayatü’l Askeriye İnde’l Arab, İhsan Hindi, 166

1400 Dürus fi’l Malûmatî’l Coğrafiye, Taha El-Haşimî, 18

1401 Age, 155

1402 Age, 156

1403 Age, 156

1404 Age, 157; Mefrecü’l Kürûb, 2/295-326

Eyyûbî Ordusundaki Gönüllüler

Orduda divana kayıtlı süvariler ve piyadeler, sultana ait köle askerler ve Eyyûbî olan olmayan iktâ sahiplerine tabi askerler dışında ihtiyaç anında orduya katılan gönüllüler de vardı. Bunlar Allah yolunda cihad etmek ve Haçlı istilasına maruz kalmış İslam topraklarını kurtarmak için orduya katılıyorlardı. Gerçek şu ki, İslami uyanış, Zengî Devleti'nin kurucusu İmadüddin Zengî döneminde başlamış, oğlu Şehit Nureddin Mahmud Zengî döneminde gelişmiş, Selahaddin döneminde de zirveye ulaşmıştı. Selahaddin dönemindeki uyanış zihinlere ilk İslam asrındaki itaati ve cihadı yerleştirmiştir. Bu sebeple Selahaddin döneminde çok sayıda gönüllünün orduya katılıp savaşa gittiğini görmek kimseyi şaşırtmasın. Özellikle Hittîn Savaşı, Kudüs'ün fethi ve ondan sonraki savaşlara çok sayıda gönüllü iştirak etti. İbni Kesîr, “Sultan, Kudüs'ün fethine yöneldiğinde âlimler ve salihler gönüllü olarak ona katıldılar.” demektedir.¹⁴⁰⁵

Bu gönüllüler, İslam toplumunun muhtelif çevrelerine mensup kişilerdi. İçlerinde başta fakihler ve sufiler olmak üzere kabile mensupları, köylüler, şehirliler, fakirler, zenginler vardı.¹⁴⁰⁶

İbni'l Kalânîsî, “Zeyli Tarihi Dımaşk” adlı eserinde şöyle diyor:

“Nureddin Mahmud Zengî, yerli yabancı bütün gazilere, mücahitlere ve gönüllülere şirk ve ilhad ehli Frenklere karşı savaşmak üzere orduya katılmaları ve hazırlık yapmaları çağrısında bulundu.”¹⁴⁰⁷

Hatipler, mescitlerde insanları İslam ordusuna katılmaya teşvik ediyorlardı. Hatipler minberden indikten sonra insanlar destek tezahüratı yapıyorlar ve dualar ediyorlardı. Dört bir yandan akın eden insanlar teker teker ve cemaatler hâlinde gelip orduya katılıyorlardı. Selahaddin bazen -başta mürtetler ve okçu Hristiyanlar olmak üzere- esir alınanları öldürmelerini gönüllülere emrediyordu. Nitekim böyle bir durum hicri 575 (miladi 1179) yılında Beytü'l Ahzan'da da yaşanmıştı.¹⁴⁰⁸

Selahaddin -Hittîn zaferinden sonra- hizmetine giren gönüllü sufilerden her birinin bir tapınak şövalyesini öldürmesini talep etti.¹⁴⁰⁹ Hatta onlar Hittîn günü güzel işler becermişler ve Haçlılara karşı zaferin tez kazanılmasında pay sahibi olmuşlardı. Bu şöyle oldu: Çatışma esnasında Haçlıların etrafındaki kuru otları tutuşturdular, otlar ve çalılar iyice alevlendikten sonra bir rüzgâr çıkmış, alevleri ve dumanı Haçlıların üzerine sevk etmişti. İbni'l Esîr'in ifadesiyle bir yandan susuzluk,

bir yandan sıcak hava, bir yandan ateşin sıcaklığı, bir yandan duman ve bir yandan da savaşın harareti onları kuşatmıştı.¹⁴¹⁰

Orduya Tabi Gruplar

1- Mühendisler Grubu

Normalde orduda iki grup oluyordu. Biri mühendisler grubu, diğeri doktorlar grubu. İlk grup askerî mühendisliğe dair görevleri yerine getiriyorlardı. Kale ya da hendek gerisindeki düşmana karşı savaşırken, mancınık, koçbaşı, ağır yay, ateş topu atan alet ve sair ağır savaş aletlerinin kurulması onların göreviydi. Stratejik noktalarda ordugâhlar kurulması ve surlar inşa edilmesi, köprüler kurulması ya da yıkılması, hendek ve çukurların doldurulması, fethedilmesi planlanan şehrin muhasara edileceği noktanın tayini, surların yıkılması, nehirlerin mecralarının bir başka mecraya kaydırılması ve daha başka mühendislik faaliyetleri bu grubun göreviydi. Kudüs'ün fethinde Selahaddin ve ordusu beş gün boyunca şehrin etrafındaki sur dibinde gezinip durdular. Sonunda mühendisler en münasip mevkiin surun kuzey ciheti olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine Selahaddin muhasara aletlerinin o mevkiye kurulmasını emretti.¹⁴¹¹ Selahaddin hicri 581 (miladi 1185) yılında Musul'u muhasara etmiş, ancak herhangi bir askerî başarı elde edememişti. Daha sonra tekrar muhasara etmiş surlarının sağlamlığı sebebiyle yine başarı elde edememişti. Bunun üzerine adamlarından bir kısmı ona, Dicle Nehri'nin yatağını değiştirebileceklerini söylemişler, o da bu fikri -zamanının mühendisi- Fakih Fahreddin bin Dehan el-Bağdadi'ye iletince o, “Bu mümkün, olmayacak bir şey değil. Kolay bir şey, zor da değil.” demişti.¹⁴¹²

Selahaddin, Abbasi halifesine yazdığı mektupta -ki bu mektubu onun müsteşarı Kadı Fadl yazmıştı- şöyle diyordu:

“İşin ehli mühendisler Musul'dan geçen Dicle Nehri'nin mecrasının kolaylıkla değiştirilebileceğini, bunun üzerine suyu kesilen halkın savaşmadan ve zarar görmeden şehri teslim etmeye yanaşacağını söylüyorlar.”¹⁴¹³

Ancak Selahaddin bu projeyi tatbik etmedi. Bu projeyi zorluğu, getireceği mükellefiyetlerin yüksekliği, vaktin dar oluşu ve elinde daha önemli başka projeler olduğu için terk etmiş olabilir.¹⁴¹⁴

1405 El-Bidaye ve'n Nihaye; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 158

1406 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 160

1407 Age, 160; Zeyli Tarihi Dımaşk, 340

1408 Age, 161

1409 Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 162

1410 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 163

1411 Age, 161

1412 Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 163

1413 Mefrecü'l Kürûb, 2/167; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 163

1414 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 163

2- Doktorlar Grubu

Doktorların yaralıları ve hastaları tedavi etmek için savaş meydanına kadar gitmesi zaruriydi. Doktorlar ve yardımcıları olan hasta bakıcılar gezici klinik gibiydi. Kendilerine lazım olan ilaçları, aletleri ve hasta ve yaralı taşıma aletlerini yanlarında götürüyorlardı. Bu malzemeler hayvanlarla taşınıyordu. Daha sonra geniş bir çadır içinde klinik kuruluyor, tedaviye muhtaç olanlar orada yatıyordu. Hakikat şu ki Selahaddin dönemi tıp ilminin geliştiği bir dönemdi. Zira o dönemde bu ilme çok ihtiyaç vardı. Ayrıca Selahaddin ve emîrleri bu ilmin gelişmesi için çokça para sarf ediyorlardı. Selahaddin hâkimiyete geçişinin ilk anlarından itibaren tıp ilmine önem vermiş ve bu işle meşgul olanları teşvik etmiştir. Mısır'da Fatımî sarayında hizmet etmiş olan doktorlara büyük önem verdiği gibi, Şam'da Nureddin Zengî'nin sarayında hizmet eden doktorlara da büyük önem vermiştir.¹⁴¹⁵

Hekim Mühezzebüddin'in talebelerinden biri olan Ebu Zekeriya Eminüddele Yahya bin İsmail el-Endülüsî, Eyyûbî ordusunun gerçekleştirdiği askerî faaliyetlere katılan doktorlardandı. Doktor Ebu Zekeriya, Selahaddin'in ordusuyla birlikte savaşlara gidiyordu. Daha sonra asrındaki birçok doktor gibi Dımaşk'a yerleşti. Anladığımız kadarıyla bu şehre yerleşmelerinin sebebi; bu şehirde büyük bir hastanenin (Nuriye Hastanesi) mevcudiyetiydi. Dımaşk şehrinin seçilmesinin bir sebebi de bu şehrin savaş mıntıkasına yakın oluşuydu. Muharebe esnasında yaralananlar ve hasta olanlar oraya kolaylıkla taşınabiliyordu. Ebu Zekeriya son zamanlarında çalışmaktan âciz düşmüştü. Bunun üzerine sultan tarafından kendisine ölünceye kadar aylık bağlandı.¹⁴¹⁶ Selahaddin, İbni Dehan el-Bağdadî ve Kehhal Ebu'l Fadl Süleyman el-Mısırî gibi sair doktorlara da aynı muameleyi yaptı.¹⁴¹⁷ Selahaddin'in en meşhur doktoru "İbni'l Metran ed-Dımaşkî" olarak tanınan Muvaffakuddin Ebu Nasr Esat idi. İbni'l Metran, Dımaşk'ta Nurî Hastanesinde görev yapıyordu, ancak zaman zaman sultanla birlikte gazalara katılıyordu. Tıp ilmine dair çok sayıda kitap yazmıştır. "El-Makaletü'n Nâsiriyye fî Hıfzı'l Umûri's Sıhhiye" adlı eseri onlardan biridir.¹⁴¹⁸

Sultanın kâtibi İmad, onun hakkında şöyle diyor:

"Kabiliyetli zarif biriydi, samimiyetiyle birçok kişinin kalbini kazanmıştı. Selahaddin'in de çok defa takdirine mazhar olmuştu. Bu itibarla Selahaddin nezdindeki itibarı büyüktü. Zeki, dirayet ve feraset sahibi biriydi."¹⁴¹⁹

¹⁴¹⁵ Age, 164

¹⁴¹⁶ Age, 165

¹⁴¹⁷ Age, 165

¹⁴¹⁸ Age, 165

¹⁴¹⁹ Age, 165; El-Fethu'l Kasiy, 576

O, sultanın özel doktoruydu. Gazalara onunla birlikte giderdi. Zira sultan sıhhatine pek dikkat etmediği için sırtında bazı çibanlar çıkıyor, büyük acılar çekiyordu. Bu sebeple arkadaşları sıhhatine dikkat etmediği ve yeterli şekilde dinlenmediği için ona sitem ediyorlardı. O da onlara, "Cihad için at bindiğimde ininceye kadar bütün bu acılar yok olup gidiyor." diye cevap veriyordu.¹⁴²⁰ Sultanın özel doktoru sadece sultanı tedavi etmiyordu. İleri gelen komutanlara ve emîrlere de o bakıyordu. Erbil Emîri Zeynüddin Yusuf Niyaltekin, Akka muhasarası esnasında kendisini ölümüne götüren humma hastalığına yakalandığında Selahaddin'in özel doktoru onu tedavi için yanına gitti.¹⁴²¹ Sultan Selahaddin bazen yaralıların tedavisiyle bizzat ilgileniyordu. Nitekim hicri 587 (miladi 1191) yılı Şaban ayında Arsuk mevkiinde yaşanan hezimetten sonra yaralıların getirilmesi emretmiş ve onların tedavisiyle bizzat ilgilenmiştir.¹⁴²²

3- Askerî Bando

Çavuşun "Hazır ol!" nidası işitildikten sonra bayraklar dikilir, kösler çalınırdı. Bu, günümüz bandosu mesabesinde bir şeydi. Kösler çalmaya başladığında asker coşar, hamasi duygular kabarırdı.¹⁴²³ Eyyûbî tarihinden bahseden kaynaklar, askerî bandonun Eyyûbî ordusunda önemli bir yere sahip olduğunu ve askerî bando için "Tablhane" adı verilen özel bir mekân tahsis edildiğini zikretmektedirler.

Makrizî de bu hususta şöyle demektedir:

"Fatımî Devleti'nin nihayete erişinden ve Selahaddin'in Mısır'a yerleşmesinden sonra Selahaddin Mısır'da Tablhane Grubu'nu kurdu."¹⁴²⁴

Kalkaşandî bu sözün manasını açıklıyor, şöyle diyor:

"Tablhanenin manası, "Davul Evi" demektir. Orada davullar, zurnalar ve sair askerî musiki aletleri çalınıyordu. Bu aletler savaş anında çalınıyor, sair günlerde ise günde üç kere hazırlık çalışmasında çalınırdı."¹⁴²⁵

Davul çalan kişiye "Debendar", zurna çalan kişiye "Münfir", bakır zilleri birbirine vuranlara da "Kösi" adı verilirdi.¹⁴²⁶ Askere mensup önemli biri geldiğinde kösler çalınır, sancaklar ve bayraklar çekilir, zurnalara üfürülürdü. Savaşa devam zarureti olduğunda kösler bir başka vururdu. Hezimet yaşandığında ise kösler durmadan

¹⁴²⁰ Age, 166

¹⁴²¹ Age, 166

¹⁴²² Age, 166; Mefrecü'l Kürûb, 2/368

¹⁴²³ Age, 166; En-Nevadir, 149

¹⁴²⁴ Age, 167

¹⁴²⁵ Age, 167

¹⁴²⁶ Subhu'l Aşa, 4/13

çalardı.¹⁴²⁷ Zafer zamanı da zafere mahsus makamlarda çalardı. Hicri 587 (miladi 1191) yılı Şevval ayında Müslümanlara ait donanmanın, beş yüzden çok Haçlı askerini taşıyan gemileri ele geçirdiği haberi Müslümanları çok sevindirmişti. Bu zafer sebebiyle köşler ve zurnalar zafer makamında çalmaya başladı.¹⁴²⁸

4- Ordu Bayraklarını Taşıyanlar

Orduda bayrak taşımak ve bayrağı muhafaza etmekle görevli bir grup vardı. Bayrak, bir cemaati ya da bir devleti temsil eden bir semboldü. İslami olsun olmasın her devletin bir bayrağı var. Eyyûbî Devleti'nin bayrağı sarı olup üzerinde güç ve kuvveti temsil eden kartal resmi vardı.¹⁴²⁹ Normal bayraklar arasında büyük bir bayrak vardı. Sarı ipekten olup üzerine sultanın ismi ve lakabı altından işlenmişti. Yine bir başka büyük bayrağın üzerinde tuğ vardı. Küçük sarı bayraklara sancak adı veriliyordu.¹⁴³⁰ Büyük bayrak normalde sultanın alayı ile birlikte taşınıyordu.¹⁴³¹ Selahaddin, Haçlılara karşı zafer kazandıkça Eyyûbî bayrakları yükseliyordu. Bu münasebetle o asırda yaşayan şairler kasidelerinde bu bayrakları zikretmişlerdir. Selahaddin hicri 575 (miladi 1179) yılında Beytül Ahzan'ı tahrip edip zafer kazandığında şairlerden bir grup onu tebrik etmişti. Bahaddin Ebu'l Hasen Ali es-Saatî el-Horasanî de onlardan biriydi. O, kasidesinde şöyle diyordu:

“Senin sarı bayrakların bir an yükseltile,

Onların murdar ödleri kopar.

Haç yükseklere aşığı düşer,

Hanîf dini ve Mushaf ona üstün gelir.

Sana nasihat ediyorum, çünkü dinde nasihat vaciptir,

Yakub'un evini terk edin, zira Yusuf geldi.”

Şair Şâtânî de onu Râie kasidesinde övüyor; kasidenin girişi şöyle:

“Zafer ile senin sarı bayraklarını yan yana görüyorum,

*Öyleyse yürü ve dünyayı zaptet, zira sen buna layıksın.”*¹⁴³²

Bayrak hâkimiyet sembolüydü. Bu sebeple kalelerde, gemilerde ve askerî üstlerde dalgalandırılıyordu. Savaşan taraflardan biri galip geldiğinde ilk iş olarak mağlup olan tarafın bayrağını indirir, yerine kendi bayrağını dikerdi. Nitekim Müslümanlar Haçlıların elinde bulunan kaleleri zaptettiklerinde böyle yapıyorlardı.¹⁴³³

¹⁴²⁷ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 167

¹⁴²⁸ Mefrecü'l Kürûb, 2/373-374

¹⁴²⁹ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 168

¹⁴³⁰ Age, 168; Subhu'l Aşa, 4/8

¹⁴³¹ Age, 168

¹⁴³² Age, 170; Vefeyatü'l A'yan, 7/211

¹⁴³³ Age, 170

Haçlıların kullandıkları bayrağı da İbni Şeddad anlatıyor:

“Haçlılar bayraklarını bir arabaya dikmişlerdi. Arabayı da katırlar çekiyordu ve Haçlılar onu müdafaa ediyorlardı. Bayrak gerçekten çok büyüktü. Minare gibiydi. Bezi beyazdı, üzerinde de kırmızı renkte haç işareti vardı.”¹⁴³⁴

Yani o günkü Haçlı bayrağı bugünkü uluslar arası Kızılhaç Örgütü'nün bayrağına benziyordu.¹⁴³⁵

Posta ve İstihbarat

1- Posta İşlerinin Tanzimi

Posta işleri “Posta Divanı” adı verilen ve sadece bu maksat için kurulmuş divan vasıtasıyla yürütülüyordu. Eyyûbî Devleti'nin posta ve istihbarat teşkilatı Haçlılara göre daha güçlüydü. Hicri 573 (miladi 1177) yılında Filistin'in güneyinde Remle'de Eyyûbî ordusu hezimete uğramıştı. Hezimetten sonra meydana gelen hadiseler Selahaddin'in ne denli güçlü bir posta teşkilatına sahip olduğunu göstermektedir. Selahaddin'in öldürüldüğü şayiası Mısır'da yayılmıştı. Eyyûbî Devleti'ne karşı olanlar idareye karşı başkaldırmak üzereydi. Selahaddin derhâl harekete geçti ve elçilerini kendisinin hayatta olduğu haberini bildirmeleri için hecin develeriyle gönderdi. Bu arada posta güvercinleri de onun yolda olduğu haberini Kahire'ye ulaştırdılar.¹⁴³⁶

Hicri 578 (miladi 1182) yılında Selahaddin Kerek'e baskın düzenlemiş ve muhasara altına almıştı. On gün süren muhasaradan sonra erzakın azaldığını görmüş, dönüş emri vermişti. Selahaddin'in özel birlikleri arasında olan Eyyûbî tarihçisi Muhammed Takiyyuddin Ömer anlatıyor:

“Biz intikal hâlindeyken birden postacılar geldi ve amcası İzzeddin Ferahşah'ın, Debûriye Gazası'nda zafer kazandığını müjdelediler.”¹⁴³⁷

Selahaddin'in istihbarat teşkilatı çok dikkatli ve çok süratliydi. İstihbaratçılar sabaha kadar ardı ardına gelip gidiyorlar ve düşman hakkında malumat veriyorlardı.¹⁴³⁸ Özellikle Akka muhasarası zamanı istihbaratçıların geliş gidişi hiç durmamıştı. Selahaddin'in istihbaratçıları arasında Hristiyan olanlar da vardı. Onlar Haçlıların dilini bildikleri gibi şüpheleri de üzerlerine çekmiyorlardı. Müslüman istihbaratçıların toplayamadığı bilgileri onlar kolaylıkla öğreniyorlardı. Bir defasında Haçlıların İslam ordugâhına gece baskını düzenleyecekleri haberini ulaştırmışlardı.¹⁴³⁹

¹⁴³⁴ Age, 170; Mefrecü'l Kürûb, 2/343

¹⁴³⁵ Age, 170

¹⁴³⁶ Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 175

¹⁴³⁷ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 175

¹⁴³⁸ Age, 173

¹⁴³⁹ Age, 176

Yine Haçlıların Akka üzerine hücum etmek üzere devasa bir mancınık hazırladıkları haberini ulaştırmışlardı. Haçlılar bu mancınığı yapmak için bin beş yüz dinar harcamışlardı.¹⁴⁴⁰

Yine Almanların saldırı haberini Selahaddin'e ulaştırmışlardı. Akka muhasara edildiğinde Selahaddin, Akka'dakilerin durumunu öğrenmek ve onlara gerekli nakdî yardımı göndermek için bütün yolları kullanmıştı. Onlarla güvercinler ve dalgıçlar vasıtasıyla iletişim kuruyordu. Eyyûbî istihbaratına dair en önemli hadiselerden biri belki de Avam İsa'nın hikâyesidir. Bu adam deniz kuşatmasına rağmen Akka'ya gidip geliyordu. Sultanın emirlerinin yazılı olduğu ferman ve bir miktar nakdî parayı beline bağlayıp gidiyordu. Akka'ya vardığında da selamete şehre vardığına dair sultana bir güvercin yolluyorlardı. Yine bir gece sultanın fermanını ve içinde bin dinar olan üç keseyi beline bağladıktan sonra denize girdi, ne var ki bu sefer Akka'ya ulaşamadı. Başına kötü bir şey geldiğini anlamışlardı. Birkaç gün sonra beline bağladığı ferman ve altınlarla birlikte cesedini buldular. İbni Şeddad bu hadiseyi anlattıktan sonra, "Kendisine tevdi edilen emaneti yaşarken değil de öldükten sonra yerine getiren bundan başka biri görülmedi." demiştir.¹⁴⁴¹

2- El-Yezek (Keşif Gücü)

"Yezek" Farsça bir kelimedir, "Keşif Gücü" manasına gelmektedir. Keşif gücü, ordu harekete geçmeden önce düşman cihetine gider, düşman hakkında bilgi toplar ve topladıkları bu bilgileri mümkün olan en kısa zamanda ordu karargâhına yetiştirirdi. Buna göre şöyle diyebiliriz: O gün Yezek, bugünkü askerî istihbaratçıların yaptığı faaliyeti yapıyordu. Düşmanın ne yaptığını ve ne yapma niyetinde olduğunu öğreniyor ve bunu merkeze bildiriyordu. Yezek mensupları bu görevi yapabilecek kabiliyette zeki kişilerden seçiliyordu. Bunlar istihbarat çalışması anında düşmanla sıcak çatışmaya girmekten son derece kaçınırlardı. Zira onların görevi, düşmanın gücünü ve zaaf noktalarını tespit etmektir. Ayrıca onlar zırh giymezler, kalkan taşımazlar ve seri hareket etmekten onları menedecek malzeme taşımazlardı. Kullandıkları atlar son derece hızlı atlardı.¹⁴⁴²

İbni Şeddad ve İmad el-İsfahanî başta olmak üzere o dönemin tarihçileri rivayetlerinde Yezek teşkilatından ve bu teşkilatın gerçekleştirdiği başarılarından bahsetmektedirler. Selahaddin Eyyûbî'nin ileri gelen askerî şahsiyetleri bu teşkilatın başına geçirmesi bu teşkilata ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Kardeşi Melik Adil, en büyük oğlu Efdal, ileri gelen emîrlerden Bedreddin el-Yârûkî, İzzeddin İbni'l

Mukaddem, İzzeddin Curdik ve Alemuddin Süleyman bin Cender gibi ileri gelen şahsiyetler Yezek'e münavebeli bir şekilde komuta ediyorlardı. Sırası gelen komuta-yı ele alıyordu.

Yezek'in görevlerinden biri de ele geçirilen şehirlerin durumunu incelemektir. Haçlılar başta Kudüs olmak üzere -ki Selahaddin orayı hicri 583 (miladi 1187) yılında fethetmişti- alınan şehirleri geri almak için saldırılar düzenliyorlardı. Selahaddin de boş durmuyor şehirlerin mukavemet güçlerini rapor etmesi için Yezek'i görevlendiriyordu. Kudüs'ün mukavemet gücünü tespit görevini kardeşi Melik Adil'e vermiş, o da Yezek'in komutanı olarak hicri 587 (miladi 1191) yılı Ramazan ayında görevin ifası için Kudüs'e gitmişti.¹⁴⁴³

Yine Emîr İzzeddin Curdik'i, Cemaleddin Ferac'ı vesair kişileri düşman süvarileri ve piyadeleri hakkında bilgi toplamak üzere Yafa yakınlarına göndermişti.¹⁴⁴⁴ Yine Bedreddin Dilderim'i Yafa yolunda pusu kurması için görevlendirmişti. Onlar da erzak taşıyan büyük bir kafileyi muhafaza eden süvarilerle çarpışmışlar ve onları perişan etmişlerdi. Otuz kadar kişiyi öldürmüşler, diğerlerini de esir almışlardı.¹⁴⁴⁵

Yezek teşkilatı çeşitli münasebetlerle Haçlılarla sıcak çatışmaya giriyordu. Hatta bir defasında Haçlılarla meydana gelen sıcak bir çatışmada neredeyse Aslan Yürekli Rişar'ı ele geçiriyorlardı. Onu yaralamışlardı, esir alınmak üzere iken bir Haçlı askeri kendini feda edip öne atılmış, onunla meşguliyet esnasında Rişar, kaçıp kayıplara karışmıştı. Bu çatışmada çok sayıda Haçlı askeri öldürüldü ve birçoğu da esir alındı.¹⁴⁴⁶

Eyyûbî ordusunun himayesi de Yezek'in sorumluluğundaydı. Düşmanın ani baskınlarına karşı orduyu Yezek teşkilatı koruyordu.¹⁴⁴⁷ Bu kadar farklı ve önemli görevlerin Yezek'e verilmesi Yezek'in Eyyûbî ordusu içindeki üstün konumunu göstermektedir. Bu şu manaya gelmektedir: Bu askerî teşkilat, Eyyûbî ordusu içindeki en kabiliyetli ve en cesur askerleri saflarında barındırmaktaydı. Yezek'in büyüklüğü, verilen görevi ifa edecek şekilde düzenleniyordu. Bu sebeple içinde çok sayıda süvari barındırıyordu. Bazen süvarilerin sayısı bine ulaştığı da oluyordu. Nitekim Selahaddin, Cebelü Harûbe'ye kuvvetleriyle birlikte intikal etme kararı verdiğinde Akka yolunu kollamak üzere büyük bir Yezek kuvveti görevlendirmişti.¹⁴⁴⁸ İstilacı Haçlılara karşı verilen bu kanlı mücadelede zaman içinde Yezek teşkilatının geliştiğini görüyoruz. Önce posta ve casusluk faaliyeti yapan bir teşkilat iken daha sonraları as-

¹⁴⁴³ Age, 179

¹⁴⁴⁴ Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 179

¹⁴⁴⁵ En-Nevadir, 212

¹⁴⁴⁶ El-Fethu'l Kasiy, 552

¹⁴⁴⁷ En-Nevadir, 93; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 179

¹⁴⁴⁸ El-Ceyşu'l Eyyûbî, 180

¹⁴⁴⁰ Age, 176; En-Nevadir, 134

¹⁴⁴¹ Age, 178

¹⁴⁴² Age, 178

kerî üstleri ve İslami şehirleri düşmana karşı koruyan, ayrıca Eyyûbî ordusuna karşı yapılabilecek ani saldırılara karşı orduyu koruma altına alan bir teşkilat hâline geldi. Yine pusu kurma faaliyetleri de bu teşkilatın göreviydi.¹⁴⁴⁹

3- Posta Güvercinleri

Eyyûbîler dönemindeki en önemli iletişim vasıtalarından biri de posta güvercinleriydi. Bu güvercinler mesafe ne kadar uzak olursa olsun yuvalarını bulabiliyorlardı.¹⁴⁵⁰ Kadı Fadl bu güvercinler hakkında, “Sultanların melekleri onlar” diyordu. Bu sözyle o, güvercinleri kendilerine verilen görevi yerine getiren ve emanete hıyanet etmeyen meleklerle benzetiyordu. Melekler nasıl peygamberlere iniyor, onlara emanete hıyanet etmeksizin haber getiriyorsa bu kuşlar da aynı onlar gibi emanete hıyanet etmeden haberleri sultanlara getiriyorlardı.¹⁴⁵¹

Bu güvercinler, yuvalarını bulmada meşhur oldukları gibi hızlı uçmada da meşhurdular.¹⁴⁵² Bir de bu kuşlar, birileri tarafından yakalansa, on yıl ya da daha fazla bir yerde tutulsa, fırsatını bulduğu ilk anda kaçır ve o güçlü hafızasıyla yuvasını unutmaz, bulur.¹⁴⁵³ Bu sebeple bu kuşlar çok pahalıydı. Fiyatları ortalama yedi yüz dinar civarındaydı. Hatta bin dinar olanları da vardı. Bu kıymetli kuş çeşidinin bir yumurtası yirmi dinara satılıyordu.¹⁴⁵⁴ Bu kuşların yetiştirilmesi, yedirilip içirilmesi ve rahat ettirilmesi ile ilgilenen görevliler vardı. Onlar aynı zamanda kuşların gönderilmesi ve karşılanması işini de yürütüyorlardı. Ancak gelen kuşun getirdiği mesajı kuşun ayağından onlar almıyorlar, kuşu halife ya da sultana götürüyorlardı. Bu da bir başkasının muttali olmaması gereken bir haberi getirme ihtimaline binaen alınmış bir tedbirdi. Kuş münasip olmayan bir vakitte gelmişse, yani sultanın yemek yediği ya da uyuduğu bir zamanda gelmişse sultan yemek yiyorsa yemeğini bırakır, uyku uyuyorsa uykudan uyandırılırdı. Zira gelen haber hem kendisi hem de halkı için aciliyet gerektiren bir hususu bildiriyor olabilirdi. Kuşun ayağındaki mektubu ya bizzat sultanın kendisi ya da bu işle sorumlu muhafızların reisi keser alırdı.¹⁴⁵⁵

Nureddin Mahmud Zengî, Halep ve Şam hâkimiyetine geçişinden itibaren babası İmadüddin gibi posta güvercinleri edinmişti. Ancak hicri 567 yılına gelince bu

hususla yeni düzenlemeler yapmış ve bu hususa daha çok önem vermeye başlamıştı. Güvercinlerin yetiştirilmesi, devletin hemen her bucağında onlar için yuvalar (posta merkezi) oluşturulması, yetiştiricilerin tayini, mektupların yazılması, kuşun ayağına bağlanması, kuşun karşılanması, mektubun kuşun ayağından kesilip alınması ve mektubun okunması. Bütün bunlar Selahaddin iktidara geçtiğinde mevcuttu. Selahaddin’in ilave ettiği şey Mısır’ı hava yoluyla Şam’a bağlamaktı. O da onu Mısır’ın çeşitli yerlerinde kuş yuvaları (posta merkezi) kurmak suretiyle gerçekleştirdi. Mısır’ın güneyi Asvan’dan Kahire’ye, Süveyş’ten Belbis’e, Belbis’ten Şam’a, yine Belbis’ten Salihîye’ye ve Kutya’ya, Kutya’dan Gazze yolu üzerindeki Varide’ye, sonra Gazze’ye, yani Kahire’nin kuzeyinde bulunan Belbis, Mısır’daki kuş posta merkezlerinin merkeziydi. Gazze’de onun gibi Filistin’in güneyinde sahil şeridi üzerindeydi. Oradan Halil’e, Lud’e, oradan da Kanûn’a, sonra Cenîn’e, Safed’e, Bîsan’a, İrbed’e, Tafes’e, oradan da Damîn’e ve Dımaşk’a doğru bir hat uzanıyordu. Hat bütün bu merkezlerden mücavir şehirlere uzanıyordu. Bîsan’dan Ezraat’a, Dımaşk’tan Balebek’e ve Karre’ye, Karre’den Humus’a, oradan da Hama’ya, Maarra’ya, Halep’e ve Bîre’ye uzanıyordu. Şam’daki sair şehirler de bu şekilde birbirine bağlıydı.¹⁴⁵⁶

Bu kadar çok merkez için elbette çok sayıda kuş kullanılıyordu. Sonraki zamanlarda sadece Kahire burcunda bulunan kuşlar sayılmış iki bin civarında oldukları görülmüştür.¹⁴⁵⁷ O devirde kuş terbiyeciliği kârlı bir meslek hâline gelmişti. Çünkü buna büyük ihtiyaç vardı. Özellikle Haçlıların Akka kuşatmasında bu meslek tavan yapmıştı.

İmad diyor ki:

“Kuş yetiştiricisine methüsenalar ediyor, hediyeler veriyorduk. Ona kuşları çoğaltmasını emrediyorduk. Gece gündüz kendisinden kuş istiyorduk. Öyle oldu ki, çokça gönderilme nedeniyle kuşlar azaldı.¹⁴⁵⁸ Eyyûbî ordusu, Nureddin Mahmud Zengî’nin kurduğu bu sistemden büyük ölçüde istifade etti. Selahaddin ve naipleri sıkıntılı anlarda bu sistemi kullandılar. Eyyûbî ordusu Remle’de hezimete uğradığında sultanın hayatta olduğu müjdesini Filistin’den Mısır’a ulaştıranlar güvercinler olmuştu.

İmad diyor ki:

“Müjdeli haberi onlarla gönderdik, uydurmacıların dillerini onlarla lâl ettik, korkuyu güvene onlarla çevirdik.”¹⁴⁵⁹

Eyyûbî ordusu her nereye gitse, onlarla birlikte, iletişim kurulması gereken yer-

¹⁴⁴⁹ Age, 180

¹⁴⁵⁰ Age, 180

¹⁴⁵¹ Kitabu’r Ravzateyn; El-Ceyşu’l Eyyûbî, 180

¹⁴⁵² El-Ceyşu’l Eyyûbî, 181

¹⁴⁵³ Age, 181; Dairetü’l Mearif, 7/168

¹⁴⁵⁴ Subhu’l Aşa, 14/390

¹⁴⁵⁵ Hüsnü’l Muhadara, 2/166; El-Ceyşu’l Eyyûbî, 181

¹⁴⁵⁶ Subhu’l Aşa, 14/493

¹⁴⁵⁷ Tarihu’l Müdü’nü’l İslamiyye, 1/233; El-Hayatü’l Askeriye, 217

¹⁴⁵⁸ El-Fethu’l Kasiy, 360

¹⁴⁵⁹ Sena Berkuş Şamî, 1/260

lere gönderilecek kuşlar bulunuyordu. Nitekim hicri 574 (miladi 1178) yılında Haçlılar bir araya toplanıp krallarıyla birlikte Dımaşk'a doğru yürümüşler ve Dımaşk'ın köylerini basmışlardı. Kimini öldürmüşler, kimini esir almışlar ve malları da yağmalamışlardı. Bunun üzerine Selahaddin kardeşinin oğlu İzzeddin Ferahşah'ı bir grup askerle birlikte onların üzerine göndermiş, gönderirken de onlara yaklaştığı vakit durumu güvercin vasıtasıyla kendisine bildirmesini emretmişti.¹⁴⁶⁰ Bu hadise de o devirdeki hava yolu iletişim sisteminin gücünü göstermektedir. Akka muhasarasında iletişim uzun süre devam ettiği için birçok şehirden Selahaddin'e kuşlar geliyordu. İbni Şeddad'ın zikrettiği hadiselerden biri de şuydu:

Hicri 586 (miladi 1190) yılı Ramazan ayında Halep'ten Hama'ya, Hama'dan da Akka'ya kuşlarla haber gönderilmişti. Haberi Halep Emîri Melik Zahir'in naibi göndermişti. Haberde, Melik Zahir ordusuyla birlikte Akka'ya gittiği için Halep'in zayıf düştüğünü, bunu fırsat bilen Antakya Haçlı Kontluğuna mensup düşman askerlerinin Halep'e tabi köylere saldırdığını, ancak Halep'te kalan diğer askerlerin onlara pusu kurduğunu ve onlardan yetmiş beş asker öldürüp çok sayıda kişiyi de esir aldıklarını bildiriliyordu.¹⁴⁶¹

Müslümanlar sırlarını gizlemekte de gayet ustaydılar. Düşmana haber sızması için önemli tedbirler alıyorlardı. Kendi aralarında daha önceden tespit ettikleri şifreler kullanıyorlardı. Akka savunmasında en çok kullanılan yöntemlerden biri de buydu. İmad'ın ifadesi şöyle: "Postacı adamlar yanlarında mektup ve güvercin götürüp getiriyorlardı. Biz onlara, onlar da bize şifreli bir şekilde yazıp güvercinlerle gönderiyorduk."¹⁴⁶²

4- Pusu Birlikleri

İslam tarihinde belki de en çok pusu kurulan dönem bu dönem olmuştur. Haçlılar Şam toprakları sahil şeridini baştan aşağı Haçlı merkezi hâline getirmişlerdi. Çatışma alanlarının birbirine yakınlığı ve çatışmaların devamı sebebiyle özellikle Selahaddin dönemi pusuda zirve yapmıştır. Az sayıdaki süvariler düşman tarafına ani baskınlar düzenliyorlar ve hafif çatışmalar yaparak geri çekiliyorlardı. Büyük çatışmalara girmiyorlardı. Operasyon tamamen gizli başlıyordu. Yapılan operasyonunun istenilen şekilde başarılı olabilmesi için operasyona katılan askerler bütün detaylardan haberdar ediliyordu.¹⁴⁶³

Öyle görünüyor ki, Selahaddin bir yıl sonra -ki bu hicri 585 (miladi 1189) yılıdır- pusu birlikleri gönderme ve düşmanı her daim taciz etme yönteminin en uy-

gun yöntem olduğunu gördü. Bu yıllar Akka muhasarasının olduğu yıllardır. Sultan Selahaddin askerlerini Akka etrafında topladı. Eyyûbî ordusu bir taraftan Akka'yı koruyor, bir taraftan Akka'yı muhasara altına alan Haçlıları muhasara altına alıyor, bir taraftan da orada burada bulunan Haçlı gruplarına pusu birlikleri vasıtasıyla baskınlar düzenliyordu.¹⁴⁶⁴ Filistin arazisinde pusuya müsait sık ağaçlar ve dağlar vardı. Bu sebeple Selahaddin etkisi küçük olsa da bu askerî operasyonları düzenlemeye yöneldi. Zaten savaşmaktan gaye, düşmanı bu araziden söküp atmak ve ona bu arazilerde nefes aldırmamaktı. Bu savaş yöntemi bugün komandoların savaş yöntemine benzemektedir.¹⁴⁶⁵

Savaş ve Barış

1- Divanı Harp

Tabiidir ki Selahaddin'in askerî ve sivil hususlarda kendisini yönlendirecek yardımcıları vardı. Eyyûbî ordusunun da bir askerî erkânı vardı. Askerî erkânın başı Selahaddin'di. Toplantılara başkanlık yapan oydu. Diğer üyeleri şöylece sıralayabiliriz: Kardeşi Melik Adil, oğulları Melik Efdal Ali ve Melik Zahir Gazi, kardeşinin oğlu Takıyyuddin Ömer, dayısı Şihabüddin Mahmud el-Harimî, ileri gelen emîrler ve komutanlar, müsteşarı Kadı Fadl, Tarihçi Kazasker Bahaddin İbni Şeddad, Bahaddin Karakuş, Seyfeddin el-Meştûb el-Hekârî, diğer komutanlardan Ebu'l Heyca el-Hezebânî, Alemuddin Süleyman bin Cender, Mısır Donanma Emîri Hüsameddin Lü'lü, tanınmış şehir ve kale idarecilerinden de Şemseddin ibni'l Mukattam, İzzeddin Curdi ve Fakih Ziyaeddin İsa el-Hekârî gibi kişiler. Bütün bu üyeler toplantılarda fikirlerini açıkça ifade edebiliyorlardı.¹⁴⁶⁶ Allah'ın izniyle bu kitapta hadiseler arz edilirken Selahaddin'in Müslümanların menfaati için her fırsatta ve her hususta arkadaşlarıyla istişare ettiğini, bazen onlara katıldığını ve bazen da katılmadığını göreceğiz.¹⁴⁶⁷

2- Savaş Sistemleri

Eyyûbî ordusunun en büyük hedefi, Antakya'dan Askalan'a kadar ki sahil şeridine, iç kısımlardan da Kudüs'e, Kerek'e, Ruha'ya, Taberiye'ye ve sair şehirlere dışarıdan gelip yerleşen Haçlıları buralardan söküp atmaktı.¹⁴⁶⁸

1460 El-Kâmil fi't Tarih; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 187

1461 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 188

1462 Age, 188

1463 Age, 189

1464 Age, 191

1465 Age, 193

1466 Age, 197

1467 Age, 205

1468 Age, 206

Eyyûbîlerin savaş stratejisi, hicri beşinci asrın sonlarından itibaren (miladi on birinci asır) bölgeye yerleşen Haçlı işgal ordularından işgal ettikleri arazileri geri almaktı. Bu hedefi gerçekleştirmek için İslam orduları çeşitli yollar ve taktikler denediler. Düşmana karşı yüz yüze savaştılar, iktisadi ve manevi cihetten zayıflatma yöntemi kullandılar, Haçlıların yoğunlukta oldukları bölgeleri muhasara yoluna gittiler. Özellikle Selahaddin döneminde Haçlıları mağlup etmek için çok çeşitli taktikler denediler.¹⁴⁶⁹ Eyyûbî ordusunun uyguladığı bütün yöntemler elbette Selahaddin'in fikri değildi. Komuta onda olsa da İstişare Meclisi ona bu hususta yardım ediyordu. Düşmanın takibi gerekiyordu. Düşmanın takibi başarıyı getiriyor, takibin olmaması ise hezimete yol açıyordu. Bu hususta en büyük rolü keşif gücü oynuyordu. Bu güç, ordu komutanını düşman birliklerine bağlayan daimî bir vasıtaydı. Eyyûbî ordusunun uyguladığı bazı harp taktiklerini burada zikredelim;

a- Ağaçların Kesilmesi

Düşmanı zayıflatmaya yönelik olarak yapılan faaliyetlerden biri de ağaçların kesilmesiydi. Selahaddin hicri 575 (miladi 1179) yılında Beytül Ahzan mevkiinde bulunan üzüm ağaçlarının ve ekin tarlalarındaki ekinlerin kesilmesini emretti. Hedefi düşmanın iktisadi durumunu zayıflatmaktı. Bu sebeple üzümü de, odununu da, tarla mahsulünü de mahvetti.¹⁴⁷⁰

Bu taktik birçok yerde uygulanmıştır. Tarihçi Muhammed Takıyyuddin Ömer el-Eyyûbî anlatıyor:

“Sultan, hicri 578 yılı başlarında askerleri içinden seçtiği bir grupla birlikte Kerek'e doğru yola çıktı ve birkaç gün içinde oraya vardı. Oraya vardığında Frenklerden kalabalık bir grupla karşılaştı. Onlara yaklaştık ve onlara baskın geldik. Sonunda bir duvarın arkasına sığındılar, onları orada yendik. Daha sonra ağaçlarını kestik ve ekinlerini atlarımıza yedirdik.”¹⁴⁷¹

Hittîn Savaşı hazırlıkları sürerken de buna benzer taktikler kullanıldı. Kerek kalesine yüründü, halk korkutuldu, etrafta olan şeyler talan edildi, ekinleri hayvanlara yedirildi, ağaçları ve üzümleri kesildi. Daha sonra Şevbek kalesine gidildi ve aynı şeyler orada da yapıldı.¹⁴⁷²

b- Suların Kesilmesi

Su kesme yöntemi düşmanı zayıflatma ve hezimete uğratmada en etkili yöntemlerden biridir. Malum olduğu üzere Hittîn Savaşı'nda Eyyûbî ordusunun su kaynaklarını ele geçirmesi düşmanın hezimete uğrama sebeplerinden biri olmuştu.

Nitekim Eyyûbî ordusu Haçlıları sudan menetmiş, bu durum onlardan bir kısmının susuzluktan ölmesine sebep olmuştu.¹⁴⁷³

Yine Eyyûbî ordusu -Akka malubiyetinden sonra- hicri 587 (miladi 1191) yılında Kudüs şehri Haçlıların eline düşmesin diye Kudüs'ün bir kısım su kaynaklarını ifsat etmişlerdi.¹⁴⁷⁴ Suların ifsadı, içine zırnık atmakla ya da içine cife atmakla yapılıyordu.¹⁴⁷⁵

c- Baskın Yöntemi

Eyyûbî ordusunun uyguladığı savaş yöntemlerinden biri de, düşmana ani baskınlar düzenlemek ve toparlanmasına fırsat vermeden hezimete uğratmaktı. Bu yöntem daha çok hicri 583-584 (miladi 1187-1188) yılları arasında uygulanmıştır. Hittîn Savaşı'nda kesin galip gelen Müslümanlar bununla yetinmemişler, Haçlılara toparlanma fırsatı vermeksizin art arda darbeler indirmişlerdir. Hittîn başarısından sonra Eyyûbî ordusu Akka, Safûriye, Nâsıra, Kayseriya, Nablus ve Dârûm üzerine yürümüş ve tamamını fethetmiştir. Sûr şehri üzerine de yürümüş, ancak şehrin güçlü müdafaası fethetme mâni olmuştur. Ordu bu şehirle fazla meşgul olmayıp Kudüs'ün fethine ve Hûnîn, Cebele, Lazkiye ve Sıhyon gibi sahil ve sahil içi şehirlerin fethine yönelmiştir. Buraların fethinden sonra kuzeye yönelmiş ve Antakya Haçlı Kontluğunun etrafındaki Bukas, Şağar, Berziyye, Derbisak ve Bağras kalelerini ele geçirmiştir. Daha sonra ordunun bir kısmı tekrar güneye yönelmiş, hicri 584 yılı sonlarında “Sahra Taşı” adı verilen sağlam Kerek kalesini fethetmiştir. Hem kış mevsiminin gelişi ve hem de askerin dinlenmesi münasebetiyle Dımaşk'a dönmeden evvel son olarak Safed ve Kevkeb fethedilmiştir.¹⁴⁷⁶

d- Vardiyalı Savaş

Selahaddin Sûr şehri üzerine tekrar yürümüş, şehir surlarının dibinde başarılı bir taktik uygulamış ve bu sebeple Berziyye gibi bazı kaleleri ele geçirmişti. Bu taktik vardiyalı savaş taktiğiydi.¹⁴⁷⁷ Selahaddin, ordusunu üçe bölüyor ve üçe bölünmüş ordu vardiya usulü üzere savaşıyordu. Öne birinci grup savaşıyor, sonra o dinlenmeye geçiyor devreye ikinci grup giriyor, ondan sonra da üçüncü grup devreye giriyordu. Selahaddin bu yöntem sayesinde dinlenmiş askerlerle savaşırken düşmana istirahat fırsatı verilmemiş oluyordu. Ne var ki hem şehir surlarının sağlam olması ve hem de bölgenin topoğrafik yapısı fethetme mâni oluyordu.¹⁴⁷⁸

1473 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 209

1474 Age, 210

1475 Mefrecü'l Kürûb; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 209

1476 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 210

1477 El-Kâmil; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 210

1478 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 210

1469 Age, 206

1470 Mefrecü'l Kürûb, 2/80

1471 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 208

1472 Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 208

e- Haçlı Saflarını Yarma Planı

Selahaddin Eyyûbî'nin düşman saflarını bölme ve onlar arasına tefrika sokma gibi planları da vardı. Haçlıların birlik beraberliğini bozmak için bazı Haçlı liderleriyle dostluklar kuruyordu.

İbni Şeddad anlatıyor:

“Sultan Selahaddin, hicri 578 yılı Şevval ayında Sayda kontunu kendisiyle konuşmak üzere davet etmişti. Sayda kontu geldi. Yanında da Haçlılardan oluşan bir grup vardı. Sultan onlara büyük bir ziyafet verdi ve onlarla sohbet etti. Onlara âdet-göre ikram edilen her şey ikram edildi. Sofralar kaldırıldıktan sonra onlarla baş başa kaldı. Toplantı sonunda sultan ile Sûr Kontu Markiz Montefrat arasında barış anlaşması yapıldı. Sayda kontu ve Haçlı ileri gelenlerinden bazı kişiler de bu barışa iştirak ettiler. Selahaddin, Haçlılardan kopan markize, kendilerinden koptuğu Haçlılara karşı düşmanlığını izhar etmesini şart koştu. Sultan, onların birlikte hareket etmesinden çekiniyordu. Bu sebeple onları bölmek üzere bu şartı öne sürdü ve onlarla bu şekilde anlaşma yaptı.¹⁴⁷⁹

f- İtalya Şehirleriyle Ticari ve İktisadi İlişkileri Sağlamaştırması

Selahaddin'in, düşmanı iktisadi cihetten zayıflatmak üzere giriştiği faaliyetlerden biri de Biza, Ceneviz ve Venedik gibi İtalya şehir devletçikleriyle ticari ve iktisadi ilişkileri sağlamaştırmasıdır. Mısır'a hâkim olduğu günden itibaren bu devletleri Mısır'da ticari faaliyetlerde bulunmaya teşvik etmiş, onlarla çeşitli anlaşmalar yapmış ve karşılıklı elçiler gönderilmiştir. Bu anlaşmalar Selahaddin'e iki cihetten fayda getirmiştir:

1- Ticari faaliyetlerin hareketliliği sebebiyle devletin gelirleri artmış ve ihtiyacı olan demiri, keresteyi ve mumu bu yolla karşılamıştır.

2- Haçlı ticaretini zayıflatmıştır. Selahaddin Kızıldeniz'e hâkimdi ve bu ticaret Eyyûbî İslam donanmasının inşasını gerekli kılıyordu.¹⁴⁸⁰ Selahaddin hicri 571 (miladi 1175) yılında Abbasi halifesine yazdığı mektupta şöyle diyordu:

*“Bu Venedik, Biza ve Ceneviz orduları bazen bize karşı savaşıyorlar ve zarar veriyorlardı, bazen de getirdikleri mallarla Müslümanlara zarar veriyorlardı. Ama biz onlara bir şey yapamıyorduk. Şu an ise onlardan bir kısmı beldemize savaş ve cihad aletleri getiriyorlar. En güzel, en kaliteli mallarını bize sunuyorlar. Her biriyle iletişime geçtim ve inisiyatif bizim elimizde olacak şekilde her biriyle barış anlaşması yaptım.”*¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁹ Age, 211; El-Fethu'l Kasiy, 560

¹⁴⁸⁰ Age, 211

¹⁴⁸¹ Age, 212

Mısır ile İtalya şehirleri arasındaki bu ticari ilişki yeni bir şey değildi. Fatımî döneminde de bu ilişkiler vardı.¹⁴⁸² Ancak Selahaddin bu ilişkileri devam ettirmeyi ve geliştirmeyi başardı.

g- Şehirlerin Tahribi

Selahaddin'in harp taktikleri arasında zikredilenlerden biri de, şehir tahribiydi. Haçlılara karşı mücadelesinin son yıllarında Askalan şehrini tahrip etmek mecburiyetinde kalmıştı. Aslan Yürekli Rişar'ın komuta ettiği Haçlılar, Kudüs'ün doğu anahtarı ve Mısır'a giden kabilelerin geçiş yolu olan Askalan'a dayanmışlardı. Müslümanlar Askalan'a güzelliğinden dolayı “Şam'ın Gelini” derlerdi.¹⁴⁸³ Sultan Selahaddin Askalan'ı müdafaa edemeyeceğini anlayınca Haçlıların eline geçmemesi için tahrip etti.¹⁴⁸⁴ Şehrin Haçlıların eline geçmesi, Mısır yolunun kesilmesi demektir.¹⁴⁸⁵ Bu sebeple mamur olan şehri tahrip etti, kullanılamayacak hâle getirdi. Selahaddin müdafaa kuvvetlerini Kudüs'ü muhafaza etmek üzere Kudüs'te toplamayı düşünüyordu. Kardeşi Melik Adil ve sair ileri gelen emirleriyle istişare ettiğinde onlar da onun görüşünde olduklarını bildirdiler. İleri gelen müsteşarlarından biri olan Alemuddin Süleyman bin Cender, “Düşman Yafa'ya indi. Orası Askalan ile Kudüs arasında bir yer. İki şehri birden müdafaa edemeyiz. Binaenaleyh şehri tahrip et.” dedi. İşte bu şekilde Askalan'ın tahribine karar verildi.¹⁴⁸⁶ Gerçek şu ki, Eyyûbîler tarafından tahrip edilmesi kararlaştırılan tek şehir değildir bu. Remle kalesi, Dâviye mülkünden olan Natrûn kalesi,¹⁴⁸⁷ Yafa surunun bir kısmı, Gazze ve Lud de aynı şekilde tahrip edilmişti.¹⁴⁸⁸ Selahaddin yine hicri 584 yılında sahile hâkim olduğunda sahilin güneyinde bulunan Dârûm'u tahrip etti. Sermîniyye kalesinin başına da aynı şeyler geldi. Melik Zahir Gazi hicri 584 (miladi 1188) yılı Cumadelahire ayında orayı ele geçirdikten sonra halkını dışarı çıkardı ve yerle bir etti.¹⁴⁸⁹ Yine Selahaddin, Remle sahilinde bulunan Yazûr kalesini ve Beytü Cibrîn beldesini Rişar'la barış anlaşması yapmadan az önce tahrip etti.¹⁴⁹⁰

h- Mısır ile Şam Arasındaki Yolun Güvenliğini Sağlaması

Selahaddin'in stratejik taktiklerinden biri de Mısır ile Şam arasındaki yolun güvenliğini sağlamaktır. Yaklaşık otuz günlük bir mesafeyi içeren bir yoldu bu.¹⁴⁹¹ Selahaddin yolun uzunluğuna rağmen yol üzerinde kaleler, karakollar ve kervan-

¹⁴⁸² Age, 212

¹⁴⁸³ Age, 212; El-Fethu'l Kasiy, 550

¹⁴⁸⁴ Age, 212

¹⁴⁸⁵ Age, 213

¹⁴⁸⁶ Age, 213

¹⁴⁸⁷ Şifau'l Kulûb; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 213

¹⁴⁸⁸ Age, 213; Vefeyatü'l A'yan, 7/199

¹⁴⁸⁹ Mefrecü'l Kürûb, 2/264

¹⁴⁹⁰ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 214

¹⁴⁹¹ Age, 214

saraylar inşa ettirdi. Sina'ya emniyet ve selameti geri getirdi. Selahaddin ve komutanları Şam'a gidip gelirken bu yolu kullanıyorlardı.¹⁴⁹²

i- Şehirlerin ve Körfezlerin Harbî Açidan Sağlamaştırılması

Selahaddin Mısır ve Kahire şehirlerinin ve Mısır beldelerine ait körfezlerin sağlamaştırılmasına önem vermişti. Bu şehirlerin en önemlileri şunlardır: İskenderiye, Dimyat, Reşid, İzâb ve Teyyis. Selahaddin, zararın kuzeyden ve Haçlılardan geleceğini biliyordu. Amori'nin hicri 565 (miladi 1169) yılında Dimyat'ı karadan ve denizden kuşatma altına alması onu bu körfeze büyük önem vermeye ve onu sağlamaştırmaya sevk etti. Selahaddin Kızıldeniz sahillerini de güçlendiriyordu. Mısır'ın iç kısmına gelince, Kahire şehrinin sağlamaştırılmasına büyük önem verdi ve Kahire surunu yeniden inşaaya başladı. Çünkü surun ekserisi yıkılmış, geleni geçeni menedemeyecek hâle gelmişti. Surun inşası için Karakuş'u görevlendirdi.¹⁴⁹³

3- Savaş Zamanı

Kış ayının bitimi ve ilkbaharın gelişi ile sıcaklıklar arttığı için savaş hazırlıkları başlıyordu. Kış aylarında da taraflar arasında hadiseler vuku buluyordu, ancak bunlar küçük çatışmalardan, pusu kurmadan ve düşmanın durumunu öğrenmek üzere keşif birliklerini göndermekten ibaretti. Savaşların yapıldığı dönemleri incelediğimizde sert kış soğuklarının bitiminden öbür kışa kadar ki sekiz-dokuz aylık dönemi kapsadığını görürüz.¹⁴⁹⁴ Selahaddin'in operasyonlarıyla ilgili İmad'ın, İbni Şeddad'ın ve onlar dışındaki muasır olan ve sonra gelen tarihçilerin tedvin etmiş olduğu özel günlüklere baktığımızda taraflara ait orduların kış aylarında savaşı durduğunu görüyoruz. Hassaten Şam bölgesinde şiddetli soğuklar bitip arazi bataklık olmaktan çıktıktan sonra ordular savaş meydanına inmek ve düşmana karşı savaşmak üzere hazırlıklara girişiyordu.¹⁴⁹⁵ Savaş mevsimi bitince de askerler beldelerine geri dönüyordu.

İmad anlatıyor:

“Sonbahar mevsimi geçip sert kış gelmiş, dağ başları karla beyaza boyanmış ve çadırlar çamura batmıştı. Emîrlar, Selahaddin'den istirahat etmek ve güçlerini toparlamak üzere beldelerine dönmek için izin istediler. Önce Sincar emîri gitti, onu Ceziretü İbni Ömer emîri takip etti. Onu da Musul emîrinin oğlu takip etti.”¹⁴⁹⁶

1492 Age, 214

1493 Age, 216

1494 Age, 218

1495 Age, 219

1496 Age, 220; Mefrecü'l Kürûb, 2/246

İbni Şeddad bu hususta, “Askerin Cihaddan Dönüşü” başlığı altında şunları zikrediyor:

“Kış gelip denizler kabarınca şiddetli ve devamlı yağın yağmurlar sebebiyle düşman, üzerlerine gidilmesinden ve şehirlerinin muhasara edilmesinden emin oluyor. Nitekim sultan da -bu arada- bir sonraki döneme kadar hem istirahat etmeleri ve hem de kendilerini toparlamaları için İslam askerine beldelerine dönüş izni veriyordu.¹⁴⁹⁷ Kış ayı biter bitmez askerler savaş alanına inmek üzere Selahaddin'in ordusuna katılıyorlar, bu ay avdet ettiğinde de tekrar vatanlarına geri dönüyorlardı.”¹⁴⁹⁸

Günlere gelince, Selahaddin Cuma gününün kutsiyetini göz önüne alarak bu günde çatışmayı ganimet sayıyordu. Bu, diğer günlerde savaşmadığı ve Cuma gününü beklediği anlamına gelmiyor elbette. Ancak o, Cuma günü yapılan savaşların daha çok hayır getireceğini umuyordu. Nitekim Hıttîn Savaşı, hicri 583 yılı Rebiülevvel ayında Cuma günü olmuştu. Selahaddin o Cuma günü askerlerini öğle vakti yürüttü. Hem hatiplerin minberlerde yaptığı dualardan bereketlenmek ve hem de duaların icabete en yakın olduğu bu anlardan istifade etmek istiyordu.¹⁴⁹⁹ Yine Selahaddin'in ordusu Akka'ya bir Cuma günü girmişti.¹⁵⁰⁰ Şam'ın kuzey sahillerindeki kalelerin tamamı, yani; Antakya etrafındaki kalelerin tamamı Cuma günlerinde fethedilmişti. Bu, Müslüman hatiplerin dualarının makbuliyetini göstermektedir. Bu sultanın bir saadeti de kendisine nasip edilen fetihlerin, hasenatın sevabının kat kat verildiği Cuma gününde olmasıdır.¹⁵⁰¹ Belki de savaşların Cuma gününe getirilmesi Selahaddin'in harp divanının bir planlamasıdır. Zira onlar bu günün asker üzerindeki müspet etkisini ve askerlerin bu günde daha kahramanca savaştıklarını dikkate almış olabilirler.¹⁵⁰² Biz zafer ve hezimetin herhangi bir günle ilişkisi olduğunu düşünmüyoruz. Ancak Cuma gününün Selahaddin'in askeri üzerinde psikolojik bir etkisi büyüktü. Şunu da ifade edelim ki Selahaddin'in ordusu sair günlerde de zaferler kazandığı gibi Cuma gününde de hezimete uğradığı zamanlar oldu.¹⁵⁰³

4- Esirlere Yapılan Muamele

Haçlılar, bölgeye İslam beldelerini istila etmek üzere gelmiş olmalarına rağmen

1497 Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 220

1498 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 221

1499 Age, 221

1500 Vefeyatü'l A'yan, 7/175

1501 El-Fethu'l Kasiy, 247; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 221

1502 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 221

1503 Age, 222

Selahaddin onların kanını akıtma ve intikam alma heveslisi olmadı. Ona dair zikredilen hususlardan biri de, onun, oğullarını esirleri öldürmekten menetmiş olmasıdır. O, bu fiilin onlarda bir huy hâline gelmesinden korkmuş olabilir. Küçük yaşta iken esir öldürmeye alışan birinin ileride bu işi Müslüman kâfir ayırmadan yapabileceğini düşünmüş olabilir.¹⁵⁰⁴ Ölmeden önce oğlu Melik Zahir'e -ki o, o zaman yirmi yaşındaydı- yaptığı vasiyette onu kan akıtmaktan menetmiştir.¹⁵⁰⁵ Genel olarak baktığımızda esirler ya Dımaşk'ta tutuluyor ve parasız işlerde çalıştırılıyordu ya da satılıyor ya da öldürülüyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse Selahaddin bu hususta da -Nureddin Mahmud gibi- sefelinin yolundan yürümüştür. Selahaddin'in esirlere karşı muamelesi onların muamelesinden farklı olmamıştır. Bazen esirleri öldürüyordu. Nitekim hicri 552 (miladi 1157) yılında kendisine esirler getirildiğinde onların boyunlarının vurulmasını emretmiştir. Nureddin Mahmud Zengî de çoğu zaman esirleri hapsediyordu. Özellikle de ileri gelenleri hapsediyordu. Nitekim Antakya kontu ile Kerek kontunu on beş yıl hapsedmiş, o öldükten sonra onun emîrlerinden biri olan Gümüştekin, Selahaddin'e inat olsun diye Ernat'ı salıvermiştir. Başta ileri gelenler olmak üzere esirlerin hayatta bırakılmasının sebebi, onların Müslüman esirlerle değiştirilmesidir. Değiş tokuş işi esire karşı esir verilmek suretiyle yapıldığı gibi nakit para karşılığında da yapıyordu. Nureddin Haçlılar tarafından esir alınan Kuzey Afrikalı Müslümanları da bu değişimde kurtarıyordu. Çünkü onları Şam topraklarında kurtaracak kimse yoktu.

İbni Cübeyr bu hususta şunları zikrediyor:

“Allah Teâlâ'nın Şam topraklarında bulunan Kuzey Afrikalı esirlere yaptığı ihsanlardan biri de, Müslüman sultanların ve Müslüman Zenginlerin Kuzey Afrikalı Müslümanları esaretten kurtarmak için büyük miktarda parayı bu alana tahsis etmesidir.”¹⁵⁰⁶

Selahaddin de bu hususta Nureddin'in yolundan yürüdü. Hatta o, Hristiyan fakir esirleri de karşılıksız azat ediyordu. Nitekim Kudüs'ü fethettiğinde de bunu yapmıştı. Selahaddin, kendi askerlerinin hayati sorumluluğunu üzerinde taşıyordu. Bu sebeple esir değişimi önce bu sorumluluğun bir gereği idi, sonra esir değişimi sayesinde onun askerî gücü artıyordu. Bir de bu iyilik ve takva amellerinden biriydi. Onun bazı emîrleri de bu hususta onu talip ediyordu. Selahaddin'in hısımları, Erbil Emîri Muzafferüddin Gökböri, Haçlıların elindeki Müslüman esirleri satın alması için elçisini yılda iki kez Şam sahillerine gönderirdi.¹⁵⁰⁷

Sıbtı İbni'l Cevzî diyor ki:

1504 Kitabu'r Ravzateyn, El-Ceyşü'l Eyyûbî, 224

1505 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 224; En-Nevadir, 238

1506 Age, 225; Rihletü İbni Cübeyr, 280

1507 Age, 226

“O, emîrliğinin mallarını sadakaya harcamıştı. Onun azat ettiği Müslüman esirlerin toplamı kadın erkek olmak üzere altmış bin civarındaydı.¹⁵⁰⁸ Selahaddin'in esirlere karşı iyi davrandığını gösteren hadiselerden birini nakledelim: Huzuruna kırk elli kadar hristiyan esir getirilmişti. Aralarında çok yaşlı biri vardı. Ağzında diş kalmamıştı. Selahaddin ona tercüman vasıtasıyla önce bu yaşta Doğu'ya gelişinin sebebini ve daha sonra da daha başka sorular sordu. Yaşlı adam da onun sorularına cevap verdi. Sultan ona acıdı ve ihsanda bulundu. Bir binek üzerine bindirilerek düşman kampına götürülmesini emretti.”¹⁵⁰⁹

Sultan Selahaddin'in bazı esirlerden şiddetli intikam aldığı da oluyordu. Müslümanlara karşı büyük cürümler işlemiş olanları affetmiyordu. Öldürülmelerinden önce onları teşhir ediyor, suçlarını açıklıyor, ondan sonra da öldürülmelerini emrediyordu. İnşallah bu hususu yerinde daha genişçe anlatacağız. Selahaddin'e göre esirlerin yaşaması ve bazı işlerde çalıştırılması daha iyiydi. Nitekim Kahire suru inşa edilirken en zor işlerde bu esirler çalıştırıldı. Mermerlerin kesilmesi, büyük taşların şekillendirilmesi ve Kahire dağ kalesi etrafındaki hendeklerin kazılması gibi zor işler onlara yaptırıldı. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi dağ kalesi büyük bir taş tepe üzerine inşa edilmişti. O kalenin etrafına hendek kazmak son derece zordu. Çünkü kazılacak olan şey kaya idi. İbni Cübeyr'in de ifadesiyle bu sıkıntılı ve zahmetli işleri yapanlar çok sayıdaki kâfir Rum esirleriydi.¹⁵¹⁰ Daha sonraki Mısır tarihçilerinden biri de, Karakuş'un, kale ve sur yapımında elli bin Haçlı esiri çalıştırdığını ifade etmiştir.¹⁵¹¹

5- Selahaddin ile Haçlılar Arasında yapılan Anlaşmalar

Selahaddin'le Haçlılar arasında yapılan ilk anlaşma hicri 571 (miladi 1175) yılında yaz ayında olmuştu. Bu tarih Selahaddin'in Şam topraklarına yeni yeni yerleştiği dönemi gösteriyordu. Siyasi, iktisadi, askerî ve sair şartlar onu Haçlılarla anlaşma yapmaya zorlamıştı. Ayrıca başta Musul ve Halep atabekleri olmak üzere kendisine düşmanca davranan ve Haçlılarla dayanışma içine giren İslami grupların durdurulması ve tasfiyesi için de zamana ihtiyacı vardı.¹⁵¹² Çünkü Haçlılara karşı mücadele veren İslami cephenin komutanı oydu. Bu sebepler yüzünden Müslümanlar Haçlılarla anlaşma yapma mecburiyetinde kaldı ve taraflar arasında bir barış dönemi oldu. Barış anlaşması yapılırca Sultan Selahaddin, Mısır askerlerinin Mısır'a dönmesi emrini verdi. Bu dönemde onların Şam topraklarında kalmasına

1508 Age, 226

1509 Age, 227

1510 Age, 227

1511 El-Hutatü't Tefikiyye, Ali Mübarek, 70

1512 Kitabu'r Ravzateyn, El-Ceyşü'l Eyyûbî, 238

ihtiyaç yoktu, bir de Şam'da iktisadi durumlar -daha öce de değindiğimiz üzere- iyi değildi. Ayrıca Mısırlılar hasat mevsiminde askerlere ihtiyaç duyuyordu. İmad'ın ifadesine göre Selahaddin Mısır askerlerine hasat müddetinin sonuna kadar izin vermişti.¹⁵¹³ Gerçek şu ki, Selahaddin, Haçlıların yaptıkları anlaşmalara hıyanet etmesinden her daim korkmuş, barış ortamına güvenip silahları elden bırakmamıştır. Ordusu her daim hazır olmuş ve gözetimi elden bırakmamıştır. Selahaddin Haçlılarla barış anlaşması yapmadan önce bunu harp divanında uzun uzun istişare ediyordu.¹⁵¹⁴

Eyyûbî Ordusunun Kullandığı Silahlar

Haçlılarla yapılan bu savaşlar -başta Şam beldeleri olmak üzere- bu mıntıkada silah sanayinin gelişmesine sebep oldu. Bu bölgede maharetli sanatkârların yanında bazı önemli ham maddeler de boldu. Şam topraklarında kesif orman arazileri vardı. Başta çam, meşe, pelit ve kayın olmak üzere her cins ağaç bu ormanlarda boldu. Ne var ki bu mıntıkada demir azdı. Selahaddin bu eksikliği İtalya ve sair ülkelerden ithal ederek karşılıyordu. Demir, Şam'ın bazı kısımlarında ve Musul'da vardı. Baskın görüşe göre bölgedeki demir madenleri bu dönemde kimin eline geçtiyse onlar tarafından işletilmiştir. Ancak Musul, demir açısından ve ateş mancınıkları için zaruri olan zift ve beyaz petrol açısından zengindi.¹⁵¹⁵ Musul, arazisinden çıkan ham madde ile ve sanatkârlarının elinden çıkan aletlerle Selahaddin'e zaman zaman yardım ediyordu. Selahaddin'e beyaz petrol, kalkan, mızrak ve sair her çeşit üründen gönderiyordu.¹⁵¹⁶ Mısır'da ise gemicilikte kullanılan kereste boldu.¹⁵¹⁷ Eyyûbî ordusunun kullandığı silah çeşitleri:

1- Ferdî silahlar:

Kılıç, hançer, mızrak, balta, kazık, topuz, yay ve sapan.¹⁵¹⁸

2- Ağır silahlar:

Neft ve ateş mancınıkları, mancınık, koçbaşı ve benzeri aletler.

3- Bedene ait silahlar:

Miğfer, tolga, cevşen, zırh (Bu, hem süvariye ve hem de atını örtüyor, ateşe kar-

¹⁵¹³ Sene'l Berk, 1/195; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 239

¹⁵¹⁴ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 239

¹⁵¹⁵ Age, 264

¹⁵¹⁶ El-Fethu'l Kasiy, 350

¹⁵¹⁷ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 264

¹⁵¹⁸ Age, 266-290

şı giyiliyordu.)¹⁵¹⁹ Demirden ya da tahtadan yapılan ve ucunda üçgen şeklinde çıkıntılar olan küçük bir alet.¹⁵²⁰

Eyyûbî Donanması

Selahaddin, Şam'dan Mısır'a döndükten sonra orada bazı zayıf noktalar görmüş ve bazı stratejik değişikliklere gitmişti. Haçlıların saldırma ihtimaline karşı şehirleri ve kaleleri güçlendirmeye ve askere yeni bir düzen vermeye yöneldi. Ayrıca deniz donanması kurulması gerekiyordu; buna odaklandı. Zira Haçlılar karada zayıf olsalar da denizde güçlüydüler. Şam topraklarındaki Haçlı devletlerine silah, mühimmat ve asker taşıyan deniz filolarının durdurulması için güçlü bir deniz donanması gerekiyordu. Karadan baskı gören Haçlılar denizden yardım alarak rahatlıyorlardı. Ayrıca Selahaddin Mısır'daki devlet yapısının zayıflığını görüyor, Haçlılara karşı kapsamlı bir savaşa girmeden evvel idari ve şer'i işlerin yeni bir düzene sokulmasını gerekli görüyordu. Burada -donanma inşası ile kale ve surların yenilenmesi dışında- Selahaddin'in yöneldiği şu iki hususa dikkat çekmemiz gerekmektedir:

Birincisi; Akdeniz ile Kızıldeniz arasındaki ticaret ve ulaşım yollarının önemi.

İkincisi; Orta Avrupa şehir tüccarlarının menfaatleri ile Avrupa'daki Latin ülkelerinin menfaatlerinin çelişmesi.

Selahaddin, Şam topraklarındaki Haçlılarla ilişkiyi kesmeleri mukabilinde bu Orta Avrupalı tüccarlarla ticari anlaşmalar yaptı. Ticaret kabilelerinin korsanlar ve sair unsurlar tarafından arkadan vurulması ve Hicaz'a giden hac kabilelerine saldırılması ihtimaline karşı da -deniz ticaret yollarının güvenliği için- ordusunu Yemen'e gönderdi.¹⁵²¹

1- Eyyûbîlerin Donanma Faaliyetleri

Eyyûbî Donanmasında Üç Merhale

a- Kuruluş Dönemi

Bu merhaleye hazırlık dönemi de diyebiliriz. Bu merhalede Eyyûbî Mısır donanmasının teşkilat yapısı oluşturulmuştur. Selahaddin bir dizi ıslah çalışmaları yürütmüş, donanma için müstakil divan oluşturmuş ve bu divanın başına da kardeşi-ni getirmiştir. Bu arada kardeşine ihtiyaç duyduğu asker, silah ve mühimmatı teda-

¹⁵¹⁹ Age, 323

¹⁵²⁰ Age, 324

¹⁵²¹ Selahaddin Eyyûbî, Velid Nuveyhid, 94-95

rik etme imkânı da vermiştir. Genç Eyyûbî Devleti hicri 565 (miladi 1168) yılından itibaren bu şekilde donanma sahibi oldu. Önceleri kara birliklerinin desteğiyle Mısır limanlarını koruyan donanma, gün geçtikçe gelişti ve hicri 575 (miladi 1179) yılında büyük bir güce ulaştı. Rum sahillerine gidiyor, Frenk sahillerini vuruyordu. Bir defasında bin kişi esir alınmış ve esir alınanların ileri gelenlerinin başları vurulmuştu.¹⁵²²

b- Mısır Eyyûbî Donanmasının Güçlenmeye Başladığı Dönem

Bu dönem hicri 575 ile 579 yılları arasındır. Yani bu dönem yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu dönemde Eyyûbî donanması Haçlı donanmalarına karşı her türlü mukavemeti ve her türlü saldırıyı gerçekleştirmiştir.¹⁵²³ Eyyûbî donanması ilk defa hicri 575 (miladi 1180) yılında düşmanla karşılaştı ve düşmana karşı zafer kazandı. İçinde bin esir olan büyük bir Haçlı savaş gemisini ele geçirdi. Bu arada Eyyûbî kara ordusu da Beytül Ahzan'da bir zafer kazanmıştı. Artık kara ve deniz zaferleri ardı ardına geliyordu.¹⁵²⁴ Eyyûbî ordusunun aynı anda bu şekilde zafer kazanması tesadüfi değildi. Zira Selahaddin süratle hareket ediyor, Haçlılar ona yetişemiyordu. Selahaddin Beytül Ahzan'ı tahrip etmiş, Sûr, Sayda ve Beyrut üzerine baskınlar düzenlemiş, ancak o bununla iktifa etmemiş, Mısır donanmasının -Kadı Fadl'ın ifadesiyle- "Şam'ın Kostantiniyye'si Akka" üzerine hücum etmesi için emir vermişti. Akka'da çok sayıda Haçlı gemisi ele geçirildi. Haçlılara büyük zayıtlar verdirildi. İslami donanmalar tarafından daha önce böyle bir zafer gerçekleştirmemişti. Müslümanların güçlü olduğu, küfrün zayıf olduğu zamanlarda da bunun bir benzeri yoktu.¹⁵²⁵

Eyyûbî donanmasının en büyük ve en çok yankı uyandıran zaferi hicri 578 (miladi 1182) yılında Kızıldeniz'de kazandığı zaferdir. Ernat namıyla bilinen Haçlı kontu Reano de Şatyon, Selahaddin'in Musul'u kuşatmasından istifade ederek büyük ve tehlikeli bir harekete girişti. Bu hareketiyle o, birkaç hedefi birden gerçekleştirmek istiyordu;

- Kızıldeniz'e hâkim olmak: Mısır'ın güney cihetinde bulunan Akabe ve İzâb körfezlerine bakan Eyle'yi, aynı şekilde Arap Yarımadası kıyılarında bulunan Cidde ve Rabii, sonra Aden'i ele geçirmek suretiyle bu suları Haçlıların merhameti altına almak istiyor ve bu şekilde ticaret yollarına hâkim olmayı, daha sonra da Hint Okyanusu'na uzanmayı hedefliyordu.

- İslam âleminin iki kalbi Haremeyn ile sair İslam beldelerinin arasındaki kara

ve deniz yoluyla olan irtibatı kesmek: Bu teşebbüsüyle o, bütün Müslümanlara korku salmak istiyordu. Hatta Haçlılar, Medine-i Münevvere'ye girip Resûlullah (s.a.v)'in mezarından naaşını alıp götürmeyi bile planlamışlardı.¹⁵²⁶

- Hristiyan Habeşistan ülkesini Haçlı seferlerine iştirak etmeye ikna etmek: Ernat bu planını uygulamak için bütün gücüyle çalıştı. Kendisine bağlı alanlarda bulunan bütün ağaçların ve Arış mıntıkasındaki bütün hurma ağaçlarının kesilmesini emretti. Hurma ağaçlarından çıkan keresteyle gemilerin iskelet kısmı yapıldı ve gemiler sağlamlık testi için Ölü Deniz'de yüzdürüldü.¹⁵²⁷ Askalan Haçlıları da bu projeye başka gemilerle destek verdiler. Sonunda Ernat beş büyük gemiden ve çok sayıda orta ve küçük gemilerden oluşan bir donanma kurdu. Ernat'ın adamları gemileri parçalar hâlinde deve sırtında Akabe körfezine taşıdılar. Develer o bölgede yaşayan bedevilerden kiralananmıştı.¹⁵²⁸ Daha sonra Ernat bir kara ordusu hazırladı ve orduyu Tebük'e sevk etti. Eyle valisine Şam'dan ya da Mısır'dan gelebilecek herhangi bir desteği orada durdurmak istiyordu. Daha sonra Ernat denize açıldı. Önce Eyle'ye vardı. Kısa bir mukavemetten sonra Eyle düştü. Ancak onun adamları kale adasını istila edemediler ve halkı kendilerini su almaktan mahrum kıldığı için de büyük sıkıntılar çektiler.¹⁵²⁹ Bu arada donanmanın diğer gemileri Afrika sahillerine baskınlar düzenlediler. Önlerine kim geliyorsa baskın düzenliyorlardı. Bu şekilde İzâb'a vardılar. Orada bulunan ve Yemen, Hindistan ve Aden gibi yerlerden gelmiş çok sayıda mal yüklü ticaret gemisini ele geçirdiler. Kızıldeniz'i baştan başa yarıp gelen bu Haçlıları karşılarında gören Müslümanlar korkuya kapıldılar. Çünkü onlar bu sularda ne tüccar ne de savaşçı bir Frenk görmemişlerdi.¹⁵³⁰ Haçlılar orada çok çirkin işler yaptılar. Müslümanlara ait on altı gemiyi yaktılar. Bu arada hacıları taşıyan bir gemiyi ele geçirdiler. Mekke ve Medine'ye giden gıda maddelerini yaktılar. Ayrıca karada ve denizde ele geçirdikleri insanlardan çok sayıda kişiyi öldürdüler ve çok sayıda kişiyi de esir aldılar.¹⁵³¹ Haçlılar İzâb'dan Kızıldeniz'in doğusunda bulunan Hicaz arazisine yöneldiler. Medine-i Münevvere'nin Havra ve Yenbu' adlı iki limanına bağlı olan gemileri ateşe verdiler. Daha sonra güneye doğru gittiler ve Mekke limanlarından biri olan Rabi'ye vardılar. Oraya yakın bir yerde hacıların Cidde'ye gitmek üzere beklediği bir gemiyi batırdılar.¹⁵³² Bütün bu hadiseleri Eyle kalesi muhafızı, Selahaddin'e bir mektupla bildirdi. Mektup Selahaddin'e ulaştığında o, Musul'a iniyordu. Derhâl Mısır'daki naibi kardeşi Melik Adil'e haber gönderdi ve

1526 İbni Cübeyr, 34; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 357

1527 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 357

1528 Age,357; Rihletü İbni Cübeyr, 34

1529 El-Hutat, 2/86; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 358

1530 Tarih-i İbni Haldun, 5/655; Age, 358

1531 Mefrecü'l Kürûb; 2/127; Age, 358

1532 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 358

1522 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 352

1523 Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 353

1524 Age, 354

1525 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 354

ondan mümkün olan en kısa zamanda bu işin önünü almasını istedi. Öyle görünüyor ki Melik Adil Sultan Selahaddin'in emri gelmeden evvel bu iş için hazırlıklar yapmıştı.¹⁵³³ Donanma Komutanı Hacıb Hüsameddin Lü'lü'ye askerî operasyon için emir verdi. Mısır ve İskenderiye şehirlerindeki gemiler parçalandı ve develerin sırtında Süveyş Körfezi'ne taşındı. Gemi parçaları Kuzey Afrikalı muharıpler tarafından götürüldü ve sahilde bir araya getirildi. Gemiler tamamlandıktan sonra Hacıb Hüsameddin Lü'lü donanmasını iki gruba ayırdı. Birinci grup Eyle kalesine hareket etti ve oradaki bütün Haçlı gemilerini ele geçirdi. Orada bulunan Haçlılardan çoğu öldürüldü. Bir kısmı vadilere ve geçitlere kaçıp gizlenmeyi başardıysa da Hacıb Hüsameddin peşlerine adamlarını gönderdi ve adamları onları kartalın avını yakalayıp öldürdüğü gibi yakalayıp öldürdü.¹⁵³⁴ İkinci grubu ise İzâb'a gönderdi. Ancak onlar orada kimseyi bulamadılar, oradan ayrıldılar ve düşmanın izini sürmeye başladılar. Havra limanı karşısında bir grupla karşılaştılar. Gemilerden indiler ve savaşmaya başladılar. Daha sonra kaçanları takip edip yakaladılar. Yakalananlar yüz yetmiş kişiydi. Müslüman esirleri serbest bıraktılar. Daha sonra Haçlı gemilerini ve içindeki malları ele geçirdiler.¹⁵³⁵ Hacıb Hüsameddin Lü'lü yanındaki esirlerle birlikte muzaffer bir şekilde Mısır'a döndü. Esirlerin ayaklarına zincirler takılmıştı. İskenderiye'ye girdikleri 1 Zilhicce 578 (miladi 1183) tarihi görülecek bir gündü. Ünlü seyyah İbni Cübeyr de o gün o tarihî günü yaşayanlar arasındaydı. Yakalanan Rum esirleri görmek için halk toplanmıştı. Esirler ayakları kafalarına zincirlenmiş bir şekilde develere bindirilmişlerdi. Davulcu ve zurnacılar onların etrafında davul zurna çalıyordu.¹⁵³⁶ Melik Adil onların boyunlarının vurulmasını emretti. Bu deniz yolunu bilen hiçbir Haçlının hayatta kalmasını istemiyordu. Onların katledilme işi sufilere, fukahaya ve diyanet erbabına verildi.¹⁵³⁷

Kadı Fadl Bağdar'a, Hilafet Divanına yazdığı mektupta şöyle diyordu:

*"Bu kâfirlerin affı söz konusu değildir. Şeriat da buna cevaz vermez. Onların birinin bile hayatta kalmasında maslahat yoktur. Zira bu ceza böyle bir şeye tevessül edecek olanlar için ibret vesikasıdır."*¹⁵³⁸

Hac mevsimiydi, Müslümanlar bazı esirleri yanlarına alıp Mina'ya götürdüler ve onları orada hayvan boğazlar gibi boğazladılar.¹⁵³⁹ Eyyûbî donanmasının bu başarısı, Haçlı operasyonu için çok kötü bir cevap olmuştu. Bu hadise, Selahaddin'in

Müslümanlar arasındaki şöhretini daha da yükseltti. Bu hadise, Donanma Komutanı Hacıb Hüsameddin Lü'lü'nün şöhretini de yükseltti.¹⁵⁴⁰ Haçlı kontu Ernat'a gelince; esir düşmekten kurtuldu ve yaralı bir kurt gibi yarasını yalaya yalaya Kerek kalesine geri döndü.¹⁵⁴¹ O, Müslümanlara karşı hiçbir zaman düşmanlıktan geri durmadı, bundan sonra da durmayacaktı. Selahaddin, onun Haremeyn-i Şerifeyn'e karşı işlediği bu cüreti asla affetmeyeceğini ve bunun intikamını ondan bizzat alacağını ilan etti.¹⁵⁴² Bundan sonra ne Ernat ne de başkası İslam denizi hâline gelen Kızıldeniz'e yanaşmaya ve bu acı tecrübeyi yeniden yaşamaya cesaret edemediler. Bu dönemde Eyyûbî ordusunun yürüttüğü son faaliyetlerden biri şuydu: Hicri 579 (miladi 1183) yılı başlangıcında Eyyûbî donanması Akdeniz'e açılmış Haçlı gemilerini arıyordu. O arada içinde üç yüz yetmiş beş savaşçının bulunduğu büyük bir gemiyle karşılaştılar. Hepsisi de silahlıydı.¹⁵⁴³ İşgal topraklarına mal ve silah götürüyorlardı. Müslümanlarla karşılaşınca çatışma oldu. Her iki taraf da kıyasıya mücadele ettiler. Sonunda Müslümanlar galip geldi. Teslim olanları esir aldılar ve ganimetlerle birlikte Mısır'a götürdüler.¹⁵⁴⁴

c- Hittîn'den Remle Anlaşması'na Kadar Olan Dönem (583-588)

Selahaddin'in ordusu Hittîn zaferinden sonra çeşitli cephelerde galibiyetlerine devam etti. Şam'ın kuzeyindeki körfezlerin ve kalelerin fethi, Filistin'in fethi, Ürdün Nehri etrafındaki beldelerin fethi hep bu dönemde oldu. Ancak Eyyûbî donanmasının bu dönemde aldığı rol istenen seviyede değildi. Yük daha çok kara ordusunun üzerindeydi. Bu durum, Eyyûbî donanmasının zayıflığından değil, Haçlı donanmasının gücünden kaynaklanıyordu. Selahaddin Eyyûbî bu farkı bildiği için donanmayı ciddi savaşlara sokmuyordu. Ayrıca bütün donanmayı Şam'a naklettiği takdirde düşman donanması Mısır limanlarına saldırabilirdi. Bu sebeple kara ordusu sadece iç bölgeleri değil; Akka, Beyrut, Askalan ve Lazkiye gibi sahil şehirlerini de fethediyordu.

Bununla birlikte Eyyûbî donanması bazı önemli işlere imza atmıyor da değildi. Sûr'da Eyyûbî kara ordusu zora düşmüş, üç cephede birden savaşmak mecburiyetinde kalmıştı. Şehir sağlam surlarla çevriliydi; bir cephe şehre karşı, bir cephe kuzeyde, bir cephe de şehrin güney kısmındaydı. Müslümanların konuşlandığı mevzilerin karşısında demir atmış olan Haçlı gemileri Müslümanlara büyük zararlar veriyordu. O gemilerden atılan ok ve mızraklar Müslümanları yaralıyordu. Ayrıca Haçlılara ok mızrak atan Müslümanların attığı ok ve mızraklar yerin darlığı sebebiyle karşı taraf-

1533 Age, 359

1534 Age, 358

1535 Age, 359

1536 Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 360

1537 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 360

1538 Age, 360

1539 Age, 360

1540 El-Fethu'l Kasiy, 341; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 360

1541 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 361

1542 Mir'atü'z Zaman, 8/389; Mefrecü'l Kürûb, 2/185

1543 Mizmaru'l Hakâik, 50; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 361

1544 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 361

taki Müslümanlara geliyordu. Bu sebeple Müslümanlar bir türlü şehre yanaşamadılar.¹⁵⁴⁵ Selahaddin yeni fethedilmiş olan Akka şehri limanında demirli bulunan donanmaya gelmesi için haber gönderdi. Donanma en uygun zamanda geldi ve Müslümanlar şehir surlarına yanaşabildiler. Düşmanı denizden ve karadan sıkıştırarak savaştılar. Şehir düşmek üzereydi. Donanmanın önemli ve ağır bir yükü vardı. O da, Sûr limanına düşman gemilerini sokmamaktı. Bu başarıldığı takdirde şehri müdafaa edenlerin daha fazla dayanması söz konusu değildi.¹⁵⁴⁶ Ancak Müslümanlar, Haçlı gemilerini Sûr limanına sokmama hususu ile ilgili görevlerinde gevşeklik gösterdiler. Beş büyük Eyyûbî gemisi yerli yerince mevzilenmiş, limanın giriş ve çıkışını kontrol altına almıştı. Duruma hâkimdiler. Ancak askerler seher vaktinde uyudular, Haçlı askerleri bu fırsatı değerlendirdiler ve gemilere saldırdılar. Eyyûbî askerlerinden kimini öldürdüler, kimini de esir aldılar ve gemileri Sûr şehrinin iç limanına çektiler. Selahaddin'in kara ordusu bütün bunları karadan seyrediyordu. Donanma Komutanı Abdüsselam el-Mağribî -ki İbnî'l Esîr onu kabiliyet ve cesaretiyle övmektedir- donanma komutanıydı. Bedran el-Farisî de onunla birlikteydi.¹⁵⁴⁷ Gemide uyurken esir alınanlardan bazıları kendilerini sulara attılar. Kimi yüzerek kurtuldu, kimi de boğulmaktan kurtulamadı. Selahaddin geri kalan gemilerin Beyrut cihetine gitmesini emretti. Az oldukları için bir işe yaramıyorlardı. Bu arada Haçlı gemileri onların peşine düştü, gemideki Müslüman gemiciler ve savaşçılar gemilerini terk ederek kendilerini karaya attılar. Ancak Selahaddin o gemilerin düşman eline düşmesini istemiyordu. Bir grup adam gönderdi ve o adamlar o gemileri batırdılar. Selahaddin karadan savaşa devam etti.¹⁵⁴⁸ Ancak bu hezimet sebebiyle üzgündü. Kâfirler de Müslümanlara vurdukları darbe sebebiyle sevinçliyidiler.¹⁵⁴⁹ Eyyûbî donanması katıldığı bu savaşta başarısız olmuştu. Nitekim bu, Eyyûbî donanmasının bu alanda girdiği tek operasyondur. Sair şehirlerin fethine iştirak etmedi. Ancak Haçlıların Akka'yı kuşatması esnasında -ki bu kuşatma hayli uzun sürmüştü- donanma ikinci defa faaliyete sokuldu ve şehrin ihtiyacı duyduğu zahire ve mühimmatın şehre götürülmesi görevi donanmaya verildi.¹⁵⁵⁰

2- Selahaddin'in Donanmada Yaptığı Önemli Islahatlar

Selahaddin Eyyûbî Mısır donanmasını ihya için bazı ıslah çalışmaları yaptı. Onları arz edelim:

- 1545 El-Kâmil; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 363
- 1546 Tarihu'l Bayriyyeti'l İslamiyye, 363
- 1547 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 363
- 1548 Age, 363
- 1549 El-Fethu'l Kasiy, 161
- 1550 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 363

a- Mısır Ormanlarını Devlet Arazisi Hâline Getirdi

Başta Behnesa, Safed, Uşmuneyn, Asyut, Ahmîm ve Kûs ormanları olmak üzere bütün orman arazilerini devletleştirdi. O dönemde tek bir kütüğün değeri Makrizî'nin ifadesine göre yüz dinar civarındaydı.¹⁵⁵¹ Bu karara göre ağaçlar üzerinde -devlet dışında- hiç kimse tasarruf sahibi değildi. Bu orman kerestesine yönelik bir karardı. Bu karar -donanma işinde ihmaller olsa da- Eyyûbî Devleti'nin Mısır'daki son günlerine kadar yürürlükte kaldı.

Eyyûbî döneminde Mısır'da yaşamış olan Osman İbrahim en-Nablusî bu hususta şöyle diyor:

“Ormanların hükmü, madenlerin hükmü gibidir. Onlar Beytülmale aittir. Hiç kimsenin onlar üzerinde bir hakkı ve ayrıcalığı söz konusu değildir.”¹⁵⁵²

Bu madde devletin dışarıdan ithal ettiği zaruri ham maddelerini de kapsama alanına almıştır. Gemi yapımında kullanılan demir ve kereste bu maddelerin başında gelmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Eyyûbî Devleti, İtalya şehir devletleriyle ticari anlaşmalar yapmıştı. İhtiyaç duyduğu bu iki maddeye bu ticari faaliyetler sayesinde sahip oluyordu.¹⁵⁵³ Mısırlı tarihçi İbrahim en-Nablusî'nin zikrettiği üzere Mısır'a deniz yoluyla dışarıdan ithal edilen kereste, demir, kurşun ve sair ham maddeler divan marifetiyle satın alınıyordu. İrili ufaklı gemilerin yapımında, binarlarda, silah yapımında bu ham maddeler kullanılıyordu.¹⁵⁵⁴ İskenderiye'de “Metceru's Sultani” adında bir divan vardı. Bunun görevi devletin -başta gemi yapımında olmak üzere- askerî maksatlar için ihtiyaç duyduğu ithal mallarını satın almaktır. Divan görevlileri bu malları tüccarlardan alınan beşte birlik vergiden elde edilen paralarla satın alıyorlardı. Selahaddin, donanma gemilerinin inşasında Mısır ormanlarının yanında Lübnan ormanlarında yetişen çam ve sedir ağaçlarından da istifade etti. Yine Lübnan'da Beyrut yakınlarındaki demir madenlerinden de istifade etti.¹⁵⁵⁵ Bu bilgi doğru ise, bu, bu belde Müslümanların eline geçtikten sonra -yani hicri 583 (miladi 1187) yılından sonra- olmuştur.

b- Selahaddin Donanma İçin Müstakil Bir Divan Kurdu

Bu divan, “Donanma Divanı” olarak adlandırılmıştı. Feyum ve havalisi haracı, Doğu ve Batı Ber haracı, Doğu Ber'e ilave olarak bu iki beldenin nahiyeleri, Emîriye ve Münye gelirleri, Batı Ber'e ilave olarak Safed, Nehya ve Vesîm nahiyeleri ve Kahire dışındaki bostanların gelirleri, yine o gün geliri yıllık sekiz bin dinarı bulan

- 1551 El-Hutat, 2/193
- 1552 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 332
- 1553 Age, 333
- 1554 Age, 333
- 1555 Ahsenu't Tekasîm; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 333

Natrûn'un gelirleri, ayrıca Mısır'da zekâta tabi malların gelirleri -ki bu elli bin dinardan çoktu- bu divana tahsis edilmişti. Ayrıca divana ait gemilerin ücretleri hükümet tarafından karşılanıyordu.¹⁵⁵⁶

c- Selahaddin Donanmada Görev Alan Kişilerin Maaşını Yükseltti

Selahaddin donanmada görev alanların ve gemi işinde çalışanların maaşlarını yükseltti. Onların gelir durumunu iyileştirmek suretiyle insanların bu mesleklere kaymasını teşvik ediyordu. Bir donanma dinarı 5/8 iken 3/4 hâline geldi. Yani bir donanma dinarı önceki dinara göre % 17,5 artmış oldu.¹⁵⁵⁷

d- Selahaddin Donanmanın Başına Önemli Askerî Şahsiyetleri Getirdi

Tarihî kaynaklara baktığımızda -birkaç kişi dışında- Eyyûbî donanmasında ilk görev alan kişilerin isimlerini göremiyoruz. Ernat'a karşı yürütülen karşı operasyonda meşhur olan Hacib Hüsameddin Lü'lü'nün yanında, Yakup Halebî, Cemaleddin Muhammed Erdeniz, Bedran el-Farisî, Muhammed bin İshak ve Abdüsselam el-Mağribî gibi gemi komutanlarını tanıyoruz. Ancak son senelerde donanma genel sorumlusu Selahaddin'in kardeşi Melik Adil oldu. Bu, Selahaddin'in Donanma Divanına ne derece ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Melik Adil görevi teslim alır almaz işin başına Safiyyuddin Abdullah bin Ali bin Şükr'ü getirdi.¹⁵⁵⁸ Yani Melik Adil, donanma işlerinin idaresinde Safiyyuddin'i kendi yardımcısı yaptı. Selahaddin donanma yetkilisine denizcilik işleriyle ilgili önemli görevleri yerine getirebilmesi için geniş yetkiler tanıdı. Hicri 572 (miladi 1176) yılında donanma hazır olduktan sonra Selahaddin sair beldelere mektup yazdı, orada şöyle diyordu:

“Söz donanma yetkilisindir. İhtiyaç duyduğu adamı ve malı almasına mâni olunamaz.”

Selahaddin donanma yetkilisine de denizlerden ayrılmamasını emrediyordu.¹⁵⁵⁹

e- Selahaddin Mısır Körfezlerinin İstihkâmına da Büyük Önem Verdi

Selahaddin Mısır körfezlerinin istihkâmını güçlendirmek için geniş çaplı operasyonlar gerçekleştirdi, burçları ve kaleleri yeniledi, körfezlerin etrafına hendekler kazdırdı. Bu iş için büyük sarfiyatlar yaptı, Bahaddin Karakuş gibi işin ehli kişileri bu işlerde görevlendirdi. Bahaddin karakuş, çok sayıda önemli işe imza atmış ve askerî olan olmayan birçok yapıyı inşa etmiş biriydi.¹⁵⁶⁰ Selahaddin başta İskenderiye, Dimyat ve Tenîs olmak üzere Akdeniz'e bakan körfezlerin inşaatlarını bizzat gidiyor, yerinde inceliyordu. Şam'a ilk gidişinden döndükten sonra hicri 572 (miladi 1176) yılının Şaban ayında iki oğlu Melik Efdal Ali ve Melik Aziz Osman ve kâtibi Tarih-

¹⁵⁵⁶ El-Hutat, 2/193; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 334

¹⁵⁵⁷ Age, 2/194; Age, 334

¹⁵⁵⁸ El-Ceyşu'l Eyyûbî, 335

¹⁵⁵⁹ Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 335

¹⁵⁶⁰ vefeyâtü'l A'yân, 4/91; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 335

çi Yazar İmad el-İsfahanî ile birlikte Dimyat'a uğradı. Oradaki eksiklikleri bizzat gözlemledi.¹⁵⁶¹ Hicri 577 (miladi 1181) yılında Dimyat surunun onarılmasını ve surdaki gediklerin kapatılmasını emretti. Daha sonraki bir dönemde de Dimyat hendeğinin kazılmasını ve burçların yanına bir köprü yapılmasını emretti.¹⁵⁶² Daha sonra sultan Dimyat'tan ayrılıp İskenderiye Körfezi'ne gitti.

İmad el-İsfahanî'nin ifadesiyle:

“Sultanın yenilenmesini emrettiği suru ve yapılmasını emrettiği güzel eserleri gördük. Sultan gediklerin kapatılmasını ve donanmanın tamir edilmesini emrettikten sonra oradan ayrıldı.¹⁵⁶³”

İnceleme maksadıyla İskenderiye'ye ikinci geliyordu bu. Hicri 577 (miladi 1181) yılında üçüncü ve son defa gelip yenilenmiş surları ve inşa edilmiş binaları inceledi. Eksik kalanların özenle tamamlanmasını emretti.¹⁵⁶⁴ Bu ziyaret esnasında Selahaddin, Fahreddin Karaca'ya düşman gemilerinin limana girmelerine mâni olmak ya da dalgaların İskenderiye suruna zarar vermelerini önlemek için Roma dönemine ait dört yüz sütunun kesilip deniz kıyısına -dalgakıran şeklinde- atılmasını emretti.¹⁵⁶⁵

f- Selahaddin İnsanları Donanma Saflarına Katılmaya Teşvik Etti

Selahaddin insanları donanma saflarına katılmaya teşvik ediyor ve ülke dışından uzman kişileri getirtiyordu. Selahaddin'in teşvikleri başarılı sonuçlar vermiş, Donanma Divanı iş bilir kişilerle dolmuştu. Ayrıca Selahaddin gönüllere cihad ruhunu yerleştirmeye çalışıyor ve Müslümanları donanmada görev almaya çağırıyordu. Bu hususta o kadar ileri gidildi ki, donanma hizmetçilerine “Allah Yolunda Cihad Edenler” ve “Allah Düşmanlarına Karşı Savaşanlar” lakapları verilmeye başlandı. Ayrıca insanlar onların dualarıyla teberrük etmeye de başladı.¹⁵⁶⁶ Selahaddin cihad hususunda insanlar için başlı başına bir örnekti.

Kâtibi İbni Şeddad'ın naklettiğine göre aralarında geçen bir konuşmadan sonra ona şunları söylemişti:

“Allah'a andolsun ki, Allah Teâlâ bana şu sahil şeridini fethetmeyi nasip ederse ülkeyi idareciler arasında taksim edip ayrılacağım. Gemilere binip adalara gideceğim. Yeryüzünde tek bir kâfir kalmayınca ya da bu yolda ölünceye kadar buna devam edeceğim.”¹⁵⁶⁷

¹⁵⁶¹ El-Ceyşu'l Eyyûbî, 336

¹⁵⁶² Age, 339

¹⁵⁶³ Age, 339

¹⁵⁶⁴ Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 337

¹⁵⁶⁵ El-Ceyşu'l Eyyûbî, 337

¹⁵⁶⁶ El-Hutat, 2/194; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 338

¹⁵⁶⁷ En-Nevâdir, 22; Age, 338

3- Eyyûbî Donanmasında Kuzey Afrikalıların Oynadığı Rol

Selahaddin'in nidasına icabet edenlerin çoğu Kuzey Afrikalılarıdır. Mısır donanmasını hazırlama işi onlara verilmişti. Makrizî'nin ifadesine göre bu iş tamamen onlara bırakılmıştı. Çünkü onlar deniz işlerini iyi biliyorlardı.¹⁵⁶⁸ Kuzey Afrikalıları Doğu'da denizcilikle meşhurdur. Onların gemicilikteki ve deniz savaşlarındaki kabiliyetleri bilinmekteydi. Bu sebeple onlara ötelere beri "Deniz Savaşçıları" adı verilmişti. Fatımiler, Eyyûbîler, Memluklar ve Osmanlılar donanmada onlardan büyük ölçüde istifade ettiler. Seyyah İbni Cübeyr, Hacib Hüsameddin Lü'lü'nün Haçlılara karşı Kızıldeniz'de yürüttüğü operasyonda çok sayıda Kuzey Afrikalı'nın görev aldığını zikretmektedir.¹⁵⁶⁹ Kuzey Afrikalıların o dönemde denizcilik işlerinde uzman olduğuna dair bir delil de şudur: Tarihî kaynakların rivayetine göre Selahaddin, sefiri Abdurrahman bin Munkız'ı Fas sultanı Yakup el-Mansur el-Muvahhidî'ye göndermiş, ondan Şam topraklarındaki Haçlılara karşı savaşmak üzere deniz askeri istemiştir. Rivayetlere göre Yakup el-Mansur onun bu talebini -kendisini "Müminlerin Emîri" diye nitelendirmediği için- reddetmiştir. Yani Selahaddin, Muvahhidîn hilafetini kabul etmediği için onun talebine müspet cevap vermemiştir. Kuzey Afrikalı tarihçi Selâvî en-Nâsirî, Mansur'un, Haçlı gemilerini Şam sahillerinden uzaklaştırmak üzere Selahaddin'e yüz seksen harp gemisi gönderdiğini yazmıştır.¹⁵⁷⁰

Kuzey Afrikalıları Şam ve Mısır topraklarında Haçlılara karşı verilen mücadeleye karada da denizde de iştirak ettiler. Çok sayıda biyografi ve seyahatname kitabı onların kahramanlıklarını anlatmaktadır. Filistin'de savaşan ve orada defnedilen çok sayıda Kuzey Afrikalıdan bahsedilmektedir. Mısır ve Şam'ı ziyaret eden Endülüslü seyyah İbni Cübeyr'in seyahatnamesi bile tek başına bize Kuzey Afrikalı mücahitlerin Haçlılara karşı verilen mücadelede neler yaptıklarına dair önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca İbni Cübeyr, Haçlıların Kuzey Afrikalı tüccarlara karşı ayrımcılık yaptığını da zikretmektedir. Onları diğer Müslüman tacirlerle bir tutmayıp, fazladan vergiye tabi tuttuklarını bildirmektedir. Bunun da sebebi, Kuzey Afrikalı bir grup mücahidin Nureddin Mahmud Zengî ile birlikte cihada katılıp Haçlı kalelerinden birini nadir kahramanlıklar göstermek suretiyle ele geçirmeleridir. Onların bu cesaretine mukabil Haçlılar Kuzey Afrikalı tüccarlardan fazladan bir dinar vergi almaktaydılar. İbni Cübeyr, Kuzey Afrikalı olup da doğu memleketlerinde Haçlılara esir düşen Müslümanları; Müslüman sultanların, zenginlerin ve varlıklı hanımların satın alarak azat ettiğini de nakletmektedir. Çünkü onlar memleketlerinden

uzakta oldukları için onları orada kurtaracak kimseleri yoktu. Bir de Şam topraklarına yerleşen Kuzey Afrikalıları için bu topraklarda çeşitli vakıflar kurulmuştu.¹⁵⁷¹ Kuzey Afrikalıları, darlıkta ve bollukta doğulu kardeşleriyle birlikteydiler. İlim alanında da cihad alanında da onlarla birlikte yol alıyorlardı. Zengîler döneminde de Eyyûbîler döneminde de bilgilerini doğulu kardeşleriyle paylaşıyorlardı. Onlar hiçbir zaman askerî güçlerini Eyyûbîlerden esirgemediler. Bilakis Haçlı donanmalarına karşı onları görevlendirdiler. Bu husus, ümmet tehlikeye girdiğinde Müslüman halkların cihad çatısı altında nasıl toplandıklarını ve birbirlerini nasıl desteklediklerini göstermektedir. Ancak burada dikkate alınması gereken bir husus var. O da; o günkü Müslümanların, akideleriyle kavmiyetçiliği ve milliyetçiliği reddetmiş olmasıdır. Nureddin Mahmud Zengî Türk'tü, Selahaddin Kürt'tü, Yusuf bin Taşfin Berberi'ydi, Abbasi halifesi Arap'tı. Ama hepsi "Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat" sancağı altında tek cephede toplanmıştı.

Hâkimiyetleri döneminde mukaddes mekânları muhafaza etmeleri Eyyûbîlerin en büyük icraatları arasında sayılmaktadır.¹⁵⁷² Şunu ifade edebiliriz; Selahaddin döneminde Eyyûbî kara ve deniz ordusu her türlü silah ve mühimmat desteğine sahipti. Bu da onun idari siyaseti sayesinde oluyordu. İktâ sistemi sayesinde ordu her türlü ihtiyacını karşılayabiliyordu. Cihad aşkı bu ordunun gönlündeydi. Bu ordu tek İslami cepheyi oluşturmada pay sahibiydi. Haçlıların bölgeden atılması için İslami cihad projesini başlattı ve bu hususta Selahaddin'in önüne hiçbir müşkülât getirmedi.¹⁵⁷³

¹⁵⁶⁸ Age, 22; Age, 338

¹⁵⁶⁹ El-Hutat, 2/189; Age, 338

¹⁵⁷⁰ El-İstiksa li Ahbari Düvelî'l Mağribî'l Aksa, 2/163; Buhûs fî Tarihi'l Hadara, 89

¹⁵⁷¹ Buhûs, 85

¹⁵⁷² Biladü'l Hicaz Münzü Bidayeti Ahdi'l Eşraf, 44

¹⁵⁷³ Selahaddin ve's Salibiyyun, 153

YEDİNCİ KONU

SELAHADDİN EYYÛBÎ'NİN TEK İSLÂMÎ CEPHEYİ OLUŞTURMAK İÇİN SARF ETTİĞİ GAYRET

Nureddin Mahmud Zengî'nin ölümü ani oldu. Kimse böyle bir şeyi beklemiyordu. Dımaşk iki bayramı birden kutluyordu. Hicri 569 yılı Ramazan Bayramı'nda Nureddin oğlunu sünnet ettiriyordu. Ölümünden iki hafta sonra bütün İslam âlemi onun yokluğunu bir daha hissetti. Onun ölüm haberi etrafa yayılır yayılmaz bunu fırsat bilen herkes harekete geçmişti. Harekete geçenler sadece Nureddin'in ailesine mensup olanlar değildi. Emîrlar ve komutanlar da harekete geçenler arasındaydı. Ayrıca işgalci Frenkler de hareket hâlindeydiler. Herkes bölgenin dizginlerini mehabet, cesaret, takva ve ileri görüşlülükle elinde tutan bu adamın yokluğundan en çok nasıl istifade edebilirim, diye düşünüyordu. Nureddin geride çok geniş bir ülke bırakmıştı. Ülke sınırları Burka'dan, Yemen'e, Şam'a Cezire'ye ve Musul'a ulaşıyordu. Vefatını müteakip cereyan eden hadiseleri incelediğimizde mücadelenin derhâl başladığını ve her bir gücün kendi gücüyle mütenasip mücadeleye giriştiğini görürüz.¹⁵⁷⁴

Zengî Ailesi Musul'da

Bunların temsilcisi Nureddin'in naibi Seyfeddin Gazi idi. Seyfeddin, Nureddin'in kardeşinin oğluydu. Frenklere karşı savaşta Nureddin'e askeriyle destek vermişti. Seyfeddin önce Nusaybin'e gitti, orayı ele geçirdi. Sonra Habur'a asker gönderdi, orayı da ele geçirdi ve arazisini ikta arazisi hâline getirdi. Daha sonra Harran üzerine yürüdü ve orayı günlerce kuşattı. Nureddin'in kölelerinden Kaymaz el-Harranî mağlup olduktan sonra orayı da ele geçirdi. Daha sonra Urfa'yı kuşattı ve orayı

1574 Selahaddin el-Faris, 145

da Nureddin'in hizmetkârı Hasiy'den aldı. Daha sonra Fırat üzerinden Rakka'ya ve Süruç'a adamlar gönderdi. Bu şekilde Cezire şehirlerinin tamamı -Câber kalesi dışında- onun eline geçti. Seyfeddin'in hâkim olduğu bu bölgede içki, oyun ve eğlenmeye müsamaha gösterilmeye başlandı.¹⁵⁷⁵

Dımaşk emîrleri on bir yaşındaki Melik Salih etrafında birleştiler ve tek bir yumruk hâline geldiler. Bu emîrlerin reisi İbni'l Mukaddim idi. Çocuğun terbiyesi ona verilmişti.¹⁵⁷⁶

Şemseddin İbni Dâye iki kardeşiyle birlikte Halep'te hükmediyordu. Selahaddin'in dostu olsa da, ona meyletse de Zengîlerle Dımaşklılar arasında kalmıştı.¹⁵⁷⁷

Frenklere gelince; onlar, bu fırsattan istifade etmek üzere harekete geçtiler ve hicri 569 yılı Şevval ayında (miladi Mayıs 1174) Güney Golan'ın girişindeki Banyas kalesine saldırdılar. Nureddin'in dul hanımı kadınlara göre büyük bir cesaret örneği sunarak kuşatmanın derhâl kaldırılmasını istedi ve geçici barış karşılığında büyük paralar verme teklifinde bulundu. Haçlı kralı bu teklifi reddetti ve iki hafta daha Banyas'ı kuşattı. Kuşatma esnasında kuşatma aletleri tahrip olduğu için esir Haçlı süvarilerinin de esir bırakılması karşılığında kuşatmayı kaldıracığını bildirdi. Anlaşmadan sonra ülkesine döndü ve o arada öldü, yerine cüzzam hastası oğlu geçti.¹⁵⁷⁸

Bu anlattıklarımız, Frenklerin rivayetleri. Arap kaynakları ise hadiseleri şöyle anlatıyor:

İbni'l Mukaddim, Melik Salih'in atabeki olması sıfatıyla Haçlıların yanına gitti ve büyük bir meblağ verme ve Haçlı esirlerini serbest bırakma karşılığında onlarla anlaşma yaptı. Nureddin'in dul hanımı Atabek Öner'in kızıydı ve Dımaşk'taki nüfuzu büyüktü. Melikin annesi olması sebebiyle de başkanlık makamındaydı. Bu sebeple mektup onun adına ve Atabek İbni'l Mukaddim adına yazılmıştı. İbni'l Mukaddim de hem ordu komutanı ve hem de devletin idarecisiydi. Frenklerle barış anlaşması yaparak harbi sona erdirmiş ve olası bir fitnenin önünü kesmiş oldu.¹⁵⁷⁹

Selahaddin ise Mısır'daydı. O, Nureddin'in ölüm haberini Frenkler yoluyla öğrenmişti. İnanmadı, derhâl Nureddin'e bir mektup yazdı. Orada şöyle diyordu:

"Lanetlik düşman cihetinden bize, efendimize dair kötü bir haber -ki Allah böyle bir haberi işitmekten bizi korusun- ulaştı. Allah ona sıhhat ve afiyet vermek suretiyle kalpleri ve yüzleri nurlandırsın. Allah saklasın eğer bu haber doğru ise memleketin mülkü oğullarına aittir. Kalplerin ihtilafa düşmesi hususunda Allah'tan korkmak lazım.

1575 Age, 46; Kitabu'r Ravzateyn, 2/327

1576 Age, 146

1577 Age, 146

1578 William es-Sûrî, 20/973; Selahaddin el-Faris, 146

1579 Kitabu'r Ravzateyn; Selahaddin, 146

Değilse düşman muradına nail olur. Birbirinizle didişmeyin ki gücünüz yitmesin. Zira düşman her yerden sizi gözetliyor. Bu sebeple biz bu eve yardım edeceğiz, onları yardımsız bırakmayacağız. O, bize kendisinden sonra yerine oğlunun geçmesini vasiyet etmişti. Sadeddin Gümüştekin de oradaydı. Vasiyet ortaya çıkar ve ona tabi olunursa ne âlâ, değilse biz düşmanlarına karşı bu çocuğa yardım ederiz.”¹⁵⁸⁰

Selahaddin'in bu mektubuna Dımaşk emîrlerinden Melik Salih adına yazılmış bir mektup geldi. Orada şöyle diyordu:

“Allah, efendimiz Melik Nâsır'ın ömrünü uzun eylesin. Allah, adaletli sultan, babamız Nureddin hakkında ecrimizi artırsın. Buradaki emîrlerin tamamı büyük yeminlerle Melik Salih'e biat ettiler. Burada Frenk meselesinden başka bir mesele yok. Allah onlara başarısızlığı tattırsın. Sultanımız onlarla ilgili hususlarda ancak size itimat ediyor. Kendisi için de çocukları için de bugün de yarın da bu hususta size güveniyor...¹⁵⁸¹ Bu hususta büyük Nâsır Selahaddin'den başka yardımcı mı var?”¹⁵⁸²

Dımaşk emîrleri, Selahaddin'in gönlünü hoş tutmak suretiyle bir taraftan Dımaşk'tan uzak tutmaya ve bir taraftan da onun görevini Frenklerle savaş noktasında sınırlandırmaya çalışıyorlardı. Zira Nureddin onu oraya bu iş için göndermişti. Onlar Selahaddin'in gücünü biliyorlar ve kendilerine müdahale etmesinden korkuyorlardı. Nureddin Mahmud Zengî'nin ölüm haberini alan Selahaddin üç gün taziye için oturdu. Melik Salih'e de bir taziye mektubu yazdı. Mektubun sonunda şöyle diyordu:

“Düşmana gelince -Allah onları başarısız kılsın-, onun arkasında onu ininde gece gündüz demeden rahatsız eden bir hizmetkâr var. Bu şerefli eve karşı en küçük borcumuz bu. Bu cuma günü hutbe efendimizin şerefli adına okundu. Bu hizmetkâr dün nasıl hizmet ediyorsa bugün de öyle hizmet edecek ve nimetin hakkını layıkıyla verecektir, İslami birlik için çalışacaktır. Allah Teâlâ, efendimiz Melik Salih'e uzun ömürler versin, işlerini asan eylesin ve bu hizmetkârı da onun saltanatını korumada ve gücünü artırmada niyet ettiği şeye muvaffak kılsın.”¹⁵⁸³

Selahaddin daha sonra yazdığı bir mektupta da şöyle diyordu:

“Bu hizmetkâr başladığı işe aynı şekilde devam etmekte olup bu devletin yücelmesi ve askerinin muzaffer olması için üzerine düşeni yapacaktır. O, kendisine verilecek emirleri bekliyor. Onları kabul edip gereğini yerine getirecektir. O, düşmanı durduracak hamleyi yapmak üzere düşman üzerine atılmayı bekliyor. Devlet-i Âliye'nin günlerinden bir gün inşallah Allah Teâlâ efendimize bu kölenin gönlündekileri açacaktır.”¹⁵⁸⁴

1580 Selahaddin el-Faris, 147

1581 Kitabu'r Ravzateyn, 2/587

1582 Age, 2/586; Selahaddin el-Faris, 147

1583 Selahaddin el-Faris, 148

1584 Kitabu'r Ravzateyn; Selahaddin el-Faris, 148

Melik Salih adına Selahaddin sikke bastırdı ve ondan ona numune gönderdi. Yine minberlerde hutbeleri onun adına okuttu.¹⁵⁸⁵

Selahaddin'in Şam ve Irak'taki Hadiseleri Takip Etmesi

Selahaddin Şam ve Irak'taki hadiseleri takip etmeye başladı. Kendisi Mısır'daydı. Hadiselerin seyrine göre gerekli yerlere mektuplar yazıyor, bazen nasihat ediyor, bazen yol gösteriyor, bazen de delillerle yapılan işlere karşı çıkıyordu.

Seyfeddin Gazi'nin, amcasının ülkesine ait bazı toprakları ele geçirdiğini işittiğinde Melik Salih'e mektup yazdı ve bu hususta kendisine haber verilmediği için onu kınadı. Kendisine haber verilseydi bütün bunların olmayacağını ona bildirdi.¹⁵⁸⁶

Frenklerin Banyas'a hücumunu ve İbni'l Mukaddim'in onlara büyük paralar vererek barış anlaşması yaptığını haber aldığı da buna karşı çıktı ve Dımaşk'taki ileri gelen kişilere, İbni'l Mukaddim'e ve Kadı İbni Ebî Asrûn'a mektup yazarak düşüncesini bildirdi. O mektupta şöyle diyordu:

“Merhumun vefatı bana ulaştığında cihad etmek ve beldeleri kâfirlerden temizlemek üzere Mısır'dan dışarı çıkmıştım. Bu arada bana İslam'ın zilletini ilan eden bir haber ulaştı. Efendimiz üstadımız bu işi inkâr sadedinde konuşacak en layık kişi değil miydi? Onun lisanıyla kılıçlar çekilmiyor mu, onun lisanıyla haklar hukuklar yerini bulmuyor mu?”¹⁵⁸⁷

Bu hadise Dımaşk emîrlerinin zayıflığını Selahaddin'e göstermişti. Dımaşk emîrleriyle Halep'teki İbni Dâye arasında ihtilaf vardı. Halep kalesi komutanı Şâdbaht ile İbni'l Mukaddim bir entrika düzenlediler. Önce İbni Dâye'ye devletin atabeki olacağı vadinde bulunarak Melik Salih'i Halep'e naklettiler. Sonra İbni Dâye ve iki kardeşini ihanet edip tutukladılar. Onları dövdükten sonra da hapse attılar. Daha sonra İbni'l Mukaddim Selahaddin'e duruma müdahale etmesi için bir mektup yazdı. Selahaddin üç buçuk ay Mısır'da bekledi. 15 Şevval 571 tarihinden safer ayı başına kadar olayları oradan takip etti. Bu arada mektuplaşmalar devam ediyordu. Selahaddin iki hususla meşguldü. İçeride Kenzüddeve ayaklanma teşebbüsünde bulunmuştu. Bir de Sicilyalı Normandiler İskenderiye'ye hücum etmişlerdi. Her iki meselede büyük tehlike arz ediyordu. Selahaddin, İbni Dâye'nin tutuklanıp hapse atılmasını Şam'daki emîrlerin, Nureddin'in çizdiği yoldan gitmediklerine, bilakis kendi enaniyetleri ve kendi menfaatleri için hareket ettiklerine delil saydı. Selahad-

1585 El-Bahir, 162; Selahaddin el-Faris, 148

1586 El-Kâmil, 11/405-406

1587 Kitabu'r Ravzateyn, 2/589; Selahaddin el-Faris, 149

din'e göre Nureddin'in oğlunu terbiye edecek kişi babasından sonra Halep'teki Mecdüddin İbni Dâye ve kardeşleri idi. Onlar Selahaddin'in arkadaşları ve müttefikiydiler.¹⁵⁸⁸ Selahaddin onlara güveniyordu. Ancak şimdi onlar hıyanet ile tutuklanıp hapse atılmışlardı. Selahaddin şöyle diyordu:

“Nureddin Mahmud'un birikimini korumaya en layık kişi benim. Eğer bu adamların yönetimi devam ederse İslam toplumu paramparça olacak. Mısır Şam'dan kopacak, bu da küfür ehlinin gözlerini İslam beldelerine dikmesine sebep olacak.”

Dımaşk Hâkimi İbni'l Mukaddim'e İslam toplumunu parçalamaya yönelik yaptıkları çalışmaları ve devlet erkânına yönelik yaptıkları uygulamaları kesinlikle kabul etmeyeceğini bildiren bir mektup yazdı. Devlet ve devlet erkânının durumu kendisini ilgilendirdiğini ve onlara verilecek zararın kendisine zarar vereceğini söyledi. İbni'l Mukaddim de ona böyle düşündüğü için onu kınayan bir mektup yazdı. Şöyle diyordu:

*“Senin için, 'Kendisini yetiştirip büyüten, Mısır'a yerleştiren, ahlakına ve samimi dostluğuna inanıp şerefli meclisine alan zatın evinin haklarına göz dikti.' denmesin.”*¹⁵⁸⁹

Selahaddin şaşırmış kalmıştı. Bir yandan Nureddin'in evine karşı vefa görevini düşünüyor, bir yandan da 'Efendisinin evinin haklarına göz dikti' şeklinde kendisine atılacak töhmeti düşünüyordu. Şam ve Dımaşk ileri gelenlerinden ve şeyhlerden kendisine gelen mektuplar onun şaşkınlığını giderdi ve müdahaleye karar verdi. Zira insanlar Nureddin'den sonra Selahaddin'e bel bağlamışlardı. Eğer Selahaddin o gün Dımaşk'a müdahale etmeseydi bugün o asırda yaşamış emîrlerden herhangi biri olacaktı.¹⁵⁹⁰

Selahaddin, Nureddin'in son zamanlarında sadece öne çıkan bir emîr, bir komutan değildi. Onlar komuta merkeziyle irtibat hâlinde olan bir aileydi. Ailenin başında Şirkuh ve Necmeddin Eyyüb vardı. Sonra Selahaddin ve dayısı Şihabeddin el-Harimî geliyordu. Sonra başta Turanşah, Tuğtekin ve Ebubekir Adil olmak üzere kardeşleri vardı. Sonra kardeşinin oğulları, amcasının oğlu ve kendi oğulları Efdal Ali, Zahir Gazi ve Aziz Osman geliyordu. Onlar, Nureddin'in hizmetine girmiş ve onun sancağını taşıyan üç nesil komuta önderleriydi. Birbirleriyle daha iyi çalıştıkları için Nureddin onları bir araya toplamıştı. Nureddin Selahaddin'e de, onunla birlikte çalışanlara da onun hükmü altındaki askerlere de güveniyordu. Yine onun iş bitiriciliğine de güveniyordu.¹⁵⁹¹

1588 Sene'l Berk, 1/168; Age, 149

1589 Age, 1/234; Age, 150

1590 Selahaddin el-Faris, 150

1591 Age, 151

Selahaddin'in gücü sadece bu değildi. Mısır'ın zenginliği, iktisadi ve beşerî kaynakların bolluğu onu güçlü kılıyordu. Onun ikta alanı içinde olan araziler, Nureddin'in Şam ve Cezire topraklarındaki asıl arazisinden daha geniş ve daha zengindi. Onun emîrliği Burka'dan Nûbe'ye, oradan Yemen'e uzanıyordu. Selahaddin'in bu konumu onu Nureddin'in sair komutanlarından ayırıyordu. Onu diğerlerinden daha güçlü, daha zengin ve daha itibarlı kılıyordu. Dâye'nin üç oğlundan ancak biri sivrilebilmişti. Onun da eline böyle bir fırsat geçmemişti. Mısır, Eyyûbî ailesinin güç ve kabiliyetinin ortaya çıktığı alan mesabesindeydi. Bunu sair emîrler bildiği gibi Selahaddin de iyi biliyordu.¹⁵⁹²

Dımaşk emîrleri bir araya toplanmışlar, ittifak kurup Selahaddin'i dışarıda bırakma kararı almışlardı. İbni'l Mukaddim'in liderliğinde Beytülmal sorumlusu Şeyh İsmail, Hüseyin Cerrahî, Şihabeddin el-Acemî ve Hüsameddin Reyhan, Kadı Kemaleddin Şehrezûrî'nin huzurunda toplandılar.

Kadı:

“Bildığınız gibi Selahaddin de Nureddin'in adamlarından ve onun naiplerindendi. Yapacağımız işte onunla istişare etmek maslahat icabıdır. Onu aramızdan çıkarmayalım. Değilse bize itaat etmekten çıkar ve bunu bizim aleyhimize kullanır. Tek başına Mısır mülküne hâkim olduğu için de o bizden daha güçlü. Biz Melik Salih'i çıkardık, ancak o onun hizmetini üstlendi.” dedi.

Diğer emîrler Kadı Kemaleddin'in bu teklifini kabul etmediler. Zira Selahaddin'in gelip kendilerini sürüp çıkarmasından korkuyorlardı.¹⁵⁹³

Meydana gelen hadiseler Selahaddin'in moralini büsbütün bozmuştu. Özellikle de Halep'te meydana gelen hadiseler. Halep'te Sünni-Şii ayrımcılığı çıkarılmış ve samimi dostu İbni Dâye hıyanete maruz kalmıştı. Ancak Mısır'daki meşguliyetleri sebebiyle bu hususlarla ilgilenememişti. Dımaşk'taki İbni'l Mukaddim'e ve sair emîrlere mektuplar yazdı. Şöyle diyordu:

*“Eğer Nureddin sizden birine bana güvendiği kadar güvenseydi en büyük vilayeti olan Mısır'ı ona teslim ederdi. Eğer ölüm gelip çatmasaydı oğlunun yetiştirilmesi hizmetini de bana verirdi. Görüyorum ki efendimle ve onun oğlu ile benim arama giriyorsunuz. Ben onun hizmetine gireceğim. Babasının üzerimizdeki nimetlerinin karşılığını vereceğim. Sizi de ülke muhafazasında gösterdiğiniz gevşeklik sebebiyle cezalandıracağım.”*¹⁵⁹⁴

Selahaddin, işte bu şekilde Melik Salih'in ve devletin muhafazasından kendi-

1592 Age, 151

1593 Kitabu'r Ravzateyn, 2/589; Selahaddin el-Faris, 151

1594 El-Kâmil; Selahaddin el-Faris, 152

ni sorumlu hissediyordu.¹⁵⁹⁵ Halep'teki emîrlere de mektuplar yazdı ve onları Şam topraklarına gelmekle tehdit etti. Onlar da ona edep sınırlarını aşan mektuplar yazdılar.¹⁵⁹⁶ Öyle görünüyor ki onlar Selahaddin'in Dımaşk'a geleceğini zannetmişlerdi. Bu sebeple Musul hâkimine mektup yazdılar ve ona Selahaddin'den önce gelip Dımaşk'ı teslim almasını söylediler. O da onların kendisine tuzak kurduklarını düşünerek buna icabet etmedi. İbni'l Mukaddim Dımaşk halkına müracaat etmiş, onlar Gümüştekin'e karşı Selahaddin'i tercih etmişlerdi. Selahaddin'i Şam'a gitmeye teşvik eden mektuplar çoğalınca sonunda o buna karar verdi.¹⁵⁹⁷

Dımaşk'ın Zaptı

Mısır'ın iç işleri düzene girdikten sonra Selahaddin Şam beldelerine gitmek üzere hazırlıklara girişti. Nureddin Mahmud Zengî'nin vefatının üzerinden beş ay geçmişti. Hicri 570 yılı Safer ayında (miladi Eylül 1174) yedi yüz askerle birlikte Kahire'den yola çıktı. Seyfeddin Tuğtekin, Takıyyuddin Ömer ve İzzeddin Ferahşah da onunla birlikteydi. Mısır'ın idaresini -yokluğunda bakması için- kardeşi Adil'e teslim etmişti. İhtiyat olarak da -ülke muhafazası için- askerlerinin bir kısmını körfezlere, bir kısmını da giriş yerlerine yerleştirmişti.¹⁵⁹⁸ Selahaddin intikal esnasında çok yavaş hareket ediyordu. İntikal üç ay sürmüştü. 571 yılı Safer ayının başında yola çıkmışlardı, rebüüssani ayının sonuna gelinmişti. Yol üzerindeki Belbis'te durdu, Eyle (Akabe) kalesini teftiş etti. Emîrlerin ve Zengî ailesinin, kendisi hakkında “şahsi ihtirasları sebebiyle hareket biri” diyeceklerinden ve bunu etrafa yayacaklarından mı korkuyordu? Yoksa Nureddin'in emîrlerini harpsiz ve nizasız bir şekilde kazanma planı mı uyguluyordu? Ya da bu az sayıdaki askerle halk nezdindeki itibarını ölçmeye mi çalışıyordu? Asıl ordusu Mısır'da olduğu hâlde az askerle Şam'a geliyordu. Yoksa Mısır'da kalmasını isteyenlere meydan mı okuyordu? Onlara Nureddin'in ve oğlunun yegâne vârisi benim mi demek istiyordu? Yoksa şehre halkın sevgisine dayanarak huzur ve sükûn içinde girmenin alt yapısını mı hazırlıyordu?¹⁵⁹⁹ Selahaddin'in aklına çok şeyler gelmiştir. Düşmanlarının onun hakkında kötü düşünebileceğini, ona karşı silahlanmış olabileceklerini ve ona karşı şahsi çıkışlar yapabileceklerini düşünmüş olabilir. Kadı Fadl'ın kaleme aldığı bir mektupta şöyle diyordu:

“Gerçek vefa, vefattan sonra olandır. Gerçek sevgi de düşmanlığın çoğaldığı zamanlarda kendini gösterir. Kısaca ben bir vadideyim, bana suizanda bulunanlar başka

1595 Selahaddin el-Faris, 152

1596 Age, 152

1597 Age, 152

1598 Tarihu'l Eyyûbiyyin, fî Mısır, 56

1599 Selahaddin el-Faris, 153

*başka vadideler. Muradımız ıslahtır, bizi bundan kimse uzaklaştıramaz. İslah isteyen kişiye ‘Sen fitnecisin’ denilmez, silahı atana da ‘Sen adam yaraladın’ denmez. Bizim muradımız fitne değil, maslahattır. Bu yoldan başka yola tevessül etseydik mektuba da kitaba da yönelmezdik. Bizim işimiz en iyiye yorumlanmalı. Bizim hakkımızda hayırdan başka bir şey düşünülmemeli. Zira bizim mizacımız bununla yoğrulmuştur.”*¹⁶⁰⁰

Selahaddin, Abbasi Halifesi El-Müstezî'ye de bir mektup yazmış ve o mektupta Şam'a intikalinin sebeplerini açıklamıştır. Mektup yazmasının sebebi, yaptığı işin şer'i dayanaklarını açıklamak ve Abbasi halifesine dost olduğunu göstermektir.¹⁶⁰¹

1- Selahaddin'in Abbasi Halifesine Gönderdiği Mektup

Sultan Selahaddin, Hatip Şemseddin bin el-Vezir'i Kadı Fadl'ın parlak bir üslupla kaleme aldığı bir mektupla Yüce Divana gönderdi. Mektup, Selahaddin'in Nureddin Mahmud Zengî döneminde gösterdiği başarılarla dikkat çekerek başlıyordu. Frenklere karşı cihad, Mısır ve Yemen'in fethi, Kuzey Afrika taraflarında ele geçirilen bazı bölgeler mektupta zikrediliyordu. Yine bütün bu mekânlarda hutbenin Abbasi halifesi adına okutulduğundan bahsediliyordu. Cihada nasıl daldıkları, başkaları otururken kendilerinin nasıl cihad ettiği, başkaları surların arkasına saklanırken kendilerinin ok ve mızraklara kendilerini nasıl hedef tuttuğu zikrediliyordu. Mısır'dan, Habeşistan'dan ve Yemen'den bahsediliyordu. Oradaki insanların sapık itikatlarından ve kendilerinin oralarda verdikleri mücadeleden bahsediliyordu. Mektupta Frenklere karşı verilen mücadelenin tafsilatı veriliyordu. Onlara karşı karada ve denizde nasıl savaşıldığı anlatılıyordu. Onların elinden alınan kalelerden bahsediliyordu. Hatta onların Haremeyn-i Şerifeyn'e kadar gelip orada ne tür şenaatler işlediklerinden ve oradan nasıl tardedildiklerinden bahsediliyordu. Yine mektupta Bizans, Ceneviz, Venedik, Biza ve Sicilya'nın gücünden bahsediliyordu. Ceneviz, Venedik ve Bizalılarla yapılan anlaşmalar sebebiyle artık onların İslam beldelerine silah ve mühimmat taşıdıklarını zikrediliyordu. Nureddin'den sonra iş başına gelenlerin gevşek davrandıkları, bu sebeple Haçlıların bazı bölgelere hücumlar gerçekleştirdiği ifade ediliyordu. İş başına gelenlerin iyiliği emredip kötülüğü nehyetmek yerine kötülüğü emredip iyiliği nehyettikleri ve kâfirlerle ittifak içine girdikleri ifade ediliyordu.¹⁶⁰² Kudüs'ün fethi gerçekleşmediği takdirde küffarın bölgede iyice yerleşeceğinden, bunun da gücü yetenleri vebale sokacağından bahsediliyordu. Mesafenin uzaklığı, arada yerleşim bölgeleri olmaması ve mesafenin çöllerle kaplı olması sebebiyle Mısır'dan Şam topraklarına müdahale etmenin imkânsızlığından bahsedili-

1600 Sene'l Berk; Selahaddin el-Faris, 156

1601 Devru'l Müdüni'l Filistinîyye fî Mukavemeti'l Gazvi's Salibî, 53

1602 Kitabu'r Ravzateyn, 2/365

liyordu. Bölgede olurlarsa meseleye yakından müdahale edebileceklerini, daha güçlü olacaklarını, imkân bolluğu içinde olacaklarını, asker sayısı itibarıyla kalabalık olacaklarını ve zamanın da kendi lehlerine çalışacağını zikrediyordu. Şam topraklarında oldukları takdirde fasit görüşleri ve inançları bitireceklerini, şahsi menfaatleri için koşturan emîrleri devreden çıkaracaklarını ve babasından sonra Melik Salih'i muhafaza edeceklerini zikrediyordu. Onun adını kullanarak menfaat peşinde koşan ve vefakâr gibi görünüp de zulüm eden kişilere nispetle -onun muhafazasına- kendilerinin daha çok hak sahibi olduğunu ifade ediyordu. Zamanın devleti güçlendirme zamanı, daveti destekleme zamanı, ümmeti toparlama zamanı, ülfet, muhabbet ve merhamet zamanı, işgal altındaki toprakları fethetme zamanı, Mısır, Yemen, Kuzey Afrika ve Şam topraklarında Abbasi hilafeti adına İslami ilkeleri tatbik etme zamanı, Abbasi hilafeti adına askerlerin sair yerlere fethe çıkış zamanı olduğu zikrediliyordu.¹⁶⁰³ Selahaddin başka bir mektubunda, Nureddin'e verdiği sözden dolayı evinden çıktığını, Haçlıları hem Şam'dan hem de Mısır'dan birlikte kuşatacaklarını, ancak Nureddin Hakk'ın rahmetine kavuşunca başka şeyler olduğunu, Müslümanlarda zafiyet başladığını, fasit düşüncelerin hâkim olduğunu, Müslümanların makattan koştuklarını, ancak Haçlıların papazları, kralları, komutanları ve askerlerinin din gayretiyle hareket ettiklerini, Kostantiniyye, Sicilya, Almanya ve sair deniz ötesi ülkelerin krallarının, Venedik, Ceneviz, Biza ve sair şehir hâkimlerinin kendileri için güçlü donanmalar hazırladıklarını zikrediyor ve şöyle diyordu:

*“Ey müminlerin emîri, onlar batıla bu kadar yardım ederken İslam yardım edilmeye daha layık değil mi?”*¹⁶⁰⁴

Abbasi halifesi, Selahaddin'in taleplerine müspet cevap verdi ve onu Mısır ve Şam beldeleri hükümdarı olarak tanıdı. Hicri 570 (miladi 1174) yılında Hama'yı muhasara ettiği bir zamanda hilafet yurdunun elçileriyle ona hilatler, kılıçlar ve teşrifat malzemeleri gönderdi.¹⁶⁰⁵ Bu, hilafet merkezinin Selahaddin'le çalışmak istediğini gösteriyordu. Zira Nureddin'den boşalan yeri ancak o doldurabilirdi. Hilafet merkezinin onu sultan olarak tanıması, onu Müslümanların müdafii kılıyordu. Bu da onu sair emîrlerden üstün kılıyordu. Gerçek şu ki, Selahaddin onca gücüne rağmen hilafet merkezinin desteğine muhtaçtı. Başta Zengî ailesine mensup olanlar olmak üzere kendisiyle nizaya giren emîrlere karşı mücadele buna ihtiyacı vardı. Bu sebeple o, hilafet merkezinin desteğini almak için her hareketini ve her başarısını hilafet merkezine bildiriyordu.¹⁶⁰⁶

1603 Age, 2/367

1604 Age, 2/368

1605 Tarihu'l Eyyûbiyyin, fî Mısır, 84

1606 Age, 84

2- Dımaşk'a Girişi

Selahaddin Dımaşk'a vasıl olduğunda güzel hoş karşılandı. İbni'l Mukaddim ertesi günü şehrin kapılarını açtı ve şehri ona teslim etti. Ancak kale komutanı Cemaleddin Reyhan kaleyi teslim etmeye yanaşmadı. Selahaddin onunla görüştü ve onu kaleyi teslim etmeye ikna etti. Selahaddin Haçlılara ve şahsi menfaatleri için hareket eden emîrlere karşı Melik İsmail'in hamisi olduğu iddiasıyla Dımaşk'ı topraklarına kattı. Selahaddin, Musul ve Cezire Hâkimi Seyfeddin Gazi'nin işgal ettiği toprakları da ele geçirdi.¹⁶⁰⁷ Selahaddin Dımaşk'ta halkın gönlünü alıcı bir siyaset takip etti. İnsanlara para dağıtılmasını ve vergilerin iptalini emretti. Gönülleri hoş tutmaya çalıştı. Âlimlere hürmet etti. Zira onlar halk üzerinde oldukça etkiliydiler. Kadı Kemaleddin Şehrezûrî'yi evinde ziyaret etti ve anlaşmazlığa sebep olan hususları giderdi.¹⁶⁰⁸ Kadı Şehrezûrî de ona, “Gönlünü hoş tut, emir de senin, belde de senindir.” dedi.¹⁶⁰⁹ Kadı'nın bu sözleri mutlak teslimiyetin ilanıydı. Dımaşklılar bu ilana çok sevindiler¹⁶¹⁰ ve şehrin anahtarlarını Selahaddin'e teslim ettiler. Selahaddin de onları ikram ve izzetle karşıladı ve onlara güler yüz gösterdi.¹⁶¹¹

Selahaddin Dımaşk halkına bir konuşma yaptı, orada şöyle diyordu:

“Allah Teâlâ bizi Dımaşk'a zorla değil, muavenet içinde soktu. Hamd olsun bu hususta yanlış bir adımımız olmadı. Ayak sürçmesi de olmadı. Biliyorsunuz kızıl kum tepelerini rüzgârlar savurur atar, karanlığı sabah aydınlığı yok eder, kılıç en sadık habercidir, hak en güçlü binadır, batıl yok olmaya mahkûmdur, köpük sönüp gider. Biz affın takvaya daha uygun ve daha güzel bir davranış olduğunu görüyoruz. Kanlar akmadı, kalpler huzur buldu, hâkimiyet makamında kaldı. Kin ve nefret ateşine “Ey ateş, serin ol” dedik. Allah makamını yüceltsin, Nureddin'in ailesinin durumuna baktık. Onun nur lambalarının sönük olduğunu gördük.”¹⁶¹²

Selahaddin Dımaşk'ı zaptettikten sonra Kuzey Irak'tan, Şam beldelerine, oradan da Mısır'a kadar olan bölgede tek İslami cepheyi oluşturmaya yöneldi. Tek İslami cepheyi oluşturduktan sonra Müslümanlar daha güçlü olacakları için Haçlılara dönecekti.¹⁶¹³ Selahaddin Dımaşk'ı ve kalesini zaptedip arazisine hâkim olunca bölgede adaletle hükmetti. Zulüm ve düşmanlık eserlerini yok etti. İnsanlara ihsanlar davrandı. Nureddin'in vefatından sonra ihdas edilen vergileri, çirkinlikleri ve kötülükleri ortadan kaldırdı.¹⁶¹⁴ Selahaddin daha sonra Halep'teki Gümüştekin'le müca-

1607 Age, 84

1608 Devru'l Müdüni'l Filistiniyye, 53

1609 Şezerâtü'z Zeheb, 4/243

1610 Age, 4/243

1611 En-Nucûmu'z Zahire, 1/25

1612 Sene'l Berk, 77

1613 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 56

1614 Kitabu'r Ravzateyn, 2/344

dele etmek üzere kuzeye yöneldi. Kardeşi Tuğtekin'i Dımaşk'a vali tayin etti ve yola çıktı. Önce Humus'u zaptetti, Humus kalesi kendisine teslim olmadıysa da onu bıraktı, Halep'e doğru yöneldi.¹⁶¹⁵

3- Halep'e Hücum

Nureddin Mahmud'un vefatından sonra hâkimiyete Melik Salih geçmişti. Yaşı küçük olduğu için devlet işlerinden anlamıyordu. Bu sebeple onun hâkimiyette olması isimden ibaretti. Ancak onun yardımcıları devletin mukadderatıyla oynuyorlardı. Devletin merkezini Dımaşk'tan Halep'e taşımışlardı.¹⁶¹⁶ Halep'te de Melik Salih'in vasisi Gümüştekin şehri istediği gibi idare ediyor ve kendi nüfuzunu güçlendirmeye çalışıyordu. İbni Dâye'yi hapse atmıştı, Selahaddin'i Halep'ten uzaklaştırma planları yapıyordu. Bu hususta elinden geleni ardına koymuyordu. Selahaddin Halep'e yaklaşıncı Gümüştekin ona bir mektup yazdı. Mektupta onu efendisi Nureddin ve oğlu Melik Salih'in mülküne göz koymakla ve bu yolda savaşa çıkmakla suçluyordu.¹⁶¹⁷ Gerçek şu ki; Selahaddin, Gümüştekin'in niyetini ve gayesini biliyordu. Bu sebeple Melik Salih'e mektuplar yazıyor, ona işin iç yüzünü açıklıyor ve Gümüştekin ile ilişkisini azaltmasını söylüyordu.¹⁶¹⁸ Öyle görünüyor ki Melik Salih kendisine bağlı emîrlerin tasarrufundan memnun değildi, ancak o zayıf olduğu için onları etrafından uzaklaştırılamıyordu. Yaşı küçük olduğu için de onlardan çabucak etkileniyordu. Melik Salih'in zayıflığını ve Gümüştekin'in devletin mukadderatıyla oynadığını gösteren en büyük delillerden biri de şudur: Hama Emîri İzzeddin Curdik, Selahaddin'in elçisi olarak Melik Salih'in yanına gelmişti. Taraflar arasında bir anlaşma yapılmasını istiyordu. Ancak Gümüştekin bunu kabul etmedi ve Melik Salih'e rağmen İzzeddin Curdik'i tutukladı, işkenceden geçirdikten sonra zincirleyerek İbni Dâye'nin çocuklarını attığı hapse attı.¹⁶¹⁹ Elbette Selahaddin, elçisi İzzeddin Curdik'i ve Melik Salih'i Gümüştekin'in elinden kurtarmalıydı. Ayrıca İslami kuvvetlerin birleştirilmesi projesinde Halep, ehemmiyet arz ettiğinden oranın da Selahaddin'in topraklarına katılması gerekiyordu. Gümüştekin Halep'in kapılarını kapattırdı. Selahaddin de 3 Cumadelahire 570 (miladi 30 Aralık 1174) tarihinde şehri kuşatma altına aldı.¹⁶²⁰ Şehir halkı -Şiiler hariç- Selahaddin'e bağlanmayı istiyordu. Melik Salih mülkünü elinden almak isteyen kişiye -Selahaddin'e- karşı kendisine yardım etmeleri için Allah adına onlardan destek istemişti. Onlar da ona bazı şartlarla destek vereceklerini bildirdiler. Şartları şunlardı:

¹⁶¹⁵ El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 56

¹⁶¹⁶ Kenzü'd Dürer, 7/58,59

¹⁶¹⁷ Mir'atü'z Zaman, 8/327; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 57

¹⁶¹⁸ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 57

¹⁶¹⁹ Zübdetü'l Haleb, 2/520

¹⁶²⁰ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 57

- Caminin doğu ciheti onlara tahsis edilecek.
- Ezanda "Hayya ala hayril amel" sözü söylenecek. Ayrıca bu çarşı pazarda zikredilecek.
- Cenazeler önünde on iki imamın isimleri zikredilecek.
- Cenaze namazlarında beş tekbir getirilecek.
- Nikâhları Ebu Tahir el-Hüseynî'ni vasıtasıyla kıyılacak.

Gümüştekin'in¹⁶²¹ etkisinde kalan Melik Salih İsmail, Şiilerin koştugu bu şartları kabul etti. Bu arada Gümüştekin Haşhaşilerle ve Haçlılarla irtibata geçmiş, Selahaddin'e karşı onlardan destek istemişti. Haşhaşilerin lideri Sinan hicri 570 yılı Cumadelahire ayında (miladi Ocak 1175) bir grup fedaiyi Selahaddin'i öldürmek üzere gönderdi. Fedailer tanınmamak için asker elbisesi giymişlerdi. Bir kısmı Selahaddin'in çadırına kadar ulaşmayı başardılar. Suikast tertibini gerçekleştirmeye az kala foyaları meydana çıktı ve Selahaddin onların şerrinden kurtuldu.¹⁶²² Fedailerin bu teşebbüsü akim kalınca Gümüştekin Haçlılardan yardım istedi. Trablus kontu ve Kudüs Vasisi Üçüncü Raymond'a mektup yazdı. Ondan Selahaddin'i durdurmalarını istiyordu. Haçlılar, Kahire ile Dımaşk'ın birleşmesine mâni olamamışlardı. Ancak Halep henüz bu ittifaka dâhil olmamıştı. Haçlılar Halep'in müstakil olması ve Zengî ailesi elinde kalmasının -Nil'den Fırat'a uzanan- İslami birliğin önünü kesen bir engel olacağını biliyorlardı. Onların menfaatiyle Zengî ailesinin menfaati bu defa uyuşmuştu.¹⁶²³ Üçüncü Raymond siyasi yöntemlere girişti. Selahaddin'e mektup gönderdi ve Haçlıların tek vücut hâline geldiklerinden bahsederek onu anlaşılmaya davet etti. Ancak Selahaddin tehditten korkmadı. Cevap olarak da Antakya'ya bağlı arazilere baskınlar düzenledi.¹⁶²⁴ Haçlı lideri Selahaddin'i Halep'ten uzaklaştırmak için Humus'a saldırdı. Humus kale muhafızı Zengîlere vefakâr biriydi. O da ona destek verince Humus'ta işler zora girdi ve Selahaddin Humus'u kurtarmak için Halep muhasarasını kaldırdı. Selahaddin Humus'a geldiğinde Üçüncü Raymond'u orada bulmadı. Üçüncü Raymond hedefini gerçekleştirdiği için Ekrad kalesine dönmüştü.¹⁶²⁵

Selahaddin Humus'un selametini temin ettikten sonra Baalbek'e yöneldi ve 4 Ramazan 570 (miladi 30 Mart 1175) tarihinde onu topraklarına kattı.¹⁶²⁶ Halep emîrleri, Selahaddin'in maddi ve manevi cihetle kendilerinden daha güçlü olduğu

¹⁶²¹ El-Bidaye ve'n Nihaye; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 58

¹⁶²² Mefrecü'l Kürûb, 2/824

¹⁶²³ El-Hareketü's Salibiyye, 2/744; Tarihu'z Zengiyyin, 58

¹⁶²⁴ Kitabu'r Ravzateyn, 2/350-351

¹⁶²⁵ Tarihu'z Zengiyyin, 59

¹⁶²⁶ El-Kâmil; Tarihu'z Zengiyyin, 59

biliyorlardı. Ona karşı yanlış adım attılar ve Musul’la, Frenklerle ve Haşhaşilerle ittifaka girdiler. Kutbeddin Yenâl bin Hasan el-Müncî’yi ona elçi olarak gönderdiler. Selahaddin elçiye iyi karşıladı ve üç gün yanında misafir etti. Bu misafirliğin sonunda Kutbeddin elçilik görevini yerine getirdi, şöyle dedi:

“Seni Mısır’a malik kılan o kılıçlar hâlâ elimizde, Fatımî saraylarına havale ettiğin o mızraklar hâlâ omzumuzda, Fatımî askerlerini sana ulaştırmaktan meneden o askerler seni de meneder. Sen boyundan büyük işlere girdin, haddini aştın. Sen Nureddin’in kölelerinden biriydin. Sen de onun haklarını oğlunda muhafaza etmek mecburiyetinde olanlardan birisin.”¹⁶²⁷

Onun bu çıkışına karşı Selahaddin sert bir çıkış yapmadı, bilakis yumuşak davranarak dedi ki:

“Şunu bil ki, ben Şam’a İslami birliğin tesisi, cumhurun muhafazası, açıkları gidermek, Nureddin’in oğlunun yetiştirilmesini üstlenmek ve haddi aşanların taşkınlıklarını durdurmak için geldim.”

Kutbeddin Yenâl:

“Sen bu toprakları sahiplenmek için geldin. Biz de buna karşı duracağız. Bu istediklerini yapabilmen için daha bir fırın ekmek yemen lazım.” dedi.

Bunun üzerine Selahaddin tebessüm etti ve adamlarına onu dışarı çıkarmalarını işaret etti. Kutbeddin dışarı çıkarılırken sükûnetini muhafaza etti ve:

“Vallahi ben, buraya Melik Salih’i senin gibilerin elinden kurtarmak için geldim. Sizler onun devletinin zail olma sebebisiniz.” dedi.¹⁶²⁸

Gümüştekin, Selahaddin’e tabi olmayı reddetti ve ona karşı çıkmak için elinden geleni yaptı. Gümüştekin’in Selahaddin’e karşı kullandığı zeki planlar şunlardı:

- Grup ihtilaflarıyla oynadı. Beldedeki Şiilerle anlaşma yaptı. Daha önce de zikrettiğimiz gibi onlar ona çeşitli şartlar ileri sürdüler ve o da bu şartları kabul etti. Hâlbuki daha önce Nureddin bunları yasaklamıştı. O ise kendisini müdafaa etmeleri karşılığında daha önce yasaklanan bu şeylere müsamaha gösterdi.¹⁶²⁹

- Cumhurun duygularıyla oynadı. Şiilerin de aralarında olduğu halkı bir araya topladı. Küçük yaştaki Melik Salih’i halkın önüne çıkardı. Melik Salih, Gümüştekin’in kendisine öğrettiği şeyleri konuşuyordu. Şöyle dedi:

“Ey Halep halkı, ben sizin üvey oğlunuzum, ben sizin misafirinizim, ben size iltica ettim. Büyükleriniz benim katımda baba makamındadır, gençleriniz kardeş makamındadır, küçükleriniz de evlat makamındadır.”

¹⁶²⁷ Kitabu’r Ravzateyn, 2/346

¹⁶²⁸ Age, 2/346; Selahaddin el-Faris, 159

¹⁶²⁹ Selahaddin el-Faris, 161

Konuşması devam ederken birden sesi kısıldı, yüksek sesle ağlamaya başladı. İnsanlar duygulanmıştı, hep birden feryat etmeye ve ağlamaya başladılar. Aralarında yaka paça yırtanlar vardı. “Biz senin köleniz, biz senin babanın kölesiyiz, biz senin yanında savaşır, malımızı ve canımızı bu yolda feda ederiz.” dediler. Onun için dua ettiler ve babasına da rahmet okudular.¹⁶³⁰

Ne var ki, bu Halep, Musul, İsmailî ve Haçlı ittifakı Selahaddin’in İslam ittifakı projesi karşısında bir varlık gösteremedi. Selahaddin daha nisan ayı girmeden -kuzeyde Hama da dâhil- bütün Şam beldelerine hâkim oldu. Daha sonra şer’i görevini yapmak üzere geri döndü. Daha önce Abbasi Halifesi El-Müstezî Biemrillah’a Kadı Fadl’ın kalemiyle yazdığı uzun mektuptan bahsetmiştik. Selahaddin o mektupta fetihlerinden, Haçlılara karşı cihadından, Abbasi hilafetine yaptığı hizmetlerden, Özellikle de Mısır’da hutbeleri Abbasi halifesi adına okutmasından bahsetmişti. Yine Hicaz ve Yemen’e giden yolların güvenliğini tesis ettiğinden bahsetmişti. Daha sonra mektubunda Şam beldelerine geliş maksadına işaret etmiş ve maksadının işleri yoluna sokmak, açıkları kapamak ve Nureddin Mahmud Zengî’nin oğluna hizmet etmek olduğunu zikretmişti. Mektubun sonunda da halifeden Mısır, Yemen, Mağrip ve Şam beldelerinin hâkimi olarak tanınmasını talep etmişti. Yani Selahaddin, Nureddin’in devlet sınırları içinde olan yerler ile kendisinin fethettiği yerlerin tamamının sultanı olarak tanınmak istiyordu.¹⁶³¹

4- Kurûnu Hama Savaşı

Musul Hâkimi İkinci Seyfeddin Gazi, Selahaddin’in Şam topraklarındaki ilerleyişini takip ediyordu. Selahaddin, Dımaşk, Humus, Hama ve Baalbek’i topraklarına katmış, Halep’i de kuşatmıştı. Bu onun canını sıkıyordu. Zira Selahaddin’in bu ilerleyişi devam eder ve Halep’i de topraklarına katarsa Musul’u alması kolaylaşacaktı. Bu sebeple o, Selahaddin’e karşı Halep ile ittifak kurmanın zarureti hissetti.¹⁶³² Halep Selahaddin’in baskısı altında olduğundan Melik Salih İsmail amcasının oğlu Seyfeddin Gazi’den yardım istedi. Melik Salih’in Musul’a gönderdiği heyet, Selahaddin’e karşı kendilerini desteklemesi hususunda Seyfeddin Gazi’yi ikna etti. Zira Halep düştükten sonra Selahaddin Musul’a yürüyecekti.¹⁶³³ Nitekim Seyfeddin Gazi’nin bu hususta kendisini teşvik edecek birilerine de ihtiyacı yoktu. Zira o, bu hususta en ufak bir felaketin nelere mal olabileceğini tahmin ediyordu. Böyle bir durumda Halep’in de düşeceğini, sıranın kendisine de geleceğini biliyordu. Derhâl

¹⁶³⁰ Kitabu’r Ravzateyn, 2/348-349

¹⁶³¹ Age, 2/357-366

¹⁶³² Tarihu’l Eyyûbiyyin, 60

¹⁶³³ Age, 60; Kitabu’r Ravzateyn, 2/381

harekete geçti ve Musul ve Cezire'den asker topladı. Fırat'tan Halep'e geçmek üzere de hazırlıklar yaptı. Ayrıca kardeşi Sincar Hâkimi İkinci İmadüddin Zengî'ye de haber gönderdi ve ondan bu işe askeriyle birlikte katılmasını talep etti. Ancak o, onun bu talebine cevap vermekten kaçındı. Zengî ailesinin en büyük ferdi kendisi olduğu için en üstün konumda olması gereken kişinin kendisi olması gerektiğini düşünüyordu. Bunun üzerine Musul hâkimi onu zorladı ve asker gönderme mecburiyetinde bıraktı. O da kardeşi İzzeddin Mesud komutasında asker gönderdi.¹⁶³⁴ İzzeddin Mesud, Fırat'ı geçti ve Halep'e vardı. Oraya vardığında orada olan kuvvetler kendisine katıldılar. Hama üstüne yürüdü ve kuşatma altına aldı. Belli bir zaman geçtikten sonra taraflar hem maslahat icabı hem de kan akıtılmasının önüne geçmek için anlaşma yapmaya karar verdiler. Anlaşmaya göre:

- Musul'un Selahaddin'e karşı düşmanca hareketi görmezden gelinecek.
- Selahaddin, başta Hama ve Humus olmak üzere Şam beldelerinde ele geçirdiği şehir ve kaleleri Salih İsmail'e terk edecek. Dımaşk'ta da Salih İsmail'in adına hükmedecek. Hutbeleri onun adına okutturacak, sikkeleri onun adına bastırarak.
- Selahaddin hazineden aldığı bütün malları geri verecek.¹⁶³⁵

Bu anlaşma Şam topraklarında nüfuzlarını artırma ve Zengî hanedanının mehabetini koruma yolunda Zengîlere büyük fırsat vermişti. Selahaddin'in bu anlaşmayı kabul etmesinin sebebi, İslam topraklarını parçalanmaktan kurtarmaktı. Selahaddin'in şahsi istekleri yoktu. Ancak Zengîler kuvvetlerine güvendiler ve Selahaddin'in kuvvetlerinin azlığına bakarak başka imtiyazlar peşinde koştular. Rahve ve havalisini de istediler. Ancak Selahaddin oranın amcasının oğlu Nâsıruddin Muhammed bin Esedüddin Şirküh'un elinde olduğunu ileri sürerek bunun mümkün olmadığını bildirdi.¹⁶³⁶ Selahaddin bu hareketiyle kendi saflarında oluşabilecek bir çatlağa meydan vermedi. Belki de o, Zengîlerin onu içeriden vurmaya hedeflediğini anlamış ve kendi saflarını korumayı tercih etmişti. Selahaddin'in bu ret cevabı askerî operasyonların yeniden başlamasına sebep oldu. Selahaddin 19 Ramazan 570 (miladi 23 Nisan 1175) tarihinde Hama'nın kuzeyinde "Kurûnu Hama" olarak bilinen yerde Zengî ordusunu hezimete uğrattı. Bir grup emîri esir aldı, sonra serbest bıraktı. Düşmanlarını Halep önlerine kadar kovaladı, sonra da şehri kuşattı. Kendi topraklarında Melik Salih adına hutbe okunmasını yasakladı, sikkelerden de onun ismini sildirdi.¹⁶³⁷ Kuşatma altına alınan Halepliler anlaşma teklifinde bulundular.¹⁶³⁸ Taraflar arasında yapılan görüşmelerden sonra anlaşma yapıldı. Anlaşmaya

1634 El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 60

1635 Kitabu'r Ravzateyn, 2/378

1636 Age, 2/379

1637 Tarihu'z Zengiyyin fî Mısır ve Biladîş Şam, 61

1638 Age, 61

göre, Selahaddin'in hâkimiyetinde olan olan topraklar onun hâkimiyetinde kalacak, Zengî ittifakının elinde olan topraklar da onların elinde kalacaktı. Ayrıca Maarra ve Küfürtab gibi Hama'nın kuzeyinde kalan bazı yerler de Selahaddin'in topraklarına katılacaktı.¹⁶³⁹ Anlaşma yapıldıktan sonra Selahaddin, Halep önlerinden çekildi.¹⁶⁴⁰ Selahaddin'in Kurûnu Hama'da kazandığı bu savaş ona karşı mücadele verenlerin Şam topraklarındaki pozisyonunu zayıflatırken onun pozisyonunu güçlendirmiştir. Bu savaştan sonra o, "Mısır ve Şam Meliki" diye adlandırılmıştır. Minberlerde onun için dua edilmiş ve onun adına altın sikke bastırılmıştır.¹⁶⁴¹

Gerçek şu ki; Selahaddin, Melik Salih İsmail'e karşı samimi idi. Kendisine hizmete hazır olduğu hususunda onu iknaya çok çalıştı. Şu da bir gerçek ki Selahaddin, hasımlarının ona yaklaşmasına müsaade etmeyecekti. Salih İsmail ise bu hizmetin Selahaddin'i önderliğe taşıyacağını düşünüyor ve bunu kendi aleyhine görüyordu. Bu müspet yaklaşımlarının karşılığını alamaması Selahaddin'i "Melik" lafzını kullanmaya yöneltti. Bu şartlarda hâlâ Melik Salih'in naibi şeklinde vasıflandırılması doğru olmazdı.¹⁶⁴²

Kurûnu Hama Savaşı'nın yankıları neticeleri gibi büyük oldu. Sultan Selahaddin Hama'ya dönüş yolunda iken Halife Müstezî'nin elçileri kendisine geldiler. Yanlarında Selahaddin'in sultan olarak tanındığını bildiren hilafet fermanı, siyah bayraklar ve teşrifat sembolleri vardı. Fermanda Selahaddin Halep hariç Şam ve Mısır sultanı olarak tanınıyordu. Selahaddin bu fermanla bölgenin en büyük şer'i sultanı ve Nureddin'in ilkelerinin hakiki vârisi oldu. Hilafet merkezinin bu tavrı Haleplileri ve Haçlıları fena kızdırmıştı. Yeniden savaşa giriştiler. Sanki Haleplilerle sulh yapılmamıştı.¹⁶⁴³

5- Sultan Tepesi Savaşı

Selahaddin'i bölgeden söküp atmaya yönelik son gayretti bu. Gerçek şu ki, Zengîlerle Eyyûbîler arasındaki ihtilaf, Selahaddin'in Kurûnu Hama'da zafer kazanmasıyla bitmedi. İkinci Seyfeddin Gazi, Zengî ordusunun mağlubiyetini, Selahaddin'in hilafet merkezi tarafından "Şam ve Mısır Sultanı" olarak adlandırılışını ve Selahaddin'in kendi adına sikke bastırdığını işitince kin ve nefreti büsbütün arttı. İnti-

1639 Maarra, Halep ile Hama arasında Humus'a bağlı büyük bir şehirdir. Küfürtab ise Maarra ile Halep arasında bir beldedir. (Hamevî, 4/470)

1640 En-Nevadiru's Sultaniye, 94

1641 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 61

1642 Age, 61

1643 Selahaddin el-Faris, 170

kam almak için neler yapabileceğini düşünmeye başladı. Dört ayrı cihetten harekete geçti:

- Selahaddin'le anlaşma yapan emîrlerini kınadı ve onları bu anlaşmayı bozup yeni bir savaşta kendisiyle birlikte olmaya teşvik etti.¹⁶⁴⁴

- Trablus kontu ve Kudüs'ün vasisi olan Üçüncü Raymond'a elçi göndererek Selahaddin'e karşı savaşta kendisine destek vermesini istedi.¹⁶⁴⁵

- Selahaddin'in ne yapmak öğrenmeye çalıştı. Bu sebeple ona anlaşma yapma talebiyle elçi gönderdi. Onun hedefi anlaşma yapmak değil, Selahaddin'in niyetini öğrenmekti. Ancak elçi hata yaptı ve yanlışlıkla İkinci Seyfeddin Gazi'nin Halep emîrlere gönderdiği mektubu çıkarıp verdi. Selahaddin mektubu okuyunca Zengî hanedanının ne düzenler içinde olduğunu öğrenmiş oldu. Ayrıca Halep emîrlere de yeni bir savaşa girmek üzere anlaşmayı bozduklarını öğrenmiş oldu.¹⁶⁴⁶

- Keyfa kalesi hâkimi, Mardin hâkimi ve sair Türkmen emîrlere de onu destekliyorlardı. İkinci Seyfeddin Gazi'nin kardeşi İkinci İmadüddin Zengî de onu destekleyeceğini bildirdi.¹⁶⁴⁷

Gerçek şu ki, Selahaddin de ona karşı düşmanlık hisleri besliyordu. İkinci Seyfeddin Gazi ile Trablus Kontu Üçüncü Raymond arasındaki işbirliğini bitirmek için Üçüncü Raymond'a barış ve dostluk teklifinde bulundu ve iyi niyetinin bir göstergesi olsun diye de elindeki Haçlı esirlerini serbest bıraktı.¹⁶⁴⁸ İkinci Seyfeddin Gazi 571 yılı Rebiülevvel ayında (miladi Eylül 1175) çok sayıda asker topladı ve Nusaybin'e gitti. Kışın sonuna kadar orada kaldı. Daha sonra Bire'den Fırat'ı geçti. Sadeddin Gümüştekin'e ve Melik Salih İsmail'e kendisine destek olmaları için mektup yazdı. Musul hâkiminin Halep'e gidişi için ittifak gerçekleşmişti. Orada amcasının oğlu ile bir araya gelecek ve sonraki adımı birlikte kararlaştıracaklardı.¹⁶⁴⁹ Taraflar Aynulmübareke'de bir araya geldiler. Halep askerleri de orada Musul askerlerine katıldı. İki ordunun yekûnu yirmi bini bulmuştu. Bu büyük ordu 571 yılı Ramazan ayında (miladi Mart 1176) Dımaşk'a doğru harekete geçti. Halep'e güneyden yirmi mil mesafedeki Sultan Tepe mevkiinde durdu.¹⁶⁵⁰ Gümüştekin Haçlılarla irtibata geçip Selahaddin'i aynı anda iki cepheye birden savaşmak mecburiyetinde bırakmak istiyordu. Bu şekilde Selahaddin'in gücü kırılmış olacaktı. O da iyi niyetini göstermek için Halep'te esir bulunan Haçlı esirlerini serbest bıraktı. Serbest bırakı-

1644 Mefrecü'l Kürûb, 2/36; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 62

1645 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 62

1646 Age, 63

1647 Zübde'tü'l Haleb, 2/523

1648 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 63

1649 El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 63

1650 Mefrecü'l Kürûb, 2/38; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 63

lan esirler arasında Kerek Kontu Ernat ile Urfa Kontu Juscolin de vardı.¹⁶⁵¹ Mısır'dan takviye alan Selahaddin de harekete geçti. Şevval (nisan) ayında Şizer mevkiinden Asi Nehri'ni geçti. Kurûnu Hama üzerinden Sultan Tepe mevkiine vardı. On gün geçmemişti ki İkinci Seyfeddin Gazi aniden çıkageldi. Selahaddin'in askerleri dağınık vaziyetteydi, atlarını suvarıyorlardı. Seyfeddin Gazi hücum edip etmemekte tereddüt etti, daha sonra çatışmayı ertesi güne erteledi.¹⁶⁵² Ertesi gün (10 Şevval/12 Nisan) Selahaddin'in birlikleri üzerine saldırmak üzere askerini saf düzenine soktuğunda iş işten geçmişti.¹⁶⁵³ Şiddetli bir savaş başlamıştı. Taraflar kıyasıya mücadele ediyordu. İlk hücumu Zengî kuvvetleri yaptı. Neredeyse başarıya imza atıyorlardı. Selahaddin bu hücumu maiyetindeki ihtiyat birlikleriyle karşıladı ve düşman saflarını kırmayı başardı. Gün batmadan önce savaşın galibi belli oldu. Zengîler perişan olmuştu. Bazı Zengî komutanları esir düşmüşlerdi. Ancak Selahaddin esnek siyaset uygulayarak onlara ikramda bulundu ve serbest bıraktı.¹⁶⁵⁴ Öyle görünüyor ki o, onları kendi tarafına çekmek istiyordu. Onlar arasında nüfuzu güçlü kişiler vardı. İkinci Seyfeddin Gazi yapacak başka bir şey olmadığını anlayınca beldesine geri döndü.¹⁶⁵⁵ Bu savaşta Selahaddin'in düşmanlığından başka bir şey kazanamamıştı. Çekilirken ordugâhında bıraktığı malları Selahaddin mükâfat olarak kendi askerlerine dağıttı. Bu kesin zafer Halep ve havalisinin zaptına giden yolu açmıştı. Ancak Selahaddin bu demde etrafa dağılan Zengî askerlerini takip etmeyi ya da Halep'i muhasara etmeyi istemedi. Bölgedeki düşmanlarının üzerine yürüdü, onlara baskınlar düzenledi. Halep'in kuzey ve güneyinde bulunan kaleler ele geçirildi. Ancak Haçlılar Müslümanlar arasındaki bu parçalanmışlıktan istifade etme yoluna gidebilir düşüncesiyle taraflar barış görüşmeleri yapmaya başladılar. İki taraf da bazı tavizler verdi ve şu maddeler üzerinde karar kılındı:

- Bütün Müslümanlar, Haçlılara karşı tek bir yumruk gibi olacaklar.

- Taraflardan hiçbirini anlaşmayı bozamaz.

- Taraflardan biri anlaşmayı bozar ya da ihlal ederse diğerleri onu yola getirinceye kadar ona karşı tek bir yumruk olurlar.

- Selahaddin, Azâz kalesini Melik Salih'e bırakacak.

- Anlaşma hicri 572 yılı Muharrem ayında (miladi Temmuz 1176) imzalandı.¹⁶⁵⁶

1651 William es-Sûrî, 2/986; Age, 64

1652 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 64

1653 Age, 64

1654 Age, 65

1655 En-Nevaldiru's Sultaniye, 95; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 65

1656 Mefrecü'l Kürûb, 2/46; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 65

6- İkinci Seyfeddin Gazi'nin Ölümü ve Yerine İzzeddin Mesud'u Tayini

Bölgedeki yeni gelişmeler Selahaddin'in bölgeyle yeniden ilgilenmesini gerektiriyordu. İkinci Seyfeddin Gazi, hicri 576 yılı Safer ayında (miladi Temmuz 1180) vefat etmişti.¹⁶⁵⁷ Ölümünden önce (575 yılında) Musul'da acayip bir hadise vuku buldu. Kuraklık sebebiyle insanlar yağmur duasına çıkmışlardı. Seyfeddin Gazi de kendi maiyetiyle birlikte oradaydı. İnsanlar ona yöneldiler ve ondan içki satışını yasaklamasını istediler. O da bunu kabul etti. Bunun üzerine insanlar şehre gittiler ve içki satılan yerleri bastılar. Kapı pencere her yeri dağıttılar. Kapıları, küpleri, şişeleri kırdılar. Malları yağmalardılar. Şer'i şerifin izin vermediği işleri de yaptılar. Meyhane sahipleri Seyfeddin Gazi'nin adamlarından yardım istedi. Bu arada Ebu'l Fereced-Dekkak adında salih bir zatı şikâyetinde bulundular. O sadece içkiyi dökmüştü, yağmacılık yapanlar arasında değildi. Hatta yağmalayanları gördüğünde onları menetmişti. İsmi verildiği için onu kaleye götürdüler ve başına vurdular. Dayak esnasında sarığı yere düştü. Serbest bırakıldığında kaleyi başı açık olarak terk etti. Sarığını ona vermek istediklerinde bunu kabul etmedi ve "Allah'a andolsun ki, Allah bana zulmedenlerden intikamımı alıncaya kadar onu örtmeyeceğim." dedi. Çok geçmedi, ona işkence eden kişi öldü. Daha sonra Seyfeddin Gazi hastalandı. Ölünceye kadar da bu hastalığı devam etti. Otuz yaşındaydı; on yıl ve birkaç ay hüküm mevkinde kalmıştı. Son derece yakışıklıydı; beyaz tenli, çember sakallıydı. Ne şişman, ne de zayıftı; tatlı bir siması vardı. Akıllı, vakar sahibi biriydi, iffet sahibiydi. Onun hakkında iffete münafı hiçbir hadise nakledilmemiştir. Son derece kiskanç biriydi. Hiçbir hizmetçinin tekbir getirmeksizin hanımlarının yanına girmesine müsaade etmezdi. Hanımlarının yanına giren hizmetçiler de küçük yaştaki hizmetçiler olurdu. Kan akıttığını da sevmeyiz, cimri olmasına rağmen haksız yere başkasının malını da almazdı.¹⁶⁵⁸ Vefatından sonra Musul'da kim başa geçecekti? İkinci Seyfeddin Gazi hâkimiyete on iki yaşındaki oğlu Muizzuddin Sencer'i geçirmeyi düşünüyordu. Ancak kendisinden sonra Selahaddin'in Musul'a hâkim olmasından korkuyordu. Zira oğlu çok küçüktü. Kardeşi İzzeddin Mesud da onun bu fikrine karşı çıkıyor ve buna kendisinin hak sahibi olduğunu iddia ediyordu. Musul emîrleri de bu hususta onu destekliyordu. Emîr Mücahidüddin Kaymaz, küçük bir çocuğun hâkimiyete getirilmesinin tehlikelerini İkinci Seyfeddin Gazi'ye anlattı. Ayrıca bu dönem Selahaddin'in Şam topraklarında gücünü kuvvetini artırdığı bir dönemdi. Öyle görünüyor ki, İkinci Seyfeddin Gazi emîrlerinin görüşü ile ikna oldu ve kendi yerine kardeşi İzzeddin Mesud'u tayin etti.¹⁶⁵⁹

¹⁶⁵⁷ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 66

¹⁶⁵⁸ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 66

¹⁶⁵⁹ El-Kâmil, 9/446-447

7- Nureddin Mahmud'un Oğlu Melik Salih İsmail'in Vefatı

Melik Salih İsmail 25 Recep 577 tarihinde Halep kalesinde vefat etti ve orada defnedildi. Vefat sebebi olarak çeşitli şeyler söylendi. Emîr Alemuddîn Süleyman bin Cender'in avda iken ona zehir içirdiği söylendi. Yakut el-Esedî'nin içeceğine ya da hoşkenance yemeğine zehir kattığı söylendi. Bu sebeple kulunç hastalığına yakalandığı ve ölünceye kadar bu hastalıkla boğuştuğu nakledildi. Güzel yüzlü bir gençti. Görünüşü dikkat çekiciydi. Henüz yirmisine baliğ olmamıştı. Çok iffetliydi. Babasına çok benziyordu. Kimseye zulmetmedi. Hastalandığında bazı doktorlar kendisine şarap içmesini tavsiye etmişlerdi. O da fakihlerden birine tedavi maksadıyla şarap içip içemeyeceğini sordu. Fakih, içebileceğine dair fetva verdi. Bunun üzerine o, "Onu içmek ömrümü uzatır mı?" diye sordu. Fakih, "Hayır." dedi. "Peki, içmek ömrümü kısaltır mı?" diye sordu. Fakih, "Hayır." dedi. Bunun üzerine o, "Allah'a andolsun ki onu içmem. Allah Teâlâ'nın huzuruna O'nun haram kıldığı bir şeyi içmiş olarak varmak istemem." dedi.

Ölümünü hissettiğinde de emîrleri yanına çağırdı ve onlardan Musul hâkimi olan amcasının oğlu İzzeddin Mesud'a tabi olmalarına dair yemin aldı. Emîrlerin diğer amca oğlu Sencer Hâkimi İmadüddin Zengî'ye -ki o, onun kız kardeşiyle evliydi ve babasının yanında yetişmişti- tabi olmalarını istemiyordu. Zira Musul hâkimi daha güçlüydü ve o, devleti Selahaddin'e karşı ayakta tutabilirdi. Melik Salih İsmail vefat edince Halepliler Musul Hâkimi İzzeddin Mesud bin Kutbeddin'i şehri teslim alması için davet ettiler. O da geldi ve büyük bir ihtişamla şehre girdi. O gün gerçekten muhteşem bir gündü. Şaban ayının yirmisiydi. Hazineyi, silahları ve sair depoları teslim aldı. Takıyyuddin Ömer Menbec'teydi, Hama'ya geçtiğinde Hama halkının Musul Hâkimi İzzeddin'i istediklerini gördü. Halepliler de İzzeddin Mesud'u Selahaddin Mısır'dayken Dımaşk'ı almaya teşvik ediyorlar ve ona Şam halkının Zengî ailesini çok sevdiklerini söylüyorlardı. O da onlara, "Onunla bizim aramızda bir anlaşma var, ben ona hıyanet etmem." diyordu. Birkaç ay Halep'te kaldı, daha sonra Rakka'ya geçti. Rakka'dayken kardeşi İmadüddin Zengî'nin elçisi ona geldi ve Halep ile Sencer'i değiştirme teklifinde bulundu. Kardeşinin şiddetli ısrarları karşısında İzzeddin Mesud istemeye istemeye bu teklife razı oldu. Halep'i ona verdi, kendisi de ondan Sincar, Habur, Rakka, Nusaybin, Suruç ve daha başka bazı beldeleri aldı. Selahaddin Eyyûbî bunu duyunca derhâl harekete geçti ve askerinin başında olduğu hâlde bölgeye girdi. Fırat'ı geçti, Musul hâkimine bağlı emîrlerden biri onun önüne geçti, ancak o, onunla meşgul olmadı. Selahaddin Cezire'nin tamamını hâkimiyeti altına aldı, Musul'u muhasara altına almak istediye de daha sonra bundan vazgeçti ve Halep'e yöneldi. Halep'i İmadüddin Zengî'den teslim aldı.¹⁶⁶⁰

¹⁶⁶⁰ El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/553

8- Birinci Musul Muharasası

Melik Salih İsmail'in vefatından sonra Şam, Cezire ve Musul beldelerinde yaşanan gelişmeler Selahaddin'in Mısır'ı terk edip doğuya gelmeye zorladı. Hadiseleri yakından takip etmek ve gerektiğinde anında müdahale etmek gerekiyordu. Selahaddin, İzzeddin Mesud'un Halep ile ilgili tasarrufunu Eyyûbîlerle Zengîler arasında yapılan anlaşmanın ihlali olarak kabul ediyordu. Çünkü bu şehir ve mücavir alandaki kaleler halifenin onayıyla kendisine verilmişti. Gerçekleştirmek istediği İslami birlik projesinin bir gereği idi bu. Daha yolda iken Halep'in sair yerlerle irtibatını kesmek üzere bir takım icraatlara imza attı.

a- Hama hâkimi olan yeğeni Takıyyuddin Ömer'e, Dımaşk Hâkimi Ferahşah'a ve sair emirlere Cezire'nin batı muntikasına hücum etmeleri ve oraları Eyyûbî topraklarına katmaları emrini verdi. Ayrıca Musul ordusunun Fırat'ı geçmesine mâni olmalarını da onlara emretti. Ne var ki Takıyyuddin Ömer, Birinci İzzeddin Mesud'un Halep'e gidişine mâni olamadı. Ferahşah da Kerek Kontu Ernat'ın Arap Yarımadası'na saldırıları girişimlerine karşı koymakla meşguldü.¹⁶⁶¹

b- Abbasi Halifesi En-Nâsır Lidinillah'a mektup yazdı. (575-622/1180-1225)

Selahaddin, mektupta İslam ve İslam cihadı için girdiği meşakkatlerden, Abbasi hilafeti lehine gerçekleştirdiği çalışmalardan bahsediyordu. Fatımi hilafetini çöktürmede ve Abbasi nüfuzunu Mısır'a hâkim kılmada oynadığı rolü açıklıyordu. Şam topraklarında işlerin kötüye gittiğini, Haçlıların Harim'e hücum ettiğini, Musul hâkiminin anlaşmaya gadrettiğini, Halep askerinin kendi mülküne saldırdığını, ayrıca onların Haçlılarla ve Haşhaşilerle ittifaka girdiğini zikrediyordu. Gerçekleştirmek istediği İslami birlik projesine karşı onların her türlü ittifaka dâhil olduklarını ifade ediyordu. Halife El-Müstezî Biemrillah'ın Halep ve havalisini kendisine verdiğini hatırlatıyordu. Kendisinin de orayı Nureddin Mahmud Zengî'nin oğlu için terk ettiğini, ancak şu anda hakkını geri istediğini bildiriyordu. Şöyle diyordu:

*“Şimdi herkes kendi hakkını alsın, kendi payına razı olsun.”*¹⁶⁶²

İzzeddin Mesud'a gelince; o da harekete geçti ve Haçlıları Selahaddin'in topraklarına saldırmaya teşvik etti. Selahaddin'i kendisiyle değil, Haçlılarla meşgul etmek istiyordu. Şam ve Cezire'nin kuzeyine odaklanmıştı. Yönünü Halep ve Musul'a çevirmişti. Halep'e giderken ona Harran Hâkimi Muzafferuddin Gökböri katıldı. Gökböri ona Halep'e gitmeden önce Fırat'ı geçip, Fırat'ın doğusundaki beldeleri ele geçirmeyi teklif etti. Kendisinin de ona destek vereceğini bildirdi.¹⁶⁶³

Şunu ifade edelim ki Gökböri, Musul hâkimi ve onun naibi Kaymaz ile ters düşmüş biriydi. İzzeddin onu Erbil vilayetinden uzaklaştırmıştı.¹⁶⁶⁴ Selahaddin Halep'e yöneldi. Halifenin fermanı ile hareket ediyordu. Cumadelula (eylül) ayında şehri kuşattı. Kuşatmadan üç gün sonra Musul'u zaptetmek üzere Musul'a hareket etti. O esnada Cezire ve Cezire havalisindeki kaleleri ele geçirdi. Bîre üzerinden Fırat'ı geçti. Bîre Hâkimi Şihabeddin Muhammed bin İlyas el-Artukî ona tabi idi. Keyfa ve Mardin'deki Artuklular da ona tabi olmuşlar ve onun ordusuna katılmışlardı. Cezire şehirleri bir bir eline geçti. Urfa, Suruç, Nusaybin, Rakka, Habur ve diğerleri. Urfa'yı Gökböri'ye ikta olarak verdi. Hüsameddin Ebu'l Heyca'yı Nusaybin'e vali tayin etti. Cemaleddin Hoşterin'e Habur'u verdi.¹⁶⁶⁵ Selahaddin bu şekilde Mudar diyarının tamamına hâkim olmayı ve Musul Emîrlîği'ne karşı bir birlik oluşturmayı başardı. Selahaddin'e Musul yolu açılmış oldu. Gerçek şu ki, Musul onu tedirgin ediyor ve onu hedefine varmaktan uzaklaştırıyordu. Bu sebeple bir şekilde Musul'a boyun eğdirmek gerekiyordu. İttifak kurmak ve desteğini almak da seçenekler arasındaydı. Musul, Sincar ve Ceziretü İbni Ömer olmadan hedefe varmak mümkün olmuyordu.¹⁶⁶⁶ Selahaddin Musul'a hicri 578 yılı Recep ayında (mîladi Aralık 1182) geldi. Önce kuşatma altına aldı, sonra da hücumlara başladı. Ancak bir şey elde edemedi. Birinci İzzeddin Mesud'un ve naibi Kaymaz'ın aldığı tedbirler ve Musul surlarının muhkemliği Selahaddin'e geçit vermemişti. Musul'un hazırlıkları tamdı, şehrin müdafaası için çok sayıda asker toplanmıştı. Ayrıca görenlere hayret verecek derecede silah ve savaş aletleri hazırlamışlardı.¹⁶⁶⁷ Selahaddin kuşatma esnasında şehrin etrafını yeniden gözden geçirdi ve şehrin alınmasının mümkün olmadığını gördü.¹⁶⁶⁸ Bu arada Musul hâkimi de boş durmuyordu. Hemen her taraftan müttetikler bulmaya çalışıyordu. Kadı Bahaddin bin Şeddad'ı Bağdat'a, halife hazretlerine gönderdi. Selahaddin'in şehri terk etmesi için kendilerine destek vermesini istiyordu. Halife de Selahaddin'in samimi dostu olan şeyhuşşuyûha bir mektup yazdı, ondan taraflar arasında barış yapılması için aracı olmasını istiyordu.¹⁶⁶⁹ Yine Azerbaycan hükümdarı Kızılbaşlar'dan, Hemedan Atabeki Pehlivan bin İldeniz'den ve Halât Hâkimi Bektimur Sekman'dan yardım istedi. Bektimur'dan başkası onun talebine müspet bir cevap vermedi. O da, Selahaddin'e bir elçi göndererek ondan Musul'u terk etmesi için aracı oldu.¹⁶⁷⁰ Ancak Selahaddin bu talebe müspet bir cevap vermedi. Bütün bu hadiseler Selahaddin'in Musul'un zaptı için

1664 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 70

1665 Mefrecü'l Kürûb, 2/119; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 71

1666 Ceziretü İbni Ömer, Musul'un yukarı cihetinde olup oraya üç günlük uzaklıkta olan bir yerdir. (Hamevî, 2/138)

1667 El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 71

1668 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 71

1669 Mefrecü'l Kürûb, 1/122; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 71

1670 El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 72

1661 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 69

1662 Mefrecü'l Kürûb, 2/110-112; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 70

1663 El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 70

yaptığı planları yeniden gözden geçirmesini sağladı. Musul'u kuvvet yoluyla değil de siyaset yoluyla alma planları yapmaya başladı. Öyle görünüyor ki kendini zor durumda hissetmişti. İslam yolunda savaşan mücahit konumunu kaybetmek istemiyordu. Musul'u şahsi menfaatleri için ele geçirmeye çalışan biri gibi görünmek istemiyordu. Bu sebeple Birinci İzzeddin Mesud'a barış teklifinde bulundu. O da kendilerinden alınan yerlerin iadesini talep etti. Selahaddin de Halep'in kendisine bırakılması şartıyla bu talebi kabul etti. İzzeddin ise bunu kabul etmedi ve tehlike söz konusu olduğunda Halep'e yardıma koşacağını bildirdi.¹⁶⁷¹

Sincar'ın Zaptı

Taraflar arasındaki barış görüşmeleri başarısız olunca Selahaddin Musul'un etrafındaki çemberi daraltma girişiminde bulundu. Musul kuşatmasını kaldırdı ve hicri 16 Şaban 578 (miladi 15 Aralık 1182) tarihinde Sincar'a yöneldi. Selahaddin bu planını Abbasi halifesine de bildirdi. Şehri kuşattı ve on beş gün sonra şehri ele geçirdi.¹⁶⁷²

Sincar'ın Zaptının Yankıları

Sincar'ın zaptı, Cezire emîrlerini harekete geçirdi. Selahaddin'in siyasetine karşı ittifak kararı aldılar. Cezire bölgesine girişi ve Sincar'ı alışı onları rahatsız etmişti. Bu, onların güvenliğini tehdit eden bir şeydi. İttifaka Halât Hâkimi Şah-ı Ermen Sekman, Mardin Hâkimi Kutbeddin bin Necmeddin Elbî, Bedlîs ve Erzen Hâkimi Devletşah ve Birinci İzzeddin Mesud katılmıştı.¹⁶⁷³ Selahaddin'in askerlerinin Cezire'nin orasına burasına dağılmış olduğunu gören müttetikler bu fırsatı değerlendirmek üzere harekete geçtiler ve Mardin'in nahiyelerinden olan Harzem'de bir araya geldiler. Selahaddin onların bu hareketliliğini öğrenince derhâl askerini topladı ve onlarla karşılaşmak üzere Re'sû'l Ayn mıntıkasına yürüdü.¹⁶⁷⁴ Öyle görünüyor ki müttetikler onunla karşılaşmaktan korktular ve her biri askerini alıp beldesine gitti.¹⁶⁷⁵ Birinci İzzeddin Mesud'un Selahaddin'i bölgeden çıkarma girişimleri bazı emîrlerin desteğini de almasına rağmen bu şekilde akim kalmıştı. Selahaddin'in bölge ile ilgili projesini durdurmaya gücü yetmiyordu.¹⁶⁷⁶

¹⁶⁷¹ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 72

¹⁶⁷² El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 72

¹⁶⁷³ Tarihu'z Zaman; Gregorios Malatî, 199

¹⁶⁷⁴ Re'sû'l Ayn, Harran ile Nusaybin arasında Cezire'nin meşhur şehirlerinden biridir.

¹⁶⁷⁵ El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 73

¹⁶⁷⁶ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 73

Âmed'in Zaptı

Selahaddin, düşmanlarının dağılmasını ve zayıflığını fırsat bilerek Âmed üzerine yürüdü. Âmed üzerine yürümeden önce halife hazretlerinden izin istemiş, o da ona izin vermişti. Keyfa kalesi hâkimi Nureddin Muhammed onu -aralarındaki ittifak uyarınca- Âmed üzerine yürümeye ve orayı almaya teşvik ediyordu.¹⁶⁷⁷ Selahaddin hicri 17 Zilhicce 578 (miladi 15 Nisan 1183) tarihinde Âmed önlerine geldi ve şehri kuşattı. Âmed Hâkimi Muhammed İldeniz zayıf biriydi, hâkimiyette sadece ismi geçiyordu o kadar. Şehrin fiilî hâkimi ise Bahaddin bin Nisân idi. Bahaddin hem cimri, hem de kötü ahlaklı biriydi. Zahire ve malların halka dağıtılmasını menetmişti. Selahaddin kuşatma esnasında Âmed'in ileri gelen emîrlere mektuplar gönderdi ve onlara bazı vaatlerde bulundu, savaşta ısrar ettikleri takdirde de onları tehdit etti.¹⁶⁷⁸ Halkın içinde bulunduğu durum müdafaada gevşekliğe neden oluyordu. Bunun üzerine İbni Nisân, Selahaddin'den kendisi ve ailesi için aman istedi. Ayrıca mal ve zahireleri götürmek için de üç gün müsaade istedi. Üç gün geçtikten sonra Selahaddin hicri 10 Muharrem 579 (miladi 16 Mayıs 1183) tarihinde şehri ve nahiyelerini teslim aldı ve Nureddin Muhammed'e teslim etti. Ona adaletle hükmetmesini ve haksızlığa kesinlikle meydan vermemesini emretti. Düşmana karşı her daim sultanın yanında olmasını ve emirden dışarı çıkmamasını emretti. Haçlılara karşı her ne zaman bir savaş olmuşsa sultan onu uyanık ve hazırlıklı buldu.¹⁶⁷⁹

Halep'in Zaptı

Cezire mıntıkasına hâkim olan Selahaddin, Halep Emîrliği'nin komşusu olmuştu. Musul'dan önce orayı almaya karar verdi. Fırat'ı geçti ve Halep'in nahiyelerinden olan Tel Halid'e indi. Orayı kuşattı ve 579 yılı Muharrem ayında (miladi Mayıs 1183) teslim aldı. Oradan Antep'e yöneldi. Antep Hâkimi Nâsıruddin Muhammed Humartekin ona dostluk arz etti ve ondan kendisini yerinde bırakmasını istedi. Selahaddin bunu kabul etti ve oradan Halep'e yürüdü. 26 Muharremde (21 Mayıs) oraya indi. Ancak derhâl savaşa girmede. Yeşil alana indi, birkaç gün sonra da Cebel-i Cevşen'e intikal etti. İkinci İmadüddin Zengî, Selahaddin'in -uzun süreli bir kuşatma için- kendisi ve askerleri için ev yapma niyetinde olduğunu zannederek anlaşma yoluna gitti.¹⁶⁸⁰ Emîr Hüsameddin Tuman Selahaddin'le İkinci İmadüddin Zengî arasındaki görüşmelere aracılık ediyordu. Görüşmeler sonunda şu kararlar alındı:

¹⁶⁷⁷ Age, 73

¹⁶⁷⁸ Age, 73

¹⁶⁷⁹ Age, 74

¹⁶⁸⁰ Age, 74

- İkinci İmadüddin Zengî, Halep'ten Selahaddin Eyyûbî lehine çekilecek.
- Selahaddin, İkinci İmadüddin Zengî'ye Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç'u verecek.
- İkinci İmadüddin Zengî askerî kuvvetlerini Selahaddin'in emrine verecek, Selahaddin ne zaman isterse askerler onun emri altına girecek.
- Selahaddin hicri 17 Safer 579 (miladi 18 Haziran 1183) tarihinde yapılan anlaşmadan sonra halkın sevinç gösterileri arasında Halep'e girdi.¹⁶⁸¹

1- Halep'in Zaptının Neticeleri

Halep'in zaptı Selahaddin cihetinden bakıldığında merkezin güçlendirilmesi demekti. İslami cephenin gücü daha da artmıştı. Selahaddin artık Haçlılara karşı tek başına mücadele verebilirdi. Bu sebeple Haçlıların korkusu daha da artmış ve bu hadiseyi kendileri için en büyük felaketlerden biri olarak görüyorlardı. Mısır ile Şam arasında siyasi ve askerî ilişkiler gelişmiş, Haçlı arazileri bu iki merkez arasında kalmıştı. Bu sebeple Antakya Kontu Üçüncü Bohemund, Selahaddin'le barış anlaşması yapmak istemiş, Selahaddin de İslam birliği projesini tamamlamak için onun bu talebine müspet cevap vermişti.¹⁶⁸²

2- İkinci Musul Muharasası

Musul'daki yeni gelişmeler Selahaddin'in Musul'a tekrar müdahalesini gerekli kıldı. 579 yılı Cumadelula ayında (miladi Eylül 1183) Birinci İzzeddin Mesud ileri gelen bazı emîrlerinin kötölemesiyle naibi Mücahidüddin Kaymaz'ı tutukladı ve malını müsadere etti. Erbil, Ceziretü İbni Ömer, Şehrezûr, Dakûk ve Akaru'l Humeydiyye kalesi onun hâkimiyeti altındaydı. Bu bölgelerde onun adına hükmeden naipler vardı. Mücahidüddin Kaymaz tutuklanınca bu naipler Musul'dan koptular. Erbil Hâkimi Zeynüddin Yusuf ve Ceziretü İbni Ömer Hâkimi Muizzuddin Sencerşah, Selahaddin'e dostluk mektupları göndererek bu iki şehrin ona tabi olduğunu bildirdiler. Birinci İzzeddin Mesud'un bu sorumsuzca hareketi onu Selahaddin karşısında daha da zayıf düşürmüştü. Diplomatik faaliyetlerle bu işi halletmeye girişti. Hicri 579 yılı Şevval ayında (miladi Ocak 1184) Kadı Bahaddin bin Şeddad'ı Abbasi halifesine gönderdi. Ondan Selahaddin'le kendi arasında barış için yeniden aracı olmasını istiyordu. Halife onun bu talebine müspet cevap verdi ve şeyhuşşuyûh ile hilafet hizmetkârını bu sorunu çözmeleri için Dımaşk'a gönderdi. Musul hâ-

kimi adına Muhyiddin Şehrezûrî ile Kadı İbni Şeddad da onlara katıldı.¹⁶⁸³ Görüşmeler önce tıkanı, sonra kesildi. Çünkü Selahaddin, Erbil ve Ceziretü İbni Ömer emîrlerinin kendisine ya da Musul hâkimine katılmada serbest olmaları gerektiği şartını ileri sürüyordu. Birinci İzzeddin Mesud'un heyeti ise bu iki şehrin Musul'a tabi olduğunu ileri sürerek bunu kabul etmiyorlardı. Selahaddin bu hususta ısrar etti, elçiler de hiçbir şey yapamadan geri döndüler.¹⁶⁸⁴ Birinci İzzeddin Mesud kendi başına neler getirdiğini anlamış, pişman olmuştu. Derhâl harekete geçti ve naibi Kaymaz'ı hapisten çıkardı. Onu eski görevine getirdi.¹⁶⁸⁵ Kaymaz hapisten çıktığında Musul gücünü kaybetmiş ve idarecilerin maneviyatı da kırılmış bir hâldeydi. Derhâl iş başına geçti ve başta ordu erkânı olmak üzere devlet erkânını güçlendirme faaliyetlerine girişti. Bu hususta mücavir alanlardaki güçlerden destek istedi. Azerbaycan Hâkimi Kızıl ona üç bin asker gönderdi.¹⁶⁸⁶ Kaymaz gücüne güvendikten sonra harekete geçti. Atabeklerin kaybettiği toprakları geri almaya karar vermişti. Erbil'e saldırdı, ancak başarısız oldu.¹⁶⁸⁷ Zira Selahaddin olan bitenden gafil değildi. Müttefiki Erbil Hâkimi Zeynüddin Yusuf'un lehine harekete geçti ve Birinci İzzeddin Mesud'dan Musul'u almak üzere Musul'a yöneldi. Kuvvetlerini topladı. Hicri 581 yılı Safer ayında (miladi Mayıs 1185) ordusunun başında olarak Harran'a gitti, Re'sûl Ayn'da konakladı. Daha sonra oradan Denîser'e geçti. Orada İmadüddin bin Karaaslan el-Artukî ile kardeşinin askerleriyle birlikte Keyfa kalesi ve Âmed Hâkimi Nureddin Muhammed ona katıldılar. Hep birlikte Nusaybin'e yürüdüler. Ceziretü İbni Ömer Hâkimi Muizzuddin Sencerşah bin Birinci Seyfeddin Gazi orada onlara katıldı.¹⁶⁸⁸ Selahaddin oradan Musul'a doğru yürüyüşe geçti ve hicri 581 yılı Rebiülevvel ayında (miladi Haziran 1185) Musul'a yakınlarındaki İsmailiyyât'ta konakladı.

Konumunu güçlendirmek için Abbasi halifesine mektup yazdı. Mektupta Musul'un tasfiyesine karar verdiğini bildiriyordu. Musul'da hutbenin Selçuklu sultanı Tuğrul adına okunduğunu, onun da Abbasi halifesine düşman biri olduğunu söylüyordu. Sikkeyi de onun adına bastırdıklarını, ayrıca Haçlılarla mektuplaştıklarını, onları İslam topraklarına saldırmaya teşvik ettiklerini bildiriyordu. Yine kendisinin bu topraklara ne kendi topraklarını genişletmek için, ne de Zengî ailesinden kurtulmak için gelmediğini bildiriyordu. Niyetinin, onları halifeye itaate ve İslam'a hizmete döndürmek, zulüm irtikabından ve haram işlemekten menetmek, komşu haklarına riayete ve sila-i rahîme yönlendirmek ve Selçuklularla aralarındaki irtibatı

1683 En-Nevaldiru's Sultaniye, 111; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 76

1684 Mefrecü'l Kürûb, 2/155-156; Age, 76

1685 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 76

1686 Age, 76

1687 Age, 76

1688 Mefrecü'l Kürûb, 2/166

1681 Mefrecü'l Kürûb, 2/142; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 75

1682 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 75

kesmek olduğunu bildiriyordu.¹⁶⁸⁹ Birinci İzzeddin Mesud üzerindeki baskı büyüktü. Anlaşma teklifinde bulundu. Bir heyet gönderdi. Heyet içinde bazı ileri gelen kişiler yanında Nureddin Mahmud'un kızı ve bazı kadınlar da bulunuyordu. Selahaddin'den kuşatmayı kaldırmasını ve barış yapmasını istediler. Selahaddin onların bu teklifini kabul edecekti. Ancak Fakih İsa el-Hekârî ile Emîr Ali bin Ahmed el-Meş-tûb onu barış yapmaması hususunda uyardılar. Ona, "Musul gibi bir yer bir kadın için terk edilmez. Birinci İzzeddin Mesud şehri muhafaza edemediği için onları sana gönderdi." dediler.¹⁶⁹⁰

Selahaddin onları haklı gördü ve Musul heyetine tekliflerini kabul edemeyeceğini bildirdi. Şehri kuşatmaya devam etti, ancak bazı zorluklarla karşılaştı. Sonunda kuşatmayı kaldırmak mecburiyetinde kaldı. Karşılaştığı zorluklar şunlardı:

- Musullular doğu kısmından çıkıyor, Eyyûbî kuvvetleriyle savaşıyorlar, sonra da şehre geri dönüyorlardı.

- Kaymaz, Eyyûbî hücumlarına karşı koymak üzere şehir surlarını sağlamlaştırmış ve askerin durumunu düzeltmişti. Musul askeri şehri kahramanca müdafaa ediyordu.

- Musul kuşatması yaz ayında olmuştu. Hava çok sıcaktı. Selahaddin hava serinleyinceye kadar çatışmalara ara veriyordu.

- Kuşatma esnasında Dicle Nehri'nin suyu azalmıştı. Mühendisler Selahaddin'e nehir yatağını değiştirebileceklerini ve suyu şehir dışına akıtılabileceklerini söylediler. Susuz kalan şehir halkı şehri mecburen teslim edecekti. Ancak Selahaddin uzun zaman alacağı ve askeri bitkin düşüreceği düşüncesiyle bu projeyi uygulamayı kabul etmemişti.

- Kuşatma esnasında Halât Hâkimi Şah-ı Ermen geride kendi yerine bakacak bir çocuk bırakmaksızın öldü. Ayrıca Âmed ve Keyfa kalesi hâkimi Nureddin Muhammed de öldü.¹⁶⁹¹ Selahaddin, Artuklu emîrliklerinin durumlarını kendi hedeflerine hizmet edecek şekilde yeniden düzenlemeyi istiyordu.¹⁶⁹²

3- Halât'ı Zaptetme Çalışmaları

Halât Hâkimi Şah-ı Ermen ölünce yerine kölelerinden biri olan Seyfeddin Bektimur geçti. Selahaddin orayı zaptetmeyi düşündü ve askerî erkânıyla bu hususu istişare etti. Bir kısmı Musul kuşatmasına devam edilmesi gerektiğini söylerken

¹⁶⁸⁹ Age, 2/166; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 77

¹⁶⁹⁰ El-Kâmil, 10/5-6; Age, 78

¹⁶⁹¹ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 78

¹⁶⁹² Age, 78

bir kısmı da ele geçirmek üzere Halât'a gidilmesi gerektiğini söylüyordu. İkinci grup, Halât'ın bölgedeki diğer kalelerin ele geçirilmesinde işe yarayacağını, bunun bir ön adım olduğunu söylüyorlardı. Her iki husus da önemli ve öncelikliydi. Selahaddin bir türlü karar veremiyordu. Halât halkından kendisine mektup gelinceye kadar ne yapacağına karar vermemişti. Halât halkından şehri gelip teslim almasına dair mektup gelince konumunu belirledi.¹⁶⁹³ Hadisenin gerçek yüzü şuydu: Azerbaycan ve Hemedan Hâkimi Şemseddin Pehlivan bin İlideniz, Şah-ı Ermen'in ölümü üzerine Halât'ı almaya karar vermişti. Bektimur kendi makamını kaybetmek istemiyordu. Halât halkı da onun hâkimiyetine girmek istemiyordu. Bektimur onu bertaraf etmek için beldenin ileri gelenleriyle istişare etti ve istişare sonunda Selahaddin'e mektup yazılması ve onun hâkimiyeti altına girilmesi kararlaştırıldı. Asıl niyetleri tarafları birbiriyle kapıştırmak ve bu sayede şehri kendi ellerinde tutmaktı. Selahaddin onların bu niyetini bilmeksizin Halât'a doğru hareket etti. Öncü kuvvetler arasında amcasının oğlu Nâsiruddin Muhammed bin Şirkuh, Harran Hâkimi Muzafferuddin ve daha başka kişiler vardı. Halât yakınlarındaki Tuvane mevkiinde konakladılar. Fakih İsa el-Hekârî ile Garasüddin Kılıçaslan'ı teslim şartlarını görüşmek üzere Halât'a gönderdi. Kendisi de zaptetmek üzere Meyyafarikayn'a yöneldi. Pehlivan'a gelince; o da Halât'a geldi ve şehre yakın bir yerde konakladı. Bu arada Bektimur'un elçileri gidip gelmeye başladı. Önce Pehlivan'ı tehdit ettiler. Halât'a saldırdığı anda onu Selahaddin'e teslim edeceklerini bildirdiler. Ancak Pehlivan, Bektimur'u kendine çekmeyi başardı ve ona kızını verdi. Bektimur da kapısına gelen Selahaddin'in elçilerini geri çevirdi. Hiçbir şey yapılamamış, Selahaddin'in Halât'ı alma girişimi başarısız olmuştu.¹⁶⁹⁴ Diğer taraftan babasının yerine Âmed ve Keyfa kalesi hâkimiyetine geçen Kutbeddin Sekman, Âmed'in kendisinden alınması korkusuyla Selahaddin'e dostluk ve itaat sundu.

4- Meyyafarikayn'ın Zaptı¹⁶⁹⁵

Meyyafarikayn, Mardin Hâkimi Hüsameddin Yuluk bin Kutbeddin İlideniz'in hâkimiyeti altındaydı. Hüsameddin on yaşındaydı. Orada Halât Hâkimi Şah-ı Ermen'in adamı hükmediyordu. Askerin başında Esedüddin Yarankuş vardı. Esedüddin, Selahaddin'in hâkimiyeti altına girmeyi açıkça reddetmişti. Selahaddin şehri kuşatmak mecburiyetinde kaldı. Ama orayı bir türlü ele geçiremedi. Bunun üzerine entrika yoluyla şehri ele geçirme teşebbüsünde bulundu. Kutbeddin'in Meyyafarikayn'da ikamet eden hanımı ile irtibata geçti ve ona Yarankuş'un şehri teslim etmek

¹⁶⁹³ El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 79

¹⁶⁹⁴ En-Nevadiru's Sultaniye, 117,118

¹⁶⁹⁵ Age, 117-118

üzere kendisiyle anlaşma yaptığı yolunda bir şeyler yazdı. Bu arada Yarankuşa da yazdığı mektuplarda hatunun kendisine meylettiğini bildirdi. Selahaddin bu siyasi üslupla hicri 29 Cumadelula 581 (miladi 28 Ağustos 1185) tarihinde beldeyi kendi topraklarına kattı.¹⁶⁹⁶ Bu arada Selahaddin'e Abbasi halifesinden bir name geldi. Buna göre halife Diyarbakır'ı ve oradaki yetimlerin gözetimini (atabekliğini) Selahaddin'e veriyordu. Artuklu illerinde artık hutbeler Selahaddin adına okunuyor, sikkeler onun adına bastırılıyordu.

Üçüncü Musul Muharasası ve Selahaddin'in Şehre Girişi

Selahaddin, Meyyafarikayn işini bitirdikten sonra üçüncü defa muhasara altına almak üzere Musul'a yöneldi. Nusaybin üzerinden gitti ve hicri 581 yılı Şaban ayında Küfür Zihar'a vardı. Kış mevsimi çıkana kadar orada kaldı. Bu arada Birinci İzzeddin Mesud'un elçisi ona barış istemek üzere geldi.¹⁶⁹⁷ Selahaddin hastaydı. Haran'a gitmişti. Birinci İzzeddin Mesud bu fırsatı kaçırmak istemedi. Selahaddin'le anlaşma yoluna gitti. Halifeden destek almaktan ümidini kesmişti, Acem sultanı da kendisine destek vermiyordu. Bahaddin bin Şeddad'ı gönderdi ve barış anlaşması imzalandı.¹⁶⁹⁸ Taraflar arasında imzalanan anlaşmanın maddeleri şunlardı:

a- Musul Atabeki İzzeddin Mesud, Şehrezûr ve nahiyelerini, Karabî vilayetini, Zap suyu gerisindeki toprakları Benî Kufhak vilayetiyle birlikte Selahaddin'e verecek.¹⁶⁹⁹

b- Selahaddin, Musul ve çevresini Birinci İzzeddin Mesud Zengî'ye bırakacak. Şehrin idaresi İzzeddin Mesud'da olacak, ancak Eyyûbî Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak Selahaddin'e tabi olacak.

c- İzzeddin Mesud kendisine tabi yerlerde Selçuklular adına değil, Selahaddin adına hutbe okutacak. Yine kendisine tabi beldelerde sikke bastırıldığında Selahaddin adına bastırılacak.

d- Selahaddin her ne zaman isterse İzzeddin askerleriyle Selahaddin'in çağrısına katılacak. Haçlılara karşı savaşta ve Filistin'in kurtuluşunda taraflar birbirini destekleyecek.

e- Taraflar bu anlaşma maddelerine uymayı taahhüt ettiler ve anlaşma hicri 581 yılı Zilhicce ayında (miladi Mart 1186) tarihinde imzalandı. Selahaddin'in vefatına kadar bu anlaşmaya uyuldu ve anlaşma üzerinde herhangi bir değişiklik olmadı.¹⁷⁰⁰

¹⁶⁹⁶ El-Kâmil, 10/8-9; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 80

¹⁶⁹⁷ El-Fikru's Sevki'l Eyyûbî, 161

¹⁶⁹⁸ En-Nevadiru's Sultaniye, 119; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 80

¹⁶⁹⁹ El-Fikru's Sevki'l Eyyûbî

¹⁷⁰⁰ En-Nevadiru's Sultaniye, 163

Bu anlaşmayla birlikte Selahaddin İslami cepheyi kendi liderliği altında oluşturmuş oldu. Bu mıntıkadaki en güçlü Müslüman lider o idi. Bu başarıdan sonra büyük hedefe kilitlenmesi gerekiyordu. O da; Kudüs ve sair işgal altındaki bölgelerin Haçlılardan kurtarılmasıydı.¹⁷⁰¹

5- Selahaddin'in Zengî Ailesi ile İlişkileri

Selahaddin döneminde ve sonraki dönemlerde yaşayan bazı tarihçiler, Selahaddin'in Zengî ailesine karşı hürmeti, onlarla ilişkisi ve bunun sebepleri üzerinde bazı şüpheler oluşturmuşlardır. Bu şüphelerin hiçbirisi önem arz etmemektedir ve hiçbir sağlam mesnede dayanmamaktadır.

- Selahaddin, yaptığı her bir işi ve sebeplerini bütün tafsilatıyla Abbasi halifesine arz ediyordu.

- Onun maksadı, Haçlılara karşı savaşmak ve Kudüs'ü fethetmekti. Bunun için İslami safların birleştirilmesi ve başarılı cihad operasyonlarına imza atacak derecede güçlü olmak gerekiyordu.

- Selahaddin, Zengîlere karşı her daim hürmetkâr davranmıştır. Onlara karşı savaş kazandığında da, onların şehirlerini kuşattığında da üslubu yumuşak olmuştur.

- Mısır ve Şam beldelerini bir araya getirdikten ve Musul'un da desteğini aldıktan sonra Selahaddin asıl önemli meseleye yöneldi. O da, Latin ordusunu meydan muharebesinde mahvetmek ve Kudüs'ü fethetmekti. İleride göreceğimiz üzere birincisi Hittîn Savaşı'nda gerçekleşti. İslam orduları doğru bir zamanda ve doğru bir mekânda tek bir liderlik altında toplanmış ve başarıya imza atmıştı. İkincisi de Hittîn zaferinden sonra gerçekleşti.¹⁷⁰²

Selahaddin, Musul'dakilere karşı her zaman ihsankâr davranmıştır. Musul hâkimine, anasına, hanımına, Nureddin'in kızına ve sair devlet ricaline her zaman hediyeler göndermiştir. Bir defasında on bin dinarı aşkın para, atlar, kokular, Batı menşeli hediyeler ve elbiseler göndermişti. Hastalıktan iyileştikten sonra hicri 582 yılında kardeşi Adil ile birlikte Halep'e, sonra da Dımaşk'a gitti. Daha sonra kendisine bağlı her bir yerdeki zekât toplayıcılarına mektup yazmış, toplanan malların yerlerine dağıtılmasını emretmişti. Sadece Dımaşk'ta sarf edilen zekât parası beş bin Mısır dinarıydı.¹⁷⁰³

¹⁷⁰¹ El-Fikru's Sevki'l Eyyûbî, 163

¹⁷⁰² Tarihu'l Eyyûbiyyin, 81

¹⁷⁰³ Selahaddin el-Faris, 230

Şii İsmailîlerin Selahaddin'i Öldürme Teşebbüsleri

İsmailiyye taifesi, Fatîmî Halifesi el-Mustansır'ın hicri 487 (miladi 1094) tarihinde ölümünden sonra iki gruba ayrıldı. Birincisi, Nizariyye grubu idi. Bunlar, onun en büyük oğlu Nizar'ın hilafete hak sahibi olduğunu iddia edenlerdi. Mısır'da gördükleri baskı sonucu doğuya kaçtılar. Başlarında Nizariyye fırkasının kurucusu Hasan Sabbah vardı. Bu gruba daha çok “Haşhaşiler” ya da “Bâtıniler” adı verilmiştir. İkinci grup ise, El-Müsta'liye grubu idi. Bunlar, halife Mustansır'ın ikinci oğlu El-Müsta'li'nin etbayıdı.

Hasan Sabbah, İsmailiyye akidesini iyi bilen biriydi.¹⁷⁰⁴ Fars illerinden olan Rey'de yetişmişti. Gençliğinde İsmailî davetten etkilendi. Mısır'ı ziyaret etti ve Halife Mustansır'la görüştü.¹⁷⁰⁵ Hasan Sabbah, Mısır'da yaklaşık on sekiz ay kaldı. Mısır'da kaldığı süre içinde Mustansır'dan ilgi gördü. Mustansır ona mali yardımda bulundu ve ona Acem beldelerinde insanları kendi imametine davet etmesini emretti.¹⁷⁰⁶ Hasan Sabbah, İsmailî öğretilere göre Nizar'ın imam olmasını düşünüyordu. Zira bu öğretilere göre imamet babadan oğula geçiyordu.¹⁷⁰⁷ Hasan Sabbah, Mısır'da kaldığı yıllarda Fatîmî Devleti'nin durumunu da yakından görmüştü. Fars ve Horasan illerinde Mustansır'a davete karar verdi ve oralarda İsmailî bir toplum oluşturmaya çalıştı.¹⁷⁰⁸ Fars illerine döndüğünde Nizar'a davet etmeye başladı. Müsta'li'ye biat etmedi. Doğu beldelerinde yeni İsmailî devletin inşası için kendisini Nizar'ın naibi kıldı.¹⁷⁰⁹ Hicri 473 yılında Fars illerine döndüğünde önce Isfahan'a gitti, orada gizli gizli davete başladı. Nizamülmülk'ün baskısıyla karşılaşınca Kazvin'e gitti ve oradaki Alamut kalesini ele geçirdi. Alamut kalesi müstahkem bir kale idi. Kendisi ve cemaati için orayı merkez edindi.¹⁷¹⁰ Gitgide güçlendi ve fitne fesadı sarı yerlere yaymaya başladı.¹⁷¹¹ Hasan Sabbah, Alamut kalesini ele geçirdikten sonra çok geçmeden mücavir alanlardaki kaleleri de ele geçirmeye başladı. Emri altındaki davetçilerini bu hedef için gönderiyordu.¹⁷¹² Hasan Sabbah çok geçmeden Kazvin'in güney kısmını tamamen ele geçirdi. O bölgede bulunan altmış civarında kaleyi ele geçirmişti. Kaleler genellikle ziraata elverişli vadiler içinde ve su kaynaklarına yakın yerde bulunuyordu. Kaleler iktisadi ve askerî cihetten müstakildi. Kale halkı ziraata dayalı olarak yaşıyor, herhangi bir saldırı olduğunda da kaleyi ve etrafı-

nı koruyorlardı.¹⁷¹³ Hasan Sabbah, Nizamülmülk döneminde Nizamülmülk'e ve Sünnî Abbasi hilafetine karşı siyasi faaliyetler yürütmüş ve fanatik adamlarını bu faaliyetleri gerçekleştirmek üzere yönlendirmiştir. Bu fanatikler Selçuklu Müslüman emîrlere karşı suikast silahını kullanarak meydan okudular.¹⁷¹⁴ Hasan Sabbah'ın etbai, Abbasi devlet ricaline ve emîrlere karşı bir dizi suikast teşebbüsünde bulundular. Güçlerine güç kattılar, kalplere korku saldılar. Zira onlar Ehl-i Sünnet'e karşı aşırı kin besliyorlardı. Fars illerinde olduğu gibi Şam topraklarında da güçlendiler. Orada da bazı önemli kaleleri ele geçirdiler. Kadmûs, Alîka, Kehf ve Mısyaf bu kaleler arasındaydı. Gerçek şu ki, Fatîmî hilafeti Mısır'da yıkılınca bu mezhebe mensup olanlar başka yerlere kaçmışlardı. Hasan Sabbah ve adamları bundan istifade ettiler ve bunun meyvelerini devşirdiler. Ancak onlar Şam topraklarında kendilerini hiçbir zaman güvende hissetmediler. Nureddin Mahmud Zengî onların doğruya doğru genişlemesini durduruyordu. Alamut kalesi komuta merkezi hicri 558 (miladi 1163) yılında “Şeyhu'l Cebel” namıyla maruf Reşidüddin Sinan el-Basrî'yi Şam topraklarında bulunan Nusayriye bölgesini yönetmesi için görevlendirdi. O da deriş kılığına girerek önce Halep'e gitmiş, orada birkaç ay kaldıktan sonra Haşhaşilerin sahip olduğu kaleleri dolaşmış, en sonunda da Mısyaf kalesine yerleşmişti.¹⁷¹⁵

1- Şiilerin Selahaddin'e Karşı İlk Suikast Teşebbüsleri

Bâtını Şiiler, Selahaddin'den intikam almak istiyorlardı. Çünkü Mısır'daki Fatîmî Devleti'ne son veren adam oydu. Şimdi de Mısır ve Şam topraklarını birleştirmek üzere Şam'a gelmişti. Bu, onların bölgedeki varlığını tehdit eden bir şeydi. Bu sebeple Şeyhu'l Cebel Reşidüddin, Selahaddin'e karşı Haçlılarla ve Zengîlerle işbirliği içine girdi.¹⁷¹⁶ Reşidüddin, İsmailîlerin büyüğü ve tağutudur. Tam adı, Ebu'l Hasan Sinan bin Selman bin Muhammed el-Basrî'dir. Nizarilerin ileri gelenlerindendir.¹⁷¹⁷ Felsefeyi ve tarihi iyi biliyordu. Zeki ve kurnaz biriydi.¹⁷¹⁸ Zehebî onun hakkında şöyle diyor:

“Huşu sahibi, etkileyici bir vaizdi. Bir kaya üzerine oturur, dilinden başka bir yeri kıpırdamazdı. İnsanları kendine bağladı. Ona bağlananlar arasında onda uluhiyet alametleri olduğuna inananlar vardı. Yuh olsun onlara! Yuh olsun onların cehaletine! Sihir ve simya ile onları yoldan çıkardı. Çok sayıda kitabı vardı. Günleri mütalaa ile geçirdi.¹⁷¹⁹ Hicri 570 (miladi 1174) yılında Melik Salih İsmail, Selahad-

1704 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 96

1705 El-Hilafetü'l Abbasiyye; Faruk Fevzi, 2/188

1706 Tarihu'l Fatimiyyin, 392-393

1707 Age, 393

1708 Age, 393

1709 El-Hilafetü'l Abbasiyye, 2/188

1710 El-Hareketü'l Haşhaşin, 65,66

1711 El-Cihad ve't Tecdit, 32

1712 Devletü'l İsmailiyye fi İran; Muhammed Saîd, 95

1713 Devletü's Selacika, 129

1714 Age, 97

1715 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 97

1716 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/183

1717 Age, 21/183

1718 Age, 21/183

1719 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 97

din'e karşı Reşidüddin'den yardım istemişti. Selahaddin'i öldürtmesi karşılığında ona çokça mal ve birkaç kasaba vermeyi taahhüt etti. Öyle görünüyor ki Selahaddin'e karşı mücadelede iki taraf aynı cepheye düşmüştü. Maslahatlar aynıydı. Reşidüddin Sinan, kendisine bağlı fedailerden bir grubu Eyyûbî ordugâhına gönderdi. Humartekin adındaki emîr onları keşfettiye de onu öldürdüler ve Selahaddin'in ordugâhın ortasındaki çadırına vasil oldular. İçlerinden biri onu öldürmek için hamle yaptı; ancak öldürüldü. Geri kalanlar da tamamı öldürülünceye kadar benzersiz bir şekilde savaştılar. Bu suikast teşebbüsünün tek sebebi Gümüştekin'in teşviki değildi elbette. Reşidüddin Sinan'ın da kendine özel bazı sebepleri vardı. Zira Selahaddin Şam topraklarına geldiğinden beri Şii hareketinin en büyük düşmanı olmuştu. O, bölgede Sünni İslam birliğini tesis etmeye çalışıyordu. Bu da bölgedeki Şii hareketin varlığını tehdit eden bir şeydi.¹⁷²⁰

2- İkinci Suikast Teşebbüsü

İlk suikast teşebbüsünün başarısız olması Reşidüddin Sinan'ı durduramadı. Bilakis azmi daha da arttı. Hicri 571 yılı Zilkade ayında (miladi Mayıs 1176) bir grup adamını daha asker kılığında gönderdi. Adamlar asker elbisesi giyerek kendilerini gizlemişlerdi. Azaz kalesi kuşatması esnasında Eyyûbî ordugâhına girdiler. Selahaddin'in askerleriyle birlikte savaşa giriştiler. Onlar arasına karıştılar. Selahaddin'i öldürmek için fırsat gözlüyorlardı. Askerin kuşatma ile meşgul olduğu bir andı. Selahaddin, askeri kesintisiz bir savaşa teşvik için Emîr Cadeli el-Esedî'nin çadırına gitmişti. İsmailî Şiilerden biri hızla onun üzerine saldırdı. Elindeki hançeri onun başına geçirdi. Ne var ki Selahaddin'in başında demir miğfer vardı. Adam hançeri ikinci defa salladı ve yanağını yardı. Selahaddin onu etkisiz hâle getirmek için üzerine çullandıysa da o elindeki hançeri sallamaya devam ediyordu. Bu arada Emîr Seyfeddin Yazgüç yetişti ve onu öldürdü. Daha sonra Selahaddin'in üzerine ikinci fedai saldırdı. Onun da önüne Davud bin Mankilan çıktı ve onu öldürdü. Daha sonra görevi tamamlamak üzere üçüncü fedai saldırdı. Onun da karşısına Emîr Ali Ebu'l Fevaris çıktı ve onu Nâsirüddin Muhammed bin Şirküh öldürdü. Dördüncü fedai de çadırdan çıkıp kaçmaya başladı. Onu da askerler takip ettiler ve öldürdüler.¹⁷²¹ Bu sürpriz olay Selahaddin'i oldukça etkilemişti. Askerin tamamını kontrolden geçirdi. Tanınanlar orduda kaldılar, tanınmayanlar uzaklaştırıldılar. Ayrıca korunma tedbirlerini de artırdı. Ciddi tedbirler aldı. Bu hadise askeri de etkilemişti. Çatışmayı durdurdular. Selahaddin'in öldürüldüğü şayiası etrafa yayıldığında tam bir durgunluk yaşamışlardı. Korunma tedbirleri çerçevesinde Selahaddin'in çadırı etrafına

¹⁷²⁰ Age, 97
¹⁷²¹ Age, 98

tahtadan yüksek barikatlar kuruldu. Kadı Fadl da Selahaddin'in Mısır'daki naibi ve kardeşi Melik Adil'e -onu rahatlatmak için- bir mektup yazarak hadiseyi olduğu gibi nakletti.¹⁷²²

3- Selahaddin'in İsmailîye Mensuplarını Yola Getirmede Kullandığı Yöntem

Selahaddin, Reşidüddin Sinan'a tehdit içeren bir mektup yazmış, o da ona şu sözlerle cevap vermişti:

“Mektubunuzun tafsilatına vâkıf oldum. Tehdit edildiğimizi gördüm. Allah'a andolsun ki filin kulağı içinde vızıldayan sineğe şaştım. Senden önce de bunları bir topluluk söylemişti, onları helak ettik. Onlara kimse yardımcı olamamıştı. Hakkı ayaklar altına alıp batıla mı yardım ediyorsunuz? O zalimler nereye döndürüleceklerini yakında bilecekler. Başımı keseceğini ve yüksek dağlar üzerindeki kalelerimi yıkacağını söylüyor-sun. Bu boş kuruntudan ve hayalden başka bir şey değil. Zira cevherler arazlarla zail olmazlar. Ruhlara hastalıklar arız olmadığı gibi. Zahirde dönsek bâtını vaatlerle döneriz. Bizim için Resûlullah (s.a.v)'de güzel örnek var. O şöyle buyuruyor: 'Hiçbir nebiye bana eziyet edildiği kadar eziyet edilmedi.'¹⁷²³ Onun nesline ve taraftarlarına neler yapıldığını biliyorum. Bu şimdi de böyle devam ediyor. Siz de bizim zahiri hâlimizi ve adamlarımızın keyfiyetini biliyorsunuz. Neyi istediklerini ve şehadete nasıl koştuklarını biliyorsun. 'Ördek kalkmış, kıyıyı tehdit ediyor.' derler. Böyle bir darbimesel var. Öyleyse belaya hazır ol. Felaketlere karşı zırhını hazırla. Elbette sana karşı galip geleceğim. Sen kendi mezarını kazan adamsın. Bu, Allah'a zor gelmez. Binaenaleyh yapacağımızı gözet. Nahl süresinin evvelini ve Sâd suresinin sonunu oku.”

Başarısız suikast girişimlerinden sonra Selahaddin, korunmaya daha fazla önem verdi. Çadırının etrafına tahtadan yüksek bariyerler koydurdu.¹⁷²⁴ Bu girişim Azaz kalesi kuşatmasına katılan askerleri de etkilemiş, askerler çatışmayı durdurmuştu. Selahaddin'in öldürüldüğü şayiası etrafa yayılınca bu, halkı da etkilemişti. Selahaddin, bu şayanın asılsız olduğunu ispatlamak için askerinin arasında halka görünmek mecburiyetinde kaldı. Kadı Fadl da Selahaddin'in Mısır'daki naibi ve kardeşi Melik Adil'e Selahaddin'in durumunun iyi olduğunu bildiren ve yaşanan hadiseyi olduğu gibi aktaran bir mektup yazmak mecburiyetinde kalmıştı.¹⁷²⁵ Selahaddin, Şam topraklarında tehlike arz eden bu hareketi durdurmaya kararlıydı. Hicri 572 yılı Muharrem ayında (miladi Temmuz 1176) Bâtınilere karşı askerî bir operasyona girişti. Kalelerini muhasara altına aldı, büyük mancınıklar kurdurdu. Geniş çaplı

¹⁷²² Age, 98

¹⁷²³ Enes, Büreyde ve Cabir (ra)'tan zayıf isnatlarla rivayet edilmiştir. (El-Camiü's Sağır)

¹⁷²⁴ İmad El-İsfehani, 98; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 98

¹⁷²⁵ Kitabu'r Ravzateyn; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 98

öldürme ve esir alma operasyonu yürüttü. Kalelerini, evlerini başlarına yıktı. Taş üstünde taş bırakmadı. Hama hâkimi olan dayısı Şihabeddin Mahmud aracı oluncaya kadar bu operasyona devam etti. Şihabeddin Mahmud onların komşusu olduğu için ondan aracı olmasını istemişlerdi. Selahaddin de onlardan intikamını aldığı ve güçlerini kırdığı için oradan ayrıldı.¹⁷²⁶

Suikast girişimlerinin akamete uğraması ve Selahaddin'in kuvvetlerine karşı güç yetirememeleri Haşhaşileri Selahaddin'le anlaşmaya sevk etmiştir. Selahaddin'le karşı karşıya gelmemeyi çatışmaya tercih etmişlerdir. Tarihî kaynaklar barış anlaşmasından sonra taraflar arasında herhangi bir çatışma vuku bulduğuna dair bir şey nakletmemektedir. Sadece İbni'l Esîr'de bir rivayet var. Bu rivayete göre Selahaddin, Reşidüddin Sinan'dan Aslan Yürekli Rişar'ı ve Sûr Kontu Konrad'ı öldürtmesini istemiştir. Buna mukabil de ona çok mal vereceğini vaat etmiştir. Ancak Reşidüddin, Selahaddin'in, bu düşmanlarından kurtulduktan sonra kendi üzerlerine dönebileceği korkusuyla sadece Konrad'ı öldürtmüş, Rişar'a dokunmamıştır.¹⁷²⁷

Selahaddin'in Anadolu Selçukluları ile İlişkisi

İkinci İzzeddin Kılıçaslan hicri 550-585 (miladi 1155-1192) yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarlığında bulundu. Bizanslılara karşı mücadele içindeydi. Hicri 571 (miladi 1176) yılında Miryakefalon Savaşı'nda Bizanslıları mağlup etti. Bu zafer Bizans Devleti'nin mevcudiyetini de tehlike altına sokmuştu. Zira bu savaşta Bizans kuvvetlerinin gücü kırılmış, bir daha meydan savaşı yapamayacak hâle getirilmişti. Tarihçilerin zikrettiğine göre bu savaşta sonra Müslümanlar Anadolu'ya kesin bir şekilde yerleştiler, Bizanslılar da Şam topraklarını tehdit edecek gücü yitirdiler.¹⁷²⁸

1- Selahaddin ile İkinci Kılıçaslan'ın İlk Karşılaşması

İkinci Kılıçaslan Şam beldelerine uzanmak istiyordu. Bu sebeple Fırat'a uzanan güvenli bir yola ihtiyacı vardı. Selahaddin'e karşı dostluk izharında bulundu ve ona bir elçi gönderdi. Elçi Dımaşk'a gelince Selahaddin'den Rûban ve Keysûm kalelerini istedi. Her iki kale de Kılıçaslan'ın güneyinde bulunuyordu. Rûban, halep ile Simsat arasında Fırat yakınlıklarında bir sahil şehri idi. Keysûm ise Simsat'ın nahiyyelerinden biriydi.¹⁷²⁹ Elçi, bu iki yerin Kılıçaslan'ın babası zamanında kendilerine ait olduğunu, ancak bazı sebepler yüzünden buraları Nureddin Mahmud'a bırak-

mak mecburiyetinde kaldıklarını söylüyordu. Bu talep Selahaddin'i çok sinirlendirmişti, elçiye en kaba sözleri sarf etti. Hatta İkinci Kılıçaslan'ı tehdit etti. Elçi Konya'ya döndüğünde olan biteni olduğu gibi nakletti. Kılıçaslan kızmıştı. Derhâl harekete geçti ve hicri 575 (miladi 1179) yılında Rûban kalesine saldırdı. Kalenin hâkimi Selahaddin'in adamı Şemseddin bin el-Mukaddim idi. Kılıçaslan binlerce askerle saldırmıştı. Bu haberi duyan Selahaddin, Hama Hâkimi Muzaffer Takıyyuddin Ömer bin Şehinşah komutasında bin kişilik bir süvari birliğini oraya gönderdi.¹⁷³⁰ Muzaffer Takıyyuddin kuvvetleriyle birlikte ilerledi, Selçuklu ordugâhına yaklaştığında durumu incelemek üzere keşif yoklaması yaptı, gördü ki Selçuklu askerleri hem dağınık hem de olan bitenden haberi yoktu. Bu fırsatı ganimet bildi ve askerinin bir kısmını ordugâhın çevresine yaydı. Onların ellerine musiki aletleri, borazanlar ve ses çıkaran bazı şeyler vermişti. Diğer kısmı da baskın düzenlemek için yanında tutmuştu. Askerler yerlerini aldıktan sonra musiki aletlerini ellerinde bulunduranlara işaret verdi. Hep birden büyük bir gürültü çıkardılar, diğer taraftan da beraberindeki askerler ordugâha saldırdılar. Tam bir felaket havası estiriliyordu. Gürültüyü duyan ve baskını gören Selçuklu askerleri paniğe kapıldılar. Büyük bir birlik tarafından baskına uğradıklarını zannettiler. Panik havası hepsini kuşatmıştı. Kargaşa içinde denize daldılar, sonra da oradan çıkıp kaçmaya başladılar. Çadırları ve ağırlıkları geride kalmıştı. Muzaffer Takıyyuddin o anda süvarileriyle onlara saldırdı. Kimini öldürdü, kimini esir aldı. Kaçabilenler ardına bakmadan kaçıyordu. Geride bıraktıkları her şey geridekilere ganimet oldu. Daha sonra esirler serbest bırakıldı. İkinci Kılıçaslan hezimet ve ar ile Malatya'ya döndü.¹⁷³¹

2- Selahaddin ile İkinci Kılıçaslan'ın İkinci Karşılaşması

Bu hadise üzerinden bir yıl geçtikten sonra Selahaddin ile İkinci Kılıçaslan arasında bir niza daha baş gösterdi. Bu nizan sebebi ailevi idi. İkinci Kılıçaslan Keyfa kalesi hâkimi ile siyasi ilişkiler kurmuş, bu ilişkileri kızı Selçuke Hatun'u kalenin hâkimi Nureddin Muhammed İbni Karaaslan ile evlendirmek suretiyle güçlendirmişti. İkinci Kılıçaslan ona düğün hediyesi olarak beldesine mücavir olan birkaç kale de vermişti. Bir zaman sonra Nureddin Muhammed şarkıcı bir kadına âşık olmuş, onunla evlenmiş ve hanımı Selçuke Hatun'dan yüz çevirmişti. O da durumu mektupla babasına bildirmişti. Mektubu alan İkinci Kılıçaslan, Nureddin Muhammed'e ya kızıyla iyi geçinmesi ya da onu boşaması yolunda haber gönderdi. Ancak Nureddin Muhammed bu sözü kale almadı. Bunun üzerine İkinci Kılıçaslan, Nureddin Muhammed'e karşı askerî bir harekât yapmaya ve hâkim olduğu beldeyi isti-

1726 Kitabu'r Ravzateyn, 2/423; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 63

1727 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 88

1728 Mevsûatü Tarihi'l Arab, 58

1729 Age, 59; Mu'cemu'l Buldan, 5/192

1730 El-Kâmil, 9/148

1731 Mu'cemu'l Buldan, 5/192; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 59

la etmeye karar verdi. Nureddin Muhammed de Selahaddin'den yardım istedi. Selahaddin, İkinci Kılıçaslan'a Keyfa Emîrlîği'ne karşı giriştiği bu harekâttan vazgeçmesi yolunda haber gönderdi. İkinci Kılıçaslan da Selahaddin'e, kızını evlendirirken düğün hediyesi olarak birkaç kaleyi Nureddin'e verdiğini, ancak onun, kızına karşı kötü davrandığını, bu sebeple verdiği kaleleri geri istediğini bildirdi. Taraflar arasında elçiler gidip geldiyse de herhangi bir netice alınamadı. Bunun üzerine Selahaddin, ordusunun başında olduğu hâlde İkinci Kılıçaslan'ı durdurma niyetiyle Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına doğru yürüyüşe geçti. Nureddin Muhammed de onun yanındaydı. Halep'in kuzeyindeki Tel Beşir'e kadar ilerledi.¹⁷³² Oradan Rûban'a çıktı. Selahaddin'in bu intikalini haber alan İkinci Kılıçaslan mağlubiyet korkusuyla yardımcılarının biri olan Emîr İhtiyar bin Afras'ı durumu izah etmesi için ona gönderdi. Zira Nureddin Muhammed'in yola getirilmesi gerekiyordu. Taraflar görüşmelere başladılar. Selahaddin, eğer Kılıçaslan, Nureddin'i cezalandırma hususunda ısrar edecek olursa Malatya ve sair Selçuklu beldelerine saldıracağını söyledi. Kılıçaslan'ın elçisi Eyyûbî ordugâhında kaldığı zaman zarfında Selahaddin'in sertliğini, gücünü kuvvetini, askerini ve silahlarını gördüğü için meseleyi dinî cihetten ele aldı. Selahaddin ikna olmuştu. Sonunda taraflar arasında ittifak oldu. Buna göre:

- Nureddin Muhammed şarkıcı kadını bir yıl sonra boşayacak.
- Bunu yapmadığı takdirde Selahaddin Kılıçaslan'la birlikte olup ona karşı savaşacak.
- Musul, Diyarbakır ve Artuklu emîrleri de bu anlaşma içine dâhil olacak.

Bu anlaşmanın üzerinden çok geçmeden Kilikya Ermenileri -Selçuklular kendi topraklarına saldırıyor diye- Selçuklu topraklarına saldırmış, Selahaddin de bölgede olduğu için Kılıçaslan'a yardım etmişti.¹⁷³³ Her ne olursa olsun bu Eyyûbî Selçuklu sürtüşmesi taraflar arasında ileriye yönelik bazı menfi etkileri doğurdu. Bu menfi etkilerin neticesi olarak sonraları Selahaddin'in Bizans İmparatoru İshak Angelos ile, İkinci Kılıçaslan'ın da Frederik Barbarossa ile ittifak kurduğunu görmekteyiz.¹⁷³⁴

Selahaddin'in Abbasi Hilafetiyle İlişkisi

Selahaddin'in Abbasi hilafetiyle ilişkisi hiçbir zaman kötü olmadı ya da zuhur eden kesintiler hiçbir zaman düşmanlık seviyesine çıkmadı. Selahaddin işin başında Zengîlere tabi olduğu için Abbasilerle de irtibat içindeydi. Zira Nureddin Mahmud

Zengî Abbasi Halifesi El-Müstezî Biemrillah'ı Sünni olduğu için çok seviyordu. Bu sebeple onu destekliyor ve ona hürmet ediyordu. Halife de hilat ve saltanat nişanları göndermek suretiyle ona mukabelede bulunuyor ve sair vilayetlerdeki emîrleri Haçlılara karşı ona destek vermeye teşvik ediyordu.¹⁷³⁵ Selahaddin'in hicri 567 (miladi 1171) yılında Fatîmi Halifesi Adid'in veziri iken de Abbasi halifesiyle ilişkileri iyi idi. Ancak Fatîmi halifesi adına hutbe okutma işine son verip Abbasi halifesi adına okutması ilişkiler için önemli bir adım oldu. Mısır minberlerinde Abbasi halifesi adına hutbe okutmasıyla o, Abbasi halifesine itaatini ve dostluğunu ifade etmiş oluyordu.¹⁷³⁶ Nureddin Mahmud vefat ettiğinde Haçlılar çalkantılı durumdan istifade edip Şam beldelerine saldırmışlardı. Bunun üzerine Selahaddin Abbasi halifesi-ne mektup yazmış, mektupta Şam'daki siyasi durumu, Haçlıların İslam beldelerine saldırışını, kendisinin Mısır'da Fatîmi hilafetine son verişini, hutbeleri Abbasi halifesi adına okutuşunu, İskenderiye'de Haçlılara karşı verdiği mücadeleyi, Yemen'i zaptedişini ve sair hususları halifeye zikretmişti. Başarılarından bahsettiği ve Abbasi halifesine karşı dostluk ve samimiyetini bildirdiği bu uzun mektupta Selahaddin, halifeden Mısır, Kuzey Afrika, Yemen ve Şam beldelerinin sultanı olarak tanınmasını talep ediyordu.¹⁷³⁷ Selahaddin'in bu mektubu ve bu mektup vesilesiyle hâsıl olan neticeler Selahaddin'in Eyyûbî Devleti'ni kurmadaki ilk adımı oldu. Abbasi halifesi onun talebine müspet cevap verdi ve onu Mısır ve Şam sultanı olarak tanıdı. Abbasi halifesi onu Nureddin'in boşalttığı makamı dolduracak kabiliyette görüyordu. Onu Müslümanları müdafaa edebilecek tek şahıs olarak gördüğü için Mısır ve Şam sultanı olarak tanıdı. Selahaddin hicri 570 (miladi 1174) yılında Hama'yı muhasara ederken Abbasi halifesinin elçileri hilafet fermanını ve saltanat nişanlarını ona getirdi. Selahaddin kendisine verilen bu yetkilerle sair Müslüman emîrlerin önüne geçmişti. Selahaddin'in yıldızının parlaması ve Abbasi halifesiyle iyi ilişkileri Haçlıları da endişelendirmişti. Selahaddin başta Zengî ailesine mensup olanlar olmak üzere kendisiyle yarışan kişilere karşı mücadelede öne geçmişti. Bu sebeple o, başarılarını ve düşüncelerini her daim hilafet merkeziyle paylaşıyordu. Abbasi hilafetinin dostu ve muhafızı olduğunu bildiriyordu.¹⁷³⁸ Ancak Selahaddin ile hilafet merkezi arasındaki ilişkiler Halife El-Müstezî zamanında daha farklıydı.

1- Halife El-Müstezî Biemrillah'ın Vefatı (Hicri 575)

Adı, Ebu Muhammed el-Hasan bin el-Müstencid Billah Yusuf bin el-Muktefa

¹⁷³² Age, 2/40; Age, 60

¹⁷³³ En-Nevadiru's Sultaniye, 98; El-Kâmil, 9/447-449

¹⁷³⁴ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 92

¹⁷³⁵ Mevsûatü Tarihi'l Arab, 54

¹⁷³⁶ Age, 54

¹⁷³⁷ Subhu'l Aşa, 13/85-90

¹⁷³⁸ Kitabu'r Ravzateyn; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 55

Muhammed bin el-Müstazhir Ahmed bin el-Mukteda el-Haşimî el-Abbâsî'dir. 566 yılı Rebiülevvel ayında babası vefat edince ona biat edildi. Biat işi Adududdin Ebu'l Ferec İbni Reisü'r Ruesa başkanlığında gerçekleşti. O gün o onun veziriydi. Zira o; hilm, tedbir, şefkat, iyilik ve cömertlik sahibi biriydi. İbni'l Cevzî, "El-Muntazam" adlı eserinde şöyle diyor:

"Ona biat edildikten sonra fazladan konular vergiler kaldırıldı, haksızlıklar iza- le edildi. Ömrümüzde hiç görmediğimiz şekilde adalet ve ihsanla muamele edildi. Haşimîlere büyük mallar dağıtıldı."¹⁷³⁹

İbni'l Cevzî şöyle diyor:

"... Onun hilafet döneminde Mısır'daki Ubeydiyye Devleti yıkıldı. Orada onun adına hutbeler okundu, bu sebeple oraya büyük hayırlar geldi. Kutlama çadır- ları kuruldu ve çarşılar kapandı. Bu hususta ben 'En-Nasr Alâ Mısır' adlı kitabımı yazdım ve onu İmam El-Müstezî'ye arz ettim."¹⁷⁴⁰

Yemen, Burka, Tûzer ve Türk beldelerine varıncaya kadar her yerde hutbeler onun adına okundu. Sultanlar ona boyun eğdi. İbni'l Cevzî'den kendisine vaaz et- mesini istiyordu. Hanbeli mezhebine meylediyordu. Onun döneminde Bağdat ve Mısır'da Rafizilik zayıfladı, Ehl-i Sünnet güçlendi. Ülkeye güven ve emniyet gel- di.¹⁷⁴¹ Halife El-Müstezî'nin hastalığı hicri 575 yılı Şevval ayı sonlarına doğru başla- dı. Hanımı bunu gizlemeye çalıştıysa da bunu başaramadı. Bağdat'ta büyük fitneler zuhur etti, büyük yağmalar oldu. Şevval ayının yirmi ikisinde Cuma günü hutbe ve- liaht Ebu'l Abbas Ahmed bin el-Müstezî adına okundu. Bu, Halife En-Nâsır Lidi- nillah'tır. Muhteşem bir gündü. Minberde yeni halifenin adı okunduğu esnada ha- tipler, müezzinler ve orada bulunanlar üzerine altınlar saçıldı. Halife Müstezî'nin hastalığı humma idi. Hastalık Ramazan Bayramı'nda başladı, ancak her geçen gün arttı. Şevvalin sonunda Halife Müstezî dünyaya gözlerini kapadı. Öldüğünde otuz dokuz yaşındaydı. Dokuz yıl üç ay on yedi gün hilafet makamında kalmıştı. Yıkan- dı ve ertesi günü cenaze namazı kılındı. Vasiyeti üzere kendisinin inşa ettirdiği Da- ru'n Nasr'a defnedildi. Geride iki oğul bıraktı. Biri, Veliaht Ebu'l Abbas Ahmed en- Nâsır Lidinillah'tı. Diğeri ise Ebu Mansur Haşim idi. İleri gelenlerden bir grup ona vezirlik etti. Halifelerin en hayırlılarından biriydi. İyiliği emreder, kötülükten sakın- dırır. İnsanların belini büken vergileri kaldırdı. Bidat ve yanlışların kaldırılmasına çalıştı. Hilm sahibi, vakur ve cömertti. Allah Teâlâ'nın rahmeti üzerine olsun. Me- kânı cennet olsun. Kendisinden sonra oğlu En-Nâsır'a biat edildi.¹⁷⁴²

1739 El-Muntazam, 10/233

1740 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/70

1741 Age, 21/70

1742 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/541

2- Selahaddin'in El-Müstezî'den Sonra Abbasi Hilafetiyle İlişkisi

Halife El-Müstezî vefat edince yerine oğlu Ebu'l Abbas Ahmed geçti. Lakabı "En-Nâsır Lidinillah" idi. Selahaddin ona biat etti. Babasının vefatı ve kendisinin hilafet makamına çıkışı vesilesiyle de taziye ve tebriklerini bildirmek üzere Bağdat'a elçi gönderdi.¹⁷⁴³ Bu arada Musul Hâkimi Birinci Seyfeddin Gazi de vefat etmiş, ye- rine kardeşi Birinci İzzeddin Mesud geçmişti. Selahaddin yeni halifeye yazdığı mek- tupta babası döneminde olduğu gibi kendisinin görevlendirilmesini istiyordu.¹⁷⁴⁴ En-Nâsır Lidinillah, Selahaddin'in talebine müspet cevap verdi ve Şeyhuşşuyûh Sadreddin Ebu'l Kâsım Abdurrahman'ı, hilafet müjdecisi Şihabeddin'i bu görevi tebliğ etmek üzere gönderdi. Halife, Selahaddin'e üstün lakaplar da takmıştı. Bu la- kaplardan bir kısmı şunlardır: "En Büyük Sultan", "İslam'ın Destekçisi", "Devletin Direği", "Milleti Övüncü", "Hilafetin Yakın Dostu", "Sultanların Tacı", "Kâfir ve Müşrikleri Mahveden", "Haricîleri ve Mürtetleri Kahreden", "Alp Gazi Yusuf bin Eyyûb". Allah yüceliğini bu güzel seciyeler üzere daim kılsın.¹⁷⁴⁵ Halife, Selahad- din'e gönderdiği mektupta takva üzere olmasını, namazlara dikkat etmesini, müm- kün mertebe namazlarını mescitte cemaatle kılmasını, haramlardan kaçınmasını, halka karşı iyi muamelede bulunmasını, adaleti gözetmesini, sınırları korumasını, küffarla mücadele etmesini, devlet işlerinde iffetli dindar kişileri çalıştırmasını tavsi- ye etmiştir. Daha sonra mektupta hilafet merkezine verdiği destek ve hürmet sebe- biyle kendisine teşekkürü bir borç bildiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴⁶ Selahaddin de halife- nin kendisine destek vermesi sebebiyle memnun olmuş ve mektubu sevinçle kabul etmiştir.

Selahaddin halifeye yazdığı mektupta şöyle diyordu:

*"Hizmetkâr der ki: 'İslam üzere yaptığımız şeyler sayısınca Allah'a hamd olsun. Abbasi Devleti'ni ne öncekiler ne de sonrakiler ihya edemedi. Çünkü Ebu Müslim önce- kilerden olan önce ortaya çıktı, sonra kayboldu. Sonrakilerden olan Tuğrul Bey önce des- tek verdi, sonra desteği kesti. Bu hizmetkâr ise hilafet merkeziyle niza edenlerle ilişkiyi kesti, zahiri kılıcıyla bâtinî putları kırıp döktü."*¹⁷⁴⁷

Selahaddin'e tabi olan yerlerde hutbeler Abbasi halifesi adına okunuyor, hatip- ler yeri ve zamanı geldiğinde Abbasi Devleti'nin alametlerini içeren giysiler giyiyor- lar ve onların siyah bayraklarını dalgalandırıyorlardı.¹⁷⁴⁸

Buna mukabil halife, Selahaddin'in hâkimiyetinde olan yakın kişilere ve yakın

1743 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 85

1744 Kitabu'r Ravzateyn, 3/60-61-65; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 85

1745 Meâsiru'l İnâfe fi Meâlimi'l Hilafe, 3/87-88

1746 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 85

1747 Kitabu'r Ravzateyn, 3/85-86; Age, 85

1748 Rihletü İbni Cübeyr, 51; Age, 85

emîrlere Abbasi nişanı sayılan siyah hilat ya da siyah sarık hediye etmiyordu. Bu, Selahaddin'e duyulan hürmet ve takdir sayesinde oluyordu. Hilafet merkezi onu diğerlerinden ayırıyordu. Hatta hicri 578 (miladi 1182) yılında Musul'dan kaçan ve Selahaddin'e iltihak etmek isteyen Emîr Cemaleddin Hoşterin'e talep ettiği hâlde siyah hilat ve siyah sarık verilmedi.¹⁷⁴⁹ Bu hadise, halifenin Selahaddin ile iyi ilişkileri korumaya ne denli dikkat ettiğini göstermektedir.¹⁷⁵⁰ Ancak Abbasi halifesi onu Musul hâkimi olarak tanımadı. Hâlbuki Selahaddin hilafet merkezi Bağdat'a, Musul hâkimi olarak da tanınması için nice defalar mektup göndermişti. Diyarbakır'a bağlı Âmed Emîrlîği hâkimi olarak tanınmış, ancak Musul hâkimi olarak tanınmamıştı.¹⁷⁵¹ Musul, hilafet merkezi sınırlarına çok yakındı. Bu da halifeyi korkutuyordu. Tarihçilerin zikrettiğine göre Halife Nâsır'ı bu şekilde davranmaya sevk eden sebep, Selahaddin'in hilafet merkezine yakın olan Musul ve Cezire gibi yerlere uzanma ihtimaliydi. Selahaddin'le Musul Hâkimi Seyfeddin Gazi arasında vuku bulan hilafta Selahaddin halifenin talebine göre hareket etti ve Sincar'ı terk etti. Selahaddin bu hususta halifeye ince bir serzenişte bulunduysa da ona itaatten dışarı çıkmadı ve onunla mektuplaşmaya devam etti. Başta başarıları olmak üzere yaptığı işlerden onu haberdar etti. Hittîn zaferini anlattığı mektupta şöyle diyordu:

"Bu büyük fetih ve kutlu zaferin haberini hizmetkârınız size açıklıyor: ..."1752

Halife, Selahaddin'e güveniyor ve takdir ediyordu. Bu takdir neticesi ona Kudüs'ün fethinden sonra birçok hediye gönderdi. Bu hediyeler arasında Kudüs kapısı üzerine asılmak üzere gönderilmiş bir levha da vardı. Levha üzerinde bazı ayetler ve sözler nakşedilmişti. O levhada şu sözler de vardı:

"Bu fetih, müminlerin emîrinin destekçisi Yusuf bin Eyyûb tarafından gerçekleştirilmiştir. O, devletin ihyacı, zaferin kılıcı, itaatkâr, ihlas sahibi mücahittir."¹⁷⁵³

Hittîn Savaşı'ndan sonra bazı düzenbazlar onunla halifenin arasını bozmaya çalıştılar.¹⁷⁵⁴ İnşallah yeri geldiğinde bu hususa değineceğiz.

Selahaddin'in Bizans Devleti'yle Olan İlişkisi

Selahaddin'e ve Müslümanlara en çok düşman olan İmparator Manuel Komnenos'tu. Haçlıların müttefikiydi. Hicri 578 (miladi 1182) yılında Andronikos Komnenos imparator olunca işler değişti. Müşterek maslahatlar sebebiyle Selahad-

din'le güçlü ilişkiler kurdu. Bizans'ın birinci düşmanı Anadolu Selçuklularıydı. Selçuklular, hicri 571 (miladi 1176) yılında Miryakefalon Savaşı'nda Bizans ordusunu kırıp geçirmişlerdi. Ayrıca Bizanslılar Latin Hıristiyanlarını ve İtalyanları da sevmiyorlardı. Çünkü onlar Bizans'ın iktisadi gücünü ellerine geçirmişler ve mukaddera-tına el koymuşlardı. Bu durum Andronikos Komnenos'u Selahaddin'e yaklaşıtıyordu. Bu yakınlaşma genelde Latin Haçlılarına, özelde de Selçuklulara karşı müşterek menfaatleri korumaya yönelikti. Bu yakınlaşma Batı Avrupalılar tarafından Bizans'ın dinî geleneklerini ve teamüllerini terk ettiği şeklinde yorumlandı. Zira Müslümanlarla Bizans arasındaki mücadele İslam'ın zuhurundan beri durmamıştı. Buna rağmen Andronikos Komnenos ve halefi İkinci İshak Angelos bu siyaseti değiştirdiler ve Haçlıların en büyük düşmanı Selahaddin'e yakınlaştılar. Hatta onlar doğuda oluşan Haçlı kontluklarını yok etmeye çalıştılar.¹⁷⁵⁵ Bu şahsi yakınlaşma evvela miladi 1116 yılında Andronikos Komnenos, Kilikya kontluğundan azledildiğinde başlamıştı. O, azledildikten sonra Dımaşk'a sığınmış, Nureddin Mahmud Zengî de onu en güzel şekilde karşılamıştı. Andronikos, hicri 581 (miladi 1185) yılında Selahaddin'e elçi göndererek bu ilişkileri belli esaslara oturtmak istedi. Andronikos'un Selahaddin'e arz ettiği ittifaka dair esasların önemlileri şunlardı:

- Selahaddin, Andronikos Komnenos'a imparator olduğu için dostluk gösterecek.

- Taraflar, Selçuklulara karşı ittifak edecek. Anadolu'da Bizanslılara ait herhangi bir yer Selçuklular tarafından istila edildiğinde orası alınıp imparatorluk topraklarına katılacak.

- Şam beldelerinde de Bizans, Haçlılara karşı mücadelesinde Selahaddin'e destek verecek.

Selahaddin bu teklife cevap vermeden önce imparator hicri 581 yılı Cumade-lahire ayında (miladi Eylül 1185) tahtından indirildi ve öldürüldü. Onun yerine imparatorluk tahtına İkinci İshak Angelos (1185-1195) geçti.¹⁷⁵⁶

Selahaddin, İkinci İshak Angelos'la da bu yakınlaşmanın devamını istiyordu. Nitekim İkinci İshak da düşmanlarına karşı mücadele edebilmek için bu ilişkinin devamından yanaydı. Onun düşmanları; başkent Kostantiniyye'yi tehdit eden Sicilyalı Normanlar, Şam topraklarındaki Haçlılar ve Anadolu'daki Selçuklulardı. Selahaddin, Andronikos'un önerdiği şartlar üzerinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra anlaşmayı imzaladı. Çünkü Bizans'ın gücü ve konumuyla Selahaddin'in gücü ve konumu bir değildi. Bizans'ın gücü tamamen kırılmıştı.¹⁷⁵⁷ Bu ittifak doğudaki Haçlı-

1749 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 86

1750 Age, 86

1751 Kitabu'r Ravzateyn; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 86

1752 Kitabu'r Ravzateyn; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 57

1753 Muhtasarü't Tarih min Evveli'z Zaman ilâ Tarihi Beni'l Abbas, 57

1754 Mevsûatü Tarihi'l Arab, 57

1755 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 104-105

1756 Tarihu'l A'mali'l Müncize, 2/1035

1757 Mevsûatü Tarihi'l Arab, 65

ları çok kızdırdı. Trablus Kontu Raymond hicri 582 (miladi 1186) yılında imparatorun kardeşi Aleksios'u yakaladı ve hapse attı. Aleksios, Dımaşk'tan Kostantiniyye'ye gidiyordu, Akka'ya uğramıştı. Hâlâ Selahaddin'in misafiri idi. Bu hadise üzerine İmparator İkinci İshak, Selahaddin'den yardım istedi ve onu kardeşinin salıverilmesi için Haçlılara saldırmaya ve baskı yapmaya teşvik etti. Ertesi yıl imparator, Selahaddin'in yükünü azaltmak için Kıbrıs'a saldırdı, ancak Bizans kuvvetleri hezimetle uğradılar ve Bizans donanması tamamen mahvoldu. Selahaddin ise bu esnada Kudüs'e saldırıyordu. Başta Kudüs olmak üzere sahil şeridindeki Haçlı şehirlerini bir bir ele geçirdi. İmparatorun kardeşi Aleksios'u hapisten kurtarıp Kostantiniyye'ye gönderdi. Selahaddin, zaferden sonra, imparatora gerçekleştirilen zaferleri anlatmak üzere elçiler gönderdi. Elçiler imparatora çeşitli hediyeler de getirmişti. İmparator elçileri başkentin ortasındaki sarayda ağırladı ve Selahaddin'le yaptığı anlaşmayı yeniledi.¹⁷⁵⁸ Daha sonra imparator da Selahaddin'e elçiler gönderdi. Selahaddin elçileri hicri 583 (miladi 1188) yılı Zilkade ayında Sûr kuşatması kaldırıldıktan birkaç gün sonra kabul etti. Oğulları, emîrleri ve devlet ricali oradaydı. İkinci İshak Angelos gönderdiği mektupta Selahaddin'i kardeşini kurtardığı için methüsena ediyor, hürmetlerini arz ediyordu. Selahaddin elçilere imparatorluğun durumundan sordu. Elçilerin vereceği en önemli haber, Avrupa'da yeni bir Haçlı seferi için davet çalışmalarına başlanmasıydı. Nitekim bu, Selahaddin'in bildiği bir şeydi. Bu bilgiyi onlardan aldığı İkinci İshak'ın kendisine karşı samimiyetini öğrenmiş oldu. Bu haberler Selahaddin'i de İkinci İshak'ı da rahatsız etmişti. Selahaddin, karadan gelen Haçlı ordularının doğal güzergâhı olan beldesini bu ordulara karşı korumada kendisine destek verebileceğini İkinci İshak'a bildirmek istiyordu. Bu sebeple Bizans elçileri geri dönerken onlarla birlikte kendi elçilerini de gönderdi. Haçlılara karşı Bizans Devleti'yle askerî bir ittifak kurmak istiyordu. Selahaddin'in İkinci İshak'a gönderdiği hediyeler arasında Kostantiniyye'deki mescide konulmak üzere gönderilmiş bir minber de vardı. Selahaddin, minberin oraya ihtimamla konulmasını ve Kostantiniyye'de İslami değerlere saygılı davranılmasını imparatora talep ediyordu. İmparator da ondan Filistin topraklarındaki Ortodoks kiliselerinin korunmasını istiyordu.¹⁷⁵⁹ İleride Üçüncü Haçlı Seferi'ni anlatırken Eyyûbî-Bizans ilişkilerini daha geniş bir şekilde anlatacağız.

Selahaddin'in Haçlılarla Hittin'den Önceki İlişkisi

Selahaddin Haçlılara karşı zafer kazanmak için Mısır ve Şam beldelerini birleştirmeye çalışıyordu. Aynı zamanda o, Haçlılara karşı mücadelenin kapsamlı bir bir-

liğin oluşmasını beklemeyeceğini de biliyordu. Bu sebeple o, stratejik bir plan üzerinde yürüdü. Bir yandan birliği oluştururken bir yandan da Haçlılara karşı mücadeleye devam ediyordu. Bu hususta eline geçen her bir imkânı değerlendiriyordu. Selahaddin'in uyguladığı stratejik çalışmalardan bir kısmını arz edelim:

a- Mısır ve Şam topraklarında hâkim olduğu bütün mekânların korumasını güçlendirmiştir. Bunu, hem kara ve deniz kuvvetlerini güçlendirerek, hem şehri kuşatan kale ve surları sağlamlaştırarak, hem de Haçlı hareketlerini gözetleme mekânları oluşturarak yapmıştır. Kahire, İskenderiye ve Dimyat kalelerini güçlendirmiştir. Şam topraklarında Aclun kalesi gibi kaleler inşa ettirmiştir. Yine Haçlı hâkimiyetinde bulunan kale ve surları ele geçirmeye çalışmış ve İslam beldelerini tehdit edebilecek kale ve surların inşasına mâni olmuştur.

b- Haçlılara yardım götürmede etkili olan ya da Müslümanlara iktisadi ve askerî cihetten fayda sağlayan güçlerle ittifak anlaşmaları yapmıştır. Bu hususta daha çok İtalya şehir devletleriyle ittifaklar kurmuştur.

c- Haçlılar arasında vuku bulan ihtilaflardan istifade ederek bir kısmına karşı diğerleriyle barış anlaşması yapmıştır. Kudüs Krallığı ile Trablus Kontluğu arasındaki ihtilafı değerlendirmesinde olduğu gibi. Selahaddin bu anlaşmaları, ya askerî yönden daha da güçlenmek ya da İslami birliği sağlama çalışmalarına yönelmek için yapıyordu. Onun o günkü konumu aynı anda birkaç cephede birden savaşmasına imkân vermiyordu.¹⁷⁶⁰

Tarihçi Robert Bayne'nin de ifade ettiği gibi Selahaddin, İslami cephenin birleşme eğilimi gösterdiği şartları ve Haçlıların zayıflamasını en iyi şekilde değerlendirmiştir. Yine o, İmadeddin Zengî döneminde başlayıp oğlu Nureddin Mahmud döneminde devam eden cihad ruhundan da istifade etmiştir. Selahaddin'in bu dönemde Haçlılara karşı girdiği çatışmalardan bahsedecek olursak bu çatışmaların öyle kapsamlı büyük savaşlar olmadığını, küçük çaplı çatışmalar olduğunu ve değişik yerlerde yapıldığını görürüz.¹⁷⁶¹ Bu dönemde yapılan önemli çatışmalar:

Haçlıların Selahaddin'in Topraklarına Saldırması (H 570-572)

1- Üçüncü Raymond'un İcraatları

Üçüncü Raymond'un Kudüs vasisi olarak yaptığı ilk icraat, Selahaddin'in güçlenmesini durdurmak ve Halep'i zaptetmesine mâni olmak için onun topraklarına baskın düzenlemesiydi. Selahaddin, Zengîlere karşı savaşırken onlar da Selahad-

¹⁷⁵⁸ Age, 65

¹⁷⁵⁹ Mevsûatü Tarihi'l Arab, 66

¹⁷⁶⁰ Dirasât fî Tarihi'l Eyyûbiyyin, 91

¹⁷⁶¹ Age, 92

din'in topraklarına baskın düzenliyorlardı. Haçlılar arasındaki siyasi çalkantılar sebebiyle bu baskınların alanı dar, etkisi küçük oluyordu.¹⁷⁶² Hicri 571 yılı Muharrem ayında (miladi Ağustos 1175) Salahaddin, Musul Emîri Seyfeddin Gazi ile çalışması sebebiyle Haçlılarla barış anlaşması yaptı. Aynı anda iki cephede birden -Kuzey ve doğu cihette Zengîlere karşı, güney ve batı cihette de Haçlılara karşı- savaşmamak için Kudüs Krallığı'yla yaptığı barış anlaşmasını yeniledi.¹⁷⁶³ Ancak Haçlı kralı Dördüncü Boudouin ertesi yıl Salahaddin'in Zengîlerle çatışmasını fırsat sayarak anlaşmayı bozdu ve Salahaddin'in topraklarına saldırdı. Trablus Kontu Üçüncü Raymond Buka' bölgesine baskın düzenledi. Bu arada kraliyet ordusu da Tebnin Kontu Hemfri komutasında güneyden harekete geçmişti. Ancak üçüncü Raymond, Balebek Emîri İbni'l Mukaddim tarafından hezimete uğratıldı. Raymond'un geri çekilen ordusu diğer Haçlı ordusuyla birleşti ve bu sefer de Buka'a bölgesindeki Ancer mevkiinde Salahaddin'in kardeşi ve Dımaşk Naibi Şemseddin Turanşah ile çarpıştılar. Şemseddin de Balebek'e destek vermek üzere çıkmıştı. Ancak bu çarpışma şiddetli olmadı. Salahaddin'in kuzeyden dönmesine gerek kalmadan Haçlı orduları muntıkadan geri çekildiler. Salahaddin onları takip de ettirmedi. Salahaddin daha sonra kardeşi Turanşah'ı Dımaşk'ta bırakarak Mısır'a döndü.¹⁷⁶⁴

2- Haçlılar Hama ve Humus'a Baskın Düzenliyorlar

Haçlılar ellerindeki altın fırsatı kaçırmışlar, Salahaddin'i Mısır'da vuramamışlardı. Salahaddin henüz Şam'ın kuzey beldelerine adımını atmamıştı, Bizans imparatoru da onlara her türlü desteği veriyordu. Bütün şartlar onların lehineydi buna rağmen bunu başaramadılar. Bir daha da böyle bir fırsat Haçlıların eline geçmedi.¹⁷⁶⁵ Mısır'a karşı düzenlenen Haçlı-Bizans müsterek saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu arada Haçlılar, Flemenklerin Salahaddin'in Şam beldelerindeki topraklarına saldırmasından istifade etmekten de çekinmediler. Hicri 4 Rebiülevvel 572 (miladi 11 Eylül 1176) tarihinde Halep Hâkimi Melik Salih İsmail ile yapılan anlaşmadan sonra Salahaddin Şam'dan ayrılmış, Mısır'a geçmişti.¹⁷⁶⁶ Dördüncü Boudouin bunu fırsat bilerek Filip Elsazi'ye Urfa ve Trablus'un doğu sınırına konuşlanmış İslami kuvvetlere karşı savaşmanın gerekliliğini bildirdi. O da onun bu talebine uyarak 573 yılı Rebiülahir ayı sonlarında (miladi Ekim 1177) Trablus Kontu Üçüncü Raymond ile Antakya Kontu Üçüncü Bohemund'a destek vermek üzere kuzeye doğru harekete geçtiler. Nitekim Üçüncü Raymond ile Üçüncü Bohemund

onlardan destek de istemişti. Salahaddin'in yokluğunda zafer kazanmak mümkündü. Kral ona yüz süvari ve iki bin piyade ile destek vermişti.¹⁷⁶⁷ Orduya ait birliklerden biri Humus'a saldırdı. Ancak tuzağa düşürüldü ve elde ettiği bütün ganimetleri kaybetti. Bu arada Filip ile Üçüncü Raymond kuvvetleriyle birlikte Hama'ya saldırdılar. Müslümanların kahramanca müdafaaları olmasaydı şehir düşecekti. Dört gün süren muhasaradan sonra hiçbir şey yapamadan hüsrana uğradı ve geri döndüler.¹⁷⁶⁸ Öyle görünüyor ki bu savaşın sebeplerinden biri de bölgedeki kıtlıktı.

Nitekim Salahaddin adına Kadı Fadl'ın Bağdat'a yazdığı bir mektup bunu ifade etmektedir:

“Küffar, yapılan anlaşmaları ihlal ederek Şam beldelerine saldırdı. Anlaşmalara açıkça hıyanet etti. Kuraklıkla boğuşan Şam beldelerini yaraladı. Cumadelula ayının yirmi birinci günü, Pazartesi günü Hama önlerine geldiler...”¹⁷⁶⁹

3- Hârim Baskını

Hârim şehri Antakya şehrinin on iki mil uzaklığında Asi Nehri'nin doğusunda bulunan bir şehirdi. Antakya Kontu Üçüncü Bohemund, Filip Elsazi'den Hârim'e saldırmasını istemiş ve bu hususta kendisine destek vereceğini bildirmişti. Bunun üzerine Filip, Üçüncü Raymond ile birlikte harekete geçti. Hârim o günlerde Melik Salih İsmail'in önceki atabeki Gümüştekin'in elindeydi. Gümüştekin, Melik Salih İsmail ile ihtilafa düşmüş, Hârim halkı da Gümüştekin'i desteklemişti. Bu sebeple şehirde bazı iç karışıklıklar vardı.¹⁷⁷⁰ Haçlılar, cumadelahire (kasım) ayı başlarında Hârim'i kuşattılar. Şehir halkı iç çatışmaları bir kenara bırakıp şehri müdafaaya koyuldu. Kuşatma dört ay sürdü. Şehir halkı şehri kahramanca savundu. Bu arada Halepliler yakın bölgedeki Haçlı arazilerine baskınlar düzenliyorlardı. Yine Salih İsmail'in gönderdiği askerî bir birlik Haçlı saflarını yararak şehir savunmasını yapanlara katıldı.¹⁷⁷¹ Bu arada Salahaddin de korumasız kalan Kudüs Krallığı'na saldırmak üzere Mısır'dan yola çıktı. Haçlılar hem Haleplilerin Salahaddin'den yardım istemesinden endişe ediyorlar, hem de Kudüs Krallığı'na yardım etme azmindeydiler. Geri çekilmek üzereydiler. Ancak Melik Salih İsmail kuşatmayı kaldırmaları mukabilinde onlara büyük miktarda para teklifinde bulundu, ayrıca şehri Salahaddin'e teslim etme tehdidinde bulundu. Bu teklifi alır almaz kuşatmayı kaldırdılar.¹⁷⁷²

1762 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 119

1763 El-Kâmil, 9/422; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 119

1764 William es-Sûrî 2/886; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 119

1765 El-Hareketü's Salibiyye, 2/754; Age, 119

1766 En-Nevadiru's Sultaniye, 96; Age, 122

1767 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 122

1768 El-Kâmil, 9/429-430

1769 Kitabu'r Ravzateyn, 2/471

1770 Mevsûatü Tarihi'l Arab, 74

1771 El-Kâmil, 9/431

1772 Tarihu'l A'mal, 2/1005; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 76

4- Remle Savaşı

Bu savaş, Selahaddin için acı bir tecrübe oldu. Belki de bu savaş ona İslami birliği oluşturmada Haçlılarla karşı karşıya gelmenin hata olduğunu öğretmişti. Belki de bu birliği gerçekleştirdikten sonra ancak düşmana karşı yeterli hazırlıkları yapabileceğini düşündü. Mısır merkezli devlet sınırları çok geniştir. Bu geniş alanda hareket öyle kolay değildir. Hicri 570 (miladi 1174) yılında Dımaşk'a yöneldiği o günlerden bu yana Şam topraklarında da azımsanmayacak kadar büyük arazisi vardı. Humus'u, Hama'yı ve Harim'i daha sonra zaptetti. Hâlâ geniş araziler onun nüfuz alanı dışındaydı.¹⁷⁷³ Selahaddin, hicri 572 (miladi 1176) yılında Mısır'a döndükten sonra Haçlılara karşı bir saldırı planladı. Hicri 573 yılı Cumadelula ayında (miladi Kasım 1177) yirmi bin kişiden oluşan bir ordu ile Kahire'den yola çıktı.¹⁷⁷⁴ Mısır şehrine on fersah uzaklıkta, Mısır-Şam yolu üzerindeki Belbis'e vardığında çadırını kurdu.¹⁷⁷⁵ Daha sonra oradan Filistin'in güney kısımlarına yöneldi. Haçlıların istilasını altındaki Askalan'a indi. Orada bazı Haçlıları esir aldı ve boyunlarının vurulmasını emretti.¹⁷⁷⁶ Selahaddin orada dişe dokunur bir mukavemetle karşılaşmadı. Askerini dağıttı, etraf köylere baskın düzenlemelerini emretti. Askerler baskın düzenliyorlar, ganimet topluyorlardı. Selahaddin daha sonra askerlerinden bir kısmını alarak sahile yakın yerdeki Remle'ye doğru gitti. O gün Remle, Filistin'in en büyük şehirlerinden biriydi.¹⁷⁷⁷ Tel Safiye Nehri kıyısına geldiklerinde karşıya geçmek için en uygun yeri aramaya başladılar. Onlar bu hâlde iken Haçlı birlikleri onlara saldırdı. Savaş düzenine girememişlerdi. Öyle görünüyor ki Haçlılar onları uzaktan gözetliyordu. Onlara en uygun zamanda baskın düzenlediler. Haçlılara meşhur Ernat komuta ediyordu. Kudüs Kralı Üçüncü Boudouin de onunla birlikteydi.¹⁷⁷⁸ Selahaddin'in yanında ise o anda emîrlerinden ve askerlerinden oluşan küçük bir grup vardı. Askerlerinin çoğu ganimet toplamak üzere etraf köylere dağılmışlardı.¹⁷⁷⁹ Çatışma başladıktan sonra Selahaddin'in askerleri yavaş yavaş toplanmaya başladı. Haçlılara karşı kıyasıya bir mücadele veriliyordu. Selahaddin'in bazı komutanları ve bazı akrabaları büyük fedakârlık örnekleri sergilemişlerdi. Takıyyuddin Ömer ve oğlu Ahmed onlardan biriydi. Ziya İsa el-Hekârî ve kardeşi Zahiruddin Haçlıların eline düşmüşler ve iki yıl esaret hayatı yaşamışlardı. Selahaddin, Fakih İsa el-Hekârî'yi esaretten kurtarmak için altmış bin dinar ödemiştir.¹⁷⁸⁰ Takıyyuddin Ömer am-

casının önünde savaşa girişmiş çok sayıda Haçlı askerini öldürmüştü. Sonra oğlu Ahmed ilerledi. O da kahramanlık örnekleri sergiledi, düşman askerlerinden birkaçını öldürdü ve sağ salim babasının yanına döndü. Babası ona tekrar düşmana saldırması için, "Ahmed, (düşmana) dönüş en iyisi." dedi. Ahmed düşmana saldırdı, çatıştı ve sonunda şehit düştü.¹⁷⁸¹ Müslümanlar düşmana karşı yüz yüze mukavemet gösterememişlerdi. Selahaddin bu hezimetini anlatmış ve askerinin çatışma esnasında yer değiştirmesinin esef verici hezimete sebep olduğunu zikretmiştir. Şöyle demiştir:

"Düşman yakındı, (Bizimkilerin) Remle'de bulunan tepeyi arkalarına almak için sağ cenahtan sol cenahta, sol cenahtan da merkeze doğru kaydıklarını gördü. Önlerinde kendilerini koruyacak hiçbir şey yoktu. Onlar bu planı uygularken düşman onlara hücum etti."¹⁷⁸²

Hezimetin Sebepleri

- Eyyûbî ordusu dağınık iken düşman askerlerinin ani hücumuna maruz kalması,
- Bu ani baskın sebebiyle düşmana karşı saf düzeni alınamaması, komutanların askerlerinden uzak düşmesi ve böyle durumlarda fayda getirmeyecek ferdi çatışmalara girişilmesi,
- Selahaddin'in gözlerden kaybolması, onun öldürüldüğü yolunda düşüncelere yol açması,
- Eyyûbî ordusunun lojistik destek birliklerinden uzak düşmesi, su ve yiyecek sıkıntısı çekmesi.¹⁷⁸³

Eyyûbî ordusunun yaşadığı bu hezimet hususunda tarihçiler şöyle diyor:

"Bu hezimetin intikamı ancak Hıttîn'de alındı."¹⁷⁸⁴

Bu savaşta Selahaddin'in yanında olanların çoğu ya öldürüldü, ya yaralandı, ya da esir alındı.¹⁷⁸⁵ Selahaddin ise hezimetten sonra savaş alanından şaşılacak şekilde çıkmayı başardı. Haçlı askerlerinden biri ona karşı hamle yapmış, yanına yaklaşmak üzereyken önünde öldürülmüştü. Hezimetten sonra Haçlılar Selahaddin'in üzerine çullandılar. O, yavaş yavaş geri çekiliyordu. Askerinin kendisini takip etmesi için kâh ilerliyor, kâh duruyordu. Hava kararınca kadar bu şekilde mücadeleye devam etti. Daha sonra kara yoluyla az sayıda adamla Mısır'a doğru hareket etti. Yolda bü-

1773 El-Ceyşu'l Eyyûbî, 411

1774 Mir'atü'z Zaman; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 411

1775 Mu'cemu'l Buldan, 1/479

1776 Mefrecü'l Kürûb; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 411

1777 Yakût, oranın Filistin'de büyük bir şehir olduğunu zikrediyor.

1778 Tarihu'l Cüyûş, 59; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 412

1779 Mefrecü'l Kürûb, 2/61; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 412

1780 Sene'l Berk, 1/256; El-Ceyşu'l Eyyûbî, 412

1781 Age, 1/256; Age, 412

1782 Kitabu'r Ravzateyn, 1/703; Age, 413

1783 Mefrecü'l Kürûb, 2/60-61; Age, 413

1784 En-Nevarid, 53; Age, 413

1785 El-Kâmil, 11/443; Age, 414

yük sıkıntılarla karşılaştılar. Yiyecek ve su sıkıntısı çekiyorlardı. Hayvanları açlık, susuzluk ve seri intikal sebebiyle ölmüştü.¹⁷⁸⁶ Mısır yolunda bu minval üzere ilerlerken adamları Selahaddin'i kaybetti. Herkes tedirgindi. Kadı Fadl bazı arkadaşlarıyla birlikte onu aramaya başladı. Adamları sahraya yaydı. Sonunda onu buldular. Yanlarında bulunan yiyecekten ona verdiler. Bu kabile hicri 573 yılı Cumadelahire ayının ortalarında (miladi Aralık 1175) Kahire'ye vardı.¹⁷⁸⁷ Selahaddin'in hayatta olduğuna dair haber ondan evvel seri yol alan hecin develeriyle Mısır'a ulaştırılmıştı.¹⁷⁸⁸ Bu haber vesilesiyle Fatımiler başta olmak üzere bazı grupların isyan çıkarması önlenmiş oluyordu. Kahire'ye vardıktan sonra -huzur ve sükûnu korumak için- Selahaddin'in hayatta olduğuna dair haber posta güvercinleri vasıtasıyla bütün Mısır'a ulaştırıldı.¹⁷⁸⁹

Remle Savaşı, Selahaddin için acı bir tecrübe olmuştu. Daha sonraki karşılaşmalarında bu savaş onun için iyi bir öğretici olmuştu. Bu, Haçlı kuvvetleri karşısında aldığı ilk ve son büyük hezimetti. Selahaddin bu savaş sebebiyle diğer bir hakikati de yakından görmüştü. Devlet merkezi Kahire ile bu Haçlı cephesi arasında su ve otun olmadığı Filistin çölleri vardı. Bu çölleri aşmak gerçekten çok meşakkatliydi. Bu meşakkati o da, emîrleri de ve Kadı Fadl da biliyordu. Nitekim bu savaştan üç yıl önce hilafet merkezine gönderdiği mektupta bu meşakkati dile getirmiş ve kendisinin Mısır ve Şam sultanı olarak tanınmasını talep etmişti.¹⁷⁹⁰ Orada şöyle diyordu:

*"Mesafe uzak olduğu, için düşmana Mısır'dan müdahale edemeyiz. Arada yerleşim birimleri yok, ayrıca hayvanlar için ot da yok. Eğer düşmana yakın olursak bunun büyük faydası görülecektir. Gücümüz, kudretimiz yerinde olacak. Beldemiz yakın olduğu için savaşa gücümüz yetecek. Lojistik destek imkânı genişleyecek, atlar dinç, askerler daha derli toplu olacak. Zaman da bizim lehimize işleyecek."*¹⁷⁹¹

Remle Savaşı bütün bu söylenenleri destekliyordu. Selahaddin, Dımaşk'ta askerî ve siyasi düzeni yeniden kurduktan sonra daimî merkezini Dımaşk'a nakletmeye daha o zaman karar vermişti. Selahaddin Dımaşk'ta yeni düzeni kurarken Nureddin'in uygulamalarından ve onun emîrlерinin tecrübelerinden oldukça istifade etti. Zira onlar Haçlılara karşı mücadelede belli tecrübeler edinmişlerdi. Selahaddin'in asıl hedefi başta Kudüs olmak üzere işgal altındaki toprakların kurtarılması olduğundan Dımaşk'ı merkez edinmesi gerekiyordu. İleride yapılacak askerî operasyon-

1786 Mefrecü'l Kürûb, 2/60; Age, 414

1787 Age, 2/62; Age, 414

1788 Sene'l Berk, 1/260; Age, 414

1789 Rannesmann, 2/673; Age, 414

1790 Selahaddin el-Faris, 212

1791 Kitabu'r Ravzateyn, 1/213; Selahaddin el-Faris, 213

lar için merkez olmaya en uygun yer Dımaşk'tı. Nitekim Selahaddin orayı merkez edindikten sonra -Mısır'ın ahvalini teftiş etme dışında- orayı terk edip Mısır'a gitmedi.¹⁷⁹²

5- Tel Kadı Savaşı

Selahaddin, Remle Savaşı'ndan sonra birkaç ay Mısır'da kaldı. Her şey yerli yerine oturduktan sonra Dımaşk'a doğru hareket etti. 24 Şevval 574 (miladi Nisan 1179) tarihinde Cumartesi günü oraya vardı. Senenin diğer kısmını orada geçirdi. Bu arada karşılıklı küçük çaplı baskınlar ve mukabeleler yaşandı. Büyük çaplı bir şey olmadı. Gerçek şu ki, Selahaddin, Baalbek Hâkimi Muhammed bin Abdülmelik -ki o, "İbni'l Mukaddim" namıyla maruftu- Selahaddin'in kardeşi Turanşah lehine Baalbek hâkimiyetini terk etmediği için Baalbek kuşatmasıyla meşguldü. Ancak bu meşguliyeti onu Mehâdatü'l Ahzan kalesi ile meşguliyetten uzaklaştırmamıştır. Selahaddin, emîrlерine, Haçlılar o kaleyi tamamladığında oraya gidip temellerine kadar o kaleyi indireceğini söylüyordu.¹⁷⁹³ Baalbek'in işi tamamlanınca Mehâdatü'l Ahzan kalesine yöneldi. Haçlılardan kaleyi yıkmalarını istedi. Onlar da ondan kale yapımına sarf ettikleri parayı istediler. Selahaddin onlara önce altmış bin dinar teklif etti, sonra bu meblağı yüz bin dinara yükseltti. Ancak onlar bu teklifi kabul etmediler.¹⁷⁹⁴ Hicri 574 yılı Zilkade ayında (miladi Nisan 1179) Dördüncü Boudouin, Banyas yakınlarında hayvanlarını güden Müslüman çobanlara saldırdı. Tebnin Kontu Hemfri de onun yanındaydı. Bunun üzerine Selahaddin, durumu teftiş etmek üzere bölgeye kardeşi İzzeddin Ferahşah komutasında bir birlik gönderdi. İzzeddin Ferahşah, Şekif Arnun yakınlarında düşmanla çatıştı¹⁷⁹⁵ ve düşmanı mağlup etti. Kral, bu çatışmada yaralanan Hemfri'nin kahramanlığı sayesinde ancak kurtulabildi. Hemfri daha sonra aldığı bu yaradan dolayı öldü. Onun ölümü Haçlılar için büyük bir kayıptı.¹⁷⁹⁶

Zafer haberini alan Selahaddin, Beytü'l Ahzan kalesini kuşatmak üzere Dımaşk'tan ayrıldı. Ancak kaleye saldırdığında kalenin çok güçlü olduğunu gördü. Birkaç gün sonra geri döndü ve Banyas'ın batısında bulunan Merciiyyûn Ovası'nda ordugâhını kurdu. Daha sonra askerini Celil ve Lübnan'a baskın düzenlemek üzere gönderdi. Sayda ve Beyrut arasındaki arazi mahsullerini telef ettirdi.¹⁷⁹⁷ Bu durum Dördüncü Boudouin'i harekete geçirdi. Duruma müdahale etmesi gerekiyordu.

1792 Selahaddin el-Faris, 213

1793 Mefrecü'l Kürûb, 2/72

1794 El-Kâmil, 9/439-441; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 127

1795 Şekif Arnun, Banyas yakınlarındaki dağda bulunan müstahkem bir kale idi.

1796 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 128

1797 Age, 128

Kuvvetlerini topladı. Müslümanlara karşı mücadele etmek üzere çıktı. Trablus Kontu Üçüncü Raymond'u da kendisine destek vermesi için çağırdı. Ferahşah'ın çokça ganimet malı ile birlikte sahil şeridinden geri döndüğünü biliyordu. Kuzeye doğru hareket etti, Litanî Nehri ile Ürdün Nehri'nin üst kısmı arasında Merciiyyun vadisinde onu kısıtımak istiyordu. Ancak Selahaddin onun bu hareketini gördü. Haçlı kralı, Ferahşah ile çatışmaya girişmiş, Üçüncü Raymond ile kilise birlikleri de Ürdün Nehri'ne doğru ilerliyordu. Vadi girişinde Selahaddin'le karşılaştılar. Kilise birlikleri derhâl hücumu giriştiler. Selahaddin tatbik ettiği plan sayesinde onların bu hücumunu karşıladı, sonra da karşı taarruza geçti. Haçlılar sağa sola bakmadan kaçıyorlardı. Zafer Selahaddin'indi. Selahaddin, Ferahşah'a saldıran krala yöneldi. Oraya vardıklarında kraliyet ordusunun düzeni bozuldu. Önce geri çekilmeye, daha sonra da kaçmaya başladılar. Birçoğu esir düştü. Kilise birliklerinin önderi Uda Saint Emand, Remle Kontu Boudouin, Celil Kontu Huyu da esirler arasındaydı.¹⁷⁹⁸ Bu savaş hicri 575 (miladi 1179) yılı başlarında yaz ayında vuku buldu. Selahaddin bu zaferden sonra Kudüs'e saldırmadı. Çünkü o, Haçlı kralının Kudüs'ü müdafaa edebileceğini biliyordu. Zira davet ettiğinde etraftan bu davete iştirak edebilecek çok sayıda Haçlı askeri vardı. Bu onun durumunu zora sokabilirdi. Bir de Kudüs'e İkinci Henry liderliğinde güçlü bir Fransız süvari birliği hac için gelmişti. Bu, Haçlıların maneviyatını ve beklentilerini yükselten bir şeydi.¹⁷⁹⁹ Selahaddin, rebiülevvel (eylül) ayında Kudüs yerine Beytül Ahzan kalesine saldırdı. Beş gün süren muhasaradan sonra kaleyi ele geçirdi ve kaleyi yerle bir etti. Daha sonra sahil şeridinde bulunan Sûr, Sayda ve Beyrut'a saldırdı. Eyyûbî donanması da Akka şehrine saldırdı ve şehrin limanında demirli olan gemileri batırdı.¹⁸⁰⁰

6- Selahaddin ile Dördüncü Boudouin Arasındaki Barış

Haçlıların zararı her geçen gün artıyor, Dördüncü Boudouin Müslümanların kazandığı bu zaferler karşısında bir şey yapamıyordu. Barış istemekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı. Onun bu talebine Selahaddin de muvafakat etti ve barış imzalandı. Selahaddin'in barış için bazı nedenleri vardı. Onlardan bazıları şunlardı:

- Selahaddin, Haçlılara karşı kapsamlı bir harekâta girişmeden önce Halep'i kendi topraklarına katmak istiyordu. Ancak Halep'e saldırdığı esnada Haçlıların kendisine saldırmasından korkuyordu.

- Selahaddin, Ermenilere karşı da bir saldırı düzenlemek istiyordu.

¹⁷⁹⁸ El-Kâmil, 9/439; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 128

¹⁷⁹⁹ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 128

¹⁸⁰⁰ Age, 129; William es-Sûrî 2/1014-1015

- Selahaddin, Anadolu Selçuklu Devleti lideri İkinci Kılıçslan'la ilişki kurmak istiyordu. Bununla da, onu kendi safına çekmeyi ya da kendisi ile Haçlılar arasında tarafsız kalmasını sağlamayı hedefliyordu.

- Trablus Kontluğu üzerine saldırmak istiyordu. Bu arada Haçlılarla Bizanslılar arasında yeni bir ittifakın kurulduğu haberleri kendisine ulaşmıştı.

Eyyûbî donanması da Şam sahillerinde bulunan Antarhos'a saldırmıştı. Orası Dımaşk'a bağlı en son sahil beldesiydi.¹⁸⁰¹ Yine Eyyûbî donanması Kostantiniye yakınlarında bulunan Ervad Adası'nı ele geçirmişti. Bu sebeple Raymond, Selahaddin'le anlaşma yapmak mecburiyetinde kalmıştı. Ona katılmak istedi ve onun etbâından biri oldu. Kudüs Krallığı içindeki bir ihtilaf sebebiyle olmuştu bu. Bu ihtilaf sebebiyle o, Kudüs Krallığı idaresinden tardedilmiş, uzaklaştırılmıştı.¹⁸⁰² Dördüncü Boudouin de Selahaddin'le arasında geçen çatışmalar sonunda yıpranmıştı. O da en azından safını belirleyinceye ve yeni müttelikler buluncaya kadar barışa ihtiyac duyuyordu. Onunla yapılan anlaşma süresi iki yıldır. Öyle anlaşılıyor ki bu anlaşmalardan önce Selahaddin'in düzenlediği baskınların hedefi Haçlıları barışa zorlamaktı. Selahaddin'in maksadı Haçlılarla barış yaptıktan sonra Müslümanları tek çatı altında toplamaya çalışmaktı.¹⁸⁰³

7- Selahaddin ve Hırsız Şövalye Ernat

Selahaddin Kudüs kralı ile anlaşma yaptıktan sonra askerî faaliyetlerini Şam'ın kuzey beldelerinde yaşayan Haçlılara yöneltti. Trablus Kontluğu üzerine Eyyûbî donanması başarılı operasyonlar düzenlemiş ve bunun sonucu olarak Trablus Kontu Üçüncü Raymond, Selahaddin'le barış anlaşması yapmak mecburiyetinde kalmıştı. Üçüncü Raymond'la yapılan anlaşma müddeti beş yıl (1180-1185) idi.¹⁸⁰⁴ Selahaddin bu askerî ve siyasi başarılarından sonra asıl hedefine yöneldi. O da, Şam beldelerini tek çatı altında toplamaktı. Önce Musul'a bağlı beldelere saldırdı. Daha sonra Halep'i kuşattı ve aldı. Selahaddin'in kuvvetleri Halep'i kuşatırken Mısır'daki İslami kuvvetler de Dârum mıntıkasında (Gazze ve Mısır arasında bir yer) askerî bir operasyon gerçekleştiriyorlardı. Bu çatışmalara genel olarak göz attığımızda Haçlıların saldırı gücünü yitirdiklerini, kendi bölgelerini bile korumada zorluk çektiklerini görürüz. Kudüs Krallığı'na tabi olan Kerek Kontu Ernat'ın düzenlediği saldırılar istisnadır.¹⁸⁰⁵ Ernat, Frenkler nezdinde de hırsız şövalye olarak tanınmaktadır. Zira o,

¹⁸⁰¹ Mu'cemu'l Buldan, 1/270; Mevsûatü Tarihi'l Arab, 82

¹⁸⁰² El-Kâmil, 9/151; Age, 82

¹⁸⁰³ Selahaddin fî Bilâdi Mısır ve Şam ve'l Cezire, 282

¹⁸⁰⁴ El-Hareketü's Salibiyye, 2/753

¹⁸⁰⁵ Dirasât fî Tarihi'l Eyyûbiyyin, 95

şerefine önem vermeyen ve şövalyelik ilkelerine riayet etmeyen biriydi. Çapulculuk, yağmacılık ve ihanetten başka bir şey yapmazdı. Sivil Müslümanlara saldırdı. Avrupalı bazı tarihçiler dahi onu asrının hırsız şövalyelerine örnek olarak gösterirler. İhanet, vahşet ve kör taassup sahibi biri olarak nitelendirilmiştir. Halep zindanlarında geçirdiği on beş yıllık esaret hayatı bile bu yanlışlarından dönmede ona bir katkı sağlayamamıştır.¹⁸⁰⁶

Tarihçi Ebu Şâme de onu şöyle vassetmektedir:

“Frenklerin en haini, en habisi, en alçağı, anlaşmalara en çok ihanet edeni, yeminini en çok bozanıdır.”¹⁸⁰⁷

Ernat, Salahaddin’le Kudüs kralı arasında yapılan barış anlaşmasını görmezden gelerek adamlarıyla birlikte çıktı, Arap çöllerine daldı. Teyma’ya vardı.¹⁸⁰⁸ Niyeti, Teyma’dan Medine-i Münevvere’ye yürümek ve o mübarek beldeyi istila etmekti.¹⁸⁰⁹ Ancak Salahaddin’in kardeşi ve Dımaşk’taki naibi Ferahşah derhâl harekete geçti ve Ürdün’e ve Kerek’e bağlı yerlere saldırdı. Oraları yağmalamaya başladı. Bu durum Ernat’ı korumak üzere beldesine dönmeye mecbur etti. Ernat, Dımaşk’tan Mekke’ye giden büyük bir hac kafilesini soymuş, büyük servet ele geçirmişti.¹⁸¹⁰ Haberi alan Salahaddin buna çok sinirlenmişti. Kudüs kralına haber gönderdi, yapılan barış anlaşmasını hatırlatarak onu kınadı. Ondan Ernat’ı aldıklarını geri iade etmeye zorlamasını istedi. Dördüncü Boudouin de Ernat’tan hoşnut değildi. Ondan esir aldığı Müslümanları mallarıyla birlikte bırakmasını talep etti. Ancak o, hasta kralla dalga geçti ve onun talebine müspet cevap vermedi.¹⁸¹¹

Ernat’ın bu saldırılarının zamanlaması çok kötüydü. Zira Salahaddin her geçen gün güçleniyordu. Kudüs Krallığı ve sair Haçlı kontlukları dâhilî sorunlar yaşıyorlardı. Kudüs Kralı Dördüncü Boudouin ile Antakya Kontu Üçüncü Bohemund ve Trablus Kontu Üçüncü Raymond’un arası gitgide açılıyordu. Ayrıca Kudüs Krallığı da Dördüncü Boudouin’in hastalığı ve ondan sonra tahta kimin geçeceği hususunda tartışmalara sahne oluyordu. Bu arada Salahaddin, İtalya şehir devletleriyle ve Bizans İmparatoru İkinci Aleksios Komnenos’la bazı anlaşmalar yapmıştı. Ernat’ın bu hareketi Kudüs kralının, kendisine tabi mıntıkalara hükmedemediğini ve onlara söz dinletemediğini göstermiştir. Ernat’ın mukaddes mekânlara yönelik bu hareketi diğer yandan İslami cephede olumlu yansımaları oldu. Zira onun bu tasarrufu Şam ve Cezire beldelerinde yaşayan bütün Müslümanları Salahaddin’in yanında durmaya sevk etmiştir.¹⁸¹²

1806 El-Hareketü’s Salibiyye, 2/617; El-Cihad ve’t Tecdit, 231

1807 Kitabu’r Ravzateyn, 2/75

1808 El-Cihad ve’t Tecdit, 231

1809 El-Kâmil, 577; Age, 231

1810 El-Kâmil, 9/153; Age, 231

1811 El-Hareketü’s Salibiyye, 2/606; Age, 231

1812 Dirasât fi Tarihi’l Eyyûbiyyin, 96

Selahaddin, işlediği cürümler sebebiyle Ernat’ı cezalandırmaya odaklandı. Birkaç defa Kerek’i kuşattı. Hicri 580 (miladi 1184) yılında, yine hicri 583 (miladi 1187) yılında Kerek’i kuşattı. Ayrıca hicri 583 (miladi 1187) yılında Taberiye mıntıkasındaki Kuzey cephe üzerine askerî operasyonlar düzenledi. Bu gelişmeler Musul hâkimi ile anlaşmalar yapıldıktan ve bölgedeki Müslümanlar tek İslami cephe altında birleştirildikten sonra oluyordu. Ayrıca bu arada Kudüs Kralı Dördüncü Boudouin ölmüş, yerine Beşinci Boudouin geçmişti. Bir yıl sonra (miladi 1186) onun da ölümü üzerine Kudüs, taht kavgalarına sahne oluyordu. Taht kavgasına Trablus Kontu Üçüncü Raymond’un da girmesi Beşinci Boudouin’in tabii bir ölümle mi öldüğü yoksa Kudüs tahtında gözü olanlar tarafından mı öldürüldüğü yolunda şüpheler uyandı. Hatta onun zehirlenerek öldürüldüğü şeklinde sözler de sarf edildi.¹⁸¹³ Sonunda Haçlılar Kudüs Krallığı’na kimin geçeceği hususunda iki düşman kampa bölündüler. Bir grup Guy Lusignan’ı destekliyor, diğer grup da buna karşı çıkıyordu. Bu grubun liderliğini de Trablus Kontu Üçüncü Raymond ile Antakya Kontu Üçüncü Bohemund yapıyordu.¹⁸¹⁴ Haçlıların dâhilî durumları böyle olduğu ve buna mukabil Salahaddin’in durumunun güçlü olduğu bir dönemde Kerek Kontu Ernat, Müslümanlara karşı sorun çıkarıyordu. O, karakteri gereği anlaşmalara ve verilen sözlere uymayan biriydi. Şimdi de bunu tekrarlamış, Dımaşk ve Kahire arasında yol alan bir ticaret kafilesine saldırmıştı. Kafiledekileri esir almış, mallarını yağmalamıştı. Salahaddin, esirleri mallarıyla birlikte salıvermesi hususunda Ernat’ı ikna edemedi. Kudüs kralının bu husustaki gayretleri de boşa gitti. Bunun üzerine Salahaddin buna güçlü bir cevap vermek üzere harekete geçti ve bu, daha sonra da -Allah’ın izniyle- işaret edeceğimiz gibi tarafları Hittîn’e götürdü.¹⁸¹⁵

Nureddin’in Vefatı ile Hittîn Savaşı Arasında Geçen

Hadiselerden Alınacak Dersler ve İbretler

1- Salahaddin’in Tek İslami Cepheyi Oluşturma Müddeti

On iki yıl süren daimî bir cihad döneminden sonra Salahaddin; Mısır, Şam, Musul ve bölgedeki sair yerlerin sultanı oldu. Artık elinin altında daimî olan ordular ve istediği zaman ordusuna katılan ordular vardı. Salahaddin bunu başarabilmek için askerî gücün yanında bazı yöntemler kullandı.¹⁸¹⁶ O yöntemlerden bazılarını arz edelim:

1813 Age, 97

1814 Age, 97

1815 Age, 97

1816 Salahaddin el-Faris, 231

a- Düşmana karşı asker lazım olduğunda katkıda bulunmak şartıyla kendisine teslim olanları bulunduğu makamda bırakıyordu. Nitekim Keyfa kalesinde böyle olmuştu.¹⁸¹⁷

b- Selahaddin, kuşatma altına aldığı savunması güçlü kalelerde psikolojik harp yöntemlerini kullanıyordu. Kale dâhiline attığı oklara teşvik ve tehdit içeren mektuplar bağlıyor ve kale halkından kaleyi teslim etmelerini istiyordu.

c- Selahaddin, güçlü şehirleri muhasara altına aldığında şehre hücum etmiyor, bilakis orada uzun süre kalacağı imasında bulunarak, yerleşiyor görüntüsü veriyordu. Bu da kale ya da şehirdekileri Selahaddin'in devasa ordusunu bölgeden uzaklaştırmak için anlaşılmaya sevk ediyordu. Zira böyle devasa bir ordunun şehir civarında uzun süreli olarak yerleşmesi şehir için büyük zarar demektir. Nitekim hicri 581 yılında Üçüncü Musul kuşatması bu şekilde olmuştu.¹⁸¹⁸

d- Selahaddin bazen de kalelerin savaşız fethi için kale emîrlğine bazı makamlar ya da çok mallar veriyordu. Nitekim Hârim ve Meyyafarikayn'da böyle oldu.¹⁸¹⁹

e- Selahaddin bazen de siyaset yöntemini kullanıyor, düşmanın gücünü kırmak için dâhildeki bazı emîrlarla ittifaka giriyor ve düşmanı teslim zorluyordu. Nitekim Selahaddin bu yöntemi, Musul Hâkimi İzzeddin Mesud'a karşı kardeşi Sincar Hâkimi İmadüddin ile ittifaka girerek uyguladı.¹⁸²⁰

Selahaddin bazen bu zikrettiğimiz yöntemlerle bazen de savaş yöntemini kullanmak suretiyle bölgedeki Müslümanlar arasındaki birliği sağladı ve ikinci merhaleye -ki o, Kudüs ve etrafının Haçlılardan kurtuluşudur- geçti.¹⁸²¹

2- Selahaddin'in Birlik Yolunda Sergilediği Genel Özellikler

Selahaddin'in birlik yolunda sergilediği genel özellikler şunlardır:

a- **Cömertliği:** Selahaddin, etbana, kendisine elçi olarak gelenlere, hâkimiyeti altına girenlere ve kendisine ihsan edeceğine dair söz verdiği kişilere bol bol ihsan ederdi. Fethettiği bütün beldelerde vergi borcu olanların borçlarını düşer, haksız vergileri ortadan kaldırırdı. Şer'i vergiler dışında vergi almazdı. Şüphesiz ki bu, insanları onun safına çekiyor ve düşmanı susturuyordu.

1817 Tarihu'l Vatani'l Arabî ve'l Gazvi's Salibî, 160

1818 Age, 161

1819 Age, 161

1820 Age, 161

1821 Age, 161

b- **Müsamahakârlığı:** İslami tek cepheyi oluşturmak için savaşıyordu. Kendisine karşı çıkanları mağlup ettiğinde onları takip ettirmiyor, yaralıları öldürmüyor ve esirleri serbest bırakıyordu. Bazen de düşmanı olduğunu bildiği kişileri affediyor, vaki olan düşmanlıkları görmezden geliyordu. Zira o, onların kendisiyle müttefik olmasını istiyordu.

c- **Derin imanı:** Onun imanı sadece ibadetlerde kendini göstermiyordu. O, cihadın kendisine de sair Müslümanlara da farz olduğuna inanıyordu. Bu sebeple o, insanları cihada teşvik ediyordu.

d- Emîrleri kendi makamlarında bırakıyordu ya da emîrlüklerin başına kendi komutanlarını ya da yakınlarını geçiriyor ya da onları düşmana bırakıyordu. Zira Mısır hâkimiyetinden sonra o, askerden başka bir şey istemiyordu. Bu sebeple talep anında kendisine asker verilmesi şartıyla emîrlükleri kendisine düşmanlık edenlere dahi bırakıyordu. Bu uygulaması, onun diplomatik yöntemleri nasıl kullandığını bize göstermektedir.

e- Başta Nureddin Mahmud Zengî'nin ailesinden olmak üzere ona bağlı emîrlar arasından Selahaddin dışında Nureddin'in ve babasının uyguladığı ilkeleri hayata hâkim kılacak güçlü kişiler çıkmadı.

f- Abbasi halifesinin desteğini almayı İslami kamuoyunun desteğini alma olarak görüyordu. Zira Abbasi halifesi bütün Müslümanların ruhani lideriydi. Hadiselerin işleyiş durumuna göre halifeye mektuplar yazıyor, açıklamalarda bulunuyordu. Bazen düşmanlarından şikâyetçi oluyor, bazen ondan tanınma talep ediyor, bazen müjdeli haberler veriyordu. Bu kesintisiz olarak sürüp gitti.

Selahaddin'in mektuplarında anlattığı kısaca şuydu: Kendi kuvveti onunla halk arasını cihadla buluşturan bir şeydi. Halkın, dinini imanını korumada ve Haçlılara karşı savaşmada bu güce ihtiyaç vardı. Selahaddin Müslüman emîrlere karşı savaştığında da onlarla kendi şahsi çıkarları sebebiyle hareket ettikleri için savaştığını söylüyordu. Selahaddin bölgedeki İslami birliği tam on iki yılda (hicri 570-582/miladi 1174-1186) oluşturabildi. Bu on iki yıl boyunca onun çektiği özlem, bedeninden de hastalıklarından da daha büyüktü. O, hastalıklarla boğuşan usta bir askerdirdi. Ancak cihad sevgisi ona hastalıklarını ve acılarını unutturuyordu.¹⁸²²

3- İslami Cepheyi Birleştirmede ve Bölgeyi Haçlılardan Kurtarmada İki Şahsiyetin Gösterdiği Kemalat

Hadiseler bize İslami cepheyi birleştirmede ve bölgeyi Haçlılardan kurtarmada

1822 Selahaddin el-Faris, 232

Nureddin ve Selahaddin'in ortaya koyduğu kemalatı göstermektedir. Allah Teâlâ bu hususta her ikisini de muvaffak kıldı. Selahaddin Nureddin'in komutanlarından ve emîrlerinden biriydi. Nureddin'in yürüdüğü yoldan yürüdü. Ümmeti; iman, Allah'a, Resûlüne ve müminlere karşı dostluk, Allah düşmanlarından beri olma, Haçlılara karşı cihad, onların İslam topraklarından atılması üzerinde toplamaya çalıştı. Ümmeti; ilme, amele ve cihada sevk etti. Had, kısas ve tazir cezalarını tatbik etti. Zulüm ve fesadı ortadan kaldırdı. Daha sonra Şam, Mısır, Hicaz, Irak ve Yemen'de yaşayan Müslümanları Haçlılara karşı cihadda bir araya getirdi. Selahaddin Eyyûbî, başta adalet ve cihad olmak üzere Nureddin'in birçok özelliğini aldığını ilan ediyordu. Kendisine kötü davranan birine adaleti Nureddin'den aldığını söylüyordu, şöyle diyordu:

“Evet, bu doğru, adalete dair bizde her ne görüyorsan tamamını ondan öğrendik.”¹⁸²³

Ebu Şâme, bu iki şahsiyetin kemalatı hakkında şöyle diyor:

“Her iki sultana da bravo! Güzel huy ve güzel uygulamayla birbirini takip ettiler. Biri Hanefî, diğeri Şafîî idi. Allah her ikisini de saptırmaktan korudu. Bütün bu hayırların aslı Nureddin'di. Gedikler büyük olmasına rağmen bütün beldelere adaleti yaydı. Daimî cihad için ihtiyaç duyduğu yerleri fethetti. Kendisinden sonrakiler için yolu kolaylaştırdı. Ancak Selahaddin'in cihadı da daha çoktu, hükmettiği beldeler de daha genişti. Sabretti, bekledi, dayandı ve sonunda Allah ona en nefis fetihlerden birini -ki o, Kudüs'ün fethidir- nasip etti. Allah her ikisinden de razı olsun. Onlar hakkında şairin şu sözünü söyleyelim: ‘Bir sonrakilere nice bırakanlar var.’”¹⁸²⁴

Nureddin ile Selahaddin hakkında İmad el-İsfahanî şöyle diyor:

“Onlar silindikten sonra İslam'ı yenilediler, yıkıldıktan sonra tevhit binasını yükselttiler. Onlardan sonra Allah İslam'ı Melik Zahir Rükneddin ile destekledi.”¹⁸²⁵

4- Ümmetin Kuvvet Yoluyla Birleştirilmesi

Haçlı seferleri başladığı dönemde Müslümanlar paramparçaydı. Birbirleriyle didişiyor, birbirleriyle savaşıyorlardı. Nureddin Mahmud Zengî geldi ve ümmeti tek cihad sancağı altında toplamaya başladı. Muhataplarına delil olarak da Allah'ın ipine toptan sınımsız sarılmak gerektiğini, ancak bu şekilde mukaddes toprakların Haçlılardan temizlenebileceğini söylüyordu. Hadiseler şunu göstermiştir: Ümmetin birliği halkların ve milletlerin istemesiyle olmuyor. Bilakis bu hususta ihsanlı mümin

idarecilere ihtiyaç var. Ümmetin birliğini bütün samimiyetleriyle isteyen ve bunu bütün çalışmalarıyla ortaya koyan liderlere ihtiyaç var. Bu hususta canını ve malını ortaya koyan ve kesintisiz cihada giren liderlere ihtiyaç var. Yine ayrılıkçı unsurlara karşı güç ve kuvvet kullanımına da ihtiyaç var. Bu olmadan ne birleşme ne de birlik olur. Bu kısa mukaddimeden sonra şunu ifade edelim ki, başta Nureddin Mahmud Zengî olmak üzere Zengî ailesinin, yine başta Selahaddin Eyyûbî olmak üzere Eyyûbî ailesinin tevhit sancağını taşımaları, ümmeti Haçlılara karşı tek cephe altında toplamaya çalışmaları, onları Allah yolunda cihada sevk etmeleri şaşılacak bir şey değil aslında. Nitekim onlar bu yolda büyük gayretler sarf ederek ümmeti birleştirdiler, çok sayıda savaşa giriştiler, sonunda beldeleri teker teker ele geçirdiler. Ele geçirdikleri beldelerin emîrlere karşı hitapları netti. Bu yolda ne bir gevşeklik ne de dönüş yoktu. Ya birliğe katılacaklar ya da emîrlikten azledileceklerdi.¹⁸²⁶

Selahaddin, Eyyûbî Hittin Savaşı'ndan ve Kudüs'ün fethinden önce hicri 580 yılında Zeyneddin Yusuf bin Zeyneddin Ali Küçük'e Erbil'de şöyle diyordu:

“Allah Teâlâ bizi yeryüzüne hâkim kıldı. Bizi hakkı yüceltmeye ve farzların edası için hakkı izhara muvaffak kıldı. Allah yolunda cihad etmenin gerekliliğine inanıyoruz. Din düşmanlarının karşısına çıkmalıyız. Din düşmanlarına karşı savaşmak üzere İslam beldelerinden Allah dostlarını çağıracağız. Yeryüzünde Allah'ın dinini yüceltmek için toplanacak ve O'nun yardımının göklerden inmesi için çalışacağız. Bu farz işte kim bize destek verir ve kim bu fazilete koşarsa o, bizden bol bol iyilik görür. Kim de yeryüzünde yerleşir, hevasına tabi olursa, hak dininden yüz çevirip batıla dalarsa tövbe edip döndüğü takdirde bunu kabul ederiz, eğer batılda ısrar ederse onun kolunu kırar, azlederiz.”¹⁸²⁷

İşte tarih tekerrür ediyor: Müslümanlar paramparça... Kendilerini müdafaa edecek ve işlerini görecekt tek bir devletleri bile yok. Oraya buraya dağılmış vaziyetler. Şimdiki durumları Haçlı seferlerinin yaşandığı dönemden de beter. Beldeleri düşmanın yağma alanı hâline gelmiş, yer altı ve yer üstü zenginlikleri onlara bir fayda vermiyor. Kanunları bile düşmanın kanunları...

İslam, tefrika davetçilerine karşı birlik davetçilerine ihtiyaç duyuyor. O tefrika davetçilerini ortadan kaldıracak ve yerlerine başkalarını yerleştirecek davetçilere. Muhakkak ki Allah, âlemlerden müstağnidir.¹⁸²⁸

5- Birlik Halkın Talebi Olunca Onun Önünde Hiçbir Lider Duramaz

Dımaşk hâkimi, İslami birliği ve Haçlılara karşı cihadı istemediği için Selahad-

1823 Kitabu'r Ravzateyn, 1/41

1824 Age, 1/26-28

1825 Mefrecü'l Kürûb, 2/193; Dürûs ve Teemmülât fi'l Hurubî's Salibiyye, 132

1826 Durûs ve Teemmülât, 136

1827 Kitabu'r Ravzateyn, 2/32-33; Mefrecü'l Kürûb, 2/163,164

1828 Dürûs ve Teemmülât, 137

din'i kabule yanaşmadı. Ancak Dımaşk halkı onun bu hareketini kabul etmedi, Selahaddin'i ve ordusunu karşılamaya çıktı. Nüfuz ve hâkimiyet bu şekilde Selahaddin ve taraftarlarının eline geçmiş oldu.¹⁸²⁹ Yine Halep'e bağlı kalelerden biri olan Hârim kalesi hâkimi Memluk Serhan, Selahaddin'in Haçlılara karşı ittifaka girelim çağrısına katılmaktan imtina etmiş, Selahaddin'e karşı kendini korumaları için de Haçlılara mektup yazmıştı. Haçlılarla mektuplaştığını duyan askerleri kaleyi Haçlılara teslim eder korkusuyla onu yakalayıp hapsedtiler. Daha sonra Selahaddin'e mektup yazıp gelmesini ve kaleyi teslim almasını bildirdiler. Selahaddin de onların davetine icabet etti ve gelip kaleyi teslim aldı.¹⁸³⁰

6- Mısır ve Şam Arasındaki Birlik ve Bunun Ehemmiyeti

Mısır ve Şam arasında meydana gelen birliğin Müslümanlara büyük yararı oldu. Haçlılara karşı güçlü ve geniş bir cephe oluşmuştu. Mısır'dan ya da Şam'dan cephe açabiliyorlardı. Ayrıca bu bölgelerden herhangi birine saldırı vaki olduğunda diğer taraf onun yardımına koşuyordu. Bu, asker gönderme şeklinde ya da diğer taraftan bir başka cephe açma şeklinde oluyordu. Diğer taraftan cephe açıldığında Haçlıların kuvveti bölünüyor ve diğer taraf üzerine yapılan baskı hafifliyordu. Mesela düşman Şam topraklarına saldırdığında Mısır ordusu Şam'a kardeşlerinin yardımına koşuyordu. Selahaddin'in hayatı incelendiğinde Mısır ordusunun Haçlılara karşı Şam ordusuna nasıl destek verdiği iyice görülür. Özellikle Askalan ve sahil şehirlerinin fethinde ve bu şehirlerin müdafaasında bunu açıkça görebiliriz.¹⁸³¹ Selahaddin İslami birliği bazen diplomasiyle, bazen teşvik ve tehdit yoluyla, bazen de sınırlı askerî operasyonlarla gerçekleştiriyordu. Mısır'ın, Şam beldelerinin ve Fırat'ın doğu kısmında bulunan beldelerin onun hükmü altına girmesi, Acem sınırlarına kadar bölgedeki diğer güçlerin Haçlılara karşı savaşa iştirak etmeye zorlanması dur durak bilmeyen askerî operasyonlar neticesinde oldu. Bu operasyonlar bazen kendi idaresinde bazen de Dımaşk'taki naibinin idaresinde gerçekleşiyordu.¹⁸³²

7- Kadı Fadl ve Birleştirme Faaliyetlerindeki Gayreti

Kadı Fadl, Selahaddin döneminin ileri gelen etkili âlimlerinden biridir. Selahaddin onunla istişare eder, ona sormadan karar vermezdi. Onu sırrına ortak eder, ondan bir şey gizlemezdi.¹⁸³³ Kadı Fadl'ın kalemi, Eyyûbî Devleti'ne siyasi ve fikrî

açıdan başarılar kazandırıyor, onun propagandasını yapıyordu. Abbasi halifesiyle olan ilişkilerde, yine hac mevsiminde İslam ümmetiyle olan ilişkilerde onun kalemi önemli rol oynuyordu. Selahaddin Mısır'daki idari, iktisadi, içtimai ve güvenlik işlerini ona bırakıyor, o da bu işlerin üstesinden en iyi şekilde geliyordu. Selahaddin onunla devamlı mektuplaşır ve birçok hususu ona danışırdı. Kadı Fadl'ın Şam'da bulunan Selahaddin'e yazdığı mektuplardan bazılarını arz edelim:

a- Kahire Suru

“Kahire suruna gelince, efendimizin emrettiği gibi ona başlandı. İş ortaya çıktı; bina yükseldi. Maksam'daki sahile çıkan yol ona dâhil edildi. Allah efendimizin ömrünü iki beldenin etrafını saran kordonu görecektir şekilde uzun eylesin. Bu bir sur değil, bilakis surlardan ibaret bir şey. İslam bununla kollarını süslüyor, bununla düşmanlarına karşı güç buluyor. Emîr Bahaddin Karakuş'un hem kendisi ve hem de adamları daimî bir gayret içindeler. Emsallerinin üstesinden gelemeyeceği işleri kolaylıkla hallediyorlar.”¹⁸³⁴

b- Şerefüddin İbni Ebî Asrûn'dan Kadılığın Alınıp Oğluna Verilişi

Şerefüddin İbni Ebî Asrûn gözlerini kaybedince kadılık görevi ondan alınıp oğluna verildi.

Kadı Fadl diyor ki:

“Bu iş iki kısımdan hali değildir. Allah, efendimize bu ikisinden en hayırlı olanını seçmeyi nasip etsin. Ya (İbni Ebî Asrûn) görevde kalır, görüşüne, fikrine ve fetvasına müracaat edilir, oğlu ona niyabeten hükmeder. Ancak ilk hatada cezalandırılmaları şartı koşulur, görevden alınmazlar ya da bu iş İmam Kutbeddin'e havale edilir. O, meşayihin geride kalanı ve ashabımızın önde gelenidir. İlimde ondan daha ileride olanlar dışında kimsenin onun önüne geçmesi caiz değildir.”¹⁸³⁵

c- Cihaddan Geri Kalma Özrü

“Efendimizin cihaddan hali olarak geçen zamanlar için üzülüşüne gelince, o, evinden bu farizayı (cihad farızası) ifa için çıktı. Ancak mâniaların ortaya çıkışı onu umduğundan menetti. Efendimiz, samimi niyetinin ecrini alır. Allah kulunu bilmez mi? O, failden fiilinin tamamını istemez. Çünkü o kulun buna gücü yetmiyor. Ancak ona niyetini sorar. Zira ameller onun üzerine oturur. Bir de faille gücünün yettiği kadarını sorar. Efendimiz, cihad sebeplerine yapışmış ve murada giden yola girmiş, dolayısıyla o, taat içindedir. Nitekim Allah Teâlâ ona her türlü taati nasip etmiş, o da bunun karşılığını O'ndan beklemektedir. Sevap meşakkat nispetindedir. Hac sevabının çok oluşu meşakkatin çokluğu sebebiyledir. Şayet efendimiz kısa za-

1829 El-Kâmil; Dürûs ve Teemmülât, 138

1830 Age, 139

1831 Selahaddin el-Faris, 203

1832 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/576

1833 Kitabu'r Ravzateyn, 3/6

1834 Age, 3/6

1835 Kitabu'r Ravzateyn, 3/6

man içinde büyük fetihlere imza atsa, Müslümanlarla gayrimüslimler arasını hallu fasl etse cihad mükellefiyeti tamamlanmış, Allah yolunda nöbet tutma ve düşmanı gözetleme sebebiyle kazanılan sevapların yazıldığı sahifeler dürülmüş olur.”¹⁸³⁶

d- Sultanın Çocuklarına Dair

“Mektubun cevabına geçmeden evvel âdet gereği sıhhat, selamet ve afiyete dair sevindirici haberleri nakledelim. Allah bu âdeti daim eylesin. Efendimizin çocukları sıhhat, selamet ve afiyet içindeler. Allah onlara efendimiz hakkında, efendimize de onlar hakkında her daim hayırlı haberler ulaştırsın. Onları en kısa zamanda birbirine kavuştursun. Zira onlarla bir araya gelen göz aydınlığı hisseder. Allah’a hamd olsun onlar dünyanın süsü, ziyneti, hayatın tadıdır. Gönül onların yokluğuyla boşalıyor, kalp onların haberiyle kanaat ediyor. Gözler onlardan başkasını görmüyor. Onlar öyle bir nimettir ki hayat onlarla tadını buluyor. Efendimizin boynu o incilerle bezenmek istemiyor mu? Onun gözleri onlara bakmaya doymak istemiyor mu? Kalpler birbirini çekmiyor mu? Dudaklar kalplerde olanı öpmek suretiyle izhar etmek istemiyor mu?”

Kadı Fadl bir başka mektubunda da şöyle diyordu:

“Bu sultan çocuklar, sıhhat ve afiyetin kefaleti altındalar. Bu kefalet kalkmadı. Saltanatın azameti de onların üzerinde. Bu da onlardan ayrı değil. Bu efendilerimizin her biri bir cevher âdeti. Her biri önde... Allah’a hamd olsun, onlar arasında geri kalan kimse yok. Sıhhat, selamet ve kabiliyetlerinde herhangi bir değişme yok. Allah Teâlâ, efendimize onların zürriyetlerini görmeyi nasip etsin. Nitekim dedeleri aile halkından dördüncü nesli görmüştü. Onlar parlak savaşların süvarileri olacaklar, onlar Müslümanların güçlü kuvvetli sultanları olacaklar.

Yüksek kişiler arasında küçükler olmaz,

Büyük kişilerin küçük çocukları da büyüktür.

*Onlar yeryüzünün yıldızları olacaklar. Zira baba neyse evlat da odur. Onlar muharebe günü güç-kuvvet erleri, kıyamet günü de takva erleridir.”*¹⁸³⁷

e- Bir Mektubunda Şöyle Diyordu

*“Zahirî kötülükler hususunda emredilen şey, bu kötülüklerle götüren sebeplerin izalesi ve kapıların kapatılmasıdır. Günahtan uzak olanların ismetinin muhafazası, günaha düşenlerin de günah kirinden temizlenmesidir. Allah, efendimize O’nun rızası için gazaplanan ve halkı O’nun şeriatına tabi kılmaya çalışan kişilerin sevabına kavuştursun.”*¹⁸³⁸

1836 Age, 3/7

1837 Age, 3/8

1838 Age, 3/9

f- Hacılarından Alınan Verginin Kaldırılması

“Mısır hacıları için büyük bir müjdeydi bu. Bu ecir başka Mısır sultanlarına nasip olmamıştı. Vergi tahsildarları Cidde ve sair sahil şehirlerinden el çektiler. Bu, güç yetirmeyle alakalı bir şey. Fetva, imkân olduğu hâllerde bu verginin alınmaması üzerineydi. Allah, efendimiz vesilesiyle insanlara çokça rızık nasip etti. Herkes istihkakının üzerine çıktı. Onun şanına yakışan -iktidar sahiplerinin yardımı terk ettiği- Haremeyn-i Şerife’nin iyilik yapmaktır. Mahrum olan o iki şehre karşı hayrı kısan, eline geçen fırsatı tependir. Haçlıların Kudüs’e karşı ilgisi efendimizin bilmediği bir şey değil. Onlar karadan ve denizden, gemilerle ve hayvanlarla, savaşta ve barışta, uzaktan ve yakından oraya koşuyorlar. Onu korumaya çalışıyorlar. Hâlbuki o, İslam’ın yüzündeki burun mesabesindedir. Onlar uzun zamandır oradakilere canlarıyla ve mallarıyla yardıma koşuyorlar. Bize gelince, biz de insanları haktan uzaklaştırıyoruz. Müslümanların imkânlarını genişletmek bizi sıkıyor.¹⁸³⁹ Kölenize gelince, köleniz, hac farızasını yapmak üzere recep ayı başında -Allah’ın izniyle- Hicaz’a sefere niyetlendi. Bu sene hacc-ı ekber olma ümidinin oluşu ve vergilerin kaldırılması sebebiyle çok kişi hacca gidecek. Efendimiz onların ecirlerine ortak olmuş durumda. Sair sultanlar saraylar diktiler, onlar da harap oldu. Efendimiz ise Beytullah’ı imar etti. Allah Teâlâ da keremiyle efendimizin evini imar etti. Bu sene sair sultanlar Nebi (as)’ın komşularına ikramda kusur ettikleri için onun nezdinde utanç duyacaklar.”¹⁸⁴⁰

Bu, hicri 574 yılı hacıydı. Kadı Fadl, hicri 576 yılında Selahaddin’den hacca gitmek için yine izin istedi. Sultan Selahaddin de ona izin verdi. Ona gönderdiği mektubun başında şöyle diyordu:

*“Hayır üzere gidin. Keşke ben de sizinle birlikte olsaydım da büyük hayırlara nail olaydım.”*¹⁸⁴¹

Kadı Fadl, hicri 574 yılında hacca niyetlendiği zaman Sultan Selahaddin ona mektup yazmıştı, şöyle diyordu:

“Kadı Fadl’in hacca niyetlendiğine dair mektubu bana ulaştı. Allah mübarek etsin. Ona birkaç şartım var: Birincisi, deniz yolunu tercih etmesin. Eyle ve İrem yoluyla gitsin. Bu yol uzun, ancak güvenli. Allah’ın izniyle bu yolda bir korku yok. İkinci olarak elini tut, orada kalmayacağına dair ondan söz al. Üçüncüsü, ona üç bin dinar ver. Bu parayı Mekke ve Medine’de kalanlara kendi adına değil, benim adıma dağıtsın. İnsanlar para talep ederler, onlara bir şeyler vermek lazım. Bu şartları kabul ederse ona hacca gitme izni veriyorum. Dönüşü de Şam’a olacak. Ben buralardayım. Allah, Frenk-

1839 Age, 3/11; Sene’l Berk, 3/106

1840 Kitabu’r Ravzateyn, 3/11

1841 Age, 3/24

lerle aramızda hükmedinceye kadar benim yerim yurdum olmayacak. ‘O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.’¹⁸⁴²

Kadı Fadl hacdan döndükten sonra meşayihden birine mektup yazdı, şöyle diyordu:

*“Allah, Hicaz’ı (rahmet suyuyla) sulasın. Kâbe’yi yaşatsın. Uzun zamandan beri oralara gelmek için şevk duyuyorum. Oralar için kalbim yanıp tutuşuyor. Oraları ziya-
retten geri kalanlara yazıklar olsun. O hareme komşu olanlar ve günlerini gün gibi ge-
çirenlere ne mutlu. Bu mübarek yolda bazı sıkıntılarla karşılaştık. Ancak işin sonu sela-
metle bitti. Kerek’e yaklaştığımızda düşman harekete geçti. Ancak bir şey yapamadı. Biz
de sağ salım olarak sultanın beldesine vasil olduk ve sultanla görüştük. Onu zamanını
Haçlılara karşı cihadla geçirir bir vaziyette bulduk.”*¹⁸⁴³

Selahaddin’in Hacca Niyet Etmesi (H 576)

İmad el-İsfahanî anlatıyor:

“Recep ayında yüce Hilafet Divanı elçileri geldiler. Şeyhuşşuyûh Sadreddin Ebu’l Kâsım Abdürrahîm ile hilafet makamı özel temsilcisi Şihabeddin yeni ma-
kamlar tevdi etmek üzere Selahaddin’e gelmişlerdi. Onları hürmet ve ihtiramla kar-
şıladık. Sultan onları karşılamak için at bindi, yüzü gülüyordu. Elçilerle karşı karşı-
ya gelince saygı ve hürmet için atından indi ve onlara doğru yürüyerek gitti. Onlara
karşı tevazu gösterdi. Elçiler de ona karşı atlarından indiler ve ona müminlerin emî-
rinin selamını iletiler. O, selamı aldı ve yeri öptü. Daha sonra atlara bindiler ve şeh-
re girdiler.”¹⁸⁴⁴

Sultan ile Sadreddin samimi dost olmuşlardı. Sadreddin Mısır’a gitme niyetin-
deydi. Selahaddin de ona kendisine eşlik edebileceğini, zira kendisinin de İmam Şa-
fii hazretlerinin kabrini ziyaret etmek istediğini bildirdi. Ona, “Bu sene hacca niyet
ettim. Seninle Kahire’ye gelirim, ancak orada iki gün kalma ve şehre girmeme şar-
tıyla. Ben İmam Şafii’nin türbesinde kalacağım. Oradan İzâb Denizi’ne gideceğim.
İnşallah ramazan orucunu Mekke’de tutarım.” diye yazdı.

Şeyhuşşuyûh onun bu teklifini kabul etti ve arkadaşlarını -Bağdat yoluyla hac-
ca gelmek üzere- Bağdat’a geri gönderdi. Şihabeddin Beşir, bu elçiliğin cevabını bil-
dirmek üzere geri döndü. Selahaddin’in elçisi Ziyaeddin Şehrezûrî de onunla birlik-
teydi. İmad el-İsfahanî divana cevap mahiyetinde bir mektup kaleme aldı. Orada
şöyle diyordu:

¹⁸⁴² A’raf, 87

¹⁸⁴³ Kitabu’r Ravzateyn, 3/25-26

¹⁸⁴⁴ Age, 3/66

*“Hizmetkâr oradaki durumu kontrol etmek üzere Mısır’a gitti. Oradan hacca gi-
decek. Oradan da düşmana karşı mücadele etmek üzere geri dönecek.”*¹⁸⁴⁵

Bu arada Kadı Fadl, Melik Adil adına Yemen’deki valilere bir mektup yazdı. Onlara şark sultanlarının sultanın emrine girdiğini bildiriyordu. Ayrıca sultanın Mısır’a gelmek istediğini, ramazan orucunu orada tutacağını ve oradan da hacca gi-
deceğini bildiriyor ve sultanın Mekke’de ihtiyaç duyacağı yiyecek, giyecek ve sair ih-
tiyaç mallarını orada hazır bulundurmalarını emrediyordu.¹⁸⁴⁶

Kadı Fadl Mekke emîrine ve Yenbu’ emîrine de bu hususta mektuplar yazdı. Onlara sultanın gelişi hususunda hazırlıklı olmalarını söylüyordu.¹⁸⁴⁷

Kadı Fadl bu arada Sultan Selahaddin’e mektup yazdı, şöyle diyordu:

*“Allah, onun kılıcına sultanları zimmetlesin, hayalini düşmanların korkulu rüya-
sı hâline getirsin, zamanın zulmünden ve kötülüklerinden ehli İslam’ı onun adaletiyle
emin kılsın. Ona hacc-ı ekber yapmayı nasip etsin, Mescid-i Hayf’ın etrafını onun var-
lığıyla süslesin.”*¹⁸⁴⁸ *Onun heyetini oradaki heyetlerin en hayırlısı kılsın.”*

Daha sonra Kadı Fadl, Sultan Selahaddin’i kendisindeki cihad aşkından, Er-
menistan ve sair beldelere yaptığı akınlardan ve hacca niyet edişinden dolayı tebrik
etti ve muradına nail olması temennisinde bulundu.¹⁸⁴⁹ Öyle görünüyor ki Sultan
Selahaddin, şeyhuşşuyûh ile birlikte hacca gitmeye niyet etti, ancak daha sonra onu
bundan menedecek mânialar hâsıl oldu.¹⁸⁵⁰

Selahaddin’in Hastalanması ve Bunun Hadiseler Üzerine Etkisi

Sultan Selahaddin, hicri 581 yılında şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Sabre-
diyor, kimseye bir şey hissettirmemeye çalışıyordu. Ancak hastalığı gitgide artınca
Harran’a gitti. Ağrıları şiddetliydi, çadır kurdurdu, istirahat çekildi. Bu arada has-
talığı ile ilgili haber her tarafta duyuldu. İnsanlar onun için endişeleniyordu. Kâfir-
ler ise onun hakkında yalanlar uydurup ortalığa yayıyorlardı. Müminler korku için-
deydiler. Kardeşi Ebubekir Adil Halep’ten doktor ve ilaç getirtti. Selahaddin çok za-
yıflamıştı. Ondan, kendisinden sonra hâkimiyete geçecek kişiyi tayin etmesini ve
vasiyetini yapmasını istedi. Bunun üzerine Selahaddin, “Geride Ebubekir, Ömer,
Osman ve Ali’yi bırakıyorum. Bu sebeple hiçbir endişem yok.” dedi. O, bu sözüyle

¹⁸⁴⁵ Sene’l Berk, 1/353-354

¹⁸⁴⁶ Kitabu’r Ravzateyn, 3/68

¹⁸⁴⁷ Age, 3/68

¹⁸⁴⁸ Kitabu’r Ravzateyn, 3/68

¹⁸⁴⁹ Age, 3/69

¹⁸⁵⁰ Age, 3/69

iki kardeşini ve iki oğlunu kastediyordu. Onlar; kardeşi Halep Hâkimi Ebubekir Adil, kardeşi Hama Hâkimi Takıyyuddin Ömer -ki o, o vakit onun Mısır'daki naibi idi ve orada oturuyordu-, oğulları Aziz Osman ve Efdal Ali idi. Selahaddin daha sonra, eğer Allah kendisine şifa verirse bütün gücüyle kâfirlere karşı savaşacağını, bundan sonra hiçbir Müslüman karşı savaşmayacağını, Kudüs'ün fethinin en büyük hedefi yapacağını, bütün malını ve imkânlarını harcasa da Kerek Kontu Ernat'ı bizzat kendisinin öldüreceğini nezretti. Kerek kontu Müslümanlarla yapılan anlaşmalara hıyanet etmiş, Mısır ticaret kabilelerinden birine saldırmıştı. Kafiledekilerin mallarını yağmalamış, kendilerini de öldürmüştü. Öldürmeden önce onlara, “Nerede Muhammed? Gelsin de size yardım etsin bakalım?” diyordu. Selahaddin bu nezri Kadı Fadl'ın teşvikiyle yaptı. Allah Teâlâ ile böyle bir anlaşma yaparsa şifa bulacağını söylemişti. Bu nezirden sonra Selahaddin hastalıktan iyileşmeye başladı. Onun hastalığı günahlarına keffaret olmuş, derecesini artırmıştı. Şifası da İslam ve Müslümanlar için bir yardımdı. Sultanın iyileştigiine dair müjdeli haberler her yere ulaştırıldı, her yer bayram havasında süslendi. Allah'a şükürler edildi.¹⁸⁵¹

Kadı Fadl, Şam'dan Selahaddin'in kardeşi ve Mısır'daki naibi Takıyyuddin Ömer'e bir mektup yazdı. Şöyle diyordu:

“Sultanın afiyet haberi her yere ulaştı. Bunun müspet etkisi de her tarafa hâkim oldu. Allah'a şükür, illet gitti. Ateşi söndü, külleri açıldı, kıvılcımları karardı. Kâbus gibi bir şeydi. Allah onun şerrinden bizi korudu. Allah kalben yapılan duaları zayi etmez. Günahlar önüne set çekse de icabeti durdurmaz. Sahibi ümidini kesse de vadinde hulfetmez.

Ölüm haberine bir mim eklendi,

*Ümitsizlikten sonra o, saadete dönüştü.*¹⁸⁵²

Nezreden de buna inanmadı,

Ancak ben güneşi ve yıldızları doğarken gördüm.

*Efendimiz, sultanımız afiyete ulaştı, yeniden canlandı ve cihad için dinçleşti. Cennet sergilerini yaydı, hesap görüldü, sırat geçildi, öyle bir imtihana tabi tutulduk ki onun korkusundan neredeyse deve iğnenin deliğinden geçiyordu.*¹⁸⁵³

İmad el-İsfahanî, Sultan Selahaddin'in hastalığını vasfediyor, şöyle diyor:

“Sultanın elemi arttıkça Allah'ın lütfuna karşı emeli arttı. Zayıfladıkça tevekkülü güçlendi. Gece gündüz her daim onun yanındaydım. Vasiyetlerini bana yazdırıyordu. İhsanlarını benim kalemimle dağıtıyordu.”¹⁸⁵⁴

1851 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/570

1852 Ölüm haberi kelimesi nun, ayn ve yâ harfinden oluşuyor, buna bir mim eklenince saadet manasına geliyor.

1853 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/571

... Hasta olduğu dönemde ahlakı sıhhatli zamanlarından daha iyiydi. Bize müsamahakâr davranırdı. Meclisi fazilet sahibi, asil kişilerden hali değildi. Onun yanında hayır içeren meseleler konuşulurdu. Bazen ahkâm-ı şeriyyeye dair fıkhi meseleler konuşulurdu. Bazen şiir sanatına, Arapça lafızlara ve edebî manalara dair meseleler konuşulurdu. Bazen asil kişilerin sözleri ve asalet sahiplerinin karakteristik özellikleri hakkında söz edilirdi. Bazen cihaddan ve cihada hazırlığın gerekliliğinden bahsedilirdi. O da eğer Allah onu bu hastalığın pençesinden kurtarırsa Kudüs'ün fethine çalışacağını nezrediyordu. Malıyla canıyla bu uğurda savaşacağını söylüyordu. Ömrünün geri kalan kısmını Allah düşmanlarına karşı cihada hasredeceğini ifade ediyordu. Cömertti, müsamahakârdı, vefakârdı, verdiği sözde dururdu, vadini yerine getirirdi. Bazen de doktorların sözünü dinler, istirahat çekilirdi. Bu hastalık günahlara karşı kefare, gaflete karşı da ikaz oldu.¹⁸⁵⁵

Sadaka vermeye ve iyilik yapmaya devam ediyordu. Onun cömertliği herkesi kuşatıyordu. Ziyaretçilere ihsanda geri durmuyordu.¹⁸⁵⁶

... Belayı sadaka ile defetti, dostluğu sadakatle yükseltti, zira Allah Teâlâ niyetlere bakmaktadır.”¹⁸⁵⁷

8- Bu Dönemde Vefat Eden Mühim Şahsiyetler

a- İsmet Hatun

Selahaddin, Sitti Hatun İsmetüddin Binti Muinuddin Öner ile hicri 572 yılında evlendi. İsmet Hatun, Nureddin Mahmud Zengî'nin hanımıydı. Nureddin'den sonra hürmet ve ikram içinde bir kalede yaşıyordu. Kardeşi Sadeddin Mesud bin Öner onu Selahaddin'le evlendirdi. Kadı İbni Ebî Asrûn ve daha başka fazilet sahibi kişiler nikâh akdi merasimine katılmışlardı. Selahaddin nikâh gecesini ile ondan sonraki gece onunla birlikte kaldı.¹⁸⁵⁸ İsmet Hatun, çok güzel bir kadındı. Çok ifteli ve çok sadaka veren biriydi. Haceru'z Zeheb mahallesindeki Hatuniyye Vakfı ve Nasr Kapısı dışındaki Hangâh Hatun Vakfı onun vakfiyesi olup bunlardan başka çok sayıda vakfiyesi vardır. Hicri 581 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁵⁹

b- Büyük Emîr Sadeddin Mesud bin Muinuddin Öner

Nureddin ve Selahaddin döneminin büyük emirlerinden biridir. Sitti Hatun İsmetüddin'in kardeşidir. O, kız kardeşini Selahaddin'e verirken Selahaddin de ona

1854 Kitabu'r Ravzateyn, 3/238

1855 Age, 3/239

1856 Age, 3/240

1857 Age, 3/240

1858 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/518

1859 Age, 16/573

kendi kız kardeşi Sitti Rabia Hatun binti Eyyûb'u verdi. Sefeh'teki Hanbeli Salahiyeye Medresesi ona (Sitti Rabia Hatun'a) nispet edilir. Uzun bir ömür yaşadı. Hicri 643 yılında vefat etti. Eyyûb'un çocuklarından en son vefat eden odur. Kocası Sadedtin ise hicri 581 yılında Meyyafarikayn kuşatmasında aldığı yaradan dolayı Cumadelahire ayında Dımaşk'ta vefat etti.¹⁸⁶⁰

c- Selahaddin'in Kardeşi Turanşah'ın Vefatı

Selahaddin'in en büyük abisi El-Melikü'l Muazzam Şemsüddeve Turanşah bin Eyyûb, hicri 576 yılında vefat etti. Kardeşi Selahaddin'in emriyle Yemen'e gitmiş, ele geçirmişti. Kardeşi Selahaddin'in naibi olarak orada bir müddet kalmış, daha sonra kardeşini özlediği için hicri 571 yılında Şam'a dönmüştü. Şam'a döndükten sonra Selahaddin'le birlikte çok sayıda sefere ve gazaya katıldı. Bir müddet Selahaddin'in naibi olarak Dımaşk'ta görev aldı. Daha sonra Mısır'a gitti, İskenderiye'de Selahaddin'in naibi olarak görev aldı. Ancak bu arada kulunç hastalığına yakalandı ve öldü. Kasru'l İmaret'e defnedildi. Daha sonra kız kardeşi Sitti Şam onun kabrini Mısır'dan Dımaşk'a nakletti ve Medresetü's Şamiyye'ye defnetti.¹⁸⁶¹ Turanşah, "Doğunun Sultanı" demektir.¹⁸⁶² Melik Turanşah, kerem sahibi, cömert, heybetli, cesur, kahraman, izzeti nefis sahibi ve gönlü geniş biriydi.¹⁸⁶³ Ölüm haberi kardeşi Selahaddin'e ulaştığında Selahaddin Humus dışında kurulu çadırlardaydı. Çok üzüldü ve ezberinde olan mersiyelelerden kardeşi için okumaya başladı.¹⁸⁶⁴

d- Melik Mansur İzzeddin Feraşşah bin Şehinşah bin Eyyûb'un Vefatı

İzzeddin Feraşşah, hicri 578 yılında vefat etti. Baalbek hâkimi ve amcası Selahaddin'in Dımaşk'taki naibiydi. Babasından sonra Baalbek hâkimi olan El-Melikü'l Emced Behramşah'ın babasıydı. Feraşşah; akıllı, zeki, cesur, kahraman biriydi. Fazilet sahibi olup cömertti. Cömertliği, fazilet ve ihsanı sebebiyle şairler onu övüyordu. Şeyh Taceddin Ebu'l Yemen el-Kindî'nin ileri gelen bağlılarından. Kindî'nin övgülerine de mazhar oldu. Onun cömertliğini gösteren hadiselerden biri de şudur:

Bir gün hamama gitmişti. Orada evvelce zengin olup daha sonra fakir düşmüş birini gördü. Adamı tanıyordu. Adamın üzerinde hiçbir şey yoktu. Bedenini elleriyle örtüyordu. Ona acıdı ve hizmetçisine ona örtü ve sergi götürmesini, sonra da kendisine bir katır ve bin dinar para verilmesini, ayrıca kendisine her ay yirmi dinar tutarında bir maaş bağlanmasını emretti. Adam hamama fakir kişilerden biri olarak

girmiş zengin kişilerden biri olarak çıkmıştı. Allah, İzzeddin Feraşşah gibi zeki ve cömert kişilere rahmet etsin.¹⁸⁶⁵

e- Rufai Tarikatının Kurucusu Ahmed er-Rufai Hazretlerinin Vefatı

O; imam, zahit, abidleri önderi, ariflerin şeyhi Ebu'l Abbas Ahmed bin Ebu'l Hasan Ali bin Ahmed er-Rufâi el-Mağribî'dir. Daha sonra "El-Betâihî" lakabını almıştır. Babası Mağrip'ten gelip Betâih'teki Ümmü Übeyde köyüne yerleşmişti. Orada Mansur ez-Zahid'in kız kardeşiyle evlenmiş, bu evlilikten de Şeyh Ahmed ve kardeşleri dünyaya teşrif etmişlerdi. Ebu'l Hasan, Kur'an okuyucusu idi. Şeyh Mansur'a namaz kıldırıyordu. Oğlu Ahmed ana karnındayken vefat etti. Ahmed'i dayısı yetiştirdi. Hicri 500 yılının başında doğduğu söylenmiştir. Onunla ilgili olarak şöyle bir hadise nakledilir:

Bir defasında arkadaşlarına kendisinde bir kusur görüyorlarsa Allah için söylemelerini söylemişti.

Bağlılarından olan Şeyh Ömer el-Farusî ona:

"Efendim, sizde bir kusur var." demişti.

O da:

"O nedir?" diye sorunca el-Farûsî, "Bizim gibilerin sana arkadaş olması." demişti.

Bu söz üzerine o da arkadaşları da hüngür hüngür ağlamışlardı.

Bir defasında nasihat sadedinde, "Ey Ömer, gemi sağlam olursa içindekini taşı." demişti.

Onun hakkında şöyle bir menkıbe nakledilir:

Günün birinde bir kedi Şeyh Ahmed'in yeni üzerinde uyumuştı. Namaz vakti gelince kediyi rahatsız etmemek için yenini kesti, öyle namaza kalktı. Daha sonra geldi, yeni yerine dikti ve "Hiçbir şey değişmedi." dedi.

Şöyle derdi:

"En yakın yol zillet ve inkisar içinde Allah'a yönelmek, Allah'ın emrini yüce görmek, mahlukata şefkat göstermek ve Resûlullah (s.a.v)'in sünnetine tabi olmaktır."¹⁸⁶⁶

Devlet idarecileri için ayağa kalkmazdı. "Onların yüzüne bakmak kalbe kaset verir." derdi. Çokça istiğfar ederdi. Kadri yüce, kalbi mahzun, ihlası sağlamdı. 578 yılı Cumadelula ayında vefat etti.¹⁸⁶⁷

1860 Age, 16/573

1861 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/53

1862 Age, 21/53

1863 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/546

1864 Age, 16/546

1865 Age, 16/559

1866 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/79

1867 Age, 21/80

9- Selahaddin Hakkında Şairlerin Övgüleri

a- Mercu'l Uyûn vakası ile ilgili olarak Şair İbni't Teâvîzî, Selahaddin'in övüyor, şöyle diyor:

*“Neredeyse düşman seni tuzağa düşürecekti,
Bozuk reyî ile hareket etmeseydi.
Güler yüzün arkasında düşmanlığını gizliyorsun,
Bu bakışlarından seziliyor.
Tuzak aletlerini gömdüler; sen ise çıkardın,
Kalplerinde gömülü olan kini nefreti.
Gizlediklerini bildin, sanki kalpleri,
Sana içlerindeki sırrı açıkladı.
Nice defalar sana pusu kurdular,
Ancak onların pusuları ardından saadet geldi.
Zira onların yükselen yıldızı alçaldı,
Ve onlar Merc-i Uyûn'da afetle karşılaştı.”*¹⁸⁶⁸

Bu kasidenin devamında şöyle diyordu şair:

*“Sen geldikten sonra Dımaşk,
Tardedilenlerin ve miskinlerin sığınağı oldu.
Kudret içinde iffeti, izzet içinde tevazuu,
Yumuşaklık içinde serliği muhafaza ettin.
Bize yaptıklarınla gösterdin,
Önceki ümmetlere ait nakledilen güzellikleri.
Onların günlerini yaşattın bize,
Güzelliklerin en hayırlı garantisi oldun.”*¹⁸⁶⁹

b- Üsame bin Munkız, Selahaddin hakkında şöyle diyor:

Üsame bin Munkız hicri 570 yılında Dımaşk'a gelmişti. Şöyle diyordu:

*“Uzun ömürlü oluşuma, yaşlandığıma şükrettim,
Çok günah işlemiş olsam da.
Zira ben karşılaşınca kadar yaşadım,
Samimi bir dostla, düşmandan sonra.”*¹⁸⁷⁰

10- Ulemanın Ashabı Kirama Sövenlere Karşı Tavrı

Bağdat'ta hicri 574 yılında İbni Kuraya adında Rafizi bir şair türedi. Çarşı pa-

zara gider, şiirler söylerdi. Şiirlerin arasına ashabı kiramı zemmeden sözler sıkıştırırdı. Onları ve onları sevenleri aşağılardı. Onları zalimlikle suçlardı. Halifenin emriyle bir meclis oluşturuldu. Onu çağırdılar, konuşturdular. Katı bir Rafizi olduğu görüldü. Fakihler, dilinin ve ellerinin kesilmesi fetvasını verdiler. Fetvanın gereği icra edildi. Daha sonra insanlar onu taşlamaya başladılar. Kendisini kurtarmak için Dicle Nehri'ne attı. Onu oradan çıkardılar ve katlettiler. Daha sonra onun leşini ayaklarından bağlayarak şehirde sürüklemeye başladılar. Sonra da onu kireç ve sair pisliklerin atıldığı bir mezbeleliğe attılar.¹⁸⁷¹ Polis onu halkın elinden almaya çalıştıysa da bir türlü muvaffak olamamıştı.¹⁸⁷²

11- Selahaddin'in Ermenistan'a Girişi

Selahaddin hicri 576 yılında Frenklerle anlaşma yaptı ve Rum illerine doğru yöneldi. Keyfa kalesi hâkimi Nureddin Muhammed Karaaslan bin Davud bin Artuk ile Sultan İzzeddin Kılıçaslan bin Mesud bin Kılıçaslan'ı barıştırdı. Göksu Nehri kıyısında bir araya gelmişlerdi. Meclise neşe hâkimdi; karşılıklı dualar yapıldı, hediyeler verildi.¹⁸⁷³ Sultan Selahaddin oradan Ermeni beldelerine gitti. Ermeni kralı İbni Lavun'u cezalandırmak istiyordu. Çünkü o, Türkmenlerden bir gruba kendi meralarında güven içinde hayvan otarabileceklerini söylemiş, daha sonra onlar üzerine baskın düzenleyerek hıyanet etmişti. Türkmenleri de esir almıştı. Sultan Selahaddin onun beldesine girdi, askerlerini ve yandaşlarını zelil kıldı. Allah, onların kalbine korku saldı. Korkudan, Mangır adlı muhteşem kalelerini yaktılar. Müslümanlar kaledeki aletleri ve mahsulatı dışarı çıkarmaya koyuldular. Bunlarla daha da güçlendiler. Daha sonra kaleyi yerle bir ettiler ve duvarlarını temellerine kadar indirdiler.¹⁸⁷⁴ Ermeni kralı, Selahaddin'e boyun eğdi ve elindeki esirleri serbest bıraktı. Sultan Selahaddin de muzaffer bir şekilde cumadelahire ayında Hama'ya döndü.¹⁸⁷⁵

12- Müneccimler ve Dünyanın Helaki

Hicri 582 yılında müneccimler, hemen her yerde o yılın şaban ayında altı yıldızın aynı çizgiye geleceğini ve bu sebeple büyük bir rüzgâr fırtınasıyla dünyanın harap olacağını söylüyorlardı. Yıldızların tesir gücünden bahsediyorlardı. Onların

1868 Kitabu'r Ravzateyn, 3/33

1869 Age, 3/34

1870 Age, 2/433

1871 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/531

1872 Age, 16/531

1873 Kitabu'r Ravzateyn, 3/55

1874 Age, 3/55

1875 Sene'l Berk, 1/347-348

bu propagandası dinden diyanetten ve bilimden haberi olmayanları korkuttu. Acem ve Rum kralları derin kuyular ve mağaralar kazdırdılar. Evlerini dehlizlere naklettirler. Su, yiyecek ve sair ihtiyaç mallarını oralara taşıdılar. Kendileri de oralara saklandı. Belirlenen günü beklemeye başladılar.

İmad diyor ki:

“Biz onların bu haberlerini duyunca akıllarına şaşıyor, gülmeye başlıyorduk. Selahaddin müneccimlerin yalanlarına kızardı. Onların sözlerinin yalana ve tahmine dayalı olduğunu bilirdi. Müneccimlerin Ad kavmine gönderilen rüzgâr gibi bir rüzgâr gelecek dedikleri o gece gelip çattı.¹⁸⁷⁶ O gün sultanın yanında oturuyorduk. Hava açıldı. Ne bir rüzgâr esiyor, ne de bir dal kıpırdıyordu. Küçücük bir esinti dahi yoktu. Öyle sakın ve öyle durgun bir gece daha görmedik.”¹⁸⁷⁷

13- Abbasi Halifesinin Yahudi Vatandaşlarını Koruması

Hicri 573 yılında Bağdat'ta Yahudilerle halk arasında bir fitne zuhur etti. Yahudilerden biri havra yakınlarında ezan okuyan müezzine kötü bir söz söylemişti. Müslümanın biri de ona küfretti ve döğüştüler. Daha sonra müezzin o Yahudi'yi divana şikâyet etti ve iş ciddiyete bindi. Halk toplandı ve ortalığı velveleye verdi. Cuma günü olunca halk bazı camilerde cuma namazı kılmadan dışarı çıktılar ve Yahudilerin bulunduğu attarlar çarşısına daldılar. Çarşayı yağmaladıktan sonra havraya gittiler, orayı da yağmaladılar. Polis onları durduramıyordu. Halife nümayiş yapanlardan birinin asılmasını emretti. Gece vakti daha önce ölüm cezasına çarptırılmış suçlulardan biri hapisneden çıkarıldı ve asıldı. İnsanlar o kişinin bu olay sebebiyle asıldığını zannettirler ve yatıştı. Fitne ancak bu şekilde durdurulabilmişti.¹⁸⁷⁸

14- Halifenin Veziri Adudu'd Devle'nin Öldürülüşü

Halifenin veziri Adudu'd Devle İbni Reisü'r Rüesa hicri 573 yılında hac yapmak için yola çıkmıştı. İnsanlar da onu yolculamak için oraya gelmişlerdi. Bu esnada Bâtınilerden üç kişi derviş kılığında ona doğru ilerlediler ve bir şey söyleyeceklerini söylediler. Sözü söyleyecek kişi ilerledi ve birden hançerini çıkarıp vezire sapladı. Sonra ikincisi saldırdı, sonra üçüncüsü saldırdı. Veziri kalbura çevirmişlerdi. Bu arada etrafında bulunan birkaç kişiyi daha yaraladılar. Etraftakiler koştu ve derhâl onları katledip yaktılar. Vezir evine taşındı ve o gün evinde öldü. Bu vezir, Vezir İb-

1876 Kitabu'r Ravzateyn, 3/264

1877 Age, 3/264

1878 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/525

ni Hübeyre'nin iki oğlunu öldürüp idam etmişti. Allah da ona onu katledecek birilerini gönderdi. Eden bulur. Uygun bir ceza... “Allah kullarına zulmedici değildir.” (Fussilet 46)¹⁸⁷⁹

15- Allah Teâlâ'nın Yenileri İhsan Etmesi

Hicri 577 yılının başlarıydı. Nâsır Selahaddin Kahire'de kalıyor, hadis derslerine katılıyordu. Bu esnada Şam'daki naibi Feraşşah'tan bir mektup geldi. Feraşşah mektupta Allah Teâlâ'nın kullarına olan ihsanından bahsediyordu. Bir önceki yıl ve ba salgını olmuş, çok sayıda insan vefat etmişti. Mektup kadınların ikiz doğurduklarını, ayrıca kıtlık ve pahalılığın gidip yerine bolluk, bereket ve ucuzluğun geldiğini zikrediyordu.¹⁸⁸⁰

16- Selahaddin'in Hittîn'den Önce İdari ve Askerî İşleri

Yeniden Düzene Sokması

Selahaddin, 2 Rebiülevvel 582 tarihinde Fırat'ın doğusundan Dımaşk'a döndü. Hastalığından yeni iyileşmişti. Halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. Zira onun hakkında birçok yalanlar uydurulmuş, yürekler ağza gelmişti. İşte bu karşılama bunun içindi. O, bölgedeki İslami beldeleri birleştirilmiş, Irak'taki Abbasi halifesine bağlamıştı. Abbasi halifesi de onu Cezire, Fırat, Şam, Mısır, Yemen ve sair beldelerin sultanı olarak tanımıştı. Selahaddin'i ilk karşılayanlar aile fertleri oldu. Daha sonra veziri ve müsteşarı kadı Fadl onu karşıladı.¹⁸⁸¹

İmad anlatıyor:

“... Sultan, kalede ailesiyle bir araya geldi. Asılsız haber uyduranların yalan haberleri son buldu. Her şey güzelleşti. Sultanımızın Kadı Fadl'la bir araya geldiği güzel meclislere şahit olduk. Sultan ona sırlarını söyledi, düşüncelerini açtı. Birbirleriyle fikir alışverişinde bulundular. Devlet işlerinde faydalı görüşmelerde bulundular, istişare ettiler.”¹⁸⁸²

Selahaddin Musul beldelerine saldırmakla ne kazandı? Dımaşk'a döndükten sonra -devleti yeni bir düzene sokmak ve büyük mücadeleye hazırlık yapmak üzere gerçekleştirdiği idari ve askerî icraatlar nelerdi?

a- Musul hâkimi olan Zengîlerle barış anlaşması yapıldıktan sonra Selçuklular adına okunan hutbeye son verildi; hutbeler, Abbasi hilafeti ve Sultan Selahaddin

1879 Age, 16/525

1880 Age, 16/551

1881 Selahaddin el-Kaid ve Asrih, 263

1882 Kitabu'r Ravzateyn, 2/69

adına okunmaya başlandı. Zengîler, Zap suyu gerisindeki bütün belde, kale ve arazilerden Selahaddin lehine çekileceklerdi. Şehrezûr ve nahiyelerinden, ayrıca Benî Kufçak, Karablî, Bevâzic ve Âne vilayetlerinden de Selahaddin lehine çekileceklerdi. Musul ve nahiyelerinin Zengî hanedanı elinde kalmasına mukabil de onlar Selahaddin'in hükmüne girecekler, askerlerini onun emrine verecekler, okunan hutbeler ve bastırılan sikkeler de Selahaddin adına olacaktı.¹⁸⁸³

b- Başta Artukoğullarının elinde bulunan Cezire'nin diğer beldeleri ve Diyarbakır'da da sikkeler Selahaddin adına bastırılacak, hutbeler onun adına okunacak, ona itaat edilecekti. Talep anında cihad için ona asker verilecekti. Artık Allah yolunda cihad için kesin niyetler oluşmuş, yolu tıkayanlar izale edilmiş, mânialar ortadan kaldırılmıştı.¹⁸⁸⁴

c- Selahaddin Urfa şehrini ve kalesini Gökböri bin Zeyneddin Ali Küçük'ün iktasına kattı. Gökböri işin başından itibaren Fırat'ın doğusundaki operasyonlara destek veren ilk kişiydi. Eyyûbî Devleti'ne her türlü desteği verdi, çokça hizmette bulundu, birçok başarıya imza attı.¹⁸⁸⁵ Hittîn Savaşı'nda şark kuvvetleri komutanlığı görevi ona tevdi edilmişti.¹⁸⁸⁶

d- Sultan Selahaddin kendisine direkt bağlı olan ya da dolaylı şekilde bağlı olan bütün beldelerden şer'i olmayan vergileri kaldırdı. Sultanın her yerdeki uygulaması buydu. Buna mukabil o, şer'i şerifin mübah gördüğü vergilerle yetiniyordu. Onlar da; haraç, cizye, ücretler, ziraat gelirleri ve sair şeylerdi.¹⁸⁸⁷

Eyyûbî hanedanlığına dair işlere gelince; o, bu husustaki ilk icraatını Halep'te yaptı. Kadı Fadl ve sair kişilerle istişare yaptıktan sonra idari düzene son şeklini vermek için kardeşi Adil'i Dımaşk'a yanında götürdü. Yolda Humus işini halletti. Humus'un hâkimi İbni Şirkuh ölmüştü. Yerine onun oğlunu tayin etti ve ona hudut boylarındaki geçitlerin muhafazasını ve şer'i vergilerle yetinmesini emretti. Selahaddin senenin geri kalan kısmını (miladi Mart 1187) Mısır ve Şam beldelerinde idari yapıyı şekillendirme çalışmalarıyla ve askerî hazırlık çalışmalarıyla geçirdi.

Oğlu Zahir Gazi'yi, kardeşi Melik Adil'in yerine Halep'e tayin etti. Melik Adil Zahir Gazi'nin hem amcası hem de kayınpederiydi. Bu tayin iki kardeşin ittifakıyla gerçekleşti. Selahaddin Halep kalesine Emîr Beşar'ı, şehire de Emîr Şecaaddin İsa bin Balaşu'yu getirdi.¹⁸⁸⁸

Büyük oğlu Melik Efdal'i Dımaşk naibi kılmak için Mısır'dan Dımaşk'a getir-

di. Oğlu Aziz Osman'ı Mısır naibi kıldı. Kardeşi Melik Adil'i de onunla birlikte Mısır'ın idaresinde görevlendirdi. Ayrıca oğluna kardeşi Adil'in rızasını da alarak uygun bir ikta verdi.

Bu son icraat kardeşinin oğlu Takıyyuddin Ömer'in hoşuna gitmemişti. Mağrip'e gitmeye karar verdi. Orayı ele geçirip devletini kurmayı düşünüyordu. Ne var ki bu durum, Selahaddin'in askerî planlarına uygun düşmüyordu. Zira Takıyyuddin, Eyyûbî Devleti'nin önemli komutanlarından ve önemli devlet adamlarından biriydi. Meşveret ehliydendi. Selahaddin ona gönlünü alıcı bir mektup gönderdi. Şöyle diyordu:

*"Allah'a andolsun ki Mağrip'in alınması önemli bir şey, ancak Kudüs'ün fethi ondan da önemli. Faydası da daha çok... Takıyyuddin başka yöne yönelir giderse malum adamlarımız da onunla birlikte giderler. Ömrümüz adam toplamakla geçti. Kudüs'ü ve sahil şeridini fethettiğimizde o memleketleri de ele geçiririz."*¹⁸⁸⁹

Selahaddin daha sonra yazdığı bir mektupta Takıyyuddin Ömer'i Şam'a çağırırdı. Bu arada Kadı Fadl da Takıyyuddin'e bir mektup yazdı. Kadı şöyle diyordu:

*"Bu hizmetin (mektubun yazılmasının) sebebi, bu köleye (Kadı Fadl'a) Mağrip'e seferle ilgili haberleri ve efendimizin bu hususta yazdığı mektupları duymuş olmamdır. Efendim nedir bu olanlar? Nedir sizi bu işe sevk eden şey? Daha dün böyle bir gücünüz yoktu, bugün ise Allah size bu nimeti ihsan etti. Güç kuvvet bir araya getirilmiş, niyetler kesinleşmiş. Bütün genişliğine rağmen dünya bize dar mı gelmeye başladı? Yoksa yapılacak bir şey mi kalmadı? Vallahi hayır, efendim, yapılacak çok şey var, nereye böyle? Gaye ne? Geçim sıkıntısı mı çekiyoruz yoksa sayımız mı az? Yoksa hâkim olduğumuz beldeler mi yok? Yoksa yokluktan mı şikâyetçiyiz? Allah Teâlâ'nın bizim için istediğini terk edip de başkasını nasıl tercih ederiz? O, bize yol açmışken biz kendimize ayrı bir yol mu açacağız? Bolluk bereket yurdunda olduğumuz hâlde kurak topraklara, çöllere mi gireceğiz? Ehli harbe karşı savaşmakla emr olunduğumuz hâlde biz ehli İslam'la mı savaşacağız? Biz bundan menolunmadık mı? Ey hizmetkârlar, ey ordular, ey akıl ve fikir sahipleri, aranızda akıllı bir adam yok mu?"*¹⁸⁹⁰

Fikri takip et, sonuna bak sen,

Zira ilk adımlar genelde tenkit görür.

*Efendimiz isabetli fikirlere sahip biri. Bu, açıkça ve daima görünen bir şey... Bu kadar delilden sonra büyük emir sultanın emrine icabet etmeyecek mi?"*¹⁸⁹⁰

Takıyyuddin Ömer daha sonra ailesini ve askerlerini alarak Dımaşk'a gitti. Hicri 23 Şaban 582 (miladi 10 Kasım 1186) tarihinde Mercü's Sufri'da sultan tara-

1883 Age, 2/64

1884 Selahaddin el-Kaid, 264

1885 Age, 264

1886 Age, 264

1887 Age, 265

1888 Age, Selahaddin el-Kaid, 265

1889 Age, 266

1890 Selahaddin el-Kaid, 267

findan karşılandı. Oradan birlikte Dımaşk'a girdiler. Sultan ona Hama ve nahiyele-
rini ikta olarak verdi ve etrafın korunması görevini ona verdi. Takıyyuddin Ömer de
ikinci bir emir gelinceye kadar orada kaldı. Yapılan bu son düzenleme ile Selahad-
din ve Kadı Fadl devletin en doğusundan en batısına kadar bütün işlerini düzene
sokmuş oldular. Selahaddin için vaktini gözlediği o büyük hamlenin hazırlıklarına
girişme dönemi başlamıştı artık. Bu arada Haçlıların siyasi durumu da her geçen
gün kötüye gidiyordu. Asalet sahibi baronlar ile kral taraftarları arasındaki çekişme
devam ediyordu. Kraliçenin kocası Guy de Lusignan'a taç giydirilmesinden sonra
kont Üçüncü Raymond taht vasilüğinden uzaklaştırılmıştı. Bu durum Üçüncü Ray-
mond'u Selahaddin'le barış anlaşması yapmaya sevk etti. Hem kendi beldesi Trablus
adına ve hem de karısının beldesi Taberiye adına Selahaddin'le anlaşma yapmıştı.
Arap kaynaklarında bu durum şöyle anlatılmaktadır:

Üçüncü Raymond sultanın gölgesi altına girdi. Ona tabi olanlar grubuna dâhil
oldu. Sultan da onu kabul etti ve onu güçlendirmek için onun adamlarından elinde
esir bulunanları serbest bıraktı. Selahaddin'in bu fiili onu Müslümanlara karşı daha
samimi olmaya sevk etti. Üçüncü Raymond'u Selahaddin'le anlaşmaya zorlayan şey
şuydu: Kudüs Kralı Guy de Lusignan'a Raymond'u muhasara etmesi ve kendisine
teslim olmaya zorlaması tavsiye edilmişti. O da bu tavsiyeyi kabul etmiş ve bu yolda
asker toplamaya başlamıştı. Ancak Nablus Kontu Balyan bin Barzan bunun yanlış
bir adım olacağını söyledi ve kralı bu işten vazgeçirdi. Bunun üzerine o, toplanan
askerleri dağıttı ve Kudüs'e geri döndü. Bu arada Selahaddin Dımaşk'taydı. Asker
toplamak ve savaş meydanlarına atılmak için uygun bir fırsatı gözetliyordu. Kerek
Kontu Ernat'ın Mısır'dan gelip Şam'a giden ticaret kafilesini vurması yapılan barış
anlaşmasını ihlal etmişti. Selahaddin'in yaptığı girişimler de neticesiz kalınca taraf-
lar savaş hazırlıklarına giriştiler. Sultan Selahaddin Musul, Cezire, Halep, Hama ve
Mısır'a mektuplar yazdı, asker gönderilmesini emretti. Halep ve doğudan gelenlerin
Re'sû'l Ma'da toplanmasını emrediyordu. Selahaddin'in daimî kampı ve toplanma
merkezi orasıydı. Mısır'dan gelen askerler de kardeşi Adil'in komutasında Kerek ve
Şevbek yakınlarında toplanacaklardı. Bu arada Sultan, Cisru'l Haseb'e çıktı ve ora-
da Dımaşk kuvvetlerinin kendisine katılmasını bekledi.¹⁸⁹¹

ÜÇÜNCÜ FASIL

HITTİN SAVAŞI VE KUDÜS'ÜN FETHİ

BİRİNCİ KONU

HİTTİN SAVAŞI VE KUDÜS'ÜN FETHİ

Hittîn Savaşı

Selahaddin Haçlılara karşı büyük bir coğrafyada tek İslami cepheyi oluşturmayı başarmıştı. Ancak Haçlıların Kerek ve Şevbek kaleleri yanında Şam sahil şehirlerinden bir kısmını ellerinde bulundurmaları Selahaddin'in sahip oldukları Şam ve Mısır topraklarını bölüyor, aradaki irtibatı koparıyordu. Ayrıca onların ellerinde bulunan bu şehirler ve sahiller önemli stratejik noktalarda bulunuyordu. Haçlıların buralara sahip olması onların ana vatanları Batı Avrupa ile kesintisiz irtibatını sağlıyordu.¹⁸⁹² Bu sebeple Selahaddin, hâkimiyete geçişinin ilk anlarından itibaren bu beldelere baskın düzenlemeye önem veriyordu. Hatta o, bu işe daha evvel, Fatımi veziri iken önem vermişti.¹⁸⁹³ Gerçek şu ki; Selahaddin, Şam sahillerine düzenlediği baskınlarda Haçlılara hem asker hem de mühimmat cihetiyle büyük zararlar vermişti. Selahaddin'in bu baskınlarını hafifletmek isteyen Haçlılar da onun dikkatini başka bölgelere çekmek isteyerek Kızıldeniz'e saldırdılar. Sadece bununla da kalmadılar, İslam'ın mukaddes saydığı topraklara saldırdılar.¹⁸⁹⁴ Ancak hadiseler süratle Selahaddin'in lehine gelişmeye devam etti.

Hittîn Savaşı Öncesinde Yaşananlar

1- Beşinci Boudouin'in Ölümü ve Haçlı Çevrelerindeki Etkisi

Kral Beşinci Boudouin tahta geçişinden birkaç ay sonra 582 yılı Cumadelahire ayında (miladi Ağustos 1186) öldü. Onun ölümü ile dâhilî sorunlar yeniden nüksetti. Zira onun ölümü taht kavgalarının tekrar başlaması demekti. Üçüncü Raymond'un rakipleri entrika ile taht vasilîği görevini devre dışı bırakarak kraliyet tacı-

¹⁸⁹² Selahaddin ve's Salibiyyun, 157

¹⁸⁹³ Age, 157

¹⁸⁹⁴ Age, 165

nı çocuktan alıp annesi İzabel'e verdiler. Yeni kralı seçme hakkı bu şekilde ona verilmiş oldu. Zira o bir kadındı, kadın olarak bu makamda hükmedemezdi. İzabel de kraliyet tacını Üçüncü Raymond'un muhaliflerinin isteği üzerine kocası Guy de Lusignan'a giydirdi.¹⁸⁹⁵

2- Selahaddin'in Kudüs Krallığı İçinde Yaşanan Bu Olumsuz Hadiselerden İstifadesi

Selahaddin, Haçlılara karşı büyük bir savaş için hazırlıklar yapıyor, birkaç cep-hede birden savaşmaktan kaçınıyordu. Bu sebeple hicri 583 (miladi 1187) yılında Haleplilere Antakya Kontu Üçüncü Bohemund ile anlaşma yapmaları emrini verdi. Haçlılara karşı tek bölgede savaşmak istiyordu.¹⁸⁹⁶ Selahaddin ayrıca Kudüs'ün içinde bulunduğu şartlardan da istifade etmek istiyordu. Kudüs'te Kraliçe İzabel başındaki tacı çıkarıp kocası Guy de Lusignan'ın başına koymuş ve "Kocam bu işe daha muktedir ve daha layık." diyerek onu kral seçmişti.¹⁸⁹⁷ Onun bu hamlesi Trablus Kontu Üçüncü Raymond'un bu makama geçişine mâni olmuştu. Tapınak şövalyeleri de ondan sadece vasileyle yetinmesini, başka şeylere tevessül etmemesini istediler. Bu durum Üçüncü Raymond'u Selahaddin'in kucağına itti. Üçüncü Raymond, Selahaddin'den Kudüs kralına karşı destek istiyordu. Selahaddin onun bu davetine derhâl icabet etti ve gerekli yardımı yaptı. Selahaddin Haçlılardan yeni bir müttefik kazanmıştı. Bu, Haçlılar safında açılan büyük bir gedik demektir.¹⁸⁹⁸ Kudüs Kralı Guy de Lusignan ile Üçüncü Raymond arasında savaş çıkmak üzereydi. Üçüncü Raymond Taberiye'de ordugâhını kurdu. Etrafına çok sayıda Haçlı asker toplamıştı. İhtişamından yanına yaklaşılmıyordu. Sultan Selahaddin de onu Kudüs Krallığı'nı geri alması için teşvik ediyordu.¹⁸⁹⁹ Bu arada Kudüs kralı da Taberiye'ye saldırmak üzere büyük bir güç toplamıştı. Taraflar arasını bulmak için harekete geçen bazı kontlar olmasaydı taraflar Selahaddin'in kurduğu tehlikeli tuzağa düşeceklerdi. Kudüs Kralı Guy de Lusignan durumun vahametini düşünerek Üçüncü Raymond'u razı etmek ve anlaşma yapmak üzere bizzat ayağına gitti. İşin sonu sulh ile bağlanmasına rağmen Selahaddin'in bu operasyonda başarısız kaldığını söyleyemeyiz. Selahaddin'in bu operasyonu Üçüncü Raymond ile başta Kerek Kontu Ernat olmak üzere bazı Haçlı önderleri arasında büyük çatlaklar oluşturmuştu. Nitekim Tarihçi İbnî'l Esîr, Selahaddin'le üçüncü Raymond arasında vaki olan bu anlaşmayı kısıltısına rağmen Kudüs'ün fethinin en büyük sebeplerinden biri olarak zikretmekte-

1895 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 140

1896 Selahaddin ve's Salibiyyun, 175

1897 Age, 175; El-Fethu'l Kasiy, 67,68

1898 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 175

1899 Selahaddin ve's Salibiyyun, 176

dir.¹⁹⁰⁰ Nitekim Selahaddin, Antakya Kontu Üçüncü Bohemund ile de müstakil bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma talebi Antakya kontundan da gelmiş olabilir, Selahaddin de gelmiş olabilir. Selahaddin'in hedefi, geri tarafı garantiye almak ve bütün gücüyle güneye yüklenmekti.¹⁹⁰¹ Üçüncü Raymond ile yapılan anlaşma ile Celil mıntikasının koruması Selahaddin'e verilmişti. Bu da Ürdün-Filistin yolunun Selahaddin lehine açılması demektir.¹⁹⁰²

3- Ernat Müslümanlarla Yapılan Anlaşmayı Yeniden Bozuyor

Selahaddin ile Üçüncü Raymond arasındaki ittifak Selahaddin'le barış hâlinde olan Ernat'ı kızdırmıştı. Ernat tek başına hareket eden bir tipti. Haçlılarla yapılan anlaşmalar sayesinde ticaret kafileleri Mısır Şam yolu üzerindeki Haçlı arazilerinden güven içinde geçip gidiyordu.¹⁹⁰³ Şüphe yok ki bundan Ernat da istifade ediyordu. Zira her geçen kafileden belirli bir vergi alıyordu. Ama Ernat hırsızlık ve yağma yapmadan edemiyordu. Hicri 582 (miladi 1186) yılı sonlarında anlaşmayı ihlal edecek bir harekete girişti. Kerek arazisinden geçmekte olan büyük bir ticaret kfilesine saldırdı. Kafil Mısır'dan gelip Şam'a gidiyordu. Kafil muhafızlarının bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı. Kafilde bulunan diğer kişileri de esir alarak mallarla birlikte Kerek kalesine götürdü.¹⁹⁰⁴ Bu saldırı haberi Selahaddin'e ulaşınca -anlaşmaya gösterdiği saygıdan dolayı- Ernat'a haber gönderdi ve esirleri serbest bırakıp malları iade etmesini istedi. Ancak Kerek Kontu Ernat, Selahaddin'in elçilerini dinlemeden geri gönderdi. Bunun üzerine Selahaddin Kudüs Kralı Guy de Lusignan'dan, Ernat'a esirleri serbest bırakması ve malları iade etmesi talebinde bulunmasını istedi. Kudüs kralı bu talebe icabet ettiyse de Ernat onu dinlemedi.¹⁹⁰⁵ Selahaddin'in kuvvet kullanmaksızın bu yola başvurmaya Kudüs kralı ile Kerek Kontu Ernat'ın arasını bozmuş, aralarında güvensizlik oluşturmuştu. Çünkü Kudüs kralı, Selahaddin'le barış anlaşması yapmıştı. Bu anlaşmaya uyulması gerekiyordu. Ernat'ın bu bağımsız hareketi Kudüs kralını onun hakkında kötü düşünmeye ve ondan sakınmaya sevk ediyordu.¹⁹⁰⁶

Haçlılarla yapılan barış anlaşmaları ve bu anlaşmaların bozulması Hittîn Savaşı'na götüren ilk sebeplerdi.¹⁹⁰⁷ Selahaddin'in Üçüncü Raymond ile kurduğu ittifak

1900 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 176

1901 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 142

1902 Age, 143

1903 Mefrecü'l Kürûb, 2/185; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 142

1904 El-Kâmil, 19/18-19; Age, 142

1905 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 142

1906 Selahaddin ve's Salibiyyun, 176

1907 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 143

ona Haçlıların iç işlerine müdahale etme fırsatı vermişti. Üçüncü Raymond ve Üçüncü Bohemund ile yapılan anlaşmalar Kudüs Krallığı'nı iki güçlü Şam Kontluğu'nun desteğinden mahrum kılıyordu. Bu iki kontluk; Trablus Kontluğu ve Antakya Kontluğu idi. Selahaddin bir yandan İslami birliği sağlarken bir yandan da Haçlı saflarını bu şekilde yarmayı başarmıştı. Mısır, Cezire, Musul ve Şam beldelelerinde -hedeflediği kesin savaş için- maddi manevi bütün hazırlıklarını tamamladı.¹⁹⁰⁸ Hazırlık tamamlandıktan sonra 583 yılı Muharrem ayında (miladi Mart 1187) büyük bir ordunun başında olduğu hâlde Dımaşk'tan çıktı, güneye doğru hareket etti. Önce Havran'ın kuzey batısında kalan Re'sü'l Ma'ya, oradan da Busra'ya yöneldi. İçinde kız kardeşi ve yeğeninin de bulunduğu hac kafilesinin bölgeden geçip gitmesini bekliyordu. Zira gelen raporlara göre Kerek Kontu Ernat, hac kafilesine saldırmak için fırsat gözlüyordu.¹⁹⁰⁹ Kafile bölgeden selamet içinde geçip gittikten sonra Selahaddin Kerek'e saldırdı. Selahaddin'in bölgede olduğunu öğrenen Ernat da kalesine dönmüştü. Selahaddin oğlu Efdal Nureddin Ali'yi -cihada katılmak üzere gelen askerleri beklemek üzere- Re'sü'l Ma'da bırakarak Kerek'e hareket etti.¹⁹¹⁰ Bu saldırının iki hedefi vardı;

Birincisi; asıl hedefi gizlemektir ki onun asıl hedefi Kudüs'e saldırmaktır.

İkincisi; Ernat'ı korkutup Kudüs'e gitmekten menetmektir.

Selahaddin askerlerini mıntıkada yaydı. Askerler mıntıkanın altını üstüne getirdiler. Daha sonra Şevbek'e gitti. Orada da Kerek'te yaptığının bir benzerini yaptı. 583 yılı Safer ve Rebiülevvel aylarını (miladi Nisan ve Mayıs 1187) Ürdün'de geçirdi. Re'sü'l Ma'da oğlu etrafında toplanan orduyu gözlerden gizlemek istiyordu.¹⁹¹¹

4- Safûriye Savaşı

Selahaddin, bölgeden geçen hacıları Haçlı saldırılarından korumak üzere Kerek ve Şevbek yakınlarında kamp kurmuştu. Bu esnada özel bir öncü birliği oluşturmuş, başına da Harran Hâkimi Muzafferuddin Gökbörü'yi, Halep askerleri emîri Bedreddin Dildarım bin Yarûk'u ve Dımaşk askerleri emîri Sarimuddin Kaymaz en-Necmî'yi getirmişti. Bu birlik düşman arazilerine baskınlar düzenleyecek, düşmanı zayıflatacak operasyonlar yapacak ve düşmanın planlarını keşfedecekti. Tepeden tırnağa silahlı bu birlik Safûriye'ye doğru hareket etti. İntikal son derece gizli yapıyordu. Gecenin son kısmında oraya ulaşıldı. Sabah erkenden baskın düzenlenecekti. Plan tam bir titizlikle uygulandı. Sabah olur olmaz baskın başladı. O uyarılan ki-

1908 Age, 143

1909 El-Fethu'l Kasiy, 58-59

1910 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 143

1911 Age, 144

şilerin sabahı gerçekten çok kötüydü.¹⁹¹² Haçlılar tatlı bir uyku uyuyorlardı. Kılıç ve mızrak sesleriyle uyandılar. Toparlanmaya ve ani taarruza karşı güçlerini toplamaya çalıştılar. Taraflar karşı karşıya geldi. Korkunç bir çatışma oldu. Sonunda savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Haçlıların çoğu ya öldürülmüş ya da esir düşmüştü. Öldürülenler arasında çok sayıda tapınak şövalyesiyle birlikte liderleri de vardı.¹⁹¹³ Başka bir Haçlı kuvveti Safûriye'deki din kardeşlerinin yardımına koştuysa da savaş bittiği için bir şey yapamadılar, kendileri de esir düştüler. Müslümanlar Safûriye'den ganimetlerle birlikte sağ salim bir şekilde geri döndüler.¹⁹¹⁴ Onların bu başarısı elde edilen ve edilecek olan bereketlerin evveliydi.¹⁹¹⁵ Müslümanlar Haçlılara büyük zarar vermişler ve onların kalplerine korku salmışlardı. Haçlılar şimdi Selahaddin'in cihad etmek üzere toparladığı bu büyük İslami gücün önemini daha iyi anlıyordu.¹⁹¹⁶

5- Hittîn Savaşı'ndan Önceki Hazırlıklar

Selahaddin, Safûriye zaferi müjdesini Kerek kalesi yakınlarına kurduğu ordu-gâhta iken aldı. Müjdeyi alır almaz derhâl harekete geçti, Kerek ve Şevbek'i terk ederek ordusuyla birlikte düşmana karşı ilerledi. Aştera'da ordugâhını kurdu. İslam askerleri yavaş yavaş onun etrafına toplanmaya başladılar. İbni Vasil'in ifadesiyle yer gök askerle dolmuştu.¹⁹¹⁷ Selahaddin, Aştera'da askerini gözden geçirdi. Tam on iki bin kişiydiler. Daha sonra askeri savaş düzenine soktu. Kardeşinin oğlu Takıyyuddin Ömer'i sağ cenahın başına, Muzafferuddin Gökbörü'yi sol cenahın başına yerleştirdi. Kendisi de merkezdeydi. Geri kalan askerleri harbe hazırlık olmak üzere sağ ve sol cenahlara dağıttı.¹⁹¹⁸

a- Haçlıların Hazırlıkları

Müslümanların büyük bir güçle üzerlerine geldiğini işiten Haçlılar derhâl harekete geçtiler, aralarındaki kırgınlıkları giderip ittifaka girdiler, asker toplamaya başladılar. Üçüncü Raymond ile Kudüs Kralı Guy, kralın bizzat gidip özür dilemesi sonunda barıştılar.¹⁹¹⁹ Kral Guy seferberlik ilan etmişti. Bu; eli silah tutan herkesin silah altına alınması demekti. Krallar zaruret olmadan böyle bir şeye yeltenmiyorlardı.¹⁹²⁰ Haçlılar büyük bir ordu topladılar. İnsanlar etrafına toplansın diye büyük

1912 Kitabu'r Ravzateyn, 2/75; Selahaddin ve's Salibiyyun, 178

1913 Mefrecü'l Kürûb, 2/187; Age, 178

1914 Age, 2/187; Age, 179

1915 Kitabu'r Ravzateyn, 2/76; Age, 179

1916 Selahaddin ve's Salibiyyun, 179

1917 Age, 179

1918 Vefeyâtü'l A'yan, 7/174; Age, 180

1919 Kitabu'r Ravzateyn, 2/76

1920 Eş-Şarku'l Edna, fi'l Usûri'l Vusta, 84

haçlarını dikmişlerdi. İngiltere Kralı Henry'nin Kudüs Kralı Guy'a gönderdiği mallar dağıtılınca Haçlı askerlerinin sayısı daha da arttı. Hezimetten sonra Safuriye'de toplanan Haçlı askerleri o asrın tarihçilerine göre elli bin ya da daha çok kişiden oluşuyordu.¹⁹²¹ Ancak bu sayıyı yirmi bin olarak gösterenler de oldu.¹⁹²²

b- Selahaddin'in İş Bitirici Bir Savaşı Tercih Edişi

Selahaddin, Haçlı askerlerinin Safûriye'de yeniden toplanmaya başladığı haberi alınca komutanlarıyla istişare etti. Birçoğu böyle bir savaşa girmemeleri, önceki gibi düşmanı zayıf düşürücü baskınlara devam etmeleri ve öldürücü darbeyi en sona bırakmaları gerektiği yönünde fikir beyan etti. Bir grup da Haçlı topraklarında düşmanla iş bitirici savaşa girilmesi yönünde fikir beyan etti.¹⁹²³

Selahaddin'in askerî dehası işte burada kendini gösteriyor. O, düşmana karşı iş bitirici savaşa girilmesi fikrini benimsedi. Çünkü onun etrafındaki askerlerin birçoğu uzak yerlerden, Yani Mısır'dan, Dimaşk'tan, Halep'ten, Cezire'den, Musul'dan, Diyerbakır'dan ve sair yerlerden gelmişti. Bu askerler ikta sistemi içindeki askerlerdi. Onların savaştan başka görevleri de vardı. Nitekim onlar bazı dönemlerde izin istiyorlar ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere memleketlerine dönüyorlardı.¹⁹²⁴ Ayrıca Selahaddin, bu tercihiyle Haçlı safları arasında meydana gelen çatlaktan istifade yoluna gidiyordu. Kudüs Kralı Beşinci Boudouin ölmüş, yerine Guy de Lusignan seçilmişti. Bazı araştırmacılara göre; onun kral olması Kudüs'ü iki büyük Haçlı kontluğunun -ki onlar; Trablus Kontluğu ile Antakya Kontluğu idi- desteğinden mahrum kılmıştı.¹⁹²⁵ Haçlıların toplanma mekânı olan Safûriye stratejik açıdan Haçlılara üstünlük sağlıyordu. Bunu Selahaddin'in bütün komutanları biliyordu. Bu sebeple Haçlılarla iş bitirici kesin bir harbe girişmenin tehlikelerini idrak ediyorlardı. Zira Safuriye, ordugâh için en uygun bir yerdi. Tabii yönden ihtiyaç duyulan su, ot ve sair her şey orada mevcuttu.¹⁹²⁶ Bu sebeple Selahaddin Haçlıları o bölgeden daha uygun bir yere çekme planları yaptı. Onları hezimete uğratmak için bu gerekli bir şeydi. Bir de onları kendi üzerine çekebilirse onun üzerine gelmeleri onları yorgun düşürecek. O ve askeri ise onları zinde bir şekilde karşılayacaklardı.¹⁹²⁷ Bu sebeple Selahaddin bütün hazırlıklarını Haçlıları Safuriye'den kendi istediği bir mekâna çekme planları üzerine yapmıştı. Haçlıları kendi üzerine çekmek için hemen her gün onlara baskın düzenliyor, onları çileden çıkarıyordu. Ne var ki bu baskınlar Haçlıların Safuriye'yi terk etmesi için etkili olmadı. Bunun üzerine Selahaddin Ta-

beriyeye saldırmaya karar verdi. Zira Selahaddin, kendisinin Taberiye'ye saldırdığını gören Haçlıların ona müdahale edeceklerini düşünüyordu. Nitekim düşündüğü gibi de oldu.¹⁹²⁸

c- Selahaddin Taberiye'ye Yöneliyor

Selahaddin, Taberiye Kontu Raymond'un kıskançlığını biliyordu. Taberiye'ye saldırdığında bunun Raymond'u harekete geçireceğini düşünüyordu.¹⁹²⁹ Ayrıca bu, Taberiye'ye giden yolları tutması demektir. Yine bu, Taberiye'ye ve ilerisindeki su mıntikasına ulaşan geçitlere hâkim olması demektir.¹⁹³⁰ Haçlılar Safuriye'den çıkıp ona doğru ilerlediklerinde suyu olmayan çöl bir mıntıkadan geçeceklerdi.¹⁹³¹ Hicri 23 Rebiülevvel 583 (miladi 2 Temmuz 1187) tarihinde Perşembe günü Selahaddin ordu komutanlarına Taberiye'ye doğru ilerlemeleri ve kaleye saldırmaları emrini verdi. Selahaddin'in ordusu kaleye saldırdığında kale direndi.¹⁹³² Eyyûbî ordusunun bu saldırıları Haçlıların kulağına gidiyor, çileden çıkıyorlardı.

Kudüs Kralı Guy de Lusignan derhâl harp meclisini topladı.¹⁹³³ Bazıları Müslümanlar üzerine gidilmesi, onlarla savaşılması ve onların Taberiye içlerine girmesine müsaade edilmemesi gerektiğini söylediler. Trablus Kontu Raymond ise bulundukları mekânda kalmaları gerektiğini söylüyordu. Şöyle diyordu: "Taberiye bana ve karıma ait. Selahaddin şehirde yapacağını yaptı. Geriye sadece kale kaldı. Karım da orada. Kaleyi ve karımı almasına razıyım. Bunu değiştirmenin imkânı yok. Allah'a andolsun ki ben önceden de sonrasında da birçok İslam ordusu gördüm. Ancak Selahaddin'in ordusu gibi kalabalık ve güçlü bir ordu görmedim. Taberiye'yi alsa da orada durması mümkün değil. Orada ancak bu askerle durabilir. Onlar da onun yanında uzun zaman duramazlar. Vatanlarına ve ailelerine dönmek isteyecekler ve bizden esir aldıklarını da serbest bırakacaklar."¹⁹³⁴

Selahaddin'in Haçlı saflarını bölmeye yönelik projesinin tuttuğunu görüyoruz burada. Zira Raymond'un bu sözleri büyük tepki gördü. Kerek Kontu Ernat ve misyonerlerin lideri Gerar onu hıyanetle ve Müslümanlara katılmakla suçladılar. Ernat şöyle diyordu: "Şu Müslümanlardan korkutma işini de hayli uzattın. Şüphe yok ki sen onları istiyor ve onlara meylediyorsun."

Ernat ve Gerar, Kral Guy'ı etki altına aldılar ve orduyu Taberiye'ye sevk etmesini sağladılar. Haçlı ordusu Safuriye'den harekete geçti. Raymond morali bozuk bir

1921 Kitabu'r Ravzateyn, 2/76

1922 Eş-Şarku'l Edna, 84

1923 Tarih-i İbni Haldun; Selahaddin ve's Salibiyyun, 181

1924 El-Hareketü's Salibiyye, 2/799

1925 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 182

1926 El-Hareketü's Salibiyye, 2/804; Selahaddin ve's Salibiyyun, 182

1927 Age, 2/804; Age, 182

1928 Kitabu'r Ravzateyn, 2/76; Age, 182

1929 Eş-Şarku'l Edna, 87

1930 Age, 87

1931 Age, 87; Selahaddin ve's Salibiyyun, 182

1932 El-Kâmil, 11/533; Age, 183

1933 Selahaddin ve's Salibiyyun, 183

1934 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 183

hâlde ön saflardaydı. Haçlı askerinin maneviyatı da aynı şekilde bozuktu. Zira askerinin çoğu Taberiye'ye gitme taraftarı değildi. İstemeye istemeye ilerliyorlardı.¹⁹³⁵ Ayrıca yolda Selahaddin'in kurduğu tuzaklara düşüyorlar ve büyük zayıatlar veriyorlardı. Hava sıcak, asker bitkindi. Mıntıkada su namına hiçbir şey yoktu. Ayrıca bu intikal esnasında Haçlı ordusu birbirinden kopmuştu. Ordunun artçı kısmı ana kısma yetişemiyordu. Bu durum kralı Taberiye'ye varmadan önce intikali durdurma mecburiyetinde bıraktı. Bu durum, öncü birlikleri arasında olan ve Haçlı ordusunu bir an önce su bölgesine varmaya teşvik eden Raymond'un homurdanmasına sebep olmuştu. Zira o, hezimetin gelişini görüyordu.¹⁹³⁶

Gerçek şu ki, Haçlı ordusu, bağnaz dinî duyguların etkisinde kalmış komuta kademesinin hâkimiyetindeydi. Bu komuta kademesi askerî planlama olmaksızın hareket ediyor, tedbirsiz davranıyordu. Onların bu tavrı kralı, memleketi ve Haçlı ordusunu Selahaddin'in tuzağına düşürüyordu. Nitekim onların hareket haberini alan Selahaddin, “Maksat hâsıl oldu, iş rayına girdi, istediğimiz şey ayağımıza geldi. Allah'a hamd olsun, bize düşen ciddiyetle işe sarılmak, kılıçları sıyırıp kıyasıya mücadele etmek ve vadedilen zaferi elde etmektir. Onları hezimete uğrattığımızda, kendilerini öldürüp ailelerini esir aldığımızda Taberiye ve bütün sahil şeridi ile aramızda hiçbir mânia kalmayacak.” dedi.¹⁹³⁷

Selahaddin, o gece askerini düzene soktu. Hittîn Ovası'na bakan Taberiye Dağı üzerinde Haçlılarla karşılaşmak üzere ordusunun başında ilerledi. Orası denizden üç yüz metre yükseklikte engebeli bir araziydi. İki tepesi vardı ki Araplar o tepelere “Hittîn'in Boynuzları” adını vermişlerdi. Haçlı askerleri o engebeli araziye vardıklarında çok kötü bir durumdaydılar. Susuzluk ve yorgunluk sebebiyle bitkin bir vaziyetteydiler. O engebeli arazide iken Selahaddin'in ordusu onların önlerini kesti, suya varmalarına müsaade etmedi.¹⁹³⁸ İki grup, Taberiye Dağı'nın batı yakasında karşı karşıya geldiler. Ancak o gün ve gecede herhangi bir çatışma olmadı.¹⁹³⁹ Hicri 24 Rebiülahir 583 (miladi 1187) Cuma günü sabahı iki ordu El-Lûbiya denilen yerde çatışmaya başladılar. Çatışma gece karanlığına kadar sürdü. Her iki taraf da silahlarıyla birlikte gecelediler.¹⁹⁴⁰ Gerçek şu ki, Selahaddin'in ordusu bu iki geceyi en iyi şekilde geçirdiler. Zira onun ordugâhı suyu ve otu bol düz bir mekânda kurulmuştu. Haçlı ordugâhı ise susuz ve engebeli bir arazide kurulmuştu. Hava çok sıcaktı. Haçlı askerleri sıkıntı üzerine sıkıntı çekiyorlardı. Öyle görünüyor ki Selahaddin çatışmanın o gece durdurulmasını fırsat bilmişti. Zira Hittîn Dağı eteklerine sığınma-

1935 El-Hareketü's Salibiyye, 2/806

1936 Selahaddin ve's Salibiyyun, 184

1937 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 77

1938 El-Kâmil, 11/534; Selahaddin ve's Salibiyyun, 185

1939 En-Nevadiru's Sultaniyye, 76

1940 Kitabu'r Ravzateyn, 2/81; Selahaddin ve's Salibiyyun, 185

ya çalışan düşman askerlerine hücum etmek için son hazırlıkların yapılması gerekiyordu. Düşman askerleri hem yok olmaktan kurtulmak ve hem de hararet ve susuzluğun şiddetini hafifletmek için havası mutedil olan bu mekâna sığınıyordu. Haçlı kralı Guy onları haça ve vatana karşı görev yapmaya çağırıyor ve onları aşağı taraflara inip savaşılmaya teşvik ediyordu. Ancak onlar sıcak havanın ve susuzluğun şiddetinden yukarılara kaçıyorlardı. Savaş yapacak güçleri kalmamıştı. Selahaddin bu fırsatı kaçırmadı ve ordusunu planladığı şekilde yeniden düzene soktu. İbni'l Esîr'in de ifade ettiği gibi onları çembere aldı ve kuşattı.¹⁹⁴¹

Savaşta Olan Bitenler

Hicri 24 Rebiülevvel 583 Cumartesi günü sabahı Haçlılar kuşatıldıklarını gördüler. Sudan uzaktaydılar. Süratle ‘Hittîn'in Boynuzları’na doğru hareket ettiler. Orada korkunç bir çatışma oldu. Zira bütün hazırlıklarını tamamlamış olan İslam ordusu iş bitirici savaşı yapmak üzere oraya ilerlemişti. Haçlılar da suya ulaşmak maksadıyla oraya gelmişlerdi. Selahaddin askerî dehasıyla Haçlıların kafasındakini biliyordu. Askerleriyle karşılarında durdu. Selahaddin asker safları arasında dolaşıyordu. Onları cihada teşvik ediyor ve yapılma ve yapılmaması gerekli hususları onlara bildiriyordu. Onlar da onun sözünü dinliyorlardı.¹⁹⁴²

1- İslam Askerinin İlk Saldırısı

İslam askerinin ilk saldırısı başladı. Müslümanlar ölümüne savaşıyorlardı. Fırsat vermeksizin saldırıyorlardı. Arkalarında Ürdün, önlerinde Rum beldeleri olduğunu biliyorlardı. Onları oradan Allah'tan başka kimse kurtaramazdı.¹⁹⁴³ İslam askerlerinin bu amansız saldırılarına muhatap olan Haçlılar da sonlarının geldiğini anlamışlardı. Yine Selahaddin'den kurtuluş için kaçmak ya da teslim olmaktan başka çare kalmadığını da anlamışlardı. Trablus Kontu Üçüncü Raymond'dan başkası kaçamadı. Haçlı ordularının İslam ordusu karşısındaki aczini gören Raymond yanındaki grubuyla birlikte kendilerine en yakın olan İslam askerlerine saldırdılar. Onların bu saldırısını gören İslam askerleri onları çemberin dışına almak için bir koridor açtılar ve bu koridordan dışarı çıkmalarına müsaade ettiler. Onlar dışarı çıktıktan sonra da o koridoru kapattılar.¹⁹⁴⁴

Öyle görünüyor ki Üçüncü Raymond'un bu çıkışı Selahaddin'in emriyle olmuştu. Raymond'un saldırdığı taraftaki İslam askerlerinin komutanı Selahaddin'in

1941 El-Kâmil, 11/535

1942 Selahaddin ve's Salibiyyun, 186

1943 En-Nevadiru's Sultaniyye, 186

1944 El-Kâmil, 11/535

yeğeni Takıyyuddin Ömer'di. Selahaddin ona emrini vermiş, o da bunu yerine getirmişti. Selahaddin, bu planıyla Haçlı askerlerini tam bir ümitsizliğe sevk etmek istiyordu. Raymond ve grubunun kaçtığını öğrenecek olan Haçlı askerleri bunun Selahaddin'le Raymond arasında bir plan dâhilinde yapıldığını sanacaktı. Nitekim Müslümanlar kapsamlı saldırıya başladıklarında bazı Haçlı askerleri derhâl silahlarını attılar ve teslim oldular.¹⁹⁴⁵ Üçüncü Raymond'un savaş alanını terk etmesinin ardından Müslüman gönüllüler de harekete geçtiler ve mıntıkadaki kuru otları ve dikenleri yakmaya başladılar. Rüzgâr Haçlılara doğru esiyordu. Susuzluk, sıcaklık, ateş, duman ve savaşın şiddeti onları her bir yandan kuşatmıştı. Haçlılar dağın tepesine kaçmak zorunda kaldılar. Kendilerini korumak için çadır kurmaya çalıştılar. Ne var ki her bir yandan kuşatılmışlardı. Kral çadırı dışında bir çadır bile kuramadılar.¹⁹⁴⁶

2- Selahaddin'in Psikolojik Savaşa Önem Verişi

Selahaddin'in bu savaşta düşmanı zayıf düşürmek için her vasıtayı kullandığını görüyoruz. Sadece çatışmaya odaklanmamıştı. Çatışma dışında düşmana karşı psikolojik savaş metotlarını da kullanıyordu. Haçlıları Hittin Dağı tepesinde kuşattığında kutsal saydıkları 'Büyük Haç'ı¹⁹⁴⁷ ele geçirmeye çalışıyordu.¹⁹⁴⁸ Zira o, o haç ele geçirmenin en büyük silahlardan biri olduğunu biliyordu. Onu ele geçirdiğinde Haçlıların maneviyatı kırılacaktı. Nitekim öyle de oldu. Haç ele geçirilir geçirilmez Haçlılar bozulmaya başladı ve yenileceklerini anladılar. Müslümanlar dağın tepesine doğru yürüyüşe geçtiler, Haçlılar onların önünde geri çekiliyordu. Bu arada kimi öldürülüyor, kimi esir alınıyordu. Sonunda tepedeki kralın etrafında cesaret ve kahramanlıklarıyla tanınmış yüz elli civarında süvari kaldı.¹⁹⁴⁹

İbni'l Esir Selahaddin'in oğlu Melik Efdal'ın lisanıyla şunları zikrediyor:

Haçlılar krallarıyla birlikte tepenin en üst yerine vardıklarında geri döndüler ve tam karşılarına gelen Müslüman askerlere güçlü bir saldırıda bulundular. Neredeyse onları saf dışı bırakacaklardı. Ancak Müslümanlar toparlandılar ve onlara karşı hamlede bulundular. Onları yeniden tepeye çıkmaya mecbur bıraktılar. Melik Efdal bu başarılı hamleyi, "Onları hezimete uğrattık." sözüyle ifade etti. Haçlılar tekrar saldırdılar, ancak Müslümanlar onlara daha güçlü bir şekilde karşılık verdi ve onları üçüncü defa tepeye döndürdüler. Melik Efdal bunu da, "Onları hezimete uğrattık." sözüyle ifade etti.

1945 Mefrecü'l Kürûb, 2/19; Selahaddin ve's Salibiyyun, 186

1946 El-Kâmil, 11/535-536; Selahaddin ve's Salibiyyun, 187

1947 Bu haç tahtadan yapılmıştı ve üzerinde İsa (as)'ın heykeli bulunuyordu.

1948 Kitabu'r Ravzateyn, 2/78

1949 Mefrecü'l Kürûb, 2/191; Selahaddin ve's Salibiyyun, 187

Burada Selahaddin'in savaş meydanlarındaki harbî dehasını görmekteyiz. Zira o, düşman komuta kademesi öldürülmeden ya da esir alınmadan savaşın bitmediğine inanıyordu. "Onları hezimete uğrattık." sözünü söyleyen oğluna, "Sus, şu çadır düşmedikçe onları hezimete uğratmış değiliz." dedi. Çadır sözüyle de kralın çadırını kastediyordu. Daha sonra hücumlar artırıldı ve sonunda o çadır da düştü. Bunun üzerine Selahaddin atından indi ve secdeye kapandı. Hem sevinç gözyaşları döküyor, hem de şükrediyordu.¹⁹⁵⁰

3- Haçlıların Hittin'deki Zararları

Haçlılar bu savaşta çok sayıda ölü ve esir vermişlerdi. Bu savaş onlar için tam bir hezimetti. Muharip Haçlı askerlerinden çok az kişi kurtulmuştu. Balyan'ın ve Sayda Kontu Ronald'ın komuta ettiği artçı kuvvetler ile Trablus Kontu Üçüncü Raymond'un komuta ettiği öncü birlik de kurtulanlar arasındaydı.¹⁹⁵¹ Kral Guy de Lusignan'ın komutası altındaki ordunun büyük bir kısmı öldürülmüş ya da esir düşmüştü. Kral, Kerek Kontu Ernat, Cübeyl Kontu Awk, Tebnin Kontu Hemfri bin Hemfri, Taberiye kontesinin oğlu, misyoner kuvvetlerinin başı Gerar, hayatta kalan tapınak şövalyelerinin büyük kısmı esirler arasındaydı. Esirler arasında daha başka Haçlı ileri gelenleri de vardı.¹⁹⁵²

4- Selahaddin Şükür Namazı Kılıyor ve Esir Haçlı Liderlerine Dönüyor

Selahaddin kendisi için bir çadır kurulmasını emretti. Çadır kurulduktan sonra çadıra gitti. Kendisinden önceki sultanların ele geçirmek için hasretle yanıp tutuştukları ama ele geçiremeden terki dünya ettikleri bu nimet için orada şükür namazı kıldı.¹⁹⁵³ Daha sonra Haçlı liderleri huzura kabul etti. Onlara güzel muamelede bulundu. Kral Guy'ı yanı başına oturttu. Kerek Kontu Ernat'ı da onun yanına oturttu. Selahaddin, Kral Guy'a kar suyu karışımı su ikram edilmesini emretti. Kral soğuk sudan içtikten sonra artakalanı Ernat'a verdi. O da bu sudan içti. Ancak bu, Selahaddin'i sinirlendirmişti. Krala, Ernat'ın bu sudan kendi izniyle içmediğini, dolayısıyla amanı hak etmediğini söyledi. Daha sonra ona döndü ve işlediği cürüm ve hıyanetleri hatırlattı. Ona, "Kaç defa anlaşmalara hıyanet ettin?" dedi. O da tercüman vasıtasıyla, 'Kralların böyle şeyler yapageldiğini' söyledi.¹⁹⁵⁴ Daha sonra onu karşısına aldı ve ona, "İşte Muhammed adına ben buradayım." dedi. Daha sonra

1950 El-Kâmil, 11/536; Age, 188

1951 Eş-Şarku'l Edna, 98; Age, 188

1952 En-Nevadiru's Sultaniye, 77; Mefrecü'l Kürûb, 2/192

1953 Mefrecü'l Kürûb, 2/194

1954 Age, 2/195

ona İslam'ı arz etti. Kabul etmeyince de kılıcını sıyırdı ve bizzat kendisi onun başını vurdu.¹⁹⁵⁵ Sonra da, “İki defa, onu yakaladığım takdirde öldüreceğimi nezretmiş-tim. Biri, Mekke ve Medine'ye doğru yürüyüşe geçtiğinde, diğeri, kabileleri hıyanetle ele geçirdiğinde.” dedi. Kudüs Kralı Guy de Lusignan bu manzarayı görünce Se-lahaddin'in kendisini de öldüreceğinden korktu. Ancak sultan onu teskin etti ve “Sultanlar sultanları öldürmezler. Böyle bir âdet yok. Ama bu, haddini aştı, başına gelenler de bu sebeple başına geldi.” dedi.¹⁹⁵⁶

5- Salahaddin'in Esrilere Karşı Yaptığı Muamele

Selahaddin misyoner askerleri ve tapınak şövalyelerini huzura getirtti. Onlara İslam'ı arz etti. Müslüman olanlar hayatta kaldı, diğerleri öldürüldü.¹⁹⁵⁷

Ebu Şâme, Salahaddin'in bunlar hakkında şöyle dediğini nakletmektedir:

“Ben yeryüzünü bu iki necis unsurdan temizliyorum. Onlar esirleri fidye karşılığında serbest bırakmazlar, düşmanlıktan geri durmazlar ve esaret altında da çalışmazlar. Onlar küfür ehlinin en murdar olanlarıdır.”¹⁹⁵⁸

Şu bilinmektedir ki; bu iki grup yetiştirildikleri ilkelere tamamen zıt işler yaptılar. Dinî kisvelerini çıkarıp asker elbiseleri giydiler. Siyah cübbelerini çıkarıp üzerinde kırmızı haç olan beyaz elbiseler giydiler, muharipler safına dâhil oldular. Her birinin üç atı ve bir hizmetçisi olurdu. Kendi komutanları, kendi askerî rütbeleri vardı. Müslümanlara karşı entrika düzenlemekte ve anlaşmalara hıyanet etmekte son derece ustaydılar. Bu iki taifenin ilk ve en önemli hedefi; her ne pahasına olursa olsun İslam'a zarar vermek ve İslam'ın mahremiyetlerini ihlal etmektir.¹⁹⁵⁹ Esir alınan misyoner askerlerle tapınak şövalyelerinin tamamı üç yüz altmış kişiden ibaretti. Onların Müslümanlara karşı oynadığı roller kesin biliniyordu. Anlaşmalara hiçbir zaman riayet etmiyorlar, esir alınıp salıverildiklerinde de eskisinden daha beter bir şekilde mücadele ediyorlardı. Ayrıca onlardan bir kısmı Ernat'la birlikte Hicaz'a saldıranlardandı. Bütün bu sebepleri göz önünde bulunduran Salahaddin onları affetmedi. Bazı Avrupalı tarihçilerin Haçlıların o bölgede binlerce Müslümana neler yaptığını görmezden gelerek Salahaddin'i eleştirmesi yeni bir şey değil. Zira biz onların çifte standart sahibi olduklarını biliyoruz. Buna göre onlara mübah olan bir şey başkalarına yasak olabiliyor. Salahaddin'in bu iki taifeyi öldürtmesi istisnai bir durum olup genele karşı gösterdiği müsamahakârlığı unutturmamalıdır.¹⁹⁶⁰

1955 En-Nevadiru's Sultaniye, 78,79

1956 Age, 79; Mefrecü'l Kürûb, 2/195

1957 Mefrecü'l Kürûb, 2/196; Salahaddin ve's Salibiyyun, 190

1958 Kitabu'r Ravzateyn, 2/79

1959 Et-Tarihu'l Harbi'l Mısırî 186

1960 El-Hurûbu's Salibiyye, 219

Diğer esirlere gelince; Salahaddin onları Dımaşk'a gönderdi. Komutanlar hapsedildi, diğer askerler de pazarlarda ucuz fiyata satıldı.¹⁹⁶¹ Kadı İbni Ebî Asrûn Dımaşk'a girerken Haçlıların heykelli büyük haçı onun önünde yıkık bir vaziyetteydi. Savaş sonrasında Sultan Salahaddin Taberiye'ye gitti.¹⁹⁶² Trablus Kontu Üçüncü Raymond'a gelince, savaş alanından kaçtıktan sonra Sûr'a gitti. Oradan da Trablus'a geçti. Ne var ki Haçlıların başına gelen bu felaket sebebiyle Birkaç gün içinde kederinden öldü.¹⁹⁶³

Hittîn Savaşı'nın Kazanılma Sebepleri

1- Sebeplere Yapışma ve Hazırlık Yapma

Selahaddin Eyyûbî ümmeti toparlamayı başarmıştı. Onları kitap, sünnet ve Allah yolunda cihad üzerinde toparladı. Şam, Mısır, Haicaz, Yemen ve Irak onun hâkimiyeti altındaydı. Bu mühim iş için ulemayı, fukahayı, askerleri ve çok sayıda gönüllü mücahidi bir araya getirmişti. Âlimler ve fakihler mücahitleri savaşa teşvik ediyorlardı. Salahaddin güçlü bir kara ordusu kurmuş, ayrıca büyük masraflar yapmak suretiyle Mısır'da donanma inşa ettirmişti.¹⁹⁶⁴ İbni Şeddad anlatıyor:

Sultan, Allah Teâlâ'nın, üzerindeki nimetini görüyordu. Ayağı yere sağlam basıyor, beldeler hâkimiyetine geçiyor, insanlar ona tabi oluyordu. Bunun şükürü cihad için koşturmaktan başka bir şey değildi. Diğer askerî gruplara toplanmaları için haber salındı. Hicri 24 Rebiüssani 583 tarihinde Aştera'da onun yanında toplandılar. Onları düzene soktukten sonra cuma günü öğle vakti düşman topraklarına doğru harekete geçti. O, çatışma günü olarak cumaları seçerdi. Özellikle de cuma namazının kılındığı saatleri. Hatiplerin minber üzerinde yaptıkları duaların bereketini umuyordu. Onların icabete daha yakın olduğunu düşünüyordu.¹⁹⁶⁵ En iyi şekilde hazırlanır, başkalarını da en iyi şekilde hazırlardı. Okçuları seçmiş, onları çok sayıda oklarla donatmıştı. Okçulara dört yüz deve yükü ok dağıtılmıştı. Ayrıca savaş alanını gezip oku bitmiş olanlara ok dağıtacak yetmiş deve de hazırlanmıştı. Zafer nasip oluncaya kadar savaşı kesintisiz sürdürebilmek için oku biten okçulara ok yetmiş deve ile ok tedariki yapılıyordu.¹⁹⁶⁶ Salahaddin, güçlü ordusu ile emsali görülmemiş bir şekilde savaşa girdi. Savaş zamanını ve mekânını seçen de oydu. Ordusunu Taberiye'de düşman ile su arasına konuşlandırmıştı. Yılın en sıcak aylarından olan tem-

1961 Kitabu'r Ravzateyn, 2/82; Salahaddin ve's Salibiyyun, 190

1962 Mir'atü'z Zaman; Salahaddin ve's Salibiyyun, 190

1963 El-Kâmil, 3/53-55; Salahaddin ve's Salibiyyun, 191

1964 Salahaddin el-Eyyûbî, Ulvan, 121

1965 En-Nevadiru's Sultaniye, 75

1966 Kitabu'r Ravzateyn, 3/280

muza seçen de oydu. Bu ayda sarnıçlardaki ve göletlerdeki sular da kurumuş oluyordu. Bu aylarda susuzluk en büyük silahlardan biriydi.¹⁹⁶⁷ Selahaddin bunları yaparken Allah Teâlâ'nın şu ayeti kerimesine imtisal ediyordu:

“Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve besili atlar hazırlayın. Bununla, Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı ve bunların dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer (düşmanları) korkutup caydırabilirsiniz. Allah yolunda her ne infak ederseniz, size eksiksiz olarak ödenir ve siz haksızlığa uğratılmazsınız.”¹⁹⁶⁸

Selahaddin önce askerini topladı, daha sonra düşman askerini üzerine çekti, sonra da savaş için en uygun yeri seçti.

2- Tedricilik ve Ümmetin Birliği

Selçuklu emîrlerinden birçoğu Haçlılara galip gelmek için uğraştılar. İmadeddin Zengî -o dönemde birçoğunun mümkün görmediği- bir proje hazırladı. Bu, işgal altındaki toprakların kurtarılması için ümmetin birliği projesiydi. Onun oğlu Nureddin Mahmud Zengî bu projenin ilk kısmını, Selahaddin de ikinci kısmını gerçekleştirdi. Selahaddin'in Hittîn'deki bu başarısıyla İmadeddin Zengî'nin projesi taçlanmış oluyordu. Nureddin Mahmud Zengî babasının yolundan gidip Şam topraklarına Mısır'ı da kattı. Eğer onun bu çalışması olmasaydı bu zafer gerçekleşemezdi.¹⁹⁶⁹ Bu zafer önce Allah'ın lütfu ihsanı, sonra birlik ve cihad sayesinde kazanılmıştı. Nitekim İslam akidesi insanları birlik beraberliğe davet ediyor, tefrikadan sakındırıyordu. Renk, ırk, grup farkı görmüyordu. Onları Allah yolunda kardeşler kılıyordu. Türk, Kürt, Arap, Fars ve sair İslami unsurlar arasında hiçbir fark kabul etmiyordu. Nitekim şair şöyle diyor:

*“İslam'dan başka vatan tanımıyorum,
Şam da orada, Nil Vadisi de orada.
Allah'ın ismi her nerede zikrediliyorsa,
Oranın kıyı bucağı vatanımdır, vatanım benim.”*¹⁹⁷⁰

Selahaddin döneminde zaman faktörü de bu birliğe sevk eden unsurlardan biri hâline geldi. Zamanla birlik beraberliğe daha çok ihtiyaç duyuldu. Sonunda birlik beraberlik Hittîn'de meyvelerini verdi ve Kudüs'ün fethiyle taçlandı. Müminler beden azaları gibi bir bütün hâline geldiler, birbirini sevdiler, birbirlerine şefkat gösterdiler. Biri rahatsız olduğunda diğeri de rahatsızlık hissetti, biri uyuyamadığında diğeri de uykusuz kaldı.¹⁹⁷¹

1967 Selahaddin ve's Salibiyyun, 191

1968 Enfal, 60

1969 El-Alakatü'd Düveliye fî Asri'l Hurûbi's Salibiyye, 2/375

1970 El-Vahdetü'l İslamiyye beyne'l Emsi ve'l Yevm, 9

1971 Buhârî, Kitabu'l Edep

Sömürgeci ülkeler İslam âlemini paramparça yapmak için büyük gayretler sarf ettiler. Arazileri parçalamada başarılı oldular, ancak kalpleri birbirinden ayıramadılar. Hâlâ Müslümanlar birbirini seviyor ve lisanı hâl ile şöyle diyor:¹⁹⁷²

*“Çin'de bir Müslüman huzursuz olsa uykularım kaçır,
Ya da bir Müslüman Hindistan'da rahatsız olsa ağlatır bu beni.
Mısır reyhanımdır, Şam nergizimdir,
Cezire'de tarihim ve adresim var benim.
Irak'ta şeref eli beni yükseltir,
Haddi aşmaktan, ahmaklık etmekten ve alçaklıktan.
Mescid-i Aksa ve Kubbetü's Sahra yerleşir,
Kalbime, şüphesiz o beni gözetir, ben de onu.
Uzaklarda da olsa Buhara benim vatanımdır,
Horasan denildiğinde huzura kavuşurum ben.
Allah'ın şeriatı iki yakamızı topladı,
Bize iman ve ihsan makamı inşa etti.”*¹⁹⁷³

3- Selahaddin'in İleri Görüşlülüğü ve Siyasi Dehası

Öyle görünüyor ki Selahaddin bir taraftan İslami birliği tesise çalışıyor, bir taraftan da cihada devam ediyordu. Zira bu ikisi birbirine şiddetle bağlıydı. Nitekim hicri 582 (miladi 1186) yılında Musul Hâkimi İzzeddin Mesud ile anlaşma yapıldığında dört ana İslam beldesi -ki onlar Kahire, Dimaşk, Halep ve Musul'du- ona bağlanmış oluyordu. Cihad faaliyetlerinin yürütülmesinde bu şehirlerin etkisi büyüktü.¹⁹⁷⁴ Diğer yandan Trablus Kontu Üçüncü Raymond başta olmak üzere bazı Haçlı liderleri Selahaddin'le anlaşma yapmaya yöneldiler. Hicri 581 (miladi 1185) yılında dört yıllıkına yapılmış bir anlaşmaydı bu. Öyle görünüyor ki her iki tarafın da -hem kuvvetlerin tanzimi ve hem de adam toplamak için- böyle bir anlaşmaya ihtiyacı vardı. Bu anlaşmalar, Selahaddin'in uzakgörüşlülüğünü ve siyasi dehasını göstermektedir. O, var olan kuvvetini muhafaza etmek istiyor, daimî çatışmalara sokmak suretiyle gücünü boşa sarf etmek istemiyordu. Özellikle bu yıllarda onun Haçlılarla çatışmaya girmemeye ve işi aceleye getirmemeye özen gösterdiğini görüyoruz. Bilakis Haçlı saflarını bölen parçalayan unsurların rollerini icra etmesini bekliyordu. Dolayısıyla onun aldığı en önemli siyasi kararlardan biri Haçlılarla yapılan geçici barış anlaşmalarıydı. Bir de şu husus var: Bu anlaşmalar zamanından önce ihlal edildiğinde karşı tarafa müdahale hakkı veriyordu. Nitekim Hittîn Savaşı'na gi-

1972 El-Vahdetü'l İslamiyye, 23

1973 Age, 24

1974 El-Hurûbu's Salibiyye, 215

den süreç de böyle oldu. Selahaddin ile Haçlılar arasındaki kıvılcımı Haçlı şövalyesi Ernat ateşlemişti. Basiretsizliği kendisini tarihin en geniş kapılarından içeri sokan adamdı o. Ernat'ın anlaşmayı ihlal etmesini Selahaddin harp ilanı olarak kabul etti. Eyyûbîlerin cevabı seri ve kesin oldu. Nitekim bu cevap, hicri 583 (miladi 1187) yılında Hittîn'de verilmiştir.¹⁹⁷⁵ Selahaddin siyasi dehası ve ileri görüşlülüğü sayesinde Hittîn Savaşı'ndan önce bazı tedbirler aldı, sıralayalım;

a- Devlet İdaresi ve İktâ Dağıtımının Yeniden Şekillendirilmesi

Selahaddin dengeleri gözetken ve bu hususta mahir olan biriydi. İdari işleri başkalarına yüklemiş, kendini tamamen harbî işlere odaklamıştı. İdari işlere kendi ailesine mensup olanlar bakıyordu. Naiplerine ve iktâ sahiplerine halka eşit davranmalarını, haksızlık yapmamalarını, cihada katkıda bulunmalarını, cihad için her daim asker bulundurmalarını emrediyordu. Kadî İbni Şeddâd'a bir defasında şöyle demişti: “Eğer ölecek olsam belki de bu asker bir araya gelemeyecek.”¹⁹⁷⁶ Rakka'da bir genelge yayınlamıştı. Orada şöyle diyordu; emîrlerin en bedbahtı kendi kesesi şişkin olduğu hâlde halkı bir deri bir kemik bırakandır. Onların haktan en uzak olanı hak adına halktan haksız yere almasıdır. Kim Allah için bir şeyi almayı terk ederse Allah ona başkasını verir. Kim Allah'a güzel borç verirse Allah ona o borcun karşılığını verir.¹⁹⁷⁷ On yıldan çok süren birleştirme faaliyetinden sonra Selahaddin devletin idaresini ve iktâ arazilerinin dağıtımını yeniden düzenledi.

b- Aile Fertlerinin İstekleri ve Selahaddin'in Onları Razi Etmesi

Eyyûbî ailesi, Selahaddin'in kolu kanadıydı. Hemen her yerde her zaman birlikteydiler. Ancak aile fertlerinin istekleri o asır insanının istekleriyle aynıydı. Ne var ki bu durum Selahaddin'in devlet anlayışıyla ve hedefleriyle uyuşmuyordu. Onlar hâkimiyette yeniydiler. Hâkimiyeti beldelere sahip olmak ve insanlara hükmetmek olarak görüyorlardı. Görevlerinin halka hizmet olduğunu ve bundan sorumlu olduklarını düşünmüyorlardı. Selahaddin, Şehit Nureddin Mahmud Zengî'nin elinde büyümüş ve bu mefhumu ondan almıştı. Aile fertlerinin düşünceleri ise o asra hâkim olan düşünüşten kaynaklanıyordu. Selahaddin bu çelişkiyi görüyor, üzülüyordu. Nitekim bir defasında kardeşi Adil ondan yüz elli bin dinar karşılığında Halep'i istemişti de o, “Sen beldeleri alınıp satılan bir şey mi zannediyorsun? Sen beldelerin orada yaşayanlara ait olduğunu bilmiyor musun? Bizlere gelince, Müslümanları muhafızı, dinin çobanı ve o insanların mallarının bekçisiyiz.” dedi.¹⁹⁷⁸

İdari sistemdeki düzenleme hicri 582 yılında yapılan bazı değişikliklerle son şeklini buldu. Yapılan değişiklikler şunlardı:

¹⁹⁷⁵ Age, 217

¹⁹⁷⁶ En-Nevadiru's Sultaniye, 218

¹⁹⁷⁷ Selahaddin el-Faris, 253

¹⁹⁷⁸ Kitabu'r Ravzateyn, 2/52

- Kardeşi Melik Adil Mısır'a tayin edildi. Kalenin mülkiyeti ona verilmediği gibi tam iktâ sahibi de kılınmadı. Selahaddin'in oğlu Aziz Osman'ın vasisi şeklinde görevlendirildi.

- Kardeşinin oğlu Takıyyuddin Ömer Mısır'dan ayrılıp gitmek istemişti. Kadî Fadl herhangi bir tedbirsizlik yapmaması hususunda onu ikna etti. Bu iknadın sonra Meyyafarikayn ve Diyarbakır ona iktâ olarak verildi.

- Selahaddin'in oğlu Zahir Gazi'nin Halep vilayetine tayini kesinleşti.

- Şirkuh bin Nâsiruddin Muhammed Humus iktâsının başında kaldı, herhangi bir değişiklik olmadı.¹⁹⁷⁹

c- Haricî Diplomasi

Selahaddin, yirmi küsur yıllık tecrübesiyle anlamıştı ki, haricî olaylar dâhilî olaylara büyük ölçüde etki ediyor. Devletini parça parça inşa ettiği maddi güç istediği huzur ve güveni getirmeye yetmiyordu. Dış güçlerle dostluklar kurmak, anlaşmalar yapmak gerekiyordu. Düşmanlıklar daimî olmamalıydı. Bu sebeple hicri 577 yılında Kostantiniyye ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma sayesinde orada bir cami açıldı ve iki yüz civarında Müslüman esir serbest bırakıldı. Bu anlaşma sebebiyle Bizans ile Şam Frenklerinin arası daha da açıldı. Ayrıca Selahaddin Bizans'tan ve Kıbrıs'tan gelebilecek zararı defetmiş oldu.¹⁹⁸⁰ Diğer yandan İtalya şehir devletlerinin - Ceneviz, Biza, Venedik ve Amalika- donanmaları Şam sahillerine gidip geliyordu. Bu donanmalar bütün sahillerde imtiyaz sahibiydiler. Kesintisiz bir şekilde Şam sahillerine asker, silah ve mühimmat taşıyorlardı. Oradan da aldıkları baharat ve sair Doğu'ya ait malları alıp Batı'ya götürüyorlardı. Bu bir asır böyle devam etmiş ve doğudaki Frenk kontluklarına büyük faydalar sağlamıştı. Bu gemiler olmasaydı ne bu kontluklar oluşur ne de böyle güçlenebilirlerdi. Selahaddin'e düşen bu gücü yapabildiği nispette kırmaktı. Ne var ki onun bu işin üstesinden gelebilecek güçlü bir donanması yoktu. Ancak o, bazı limanlarını onlara açtı. Zira o, onların maddi menfaatlerini her şeyden üstün tuttuklarını ve papa tarafından aforoz edilip edilmeye kıymet vermeyeceklerini biliyordu. Ayrıca onların kendi aralarında rekabet hâlinde olduklarını da biliyordu. O, bu rekabeti fırsat addetti ve onların tüccarlarını Mısır limanlarına çekmek için çok çalıştı. Bu, sadece onların menfaatine olan bir şey değildi. B, aynı zamanda Eyyûbî Devleti'nin de menfaatineydi. Mısır pazarlarındaki mallar artacaktı. Dolayısıyla bu, Mısırlı tüccarın da lehine olan bir şeydi. Binaenaleyh Selahaddin hicri 569 yılında Bizalı tüccarlarla anlaşma yaptı. Selahaddin, Bağdat'a halifeye gönderdiği bir mektupta bu anlaşmanın bir benzerinin Cenevizlilerle ve Venediklilerle de yapıldığını bildiriyordu. Orada şöyle diyordu:

¹⁹⁷⁹ Selahaddin el-Faris, 255

¹⁹⁸⁰ Age, 256

“Onlar arasında şu an beldemize savaş ve cihad aleti taşımayan yok. Ürettikleri en güzel malları bize taşıyorlar. Her biriyle iletişim kuruldu ve her biriyle barış anlaşması yapıldı.”¹⁹⁸¹

4- Cihad Davası

Bu, onun asıl meselesiydi. Her nerede olursa olsun kafası bununla meşguldü. Avda da çoluk çocuğuyla baş başa kaldığında da zihninde bu vardı. Hicri 582 yılının son ayları, Mısır, Şam ve Cezire'deki naiplerine, idarecilerine ve tabilerine cihad için hazırlık yapmalarına dair mektup yazdığı aylardı.¹⁹⁸² Kudüs'te olan bitenden, yaşanan çekişmelerden tamamen haberdardı. Kudüs kralına karşı çıkan Trablus Kontu Üçüncü Raymond'la yaptığı anlaşmanın manasını iyi biliyordu. Hicri 583 yılı başlarında bütün ipler Selahaddin'in elindeydi. Kerek Kontu Ernat'ın anlaşmayı ihlal eden harekette bulunması onun için büyük bir fırsattı. Sebeplere yapıştı, sonra Allah'a tevekkül etti.

Allah'a Karşı Samimiyeti:

“Benim İçin Savaşmayın, Allah Yolunda Savaşın!”

Hittîn Savaşı başlamadan önce Haçlı kuvvetlerinin kendilerine doğru geldiği haberini alan Selahaddin, “İstedğimiz şey ayağımıza geldi.” dedi. Derhâl arkadaşlarını topladı ve durumu istişare etti. Bir kısmı baskınlarla yetinme teklifinde bulundu. Ancak o bu görüşü kabul etmedi. “Benim görüşüm, düşman askerleri üzerine toptan saldırmaktır. Zira işler insanın her istediği gibi yürümüyor. Ne kadar yaşayacağımızı da bilmiyoruz. Dolayısıyla başa baş dişe diş mücadele etmeden bu topladığımız askerleri salmayacağız.” dedi. Askerlerine de, “Benim için savaşmayın. Allah yolunda savaşın!” dedi.¹⁹⁸³ Bu, Allah Teâlâ'nın, “İman edenler, Allah yolunda savaşsınlar. İnkâr edenler de tâğût yolunda savaşsınlar.”¹⁹⁸⁴ ayeti kerimesinin tatbikinden başka bir şey değildi. Selahaddin bütün muharebelerini Allah yolunda savaş ilkesi doğrultusunda yaptı.¹⁹⁸⁵ Muharebelerini Allah yolunda yaptı. Muharebelerini Haçlı bayrağını gönderden indirmek ve orada İslam bayrağını dalgalandırmak için yaptı. Selahaddin cihadında son derece samimiydi. Şehadet talebinde samimiydi. Komutanlarına ve emîrlere her daim ihlas ve samimiyeti hatırlatıyor, düşmanla savaşır-

1981 Age, 257

1982 Age, 257

1983 Age, 263; Kitabu'r Ravzateyn, 3/297

1984 Nisa, 76

1985 Selahaddin el-Eyyûbî, Ulvan, 113

ken Allah için savaşmalarını tebliğ ediyordu. Mücahit sevabı kazanmak ve şuheda makamına ulaşmak için bunun şart olduğunu söylüyordu. Allah Teâlâ ihlası sebebiyle onu savaşlarda muzaffer kıldı ve ona şehirlerin kapılarını açtı. Niçin olmasın ki? O her nereye fethetmişse o fethi kendine mal etmemişti. Bilakis o fethi Allah Teâlâ'nın lütfu ihsanı olarak görmüştü. Zira muvaffak kılan O idi. Mümin muvavvid kullarına yardım eden O idi. Kâfir ve müşrikleri hezimete uğratan O idi. Nitekim Selahaddin zaferin hemen akabinde şükür secdesine kapanıyor ve zaferi nasip ettiği için Allah'a şükrediyordu. Hittîn'de de böyle oldu, sair yerlerde de böyle oldu.¹⁹⁸⁶

5- Eyyûbî Devleti'nde Şer'i Şerifin Tatbiki ve Bunun Bereketleri

Tarihî eserlerin verdiği bilgiye göre Selahaddin hâkimiyete geçince Allah'a nâsuh üzere tövbe etmiş, haramları tamamen terk etmişti. Daha önce işlediği günahlara pişman olmuş ve kendini salih amellere vermişti. Sadece kendini ıslah ile meşgul olmamış, askerlerine ve sair insanlara da bunu öğretmiş, onları Allah Teâlâ'ya bağlanmaya teşvik etmişti. Onları günahları terke ve Allah'a itaate sevk etmişti. O, şeriat ve âlimlere büyük önem veriyordu. Şer'i hükümleri tatbik ediyor, adalet ve eşitlik ilkelerini korumaya çalışıyordu. Dalalet ve fesat ehli kişilere ülkeyi dar ediyordu. İyiliği emrediyor, kötülükten sakındırıyordu. İnsanlara karşı mütevazı davranıyordu. Kişiye karşısı sevgisi ya da buğzu onu haktan ayırmıyordu. Kendisine karşı haksızlıkta bulunanları affediyor, onlara karşı müsamahakâr davranıyordu. Aile fertlerine ve komutanlarına Allah'a sıkı sıkıya bağlanmalarını emrediyordu. Yine onlara Kur'an-ı Kerim'i okumalarını, ezberlemelerini, manaları üzerinde düşünmelerini ve onunla amel etmelerini emrediyordu. Oğullarına takva sahibi olmalarını ve itaatten ayrılmamalarını tavsiye ediyordu. Onlara ölümü ve sonrasını hatırlatıyordu. Oğlu Melik Zahir'e -on yedi yaşlarında iken- yaptığı nasihati gelin birlikte dinleyelim:

“Sana takva sahibi olmayı tavsiye ederim. Zira o, her hayrın başıdır. Sana Allah'ın emrettiği şeyleri yapmanı emrediyorum. Zira senin kurtuluşun onlardır. Haksız yere kan akıtmaktan seni menederim. Zira kan uyumaz. Halkın gönlünü almanı, devletle ve devlet ricaliyle ilgilenmeni tavsiye ederim. Ulaştığım şeylere insanları idare etmek suretiyle ulaştım. Kimseye kin besleme. Zira ölüm kimseyi geride bırakmaz. İnsanlarla aranda geçenlere dikkat et. Zira onların rızası olmadan bunlar affedilmez. Allah ile aranda olan şeylere gelince O, tövbeleri bağışlayandır. O, kerem sahibidir.”¹⁹⁸⁷

Allah Teâlâ'nın indirdiğiyle hükmetmenin dünyevi ve uhrevi faydaları vardır. Eyyûbî Devleti'nde görülen dünyevi faydaları görelim:

1986 Durûs ve Teemmûlat fi'l Hurûbi's Salibiyye, 178

1987 Age, 180

a- Yeryüzünde Güç ve İktidar Sahibi Kılma

Nureddin ve Selahaddin'in İslam şeriatını hem kendi nefisleri hem de halkları üzerinde tatbik ettiklerini görüyoruz. Gizlide ve açıkta onlar buna devam ediyorlardı. Allah da onları güçlendirdi ve onları yeryüzünde güç ve iktidar sahibi kıldı. Selahaddin İslam şeriatını tatbik etti, Allah da ona hâkimiyeti nasip etti. Bu, rabbani bir sünnettir. Şer'i şerifi ikame etmeye çalışan bütün toplumlar için geçerlidir, değişiklik arz etmez. Nitekim Allah Teâlâ daha önceki ümmetlere vaat ettiği gibi bu ümmete de bunu vaat etmiştir. Allah Teâlâ Nûr suresinde şöyle buyurmaktadır:

“Allah, içinizden iman edenlere ve salih amellerde bulunanlara vaat etti: Hiç şüphesiz onlardan öncekileri nasıl güç ve iktidar sahibi kıldıysa, onları da yeryüzünde güç ve iktidar sahibi kılacak.”¹⁹⁸⁸

İnsanlar imanı kalplerine yerleştirir ve şer'i şerifle hükmederlerse bunun karşılığını görürler. Nitekim Allah Teâlâ, **“... Kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine yerleşik kılıp sağlamlaştıracak...”** buyurmuştur.

b- Güven ve İstikrar

Selahaddin, Allah'ın izniyle önce Fatımi Devleti'ni yıktı, Mısır'ı fethetti, sonra Halep'i ve Dımaşk'ı zaptetti, daha sonra Musul'la anlaşma yaptı. İslami hükümlerle hükmettiği için bu geniş arazide güven ve istikrar hâkim oldu. Bu, Allah Teâlâ'nın koyduğu bir ilkedir. İman edip şer'i şerifle hükmeden toplumlara Allah Tela güven ve istikrar verir. İşlerin anahtarı O'nun elindedir. Kadere hükmeden O'dur. Kalpleri evirip çeviren O'dur. Allah şirkin her nevinden sakınıp tevhit üzere yürüyenlere mutlak güvenliği vaat etmiştir. Nitekim şöyle buyurmaktadır:

“İman edip de imanlarını zulümle karıştırmayanlar, işte güvenlik onlar içindir ve onlar hidayete ermişlerdir.”¹⁹⁸⁹

Onlar şirkin küçüğünden ve büyüğünden sakındıkları sürece korkudan, azaptan ve ebedî cehennem ehli olmaktan kurtulurlar. Şer'i şerifle hükmettikleri sürece de rahat ve huzura kavuşurlar. Zira Allah'ın adaleti, rahmeti ve hikmeti onlar üzerinde tecelli eder. Allah Teâlâ müminlere güç, kuvvet ve yeryüzü hâkimiyeti vaat etmiştir. Dolayısıyla onlara güveni, istikrarı, korkudan emin olmayı vaat etmiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur:

“Allah, sizlerden iman edip salih amel işleyenleri, kendilerinden öncekileri yeryüzünde halife kıldığı gibi onları da yeryüzünde halife kılacağını, onlar için seçtiği dinlerini (İslam'ı) yeryüzünde hâkim kılacağını, (geçirdikleri) bu korkularını güvene çevireceğini vadetti. Zira onlar yalnız Bana kulluk ederler ve hiçbir şeyi Bana ortak koşmazlar.”¹⁹⁹⁰

1988 Nur, 55

1989 Nur, 55

1990 Nur, 55

Kulluğu Allah'a tahsis etmek ve şirkin her türlüünden uzak durmak her kulu ve her halkı güvene kavuşturur. Nitekim Âlemlerin Rabbi'nin emrine ram olan Selahaddin'de, devletinde ve halkında olan buydu.

c- İzzet ve Şeref

Selahaddin ve Eyyûbîler, tarih kitaplarında onlara dair zikredilen o şerefi Allah'ın kitabına ve Resûlünün sünnetine tabi oldukları için kazandılar. Zira bu ümmet Allah'ın kitabına ve Resûlünün sünnetine bağlanmakla izzet ve şeref bulur. Bununla ayağı sağlam basar ve bununla yükselir. Nitekim bir ayeti kerimde şöyle buyurulmuştur:

“Andolsun ki, size şerefınız ve öğüt veren bir kitap indirdik; akletmiyor musunuz?”¹⁹⁹¹

İbni Abbas (ra) bu ayeti tefsir ederken, **“içinde sizin şerefınız bulunan kitap”** diye tefsir etmiştir.¹⁹⁹² Bu ümmet izzet ve şerefi başka yerde değil, şer'i şerifin hükümlerine bağlanmakta arar. Nitekim Ömer (ra) da şöyle demiştir:

“Bizler çok zelil bir kavim idik. Allah bizi İslam ile yüceltti. Biz ne zaman izzeti Allah'ın bizi aziz kıldığı şeyden başka bir şeyde ararsak o zaman Allah bizi zelil kılar.”¹⁹⁹³ Ömer (ra), ümmetin izzet ve zillate giden yolunu işte bu şekilde açıklamıştır. Şeraite yakın ve uzak durmasıyla ümmetin neler kazanacağını ve neler kaybedeceğini bildirmiştir. Allah'ın dini olmadan izzeti bulamayacağını, ondan sapmadığı müddetçe de zilleti tatmayacağını söylemiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Kim izzeti isterse bilsin ki izzetin tamamı Allah'a aittir.”¹⁹⁹⁴

Yine şöyle buyurmuştur:

“İzzet; Allah'a, Resûlüne ve müminlere aittir. Ancak münafıklar bunu bilmezler.”¹⁹⁹⁵

Selahaddin ve Müslümanlar Hittin'de şer'i şerifi tatbik ettikleri için zafer kazandılar.

d- Yardım ve Fetih

Selahaddin ve Müslümanlar Allah'ın dinine yardım etmek için bütün güçlerini sarf ettiler. Bunun üzerine onlar hakkında Allah'ın, dinine yardım edene yardım edeceğine dair sünneti tahakkuk etti. Zira Allah Teâlâ, şer'i şerifi tatbik edenlere

1991 Enbiya, 10

1992 Tefsiri İbni Kesir, 3/170

1993 Hâkim, Müstedrek, 1/62

1994 Fatır, 10

1995 Münafıkun, 8

düşmanlarına karşı izzet ve kuvvet vereceğini vaat etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Onlar, yalnızca, ‘Rabbimiz Allah’tır’ demelerinden dolayı, haksız yere yurtlarından sürgün edilip çıkarıldılar. Eğer Allah’ın, insanların kimini kimiyle defetmesi (yenilgiye uğratması) olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah’ın isminin çokça anıldığı mescitler muhakkak yıkılır giderdi. Allah kendine (dinine) yardım edenlere kesin olarak yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlü olandır, aziz olandır. Onlar ki, yeryüzünde kendilerini yerleştirir, iktidar sahibi kılarırsak, dosdoğru namazı kılarlar, zekâtı verirler, marufu emrederler, münkerden sakındırırlar. Bütün işlerin sonu Allah’a aittir.” (Hac, 40-41)

6- Adalet

Adalet mülkün temelidir. Bu sebeple Allah Teâlâ, Resûlüne adil olmasını emretmiş, şöyle buyurmuştur:

“Şu hâlde, sen bundan dolayı davet et ve emrolunduğun gibi doğru bir istikamet tuttur. Onların hevalarına (istek ve tutkularına) uyma. Ve de ki: ‘Allah’ın indirdiği her kitaba inandım. Aranızda adaletli davranmakla emrolundum. Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir. Bizimle aranızda deliller getirerek tartışmaya (hüccete) gerek yoktur. Allah bizi bir araya getirip toplayacaktır. Dönüş O’nadır.” (Şura, 15)

“Ey iman edenler, adil şahitler olarak, Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet yapın. O, takvaya daha yakındır. Allah’tan korkup sakının. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.” (Maide, 8)

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp hevalarınıza (tutkularınıza) uymayın. Eğer dilinizi eğip büker (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.” (Nisa, 135)

“Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.” (Nisa, 58)

Halka karşı adil olmak, her hak sahibinin hakkını korumak, mazluma yardım etmek, ümmeti izzet ve şerefe yükseltir. Güçlü ve kuvvetli bir nesil yetişmesini sağlar. Zulmü anında bertaraf eden bir toplum oluşturur. İdarecilerini seven ve onlara boyun eğen bir halk vücuda getirir. Zira onlar kendi nefislerinde ve başkaları üze-

rinde adaleti gözetirler. Zulme gelince; o, hem dünyada hem de ahirette başa beladır. Bela üzerine bela getirir. O, devletin çöküşünü sağlar. Allah Teâlâ onu kendi nefisine haram kıldığı gibi mahlukatına da haram kılmıştır. Nitekim bir hadisi kudside şöyle buyurulmuştur:

“Ey kullarım, Ben zulmü nefsimde haram kıldım. Onu sizin aranızda da haram kıldım. Binaenaleyh birbirinize zulmetmeyin.”¹⁹⁹⁶

Yine ayeti kerimelerde şöyle buyurulmuştur:

“O zalimleri ve eşlerini haşredin.”¹⁹⁹⁷

“İşte zulmetmeleri sebebiyle çökmüş evleri.”¹⁹⁹⁸

Şu gerçeği ifade edelim ki; Nureddin döneminde de Selahaddin döneminde de adalet yaygındı, hak sahipleri haklarını alabiliyorlardı. İnsanlar dinlerini ve vatanlarını korumak için cihad meydanlarına koşuyorlardı.¹⁹⁹⁹ Kadı İbni Şeddad, Selahaddin’den bahsederken şöyle diyor:

“Haftada iki kez -pazartesi ve perşembe günleri- genele hitap eden adalet meclisleri kuruyordu. Bu meclislere fakihler, kadılar, âlimler katılıyorlardı. Küçük olsun büyük olsun, genç olsun yaşlı olsun, davası olan herkes dinleniyordu. Hazarda da seferde de olsa bu meclisleri kuruyordu. Her gelenin davasını dinliyor, zulmü bertaraf etmeye çalışıyordu.”²⁰⁰⁰

Onların meselelerini kayda alıyor, üzerinde düşünüyordu. Hiç kimseyi kendi hâline bırakmıyordu. Gecenin ya da gündüzün bir kısmını bu işe ayırmıştı. Kâtibi ile birlikte oturuyor, kayda aldığı meseleleri inceleyip karara bağlıyordu. Hak iddiasında bulunan ya da bir ihtiyacını arz eden hiç kimse onun kapısından kovulmamıştır. Selahaddin fert ve devletin haklarının korunulmasında bizlere somut örnekler bırakmıştır. Onun tatbikatı, “Adalet mülkün temelidir. Zulüm devleti payidar olmaz.” esası üzerineydi.²⁰⁰¹ Nitekim onu Hittîn’deki büyük zafere taşıyan sebeplerden biri de onun bu adalet anlayışıdır.

7- Allah Yolunda Savaşan Nesil

Selahaddin’in nesli rastgele galip gelmedi. Önce Ehl-i Sünnet esaslarına göre İslami ilkelere bağlanmış, ilmî çalışmalarda bulunmuş, daha sonra Hittîn’de ve sair

1996 Muhtasar-ı Sahihi Müslim, Münzirî, 1828

1997 Saffat, 22

1998 Neml, 52

1999 Durûs ve Teemmûlat fi’l Hurûbi’s Salibiyye, 205

2000 En-Nevalir, 13-14

2001 Dürûs ve Teemmûlat, 211

yerlerde Allah Teâlâ'nın yardım ve desteğine mazhar olmuştur. Yardım ve destek gören her toplum gibi o toplum şu vasıflara sahipti:

a- Hak Üzereydi

Hakka ve etbâna tabi olanlara diğer Müslümanlara verilmeyen şeyler verilir. Çoğu insanların haktan yüz çevirdiği bir dönemde onlar hakka kemaliyle tabi olduklarından isimleri yücelir, destek ve yardım görürler. Destek ve yardım gören bu grubun hakka bağlanmada hassasiyet gösterdikleri ilkeler şunlardır:

- İtikadı düzgün tutmak: Nebi (s.a.v) ve ashabının itikadı üzere olmak. Bidatlerden ve bidat ehlinden uzak durmak. Onlar sünnet üzere gidenlerdir. Selahaddin ve onunla birlikte olanlar işte bu sebeple Şii Fatımi Devleti'ni sona erdirdiler.

- Onların yaşayışı, ashabı kiramın Nebi (s.a.v)'den naklettiği ilkelere uyuyordu. Fasıklıktan, şüpheden ve haram şehvetten uzaktı.

- Onlar her daim canlarıyla ve mallarıyla cihad hâlindeydiler. İyiliği emrediyor, kötülükten menediyorlardı. Devlet ricali de hak üzere işlerdi.

- Onlar maddi ve manevi yardımı celbeden sebepleri çoğaltmaya çalışıyorlardı. Onlar destek ve yardım görmek için bir yandan istikamet üzere yaşıyorlar, bir yandan da cihad yolunda ellerinden geleni esirgemiyorlardı.

Selahaddin ve beraberindeki komutanların hâli işte buydu. Bu sebeplerin tahsili için gayret göstermek, hakikatte İslam şeriatı üzere istikamet sahibi olmanın bir parçasıydı. Zira şeriat mümkün olan tüm maddi tedbirlerin alınmasını emretmektedir. Teknoloji, silah, planlama, idare ve sair her bir hususta gerekli adımların atılmasını istemektedir. Kimse bunlar olmadan yardım ve destek geleceğini düşünmesin. Zira yardım ve desteğin gelişi Allah Teâlâ'nın emri üzere yaşamaktan geçer.²⁰⁰²

b- Allah'ın Emrini Yerine Getiriyordu

Bu taifenin en bariz vasıflarından biri de budur. Onlar Allah Teâlâ'nın emirleri doğrultusunda yaşayan bir ümmettir. Onların isimleri, "Yardım Olunmuş Taife"dir Selahaddin de Allah'a, dinine ve şeriatına davet eden biri olarak temayüz etmişti. Peygamberinin sünnetine tabi olan, her vesileyle sünneti insanlar arasında yaymaya çalışan, devletin bütün imkânlarını bu yolda sarf eden, Ehl-i Sünnet ilkelerine muarız fikirleri izaleye çalışan ve bu yolda mücadele eden biri olarak temayüz etmiştir.

Eyyûbî Devleti'nde de iyilikler emrediliyor, kötülükler yasaklanıyordu. Müslümanlar arasında vukua gelen sapmalar elle, dille ve kalple düzeltilmeye çalışılıyordu. Bu sapmalar siyasi, içtimai, iktisadi, ilmî ya da itikadi olabiliyordu.

c- Allah Yolunda Cihadı İfa Ediyordu

Yardım olunmuş taifenin vasıfları hakkında hadisler varit olmuştur:

"Onlar hak üzere savaşırlar."²⁰⁰³

"Onlar Allah'ın emri üzere savaşırlar."²⁰⁰⁴

Selahaddin ve ordusu da Allah yolunda savaşıyor ve Allah düşmanlarına karşı mücadele veriyordu.

d- Sabırlıydılar

Allah Teâlâ yardım olunmuş taifeyi sabır ile vafetmiştir. Daha önce gördüğün ve daha sonra da göreceğin üzere Selahaddin ve ordusu cihada son derece sabırlıydı. Zalim güçler onları hedeften saptıramadı. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v) bu topluluğu şöylece vafetmiştir:

"Onları yalanlayan ve onlara muhalefet edenler onlara zarar veremezler. Onlar da kendilerine muhalefet edenlere aldırılmazlar."²⁰⁰⁵

Bu nebevi ifadeler, hedefini bilen ve yoluna revan olan bu kişileri işaret etmektedir. Onlar muhaliflerin karşı çıkışlarına, alaya alanların alaylarına ve kindar düşmanın yalanlamalarına aldırılmazlar. Onlar karşılaştıkları her bir zorluğu sabırla, sebatla ve yakine karşılarlar.²⁰⁰⁶ Yardım olunmuş taifeye dair hadislerde geçen vasıflar, Selahaddin Eyyûbî neslinin sahip olduğu vasıflardır. Selahaddin, ordusuna faydalı nasihatlerde bulunuyordu. Bir defasında şöyle bir konuşma yapmıştı:

"Bilin ki, bugün İslam askeri sizsiniz. İslam'ın gücü sizsiniz. Bilin ki, Müslümanların canları, malları ve ırzları sizin zimmetinizdedir. Bu sorumluluk sizin üzerinizdedir. Muhakkak ki Allah kıyamet gününde bunu size soracak. Şu düşmana karşı İslam beldelerini ve Müslümanları savunacak sizden başka Müslüman yok. Eğer sizler -Allah saklasın- bu işten el çekecek olsanız beldeler istilaya maruz kalır, insanlar helak olur. Mallar, kadınlar ve çocuklar düşman eline geçer. Mescitlerde haça ibadet edilir. Kur'an ve namaz kaldırılır. İşte bütün bunlar sizin zimmetinizdedir. İşte sizler bütün bu şeylerin kefilisiniz. Sizler, Müslümanları müdafaa etmek ve onların zayıflarına yardım etmek için onların mallarını yiyorsunuz. Sair beldelerdeki Müslümanlar da sizin sorumluluğunuz altında, vessalam."²⁰⁰⁷

8- Âlimlerden İstifade Etmek ve Her Alanda Onlarla İstişare İçinde Olmak

Selahaddin âlimlerle düşüp kalkan biriydi. Onlardan ayrılmazdı. Onlarla oturur, onlarla istişare ederdi. İdari işlerde ve harbe dair işlerde onlara danışırdı. Onların nasihatlerine kulak verir, onların kadri kıymetini bilirdi. Nitekim devlet yöneti-

2003 Ebu Davud, Kitabu'l Cihad 3/11

2004 Müslim, Kitabu'l İmare, 31/1524

2005 Said bin Mansur rivayet etti. Kitabu'l Cihad, 2376 Bu rivayeti güçlendiren başka rivayet yolları da var.

2006 Sıfatü'l Gureba, 205

2007 El-Bidaye ve'n Nihaye; Vâ Kaddesâh, 1/373

minde onlardan bir kısmını da görevlendirmişti. Hazarda seferde, genişlikte darlıkta çok defa yanında olanlardan biri de Kadı Fadl'dı. Onun görüşünü alır, analizlerini değerlendirirdi. Nitekim Allah'ın tevfikinden sonra zaferin kazanılma sebebini Selahaddin şöyle açıklıyordu:

“Ben beldeleri askerle değil, Kadı Fadl'ın sözleriyle fethettim.”²⁰⁰⁸

Kadı Fadl ona mantıklı görüşler, isabetli fikirler ve hikmetli kararlar serdediyordu. O da onun fikirlerini alıyor ve onu destekliyordu. İbni Kesîr şöyle diyor:

“Kadı Fadl Mısır'daydı. Oradaki idari işler onun yönetimindeydi. Sultana lazım olan malları onun için hazırlıyordu. Donanmanın hazırlanması ve sultana ait mektupların yazılması da onun sorumluluğundaydı.”²⁰⁰⁹

Selahaddin, ulema ve fukahadan tam destek almıştı. Onlarla görüşüyor ve onların görüşlerini alıyordu. Hittîn'de kazandığı büyük zaferden sonra Selahaddin Haçlılara karşı yaptığı cihadı tamamlamaya girişti. İşgal altındaki Şam beldelerini onlardan almaya başladı. Bu fetihlerde bir grup İslam âlimi de onunla birlikteydi. İnşallah yeri geldiğinde onların isimlerini zikredeceğiz.²⁰¹⁰ Selahaddin, ümmeti cihad alanlarına sevk etmek için âlimlerden ve fakihlerden yararlandı. Cihadın maksudını ve cihada bağlanma gerekliliğini onlara açıklattı. Âlimler de Hittîn ve sair savaşlarda askerin maneviyatını yükseltmek için büyük çabalar harcadılar.

9- Allah'a En İyi Şekilde Bağlanmak

Selahaddin çok ibadet eden biriydi. Allah'ın yardımı için dua ve niyazdan geri durmazdı. İnsanlara iyiliği emreder, kötülükten sakındırırdı. Onları Allah'a itaate ve ibadete sevk ederdi. Nefislerin tezkiyesi için örnek olur, onlara fırsatlar hazırlardı. Kur'an tilavetiyle meşgul olur, onu ezberler ve üzerinde düşünürdü. Gece namazlarına ve zikre müdavidimdi. Ordu komutanlarını ve askerlerini de buna teşvik ederdi. Âlimlerle birlikte oturur, onların önünde Kur'an okurdu. Onlardan ayetlerin tefsirini dinlerdi. Hadis âlimlerinin derslerine de katılır, onlardan hadis fıkhını alırdı. Fakihleri ve âlimleri de dinlerdi. Âlimleri, fakihleri ve müfessirleri askerlere Allah'ın kitabını anlatmaları ve dinlerini öğretmeleri için getirtirdi. Selahaddin ordugâhtaki askerlerine gece namazlarına kalkmalarını ve geceyi zikirle ihya etmelerini emrederdi. Askerlerin çadırlarını tek tek gezerdi. Çadırdakileri gece namazından, zikirden ve Kur'an tilavetinden gafil bir şekilde uyur hâlde görürse uyandırır, taat ve ibadetin gerekliliğini onlara hatırlatırdı. İşte bu çalışmalar düşmana karşı kazanılan zaferin en önemli unsurlarındandı.²⁰¹¹

2008 Şezerâtü'z Zeheb, 4/327

2009 El-Bidaye ve'n Nihaye; Dürûs ve Teemmülât, 198

2010 Dürûs ve Teemmülât, 143

2011 Age, 185

10- Tedbirden Sonra Tevekkül

Zafere kapı açan unsurlardan biri de, sebeplere yapıştıktan sonra Allah'a tevekkül etmektir. Selahaddin, Allah'tan yardım istiyor, dua ve tazarrudan geri kalmıyordu. Felaket anlarında Allah'a dayanıyor, ihlas ve samimiyetle O'na yalvarıyordu. Hazarda ve seferde yanından ayrılmayan Kadı İbni Şeddad onun dua ve tazarruunu şöyle anlatıyor:

Rabbine niyaz etmeden evvel gizlice sadaka verirdi. Sonra dua ve niyaza başlar, secdeye kapanırdı:

“İlahî, dinine yardım için eldeki bütün sebepler tükendi. Sana havale etmekten başka yapacak bir şeyim yok. Sana yöneliyor, Senin ipine sarılıyorum. Senin fazlına güveniyorum. Sen bana yetersin, Sen ne güzel vekilsin.” derdi. Başı secdede olur, gözlerinden yaşlar boşanırdı. Bu esnada ne dediğini de işitemezdim.²⁰¹²

Allah Teâlâ derhâl duasına icabet eder ve Haçlıları kötü duruma düşürürdü. Haçlılar Âlemlerin Rabbi tarafından en kötü hâle döndürülürdü. Evet, işte gerçek tevekkül bu... Kalbin derinliklerinden yapılan gerçek dua bu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Kim Allah'tan hakkıyla sakınırsa Allah ona çıkar yol verir, onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır.”²⁰¹³

“Kim Allah'a hakkıyla tevekkül ederse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur.”²⁰¹⁴

“Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”²⁰¹⁵

“Rabbiniz şöyle dedi: ‘Bana dua edin, size icabet edeyim.’”²⁰¹⁶

11- Selahaddin'in İstihbarat Çalışmalarının Başarılı Olması

Selahaddin, Haçlıları istihbarat faaliyetleriyle parçaladı. Hittîn Savaşı'ndan önce Selahaddin, Antakya Kontu Üçüncü Bohemund'un karısı İzabel'i kendine çekmeyi başardı. Kontes İzabel Selahaddin'le gizlice haberleşiyor, ona Haçlı planlarını ve faaliyetlerini haber veriyordu. Hittîn günü sabahında da böyle oldu. Tarihçi yazar

2012 En-Nevadir, 12

2013 Talak, 2-3

2014 Talak, 3

2015 Bakara, 186

2016 Mümin, 60

İbni'l Esîr bu gerçeği ifade ediyor ve Antakya kontesinin Selahaddin'le mektuplaştığını, hediyeleştiğini ve ona istihbari bilgiler ulaştırdığını zikrediyor.²⁰¹⁷

Ebu Şâme de bu hususta şöyle diyor:

“Antakya kontunun karısı -ki o, Madam İzabel diye tanınır- sultanın dostu ve düşman üzerindeki gözüydü. Madam İzabel, Sultan Selahaddin'le mektuplaşır, ona nasihat eder ve Haçlıların gizliliklerini ona açardı. Sultan da ona ikram eder, ona en nefis hediyeleri gönderirdi.”²⁰¹⁸

Selahaddin'in bu işe ehemmiyet vermesi ve Haçlılarla ani çatışmalardan kaçınması ona Hittîn zaferini getirmiştir.

Nitekim San-Tuzu, bu meselenin ehemmiyetini işaret ederek şöyle diyor:

“Düşmanın gücünü ve kendi gücünü bildiğinde yüz savaşa girsene de neticeden korkma. Kendi gücünü bildiğin hâlde düşmanın gücünü bilmiyorsan her savaşta mağlup olmaya adaysın demektir.”²⁰¹⁹

Selahaddin'in Haçlı safları içinde istihbarat faaliyetleri yürütebilmesi onun askerî dehasını göstermektedir. Zira Haçlılar arasında kurduğu istihbarat birimleriyle o, Haçlılara dair haberleri süratle ve kesintisiz olarak alabiliyordu.²⁰²⁰

12- Haçlılarla İlgili Sebepler

- Bu savaşta Haçlılar ikiye bölünmüştü. Trablus Kontu Üçüncü Raymond, Selahaddin'in seçtiği yerde savaşılmaması gerektiğini söylüyor, Kerek Kontu Ernat ise onu korkaklıkla ve Müslümanlara meyletmekle suçluyordu. Taberiye kalesinde Müslümanlar karısını kuşattıkları için onların propagandasını yaptığını ve Müslümanlara şirin görünmeye çalıştığını söylüyordu. Nitekim o ve yanındakiler fırsatını buldukları esnada savaş alanından kaçtılar ve en zor zamanda dindaşlarını bırakıp gittiler. Nitekim o, karısını da en sıkıntılı anında bırakıp gitmişti.

- Haçlılar ahmaklıları yüzünden bile bile Selahaddin'in tuzağına düştüler. Zira Trablus Kontu Üçüncü Raymond bunu onlara söylemişti.

- Haçlıların maneviyatı savaş başlamadan önce kırıldı. Selahaddin'in üzerine yürüdükleri için dinçlikleri gitti. Mağlubiyeti tatmaktan başka çareleri kalmadı.

- Haçlı savaşçılar arasında kötülüklerin yaygın oluşu da onlar aleyhine işledi. Bu savaşçıların çoğu haksız yere kan dökmek, çalmak ve yağmalamak için savaşa

girmişti. Ahlaki sınır tanımıyorlardı. Binaenaleyh onların, mümin muvahhit bir orduyu yenmesi söz konusu olamazdı.

Gustaw Löbon, “Arap Medeniyeti” adlı kitabında bu hususu şöyle ifade ediyor:

“Haçlı savaşçılarına baktığımızda onların ahlaki sınır tanımayan ilkesiz kişiler olduklarını görürüz. Onlar yoldan çıkmış sapkın kişilerdi. Onlar medeniyet düşmanı ve medeniyet katili kişilerdi. Zira Hz. İsa'nın doğduğu o mekânda zındıklardan, inkârcılardan, hırsızlardan, zinakârlardan, katillerden, hainlerden, soytarılardan, ahlaksızlardan, iffetsiz rahip ve rahibelerden başkası yoktu.”²⁰²¹

Selahaddin'in başarısının sırrı hakkında Ebu'l Hasan Ali en-Nedvî'nin görüşü:

Üstat Ebu'l Hasan Ali en-Nedvi, Rabîtatü'l Âlemi'l İslamiyye'de verdiği bir konferansta şöyle diyordu:

“... Filistin meselesinin tek çözümü Selahaddin'in ikinci defa Filistin davası için ortaya çıkması ve ikinci defa cihad meydanlarına atılmasıdır. Nitekim Zirikli şöyle diyor:

*‘İkinci bir defa Selahaddin'i getirin
Hittîn'i ve benzerlerini yenileyin.’*”

Selahaddin'in, bütün dünyayı şaşkına çeviren ve tarihin akışını değiştiren bu zaferlerinin sırrı neydi? Sır, onun muvahhit bir Müslüman olmasıdır. İman edip İslam'ı yaşamasıdır. Kur'an'dan başka dil bilmemesidir. İmandan başka dil bilmemesidir. Kalp dilinden başka dil bilmemesidir. Müslümanlar böyledirler ve gelecekte de böyle olacaklar. Maddeperestlik ve şu modern asrın yetiştirme tarzı her ne kadar yapacağını yapsa da Müslümanlar hâlâ Kur'an dilinden başka dil bilmiyorlar. Yeryüzünün doğusunda da batısında da olsalar, dilleri, zekâ ve kabiliyetleri farklı farklı da olsa onlar Muhammed (as)'ın dilinden başka dil bilmiyorlar. Onlar Nebi (s.a.v)'in son peygamber olduğunu ve mukaddes cihad sancağını diktiğini elbette biliyorlar. Onlar birbirlerine siyaset diliyle değil, Kur'an diliyle hitap ediyorlar. Cihad kelimesi onların iman ve muhabbetini, şehadet kelimesi de hasretini artırır. Onlar bu dili hâlâ iyi biliyorlar. Selahaddin'in ruhlara ve kalplere hâkim olmasının sırrı işte bu sırrı iyi bilmesiydi. O biliyordu ki Müslümanlar ancak cihada sevk eden birinin önderliğinde koşarlar. Bu sebeple öne geçti ve parçalar hâlindeki toplulukları ve çeşitli halklara mensup grupları iman sancağı altında topladı. Darmadağın olmuş İslam âlemini bir birlik etrafında toplamayı başardı. Bu geniş topraklarda yaşayan ırkları, kültürleri ve fıkhi mezhepleri bir araya getirmeyi nasıl başardı? O kritik karanlık dönemde İslam âlemini Muhammed (s.a.v)'in sancağı altında toplamayı nasıl başardı? Çünkü o, Arap ırkçılığı sancağını kaldırmadı da ondan.

2017 Devru'l Mer'e fi'l İstihbarati'l İslamiyye, 67

2018 Hittîn Vekai ve İber, 45

2019 El-İstihbaratü'l Askeriye fi'l İslam, 311

2020 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 153

2021 Hadaratü'l Arab, 328

Müsaade edin bir şey anlatayım: Ben Hindistan asıllı bir Müslüman'ım. Hindistan kültürüyle yetiştim. Orada doğdum ve orada büyüdüm. Ancak ben Muhammed (as)'a ve Kur'an'a iman eden biriyim. Orada yaşayan, kalbi sizinle birlikte atan ve sizi seven milyonlarca insan var. Onlar sizin için canlarını ve mallarını ortaya koyarlar. Nitekim öyle de oldu. Yakın bir zamanda Ahmedâbâd şehrinde büyük bir kıyım yaşandı. Sebebi neydi bu kıyımın? Filistin davasını desteklemek üzere çok sayıda insan bir araya gelmişti. Sonrasında büyük bir kıyım yaşandı, büyük sıkıntılar oldu. Mekânlar uzak olsa da, arada denizler bulunsa da, Arapça dilini bilmiyor olsalar da o kitleler Filistin davasını desteklemek üzere bir araya gelmişlerdi. Bu, kalplerdeki ihlasın boyutlarını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğine dair apaçık delildir. Bu kalpler siyaset dilini bilmezler, makam mevki dilini bilmezler, iman dilini bilirler, muhabbet dilini bilirler, Kur'an dilini bilirler. Sizler öyle bir servete sahipsiniz ki böyle bir servete ne Amerika, ne Rusya sahip değildir. Bu servet iman servetidir. Yanıp tutuşan, feveran eden iman şerefidir. Bu servet var, ancak bu servetin harekete geçirilmesi ve iman sahibi güvenilir birileri tarafından idare edilmesi gerekiyor.²⁰²²

Hittîn Zaferinin Yankıları

1- Hittîn Zaferi Nedeniyle Kadı Fadl'ın Duyduğu Sevinç

Kadı Fadl, Hittîn zaferi kazanıldığında Dimaşk'ta değildi. Zafer haberi kendisine ulaşır ulaşmaz sultana bir mektup yazdı. Şöyle diyordu:

"Efendimizi tebrik ederim. Allah bu dini onunla ayakta tuttu. Nitekim 'Efendim, bütün Müslümanların efendisi oldu.' denir. O, dosdoğru dini tuttu, ikame etti. Ona iki nimet bolca ihsan edildi. Biri zahirî, diğeri bâtını nimet bunlar. O, her iki mülke de vâris oldu. Hem dünya, hem ahiret mülküne. Bu kölenin başı hâlâ secdeden kalkmadı. Sevinç gözyaşları hâlâ yanaklarda... Düşünüyorum da manastırlar mescitlere dönüşecek. "Allah, üçün üçüncüsüdür" denilen mekânlarda artık "Allah birdir" denilecek. Şükür bazen lisanla olur, bazen de gözyaşıyla..."

*Bu güzellik bir kap süt değil,
Bu fetih de Amman'ın ve Yemen'in fethi değil.
Bu kılıç Ziyezen'in kılıcı değil; bu fethi insanlar çokça konuşacak,
Ve bu münasebetle de Allah'a çokça hamd edecekler."²⁰²³*

2- İmad el-İsfehânî'nin Hittîn Hakkında Söylediği Şiir

"Ey Hittîn günü ve ey çatık kaşlı kahramanlar,

*Güneşin yüzü toz bulutlarıyla kapanmıştı.
O gün küfrün liderlerini hakir vaziyette gördüm,
Telef olan yanaklar ve burunlar toza bulanmıştı.
Temiz kılıç kontun kellesini aldı,
En büyük müşrike isabet etti de necasete bulandı.
Kılıç vücuda işlediğinde kelle kanla ayrıldı,
Suda kaybolan bir kurbağa gibi."²⁰²⁴*

3- Şihab Fütvanu's Şâğûrî'nin Şiiri

*"Şirk ordusu ile karşılaştığında kaynayıp duruyordu onlar,
Zayıf tarafa saldırıp duruyorlardı.
Mızraklarını onların göğsüne havale ettin,
Kıpkırmızı kana boyandılar.
Orada tek bir yıldızın yükseldiği görüldü,
İfritin ardından, merhametli ve iş bilen.
Onlardan olup da durdurulmayan var mı?
O topluluktan olup da esarete düşmeyen kim?
İtibar sahibi kadınlar bile satıldılar,
Çok ucuza hakir olarak.
Köleler efendilerine su verdiler,
Mücrim Hemfri de onlar arasındaydı.
Onların haçına abandın da kırdın,
Senden başkası onu kırık haç olarak buldu.
Kıymetli yağız yiğitleri ele geçirdin de,
Askerin yağmasından sonra ucuza düşürdün.
Yeryüzünün doğusuna da batısına da haset ettirdin sen,
Yardım isteyen nidasıyla yardım istiyordu o.
Müslümanlar seni yitirmesin, nice eller var ki,
Sen onlara iyilik ettin, inkârı kabil olmayan.
Topluluklarını korudun, kutsallarını muhafaza ettin,
Ölümcül felaketleri onlardan uzaklaştırdın.
Allah seni ancak emredesin diye gönderdi,
Onlar arasında iyilikle, kötülükten de menedesin diye.
Allah'a karşı mütevazı bir şekilde,
Seninle tekebbür sahiplerinin gücü kırıldı.
Kulaklar tebrik edenleri işitmekten hali olmadı,*

2022 Muhadarât fi'l Fikr, 2/227-228

2023 Kitabu'r Ravzateyn, 3/300-301

*Müslümanları ve müjdeleyenin müjdesini işitmekten.
Topluluklar sana dair haberlere önem verdiler,
Haber vericilerin büyüttüklere haberlere değil.
Nice sultanlar gelip geçti de senin nail olduğun,
Başarı ve övüncün onda birine bile nail olamadılar.*"²⁰²⁵

4- Ebu'l Hasan Ali es-Saati'nin Taberiye'nin Fethi Hakkındaki Şiiri

*"Senin azmin büyük fetihlere imza attı,
Müminlerin gözü aydın oldu.
Seninle haç değerden düştü,
Yükseklerde duruyordu hâlbuki önceden.
Saltanat sahiplerinin her biri gösteriş için savaşıyor,
Sen ise din için savaşıyorsun düşmanla.
Günlerin yanağında bir ben gibi oldun,
Yüceliklerin boynunda kıymetli gerdanlıksın sen.
Aferin sana, nice kalpler sevindirdin,
Aferin sana, gözleri gözyaşına boğdun.
Taberiye ancak esirdi,
Ellerimizin ulaşamadığı."*²⁰²⁶

5- Acayip Bir Rüya

Sultan Selahaddin'in annesi anlatıyor:

Kendisi Sultan Selahaddin'e hamileyken bir rüya görüyor, ona, "Karnında Allah'ın kılıçlarından bir kılıç var." deniliyor.²⁰²⁷

6- Kudüs'ün Fethinden Önce Sahil Şeridinin Fethi

İslami fetihlerin anahtarı mahiyetindeki Hittîn zaferini kazanan Selahaddin, Kudüs'ü fethedip Haçlıları tardederek bu büyük zaferi taçlandırmak istiyordu. Ancak o, zaferin hemen akabinde Kudüs'ün fethine girişmedi. Sahildeki Haçlı şehirlerini, kalelerini ve surlarını fethetmişti. Bunun birkaç sebebi vardı:

a- Zaferin hemen akabinde Kudüs'e saldırmış olsaydı bu, civarda bulunan bü-

tün Haçlıları ona karşı mücadele vermek üzere bir araya getirecekti. Bu da Kudüs'ün fethini zora sokacak ve fethi geciktirecekti.

b- Selahaddin'in Kudüs'ü fethi Batı dünyasında büyük yankı uyandıracak ve belki de onu savunmak için tüm güçlerini seferber edeceklerdi.²⁰²⁸

c- Selahaddin, Haçlıların şehri içeriden ve dışarıdan çok iyi şekilde tahkim ettiklerini biliyordu.

d- Selahaddin, Haçlıların deniz üssü olarak kullandıkları sahil şehirlerine yöneldi. Çünkü onların başta Avrupa olmak üzere dış âlemle irtibatlarını kesmek ve onları Şam topraklarına hapsedmek istiyordu.

e- Ayrıca o, Mısır'da bulunan liman ile Şam sahil şeridinde bulunan limanlar arasında seri deniz ulaşımını kurmak istiyordu.²⁰²⁹

Bütün bu sebepler yüzünden Selahaddin, önce sahil şehirlerine yöneldi. Oraları Haçlılardan temizlemek suretiyle Avrupa'dan gelebilecek yardımın önünü kesmek istiyordu.²⁰³⁰

Hicri 25 Rebiülahir 583 (miladi 5 Temmuz 1187) tarihinde Selahaddin, Taberiye'ye indi ve Taberiye kalesini ele geçirdi. Günlerden pazardı. Oradaki işleri düzene sokmak için salı gününe kadar orada kaldı. Daha sonra orayı Sarimuddin Kaymaz en-Necmî'nin idaresine bırakarak 8 Temmuz 1187 Çarşamba günü oradan Akka'ya doğru ayrıldı. Akka'ya vardığında halk tarafından karşılandı ve halk ondan aman talep etti. O da onlara can ve mal güvenliği teminatı verdi. Onları orada kalıp kalmama hususunda da serbest bıraktı. Onlar da oradan gitmeyi tercih ettiler. Daha sonra Eyyûbî ordusu 583 yılı Cumadelula ayında Cuma günü şehre girdi.²⁰³¹ Şehirdeki malları ve zahireleri ele geçirdiler. Müslüman esirleri serbest bıraktılar. Serbest bırakılan esirlerin tamamı dört bini buluyordu. Eyyûbî ordusu ne Akka halkına, ne de orada bulunan Venedikli ve Bizalı tüccarlara dokunmadı.²⁰³² Selahaddin'in bu müsamahakâr siyaseti büyük faydalar getirdi. Bu siyaset sayesinde diğer şehirler kolaylıkla fethedildi. Büyük bir mukavemetle karşılaşmadı. Bu müsamahakâr siyaset sayesinde şehirdeki iktisadi hayat da kesintiye uğramaksızın devam etti. Zira Batılı tüccarlar onun adaletini ve müsamahakârlığını bizzat müşahade etmişlerdi.²⁰³³ Selahaddin bir müddet Akka'da kaldı. Nâsıra, Kayseriya, Hayfa, Safûriye, Şekîf, El-Fûle, Tûr ve sair yakın şehirlerin fethinde orayı kendisi için üs yapmıştı.²⁰³⁴ Daha son-

²⁰²⁸ Siyasetü Selahaddin fî Biladi Mısır ve Şam, 305

²⁰²⁹ Selahaddin ve Tahriru'l Kudüs, 124

²⁰³⁰ Age, 124

²⁰³¹ En-Nevarir, 79

²⁰³² Siyasetü Selahaddin, 297

²⁰³³ Selahaddin ve Tahriru'l Kudüs, 125

²⁰³⁴ Mefrecü'l Kürûb, 2/202

²⁰²⁵ Kitabu'r Ravzateyn, 3/304

²⁰²⁶ Age, 3/305

²⁰²⁷ Age, 3/306

ra Nablus'a girildi. Orada da mal ve mülkün halka ait olduğu ilan edildi. Kimseden bir şey alınmadı. Çünkü oranın halkı Müslümandı. Haçlı istilasından sonra şehri terk etmemişler, orada kalmışlardı.²⁰³⁵ Bu arada Sayda, Beyrut ve Cübeyl mıntıkası da fethedildi. Selahaddin Sûr şehrinin fethini Kudüs'ün fethinden sonraya bırakmıştı. Bu sebeple orayı atlayıp Askalan'a geçti. Çünkü oranın fethi daha kolaydı.²⁰³⁶ Bir de orası Mısır'la Şam arasındaki yolların kesiştiği bir noktada bulunuyordu. Askalan'a giderken Remle'yi, Tebnin kalesini, Beyt-i Lahm'ı ve Halil'i ele geçirdi. Askalan'a vardığında Askalan teslim oldu. Hicri 583 yılı Recep ayı (miladi Eylül 1187) idi. Bu arada Gazze'nin şehirleri olan Darûm, Ersûf, Natrûn ve Beyt-i Cibril de fethedildi. Bu arada Selahaddin'in kardeşi Adil Mısır'dan harekete geçti ve Yafa'ya ele geçirdi. Bu şekilde Şevbek ve Kerek dışında bütün dâhilî şehirler ve kaleler ele geçirilmiş oldu. O iki şehir mukavemete devam ediyordu. Sahil şehirleri de Sûr dışında Selahaddin'in eline geçmişti. O günlerde Sûr'a Konrad De Montefrad gelmişti. Konrad'ın gücü kuvveti çoktu. Zengindi. Ayrıca çok kurnaz biriydi. Mukavemet için derhâl şehri güçlendirmeye başladı. Şehrin etrafındaki hendekleri yeniledi. Bu arada sahil şehirlerinden çıkıp giden Haçlı askerleri Sûr'da toplanmaya başladılar. Selahaddin onları Kudüs'e ya da Sûr'a gitmekte serbest bırakmıştı. Onların da çoğu Sûr'a gitmeyi tercih ettiler.²⁰³⁷

Hıttîn Savaşı'nın Neticeleri

1- İş Bitirici Savaş

Hıttîn Savaşı iş bitirici savaş olarak nitelendirilmektedir. Zira bu savaşın bölgenin siyasi haritasını değiştirdiğini görüyoruz. Bu savaştan sonra sultan, Şam sahillerindeki şehirleri fethetmeye girişti. Müstahkem şehir olan Sûr dışında bütün şehirler ardı ardına düştü. Bu şekilde Şam sahilleriyle ilgili mesele halledilmiş, Haçlılar tardedilmiş oldu. Zira yıllardan beri Müslümanlar karaya hapsedilmişti. Akka, Yafa, Sayda, Beyrut, Cübeyl, Askalan ve sair şehirler bu şekilde düştü. Gerçek şu ki, tarih kitaplarında bu hususu inceleyenler Haçlı şehirlerinin ardı ardına benzeri görülmemiş bir şekilde düştüğünü görünce aptallaşırlar. Tabii ki bu, Müslümanların düşmanlarına karşı üstün askerî gücünden kaynaklanmaktaydı.²⁰³⁸ Yıllarca Müslüman belde- lere baskınlar düzenleyen ve hayatı Müslümanlara zindan eden Haçlı kaleleri de bir bir çöktü.²⁰³⁹ Çöken kaleler arasında Taberiye, Safed, Hunîn, Tebnin, Bagras, Der-

2035 Age, 2/202-203

2036 En-Nevadir, 80; Selahaddin ve Tahriru'l Kudüs, 126

2037 Selahaddin ve Tahriru'l Kudüs, 126

2038 El-Hurûbu's Salibiyye, 219

2039 En-Nevadir, 89-96

besâk, Hacerşagaln ve Kusayr'i sayabiliriz. En sonunda sıra Haçlı başkenti Kudüs'ün fethine geldi.²⁰⁴⁰

2- Haçlı Mevcudiyeti İçin Sonun Başlangıcı

Hıttîn Savaşı, Haçlılar için büyük bir hezimet olmuştu. İşin hakikati şu ki, bu savaş, Orta Çağın müşahade ettiği en büyük sömürge hareketinin Müslümanlar tarafından bitirilişini müjdeliyordu. Bu savaş, Yakın Doğuya doğru uzanan Haçlı yürüyüşünü sınırlandırarak bölgedeki Haçlı mevcudiyeti için sonun başlangıcı olmuştur.²⁰⁴¹ Yakın Doğudaki İslami bölgede yaklaşık doksan yıl süren parçalanmışlığı ve çöküşü sona erdirdi. Asya'nın güney batısında bulunan bu bölge ile Mısır arasında oluşan birliğin tehlikelere karşı koymada oluşturdukları gücün ehemmiyetini gösterdi. Hıttîn Savaşı, kuvvetler dengesini yeni bir düzene soktu. Haçlıların yenilebileceğini gösterdi. Bu dönemi ince ayrıntılarına varıncaya kadar araştıran tarihî araştırmalar ortaya kodu ki; Hıttîn Savaşı, Selahaddin'in zaferiyle sonuçlandı. Ancak bu, Haçlıların bölgedeki mevcudiyetine bir son vermedi. Bu savaş, Müslümanlar için yenilgi ve gerileme dönemini kapattı, zafer ve ilerleme dönemini başlattı. Bu savaş, Müslümanlar önünde uzun ve zorlu bir yol açtı. Haçlı mevzilerini sökünçeye, mülklerini dağıtınca ve onları bölgeden atınca kadar yürünecek ve hücum edilecek yoldu bu.²⁰⁴²

3- Selahaddin'in İtibarının Yükselmesi

Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri de, 'Rafî'dir. Hıttîn Savaşı, Allah Teâlâ'nın Selahaddin'i yücelttiği sebeplerden biridir. Selahaddin bu savaş sebebiyle büyük mücahitler, komutanlar ve idareciler safına girmiştir. Bu savaş sebebiyle Müslümanlar da kendilerine güven duymaya başladılar. Yine Müslümanlar Nureddin Mahmud döneminden sonra kaybolan itibarlarını kazanmaya başladılar.²⁰⁴³ Bu zafer başta Dımaşk ahalisi olmak üzere bütün Müslümanlarda büyük yankı uyandırdı. Zira Dımaşk o zamanlarda Selahaddin'in idare merkeziydi. Kadıları ve kâtipleri savaş müddetince oradaydılar. Secdelere kapanmış bir vaziyette, zafer vermesi için Allah'a yalvarıyorlardı. Zafer haberini aldıklarında da sevinçlerini gözyaşlarıyla ve şükürü ifade eden sözlerle ortaya koydular.²⁰⁴⁴

2040 El-Hurûbu's Salibiyye, 220

2041 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 153

2042 Age, 153

2043 Age, 154

2044 Mefrecü'l Kürûb, 2/188

4- Hittîn Savaşı, Kudüs'ün Anahtarı

Hittîn Savaşı, “Filistin Kurtuluş Savaşı” idi. Çünkü o, Kudüs'ün ve sair Filistin şehirlerinin fethine giden yolu açmıştı.

İbni Vasil bu savaşı şöyle anlatıyor:

“Hittîn Savaşı, İslami fetihlerin anahtarı oldu. Kudüs'ün fethi de bu sayede kolaylaştı.”²⁰⁴⁵

İbni Vasil, bu savaşı Frenklerin bölgeye gelişinden sonra Nureddin Mahmud'un fetihleri ile Rükneddin Baybars'ın fetihleri arasındaki halkalardan biri olarak saymaktadır. Bu arada Müslümanlar Haçlılara karşı Hittîn gibi bir zafer elde etmediler. Allah, Sultan Selahaddin'e rahmet eylesin. Sahabeden sonra İslam onun gibi ve Nureddin Mahmud Zengî gibi biri tarafından yardım görmedi.²⁰⁴⁶ Allah her ikisine de rahmet etsin. O ikisi İslam'ı çığnendikten sonra ayağa kaldırdılar. Silinip yok edildikten sonra tevhit binasını inşa ettiler. Daha sonra Allah, İslam'ı Melik Muzaffer Rükneddin Baybars ile destekledi. Onun durumu daha acayipti. Zira o, bölgeye Moğol istilasından sonra geldi. İnsanlar İslam ümmetinin ayağa kalkmasından ümidi kesmişlerdi. Bu dönemde o, Moğolların birliğini dağıttı ve İslam beldelelerini muhafaza altına aldı. Haçlıların sahip olduğu çok sayıda sahil şeridindeki kaleyi de onlardan aldı.²⁰⁴⁷

5- Coğrafi Şuurun Ehemmiyeti

Bu savaş, genel şuurun ehemmiyetini göstermiş, bütün coğrafi imkânların ve kabiliyetlerin seferber edilmesinin zaruriliğini ortaya koymuştur. Yani sahip olunan tüm imkânların kullanılması gerektiğini göstermiştir. Ayrıca bu savaş, Mısır'ın Yakın Doğudaki beşerî gücünü de ortaya koymuştur. Yine köprü ya da geçit mesabesinde olup Şam ve Mısır topraklarını birbirine bağlayan Filistin topraklarının ehemmiyetini de göstermiştir.²⁰⁴⁸

6- Selahaddin'in Mehabeti

Hittîn zaferinden sonra Selahaddin'in ismi Haçlıların kalbine korku, hayranlık ve takdirle kazındı. Onun fetihleri kahramanlık, yiğitlik, gözü peklik ve çeviklikle

gerçekleşmişti. Müsamahakâr davranışı ve esirlere karşı güzel muamelesi çok sayıda şehir ve kalenin kayda değer bir mukavemet göstermeksizin teslim olmasına sebep oldu. Gerçek şu ki, o, Haçlılara karşı iki büyük şeyle karşı koydu. Onlar da, merhamet ve kahramanlıktı. Bu iki haslet sayesinde o, ordusunu zafer anında dizginlemesini bilmiş ve o dönemde yaygın olan vahşi kıyımlara girişmekten kaçınmıştır.

Selahaddin'in Haçlı kadınlarına ve kızlarına karşı davranışı hakkında Arnold şöyle yazmıştır:²⁰⁴⁹

“Selahaddin onlara o kadar çok bağışta bulundu ki onlar bu sebeple Allah'a hamd ettiler ve Selahaddin'in kendilerine ihsan ettiği bu ikramların çoğunu dışarıda dağıttılar. Nitekim Selahaddin, Üçüncü Raymond'un karısı İskifa'ya ikramda bulunmuş ve Taberiye kalesinden güven içinde çıkıp gitmesine müsaade etmiştir. O da malı, adamları ve yanındaki kadınlarla birlikte çıkmış Trablus'a gitmiştir. Balban İblinî de kurtulan Haçlı önderleri arasındaydı. Karısı ve çocukları Kudüs'teydi. Selahaddin onun şehre gidip çoluk çocuğunu almasına müsaade etmiştir. Ancak ona orada sadece bir gece kalabileceğini bildirmiştir.”²⁰⁵⁰

Başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa Selahaddin'i daha iyi tanımış, ondan hayranlıkla ve övgüyle söz etmişlerdir. Hatta Avrupa edebiyat kitapları onu efsaneye dönüştürmüştür.²⁰⁵¹ Haçlıların Hittîn'deki yenilgisi Kudüs'ün heybetini yok etti. Başta Kudüs Kralı Guy De Lusignan'ın esir düşmesi, Haçlı şövalyelerinin bir şey yapamaması ve Kudüs ordusuna mensup askerlerin ekseriyetinin öldürülmesi ya da esir alınması onlarda hiçbir heybet bırakmadı. Öldürülen ve esir alınan askerler o kadar çoktu ki öldürülenleri görenler bu savaşta hiç kimse esir alınmamış diye düşünür, esir alınanları görenler de bu savaşta kimse öldürülmemiş diye düşünür.²⁰⁵²

7- Zafere Götüren Birikimi Meydana Getiren Çalışma

Bu başarı kendi kendine gelmedi. On küsur yıllık bir süreç içerisinde gerçekleştirilmiş siyasi, idari, ıslah ve ihya çalışmaları bu askerî başarıyı getirmiştir. Bu çalışmaların meyveleri daha önce İmadüddin ve Nureddin Zengî dönemlerinde devşirilmişti. Nureddin Zengî Şam ve Mısır'daki büyük dönüşümlerin hakiki müessisi olarak tanınmaktadır. Zira o, askerî başarılarıyla, ıslah ve ihya çalışmalarıyla ve şer'i şerife verdiği destekle tanınmış biridir. Medreseler inşa etmiş, talim terbiye merkezleri kurmuş, yargıya önem vermiştir. Mescitler ve kaleler inşa ettirmiş, Halep ve Dı-

2045 Eyne Ömer bin Abdülaziz

2046 Mefrecü'l Kürûb, 2/193

2047 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 154

2048 Age, 154

2049 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 155

2050 Age, 155

2051 Age, 115

2052 Age, 115

maşk başta olmak üzere Şam'ın muhtelif şehirlerinde ilmin yaygınlaşması için çalışmalar yürütmüştür. Onun döneminde yargı şer'i şerifin gereği üzere işlemiştir. Adalet sarayı inşa ettirmiş, âlimleri ve fakihleri görevlerini yapmaya teşvik etmiştir. Onları, askeri psikolojik yönden savaşa hazırlamaya, risaleti olduğu gibi tebliğ etmeye, Arap dili, fıkıh ve hadis ilimlerini ordu komutanlarına öğretmeye teşvik etmiştir. İşte Selahaddin bu ilmî ortamda yetişti ve derslerini, dinî terbiyesini bu ortamda aldı. Muhaddis Ahmed bin el-İsfahânî'den, Vaiz Ali bin İbrahim bin Neca'dan ve Necmeddin el-Habûsânî'den dersler aldı. Bu isimler üçüncü nesil komutanları ve idarecileri yetiştiren fakih ve âlimlerden sadece birkaçı. O nesil, bir asır sonra Haçlı sürülerine hezimetini tattıran nesildi. Selahaddin kendi başına bir şey yapmadı. Bilakis Allah Teâlâ'nın inayetinden sonra Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün önderlik ettiği tarihî ıslah faaliyetlerini yürütenlerin başında İmamu'l Haremeyn Cüveynî, Ebu İshak Şirazî ve Gazalî gibiler vardı. O dönemde başlatılan faaliyetler semeresini vermiş, Hittîn zaferi ve Kudüs'ün fethi başta olmak üzere bu semereler Selahaddin eliyle devşirilmişti.

İKİNCİ KONU

KUDÜS'ÜN FETHİ

Hittîn Savaşı, Haçlı savaşları tarihinde iş bitirici olarak nitelendirilmektedir. Zira bu savaşta Kudüs Krallığı bütün kuvvetlerini kaybetmişti. Yine bu savaşta bölgedeki Haçlı mevcudiyetinden bu yana Haçlıların toplayabilecekleri en büyük ordu yok edilmiş, Selahaddin bu savaşta “Muzaffer Komutan” lakabını almıştı. Selahaddin bu savaştan sonra İslam âleminin en büyük lideri hâline geldi.²⁰⁵³ Bu savaştan sonra Haçlıların Kudüs'te hatırı sayılır bir güçleri kalmamıştı. Aynı yılın eylül ayında Askalan ve Gazze fethedildikten sonra Selahaddin ordusuyla birlikte Kudüs'e yöneldi. Selahaddin Kudüs'ü kılıç zoruyla fethedecekti. Bu arada Kudüs'tekiler de ona karşı mukavemet etmek üzere hazırlıklara giriştiler ve tam seksen sekiz gün mukavemet gösterdiler.²⁰⁵⁴

Haçlıların Kudüs Dâhilinde Yaptıkları Çalışmalar

Ebu Şâme'nin verdiği bilgilere göre Kudüs dâhilindeki Haçlı asker sayısı altmış binden çoktu. Bu sayıya kadınlar ve çocuklar dâhil değildir.²⁰⁵⁵ Öyle görünüyor ki şehir halkı sayısı ve şehirdeki savaşçı sayısı mücavir Filistin şehirlerini ve köylerini terk edip gelen halk ve askerlerle artmıştı. Haçlıların eline geçişinden bu yana Kudüs böyle bir baskı yaşamamıştı.

Rannesmann diyor ki:

“Kudüs'e sığınanların birçoğu savaş sanatını bilmiyordu. Erkeklerin sayısı oldukça azdı. Bir erkeğe mukabil elli kadın ve çocuk düşüyordu. Şehirde sadece iki şövalye vardı. Ancak Balyan, asil ailelere mensup olup da on altı yaşını geçmiş erkek çocukları şövalyelik makamına getirdi. Daha sonra bu yaşa gelmiş bütün erkek çocukları askere aldı. Silah taşıyabilen herkese silah dağıttı.”²⁰⁵⁶

2053 Hurûbu'l Kudüs fi't Tarihi'l İslami, 94

2054 Age, 94

2055 Kitabu'r Ravzateyn, 2/92

2056 Rannesmann, 2/749

Savaşçıları surlara ve burçlara dağıttı, mancınıkları kurdurdu, hendekleri kazdırdı.

Ebu Şâme bu hususta şöyle diyor:

“Haçlılar her tepeye mancınıklar kurdular, derin hendekler kazdılar, her cihette sağlam kuleler inşa ettiler, her burca grup grup asker yerleştirdiler.”²⁰⁵⁷

Ancak İbni'l Esîr, Rannesmann'ın Kudüs'teki şövalyelerle ilgili olarak verdiği bilgiye katılmıyor, şöyle diyor:

“Hittîn'den kurtulan Haçlı şövalyeleri Kudüs'te toplanmıştı. Civar bölgelerden, Askalan'dan ve sair şehirlerden çok sayıda halk da Kudüs'e gelmişti. Onların çoğu kılıçlarıyla ve mızraklarıyla surlara çıktılar. Mancınıklar kurdular ve ellerindeki bütün imkânları kullanarak surları güçlendirdiler.”²⁰⁵⁸

Selahaddin'in Askerî Planı

1- Kudüs'ün Fethinden Önce Atılan Adımlar

Selahaddin'in Kudüs'ü almak için Haçlılara karşı attığı askerî adımlar onun muharebe kabiliyeti ortaya koyuyordu. O, önce Mısır'da, Şam'da ve Irak'ın bir kısmında bulunan Müslümanları bir araya getirdi. Daha sonra Haçlıların beldelerine girdi ve onlara güçlü darbeleri indirmeye başladı. Nitekim Hittîn Savaşı'nda bunu görüyoruz. Daha sonra Şam'ın sahil şehirlerine yürüdü. Haçlıları maddi ve manevi yönden zayıflattı. Şayet Hittîn Savaşı'ndan sonra Kudüs'e yönelmiş olsaydı hiçbir mukavemetle karşılaşmadan şehre girebilirdi, ancak sahil şehirlerini ele geçirmeden evvel Kudüs'ü fethetmek ona orada kalıcılığı getirmeyecekti. Zira bu durumda Batı Avrupa Şam sahillerine Haçlı ordularını gönderecek, şövalyeler tek tek ve gruplar hâlinde bölgeye gelecekti. Kıyamet kilisesinin de içinde bulunduğu Kudüs'ü geri almak için Selahaddin'e karşı kıyasıya mücadeleye girişeceklerdi.

İmad el-İsfehânî anlatıyor:

“Onların batıl itikadına göre İsa (as) orada çarmıha gerilmiş ve orada insanlıktan ilahlığa dönmüş ve haç orada zuhur etmiştir. Selahaddin Eyyûbî, Allah Teâlâ'nın fazlî inayetiyle önce sahil şeridini ele geçirdi. Bu şekilde Kudüs'ü dış dünyadan tecrit etti ve ona gidecek yardım ve desteği kesti. Batı Avrupa'da olan Haçlılar da Kudüs'te olan Haçlılar da Kudüs'e ulaşmaktan ümidi kestiler. Zira Selahaddin, Kudüs'ün etrafında bulunan Askalan ve sair şehirleri de ele geçirmiş ve şehri dış dünyadan tamamıyla tecrit etmişti. Selahaddin bundan sonra bütün gücünü topladı.

2057 Kitabu'r Ravzateyn, 2/93

2058 Hurûbu'l Kudüs, 94

arak Kudüs'e yöneldi. Önce ferman çıkardı, sahil şehirlerine dağılmış olan bütün İslam askerleri onun etrafında toplandı.”²⁰⁵⁹

2- Geniş Çaplı Propaganda

Bu kalabalık askerî birlikler Hittîn'de Selahaddin'le birlikteydi. Selahaddin, bu askerlerin bağlı bulundukları iktalarına dönmelerinden önce onların bölgedeki mevcudiyetlerinden istifade etmeye çalışıyordu. Bölgedeki şehirlere ve limanlara hâkim olduktan sonra Kudüs'e yürümeden evvel bütün İslam âlemine cihad çağrıları yapıldı. Müslümanların toptan savaşa katılmaları isteniyordu. Müslümanların cihad azmini bileyen ve onları iştirake sevk eden şey, Müslümanların ilk kıblesi, Haremeyn'in üçüncüsü ve Nebi (s.a.v)'in miraç mahalli olan bu mukaddes beldeyi Haçlılardan temizlemek istemeleri idi. Ebu Şâme ve İbni'l Esîr'in zikrettiğine göre, Müslümanlar Selahaddin'in kıyı şeridini ele geçirdiğini ve Kudüs'e doğru yürüdüğünü duyunca hemen her mekândan fevc fevc harekete geçtiler. Âlimler ve fakihler öndeydi. Haçlı mevcudiyetini Şam topraklarından kazımak üzere cihada katılmışlardı.²⁰⁶⁰

3- Mısır Kuvvetlerinin Çağırılması

Selahaddin Eyyûbî, sahil şeridini hâkimiyeti altına alırken güneydeki şehir ve kalelerin ele geçirilmesine destek vermesi için Mısır kuvvetlerini de çağırmıştı. Oğlu Melik Aziz Osman ile Askalan'da karşılaştı. Onu görünce memnun oldu ve gücüne güç katıldı. Öyle görünüyor ki Selahaddin Şam topraklarındaki şehirlere ve limanlara hâkim olsa da Kudüs'e yürüyüşü esnasında Batı Avrupa'dan gelebilecek Haçlı hücumundan korkuyordu. Bu sebeple Mısır donanmasına cihada katılması için emir verdi. Mısır donanması Hacib Lü'lü'nün komutasında Şam sahillerine doğru hareket etti. Denizi yara yara gidiyor, yolu katediyordu. Mısır'dan Şam'a giden yardımlar kara ve deniz yoluyla bu şekilde kolayca Şam topraklarına ulaşıyordu. Selahaddin, Haçlılar için büyük önem arz eden Kudüs şehrinin önemli ölçüde tahkim edildiğini öğrenmiş, muhasara için gerekli bütün malzemeleri getirtmişti. Surların ve yüksek burçların yerle bir edilmesi için her türlü alet edevat hazırды.²⁰⁶¹ Büyük küçük mancınıklar, ateş topları atan mancınıklar, keskiler, duvar delen aletler ve sair sur yıkımı için gerekli her türlü alet edevat getirilmişti.²⁰⁶²

2059 En-Nevadir, 81; Selahaddin ve's Salibiyyun, 208

2060 El-Bidâye, ve'n Nihâye; Selahaddin ve's Salibiyyun, 209

2061 Vefeyâtü'l A'yan, 7/184; Selahaddin ve's Salibiyyun, 210

2062 Selahaddin ve's Salibiyyun, 210

4- Muhasara ve Savaş

İslam ordusu şehir surlarını çevirmeden evvel Haçlılar savaşa başladılar. Yani 20 Eylül'den evvel savaşa giriştiler. Emîr Cemaleddin bin Hasan er-Razi komutasında surlara doğru gelen İslam öncü birliğine şehir muhafaza birlikleri saldırdılar ve onları hezimete uğrattıp emîri öldürdüler.²⁰⁶³ Bu hadise Selahaddin ordusuyla gelip batı cihetinde surlara yaklaşmadan önce olup bitti. Her ne olursa olsun Selahaddin gelir gelmez düşmanla fiilî çatışma başladı. Düşman, muhkem surlar gerisinde şehir içindeydi. Takvim yaprakları hicri 21 Recep 583'ü (miladi 26 Eylül 1187) gösteriyordu. Kesif mancınık desteği altında surlara yanaştı. O dönemin en muteber silahlardan biri mancınıktı. Eyyûbî ordusunda on iki büyük mancınık vardı. Bunlar iri taşlar atıyorlardı. Bu destek altında suru delen unsurlar ilerliyor ve suru delmeye başlıyordu. Taraflar arasındaki çatışmalar oldukça çetin geçiyordu. Şehir muhafızları sur üzerinden attıkları ok, mızrak ve mancınıklarla Müslümanları vurmaya ve ilerleyişlerini durdurmaya çalışıyorlardı. Onlar da eşi benzeri görülmemiş bir şekilde çarpışıyorlardı. Arada bir şövalyeler şehir dışına çıkıyor, orada savaşıyorlar ve orada mübarezelerde bulunuyorlardı. Ancak onların bu çalışması Müslümanların ilerleyişini, surların delinişini ve tahkim edilmiş yerlerin mancınıklarla yerle bir edilmesini durduramıyordu. Bu savaşta her iki taraf da büyük kayıplar verdi. Câber kalesi emîrinin oğlu Emîr İzzeddin İsa bin Malik de şehadete koşanlar arasındaydı.²⁰⁶⁴

Savaş bütün hızıyla sürüp gidiyordu. Sur dibinde devam eden bu savaşa her iki taraf da hırsla sarılmıştı. Benzeri görülmemiş bir savaştı bu. Her iki taraf da meseleye dinî cihetten bakıyor ve bu savaşın son savaş olduğunu düşünerek savaşıyordu. Şehadete susayanlar gerçekten susamıştı. Şehadete nail olmadan işi bırakmıyorlardı. Her iki taraf da hırsla sarılmıştı işine.²⁰⁶⁵ Selahaddin'in mancınık üstünlüğü vardı. Şehrin düşmesi kesindi. Mancınık desteği altında suru delen birlikler sonunda duvarı delmeyi başardılar.²⁰⁶⁶ Bunun üzerine Haçlı şövalyeleri sur dışındaki Müslümanlar üzerine intihar saldırısı düzenlemeyi kararlaştırdılar. Ne var ki patrikleri Herakliyas onları bu fikirden caydırdı. Onlara bu faaliyetlerinin kadınları ve çocukları düşman karşısında savunmasız bırakacağını söyledi.²⁰⁶⁷

5- Son Hücum

Bu şiddetli savaştan sonra Selahaddin, şehre nihai saldırıyı yapmaya karar ver-

di. Mancınıklar kesif bir şekilde çalışıyor, mücahitler atılan taşların desteği altında ilerliyorlardı. Okçular ve sair unsurlar müdafaayı kırmak için kale ve sur üzerindeki muhafaza birliklerine ok ve mızrak yağdırıyorlardı. Muhafaza birlikleri yavaş yavaş gerilemeye başladı. Bu arada Müslüman askerler sur etrafında bulunan hendeği geçtiler ve sura ulaştılar. Onlar da sur delme faaliyetine giriştiler. Öndeki İslam askerini korumak için mancınıklar daha seri çalışıyor, gerideki askerler ok ve mızrak yağmurunu daha da şiddetlendiriyordu. Mücahitler surda birkaç gedik açtılsa da oradan içeri girmeyi başaramadılar. 29 Eylül tarihinde surda büyük bir gedik açıldı ve mücahitler bu delikten içeri girerek bayrağı surlara diktiler. Ancak Haçlı müdafa birlikleri derhâl oraya toplandı ve onları oradan çıkardılar. Ne var ki çırpınmanın bir fayda getirmeyeceğini artık onlar da anlamıştı. Helake doğru gidiyorlardı. İnatlarında ısrar edecek olurlarsa bu onların sonu olacaktı.²⁰⁶⁸ İnsanlar kiliselerde toplanmaya ve günah çıkartmaya başladılar. Kendilerini yerden yere atıyorlar, Allah'tan yardım ve rahmet diliyorlardı. Kadılar, erkeklerin hamiyet duygularını kamçılar için kız çocuklarının saçlarını kesmişti.²⁰⁶⁹

6- Anlaşma Yapılıyor ve Kudüs Selahaddin'e Teslim Ediliyor

Haçlılar aralarında bazı şartlar karşılığında şehri Selahaddin'e teslim edebileceklerini kararlaştırdılar. Bu şartları bildirmek üzere Selahaddin'e bir heyet gönderdiler. Selahaddin onların şartlarını kabul etmedi:

“Dört yüz doksan bir yılında şehre girdiğinizde şehir halkına ne muamele yapmışsanız biz de bugün size aynı muameleyi yapacağız. Kötülük kötülükle cezalandırılacaktır.”²⁰⁷⁰ dedi.

Selahaddin, Haçlı heyetini istediklerini alamadan geri çevirince Haçlılar Kudüs şehri içinde tekrar toplandılar ve Müslümanlara karşı ani baskınlar düzenleme kararı aldılar. Ancak patrik Herakliyas onların bu kararına karşı çıktı. Onlara böyle bir şey yaptıkları takdirde kadın ve çocukları Müslümanların kölesi hâline getireceklerini söyledi. Onları yeniden Selahaddin'e gidip aman talep etmeye teşvik etti. Balyan De Eblin'i kendisi için aman talep etmek üzere Selahaddin'e gönderdi. Selahaddin Balyan'ı huzura kabul etti. Huzura giren Balyan ondan aman talep etti. Ancak Selahaddin şehri kılıçla teslim almak istiyordu. Balyan istediklerini alamayacağını anlayınca Selahaddin'i tehdit yollu ikna yoluna gitti. Kadınları, çocukları ve Müslüman esirleri öldürmekle tehdit etti. Ona, “Ey sultan, bil ki, biz bu şehirde oldukça kalabalığız. Sayımızı Allah'tan başka kimse bilemez. Şehirdekilerin savaşmak-

2063 Kitabu'r Ravzateyn, 2/92

2064 Hurûbu'l Kudüs, 100

2065 Age, 100

2066 Age, 100

2067 Age, 101

2068 Hurûbu'l Kudüs, 101

2069 Mefrecü'l Kürûb, 2/213; Selahaddin ve's Salibiyyun, 213

2070 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 213

tan geri durması, aman isteyişlerindendir. Onlardan başkalarına verdiği amanı onlara da vereceğini düşünüyorlar. Onlar ölümden korkuyorlar, yaşamak istiyorlar. Ama başka çare kalmadığını görürsek çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldüreceğiz, mallarımızı yakacağız. Size ganimet olarak hiçbir şey bırakmayacağız. Esir olarak da ne kadın ne erkek kimseyi bulamayacaksın. Bu işi tamamladıktan sonra Mescid-i Aksa'ya ve Kubbetü's Sahra'ya gidip orada elimizde bulunan beş bin Müslüman esiri öldüreceğiz. Sonra da sizinle savaşağız. Ya şerefimizle öleceğiz, ya da şerefimizle muzaffer olacağız.” dedi.²⁰⁷¹

Bunun üzerine Selahaddin adamlarıyla istişare etti. Adamları şehri bazı şartlarla teslim alacağı için -şehri kılıçla alacağına dair ettiği- yemininin yerine geleceğini ve şehir halkının da harp esiri olarak muamele göreceğini kendisine bildirdiler. Onların bu beyanı üzerine Selahaddin aman karşılığında Kudüs'ü teslim almayı kabul etti. Haçlıların belirli bir fidye ödemek suretiyle şehirden çıkıp gitmesine onay verdi. Her adam için on dinar takdir edildi. Bu hususta zengin ile fakir arasında farklılık gözetilmedi. Kadınlar için de beş dinar takdir edildi.²⁰⁷² Sıbtu İbni'l Cevzî ve İmad el-Hanbelî, Selahaddin'in çocuk başına dört dinar takdir ettiğini zikretmektedirler.²⁰⁷³ Bebekler için ne takdir edildiği hususunda bazı ihtilaflar var. Onlar için de bazısı bir dinar,²⁰⁷⁴ bazısı iki dinar takdir edilmiştir,²⁰⁷⁵ demektedir. İlk görüşün doğru olma ihtimali daha yüksek. Zira Haçlı kaynakları da bu rakamı vermektedir. Balyan, fakir olup da fidesini ödeyemeyecekler için otuz bin dinar toptan ödemeyi teklif etti, Selahaddin de bunu kabul etti. Selahaddin, Balyan'a şehrin kırk gün içinde terk edilmesini şart koştu. Bu müddet içinde fidesini ödeyenler serbest kalacaklardı. Kırk gün içinde şehri terk edemeyenler köle sayılacaktı. Selahaddin şehri hicri 27 Recep 583 (miladi 12 Ekim 1187) tarihinde Cuma günü teslim aldı.²⁰⁷⁶ Ebu Şâme'nin İmad el-İsfehani'den naklen bildirdiğine göre Haçlılar anlaşmanın hemen akabinde evlerini boşaltmaya ve ev eşyalarını çok ucuza satmaya başladılar. Nakli imkânsız ve taşınması zor olan eşyaları yok pahasına ellerinden çıkardılar. Allah Teâlâ'nın şu ayeti kerimede buyurduğu kişilere ne kadar da benziyorlardı:

“Orada nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, eğlenip durdukları nimetler bırakmışlardı. Bu böyledir, onları başka bir millete miras bıraktık.”²⁰⁷⁷

2071 Mefrecü'l Kürüb, 2/214; Selahaddin ve's Salibiyyun, 214

2072 En-Nevadiru's Sultaniye, 81,82

2073 Selahaddin ve's Salibiyyun, 214

2074 Kitabu'r Ravzateyn, 2/95; Age, 214

2075 En-Nevadiru's Sultaniye, 82; Age, 215

2076 Age, 82

2077 Duhan, 25-28

Selahaddin'in Kudüs'e Girişi

Selahaddin ile Balyan arasında zikrettiğimiz şarlarla şehri teslim anlaşması yapılmıştı. Selahaddin 27 Recep 583 tarihinde Cuma günü şehre girdi. Kapıda duran şehir muhafızı Haçlılara silahlarını İslam askerine teslim etmeleri emrini vermiş, teslim işi bittikten sonra şehre girmişti. Muhteşem bir gündü. İslam sancakları mukaddes şehrin bütün surlarına dikilmişti. Selahaddin'in şehri kuşatması on iki gün sürmüştü. Kudüs'ün düşüşüyle o zamana kadar Haçlıların hâkimiyetinde olan şehir ve toprakların büyük bir bölümü de düşmüş oldu. Selahaddin Kudüs'e Recep ayının yirmi yedisinde, İsra gecesinde girdi. Şehri terk edecek olan Haçlılardan kurtuluş fidesini almak üzere ordu komutanlarından bazılarını şehir kapılarında görevlendirdi. Şehirde piyade ve süvari olarak altmış bin adam vardı. Kadınlar ve çocuklar bu sayıya dâhil değildi.²⁰⁷⁸

İbni'l Esîr şöyle diyor:

“Bu sayıya kimse şaşmasın. Zira şehir büyüktü. Askalan, Dârûm, Remle, Gazze ve sair şehir ve köylerden insanlar bu şehre gelmişler, burada toplanmışlardı. Yollar, kiliseler insan kaynıyordu. Kalabalık sebebiyle insanlar yollarda yürüyemiyorlardı.”²⁰⁷⁹

Selahaddin mukaddes şehri teslim aldıktan sonra şehrin Haçlı hâkimiyetinden önceki duruma getirilmesi emrini verdi. Haçlılar şehirdeki İslami izleri yok etmişlerdi. Kubbetü's Sahra'nın üzerine büyük bir altın haç dikmişlerdi. Selahaddin onun oradan kaldırılması emrini verdi. Tapınak şövalyeleri, Mescid-i Aksa'nın batı tarafına oturmak üzere binalar inşa etmişlerdi. Mescidin bir kısmını da kendi binalarına katmışlardı. Selahaddin buranın da eski hâline getirilmesi emrini verdi. Yine Mescid-i Aksa'nın, Kubbetü's Sahra'nın murdar şeylerden temizlenmesi emrini verdi. Daha sonra Mescid-i Aksa'ya imam tayin etti ve mescide bir minber yerleştirdi. Mescitteki ve mescide mücavir olan binalardaki Haçlıların yaptığı resimler silindi. Kudüs halkından olan Hristiyanların orada kalmalarına ve şehri terk eden Haçlılardan istedikleri şeyleri satın almalarına müsaade edildi.²⁰⁸⁰

Tarih Müslümanlardan Daha Merhametli Fatih Tanımamıştır

Selahaddin sözünde durdu. Fidesini ödeyenlere çıkış izni verildi. Şehrin her kapısına çıkış fidesini almak üzere komutanlar yerleştirilmişti. Fidyeyi ödeyenler dışarı çıkıyordu.²⁰⁸¹ Kurtuluş fidesi bu kadar az takdir edildiği hâlde birçoğu bunu

2078 Hurûbu'l Kudüs fi't Tarihi'l İslami, 106

2079 Age, 106

2080 Age, 108

2081 Kitabu'r Ravzateyn, 2/95

ödeyemedi. Ödeyemeyenler kırk gün geçtikten sonra Müslümanların elinde esir kaldılar. Zengin Haçlılar fakirlerin fidyelerini ödemek için kıpırdamadılar. Patrik Herakliyus -bile- başkasına bakmadan zengin hazinesini aldı gitti.²⁰⁸² Öyle görünüyor ki o dönemde Haçlılar arasındaki bağ tamamıyla kopmuştu. Aile ve akrabalık bağları kalmamıştı. Ayrıca esir kalanlar farklı Avrupa şehirlerinden Kudüs'e gelip yerleşen halklar ve garip kalmış paralı askerlerdi. Kutsal toprakları Müslümanların ellerinden kurtarmak için Haçlı seferlerine katılan kişiler ya da onların çocuklarıydı bunlar.²⁰⁸³

Hülasa, Haçlı ileri gelenlerinin bu aşağılık tavrı karşısında Selahaddin Eyyûbî'nin bu müsamahakâr şerefli tutumu Tarihçi Yazar Lîn Pol'ü Selahaddin'e hayran bırakmıştır.

Lîn Pol, patrike hakaretten sonra şöyle demiştir:

“Bu, Müslüman sultana müsamahakârlığın manasını Hristiyanlara öğretme fırsatı vermiştir.”²⁰⁸⁴

Selahaddin ve yanındaki emîrlere, çıkış fidyelerini ödeyemedikleri için esir düşen binlerce Hristiyan halka karşı müsamahakâr ve âlicenap davrandılar. Melik Adil, kardeşi Sultan Selahaddin'e kurtuluş fidyelerini ödeyemeyen bin Hristiyan fakirin kendisi adına Allah için serbest bırakılmasını kardeşinden talep etti. Selahaddin de onun bu talebine müspet cevap verdi. Bu insani tavır, patriki ve Balyan'ı da harekete geçirdi ve onlar da Selahaddin'den bunun bir benzerini talep ettiler. Selahaddin onların taleplerine de müspet cevap verdi. Daha sonra Selahaddin muhafızlarına şehir sokaklarında yaşlılık sebebiyle fidyelerini ödeyemeyenlerin ertesi gün, gün doğuşundan batışına kadar şehrin arka kapısından çıkıp gitmelerine müsaade etti. Bu ilandan sonra sayılamayacak kadar çok Hristiyan bu kapıya hücum etti.²⁰⁸⁵ Bîre emîri yaklaşık beş yüz ermeninin salıverilmesini talep etti. Selahaddin'e o kişilerin kendi beldesinden olduklarını ve oraya ibadet etme maksadıyla gittiklerini söyledi. Yine Muzafferuddin Ali Küçük, Urfalı oldukları iddiasıyla bin kadar ermeninin salıverilmesini talep etti. Selahaddin onların bu taleplerine müspet cevap verdi ve Ermenileri salıverdi.²⁰⁸⁶ Bu müsamahakârlık Selahaddin'le, Melik Adil'le ve ileri gelen emîrlere sınırlı kalmamış, bilakis bütün Müslümanları kapsamıştı. Gerçek şu ki; Selahaddin, Haçlı esirlere karşı büyük müsamahakârlık göstermişti. Onun bu asil davranışı bu savaşta kocalarını kaybeden ya da kocaları esir düşen kadınlara ulaşmış, onlar da ağlayarak Selahaddin'in huzuruna çıkmışlardı. Selahaddin onların kim ol-

2082 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 216

2083 Ceyşu Mısır, 69

2084 Selahaddin ve's Salibiyyûn,

2085 Age, 217

2086 Mefrecü'l Kürûb, 2/215

duklarını ve ne istedikleri sorunca ona kendilerine şefkat ve merhametle muamele etmesini istedikleri söylediler. Selahaddin onlara merhamet etti ve kocaları hayatta olanların kocalarıyla birlikte istedikleri yere gitmelerine müsaade etti. Kocaları ya da babaları ölmüş olanlara da geçinmeleri için kendi şahsi parasından para verdi. Onlar da ona bol bol dua ettiler.²⁰⁸⁷

a- Kendini İbadete Vermiş Rum Kraliçesi

Kudüs'te rahibeler içinde bir de Rum kraliçesi vardı. Kendini bütünüyle ibadete vermişti. Haçın ve Haçlı zihniyetin bendesiydi. Dinini milletini aşırı seviyordu. Başına gelen musibetten dolayı çok hüznüydü. Gözyaşları yanaklarına yağmur damlaları gibi süzülüyordu. Mali imkânları genişti. Yanında çokça malı, eşyası ve et-baı vardı. Sultana sığındı. Sultan da ona ve yanındakilere aman verdi ve yanındaki bütün mallarıyla birlikte gidebileceğini söyledi. Çeşitli mücevheratla süslü altın haçını da alıp gitmesi için müsaade etti. Bunun üzerine o, yanındaki kadınları, erkekleri, malları, sandıkları, sepetleri, çuvalaları alıp gitti. Ona onun etbandan olmayanlar da tabi olup gittiler. Daha önce büyük bir yara almış olsa da o bununla sevinerek yoluna gitti.²⁰⁸⁸

b- Esir Kralın Karısı

Esir kralın karısı -ki o, Amori'nin kızı olup Kudüs civarında oturuyordu. Çok sayıda malı, mülkü, hizmetçileri ve köleleri vardı- Selahaddin'e geldi, kocasıyla görüşme talebinde bulundu. Kocasını Nablus kalesinde bulunuyordu. İzin verildi, kendisine kocasıyla görüşme imkânı verildi. O da kocasının yanında ikamet etmeye başladı.²⁰⁸⁹

c- Prenses Ümmü Hemfri

Prenses Ümmü Hemfri, Filip'in kızıydı. Kocasını da Hittîn Savaşı'nda öldürülmüştü. O (kadın), Kerek ve Şevbek'in hâkimiydi. Oralarda onun sözü geçiyordu. Zor durumdaki oğlunu istemek üzere Selahaddin'e geldi. Selahaddin de kaleleri kendisine teslim ettiği takdirde oğlunu serbest bırakacağını söyledi. Daha sonra oğlu Hemfri bin Hemfri'yi Dimaşk'tan ona getirttiler. Onu dünya gözüyle gördüğü için çok sevindi. Kaleleri teslim almak üzere bazı emîr ve komutanlar onunla birlikte gittiler. Ancak kalelere vardıklarında kale halkı onları kaleye sokmadılar, karşı çıktılar. Onları hor ve hakir bir şekilde geri çevirdiler. Bunun üzerine prenses, Sûr'da yerleşti, sultandan oğlunun kendisine verilmesini istedi, sultan da o kaleleri teslim aldıktan sonra onu salıvereceği vaadinde bulundu.²⁰⁹⁰

2087 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 218

2088 Kitabu'r Ravzateyn, 3/343

2089 Age, 3/343

2090 Age, 3/344

d- Selahaddin'in Hristiyanların Hac Yaptığı Mekânlara Dokunmaması

Selahaddin Eyyûbî, Hristiyanların hac mekânlarına dokunmamıştır. Kudüs'e girildikten sonra bazı Müslümanlar ona Kıyamet Kilisesi'ni yıkmasını ve izlerini tamamen yok etmesini söylemişlerdi. Ona, "Bina yıkılır, altı üstüne getirilirse, kabir sökülür yok edilirse, ateşler söndürülür, resimler tamamen yok edilirse ziyaretçiler bir daha gelmezler. Cehennem ehli kişilerin harekete geçmek için öne sürdükleri maksatları da zail olur. Bu bina ayakta kaldığı müddetçe ziyaretler devam eder." dediler. Bu arada bazıları da, "Müminlerin Emîri Hz. Ömer (ra) Kudüs'ü fethettiğinde onları bu mekânda bıraktı. Binanın yıkılmasını emretmedi." dediler.²⁰⁹¹ Selahaddin de müsamahakâr davrandı ve onu yıkmaya yanaşmadı.²⁰⁹²

e- Bazı Hristiyanlar Kudüs'te Bırakıldı

Bazı Hristiyanlar kurtuluş fidesini verdikten sonra Selahaddin'e geldiler ve -kimseye sıkıntı vermeyecekleri ve şehrin hizmetinde bulunacakları vaadinde bulunarak- şehirde kalmaları için kendilerine müsaade edilmesini istediler. Selahaddin de onlara -kabul ettikleri- bazı şartlarla izin verdi. Cizye verecekler ve zimmet ehli muamelesi görecektir. Hukuk önünde Müslümanlarla eşit olacaklardı.²⁰⁹³ Müslümanlar hâkimiyetleri altına aldıkları şehirde işte bu şekilde merhametle muamele ettiler. 1099 yılında Haçlıların Kudüs'e girişi düşünüldüğünde bunun ne denli büyük bir şey olduğunu anlar. Godefrey ve Tankrid şehre girdiklerinde cadde ve sokaklar ölümlerden geçilmiyordu. Öldürülen Müslümanlar yakılıyor ve kan gölüne atılıyorlardı. Caddelerde yürüyenlerin ayakları topuklarına kadar ölümlerin kanlarına batıyordu. Ayrıca Haçlılar şehri yağmalamışlar, kadın ve çocuklara da musallat olmuşlardı.²⁰⁹⁴ Selahaddin'in bu müsamahasıyla Haçlı önderlerinin vahşeti arasındaki fark ne kadar büyük! Yine bu hadise bize Selahaddin'in İslam dininin ilkelerine ne denli bağlı olduğunu ve Haçlıların bir asır önce işledikleri cürümlere duyguları ve hevasına göre değil de İslam'ın ilkelerine göre karşılık verdiğini göstermektedir.²⁰⁹⁵

Ceymis Rastonn bu hususta şunları söylüyor:

"İşte Selahaddin 1187 yılında Kudüs'e girerken örnek bir davranış sergilemiştir. Selahaddin 1099 yılında Haçlıların yaptıklarına intikam alarak karşılık vermiştir. Kıyamet Kilisesi başta olmak üzere Hristiyanlarca kutsal sayılan çok sayıda mekânı koruması ve başka dinden olanlara karşı müsamahakârlığı hatırlarda kalacaktır. Öyle görünüyor ki onun bu doğru davranışı üstün bir örnek olarak gösterile-

cektir. Affediciliği, ikram ve ihsanda bulunuşu, fitratında olan hayırseverliliği, düşmanlarına karşı tavrı ebediyete kadar hafızalarda kalacaktır."²⁰⁹⁶

f- Stefan Rannesmann'ın Görüşü

Asıl fazilet, düşmanın övgüsüdür. Frenk tarihçilerinden biri olan Stefan Rannesmann şöyle diyor:

"Hakikat şu ki, muzaffer olan Müslümanlar istikamet ve insanlık çizgilerinden asla sapmadılar, bununla meşhur oldular. Seksen sekiz yıldan bu yana Frenkler kurbanlarının kanları içinde gezindiler. Ama bugün onların evleri yağmalanmadı. Aralarından hiçbirinin başına hoşa gitmeyecek bir şey gelmedi. Hatta Selahaddin'in emri üzere muhafaza görevlileri cadde ve sokaklarda geziyor, Hristiyanlara karşı olası saldırılara karşı tedbirler alıyordu. İnsanı duygulandıran şeylerden biri de, Selahaddin'in kardeşi Melik Adil'in, bin esiri kendi namına salıvermesini kardeşinden talep etmesiydi. Nitekim o da kardeşinin bu talebine müspet cevap vermiş ve bin esiri serbest bırakmıştı. Bu durum patrik Herakliys'u çok sevindirmiş, o da harekete geçmişti. Selahaddin'e gelip bazı kişileri serbest bırakmasını talep etti. Selahaddin onun adına da yedi yüz kişiyi serbest bıraktı. Selahaddin, Balyan adına da beş yüz esiri serbest bıraktı. Daha sonra Selahaddin yaşlı erkek ve kadınları salacağını ilan ettirdi. Yine kurtuluş fidyelerini ödemiş, ancak kocaları ya da babaları öldürülmüş ya da esir edilmiş kadınlar ağlayarak Selahaddin'e geldiler. Ona babaları ya da kocaları öldürüldükten ya da esir edildikten sonra nereye gidebileceklerini sordular. Bunun üzerine Selahaddin onların babaları ya da kocaları esir ise onları serbest bıraktı, öldürülmüşlerse onlara kendi şahsi hazinesinden ihtiyaçlarına göre ihsanlarda bulundu. Gerçek şu ki, onun tavrı, Birinci Haçlı Seferi'ndeki Haçlı askerlerinin yaptıklarının tam tersi oldu."²⁰⁹⁷

g- Garûsi Şöyle Diyor

Selahaddin, Haçlıların aksine vaadini yerine getirdi, insani değerlerle hareket etti ve şövalyelik ruhuna uygun davrandı. Onun uygulamaları bu dönem hadiselerini nakleden Latin tarihçilerini de etkilemişti. Garusî şöyle diyor:

"Taassup sahibi bazı kişiler, teslis inancı taşıyan Hristiyanların hac faaliyetlerini durdurmak için başta Kıyamet Kilisesi olmak üzere Hristiyan mabetlerini yıkmasını Selahaddin'den talep ettiler. Ancak o, onların bu teklifine olumlu bakmadı. Onlara şöyle dedi: 'Niçin yıkalım? Onlar ibadet etmek üzere geldikleri müddetçe ve ibadet maksadı dışında kullanılmadığı müddetçe niçin yıkalım? Bu binaları yerle bir etsek bile onlar o binaları yapmamız için bu mekânlara gelip duracaklar. Öyley-

2091 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 218

2092 Age, 218; Mefrecü'l Kürûb, 2/231

2093 El-Fethu'l Kasiy, 136; Selahaddin, 219

2094 Amalü'l Frence; Hasan Habeşi tercümesi, 118-120

2095 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 219

2096 Mukatilune fî Sebilillah, 137

2097 Hurûbu'l Kudüs, 108

se biz Halife Ömer (ra)’ın yaptığını yapalım. Nitekim o, bu binaları İslam’ın ilk yıllarında Kudüs’ü fethettiğinde muhafaza etmişti.”

Garûsi buna şöyle bir yorumda bulunuyor:

“Bu büyük sultanın, din ve fikir özgürlüğüne dair sahip olduğu görüşler bu güzel sözünde görülmektedir.”²⁰⁹⁸

Şair Şihabeddin Ebu’l Fevâris (ö. 574) ne güzel söylemiş:

*“Biz hâkim olduğumuzda affettik, affetmek bizim hasletimiz,
Siz hâkim olduğunuzda ise kanlar oluk oluk aktı.
Esirleri öldürmeyi helal bildiniz,
Biz ise ihsanda bulunduk ve bağışladık.
Aramızdaki bu farklılık (şer olarak) size yeter,
Zira her kap içindekini sızdırır.”*²⁰⁹⁹

Selahaddin, İslami ahlakı sayesinde Batılı krallara ve komutanlara üstün geliyordu. Şam topraklarında birliklere komuta edenler, insanlara Selahaddin’in Frenk kanı taşıdığını söylüyorlardı. Almanlar, İngilizler ve İtalyanların tamamı yaşadıkları şehir ve köylerde Selahaddin hakkında güzel şeyler söylüyorlar ve onun ahlakıyla ilgili güzel kıssalar naklediyorlardı.²¹⁰⁰ Hâlbuki Selahaddin bütünüyle Müslüman bi-riydi ve affı, hilmi ve müsamahakârlığı tamamıyla Resûlullah (s.a.v)’den almıştı.

Avrupalı tarihçilerden biri onun hakkında şöyle diyor:

“Hiçbir kanlı ve kötü dönem Selahaddin gibi yüce bir sultanın iyiliklerini hafızalardan silemez.”²¹⁰¹

Frenklerin bu müsamahakâr büyük kahramana hürmet ettiğine dair delillerden biri de şudur: Hicri 1315 (miladi 1899) yılında Alman imparatoru Şam topraklarını ziyaret için geldiğinde Selahaddin’in kabri başına uğramış, orada Selahaddin’i yücelten bir konuşma yapmıştı. İmparatorun yanında karısı da vardı. O da bu büyük kahramanın kabri üstüne bir çelenk bırakmıştı.²¹⁰²

Kudüs’te İlk Cuma Namazı

Kudüs’ün birçok yeri haçlar, çanlar, rahipler, domuzlar ve ruhbanlardan temizlendi ve ehli iman şehre girdi. Ezan ve Kur’an okundu, şeytan kaçacak delik aradı. Her yer pisliklerden temizlendi. İlk cuma namazı fethin sekizinci günü Şabanın

²⁰⁹⁸ Age, 108

²⁰⁹⁹ Şezerâtü’z Zehab, 6/410

²¹⁰⁰ El-veciz fi’ Şam, 61

²¹⁰¹ Age, 61

²¹⁰² Selahaddin Eyyûbî, Ahmed Abdülcevad, 51

dördünde kılındı. Mihrabın yanına minber kuruldu. Yerlere kıymetli halılar serildi. Tavana kandiller asıldı. Tahrif edilmiş İncil yerine Kur’an okundu. Hak gelmiş, batıl zail olmuştu. Saf saf seccadeler dizildi, ardı ardına secdeler yapıldı. İbadetin her türlü yapılmaya başlandı. Dualar arşa yükseldi. Bereketler indi, bela ve musibetler kalktı. Namazlar kılındı. Çanlar sustu, ezanlar okundu. Zangoçlar gitti, müezzinler geldi. Nefisler temizlendi, kalpler huzura erdi. İniş bitti, yükseliş başladı. Abid ve zahitler tek olan Allah’a ibadet için orada hazır oldular. Kuudlar, rükûlar, secdeler ve teşehhütler çoğaldıkça çoğaldı. Camiler ağzına kadar insanlarla doldu. Kalpler yumuşadı, gözler yaşardı. O gün kutlu bir gündü, o aylar kutlu aylardı. O gün duaların makbul olduğu, bereketlerin indiği, gözyaşlarının sel olup aktığı ve günahların mağfiret olunduğu bir gündü. Müezzinler zeval vakti ezan okumaya başladılar. Kalpler yerinden uçacak gibiydi. Sultan bu gün için özel bir hatip tayin etmemişti. Âlimler oradaydı ve her biri konuşma için davet edilme ihtimalinden dolayı iyi hazırlanmıştı. Kubbetü’s Sahrada bulunan sultanın emri fermanı geldi, bu gün Kadı Muhyiddin bin Zeki’nin hitap etmesini emrediyordu. Kadı siyah cübbeyi giydi ve minbere çıktı. Allah Teâlâ ona letafet elbisesi giydirmiş ve takva ile yüceltmişti. Üzerinde sekinet ve vakar vardı. İnsanlara fasih bir dille güzel bir hitabette bulundu. O konuşmada önce Kudüs’ün şerefinden ve faziletlerinden bahsetti. Daha sonra Allah Teâlâ’nın orada hazır olanlara ikram ve ihsan ettiği nimetleri dillendirdi. Ebu Şâme, “Ravzateyn” adlı eserinde bu uzun hitabeyi nakletmektedir. Kadı Muhyiddin’in söylediği ilk söz, **“Zulmeden topluluğun kökü kesildi. Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah’a aittir.”**²¹⁰³ ayeti idi. Daha sonra Kur’an’daki övgülerin tümünü nakletti. Sonra da şöyle dedi:

1- Allah Teâlâ’nın Zaferi İhsanı

Hamd, kahrı ile şirki zelil kılan, emri ile işleri evirip çeviren, şükrü ile nimetleri ihsan eden, mekri ile kâfirleri yavaş yavaş helake sevk eden Allah’a aittir. O, adalet ile günleri insanlar arasında takdir edendir. O, fazlı ile akıbeti muttakilere ihsan edendir. O, kullarını gölgesi altına alandır. O, dinini bütün dinlere hâkim kılandır. O, bütün kullarını hâkimiyeti altında tutandır, kimse O’na mâni olamaz. Mahlukatı üzerinde hâkim olandır, kimse O’na karşı çıkamaz. Dilediğini emreder, kimse O’nun emrini geri çeviremez. Dilediği şekilde hükmeder, kimse O’nun hükmünü ortadan kaldıramaz. Dostlarına zaferi nasip ettiği, yücelttiği ve hâkim kıldığı için O’na hamd olsun. Kudüs’ü şirk ve şirk ehlinde temizlediği için O’na hamd olsun. Kalbiyle ve sair uzuvlarıyla hamdın şuurunda olarak O’na hamd edenin hamdıyla hamd olsun.

²¹⁰³ En’am, 45

2- Resûlullah (s.a.v)'e ve Ashabına Övgü

Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, O tekdir, ortağı yoktur. Birdir; her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır. O'na hiçbir şey denk değildir. Kalbini tevhitte temiz tutan ve bununla Rabbini razı kılan kişinin şehadet ettiği gibi şehadet ederim. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Şüpheyi kaldıran, şirki ayaklar altına alan, iftirayı bertaraf edendir o. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gece vakti yürütülendir o. Oradan da en yüce göklere, oralarından da yanında Cennetü'l Me'va olan Sidretü'l Munteha'ya yükseltilendir o. Sidre'yi bürüyen bürümüşü. Göz kaymamış, haddi de aşmamıştı. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun. Yine salat ve selam onun ilk halifesi ve ilk iman ehli Sıddîk (ra) üzerine olsun, bu mescitten haçı ilk defa kaldıran Müminlerin Emîri Ömer bin Hattab (ra) üzerine olsun, iki nur sahibi ve Kur'an nüshalarını çoğaltan Müminlerin Emîri Osman bin Affan (ra) üzerine olsun, şirki silkeleyen ve putları kıran Müminlerin Emîri Ali bin Ebî Talib üzerine olsun. Yine salat ve selam onun âline, ashabına ve onlara güzellikle tabi olanlar üzerine olsun.²¹⁰⁴

3- Allah Mücahitlerden Razı Olsun

Ey insanlar, sizi en üstün gaye ve en üstün derece olan Allah'ın rızasıyla müjdeleyorum. Zira Allah Teâlâ sizin elinizle bu yitik şehri dalalet ehlinin elinden geri aldı ve yaklaşık bir asır süren perişanlıktan sonra asıl sahiplerine geri verdi. Bu şehri sizin elinizle temizledi. Orada isminin yüceltilip anılmasına ve yollardan şirkin izalesine muvaffakiyet verdi. İslam'ın güzellikleri oraya ulaşır orada karar bulunca üzerine bina edildiği tevhit ve takva ile temelleri yükseltildi.

4- Mescid-i Aksa'nın Faziletleri

Orası babanız İbrahim'in vatanı, peygamberiniz Muhammed (s.a.v)'in miraca çıkış yeri, İslam'ın ilk döneminde kendisine doğru namaz kıldığınız kıblenizdir. Orası nebiler yurdu, veliler yatağıdır. Elçilerin hicret yurdu. Vahyin nüzul yeridir. Emir ve nehyin indiği yerdir. Orası mahşer arazisindedir. Neşir oradan olur. Orası Allah Teâlâ'nın Kitab-ı Mübin'de buyurduğu mukaddes yerdedir. Resûlullah (s.a.v)'in mukarreb meleklerle namaz kıldırıldığı mescit oradadır. Allah Teâlâ'nın kulu ve Resûlünü gönderdiği belde orasıdır. Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve ruhu İsa'yı -ki Allah onu nübüvvet ve risaletle şereflendirmiştir- orada göndermiştir. O, asla kulluktan uzaklaşmamıştır. Nitekim ayeti kerimede şöyle buyurulmuştur:

2104 El-Bidâye, ve'n Nihâye, 16/590

“Mesih, Allah'a kul olmaktan asla çekinmez.”²¹⁰⁵

“Şüphesiz, ‘Allah, Meryem oğlu Mesih’tir’ diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır.”²¹⁰⁶

Orası iki kıblenin ilki, iki mescidin ikincisi, Haremeyn'in üçüncüsüdür. İki mescitten sonra ancak onun için yola çıkılır. O iki yerden sonra üstünlük ancak ona izafe edilir.

5- Selahaddin ve Askerlerini Tebrik Etmesi

Allah Teâlâ kulları arasından sizleri seçti. Sizler bu şerefte herkesi geride bıraktınız. Müjdeler olsun size! Nebevi mucizeler sizin elinizde zuhur etti. Bedir zaferi, Sıddîk'ın azmi, Ömer'in fetihleri, Osman'ın orduları ve Ali'nin kahredici gücü burada görüldü. Kadisiye gününü, Yermuk Savaşı'nı, Hayber hadiselerini ve Halid'in hücumlarını bize yaşattınız. Allah, Nebi Muhammed (as) cihetiyle sizi hayırla mukâfatlandırsın. Düşmana karşı çatışmada gösterdiğiniz gayretten dolayı sizi aziz kılsın. Yolunda akıttığınız kanları kabul eylesin. Mekânınız saidler yurdu cennet olsun.

6- Zafer Nasip Ettiği İçin Allah'a Şükrediyor

Bu nimetin kadrini iyi bilin ve bunun şükürünü ifa edin. Bu nimeti size nasip ettiği ve sizi bu hizmete seçtiği için Allah'a şükredin. Bu öyle bir fetihtir ki bu sebeple bütün gök kapıları açıldı, karanlık yüzler onun nuruyla parıldadı, mukarreb melekler onunla sevindi, nebi ve resûllerin gözleri onunla aydınlandı. Şu ahir zamanda mukaddes beldenin fetih ordusu olmanızdan daha büyük nimet mi olur? Nübüvvetten bir zaman sonra kılıçlarıyla iman alametlerini ayağa kaldıran askerler olmanızdan daha büyük nimet mi olur? Bu fethiye yer ehlinin daha çok gök ehli sevindi ve bu sebeple birbirilerini tebrik ettiler.

7- Mescid-i Aksa ve Kudüs'ün Faziletleri

Orası, Allah Teâlâ'nın kitabında, “Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir.”²¹⁰⁷ buyurduğu

2105 Nisa, 172

2106 Maide, 17

2107 İsra, 1

mekân burası değil mi? Sultanların yüce saydığı, Resûllerin övdüğü, ilahınız tarafından indirilen dört kitabın okunduğu yer burası değil mi? Fethi gerçekleştirsın diye Yuşa (as)’a güneşin tutulduğu yer burası değil mi? Allah Teâlâ’nın Musa (as)’ın kavmine kurtarmalarını emrettiği yer burası değil mi? Ne var ki ona sadece iki kişi icabet etti. Bu sebeple Allah onlara gazap etti ve onları bu isyanlarına ceza olarak Tîh Çölü’ne attı.

8- Allah’a Şükür ve Hamd

İsrailoğullarının yüz çevirdiği bu işe yüz döndürdüğünüz ve azmettiğiniz için Allah’a hamd edin. Allah sizi âlemlere üstün kıldı. Sizden öncekiler zelil iken sizleri muvaffak kıldı. Dini için sizi -paramparça iken- bir araya getirdi.

9- Melekler Mücahitler İçin Allah’a Şükrediyor

Tebrikler olsun size! Allah Teâlâ sizi katındakilere zikretti ve sizi askeri kıldı. Bu mübarek beldeye tevhidi getirdiğiniz, takdis ve tenzihi neşrettiğiniz, yollardan şirk, teslis ve habis itikadı izale ettiğiniz için melekler size teşekkür ediyor. Şu anda gök melekleri sizin için dua ve istiğfar ediyorlar.

10- Gururdan ve Günah İşlemekten Sakındırıyor

Allah’ın size ihsan ettiği bu hediye muhafaza edin. Bu hediye korumaya özen gösterin. Takvaya sarılın. Zira kim takvaya sarılırsa selamete ulaşır, kim de onun asil ipine sarılırsa kurtulur. Nefse tabi olmaktan sakının. Aşağılık işlere meyletmeyin. Düşmana düşmanlıktan da geri durmayın. Fırsatı ganimet bilin. Kederi izale etmeye çalışın. Allah yolunda hakkıyla cihad edin. Kendinizi Allah’ın rızasını kazanmaya verin.

11- Zafer Ancak Allah’tandır

Şeytanın sizi saptırmasından sakının. Sizi azdırmasına fırsat vermeyin. Bu zaferi keskin kılıçlarınızla, hızlı giden atlarınızla ve mücadele meydanlarında verdiğiniz mücadelenizle kazandığınızı size düşündürmesin. Vallahi hayır, **“Zafer ancak Allah katındandır. Muhakkak ki Allah azizdir hâkimdir.”**²¹⁰⁸

12- Günahlardan Uzaklaşmak

Ey Allah’ın kulları! Bu büyük şerefe ve bu kutlu ikrama nail olduktan sonra sakının. Allah bu büyük fethi size nasip etti. Sizin elinizi sağlam ipine tutturdu. Binaenaleyh büyük günahları irtikap etmekten sakının. Eğirdiği ipi sıkı sıkı sardıktan sonra çözen kadın gibi olmayın. Ayetler kendisine geldikten sonra ondan sıyrılıp çıkan ve şeytana tabi olup azanlardan olmayın.

13- Cihada Devam Etmeye Davet

Sizin en üstün ibadetiniz ve en şerefli âdetiniz cihaddır. Allah’a yardım edin ki Allah da size yardım etsin. Allah’ı zikredin ki Allah da sizi zikretsın. Allah’a şükredin ki Allah da üzerinizdeki nimetini artırsın. Yeniden hastalığın önünde durun, düşmanın emelini kırın, Allah’ı ve Resûlünü gazaba getiren işlerin yapıldığı sair yerleri de temizleyin. Küfrün dalını budayın, köklerini sökün atın. Bugünler İslam’ın günleri, bugünler Muhammed ümmetinin günleridir. Allahu Ekber, fetih ve yardım O’ndandır. Galip gelen ve kahreden O’dur. Küfredenleri zelil kılan da O’dur.

14- Mukaddes Toprakların Sair Yerlerini de Fethi Davet

Bilin ki bu bir fırsattır, bundan istifade edin. Bu bir avdır, onu avlayın. Bu büyük bir iştir, himmetinizi ona yöneltin. Azminizi ve gücünüzü oraya sevk edin. İşlerin akıbetine bakılır. İşler kazançlara göredir. Allah yardımsız bıraktığı düşmana karşı size yardım etti. Onlar sayıca sizin kadar ya da daha çoktular. Onlar yirmi misli olsalar da bu galibiyet hâsıl olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler.”²¹⁰⁹

Allah Teâlâ bize emirlerine ittiba edip nehiyelerinden kaçınmayı nasip etti ve bize katından yardım gönderdi. Nitekim O, şöyle buyurmaktadır:

“Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakırsa, ondan sonra size kim yardım eder?”²¹¹⁰

15- Sultan Selahaddin’e ve Müslümanlara Dünya ve Ahiretleri İçin Dua

Âdet olduğu üzere ikinci hutbenin okunmasından sonra ilk önce halifeye dua etti, sonra da şöyle dua etti:

“Allah’ım, heybetine boyun bükten, nimetine şükreden, ihsanlarını itiraf eden, dinini müdafaa eden, haramların işlenmesine mâni olan kulunun hâkimiyetini daim eyle. Müslümanları iman etrafında toparlayan, haçın bendelerini yere seren, din ve dünyanın salahına çalışan kulunun hâkimiyetini daim eyle. İslam’ın ve Müslümanların sultanı olan ve Kudüs’ü temizleyen kulunun hâkimiyetini daim eyle. Adı Ebu’l Muzaffer Yusuf bin Eyyüb olan ve müminlerin emîrinin devletini ihya eden kulunun hâkimiyetini daim eyle.

Allah’ım, onun hâkimiyetini umuma yay. Meleklerin onun sancaklarını kuşatsın, Bu hanif dini için yaptığı çalışmalar sebebiyle onu en güzel şekilde mükâfatlandır. Bu Muhammedî din için gösterdiği gayretleri kabul et.

Allah’ım, onun hayatını İslam’a bağışla. Onun mülkünü iman için koru. Şark ve garpta onun davetini yay.

Allah’ım, müminler büyük musibetler yaşadıkdan sonra onun eliyle Kudüs’ün fethini nasip ettin. Onun eliyle Kudüs’e yakın uzak sair yerlerin de fethini nasip eyle. Onu kâfirlerin kalelerine ve perçemlerine malik kıl. Karşılaştığı bütün küfür birlikleri parçalamasını ve bütün küfür toplumları dağıtmasını nasip et. Karşısına çıkan her bir küfür taifesini öncekilerin yanına göndermesini nasip eyle.

Allah’ım, Muhammed (s.a.v) hürmetine nimeti daim eyle. Doğuda ve batıda onun emirlerini ve nehiylerini uygulamayı nasip et. Allah’ım, beldeleri ve etrafını onunla ıslah et.

Allah’ım, küffarın ve facirlerin burunlarını sürt. Onları zelil kıl. Sultanımızın mülkünü genişlet, ordusunu etrafa yay.

Allah’ım, onun devletini kıyamete dek yaşat. Oğulları ve babasının oğulları vasıtasıyla, o bereketli sultanlar vasıtasıyla muhafaza et. Onları yaşatmak suretiyle onun (Sultan Selahaddin’in) gücünü artır.

Allah’ım, onun eliyle gerçekleşen bu haseneyi ölümsüzleştir. Aylar, yıllar daim sürece bunu devam ettir. Ona ebedî mülkü nasip et, Onu muttakiler yurduna vâris kıl ve onun ayeti kerimede de ifadesini bulan şu duasını makbul eyle.

‘Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.’²¹¹¹

Hatip daha sonra okunması âdet olan duaları yaptı.²¹¹² Namazdan sonra şeyh Zeyneddin Ebu’l Hasan Ali bin Neca el-Mısırî, sultanın izniyle vaaz kürsüsüne çıktı ve insanlara vaaz etmeye başladı. Muhteşem bir gündü. Allah’a hamd olsun. Kadı

2111 Neml, 19

2112 Kitabu’r Ravzateyn, 3/391

Muhyiddin bin Zeki art arda dört cuma insanlara hutbe okudu. Daha sonra sultan Kudüs’e bir hatip tayin etti. Daha sonra Adil Sultan Nureddin Mahmud Zengî’nin Kudüs için hazırlatmış olduğu minberi Halep’ten getirtti. Fethin, Nureddin’in eliyle gerçekleşeceği düşünülüyordu, ancak fetih onun vefatından sonra onun etbaindan olan biri eliyle gerçekleşti.²¹¹³

Nureddin’in Minberi Kudüs’te

Adil Sultan Nureddin Mahmud Zengî, ferasetiyle fethin kendisinden sonra gerçekleşeceğini düşünüyordu. Bu sebeple Halep’te Kudüs için bir minber yapılması emrini vermişti. Marangozlar, sanatkârlar ve mühendisler yıllarca bu minber üzerinde çalıştılar. Muhteşem bir minber vücuda getirdiler. Nureddin bu minberin yapılması için binlerce dinar harcadı. Öyle muhteşem bir şey yapıldı ki insanlar ona bakmaya doyamıyorlardı. Minber, Halep Mescidi’nde kurulu vaziyette bekletiliyordu. Kudüs fethedilince Sultan Selahaddin, Nureddin Mahmud’a vefa göstererek bu minberin Halep’ten getirilmesini ve mukaddes mekânına konulmasını emretti. Nuru yıllarca parıldayan Nureddin bu şekilde bir keramet göstermiş oldu. O, Allah Teâlâ’nın kendileri hakkında, “*Allah muttakileri sever.*”²¹¹⁴ buyurduğu ihsan sahibi kişilerdendir.

İmad el-İsfehânî anlatıyor:

“Nureddin’in kalbinde dinin nuru, takvanın eseri hep devam etti. O, abidlerin en zahidi ve zahitlerin en abidiydi. Evliyalar ve takva sahipleri arasındaydı. Feraset nuruyla fethin yakın olduğunu gördü. Allah Teâlâ’nın -vefatından sonra da olsaduasına icabet edeceğini biliyordu. Azmi arttı, hayatı rabbanileşti. Allah Teâlâ onu kusurlardan temizledi ve onu gayb âlemine ait sırlara vâkıf kıldı. Onu şüpheye düşmekten korudu. Onun bereketi İslam beldelerine yayıldı. Daha sonra onun mülkü Selahaddin’in hâkimiyetine geçti. Selahaddin’i yetiştiren de o idi. O ikisi de birbirini seviyordu. Fetih yolunu o açtı. Başarıları kolaylaştırdı. Halep Camisi, Nureddin döneminde yanmıştı. Minbere ihtiyaç duyulduğu için bu minber oraya kondu. Çok muhteşem bir şeydi. Marangozlar ona bakarak mihrabı yapmaya başladılar. Mihrabın motiflerini minberin motiflerine benzettiler. Şu an Halep’e gidenler onu orada görürler. Sultan Selahaddin Kudüs’ü fethedince onu Mescid-i Aksa’ya götürdü ve mihrabın yanına koydu. İslam’ın Kudüs’e hâkim olacağına dair Nureddin’in kerameti bu şekilde zuhur etmiş oldu. Minber yerine konduktan sonra insanlar Nureddin’e de Selahaddin’e dua ettiler.”²¹¹⁵

2113 El-Bidâye, ve’n Nihâye, 16/592

2114 Âli İmran, 134

2115 Kitabu’r Ravzateyn, 3/393

Bu hadise Selahaddin'in İslam birliğini gerçekleştirmek ve Haçlıları bölgeden söküp atmak için çalışan Nureddin'i ne denli sevdiğini göstermektedir. Yine bu, Nureddin'in vefatından sonra zayıflayan Zengî Devleti'ni Selahaddin'in yok etme maksadının Haçlıları bölgeden sürüp çıkarmak için yapılan çalışmaları devam ettirmek olduğunu göstermektedir.²¹¹⁶

Selahaddin'in Kudüs'te Yaptığı İslah Faaliyetleri

Selahaddin, Haçlıların Kudüs'te sonradan inşa ettiği binaları ve surları yıktırdı. Tapınak şövalyeleri, Mescid-i Aksa'nın batı kısmında yerleşim birimleri inşa etmişlerdi. Hatta Mescid-i Aksa'nın bazı kısımlarını bu binalar işgal etmişti. Mihrabın ön yüzüne bir duvar inşa etmişler ve orayı tahlil ürünleri için mahzen olarak kullanmaya başlamışlardı. İslam'a ve Müslümanlara hakaret olsun diye oranın hela olarak kullanıldığı da söylendi.²¹¹⁷ Kubbetü's Sahra'ya da bir kilise inşa ettiler ve orayı binalarla örttüler. O kilisenin içini de çeşitli heykellerle donattılar. Yine orada bir mez-baha kurdular. Rahipler için mekânlar ihdas ettiler. Kubbetü's Sahra üzerine büyük bir haç diktiler ve orada İslam'a ait her ne varsa her şeyi değiştirdiler. Fetihden sonra bu altın haçı onlar indirdiler ve parçaladılar. Bu parçaların bir kısmı Kostantiniyye çarşılarında bir kısmı da Sicilya adalarında satıldı.²¹¹⁸ Müslümanların Kudüs'e girişinin ikinci cuması Selahaddin, Haçlıların sonradan yaptıkları bütün bina ve surların yıkılmasını emretti. Mihrabı örten duvar ortadan kaldırıldı. Kubbetü's Sahra'da inşa edilen binalar ve heykeller de yok edildi. Daha sonra Fakih İsa el-Hekârî'yi oraya emin tayin etti ve orayı demir parmaklıklarla çevirdi.²¹¹⁹ Haçlıların Kubbetü's Sahra üzerine diktiği altın haça gelince, İbni Vasil'in zikrettiğine göre Müslümanlar şehre girer girmez aralarından bir grup kubbenin üzerine çıktı ve haçı oradan söküp aşağı attılar. Bu hadiseye şahit olan herkes bağıırıyordu. Müslümanlar sevinçten dolayı tekbir getiriyorlar, Haçlılar ise kendileri için üzücü olan bu hadise sebebiyle fer-yat ediyorlardı.²¹²⁰ Selahaddin, Haçlıların Kudüs'te inşa ettiği yeni binaları imha et-tikten sonra Mescid-i Aksa'yı imara başladı. Mescidin sağlamlaştırılması ve nakışlar-la güzelleştirilmesi için bütün gayretler sarf edildi. Eşi benzeri olmayan mermer, Kostantiniyye işi altın işlemeli yüzük taşları ve daha başka vasfı mümkün olmayan maddeler getirildi ve mescidin süsleme işinde kullanıldı. Bu imar işine başlanmadan önce duvarlara nakşedilmiş olan suret ve heykeller kazındı.²¹²¹ Selahaddin mihraba

çok önem verdi. Orayı da mermerden yaptırdı ve tezyinatına önem verdi.²¹²² Sul-tan, Mescid-i Aksa'da ihlas sahibi kişiler için bir bölüm ayırdı. Orayı da bütün mur-dar şeylerden temizledi.²¹²³ Melik Muzaffer Takıyyuddin Ömer Kubbetü's Sahra'ya yüklerle gül suyu getirtti. Kubbetü's Sahra ve avlusunu bizzat kendisi süpürdü. Saha sonra orayı temizleninceye kadar defalarca suyla yıkadı. Daha sonra oraya getirttiği gül suyunu serpti. Duvarlar da yıkanıp temizlendikten sonra güzel kokulu buhur-larla buhurlandılar. Melik Efdal Nureddin Ali bütün nuraniliği ve cömertliği ile gel-di ve oraya çok kıymetli halılar serdi.²¹²⁴ Müslümanlar da bu arada mescidin avlusunu süpürüp temizlediler. Daha sonra oraya hasır yerine halılar serdiler, kandiller as-tılar ve seccadeler sıraladılar.²¹²⁵ Selahaddin, Haçlıların Mescid-i Aksa'daki izlerini tamamen sildikten sonra başta Mescid-i Aksa ve Kubbetü's Sahra olmak üzere Ku-düs'teki bütün mescitlere vaizler, imamlar, müezzinler ve kayyımlar tayin etti. Mus-haflar ve bu Mushafların içine konulacağı sandıklar getirtti. Selahaddin medrese ve tekkeler inşa ettirdi. Kiliseyi Şafii medresesi, patriğin evini de sufiler için tekke hâli-ne getirdi. Buraları yaşatmak için de büyük vakıflar kurdu.²¹²⁶ Selahaddin'in Ku-düs'ü fethetmesi onu diğer Müslüman fatihlerden ayırmaktadır. Şöyle demek müm-kündür: Raşit Halife Ömer bin Hattab (ra) hicri on beşinci yılda Kudüs'ü Rumla-rın pislüğinden temizlediği gibi Selahaddin de yaklaşık bir asır Haçlıların elinde ka-lan bu yeri hicri altıncı asırda kurtarıp temizlemiştir. Ayrıca Selahaddin, bu büyük faaliyetle kendisinden sonra gelen Müslüman sultanlara Şam topraklarında arta-kalan Haçlılara karşı nasıl mücadele edileceği hususunda bir yol haritası vermiş-tir.²¹²⁷

Selahaddin'in İslam Âlemine Müjdeci Heyetler Göndermesi

Kudüs'ü geri alması Selahaddin'in siyasi ve askerî şanını zirveye taşıdı. Bu ha-ber İslam âleminin tamamına kısa zamanda yayıldı. Selahaddin, başta Abbasi halife-si olmak üzere bütün Müslüman sultan ve emîrlere Kudüs'ün fethini müjdeleyen heyetler gönderdi. Ebu Şâme, hastalığı sebebiyle Kudüs'ün fethine katılamamış olan İmad el-İsfahanî'den naklediyor:

“İmad, Kudüs'ün fethini işittiğinde Dımaşk'taydı. Bu haber kendisinde ulaştı-ğında sevincinden derhâl iyileşti ve Selahaddin'in yanına gitmek için harekete geçti. Fethin ikinci gününde onun yanına vardı.”

2116 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 223

2117 Kitabu'r Ravzateyn; Selahaddin ve's Salibiyyûn, 222

2118 Mefrecü'l Kürûb, 2/227-229; Selahaddin ve's Salibiyyûn, 222

2119 Mir'atü'z Zaman; Selahaddin ve's Salibiyyûn, 222

2120 Age, 222

2121 Age, 222

2122 Age, 223

2123 Kitabu'r Ravzateyn; Selahaddin ve's Salibiyyûn, 224

2124 Mefrecü'l Kürûb, 2/230; Selahaddin ve's Salibiyyûn, 224

2125 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 224

2126 Mefrecü'l Kürûb, 2/230; Selahaddin ve's Salibiyyûn, 224

2127 Selahaddin ve's Salibiyyûn, 225

İmad diyor ki:

“Sabah vakti onun yanına vardım. Gelişimi ona haber verdiklerinde -daha beni görmeden- haberi verene elbisesini çıkarıp verdi. Zira arkadaşları ona, ‘Bu haberi mektuplarla etrafa bildirelim.’ diyorlardı da o, onlara, ‘Bu işin ehli var.’ diyordu. O gün yetmiş müjdeli haber yazdım. Her bir mektup bedi bir şekilde ayrı ayrı ifadelerle yazıldı. Bağdat’taki Yüce Divana yazılan mektup, *‘Allah, içinizden iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da veryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaatte bulunmuştur.*’²¹²⁸ ayeti ile başlıyordu.”

Selahaddin, Bizans İmparatoru İshak Angelos’a da bu büyük fethi müjdeleyen mektuplardan gönderdi.²¹²⁹ Daha sonra Selahaddin, bu büyük fethe nail oluşunu tebrik etmek üzere Anadolu’dan, Horasan’dan ve Irak’tan gelen heyetleri, sultanları ve emîrleri karşıladı.²¹³⁰ Kudüs’ün fethini işiten Müslümanlar uzak yerlerden çıkıp ziyaret maksadıyla Kudüs’e geliyorlar, Mekke’ye hacca gitmeye niyetlenenler orada ihrama giriyorlardı.²¹³¹ Selahaddin, Kudüs’ün dışında çadırını kurmuş, Kudüs’ü Haçlılardan kurtarması sebebiyle kendisini tebrike ve Kudüs’ü ziyarete gelen emîr ve âlimleri karşılıyordu.²¹³²

Selahaddin’in Abbasi Halifesi ile İhtilafı

Selahaddin, Halife Nâsır ile bazı problemler yaşadı. Halife protokole ve lakaba başka şeylerden daha çok önem veriyordu. Halife olduğunda Selahaddin kendisine tebrik mesajı göndermiş, ancak bu tebrik mesajında Nâsır Selahaddin ismini kullandığı için Selahaddin’i anında veziri yoluyla azarlamıştı.²¹³³

İbni Kesîr, Halife Nâsır ile Selahaddin arasındaki ihtilafı şu şekilde özetliyor:

“Halife onu bazı hususlarda azarlayan bir mektup yazdı. Hıttîn zafer müjdesini kendileri nezdinde hiçbir itibarı olmayan Bağdatlı bir gençle göndermesini ve Kudüs’ün fethini müjdeleyen mektupta kendisini Nâsır Selahaddin diye -halifenin ismiyle- zikretmesini eleştiriyordu. Selahaddin, elçilere karşı ihsankâr davrandı. Halifeye itaatlerini izhar etti. Halifeye gönderdiği cevabi mektubunda savaşların kendisini birçok şeyi düşünmekten alıkoyduğunu, “Nâsır” lakabını da kendisine daha ön-

ce Halife Müstezî’nin verdiğini, müminlerin emîri istediği takdirde bu lakabı kullanmaktan vazgeçeceğini bildirdi. Allah ondan razı olsun halifeye karşı son derece edepli davrandı.”²¹³⁴

Âlimlerin Selahaddin’in Fetihlerine İştirak Edışı

Âlimler ve fakihler Selahaddin’le birlikteydi. O, onların tamamının teyidini alıyordu. Selahaddin, fetihlere Hıttîn’den sonra hicri 583 (miladi 1187) yılı Cuma-delahire ayının ikinci cuması Akka’nın fethiyle başladı. Çünkü orası hem Kudüs’e giden yolun üzerindeydi hem de oranın fethi Kudüs’e Avrupa’dan gelebilecek yardımın kesilmesi demekti. Bu fetihlere çok sayıda fukaha ve ulema iştirak etti. Kadı Fadl, Şeyh Ebu’n Necib Sührecerî’nin oğlu Fakih Cemaleddin Abdüllatif, Fakih Ziyaeddin İsa el-Hekârî önde gelen âlimler arasındaydı. Akka fethedilince Kadı Fadl oradaki en büyük kiliseyi camiye dönüştürdü. Orada mihrap ve minber inşa edilmesini emretti, daha sonra orada cuma namazları kılındı. İbni’l Esîr bu hususta, “Frenkler ele geçirdikten sonra Şam sahillerinde ilk kılınan cuma namazı bu oldu.” demektedir.²¹³⁵

O günlerde hutbe ve imamet işini Fakih Cemaleddin Abdüllatif üstlenmişti. Daha sonra Selahaddin, Akka şehrinde hutbenin okunması, kadılık işleri, belediye reisliği ve vakıf işleri yetkilisi olarak onu görevlendirdi.²¹³⁶ Fakih İsa el-Hekârî ise gaza ve fetihlerde Selahaddin’den ayrılmıyordu. Haçlılara karşı bu mücadelesinden dolayı sultan, Akka’nın fethinden sonra tapınak şövalyelerine ait menkul olan olmayan bütün malları ona verdi.²¹³⁷ Selahaddin’in bu tasarrufu daha önce benzeri görülmemiş bir tasarruftu. Bu dağıtım, bu fetihden sonra Müslümanların fey ve ganimet olarak ele geçirdiği malların mücahitlere dağıtımından farklı oldu. İslami kaynaklar Kudüs’ün fethine çok sayıda âlimin iştirak ettiğini bildirmektedir. Nitekim Selahaddin’in tarihçisi de bunu ifade etmekte şöyle demektedir:

“Mısır ve Şam’dan âlimler geldi. Öyle ki meşhur olanlar bu işten geri kalmadı.”²¹³⁸ Şeyh Ebu Ömer bin Kudame el-Makdisî ve onun kardeşi Muvaffakuddin bin Kudame bu fetihle katılanlar arasındaydı. Onlar fazilet sahibi meşhur âlimlerdendiler.²¹³⁹ İbni Kesîr diyor ki, o, kardeşi, dayısının oğlu Hafız Abdülgani, onun kardeşi Şeyh İmad, Selahaddin’in Frenk beldelerine yürüttüğü operasyonlardan ge-

2128 Nur, 55

2129 Selahaddin ve’s Salibiyyûn, 220

2130 Kitabu’r Ravzateyn, 2/120; Mefrecü’l Kürûb, 2/248

2131 Es-Sülûk, 1/97; Selahaddin ve’s Salibiyyûn, 221

2132 Kitabu’r Ravzateyn, 2/96; Selahaddin ve’s Salibiyyûn, 221

2133 Dirase vesika li’t Tarihi’l İslamî, 264

2134 El-Bidâye, ve’n Nihâye, 16/596

2135 El-Kâmil; Devru’l Fukaha, ve’l Ulema fi’s Şarkı’l Edna, 144

2136 Devru’l Fukaha, ve’l Ulema, 144

2137 Age, 144

2138 Age, 145

2139 Age, 146

ri kalmadılar. Kudüs'ün, sahil şehirlerinin ve sair şehirlerin fethine iştirak ettiler.²¹⁴⁰ Selahaddin bu fetih coşkusu içinde, hastalığı sebebiyle Dımaşk'ta kalan veziri ve müsteşarı Kadı Fadl'ı unutmadı. Ona bu fethi müjdeleyen bir mektup yazdı. Bu mektupta kullandığı ifadeler onun bu büyük âlime ne denli sevgi, saygı ve hürmet hisleri beslediğini göstermektedir. Selahaddin mektubunda bu fethihte birlikte olsalardı daha çok sevineceğini beyan ediyordu.²¹⁴¹

Hicri 27 Recep 583 (miladi Ekim 1187) tarihinde -Cuma günü- Kudüs'ün fethi gerçekleşikten sonra Selahaddin, Haçlılardan alınan malları bu fethi iştirak eden emîrlere, âlimlere ve fakihlere başarılarına göre dağıttı. Dağıtılan mallar üç yüz küsur bin dinar tutarındaydı.²¹⁴² Selahaddin daha sonra bu büyük fetih sebebiyle tebrikleri kabul etmek üzere şehir dışına kurdurduğu çadırında âlimler arasında tevazu ve vakar ile oturdu.²¹⁴³ Şairler, âlimler ve fakihler bu büyük fetih sebebiyle Selahaddin'i kasidelerle övüyorlar, bu büyük fetih sebebiyle sevinçlerini kasideler yoluyla izhar ediyorlardı. Meşhur şair İbni Senaülmülk de bu şairler arasındaydı.²¹⁴⁴ Şunu da ifade edelim ki orada olmayıp da fetih haberini alan Kadı Fadl ve Muhyiddin Zeki gibi fazilet sahibi âlimler gönderdikleri mektuplarla Selahaddin'i tebrik ettiler. Nitekim Muhyiddin Zeki hicri 579 (miladi 1183) yılında Selahaddin'in Halep'i zaptı sebebiyle nazmettiği kasidede şöyle diyordu:

*“Kılıçla hâkim oldu Halep'e safer ayında,
Recepte fethedileceğini müjdeler bu Kudüs'ün.”*

Bu beyitte Kadı Zeki Kudüs'ün fethinin recep ayında olacağını müjdeliyordu. Şaşkınlık veren bu müjdeden tam dört yıl sonra Allah'ın iradesi tecelli etti ve Kudüs recep ayında fethedildi. Tabii ki bu beyit, Selahaddin'i İsra ve Miraç hadisesinin yaşadığı bu mübarek ayda Kudüs'ü fethetmeye teşvik ediyordu.²¹⁴⁵ Selahaddin de Kudüs'ün fethinden sonra onu hürmetle öne geçirdi ve Mescid-i Aksa'daki hutbeyi ona okuttu. Kudüs'ün fethinin recep ayında gerçekleşeceğini ifade ettiği bu şiiri sebebiyle, hem kendi ve hem de ailesinin ilim ehli olması sebebiyle, hakka bağlılığı sebebiyle, fıkıh ve edebiyattaki üstünlüğü sebebiyle, yine üstün hitabetiyle dinleyenleri etkilemesi sebebiyle Selahaddin Mescid-i Aksa'daki hutbeyi ona okuttu.²¹⁴⁶

Bu anlatılanlardan anlaşıldı ki Kudüs'ün fethine çok sayıda âlim ve fakih iştirak etti. Onlar mücahitler arasına gönüllü olarak katılmışlardı. Onları oraya sevk eden şey dinî hamiyetleri idi. Hemen her cihetten silahlarıyla birlikte oraya gelmiş-

2140 El-Bidâye, ve'n Nihâye; Devru'l Fukaha, ve'l Ulema, 146

2141 Devru'l Fukaha, 147

2142 Age, 147

2143 Kitabu'r Ravzateyn, 2/96

2144 Devru'l Fukaha, 147

2145 Age, 149

2146 Age, 150

ler, Kudüs'ü kurtarmak için Selahaddin'in ardına takılmışlardı. Ya zafer ya şehadet diyorlardı. Başka hiçbir beklentileri yoktu. Allah da onlara zaferi nasip etti. Onlara Kudüs'ü ve Mescid-i Aksa'yı geri verdi. Ama onların oynadığı rol burada bitmiyordu. Çünkü bu zafer onların maneviyatını daha da güçlendirmişti. Nitekim Kadı İbni Zeki'nin okuduğu hutbede Müslümanları cihada devama teşvik ettiğini görüyoruz. Bütün İslam beldeleri düşmanın murdar istilasından kurtarılınca kadar bu işe devama teşvik ettiğini görüyoruz. Nitekim Fakih İbni Neca da yaptığı vaazda buna temas ediyordu.²¹⁴⁷ Kudüs'ün fethinden sonra ulema ve fukaha taifesinin yaptığı büyük işlerden biri de şu idi: Fakih Ziyaeddin İsa el-Hekârî, Kubbetü's Sahra'daki taşı koruma maksadıyla taşın etrafındaki -Haçlıların onun etrafına yaptırdıkları resim, heykel ve haç gibi şeyleri izale ettikten sonra- etrafına demirden bir ağ yaptırdı.²¹⁴⁸

Şairlerin Kudüs'ün Fethiyle İlgili Söyledikleri Kasideler

Bu gibi güzel şeyler ve bu gibi büyük fetihler için kasideler söylenir.²¹⁴⁹

Denir ki, Kudüs'te esir Müslüman bir genç varmış, Dımaşklı olan bu genç Selahaddin'e Kudüs'ü kurtarması için bir mektup yazmış, o mektupta şu beyitler yer alıyormuş:

*“Ey melik,
Haçlı sembollerini altüst eden,
Üzerine bir karanlık gelir,
Kudüs'ten tez yollu.
Bütün mescitler temizlenir,
Ama benim şerefim lekelidir.”*²¹⁵⁰

1- Şair Cilânî'nin Kasidesi

*“Ey Zahir'in babası, kurbanı kement attın,
Son zamanda papaza kendi tecrübesiyle.
Seni görseydi Ömer, çıktığında,
O tepeye, çok beğenirdi.
Kudüs halkının sevinçten çılgına döndüğünü,
Görseydi Ebu Ubeyde sevincinden kurban keserdi.
Sabah vakti süprüntüler içinde kelleler alındı,*

2147 Age, 153

2148 Age, 153

2149 Vâ Kaddesâh, 1/342

2150 Beytü'l Makdis fî Edebi'l Hurûbi's Salibiyye, 69

Kubbetü's Sahra etrafında feryat ile ağladılar.
 Güzel din seninle yeniden doğdu,
 Sahabe dönemindeki gibi.
 Sen, ismin gibi tasdik eden doğrulayansın,
 Dostun hayırda tavan yapmış Melik Muzaffer'dir.
 Neslinde Osman var, karşılıksız destek veren,
 Ali'nin üstünlüğü seni teyit ediyor.
 Senin yanında nice terakki etmiş yakın akrabalar var,
 Hicret ile sana yaklaşmaya çalışan nice uzak kişiler de var.
 Şahinler arasındaki keklige benzeyen,
 Frenkleri esir almış nesli arasında.
 Yusuf'un ardı ardına yükselişini görmedin mi?
 Her bir mülk sahibini kederiyle atışını.
 Hidayetin neşri için fetihteki tarzı,
 Düşmanlığı dürüp gedigine sokmak oldu.
 Kötülüğü kötü gördü ihsanda bulundu,
 Kudüs'ü kendi adamlarıyla fethetti.
 Selahaddin'in sertliği onları şaşkına çevirdi,
 Tel Vakası'nda onun azametini gördüler.
 Şövalyeler ve azalar yoruldu,
 Hâlbuki o, akşam da sabah ki gibi dinçti.
 Ey Mescid-i Aksa'nın fatihi, ey avcı,
 Ey sayısız atak yapıp orduları avlayan.
 Mübarek olsun bu mülk sana, yeni doğan güneş gibi,
 Yeryüzüne fetih haberleriyle.
 Din için olan bu savaş,
 Haberi kıyamete dek hikâye edilecektir.²¹⁵¹

2- Ebu Ali Hasan bin Ali el-Cüveynî'nin Kudüs'ün Fethinde

Söylediği Kaside

“Gök askerleri bu sultanın yardımcısıdır,
 Şüphe edene delildir bu fetih.
 Hikâye ettiğimiz bu şeyi insanlar ne zaman görmüştü?
 Nice nice zamanlar önce.
 Bu fetihler, nebilerin fethi gibi,
 Bunun da şükürü ancak fiille olur.
 Frenk kralları onun elinde av oldu,

Hâlbuki onlar bugüne kadar hor olmamışlardı.
 Nice kral avlayan aslanlar var,
 Onlar Frenklerin, çocuklarının ve karılarının korkulu rüyası.
 Niceleri daha önceleri İslam beldelerine,
 Bakmıştı sarhoş kafayla dürülür düşüncesiyle.
 Saldırmışlardı İslam beldelerine, çılgınlıkla yükselmişti,
 Ama İslam'ın destekçileri kör ve sağırdılar.
 Şimdi ise Selahaddin onların davetine icabet ediyor,
 Karşılıksız yardım edenin emriyle destek veriyor.
 Ne muzafferiyet, bu kadar fethi gerçekleştirdi,
 Nice zamandır sultanların himmetleri bile buna ulaşamadı.
 Arşın sahibi ona büyük destek verdi,
 İnsanlar dediler ki: ‘Bu Davud mu yoksa Süleyman mı?’
 On beş günde şirkin kökünü kazıdı,
 Şehirler ve beldeler temizlendi.
 Nerede Mesleme ve kardeşleri?
 Nerede babaları, nerede Mervan?
 Başkalarını da say, o Frenkleri,
 Yeryüzü sultanlarından kimse yenememişti.
 Bu fetih sahibi Nebi asrında olsaydı şayet,
 Hakkında ayetler inerdi.
 Ey haç bendelerinin yüzlerini karartan,
 Yüzlerine şomluk ve başarısızlık peçesini takan.
 Arşın İlahî katında ne dereceler yaptın,
 Sair sultanlar gerilerde kaldılar.
 Allah seni İslam'ı koruman için yaşatsın,
 Zarar görmesin ve şaşkına dönmessin Müslümanlar diye.
 Bu, Allah'ın ikram ettiği bir yıl,
 Küfür uyukluyor, destekçi uyanık.
 Ey Müslümanları bir araya toplayan,
 Arşın Rabbini bırakıp haça bende olanları mahveden.
 Öldüğünde kulların defteri dürülse de,
 Selahaddin'in ecir defteri dürülmez asla.”

3- Şair Seyyid El-Cevvânî'nin Kasidesi

“Bu gördüğüm bir rüya mı acaba?
 Kudüs fethedilmiş, Frenkler kırılmış.
 Çöplüğün, kirliliğin,

*Zevaliyle her yer tertemiz oldu.
Kralları bağlanmış,
Hâlbuki daha önce böylesi görülmemişti.
Allah'ın yardımı ve fetih geldi,
Resûle vaat olunan; tesbih edin, istiğfar getirin.
Şam toprakları fethedildi, Kudüs temizlendi,
Ki orası kıyamette insanların mahşer yeridir.
Muhammed aşkına söyleyin fethi bu olan,
Kişi hakkında ne denir, ne söylenir?
Ey dürüst (Siddik) Yusuf, sen onu fethetmekle,
Batıldan ayırdın Ömer gibi.
Sen ondan sonraki şeriatın Osman'ısın,
Haydar'sın sen, nübüvvetin destekçisi.
İslam düşmanlarına malik oldu şaşılacak şekilde,
Güvenle yürüdü, dünyayı hor gördü.
Kâh nizami, kâh gayrinizami saldırdı,
Mızraklar bedenleri vurdu, kılıçlar doğradı.
Boyunlar büküldü, kafalar düştü,
Alınlar yüzler yerlerde toza bulandı.
Bütün o baskınlar hakkında konuşsa,
Kılıçlar ne feryatlar nakleder liderlerden.
Zira orada sertlikten başkası yok,
Nala nal koşturur, kana kan akıtılır.
Düşman cüsseleri arasında yürür yükselirsin,
Ama mümkün mü yürümek sürçmeden.”²¹⁵²*

4- Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed Saatî'nin Kasidesi

*“Onu mühim işler fırtınası salladı,
Yüce dağları aştı, sabrı tahammülü az değil.
O, Kudüs'ün kurtarıcıdır, uzun zaman,
Geçmişti de hastalığı şifa bulmamıştı.
O kalabalık düşmanı dağıttı,
Parçalanmış ümmeti bir araya getirdi.
Harplerde keskin azim verildi sana,
Sapmasından ve sürçmesinden korkulmaz onun.
Mekke'ye de Medine'ye de iyiliklerde bulundun,*

*Hasenatı çok nice fiiller işledin.
İşte senin kılıçların, o kadınların,
Ağlamaları onların kınlarını sevindirdi.”²¹⁵³*

5- Seyyah İbni Cübeyr'in Kasidesi

*“Ufkunu ısıltılarla bezedin,
Bahtın iyi oldu.
Müjdeler olsun sana, zira düşman boyunları,
Keskin kılıcına doğru uzanıyor.
Nice defalar onları mahvettin de onlar kırılıp gittiler,
İninde gizlenen aslanın mahvediş gibi.
Kaba kuvvetle kırdın onların haçını,
Bravo sana ey kırıcı!
Mücadelelerinde dedelerine destek oldun,
Onların devrilesi dedelerine yuhlar olsun.
Şam'daki mülklerinden sıvışıp gittiler,
Dün bırakıp gidenler gibi.
Orduların korku ile nusret buluyor,
Ne zaman istersen harekete geç ya da sabret.
Zira onların tamamı boğulacak,
Coşkun akan askerinin dalgasıyla.
Dininin intikamını aldın onlardan,
İntikamcı olarak Allah seni seçti.
Âlemlerin Rabbi'nin dinine yardım ettin sen,
Bu sebeple O seni 'Melik Nâsır' olarak adlandırdı.
Sultanlar yataklarında geceliyorlar,
Sen ise ince ve sık dokunmuş zırhlar içinde uyukluyorsun.
Cihadı hayat tarzı olarak seçtin,
Onların güzel yaşam biçimine karşı.
Hak rızası için geceni uykusuz geçiriyorsun,
Açık kalan göz kapakların için, O da seni razı kılacak.
Mukaddes toprakları fethettin,
Oraya nezafet girdi.
O mukaddes şehre gittin,
Kâfirin elinden kurtardın.
Hidayet sembollerini orada yükselttin,*

*İhya ettin onları.
Allah size bu fetihleri hazırladı,
Geçmiş zamanlardan beri.
Faruk'tan sonra seni seçti,
Onu taklit ettiğin için.
Sevginiz gönüllere akıtıldı,
Şöhretiniz âleme yayıldı.*"²¹⁵⁴

Bu kasidenin ihtişamı sadece akıcılığında ya da hatıraları doğru nakletmesinde ya da heyecana sevk eden duygular oluşturmada değil elbette. Bütün bunların yanında bu kaside batıda yaşayan Müslümanların Selahaddin'e karşı hissettiği duyguları ifade ediyor. Bu kaside İslam âleminin tek bir vücut hâline geldiğini ifade ediyor. Devletler arasındaki siyasi yapay sınırların İslam'a gönül vermiş kişilerin hissettiği duygu selinin önüne geçemeyeceğini gösteriyor. Onların emel noktasında da elem noktasında da aynı şeyi hissettiklerini gösteriyor.²¹⁵⁵

Sûr Şehrini Muhararası

Selahaddin hciri 583 (miladi 1187) yılında Haçlılara karşı büyük bir zafer kazandı. Sûr şehri dışında Kudüs Krallığı'na bağlı bütün beldeleri ele geçirdi. Müslüman tarihçiler bu şehrin -gemi gibi- deniz ortasında olduğunu ve müstahkem bir yapıya sahip olduğunu bildirmektedirler. Karadan oraya giden sadece bir yol vardı. Oraya da yedi burç dikilmişti.²¹⁵⁶ Ayrıca şehrin etrafı sağlam surlarla ve yüksek burçlarla kuşatılmıştı. Asker cihetinden bakılacak olursa Selahaddin'in -şehirlerini teslim etmeleri mukabilinde- aman verdiği birçok Haçlı askeri gelmiş buraya sığınmıştı.²¹⁵⁷ Haçlılar, Selahaddin karşısında birçok liderlerini kaybetmişlerdi. Onlardan bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da esir edilmişti. Bu sebeple Konrad Montefrad gibi bazı yetenekli kişiler onlar arasında lider olarak sıyrıldı.²¹⁵⁸

İbni Şeddad onu şu sözlerle vasfetmektedir:

"O, dinine bağlı, tavizsiz, zeki biriydi."²¹⁵⁹

Sıbtu İbni'l Cevzî de onu, kararlı ve cesur biri, diye vasfetmektedir.²¹⁶⁰ Konrad ya da -Batılı kaynakların ifade ettiği gibi- Markis, Haçlıların bölgedeki lideri oldu. Şehirdeki emîrler ve şövalyeler, Müslümanlara karşı mücadele vermek üzere onu li-

der olarak kabul ettiler ve emri altına girdiler. Konrad görüşmeler esnasında Selahaddin'in ileri sürdüğü şartları kabul etmedi ve Batı Avrupa'dan yardım ve destek gelmesi için bir heyet gönderdi. Konrad -Üçüncü Haçlı Seferi yapıncaya kadar- Şam topraklarında kalan son Haçlıların müdafaa yükünü bu şekilde omuzlamış oldu.²¹⁶¹ Selahaddin, Kudüs'ün fethinden önceki ilk Sûr muhasarasını kaldırmak mecburiyetinde kaldı. Konrad şehrin istihkâmını daha da güçlendirdi ve onu gelecekteki çatışmalara hazırladı. Doğu tarafına hendek kazdırdı. Şehrin kara ile bağlantılı olduğu tek taraftı burası. Bu şekilde şehir adaya dönüştü. Surlar yeniden elden geçirildi ve sağlamlığı artırıldı.²¹⁶²

Selahaddin, Ramazan ayının yirmi ikisinde şehri tekrar muhasara altına alınca işe surları mancınıklarla vurmaya başladı. Müslümanlar şehre girmek için envai çeşit silahlar kullandılar. Ancak hiçbir fayda vermedi. Karadan ve denizden yapılan bütün saldırılar akamete uğruyordu. Bunun üzerine Selahaddin, Konrad'ı siyasi yolla yola getirmeyi düşündü. Konrad'ın babası Üçüncü William, Selahaddin'in elinde esirdi. Baskı unsuru olarak onu kullandı ve şartları kabul edilmediği takdirde onu idam edeceğini bildirdi. Ancak Selahaddin'in bu teşebbüsü Konrad'ın kararlılığını kıramadı. Konrad, şehrin bir karış toprağına babası da kendisi de olsa her birinin feda olacağını bildirdi. Bu gelişmeler karşısında Selahaddin, hicri 583 yılı Şevval ayı sonlarında (miladi Ocak 1188) muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kaldı. Bu, Selahaddin'in Haçlılar karşısında Hittin zaferinden sonra karşılaştığı ilk başarısızlık oldu.²¹⁶³ Selahaddin'i muhasarayı kaldırmaya iten birkaç sebep oldu. Önemli-lerini arz edelim:

Eyyûbî ordusu şehrin fethedilmesi için büyük zorluklarla karşılaşmış, ancak fethedememişti. Bu, askerin maneviyatını kırıyordu. Bu arada bazı komutanlar da Selahaddin'e askerin istirahat ihtiyacı olduğunu söylüyorlardı.

Zengin olan emîrler muhasaranın kaldırılmasını istiyor, buna davet ediyordu. Zira onlar muhasaranın devamı hâlinde Selahaddin'in kendilerinden borç para isteyeceğini düşünüyorlardı. Selahaddin muhasaraya devam etmek istediye de bunların ısrarlı talepleri karşısında muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kaldı.

Mısır donanması şehri deniz cihetinden muhasara altına almış, ancak bu muhasara başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Dolayısıyla Sûr şehrine denizden yardım ve desteğin gelmesine mâni olunamıyordu.

Selahaddin, fethedilen Haçlı şehirlerinde büyük müsamaha göstermiş, istedikleri yere gitmesine müsaade edilen Haçlı askerleri Sûr'da toplanmıştı. Sayılarının

2154 Selahaddin Eyyûbî Kahiru'l Udvanî's Salibî, 285

2155 Age, 286

2156 Kitabu'r Ravzateyn, 2/119; Selahaddin ve's Salibiyyun, 229

2157 Selahaddin ve's Salibiyyun, 229

2158 Age, 229

2159 En-Nevadiru's Sultaniye, 98

2160 Mir'atü'z Zaman; Selahaddin ve's Salibiyyun, 230

2161 El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 170

2162 Age, 170

2163 En-Nevadiru's Sultaniye, 138

çokluğu onların moral gücünü artırmış ve şehrin muhafazası için topyekûn olup birleşmişlerdi.

Tabii unsurlar da muhasaranın kaldırılmasında etkili oldu. O yıl kış ayı hem yağmurlu ve hem de çok soğuk geçiyordu. Ayrıca asker arasında hastalıklar baş göstermişti.²¹⁶⁴

Müslüman tarihçiler, Selahaddin'in Sûr'u fethetmedeki başarısızlığından teessüfle bahsetmektedirler. Tarihçi İbni'l Esîr -ki o, Selahaddin'e karşı ön yargılı biri olarak tanınmaktadır- bu hususta tek suçlunun Selahaddin olduğunu söylemiştir. Haçlıların Sûr şehrine toplanma şartlarını onun oluşturduğunu, Akka, Askalan, Kudüs ve sair şehirlerden müsamahada aşırılık gösterilerek salıverilen insanların mallarıyla birlikte oraya gittiklerini zikretmiştir.²¹⁶⁵ Sıbtu İbni'l Cevzî de, Selahaddin'in işin sonunu düşünmeksizin Haçlıların Sûr şehrine gitmesine müsaade etmekle fetih şansını kaçırdığını zikretmiştir. Selahaddin'in onlara İslam'ı arz etmesi ve kabul edenleri bırakıp kabul etmeyenlerin boynunu vurması gerektiğini ifade etmiştir. Yine o, bu hadiseleri Bedir ve Uhud savaşlarında vukua gelen hadiselerle benzetmiştir. İbni'l Esîr, Selahaddin'e karşı ön yargılı biriydi. Çünkü o, Zengî hanedanının dostuydu. Onların Şam'daki hâkimiyetine Selahaddin'in son verdiğini unutmuyordu. Sıbtu İbni'l Cevzî'nin de bu hususta ondan etkilenmesi uzak bir ihtimal değildir.²¹⁶⁶

Gerçek şu ki, Selahaddin'in Haçlılara şehir ve kaleleri teslim etmeleri mukabilinde aman vermesi ona birkaç ay içinde Kudüs Krallığı'na bağlı şehirlerin büyük kısmını -Sûr gibi birkaç şehir dışında- fethetme imkânı sağlamıştır. Selahaddin'in önünde bundan başka da tabi olunacak yol yoktu. Zira şehirleri savaşarak teslim alma yoluna gitseydi iş uzayacaktı. Ayrıca o, uyguladığı bu siyasetle müsamahakâr İslam dininin esaslarını da uygulamış oluyordu.²¹⁶⁷

Selahaddin bütün uygulamalarında bilinçli hareket etmiş ve savaş sonrası reayası nezdinde de meşru ve makbul bir önder olmayı düşünmüştür. Devletini iki dinin tek idareci altında yan yana yaşayabileceği bir mekân hâline getirmeye çalışmıştır. Onun hedefi Haçlı kuvvetlerini kırmaktı, Hıristiyanları yok etmek değil.²¹⁶⁸

Selahaddin'in yüce İslam dininin esaslarından kaynaklanan bu tasarrufatı Avrupa kamuoyunda oldukça etkili oldu. Selahaddin'in affi keremi, asil müsamaha-kârlığı büyük takdir topladı ve dillere destan oldu. İnsanların kalpleri kazanılmıştı.

2164 El-Hareketü's Salibiyye, 2/841

2165 En-Nevadiru's Sultaniye, 138

2166 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 335

2167 Selahaddin ve's Salibiyyun, 235

2168 Age, 236

Çersel onun hakkında şöyle demiştir:

“O, dünya üzerindeki en büyük hükümdarlardan biridir.”

İngiliz yazar Rider Hecarid de, “O, yeryüzündeki en büyük insandır.” demek mecburiyetinde kalmıştır.²¹⁶⁹

Fetihlerin Tamamlanması

1- Kerek ve Şevbek'in Fethi

Ürdün Nehri arkasındaki ikta arazileri sahibesi Stefani de Kudüs'teki esirler arasındaydı. Fidyelerini verip kurtulduktan sonra Selahaddin'den Tebnin hâkimi olan oğlu Hemfri'yi de salıvermesini talep etti. Selahaddin Kerek ve Şevbek kalelerinin -ki o ikisi o kadının ikta arazileri içindeydi- kendisine teslim edilmesi şartıyla buna muvafakat edebileceğini bildirdi. Öyle görünüyor ki Stefani, Selahaddin'in şartlarını kabul etmiş, Selahaddin de onun oğlunu serbest bırakmıştı. Stefani kalelerin teslimini kale muhafızlarından isteyince onlar buna yanaşmadılar. Bunun üzerine Stefani oğlunu Selahaddin'e getirip teslim etti. Onun bu asil davranışı karşılığında Selahaddin daha asil bir mukabelede bulundu ve birkaç ay sonra onun oğlunu karşılıksız olarak salıverdi. Kerek ve Şevbek kaleleri muhasara altına alındı. Muhasara bir yıldan fazla sürdü. Kale müdafileri açlık ve susuzluğa maruz kaldılar. Zahireleri tükendi, hayvanlarını kesip yediler, ama teslim olmadılar. Sonunda dayanacak mecaleri kalmadı. Yardım gelmesinden de ümidi kesmişlerdi. 584 yılı Rebiülevvel ayında (miladi Mayıs 1188) teslim oldular.

2- Kuzeye Doğru İntikal

Selahaddin, Şam'ın güney beldelerini ele geçirmiş, Sûr dışında Beyrut'a kadar olan bütün mıntıka Müslümanların eline geçmişti. Bundan sonra Selahaddin, Trablus ve Antakya kontluklarına bağlı kuzey beldelerinin fethine yöneldi. Trablus Kontu Üçüncü Raymond, Hittin Savaşı'ndan kaçışından kısa bir süre sonra kederinden ölmüştü. Zürriyeti olmadığı için Antakya Kontu Üçüncü Bohemund'un en büyük oğlunun kendisine vasi olmasını vasiyet ettiyse de Üçüncü Bohemund Antakya'nın müdafaası için büyük oğluna ihtiyaç duyduğundan diğer oğlu Bohemund'u bu iş için görevlendirdi.²¹⁷⁰ Selahaddin, Sincar'dan destek birlikleri geldikten sonra bölgeye saldırdı. Rebiülahir (haziran) ayında Ekrad kalesine hücum etti. Oranın istihkâmı güçlüydü. Selahaddin güçlü bir mukavemetle karşılaştı. Bunun üzerine Selahaddin orada fazla durmadı, Trablus ve Antakya sahillerine geçti. Cumadelula (tem-

2169 Selahaddin Eyyûbî, Kaleci, 282

2170 Mefrecü'l Kürûb, 2/271; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 172

muz) ayında Antartuş'a hücum etti ve oraya girdi. Ancak kale ona mukavemet gösterdi. O da ateş yaktırdı ve oradakilerin tamamını yaktı.²¹⁷¹ Daha sonra Murakkab kalesini kuşattı. Onlar da teslime yanaşmadılar. Oradan Trablus Kontluğu'nun kuzeyinde bulunan Banyas'a yöneldi ve orayı fethetti. Daha sonra Antakya Kontluğu sınırları içlerine girdi. Sahil kalesi Cebele ona boyun eğdi ve Lazkiye teslim oldu. Antakya Kontluğu'na bağlı en büyük liman burasıydı. Haçlılar müdafaa etmekten âciz olduklarını anlayınca orayı terk ettiler. Daha sonra Selahaddin, Cebele'nin karşısındaki ve Hama yolu üzerindeki Bekserail kalesini fethetti.²¹⁷² Daha sonra Selahaddin iç kısma yöneldi. Halep hâkimi olan oğlu Zahir Gazi onunla birlikteydi. Tapınak şövalyelerine tabi olan Sihyon kalesine hücum etti ve orayı kuvvet zoruyla fethetti. Buranın kuzey batısında olan Bakas ve Şegar'ı teslim aldı. Asi Nehri kıyısındaki Sermin ve Berziye'yi de teslim aldı. Berziye, Asi Nehri'nin en güneyinde bulunan son kale idi.²¹⁷³

Bu fetihlerle birlikte Antakya önündeki bütün karakollar ele geçirilmiş oldu. Kuzeydeki Bagras ve Derbesak'tan başka bu kontluğa bağlı hiçbir kale kalmamıştı. Selahaddin bunlara da saldırdı. Önce Amanos dağlarında bulunan Derbesak boyun eğdi, sonra Bagras kalesi teslim oldu. Bagras, Antakya-Kilikya yolu üzerindeydi. Trablus ve Antakya bu şekilde kanatları kırılmış kuşa döndüler. Geriye sadece Trablus ve Antakya şehirleri, bir de Süveydiye limanı kalmıştı. Murakkab ve Ekrad kaleleri tapınak şövalyelerinin elindeydi. Antartuş'u da kiliseye bağlı birlikler muhafaza ediyordu. Antakya Kontluğu'nun içinde bulunduğu durum Üçüncü Bohemund'u Selahaddin'e barış teklifi götürmeye sevk etti. Selahaddin'in bütün fetihlerini kabul ediyordu. İslam askerleri art arda yapılan çatışmalar sebebiyle bir hayli yorulmuştu. Bu sebeple Selahaddin onun bu teklifini kabul etti ve sekiz aylık bir anlaşma yaptı.²¹⁷⁴ Bu barış anlaşması Selahaddin'e yeniden güneye odaklanma fırsatı vermişti. Askerlerin bir kısmını memleketlerine gönderdikten sonra Safed ve Kevkeb kalelerine saldırdı. Safed, kilise birliklerinin, Kevkeb de tapınak şövalyelerinin elindeydi. Hicri 584 yılı Şevval ve Zilkade aylarında (miladi Aralık ve Ocak 1188) her ikisini de fethetti.²¹⁷⁵

Biz Dımaşk'ta Oturmak İçin Yaratılmadık,

İbadet ve Allah Yolunda Cihad İçin Yaratıldık

Hicri 584 yılında Selahaddin Dımaşk'a döndü. Rebiülevvel ayıydı. Müslü-

manlar onun gelişine çok sevinmişti. Müjde davulları çalınıyordu, şehir süslenmişti. Hazine dairesi vekili Safiy bin Kabid kalede ön tarafa bakan büyükçe bir ev inşa ettirmişti. Bunu gören Selahaddin kızdı ve onu görevinden aldı. Ona, "Biz Dımaşk'ta oturmak için yaratılmadık, ibadet ve Allah yolunda cihad için yaratıldık."²¹⁷⁶ İnşa ettiğin bu şey nefislere gevşeklik verir ve onları yaratıldıkları şeyi yapmaktan alıkoyar." dedi.²¹⁷⁷ Selahaddin'in hâl ve hareketlerine, tasarrufatına ve tercihlerine Ümmetin Resûlullah (s.a.v)'den öğrendiği sahih İslam akidesi hükmediyordu. "Biz ibadet ve cihad için yaratıldık." Altın yazılarla yazılması gereken bu sözü o işte bu sebeple söylüyordu. Nitekim daha önce o, Hittîn'de komutanlarına, "Benim için değil, Allah yolunda savaşın." diyordu. Tevhit inancı, nefisini heva ve hevesten, fitnelerden ve şeytanın vesveselerinden tertemiz kılmıştı. İmanı tam, dinî anlayışı derindi. Müneccimler onu Kudüs'ü fethetmekten alıkoymaya çalışmışlar ve ona, "Kudüs'ü fethettiğinde gözünün biri gider." demişlerdi. Buna mukabil o, "Kudüs'ü fetihme karşılığında iki gözüm de kör olsa buna razıyım." demiş ve doksan küsur yıl Frenklerin elinde esir olan Kudüs'ü onlardan çekip almıştı.²¹⁷⁸ O, sadece Allah ve Resûlünün nidasına kulak veriyordu.²¹⁷⁹ Nitekim onun hâli şairin şu ifadesinde yerini buluyordu:

*"İzzet ve şerefimi artırdı,
Neredeyse Süreyya yıldızına ayaklarımla basacağım.
'Ey kullarım' sözünün içinde olmam,
Ve Ahmed'in bana nebi olması."*

Üsâme bin Munkız'ın Vefatı

Şam süvarisi, allame, büyük emîr Mecdüddin Müeyyidü'd Devle Ebu'l Muzaffer Üsâme İbni'l Emîr Mürşid bin Ali bin Mukallid bin Nasr bin Munkız el-Kinanî eş-Şîzerî, hicri 584 yılında vefat etti.

Zehebî şöyle diyor:

"Doksan yedi yıl yaşamış, hicri 584 yılı Ramazan ayında Dımaşk'ta vefat etmiştir."²¹⁸⁰

Sultan Selahaddin'i öven şiirleri vardır. Onlardan birini arz edelim:

*"Taçlı Melik Nâsır benim destekçim,
Onun yüksekliğiyle amana ulaştım."*

2171 En-Nevadiru's Sultaniye, 129

2172 En-Nevadiru's Sultaniye; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 173

2173 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 173

2174 Age, 173

2175 En-Nevadiru's Sultaniye, 152-154; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 174

2176 El-Bidaye ve'n Nihaye, 16/604

2177 Hayat-ı Selahaddin, Mahmud Çelebi, 111

2178 El-Hurûbu's Salibiyye, 99

2179 Age, 99

2180 Siyeru A'lâmi'n Nübelâ, 21/165

Daha önce zamanın afetlerinden yılmıştım,
 Şimdi ise afetler destekçim oldu.
 Ben onun komşusuyum, belalar ve musibetlerin eli,
 Sultanın komşusuna bile uzanamıyor.
 Esirlere ihsan eden sultan o,
 Onları ihsanla asıl esarete sokuyor.
 Sultanların avı ona boyun eğdi,
 Taçların üzerinde kalemi görülen o.
 Sevgi ve mehabeti kalpleri doldurdu,
 Kin ve nefretten hali oldular.
 Ondan ikram gördüm,
 Yıldızlar doğarken terennümlerim onun için.
 Hediyeleri ardı ardına geldi,
 Onları saymaktan âciz kaldım.
 Onun çiy damlası önceki servetime denk gelir,
 Gerisi yedi sülaleme yeter.
 Onun yedi sülalesine methiyeler düzmek istiyorum,
 Asırlarca dillerde kalacak.
 Öyle methiyeler ki Zühbeyr'i geride bırakacak,
 Melik Nâsır, İbni Sinan'ı geride bıraktığı gibi.
 Ey İslam'ın destekçisi, sair sultanların,
 Uzak durduğu ve destek vermediği zamanda.
 Allah seninle yüceltti askerlerini,
 Seninle zelil kıldı küfür günah ordusunu.
 Yoldan çıkardığını gördüğünde şeytanın,
 İnsanları küfürle günahla.
 Kılıcını sıyırdın da saldırdın, maksadın da,
 Mülk edinmek değil, Rahman'a itaat etmektir.
 Öyle bir vurdun ki kılıcı,
 Bir daha haçı yükseltemediler.
 Sana bu hâkimiyeti ihsan eden Allah için,
 Kızdın onlara Harran'ın intikamcısı gibi.
 Çatışmaya girenleri katlettin, lekeledin,
 Kaçanları horlukla ve hakirlikle.
 Hazine mallarını dağıttın,
 Taksimden sonra hazinedarların mührü olmaksızın.
 Mücahitlere, savaşçılara,
 Mübareze yapanlara, karşı koyanlara.

Keskin kılıçlarıyla harbe katılanlara,
 Kızıl kanları akıtanlara.
 Sıcak çatışmalara girenlere,
 Su kaynaklarına dalan susamışlar gibi.
 Bu çatışmaları görenler derler ki,
 Haffun'dan²¹⁸¹ aslanlar mı geldi yoksa?
 Şayet onlar dağa çıksalar, sallarlardı,
 Temellerini kılıçlarla mızraklarla.
 Onlar hazırlandılar saldırı için,
 Teslim olmayan beldelerin fethi için.
 Oruç ayı kutlu olsun, o müjdeleyicidir,
 Destek göreceğini ve mağfiret olacağını.
 Bütün insanlığı kapsayan bir devlet içinde,
 Dua edecek ona her dil ebediyeti için.²¹⁸²
 Üsame bin Munkız, Selahaddin hakkında yine şöyle diyor:
 “Uzun ömür sürdüğüm için hamd ettim,
 Her ne kadar çok günah işlesem de.
 Zira görünceye dek yaşatıldım,
 Samimi dostu düşmandan sonra.”
 Hicri 583 yılında Askalan kuşatmasından sonra Selahaddin'e yazdığı mektup-
 ta şöyle diyordu:

“Ey eli uzun sultan,
 Adalette, güç-kuvvette, cömertlikte.
 Gönül bu teşekkürle pay almak istiyor,
 Hem bu dünyada hem ahirette.
 Yaptığını küçük görme,
 Sen cihad için mücadele veriyorsun.
 Düşman topraklarını aldın ve onların,
 Sayıları aşan kahramanlarını yok ettin.
 Frenk savaşçılarını göremedik,
 Yoktu yurtlarında krallarından hiçbiri.
 Sür Şam topraklarına, günahsız melekler,
 Seni karşılayacak övgüyle.
 Şam sana muhtaç, ümit ediyor,
 Islah edeceğini fesada giden şeyleri adaletinle.
 Akıbet Allah sana nusret verecek,

2181 Haffan, Yemame cihetinde aslanı bol olan yerdir.

2182 Üsame bin Munkız, 246,247

Kitabında vaat ettiği gibi.”

Şu beyitler onun Selahaddin'i metheden kasidesinden alınmıştır:

*“Bir güneşin sen ancak, sen olmasaydın,
Devam edecekti Mısır hâlâ karanlıklarda kalmaya.
Firavun'un azgınlığı sürüp gidecekti,
Eskiden olduğu gibi.*

*Sapkınlıktan ve körlükten sonra onlara gösterdin,
İrşat ettin onları hidayet yollarına.”²¹⁸³*

Nâsır Selahaddin'i metheden bir başka kasidesinden:

*“Sultanlara de ki: ‘Çekilin!
En üst zirveden Melik Nâsır için.’
Binlere veriyor ve onları tebessümle karşılıyor,
Yüzü, çoklu mızraklar arasında.”²¹⁸⁴*

Üsâme bin Munkız, uzun süre yaşamıştır. Kerem sahibi kahraman biridir. Hayatı felaketlerle doludur. Haçlı ordularının Şam beldelerine girişine şahit olmuş, Şîzer ve havalisinde Zengî sancağı altında Haçlılara karşı İslam topraklarını kurtarmak için cihad hareketlerine iştirak etmiştir. Zengîler döneminde barış dönemlerinde de harp dönemlerinde de siyasi hayatın bir parçası idi. Üsâme bin Munkız'ın vefatıyla Munkız hanedanına ait bir sayfa dürülmüş oldu. İbnî'l Adîm onu şu şekilde vasfetmektedir; O; fazilet sahibi, edip, şair, kahraman emîrlerden biridir. Çok sayıda eseri, faydalı meclisleri ve meşhur hatıraları vardır.

Tuğraberdi onun hakkında şöyle diyor:

“Edebiyat, yazı ve şiirde çok mahir idi. Akıllı, kabiliyetli ve tedbirli biriydi. Cahiliye dönemine ait yirmi bin şiiri ezbere bilirdi.”²¹⁸⁵

Dersler ve İbretler

Bu geçmiş hadiselerden alınacak çok sayıda dersler ve ibretler bulunmaktadır. Onlardan bir kısmını arz edelim:

1- Ümmetin Uyandırılmasında Rabbani Âlimlerin Ehemmiyeti

Bugün ümmet gaflet uykusundan uyandırılmaya ve cehaletten kurtarılmaya daha çok muhtaç. Selahaddin'in eliyle tamamlanan hayrın sebeplerinden biri de; âlimlerin talim, terbiye ve irşat faaliyetlerini en iyi şekilde yapmasıydı. Rabbani

âlimlere düşen en büyük görev, nesillerin itikadını sağlam İslam akidesi üzere şekillendirmektir. Akideleri, batıl ve fasit inançlardan, hurafelerden ve şirk uzantılarından tasfiye etmektir. Sünneti, onu lekeleyen unsurlardan temizlemektir. İslam tarihini, fitne uyandırıcı unsurlardan arındırmaktır. Yüce tarihimizi bu büyük ümmete olduğu gibi sunmaktır. İbret verici hadiseleri arz etmektir. Fıkıhı, sonradan ihdas olunan muhalif görüşlerden arındırmaktır. Vaazı, uydurma hadislerden, hurafelerden ve israiliyattan arındırmaktır. Rabbani âlimlerin görevi, nesli bu minval üzere terbiye etmektir. Ümmetin ayağa kalkması için bu ıslah çalışmaları mutlaka yapılmalıdır. Âlimler terbiye ettikleri nesle cihadı sevdirmeli ve onlara kâfirleri ezip geçen büyük İslam komutanlarının tarihini anlatmalıdır. Onlara Raşit Halifeleri, Ebu Ubeyde'yi, Muaz'ı, Halid bin Velid'i, Müsenna bin Harise'yi, Nureddin'i, Selahaddin'i, Kutuz'u, Baybars'ı anlatmalıdır. Bu nesle İslam savaşlarını anlatmalı ve onların gönlüne küçük yaştan itibaren din için koşma koşturma, mücadele etme duygusunu yerleştirmelidir. Yine âlimlere düşen görev, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmaktır. Şerrin, aşağılık fiillerin karşısında olmaktır. Ümmeti heva ve heves sahibi kişilerin ardında gitmekten sakındırmaktır. Âlimlere düşen; ümmetin ve onların liderlerinin eğriliğini düzeltmektir. Onlar arasında nice zorbalı ve zalimler var. Onlar arasında iyiliği kötü, kötülüğü iyi gören ve kötülüğe saplanan nice kişiler var. Onlar arasında ciddiyetten uzak rehavet sahibi tembel nice kişiler var. Onlar arasında adaleti istemeyen nice zalimler var. Onlar arasında istikametten kaçan nice sapkınlar var. Hâl böyle olduğu müddetçe Kudüs geri gelmez asla. Ne zaman rabbani âlimler ümmetin gidişatına el koyar, onları ve yöneticilerini hayra sevk ederlerse işte o zaman Kudüs'ü fethederler.²¹⁸⁶

2- Neslin Ehl-i Sünnet Akidesi Üzerine Yetiştirilmesi

İslam davetçilerine ve Kudüs'ün fethi için davet yapanlara gereken şey, nusret görecektir. Resûlullah (s.a.v)'in ve onun ashabının üzerinde bulunduğu Ehl-i Sünnet itikadı üzere yetiştirmektir. Onların itikadını fasit inanışlardan, bidat ve hurafelerden arındırmaktır. Hicret yurdunun imamı İmam Malik bin Enes'e aşk olsun; o şöyle diyordu:

“Bu ümmetin ahiri de evvelinin ıslahı gibi ıslah olur.”

Şu sözü söyleyen de ne güzel söylemiş:

“İslam devletini önce gönüllerinizde kurun, sonra o size arazilerinizde kurur.”

Kudüs, bidat ehli Fatımiler eliyle düştü. Bu asırda da önce dostluk kayboldu,

2183 Üsâme bin Munkız, 135

2184 Age, 160

2185 Age, 30-32

sonra devrimci Araplar Türklere karşı İngilizlerle birleşti ve sonra da insanlar ana caddeden saptığı için Kudüs düştü. Gemi kaptanları İslam'a karşı mücadele veren kişiler oldu. Bu kişilerle, Resûlullah (s.a.v)'in ashabına söven, onları tekfir eden ve bu dinin sabitelerine saldıran kişilerle Kudüs'ün geri gelmesi mümkün değil. Ümmeti yaralayan hançerler bunlar ve bunlara benzeyen kişilerdir. Allah, tevhit üzere olup sadakat ve samimiyetle sünnet üzere çalışan kişilere kapalı kapıları ardına kadar açar.²¹⁸⁷

3- Dostluk; Allah'a, Resûlüne ve Müminlere Olmalı

Büyük küçük herkesin bilmesi gereken şey şudur: Dostluk; Allah'a, Resûlüne ve müminlere gösterilmeli, kin ve nefret de inkârları sebebiyle evvela Yahudi ve Hristiyanlara gösterilmelidir. Zira onlar ikinci defa yurtlarımızı gasbettiler. Onların liderlerinin yaptıkları açıklamalar aramızdaki savaşın dinî olduğunu göstermektedir. Mesela Amerikalı idarecilerin İsrail'e karşı sevgisi ancak ve ancak dinidir. Zira onlar İncil'i "Yeni Ahit" olarak isimlendirip kutsal saydıkları gibi Tevrat'ı da "Eski Ahit" olarak isimlendirip kutsal saymaktadırlar. İngiltere ve Amerika'nın İsrail'i kurup himaye edişi onlara göre dinî bir gerekliliktir. Bu ümmete nefislerini, çocuklarını, servetlerini ve arazilerini düşmana teslim etmek ardır. Bu ümmete İslam'ı görmezden gelip Eski Yunan'a ait kokuşmuş döküntü fikirlerin peşinden koşması ardır. Zengine dilenmesi ardır.²²⁸⁸ Amerikalı liderler İsrail'in kendileri için ne anlama geldiğini açıklıyorlar. Uluslararası Herald Tirubin gazetesi 29.04.1998 tarihinde özel bir rapor yayınladı. Amerikalı on liderin İsrail hakkındaki sözlerini orada neşretti. İsrail'in kuruluşundan bu yana onlar İsrail'in garantörü olduklarını ifade ettiler. Gazete yorumunda şöyle diyor:

"İsrail'in kuruluş yılı 1948'den bu yana İsrail'in, Amerikalıların ve Amerikalı liderlerin kalbinde özel bir yeri vardır. Hangi idare olursa olsun Amerikalı lider, İsrail'in Amerikan halkı için büyük ehemmiyeti olduğunu ifade eder."²¹⁸⁹

Bill Clinton şöyle diyor:

"Amerika ile İsrail'i özel bir anlaşma birbirlerine bağlıyor. İsrail'le olan bağlantımız diğer milletlerle olanlardan çok farklıdır. Durum bundan ibarettir. Güçlü demokrasisiyle İsrail hürriyet abidesi gibidir. Orası istiklal vahası, mazlumların ve baskıya maruz kalanların sığınağıdır."

George Bush şöyle diyor:

2187 Vâ Kaddesâh, 3/526

2188 Age, 3/494

2189 Age, 3/491

"Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail kırk küsur yıldan bu yana karşılıklı saygı esasına ve demokratik ilkelere dayalı dostluk içindedirler. Orta Doğu'da barışı arama yolundaki birlikte yürüyüşümüz -iki devletin birbirinden kopmayacak şekilde birbirine bağlı olduğu idraki içinde- devam edecek."

Ronald Reagan şöyle diyor:

"İsrail'deki kadın erkek herkes her gün iman ve cesaret örnekleri sunmaktadır. 1949 yılında İsrail kurulduğunda yorumcular bu yeni devletin yaşamasının mümkün olmadığını iddia ediyorlardı. Ancak bugün kargaşa ve huzursuzluklar mıntıkasındaki İsrail'in istikrar ve demokrasi yurdu olduğu şüphe götürmez bir gerçektir."

Jimmy Carter şöyle diyor:

"İsrail'in bekası mücerret siyasi bir dava değildir. Bu manevi bir davadır. Bu benim derin imanıma bağlı olan bir şeydir. Amerikan halkının büyük çoğunluğu bu hususta benimle aynı noktadadır. Güçlü güvenli bir İsrail, sadece İsraillilerin meselesi değildir, Birleşik Devletler'in ve hür dünyanın da meseledir."²¹⁹⁰

Gerald Ford şöyle diyor:

"Bir aydın olarak İsrail'in güvenliği ve geleceğiyle ilgili şahsi sorumluluklar üstlenmem ana ilkelere dayanmaktadır. Ayrıca İsrail'e destek vermemiz millî mirasımızı yüceltmektedir."²¹⁹¹

Richard Nikson şöyle diyor:

"Amerikalılar çölü yemyeşil bahçeler hâline getiren halka hayranlık besliyorlar. Zira İsrailliler Amerikalıların da kabul ettiği üzere cesaretlerini, milliyetçiliklerini, idealistliklerini ve hürriyet sevdalısı olduklarını delillerle ispat ettiler. Bunu gördüm ve buna inanıyorum."²¹⁹²

John Kennedy şöyle diyor:

"İsrail yok olması için değil, var olması ve gelişmesi için kuruldu. O, güvenliğin neticesi ve cesaret sahiplerinin vatanıdır. Uydurma şeylerle ya da maneviyatın kırılmasıyla yıkılacak cinsten değildir. Zira o, demokrasi zırhını giymiş hürriyet kılıcını kuşanmıştır."²¹⁹³

Dwight Eisenhower şöyle diyor:

"Kuvvetlerimiz, Avrupa'da artakalan Yahudileri yepyeni topraklarda yeni bir hayat ve yeni bir umut için kurtardılar. Azim sahibi güvenilir kişilerle birlikte bu küçük devleti selamlıyor ve felahını temenni ediyoruz."²¹⁹⁴

2190 Vâ Kaddesâh, 3/492

2191 Age, 3/492

2192 Age, 3/492

2193 Age, 3/493

2194 Age, 3/493

Harry Truman şöyle diyor:

“İsrail'e olan inancım bugün olduğu gibi kurulmadan önce de vardı. İnaniyorum ki o, geleceğe doğru yürüyecek. Onun bu yürüyüşü yeni müstakil bir millet olarak değil, medeniyetimizin en büyük örneklerinden biri olarak olacak.”²¹⁹⁵

4- Ümmetin Birliği Akide Birliğine Dayanmaktadır

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever.”²¹⁹⁶

Birbirine kenetlenmiş bir ümmet çatışma anında günlük menfaatler sebebiyle bir araya gelmiş topluluklardan daha güçlüdür. Allah Teâlâ'nın ilkelerinden biridir bu. Ümmet aynı akide etrafında bir araya gelirse güç ve kuvvet daha fazla olur. Sayı az olsa da onlar güçlüdür. Nitekim tarihî hadiseler de bunun şahididir. Rabbani ilkelere dayanarak hareket etmekle beşerî fikirlere ve isteklere dayanarak hareket etme arasında çok fark var. Mesela Rafizilerle birlikte olup da kesin bir mücadeleye girilmeye kalkılırsa bunda başarılı olunmaz. Nitekim Selahaddin öncelikle Fatımi Devleti'nden kurtuldu. Rafizi fikirlerin izalesinden sonra da Kudüs'ün fethi gerçekleşti. Tarih bize Bâtınilerin ve Rafizi Şiiilerin bu ümmete ne ihanetler yaptıklarını öğretmektedir. Bu ümmetin mücahitlerini öldürdüler, Haçlılara karşı mücadele veren cihad hareketinin önüne mânialar koydular. Bu son zamanlarda da Afganistan ve Irak halkına karşı mezhep menfaatlerini ön plana alarak Amerika ile birlikte oldular.

Bidat ehli kişiler akrebe benzerler, kafalarını ve bedenlerini toprağa gömüp kuyruklarını çıkarırlar. Fırsatını buldukları anda da sokarlar. Bidat ehli de böyle, insanlar arasında kendilerini gizlerler, fırsatını bulduklarında kendi propagandalarını yaparlar.²¹⁹⁷

5- Savaş İçin Olan İslam Sancağı

İslam sancağı bizim hayatımız ve emelimizdir, baş gözümüzün ve gönül gözümüzün nurudur. O, bütün savaşlarımızda kullandığımız tek sancaktır. Yahudi ve Hristiyanlar bize karşı Tevrat'la dinî bir mücadele veriyorlar. Sembol olarak da haçı ve altı köşeli yıldızı kullanıyorlar. Bizler de onlara karşı Kur'an'la savaşıyoruz. Onlar,

Talmut'un öğretilerine müracaat ediyorlar, biz de Buhari ve Müslim'e müracaat ediyoruz. Onlar, cumartesi gününü üstün tutuyorlar, biz de cuma gününü üstün tutuyoruz. Onlar, “Süleyman'ın heykeli” diyorlar, biz de Mescid-i Aksa diyoruz. Onlar, bize karşı Yahudilik ve Hristiyanlık sancağı altında savaşıyorlar, biz de onlara karşı İslam sancağı altında savaşıyoruz.²¹⁹⁸

Cemal Hamdan şöyle diyor:

“İslam'dan önce Arap Yarımadası'nda yaşayan Araplar birlik hâlinde değildiler. Tarihleri de yoktu. Tarihi olmayan bir millet yok demektir. Birbiriyle çatışan, birbiriyle savaşan ve birbirini yok eden bir avuç gruptular. Lehçeleri ve bazılarının da dilleri farklıydı. Arap Yarımadası'nın içinde yaşayanlar için folklorik bir tarihe sahip olduklarını söyleyebiliriz.”²¹⁹⁹

Devamla şöyle diyor:

“Araplar, İslam sayesinde çölden çıktılar ve tarihe girdiler. Sahip oldukları ne varsa İslam sayesinde sahip oldular. Araplar için İslam sadece gökten inen bir din değildir, gökten gelen imdattır.”²²⁰⁰

Yine şöyle diyor:

“İslam baki kalmak üzere geldi.” Ve devam ediyor: “İslam yeniden sevk etmek üzere dönüyor.”²²⁰¹

Nureddin ve Selahaddin'in savaşlarda kullandıkları sancak, İslam sancağıydı. Arap, Türk, Kürt, Fars ve sair ırklara mensup bütün İslami halklar bu sancağın altında toplandılar ve o parlak zaferleri bu sancağın altında gerçekleştirdiler.

6- İslami Stratejiler Kapsamlıdır

Kudüs'ün Selahaddin vasıtasıyla fethi, bize, Kudüs'ün yeniden fethi için planın, hedeflerin ve vasıtaların -ki bu hedef ve vasıtaların tamamı şer'idir- olmasını öğretmektedir. Açık ve geniş bir plan olmadıkça bu yolda yürümenin mümkün olmadığını bildirmektedir. Bu yolda yürüyen herkes ne için yürüdüğünü bilmelidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve besili atlar hazırlayın. Bununla, Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı ve bunların dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer (düşmanları) korkutup caydırarsınız. Allah yolunda her ne

²¹⁹⁵ Age, 3/493

²¹⁹⁶ Saf, 4

²¹⁹⁷ Vâ Kaddesâh, 3/490

²¹⁹⁸ Age, 3/495

²¹⁹⁹ Age, 3/496

²²⁰⁰ Age, 3/496

²²⁰¹ Age, 3/496

infak ederseniz, size eksiksiz olarak ödenir ve siz haksızlığa uğratılmazsınız.”²²⁰²

Şu soruların cevabı açık açık bilinmelidir:

- Düşmanımız kim?

- Düşmanlarımız ne düşünüyorlar ve güçleri nedir?

- Düşmanlarımız nasıl hazırlandılar?

- Onlara karşı mücadele için kendimizi ne kadar hazırladık? Düşmanın muvafakiyet sebebi nedir?

- Düşman, bu ümmeti nasıl zincire vurdu? Nasıl teslim aldı? Vatanını, mukaddesatını ve servetlerini nasıl gasbetti? Akidesiyle nasıl alay etti?

- Ümmet, mevcudiyetini tehdit eden bu yok edici tehlike karşısında niçin vurdumduymaz davranıyor?

Sebeup, ümmetin dinini bilmemesidir. Ümmet kendisi için yaratıldığı dini bilmiyor, ümmet kendisiyle yeryüzüne halife kılındığı dini bilmiyor. Bilmediği için de itikadı bozuk, siyasi ve ahlaki gidişatı bozuk. Haramlara düşmüş. Haram yiyor, farzları eda etmiyor. Dost-düşman tanımıyor, düşmanlarla yatıp kalkıyor.²²⁰³ Niyet hâlis olur ve Allah’a güvenilirse bunun hâl çaresi var. Muasır tehlikelere karşı durmak için kapsamlı stratejik planlar hazırlanmalı. Bu hususta da tarihî tecrübelerden istifade edilmelidir.²²⁰⁴ Bu stratejiler kaybettiğimiz gün kaybettiğimiz “İslami Kimlik”ten ilhamını almalıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Allah’ın boyası... Allah’tan (boyasından) daha güzel boyası olan kimdir? Biz (yalnızca) O’na kulluk edenleriz.”²²⁰⁵

7- Ümmetin Tövbe Edişi, Allah’a Dönüşü ve Günahlardan Kaçışı

Allah Teâlâ’nın yardımı, Allah ve Resûlünden uzak olup abesle iştigal eden, arsız, yüzüstü, gafil, aylak kişiler üzerine inmez. Allah (cc) yardımını günah batağına saplanmış, Rabbinin indirdiği ilkeleri inkâr eden ve ölçü aletlerini ters tutan ümmete elbette indirmez. Allah’a itaat ettiğinde ve düşmanına O’nun için düşman olduğunda Allah’tan yardım geleceğini bilen ve bu yolda sabreden ümmete yardım iner. Allah Teâlâ’nın bu ümmeti İslam ile aziz kıldığını ve bundan başkasına bağlandığında da zelil kılacağını bilen ve bu yolda sabreden kişilere yardım iner. Binaenaleyh yardım, temiz bir kalp ister, dua tazarru ister, gözyaşı ister, namaz ister. Resûlullah

²²⁰² Enfal, 60

²²⁰³ Vâ Kaddesâh, 3/510

²²⁰⁴ Keyfe Nüfekkuru İstiraciyen; Vâ Kaddesâh, 3/512

²²⁰⁵ Bakara, 138

(s.a.v) Bedir gecesi dua edip gözyaşı dökmedi mi, Ahzap gecesi dua edip gözyaşı dökmedi mi? Bu ümmet sair savaşlarında aynı şeyi yapmadılar mı?²²⁰⁶ Elhâsıl, Allah’a dönmek büyük yardımın gelme sebeplerinden biridir.

8- Allah Yolunda Cihad, Kudüs’ün Geri Alınışı İçin Tek Yoldur

İşgal altındaki toprakların kurtuluşu için tek yol Allah yolunda cihaddır. Bu ümmetin güvenlik cevheri ve derecelerin en üstünü budur. Bu, cennet kapılarından bir kapıdır. Bu bir toprak davası, kan davası değildir. Ümmet, mevcudiyetini ve mukaddesatını ancak Allah yolunda cihad ibadetiyle korur. Nureddin ve Selahaddin’in sarıldığı işte bu ibadetti. Bu ibadetle onlar Haçlılara karşı koydular. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah’a ve Resûlüne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur. Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah’tan yardım ve yakın bir fetih. Müminleri (bunlarla) müjdele.”²²⁰⁷

Bu dersler ve ibretler kısmında Allah’a tevekkül ve güvenin, O’nun müminler üzerine yardım indirişine yakinen imanın, sünnetullahın anlaşılması, idrak edilmesi ve ona uygun hareket edilmesinin ehemmiyetini gördük. Yine zafer için manevi ve maddi sebeplerin ehemmiyetini gördük. Manevi sebeplere örnek olarak; iman, takva, cihad, ihlas, tevekkül, sabır, birlik beraberlik, istişare, zikir, dua, taat, cesaret ve sebatı zikredebiliriz. Maddi sebeplere örnek olarak da; infak, silah-mühimmat cihetiyle hazırlık yapmak, mücahitlerin askerî eğitimden geçirilmesi ve onlara harp taktiklerinin öğretilmesini gösterebiliriz.

²²⁰⁶ Vâ Kaddesâh, 3/485

²²⁰⁷ Saf, 10-13

ÜÇÜNCÜ KONU

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ VE SELAHADDİN'İN VEFATI

Haçlılar Batı'dan Yardım İstiyorlar

Hittîn Savaşı ve Haçlı mağlubiyetinin hemen ardından elçiler Avrupa krallarına ve kontlarına Doğu'da yaşanan durumu bildirmek üzere Batı Avrupa'ya koştular. Kudüs'ün fethinden sonra da ikinci elçi grubu Avrupa'ya gitti. Gerçek şu ki, Hittîn mağlubiyeti ve Kudüs'ün fethi, felaket haberleriyle korkutulan Batı Avrupalılar üzerinde çok kötü bir tesir icra etti. Zira Batılı Hristiyanlar bu kötü haberlerin kendi ihmalleri sebebiyle geldiğine inanıyorlardı. Son yıllarda Kudüs Krallığı'ndan tekrar yardım çağrıları gelmiş, ama onlar bu yardım çağrılarına kulak vermemişlerdi. Sûr şehrinde toplanan Haçlılar da kendilerine Batı'dan yardım gelmemesi durumunda elden çıkan yerleri geri almak şöyle dursun Sûr'un muhafazasını bile yapamayacaklarını biliyorlardı. Bu sebeple Sûr'daki Haçlıların lideri Konrad derhâl harekete geçti ve Sûr şehri başpiskoposu Cosyas'ı hicri 583 yılı ortalarında (miladi 1187 yaz ayları sonu) Batı Avrupa'ya gönderdi. Papadan, Avrupa krallarından ve kontlardan acil yardım istiyordu. Cosyas, önce Sicilya'ya gitti, orada Sicilya Kralı İkinci William ile görüştü. Haçlıların Doğu'da yaşadıkları felaket haberini alan Sicilya kralı korkuya kapıldı ve onlara destek vereceğini bildirdi. Sicilya o günlerde Bizans'a karşı savaşıyordu. Haçlı davasına odaklanmak için Bizans İmparatoru İshak Angelos'a haber gönderdi ve hicri 584 yılı Muharrem ayında (miladi Mart 1188) taraflar arasında barış yapıldı. Daha sonra Sicilya Donanma Komutanı Margaret Brendizî komutasında Trablus'a birkaç yüz şövalye gönderdi. Onların Trablus'a gitmesi Selahaddin'in Trablus'u ele geçirmesine mâni oldu.²²⁰⁸

Cosyas daha sonra Sicilya'dan Roma'ya geçti. Papa Üçüncü Urban'a Şam topraklarındaki Haçlıların durumunu izah etmek üzere beraberinde bir grup Sicilyalı da vardı. Papa aldığı haberin ağırlığına dayanamadı ve hicri 14 Şaban 583 (miladi

Ekim 1187) tarihinde kederinden öldü. Halefi Sekizinci Gregorius derhâl İngiltere ve Fransa kralları ve Alman imparatoru ile irtibata geçti. Onları aralarındaki ihtilafı bırakıp Müslümanlara karşı savaşmaya teşvik etti. Papa Sekizinci Gregorius çalışmasının semeresini göremeden Şevval ayının 13'ünde (miladi 17 Aralık) öldü. Onun halefi Üçüncü Klement (583-587/1187-1191) Alman İmparatoru Birinci Frederik Barbaros ile irtibata geçti ve onu Doğu cihetine yapılacak Haçlı seferine katılmaya ikna etti. Papa, Alman imparatorunu ikna ederken Cosyas da Fransa ve İngiltere kralları ile görüşmek üzere batıya gidiyordu. Normandiya ile Fransa hududunda her ikisiyle bir araya geldi ve onları aralarındaki amansız ihtilafı unutup barış yapmaya ve birlikte Haçlı seferine katılmaya ikna etti. Ne var ki onlar söz verdikleri hâlde işi ağırdan aldılar ve aralarında yeniden savaş patlak verdi. Daha sonra İngiltere Kralı İkinci Henry hicri 585 (miladi 1189) yılında öldü, yerine oğlu Aslan Yürekli Richard geçti. Aslan Yürekli Richard başa geçtikten sonra Fransa kralı ile barış yaptı ve birlikte Haçlı seferine katılmak üzere hazırlıklara girişti.²²⁰⁹

Cosyas ve papanın yaptıkları Hristiyan din adamlarının kriz dönemlerinde oynadıkları rolü göstermektedir. Buradan mühim bir ders çıkarmak lazım. O da; ümmetin içinde bulunduğu bu sıkıntılı ve bu belalı dönemde ulema, fukaha, davetçiler, edipler ve siyasetçilerin daha çok çalışmaları gerektiridir. Allah ve Resûlünün sevdiği çalışmayı bıkmadan usanmadan yapmalılar ve idareci konumunda olanları bu hususta şuurlandırmalıdır. Allah'ın dinini yüceltmek ve İslam düşmanlarına meydan okumak için onları ikna etmeli, bu yolda güzel planlar hazırlamalı ve onlara silkinme yolunu göstermelidirler.

Haçlılar büyük kalabalıklar hâlinde Şam'a geldiler. Sayılamayacak kadar çoktular. Nitekim Selahaddin'in hicri 586 (miladi 1190) yılında Bağdat'taki Abbasi halifesine yazdığı mektup da bunu ifade etmekte şöyle demektedir:

*“Müslümanlar onlardan bir grup ile yeniden imtihana tabi tutuluyorlar. Bunlar ölüme koşan, çağrıya kulak veren, vatanlarından ve sevdiklerinden ayrılan, ailelerini, evlerini ve alışkanlıklarını bu yolda terk eden, hac için at binen, can veren kişiler. Bütün bunları da papazlarının emrine imtisalen yaptılar.”*²²¹⁰

Farklı milletlere ve farklı çevrelere mensup Hristiyanlar yola çıktılar. Tek başına yola çıkmaya gücü yetmeyenlerin masraflarını da gücü yetenler karşıladı.²²¹¹ Bu Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan kadınlar da oldu. Hatta onlardan bir kısmının yanında masraflarını üstlendikleri süvariler de vardı. Ebu Şâme ve sair tarihçilerin zikrettiğine göre hicri 585 (miladi 1189) yılında Şam topraklarına deniz yoluyla ulaşan

2209 Age, 176

2210 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 176

2211 Kitabu'r Ravzateyn, 2/161-162; Selahaddin ve's Salibiyyun, 238

kadınların arasında asalet sahibi bir kadın vardı ki onun yanında tam beş yüz süvari vardı. Süvarilerin atlarına ve hizmetçilerine varıncaya kadar her şeyleri tamdı. O kadın onların bütün masraflarını üstlenmişti.²²¹² O kadınlardan bir kısmı -ibadet yaptıkları inancıyla- erkek elbisesi ve zırh giyerek bu sefere iştirak etmişti.²²¹³ Yine onlardan bir kısmı kimsesizlere yardım etmek için, bir kısmı da muharip kuvvetlerin maneviyatını yükseltmek ve onları her cihetten memnun etmek için bu sefere katılmıştı.²²¹⁴ Sicilya Kralı İkinci William ise hicri 585 (miladi 1189) yılında içinde on bin savaşçı bulunan altmış gemiden müteşekkil bir donanmayı Sûr limanına gönderdi. Bu donanma daha sonra Trablus'a geçti. Ancak Hıristiyanlar onlardan istifade edemediler. Çünkü erzak ve yiyecek getirmemişlerdi. Bu sebeple adamların da bir faydası olmadı.²²¹⁵

Alman İmparatoru Şam Yolunda

Avrupalı hükümdarlar aralarındaki ihtilafı, kin ve nefreti bir tarafa bırakarak papanın, Haçlı seferine katılmaları yolundaki çağrısına icabet ettiler. Bu çağrıya ilk icabet eden Alman İmparatoru Frederik Barbaros oldu.²²¹⁶ Hicri 585 (miladi 1189) yılında Alman orduları Şam beldelerine gitmek üzere Ratsbon şehrinde toplanmaya başladılar. Sayıca çok olması bir yana bu ordunun en önemli özelliği disiplinli oluşuydu. Hatta bu orduda suç işleyenin cezası koyun gibi kesilmektir.²²¹⁷ Ordu, İmparator Frederik Barbaros'un komutasında karadan harekete geçti. Şam'a İstanbul yoluyla gidilecekti. İmparatorun yanında oğullarından biri de vardı. Almanlar, Bizans İmparatoru İkinci İshak Angelos'tan düşmanca muamele gördüler. İshak Angelos, müttefiki Selahaddin'e Almanların yola çıktığını haber vermiş ve onların Bizans topraklarını geçemeyecekleri vaadinde bulunmuştu. Ne var ki tarihî kaynakların bildirdiğine göre Bizans imparatoru onları geçmekten menedememiştir. Ancak onlara erzak ve mühimmat desteği vermediğinden erzakları azalmıştı. İstanbul boğazını geçtiklerinde bitkin bir hâldeydiler.²²¹⁸ Anadolu'ya geçtikten sonra araziye bilmediklerinden büyük zorluklarla karşılaştılar. Yol göstericileri yoktu. Bu sebeple yanlış yollara sapıyorlardı. Bir fersahlık mesafeyi iki günde katediyorlardı. Türklerin arazi sine girdiklerinde tam bir av konumuna gelmişlerdi. Kış ayının girmesi de onların intikaline tesir ediyordu. Karlı yerlerden geçiyorlardı. Hayvanlarını kesip yemeye ve

onların üzerindeki teçhizatı da yükü azaltmak için yakmaya başladılar. Atlara verecek yemleri de kalmamıştı. Kendileri de hayvanları da bitkin düşmüştü. Hayvanlar üzerlerindeki teçhizatı taşıyamayacak hâle geldiler. Bunun üzerine teçhizatın bir kısmı toprağa gömüldü.²²¹⁹ Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehrine yaklaştıklarında Sultan Kılıçaslan'ın oğlu Kutbeddin Melikşah onlara karşı harekete geçti. Taraflar arasında şiddetli bir savaş oldu. Ancak Selçuklular yenildiler. Kutbeddin, başşehir Konya'ya çekildi, Almanlar onu takip ettiler ve şehre girip şehri yağmaladılar. Daha sonra Kılıçaslan'a, "Biz buraya senin ülkeni zaptetmek için gelmedik, biz Kudüs'ün intikamını almak için gidiyoruz." diye haber gönderdiler²²²⁰ ve ona bazı hediyeler gönderip barış yapmak istediklerini bildirdiler. Kılıçaslan ve oğlu, Selahaddin'e Almanları durdurmak istediklerini, ancak buna muvaffak olamadıklarını bildiren bir mektup gönderdiler. Alman ordusu Kılıçaslan'ın ülkesinde bir müddet kaldı. Güç kuvvetler yerine gelip erzak ve mühimmat tedariki yapıldıktan sonra da yoluna devam etti.²²²¹ İbni Şeddad ve Ebu Şâme, Sultan Kılıçaslan ile Alman İmparatoru Frederik Barbaros'un birbiriyle dost olduğuna işaret ediyorlar ve Sultan Kılıçaslan'ın Sultan Selahaddin'e Alman ordularını durduramadığına dair gönderdiği mektubu da Alman imparatoruyla düşman görüntüsü vermek için gönderdiğini zikrediyorlar. Sultan Kılıçaslan Almanlara selamete yollarına devam etmeleri için rehberler ve rehlinler verdi.²²²²

Tarihçi İbni'l Esîr, Sultan Kılıçaslan'ın Almanların geçişine müsaade etmesinin sebeplerini arz ederken diyor ki:

"O sebeplerden biri de, Kılıçaslan'ın, ülkesini oğulları arasında taksim etmesi sebebiyle ülkede meydana gelen taht kavgalarının ülkeyi zayıf düşürmesidir."²²²³

Ayrıca Kılıçaslan, Selahaddin ile Bizans imparatoru arasında kurulan ittifak sebebi ile her iki tarafın baskısı altındaydı.²²²⁴ Kılıçaslan'ın Alman İmparatoru Frederik Barbaros'a gösterdiği kolaylıklar Alman ordularına fayda vermedi. Zira Alman ordusu intikal esnasında çok sayıda baskın yedi. Bu baskınlar sebebiyle o, yanında götürdüğü rehberleri ve rehlinleri esir aldı.²²²⁵

1- Almanların Ermenistan'a Girişi

Almanlar karşılaştıkları büyük sıkıntılara rağmen yollarına devam ettiler. Er-

2212 Mefrecü'l Kürûb, 2/308; Age, 238

2213 Kitabu'r Ravzateyn, 2/149; Age, 238

2214 Age, 2/149; Age, 238

2215 Mefrecü'l Kürûb, 2/558; Age, 238

2216 Selahaddin ve's Salibiyyun, 240

2217 En-Nevadiru's Sultaniye, 126; Age, 241

2218 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 241

2219 Mefrecü'l Kürûb, 2/318; Selahaddin ve's Salibiyyun, 241

2220 Selahaddin ve's Salibiyyun, 241

2221 Age, 242

2222 En-Nevadiru's Sultaniye, 123

2223 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 242

2224 El-Harekerü's Salibiyye, 2/847

2225 Mefrecü'l Kürûb, 2/319; Selahaddin ve's Salibiyyun, 243

menistan'a vardıklarında Ermenistan Emîri İbni Lavun onları memnuniyetle karşıladı. Onlara ihtiyaç duydukları erzak, mühimmat ve yemi verdi ve onlara Kudüs'e giden en kolay yolu gösterdi.²²²⁶ Ermenistan emîri, Küçük Ermenistan kralı olmak ve taç giymek istiyordu. Bunun sebebi de; Şam beldelerinde mukim olan Haçlı liderlerinden aşağıda görünmemek ve Bizans imparatorunun Ermeni topraklarına karşı hevesini kırmaktı. Öyle görünüyor ki Ermenistan emîri, bu hedefini gerçekleştirmek için papadan ve Alman imparatorundan çok şeyler bekliyordu.²²²⁷

2- Alman İmparatorunun Ölümü

Almanlar, Ermenistan'da çok durmadılar, Ermenilerin rehberliğinde yollarına devam ettiler. Tarsus'a geldiklerinde konakladılar. Yolda karşılaştıkları sıkıntılar sebebiyle bitap düşmüşlerdi. Günlerce kalıp istirahat etme niyetindeydiler. Ancak kederde başka şeyler vardı. Ani bir olay hesapları tersyüz etmiş, İmparator Frederik Barbaros, Silifke Nehri'nde boğulmuştu. Hicri 586 (miladi Ağustos 1190) yılıydı. Tarihçiler Alman imparatorunun ölümü hakkında farklı hadiseler anlatmaktadırlar. İmad ve İbni Vasil, "Almanlar, Silifke Nehri'ni geçecekleri esnada nehir dalgalıydı. Kral tek başına geçeceği bir yer aradı, yanlışlıkla dibi derin bir yere girdi, suyun akıttığı onu kaptığı gibi götürdü. O esnada başı sert bir şekilde bir kütüğe çarptı. Onu çıkardıklarında son anlarını yaşıyordu, az sonra öldü."²²²⁸ diye anlatırlar.

İbni Şeddad ve başkaları hadiseyi şöyle anlatıyorlar:

"Frederik Barbaros nehir kıyısında konaklamıştı. Yıkanmak için nehre girdi ve üşütüp hastalandı. Birkaç gün sonra da bu sebeple öldü."²²²⁹

İbni'l Esir ise Frederik Barbaros'un yıkanmak üzere nehre girdiğini ve orada boğulduğunu zikrediyor.²²³⁰ Ölümü her ne şekilde olursa olsun bu bizi ilgilendirmiyor. Bizi ilgilendiren şey, Alman imparatorunun Kudüs'ü geri almak için Selahaddin ile savaşa girmeden ölümüdür. Ayrıca onun bu ani ölümü Üçüncü Haçlı Seferi'nin başarısız geçmesine büyük etki etmiştir. Zira onun ölümünden sonra Alman ordusunun büyük kısmı ölümün hemen akabinde Avrupa'ya geri döndü.²²³¹ Onun ölümü ile Haçlılar, bu Haçlı projesinin samimi destekçisi önemli bir şahsiyeti kaybetmiş oldular. Eğer Almanlar Akka'ya varsalardı. Selahaddin onlar yüzünden büyük sıkıntılar çekecekti.²²³²

2226 Age, 2/319; Age, 243

2227 Selahaddin ve's Salibiyyun, 243

2228 Mefrecü'l Kürûb, 2/319; Selahaddin ve's Salibiyyun, 244

2229 Kitabu'r Ravzateyn, 2/155; Age, 244

2230 El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 244

2231 Age, 244

2232 Et-Tarihu'l Harbi'l Mısri, 239

3- İmparatorlarının Ölümünün Ardından Almanların Dağılışı

Alman İmparatoru Frederik Barbaros'un ölümünden sonra Almanlar büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Önce bu Haçlı seferinde Alman ordularına kimin liderlik edeceği hususunda ihtilafa düştüler. Bir kısmı imparatorun oğlu Frederik Swaby'ye, bir kısmı da Frederik Swaby'nin abisine meyletti.²²³³ Ermenistan emîri, Alman İmparatoru Frederik Barbaros'un ölümünden sonra Almanların içine düştüğü zaafı ve parçalanmayı görünce aralarına girmemeye özen gösterdi. Çünkü o onların âdetini iyi bilmiyordu. Onlar Alman, o ise Ermeniydi. Onlardan uzaklaştı ve kendisine ait müstahkem kalelerden birine çekip gitti.²²³⁴

İmparatorlarının ölümünden sonra Almanlar parçalandılar. Bir kısmı Avrupa'ya geri döndü, bir kısmı da imparatorun oğlu Frederik Swaby'nin önderliğinde yola devam etti. Yola devam edenler Antakya yolunda şiddetli bir vebaya yakalandılar. Birçoğu orada vebaya kurban gitti. Oradan da artakalanlar Antakya'ya vasil oldular. Oldular amma Tarihçi İbni'l Esir'in ifadesiyle kabirlerinden çıkmış insanlar gibiydiler.²²³⁵ Almanların gelişi Antakya Kontu Üçüncü Bohemund'u kısa zamanda bezdirdi ve onlara gitmeleri için baskı yapmaya başladı. Onlara Halep'e gidiş yolunu gösterdi ve bu yolu kolayca katedebileceklerini söyledi. Ancak Frederik Swaby bu hususta onunla aynı fikirde değildi. Ondan mallarını, hazinesini ve teçhizatını koymak için Antakya kalesini istedi. Malların kendisine kalacağı ümidini taşıyan Üçüncü Bohemund bu teklifi derhâl kabul etti. Nitekim öyle de oldu. Almanlar ikinci bir defa Antakya'ya gidemediler ve kaleye konulan bütün mallar Üçüncü Bohemund'a kaldı.²²³⁶ Kudüs yolundaki Almanların bir kısmı bu intikal esnasında maneviyatlarını önemli ölçüde kıran bir musibet daha yaşadı. Bu grup Bagras'a doğru yöneldiler. Oranın hâlâ Haçlı kardeşlerinin elinde olduğunu zannediyorlardı. Bagras kalesine vardıkları esnada kalenin kapıları aniden açıldı ve Müslümanlar bir anda Almanların üzerine çullandılar. Bazılarını öldürdüler, çok sayıda kişiyi de esir aldılar. Yanlarındaki silah, mühimmat ve sair eşyaları da ele geçirdiler. Yine bu intikal esnasında Halep halkından bazı kişiler Almanların yoluna çıktılar ve onlara baskınlar düzenlediler. Kimini öldürüp kimini esir aldılar. Esir alınanlar pazarlarda ucuz kıymete satıldı.²²³⁷ Bu hadiseler bize Selahaddin'in Haçlılara Şam topraklarında tam bir tecrit hayatı yaşattığını göstermektedir. Zira Selahaddin sahil şehirlerini ele geçirdiği için iç kısımda bulunan şehir ve kalelerin hangisinin Selahaddin'in eline geçtiği hangisinin geçmediği Haçlılar tarafından bilinmiyordu.²²³⁸ Alman ordu-

2233 Tarih-i İbni Haldun, 5/322; Selahaddin ve's Salibiyyun, 244

2234 En-Nevadiru's Sultaniye, 124; Selahaddin ve's Salibiyyun, 244

2235 Kitabu'r Ravzateyn, 2/156; Age, 245

2236 Mefrecü'l Kürûb, 2/156; Age, 245

2237 Age, 2/323; Age, 245

2238 Tarih-i İbni'l Fırat; Selahaddin ve's Salibiyyun, 246

sunun yaşadığı bu musibetlerden sonra Frederik Swaby Akka'ya gitmeye karar verdi. Hicri 25 Recep 586 (miladi Ağustos 1190) tarihinde Çarşamba günü Cebele ve Lazkiye yoluyla Akka'ya doğru hareket etti. Lazkiye'de bulunan Müslümanlar Almanların küçük gruplar hâlinde intikalini fırsat bilip üzerlerine saldırdılar. Bir kısmını öldürüp çok sayıda kişiyi esir aldılar. Almanlar Trablus'a vardığında kendilerini dinlenmeye çektiler. Bu arada onları veba yakaladı. Bu vebada Almanların çoğu öldü. Geriye bin civarında adam kalmıştı. Daha sonra oradan başlarında Frederik Swaby olduğu hâlde deniz yoluyla Akka'ya gittiler. Hicri 16 Ramazan 586 (miladi Ekim 1190) tarihinde Akka'ya varıp dindaşlarına katıldılar.²²³⁹

4- Almanların Seferine Karşı Selahaddin'in Tavrı

Selahaddin, Almanların Kudüs'e doğru yürüyüşe geçtiği haberini alır almaz tedbirini almaya başladı. İnsanlara cihada katılmaları çağrısında bulundu. Hicri 585 (miladi 1189) yılı Ramazan ayında Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah Ebu'l Abbas Ahmed bin el-Müstezî'ye Almanların Şam topraklarına doğru harekete geçtiklerini bildirmek üzere Kadı Bahaddin ibni Şeddat'ı elçi olarak gönderdi. Selahaddin, Bağdat'a giden Kadı İbni Şeddat'a yol üzerindeki Musul, Sincar, Cezire ve Erbil'e de uğramasını ve oraların emîrlerini cihada davet etmesini emretti. Bütün emîrlere Selahaddin'in cihad çağrısına iştirak ettiler ve Selahaddin'e katılmak üzere harekete geçtiler. Abbasi halifesi de her türlü desteğin verileceği taahhüdünde bulundu ve Selahaddin'e mal ve mühimmat gönderdi.²²⁴⁰ Bu arada Selahaddin gönderdiği casuslar vasıtasıyla intikal hâlindeki Almanlara dair haberleri alıyordu. Bu arada Selahaddin'in naipleri de boş durmuyor, onlar da Şam beldelerine gönderdikleri birlikler vasıtasıyla düşman hakkında bilgi topluyorlar ve onlara geçit vermiyorlardı. Nitekim bu birlikler bir defasında hayvanlar için yiyecek bulmak üzere çıkmış bir Alman birliğiyle karşılaşmışlar ve onlardan bir kısmını öldürmüşler, bir kısmını da esir almışlardı. Esir alınanlar yaklaşık beş yüz kişiydi.²²⁴¹ Selahaddin, Almanların Ermenistan topraklarına girdiğini ve İslam topraklarına yaklaştığını haber aldığı anda emîrleri topladı ve yapılması gereken şey hakkında onlarla istişare etti. Görüşler, büyük bir askerî birliğin düşmanı yolda karşılaması ve bazı şehirlerin korunması gerektiği fikri üzerinde birleşti. Bu büyük İslami birlik başlarında birkaç Müslüman emîr olduğu hâlde harekete geçti ve intikal hâlindeki Alman ordusuna büyük zayıatlar verdirdi.²²⁴² Bu arada Selahaddin; Taberiye, Yafa, Ersûf, Kayseriya, Sayda ve

²²³⁹ Age, 246

²²⁴⁰ En-Nevadiru's Sultaniye, 115; Selahaddin ve's Salibiyyun, 247

²²⁴¹ Mefrecü'l Kürûb, 2/323; Selahaddin ve's Salibiyyun, 247

²²⁴² Selahaddin ve's Salibiyyun, 247

Cübeyl surlarının yerle bir edilmesini emretti. Selahaddin bu surların Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden ve Müslümanlara karşı kullanılmasından korkuyordu.²²⁴³

Gerçek şu ki, Almanların Haçlı seferi liderleri İmparator Frederik Barbaros'un nehirde boğulmasıyla başarısız oldu. Almanların Şam topraklarına yayılması da onların Kudüs'e gidişine ve Kudüs'ü Müslümanların elinden almasına mâni olan sebeplerdendir. Son olarak Frederik Barbaros'un bu sefere erkence çıkması ve sefer için kara yolunu tercih etmesi de başarısızlığın sebeplerinden biridir. Nitekim Fransa Kralı Filip Ogüst ve İngiltere Kralı Aslan Yürekli Rişar bu sefere yaz ayında çıktılar ve sefer için Akka'ya varmak üzere deniz yolunu tercih ettiler.²²⁴⁴

Haçlılar Akka'yı Muhasara Altına Alıyor

Sûr'da toplanan Frenklere çok sayıda asker ve silah desteği geldi. Daha da önemli; papanın, Avrupalı kralların kendilerine yardım için geleceğine dair taahhüdünün onlara ulaşmasıydı. Bu, onların yeniden Sûr'a dönen Selahaddin'e karşı mukavemet azmini ve gücünü artırmıştı. Bütün Avrupa Doğu'ya gitmek ve Kudüs'ü ger almak için çalkalanırken Selahaddin Sûr'u fethetmeye çalışıyordu. Şehrin mukavemet ruhunu yaşatan Kont Konrad'dı. Konrad, ülkenin kralı olmak istiyordu. Bu sebeple Selahaddin'in serbest bıraktığı Kudüs Kralı Guy Lusignan'ın şehre girmesine müsaade etmedi. Guy Lusignan da etrafındaki adamlarla birlikte yeni lidere karşı mücadele vermek üzere Trablus'a uzak nahiyelelerden birinde kurduğu ordugâhta altı ay kaldı. Daha sonra taraflar Selahaddin'e karşı savaş hususunda birleştiler ve krallık meselesini de papanın ve Avrupa'dan gelecek olan kralların verecekleri karara bıraktılar. Daha sonra Haçlılar Akka'yı kuşatmak üzere kendilerine dar gelen Sûr'dan çıkma kararı aldılar. Selahaddin, daha önce Bahaddin Karakuş'a Akka kalesinin güçlendirilmesi ve silah, mühimmat ve erzakla teçhiz edilmesi emrini vermiş, o da oranın kalesini ve surlarını yeniden elden geçirmiş ve kaleyi güzelce güçlendirmişti. Ayrıca Selahaddin'in emriyle oraya savaşçılar ve Mısır donanmasını getirtmişti. Frenkler, hicri 585 yılı Recep ayında (miladi Ağustos 1189) çıktılar. Gemileri de onlarla birlikte onların hizasında denizde seyrediyordu. Selahaddin, onların böyle hareket edeceklerini düşünmüş, gafil yakalanmamıştı. Sûr şehrini gözetlemek üzere bıraktığı gözcüler Akka muhafızlarına hazır olmalarını bildirdiler. Frenkler hicri 585 yılı Recep ayında (miladi Ağustos 1189) kalabalık bir hâlde Akka'ya geldiler ve şehri karadan ve denizden kuşattılar. Selahaddin'in görüşü, Frenklerle Akka'ya doğru harekete geçtikleri esnada çatışmaktı. Zira oraya vardıklarında araziyi tutacaklarını biliyordu. Ancak onun komutanları onlarla orada değil de Akka'ya

²²⁴³ Age, 247

²²⁴⁴ Age, 248

geldiklerinde savaşmaları gerektiğini söylediler. Sebep olarak da, onların girdiği yolun engebeli ve dar bir yol olduğunu, bu sebeple onlarla orada savaşmanın kolay olmayacağını ve üzerlerine bir anda gidemeyeceklerini söylediler. Komutanların görüşüne göre hareket edilse de Selahaddin, Haçlılara intikalleri esnasında bazı tuzaklar kurdu. Bu, daha çok ani baskınlar şeklinde oluyordu. Frenkler bu şekilde yol aldılar ve sonunda karadan ve denizden gelip şehir önünde ordugâhı kurdular. Onların şehir önüne ordugâhı kurmasıyla şehirle dışarıdaki İslam askerinin irtibatı kesildi. Selahaddin; Antakya, Trablus, Sûr ve Mısır'da İskenderiye ve Dimyat'ta dağınık hâlde bulunan askerlerini bölgeye çağırdı. Kısa zamanda çok sayıda asker birikti. Şam ve Cezire orduları da gelince Selahaddin bu askerle Akka'yı kuşatan Frenkleri kuşatmış oldu. Frenkler şehir muhafızlarıyla Selahaddin'in ordusu arasında kalmışlardı.²²⁴⁵

İmad anlatıyor:

“İşin sonunda sultanın görüşünün daha doğru olduğunu anladık. Zira yerleştikten sonra onlarla savaşmak daha zor oldu. Frenkler, Akka'ya karadan ve denizden gelmişlerdi. Çatışmalar bir o tarafın bir bu tarafın lehine gün boyu devam ediyordu. Bazı günler de çok şiddetli çatışmalar oluyordu. Önemli çatışmalardan biri de Müslümanların Akka'ya asker ve teçhizat sokmak istediği zaman olmuştu. Frenkler üzerine hamle yapmak suretiyle onları sur önünden çekilmeye zorlamışlar ve bu şekilde Mısır'dan gelen askerleri ve teçhizatı bazı emîrlere birlikte içeri sokmayı başarmışlardı. Buna mukabil Frenkler de Mısır'dan gelen destek birlikleri tam olarak gelmeden evvel büyük bir hamle yapmışlar, onları yara yara Melik Adil'in ve sonra Selahaddin'in çadırına kadar ulaşmışlardı. Selahaddin'in çadırına ulaştıklarına etrafındakileri öldürmüşler, ancak Sultan, 'İslam için vurun!' diye bağırarak ve yanındakilerle birlikte Frenklerin üzerine taarruz etmiş ve onları bozguna uğratmıştı. Bu arada Akka muhafızları da dağınık bir vaziyette geri kaçan Frenkleri oklarıyla vuruyorlardı.”²²⁴⁶

İmad el-İsfahanî'nin ifadesine göre bu vakada onlar binlerce ölü verdiler. Nitekim bu vaka, “En Büyük Vaka” olarak bilinmektedir.

1- Bu Vakaya Katılan Âlimler

Fakih Ziyaeddin İsa el-Hekârî, Selahaddin'in ordusunda merkez öncü birliğine komuta ediyordu.²²⁴⁷ Kadı Bahaddin bin Şeddad ve Fakih İmad el-İsfahanî de bu savaşa katılanlar arasındaydı. Bizzat müşahade ettikleri için -kendileri hakkında bil-

²²⁴⁵ Selahaddin el-Faris, 285

²²⁴⁶ Age, 286

²²⁴⁷ Mefrecü'l Kürûb, 2/296

gi vermeksizin- savaşı en ince detaylarına kadar anlattılar.²²⁴⁸ Savaşın galibi Müslümanlar oldu. Haçlılar büyük zayıat aldılar. Verdikleri ölü sayısı on bin olarak ifade edildi.²²⁴⁹ Bu savaşta Fakih İsa el-Hekârî'nin kardeşi Fakih Zahiruddin el-Hekârî şehit oldu. Kendisi Kudüs valisiydi. İlim, amel ve şecaat onda toplanmıştı.²²⁵⁰

Fakih İsa el-Hekârî, kardeşinin şehadet haberini aldığı anda insanların kendisine taziye vermesini, “Bugün tebrik günüdür, taziye günü değil.” diyerek kabul etmedi.²²⁵¹ Fakih Ebu Ali bin Revaha da Selahaddin'in çadırı etrafındakilerle birlikte bu savaşta şehit düştü. Öyle görünüyor ki o, Sultanın çadırına kadar gelip onu öldürmek isteyenlere karşı onu koruyanlardan biriydi.²²⁵²

Hicri 586 (miladi 1192) yılında Akka'yı kuşatan Haçlılara karşı mücadele veren kadılar arasında Kadı Murtaza bin Kureyşî de vardı. Akka kuşatmasını kırmak için Müslümanlarla birlikte çok sayıda önemli işlere imza atmıştır. Ne var ki hicri 586 (miladi 1190 yılı) Cumadelula ayının onunda Cuma günü şehit düşmüştür.²²⁵³

2- Âlimlerin Savaşçılar Üzerindeki Manevi Etkisi

Üçüncü Haçlı Seferi'nde Haçlıların Akka kuşatması esnasında âlimler sadece silah kuşanıp savaş yapmadılar. Onlar aynı zamanda ordugâhı geziyorlar ve askere cesaret veriyorlardı. Kurralar Kur'an okuyor, askeri kaçmaktan sakındırıyor, Allah Teâlâ'nın cennette şehitler için hazırladığı büyük makamdan bahsediyorlardı. Ayeti kerimelerle ve hadisi şeriflerle sözlerini delillendiriyorlardı. Bu, askerin maneviyatını yükseltiyor, cihada karşı azim ve sabrını artırıyordu. Selahaddin'in bütün savaşlarında ve bütün fetihlerinde böyle oluyordu. Kadı İbni Şeddad'ın bu hususta oynadığı rol büyüktü. Alman İmparatoru Frederik Barbaros'un Kudüs'ü geri almak için ordusuyla hareket ettiği haberi Selahaddin'e ulaştığında Selahaddin işin kritik noktaya geldiğini gördü ve insanları cihada teşvike ve zamanın halifesini durumdan haberdar etmeye yöneldi.²²⁵⁴ Derhâl Kadı Bahaddin bin Şeddad'ı, Abbasi Halifesi İmam Nâsır Ebu'l Abbas'a ve Müslüman emîrlere gönderdi. Farklı beldelerde yaşayan Müslümanları cihada katılmaya ve Şam'daki Müslümanlara destek vermeye çağırması için bunu yaptı.

İbni Şeddad anlatıyor:

²²⁴⁸ Devru'l Fukaha ve'l Ulemai'l Müslimîn fi'ş Şarkı'l Edna, 163

²²⁴⁹ El-Bidâye, ve'n Nihâye; Devru'l Fukaha, 163

²²⁵⁰ Devru'l Fukaha, 164

²²⁵¹ Age, 164

²²⁵² Age, 164

²²⁵³ Devru'l Fukaha, 167

²²⁵⁴ Kitabu'r Ravzateyn, 2/150-151

“Bu iş için beni çağırdı ve bana Sincar, Cezire, Musul ve Erbil hâkimlerine gitmemi ve onları askerleriyle birlikte cihada katılmaya davet etmemi emretti. Yine bunu zamanın halifesine bildirmek ve onu destek vermeye teşvik etmek üzere beni Bağdat’a gönderdi. Ramazanın on birinde bu iş için yola çıktım. Allah Teâlâ bana onlara ulaşmayı ve bu işi tebliğ etmeyi nasip etti. Bu davete onlar seve seve icabet ettiler ve ben de sultanın -Allah’ın rahmeti üzerine olsun- hizmetine geri döndüm. Geri dönüşüm 5 Rebiülevvel 586 tarihinde Perşembe günü oldu. Benim dönüşüm askerlerin gelişinden önce olmuştu. Onların bu daveti seve seve kabul ettikleri ve yola çıkmaya hazırlandıkları haberini sultana götürdüğümde buna çok sevindi.”²²⁵⁵

Burada Selahaddin’in düşmanın hareketlerini yakından takip ettiğini, ayrıntılarına kadar bilgi aldıktan sonra hazırlıklara başlayıp seferberlik ilan ettiğini görüyoruz.

Kadı İbni Şeddad’ın sözlerinden Bağdat’a gönderilişinin ne kadar önemli ve ne kadar tehlikeli bir iş olduğunu çıkarabiliriz. Özellikle de Haçlıların Akka’yı baskı altında tuttuğu ve neredeyse ele geçirecekleri böyle bir zamanda. Selahaddin, halifeden Müslümanların maneviyatını yükseltmek için bizzat gelmesini talep ediyordu. Ne var ki halifede sarayları terk edip savaş meydanlarına atılacak derecede gayret yoktu. Selahaddin’in davetine biraz nefis biraz da mal göndermek suretiyle icabet etti o kadar. Selahaddin de ona bu hareketinden dolayı gücenmişti.²²⁵⁶ Halifeye farz olan bu mücadeleyi kendisinin yönetmesiydi. Allah yolunda cihada şahsiyle ve malıyla katılmasıydı. Hilafet müessesesini olması gereken konuma yükseltmesiydi. Onun bizzat iştiraki mücahitlerin maneviyatını ziyadesiyle yükseltecekti. Onun bu büyük savaşa iştiraki Müslümanlara büyük ölçüde tesir edecek ve çok sayıda insan bu mücadeleye katılacaktı. Yine bu davette şunu çıkarabiliriz: Selahaddin, nefisini dünya ve nimetlerine dalmaktan bu şekilde korumuş, aynı şeyi yapmasını -başkalarına olduğu gibi- İslam halifesine de tavsiye diyordu.

3- Selahaddin İstişare Meclisi Düzenliyor

Selahaddin, savaş bittikten sonra İstişare Meclisi düzenledi. İstişareye katılacak olan kişiler geldiler. Kadı İbni Şeddad, İmad el-İsfahanî, emîrler ve komutanlardı bunlar. Akka hakkında konuşulacaktı. Selahaddin önce bir konuşma yaptı, şöyle dedi:

“Rahman ve rahîm olan Allah’ın adıyla. Hamd Allah’a, salat Resûlullah’a. Allah’ın düşmanı ve bizim düşmanımız beldemize kadar geldi. İslam’ı ayaklar altına aldı. Ancak Allah’ın izniyle onlara karşı lehimize zafer ışıkları yandı. Onlardan geri-

²²⁵⁵ En-Nevadiru’s Sultaniye, 98-99; Devru’l Fukaha, 168

²²⁵⁶ Age, 168

ye çok az kişi kaldı. Onların da sökülüp atılması gerekir. Allah bunu bize vacip kıldı. Biliyorsunuz ki askerimiz bu kadar. Geride yedekte bekleyen başka askerimiz yok. Melik Adil vardı, o da geldi. Deniz yolu açılınca kadar bu düşman yaşarsa onlara çok sayıda destek gelecektir. Benim fikrim bunlara karşı sonuna kadar savaşmaktır. Ancak her biriniz bize bu hususta kendi fikrini beyan etsin.”²²⁵⁷

Uzun süren müzakerelerden ve münakaşalardan sonra meclistekiler iki gruba ayrıldılar. Birinci grup, düşman derlenip toparlanmadan ve deniz yoluyla yardım almadan önce savaşa devam edilmesi gerektiğini söylüyor ve sultanı destekliyordu. İkinci grup ise askerın kendisini toparlaması için Harûbe’ye gidip istirahat etmesini söylüyordu.²²⁵⁸ Şöyle diyorlardı:

“Elli gündür, ne attan indik, ne uyku uyuduk. Yorgunluk bizi bitirdi, asker bıktı. Kış geldi. Düşman kendi hayatını tehlikeye attı. Bunlarla büyük kalabalıklar olmadıkça baş edilemez. Seli ancak büyük denizler yutar. Doğru olan bu kış onlara sabretmek ve hem kendimizi ve hem de hayvanlarımızı güçlendirmektir. Kendi menfaatimiz için onlardan uzak durmaktır. Doğru olan ihtiyatla hareket etmek ve etrafa yardım için mektuplar ve elçiler göndermektir. Elbette Müslümanlar buna kayıtsız kalmayacaklar, yardıma gelecekler. Oturmayacaklar, destek verecekler. İşte o zaman sabrın sonu olur. O çoklukla saldırırız. Deniz yolu açılmadan onları yok eder, bitiririz. Sabah akşam onlar saldırır mahvederiz. Dağ olsalar öğütürüz.”²²⁵⁹

İkinci grubun fikri ağır bastı, Selahaddin bu fikri kabule mecbur kaldı. Askerler hicri 4 Ramazan 585 (miladi 1189) tarihinde Harûbe’ye intikal ettiler. Orada Fakih İsa el-Hekârî hastalandı ve daha sonra o hastalıktan vefat etti. Allah yolunda cihad çağrısı yapıldığında icabet etmek üzere -Selahaddin’in üzengisi üzerinde- hazır bir vaziyette iken öldü.²²⁶⁰ Sultan ve askerlerinin Akka’dan uzaklaşması Haçlılar için büyük fırsat olmuştu. Bu fırsatı değerlendirdiler ve Akka etrafındaki kuşatma alanını güçlendirdiler. Kendilerini de güvene aldılar. Selahaddin’e karşı kendilerini güçlendirecek gerekli tüm tedbirleri aldılar.²²⁶¹ Sonunda iki yıl süren kuşatmadan sonra hicri 17 Cumadelahire 587 (miladi 12 Temmuz 1191) tarihinde Akka düştü.²²⁶²

4- Mağrip Sultanı Ebu Yakub el-Mansur bin Abdülmümin el-Muvahhidî’den Yardım Talebi

Mağrip sultanı, Selahaddin’e kızgındı. Bunun sebebi, Selahaddin’in kardeşinin

²²⁵⁷ Mefrecü’l Kürûb, 2/304; Devru’l Fukaha, 165

²²⁵⁸ Harûbe, Akka’ya bakan sahil kalelerinden biri. Mu’cemu’l Buldan, 2/262

²²⁵⁹ Devru’l Fukaha, 165

²²⁶⁰ Age, 166

²²⁶¹ Age, 166

²²⁶² Age, 166

oğluna ait kölelerden birinin -ki o, Karakuş et-Takva idi- daha önce Burka, Batı Trablus ve Tunus'a saldırması ve onun efendisi olan Takıyyuddin Ömer'in orada kendine ait bir devlet kurmak istemesiydi. Proje hayata geçirilememiş, taraflar arasında soğukluk hâsıl olmuştu.²²⁶³

Selahaddin, Mağrip sultanına hediye olarak iki Mushaf, yüz dirhem balsan yağı, yirmi rıtlı üd (bir çeşit koku), altı yüz miskal misk ile amber, kirşileriyle birlikte elli Arap yayı, yirmi Hint mızrağı ve birkaç da hayvan üzengisi gönderdi. Selahaddin bu hediyelerle birlikte dikkatle kaleme alınmış bir mektup da gönderdi. Mektup şöyle başlıyordu:

“Hanîf dini üzere olan Müslümanların topraklarını istila eden kişileri gönderen, kendi dinine de destek verecek kişileri var eden ve onlar vasıtasıyla nafîle ve farzların eda edilmesini sağlayan ve nesiller semasını birbirine benzer yıldızlarla süsleyen Allah'a hamd olsun.”

Mektubun başlığı, “Selahaddin'den emîrümüslimîne” şeklindeydi. Yine mektubun başında, “Allah'a muhtaç Yusuf bin Eyyûb” ibaresi vardı. Selâvî diyor ki:

“Selahaddin'in Ebu Yakup el-Mansur'a 'Emîrümüminîn' lakabıyla değil de 'Emîrümüslimîn' lakabıyla hitap etmesi Ebu Yakup'un hoşuna gitmemişti. Ancak buna rağmen Selahaddin'in elçisine karşı güzel davranmış, kötü muamelede bulunmamıştı.”

Denildi ki, Mansur buna rağmen yüz seksen gemi hazırladı ve bu gemiler Şam sahillerine yollanan bazı Haçlı gemilerini Şam sahillerine varmadan durdurdular. İbni Haldun, bu hadiseyi naklederek donanma hususunda Mağrip sultanlarının doğulu Müslüman sultanlardan daha üstün olduğuna delil getirmiştir.²²⁶⁴ Bazı tarihçilerin Mansur el-Muvahhidî'nin, Selahaddin'in mektubunu hoş karşılamadığını söylemeleri onun Selahaddin'in çağrısına icabet etmediği anlamına gelmez. Ayrıca Ebu Yakup el-Mansur, Endülüste Haçlılara karşı savaş hazırlığı içindeydi.²²⁶⁵ Muvahhidîlerin doğuyu ilhak edip kendi topraklarına katma planları vardı. Bunu açıkça ifade ediyorlardı. Nitekim Zehebî de Sultan Mansur'un Mısır'ı ele geçirme niyeti olduğunu zikretmektedir.²²⁶⁶ Muvahhidîlerin şairi Ebu'l Abbas bin Abdüsselam el-Cerâvî, Muvahhidî halife Yakup bin Mansur'u öven bazı şiirlerinde bunu açıkça ifade etmiştir:

*“Hilafet sizden güzellikler gördü,
Üstün paylar aldı, hoş göründü.*

2263 Selahaddin el-Faris, 287

2264 Tarih-i İbni Haldun, 6/490; Tarihü'l İslam, 4/216; Safahat Müşrika, 2/518

2265 Age, 2/519

2266 Age, 2/519

*En yüce makamlara ulaştı nübüvvetten sonra,
Ki onu Allah mahlukatın efendisine ve seçkinine ihsan etti.
Sâ'd, Mısır'ı mülküne katacak,
Oradan Halep'e sürececek atları.
Irak'a, Hicaz'ın derinliklerine,
Horasan'ın en uzak noktalarına varacak.
Dünyanın beklediği,
Ve asırların gözlediği o.”²²⁶⁷*

Muvahhidîler, doğu İslam beldelerini ele geçirmek istiyorlardı. İlk hedefleri de Mısır'dı. Nitekim Muvahhidîlerin sultanı da orada işlenen kötülük ve bidatlerden bahsediyor ve bunu açıkça dile getiriyordu, “İnşallah orayı temizleyeceğiz.” diyordu. Ölünceye kadar bu azimle yaşadı. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.²²⁶⁸ Muvahhidî'nin planı, doğudaki İslam topraklarının tamamını ele geçirmekti. Nureddin, Selahaddin ve onlara bağlı emîrler de bunu biliyorlardı. Bu sebeple onlar yarışı önde götürmek istiyorlardı. Hatta Eyyûbîler Mağrip'teki nüfuzlarını güçlendirmek için ileri gelen şahsiyetlerden bazılarını Mağrip'e gönderdiler. Muvahhidî'n'e karşı ilk müdafaa hatlarını onların ülkelerinde kurmak istiyorlardı. Karakuş'un Mağrip ülkesine gazaya çıkışı da Eyyûbîlerin attığı ilk adımlardan biridir.²²⁶⁹ Eyyûbîler, Mağrip'e gidiş için çöl yolunu kullandılar. Bu tercih, hem bu yolun kısa oluşu sebebiyle, hem de tehlikelerin az oluşu sebebiyle oldu. Sahil yolunda Süleym ve Hilal kabileleri vardı. Libya'nın doğusu tamamen onların hâkimiyetindeydi ve onlar orada refah bir hayat sürüyorlardı. Bu sebeple onlar buralara tamamen sahiptiler ve buradan geçmek ya da buraları onlardan çekip almak isteyenlere karşı mücadele vereceklerdi.²²⁷⁰ Nefsî unsurlar, siyasi nefretler, dâhilî ve haricî gerginlikler sebebiyle Mansur yardım göndermedi. Ancak Selahaddin'in elçisine en üst dereceden ikram gösterdi. Hatta Selahaddin'in elçisi Şemseddin bin Munkız onu kırk beyitten oluşan bir kaside ile övmüş, o da ona her beyte mukabil bin dinar ihsan etmişti.²²⁷¹ Şu beyitler o kasideye aittir:

*“Şükrediyorum, dalgalı denizi geçtim,
Sahili olmayan nimetler denizine vardım.
Takva madenine, doğru yol Kâbe'sine,
İlk nesillerin vafına sahip olana.
Sana ey emîru'l müslimîn,*

2267 Dirasât fî Tarihî'l Mağrib, 115

2268 Age, 115

2269 Sukûtu Devleti'l Muvahhidîn, 198

2270 Age, 198

2271 Safahat Müşrika, 2/520

*Umut sahipleri kapından eksik olmuyor.
Kara ve deniz yolunu teptim geldim sana umutla,
Coşkun cömertliğine senin.
Ne karadaki hoş giden şeyler,
Ne de denizin taşkınlığı beni alıkoymadı.
Yüksek maksatlara yönelen kişiye,
Sıkıntılı işler kolay gelir.
Umuyorum yüksek teşebbüslerinizi, umuyorum,
Yüce ihsanlarınıza ve faziletlerinize yaklaşmayı.
Yücelik ve cömertlik abidesisin sen, sonra,
Günler seni istediğin makama çıkaracak.”²²⁷²*

Selahaddin Eyyûbî, elçisi İbni Munkız ile gönderdiği mektupta Muvahhidî sultanı halife olarak tanımamış ve ona “Emîrülümünîn” lafzıyla hitap etmemiştir. Bu önemli bir meseleydi. Zira Muvahhidî hilafeti tanımak ve Muvahhidîn Devleti’nin meşruiyetini kabul etmek İbni Tümtar’ın bozuk fikirlerini kabul manasına gelecekti. Nitekim Selahaddin’in en büyük müsteşarı Kadı Fadl’ın dediği de buydu. Şöyle diyordu:

“Dille söylemek yeterli. Bunu inkâr etmemiz mümkün. Ama yazılı şekilde ifade edersek bunu inkâr edemeyiz. Bu, Mağrip minberlerinden okunursa Allah’ın destek vermediği kişilere biat ettiğimiz, kıymetliyi ucuz sattığımız, yüksekte alçaklara indirmiş, İslam birliğini bölüp parçaladığımız ve tabi olunması caiz olmayanlara tabi olduğumuz anlamına gelir.”²²⁷³

Şayet Selahaddin, Muvahhidî sultan ile bir odada baş başa kalıp görüşseydi ümmet için faydalı kararlar alırlardı. Hem Sultan Selahaddin’in eşi benzeri olmayan siyasilerden biri olması, hem de Sultan Mansur’un, Muvahhidî’nin itikadını Ehl-i Sünnet itikadına yaklaştırmaya çalışması bu işi kolaylaştırıcaktı. Her şey Allah Teâlâ’nın elinde. Her ne olursa olsun Selahaddin ile Muvahhidîn sultanı arasındaki bu siyasi ve itikadî ihtilaf halklar arasındaki dayanışmayı kesemedi. Halklar arasındaki dayanışma hemen her zaman ve zeminde günümüzde olduğu gibi sürdü gitti. Biyografi kitaplarına baktığımızda çok sayıda Mağriplinin Haçlı seferlerine katıldığını ve doğulu Müslüman kardeşlerine destek verdiğini, hatta onlardan çok sayıda kişinin şehit düşüp oraya defnedildiğini görürüz.²²⁷⁴ Selahaddin’in Haçlılara karşı mücadelesinde Muvahhidîn’den destek istemesi onun siyasi dehasını göstermektedir. O, üzerine düşeni bu şekilde yapmış oldu. Muvahhidîlerin sultanı ise bu ihtilafları bir tarafa bırakıp Selahaddin’le birlikte İslam ümmetinin müdafaasına koşabilirdi. Ama bunu yapmadı ve bu imtihanı kaybetti.

2272 Kitabu’r Ravzateyn, 4/206

2273 Safahat Müşrika, 2/521

2274 Age, 2/521

5- Akka Kuşatmasında Kadı Fadl’ın Oynadığı Rol

Haçlıların Akka kuşatması esnasında Kadı Fadl büyük roller üstlenmişti. Kadı Fadl o arada Mısır’daydı. Selahaddin adına Mısır’ı idare ediyordu. Mevkii gereği asker teçhiz ediyor, donanma yeniliyor, mal yüklüyor, Akka’ya erzak gönderiyordu. Bu hususlara dair sultan ona mektup gönderiyor, o da ona en güzel ifadelerle doğruluğu gösteriyor, nasihatler ediyor, teselli veriyordu. Müslümanların menfaatine olan şeyleri iyiden iyiye araştırıyor ve sonuçlandırıyor.²²⁷⁵ Frenklerin Akka kuşatması esnasında Kadı Fadl’ın Sultan Selahaddin’le mektuplaşması devam etti. Kadı Fadl yazdığı mektuplarda bütün samimiyetiyle doğruları ifade ediyor, Selahaddin’in bu kuşatma sebebiyle çektiği sıkıntıları hafifletmeye çalışıyordu. Hüzün ve umutlarında ona katılıyordu. Onu sabra teşvik ediyor ve azmini biliyordu. Cihada devam etmesini, umutsuzluğa düşmemesini ve Allah’ın rahmet ve kereminden ümidi kesmemesini ona tavsiye ediyordu. Allah’ın desteğine güvene onu davet ediyordu. Bu ilişki Allah için kardeşliğe ve hedef birliğine dayanıyordu. Onların arasındaki ilişki amir-memur, efendi-hizmetçi ilişkisi değildi. O mektuplarından birinde şöyle diyordu:

“Efendimiz, bu düşman yüzünden çekilen sıkıntıların uzamasını menfi görmesin. Zira bunun sevabı daha çok, Müslümanlar üzerindeki etkisi daha büyük ve fetihlerin şansı daha yüce. Akıbet müttakilerindir. Allah dilediğine yardım edecek. Allah Teâlâ, eliyle, reyile, çoluk çocuğuyla, askeriyle cihad eden efendimizin çalışmasına elbette karşılık verecek.”²²⁷⁶

Kadı Fadl, Sultan Selahaddin’e yazdığı bir başka mektupta da Selahaddin’in Mısır’dan istediği desteği getirecek olan Mısır donanmasının geç gidişinin sebebini izah ediyordu. Geç gidiş sebebinin kendisinden değil de ters esen rüzgârlardan kaynaklandığını bildiriyordu.²²⁷⁷ Şüphe yok ki bu mektup, bu büyük kadı’nın ve sair âlimlerin, Mısır’dan Selahaddin’e destek vermek, destek için gerekli malzemeleri hazırlamak ve Akka’da savaşan askerin ihtiyacını karşılamak için ne roller üstlendiklerini bildirmektedir.²²⁷⁸ Şunu söylemek gerekir ki, Kadı Fadl, bu kuşatma esnasında Selahaddin’e ve Müslümanlara destek vermek için elden gelen her bir imkânı kullanmıştır. Bu sebeple Abbasi halifesine de mektup yazmış ve onu en güçlü ifadelerle bu işe teşvik etmiştir. Onu nefis muhasebesi yapmaya, bu zor zamanda Selahaddin’in ve Müslümanların yanında olmaya, Allah’ın ve Resûlünün dinine yardım etmeye, Müslümanların konumunu yüceltmeye davet etmiştir. Halifeye gönderdiği bu mektupta kullandığı şu ibare belki de en güçlü ifade idi:

2275 Kitabu’r Ravzateyn, 2/165; Devru’l Fukaha, 169

2276 Devru’l Fukaha, 169

2277 Age, 169

2278 Age, 169

“Ey Muhammed (as)’ın akrabası, ümmeti hakkında ona halef ol ki, o, yattığı yerde huzurla yatsın. Bizim hakkımızda da ona vefa göster. Zira ben ve sair Müslümanlar onun sana emanetiyiz. Bu sözü söyleyen hizmetçinin durumu şu kölenin hâline benzetmektedir: Eğer imkân olsa o köle eşiğe gelir, tevazuyla durur, eşiğin toprağını huşu ile öper ve kısık bir sesle gerçekleri bütün çıplaklığıyla söylerdi. Eğer mânialar ortadan kalksa yola çıkar, İslam’ın tabibine, hatta Mesih’ine bu hastalığı ağızdan söylerdi. Eğer bu açıklamalarda adaleti zedeleyecek bir durum olmasaydı gözyaşlarını akıtan ve kalpleri sızlatan şeyler söylerdi. Ancak o, sabrediyor ve Allah Teâlâ’nın desteğini gözetliyor. Nefsine gerekli olan şeylerle iştigal ediyor.”²²⁷⁹

Kadı Fadl, Akka’daki sıkıntıları Selahaddin’le birlikte çekiyordu. Tek başına ordu gibiydi. Selahaddin’le yan yana savaşan ikinci bir ordu gibiydi.²²⁸⁰ Kadı Fadl mektuplarında Selahaddin’e nasihatler veriyor ve onu doğruya yönlendiriyordu. Mektupların birinde şöyle diyordu:

“Bu din, ne çoklukla ne de servetle galebe çaldı. Allah onun için iyi niyet sahiplerini seçti. Kalbi Allah’a bağlı ve hâlli kişileri. Efendimiz selefin en iyi halefi olmalı. ‘Allah Resûlü’nde sizin için güzel bir örnek vardır.”²²⁸¹ Bu şiddetli kriz kalkar, kötü durum gider, sonra bir daha da dönmez. Allah Teâlâ kulaklara kalbe sürur veren haberleri işittirir, İslam’a ve Müslümanlara bu karanlık bulutları izale eder. Azamet sahibi Allah’a istiğfar ederiz. Zira bu belalar ancak günahlar sebebiyle gelir.”²²⁸²

Kadı Fadl başka bir mektubunda da şöyle diyordu:

“İşlerimizin cezasını buluyoruz. Eğer sadakat gösterseydik sadakatimizin karşılığını tez görecektik. Eğer itaat etseydik düşmanla cezalandırılmazdık. Eğer gücümüzün yettiğini yapsaydık gücümüzün yetmediği hususu O bizim için yapardı. Herkesin karşısına ancak kendi ameli çıkar. Kınayan başkasını değil, kendi nefsinin kınasın. Ümit besleyen Allah’tan ümit beklesin. Askerin çoğalmasına, malın mülkün artmasına değil. Savaşacak falana, istişare edilecek filana değil. Bütün bunlar kişiyi Allah’tan uzaklaştırır. Zafer bununla gelmez. Allah Teâlâ bizi başkasına bırakırsa güvende olamayız. Nusret O’nunladır, Lütuf O’ndandır, güzel dönüş O’nadır. Bütün günahlarımızdan Allah’a -ki O’nun noksan sıfatlardan tenzih ederiz- istiğfar ederiz. Şayet o günahlar dualarımızın önünü kesmeseydi dualarımıza icabet edilir, gözyaşlarının feyzan edip akması kişiyi arındırırdı. Ancak yolda mânialar var. Allah Teâlâ efendimize geçmişte ve gelecekte kendisi için hayırlı olanı nasip etti.”²²⁸³

Başka bir mektubunda şöyle diyor:

2279 Age, 170

2280 Devru’l Fukaha, 170

2281 Ahzab, 21

2282 Kitabu’r Ravzateyn, 4/179

2283 Age, 4/181

“Allah’a hamd olsun, askerimiz şevkinin azlığı sebebiyle değil, hoşnutsuzluğu sebebiyle şikâyetçi oluyor. Beşer takatinin bir haddi var, ancak ilahî kader bir plan dairesinde işliyor. O plan uygulanır ve sınırı aşmaz. Kölenin bunu efendisine arz ediş sebebi, adamlarından bazı kişilerin hoşnutsuzluğudur. Ancak bu arada kahramanların teşekkürleri de var. Allah Teâlâ, ‘Onları affet, onları bağışla, bir iş hususunda onlarla istişare et.’²²⁸⁴ buyurmaktadır. Efendim, Allah Teâlâ yeryüzündeki kullarının kalplerine vâkıf değil mi? O, dinini ayağa kaldırmak için, adını yüceltmek için, dinin şiarını himaye etmek için, kendisini birleyenlerin kiblesini muhafaza etmek için seni ehil gördü, seni uygun gördü, seni seçti, bu işi sana kolaylaştırdı. Bu böyle, zira yeryüzünde nübüvvet sahibine akrabalık bağı olanlar var, memleketlere hükmedenler var, çokça mala sahip olanlar var, sayıları haddi aşanlar var. Ancak Allah onları oturttu, seni kaldırdı, onları tembellendirdi, seni hareketlendirdi, onları tuttu, seni bıraktı, onlara dünyayı sevdirdi, sana sevdirmede, onlara dünyayı ele geçirmeyi zorlaştırdı, sana kolaylaştırdı, Onların elini tuttu, senin elini bıraktı. Onların kılıçları kınında kaldı, senin kılıcın kınından sıyrıldı, onlara azalttı, sana bol bol ihsan etti, onları yerlerine çaktı, seni yürüttü. ‘Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, oturun, oturan âcizlerle beraber denildi.’²²⁸⁵ Evet, birinciden daha önemli bir şey var. O da, küfür ehlinin farklı ülkelerden, güneşin battığı yerlerden, deniz aşırı memleketlerden toplanıp gelmesidir. Neredeyse onlardan hiç kimse geride kalmamış. Yolun uzaklığına bakmadan bütün murdarlıklarıyla çıkıp geldiler. Ne para sebebiyle, ne baskı sebebiyle, ne de kılıç zoruyla geldiler. Gönüllü olarak geldiler. Her tepeden aşır geliyorlar, karadan, denizden, her yerden geliyorlar. Allah sana muvaffakiyetler ihsan etsin. Nitekim şöyle denilmiştir:

‘Bu gibilere galebe çalacak olan sen değilsin, Şerre galebe çalan olan ancak İslam’dır.’

Müslümanların tamamı bu işte seninle birlikte değil. Sadece dilleriyle seninle birlikte. Dilleriyle cihad ediyorlar. Cihada çıktıklarında da senden karşılık bekliyorlar. Bir kulaça karşı bir karış yaklaşıyorlar sana. Sen onları Allah’a davet ediyorsun, onlar ise kendine çağırıldığını düşünüyorlar. Onlardan farzı eda etmelerini ve fazladan nafileleri yerine getirmelerini istiyorsun, onlara cenneti arz ediyorsun, ancak onlar senin bunu başka bir maksat için yaptığını düşünüyorlar.”²²⁸⁶

Kadı Fadl, başka bir mektubunda şöyle diyordu:

“Günahlarımız dualarımızın yolunu kesiyor. Başkalarından önce nefsimizi biz kı-

2284 Âli İmran, 159

2285 Tevbe, 46

2286 Age, 4/182

namalıyız. Kader Allah Teâlâ'nın elinde. Onu değiştirmeye gücümüz yok. Sadece, 'Güç ve kudret Allah'ın elinde' diyebiliriz. Tehlikelere maruz kaldık. **'De ki: Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarır.'**²²⁸⁷ Düşman toplanıp başımıza yığıldı. Bize, 'Onlardan korkun' denildiğinde biz, 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.' deriz. Bununla savaşırsın, Allah Teâlâ'nın nimet ve ihsanını gözleriz. Sıkıntının nimete tebdil olmasını bekleriz. Ancak bu büyük fazileti bekler ve ancak Allah'tan yardım isteriz. Allah Teâlâ bizden sıkıntı anında dua etmemizi, Onun kerem kapısına gidip yalvarmamızı istemektedir. **'Onlara, zorlu azabımız geldiği zaman yalvarmaları gerekmez miydi? Ama onların kalpleri katılaştı ve şeytan onlara yapmakta olduklarını çekici (süslü) gösterdi.'**²²⁸⁸ Kalp kasavetinden ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmekten Allah'a sığınırız. Zira Allah'ın rahmetinden ancak yoldan çıkmış, Allah'tan uzaklaştırılmış, hayırdan nasibini almamış kişiler ümidi keser. Çare hileye düşmekten sakınmaktır. Allah'a karşı hile yapmamaktır. Allah Teâlâ, efendimizin askerinin elinden geleni yaptığını biliyor. Bu, onları mazur kılar. Mevla onları mazur görür. Ancak Allah Teâlâ onların üzerlerine düşeni yapmadığını görürse Allah'ın gazabı olarak bu yeter.²²⁸⁹ Bu köle, efendisine sabrı tavsiye eder. Gönül genişliğiyle, ahlakının güzelliğiyle ve Rabbine karşı takvasıyla sabretmesini. Mizacının gereğini yapmasını, kalbiyle ve cismiyle bu işe yönelmesini tavsiye eder. **'Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse... Allah dileyseydi onları hidayet üzere kılardı.'**²²⁹⁰ Şu beyte efendimiz ne kadar da layık:

'Ardı ardına nimetler gelse de kibretmez,
Belaya sabreder, karşılığını Allah'tan gözler.'

Mühelleb'e, 'Sıkıntı olmadan zafer kazanmak seni sevindirir mi?' diye sormuşlar. Şöyle demiş: 'Âcizliği kötü görürüm.' Allah Teâlâ'nın mahlukatı üzerindeki tecelli edecek. Zira O'nun hükmünü reddedecek kimse yoktur. Dolayısıyla efendimiz kaderin cilvesi olarak tezahür eden şeylere kızmasın. Zira kader her ne ise tecelli edecek, ona razı olan ecir kazanır, razı olmayan vebale girer ve cehennem ateşine sokulur. Bunun şerrinden Allah'a sığınırız. Kim hüznünü Allah'a iletir ve O'ndan yardım isterse karşılığını bol bol görür. Kim Rabbine gizlice dua ederse Allah ona aleni olarak icabet eder. Dolayısıyla efendimiz hüznünü Allah'a -bize duyurmadan- gizli olarak arz etsin... Efendimiz biliyor ki vakte vaktin Rabbinin izniyle hükmedilebilir. İş sahibinin izni olmaksızın iş bitirilemez. Bir şeyi aşırı düşünmek onu izale etmeye yetmez.

'İşleri karışık adama dedim ki,
O'na havale et, rahatça uyu.'²²⁹¹

2287 En'am, 64
2288 En'am, 43
2289 Age, 4/186
2290 En'am, 35
2291 Kitabu'r Ravzateyn, 4/187

Ey efendim, -insanlar hoş görmediği- nöbet tuttuğun ve gözlerine uykunun girmediği o geceler ve o gündüzlerde şöyle nida edilir: 'Ey Allah'ın süvarileri, at binin. Bu saatler başlara ak nurun indiği saatlerdir, bu saatler coşkun sellerin oluk oluk kalplere aktığı saatlerdir. Bu saatler Allah Teâlâ'nın nimetidir, bu saatler cennet ağaçlarının dikildiği saatlerdir. Bu saatler cennete yaklaştıran saatlerdir. Nitekim ayeti kerimede, **'O gün her nefis yaptığı hayrı karşısında bulur.'**²²⁹² der. Sırat bu saatler sayesinde geçilir, Mizan bu saatler sayesinde ağır basar, Bu saatlerde yapılan işler kişiye büyük dereceler kazandırır.²²⁹³ Büyük fetihler için nasıl şükrediyorsan bu musibetler için de öyle şükret. Bil ki, sabrın sevabı şükürün sevabından daha çoktur. 'Sabır ve şükür iki binek olsaydı birini diğerine tercih etmezdim.' diyen Hz. Ömer'in bu husustaki makamını göstermektedir. Onlar bu şekilde bizi geçtiler, adımları uzadı, ayak sürçmesinden Allah'a sığınırız. Allah Teâlâ hak yolda ancak hayırlı kullarını kullanır. Nitekim bu, öncekilerin sîreti ve nebilerin haberleri incelendiğinde görülür. Allah Teâlâ, Nebi (s.a.v)'i onlara tabi olmaya, onların yoluna girmeye ve onlardan azimet sahibi olanlara iktida etmeye teşvik etmiştir. Allah Teâlâ sabredeceğini bildiği kullarını musibetle imtihan eder. Dünya işlerinin bir kısmı diğerini bozar. Sanki daha önce yokmuş gibi olur. Yorgunluk gider, ecir kalır. Gözün uyanıklık hâli rüya gibidir. Önemli tavsiyem şu: Efendimiz kendine dikkat etmeli, bedeni zayıf düşürücü ve mizacı bozucu sıkıntıdan uzak olmalı. Ümmet bina gibi ise bu binanın direği de sizsiniz. Allah bu direği hak yolunda ayakta tutsun. Bu hususta Farsların şu tavsiyeleri de güzeldir: 'Başına altından kalkacağın bir musibet gelirse âcizlik gösterme. Altından kalkamayacağın bir musibete duçar kalırsan -ki bundan Allah'a sığınırız- sızlanma.' Nice kişiler var ki başlarına altından kalkamayacakları bir musibet geldiğinde hüznülenmek yerine üzerlerine düşeni yaptılar ve üzüntüden kurtuldular. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **'Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.'**²²⁹⁴ Sultanımız, hâkimiyet gücünü Allah'tan aldığını biliyor. Sair sultanlar hâkimiyet için savaşırsın o, iman yolunda savaşıyor. Allah, efendimizin kalbine nazar ettiğinde onun ancak O'na güvendiğini ve ancak O'nun gücüne dayandığını görecektir. İşte kurtuluş zamanı ve işte lütuf zamanı bu... Dolayısıyla Allah'ın rahmetinden ümit kesme. 'Allah'ın yardımı ne zaman?' deme. Sabret, zira bu iş sabır için vaki oldu. Bilakis şükret. Sabır makamında şükretmek şükürün en üst derecelerinden biridir. Belaya maruz kanla kişi, 'Sen affedicisin' desin, Allah Teâlâ'dan razı olsun. Allah katında razı olunan kişi O'ndan razı olan Müslümandır. Acem beldelerindeki fitnelere dair anlatılan haberlere gelince kalpleri ile dillerini birleştiren Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. **'Allah' de. Sonra onları bırak, daldıkları bataкта oynayadursunlar.'**²²⁹⁵

Sultan Selahaddin, Kadı Fadl'a Frenk beldelerinden yazdığı bir mektupta zafer

2292 Âli İmran, 30
2293 Age, 4/187
2294 İnsan, 30
2295 En'am, 91

emarelerinin belirdiğini ifade etmiş ve “*Sadece günahlarımız sebebiyle cezalandırılmaktan korkuyorum.*” demiştir. Kadı Fadl da ona şöyle cevap vermiştir:

“Efendimizin, ‘Sadece günahlarımız sebebiyle cezalandırılmaktan korkuyorum.’ sözüne gelince, günahlar bu makamdan önce vardı, ama bu makamda silindiler. Günahlar yazılmıştı, sonra bu saatler sebebiyle affolundu, sen de affolundun. Cihad alanında elinde kanlı kılıcı olması kişinin bağışlanması için yeter. Düşmana karşı çatışmadan çıkan sesler cennetin kapısını çalmak demektir. Seni Allah görüyor, senin orada duruşun ve oradaki faaliyetlerin Allah yolunda. Allah yolunda koşan ayaklara müjdelersun! Allah yolunda toza dumana bulaşan yüzlere müjdelersun! Allah yolunda öldüren ve öldürülenlere müjdelersun!”²²⁹⁶

İşte âlimi rabbani Kadı Fadl, dakik ifadeler kullanan kişi. Zaferin gerçekleşmesinde sünnetullahın yerini inceden inceye bilen kişi. Bu yazışmaları gördükten sonra Selahaddin Eyyûbî’nin, “Ben beldeleri kılıcımla değil, Kadı Fadl’ın kalemiyle fetthettim.” Sözüne yadırgamamak gerekir. Kadı Fadl gibi birinin askerî ve siyasi liderliğin civarında bulunmasının manevi etkisi büyüktür. Zira bu tip insanlar liderlere çeşitli kapılar açarlar ve onları sabra, sebata ve Allah nezdindeki sevaba yönlendirirler.

6- Selahaddin’in Akka Kuşatmasını Kırma İçin Gösterdiği Çabalar

Selahaddin bütün emîrlere ve bütün Müslümanlara seferberlik ilan etti ve onları Allah yolunda cihada çağırdı. Sonra onlarla birlikte düşmana karşı savaştı. Bu muharebede bazen Müslümanlar bazen de Haçlılar galip geliyordu. Bir birlik yok olunca yerine yenileri geliyordu. Düşman birliklerinin arkasında Avrupa vardı. Mal, gemi ve adam cihetiyle Avrupa onları destekliyordu. Haçlı askerlerinin kalbi Müslümanlara karşı kin ve nefretle doluydu. Akka kuşatması şiddetlendikçe Selahaddin’in çektiği sıkıntılar da şiddetleniyordu. Kuşatma altında olanlara mal, nefis ve adam desteği verilmesi gerekiyordu. Avrupa’dan gelen destek Haçlılara kolayca ulaşıyordu. Kuşatma altındaki Müslümanlara gönderilen destek ise onlara zorlukla ulaşıyordu. Komuta kademesinde bulunan komutanların düşündüğü her bir yöntemi Selahaddin denedi.²²⁹⁷ Selahaddin’in kullandığı yöntemler şöyledir:

a- Akka’daki Deniz Kuşatmasının Yarılması

Selahaddin, Beyrut’ta bir gemi hazırlattı ve onun içine dört yüz çuval buğday, peynir, soğan, koyun ve sair erzak çeşitlerinden koydu. Frenk gemileri Akka etrafında gezinip duruyor, Müslümanlara ait gemilerin Akka’ya yanaşmasına müsaade et-

miyordu. Akka’da erzak tükenmişti. Yiyecek ve erzaka şiddetle ihtiyaç vardı. Müslümanlardan bir grup, Hristiyan gibi görünmek için Hristiyan elbisesi giydiler ve sakallarını kazıdılar. Sonra Beyrut’ta hazırlanan gemiye bindiler. Ayrıca geminin güvertesine uzaktan görülecek şekilde domuzlar koydular ve haçı diktiler. Daha sonra Akka’ya gitmek üzere yola çıktılar. Yolda düşman gemileriyle karşılaştılar. Gemidekiler onları kendilerinden zannederek, “Şehre gittiğinizi görüyoruz.” dediler. Onlar da onlara, “Şehri hâlâ almadınız mı?” diye sordular. Onlar, “Hayır, henüz almadık.” dediler. Onlar, “Biz bu erzakı askerlere götürüyoruz. Arkamızda başka bir gemi var, onları uyarın, şehre girmesin.” dediler. Arkada Frenk gemisi vardı. Onlar da askere erzak götürüyorlardı. Frenk askerleri arkaya bakınca onu gördüler ve bakmak üzere ona yöneldiler. Bunu fırsat bilen Müslümanlar gemiyi hızlandırdılar, rüzgârında yardımıyla selamete şehir limanına girdiler. Allah’a hamd olsun ki bu büyük bir başarıydı. Zira belde ahalisi buna şiddetle ihtiyaç duyuyordu.²²⁹⁸

Şehrin valisi Bahaddin Karakuş ve Donanma Komutanı Hacib Lü’lû, Şaban ayının onunda Selahaddin’e mektup yazdılar. Şehirde erzakın tükendiğini ve ellerindeki erzakın kendilerini Şaban ayının on beşine kadar ancak idare edebileceğini söylüyorlardı. Selahaddin mektubun içeriğinden yakın uzak hiç kimseye bahsetmedi. Haberin yayılmasından ve düşmana sızmasından korkuyordu. Ayrıca bu, Müslümanların moralini de bozacak bir şeydi. Mısır’a mektup yazdı ve kuşatma altındaki kılere gönderilmek üzere içleri yiyecek ve erzak dolu üç gemi hazırlanmasını emretti. Mektupta yiyecek ve erzakın kuşatma altındakilere kış boyu yetecek kadar çok olması da bildiriliyordu. Üç gemi hazırlandı ve Akka’ya gitmek üzere engin denize açıldı. Yolda iyi bir rüzgâr yakaladılar ve onunla hızlanıp Şabanın on beşinde Akka’ya vardılar. Erzak tükenmiş, o gün insanlara verilecek bir şey kalmamıştı. Bu arada düşman donanması onlara saldırdı ve çatışmaya başladılar. İslam ordusu bunu karadan seyrediyor, tehlil ve tekbir getiriyorlardı. Müslümanlar başlarını açmışlar, geminin selamete beldeye ulaşması için Allah’a yalvarıyorlardı. Sultan Selahaddin ise bu çatışmayı ananın yavrusunu izlemesi gibi izliyor ve nusret vermesi için Rabbine niyaz ediyordu. Başkası bilmese de o, şehirdeki sıkıntıyı biliyordu. Çatışma gemilerin etrafında devam ediyordu. Allah Teâlâ rüzgâr gönderdi ve gemiler daha da hızlandı. Her iki taraftan da sesler yükseliyordu. Dua ortadaki mâniyaları ortadan kaldırdı ve sonunda selamete şehir limanına demir atıldılar. Şehir halkı bu gemileri kuraklık sonunda gelen yağmur gibi karşıladılar.²²⁹⁹

b- Usta Yüzücü İsa Kuşatmayı Deliyor

Akka kuşatmasında yaşanan nadir hadiselerden biri de, İsa adında iyi yüzücü olan bir Müslümanın şehre mektup ve nafaka götürmesidir. İsa düşmanın beklemeye-

²²⁹⁶ Kitabu’r Ravzateyn, 4/190

²²⁹⁷ Age, 4/154

²²⁹⁸ Age, 4/154

²²⁹⁹ Age, 4/154-155

diği bir anda -gece vakti- beline bağladığı mektup ve nafaka ile düşman gemileri arasında yüzerek şehre giriyordu. Yine bir defasında beline içinde bin dinar ve mektuplar olan üç kese bağlamış çıkmıştı. Denize daldı ve bir daha çıkmadı. Normalde şehre girdiğinde onun girişini bildirmek için kuş uçurulur, bu sayede onun şehre sağ salim gittiği bilinirdi. Ancak bu defa kuş uçurulmamıştı. Öldüğü anlaşıldı. Günler sonra deniz onlara kaybettikleri kişiyi boğulmuş olarak geri verdi. İnsanlar onu görünce İsa olduğunu anladılar. Mücahitlerin nafakası olan altınlar belindeydi ve mektuplar da muşambaya sarılıydı. İsa hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da emaneti bu şekilde yerine tevdi ediyordu.²³⁰⁰

İmad anlatıyor:

“İsa kaybolmuş, kendisinden bir haber alınamamıştı. Cesedi de ortalarda yoktu. Onun hakkında akıllara çok değişik şeyler geldi. Zira ölümü kesin olarak bilinmiyordu. Şüphe yok ki o, Allah katında makam sahibi biriydi. Allah onun güzel hâlini bildirmek istedi de o, Akka’da ölü olarak bulundu. Deniz onu sahile atmıştı. Allah onu dedikodulardan beri kılmıştı. Hak olan yakın gelmiş zan olan batıl gitmişti.”²³⁰¹

c- Müslümanların Kuşatma Aletlerini ve Müdafaa Edevatını Hedef Alması

Haçlıların Akka’yı alma arzuları şiddetlenince şehrin her bir cihetine mancınıklar kurdular. Gece gündüz şehre bu mancınıklarla saldırıyorlardı. Bu mancınıkların Müslümanlara verdiği zararı gören şehir halkından bazı kişiler İslam’ın izzetiyle harekete geçtiler ve şehrin kapılarını açıp dışarıdaki Haçlılara saldırdılar. Şehrin hemen her cihetinden Haçlı çadırlarına aynı anda saldırmışlardı. Haçlılar çadırları müdafaa için koşullar ve mancınıkları muhafızsız bıraktılar. Bunu fırsat bilen Müslümanlardan bir kısmı o yöne koştu ve mancınıkları ateşe verdi. Mancınıkların tamamı yandı.²³⁰²

d- Haçlıların Muhafaza Burcunu Kuşatması

Hicri 586 yılı Şaban ayında Haçlılar muhafaza burcunu kuşattılar. İbni Şeddad, bu burcun limanı korumak üzere liman girişinde deniz ortasında bir kayanın üzerine kurulmuş olduğunu naklediyor. Bu burcu geçen gemiler düşman taarruzundan emin oluyorlardı. Düşmanın bu burca hâkim olması ise limana hâkim olması demekti. Zira dışarıdan erzak yüklü olarak gelen gemilerin limana girişi durdurulmuş olacaktı. Haçlılar birkaç gemi hazırladılar, kenarlarına yüksek burçlar yaptılar ve bu burçlara odun ve nefit doldurdular. Gemiler limanı koruyan burcun yanına gidecek ve oradaki askerler öldürülecekti. Daha sonra içi odun ve nefitle do-

lu ikinci gemi gidecek Müslüman gemileriyle burç arasına girecek, içindeki erzakla birlikte Müslüman gemilerini yakmaya çalışacaktı. Daha sonra içi askerle dolu üçüncü gemi gönderilecekti. Bunlar da Müslümanların ok atışlarına karşı sığınak görevini yerine getireceklerdi. Yani burcu ya da gemileri yakanlar bu geminin alanına sığınacaklardı. İşin başında rüzgâr istedikleri yönde esiyordu. Ancak gemilere monte ettikleri burçlar üzerinde ateş yaktıktan sonra rüzgâr kendi aleyhlerine döndü, önce burçların monte edildiği ilk gemiyi, sonra ikinci gemiyi yaktı. Daha sonra alevler içinde askerler olan gemiye ulaştı. Gemi sığınak şeklinde olduğundan içeride askerler dışarı çıkamadılar ve yanarak can verdiler.²³⁰³ Karşılaştıkları bela ve sıkıntılar Haçlıları burcu almaktan vazgeçirmedi. Tekrar geldiler. Kale kapılarını kırmak için kullanılan bir koçbaşı getirmişlerdi. Koçbaşı demirden yapılmıştı, ağırdı. Yine saban demirine benzeyen ve “kedi” diye isimlendirdikleri başka bir alet de getirmişlerdi. Bu aletin de ucu keskindi. Koçbaşı ağırlığıyla yıkarken bu keskinliğiyle yıkıyordu. Yine bu iş için büyük paravanlar ve merdivenler de getirmişlerdi. Yine büyük gemilerden birine burç yapmışlar, bu burç gemi Müslümanların içinde bulunan burca yaklaşıncaya onun üzerine yıkılacak ve gemiden oraya geçiş için yol olacaktı. Geminin içindeki askerler bu yolla diğer burca geçecekler ve burcu ele geçireceklerdi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra her cihetten şehre doğru harekete geçtiler. Çok kalabalıklardı. İşin başında Müslümanlar onları kendi başlarına bıraktılar. Bu, onların Akka üzerindeki umutlarını daha da pekiştirdi. Hazırladıkları aletlerle geldiler ve aletleri surlara yanaştırdılar. Bu arada Müslümanlar kapıları açıp hep birlikte naralar atarak onların üzerine saldırdılar. Tarihçi İbni Şeddad’ın ifadesiyle nefislerini Yaratıcıya satarak her cihetten düşman üzerine saldırdılar ve onları hendeklere tıktılar. Haçlıları hezimete uğrattıktan sonra koçbaşını yaktılar. Onun etrafında bulunan Haçlılar geri kaçtı. Müslümanların tutuşturduğu ateş daha sonra “kedi” denilen alete sıçradı, onu da yaktı. Daha sonra Müslümanlar koçbaşını demirden kelepçelerle yanar hâlde olduğu hâlde şehre çektiler. Koçbaşı, birkaç alet bir araya getirilerek hazırlanmıştı. Üzerine su döktüler ateş söndü, demirin sıcaklığı ise birkaç gün sonra ancak soğudu. Bu hadise hicri 586 yılı Ramazan ayında (miladi Ekim 1190) vuku buldu.²³⁰⁴

e- Müslümanların Bölge Hâkimiyeti

Bu anlatılanlardan Müslümanların bölgeye hâkim oldukları ve Haçlıların korku ve endişe içinde oldukları anlaşılıyor. Müslümanlar onların aletlerine zarar vermek bir yana, o aletleri ele geçirip onlardan istifade yoluna bile gittiler. Ramazan ayının ortaları, günlerden çarşambaydı, Müslümanlar gemilere binip, Haçlıların burcu ele geçirmek için hazırladıkları gemilere ani bir hücum yaptılar. Gemiye nefit

2300 Age, 4/160

2301 Age, 4/161

2302 En-Nevadiru’s Sultaniye, 134

2303 En-Nevadiru’s Sultaniye, 138,139; Selahaddin ve’s Salibiyyun, 260

2304 Selahaddin ve’s Salibiyyun, 261; En-Nevadiru’s Sultaniye, 140

şışeleri (molotof kokteylleri) atarak gemiyi yaktılar. Haçlıların burcu almaya yönelik hazırlıklarını bu şekilde akamete uğrattılar.²³⁰⁵

f- Üstün Cesaret

Hicri 587 yılı Cumadelula ayında (miladi Ağustos 1191) Haçlılar, içinde silah, mühimmat, erzak ve asker bulunan ve Beyrut'tan gelen bir gemiye saldırdılar. Gemi komutanı cesur bir adamdı. Yenileceklerini anlayınca Haçlıların eline geçmemesi için adamlarına gemiyi batırmalarını işaret etti. Adamları da harekete geçerek gemide bir delik açtılar ve delikten içeri giren su sebebiyle gemi, içindeki silah, mühimmat ve erzakla sulara gömüldü. Düşman o gemiden hiçbir şeyi ele geçiremedi.²³⁰⁶

g- Müslümanların Dört Kattan Oluşan Haçlı Kulesine Saldırısı

Müslümanlar Haçlı gemisini yaktığı günlerde Haçlılar dört kattan oluşan bir kule yaptılar. Kulenin birinci katı ahşaptan, ikinci katı kurşundan, üçüncü katı demirden, dördüncü katı da bakırdan yapılmıştı. Kulenin yüksekliği surların yüksekliğinden daha fazlaydı. Kuleye asker doldurdular surlara yanaştırmaya başladılar. Onları gören Müslümanlar derhâl harekete geçti ve kuleyi neftle vurmaya başladılar. Kuleye gece gündüz neft atıyorlardı. Sonunda onu yakmayı başardılar.²³⁰⁷ Yaşanan bu büyük hezimetlere rağmen Batı Avrupa Şam topraklarına gönderdiği yardımı kesmedi ve Akka kuşatması devam etti. Selahaddin, Haçlıları bir yandan meydanlarda yeniyor, bir yandan da onların alet ve edevatlarını mahvediyordu. Bu arada bölgeye o günkü Avrupa'nın en büyük krallarından ikisi geldi. Biri Fransa Kralı Filip Ogüst, diğeri İngiltere Kralı Aslan Yürekli Rişar'dı. Bölgeye deniz yoluyla gelmişlerdi. Onların bölgeye gelişi Haçlıların moralini en üst düzeye çıkartmıştı.²³⁰⁸

h- Akka'da Asker Değişimi

Kışın gelişi sebebiyle şiddetli yağmurlar yağıyor ve deniz dalgalandıkça dalgalıyordu. Bu sebeple düşmanın Akka'ya saldırı endişesi yoktu. Selahaddin, dinlenmesi için askeri memleketlerine gönderdi. Onun yanında emîrler ve muhafızların dışında kimse kalmamıştı.²³⁰⁹ Bu arada sultan Akka'daki askeri değiştirme ve Akka'ya mühimmat ve erzak gönderme işiyle meşgul oldu. Orada bulunan emîrler gece gündüz çatışma içinde olduklarından ve bitap düştüklerinden yakınıyorlardı. Selahaddin'in emîrlerinden Seyfeddin el-Meştûb ve arkadaşları 16 Muharrem 587 tarihinde Akka'ya sokuldu. Yine o gün Hüsameddin Ebu'l Heyca ve arkadaşları içeriden dışarıya çıkarıldı. Seyfeddin el-Meştûb'un arkadaşları içinde emîrler ve başka ileri

gelen kişiler de vardı. İçeri girerken yanlarında bir yıl yetecek miktarda erzak da soktular.²³¹⁰

i- Müslümanların Büyük İmtihanla Karşılaşması

Melik Adil, askeriyle nehir kıyısındaki Hayfa'ya gitti. Hayfa, gemilere mühimmat ve erzakın yüklendiği ve Akka'ya gönderildiği yerd. Buradan giden gemiler Akka'ya gidiyor, Akka'dan gelenler buraya geliyordu. Düşmanın burayı keşfetmesi istenmediği için askerlerini içeride bulunmaya ve mühimmat ve erzaka göz kulak olmaya teşvik ediyordu. Hayfa'ya Mısır'dan mühimmat ve erzak yüklü yedi gemi gelmişti. Zilhicce ayının ikisi Pazartesi günüydü. Gemilerden biri limana yakın kayalardan birine çarptı. Bunun gören şehirdeki savaşılar gemideki malları kurtarmak için denize koştular. Şehirdeki savaşıların deniz tarafına koştuğunu gören düşman da harekete geçti ve büyük bir grup hâlinde kara cihetinden şehre yürüdüler. Surlara yanaşıp tek merdivenle surlara tırmanmaya başladılarsa da Allah'ın izniyle merdiven kırıldı yere yuvarlandılar. Bu arada şehirdekiler onları fark etti ve üzerlerine yürüdüler. Onlardan çok sayıda kişiyi katlettiler, geri kalanlar da gerisin geriye kaçtılar.²³¹¹ Gemiye gelince, deniz dalgalı olduğu için kayalara çarparak parçalandı, içindekiler de denize düştü. Gemide bulunanlar da -ki denilene göre altmış kişiydiler öldüler. Gemide şehre bir yıl yetecek kadar erzak vardı. Bu sebeple Müslümanlar büyük zafiyetler yaşadılar. Selahaddin de bu sebeple büyük sıkıntılar çekti. Bu hadise, şehrin düşeceğini gösteren ilk alametlerden biriydi.²³¹²

j- Bazı Frenklerin Müslüman Oluşu

Hıristiyanlardan çok sayıda kişi açlık sebebiyle Sultan Selahaddin'in ordugâhına gelip, "Bizler küçük bir gemiyle denize açılmak ve düşmandan bazı şeyler kazanmak istiyoruz. Kazancımıza da Müslümanları ortak etmek istiyoruz." dediler. Selahaddin de onlara küçük bir gemi verdi. Onlar gemiye binip denize açıldılar. Denizde düşman tüccar gemileriyle karşılaştılar. Gemilere saldırıp mallarıyla birlikte ele geçirdiler. Malların çoğu işlenmiş ve işlenmemiş gümüştü. Gemileri ve malları alıp Selahaddin'in huzuruna geldiler. Ancak sultan ele geçirdikleri bütün malı onlara verdi.²³¹³ Bu âlicenaplığı gören Hıristiyanlar onu övmeye başladılar ve bu arada yarısı Müslüman oldu. Daha sonra büyük bir gümüş tepsi getirdiler, üzerinde büyükçe gümüş bir bardak ve onun ölçüsüne uygun büyüklükte gümüş bir tas vardı. Tamamı tartılsa bir kantar ağırlığında gelirdi.²³¹⁴ Ancak Sultan Selahaddin hakir görüğü için bu mala yan gözle bile bakmadı.²³¹⁵

2310 Kitabu'r Ravzateyn, 4/232

2311 Kitabu'r Ravzateyn, 2/233

2312 Age, 2/233

2313 Age, 4/236

2314 Kantar: Mısır, 44,93 kg; Tunus, 53,9 kg; Suriye, 256,4 kg

2315 Kitabu'r Ravzateyn, 4/236

2305 En-Nevadiru's Sultaniye, 143; Selahaddin ve's Salibiyyun, 261

2306 Age, 161; Age, 261

2307 Age, 162; Age, 262

2308 Selahaddin ve's Salibiyyun, 262

2309 En-Nevadiru's Sultaniye, 231

k- Cemaleddin Muhammed bin Erkez'in Şehadeti

Müslüman gemileriyle Frenk gemileri bu yıl denizde karşılaşmış ve Müslümanlar Frenk gemilerini adamlarıyla birlikte yakmıştı. Dönüş yolunda Emîr Cemaleddin Muhammed bin Erkez'in komuta ettiği gemi geride kaldı. Düşman gemileri onu kuşattılar, Emîr Cemaleddin sonuna kadar sabredip savaştı. Sonunda teslim olması için ona aman verdiler. O da, "Elimi içinizdeki en büyük komutanınıza uzatırım, başkasına uzatmam." dedi. Esir alacağı düşüncesiyle en büyük komutanları ona yaklaştı. Bunu fırsat bilen Cemaleddin Muhammed ona sarılarak onunla birlikte kendini suya attı. Birlikte suya düştüler ve boğuldular. Biri cennete, diğeri de cehennemeye giden yolda birbirlerinden ayrıldılar.²³¹⁶

l- Kadı Fadl'ın Sultan Selahaddin'in Ordugâhına Gelişi

Kadı Fadl, zilhicce ayında Mısır'dan gelmiş, Selahaddin'in ordugâhına varmıştı. İki yıldan beri birbirlerini görmedikleri için birbirlerini çok özlemişlerdi. Mısır'ın yönetimi onun sayesinde iyi gidiyordu. Malik Aziz ile birlikte çalışıyorlardı. Sultan Selahaddin ona karşı güveni sonsuzdu. Her daim onun desteğini görüyordu. Onu yanına getirttiği takdirde geride kalan önemli işlerin süruncemede kalacağından korkuyordu. Onu Mısır'da bıraktığında da yargı ve hüküm içeren hususlarda tek başına olmanın yalnızlığını yaşıyordu. Bu sebeple mektup yoluyla onunla istişare ediyordu. Nitekim akıllı kişilerin özelliği budur; onlar önemli işleri konuşarak, istişare ederek ve yazışarak hal yoluna giderler. Kadı Fadl, Kudüs'e gittiğinde yağmurlar sebebiyle bir zaman orada kaldı, daha sonra Mısır'daki görevine geri döndü.²³¹⁷

m- Kadılar Kadısı Kemaleddin Şehrezûrî'nin Vefatı

Kadılar kadısı Kemaleddin Şehrezûrî bu yıl Musul'da vefat etti. Yazar İmad "Haride" adlı eserinde ona büyük övgüler dizmiş ve onun için şiirler söylemiştir:

*"Allah'ın sıfatlarını delilleriyle sıraladın,
Sıfatları nefyeden grup önderlerinin belini kırdın.
Tenzihin ilk öncüleri bunlar oldu,
Allah'ı bir başka şeye benzetenleri de hezimete uğrattın.
Hak hepimizin üzerinde olduğu şeydir,
Kur'an ve sünnetin bildirdiği deliller bu yönde.
Şer'i şerife iktida etmeyenleri,
Aşırı cehaletleri dalaletle sürükler."*

Ashabı kiramı öven bir şiirinde şöyle diyor:

"Ashabı kiram hakkında beni kınayan kişi,

Sakar'a dön.

Nail olamayasın umuduna,

Bu Rafizilikle arzularına.

Onları sevmekten nasıl menedersin,

Onlar göz ve kulaktır.

Onlar mahlukatın efendisidir,

Onlar beşerin özüdür.

Ebubekir öncüleri,

Sonraki Ömer.

Sonra Osman,

Onu takip eden de Ali.

Ey Rafizi sana yeter,

*Hakkın zuhur etmesi."*²³¹⁸

7- Fransa ve İngiltere Kralları Akka'da

Avrupa'nın o dönemdeki en büyük kralları -ki onlar Fransa Kralı Filip Ogüst ile İngiltere Kralı Aslan Yürekli Rişar'dı- Doğu'ya ulaştılar. Onlar bölgeye deniz yoluyla gelmişlerdi. Onların bölgeye ulaşması Haçlıların moralini iyiden iyiye yükseltmişti. Fransa Kralı Filip Ogüst Cenevre'den denize açılmış, İngiltere Kralı Rişar ise Marsilya'dan denize açılmıştı. İki kral Sicilya Adası'nda buluşmuşlar ve askerleriyle birlikte kışı orada geçirmişlerdi. Bu esnada Şam topraklarındaki Haçlılar Akka önlerinde endişeli bir bekleyiş içindeydiler.²³¹⁹ Filip Ogüst, hicri 2 Rebiülevvel 587 (miladi 10 Mart 1191) tarihinde denize açıldı ve Sûr'a yollandı. Sûr'a vardığında onu orada dostu Konrad de Montefrad karşıladı. Daha sonra birlikte Haçlıların sevinç tezahüratları altında Akka'ya gittiler. Takvimler hicri 23 Rebiülevvel 587'yi (miladi 31 Mart 1191) gösteriyordu.²³²⁰ Fransız ordularının gelişiyile Akka içinde ve dışında olan İslam askerlerinin sıkıntıları daha da arttı. Zira çatışmaların çokluğu askeri biktırmıştı. Sincar, Cezire ve Musul hâkimleri de memleketlerine gitmişti.²³²¹ Öyle görünüyor ki Fransa Kralı Filip Ogüst, İngiltere Kralı Rişar'ın gelişini beklememiş, derhâl Akka kuşatmasına katılmıştı. Haçlı ordusu yeniden düzene sokuldu ve kuşatma yeniden başladı. Burçlar inşa edildi. Burçlar üzerinden şehre daimî atışlar yapılmaya başlandı. Bu arada şehrin etrafındaki hendeğin doldurulmasına çalışılıyordu. Surlara saldırı için acele edilmedi. Bunun için İngiltere Kralı Rişar ve adamlarının gelmesi bekleniyordu.²³²² İngiltere kralı Sicilya'dan ayrıldıktan sonra

2318 Age, 4/239

2319 Selahaddin ve's Salibiyyun, 262

2320 En-Nevadiru's Sultaniye, 237; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 183

2321 Age, 230; Age, 183

2322 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 183

2316 Age, 4/236

2317 Age, 4/238

Latinleri sevmeyen İshak Dükas Komnenos'un hâkimiyetindeki Kıbrıs'a uğramıştı. Rişar, hicri 10 Rebiülahir 587 (miladi 8 Mayıs 1191) tarihinde adaya çıktı, İshak'ı esir ettikten sonra adaya hâkim oldu. Daha sonra Şam beldelerine doğru yola çıktı. Gemileri hicri 10 Cemaziyelula (miladi 5 Haziran) tarihinde Şam sahillerine ulaştı. Sûr yakınlarında bir yerden karaya indi. Ancak şehir muhafızları onları şehre sokmadı. Konrad de Montefrad'ın talimatları bu yöndeydi. Oradan emrindeki yirmi beş gemiyle birlikte Akka'ya gitti. Fransa kralı ile araları iyi olmasa da onun gelişi Akka'yı kuşatan Haçlıları daha da canlandırdı.²³²³ Kuşatma şiddetlendi ve hücumlar arttı. Bu büyük kitlenin baskıları karşısında şehirdeki Müslümanların durumu her geçen gün kötüye gitmeye başladı.²³²⁴

Akka'nın Düşüşü

Selahaddin gelişmeleri takip merkezleri olan Şefömer, Harûbe ve İyâdiyye'den takip ediyordu. Cumadelula (haziran) ayının sonunda Cezire'den destek birlikleri geldi. Selahaddin bu birliklerle Haçlılara karşı hücumlar yapmış, onlar da ona karşı hücumlarla cevap vermişler, ancak bir şey yapamamışlardı. Sabırlarında sabırla savaşıyan Müslümanlar vardı.²³²⁵ Bu çatışmanın gayesi düşmanın gücünü tartmaktı. Ayrıca Selahaddin bu yolla Aslan Yürekli Rişar'a İslam ordusunun hâlâ güçlü olduğunu ve düşmana karşı çıkma kabiliyetini sürdürdüğünü göstermek istiyordu. Rişar ise isteklerini silah gücüyle yapabileceğine ya da Müslümanları hezimete uğrattıktan sonra Selahaddin'i kendi istediği şartları kabul etmeye mecbur bırakacağına inanıyordu. Zira askerî şartlar buna uygundu.²³²⁶ Müslümanların Akka'yı kuşatan Haçlı birliklerine karşı yaptığı müteaddit hücumlar fayda vermiyordu. Karşı taraf da hücumlar yapıyor, onlar da bir şey yapamıyordu. Bu durum İngiltere Kralı Rişar'ı Sultan Selahaddin'le bir araya gelip görüşme yapmaya sevk etti. Barış yapmak istediğini bildiriyordu. Selahaddin ihtiyatı elden bırakmıyordu, ona, "Barış yapmak için iki sultanın bir araya gelmesine gerek yok." şeklinde bir cevap gönderdi ve İngiltere kralıyla kardeşi Adil'in bir araya gelebileceğini bildirdi. Çatışmalar üç gün müddetince durdu. Müslüman ve Haçlı ordugâhları arasında bir araya gelinip görüşme yapılması kararlaştırıldı. Tam bu arada İngiltere ve Fransa kralları aniden hastalandılar. Rişar'ın hastalığı daha ağırdı. Ne var ki bu, Haçlıların moralini bozmamış, onları inatlarından geri koymamıştır.²³²⁷

²³²³ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 184

²³²⁴ Age, 184

²³²⁵ En-Nevadiru's Sultaniye, 241-242; Age, 184

²³²⁶ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 184

²³²⁷ Age, 185

1- Akka'nın Teslim Görüşmeleri

Gerçek şu ki, Selahaddin'in Haçlı kuvvetlerine karşı düzenlediği saldırılar fayda vermiyordu. Akka gitgide zayıflıyor, çember gitgide daralıyordu. Haçlı mancınıkları şehrin surlarından bir bölümünü yıkmış, diğer bir bölümü de yıkılmak üzereydi. Yorgunluk ve uykusuzluk şehir halkını bitirmişti. Sayıları az, yaptıkları iş çoktu. Cumadelahire ayının yedisinde (Temmuz ayının ikisi) şehir muhafızları Selahaddin'e bir mektup gönderdiler. Mektupta, *"Gücümüz kuvvetimiz tamamen kırıldı, teslimden başka yapacağımız bir şey yok. Yarın bir şey yapmazsanız onlardan aman talep edip canımızı kurtarma karşılığında şehri teslim edeceğiz."* diyordu.²³²⁸

Bu, Müslümanlar için çok kötü bir haberdı. Zira Akka, sahil şeridi, Kudüs, Dımaşk, Halep ve Mısır için büyük bir silah deposu mahiyetindeydi. Ayrıca orada Meştup adıyla tanınan Seyfeddin Ali bin Ahmed el-Hekârî ve Bahaddin Karakuş gibi Selahaddin'in ileri gelen emîrleri vardı.²³²⁹ Şehir muhafızları daha sonra çatışmayı durdurdular ve Seyfeddin Ali Meştup bizzat Haçlı karargâhına gitti. Fransa kralıyla teslim şartlarını görüşmek istiyordu. Haçlı şehirlerini kuşatan Müslümanların, Haçlılar tarafından aman istenildiği takdirde şehrin teslim edilmesi mukabilinde onlara aman verdiklerini ve kendilerinin de şimdi canlarına mukabil şehri teslim edebileceklerini bildirdi. Ne var ki Fransa kralı, Selahaddin'in sahip olduğu asaletten binasıptı. Onun talebine müspet cevap vermedi ve vahşiliğini sergileyen cevaplar verdi. Onun bu tavrına mukabil Seyfeddin el-Meştup ona izzet ve şerefle şöyle haykırdı:

"Tamamımız ölmedikçe şehri teslim etmeyeceğiz. İçimizden her biri sizden ileri gelen elli kişiyi öldürmedikçe de öldürülmeyecek." dedi ve Akka'ya geri döndü. Akka'ya döndüğünde cihad ve canlarını Allah yolunda verme yolunda istişare yaptılar.²³³⁰

Fransa kralının bu inadına rağmen Haçlılar, İslami kuvvetlerin gücünü hesaba katıyorlardı. Nitekim İbni'l Esîr bu hususta şöyle diyor:

"Haçlılar görüşmeyi sadece Akka şehir muhafızlarıyla yapmadılar. Bu hususta Selahaddin'le de görüşme talebinde bulundular. Selahaddin, Akka'daki Müslümanları serbest bırakmaları karşılığında bunu kabul edeceğini, ayrıca serbest bırakılan her bir Müslümana karşı da elinde esir bulunan Haçlı esirlerinden birini serbest bırakacağını bildirdi."²³³¹

²³²⁸ En-Nevadiru's Sultaniye, 252; Age, 185

²³²⁹ Age, 252; Age, 185

²³³⁰ Age, 168; Selahaddin ve's Salibiyyun, 265

²³³¹ El-Kâmil; Selahaddin ve's Salibiyyun, 266

2- Selahaddin Akka'daki Müslümanları Sabra Teşvik Ediyor

Haçlı inadını gören Selahaddin, Akka'da bulunan Müslümanlara sabra teşvik eden bir mektup gönderdi ve bu mektupta onlara hep birlikte şehirden çıkmalarını ve düşman üzerine hep birlikte hamle yapmalarını emrediyordu. Kendisinin de askeriyle birlikte karşı cihetten Haçlılara saldıracağını, şehre doğru bir gedik açmaya teşebbüs edeceğini vaat ediyordu. Ancak bu proje hayata geçmeden Haçlılar şehri ele geçirdiler.²³³² Akka içindeki Müslümanlar, önlerinde cihaddan ve savaşarak ölmekten başka çare kalmadığını anlamışlardı. Bu sebeple Selahaddin'e yazdıkları mektupta ölüm üzere biatleştiklerini, sonuna kadar savaşacaklarını ve hayatta oldukları müddetçe teslim olmayacaklarını bildirdiler.²³³³ Akka halkının gösterdiği bu büyük fedakârlığa ve şehadet sevgisine rağmen öyle görünüyor ki Selahaddin ve Selahaddin'in şehir içindeki Seyfeddin el-Meştup gibi emirleri Müslüman kanı aksın istemiyorlardı. Seyfeddin el-Meştup yaşanan durumu görünce ikinci defa Haçlıların yanına gitti ve onlarla bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Müslümanların can ve mal güvenliği teminat altına alınıyordu. Buna mukabil Müslümanlar şehri teslim edecekler, iki yüz bin dinar altın verecekler ve ellerindeki beş yüz esiri serbest bırakacaklardı. Ayrıca Müslümanlar ellerindeki büyük hacı Haçlılara verecekler ve Sûr şehri hâkimi Konrad de Montefrad'a da bir miktar mal vereceklerdi.²³³⁴

3- Haçlıların İhaneti ve Anlaşmayı Bozmaları

Haçlılar bu şartları kabul ettiler ve Seyfeddin el-Meştup ile anlaşma yaptılar. Seyfeddin onlara şehri teslim etti, şehre barış içinde girdiler. İçeri girdikten sonra her zamanki gibi yaptıkları anlaşmayı bozdular ve Müslümanlara ihanet ettiler. Onları hapsedip mallarına el koydular. Takvimler hicri 17 Cumadelahire 587'yi (miladi Temmuz 1191) gösteriyordu. Anlaşmaya konu olan fidye ve esirler gelinceye kadar böyle yapmak mecburiyetinde olduklarını söylediler. Selahaddin fidyeyi toparladı ve bunu Haçlılara verip vermeme hususunda arkadaşlarıyla istişare etti. Onlar da Haçlılarla tekrar görüşmesini ve arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemesini, ayrıca kilise görevlilerinin de bu işe kefil olmasını istemesini ona bildirdiler. Kilise görevlilerinin daha dindar ve daha vefakâr olacağını söylediler. Ancak kilise görevlileri bu teklife yanaşmadı. “Kimseye kefil olamayız. Zira içimizden birileri ihanet edebilir.” dediler. Onlar bunu deyince Selahaddin onların ihanet edeceğini anladı ve Haçlıların taleplerini karşılamadı.²³³⁵ Akka burçlarında şimdi Haçlı bayrakları dal-

galanıyordu. Haçlılar yaklaşık iki yıl süren kuşatmadan sonra Akka'ya girmişlerdi. Bu durum Müslüman tarihçilerin de ifade ettiği gibi İslam âleminde büyük üzüntü meydana getirmişti. Öyle görünüyor ki, Haçlılar taahhüt ettikleri hususları yerine getirmede gevşek davranıyorlardı. Selahaddin onlara taahhüt ettiği malın ve esirlerin bir kısmını göndermiş ve onlardan da taahhüt ettikleri hususları yerine getirmelerini istemişti. Onlar buna yanaşmayınca Selahaddin onların ihanet ettiğini anladı. Geri kalan malı ve esirleri onlara vermedi.²³³⁶ İngiltere Kralı Rışar, Selahaddin'in geri kalan malı, esirleri ve büyük hacı vermediğini görünce Selahaddin'le irtibata geçmedi. Bilakis ahmaklığı ve sorumsuzluğu sebebiyle Akka'daki üç bin civarında olan Müslüman esirleri bağlattı ve sonra Haçlı askerleri tarafından bir anda öldürülmelerini emretti. Tarih hicri 27 Recep 587'yi (miladi 20 Ağustos 1191) gösteriyordu.²³³⁷ Şüphe yok ki Rışar'ın Akka'da Müslüman esirlere reva gördüğü bu vahşi tavır İslami kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Rışar'ın yaptığı bu hareket Müslümanlara ağır gelmişti. Onun bu tavrı Müslümanlara Haçlı tehlikesini iyiden iyiye hissettirmişti. Bu sebeple Haçlılara karşı cihad için hemen her taraftan cihada koştular. Haçlılar Akka'yı aldıktan sonra Müslümanlara karşı herhangi bir başarı gösteremediler. Müslümanlar Haçlı tehlikesini ziyadesiyle hissettiklerinden savaş meydanlarında ölümüne savaşıyorlardı. Ayrıca Akka'ya giren Haçlı liderlerin içine düştükleri ihtilaf onları başka bir zafere taşıyamamıştır. Akka'da kazandıkları bu zafer, haddizatında Haçlıların uğradıkları zararın yanında çok küçük kalıyordu.²³³⁸ Rışar'ın Akka'daki Müslüman esirlere uyguladığı vahşi tavır nerede, Selahaddin'in Haçlı esirlere karşı uyguladığı muamele nerede? Hittîn zaferinden ve Kudüs'ün fethinden sonra esirlere uyguladığı muamele ortada. Ele geçirdiği her bir şehirde halka karşı müsamahakâr davranmış, onların sağ salim bir şekilde şehri terk etmesine müsaade etmiştir.²³³⁹ Şu olay, Akka kuşatmasında Selahaddin'den zuhur eden insani muamelelere bir örnektir:

4- Bebeğini Arayan Hristiyan Kadın

Müslümanlar arasında gizlice düşman çadırlarına girip mallarını götüren kişiler vardı. Bunlar adam da kaçırıyorlardı. Bir defasında üç aylık bir bebeği kaçırmışlardı. Anası çocuğunun kaçırıldığını fark edince sabaha kadar feryat etti. Sabah olunca ona, “O, merhametli biridir. Ona git, çocuğunu ondan iste. Çocuğu sana o verir. Krallarımız sana bu hususta izin veriyor.” dediler.

2332 Mefrecü'l Kürûb, 2/358; Age, 266

2333 En-Nevadiru's Sultaniye, 196; Age, 266

2334 Age, 170; Age, 266

2335 Selahaddin ve's Salibiyyun, 267

2336 Selahaddin ve's Salibiyyun, 267

2337 Age, 268

2338 Age, 268

2339 Age, 268

Kadın çıktı, Selahaddin'in gözcü birlikleriyle karşılaştı. Onlara yaşadığı durumu anlattı ve Sultan Selahaddin'le görüşmek istediğini bildirdi. Onu sultana götürdüler. Kadın geldiğinde sultan, Tel Arube'de at üzerindeydi. Bu kıssayı nakleden Kadı İbni Şeddad da onun yanındaydı. Sultanın yanında başka insanlar da vardı. Kadın ağlayıp sızladı, yüzünü topraklara sürdü ve ona durumunu anlattı. Sultan etkilenmiş, gözlerinden yaşlar süzölmüştü. Bebeğin bulunmasını ve getirilmesini emretti. Bebek pazara götürölüp satılmıştı. Müşteriyi buldular ve ödediğı parayı kendisine verip bebeğı aldılar. Bebek getirildiğinde sultan aynı yerde duruyordu. Bebek annesine teslim edildi. Anne sevincinden ağlıyordu. Bebeğini bağına bastı ve emzirmeye başladı. İnsanlar ona bakıyorlar ve onlar da ağlıyorlardı. Daha sonra sultan emretti, kadın bir ata bindirilerek bebeğıyle birlikte düşman tarafına gönderildi. İşte Selahaddin'in merhameti böyleydi.²³⁴⁰

5- İngiltere Kralına Karşı Muamelesi

Sultan Selahaddin'e Frenklerden ardı ardına birkaç mektup gelmişti. Fayda getirmeyen mektuplardı bunlar. Birinde İngiltere kralı, Sultan Selahaddin'le görüşme istediğini bildiriyordu. Sonra bu mektuplar kesildi. Daha sonra kralın elçisi geldi, ellerinde bulunan bir deniz canavarının hastalandığını ve zayıfladığını, güçlenmesi için tavuk ve kuş etine muhtaç olduğunu söyledi. Sultan Selahaddin onun hastalandığını anlamıştı. Zira daha önce de hastalanmıştı. Sultan yanındaki köleye meyve ve kar bulmasını emretti, daha sonra onları krala gönderdi.²³⁴¹

Akka'nın Düşüş Sebepleri

Mümbit araziye sahip olan Akka yaklaşık iki yıl süren müdafaadan sonra bazı sebepler yüzünden Haçlıların eline geçti. En önemlilerini arz edelim:

1- Avrupa'dan Yeni Kuvvetlerin Gelişi

Çok sayıda Haçlı öldürölmesine rağmen sonuç Haçlıların lehine oldu. Zira deniz yoluyla gelen yardımlar sayesinde sayıları her geçen gün artıyordu. Farklı Hıristiyan ölkelerden gelen savaşçılar devasa bir ordu hâline gelmişti. Askerlerin ihtiyaç duyduğu silah, teçhizat ve sair ihtiyaç maddeleri ileri gelen kişiler tarafından karşılanıyordu. İtalya şehirleri de bu sefere asker ve mühimmat taşımak suretiyle katkıda bulunuyorlardı. Ayrıca kuşatma altındaki İslami şehirlere deniz yoluyla erzak ve

mühimmat götürölmesine mâni oluyorlardı. Denizlerde açık bir üstünlüğe sahiptiler.²³⁴² Akka şehri tam iki yıl Haçlı kuşatmasına dayanmış, bu zaman zarfında çeyrek milyondan fazla Haçlı askerinin katıldığı en büyük operasyonlardan birine şahit olunmuştu. Haçlılar bu kuşatmaya güçlü bir donanmayla ve devasa harp aletleriyle katıldılar.²³⁴³

2- Haçlıların Farklı ve Yeni Aletler Kullanması

Haçlılar, Akka kuşatmasında çok sayıda eski sistem silahlar kullandılar. Hücumda kullanılan sur delme aletleri ya da korunmada kullanılan duvarlar ve hendekler bunlar arasındaydı. Tam iki yıl Akka surları ile Selahaddin'in askerleri arasında kalmışlar ve kendilerini muhafaza edecek unsurları inşa etmişlerdi.²³⁴⁴ Kadı Fadl'ın kaleme aldığı ve Bağdat'taki Abbasi halifesine gönderdiği mektupta Sultan Selahaddin şöyle diyordu:

*“Onlar bazen burçlar üzerinde, bazen mancınıklarla, bazen koçbaşlarıyla, bazen burgu aletleriyle, bazen delme aletleriyle savaşıyorlar. Bazen hendekleri dolduruyorlar, bazen merdiven kurarak surlara tırmanmaya çalışıyorlar. Bazen karadan bazen de denizden saldırıyorlar. Gece gündüz durmuyor, saldırıyorlar.”*²³⁴⁵

Rişar'ın adamları “kedi” adını verdikleri yeni bir alet ve sur duvarlarını darmadağın eden iri kayalar surlara fırlatan mancınıklar sayesinde sur duvarlarına çıkmayı başardılar.²³⁴⁶

3- Kara ve Deniz Kuşatmasının Uzun Sürmesi

Sultan Selahaddin Akka içindeki savaşçılar zaman zaman değıştirse de şehirdeki Müslüman askerleri çok yorulmuşlar ve bitkin düşmüşlerdi. Haçlılar son zamanlarda kuşatmayı şiddetlendirdiğı için bu değışim yapılamıyordu. Eyyûbî ordusunun Haçlılara karşı zaman zaman gerçekleştirdiğı başarılar da bir fayda vermemişti.²³⁴⁷ Sonunda Eyyûbî ordusunda gevşeme başladı. Askerler bihakkın savaşmamaya başladılar. Daha sonra emîrlar homurdanmaya başladı. Bu homurdanmalar önce umumileşti, sonra tenkit hâlini aldı, sonra da karşı çıkış şeklinde kendini gösterdi. Bu durum asker içindeki birlik beraberlik ruhunu zayıflattı.²³⁴⁸ Sultan

²³⁴² Age, 2/184; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 465

²³⁴³ Selahaddin Eyyûbî; Kadri Kaleci, 204

²³⁴⁴ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 465

²³⁴⁵ Kitabu'r Ravzateyn, 2/185; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 466

²³⁴⁶ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 466

²³⁴⁷ Age, 466

²³⁴⁸ Age, 466

²³⁴⁰ Kitabu'r Ravzateyn, 4/245

²³⁴¹ Age, 4/253

Selahaddin, Abbasi halifesine Akka'da yaşanan durumu ve emîrlerin ardı ardına gitmesini şöyle anlatıyor; Zamanın uzunluğu ve sıkıntıların ağırlığı onları etkiledi. Bu, onların gücünün üzerinde bir şeydi. Onların itaatkârlığına ve cesaretine diyecek bir şey yok. Zira elbiseler yıprandı, silahlar köreldi ve paralar tükendi. Denizde dalgalardan ziyade Frenk gemisi var. Habire bölgeye asker taşıyorlar. Müslümanlar bir Haçlı askeri öldürdü mü yerine bin kişi geliyor, bir grup öldürdü mü yerine yenisi geliyor.²³⁴⁹

Sultan Selahaddin'in kardeşi Takıyyuddin Ömer en kısa zamanda dönmek üzere emîri olduğu Cezire'ye gitmiş, ancak bazı sebepler yüzünden geri dönüşü gecikmişti. Bu durum Selahaddin'in canını her şeyden daha çok sıkıyordu. Zira Selahaddin onun yokluğunu Akka'nın düşüş sebeplerinden biri olarak görüyordu.²³⁵⁰

4- Maliyenin Zayıflaması

Haçlılara karşı verilen bu uzun mücadele ve Akka'nın düşüşü mali durumun zayıflığını ortaya çıkardı. Selahaddin maliyeye gerekli ehemmiyeti vermiyor, ihtiyaç dışı bir malı devlet hazinesinde saklamıyordu. Eline geçen malı derhâl harcıyordu.

İmad anlatıyor, şöyle diyor:

“Efendimiz, Mısır'ın parasını Şam'ın fethinde, Şam'ın parasını, Cezire'nin fethinde, tamamının parasını da sahil şeridinin fethinde kullandı.”²³⁵¹

Silah, erzak, hayvan yemi ve mühimmat ihtiyacını karşılamak ve asker maaşını vermek için büyük miktarda paraya ihtiyaç duyuyordu. Akka'daki askerler borçlanmışlardı, onların mali durumunu düzeltemiyordu. Silahlar ve atların yenilenmesi gerekiyordu. Silahlar körelmiş, atlar zayıf düşmüştü. Mühimmat külliye tükenmişti. Okçuların sadağında ok kalmamıştı.”²³⁵²

İmad şöyle devam ediyor:

“Bu yıllarda o kadar çok şeye ihtiyaç vardı ki onları ne sanatkarlar hazırlayabilir, ne de hamallar taşıyabilirdi.”²³⁵³

İşte Akka'nın düşüşüne yol açan en önemli sebepler bunlardı.

2349 Selahaddin Eyyûbî, Kaleci, 300

2350 Age, 300

2351 Kitabu'r Ravzateyn, 2/177; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 467

2352 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 467

2353 Age, 467; El-Fethu'l Kasiy, 553

5- Akka'dan Sonra

Akka'nın düşüşü -bir son olmasa da- Müslümanların konumunu etkilemişti. Müslümanlar bundan sonra saldırı konumundan müdafaa konumuna geçtiler. Haçlıların eline geçmesin ve İslam topraklarına saldırıda kullanılmasın diye bazı kale ve surları yıktılar. İslam ordusunun Sûr kuşatmasında başarısız olması, İslam ordusundaki ilk kırılma olarak kabul edilmektedir. Bu doğrudur, ancak son tahlilde bu, Haçlıların başarısı olarak değil, Eyyûbî ordusunun başarısızlığı olarak kabul edilmelidir. Burada şunu demek istiyoruz: Sûr'da olan şey, Müslümanların kuşattıkları bir şehri alamaması, Akka'da olan şey de şehri müdafaa edenlerin hezimet uğramasıdır.²³⁵⁴

Ersûf Vakası

İngiltere Kralı Rişar, Kudüs'ün de içinde bulunduğu iç bölgelere geçmeden önce Akka'dan Askalan'a kadar bütün sahil şehirlerini ele geçirmek istiyordu. Hicri 29 Recep 587 (miladi 22 Ağustos 1191) tarihinde Perşembe günü Haçlı ordularının başında olduğu hâlde Akka'yı terk etti. İntikal esnasında sahil yolunu kullanıyordu. Donanma da ordu ile birlikte sağdan ilerliyor, koruma ve ikmal işini birlikte yürütüyordu. İntikal şartları iyi değildi. Haçlılar sıcaktan ve yiyecek kıtlığından bunalmışlardı. Uğradıkları şehirler ve köyler boşaltılmıştı. Müslümanlar da geriden baskı uyguluyorlardı.²³⁵⁵

Gerçek şu ki, Selahaddin Haçlı ordularının selamet içinde intikalini istemiyordu. Bu sebeple onları takip ediyordu. Aslında Rişar'ın Askalan'a yürüyüp orayı almasından ve orayı kendine üs yapmasından korkuyordu. Askalan'ın alınışı Mısır ile Kudüs arasındaki irtibatın ve Mısır'dan gelen ezici kuvvetin yolunun kesilmesi demektir. Haçlılar şehir muhafızları tarafından boşaltılmış olan Hayfa'yı ele geçirdikten sonra Kayseriya'ya doğru yürüdüler. Hicri 7 Şaban (miladi 30 Ağustos) tarihinde Kayseriya yakınlarında taraflar arasında şiddetli bir çatışma vuku buldu. Müslümanların hareket alını genişledi, Haçlılar denizle Müslümanlar arasına sıkışmışlardı.²³⁵⁶ Çatışma gün boyu devam etti, bu arada Selahaddin Haçlıları sahil yolundan koparıp iç bölgelere çekmeye çalıştıysa da muvaffak olamadı. Selahaddin onları donanma desteğinden mahrum etmek istiyordu. Ancak savaş taktiklerini iyi bilen İngiltere Kralı Rişar, Sultan Selahaddin'in bu tuzağına düşmedi, kendi yoluna devam etti. Adamlarını da güzergâhtan ayrılmamaya ve Müslümanların kışkırt-

2354 Age, 468

2355 En-Nevadiru's Sultaniye, 189

2356 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 189

malarına kapılmamaya teşvik ediyordu.²³⁵⁷ Haçlılar ilerleyişi sürdürdüler ve Müslümanların boşaltıp tahrip ettiği Kayseriya'ya girdiler. Burada da yiyecek ve mal namına bir şey bulamadılar. Haçlıların ilerleyişi devam etti, sonunda Ersûf'un yüksek tepelerine ulaştılar. Oradan şehrin kuzey doğusunda bulunan ve denize iki mil uzaklıkta olan orman tarafına yöneldiler. Orası tam bir çatışma arazisiydi.²³⁵⁸ Bu sebeple Selahaddin düşmandan önce oraya varmış ve düşmanla çatışmak için kuvvetlerini düzene sokmuştu. Selahaddin'in planını gören Rîşar, iki tedbire birden yöneldi. Akka'dan Haçlı desteği istedi ve aradaki sorunları barış yoluyla çözmeye çalıştı.

Selahaddin de bu arada vakit kazanmak istiyordu. Zira talep ettiği Türkmen kuvvetleri gelmek üzereydi. Görüşme talebini olumlu karşılıyor görüntüsü verdi. Hicri 12 Şabanda (miladi 5 Eylül) onun adına kardeşi Adil, Rîşar ile görüşme masasına oturdu. Ancak Rîşar'ın kendi konumundan taviz vermek istememesi ve bunda diretmesi sebebiyle görüşmeler kesintiye uğradı. Zira o, Kudüs de dâhil Müslümanların fethettiği bütün arazilerden çekilmesini talep ediyordu. Bunun üzerine Adil görüşmeden çekildi. Taraflar arasında çatışmadan başka bir yol kalmamıştı.²³⁵⁹ Bu arada taraflara destek güçleri geldi, hazırlıklar yapıldı ve taraflar hicri 14 Şaban 587 (miladi 7 Eylül Cumartesi) günü kuşluk vakti savaşa başladılar. Müslüman süvariler derhâl harekete geçti ve Haçlıları kuşattılar, Haçlıların işi bitmek üzereydi ki Rîşar direndi ve askerini yeniden düzene soktu. Bunun üzerine savaş alanına onlar hâkim olmaya başladılar ve İslam askerinde çözümler meydana geldi.²³⁶⁰

Durumu gören Selahaddin askerleri arasında naralar atarak ilerledi ve onları Allah yolunda cihada davet etti. Hiçbir şekilde geri adım atmadı. Onun bu cesaretini ve sabrını görenler etrafına toplandılar. Haçlılara karşı kahramanca savaşarak onları hezimete uğrattılar ve gerileme mecburiyetinde bıraktılar.²³⁶¹

Askalan'ın Harap Oluşu

Ersûf Savaşı'ndan sonra Rîşar, Yafa'ya doğru ilerledi. Orayı mukavemetle karşılaştırmaksızın ele geçirdi. Zira İbni Esîr'in de ifadesiyle orada orayı müdafaa edecek kimse kalmamıştı.²³⁶² Şehre giren Rîşar şehrin istihkâmını güçlendirme inşaatına başladı. Selahaddin'e gelince, o da bu arada Remle'ye gitmiş, harp meclisini kur-

²³⁵⁷ Age, 189

²³⁵⁸ El-Kâmil; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 190

²³⁵⁹ En-Nevadiru's Sultaniye, 273-275; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 190

²³⁶⁰ Tarihu'l Eyyûbiyyin, 190

²³⁶¹ Selahaddin ve's Salibiyyun, 270; En-Nevadiru's Sultaniye, 184

²³⁶² El-Ceyşü'l Eyyûbî, 476

muştı. Düşmana karşı neler yapılabileceğini istişare ediyordu. Emîr Alemuddin Süleyman bin Cender, Askalan'ın boşaltılması ve tahrip edilmesi gerektiğini söyledi. Çünkü Akka ve Yafa'dan sonra düşmanın hedefi Askalan, sonra da Kudüs olacaktı. Çünkü Rîşar'ın yerleştiği Yafa, Kudüs ile Askalan arasındaydı. Her iki şehrin birden muhafazası mümkün değildi.²³⁶³ Askalan'ın tahrip edilmesini söyleyen emîrlere bu şehrin korunması için çok sayıda askere ihtiyaç olduğunu söylüyorlardı. Kimi otuz binden, kimi yirmi binden bahsediyordu.²³⁶⁴ Selahaddin'e şöyle diyorlardı:

“Dün başımıza neler geldiğini gördün. Frenkler Askalan'a geldiğinde onlara karşı duracağız. Onlar da bizimle savaşacak. Sonra da işler Akka'da olduğu gibi olacak ve büyük sıkıntılarla karşılaşacağız. Düşman Akka'yı alarak güçlendi, biz ise Akka'yı kaybetmek suretiyle zayıfladık. Çok geçmez başka şehirler için de yardım talebinde bulunuruz.”

Selahaddin onlara bu teklifi uygun görmediğini bildirdi ve bazı emîrlere Askalan'a girmelerini ve Askalan müdafaası için hazırlıklar yapmalarını söyledi. Ancak onlar bunu kabul etmediler. Alışılmamış şekilde sert bir dille Sultan Selahaddin'e karşılık verdiler.

İmad ve İbni'l Esîr'in naklettikleri üzere ona:

“Eğer oranın muhafazasını istiyorsan sen de bizimle birlikte şehre gir ya da büyük çocuklarından biri bizimle birlikte şehre girsin. Değilse bizden biri bile şehre girmeyecek. Zira Akka'dakilerin başına gelen şeyin bizim başımıza da gelmesini istemiyoruz.” dediler.²³⁶⁵

Sultan Selahaddin emîrleri bir türlü ikna edemedi. Bu sebeple de çok üzüldü. Bütün geceyi sıkıntı içinde geçirdi.

İbni Şeddad diyor ki:

“O gece çok az uyudu. Seher vakti beni yanına çağırdı. Gittim, oğlu Melik Efdal'i de getirtmişti. Durumu onunla da müzakere etti, sonra da, ‘Allah'a andolsun ki benim için bütün çocuklarımı kaybetmek Askalan'a ait tek bir taşı bile kaybetmekten daha iyidir. Ancak Müslümanların maslahatı noktasında Allah Teâlâ'nın hükmü böyle olunca ben ne yapabilirim ki?’ dedi.”²³⁶⁶

Sonunda Askalan'ın tahribi yönündeki teklifi kabul etti. Şehrin valisine bu işi üstlenmesini emretti. Vali hicri 19 Şaban 587 (miladi 12 Eylül 1191) tarihinde işe girişti. İnsanlar boşaltılmaya ve şehrin surları yıkılmaya başlandı. Her bir emîre ve

²³⁶³ Age, 477

²³⁶⁴ Kitabu'r Ravzateyn; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 477

²³⁶⁵ El-Ceyşü'l Eyyûbî, 478

²³⁶⁶ Age, 478

her bir gruba surun bir kısmının yıkımı işi verilmişti. Tahrip işine Selahaddin ve oğulları da iştirak ettiler. Bu arada Selahaddin, Remle ve Yafa yakınlarındaki Yebni şehrinde bulunan kardeşi Adil'e şehrin tahrip işi bitinceye kadar düşmanı oyalamasını ve onlarla yeni bir barış görüşmesi yapmasını emretti.²³⁶⁷ Şehrin tahribi insanlarda büyük üzüntü vukua getirmişti. Ağlıyorlar, feryat ediyorlardı. Zira Askalan çok güzel bir şehirdi. Surları sağlam ve yüksekti. Halkı tarafından çok sevilen bir şehirdi. Hatta ona güzelliği sebebiyle, "Şam'ın Damadı" adını takmışlardı.²³⁶⁸ Tahrip işi tamamlanınca şehir baştan başa yakıldı. Halk şehri terk etmiş, bir kısmı Mısır'a bir kısmı Şam'a gitmişti. Yıkım ve yakım işi hicri 587 yılı ramazan ayının evveline (miladi 1191 yılı eylül ayının nihayetine) kadar sürdü. İş bittikten sonra ordu Adil'in Yebni'deki karargâhına, oradan da Remle'ye gitti.²³⁶⁹ Rişar ise Yafa'nın sağlamlaştırılması işiyle meşguldü. Kudüs'e saldırıyı düşünmemişti. Zira bu riskli bir işti. Çünkü Kudüs'e yürüdüğünde İslam ordusunun onunla deniz arasına girmesi ve bu şekilde ikmal yolunu tıkaması muhtemeldi. Akıl ve hikmet riske girmeden önce Yafa'nın güçlendirilmesini emrediyordu. Çünkü bir şehri aldıktan sonra orayı kaybetmek moral açıdan büyük zararlara sebep olabilirdi.²³⁷⁰ Gecikmenin uzun sürmesi Selahaddin'e Kudüs şehrinin müdafaasını güçlendirme ve ordusunu yeniden düzene sokma fırsatı vermiş oldu. Bu arada Haçlı askerleri de Yafa'da istirahat ediyorlardı. Rişar'ın Yafa'ya önem verip sağlamlaştırması Selahaddin'in Askalan'ı tahrip etmesi kadar önemliydi. Çünkü Haçlı komutanı Kudüs'ün alınması için sağlam bir hâkimiyet bölgesine ihtiyaç hissediyordu. Askalan'ın tahribinden sonra bu hâkimiyet bölgesi Yafa olacaktı.²³⁷¹

6- Kudüs'ün Müdafaaya Hazırlanışı

Selahaddin Kudüs'e geç gitti. Yani hicri 587 yılı Zilkade ayının sonunda Kudüs'e gitti. Ancak Kudüs'ün durumunu incelemek ve onarım işini takip etmek üzere oraya Melik Adil'i gönderdi.²³⁷² Bu arada Remle yakınlarında İslam ordusunun tahrip ettiği mıntikalarda kaldı. Hem düşmana ve hem de düşmana yakın durma niyetindeydi. Düşman Kudüs'e baskın düzenleyecek olsa karşısında İslam ordularını bulacaktı. Sultan Selahaddin, Şevval ayının altısında ileri gelen emîrlerini ve devlet adamlarını topladı ve istişare etti. Düşman harekete geçtiğinde ne yapacaklardı? Zira düşmanın İslam ordugâhına saldıracağına dair haberler geliyordu. İs-

tişare sonunda herkesin görüşü bulundukları mevkide kalmaları ve Frenkler geldiğinde de onlarla karşılaşmaları gerektiği şeklindeydi.²³⁷³ Haçlılardan kendilerine aman verilmiş iki kişi ordugâha gelmiş ve düşmanın ertesi gün harekete geçeceğine dair haberi vermişti. Daha sonra Haçlıların elinde esir olan Müslümanlardan biri kaçıp kurtulmuş ve o da onların harekete geçme niyetinde olduklarını bildirmişti. Selahaddin Kudüs'ün sağlamlaştırılması faaliyetlerine başladığında etrafa bu işi yapacak kişilerin çağırılması için adamlar gönderdi. Sultan, oğulları ve emîrleri dahi bu işte bizzat çalıştılar. Kadılar, âlimler ve fakihler de bu işte onların yanındaydı.²³⁷⁴

Bu arada Musul'dan elli taş ustası geldi. Bunlar surların güçlendirilmesi ve hendeklerin takviye edilmesi için gelmişlerdi.²³⁷⁵ Bu çalışmalar henüz bitmişti ki askerlerin toparlanması ve düşmana karşı bayrakların açılması nidasını yapan komutanın sesi işitildi. Bu arada Eyyûbî ordusunun ileri gelen komutanlarından Takıyyuddin Ömer'in Cezire mıntıkasında vefat edişi Eyyûbî ordusu için büyük bir kayıp oldu. Onun vefat haberine sultan çok üzülmüştü. Ancak o, bu sıkıntılı anda haberin düşmana ulaşmasına mâni olmak için bunu askerine bildirmemişti.²³⁷⁶

Yine bu arada Selahaddin'in kız kardeşinin oğlu ve cesur komutanlardan biri olan Emîr Hüsam Muhammed bin Ömer bin Lacin de yakalandığı hastalıktan dolayı vefat etti. Takıyyuddin Ömer'in vefatıyla onun vefatı aynı günde oldu. Takvim yaprakları hicri 19 Ramazan 587'yi gösteriyordu.²³⁷⁷ Eyyûbî ordusunun hazırlık haberleri Rişar'a gidiyordu kuşkusuz. Ancak o, Selahaddin'le karşı karşıya gelmek istemiyordu. Sonraki günlerde de görüldüğü üzere o, ısrarla görüşmelerin başlamasını istiyordu. Hicri 587 (miladi 1191) yılı kış ayı geldiğinde taraflar arasında herhangi bir karşılaşma ya da çatışma olmadı. Şiddetli yağmurlar yağmaya başlayınca Selahaddin Kudüs'e, Haçlılar da Yafa'ya döndü. Haçlılardan bir kısmı Akka'ya gittiye de Rişar, Yafa'da kaldı ve Selahaddin'e sulh yapmak için elçiler göndermeye devam etti. Selahaddin'in burada barışa yanaşmadığını görüyoruz. Ancak o, bu kış mevsiminde kendisine bağlı emîrlerin askerleri memleketlerine gittiği için görüşme ortamından istifade etmek istiyordu. Bu sebeple -askerler memleketlerinden toparlanıp gelinceye kadar- Rişar'ı oyalama işini Melik Adil'e vermişti. Melik Adil de görüşme yapmak üzere hicri 588 yılı Rebiülevvel ayında (miladi Mart 1192) Kudüs'ten ayrıldı, ancak görüşmeler bir semere vermedi. Bu arada Haçlılar -Askalan'ın da içinde olduğu- Müslümanların savunamayacağı bazı şehir ve kaleleri ele geçirdiler. Rişar, ele geçirdiği Askalan'ı onarmaya başladı²³⁷⁸ ve orayı Filistin'in en

2367 En-Nevadiru's Sultaniye, 188

2368 Mu'cemu'l Buldan, 4/122; Âsârü'l Bilâd, 222

2369 En-Nevadiru's Sultaniye, 189; Kitabu'r Ravzateyn, 2/192

2370 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 479

2371 Age, 480

2372 En-Nevadir, 192; Age, 480

2373 Age, 196-197; Age, 480

2374 Mefrecü'l Kürûb, 2/375; Kitabu'r Ravzateyn, 2/194

2375 Age, 2/375; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 481

2376 En-Nevadiru's Sultaniye, 198

2377 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 480; Kitabu'r Ravzateyn, 2/195

2378 El-Kâmil; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 482

müstahkem şehirlerinden biri hâline getirdi.²³⁷⁹ Haçlılar, Selahaddin'in daha önceden tahrip edilmesini emrettiği Darûm'u da ele geçirdiler ve orayı ele geçirdiklerinde, Rîşar orayı müdafaa edenleri şiddetle cezalandırdı.²³⁸⁰ Yine Filistin sahil şeridinde bulunan bazı küçük kaleleri ve mevkilleri de ele geçirdiler.²³⁸¹

Bu Merhalede Adil ile Rîşar Arasındaki Görüşmelerin Tabii Yapısı

Görüşmeler hicri 18 Şevval 588 (miladi 9 Kasım 1192) tarihinde başladı. İngiltere Kralı Rîşar, Bazur yakınlarında bulunan ordugâhından Sultan Selahaddin'e bir mektup göndermiş ve barış görüşmeleri yapmak istediğini bildirmiştir. Mektubunda çatışmaların taraflardan çok sayıda kişinin ölümüne ve beldelerin harap oluşuna sebep olduğunu bildiriyordu.²³⁸² Selahaddin adına kardeşi Melik Adil'in yürüttüğü görüşmeler Rîşar'ın kabul edilemez teklifleri sonucu akamete uğradı. Rîşar, Kudüs'ü ve Ürdün'ün batı yakasında bulunan bütün toprakları içinde bulunan kalelerle birlikte geri istiyordu. Askalan'a hâkim olduğu için de onun Haçlılarda kalacağını söylüyordu. Bir de Haçlıların büyük haçını geri istiyordu. Onun bu istekleri Selahaddin'in kabul edeceği şeyler değildi. Bu sebeple bunları kabul etmeyeceğini bildirdi. İngiltere kralı birkaç gün sonra ikinci bir hamle yaptı ve yeni şartlarla Sultan Selahaddin'e gitti. Şartları şunlardı:

- 1- Sicilya kralının dul eşi ve Rîşar'ın kız kardeşi olan Prenses Cevannia'yı Rîşar, Melik Adil'e verecek.
- 2- Selahaddin elindeki Filistin arazilerini kardeşine verecek; Rîşar da -Askalan'ın da içinde olduğu- elindeki sahil şehirlerini kız kardeşine verecek.
- 3- Gelin ve damat Kudüs'te ikamet edecek ve Hristiyanlar kıyamet Kilisesi'ni ziyaret edebilecek.
- 4- Hristiyanlar büyük haç geri alacak.
- 5- Her iki taraf da ellerindeki esirleri serbest bırakacak.
- 6- Tapınak şövalyeleri ve sair kilise muhafızları, kaleler hariç Filistin'deki bazı köylere dönecek.²³⁸³

Adil, bu şartları müspet karşıladı. Rîşar, Şam topraklarında Müslüman ve Hristiyan birliğinin tesisini istemiş olabilirdi. Bu da Adil'in yönetimi altında

olacaktı. Bu sayede taraflar arasında muhabbet ve irtibat hâsıl olabilirdi.²³⁸⁴ Selahaddin ise Rîşar'ın dalga geçtiği kanaatindeydi. Ancak yine de bu işe olumlu baktığını bildirdi. Öyle görünüyor ki o, İngiltere kralının bu projeyi hayata geçiremeyeceğini biliyor ve bunu hile olarak yaptığını düşünüyordu.²³⁸⁵ Çok geçmeden bu projenin uygulamasında sorunlar çıkmaya başladı. Rîşar'ın kız kardeşi Cevannia bu planı işittiğinde Müslüman biriyle asla evlenemeyeceğini bildirmiş, Rîşar da bu sorunun üstesinden gelmek için Adil'i Hristiyan olmaya davet etmişti. Tabii ki Adil bunu kabul etmedi.²³⁸⁶

Gerçek şu ki, yetki sahibi üç kişi (Selahaddin, Rîşar ve Adil) tarafından böyle bir projenin kabul edilmesi Şam topraklarındaki siyasi ve kültürel yakınlaşmanın bir sonucudur. Birinci Haçlı Seferi'nden bu yana yaklaşık bir asır geçmiş, taraflar arasında birbirine karşı esneklik oluşmuştu. Bu da bazı uygulamalara yansiyordu. Mesela İngiltere Kralı Rîşar ile Melik Adil hicri 18 Şevval 588 tarihinde muhteşem bir ziyafette bir araya geliyorlar ve aralarında dostluk bağları oluşmuş bir hâlde birbirlerinden ayrılıyorlardı. Rîşar, Sultan Selahaddin'le de bir araya gelmek istediye de Melik Adil onun bu teklifini, "Hükümdarlar bir araya geldiğinde aralarında husumet oluşur." diyerek geri çevirmişti.²³⁸⁷ Rîşar daha sonra bölgedeki Haçlıların arasındaki sorunlara yöneldi. Öncelikle de Konrad De Montefrad ile Guy Lusignan arasındaki şiddetli ihtilafı halletmeye baktı.²³⁸⁸

7- Selahaddin'in Haçlı Gruplarına Karşı Takip Ettiği Siyaset

Bir yandan İngiltere Kralı Rîşar ile barış görüşmeleri devam ediyor, bir yandan da Selahaddin, Konrad De Montefrad'ın elçi olarak gönderdiği Sayda Hâkimi Ronald'ı karşılıyordu. Ronald, Sayda ve Beyrut karşılığında Selahaddin'e ittifak teklifinde bulunuyordu. Hatta Akka'nın Müslümanlara geri verilmesini teklif ediyor, görüşmelerin gidişatını kendi menfaatleri lehine çevirmeye çalışıyordu.²³⁸⁹ Konrad De Montefrad'ın bu çalışmasını öğrenen Rîşar onu Haçlı saflarına çekmeye gayret etti. Ne var ki onun bu yöndeki çalışmaları netice vermedi. Konrad, Sultan Selahaddin'le görüşmelere devam etti. Bu arada Sultan Selahaddin askerî erkânı topladı ve onlarla bu iki Haçlı grubundan hangisiyle görüşmelere devam etmeleri gerektiği hususunu istişare etti. Melik Adil ve bazı emîrlar İngiltere kralıyla görüşmelere

2379 En-Nevadir, 210

2380 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 482

2381 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 193

2382 En-Nevadir, 292; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 194

2383 El-Hareketü's Salibiyye, 2/882

2384 En-Nevadir, 293; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 194

2385 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 482

2386 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 194

2387 En-Nevadir, 300; Age, 194

2388 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 195

2389 En-Nevadir, 285-286-297

devam edilmesi yönünde görüş bildirdiler. Görüşlerini de, Rîşar'ın bölgeyi terk edeceğini, Konrad De Montefrad'ın ise böyle bir niyeti olmadığını, Filistin'de yerleşmek istediğini ifade ederek desteklediler. İstişare Rîşar'ın tekliflerinin kabulü yönünde sonuçlandı.²³⁹⁰

Bu arada Müslümanlarla Haçlılar arasında görüşmeler yapıldı, sınırlı da olsa bazı çatışmalar yaşandı. Ancak yapılan görüşmeler tarafları birbirine yaklaştıramadı. Bu arada Batı'dan Rîşar'a kötü haberler geldi. Kardeşi Yuhanna ona karşı ayaklanmıştı. Süratle ülkesine dönmesi gerekiyordu. Ancak o, Haçlılar arasındaki ihtilafı çözmeden ve Müslümanlarla bir anlaşma yapmadan dönmek istemiyordu. Dâhilî ihtilaf hicri 13 Rebiülahir 588 (miladi 28 Nisan 1192) tarihinde Konrad De Montefrad'ın Haşhaşiler tarafından suikasta kurban gitmesiyle çözülmüş oldu.²³⁹¹ Rîşar bu şekilde inatçı bir hasımdan kurtulmuş ve Sûr şehrine de hâkim olmuştu. Rîşar, Konrad'ın dul eşi ve Kudüs Krallığı'nın vârisi olan İzabel'i Henry de Şampayn ile evlendirdi ve onu Kudüs Krallığı için seçti.²³⁹² Müslümanlarla olan ihtilafı ise kuvvet zoruyla çözmek ve Kudüs'ü geri almak istiyordu. Bu sebeple hicri 9 Cumadelula (miladi 23 Mayıs) günükale muhafızlarının mukavemetine rağmen Darûm kalesini ele geçirdi. Oradan Askalan'a gitti, oradan da Kudüs'e yürüdü. Hicri 27 Cumadelula (11 Haziran) günü Kudüs önlerine geldi.²³⁹³ Bu esnada Sultan Selahaddin de mukavemet etmek üzere hazırlıklarını tamamlamış Kudüs'e gelmişti.

Selahaddin'in Kudüs'ü Müdafaa İçin Aldığı Tedbirler

Sultan Selahaddin'in Kudüs'ün fethi için aldığı tedbirler şunlardır:

- 1- Surları emîrleri arasında taksim etti ve onları müdafaa için gerekli silah ve mühimmatla donattı.
- 2- Şehir civarındaki sular içilemeyecek hâle getirildi. Kudüs etrafında içilebilecek su kalmadı. Bu, şehre saldıran düşmanı susuz bırakacaktı.
- 3- Etraftan savaştacak kuvvetler talep etti. Melik Efdal şark kuvvetleriyle birlikte geldi, Türkmenlerden Bedreddin el-Yarûkî, ayrıca İzzeddin el-Mukaddim geldiler.²³⁹⁴
- 4- Müslüman süvariler Haçlı ordugâhına ani baskınlar düzenlediler.²³⁹⁵

2390 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 195

2391 En-Nevadir, 31; Tarihu'l Eyyûbiyyin, 195

2392 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 195

2393 Age, 196

2394 Age, 196

2395 Age, 196

Sultan Selahaddin hicri 19 Cumadelahire günü (Temmuz ayının başı) harp erkânını topladı ve Haçlılara karşı Kudüs'ün müdafaası hususunu onlarla istişare etti. Sultan, Kadı Şeddad'dan bir açılış konuşması yapmasını talep etti. Kadı Şeddad da önce cihadın faziletinden bahsetti, sonra onları Resûlullah (s.a.v)'e iktidaya davet etti. Konuşma çok güzeldi, herkes hayran kalmıştı. Sözü bitirince meclise sükûnet hâkim oldu. Meclistekiler başlarında kuş varmış gibi kıpırdamıyorlardı bile. Sükûneti Selahaddin bozdu ve konuşmaya başladı. Şöyle diyordu:

“Müslümanların canları, malları ve namusları sizin zimmetinizdedir. Şu düşmana karşı da savaştığınız sizden başka Müslüman yok. Bu işe kendinizi verirsiniz yardım görürsünüz. Beldeler kitabın dürülüşü gibi dürüldü ve sizin zimmetinize verildi. Sizin işiniz bu, bu sebeple Beytûlmalden yiyorsunuz. Sair beldelerde yaşayan Müslümanların durumu da size bağlı, vesselam.”²³⁹⁶

Sultan Selahaddin'in konuşmasından sonra sözü Emîr Seyfeddin el-Meştup aldı ve “Efendim, bizler senin köleleriniz, sen bize ihsanda bulundun, bu makama bizi sen getirdin, bize verdin, bizi zenginleştirdin. Sana arz edecek kellelerimizden başka bir şey yok. İşte o da senin elinde. Allah'a andolsun ki bizden hiçbiri ölünceye dek sana destek vermekten uzak durmayacak.” dedi. Orada hazır bulunanların tamamı Meştup'un sözlerine katıldıklarını bildirdiler. Sultan buna sevinmişti. Ancak ertesi gün bir anda bu fikirden döndüler ve Ebu'l Heyca'nın da bildirdiği üzere Kudüs içine hapsolmanın tehlikeli olacağını söylediler. Akka'dakilerin başına gelen şeyin kendi başlarına da geleceğinden korkuyorlardı. Bu sebeple düşmanla sur dışında karşılaşmak istediklerini bildirdiler. Şöyle diyorlardı:

“Allah Teâlâ onları yenmemizi takdir ederse ellerinde bulunan sair yerleri de alırız. Hezimete uğrarsak asker kurtulur, şehre girer.”²³⁹⁷

Emîrlerin bu sözleri Selahaddin'i iknaya yetmiyordu. Zira Kudüs normal bir şehir değildi. Onun sorumluluğunu dağlar bile taşıyamazdı. Ancak emîrler ona sert bir şekilde mukabelede bulundular. Nitekim daha önce de benzeri harekette bulunmuşlardı. Öyle görünüyor ki Selahaddin'e bağlı Kürt ve Türk unsurlar arasında mücadele vardı. Bu mücadele zaman zaman kendini gösteriyor ve tehlikeli boyutlara ulaşıyordu. Nitekim bu husus onların, “Kudüs içinde kalmamızı istiyorsan sen ya da senin ailenden bazı kişiler de bizimle birlikte Kudüs'te kalmalı. Değilse ne Kürtler Türklere, ne de Türkler Kürtlere boyun eğer.” Sözlerinde kendini gösteriyordu.²³⁹⁸ Gerçek şu ki, Selahaddin'in içinde bulunduğu durum hiç de arzu edilecek bir durum değildi. İbni Şeddad onun acziyetini hissetmiş ve bu işi Allah'a havale et-

2396 Mefrecü'l Kürûb, 2/386; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 485

2397 Mir'atü'z Zaman, 8/416; Age, 485

2398 En-Nevadir, 217; Age, 485

mesini ondan istemişti. O'na yönelmesini ve acizyetini itiraf edip yardımı O'ndan dilemesini ona söyledi. Ona, “Umulur ki Allah senin duana icabet eder.” dedi. Tarihçi daha sonra onun namaz kıldığını ve gözyaşları içinde secdeye kapandığını müşahade ettiğini bildiriyor. O ağır gün geldiğinde -ki o cuma günüydü- Sultan Selahaddin'in istihbarat birimleri Haçlıların Kudüs'e doğru ilerleyişini durdurdularını haber verdiler.²³⁹⁹

İbni'l Esîr diyor ki:

“İngiltere Kralı Rişar, öncü Haçlılardan (Şam'a yerleşmiş olan ilk Frenklerden) Kudüs şehrinin konumunu ve Selahaddin'in şehir etrafında aldığı tedbirleri kâğıt üzerine çizmeleri talebinde bulundu. Onlar da onun isteğini yerine getirdiler. Şehrin durumunu inceledikten sonra, ‘Selahaddin hayatta olduğu ve Müslümanlar birlik beraberlik içinde olduğu müddetçe bu şehri muhasara edemeyiz.’ dedi.”²⁴⁰⁰

Haçlılar ikiye bölünmüştü. Bir kısmı Kudüs'e hücum edilmesi gerektiğini, bir kısmı da bunun bir faydası olmayacağını dillendiriyordu. Rişar ikinci grupta, Fransızlar ise birinci gruptaydı. Fransızlar, “Bizler buraya -ülkelerimizden- Kudüs'ü almak için geldik. Kudüs'ü almadan da bir yere dönmeyiz.” dediler. Rişar da onlara, “Burada su namına bir şey yok. Su ihtiyacını nereden karşılayacağız?” diye sordu. Onlar da ona, “Kudüs'e bir fersah uzaklıktaki Nekû suyundan içeriz. Günde bir defa içmekle yetiniriz.” dediler.²⁴⁰¹ Bunun üzerine Haçlılar aralarında oylama yaptılar. Yapılan oylamadan sonra karar saldırının durdurulması yönünde çıktı. Oylamadan sonra hep birlikte Remle tarafına doğru gittiler.²⁴⁰² Bu durum Sultan Selahaddin'i çok sevindirmişti.²⁴⁰³

Yafa Savaşı

Yafa Savaşı, Müslümanlarla Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan Haçlılar arasında yapılan son savaştır. İngiltere Kralı Rişar, Ersûf galibiyetinden sonra bu şehri Kudüs'e yakın olması sebebiyle ordusu için üs hâline getirmişti.²⁴⁰⁴ Taraflar arasında sulh görüşmeleri yapıldığı bir esnada Rişar, Yafa'dan Akka'ya geçti. Müslümanlarla anlaşma yapılamaması hâlinde denize açılıp beldesine gitmeyi planlıyordu. Bu plana göre önce Beyrut'a yürüyecek, sonra da oradan denize açılıp Avrupa'ya gidecekti.²⁴⁰⁵

2399 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 486

2400 El-Kâmil; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 486

2401 En-Nevadir, 217; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 487

2402 Şifau'l Kulûb, 175; El-Ceyşü'l Eyyûbî, 487

2403 El-Ceyşü'l Eyyûbî, 487

2404 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 199

2405 Age, 199

Rişar'ın bu hareketi Sultan Selahaddin'e Yafa'ya saldırma fırsatı vermişti. Muhtemeldir ki Selahaddin bu saldırı ile şu dört hedefi birden gerçekleştirmek istiyordu:

- İngiltere kralının yokluğunda Yafa'yı ele geçirmek,
- Yafa'da Haçlılara karşı kesin bir zafer kazanmak,
- Ordusunun maneviyatını yükseltmek,
- Rişar'ı Beyrut'u ele geçirmekten menetmek.²⁴⁰⁶

Sultan Selahaddin, hicri 15 Recep 588 (miladi 27 Temmuz 1192) tarihinde Yafa yakınlarında geldiğinde bu haber derhâl Rişar'a uçuruldu. Bunun üzerine Rişar deniz yoluyla dönüşe geçti. Bizalılar ve Cenevizliler de onu destekliyorlardı. Ordunun bir kısmı karadan dönüyordu. Cebel-i Kermel'de ters esen rüzgârlar onu durdurdu. Karadan ilerleyen askerler de Yafa'ya krallarından önce varmak istemiyorlardı. Bu sebeple intikali yavaşlattılar.²⁴⁰⁷ Bu durum Yafa'nın kurtuluşu için iyi bir fırsattı. Şehir muhafızlarıyla yapılan şiddetli bir çatışmadan sonra hicri 18 Recep 588 (miladi 30 Temmuz 1192) tarihinde Cuma günü şehre girdiler ve şehir kalesini kuşattılar. Haçlılar barış yapmak mecburiyetinde kaldı. Kale Müslümanların eline henüz geçmişti ki Rişar denizden karaya indi ve derhâl saldırıya girişti. Şiddetli çatışmalardan sonra şehre girmeyi başardı ve Müslümanlar şehri terk etmek mecburiyetinde kaldılar.²⁴⁰⁸ Bu arada Rişar hastalandı ve adamlarını meyve ve kar göndermesi için Selahaddin'e gönderdi. Canı armut ve şeftali yemek istiyordu. Selahaddin âlicenap biriydi, derhâl onun bu isteklerini karşıladı.²⁴⁰⁹ Rişar, Sultan Selahaddin'e barış teklifi götürdü. Onu barışa zorlayan sebepler şunlardı:

- Hastalanmış ve hastalığının şiddeti artmıştı. Görünür şekilde hastalığı kendisine hâkim olmuş ve ordusunu sevk ve idare edemeyecek hâle gelmişti.
- İngiltere'den, kardeşi Yuhanna'nın bazı entrikalar çevirdiğine dair rahatsız edici haberler geliyordu. Bu sebeple derhâl İngiltere'ye dönmesi gerekiyordu.
- Avrupa'dan gelen askerî yardımlar kesilmişti.
- Kudüs'ü alma ümidi kalmamıştı.
- Kız kardeşinin oğlu Henry ve dinî ve askerî çevreler başta olmak üzere hemen herkesin onun siyasetine güvenmemesi ve Haçlıların maruz kaldığı baskı.²⁴¹⁰

Sultan Selahaddin kendisini barışa zorlayan şartları anlatıyor, bunlar arasında şunları sıralıyor:

2406 Age, 199

2407 Age, 200

2408 Age, 200

2409 Age, 200

2410 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 201

- Ordu içindeki Kürt ve Türk unsurlar arasındaki niza,
- Askerde bıkkınlık meydana gelişi ve emir komuta dinlememeleri,
- Düşman gücünün her geçen gün artışı,
- Vefatından sonra aile fertleri arasında ihtilafın zuhur etmesinden ve Müslümanların hizmetinden yüz çevirmelerinden korkması.²⁴¹¹

Görüşmeler ve Remle Barışı

Frenklerle yapılan barış görüşmeleri on beş ay devam etti. Bu arada tam kırk iki heyet görüşmeler için gidip geldi. Bu arada görüşmeler kâh kesildi, kâh devam etti. Kesilen görüşmeleri başlatan taraf daima Rîşar oldu.²⁴¹² Barış ile noktalanmış görüşmelerin önemli merhalelerini arz edelim:

Birinci Merhale

İngiltere Kralı Rîşar'ın bölgeye gelişinin üzerinden on gün geçmişti ki Sultan Selahaddin'e bir elçi gönderdi. Elçinin Melik Adil'e gidişine müsaade edildi. O da onu aldı, Sultan Selahaddin'e götürdü. Rîşar, gönderdiği mektupta Sultan Selahaddin'le görüşmek istediğini bildiriyordu. Sultan Selahaddin bunu öğrenince tereddütsüz cevap verdi, şöyle dedi:

“Sultanlar ancak ateşkes yaptıklarında bir araya gelirler. Rîşar, Selahaddin'le bir araya gelmek istiyorsa ateşkes yapmak zorundadır. Bir de tarafların dilini çok iyi bilen güvenilir bir tercüman olmalı. Ateşkes olursa İngiltere kralıyla bir araya gelinir.”

Elçi Rîşar'a döndü, tekrar geldi. Geldiğinde Melik Adil ile görüştü. Melik Adil ile Rîşar'ın Akka Çayırı'nda bir araya gelmesi kararlaştırıldı. Askerler etrafı çevirecek ve yanlarında bir tercüman olacaktı. Elçi gitti, ancak dönüşü hastalık sebebiyle birkaç gün gecikti. Tercih edilen görüşme göre hasta olan Rîşar'dı, elçi değil. Başka bir rivayete göre de Haçlı komutanları Müslümanlarla barış yapılmasını kabul etmiyorlar ve “Bu Hıristiyanlık için risktir.” diyorlardı. Elçi tekrar geldiğinde hastalık sebebiyle geciktiğini bildirdi ve özür diledi. Elçinin dedikleri arasında şunlar da vardı:

“Sultanlar birbirlerine yaklaştıklarında hediyelerirler. Yanımda sultana layık bir hediye var. Onu ona ulaştırmak için izin istiyorum.”

Melik Adil, İngiltere kralına hediye gönderme şartıyla bunu kabul edebileceğini bildirdi. Elçi de bunu kabul etti. Sonra da şöyle dedi:

²⁴¹¹ Age, 201

²⁴¹² Selahaddin el-Müftera Aleyh, 325

“Hediye, deniz ötesinden yakalanıp getirilen yırtıcı bir hayvan. Ama şimdi biraz zayıf düştü, ona kuş ve tavuk eti yedirirsek -ki bu bizde yok sizde var- kendisini toparlar, güçlenir. Ondan sonra biz de onu size getiririz.”

Bunun üzerine Melik Adil onunla şakalaştı ve:

“Demek ki kral, kuş ve tavuk etine ihtiyaç duyuyor ve bunu da bu yolla bizden almak istiyor.” dedi.

Bu şaka sonunda görüşmeler birkaç gün kesildi. Daha sonra elçi tekrar döndü. Yanında Müslüman bir Mağripli vardı. Haçlılar uzun zaman önce onu esir almışlardı. Mağripli Rîşar'ın Sultan Selahaddin'e hediyesiydi. Melik Adil bu hediyeyi kabul edip azat etti. Elçiyi de bazı hediyelerle birlikte geri gönderdi.²⁴¹³

Tarihçi İbni Şeddad taraflar arasında heyetlerin gidiş gelişinin arka planını şöyle açıklıyor:

“Haçlıların art arda elçi gönderme maksadı Müslümanların cesaretini ölçmekti. Müslümanların maksadı da buydu.”²⁴¹⁴

İkinci Merhale

Hicri 9 Cumadelahire 587 (miladi 4 Temmuz 1191) tarihinde Müslümanlarla Haçlılar arasında Akka'da yaşanan çatışmalar esnasında vuku buldu. Akka muhafızları Rîşar'a kendilerine dokunulmaması karşılığında şehri boşaltacaklarına dair bir teklif götürmüşlerdi. Rîşar, o gün Sultan Selahaddin'e elçi göndermiş, ondan kar ve meyve istemişti. Ayrıca elçiler tapınak şövalyeleri liderinin ertesi gün barış müzakereleri yapmak üzere geleceğini bildirmişti. Selahaddin elçilere ikramda bulunmuş ve onlara asker çarşısını gezdirerek göstermişti. Elçiler aynı gün ordugâhlarına geri döndüler. Daha sonra Akka'nın Haçlılara teslimi görüşmeleri başladı ve Sultan Selahaddin Haçlı elçilerini kabul etti. Bu, müzakereler sadece Akka üzerinde yürütülüyordu. Daha önce de açıkladığımız üzere bu görüşmeler -bu merhalelerde ele aldığımız şekliyle- genel bir barışı içermiyordu.²⁴¹⁵

Üçüncü Merhale

Üçüncü merhale Ersûf Savaşı'ndan önce vuku buldu. Hicri 11 Şaban 587 (miladi 3 Eylül 1191) tarihinde bir grup Haçlı elçisi geldi ve Melik Adil ile görüşme talebinde bulundu. Kendilerine izin verildikten sonra şöyle dediler:

²⁴¹³ Tarihu'l Hurûbi's Salibiyye, 175

²⁴¹⁴ Age, 175

²⁴¹⁵ Age, 177

“Uzun zamandan beri savaşıyoruz. Her iki taraftan da çok sayıda adam ve çok sayıda kahraman öldü. Bizler buraya sahil şeridinde yaşayan Frenklere yardım için geldik. Onlarla anlaşma yapın. Herkes yoluna gitsin.”

Selahaddin elçilerin düşüncesini anlamıştı. Melik Adil'e -İslami destek birlikleri gelinceye kadar- elçilerle yaptığı müzakereyi uzatması haberini gönderdi. Ertesi gün Melik Adil, İngiltere Kralı Rışar ile bir araya geldi. Tercüme-yi Tebnin Kontu Hemfri yapıyordu. Melik Adil, Rışar'a barış anlaşması için öne sürdüğü şartları sordu. O da, “Aldığınız yerlerin tamamını geri vermeniz ve memleketinize geri dönmelisiniz.” dedi. Bunun manası, Hittin Savaşı'ndan önceki duruma geri dönmek demekti. Elbette Melik Adil böyle bir şartı kabul edemezdi. İngiltere kralına sert bir şekilde cevap verdi. Müzakereler koptu ve taraflar birbirinden ayrıldı. Daha sonra Haçlı kuvvetlerinin kazandığı Ersûf Savaşı oldu. Ersûf Savaşı Müslümanların belini tamamen kıran bir savaş olmamıştı. Haçlı kuvvetleri Rışar'ın komutasında Yafa'ya dönmüş, Sultan Selahaddin de Askalan şehrini tahrip etmeye başlamıştı. Bu savaştan sekiz gün sonra hicri 19 Şaban 587 (miladi 11 Eylül 1191) tarihinde Sultan Selahaddin'e Melik Adil'den bir haber geldi. Melik Adil Haçlıların kendisiyle görüştüğünü, barış talebinde bulunduklarını ve şart olarak da bütün sahil şeridini talep ettiklerini bildiriyordu. Selahaddin de kardeşi Adil'den görüşmelere başlamasını istemişti. Zira uzun süren savaşlar askerleri bitkin düşürmüştü ve bıktırmıştı. Askalan tahrip edilinceye kadar görüşmeleri uzatmasını talep etti.

Sonraki günlerde Üçüncü Haçlı Seferi tarihinde önemi büyük bir hadise vuku buldu. Hicri 12 Ramazan 587 (miladi 3 Ekim 1191) tarihinde Arap kaynaklarının “Markis” olarak adlandırdıkları Konrad tarafından Selahaddin'e bazı elçiler geldi. Konrad, Haçlıların Sûr şehrini istila etmek istediklerini anlamış, bu sebeple Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan Avrupalılardan uzaklaşmıştı. Sayda ve Beyrut karşılığında Selahaddin'le anlaşma yapmak istiyordu. Buna mukabil kendisi Rışar'a karşı açıktan düşmanlık yapacak ve kuvvetleriyle birlikte Akka'ya yürüyüp orayı istila edecekti. Konrad lanetlik murdar biriydi. Bu sebeple Selahaddin onun gerçek niyetini öğrenmek istedi. Ondan önce Akka'yı kuşatıp almasını, sonra oradaki ve Sûr'daki Müslüman esirleri serbest bırakmasını talep etti. Ancak bundan sonra Sayda ve Beyrut şehirlerini kendisine teslim edebileceğini bildirdi. Aynı günün akşamı Kral Rışar'ın elçileri barış meselesini görüşmek üzere Sultan Selahaddin'e geldi. Rışar, Konrad'ın Selahaddin'le irtibata geçtiğini öğrenmişti. Bu arada Konrad'ın kafasındaki barış fikrini yok etmek ve onu Haçlı saflarına geri çekmek için Akka'ya döndü. Yaşanan bu hadiseler sebebiyle Selahaddin, Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan Haçlılarla mahallî Haçlılar arasındaki çatlağın ne boyutlara ulaştığını görüyor, Rışar da kendileri için ta Avrupalardan gelip büyük sıkıntılar çektikleri mahallî Haçlıların kendilerine karşı mücadele içinde olduklarını görüyordu. Bütün bunların ileriki merhalelerde devam eden barış görüşmeleri ve şartları üzerinde büyük etkisi vardı.²⁴¹⁶

Dördüncü Merhale

Hicri 24 Ramazan 587 (miladi 15 Ekim 1191) tarihinde İngiltere Kralı Rışar'ın elçisi Melik Adil'e geldi. Yanında Melik Adil'in daha önce gönderdiği hediyeye mukabil olarak gönderilmiş bir at vardı. Dördüncü merhale görüşmeleri bu şekilde başlamıştı. İki gün sonra Rışar, Melik Adil'den barış görüşmeleri için elçi göndermesini talep etti. Adil onun bu talebini müspet karşıladı ve elçisini gönderdi. Elçi Kral Rışar'la bir araya gelince Rışar konuya şöyle girdi:

“Müslümanlar ve Frenkler helak oldular. Beldeler harap oldu, her iki grubun elinden de çıktı. Her iki taraf da can ve mal kaybına uğradı. Kudüs, haç ve beldelerden bahsediyoruz. Kudüs bizim ibadet şehrimiz ondan vazgeçmemiz mümkün değil. Onun için son kişi kalıncaya kadar savaşacağız. Ürdün Nehri'nden bu yana olan beldeleri geri vereceksiniz. Haça gelince, o tahtadan yapılmış bir şey. Sizin nezdinizde onun hiçbir ehemmiyeti yok, ancak bizim nezdimizde onun ehemmiyeti çok büyük. Sultanınız ihsanda bulunsun da onu bize teslim etsin. Bu şekilde barışalım ve bu daimî sıkıntıdan kurtulalım.

Melik Adil görevi gereği kendisine ulaşan bu talepleri Sultan Selahaddin'e ulaştırdı. Sultan Selahaddin ona şu cevabı gönderdi:

*“Kudüs sizin olduğu kadar da bizim. Kudüs'ün nezdimizdeki itibarı sizin nezdinizdeki itibarından daha büyük. Zira orası Peygamberimizin isra makamı ve melekelerin toplanma yeri. Ondan vazgeçmemiz kesinlikle düşünülemez. Bunu sair Müslümanlara da anlatamayız. Beldelere gelince, oralar da esasen bizimdi. O dönemdeki Müslümanların zafiyetinden istifade ile oraları istila etmişsiniz. Haça gelince, onun yokluğu bizim için Allah'a yakınlıktır. Onu size geri vermemiz kesinlikle caiz değildir, ancak İslam ve Müslümanlar lehine daha önemli bir maslahat için olursa o başka.”*²⁴¹⁷

Üç gün sonra Kral Rışar'ın elçisi Yafa'dan yeni tekliflerle geldi. Kısaca Rışar, Sicilya eski prensesi olan kız kardeşi Cevannia'yı Melik Adil ile evlendirmek istediğini bildiriyordu. Kudüs'ün ikisinin ortak mülkü olmasını, Rışar kız kardeşine Akka, Yafa ve Askalan gibi elindeki sahil şehirlerini vereceğini vaat ediyor, Selahaddin'in de kardeşine elindeki arazi ve iktalara ilaveten elindeki sahil şehirlerini vermesini teklif ediyordu. Ayrıca büyük hacın kendilerine verilmesini ve bazı köyler ve kalelerin de tapınak şövalyelerine ve kilise birliklerine verilmesini teklif ediyordu. Yine her iki tarafın elindeki esirleri karşılıklı olarak serbest bırakmasını teklif ediyordu. Anlaşma yapıldığı takdirde kendisinin de memleketine döneceğini bildiriyordu. Rışar'ın teklifleri Selahaddin'e ulaştırıldığında onun bu tekliflerin gereğini yerine getirmeyeceğine inanarak muvafakatini bildirdi. Onun dalga geçtiğini ve hilekârlık

yoluna saptığını düşünüyordu. Rışar'ın kız kardeşi Cevannia kardeşinin kendisini Melik Adil ile evlendirmek istediğini öğrenince kızdı ve başka dinden olan biriyle asla evlenmeyeceğine dair dini üzere yemin etti. Durumu gören Rışar, Melik Adil'e Hristiyan olmasını teklif etti. Tabii ki Adil bunu kabul etmedi. Buna rağmen görüşmeler devam etti.²⁴¹⁸

Beşinci Merhale

Beşinci merhale iki eşit hat üzerinden yürüyordu. Birinci hat üzerinde Konrad'ın elçileriyle görüşmeler sürdürülürken ikinci hatta da İngiltere Kralı Rışar ile yapılan görüşmeler sürdürülüyordu. Bu merhale hicri 15 Şevval 587 (miladi 5 Kasım 1191) tarihinde Sayda Kontu Renald'ın, Konrad'ın elçisi sıfatıyla gelişiyile başlamıştı. Tarihi kaynakları incelediğimizde Konrad'la yapılan görüşmelerin kesin-tiye uğramadığını görmekteyiz. Müslümanlar gelen heyeti çok iyi karşıladılar. Dört gün sonra Sultan Selahaddin, Renald'ı huzura kabul etti ve büyük ikramda bulundu. İslami kaynaklar Konrad'ı Haçlılar arasında harp sanatını iyi bilen, en tedbirli ve en şedit kişi olarak nitelendirmektedirler. Konrad, Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan güçlere karşı Selahaddin'le ittifak etme ve onunla birlikte onlara karşı mücadele verme mukabilinde Selahaddin'den Sayda'yı istiyordu. Selahaddin heyetten bu teklifleri dinledi ve buna bilahare cevap vereceğini onlara bildirdi. Konrad'ın elçilerinin kabul edildiği günün akşamı Tebnin Kontu Hemfri, İngiltere Kralı Rışar'ın elçisi olarak geldi. Sultan Selahaddin onu kabul etti ve elçi Rışar'ın tekliflerini arz etti. Şunu ifade edelim ki, bu müzakereler sürerken savaş da devam ediyordu. Hicri 4 Rebiülevvel 588 (miladi 20 Mart 1192) tarihinde Melik Adil bazı teklifleri Haçlılara götürmek üzere Kudüs'ten ayrıldı. Götürdüğü teklifler şunlardı: Haçlılar çok ısrar ederlerse Beyrut ve sair şehirler -imar edilmeme şartıyla- harap bir şekilde teslim edilebilir. Büyük haç teslim edilebilir. Kıyamet Kilisesi'ne Frenklerden bir papaz tayin edilebilir. Kudüs şehrinin kapıları silahsız olma kaydıyla ziyaret için gelen Haçlılara açılabilir.²⁴¹⁹ Selahaddin'i bu yeni teklifleri vermeye iten sebep; uzun süren savaşların verdiği yorgunluk, borçların artması ve askerlerin memleketlerinden uzun zamandır uzak kalmaları idi. Bu arada Kral Rışar'a İngiltere'den bir haber ulaşmış ve bu haber onu bu teklifleri kabul etmeye ve bir an önce vatanına dönmeye zorlamıştı. Gelen haber, kardeşi Yuhanna'nın otoriteye karşı ayaklandığını, hâkimiyeti ele geçirmek için mücadele ettiğini, bu sebeple bir an önce İngiltere'ye gelmesi gerektiğini bildiriyordu. Bu haberler Rışar'ı hayli endişelendirmişti. Yine hicri 4 Rebiülevvel 588 (miladi 20 Mart 1192) tarihlerinde Fransız askerlerine komuta eden Bor-

²⁴¹⁸ Age, 179

²⁴¹⁹ Age, 181

candiya dükü, Kral Rışar'ın ordugâhında kalan Fransız askerlerini -kral onlara gerekli savaş malzemelerini vermiyor diye- geri çekmişti. Ertesi ay da Konrad'ın komplosuyla karşı karşıya kalmıştı. Şimdiki şartlar daha önceki şartlardan tamamıyla farklıydı. Konrad, Haçlı siyaset sahnesinden çekilmişti. İngiltere'deki durum da kötüydü. Bu sebeple kralın bir an önce harbi bitirip ülkesine dönmesi gerekiyordu.²⁴²⁰

Altıncı Merhale

Bu son merhale uzun sürse de anlaşmayla noktalandı. Müzakereler yaklaşık beş ay sürdü.²⁴²¹ Hicri 22 Şaban 588 (miladi 2 Eylül 1192) tarihinde Selahaddin'in elçileri son teklifi göturdüler ve Rışar bunu kabul etti ve imzaladı. Selahaddin'in elçileri de Selahaddin adına anlaşmaya imza koydular. Anlaşma maddeleri şöyleydi:

- Kuzeyde Sûr şehrinden itibaren güneyde Yafa'ya kadar olan bütün sahil şeridi Kayseriya, Hayfa ve Ersûf da içinde olmak kaydıyla Haçlılara kalacak.
- Askalan harap vaziyette kalmak üzere Müslümanlara kalacak.
- Lud ve Remle Müslümanlarla Haçlılar arasında paylaşılacak.
- Hristiyanlar Kudüs'ü serbest bir şekilde ziyaret edebilecekler.
- Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirlerinin beldelerine serbestçe gidip gelebilecekler.
- Anlaşma müddeti üç yıl üç ay olacak.

Selahaddin, Haşhaşilerin yaşadığı beldelerin de bu anlaşmaya dâhil edilmesini ve bu arazilerin İslam arazisi olarak nitelendirilmesini talep etmiş, buna mukabil Rışar da Antakya ve Trablus hâkimlerinin de bu anlaşmaya dâhil edilmesini şart koşmuştur.²⁴²²

Anlaşma tamamlandıktan sonra Selahaddin, Haçlıların Kudüs ziyaretine izin verdi. Müslüman askerler Haçlı askerleriyle birbirine karıştı, Müslümanlardan bazıları Yafa'ya ticaret için gitti, Haçlılardan büyük bir grup hac için Kudüs'e geldi. Selahaddin şehirde asayiş sağlamak için görevliler tayin etti. Maksudı, ziyaretçilerin ziyaretlerini güven içinde yerine getirip güven içinde beldelerine dönmelerini sağlamaktı.²⁴²³

²⁴²⁰ Age, 182

²⁴²¹ Age, 182

²⁴²² Tarihu'l Eyyûbiyyin, 202; Ed-Diplumasiyetü'l İslamiyye, 394

²⁴²³ Selahaddin ve's Salibiyyun, 280

Üçüncü Haçlı Seferi'nin Neticeleri ve Selahaddin'in Vefatından Önce Yaşanan Önemli Hadiseler

1- Remle anlaşmasından sonra İngiltere kralının ülkesine dönüşüyle Üçüncü Haçlı Seferi sona ermiş oldu. İngiltere kralı bir daha bölgeye dönmemesine çekip gitti. Krallar, kontlar ve şövalyeler başta olmak üzere bütün Avrupa bu iş için bir araya gelmiş, en büyük Haçlı seferlerinden birini gerçekleştirmişlerdi. Ama elde ettikleri şey çok küçük oldu. Sûr şehri Konrad De Montöfrad vasıtasıyla kurtulmuştu. Trablus'un imdadına Sicilya donanması yetişmişti. Bu, Üçüncü Haçlı Seferi güçleri bölgeye gelmeden önceydi. Ancak Akka başta olmak üzere Yafa'ya kadar olan sahil şehirlerini ele geçirmeleri ve hatta Kıbrıs'ı ele geçirmeleri bir tek şeye sebep oldu. O da, Selahaddin'in fetih faaliyetlerinin akamete uğramasıydı.²⁴²⁴

2- Tarihçiler, Üçüncü Haçlı Seferi'ni başarısız bir Haçlı seferi olarak nitelendirmektedirler. Zira çekilen o büyük zahmete ve yapılan o büyük masrafa uygun bir netice elde edilememiştir. Seferin asıl hedefi de Kudüs'ün Müslümanlardan alınmasıydı, bu da başarısız oldu.

3- Siyasi ve askerî şartlar bu seferi başarısız kılan sebeplerden biriydi. Zira yabancı bir ülkede tek bir komuta kademesi altında olmayan ve birbirleriyle siyasi çekişmeler yaşayan birlikler Selahaddin gibi bir komutanın emri altında mücadele veren birliklerle baş edemezler.

4- Seferin başarısız olma sebeplerinden biri de; İngiltere ve Fransa krallarının aralarındaki nizayı Doğu'ya taşımış olmalarıdır. Onlar Batı Avrupa'dan hareket etmeden önce bu nizayı bir tarafa koyacaklarına dair söz vermişlerse de bu böyle olmamıştır.

5- Ruhani liderliğin bu seferin yapılışında Birinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi büyük bir rol üstlenmemesi. Bu sefere tamamen siyasi unsurlar hâkim oldu. Onlar da aralarındaki çekişmeleri oraya taşıdılar.²⁴²⁵

6- İslam askerlerinin üç yıl boyunca en kötü şartlar altında daimî askerî operasyonlar yapması. İslam askeri de kendi içinde bazı aksaklıklar yaşıyor ve bu aksaklıklar Selahaddin'in hikmet içeren muamelesiyle sona erdiriliyordu. Türk ve Kürt unsurlar arasında yaşanan nizayı buna örnek verebiliriz.²⁴²⁶ Allah Teâlâ'nın merhameti, sonra da Selahaddin'in o idareciliği olmasaydı Müslümanlar tasavvuru mümkün olmayan şekilde büyük yara alacaklardı. Selahaddin'in idareciliği ve Müslümanların gayreti Haçlıların bu alçakça saldırısını durdurdu, Avrupa krallarına şaşkına dön-

düler, planları tamamen altüst oldu ve Kudüs'ü geri almayı bir türlü başaramadılar. Müslümanlar büyük zarara uğramış olsa da bu, Selahaddin'in büyük bir zaferidir.

7- Bu Haçlı seferinde diğerlerinde olmayan bir şey oldu ve taraflar birbirini anlama yoluna gitti. Taraflar birbirine daha çok yaklaştı, birbirlerine anlaşma teklifleri yaptılar, Rışar hastalandığında Sultan Selahaddin ona meyve ve kar gönderdi, ayrıca ona kendi özel doktorunu gönderdi.²⁴²⁷ Taraflar arasındaki bu yakınlaşma Frenklerin yaşam tarzını da etkiledi. Arz edelim:

a- Müslümanların hayatına hâkim olan ilim ve irfanı Avrupa'ya taşıdılar. Müslümanların kitaplara geçirdiği ve yaygın olarak kullandığı yenilikleri, buluşları ve kanunları kendi ülkelerine taşıdılar.²⁴²⁸

b- Müslümanların kullandığı bilim ve tekniği ülkelerine taşıdılar. Dokuma, boyama, liman, madencilik, camcılık ve imar faaliyetleri gibi hususlarda Batı'ya çok şey götürdüler. Bu nakil faaliyeti Avrupa'nın sanat, ticaret ve bilim hayatını baştan başa etkiledi. Gustaw Löbon bu hususta şöyle diyor:

“Haçlı seferlerinin sanat ve bilime etkisi bundan daha az değildir.”

Daha sonra şöyle diyor:

“Avrupa, ipekçiliği ve mükemmel boyama sanatını Müslümanlardan öğrendi. Mimari de Avrupa'da baştan başa değişti.”²⁴²⁹

c- Batı medeniyeti, İslam medeniyetinden etkilendi ve gelişmeye başladı. Haçlı seferleri olmasaydı Avrupa'nın gelişmesi daha uzun sürecekti. Bu gerçeği Müslüman tarihçilerden önce Avrupalı müsteşrikler söylemişlerdir.²⁴³⁰

Löbon şöyle diyor:

“Haçlı seferlerinin sebep olduğu uzak neticelere baktığımızda bu neticelerin ehemmiyetini görürüz. Batının iki asır boyunca Doğu ile bir araya gelmesi -yani Haçlıların iki asır boyu İslam topraklarında bulunması- Avrupa medeniyetinin gelişmesindeki en güçlü sebeplerden biridir. Haçlı sebepleri bu şekilde niyet dışı neticeler vermiştir. Doğu, Müslümanlar sayesinde parlak bir medeniyet yaşarken Avrupa karanlık bir denizde boğulup gitmişti.”²⁴³¹

Haçlılar Müslümanlara büyük darbe vuracaklarını ve onların işini bitireceklerini düşünüyorlardı. Ancak bu olmadı. Asıl hedeflerine de ulaşamadılar. Asıl hedefleri Kudüs'ü Müslümanların elinden almaktı, bu da olmadı. Ancak onlar bu

2424 Tarihu'l Eyyûbiyyin, 204

2425 Age, 205

2426 Age, 205

2427 Age, 205; El-Futûhu'l İslamiyye, 299

2428 Esbabu'd Da'f fi'l Ümmeti'l İslamiyye, 218

2429 Hadratü'l Arab, 336,337

2430 Esbabu'd Da'f, 219

2431 Hadratü'l Arab, 223,224

hedeflerini gerçekleştiremeseler de Avrupa'yı baştan başa değiştirecek büyük kazanımlar elde ettiler ve bu kazanımlarını Avrupa'ya taşıdılar.²⁴³² Müslümanlara gelince, Haçlıların yanında Müslümanların istifade edebileceği bir şey yoktu. Vahşi hayvanlar gibiydiler. Onların gözünde dost düşman fark etmiyordu. Dostu da düşmanı da gasbediyorlardı.²⁴³³

Akka papazı Jack de Fitri, Avrupa'dan gelenleri şöyle tanımlıyor:

“Hz. İsa'nın doğum yeri olan şu mekânda onlardan olup da zındık, inkârcı, hırsız, zinakâr, katil, hain, maskara, ahlaksız rahip ve rahibe olmayan kimse görülüyor.”²⁴³⁴

Bu seferlerde bölgeye askerinin cinsel yönden tatmini için fahişeler ordusu da getirildi. Bu fahişelerin etkisi Haçlı askerleriyle sınırlı kalmadı, fasık ve günahkâr Müslümanları da çemberi içine aldı.²⁴³⁵

İbni Kesîr diyor ki:

“Deniz yoluyla Frenklere her zaman takviye geliyor. Gelenler arasında savaşma niyetiyle gelen kadınlar da var. Yine onlar arasında savaşçılara cinsel yönden hizmet etmek üzere gelen kadınlar var. Bu kadınlar sebebiyle askerler savaşa ve gurbete sabrediyorlar. Hatta bazı fasık Müslümanlar bu kadınlar sebebiyle Haçlı saflarına geçtiler ve bu haber meşhur oldu.”²⁴³⁶

Ebu Şâme, Haçlıların Akka kuşatması esnasında meydana gelen bir hadiseyi zikrediyor:

“İçinde üç yüz güzel Frenk kadınının olduğu bir gemi geldi. Kadınlar adalardan toplanmış, fasık kişilerin tatmini için gelmişlerdi. Gurbette olanlara destek vermek için gurbete çıkmışlardı. Çıkış sebepleri şakilere kendilerini arz etmektir. Kendilerini onlara arz ediyorlar ve bunu Allah'a yaklaştıran en faziletli iş olarak kabul ediyorlardı. Gurbet ve bekârlığı bir arada yaşayan kişilere yapılacak en önemli hizmetin bu olduğunu düşünüyorlardı.”²⁴³⁷

Yine şöyle diyor:

“Bu Üçüncü Haçlı Seferi'ne kadınlar da katıldılar. İçlerinde zırh giyenler, erkek elbisesi giyip savaşa katılanlar vardı. Bunu ibadet inancıyla yapıyorlardı.”²⁴³⁸

²⁴³² Esbabu'd Da'f, 219

²⁴³³ Age, 220

²⁴³⁴ Age, 222

²⁴³⁵ Age, 222

²⁴³⁶ El-Bidâye, ve'n Nihâye; Esbabu'd Da'f, 222

²⁴³⁷ Kitabu'r Ravzateyn, 2/149; El-Cihad ve't Tecdid, 281

²⁴³⁸ El-Cihad ve't Tecdid, 281

Kadınlardan bazıları da -diğer topluluklar savaşçıların gönlüne girmesin diye- kendilerini erkeklere arz etmek ve onları mutlu etmek üzere gelmişlerdi.”²⁴³⁹

8- Kâr-Zarar Hesabı

Askerî ve iktisadi şartlar Selahaddin'i Remle anlaşmasını yapmaya zorladı. O, Frenklerin konumunun zayıf olduğunu biliyordu. Ancak devlet adamları ve müsteşarları Frenk gücünün bölgeyi terk edip gitmesinin kendi lehlerine olacağını, kalmaları hâlinde de Avrupa'dan takviye birlikler geleceğini, bunun da İslam askerine büyük zararlar vereceğini söylüyorlardı.²⁴⁴⁰ İmadüddin, Nureddin ve Selahaddin dönemlerinde Müslümanların Frenklerle yaptığı ateşkes, anlaşma ve ittifaklara baktığımızda bütün bunların İslam askerinin savaş kabiliyetlerini artırmak ve Frenklere karşı yeni operasyonlar yapabilmelerini sağlamak için yapıldığını görürüz. İttifakların Frenkler tarafından yapılan teklifler neticesi olduğunu ve Müslümanlar lehine olduğu müddetçe de Müslüman liderlerin bunda gevşek davranmadığını görürüz. Anlaşmalar, kendileriyle anlaşma yapılmamış Haçlı birimlerine karşı savaşmak için ya da Mısır ve Şam beldeleri arasında gidip gelen Müslümanların rahat bir şekilde yolculuk yapabilmesi için ya da Arap beldelerinde ticaret kabilelerinin güvenli intikalini sağlamak için ya da hacıların güven içinde hac mekânlarına ulaşabilmeleri için yapılıyordu. Remle anlaşması ise üç yıl ile sınırlandırılmıştı. Selahaddin ve müsteşarları çektikleri sıkıntı ve yorgunluk yanında ordu içinde çıkan bazı hastalıklar sebebiyle maslahatı bu anlaşmayı yapmakta gördüler. Bunu yeni savaşa hazırlık için bir fırsat olarak değerlendiriyorlardı.

İbni Şeddad diyor ki:

“İnsanlar zayıf düştüğü, nafakalar azaldığı ve memleket hasreti insanları iyiden iyiye kavurduğu için sultan bunu maslahat gördü. Bir müddet istirahat etmelerini ve bu günleri unutmalarını istiyordu. Yine beldeleri imar etmeyi ve Kudüs'ü de imar edip gerekli askerî teçhizatla donatmayı istiyordu.”²⁴⁴¹

İbni Şeddad, Selahaddin'in aslında bu anlaşmayı yapmak istemediğini, ancak askerinin bıkkınlığı ve karşı çıkışlar yapması onu bu anlaşmayı yapmaya sevk etmiştir. İbni Şeddad da bu anlaşmanın Müslümanların lehine olduğunu düşünmektedir. Zira bu anlaşma yapıldıktan kısa bir süre sonra Selahaddin vefat etti. Müslümanlarla Haçlılar arasında yapılan savaşlar esnasında vefat etmiş olsaydı bu, Müslümanlar

²⁴³⁹ Age, 281

²⁴⁴⁰ Muahedâtü's Sulh, 43

²⁴⁴¹ En-Nevadir, 233

için büyük felaket olurdu. Bu anlaşma Müslümanlar için başarı ve saadetten başka bir şey olmadı.²⁴⁴²

9- İngiltere Kralı Rişar'ın Öldürülüşü

Remle barışından sonra Rişar deniz yoluyla ülkesine dönmek üzere Akka'dan ayrıldı. Yolda gemisi batınca yüzerek kıyıya ulaşmayı başardı. Burası Avusturya kıyılarıydı. Kimliğini gizleyerek Avusturya içlerine doğru gitti. Miladi 11 Aralık 1192 tarihinde Viyana şehri yakınlarında bir handa kendisini tanıdılar ve Markiz Konrad Montefrad'ın katili olarak suçlayan Avusturya Dükü Lyubold'a teslim ettiler. Dük onu satmak isteyince düşmanları satın almak için harekete geçtiler. Ancak kısa zaman içinde onu Alman imparatoru Altıncı Henri'ye teslim etti. Esaret hayatı devam eden Rişar, 1194 yılının mart ayında büyük bir fidye mukabilinde serbest bırakıldı.²⁴⁴³ Esaret hayatından kurtulan Rişar kendisine karşı başkaldıran gruplarla savaşırken öldürücü bir ok darbesi aldı ve 26 Mart 1199 tarihinde dünyaya veda etti.²⁴⁴⁴

10- Yüce Divandan Talepler

Askalan'ın tahribinden sonra Dimaşk'taki naiplerden bir mektup geldi. Mektubun ekinde Bağdat'taki Yüce Divandan gelen ve üç fasıldan oluşan ikinci bir mektup vardı. Birinci fasılda Melik Muzaffer'in Bektimur üzerine gidişinin kabul edilemez olduğu bildiriliyordu. İkinci fasılda Muzafferuddin'in Hasan bin Kufcak'ı hapsedmesinin kabul edilemez olduğu ve bir an evvel bırakılması gerektiği beyan ediliyordu. Üçüncü fasılda da Kadı Fadl'a bazı şeyler söyleneceği bu sebeple kendilerine gönderilmesi gerektiği ifade ediliyordu. Sultan Selahaddin birinci fasılla ilgili olarak, "Biz ona böyle bir şey emretmedik." dedi. İkinci fasılla ilgili olarak İbni Kufçak'ın alenen kötülük işleyen biri olduğunu söyledi. Üçüncü fasılla ilgili olarak da Kadı Fadl'ın hasta olduğunu, bu sebeple büyük yolculuklara katlanamadığını bildirdi.²⁴⁴⁵

Kadı Fadl da Yüce Divana yazdığı mektupta özür beyanında bulunmuş ve şu iki beyti mektubuna dercetmiştir:

*"Kamerin aldattığı ilk gece yolcusu sen değilsin,
Demen'in yeşilliğine aldanan ziyaretçi de sen değilsin."*

2442 En-Nevalidir, 235; Muahedâtü's Sulh, 58

2443 Selahaddin Eyyûbi, Kadri Kaleci, 329

2444 Age, 329

2445 El-Mevsûatü's Şamile fî Tarihi'l Kurûbi's Salibiyye, 24/205

*Senin nezdindeki durumuma gelince,
Muaydi gibi düşün beni, dinle, ama görme."*²⁴⁴⁶

11- Reşid İbni Nablusî'nin Frenklerin Kudüs'e Saldırışı İle İlgili Kasidesinden Bir Parça

*"Yazıklar olsun Frenklere, bilakis annelerine,
Hadiselerden ibret alacak biri yok mu içlerinde.
Nice defalar düzene girdiklerinde düzenlerini bozdun,
Nice defalar dağıldıklarında düzenle paylarını verdin onların.
Nice defalar onlara zilleti tattırdın, bunda şaşılacak bir şey yok,
Sarhoş olduklarında böyle ahmaklıklar yaparlar.
Sana yönelmişlerse ki bu ilk cehaletleri değil,
Yaban eşekleri ormanda aslana doğru koşarlar.
Leoparların yanına giderler, hayâsızlıkları fayda vermez onlara,
Kahraman aslanlar kükrediğinde.
Kudüs'ü koru, korku yok,
Haşa ne korkusu ne zararı.
Sana diyeceğim o ki,
İhtiyatı elden bırakma.
Günler önceki yanlışları silip atacak,
Sefiller de ettiklerini biçecekler."*²⁴⁴⁷

12- Anlaşmadan Sonra Kudüs'ün Güçlendirilmesi

İmad anlatıyor:

"Sultan, barıştan sonra Kudüs'e döndü ve Kudüs'ün durumunu inceledi. Sur-ların güçlendirilmesi ve şehrin güzelleştirilmesi faaliyetlerine yöneldi. Şehir etrafındaki hendekler iyice derinleştirildi. Şehrin durumu iyiden iyiye düzeltildi. Medreseler için yeni dükkânlar ve yeni bostanlar vakfetti. Süfîlerin durumunu da yeni bir düzene soktu. Tekkeler için de gerekli vakıflar yapıldı. Kumâme caddesindeki kilise hastaneye çevrildi ve oraya çeşitli ilaçlar nakledildi. Kudüs suru, Siyon tepesine kadar uzatıldı ve orası da şehre dâhil edildi. Daha sonra hacca niyet etti. Ancak kader bu yönde tecelli etmedi. Bazı hazırlıklar yaptıysa da gidemedi ve buna çok üzüldü. Ramazan ayını şehirde geçirdi ve bol bol ihsan dağıttı. Kudüs ve civarının yönetimini Hüsameddin Siyaruḥ'un istifasından sonra İzzeddin Curdik'e verdi.

2446 Kitabu'r Ravzateyn, 4/285

2447 Age, 4/290

Halil, Gazze, Darûm ve Askalan gibi Kudüs dışındaki şehirlerin yönetimini de kölesi Alemuddin Kayser'e verdi."²⁴⁴⁸

13- Kadı Fadl'ın Selahaddin'in Hac Etme İsteğine Karşı Çıkışı

Sultan Selahaddin Kadı Fadl'a hacca gitmek istediğini bildirmiş, o da ona yazdığı mektupta bu işi iptal etmesini işaret etmişti:

"Frenkler hâlâ Şam topraklarında ve hâlâ Kudüs arzusuyla yanıyorlar. Verdikleri söze güvenilmez. Frenkler aynı yerlerinde dururken askerimizin bölgeden ayrılması, sultanımızın sefere çıkması, hem de müddeti belli olan uzun bir sefere çıkması Kudüs'ü onlara yem eder, Gaflet anında gece sızarlar, sabah vakti aniden baskın düzenleyip içeri girerler. -Allah saklasın- bu şekilde Kudüs Müslümanların elinden çıkar ve sizin yaptığınız hac da bağışlanamaz büyük günahlardan biri hâline gelir."

Kadı Fadl daha sonra şöyle dedi:

*"Irak ve Horasan hacıları iki yüz, üç yüz bin ya da daha çok sayıda değiller mi? Sultan Selahaddin intikam almak, kan akıtmak ve kötülük yapmak için oraya gitti, binaenaleyh 'yerinizde oturun' denilmesinden emin miyiz? Bu, tarihî bir hata olur. Bundan Allah'a sığınırız. Bu, olması mümkün olmayan bir şey değil, alçak beyinler böyle şeylerden uzak değildir. Efendimiz, halkın maruz kaldığı zulmü defetmek Allah'a yaklaşılın bütün ibadetlerden daha önemlidir. Birden çok şey var. Dimaşk çiftçilerinin yaptıkları mezalime karşı nasıl yağmur yağıyor şaşılır doğrusu. İktâ sahiplerinin kendilerine tabi olmayanlara musallat olması. Beredâ ve Zebedânî vadilerinde ortaya çıkan fitne ki durdurunu olmadığı sürece kılıçlardan kan damlayacak. Müslümanların güvenlik ve azık ihtiyacı. Önemli şeylerden biri de ithalat şekilleri ve alınacak vergi miktarı. Gelir olmadan harcama olmaz. Asıl olmadan aslın dalları budakları da olmaz. Nitekim bu hususları daha önce çokça zikretmiştik. Sultanımızın önünde birçok meşguliyet var. Durumlar istenildiği düzeyde düzgün değil. Felaketler geri dönerse -ki bundan Allah korusun- hazine tamamen boşalır. Köleniz sizden zahire istemiyor, sizden istikrarlı bir çalışma istiyor."*²⁴⁴⁹

Bu mektup Kadı Fadl'ın şer'i şerifin maksadını çok iyi anladığını gösteriyor. Yine bu mektup, siyasi ve askerî komutanların yanında rabbani âlimlerin mevcudiyetinin ehemmiyetini gösteriyor. Sultan Selahaddin Kadı Fadl'ın nasihatini seve seve kabul etti ve o yıl hacca gitmemeye karar verdi. Diğer memleketlere de bunu bildirdi. O yıl ramazan ayını Kudüs'te geçirdi. Kendini oruca, namaza ve Kur'an'a verdi. Haçlı reislerinden ziyaret için gelenleri de -hem verdikleri söze sadık

kalmaları ve hem de kalplerini İslam'a ısındırmak için- ihsan ve ikramla karşıladı. Haçlı reislerinden olup da Kumâme'yi ziyarete gelmeyen kalmadı. Kimliklerini gizleyerek gelip sultanın halka açık sofrasına oturanlar bile vardı. Sultan bütün bunları haber alıyordu. Bu sebeple onlara ikram ve ihsanla muamele ediyor ve güler yüz gösteriyordu.²⁴⁵⁰

14- Dimaşk'a Dönüşü

Sultan hicri 5 Şevval 588 tarihinde askerleriyle birlikte Kudüs'ten Dimaşk'a geçti. Kudüs'te kendi yerine İzzeddin Curdik'i bırakmış, Kudüs kadısı olarak da Bahaddin Yusuf bin Rafi' bin Temim eş-Şafii'yi bırakmıştı. Ceyb Vadisi'ni geçtikten sonra Dâviye göleti kıyısında geceledi. Sabahleyin Nablus'a geçti ve oranın durumunu yerinde inceledi. Daha sonra oradan ayrıldı. Güzergâhı üzerindeki şehirlere ve kalelere uğruyor, durumlarını yerinde inceliyordu. İyilik ve kötülük adına neler yapılıyor diye inceliyordu. Yolda Antakya Kontu Bohemund geldi, huzura girdi. Sultan ona ikram ve ihsanda bulundu. Ona çokça mal ve bir de güzel bir kaftan verdi.

Yazar İmad bu yolculukta onun yanındaydı. Bu sebeple bu yolculuğu en ince ayrıntılarına kadar merhale merhale anlattı. Sonra şöyle devam etti:

"Pazartesi günü Ayne'l Cer'den²⁴⁵¹ Yebus²⁴⁵² merasına geçti. Yebus merasından ayrıldıktan sonra Dimaşk ileri gelenleri tarafından karşılandı. Salı günü Arrâde'ye²⁴⁵³ indik. Âdet olduğu üzere karşılamaya gelenler yollara dizilmişti. Çarşamba günü -Şevvalin on altısında- selamete Dimaşk bahçelerine girdik. Sultan dört yıldan beri Dimaşk'a gelmemişti. Dimaşk bütün ağırlıklarını çıkarmıştı. Kadınlar, erkekler hep dışarıdaydı. Bayram günüydü âdetâ. Şehirde olan herkes dışarı çıkmış, insan seli olmuştu. Sultanın gelişi sebebiyle herkes sevinç içindeydi. Sultan büyük ve küçük çocuklarıyla bir araya geldi. Bu esnada bazı devletlere ait elçiler ziyarete geldiler. Sultan yılın geri kalan kısmını avlanarak, mahkemelerde davaların seyrini takip ederek ve ikram ve ihsanda bulunarak geçirdi. Kurban bayramı günü onu şairlerden biri şöyle övüyordu:

*'Onun (kadın) o ceylan gözleri olmasaydı eğer,
Aşk şiiri söylemezdim.
Melik Nâsır'ın methi,
Benim bütün işim olurdu.*

²⁴⁵⁰ El-Bidâye, ve'n Nihâye, 16/646

²⁴⁵¹ Ayne'l Cer, Balebek ile Dimaşk arasında bilinen bir yerdir.

²⁴⁵² Yebus, Dimaşk'ta Teym Vadisi'ndeki bir dağdır.

²⁴⁵³ Arrâde, Re'sü Ayn ve Nusaybin arasında kaleye benzer tepenin başındaki köy.

²⁴⁴⁸ Age, 4/332

²⁴⁴⁹ Kitabu'r Ravzateyn, 4/334

*Beldelere adaletle hükmetti o,
Karalar dolusu iyiliklerle doldurdu.
Oruç tutana da tutmayana da bayram oldu,
Karalar ve denizler tebrikleşmek için buluştu.
Ey taati seven,
Ve ey erkeklere sultan olan.
Din ve dünyada istenilene nail oldun,
Sultanlara üstün geldi şerefîn.
İki şerefi bir araya topladın, aslı ve ferî,
Her iki dünyaya da malik oldun.”²⁴⁵⁴*

15- Hac Emîrinin Halifeye Karşı Selahaddin'le Mektuplaştığı Yolunda Suçlanması

Hicri 588 yılında Bağdat'taki hac emîri Taştekin -ki o yirmi yıldır bu görevdeydi ve iyi hâlli biriydi- Selahaddin'e mektup yazdığı ve mektubunda ona, Irak'a gelip almasını ve buna mâni olabilecek kimsenin de olmadığını bildirdiği suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu iftira neticesi görevden alınmış, hapsedilmiş ve malı müsadere edilmişti.²⁴⁵⁵

16- Şair Ebu'l Mürhif Nusayr bin Mansur el-Numeyrî'nin Ölümü

Ebu'l Mürhif el-Numeyrî 588 yılında vefat etti. Hadis ilmiyle ve edebiyatla meşgul oldu. On dört yaşındayken yakalandığı çiçek hastalığı sebebiyle görme zayıflığı çekiyordu. Uzaktaki eşyaları görmüyor, yakındakileri görüyordu. Refakatçiye ihtiyaç duymuyordu. Gözlerini tedavi ettirmek için Bağdat'a gitti. Ancak doktorlar bunun mümkün olmadığını ona bildirdiler. Bunun üzerine kendini Kur'an ezberlemeye verdi. Salihler ve zahitlerin meclislerinden ayrılmıyordu iyileşti. Büyük bir divanı vardır. Bir defasına kendisine mezhebi ve itikadı sorulmuştu da şöyle cevap vermişti:

*“Ali'yi, Betül'ü”²⁴⁵⁶ ve çocuklarını severim,
Şeyheyin²⁴⁵⁷ üstünlüğünü inkâr etmem.
Osman'a eziyet edenlerden berîyim,
İbni Mülcem'in²⁴⁵⁸ dostluğundan beri olduğum gibi.*

²⁴⁵⁴ El-Bidâye, ve'n Nihâye, 16/647

²⁴⁵⁵ Age, 16/648

²⁴⁵⁶ Betül: Hz. Fatıma (ra)

²⁴⁵⁷ Şeyheyn: Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer (ra)

²⁴⁵⁸ İbni Mülcem, Hz. Ali'yi katleden kişi.

*Sadakatleri sebebiyle ehli hadis hoşuma gidiyor,
Onlardan başkasına gitmiyorum.”²⁴⁵⁹
Şu da onun şiirlerindendir:
“İnsanların tamamından zahit kıldı beni,
Dostluk ettiğim kişilerdeki insaf kıtlığı.
İnsandır onlar, tecrübe etmezsen eğer,
Bozkurtlar gibi.
Uzaktayken bile onlardan, belki selamet bulursun,
Ya yaklaştığında hâlin ne olur.”²⁴⁶⁰*

Selahaddin'in Hastalanması ve Vefatı (H 589)

1- Selahaddin'in Son Günleri

İmad anlatıyor:

“Sultan Dımaşk'ta evinde kalıyordu. Uzak memleketler onu gözlüyordu. Elçiler kapısında toplanmış, cevabını bekliyorlardı. Misafirler inam ve ihsanına batmışlardı. Fakir fukara onun sadakasını yiyordu. Gece gündüz iyilik etmek, ihsanda bulunmak ve kötülüğü menetmek için çabalıyordu. On beş gün Dımaşk'ın doğusunda ava çıktı. Kardeşi Adil onunla birlikteydi. İyi bir av yaptılar. Safer ayının on biri -Pazartesi günü- geri döndü. Şam hacıları da o gün geri dönmüşlerdi. Onları karşılamak üzere çıktı, çok neşeliydi. Hacıları gördüğünde gözlerinden yaşlar süzülmeğe başladı. O da niyet etmiş, ama gidememişti. Onlara Mekke'deki durumu, hac emîrini, halkını, bolluk bereketi sordu. Mısır'dan oraya ne kadar yiyecek ulaştığını ve ne kadar sadaka malı gönderildiğini, fakir fukaraya ve orada olanlara ne ikramlarda bulunulduğunu sordu. Haccın selametle ifa edilmesine çok sevinmişti. Bu arada Yemen'den kardeşinin oğlu Seyfülislam geldi, onu da ikram ve ihsanla karşıladı.”²⁴⁶¹

2- Selahaddin'in Hastalığı

Cumartesi gecesi üzerinde büyük bir kırıklık hissetti. Gece yarısı olduğunda sarı humma hastalığı onu baştan başa kuşattı. Karın ağrısı sırt ağrılarından daha kötüydü. Safer ayının on altısı Cumartesi günü hummanın etkisi daha da arttı ve sultan o gün insanların yanına çıkamadı. Kadı İbni Şeddad, Kadı Fadl ve oğlu Efdal yanındaydılar. Kadı İbni Şeddad diyor ki:

²⁴⁵⁹ El-Bidâye, ve'n Nihâye, 16/650

²⁴⁶⁰ Kitabu'r Ravzateyn, 4/356

²⁴⁶¹ Age, 4/357

“Yanında uzun zaman kaldık, gece uyuyamadığından şikâyet etti, öğleye yakın rahatça konuşmaya başladı. Daha sonra yanından ayrıldık, ama kafamız oradaydı. Daha sonra melik Efdal’le birlikte yemeğe çağırıldık. Kible tarafındaki kapılardan birinden içeri girdim. Yemekler hazırlanmış, Melik Efdal, babasının yerine oturmuştu. Oradan ayrıldım, kafamdaki endişe sebebiyle oturma gücünü kendimde bulamamıştım. O gün Selahaddin’in oğlunu onun yerinde görenler ağladılar. Sonra hastalık gitgide arttı. Sabah akşam tereddütle beklemeye başladık. Gündüz vakti birkaç defa benim ve Kadı Fadl’ın içeri girmesine müsaade edildi. Kendisini hafif hissettiği günlerde de ziyaretine müsaade ediliyordu. Hastalığı başındaydı. Doktorlar kan almanın iyi geleceğini düşünerek dördüncü gün kan aldılar. Ancak durumu iyice kötüleşti. Beden rutubeti azaldı. Nefes almakta güçlük çekiyordu. Hastalığın artması sebebiyle son derece zayıflamıştı. Hastalığının altıncı günü onu oturttuk, sırtını bir yastığa dayadık. Hafif bir içecekten sonra kendisine ılık su getirildi. Onu içince sıcak buldu. Sıcak olduğunu söyledi. Bunun üzerine kendisine yeniden su getirdiler. Bunun da soğuk olduğunu söyledi. Ne kızdı, ne kötü söz söyledi. Şu kelimelerden başka bir şey ağzından çıkmadı: ‘SübhaneAllah! Kimse alışkanlığını terk edemez.’

Kadı Fadl’la birlikte yanından çıktığımızda ağlamaya başladık ve Kadı Fadl bana, ‘Müslümanlardan ayrılmak üzere olan şu ahlaka bak. Vallahi, onun yerinde bir başkası olsaydı kadehi getirenin kafasına vururdu.’ dedi. Hastalığının altıncı, yedinci ve sekizinci günleri hastalığı iyice arttı. Hastalığın artışı sebebiyle zihin gidip geliyordu. Dokuzuncu gün kendisini bir titreme aldı ve şurup içmekten imtina etti. Şehirde söylentiler yayılmıştı. İnsanlar endişe etmişler, pazardan kumaşları çekmişlerdi. İnsanlar ifadesi mümkün olmayan hüznün ve keder içindeydiler. Ben ve Kadı Fadl gecenin üçte birine kadar ya da ona yakın bir zamana kadar bekliyor, sonra sultanın kapısına gidiyor, imkân bulursak onu görüp öyle ayrılıyorduk. İmkân bulamazsak durumunu soruyor öyle ayrılıyorduk. Dışarı çıktığımızda insanların yollarda bizi gözlediğini görüyorduk, yüzlerimize bakarak sultanımızın nasıl olduğunu anlamaya çalışıyorlardı.²⁴⁶²

Hastalığının onuncu günü kendisinden iki defa kan alındı, bu sebeple biraz rahatladı ve kendisini daha hafif hissetti. Uygun miktarda bir az arpa suyu içti. İnsanlar çok sevinçliydi. Biz âdetimiz olduğu üzere gecenin bir kısmı geçinceye kadar yine bekledik. Sonra sultanın kapısına gittik, o esnada Cemalüddevlé’nin geldiğini gördük ve ona yeni durumu sorduk. İçeri girdi, sonra Melik Turanşah’ın da olduğu bir ortamda bize, ‘Allah’a şükür her iki bacağı da terlemeye başladı.’ dedi. Ona bedeninin tamamını kontrol etmesini ve bize bunu haber vermesini söyledik. İçeri

girdi, onu yokladı, dışarı çıktıktan sonra terin bütün vücudunu kapladığını haber verdi. Biz de bu haber vesilesiyle Allah’a şükrettik ve gönlümüz ferah bir şekilde evlerimize gittik.

Hastalığın on birinci gününde -ki bu, Safer ayının yirmi altısı Salı günüydü- sultanın kapısına gittik ve durumunu sorduk. Yatağı ıslanacak şekilde terlediğini, hatta terin hasırlara damladığını söylediler. Vücudunun kuruluğu gitgide arttı, gücü kuvveti gitti ve bundan sonra doktorlar akıbeti hissettiler.”²⁴⁶³

3- Melik Efdal’in İnsanlara Yemin Verdirışı

Melik Efdal babasının içinde bulunduğu durumu ve akıbeti görünce derhâl harekete geçti ve insanlara yemin verdirmeye başladı. “Sekene” adıyla bilinen Dar-ı Rıdvan’a oturdu, kadılar çağırıldı. Maksudı ifade eden kısa bir yemin nüshası hazırlandı. Yaşadığı müddetçe sultana, vefatından sonra da Melik Efdal’e bağlılık yeminini içeriyordu. Önce insanlara özür beyanında bulundu. Hastalığın arttığını, ne olacağını bilmediklerini ve bunu da sultanların âdeti olduğu üzere ihtiyaten yaptıklarını ifade etti.²⁴⁶⁴ Yeminin metni şöyleydi:

“Şu andan itibaren samimi niyetim ve maksadım odur ki, yaşadığı müddetçe canımla, malımla, kılıcımla ve adamlarımla Melik Nâsır için ve onun devletini müdafaa için çalışacağım. Onun emrine amade olacağım, istekleri doğrultusunda çalışacağım. Ondan sonra da oğlu Melik Efdal Ali’ye çalışacağım. Allah’a andolsun ki canımla, malımla, kılıcımla ve adamlarımla onun için ve onun devletini müdafaa için çalışacağım. Onun emir ve yasaklarına içimle dışımla, bedenimle kalbimle uyacağım. Allah buna şahittir.”²⁴⁶⁵

4- Vefatı

“Takvim yaprakları hicri 27 Safer 589’u gösteriyordu, Çarşamba gecesiydi. Sultanın hastalığının on ikinci gecesiydi. Hastalığı şiddetlendi, gücü kuvveti kesildi. Gecenin ilk saatlerinde bizimle onun arasına kadınlar girdi. Daha sonra ben, Kadı Fadl ve İbni Zeki çağırıldık. İbni Zeki bu vakitlerde gelmezdi. Melik Efdal geceyi onun yanında geçirmemizi söyledi. Ancak Kadı Fadl bunun isabetli bir görüş olmadığını söyledi. Zira insanlar her gece bizim kaleden çıkışımızı gözlüyorlardı. Kaleden ayrılmadığımız takdirde bunun yanlış anlamalara sebep olabileceğini ve

²⁴⁶³ En-Nevadir, 419

²⁴⁶⁴ Age, 420

²⁴⁶⁵ Age, 421

şehirde büyük bir gürültü kopacağını, belki de bu arada bazı kişilerin bunu fırsat bilip soygun yapabileceğini ifade etti. Maslahatın çıkışımızda olduğunu, bizim yerimize kireçhane imamı Şeyh Ebu Cafer'in çağırılmasını ve sultanın yanında onun kalmasını söyledi. Ebu Cafer salih biriydi. Geldi, sultanın yanına gitti. Kadınlar dışarı çıktılar. Ona şehadet telkin ediyor, Allah'ı hatırlatıyordu. Onun için canımızı feda edecek hâldeydik, bu şekilde kaleden ayrıldık. Sultanın üzerinde Allah'a gitmek üzere olan kişinin hâli vardı. Şeyh Ebu Cafer onun yanında Kur'an okuyor ve ona Allah'ı hatırlatıyordu.

Dokuzuncu gece zihni kapalıydı, ara sıra açılmıştı. Şeyh Ebu Cafer diyor ki: '**O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur. Gaybı da, müşahede edilebileni de bilendir.**'²⁴⁶⁶ ayetine geldiğimde sultanın, 'Doğru' dediğini işittim. Bu, ihtiyaç anındaki yakaza hâli idi. Allah'a şükür, bu, Allah Teâlâ'nın bir inayeti idi.'²⁴⁶⁷

Sultanın vefatı Safer ayının yirmi dokuzunda Çarşamba günü sabah namazından sonra vuku buldu. Kadı Fadl, sultanın vefatından sonra bana şunları anlattı: 'Şeyh Ebu Cafer, '**O'ndan başka ilah yoktur, O'na tevekkül ettim.**' ayetini okuyunca sultan tebessüm etti, yüzü aydınlandı ve ruhunu Rabbi'ne teslim etti.'²⁴⁶⁸

Hulefa-i Raşidin'den sonra Müslümanlar böyle bir musibetle karşılaşmamışlardı. Kaleye, şehre ve dünyaya boyutunu ancak Allah Teâlâ'nın bileceği bir hüznün hâkim olmuştu.²⁴⁶⁹

Kadı İbni Şeddad diyor ki:

"Allah'a andolsun ki nice kişilerin ona canını feda edeceklerini işittim. O günün acısı insanlara bunu söyletiyordu. Şunu biliyorum ki benden de bir başkalarından da onun için can istenseydi verirdik."²⁴⁷⁰

5- Taziye Kabulü ve Defin

"Daha sonra oğlu Melik Efdal kuzey eyvanı altında taziye kabul için oturdu. Kale kapısı ancak yakın emirlere ve görevlilere açılıyordu. Büyük bir gün yaşanıyordu. Herkes hüznünlüydü, herkes ağlıyordu. Kimsenin kimseye bakacak durumu yoktu. Mecliste ne bir şaire, ne bir meddaha ve ne de bir vaize konuşma izni verilmedi. Sultanın oğulları perişandı, onları gören yürekler parçalanıyordu. Bu durum öğle namazı sonrasına kadar devam etti. Sonra yıkama ve kefenleme işiyle

²⁴⁶⁶ Haşr, 22

²⁴⁶⁷ En-Nevadir, 422

²⁴⁶⁸ Age, 422

²⁴⁶⁹ Age, 422

²⁴⁷⁰ Age, 422

meşgul olundu. Fakih Devleî onu yıkadı, yıkamasına yardımcı olmam için beni görevlendirdiler. Manzara dayanılacak gibi değildi. Öğle namazından sonra tabut çıkarıldı, kalın bir örtüyle örtülmüştü. Bunu ve tekfin için kullanılan bezi Fadl, Arafat'tan getirtmişti. Tabut görülür görülmez büyük bir gürültü koptu. Sanki dünya tek bir sese dönüşmüştü. İnsanlar namazda da ağlıyorlardı. Cenaze namazı gruplar hâlinde kılındı. İlk grubun imamı Kadı Muhyiddin bin Zeki idi. Daha sonra sultan, hastalandığı bostanın içinde olan eve götürüldü ve onun batı kısmına defnedildi. Kabir çukuruna indirildiğinde ikinci vakti çok yaklaşmıştı. Her ihtimale karşı beklenen soygunlar ve kötülükler olmadı, çünkü herkes hüznünlüydü ve herkes ağlıyordu. Defin işinden sonra insanlar kötü bir hâlde evlerine gittiler. Bize gelince o gece eve gitmedik, huzurda kaldık, Kur'an okuduk ve hüznümüzü tazeledik. Melik Efdal o gün kardeşlerine ve amcasına hadiseyi bildiren mektuplar yazdı. İkinci gün de genel taziye kabulü için oturdu. Kale kapılarını fakihlere ve âlimlere açtı. Konuşacak kişiler konuştular, ancak şairler şiir söylemediler. Öğle vakti o meclis dağıldı. Bu durum Kur'an okumak ve dua etmek üzere insanların sabah akşam gelişile devam etti."²⁴⁷¹

İbni Kesîr diyor ki:

"Daha sonra Emevi Camisi'nde onun için üç günlük taziye programı düzenlendi. İdareciler, ileri gelenler ve halk oradaydı. Şairler onun için yazdıkları şiirleri okuyorlardı. Onların en güzeli de yazar İmad'ın "El-Berk" isimli kitabına aldığı iki yüz otuz iki beyitten oluşan şiiridir."²⁴⁷²

6- Selahaddin'in Kılıcı Kabirde

Denildi ki, cihad ettiği kılıcı, Kadı Fadl'ın emriyle, kendisiyle birlikte kabre konuldu. Kıyamet gününde ona dayanarak gelmesi ve öylece cennete girmesi umularak böyle yapıldı. Zira düşmanları onunla kırdı ve dostlara onunla destek verdi.²⁴⁷³

7- Selahaddin'in Oğlu Melik Zahir'e Nasihati

"Sana takva sahibi olmayı tavsiye ederim. Zira o, her hayrın başıdır. Sana Allah'ın emrettiği şeyleri yapmanı emrediyorum. Zira senin kurtuluşun onlarıdır. Haksız yere kan akıtmaktan seni menederim. Zira kan uyumaz. Halkın gönlünü al-

²⁴⁷¹ En-Nevadir, 423

²⁴⁷² El-Bidâye, ve'n Nihâye, 16/653

²⁴⁷³ Age, 16/653

manı, devletle ve devlet ricaliyle ilgilenmeni tavsiye ederim. Ulaştığım şeylere insanları idare etmek suretiyle ulaştım. Kimseye kin besleme. Zira ölüm kimseyi geride bırakmaz. İnsanlarla aranda geçenlere dikkat et. Zira onların rızası olmadan bunlar affedilmez. Allah ile aranda olan şeylere gelince O, tövbeleri bağışlayandır. O, kerem sahibidir.”²⁴⁷⁴

8- Terekesi

Öldüğünde şahsi kasasında bir altın ve otuz altı dirhemden -bir rivayete göre de kırk yedi dirhemden- başka bir şey yoktu. Ne ev, ne akar, ne çiftlik, ne bostan, ne de mülk namına başka bir şey bırakmadı.²⁴⁷⁵ Emîrlere, vezirlerine ve dostlarına, hatta düşmanlarına olan ikram ve ihsanı boldu. Hediye ve sadaka vermeyi seviyordu. Aza kanaat eden biriydi. Yeme, içme, giyinme ve binit işlerinde ihtiyaçtan fazlasına yönelmezdi. Pamuk, keten ve yün elbiseler giyerdi. Sultan olduktan sonra mekruh olan bir giysiyi giydiği bilinmemektedir. Bilakis onun en büyük maksadı ve en büyük derdi İslam’a destek vermek ve lanetlik düşmanı kırıp geçirmektir. Gecelerini gündüzünü kendisi gibi düşünenlerle birlikte buna hasretmişti. Fazilet ve kabiliyet sahibi kişilerle birlikte oluyordu. Lügat, edebiyat ve Arap tarihini iyi bilenlerle birlikteydi. Arap edebiyatına dair hamasi şiirleri ezbere bildiği söylenir. Namazları vakitinde cemaatle eda ederdi. Cemaati hiçbir zaman kaçırmamıştır. Ölüm hastalığına yakalandığında bile kaçırdığı namaz yoktur. İmam gelir kendisine namaz kıldırırdı. Vücut zafiyetine rağmen hastalık günlerinde ayakta namaz kılmıştır.

9- Selahaddin’in Vefatına Dair En Muhteşem Mektuplardan Biri

“En-Nücûmu’z Zahire” adlı eserin sahibi diyor ki:

“Sultan Selahaddin’in ölüm saatinde Kadı Fadl, Selahaddin’in oğlu Halep Hâkimi Melik Zahir’e mektup yazdı, şöyle diyordu:

‘Allah’ın Resûlünde sizin için güzel örnek vardır.’²⁴⁷⁶ ‘Muhakkak ki kıyamet sarsıntısı büyük şeydir.’²⁴⁷⁷

Efendimiz Sultan Melik Zahir’e başsağlığı diler, musibetin acısını hafifletmesini ve Sultanın halefini vermesini Allah’tan niyaz ederim. Müslümanlar şiddetli bir sarsıntıyla sarsıldılar. Gözyaşları sel olup aktı. Yürekler ağza geldi. Babanı bir daha karşılaş-

²⁴⁷⁴ El-Mevsûatü’ş Şamile, 16/216

²⁴⁷⁵ El-Bidâye, ve’n Nihâye, 16/655

²⁴⁷⁶ Ahzap, 21

²⁴⁷⁷ Hac, 1

mamak üzere ayaklarından öptüm. Yüzünü de hem kendim için ve hem de senin için öptüm. Sonra da Allah’a teslim ettim. Çareler tükendi, güç kalmadı. Allah’tan razıydı. Güç ve kudret ancak O’na aittir zira. Kapıdaki onca asker ve onca silah belayı defedemiyor, kaderi değiştiremiyor. Kalpler mahzun oluyor, gözler yaşıyor. Ancak biz Rabbimizin razı olduğu şeyden başkasını demeyiz. Biz seninle mahzunuz ey Yusuf. Nasihate gelince, buna hacet yok. Görüşüme gelince bu musibet beni alıkoyuyor. Ancak geleceğe bakıldığında, eğer ittifak hâsıl olursa, o zaman sadece kerem sahibi birini kaybetmiş olacaksınız, eğer ittifak hâsıl olmazsa gelecek bela ve musibetler onun ölümünden daha şiddetli olacaktır. Vesselam.”²⁴⁷⁸

10- Müjdeli Bir Rüya

Ebu Şâme, “Kitabu’r Ravzateyn” adlı eserinde şöyle diyor:

“Fazilet sahibi kişilerden birinin kitabında şunu gördüm. Sultan Selahaddin vefat ettiğinde biri rüya görmüş, rüyasında şöyle seslenildiğini duymuş: ‘Bu gece Yusuf hapisten çıktı.’ Nitekim Resûlullah bir hadisinde şöyle buyuruyor: ‘**Dünya müminin hapishanesi, kâfirin cennetidir.**’²⁴⁷⁹ Bizim Yusuf’umuzun da dünyadaki yeri gideceği yere göre hapishane gibiydi. Allah ondan razı olsun ve onu cennetine dâhil eylesin. Nitekim onun son istediği fetih de buydu.”²⁴⁸⁰

11- İmad el-İsfahânî’nin Selahaddin’i Öven Kasidesi

*“Maksatlar ve ülkeler parçalandı,
Devir kötüleşti, iyilikler azaldı.
Nerede düşmanın korkulu rüyası,
Esintisi ve hibeleri umulan.
Nerede itaat ettiğimiz kişi?
Nerede Rabbine taat eden?
Allah için söyleyin nerede Melik Nâsır,
Nerede niyeti düzgün tutan?
Nerede sultanımız?
Cömertliği gözlenir, saldırılarıyla korunulurdu.
Nerede faziletiyle zamanı şerefliendiren?
Nerede fazilet sahiplerini geride bırakan?
Nerede gücüyle Frenkleri sıkıntıya sokan?”*

²⁴⁷⁸ En-Nücûmu’z Zahire, 6/52-53

²⁴⁷⁹ Müslim, 2956

²⁴⁸⁰ Kitabu’r Ravzateyn, 4/370

Onlara zilleti tattıran.
 Düşmanın boynundaki gerdanlık onun kılıçlarıydı,
 Halkın boynundakiler ise onun ihsanıydı.
 Tabibin tedbiri fayda vermedi,
 Ama onun tedbirleri fayda veriyordu.
 Cihadda affı kınına koymayan kimdi?
 Zafer safhaları onun hep böyle geçti.
 Küfrün bağrına kargısı saplanan kimdi?
 Kimdi kargıları arazilere mirasçı kılan?
 Cihadda sıkıntılardan tat aldı hep,
 Yaşadığı müddetçe şahsi lezzetlere yönelmedi o.
 Sabah vakitleri hoştu onun,
 Geceleri ve kuşluk vakitleri uğurluydu.
 İslam'a destek için geceleri uyanıktı,
 Cennet bahçelerindeki uzun uzun istirahat etmek için.
 Tek bir kişinin öldüğünü sanma,
 Onun ölümü âlemin ölümü gibidir.
 İslam sultanı idi, onun ebedî koruyucusu idi,
 Niçin onun hamileri onu teslim ettiler.
 Ülkesi karanlıklara gömüldü,
 Bedr'inin hâleleri hâli olunca.
 Âlicenaplık defnedildi, bir daha görünmez,
 Onun kemikleri kıyamet günü neşredilinceye kadar.
 Ebu'l Muzaffar Yusuf'tan sonra dinin,
 Gücü kırıldı, ülkesi harap oldu.
 Dağlar o sütunun sarsılmasıyla sarsıldı,
 Onun yıkılışı bizi de yıktı.
 Anlamıyorum koca dağ çöker de,
 Onun çöküşü bizi nasıl çökertmez?
 Anlamıyorum böyle taşkın bir deniz,
 Taşar taşar da taşkınlığı nasıl sona erer?
 Yetimlere dullara kim merhamet edecek?
 Kim şefkat edip sadaka akıtacak?
 Selahaddin Yusuf üzerine olsun her daim,
 Arşın Rabbi'nin rızası, rahmeti.
 Kabrini bulutlar sulasın Rabbinin inayetiyle,
 Ziyaretçileri olmaz da sulanmazsa.
 Kudüs onun için mahzun,
 Beytü'l Haram da, Arafat da hüznü.

Kıyıları körfezleri kim koruyacak?
 Kim cihadı kuşanıp yollara düşecek?
 Kılıçlar ve küheylanlar ağlıyor,
 Ne kılıç sallayan var, ne küheylan şahlandıran.
 Kınındaki kılıç ne kadar mahzun,
 Şuurlu eller onlara uzanmıyor.
 İslam bu kadar yalnız olmadı,
 Güzelliği mümin kalplere girdi gireli.
 Ah umutsuzluktan kurtuluş özlemi!
 Zaman geçti, ama bu özlem bitmedi.
 Onun heybeti beldeleri doldurmuştu,
 Beldesinde ormanların aslanı gibiydi o.
 Asrı ne çabuk bitti öyle?
 Sanki seneleri saatler gibiydi.
 Cumartesi gününü unutmadım,
 Kendinden geçtiği bayıldığı günü.
 Teni nurlandı,
 Yüzü aydınlandı.
 Gözetici Allah'ın hükmünü diyordu,
 Hastalığında bundan razı olarak.
 Sultanlar onun at binişini bekliyordu,
 Ama gecikti onun binişi.
 Onlar dün onun üzüngisi altında duruyorlardı,
 Bugün ise yatağının etrafındalar.
 Onun için çalışan sultanların,
 Fetih müjdeleri ne zaman gelecek?
 Memleketlerin imzalanması gerekli fermanı bu,
 Divit nerede?
 İşte beldelerden toplanıp gelen ordular,
 Fetihler için sancakları neden yükseltmiyorlar.
 İlkbaharda toplanma sözü vermiştin,
 İşte ilkbahar da yaklaşıyor.
 Kudüs'ün gözleri sana dikildi,
 Acele et, düşmanları ona göz diktiler.
 Garp kendisine doğru gelmeni bekliyor senin,
 Azgınları hidayete sevk etmen için.
 Şark ise azminin hükmetmesini istiyor,
 Asiler taate gelsinler diye.
 Güzellikleri yapmaya teşvik ediyor,

*Farz kılınan namaz ve sıla-i rahîm gibi.
Sultanlarda olmalı değil mi?
Onun keskinliği ve düşmana karşı şiddeti.
Sultanlar çalışıp gayret etseler de geri kalıyor,
Başarıları onun karşısında.
Nice defalar muvaffak olmuştu o,
Zaferden zafere koşanlar karşısında.*"²⁴⁸¹

Selahaddin'in ölümü insanları çok etkilemişti. Batılı tarihçiler bile ona rahmet okumuşlar, adaletini, gücünü kuvvetini ve müsamahakârlığını dile getirerek övmüşlerdir. Onu Haçlı seferleri döneminin şahit olduğu en büyük şahsiyet olarak göstermişlerdir. Selahaddin'in itibarı kıyamete dek devam edecektir. Zira o, Müslümanları tek bir safta buluşturmaya başarmış, Müslümanların mevcudiyeti için savaşmış ve işgalci kuvvetlere karşı cihad meydanlarında emsali görülmemiş mücadelelere imza atmış biridir.²⁴⁸² Cihad sevgisi onu baştan başa bürümüştü. Öyle ki konuştuğunda cihaddan konuşur, baktığında cihad aletlerine bakardı. Cihada katılanlara değer verir, cihaddan bahsedenlere ve cihada teşvik edenlere kulak verirdi. Allah yolunda cihad için evini eşğini, çoluk çocuğunu ve vatanını terk etmiştir. Dünyası rüzgârın bir yandan girip öbür yandan çıktığı çadırlarda geçmiştir.²⁴⁸³ Selahaddin'in vefatı, İslami cephe için büyük bir yaraydı şüphesiz. Onun gidişyle İslami birlik parçalandı. Eyyûbî hanedanına mensup kişiler arasında meydana gelen niza büyük yaralar açtı. İnşallah bu hususu biz, Haçlı seferleri serisinin dördüncü kitabı olan ve "Selahaddin'den Sonra Eyyûbîler" adını taşıyan kitabımızda tafsilatlı bir şekilde anlatacağız.

Bu kitabı 05.05.1428-22.05.2007 tarihinde Salı günü sabah üçte bitirdim. Öncesinde ve sonrasındaki bütün güzellikler Allah'tandır. Allah Teâlâ'dan bu çalışmamı kabul buyurmasını ve istifade etmek üzere kullarının kalplerini buna açmasını, kerem ve ihsanıyla bereketler hâsıl etmesini niyaz ediyorum. Nitekim O, şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın insanlar için açıp yaydığı rahmeti hiç kimse tutup kısımaz. Onun tutup kısıtığını ise O'ndan sonra salıp açacak yoktur. O, azizdir, hakîmdir."²⁴⁸⁴

Bu kitabın hitamında azamet ve kerem sahibi yaratıcının önünde huşu ile durmaktan başka gücüm yok. Onun fazlını, keremini ve ihsanını itiraf eder, kendime ait en küçük bir hissedeni beri olduğumu bildiririm. Harekât ve sekenatımın, yaşamım ve ölümümün her anında O'na sığınırım. O benim halıkımdır, O benim

kerem sahibi Rabbimdir, O benim yardımcımdır, O benim azamet sahibi ilahımdır. Muvaffak kılan ancak O'dur. İhsanı sebebiyle evvelen ve ahiren hamd O'nadır. Güzel isimler ve yüce sıfatları hürmetine O'ndan bu çalışmamı rızasına muvafık kılmasını ve kullarını bundan faydalandırmasını diliyorum. Her bir harfine karşılık bana hayırlar ihsan etmesini ve bu çalışmayı mizanda hasenat defterimde bulundurmasını niyaz ediyorum. Bu mütevazı çalışmayı tamamlamada bana yardımcı olan kardeşlerime de sevaplar ihsan etmesini niyaz ediyorum. Bu kitaba muttali olan her bir Müslümandan istediğim, bu fakiri de dualarına katmaları ve onun için dua etmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"(Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: 'Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.'"²⁴⁸⁵

Bu kitabı Allah Teâlâ'nın şu kavliyle bitiriyorum:

"Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."²⁴⁸⁶

Şair İbnî'l Verdî oğluna şöyle diyor:

*"İlmi iste, tembellik gösterme,
Hayır tembelden ne kadar da uzak.
Dikkatini dinde fakih olmaya ver,
Malla ve güç kuvvetle meşgul olup da ondan uzaklaşma.
Uykuyu terk et, onu tahsil et,
Talep ettiği şeyi bilen o uğurda harcadığını hiç görür.
Asla 'Erbabı öldü gitti' deme,
Zira o yola her revan olan vasıl olur."*

* * *

Allah'ım, Seni hamdınla tesbih ederim, Senden başka ilah olmadığına şahadet ederim. Sana istiğfar eder ve Sana tövbe ederim.

Son duamız, "Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun" dur.

Rabbinin rahmet ve mağfiretine muhtaç Ali Muhammed Sallâbî

Değerli kardeşlerim bu kitapla ya da diğer kitaplarımla ilgili düşüncelerini bana bildirirseniz çok sevinirim.

Adresim şudur: abumohamed2@maktoob.com

2481 Kitabu'r Ravzateyn, 4/373

2482 El-Harekerü's Salibiyye, Şâid Abdülfettah Aşur, 718

2483 Age, 718; En-Nevadir, 43-44

2484 Fatır, 2

2485 Neml, 19

2486 Haşr, 10

Özet

1- Tarihçiler Eyyûbî Devleti'nin başlangıç tarihi hakkında ihtilaf hâlinedir. Biz Nureddin Mahmud Zengî'nin vefatından itibaren (H 569/M 1174) başlatıyoruz.

2- Selahaddin büyük hedeflere sahip olduğu büyük ahlak sayesinde ulaşmıştır. En önemlileri de şunlardı: takvası, ibadeti, itikadi düzgünlüğü, adaleti, cesareti, cömertliği, cihada verdiği önem, hilmi, kişiliğini muhafaza etmesi, sabrı, eciri yalnız Allah'tan beklemesi, vefası ve tevazuu.

3- Zengîler ve Eyyûbîler döneminde ümmet şahsiyetini bulmaya ve Ehl-i Sünnet itikadına yöneldi. Fitne fesat artmış, bidat ve hurafeler çoğalmıştı. Mısır'daki Şii Fatımi Devleti bu kötülüklerin hamisi gibiydi. Nureddin ve Selahaddin dönemindeki en önemli başarılarından biri, şer'i şerif üzere hükme dönüştü. Artık devlet Kur'an ve sünnet ile hükmediyordu. Adalet yaygınlaştı, bidatler silindi. Devlet safi İslam boyasıyla boyanmıştı. Selahaddin sair devlet işlerinde de Nureddin'i takip ederek şer'i şerifle hükmetti.

4- Selahaddin, Nureddin Zengî'nin hazırladığı planları en iyi şekilde tatbik ederek Mısır'daki Rafizi Şii devletini yok etti. Mısır'daki fasit inanışlarla mücadele ederek düzgün İslami düşüncüyü Mısır'a hâkim kıldı.

5- Eyyûbî Devleti, ilim ve davet çalışmalarında Selçukluların, Zengîlerin ve Gaznevîlerin birikimlerinden istifade etti.

6- Selahaddin, Ehl-i Sünnet itikadının korunmasına azami dikkat etti.

7- Selahaddin, Sünni inancı ihyaya büyük önem verdi. Bunun için medreseler inşa etti ve dışarıdan âlimler getirtti. Onlara büyük ihsanlarda bulundu.

8- Selahaddin ve ondan sonra gelenler başta Kahire, İskenderiye, Dımaşk ve Halep olmak üzere kendilerine bağlı bütün şehirlerde Ehl-i Sünnet inancını yerleştirmek için kapsamlı çalışmalar yürüttüler.

9- Eyyûbî Devleti, şark İslam beldelerinde Abbasi hilafetinin siyasi nüfuzunu ihyada başarılı oldu.

10- Eyyûbîlerin Yemen'i fethi, Fatımi Devleti'nin çökertilmesinde stratejik bir adım oldu. Zira Eyyûbî ordusu oraya yanlarında çok sayıda Sünni kitabı götürmüş ve onları Yemen'de yaymıştır.

11- Abbasi hâkimiyetinin Hicaz'a dönüşü, Allah Teâlâ'nın izniyle Selçukluların, Zengîlerin ve Eyyûbîlerin çalışmalarıyla olmuştur.

12- Eyyûbî sultanları hac yollarının ve Irak hac sancağının güvenliğiyle daima ilgilendiler. Irak hac sancağı, Abbasi hilafetinin İslam âlemine önder oluşunu temsil ediyordu.

13- Selahaddin Mısır'daki Fatımi davetin işini bitirmek için her türlü metodu kullandı. Bu metotlardan bir kısmı sert, kesin ve süratle uygulanıyor, bir kısmı da yumuşak ve tedrici olarak uygulanıyordu. Metotların bir kısmında askerî operasyonlar uygulanırken bir kısmında da davet, tebliğ ve ikna yöntemi kullanılıyordu.

14- Fatımi Devleti'nin çökertilmesiyle ilgili stratejinin planlanması ve uygulanmasında Kadı Fadl'ın büyük rolü vardır. Fatımi Halifesi Adid'in gözden düşürülmesi, Fatımi sarayına mahkûm edilişi, Ezher Camisi'nde cuma namazının durdurulması, orada Fatımi fikirlerinin tedrisatının iptali, Şii-İsmailî kitapların telef edilip yakılması, Fatımi mezhebine ait bütün kutlamaların iptal edilmesi, Fatımi Devleti'ne ait sembollerin ve paraların yok edilişi, Fatımi Devleti'nin başkentinin zayıf bırakılması, Şam ve Mısır'da bulunan Şii artıklarının takibi ve sair hususlar hep onun planlamasıydı.

15- Sünni hareketin ihyasında Eyyûbîlere destek veren hususlardan biri de, Şii İsmailî mezhebin Mısır halkı arasında iyice yerleşmemiş olmasıdır. Sünni medreseler; ümmeti kitap ve sünnete tabi olmaya, bidat ve hurafelerden sakınmaya davet etmeye başladı. Yine bu dönemde Mısır farklı mezheplere mensup Ehl-i Sünnet âlimleri için cazibe merkezi ve faaliyet alanı hâline geldi. Mısır'ın Ehl-i Sünnet alanına çekilmesi için her biri üzerine düşeni fazlasıyla yaptı. Kimi inşa edilen medreselerde çalıştı, kimi vaaz etti, kimi de telif ettiği eserlerle Ehl-i Sünnet mezhebine katkıda bulundu.

16- Eyyûbîlerle birlikte çalışan âlimlerin çoğu ilim, ahlak ve diyanet alanlarında katkıda bulundular. Onlar arasında Kadı Fadl, İmad el-İsfehânî, Bahaddin bin Şeddad, Şerefüddin İbni Asrûn ve İz bin Abdüsselam gibi siyasi ve içtimai alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda âlim oldu. Hatta onlar arasında muharebe alanlarına atılıp cihad eden Fakih İsa el-Hekârî gibi âlimler de vardı. Onların çoğu idarecilere karşı gerçekleri söyleyebilecek cesarete sahiptiler. Onlar halka örnek olan kişilerdi. Bu sebeple ki onların insanlar üzerindeki tesiri büyüktü.

17- Selahaddin döneminde Eyyûbî Devleti'nin iktisadi gücü kuvvetliydi. Ül-

kede bolluk bereket vardı. Gelir çoktu, rızık kaynakları çeşitliydi. Devlet ziraat, ticaret ve sanata büyük önem veriyordu. Vergiler kaldırılmıştı. Şer'i gelirlerle yetiniliyordu.

18- Salahaddin hastanelere de büyük önem verdi. Çok sayıda tam teşekküllü hastane kurmuştur. Kahire'deki Nâsirî Hastanesi, İskenderiye'deki bimaristan, Kudüs'teki Salahî Hastanesi önemli hastanelerdendir. Salahaddin sufilere için de ibadet, talim ve terbiye mekânları inşa ettirdi. O, sufilere çok iyi davranıyordu. Onlar da sünneti ihya çalışmalarında ve Haçlılara karşı verdiği mücadelede ona destek oluyorlardı.

19- Onun döneminde sosyal hayata ciddiyet, cihad ve düşmana karşı mücadele damgasını vurmuştur. Onun özel hayatı gösterişten, ziynetten ve ululuk taslamaktan tamamen uzaktı.

20- Eyyûbî Devleti'nin idari yapısı, Fatımi Devleti'nin idari yapısına tamamen zıttı. Zira Eyyûbîler İslam âleminin doğusundan yeni bir ruhla gelmişlerdi. Bu ruhun kaynağı, Selçuklular, Zengiler ve Abbasilerdi.

21- Bahaddin Karakuş, Salahaddin'in en kabiliyetli ve cesur komutanlarından biriydi. Kahire'de uyguladığı siyaset gayet hâkimane idi. Fatımilerin izalesi ve geri kalan Fatımilerin sıkıştırılması yönünde aldığı tedbirler sayesinde ona karşı mücadele edemediler. Sadece onun adını lekelemek için bazı söylentiler uydurdular ve bu söylentileri "El-Faşûş Fî Ahkâmi Karakuş" adlı bir kitapta toplayıp neşrettiler. Ne var ki onun hakkında uydurulan bu hikâyeler, günümüz insanları tarafından kaynağı bilinmeden tekrar edilip duruyor.

22- Salahaddin, muhtemel taarruzlara karşı şehirleri, kaleleri ve surları onarıyor ve orduyu güçlendiriyordu. Bu arada donanmaya da önem veriyordu. Çünkü Haçlılar karada zayıf, denizde güçlüydüler. Haçlı deniz kabilelerinin durdurulabilmesi için güçlü bir donanma inşa edilmesi gerekiyordu. Zira Haçlılar bu kabileler vasıtasıyla Şam beldelerine asker, silah ve mühimmat ulaştırıyorlardı.

23- Salahaddin on iki yılı Haçlılara karşı tek İslami cepheyi oluşturmakla geçti. Bundan sonra Mısır, Şam, Musul ve sair İslam beldelerinin hâkimi oldu. Salahaddin bu birliği bazen diploması yoluyla, bazen tehdit yoluyla, bazen teşvik yoluyla ve bazen de sınırlı askerî harekât kullanarak kurdu.

24- Kadı Fadl, Eyyûbî Devleti'nin etkili devlet adamlarından biriydi. Salahaddin onunla istişare eder ve onun fikrini almadan bir şeye karar vermezdi. Cihada dair her bir işi ona danışır. Parlak bir siyasetçi, başarılı bir idareci, üstün bir düşünür, derin bir âlim, seyyal bir kaleme sahip edebiyatçıydı. O, kalemini İslam'ın ve Müslümanların hizmetine vermişti.

25- Salahaddin'in Hittîn'de kazandığı zafer tarihî bir zaferdi. Bu büyük zaferin kazanılma sebepleri şunlardı: Sebeplere yapışma, mücadelede zamanlamaya önem verme, ileri görüşlülük, siyasi deha, ihlas, İslam şeriatının tatbikine verilen önem. Bunların meyveleri de; hâkimiyet, emniyet, istikrar, izzet, şeref, yardım ve fetih şeklinde devşirildi.

26- Salahaddin'in nesli rasgele zuhur etmiş bir nesil değildi. Ehl-i Sünnet üzere daha önce yapılan ilmî ve amelî çalışmalar semeresini vermiş bu nesil ortaya çıkmıştı. Allah Teâlâ bu nesile Hittîn'de zafer bahşetti. Bu neslin bariz vasıfları şunlardı: Hak üzere kaimdirler, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirirler, O'nun yolunda cihad ederler.

27- Salahaddin âlimlerle oturur kalkar, idari ve cihad faaliyetlerinde onlarla istişare eder, onların yönlendirmelerini dinler, takdir ederdi. Âlimler ve fakihler de onu desteklerlerdi.

28- Salahaddin Haçlıları istihbarat faaliyetleriyle parçalamaya muvaffak oldu. Düşman hakkındaki bütün bilgileri kendisine ulaştıran gizli bir örgüte sahipti.

29- Hittîn zaferi, Orta Çağda İslam âleminin şahit olduğu en büyük sömürge hareketinin bitirilişini müjdeliyordu. Bu zafer Haçlıların bölge üzerindeki faaliyetlerini sınırlandırıyor ve Haçlı mevcudiyeti için sonun geldiğini bildiriyordu.

30- Bu savaş bize düşmana karşı bölgedeki bütün unsurların görevlendirilmesi gerektiğini öğretmektedir. Bu savaş Mısır'ın ehemmiyetini de göstermiştir. Mısır, beşerî ve maddi unsurlarla bu savaşa destek vermiştir. Yine Filistin de Şam ve Mısır topraklarını birbirine bağlayan köprü ya da geçit görevi görmüştür.

31- Salahaddin'in zaferleri durup dururken gerçekleşmedi. Bu askerî zaferler, bir asırdan çok süren siyasi, idari ve ihyai faaliyetler neticesinde elde edilmiştir. Bu faaliyetlerde rabbani âlimler, siyasetçiler, askerî erkân, şairler, eğitimciler ve sair herkes görev almıştır.

32- İşgal altındaki toprakların tek kurtuluş yolu, Allah yolunda cihaddır. Bu yol, hem ümmetin emniyet sibobu, hem de dinin zirvesidir. Bu yol cennet kapılarından bir kapıdır. Bu, dünyaya yapışmaktan uzaklaşmaktır. Bu ümmet mevcudiyetini ve mukaddesatını ancak ve ancak Allah yolunda cihad ibadetiyle koruyacaktır. Nureddin ve Salahaddin'in girdiği, Haçlılara karşı mücadele verdiği ve Kudüs'ü kurtardığı yol bu yoldur.

33- Tarihçiler, Üçüncü Haçlı Seferi'ni başarısız seferlerden biri olarak kabul etmektedirler. Zira bu sefer, harcanan çabaya uygun bir netice vermemiştir. Ayrıca Haçlılar bu seferde asıl maksatlarına da ulaşamadılar. Onların bölgeye geliş maksadı Kudüs'ü Müslümanların elinden almaktır.

34- Bu sefer, tarafları birbirine büyük ölçüde yakınlaştırmıştır. Tarafların birbirine yaklaşması Remle barışını getirdi. İngiltere Kralı Rişar hastalandığında Sultan Selahaddin ona kar ve meyve göndermiş, ayrıca onu tedavi etmesi için özel doktorunu göndermişti. Taraflar arasındaki bu yakınlaşma Frenklerin yaşam tarzını da etkiledi.

35- Selahaddin'in ölümü hemen herkesi etkiledi. Hatta Avrupalı tarihçiler bile ona rahmet okumuşlar, adaletini, gücünü kuvvetini ve müsamahakârlığını dile getirerek övmüşlerdir. Onu Haçlı Seferleri Döneminin şahit olduğu en büyük şahsiyet olarak göstermişlerdir. Benim kanaatime göre ise Nureddin Mahmud, o asrın en büyüğüydü.

36- Cihad sevgisi onu baştan başa bürümüştü. Öyle ki konuştuğunda cihaddan konuşur, baktığında cihad aletlerine bakardı. Cihada katılanlara değer verir, cihaddan bahsedenlere ve cihada teşvik edenlere kulak verirdi. Allah yolunda cihad için evini eşini, çoluk çocuğunu ve vatanını terk etmiştir. Dünyası rüzgârın bir yandan girip öbür yandan çıktığı çadırlarda geçmiştir.

37- Selahaddin'in ölümü tek İslami cepheye büyük bir yara açtı. Zira onun ölümüyle Eyyûbî hanedanına mensup kişiler birbirleriyle nizaya girdiler.

38- Bu mütevazı çalışma yapıcı tenkitlere açıktır. Bu çalışanın hedefi, Eyyûbîlerin gerçekleştirdiği ayağa kalkışın asli unsurlarını ve mukavemet fıkhnı öğrenmektir. Yapıcı tenkitte bulunacak kişilere sözüm şu:

*“Bir kusur bulursan eğer kusuru düzelt,
Kusursuz olan yüce olandır.”*

Yüce arşın sahibi Allah'tan bu çalışmamı kabul buyurmasını ve bunu salih amellerim arasına katmasını diliyorum. Bana bu çalışmada yardım eden kardeşlerimi de ecir ve mesubattan hissedar eylemesini niyaz ediyorum. Bu kitabı Allah Teâlâ'nın şu kavliyle bitiriyorum:

“Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeycisin, çok merhametlisin.”²⁴⁸⁷

Allah'ım Seni hamd ile tesbih ederim. Şehadet ederim ki Senden başka ilah yok. Sana istiğfar eder, Sana yönelirim. Son duamız; Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'adır.

Ali Muhammed Muhammed Sallâbî

Allah, onu, ana babasını ve bütün müminleri bağışlasın.

Âmin

MUKADDİME 5

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KONU

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN ÖNCEKİ

HAÇLI SEFERLERİ	17
Haçlı Seferlerinin Tarihî Kökleri	17
Bizanslılar	17
İspanyollar	18
Haçlı Seferleri	19
Haçlı Kuşatması	20
Sömürgecilik	21

İKİNCİ KONU

HAÇLI SEFERLERİNİN EN ÖNEMLİ SEBEPLERİ	23
Dinî Sebep	24
Siyasi Sebep	26
İçtimai Sebep	28
İktisadi Sebep	29
Akdeniz Havzasında Güç Deneleri Değişiyor	30
Bizans İmparatorunun Papa İkinci Urban'dan Yardım İstemesi	34
Papa İkinci Urban'ın Şahsiyeti ve Haçlı Seferleri İçin Hazırladığı Kapsamlı Projesi	34
1- İkinci Urban Güney Fransa'da Kilise Toplantısı Yapıyor	35
2- Papa İkinci Urban'ın Yaptığı Konuşma	36
3- Papa İkinci Urban'ın Konuşmasından Çıkarılacak Şeyler	37
4- Papa'nın Konuşmasından Sonra Yapılan İstişare Toplantısı	40
5- Haçlı Propagandası	41
6- İkinci Urban'ın Zeki Planı	41
7- Abid Petros	42
8- Müslümanların Gafleti	43

ÜÇÜNCÜ KONU

İLK HAÇLI SEFERİNİN BAŞLAMASI	44
Haçlıların İşgalden Sonraki Stratejisi	45
Selçukluların Gösterdiği Mukavemet	48
Fakih Ali bin Tahir es-Sülemî	48
Fakih ve Kadıların Cihada Fiilî Olarak Katılması	51
Fakih ve Kadıların Savaş Alanlarındaki Teşviki	52
Haçlılara Karşı Mücadelede Şairlerin Oynadığı Rol	53
İmadüddin Zengî'den Önceki Selçuklu Cihad Önderleri	55
1- Musul Emîri Kıvamuddevle Karbuka'nın Cihadı	56
2- Musul Emîri Çökürmüş'ün, Mardin ve Diyarbakır Hâkimi Seman bin Artuk'un Cihadı	58
3- Musul Hâkimi Çökürmüş'ün ve Mardin ve Diyarbakır'ın Hâkimi Sekman'ın Cihadı	63
4- Şerefüddeve Mevdûd bin Tuntekin	70
5- Mardin Emîri Necmeddin İlgazi	77
Haçlıların Anlaşmayı Bozmaları	78
Haçlılara Karşı Genel Seferberliğin İlanı	78
Sahatüddem Savaşı	79
Sahatüddem Savaşı'nda Haçlılara Karşı Elde Edilen Zaferin Boyutları	80
Antakya Muhasarası ve Kudüs Kralıyla Anlaşma Yapılması	81
Haçlıların Anlaşmayı Bozması	81
Süleyman bin İlgazi'nin Babasına İsyan Edişi	82
İsyanın Bastırılması	82
İlgazi'nin Vefatı ve Bunun Müslümanlar Üzerindeki Etkisi	83
6- Belek bin Behram bin Artuk	83
Haçlıların Halep'i Muhasara Altına Alması	84
Belek bin Behram'ın Öldürülüşü	86
7- Musul Emîri Aksungur el-Borsukî'nin Halep'i Kurtarma Teşebbüsü	86
İmadüddin Zengî'nin En Büyük Başarılarından Biri: Urfa'nın Fethi	92
1- Urfa Kontluğu'nun Dâhilî Durumu	93
2- Fetih Çalışmaları	94
3- İmadüddin Zengî'nin Urfa'da Uyguladığı Siyaset	95
4- İmadüddin'in Urfa'yı Almasına Yardımcı Olan Sebepler	95
5- Fakih Musa el-Ermenî'nin Urfa'nın Fethinde Gösterdiği İcraat ve Sicilya'da Olanlar	96
Fakih Musa el-Ermenî'nin Urfa'nın Fethinde Gösterdiği İcraat	96
Sicilya Adası'nın Kralı	97

Ölümünden Sonra Şehidin Rüyada Görülmesi	98
Urfalıların Başarısız Girişimi	98
6- Urfa Fethinin Neticeleri	98
7- Müsteşrik Cohn Lamont'un İmadüddin Hakkındaki Görüşleri	100
John Lamont'un Bu Görüşlerini Şu Şekilde Çürütmek Mümkün	100
8- Urfa'nın Fethi Sebebiyle Şairlerin İmadüddin'i Methetmesi	103
9- Urfa'nın Fethinden Sonra Meydana Gelen Askerî Hadiseler	105
10- İmadüddin Zengî'nin Haçlılara Karşı Savaşta Uyguladığı Metotlar	105
İmadüddin Zengî'nin Tarih Sahnesinde Oynadığı Siyasi ve Askerî Rolün Neticesi	110
İkinci Haçlı Seferi	110
1- Selçuklular Alman Ordusunu Hezimete Uğrattırıyor	111
2- Anadolu Selçukluları Fransız Ordusunun İlerleyişini Zora Sokuyor	112
3- Haçlılar Dimaşk'a Saldırıyor	112
4- İkinci Haçlı Seferi'nde Hristiyan Din Adamlarının Rolü	114
5- Haçlılara Karşı Dimaşklıların Zaferi	115
6- Faslı fakihlerin Dimaşk Müdafaaasına Katılması	117
7- Ebu'n Nedy Hassan bin Nemîr el-Kelbî Dimaşk Sahibi Muciruddin Hakkında Şöyle demiştir	118
İkinci Haçlı Seferinin Neticeleri ve İkinci Haçlı Seferi'ni Doğuran Sebepler ..	118

DÖRDÜNCÜ KONU

NUREDDİN'İN FATİMİ DEVLETİ'NE KARŞI SİYASETİ	121
Şii İsmailîyenin Kökleri ve Fatimî Devleti	121
1- İlk Şii Halifesi Ubeydullah el-Mehdi	122
2- Kuzey Afrika'da Ubeydîlerin İşlediği Cürümlerden Bazıları	123
3- Faslıların Fatimî Ubeydî Devleti'ne Karşı Mücadele Şekilleri	128
Onun Münazaralarından Bazıları	130
4- Muiz Lidinillah el-Fatimî ve Mısır'a Girişi	136
5- Fatimî Devleti'nin Kuzey Afrika'daki Varlığının Sona Erişi	138
6- Selçukluların Irak'taki Şiiliğin Önüne Geçme Çalışmaları	139
7- Nizamiye Medreseleri ve Bu Medreselerin Sünniliğin İhyasında ve Şiiliğe Karşı Mücadelede Oynadığı Rol	142
8- Bâtını Şiilerin Hezimete Uğratılmasında İmam Gazalî'nin Gösterdiği Gayret	144
Nureddin'in Mısır'a Karşı Askerî Saldırıları	145
1- Nureddin'i Mısır'ın Fethine İten Sebepler	149
2- Nuriye Devleti'nin İlk Seferi	150

3- Amori'nin Mısır'a İkinci Hamlesi	152
4- Nuriye Devleti'nin İkinci Seferi	154
5- Nuriye Devleti'nin Üçüncü Seferi	158
Selahaddin'in Mısır'daki Vezirliği ve Önemli Başarıları	161
1- Hilafet Emininin Entrikaları	162
2- Sudan Vakası	163
3- Ermenilerin İşinin Bitirilmesi	164
4- Selahaddin'in Ordusunu Güçlendirmek İçin Gösterdiği İhtimam	164
Müşterek Haçlı-Bizans Saldırısı ve Dimyat Kuşatması	165
1- Dimyat Kuşatmasında Haçlıların Başarısızlığının Sebepleri	166
2- Dimyat Kuşatmasının Sonuçları	167
3- Necmüddin Eyyûb'un Mısır'a Gidişi	168
Fatımî Hilafetinin Ortadan Kaldırılışı	170
1- Fatımî Halifesi Adına Okunan Hutbenin Tedrici Olarak Kaldırılması	171
2- Adid'in Ölümü	173
3- Fatımî Devleti'nin Zevali Bütün Müslümanları Sevindirdi	173
4- Fatımîlerin Mısır'dan İzale Edilmelerinden Alınacak Dersler	174
Fatımî Devleti'ni Yeniden Tesis Etmek İçin Yapılan Çalışmaların Akamete Uğratılması	175
Şair Ammare bin Ali el-Yemenî	180
İskenderiye Muhasarası	182
Kenzüddevl'e'nin Çevirdiği Entrika	183
Bâtını Şii Mezhebini ve Fatımî Kültürünü Yok Etmek Üzere	
Selahaddin'in Aldığı Tedbirler	184
1- Fatımî Halifesi Adid'in Zelil Kılınması	184
2- Adid'in Fatımî Hilafet Sarayından Uzaklaştırılması	185
3- Ezher Camisi'nde Fatımî Halifesi Adına Hutbe Okutulması İşine ve Ezher Medresesinde Fatımî Fikirlerinin Okutulması İşine Son Verilmesi	185
4- Şii İsmailî Kitapların Yakılıp Yok Edilmesi	185
5- Fatımîlere Ait Bütün Mezhebi Bayramlar İlga Edildi	185
6- Fatımî Alametlerinin ve Paralarının Yok Edilmesi	187
7- Fatımî Ailesine Mensup Kişilerin Muhafazası	187
8- Fatımî Başkentinin Zayıf Düşürülmesi	187
9- Eyyûbîler, Fatımîlerin, Resûlullah (s.a.v)'in Neslinden Olmadığı Fikrini Canlı Tutuyor	188
10- İşte Ehl-i Sünnet, Nureddin Mahmud Liderliğinde Fatımî Devleti'ni Bu Şekilde Ortadan Kaldırdı ve Kültürünü Bu Şekilde Yok Etti	188
Yakın Batıyı Ele Geçirmesi	192

Yemen'i Ele Geçirmesi	193
Nûbe Beldelerinin Fethi	194
Selahaddin ile Nureddin'in Arasının Bozuk Oluşu Meselesi	194
Nureddin Mahmud'un Vefatı	199

İKİNCİ BÖLÜM BİRİNCİ KONU

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU	205
Selahaddin'in Nesebi, Ailesi ve Yetiştirmesi	205
Selahaddin'in Doğumu	206
Selahaddin'in Yetiştirmesi	207
Eyyûbî Devleti'nin Başlangıç Tarihi	210

İKİNCİ KONU

SELAHADDİN'İN AHLAKI	211
İbadet ve Takvası	211
İtikadı	212
Namazı	212
Zekâtı	212
Orucu	212
Haccı	213
Kur'an-ı Kerim'i Dinlemesi	213
Hadisi Şerif Dinlemesi	213
Dinin Alametlerine Tazim Göstermesi	214
Allah'a Karşı Hüsnüzannı	214
Adaleti	216
Cesareti	218
Cömertliği	219
Cihada Verdiği Önem	221
Hilmi	223
Fazileti Muhafaza Etmesi	226
Sabrı ve Sabrının Karşılığını Allah'tan Beklemesi	229
Vefakârlığı	232
Tevazuu	233

ÜÇÜNCÜ KONU

EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN AKİDESİ	236
Eyyûbîlerin Sünni Medreseler İnşa Etmesi	237

1- Salahiyye Medresesi	237
2- Meşhed-i Hüseyin Medresesi	238
3- Fadiliyye Medresesi	238
4- Kemaliye Hadis Medresesi	239
5- Salihîyye Medresesi	239
Eyyûbîlerin Şam ve Cezire'deki Gayretleri	242
Eyyûbîler Döneminde Sünnî Kültürün Unsurları	244
1- Kur'an-ı Kerim	244
2- Hadisi Şerif	245
3- Sünnî İnanç Esasları	246
4- Fıkhi Eğitim	260
Eyyûbîlerin Abbasi Hilafet Devletini İhya Edişi	261
Eyyûbîlerin Hac ve Haremeyn-i Şerife'nin Yollarını Himaye Etmeleri	262
1- Haremeyn-i Şerife'nin Hizmetkârı Selahaddin el-Eyyûbî	263
2- Selahaddin'in Mısır, Fas ve Endülüsten Kara Yoluyla Gelen Hacılar İçin Karayolunu Güvenlik Altına Alışı	264
3- Eyyûbî Sultanlarının Hacca Verdikleri Önem	265
Eyyûbîlerin Mısır, Şam ve Yemen'de Şiiliğe Karşı Yaptıkları Mücadele	267
Eyyûbîlerin Sünniliğin İhyası Çalışmalarına Yardımcı Olan Faktörler	268
Selahaddin'in Doğruya Yönlendirişi	270
1- Veliyyülemre İtaat	270
2- Davet Kürsülerinin Bidat ve Hurafelerden Arındırılması	270
3- Mezhep Taassubunu Yasaklaması	270
4- Halka Karşı Adalet ve İyilikte Bulunmaya Teşviki	271
5- Kadılık İşlerine Önem Vermesi	271

DÖRDÜNCÜ KONU

ÂLİM VE FAKİHLERİN SELAHADDİN EYYÛBÎ

NEZDİNDEKİ YERİ	272
Kadı Fadl	273
1- Tahrir Divanı Reisliği	275
2- Kadı Fadl ve Selahaddin'in Ordusu	276
3- Kadı Fadl ve Fatımî Ayaklanmasının Bitirilişi	277
4- Mısır'da İdari Nizamın Yeniden Tesisi	277
5- Kadı Fadl ve Mısır'da Sünniliğin İhyası	278
6- Kadı Fadl ve Fatımî Devleti'nin Çökertililişi	282
7- Kadı Fadl ve Cihadı	283
8- Kadı Fadl ve Edebiyat	284

9- Selahaddin'in Vefatından Sonra Birliğe Daveti	285
10- Vefatı	288
Hafız Selefî	288
1- İskenderiye'ye Gelişi	289
2- İlmî Faaliyeti ve Medresesi	290
3- Adiliye (Selefiyye) Medresesi	291
4- Ebu't Tahir es-Selefî'nin Öne Çıkan Vasıfları	294
5- Kültürlü Kişilerle Olan İrtibatı	295
6- Avamla İrtibatı	295
7- Fatımî Devleti'yle İlişkisi	296
8- Eyyûbî Devlet Adamlarıyla İlişkisi	297
9- Selefî'nin Şairliği ve Şairlerle Olan İlişkisi	298
10- Vefatı	300
Ebu Tahir bin Avf el-İskenderânî	301
Abdullah bin Ebî Asrûn	304
1- Abdullah bin Ebî Asrûn ve Selahaddin Eyyûbî	304
2- İbni Ebî Asrûn'un Kadılığa Tayin Edilişi	305
3- İbni Ebî Asrûn'un İlmî Eserleri	307
4- Şerefüddin İbni Ebî Asrûn'un Edebî Eserleri	308
5- Abbasi Halifesine Müjdeyi Götürmesi	308
6- Abdullah bin Ebî Asrûn Gözlerini Yitiriyor	309
7- İbni Ebî Asrûn'un Vefatı	310
Fakih İsa el-Hekârî	311
1- Vezirliği Hususunda Selahaddin'i Desteklemesi	311
2- Selahaddin ile Nureddin'in Arasını Bulması	311
3- Musul Halkıyla Barış Yapılmasındaki Payı	312
4- Halât Veziri ile Yapılan Görüşme	312
5- Mühim İşlerin Adamı	313
6- Haçlılara Karşı Savaşta Cesareti	313
Zeynüddin Ali bin Neca	314
El-İmad el-İsfahânî	316
Habûşânî	318

BEŞİNCİ KONU

İKTİSADİ ISLAH VE HARCAMA NOKTALARI	321
Ziraat ve Ticarete Verdiği Önem	321
Sanata Önem Vermesi	322
1- Kahire Şehri	323

2- Fustat Şehri	323
3- Tennîs	324
4- Diğer Merkezler	324
Vergilerin Kaldırılması ve Şer'i Gelirlerle İktifa Edilmesi	324
Selahaddin Dönemindeki Hastaneler	325
1- Kahire'deki Nâsirî Hastanesi	326
2- İskenderiye Hastanesi	327
3- Kudüs'teki Salahîyye Hastanesi	327
4- Akka Hastanesi	327
Sufi Hangâhları (Tekkeleri)	328
Toplumun Islahı	332
İmar Islah Çalışmaları	334
İdari Islah Çalışmaları	336
Bahaddin Karakuş	338
Fatımî Sarayını Koruması	338
Cebel Kalesini İnşa Etmesi	339
Yusuf Kuyusu	339
Kahire Suru	340
Cîze Köprüsü ve Maksîy Kalesi	340
Akka Valiliğine Naspı ve Oranın Surunu Onarması	341
Hükmü Karakuş Darbimeselinin Aslı	341

ALTINCI KONU

SELAHADDİN DÖNEMİNDE ASKERÎ NİZAM	343
Selahaddin Döneminde Harbî İktân Gelişmesi	343
Ordu Divanı	346
Asker Kıyafeti	347
Erzak ve Mühimmat	347
Asker Sevkiyatı	348
1- Beşli Sistem	349
2- Hassa Askeri	349
3- Kullandığı Silahlara Göre Askerî Sınıflar	350
Eyyûbî Ordusundaki Gönüllüler	352
Orduya Tabi Gruplar	353
1- Mühendisler Grubu	353
2- Doktorlar Grubu	354
3- Askerî Bando	355
4- Ordu Bayraklarını Taşıyanlar	356

Posta ve İstihbarat	357
1- Posta İşlerinin Tanzimi	357
2- El-Yezek (Keşif Gücü)	358
3- Posta Güvercinleri	360
4- Pusu Birlikleri	362
Savaş ve Barış	363
1- Divanı Harp	363
2- Savaş Sistemleri	363
3- Savaş Zamanı	368
4- Esirlere Yapılan Muamele	369
5- Selahaddin ile Haçlılar Arasında yapılan Anlaşmalar	371
Eyyûbî Ordusunun Kullandığı Silahlar	372
1- Ferdî silahlar:	372
2- Ağır silahlar:	372
3- Bedene ait silahlar:	372
Eyyûbî Donanması	373
1- Eyyûbîlerin Donanma Faaliyetleri	373
Eyyûbî Donanmasında Üç Merhale	373
2- Selahaddin'in Donanmada Yaptığı Önemli İslahatlar	378
3- Eyyûbî Donanmasında Kuzey Afrikalıların Oynadığı Rol	382

YEDİNCİ KONU

SELAHADDİN EYYÛBÎ'NİN TEK İSLÂMÎ CEPHEYİ OLUŞTURMAK İÇİN SARF ETTİĞİ GAYRET	384
Zengî Ailesi Musul'da	384
Selahaddin'in Şam ve Irak'taki Hadiseleri Takip Etmesi	387
Dımaşk'ın Zaptı	390
1- Selahaddin'in Abbasi Halifesine Gönderdiği Mektup	391
2- Dımaşk'a Girişi	393
3- Halep'e Hücum	394
4- Kurûnu Hama Savaşı	397
5- Sultan Tepesi Savaşı	399
6- İkinci Seyfeddin Gazi'nin Ölümü ve Yerine İzzeddin Mesud'u Tayini	402
7- Nureddin Mahmud'un Oğlu Melik Salih İsmail'in Vefatı	403
8- Birinci Musul Muhasarası	404
Sincar'ın Zaptı	406
Sincar'ın Zaptının Yankıları	406
Âmed'in Zaptı	407

Halep'in Zaptı	407
1- Halep'in Zaptının Neticeleri	408
2- İkinci Musul Muhasarası	408
3- Halât'ı Zaptetme Çalışmaları	410
4- Meyyafarikayn'ın Zaptı	411
Üçüncü Musul Muhasarası ve Selahaddin'in Şehre Girişi	412
5- Selahaddin'in Zengî Ailesi ile İlişkileri	413
Şii İsmailîlerin Selahaddin'i Öldürme Teşebbüsleri	414
1- Şiiilerin Selahaddin'e Karşı İlk Suikast Teşebbüsleri	415
2- İkinci Suikast Teşebbüsü	416
3- Selahaddin'in İsmailîyye Mensuplarını Yola Getirmede Kullandığı Yöntem	417
Selahaddin'in Anadolu Selçukluları ile İlişkisi	418
1- Selahaddin ile İkinci Kılıçaslan'ın İlk Karşılaşması	418
2- Selahaddin ile İkinci Kılıçaslan'ın İkinci Karşılaşması	419
Selahaddin'in Abbasi Hilafetiyle İlişkisi	420
1- Halife El-Müstezî Biemrillah'ın Vefatı	421
2- Selahaddin'in El-Müstezî'den Sonra Abbasi Hilafetiyle İlişkisi	423
Selahaddin'in Bizans Devleti'yle Olan İlişkisi	424
Selahaddin'in Haçlılarla Hittîn'den Önceki İlişkisi	426
Haçlıların Selahaddin'in Topraklarına Saldırması	427
1- Üçüncü Raymond'un İcraatları	427
2- Haçlılar Hama ve Humus'a Baskın Düzenliyorlar	428
3- Hârim Baskını	429
4- Remle Savaşı	430
Hezimetin Sebepleri	431
5- Tel Kadı Savaşı	433
6- Selahaddin ile Dördüncü Boudouin Arasındaki Barış	434
7- Selahaddin ve Hırsız Şövalye Ernat	435
Nureddin'in Vefatı ile Hittîn Savaşı Arasında Geçen Hadiselerden Alınacak Dersler ve İbretler	437
1- Selahaddin'in Tek İslami Cepheyi Oluşturma Müddeti	437
2- Selahaddin'in Birlik Yolunda Sergilediği Genel Özellikler	438
3- İslami Cepheyi Birleştirmede ve Bölgeyi Haçlılardan Kurtarmada İki Şahsiyetin Gösterdiği Kemalat	439
4- Ümmetin Kuvvet Yoluyla Birleştirilmesi	440
5- Birlik Halkın Talebi Olunca Onun Önünde Hiçbir Lider Duramaz	441
6- Mısır ve Şam Arasındaki Birlik ve Bunun Ehemmiyeti	442

7- Kadı Fadl ve Birleştirme Faaliyetlerindeki Gayreti	442
Selahaddin'in Hacca Niyet Etmesi (H 576)	446
Selahaddin'in Hastalanması ve Bunun Hadiseler Üzerine Etkisi	447
8- Bu Dönemde Vefat Eden Mühim Şahsiyetler	449
9- Selahaddin Hakkında Şairlerin Övgüleri	452
10- Ulemanın Ashabı Kirama Sövenlere Karşı Tavrı	452
11- Selahaddin'in Ermenistan'a Girişi	453
12- Münecimler ve Dünyanın Helaki	453
13- Abbasi Halifesinin Yahudi Vatandaşlarını Koruması	454
14- Halifenin Veziri Adudu'd Devle'nin Öldürülüşü	454
15- Allah Teâlâ'nın Yenileri İhsan Etmesi	455
16- Selahaddin'in Hittîn'den Önce İdari ve Askerî İşleri Yeniden Düzene Sokması	455

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ KONU

HITTİN SAVAŞI VE KUDÜS'ÜN FETHİ	461
Hittîn Savaşı	461
Hittîn Savaşı Öncesinde Yaşananlar	461
1- Beşinci Boudouin'in Ölümü ve Haçlı Çevrelerindeki Etkisi	461
2- Selahaddin'in Kudüs Krallığı İçinde Yaşanan Bu Olumsuz Hadiselerden İstifadesi	462
3- Ernat Müslümanlarla Yapılan Anlaşmayı Yeniden Bozuyor	463
4- Safûriye Savaşı	464
5- Hittîn Savaşı'ndan Önceki Hazırlıklar	465
Savaşta Olan Bitenler	469
1- İslam Askerinin İlk Saldırısı	469
2- Selahaddin'in Psikolojik Savaşa Önem Verişi	470
3- Haçlıların Hittîn'deki Zararları	471
4- Selahaddin Şükür Namazı Kılıyor ve Esir Haçlı Liderlerine Dönüyor	471
5- Selahaddin'in Esirlere Karşı Yaptığı Muamele	472
Hittîn Savaşı'nın Kazanılma Sebepleri	473
1- Sebeplere Yapışma ve Hazırlık Yapma	473
2- Tedricilik ve Ümmetin Birliği	474
3- Selahaddin'in İleri Görüşlülüğü ve Siyasi Dehası	475
4- Cihad Davası	478
Allah'a Karşı Samimiyeti:	

“Benim İçin Savaşmayın, Allah Yolunda Savaşın!”	478
5- Eyyûbî Devleti’nde Şer’i Şerifin Tatbiki ve Bunun Bereketleri	479
6- Adalet	482
7- Allah Yolunda Savaşan Nesil	483
8- Âlimlerden İstifade Etmek ve Her Alanda Onlarla İstişare İçinde Olmak	485
9- Allah’a En İyi Şekilde Bağlanmak	486
10- Tedbirden Sonra Tevekkül	487
11- Selahaddin’in İstihbarat Çalışmalarının Başarılı Olması	487
12- Haçlılarla İlgili Sebepler	488
Hittîn Zaferinin Yankıları	490
1- Hittîn Zaferi Nedeniyle Kadı Fadl’ın Duyduğu Sevinç	490
2- İmad el-İsfehânî’nin Hittîn Hakkında Söylediği Şiir	490
3- Şihab Fütvanu’s Şâğûrî’nin Şiiri	491
4- Ebu’l Hasan Ali es-Saati’nin Taberiye’nin Fethi Hakkındaki Şiiri	492
5- Acayip Bir Rüya	492
6- Kudüs’ün Fethinden Önce Sahil Şeridinin Fethi	492
Hittîn Savaşı’nın Neticeleri	494
1- İş Bitirici Savaş	494
2- Haçlı Mevcudiyeti İçin Sonun Başlangıcı	495
3- Selahaddin’in İtibarının Yükselmesi	495
4- Hittîn Savaşı, Kudüs’ün Anahtarı	496
5- Coğrafi Şuurun Ehemmiyeti	496
6- Selahaddin’in Mehabeti	496
7- Zafere Götüren Birikimi Meydana Getiren Çalışma	497

İKİNCİ KONU

KUDÜS’ÜN FETHİ	499
Haçlıların Kudüs Dâhilinde Yaptıkları Çalışmalar	499
Selahaddin’in Askerî Planı	500
1- Kudüs’ün Fethinden Önce Atılan Adımlar	500
2- Geniş Çaplı Propaganda	501
3- Mısır Kuvvetlerinin Çağırılması	501
4- Muhasara ve Savaş	502
5- Son Hücum	502
6- Anlaşma Yapılıyor ve Kudüs Selahaddin’e Teslim Ediliyor	503
Selahaddin’in Kudüs’e Girişi	505
Tarih Müslümanlardan Daha Merhametli Fatih Tanımamıştır	505
Kudüs’te İlk Cuma Namazı	510

1- Allah Teâlâ’nın Zaferi İhsanı	511
2- Resûlullah (s.a.v)’e ve Ashabına Övgü	512
3- Allah Mücahitlerden Razı Olsun	512
4- Mescid-i Aksa’nın Faziletleri	512
5- Selahaddin ve Askerlerini Tebrik Etmesi	513
6- Zafer Nasip Ettiği İçin Allah’a şükrediyor	513
7- Mescid-i Aksa ve Kudüs’ün Faziletleri	513
8- Allah’a Şükür ve Hamd	514
9- Melekler Mücahitler İçin Allah’a Şükrediyor	514
10- Gururdan ve Günah İşlemekten Sakındırıyor	514
11- Zafer Ancak Allah’tandır	514
12- Günahlardan Uzaklaşmak	515
13- Cihada Devam Etmeye Davet	515
14- Mukaddes Toprakların Sair Yerlerini de Fethe Davet	515
15- Sultan Selahaddin’e ve Müslümanlara Dünya ve Ahiretleri İçin Dua	515
Nureddin’in Minberi Kudüs’te	517
Selahaddin’in Kudüs’te Yaptığı Islah Faaliyetleri	518
Selahaddin’in İslam Âlemine Müjdeci Heyetler Göndermesi	519
Selahaddin’in Abbasi Halifesi ile İhtilafı	520
Âlimlerin Selahaddin’in Fetihlerine İştirak Edışı	521
Şairlerin Kudüs’ün Fethiyle İlgili Söyledikleri Kasideler	523
1- Şair Cilânî’nin Kasidesi	523
2- Ebu Ali Hasan bin Ali el-Cüveynî’nin Kudüs’ün Fethinde Söylediği Kaside	524
3- Şair Seyyid El-Cevvânî’nin Kasidesi	525
4- Ebu’l Hasan Ali bin Muhammed Saati’nin Kasidesi	526
5- Seyyah İbni Cübeyr’in Kasidesi	527
Sûr Şehrinin Muhasarası	528
Fetihlerin Tamamlanması	531
1- Kerek ve Şevbek’in Fethi	531
2- Kuzeye Doğru İntikal	531
Biz Dımaşk’ta Oturmak İçin Yaratılmadık, İbadet ve Allah Yolunda Cihad İçin Yaratıldık	532
Üsâme bin Munkız’ın Vefatı	533
Dersler ve İbretler	536
1- Ümmetin Uyandırılmasında Rabbani Âlimlerin Ehemmiyeti	536
2- Neslin Ehl-i Sünnet Akidesi Üzerine Yetiştirilmesi	537
3- Dostluk; Allah’a, Resûlüne ve Müminlere Olmalı	538

4- Ümmetin Birliği Akide Birliğine Dayanmaktadır	540
5- Savaş İçin Olan İslam Sancağı	540
6- İslami stratejiler kapsamlıdır	541
7- Ümmetin Tövbe Edişi, Allah'a Dönüşü ve Günahlardan Kaçışı	542
8- Allah Yolunda Cihad, Kudüs'ün Geri Alınışı İçin Tek Yoldur	543

ÜÇÜNCÜ KONU

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ VE SELAHADDİN'İN VEFATI	544
Haçlılar Batı'dan Yardım İstiyorlar	544
Alman İmparatoru Şam Yolunda	546
1- Almanların Ermenistan'a Girişi	547
2- Alman İmparatorunun Ölümü	548
3- İmparatorlarının Ölümünün Ardından Almanların Dağılışı	549
4- Almanların Seferine Karşı Selahaddin'in Tavrı	550
Haçlılar Akka'yı Muhasara Altına Alıyor	551
1- Bu Vakaya Katılan Âlimler	552
2- Âlimlerin Savaşçılar Üzerindeki Manevi Etkisi	553
3- Selahaddin İstişare Meclisi Düzenliyor	554
4- Mağrip Sultanı Ebu Yakub el-Mansur bin Abdülmümin el-Muvahhidî'den Yardım Talebi	555
5- Akka Kuşatmasında Kadı Fadl'ın Oynadığı Rol	559
6- Selahaddin'in Akka Kuşatmasını Kırma İçin Gösterdiği Çabalar	564
a- Akka'daki Deniz Kuşatmasının Yarılması	564
b- Usta Yüzücü İsa Kuşatmayı Deliyor	565
c- Müslümanların Kuşatma Aletlerini ve Müdafaa Edevatını Hedef Alması ..	566
d- Haçlıların Muhafaza Burcunu Kuşatması	566
e- Müslümanların Bölge Hâkimiyeti	567
f- Üstün Cesaret	568
g- Müslümanların Dört Kattan Oluşan Haçlı Kulesine Saldırışı	568
h- Akka'da Asker Değişimi	568
i- Müslümanların Büyük İmtihanla Karşılaşması	569
j- Bazı Frenklerin Müslüman Oluşu	569
k- Cemaleddin Muhammed bin Erkez'in Şehadeti	570
l- Kadı Fadl'ın Sultan Selahaddin'in Ordugâhına Gelişi	570
m- Kadılar Kadısı Kemaleddin Şehrezûrî'nin Vefatı	570
7- Fransa ve İngiltere Kralları Akka'da	571
Akka'nın Düşüşü	572
1- Akka'nın Teslim Görüşmeleri	573

2- Selahaddin Akka'daki Müslümanları Sabra Teşvik Ediyor	574
3- Haçlıların İhaneti ve Anlaşmayı Bozmaları	574
4- Bebeğini Arayan Hristiyan Kadın	575
5- İngiltere Kralına Karşı Muamelesi	576
Akka'nın Düşüş Sebepleri	576
1- Avrupa'dan Yeni Kuvvetlerin Gelişi	576
2- Haçlıların Farklı ve Yeni Aletler Kullanması	577
3- Kara ve Deniz Kuşatmasının Uzun Sürmesi	577
4- Maliyenin Zayıflaması	578
5- Akka'dan Sonra	579
Ersûf Vakası	579
Askalan'ın Harap Oluşu	580
6- Kudüs'ün Müdafaa Hazırlanışı	582
Bu Merhalede Adil ile Rışar Arasındaki Görüşmelerin Tabii Yapısı	584
7- Selahaddin'in Haçlı Gruplarına Karşı Takip Ettiği Siyaset	585
Selahaddin'in Kudüs'ü Müdafaa İçin Aldığı Tedbirler	586
Yafa Savaşı	588
Görüşmeler ve Remle Barışı	590
Üçüncü Haçlı Seferi'nin Neticeleri ve Selahaddin'in Vefatından Önce Yaşanan Önemli Hadiseler	596
8- Kâr-Zarar Hesabı	599
9- İngiltere Kralı Rışar'ın Öldürülüşü	600
10- Yüce Divandan Talepler	600
11- Reşid İbni Nablusî'nin Frenklerin Kudüs'e Saldırışı İle İlgili Kasidesinden Bir Parça	601
12- Anlaşmadan Sonra Kudüs'ün Güçlendirilmesi	601
13- Kadı Fadl'ın Selahaddin'in Hac Etme İsteğine Karşı Çıkışı	602
14- Dımaşk'a Dönüşü	603
15- Hac Emîrinin Halifeye Karşı Selahaddin'le Mektuplaştığı Yolunda Suçlanması	604
16- Şair Ebu'l Mürhif Nusayr bin Mansur el-Numeyrî'nin Ölümü	604
Selahaddin'in Hastalanması ve Vefatı (H 589)	605
1- Selahaddin'in Son Günleri	605
2- Selahaddin'in Hastalığı	605
3- Melik Efdal'in İnsanlara Yemin Verdirışı	607
4- Vefatı	607
5- Taziye Kabulü ve Defin	608
6- Selahaddin'in Kılıcı Kabirde	609

7- Selahaddin'in Oğlu Melik Zahir'e Nasihati	609
8- Terekesi	610
9- Selahaddin'in Vefatına Dair En Muhteşem Mektuplardan Biri	610
10- Müjdeli Bir Rüya	611
11- İmad el-İsfehânî'nin Selahaddin'i Öven Kasidesi	611
Özet	616

NOTLAR

NOTLAR

NOTLAR